Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 5

Hugo de Groot

editie B.L. Meulenbroek

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 5* (ed. B.L. Meulenbroek). Martinus Nijhoff, Den Haag 1966

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie05_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

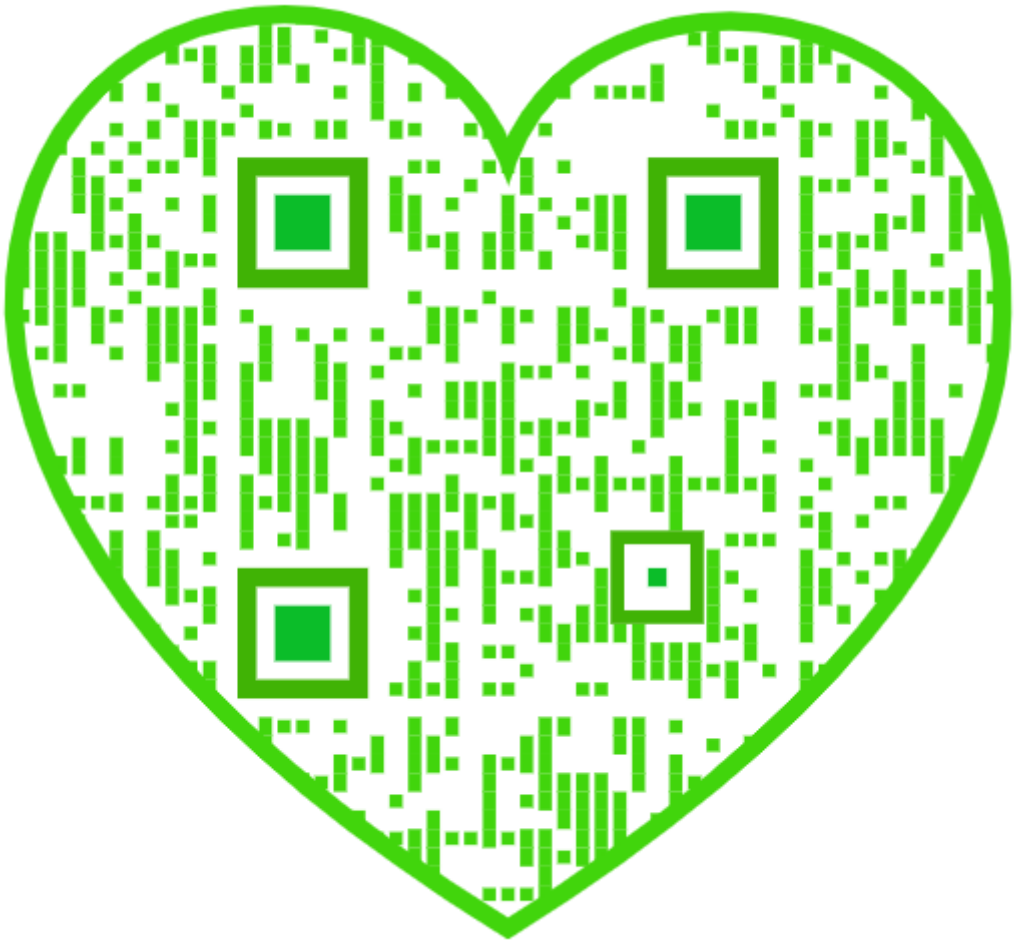

Ter inleiding.

Het voor U liggend deel der Briefwisseling van Hugo Grotius bevat de correspondentie, die reikt van januari 1632 tot juni 1635. Deze indeling is niet geheel willekeurig; zij wordt bepaald door het streven de verschillende delen in omvang niet te zeer te doen uiteenlopen, terwijl tevens gepoogd wordt zo spoedig mogelijk te komen tot de voor de gebruiker gemakkelijkste indeling: per deel telkens de brieven van één kalenderjaar. Gezien de na april 1635 steeds toenemende correspondentie, kan dit punt na deel VII - eindigend met de brieven van december 1637 - tegemoet gezien worden. Tenzij nieuwe vondsten een nieuwe indeling noodzakelijk maken!

Het is nl. zo, dat de - nog steeds nuttige - *Lijst der Uitgegeven en Onuitgegeven Brieven van en aan Hugo Grotius* 1626-1645, die de basis moet vormen van onze uitgave, bij lange na geen aanspraak op volledigheid blijkt te kunnen maken. Van de uitgebreide collectie-Van Boetzelaer[1], in 1911 door G.H.L. Baron van Boetzelaer aan het Algemeen Rijksarchief in bewaring gegeven, en thans opgenomen in de collectie Hugo de Groot, worden practisch alleen de brieven van Hugo's vader Jan de Groot, en van zijn broer Willem in de *Lijst* vermeld, terwijl de collectie heel wat meer bevat. Ik doe, om U niet te vermoeien met een al te gedetailleerde opsomming, slechts een greep: meer dan 300 brieven van Charles Marini, 16 van Balthasar Schörling, 131 van Georg Keller, 93 van Paulus Pels, een 50-tal van Salvius, verder van de zoons Cornelis, Pieter en Diderik, van Rijngraaf Otto, van Petter Spiring, voorts 4 copieboeken van uitgaande brieven, waarin ons de afschriften bewaard zijn van de verloren gegane brieven aan Marini, aan J. de Wicquefort, aan Rijngraaf Otto e.a., tevens copieën van brieven, die ons voordien slechts uit de editie der *Epistolae quotquot*, Amsterdam 1687, bekend waren, o.a. aan Ludwig Camerarius, aan Fortunatus Sprecher, aan Lars Grubbe. Daar het hier - zoals een voorlopig onderzoek al had uitgewezen - bijna uitsluitend brieven betreft van 1635 en latere jaren, brak bij de bewerking van deel V het tijdstip aan, waarop een uitgebreid controle-onderzoek van de gehele collectie-Van Boetzelaer noodzakelijk was. Dit onderzoek is met grote bekwaamheid verricht door de heer P.J.A. Juffermans te Kwintsheul, die ook een dergelijk controle-onderzoek te Rotterdam (in het Gemeente-archief en de Gemeente-Bibliotheek) heeft

1 Zie J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg. Het probleem van de bestemming van een brief en de vraagstukken, die ermee samenhangen* in *Nederlands Archievenblad* 1962 - 1e aflevering, p. 37 n. 27.

gedaan. Het resultaat van deze onderzoekingen en van die, welke de bewerker zelf heeft ingesteld, c.q. doen instellen, te Stockholm, Hamburg en Aix-en-Provence, waar eveneens winst werd geboekt, en bovendien hetgeen het - aan het Haagse bezit ontbrekende - Utrechtse deel van de collectie-Van Boetzelaer, onlangs aan het Rijksarchief voor de provincie Utrecht in bruikleen afgestaan, heeft opgeleverd[1], heeft de volledigheid van onze uitgave zeer bevorderd.

Blijft natuurlijk altijd de mogelijkheid van nieuwe vondsten, die bij het voortschrijden der uitgave telkens minder kans krijgen op de hun toekomende plaats terecht te komen. Welnu, dan hebben we altijd nog de onvermijdelijke vluchthaven van het supplement.

De brieven van deel V, 405 in getal, waarvan 90 nog nimmer gepubliceerd, omspannen een wel zeer bewogen periode van Grotius' leven.

Het begon al onmiddellijk met de inzet van het jaar 1632. Na de stoutmoedige poging in oktober 1631 zijn gelijk af te dwingen en ongeroepen in het vaderland terug te keren moest hij al heel spoedig ervaren, dat de haat niet sliep en de tegenstand nog ongebroken was. Rotterdam mocht dan al de advocaat-fiscaal Van Kinschot de toegang tot de stad ontzeggen en een onderzoek naar de aanwezigheid van zijn vroegere pensionaris weigeren, de toestand bleek alras onhoudbaar en De Groot vertrok, na een kort oponthoud in Delft, naar Amsterdam, waar hij zich ten huize van Joost Brasser onder de naam Van der Linde met de advocatuur onledig hield.

Niettemin gunden hem zijn vijanden ook deze rust niet: er werd een prijs op zijn hoofd gesteld en op 17 april 1632 verliet hij diep gegriefd ten tweede male zijn ondankbaar vaderland in ballingschap. Hij zette koers naar Hamburg.

Zeker, hij wordt er gastvrij opgenomen; eerst bij Julianus de Moer, vervolgens bij Leonard van Sorgen, broer van zijn vriend, de Haagse advocaat Nicolaes van Sorgen, en later - na Van Sorgens dood in augustus 1633 - bij Sweer Matthijssen.

Maar hij vond er toch niet het klimaat, waarin zijn geest gedijen kon. Slechts de boekerij van de Hamburgse jurist en filoloog Friedrich Lindenbrog bood hem enig soulaas.

De arbeid komt dan ook maar traag op gang en eerst in 1635, als De Groot al lang en breed als ambassadeur van Zweden in Parijs is teruggekeerd, verschijnt een nieuw werk van zijn hand: *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV.

De correspondentie met de vrienden in Parijs en elders gaat intussen opgewekt voort, in het bijzonder met de geleerde kanunnik uit Limoges,

1 Zie deel IV, p. VIII.

Jean de Cordes. Diens uitvoerige schrijven van 11 augustus 1633, dat ernstig ingaat op de controverse tussen Petrus Aurelius - Jean Duvergier de Hauranne, abt van Saint-Cyran - en de jezuiet Jacques Sirmond alsook op de geschriften van John Floyd S.J., toont onder meer aan, hoezeer het episcopalisme in die dagen de gemoederen in Frankrijk bezig hield. Zo is er meer. Een brief, vermoedelijk uit 1634 (no. 1962), aan een onbekende geadresseerde geeft ons een inzicht in Grotius' opvattingen omtrent de politieke situatie in Duitsland, waar de keurvorst van Saksen zich uit de Zweedse alliantie wilde losmaken en toenadering zocht tot Ferdinand II, hetgeen zou uitlopen op de vrede van Praag van 30 mei 1635.

Intussen - nu de noodzaak van een vaste post in het buitenland te kiezen zich onafwijsbaar heeft aangediend - worden allerlei aanbiedingen van alle kanten bekeken. Ze waren er al geweest van de zijde van keizer Ferdinand, van Gustaaf II Adolf van Zweden; ze zijn er bovendien - om de voornaamste te noemen - van Christiaan IV van Denemarken, van de Poolse koning Wladislas VII (IV) en ... van Spanje.

Het treft als een merkwaardigheid, dat in de brieven naar het vaderland uit de Hamburgse periode de naam van de door De Groot toch zo hoog geschatte remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert, voor wiens adviezen bij vroegere aanbiedingen uit het buitenland hij steeds een aandachtig oor had, opeens niet meer genoemd wordt, terwijl wij slechts één brief van Grotius aan hem uit die tijd bezitten, over een zakelijke aangelegenheid, waarvoor zijn hulp was ingeroepen; daarna eerst weer een brief van Wtenbogaert van maart 1635 vol ontroerende vreugde over Grotius' eervolle benoeming tot Zweeds gezant, hem door De Groot gemeld.

Ook de correspondentie met Nicolaes van Reigersberch vertoont voor deze periode een leemte. Is dit toeval of hebben de gebeurtenissen, die geleid hebben tot Grotius' hernieuwde ballingschap, een tijdelijke verkoeling tussen de zwagers teweeggebracht?

Zeer druk daarentegen is de briefwisseling met de te Brussel vertoevende Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg. Na de mislukte aanslag in 1623 op het leven van prins Maurits had hij de wijk naar Brussel genomen en was daar in dienst van aartshertogin Isabella getreden. Van week tot week wendde hij al zijn overredingskracht aan om Grotius over te halen eveneens in Spaanse dienst te komen. Men zie in dit verband de in deel III op p. 465 als bijlage no. 12 afgedrukte brief van de Spaanse koning Philips IV aan de markies van Aytona te Brussel. De antwoorden van De Groot op deze sirenenzang ontbreken. Zijn zij door Stoutenburg op Grotius' bevel vernietigd? Hoe het ook zij, aan de Spaanse lokroep heeft hij geen gehoor gegeven.

De Zweedse rijkskanselier, Axel Oxenstierna, hield na de dood van zijn meester in november 1632 bij Lützen het contact door deze met De Groot gelegd levendig. En reeds bij schrijven van 15 februari 1633 maakt hij ernst

met de zaak: hij nodigt Grotius tot een onderhoud uit. Ruim twee jaren daarna, op 2 maart 1635, doet Grotius officieel als ambassadeur van de koningin en de kroon van Zweden onder veel eerbetoon van de zijde van de Franse koning zijn intrede in Parijs.

Nu kan hij, bijna 52 jaar oud, eindelijk een nieuw leven beginnen. Maar ook daarin zullen hem van meet af aan nijd en afgunst niet bespaard blijven, om van andere moeilijkheden nog maar te zwijgen. Zijn grote vriend Benjamin du Maurier zinspeelt erop in zijn felicitatiebrief[1].

Evenmin als bij de beide voorgaande delen, die onder zijn naam het licht zagen, kan de bewerker bij de totstandkoming van dit deel de eer voor zich opeisen. Velen hebben ook nu weer klaar gestaan om hun kennis en dienstvaardigheid ter beschikking te stellen. Zij mogen weten - ook al kan ik niet allen met name noemen -, dat ik er wel degelijk van ben doordrongen, hoezeer hun hulp voor mij onmisbaar is en blijft.

Hij zij mij echter vergund ook nu weer speciaal melding te maken van de inventieve hulpvaardigheid, waarmee Dr. J.J. Poelhekke, eertijds te Rome, thans hoogleraar te Nijmegen, mijn arbeid - ik mag wel zeggen - voortdurend schraagt.

Kon ik in de inleiding op deel IV de gastvrijheid roemen, die ik ter Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage in zo ruime mate mag ondervinden, thans hebben de bibliothecaris, Dr. C. Reedijk, en zijn staf mij alle reden gegeven die woorden met nadruk te herhalen.

Maar ook de bibliotheek-ambtenaren, met name de dames L.I.A. Godron, C. Koegler-van der Caay en de heren G. Chaudron, J. Koegler, E. van Raan zijn mij van dienst op een wijze, die met alleen maar plichtsbetrachting niets van doen heeft. Ik heb er behoefte aan hun op deze plaats van mijn erkentelijkheid de verzekering te geven. Wat daarnaast de heren P. van Dullemen en J. van Dongen van het fotografisch atelier der Koninklijke Bibliotheek door hun uitzonderlijke vakbekwaamheid voor de uitgave presteren, grenst vaak aan het ongelooflijke. Menige in het handschrift onleesbaar geworden passage wordt door hen opnieuw tot leven gewekt.

Gaarne breng ik voorts mijn heel bijzondere dank aan mejuffrouw Dr. M. Elisabeth Kluit, conservator van de handschriften der Universiteit van Amsterdam, voor de onbekrompen wijze, waarop zij mij de aan haar zorgen toevertrouwde schatten ter beschikking stelt.

De samenwerking met Prof. Dr. F.L.R. Sassen te 's-Gravenhage als wetenschappelijk toezichthouder is van dien aard, dat het een van mijn vurigste wensen is nog heel lang zijn grote kennis en onvermoeibare hulpvaardigheid te mogen ondervinden.

Rest mij mijn - stellig niet geringste - dank uit te spreken aan de onvolprezen Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onder-

1 No. 2005 dd. 10 maart 1635.

zoek. Voor de practische zin en doortastendheid, waarvan men bij Z.W.O. blijk geeft, schijnt geen probleem te groot, of men vindt er een oplossing voor. Met de grootste erkentelijkheid noem ik de secretaris van het bestuur tevens directeur van het bureau J.H. Bannier, verder Mr. H.G.A. Korteweg en de heer J.B.H. Otker.

Wanneer men zich aldus gesteund weet, wordt de zwaarste arbeid licht.

Nieuw ontdekt zijn 28 brieven, de nos. 1751, 1915, 1964, 2045, 2049, 2060, 2061, 2068, 2071, 2072, 2073, 2076, 2081, 2083, 2085, 2086, 2094, 2098, 2104, 2106, 2107, 2109, 2112, 2116, 2119, 2121, 2125, 2127 en de bijlagen nos. 6 en 7.

Van brief no. 1774 van F. Lindenbrog, opgenomen in de *Lijst* en vermeld in de catalogus van de auctie H.W. Tydeman bij Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage in 1864/65, heb ik tot het laatste toe gehoopt het handschrift te kunnen achterhalen, doch tevergeefs; een geval dus, analoog aan het op p. XI van deel III genoemde.

Brief no. 1800 dd. 24 november 1632 van W. van Oldenbarnevelt is afgedrukt naar een fotocopie, die ik in de nagelaten papieren van Dr. P.C. Molhuysen heb aangetroffen; iedere mededeling omtrent de herkomst ontbrak echter. Ondanks alle nasporingen is het mij niet gelukt te ontdekken, waar de brief zich momenteel bevindt.

Met de Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien te Stockholm, uitgeefster van de *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling*, is overeengekomen, dat wij - om dubbel werk te voorkomen - inzake de briefwisseling tussen Oxenstierna en Grotius en tussen P. Schmalz en Grotius over en weer zullen overnemen, wat bij de ander reeds in druk verschenen is. Ik heb in de desbetreffende gevallen de handschriften dan ook niet stelselmatig gecollationeerd. Wel heb ik in gevallen van brieven, die behalve in de Zweedse uitgave ook in de editie van de *Epistolae quotquot* zijn opgenomen, van voorkomende opmerkelijke verschillen in een noot melding gemaakt, en bovendien heb ik van passages in cijfercode - wat de Zweedse uitgave meestal niet doet - steeds ook de cijfers vermeld en niet alleen de ontcijfering.

Tot slot zij vermeld, dat de registers ditmaal zijn samengesteld door Mevrouw W.E.S. Kalmeyer-Terhal te Leiden onder supervisie van Mr. R.G. Klomp te 's-Gravenhage.

B.L. Meulenbroek.

1723. 1632 januari 7. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

De heren alhyer, soo veel wij connen oordeelen, sullen mede wel adviseren, dat mijn verblijf in het landt oorboirlijcker is dan het vertrecken. Sij meenen, dat dye van Delff ende Rotterdam als naerder interest hebbende, de eene als voor haer burger, d'andere als voor haer dyenaer, wel sullen doen ende seggen, dat zij mij in haere stadt als particulier te woonen niet en sullen weygeren. Ick heb de heren doen verstaen, dat als de voorgaende resolutie[2] blijft, off men dan premie daerbij stelt ofte niet, mij daeraen niet en is gelegen, alsoo ick geresolveert ben in sulcke gevalle te vertrecken. De heren alhyer vinden goedt voor de vergadering met Delff ende Rotterdam te sprecken.

Dit schuylen valt mij niet alleen verdryetigh, maer schadelijck, alsoo ick opentlijck ergens behoorde te zijn, om beroepinge te verwachten ende oock licht eenige werck soude connen crijgen, gelijck laestmael van de graeff van Embden[3]. Daerenboven verdryet het mij zeer, dat mijne vijanden mogen seggen, wat zij willen, ende ick mij niet en magh defenderen.

Mijne gebyedenisse aen de vrunden.

Den VII Januarij XVI^{C}XXXII.

UE. gelyeve dit briefken op Delff te senden.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres (met andere hand): Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedsheer in den Hoogen Raidt In den Haeg. loont den bode.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Gr(oot) VII Iann. 1632 in Amsterdam. Recepta den VIII Iann. Intentie van de heeren van Amsterdam. Dat, soo de voryge resolutie blijft, al wert geen premi gestelt, geresolveert is te vertrecken.

1724. [1632] januari 8. Aan J. Wtenbogaert[4].

Mijnheer,

Op gisteren heb ick ontfangen uE. missive van den II Januarij met de postdate van den vijfde. Ick en can uE. niet genoech bedancken van soo veel moeyten in mijne saecke genomen ende van het zeer pertinent advys ende onderechtinge van het gepasseerde.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK., H 17 g. Eigenh. oorspr.
2 Op 10 december 1631 was een bevel tot inhechtenisneming tegen Grotius uitgevaardigd; zie IV, no. 1708, p. 470 n. 4.
3 Ulrich II (1605-1648), tweede zoon van Enno III; hij volgde in 1628 zijn onverwacht gestorven broer Rudolf Christian (1625-1628; geb. 1602) op.
4 Hs. U.B. Leiden, coll. Rem. 193. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beschadigd.

Mijn broeder Reigersbergh[1] heeft mij oock geschreven, naedat hij tot Rotterdam was geweest, ende ick heb hem geantwoordt. De requeste bij mij ingestelt[2] send ick wederom bij mij geteyckent. Soo men niet goedt en vindt deselve in de vergaderinge te leveren voor als noch - het schijnt evenwel, dat men daertoe sal moeten comen - tenminste sal het goed zijn deselve aen Sijn Ex[tie3], d'Edelen ende eenige Steden te laeten zyen om te toonen, waertoe ick overbodigh ben ende hoeveel ick doen wil om in mijn vaderlant gerustigh te mogen leven. Tsal de goeden animeren ende d'anderen te meer in het ongelijck stellen.

De resolutie te Rotterdam van den fiscaal[4] niet toe te laeten wensch ick te weten, off in de vroedschap is genomen. T' antwoordt van den bailiu[5] aen (den) fiscael geeft mij wat hoope van verder te gaen.

Wat Ducicampium[6] aengaet, ick heb mede voor desen verstaen, dat hij aen den heer van Somerdijck[7] is geobligeert, ende twijfele zeer, off de heer van Somerdijck door hem niet en heeft gewrocht om mij hyer te doen comen voor hebbende denselve heer van Somerdijck mij alsdan alhyer te doen ontfan(gen) een nieuw affront ofte te dwingen tot een soodaenigh versoeck, als ick buyten peryckel zijnde noyt en soude hebben willen doen. T'can oock zijn, dat Ducicampius soeckt burgemeester t(e) zijn ende daerom niet en wil doen dan ex praescripto Alphaei[8] gelijck mijselff bij eenige van zijne dependenten is te kennen gegeven. Wat het praemie aengaet dat men op mij so(ude) stellen: als gheen stadt mij opentlijck wil mainteneren, off dan dat praemie geste(lt) werdt ofte niet, daeraen en is mij niet gelegen, want ick in sulcken gevalle (hoe) eer hoe lyever moet vertrecken. Soodat daerom alleen te besoigneren vruchteloos is.

Wat mijne Apologie[9] aengaet, ick heb geseyt, dat de voorgaende regeringe voor de verandering wettelijck was. Wye can daeraen twijffelen? D(e) privilegiën nopende het stellen van wet ende vroetschappen heb ick aengewesen; dat dye verandering niet en is conform deselve, is buyten questie. De nieuwe s(elffs) en souden, soo sulcx nu geschyede, niet connen verstaen, dat sulcx wettelijck wa(s). Op de personen heb ick niet gesproocken in t'particulier, wel op deghenen, d(ye) de raed hadden gegeven, ende daerbij gevoecht, dat eenige - niet allen - nae de privi(legiën) niet en waeren gequalificeert. De regering heb ick nergens onwettelijck gen(oemt), houde oock dye niet voor onwettelijck, aengezyen den tijd daerop gevolght, w(aer)door alle regiering gewettight wordt, ende het generale consent van de oude aengeblevenen sonder contradictie van de gedestitueerde. Mijn boeck selff is aen alle de overheyden gededicеert. Mijnen bryeff uyt Antwerpen geschreven aen de Staten Generael[10] ende in het boeck geïnsereert toont het selve.

1 Nicolaes.
2 No. 1713 (dl. IV, p. 476); vgl. daarmede het concept opgenomen als bijlage no. 1.
3 Frederik Hendrik.
4 Mr. Nicolaes van Kinschot; zie IV, no. 1718, p. 480 en n. 10 aldaar.
5 Abraham Pietersz. Dullaert.
6 Cornelis Jansz. Hartigsvelt (Hartochsvelt of Hertochsvelt), geb. vòòr 1586, overl. 1641; vroedschap van Rotterdam (1616-1641) en burgemeester in 1628, 1630, 1631 en 1641.
7 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk; zie over hem III, p. 6 n. 3.
8 Frederik Hendrik.
9 *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt*, 1622; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 872.
10 Dd. 30 maart 1621; zie II, no. 626 (pp. 61 v.).

Nopende Salem[1], de heeren, dye hyer zijn gesprooken, vinden wel goedt, dat Delff ende Rotterdam opentlijck verclaeren mij de residentie in haer stadt niet te sullen weygeren. Sij meenen, dat dye steden sulcx met recht ende interest mogen doen[2]. Soo sij t'selve seyden, dat men daeruyt vremde desseings soude imagineren; maer we(l) willen sij verclaeren, dat sij geraiden vinden, dat men mij in t'landt soude lijden dan ..... gebod om ellewaert te vertrecken, daer ick het landt off d(e) ingesetenen vandyen hinderlijck soude mogen zijn, t'welck sij meenen met goede ende pertinente redenen te connen becleden. Vinden oock goedt met Delff ende Rotterdam te spreecken. Sij en souden oock geen swaricheyt maecken mij hyer opentlijck te mainteneren, soo sij Alphaeus sulcx conde doen goed vinden, want sij sijn in sulcken staet, dat sij tegen sijn goed duncken niet en derven bestaen. Dat Alphaeus soo coel soude gaen, jae bijwijlen met zijne woorden anderen, dye wel willen, verhinderen, had ick noyt gemeent. Ick heb hem altijdt te veel goeds gegunt ende al gedaen tot zijne dyenst, dat in mijn gering vermogen is geweest. Nu zye ick, dat hij, sonder eenigh aenzyen op mijn onschuldt ende gedragen leedt, om de stercksten te complaceren mij wil dwingen tot een bedeckt pardon ende mij de vruchten wil doen verlyesen van eene soo lange patientie.

Nopende t'appel van Leyden, ick soude moeten zyen de acte, waerop de judicature van de twee hoven is gefundeert, eer ick yet seeckers soude connen adviseren. Maer dat houde ick seecker, dat, soo de saecke comt aen de vergadering, dye van Amsterdam t' schaep quyt zijn. Noyt en hebben dye van Dordrecht hare questiën van de stapel noch deselve stadt met Haerlem ende der Goude de questie van de binnevaert aen de vergadering willen stellen.

Dat men in Vrancrijck ende ellewaert buytenslands dit nieuwe decreet tegens mij zeer sal doen clincken, houde ick seecker. De andere requeste mij overgesonde weet ick, dat comt van een goed vrundt ende dye goede couragie heeft ende wel weet, wat redelijck is. Echter can ick niet resolveren om dye te teeckenen ende over te geven. Eerst sullen parthyen houden, dat zij mij dit door vrees hebben afgedrongen, daernae sullen sij buyten s'lands laeten luyden, dat ick pardon heb versocht; dat het versoeck om in t'landt te mogen blijven presupponeert de validiteyt van de sententie ende placcaet, sonder dewelcke ick sulcx niet en soude behoeven te versoecken; dat de woorden houdende, dat het ongeluck mij niet en is overgecomen bij boosdaet ofte schelmstuck, toonen, dat ick wel schuldt ken, maer niet quae secum habent sceleratum consilium, cum multo latius pateat peccatum quam scelus aut facinus[3]. T' is oock apparent, dat sij hoedaenigh versoeck ick doe een clausule sullen stellen in de apostille ofte resolutie, dye mij van nieus sal noteren als interdictie van mij te moeyen met publycke saecken. Mij daervan te onthouden en soude mij niet verdryeten, maer sulck verboth is infamant, ende mijn broeder Reigersbergh heeft mij alrede geadviseert van eenige propoosten van den heer van Somerdijck daerop lopende. In somma: alle versoeck - uytgenomen de presentatie van te comen aen de Justitie[4] - is ten hooghsten prejudiciabel nae sulcken missive als aen de officiers is geschreven en can niet genomen werden anders als pro deprecatione. Ende waerom sal ick depreceren, dye de

1 Schuilnaam voor Amsterdam.
2 Vgl. no. 1723, p. 1.
3 Het bedoelde verzoekschrift bijlage no. 2, en bij Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 434.
4 Zie no. 1713 (dl. IV, p. 476).

last gevolght heb van mijne meesters gelijck dye van Rotterdam bekennen nae rijp ondersoeck ende Berckel[1] tegen verscheyde personen heeft verclaert? Soo de steden goede wil ende couragie hebben, sij en behoeve mijn versoeck niet. Mijne affectie om in t'landt lyever te willen zijn dan daerbuyten heb ick met de daet genoech betoont. Mijne boecken, dye ick heb uytgegeven van de Hollandsche Rechten[2], Grol[3], etc toonen dit mede genoech. Soo dit alles ni(et) en helpt ende de quaden quaedt blijven ende de goeden slap, ende Alpheus de saecke meer terugge wil houden dan vorderen, waerom wil ick langer uytstellen te zyen om een goedt heencomen? Als ick schoon hyer mochte blijven op eenige creupele voet, waerom wil ick mijne kinderen stellen in een landt, daer sij niet als verachtinge en hebben te verwachten?

Mijnheer, dit zijn mijne bedenckingen, daer ick nae rijp overleggen niet sonder ernstige gebed aan Godt tot noch toe niet en van afwijcke. Bidde, mij sulcx ten beste te houden ende de heer Pulchrum[4], oock anderen als gunstige van mijnentwege te bedancken, gelijck ick uE. bovenal bedancke, ende Gode bidde uE. lang tot zijns naems eere ende veler luyden stichtinge te bewaeren.

Den VIII Januarij op 't uyr, als D. Vossius aant. zijn eerste les doet, waerop Barlaeus[5] morgen sal volgen, zijnde t' sitten in de kerckenraedt uytgestelt tot over acht daegen.

Adres: A Monsieur Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: 1632 Daniël Magnus[6] Recepta 9 January.

1725. 1632 januari 9. Aan Willem de Groot[7].

Quae et quam graves causae me moveant, frater optime, quo minus libello illi, qui transmissus erat mihi per Medium[8], subscriberem, ex meis ad ipsum literis[9] jam puto cognoveris. Caeterum ita habere quicquid honeste fieri poterit etiam cum aliquo detrimento meo facturum, ut aut adsim parentibus vobisque necessariis meis, aut absim quam proxime. Instat nunc Conventus, qui mihi viam monstrabit, quam inire debeam. Ex usu maximo erit simul eo venerint Amstelodamenses dari operam, ut cum Delphensibus et Rotterodamensibus, si fieri potest etiam cum nobilibus aliisque consilia conferant, antequam de re nostra publice deliberetur. Id per quos curari possit tu cum Reigersbergio[10] Medioque cogitabis. Siquid illis pro me erit animi, idque principi[11] significent, id spem aliquam facere

1 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
2 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; ter Meulen-Diermanse, no. 757.
3 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; ter Meulen-Diermanse, no. 712.
4 Simon van Beaumont?
5 G.J. Vossius en Caspar Barlaeus waren in 1631 aan het Amsterdamse Athenaeum benoemd. Over de strijd, die naar aanleiding van deze benoeming tussen Leiden en Amsterdam ontbrandde zie IV, no. 1585, p. 328 en n. 4 aldaar.
6 Schuilnaam voor Grotius.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 844.
8 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; vgl. III, p. 117 n. 9. Voor het verzoekschrift zie bijlage no. 2 en Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 434.
9 No. 1724.
10 Nicolaes van Reigersberch.
11 Prins Frederik Hendrik.

poterit eventus tolerabilis. Omnino autem inculcari omnibus debet, si nulla urbs mihi tutum apertumque receptum velit praestare, alterum illud de praemio in meum caput constituendo nihil ad me amplius pertinere, cum illo intellecto statim me hic periculis ac ludibriis sim erepturus. Absentem vel verberent. Cogitate etiam an, si res eo deveniat, ut tradi debeat is, quem ego conceperam libellus[1], aliquid etiam Consessui judicum Hollandiae exhibendum sit, quo excitentur, ut ipsi quoque legitimum judiciorum ordinem tueantur, Ordinibusque suasores sint, ut rem patiantur jure cognosci. Tempus nunc est amici omnes laborent, vigilent, in omnem occasionem intenti sint. Si receptum alicubi obtinemus, facile deinde cum tempore quae inflicta nobis sunt vulnera sanabuntur. Sed quia etiam in abitum paratus esse debeo, siquid habes pecuniae poteris ad Vossium[2] transmittere. Solent enim talia tabellariis tuto committi. Ex Gallia insuper aliquid pecuniolae exspecto. De vestibus misi ad Hornii viduam uxoris meae affinem[3], nam ad eam misisse significabat. Sed venerant nondum.

Vale cum amicis omnibus, praesertim uxore tua[4], parentibusque nostris. Heri legit Vossius coram magistratibus ac senatu, togatus, in maxima audientium multitudine. Nunc subsequetur Barlaeus[5]. De sessione in Presbyterios res in diem Iovis, qui venturus est, dilata est.

9 Ianuarii 1632.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1726. [1632] januari 9. Aan N. van Reigersberch[6].

Mon frère,

Gisteren heb ick aen mijn broeder de Groot geschreven. Sedert is d'heer Vlaming[7] gesproocken. Seyt op huyden last sal gegeven werden aen den schout Grotenhuysen[8] ende door hem aen d'onderschouten van niet te doen tot mijne naedeel ofte van de predicanten, sonder de burgemeesters[9] aen te sprecken. Denselve Grotenhuyse had over een dagh ofte twee een bryeff ontfangen van den

1 Zie no. 1713 (dl. IV, p. 476).
2 G.J. Vossius, in 1631 aan het pas opgerichte Athenaeum te Amsterdam benoemd - vgl. no. 1724, p. 4 en n. 5 aldaar -, behoorde met Johannes Wtenbogaert tot de weinigen, die met Grotius' verblijfplaats ten huize van Joost Brasser bekend waren; vgl. IV no. 1712, p. 475.
3 Giertgen Jacobsdr. de Rijck, weduwe van Jan Jansz. van Hoorn en eerder weduwe van Absolon Nicolaï; Absolon was een bloedverwant van Maria Nicolaï, de moeder van Maria van Reigersberch. Vgl. IV no. 1588, p. 336 n. 4.
4 Alida Graswinckel.
5 Vgl. no. 1724, p. 4 en n. 5 aldaar.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK., H 17 h. Eigenh. oorspr.
7 Dierick de Vlaming van Oudtshoorn (1574-1643), heer van Oudshoorn en Gnephoek, raad van Amsterdam van 1606 tot 1618, in welk jaar hij door prins Maurits werd geremoveerd; hij was burgemeester in 1630, 1633, 1635, 1640 en 1642; van 1637 tot 1639 was hij lid van het college van Gecommitteerde Raden. De vaak in de brieven genoemde Willem Nooms was zijn neef.
8 Dr. Jan Jansz. ten Grootenhuys (1573-1646), vermogend koopman en hoofdschout van Amsterdam.
9 Burgemeesters van Amsterdam waren van 1 februari 1631 tot 1 februari 1632: Jacob Dircksz. de Graeff (1571-1638), Dr. Dirck Jacobsz. Bas (zie III, p. 88 n. 5), Anthony Oetgens van Waveren (zie III, n. 104 n. 4) en Dr. Andries Gerritsz. Bicker (zie III, p. 88 n. 2).

fiscael Kinschot[1], maer hadde daervan gheen werck gemaeckt. 't Schijnt, dat d'heer Vlaming sonder burgemeesters sal gaen nae de vergadering. Seyt, dat hij geen difficulteyt sal maecken, des versocht zijnde, ernstigh nebs Delff ende Rotterdam te gaen bij Sijn Ex^{tie}, ten eynde mij gheen overlast en geschyede ende ick niet genootsaeckt en werde te vertrecken. Morgen sal in de vroedschap gedelibereert werde op de poincten van beschrijvinge, waeronder is de leden contentement te doen. Dese generaliteyt begrijpt mijn saeck, de burgemeesters zijn zeer geaffectioneert. Ick hoope oock, dat de vroedschap wel sal gaen. Dit en heb ick niet willen naelaeten bij provisie te adviseren, opdat Delff ende Rotterdam daerdoor mogen werden geanimeert. Mijne contenantie van bereydt te zijn, de nulliteyten te deduceren ende mij tot purge te stellen voor het hoff doet veel goeds[2].

Vale.

Den IX Januarij XVI^{c}XXXI (!)

Vandaegh heef Barlaeus[3] gelesen.

Adres (met andere hand): Aen Mijnheer Mijnheer Mr Nicolaes Reygersbergen, raedt ordinaris in den Hoogen Rade van Hollandt, residerende in 's Gravenhage. port.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den IX Iann. 1632 in Amsterdam. Recepta den X Iann. in Den Hage. Den burgemeester Vlamynck seyde, dat last aen den schout Grotenhuyse soude werden gegeven. Vlamynck bereyt nevens Delff ende Rotterdam te gaen bij Sijn Ex^{tie}. Dat hij bereyt is de nulliteyten te deduceren ende hem te purge te stellen voor het Hoff, doet veel goet.

1727. 1632 januari 14. Aan Frederik Hendrik[4].

Hoochgeboren Vorst, Genadyge Heere,

Geduyrende alle tijt, dat ick in Vranckrijck geweest ben, heb ick alle occasiën niet alleen waergenomen, maer oock gesocht om, naer mijn cleyn vermogen, dienst te doen aen mijn vaderlant ende alle de ingesetene vandien. Verscheydene schriften, die ick heb wtgegeven in de Religie, in de Rechten, in de Historiën[5], sullen mijne getuygen sijn voor alle de werelt van mijne gestadyge affectie tot het lant ende tot de regierynge.

Darom had ick wel verhoopt, dat mijne comste alhier niet qualijck en soude sijn genomen geweest, daertoe mij bewogen had niet gebreck van goede conditiën buiten 's lants - die mij van verscheydene canten sijn gepresenteert geweest, veel advantagieuser dan men soude meenen -, maer de lust om mijn vrunden, om mijne hoochbedaechde ouders, om mijn vaderlant te sien. Verre was het van mijne gedachten yemant leed te willen doen. Ick weet wel, soo ick sulckx in mijn hart

1 Mr. Nicolaes van Kinschot; zie IV no. 1718, p. 480 n. 10.
2 Zie no. 1713 (dl. IV, p. 476).
3 Zie no. 1724, p. 4 en n. 5 aldaar.
4 Min. Amsterdam, U.B., coll. RK., R18^{c}. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 437.
5 Grotius doelt voornamelijk op zijn *Sensus librorum sex pro veritate religionis Cristianae*, Leiden 1627; Ter Meulen-Diermanse, no. 944. *Inleiding tot de Hollandsche Rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; Ter Meulen-Diermanse, no. 757. *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; Ter Meulen-Diermanse, no. 712.

hadde, dat ick mij soude besondygen. De oude Historiën leeren mij, dat sulckx, als mij is wedervaren, veele eerlijcke, iae seer treffelijcke persoonen in verscheyde regieryngen is bejegent ende dat de vergetentheyt soo voor het generael als voor het particulier de beste medicijne is in soodanyge gelegentheyt.

Soo ick alsnoch eenygen dienst can doen aen het landt, aen de regierynge, aen de particuliere, men sal mij alsnoch bevinden ten hoochsten daertoe geaffectionneert ende sonderlyng,

Hoochgeboren Vorst, Genadyge Heere,

Uwer Excellentie ootmoedyge ende
onderdanyge dienaer
H. de Groot.

XIIII Janu. 1632.

1728. 1632 januari 14. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

Uwe indispositie bedroeft mij ten hoochste, alsoo ick het een teycken achte van Gods goede genegentheyt tot de remonstranten, dat hij uE. bewaere; daerom ick hem ernstelijck bidde.

Wat mijne saeck aengaet, ick zye claerlijck, dat dye principalijck ende originalijck dringen om een versoeck van mij te trecken niet anders voor en hebben dan door mijne penne te becomen een erkentenis van de validiteyt van de sententiën. Hyer is geen questie, mijnheer, van de wettelijckheyt van de regiering, maer van de proceduyren, dye dicmael selffs in wettelijcke regieringen onwettelijck zijn, gelijck dye natuerlijck zijn geweest, dye tegen ons zijn gehouden, ende dat in veele deelen, selffs in 't weygeren van de noodige defensie, gelijck de stucken zijnde geexhibeert souden doen blijcken. Nu dat ick de subsistentie van sodaenige proceduyren soude erkennen, soude mij quetselijck zijn in mijn eer, in mijne welgefundeerde pretensiën op de stadt van Rotterdam, in mijn advancement buyteslands. Oock moeyte te doen om een nieuwe infamerende resolutie ofte apostille te becomen is mij ongelegen. De werelt is groot ende wij connen op andere plaetse leven. Dese mijne resolutie is oock de resolutie van mijn huysvrouw, dye alles met mij getroost is te verdragen. Soo men de rechte wegh in wil, waerom lijdt men mij niet stilswijgende, gelijck men doet de predicanten, dye bij placcaten, bij statuten, bij datelijcke gevanckenisse zijn beswaert geweest? Men maeckt onderscheyt tusschen het polityck ende de conscientie, eveneens off de politycken luyden waeren geweest sonder conscientie. Ick heb mijn last gevolght, ende als het noch te doen waer, soude niet anders connen doen. Soo daer yet te versoecken waer van de regeerders, dat soude de heeren van Rotterdam behooren te doen, dye mij schuldigh zijn te guaranderen ende te indemneren. Verscheyde heeren van qualiteyt alhyer[2] zijn van mijn opinie, dat ick geen versoeck en can doen sonder mijselve grootelijcx te prejudiceren. Menen oock, dat, soo men met goede redenen van de harde leden niet en can obtineren, dat sij mij dulden, dat men het versoeck om aen de justitie te

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1230: 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie U.B. Amsterdam, coll. RK., R 21. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 181.

2 Te Amsterdam.

comen[1] nootelijck sal moeten presenteren, niet om de quaden te winnen, daer toch geen raedt toe en is, maer o m de goede materie te geven om voor mij te sprecken ende te seggen, dat sij een persoon, dye sulcke aenbyedinge doet, met gheen schijn haere stadt en connen weygeren. Mijne affectie tot het landt ende de regiering heb ick genoech betuyght en de mij dunckt, dat men mij daerop wel hadde behooren te huys te ontbyeden, veel meer te lijden. Isser noch yet overigh, dat ick can doen tot dyenst van 't landt ende de regiering, dat men het mij bevele, ick sal het garen doen. Soo dat alles ende desen bryeff, dye ick ten overvloet geconcipieert heb aen Sijn Ex^{tie}[2], bij de groote hoop niet en connen helpen, soo moet men zyen, off mijnheeren van Amsterdam de resolutie connen nemen, mij soo te gedoogen gelijck de predicanten, dye van Louvesteyn zijn gecomen[3], hyer werden gedoocht, opdat ick mijne familie in stillichyet voor stae ende verwachte, dat de niewe last aen de officieren gegeven[4] door den tijdt come in vergetenheyt, gelijck ten regarde van de predicanten is geschyet. Dat men in de vergadering precyselijck daerop blijve staen, dat eerst de consenten moeten gedraegen werden, eer men come tot particuliere saecken[5], is rechtmaetigh, gefundeert op den dyenst van het landt ende ordre van besoigne, ende connen de goede steden daervan niet afwijcken sonder haerselve voor het tegenwoordige ende het toecomende een uytermaete prejudicie aen te doen ende de heele regieringe ende justitie los te stellen. Daerom hoop ick, dat daerop niet om mijnentwil, maer om het publyck ende de consequentie sal werden gelet.

Hyermede, mijnheer, sal ick Godt bidden uE. te bewaeren, ende mijselve, soo men het immers soo hebben wil, prepareren tot het vertreck.

Den XIII Januarij XVI^{c}XXXII.

UE. dyenaer.

1729. 1632 januari 14. Aan J. Wtenbogaert[6].

Mijnheer,

Soo ick vandage had afgesonden mijn antwoordt[7] op den brieff, dyen ick gisteren ontfing, soo become ick d'uwe van de XIII^{de} ende bedancke Godt vooreerst voor uwe reconvalescentie ende ten tweede van dat mijne saecke te Rotterdam wel beharticht werdt. Ick ben blijde, dat sij mijne saecke gevoucht hebben bij dye van de precidanten. 't Sijn eerlijcke luyden. Ick heb garen sulck geselschap.

Belangende 't boecxke De veritate religionis Christianae[8]: uyt Vrancrijck heb ick schrijven ontfangen, dat ick het soude laeten drucken met beter letter. Ick meen sulcx oock oorboir sal zijn soo voor oude luyden als voor andere luyden van

1 Zie no. 1713 (dl. IV, p. 476).
2 No. 1727.
3 De remonstrantse predikanten Simon Lucae Bysterus, Carolus Niellius, Paulus Lindenius, Petrus Cupus, Bernardus Vezekius, Arnoldus Geesteranus en Theodorus Boomius, die op Loevestein gevangen gezet waren, had men in de nacht van 19 op 20 juli 1631 oogluikend laten ontsnappen.
4 Vgl. no. 1723, p. 1 n. 2.
5 Vgl. Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, pp. 426/7.
6 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. no 1230: 2. Eigenh. oorspr.
7 No. 1728.
8 Ter Meulen-Diermanse, nos. 944 en 946.

qualiteyt, dye garen een schoonen druck hebben. Dit vertrouw ick, dat Blaeuw[1] beter sal [doen] dan La Maire[2]. Doch wil La Maire evenwel en nyettegenstaende eenen betere druck oock dye cleynen aenleggen, ick heb daer nyet tegen; eene overlesing ende verbeteringe sal voor beyde dyenen.

Ick bid uE. aen mijn broeder[3] te seggen, dat hij mij doe hebben mijn exemplair van dat boeck, daerin ick niet alleen de druckfauten, maer oock eenige addenda heb aengeteyckent onlancx bij mijn huysvrouw uyt Vrancrijck overgesonden.

Hyermede sal ick Godt bidden, mijnheer, uE. lang te bewaeren.

Den XIIII Januarij op den middagh.

Indyen te Delff in de laeste vroedschap niet wel geresolveert en is, con men het hervatten op het exempel van Delff ende Amsterdam. Hyer is alles gegaen nae wensch. Le Maire heeft voor dese dit boeck zeer incorrect gedruckt. Ick had hem oock gegeven alle de opuscula D. Tileni[4] te Parijs gemaeckt, dye hij seyde tesamen te sullen drucken ende mij een exemplair te senden, maer heeft het vergeten. Mijn broeder de Groot hoop ick dat oock de andere dingen, dye ick hem bij mijne brieven gerecommandeert heb, gedachtigh zal zijn.

Adres (met andere - Joost Brassers?[5] *- hand):* Aen mijnheer mijnheer Hans van Mede[6] althans In Haghe.

In dorso schreef Wtenbogaert: 1632 Grot. R.[a] 15 Jan.[ij] Resp.[a] 16[a] eiusdem.

1730. 1632 januari 17. Aan Willem de Groot[7].

Et pecuniam per Vossium[8] et literas recte accepi. Pro illa curata habeo gratias. Hujus commendabo negotium. Ad Corvinum[9] hinc scribam. Rogavi patrem[10] civibus nostris gratias pro me agat. Idem te rogo praesertim apud uxoris tuae avunculum[11].

De toparcha Scagano[12] gaudeo. Memini amari a patre ipsius[13] quantum quisquam.

Videbimus, quo res evasura sit. Mihi nihil tristius quam pendere hunc in modum. Ἀρχ.[14] nihil adhuc facit, cur ipsi aliquid debeam. Neque aliud esse puto,

1 De Amsterdamse drukker Willem Jansz. Blaeu.
2 De Leidse uitgever Johannes Le Maire, die niettegenstaande Grotius' ontevredenheid ook de editie van 1633 bezorgd heeft; Ter Meulen-Diermanse, no. 947.
3 Willem de Groot.
4 Daniel Tilenus; vgl. ter zake dl. IV, p. 252 en n. 4 aldaar.
5 Bij Joost Brasser had Grotius tijdens zijn verblijf te Amsterdam zijn intrek genomen.
6 Pseudoniem van Johannes Wtenbogaert; vgl. III, p. 117 n. 9.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 845.
8 G.J. Vossius behoorde met Johannes Wtenbogaert tot de weinigen, die met Grotius' verblijfplaats ten huize van Joost Brasser te Amsterdam bekend waren.
9 Johannes Arnoldi Corvinus; zie III, p. 348 n. 10. Zie ook IV, no. 1363, p. 4 n. 8 en no. 1376, p. 20 n. 1.
10 Jan de Groot te Delft.
11 De ouders van Willems vrouw, Alida Graswinckel, waren Jacob Graswinckel en Maria van der Dussen. De bedoelde oom zal de broer van haar moeder, de Delftse regent Eewout Jacobsz. van der Dussen zijn; zie over hem III, p. 11 n. 4.
12 Aelbrecht van Beieren van Schagen (1577-1638).
13 Jan van Beieren van Schagen (1544-1618); tijdens de geschillen tussen prins Maurits en Johan van Oldenbarnevelt koos hij de zijde van de laatste.
14 Staten van Holland.

quod amicis in illis quas miseram literis displicet, nisi quod ille pati non potest ex generoso pectore profectas voces. Ego tamen nec illius, nec cujusquam causa memet dejiciam.

παρ᾽ ἐμοὶ γε καὶ ἄλλοι,
οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς[1]

Vale, frater dulcissime, cum suavissima uxore, liberis, amicis.
17 Ianuarii 1632.
Epistolium illud quod ad *ἀρχ*[2], exaraveram hujus urbis *προστάταις* mirifice probatur.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1731. 1632 januari 19. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,
Ick danck uE. van de advysen van den 17. Wij moeten het gevolg uitwachten. Eer dese comt, sal uE. neef Brasser[4] gesproocken hebben. De voochd van Numerianus[5] gaet wijsselijck, ende prijse 't uitstel van aen Gallus[6] te spreecken, die tot noch toe veel meer quaeds dan goeds gedaen heeft. 't Waer goedt, dat Delff[7] ende Amsterdam sooveel seiden als die van de Maes sullen seggen ende daerbij bleven ende 'tselve deden aenteeckenen. Nopende wetten, die de naem voeren edicti perpetui, daeruit en volgt niet, dat die niet en connen ontdaen werden. Want wij hebben der veel in Codice hac edictali perpetuum valitura lege etc., die bij de Novellas[8] sijn verandert, maer alleen, dat deselve niet en behoeven alle jaer gepubliceert te werden. De Romeinen plegen bij eenige wetten meer te stellen, te weten de clausule: ne abrogare liceret, maer Cicero seit seer wel, dat die deselve wetten wilden te niet doen, eerst die clausule dien te niet doen. Nunquam valuerunt sanctiones legum, ne abrogarentur, quando et ipsa sanctio abrogabatur[9]. De reden is: quia quod postremum populus cuperat ratum erat ex XII tabulis[10].

1 Homerus *Ilias* I 174/5.
2 Dl. IV, no. 1713, p. 476.
3 Hs. U.B. Amsterdam[aant.], coll. RK., H 17 i. Eigenh. oorspr.
4 Joost Brasser, te wiens huize Grotius te Amsterdam verblijf hield.
5 Schuilnaam voor Amsterdam; de 'voochd' is de in no. 1726, p. 5 en n. 7 aldaar genoemde Dierick de Vlaming van Oudtshoorn.
6 Frederik Hendrik.
7 De houding van Delft blijkt uit de resolutie van de vroedschap van 13 januari; zie bijlage no. 4 en Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 427/8.
8 Voor de *lex hac edictali* zie men Justinianus' *cod.* 5, 9, 6 en Grotius' *Inleiding* II 12, 6; II 16, 7 en III 2, 24; verder Mr. C.J.M. Wilde, *De lex 'Hac Edictali' in het Roomsch-Hollandsche Recht* in *Rechtsgeleerd Magazijn* 1901, pp. 355 vv. Novellen - in technische zin - zijn wetten, waarbij wijzigingen in een bestaande wet worden aangebracht; onder de *Novellae* verstaan we de besluiten, die keizer Justinianus na de totstandkoming van Codex, Digesten en Instituten heeft genomen en die later - gebundeld - daaraan als vierde boek zijn toegevoegd. Tesamen vormen deze vier boeken het Corpus Iuris civilis.
9 Vgl. Cicero, *Ad Atticum* III 23, 2: Sed vides numquam esse observatas sanctiones earum legum, quae abrogarentur.
10 Livius VII 17, 12: Interea Fabius aiebat in XII Tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset; vgl. ook Livius IX 34, 6-7.

Wat het placcaet tegens mij[1] belanght staet te letten, dat placaten moeten gemaect werden in het generael ende voor het toecomende. Et hic sensus est legis XII tabularum, quem et Cicero ponit in suis legibus: ne privilegia irroganto[2]. Tegens particulieren moet men gaen niet bij placcaet, maer bij sententie. Nu behalven dat de Staten-Generael geen iurisdictie en hebben over een geboren Hollander, niet sijnde in dienst van de crijgh ofte van de admiraliteit, soo most oock eerst indaging sijn geschiet, bij gebreecke van dewelcke nihil est actum. De placcaten jegens de remonstranten sijn gefundeert op een presuppoost van factie etc, 'twelck bevonden sijnde onwaerachtigh, corrueert hetgunt daerop is gebouwt. Let oock, dat in de delatie van de H.O. aen Sijn Ex^{tie} hooger memorie[3] was geseit, dat hij ordre soude stellen op de religie nae gelegentheit van de steden. De reden, die daertoe doen diende, dient noch.

Mijn huisvrouw schrijft den IX deser, dat den coning Lorraine genomen heeft in sijne protectie, waervoor den hertogh van Lorraine[4] hem een stadt in handen heeft gestelt. Dat den paus[5] den coning soeckt te diverteren van iet te doen tegen 't huis van Oostenrijck, maer den cardinael[6] seit, dat den paus over eenige jaeren selff sulcx garen hadde gesien om sijn eigen affaires. Dat den coning op het sijne moet letten ende wel sal weten, wanneer het tijdt is. Van accomodement met Monsieur[7] is gesproocken, maer sonder succes. Den prins van Condé[8] is te Parijs.

Mijne gebiedenisse aen de vrunden.

Den 19 Jan. 1632.

UE. dienstwillige broeder

H. de Groot.

Adres (met andere hand): Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedsheer in den Hoogen Raedt In den Hage. Loont den bode[9].

1732. 1632 januari 19. Aan M. Ruarus[10].

Quas ad me in Galliam destinaveras literas, Ruare doctissime, eae me in patria deprehenderunt, quo veneram amicorum vocatu existimantium et tempore et meae in patriam fidei haud dubiis experimentis mitigatos esse animos eorum, qui per nostram ruinam in potentatum reipublicae viam sibi fecerant. Sed vix me his in locis posueram, cum magnas video illius tempestatis superesse reliquias, quibus difflandis an pares sint futuri qui aequiora sequuntur consilia, exitus in incerto est. Ego vero

1 Vgl. no. 1723, p. 1 n. 2.
2 Tab. IX; zie Cicero, *Legg.* III 4, 11.
3 Prins Maurits.
4 Karel IV van Lotharingen; zie over hem III, p. 195 n. 8.
5 Urbanus VIII.
6 De Richelieu.
7 Gaston Jean Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
8 Henri de Bourbon, prins van Condé.
9 Voor de dorsale notities van Van Reigersberch zie bijlage no. 3.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 105; *Ruari Ep. select. centuria* I, p. 162. Antw. op IV, no. 1696. Over geadresseerde zie IV, p. 364 n. 2.

sive hic sive alibi sum futurus, vivam tui amans et[11] reverens, et si eos videro, quos jam commendasti[12] aut quos in posterum es commendaturus,

11 De lezing der *Epist.*; de *Ruari Ep. select. centuria* heeft 'ac'.
12 Vgl. no. 1696 (dl. IV, p. 458).

dabo operam, ut cognoscant valere apud me et auctoritatem tuam et cultum Polonici nominis. Quando vero tam benigne te offers, utar beneficio teque mihi sumam adjutorem, hae ut literae ad doctissimum Crellium[1] curentur, cujus scripta[2] quo magis lego hoc facio pluris. Tu vicissim si quid est, in quo utilis tibi esse possum, utere jure tuo atque impera.

Vale, vir praestantissime.

XIX Ianuarii MDCXXXII[3].

Tuo nomini addictissimus

H. Grotius

1733. 1632 januari 22. Aan J. Wtenbogaert[4].

Terwijl het boek van Poppius uitermaeten goedt is, soo kan het boek van Triglandius daar tegen niet dan uitermaeten quaedt sijn[5].

1734. [1632 kort voor 26 januari ?] Van P.C. Hooft[6].

Aen Huigh de Groot,

Vertoonen in aller eerbiedenis een ontallijke meenighte der ingezetenen van Hollandt, volghende de gemaetighde zijde der regeeringe, hoe zij met d' uiterste ernst, aendacht en zorghvuldigheit overwoghen hebbende 't geen noopende zijner Ed. vertrek oft verblijf hier te lande in bedenken komt, niet anders en konnen verzinnen als dat zijne Ed. zoo om haer zelf, als om der landtzaeten wille zich be-

1 Joannes Crellius; zie IV, no. 1696, p. 458 n. 1.

2 Vgl. bijv. IV, no. 1633, p. 392 n. 2 en no. 1696, p. 458 n. 2.

3 Schrijfwijze datum volgens *Ruari Ep. select. centuria*.

4 Gedeelt. gedrukt G. Brandts *Historie der Reformatie, en andre kerkelijke Geschiedenissen, in en ontrent de Nederlanden. Het tweede deel. Van het jaer 1600 tot het laetste van 't jaer 1618*. Tot Amsterdam, Voor Jan Rieuwertsz. Hendrik en Dirk Boom, Boekverkoopers, 1674, p. 450.

5 De remonstrantse predikant Eduardus Poppius - Eduard Poppe - (1577-1624) had in 1616 te Gouda uitgegeven zijn *De enge poorte ofte predicatien over eenighe voortreff. texten ...* (zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 105). In 1630 verscheen daarvan te Rotterdam een nieuwe uitgave, waartegen Jacobus Trigland (1583-1654), contra-remonstrants predikant te Amsterdam, later - 1634 - hoogleraar te Leiden, een weerlegging schreef onder de titel: *De kracht der godtsaligheyt, dat is de leere der waerheyt, die nae de godtsaligheydt is, Uyt den woorde Gods verklaert, bevestight, ende tot de ongeveynsde Practijcke der Godsaligheydt gherichtet. In Christelijcke Meditatien over eenighe bysondere Texten der H. Schrifture, ende namentlijck over de selve die Eduardus Poppius verhandelt heeft in syne ghenaemde Enghe Poorte.* Amsterdam 1616. Simon Episcopius op zijn beurt nam deel aan de strijd met een weerlegging van Triglands boek; hij schreef *De Crachteloosheyt der Godsalicheyt, van de Leere Jacobi Triglandii, In syn Boeck teghen de Enghe-poorte D. Edvardi Poppii en specialijck in zijn dedicatie Brief sommierlijck vervatet. Uyt syne eyghene fondamenten, naeckt en klaer aenghewesen*. Ghedrvckt, Voor de Societeyt der Remonstranten, Anno 1632 (Knuttel, *Pamfl.* no. 4281).

6 Min. Amsterdam U.B., cod. II C 11[855]. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 438. *P.C. Hoofts Brieven; Nieuwe, vermeerderde en naar den oorspronkelijken text herziene uitgave; met toelichting, aanteekeningen en bijlagen, II 1630-1634*, Te Leiden, bij E.J. Brill 1856, no. 369, pp. 228 vv.. In verband met het feit, dat Grotius in zijn brief van 26 januari aan J. Wtenbogaert (no. 1735) de door Hooft genoemde namen van Coriolanus en Themistocles - met andere uitgebreid - herhaalt, dateer ik de brief van Hooft kort voor die aan Wtenbogaert.

hoort te laeten binden aen zoo veele geneghentheden haer uitbondighlijk toegedaen, van luiden, dien zijne welvaert ten hooghsten ende immers zoo zeer als haer eighe ter harte gaet, nochte de getrouwheit van alzulk een getal luiden met eere, ende oprechte vrienden teleur te stellen ende te verlaeten. Met eenen gelieve zijner Ed. in te zien, hoe smaekelijk het zijner huisvrouwe ende kinderen zal zijn daeghelijx onder hunne landsluiden, bekenden ende goedtgunstighen te verkeeren: van dewelke zij bij verscheide gelegentheden treflijke vorderinge, dienst ende hulpe hebben te verwachten. Ende al waer 't schoon, dat zijn' Ed. zich der gemeene zaeke niet en begeerde te bekreunen, zoo gaet het echter vast genoegh, dat dezelve blijvende buiten dienst des lands ende der stadt, maer haer eighe meester, bestaende is om zichzelven bij weghe van haere rechtsgeleertheit overvloedelijk ende eerlijker wijze met aenwinst van tijdtlijke haeve te zeghenen: in grooten luister ende als ne privatus quidem sine imperio[1] te leven; bijstaende de stadt ende d' inwoonders niet alleen derzelve maer van 't gansche landt, in de wightighste zaeken, met haeren raedt: zulx zij voor een orakel ende mondt der wijsheit door heel Hollandt zal geacht wezen. Waerop haer vaederlandt voor de weldaedt van haer ter werelt gebracht te hebben in volle betaelinge aenneemen zal de eere, die zij denzelven doedt met haer verblijf. 't Welck ook een verzachtende zalve zijn zal in de wonde der scheuringe, tot het heelen der welke zijn' Ed. verscheide geleghentheden zal weeten waer te neemen, die bij andere verbij gezien oft niet met zoo gelukkigh een' handt zouden aanvairt ende te raede gehouden worden, behalven dat deze zijner Ed. gevoeghlijkheit 't hart des prinssen[2] zal buighen om alle, die haer gunst toedraeghen, met zijne goedertierenheit te begenaedighen. Daerentegens, indien zijn' Ed. zich naer buiten ende in dienst van eenighen uitlandschen heere begeeft, staet grootelijx te beduchten, dat veele harten ziende haere zoo vierighe wenschen ende beeden verwerpen, zulx voor al te bijster een' onbeweeghlijkheit zullen rekenen ende van zijn' Ed. verwijderen. Zijn' Ed., haer gemaelinne ende kinderen en zullen nerghens beloopen die geneghenheit ende trouwhartigheit, die hun hier te vooren bereidt is; nochte die aengenaemheit van ommegang, maer zoo 't gebeurde - 't welk God genaedelijk verhoede - dat haer' Ed. hun in kort quaem' t'ontvallen ende 't hooft neder te leggen, zich in swaere bekommeringen ende zonder eenigh heul oft troost vinden, de middelen ook om haere kinderen te vorderen zullen zeer ongewis ende maghtighen nijdt onderworpen zijn bij de vreemden. In plaetse van haer eighen heer ende meester te zijn, zal zijne Ed. duizentderley' wederwaerdigheden van meesters en knechts moeten dulden, in suiker opeeten, om zelf tot eenighe merkelijke vorderinge te geraeken, ende die verworven hebbende altijds op een glad ijs staen, mits de listen ende laeghen staedigh te hove in swank gaende, om den eerlijken luiden, die eenigher mate verheven zijn, 't gras onder hunne zoolen te maeyen. Ende genomen, dat de fortuine haer Ed. hierinne boven gewoonte medeloopen wilde, zoo is er echter zoo swaer een last van kosten aen de hoofsche bedieningen vast, dat zijner Ed. kinderen zich ten uiteinde daerbij min zouden gevordert vinden als bij 't voordeel, dat zij met haere enkele rechtsgeleertheit zoude konnen doen. Luttel luiden voorwaer, die hun vaderlandt zelfs om billijke reden verlieten, ziet men zich des bedankt te hebben: gelijk aen Themistocles, Corio-

1 Tacitus, *Dialogus de Oratoribus* XXXVI 24: ‘Hi ne privati quidem sine potestate erant, quum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent.’
2 Frederik Hendrik.

lanus[1], ende andere gespeurt kan worden. Ook zoud' het den lande een' eeuwighe schande zijn, zoo de naekomelingen quaemen te oordeelen, dat dus een hemellicht als zijn' Ed. is, daeruit had moeten verdreven blijven. Het onbenoeghen des prinsen over haere onbeweeghlijkheit zal drukken alle degeenen, die zijner Ed. oit gunst bewezen, ende opnieuw een bitse bitterheit in de wonde der scheuringe wrijven, waerdoor zij wellicht t'eenemael ongeneeslijk moght worden. Is derhalven d' ootmoedighe bede op zijn' Ed., dat haer gelieve zichzelve, de haeren, vrienden en vaderlandt, met haer vertrek niet te bedroeven ende van zoo groot ende genoeghzaem zeker een heil te versteeken, op d' ongewiste hoope ter werelt, nochte zich te keeren aen de ingebeelde ende ongegronde zorghe van verkleening te lijden bij overlevering van een verzoekschrift[2] aen de overigheit, om hier te lande ongemoeit te blijven woonen. Want zeker indien daer bescheidt tot genoeghen haerder Ed. op volght, zoo zal de meeste vernedering over de zijde der overheit wezen: gemerkt zijn Ed. niet altoos, ende d'overheit het vonnis over zijn' Ed. gestreken, nevens 't plakkaet tegens haer boek uitgegeven[3], zoo doende komt te herroepen. Indien het bescheidt haer wansmaekelijk valt, zoo zal haer vertrek bij alle luiden met eere verschoont worden. Entlijk verblijvende staet haer altoos de deure noch open om ten lande uit te gaen ende zal zij min verplicht zijn aen degeenen, die haer komen te beroepen, bij oft zij geen' blijvende plaets in 't vaederlandt vindende zich scheene uit uiterste noodt in dienst van vreemden te begeven. Maer indien zij ditmael 't landt verlaet, zij delft daetlijk achter zich den wegh op ter weederkoomste.

In margine boven aan de brief met andere hand: Mijnheer, Vertoon uE. in alle eerbiedenis nevens een ontallijke meenighte der ingezetenen van Hollandt.

1735. 1632 januari 26. Aan J. Wtenbogaert[4].

Mijnheer,

Denckt doch niet, dat uE. schrijven mij oyt can vervelen, soo weynich als van mijn eygen vader[5], nevens denwelcken ick uE. altijdt in mijn hart hebbe geëert ende sal eeren. Godt geve, dat wij malcander lang mogen zyen, om welcken vreuchd

1 De Romein Gnaeus Marcius Coriolanus (5° eeuw v. Chr.), tot ballingschap veroordeeld, verbond zich met Attius Tullius, aanvoerder van de Volsci, en rukte tegen zijn vaderstad op; op de smeekbeden van zijn moeder Veturia en zijn vrouw Volumnia trok hij af. Themistocles (± 624-459 v. Chr.), beroemd Atheens staatsman en legeraanvoerder, behoedde Griekenland voor overheersing door de Perzen; later door het ostracisme verbannen begaf hij zich naar de Perzische koning Artaxerxes I (465-424 v. Chr.).

2 Vgl. hierover de brieven van december 1631 en januari 1632, in het bijzonder no. 1725, p. 4 en n. 8 aldaar.

3 Het plakkaat van 24 november 1622, waarbij de Staten-Generaal het drukken en verspreiden verboden van Grotius' *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt*; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 872 met rem. 4, en voor de titel van het plakkaat *ibid.*, no. 885, rem. 2.

4 Hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., cod. 76 D 44A. Eigenh. oorspr.; twee copieën Bibl. Gem. Rotterdam, cat. v. hss., resp. no. 1229 : 2 en no. 1229 : 3. Beide copieën vertonen zowel onderling als ten opzichte van het origineel enige verschillen, die voornamelijk op de spelling betrekking hebben. Van deze copieën is no. 1229 : 2 van de hand van Nicolaes van Reigersberch, aan wie de brief blijkens Wtenbogaerts dorsale aantekening abusievelijk was geadresseerd; het is ook de nauwkeurigste van de twee.

5 Jan de Groot.

te genyeten ick veele andere ongemack soude willen voorbijzyen. 't Is mij een vertroostinge, dat tegen soo veele qualijckspreckers eenige in de vergadering mijner gedachtigh zijn geweest ten goede. Dye Marius noemde hadde beter gedaen, dat hij genoemt had Coriolanus, Camillus, Rutilius, Cicero; te Athenen Themistocles, Aristides, Thucydides[1] ende meer anderen.

De eerste uytganck, dye ick tot Rotterdam dede, was om mijne affectie te toonen aen de memorie van Erasmus gaende zyen het beeldt van dyen man, dye soo wel de wech heeft aengewesen van een rechtmaetige reformatie, hem noyt vastbindend noch aen disputable questiën noch aen de ceremoniën ter eenre ofte ter andre zijde. Wij Hollanders connen desen man niet genoech bedancken ende ick houde mij geluckich, dat ick zijne deuchden soo eenichsins van verre can begrijpen.

Alphaeus[2] wil, dat ick noch langer tijdt schuyle, t'gerucht latende loopen, dat ick nae Vrancrijck ben; eveneens off men in Vrancrijck sulx niet weten en soude en off uyt Vrancrijck sulx niet en soude overgeschreven werd[en]. Wil oock, dat mijn ouders daernae versoeck sullen doen, t'welck soo veel sal zijn, off ick het dede. Geen van beyde behaeght mij, maer wat ick behoore te doen ben ick onseecker, en soude garen verstaen het advys off van uE. off van luyden, welcker wijsheyt ick soude estimeren nevens de uwe, dye weynich zijn.

Ich sal Godt ernstelijck bidden uE. ende uE. huysvrouw[3] lang te bewaren.

XXVj Januarij XVj^{c}. XXXIj

UE. dyenaer

H. de Groot.

Adres: MijnHeer MijnHeer Reigersberg, raedt in de Hoogen Raide in Hollant, In den Hage. port

In dorso schreef Wtenbogaert: 1632. Grotius. Brieff aen mij houdende bij abuis aen den h. Reygersberch gestelt. R^{a} a Reyg. 28 Jan. Resp. den 29^{en} eiusdem.

1 Voor Marius zie no. 1659 (IV, p. 259 n. 9); voor Coriolanus en Themistocles zie p. 13 (no. 1734). Marcus Furius Camillus (5° eeuw v. Chr.) was volgens de overlevering een der grootste figuren uit het begin der Romeinse geschiedenis; toen hij door hoogmoedigheid ten gevolge van zijn successen de toorn van zijn medeburgers opwekte en tot een hoge boete werd veroordeeld, ging hij in vrijwillige ballingschap naar Ardea; zijn terugroeping bij de inval der Galliërs in 387 leidde een nieuwe reeks triomfen in. Publius Rutilius Rufus (cos. 105 v. Chr.) was een uitstekend soldaat, jurist en redenaar; hij was tot op zekere hoogte verantwoordelijk voor de militaire hervormingen, die aan Marius worden toegeschreven; in 92 werd hij de repetundis veroordeeld in zake zijn bestuur van de provincie Asia; hij trok zich in die provincie terug, waar Cicero hem in 78 te Smyrna ontmoette; ook deze werd in het begin van het jaar 58 tot verbanning veroordeeld, doch in het volgend jaar teruggeroepen. Aristides (± 530-467 v. Chr.), politiek tegenstander van Themistocles, werd in 484 door het ostracisme verbannen; in 480, toen de Perzische koning een deel van Griekenland had veroverd, werden alle ballingen teruggeroepen; ook Aristides keerde terug en steunde nu de politiek van Themistocles; hij heeft zich grote naam gemaakt door de wijze, waarop hij de Attisch-Delische Bond organiseerde, die in 477 tot stand kwam. Ook de grote Griekse historicus Thucydides (kort voor 454-± 400 v. Chr.) tenslotte maakte met de ballingschap kennis tengevolge van zijn echec als strateeg, toen hij in 424 Amphipolis niet uit handen van de Spartaan Brasidas wist te houden.

2 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

3 Maria Petit Pas.

1736. [1632] januari 30. Aan [N. van Reigersberch][1].

Mijnheer,

Ick danck uE. van de advysen ende insonderheyt, omdat uE. het quaet niet en verswijcht, 't welck in desen tijt hoochnodych is om op alles te letten.

De heeren sijn hier soo besych, dat men van haer niet vorder en kan verstaen dan alreede is verstaen. De naeste vergaderynge sal voor mij niet beter genereren. Darom, tensij de steden bij haerselven courageuselijck resolveren, soo en loopt voor mij niet anders op den taerlynck als te vertrecken. Waer ick com, sullen menschen sijn, maer niet soo veel mijne vijanden. Ick had nae soo lange patientie van mijne lantsluyden wat beter verwacht. Ten kan op een ander voor mij niet arger sijn. In sijn lant veracht te leven is de quaetste plaech.

De kercke alhier[2] naer lange futseling heeft naer 't advys van de classes de sessie toegestaen, maer d' executie drie maenden wtgestelt. De heren hadden gisteren de classicale broeders ende de predicanten van de stat gebeden te maeltijdt, maer de predicanten van de stat hebben haer geëxcuseert van kerckenraet te moeten houden. Sij hebben oock gestipuleert, dat de gedeputeerde van de magistraten niet anders sullen hebben dan deliberative stem, dat de electiën sullen geschieden op d'oude voet, dat men in de leer niet en sal moveren. Met die conditiën hebben sij de sessie als vrijwillych toegestaen. Soo weet de kerck te handelen. De overheden sijn nergens nae ge ...

Wat Emond Richer[3] belangt, doctor van de Sorbonne: hij heeft voor desen opentlijck in druck gesustineert ‘Ecclesiae regimen esse auctocraticum et debere eam gubernari canone, non potestate’[4]; dat de paux stont onder de conatiën[5], gelijck in Vranckerijck altijt is gesustineert geweest. Hierover heeft men hem dickmael aengesproocken ende eyntelijck is gedreycht geweest, dat men hen van de communie soude affhouden, oock, soo hij storff, de gewijde aerde weygeren. Den cardinael de Richelieu door père Joseph capucijn[6] heeft hem door vreese soo verre gebracht, dat hij bekent heeft ‘Ecclesiam Romanam esse magistram omnium ecclesiarum infallibilem’, den paus het hooft over de kercke; berouw toonende van sijne schriften, daermede hij de goede catholycquen had geschandaliseert, de acte hiervan geteyckent[7], waervan den paus nuntius Bagny[8] sooveel werckx maeckt, dat hij seyde, dat dit te Rome meer soude geacht werden dan de conqueste van Rochelle. Hiervan is hij nu ongemoyt ende den cardinael heeft becomen hac

1 Copie Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1229 : 4. Het afschrift is van de hand van Van Reigersberch zelf en in diens spelling geschreven.
2 Nl. te Amsterdam.
3 Edmond Richer (1559-29 november 1631), Frans gallicaans theoloog. Zijn meest befaamde en bestreden werk is een klein boekje van 30 bladzijden, getiteld *De ecclesiastica et politica potestate libellus*, Parisiis 1611, herdrukt te Frankfort, Keulen en Amsterdam. Voor de talrijke tegenschriften alsook voor een samenvatting van de leer van het gallicanisme zie J. Carreyre in *Dictionnaire de Théologie Catholique* XIII, s.v. Richer, koll. 2698 vv.
4 *Op. cit.*, § 5 (p. 7/8).
5 *Op. cit.*, § 9 (p. 15/6).
6 François Leclerc du Tremblay (1577-1638), baron van Mafflier, capucijn, aanvankelijk vooral bekend als mysticus, prediker en kloosterhervormer, werd hij later de rechterhand van De Richelieu, op wiens politiek hij zonder een officiële functie te bekleden, grote invloed heeft uitgeoefend.
7 Vgl. hierover IV, no. 1482, p. 170 n. 5.
8 Giovanni Francesco Guidi del Bagno († 1641), pauselijk nuntius te Parijs.

mercede, dat zijn eygen broeder[1] mede cardinael is gemaeckt, nu genaemt cardinal de Lion, hoewel men qualijck exempelen conde vinden, dat twee broeders cardinalen waren getoocht.

Den XXX Ianu. 's avonts laet.

UE. dienaer.

1737. 1632 februari 6. Aan Willem de Groot[2].

Valere vos, mi frater, cum intelligo id mihi in hoc rerum mearum salo ingens solatium est. Et consilia tua tam boni fratris libens accipio, in quibus hoc quoque me juvat, quod illa, quae incertissima sunt, in eam potius partem interpretamini, quae me retineat hic potius quam a vobis animo non minus quam sanguine conjunctissimis amoveat.

Tamen ita semper pendere et triste est per se et rebus familiae meae perquam noxium. Berckio[3] respondi. Si ibi est, rogo tradas epistolam; sin minus, ubi erit mittas.

Abrahamus Antonii[4] quid dicturus sit, audiemus. Ego a foro nostrate tamdiu afui, ut in ejus generis negotiis tractandis non ita multum mihi confidam, nisi te, qui in iis recens es, habeam adjutorem.

De Sueciae rege[5], rumusculos tales non magni facio. Nisi aut literas videam aut legatum audiam, non est, quod de eo cogitem. Et scis a vita castrensi satis abhorrere mihi ingenium. Si Oxensternius[6] apud vos est, puto esse eundem, qui in Gallia fuit, cancellarii[7] cognatus, vir apprime probus, linguae impeditioris.

Vale cum uxorcula[8] et sobole. Amicos saluta, quos utinam haberemus aut plures aut fortiores: minus nunc aestuaremus.

6 Februarii 1632.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1738. 1632 februari 6. Aan B. Aubéry du Maurier[9].

Recte conjicis, vir illustris, me in mare hoc, ad quod redii, satis adhuc fluctuum reperisse. Neque vero non id provideram, sed tamen paulo plus animi in iis, qui aut boni sunt aut satis boni, me reperturum speraveram. Nunc video plerisque

1 Alphonse Louis du Plessis de Richelieu (1582-1653), kardinaal van Lyon; zie IV, no. 1454, p. 135 n. 15.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 845.
3 Misschien een der leden van het beroemde Dordtse geslacht Berck; ik denk met name aan de oudste der beide zoons van wijlen de gezant Johan Berck († 1627): Matthijs, vrijheer van Goidschalksoord († 1655); hij werd in 1636 pensionaris van Dordrecht, welk ambt hij tot 1653 bekleed heeft. De brief, waarvan sprake is, ontbreekt.
4 Abraham Anthonisz (1586-1641), viskoper te Amsterdam en overtuigd aanhanger van de remonstranten.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Bengt Bengtsson Oxenstierna; zie IV, n. 1658, p. 420 en n. 1 aldaar. Vgl. ook Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1261.
7 De vermaarde Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna (1583-1654).
8 Alida Graswinckel.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 105; *Ep. ad Gallos*, p. 282.

loquendi libertatem ademtam, malorum, quae nobis evenerunt, memoria. Itaque incertus sum etiam nunc, haerere adhuc debeam apud eos, quibus non ingratus sum hospes mentem aliorum meliorem opperiens, an alio transferre sedes, quo non inhonestis conditionibus vocor.

Res Suecorum regis[1], adeo prosperae, ut etiam desidem tam diu palatinum[2] in spes novas erexerint, - ivit enim in quondam sua nostro equitatu comitatus - omnium etiam belli mala maxime sentientium aures ad de induciis sermones occlusere ita ut, qui nuper Hagae fuit Rubenius[3], tantum non delusus abierit.

Non est dubitandum, quin occasio regi vestro[4] nata sit partem aliquam viciniae sub tutelae nomine sibi adsciscendi, quod jam de Lotharingia satis feliciter successit: ituro longius exemplo per eos populos, qui ob Romanae religionis studium, Gallo quam Sueco potius se sunt crediturí. Sed, ut dicis, par est metus, inter hos duos reges non ita diuturnam fore concordiam, cum eadem cupiant, sed sibi uterque.

De filio[5], quem legum studio destinasti, non mediocriter gaudeo restitutum in viam, de qua prope decesserat. Amo illum et ob probitatem animi et ob ingenii felicitatem; praeterea quid est, quod non tua causa velle debeam? Itaque feci, quod exigis, et quod praesens solebam, nunc scriptis ad ipsum literis[6] calcar ei ad illum cursum addidi *σπεύδοντα χαὶ αὐτὸν ὀτρύνων*[7].

Si qua in re alia tibi tuisve utilis esse possim, scis, quis fuerim semper, quis nunc quoque sim. Matronae[8] tuae ac liberis tecum omnia felicissima exopto.

Amstelodami, 6 Febr. 1632.

1739. 1632 februari 6. Aan L. Aubéry du Maurier[9].

Inter ea, quae Lutetiae cum dolore meo reliqui, tu quoque es, nobilissime iuvenis, cujus studia si tantum a me utilitatis accipere potuissent, quantum illis ex animo favebam, habuisses in me maximum adjutorem. Sed ipse multis adversis meis in oblivionem prope adductus eorum, quae in rebus secundis didiceram, nihil fere habeo reliqui, quam ut faciam, quod solent in stadio spectatores, teque et tui similes, quos paucos admodum novi, bene quamvis currentes voce insuper instigem. Id feci dum licuit, facio nunc quoque ac te hortor quantum possum amicus tibi a patre[10] datus, ut ad bonas literas et sapientiae studia tam feliciter hausta, iuris quoque tum universi tum praesertim patrii cognitionem adjungas; qua re nulla est alia, quae nobiles magis deceat. Neque enim in foro tantum, sed in republica

1 Gustaaf II Adolf.
2 Frederik V van de Palts, de Winterkoning; zie III, p. 67 n. 9.
3 Peter Paul Rubens; zie voor zijn bezoek aan Den Haag Le Vicomte de Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot* (*Hugo Grotius) suivie de lettres inédites*, Paris 1884, p. 63 n. 1.
4 Lodewijk XIII.
5 Louis Aubéry du Maurier.
6 No. 1739.
7 Homerus *Ilias* VIII, 293/4:
..... *τὶ με σπεύδοντα χαὶ αὐτὸν*
ὀτρύνεις;
8 Renée de Jaucourt de Villarnould, met wie Du Maurier in 1622 in tweede echt gehuwd was.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 106; *Ep. ad Gallos*, p. 284.
10 Benjamin Aubéry du Maurier; zie over hem III, p. 145 n. 8.

versanti plurimum expedit, quin saepe et necessarium est leges ac mores nosse. Scis senatorios Romae viros de jure respondisse. Haec est scientia, quae Gallis cancellarios dat et custodes sigillorum. Tot illa parlamenti lumina hac praecipue parte censentur. Neque est, quod religionis tuae professio honorum adipiscendorum desperationem tibi injiciat. Nam praeter illa loca, quae non uno in collegio vestrae communionis hominibus servantur, etiam frequentes regis[1] cum protestantibus societates aliquem semper ita sentientibus ad negotia et legationes dabunt. Quae spes si fallant, tamen meministi legere domum iurisconsulti oraculum quoddam esse civitatis.

His monitis vota addam, ut tibi tuisque omnibus prospere cuncta succedant.

Vale, clarissime iuvenis, nosque ama.

6 Febr. 1632.

1740. 1632 februari 7. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijnheer,

Ick heb den man, daer neeff Brasser[3] uE. van vermaent hadde, gesproocken. Ick bevinde meer ende meer, dat Alphaeus[4] mijne saecken bederft. Doen een [in] dese stadt laest met hem sprack ende mijne saeck met dye van de remonstranten te samenvougde, seyde hij nopende de predicanten met hem eens te zijn, nopende mijne saeck, dat dye wat anders was, alsoo dye 't heele landt raeckte, - dat is de authoriteyt van 't gouvernement -; dat hij meende, ick soude moeten eenich versoeck doen om mijn ouders te besoecken, dat daerop de opiniën souden discreperen ende dat hij dan hem soude interponeren, ten eynde ick bij provisie mocht blijven. Den vrundt meende, dat Alphaeus de saecke daertoe comende apparentelijck daerbij soude doen een clausule, midts dat ick mij nyet en soude moeyen directelijck nochte indirectelijck met de regieringe.

Hyerop wilde ick wel, dat yemant Alphaeus rondelijck seyde, dat ick noyt eenigh versoeck doen sal, om de validiteyt van de sententie nyet te erkennen nochte mij te prejudiceren in mijne gerechticheyt aan dye te Rotterdam. Geen vreemdeling selff behoeft te bidden om in 't landt te comen, ende ick soude wel cleyn zijn van couragie, soo ick soude bidden om een landt, daer sooveel andere mij open staen met eerlijke conditiën.

Wat de clausule belanght: tot de regiering heb ick gheen groote lust[5], insonderheyt zyende Alphaei goede affectie tot mij. Maer eer ick soude lijden bij de vergadering daertoe gerehabiliteert te werden ende dat sulcx in verre landen van mij soude werden geseyt, heb ick lyever mijne fortuyne aen een ander te versoecken. Oock bedryeght hem Alphaeus, dat mij, om soo te blijven, zijne authoriteyt van doen soude zijn. Over lange is het mij bij Arsens[6], Vosbergen[7] ende anderen

1 Lodewijk XIII.
2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1230: 3. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie U.B. Amsterdam, coll. RK. R 21. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 183.
3 Joost Brasser, te wiens huize te Amsterdam Grotius verblijf hield.
4 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
5 Vgl. no. 1734, p. 13 ter plaatse van n. 1.
6 François van Aerssen.
7 Caspar van Vosbergen; in 1628 was hij met Fr. van Aerssen als buitengewoon gezant in Frankrijk geweest; vgl. III, p. 243 n. 5.

presenteert, ende nu noch Glarges[1]. Broeckhoven[2] etc. spreecken niet anders. Jac. Broeckhoven seyt, dat hij tevrede is, midts dat ick de regiering voor wettelijck kenne. Haerlem ende Alcmaer hebben geseyt van de saeck niet meer te sullen reppen.

Den goede vrundt, dyen ick sprack, achte, ick was hyer buyten peryckel ende moest nae dese vergadering mijselve stellen in possessie van vrijheyt, 't welck de heeren niet quaelijck souden nemen; dat men mettertijdt de saecke mochte brengen tot een amnestie; dat de humeuren van de hevigen apparentelijck besadigen souden, als zij souden zyen, dat ick mij stelde tot de practijck.

Ick verwacht brieven van mijn huysvrouw, ende dye ontfangen hebbende sal letten wat mij te doen staet; middelertijdt sal oock garen uE. ende andere courageuse luyden advys verstaen. 'T is t'eenemael oorboir, dat yemant Alpheum desabusere nopende mijne meninghe. Men gheeft hem te veel toe.

Vaert wel met uE. huysvrouw[3].

Den VII Februarii XVI^{c}XXXII.

UE. dienaer

De goede vrundt hoorde van alwaert, dat eenige steden aen Alph. seyden geresolveert te zijn mij te mainteneren, dat hij daerom van opinie niet en sal veranderen. Sijn humeur is wat vasthoudende.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.

In dorso schreef Wtenbogaert: Magnus 1632. R^{a}. 8 Feb. Resp. 10 Feb.

1741. [1632 tussen 9 februari en 17 april] Aan P. Dupuy[4].

Monsieur,

Les agitations de cette mer sont encore si grandes que je ne voy pas bien encore quel port il me faudra prendre.

1 Gilles de Glarges (1559-1641), pensionaris van Haarlem.
2 Jacob van Broeckhoven; zie over hem IV no. 1378, p. 23 n. 6.
3 Maria Petit Pas.
4 Hs. Parijs, Bibl. Nat. fonds Dupuy 583, f. 34. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Le Vicomte de Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot (Hugo Grotius) suivie de lettres inédites*, Paris 1884, p. 59. De Franse filoloog Claude de Saumaise - Salmasius - werd in 1631 te Leiden benoemd en arriveerde er medio november 1632. Op 9 februari 1632 besloten curatoren een huis voor hem te huren ‘gemerckt D. Claudius Salmasius teghen Mey toekomende binnen Leyden wert verwacht ...’ en op 15 november d.a.v. besloten zij het eerste halfjaar huur voor het huis, dat voor Salmasius gehuurd was, uit te betalen (P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* II - R.G.P. no. 29 - 's-Gravenhage, 1916, pp. 170 en 178). Bovendien: Gustaaf II Adolf, die in november 1632 sneuvelde, vierde zijn grote triomfen van 17 september 1631 tot en met de winter van 1631/2. Na diens verovering van Mainz in december 1631 begaf de ex-keurvorst van de Palts, Frederik V, zich in het begin van 1632 naar die stad om zich bij hem te voegen. Uit dit alles volgt, dat de brief na 9 februari en vóór 17 april, de datum van Grotius' vertrek naar Hamburg, gedateerd moet worden; hij zal vermoedelijk van februari zijn.

Pour la trefve je ne voy point d'apparence qu'on y songe. Au contraire oultre ce que donnent les moyens du pays on lève des grandes sommes à interest et on espère deux millions du roy par l'entremise de monsieur Vosbergen[5] pour tenter

5 Caspar van Vosbergen; hij keerde in mei 1632 van zijn zending naar Frankrijk terug. Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1249.

la fortune des armes de bonne heure et ne perdre pas la bonne occasion que les prospéritez du roy de Suède[1] et voz armés estants sur la frontière nous donnent. Et comme ordinairement ceux qui ont la conduicte des armée n'oublient pas quand le public le permet d'avoir soing de leur particulier, vous sçaurez bien iuger, quelle ville on destine à noz exploicts.

Je voy le roy protecteur sans dispute de Savoye et de Lorraine, et croy que volontiers les electeurs et évesques catholiques de l'Allemagne se ietteront dans ses bras pour asseurer la religion et la souppe lesquelles choses ils croiront courir grand risque, si ces vents de Nord continueut à souffler. La chanse a esté assez longtemps contraire au povre Palatin[2]; il est temps qu'elle tourne. Je suis marry de ce nouvel embarras du parlement et souhaicte de tout mon coeur que cette brave compagnie conserve sa liberté et lustre ancien. Pour le moins nous avons de quoy nous consoler de ce que monsieur Bignon[3] n'a poinct de part à ces maux. Sa santé est l'honneur du palais. Monsieur de Thou[4] faict ce qui est propre à sa maison ne perdant aucune occasion de bien faire à toutes sortes des gens jusqu'à moy.

On attend icy monsieur de Saumaise[5] qui reproche bien nostre paresse à nous autres qui avons eu le mesme livre, mais n'avons pas prins la peine que luy a prinse qui sans doubte un jour sera utile au public. Il n'apartient qu'à luy de manier des manuscripts. S'il a trouvé quelque roman de Damascenus[6] je ne m'en estonne pas puisque le récit qu'il faict de la Sibylle qui parust à l'heure que Croesus fust mené au feu[7] en tient beaucoup.

Vous me resjouyssez par la nouvelle de la pièce que vous avez recouvert de ce grand personnage qui par son grand iugement a surpassé de beaucoup les esprits de noz siècles et ne cède à aucun des anciens. Si elle ne doibt estre d'usage public elle ne peut estre guardée en lieu plus digne qu'en vostre bibliothèque.

Je vous remercie bien humblement de l'assistance que vous donnez à ma femme et avecq touts le amis de deça fais mes bien humbles baisemains à tout ceux de delà.

A Monsieur Monsieur du Puy. A Paris.

1742. 1632 februari 12. Aan J. de Cordes[8].

Agnovi, vir reverende, magna mea cum voluptate amicam manum, meique hujus gaudii participem Vossium[9] feci, qui ex meo relatu non minus te amat quam si diu una vixisset.

1 Gustaaf II Adolf; zie p. 20, n. 4.
2 Frederik V van de Palts, de Winterkoning; zie over hem III, p. 67 n. 9. Vgl. p. 20 n. 4.
3 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.
4 François Auguste; zie IV no. 1709 en no. 1361, p. 2 n. 8.
5 Claude de Saumaise; zie p. 20 n. 4.
6 Nicolaas van Damascus; zie IV, no. 1539, p. 256 n. 4.
7 Nic. van Damascus, *Ἱστορία Καθ*. VI, ed. Von Orelli, p. 64; vgl. IV, bijlage no. 7 p. 508.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 106; *Ep. ad Gallos*, p. 286. Beantw. d. no. 1750. Geadresseerde, Jean de Cordes (1570-1642), een geleerd Frans auteur, bezat een der rijkste bibliotheken van zijn tijd, die later door kardinaal Mazarin werd gekocht en aan de bibliotheek van de koning geschonken.
9 G.J. Vossius; vgl. no. 1724, p. 4 n. 5.

Multum de communibus studiis inter nos contulimus et inter alios sermones delapsi sumus ad ea, quae de nomine Cainan apud Lucam curate scripsisti[1]. Fecit ut homo bonus non minus quam eruditus repudiatis aliorum etiam soceri sui[2] sententiis faceret, quod ego feci, id est tibi accedere[3]. Utinam scriptum tuum cum defensione publici juris fiat. Si Lutetiae minus id licet, invenies hic, qui editionis curam suscipiant.

Hibernus Episcopus[4] libello nuper evulgato de historia Godescalci[5] Vossio controversiam movet. Existimavit Vossius Godescalcum affinem fuisse ei sententiae, quam Piscator[6] et alii quidam novitii magistri de praedestinatione ita defendunt, ut Deum scelerum causam magis dicere quam sentire formident. At ille plane eum vult intra Augustini fines stetisse nec ulterius evagatum. Si usus impetrari possit ad tempus aliquod sub restituendi fide illorum, quae necdum edita super ista controversia te habere memini, et nescio an et alia insuper Sirmondus[7] habeat, quem Vossius merito maximi facit, possent ea scripta aut hic edi aut certe ex iis lux aliqua illi historiae adferri. Plane pro certo habe, si quid est lectu dignum, quod apud vos aut edi per theologos non possit aut librarium non inveniat, qui sumptus facere velit, non defuturos hic, qui publicis utilitatibus inserviant. Pertinebit id simul ad ornandam scholam, felicibus sane initiis hic crescentem[8].

Quod meas res satis adhuc fluctuantes tuis votis adjuvas, facis pro solita tua pietate atque humanitate. Sed tu rationes conturbas, qui, quod locis disjungimur, in tuum damnum refers, cum ego sim, cui id maximo dispendio constet. Et Richerii[9] viri boni, tantum in multa senectute nimium facilis, et senatoris Loiselli[10] mortem tecum doleo. Atque ita de me ac de litteris est meritus senator Hottomannus[11], ut de luctibus ejus participare debeam.

Mirum si nunc in Brabantiam tertius e coelo cecidit Cato[12]. Nam apud nos

1 Vgl. De Cordes' antwoord no. 1750, p. 28.
2 Vossius' schoonvader Franciscus Junius (1545-1602)
3 Het eerste woord van deze zin luidt in de lezing zowel van de uitgave der *Epist.* als van die der *Ep. ad Gallos* ‘feci’ en het laatste woord ‘accederet’. De ‘t’ van ‘fecit’ is kennelijk achter ‘accedere’ terecht gekomen.
4 Jacobus Usserius - James Ussher of Usher - (1580-1656), Iers-protestants aartsbisschop van Armagh en primaat van Ierland; hij schreef o.m. *Gotteschalci et praedestinatianae controversiae ab eo motae historia*. Dublini 1631.
5 Godeschalcus - Godschalk - (805-868 of 869), benedictijn van Orbais; hij legde zich toe op de theologie en bestudeerde vooral de werken van Augustinus en Fulgentius, waaruit hij zijn dubbele predestinatieleer putte. Hij werd in 848 te Mainz veroordeeld en in 849 gesuspendeerd. Vervolgens verbannen naar het klooster Haut-Villiers bestreed hij Hincmar (± 806-882), aartsbisschop van Reims, die hij van sabellianisme beschuldigde. Vgl. ook Vossius' *Historiae de Controversiis, quas Pelagius eiusque reliquiae moverunt, libri septem*. Lugduni Batavorum, Excudit Ioannis Patius ... Anno 1618, lib. VII pars IV (*Vossii Opera* t. VI, pp. 812 vv.).
6 Joannes Piscator (1546-1625), protestants theoloog; volgens hem ligt alleen in de lijdelijke gehoorzaamheid van Christus de verdienende oorzaak der rechtvaardiging.
7 De jezuiet Jac. Sirmond; zie over hem III, p. 116 n. 1. Vgl. ook no. 1750, p. 28 n. 8 en p. 29 n. 1 aldaar.
8 Vossius was - met Caspar Barlaeus - in 1631 aan het pas te Amsterdam opgerichte Athenaeum Illustre benoemd.
9 Edm. Richer; vgl. no. 1736, p. 16 en n. 3 aldaar.
10 Claude, neef van Antoine Loisel († 1617).
11 Jean Hotman; zie over hem III, p. 1 n. 3.
12 Hoe ouder hoe zotter Brabander (‘hoe ouder hoe botter Hollander); zie *Proverbia Belgica; ab amico non uno communicata, tali tamen, ut nesciam an nomina sua prodi velit; melioribus monumentis alio qui spectatissima* in: *Florilegii ethico-politici nunquam ante hac*

Hollandos proverbium est, in Brabantia homines quo vivunt longius, eo magis ad stultitiam proficere. Maximum omnes, quibus vera sapientia cordi est, lucrum fecerunt reperto libro viri incomparabilis Pauli Servitae[1] praesertim de argumento tam nobili causaque alibi magnorum motuum apud nos etiam belli tam pertinaciter exerciti.

Bodini opus[2] supremum estne ut lucem speret? Quid vero molitur Rigaltius[3], quid Sionita[4]. Nam Salmasium[5] ob spem propinquam jam Batavis annumero.

A me in hoc rerum salo nihil exigendum est, nisi ut valeam; et tamen de Veritate Religionis nostri omnium, id est Christianae, liber jam tertium recuditur[6]. Utinam is, cui inscriptus est[7], tam bene valeat quam ego; eum semper suo merito faciam maximi.

Vale, vir clarissime, cum amicorum grege.

Resalutant te nostri.

12 Febr. 1632.

1743. 1632 februari 16. Aan Willem de Groot[8].

Rogo, mi frater, ad tot tuos pro me labores et hunc adjungas, ut qui apud vos sunt libri mei ad jus aut Romanum aut nostrum pertinentes et siquid est chartarum ejusmodi seponas, ut extra magna volumina puta Corporis Iuris, Bartoli, Baldi, Iasonis, Castrensis[9] et Criminalia mihi prima occasione mittantur. Cum

1 Paolo Sarpi; vgl. III, p. 153 en n. 7 aldaar. Misschien doelt Grotius op het III, p. 153 en n. 8 aldaar al genoemde geschriftje *De Arcanis Papatus*.

2 Jean Bodin (1530-1596), magistraat en schrijver, liet behalve een aantal gedrukte werken ook een in manuscripto na: *Heptaplomeres, sive colloquium de abditis rerum sublimium arcanis*, dat eerst in 1841 te Berlijn het licht zag. Het is mogelijk, dat Grotius met zijn vraag op dit werk doelt.

3 Nicolas Rigault; zie over hem IV, no. 1495, p. 188 en nn. 14 en 15 aldaar.

4 Gabriel Sionita; zie over hem IV, no. 1366, p. 10 en n. 6 aldaar.

5 Cl. Salmasius, die in 1631 te Leiden benoemd was en in november 1632 aldaar arriveerde; vgl. no. 1741, p. 20 n. 4.

6 Hugo Grotius *De veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior*. Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Ioannis Maire. MDCXXXII. Ter Meulen-Diermanse, no. 947.

7 Jérôme Bignon; vgl. no. 1741, p. 21 en de verwijzing in n. 3 aldaar.

8 Gedrukt *Epist.*, p. 845.

9 Bartolus (1314-1357), een der meest bekende middeleeuwse juristen, hoogleraar in het Romeinse recht te Bologna, Pisa en Perugia; zijn werken bestaan voornamelijk uit commentaren op de Digesten en uit Consilia en Quaestiones. Baldo degli Ubaldi (1327-1406), Italiaans rechtsgeleerde, leerling van Bartolus; hij schreef o.a. commentaren op het Corpus Juris en adviezen over kerkelijke zaken en gildewezen. Paulo de Castro (†1441) doceerde te Florence, Siena, Bologna en Padua; ook hij schreef commentaren op de Digesten en de Codex en verder consilia. Jason de Mayno (1435-1519), professor iuris te Pavia, Padua en Pisa. Zij

enim non tam rei faciendae quam temporis fallendi causa constituerim copiam mei consulentibus facere, scis nihil praestari posse sine tali supellectile.

Patrem en matrem[1] meo nomine salutes velim. Uxori tuae[2] et liberis precor fausta omnia, sed et amicis nostris, praesertim eis, qui advocatorum sunt ordinis.

Vale, frater suavissime.

16 Februarii 1632.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1744. 1632 februari 16. Aan Maria van Reigersberch[3].

Alderliefste,

Naedat ick mijnen brief geschreven hadde, crijgh ick een advys van broeder Reigersberg[4] uit den Hage. Hij ende alle de vrunden meenen ick moet Maert, als wanneer de vergadering sal sijn, uitwachten, ende middelertijdt mij in de practijck occuperen. Raedt mij mijne boecken in de rechten, die daer zijn - Cornelis[5] sal die connen wijsen -, hier te doen comen bij de eerste gelegentheyt. Meent oock, dat uE. soudt connen overcomen ende de meubelen, die uE. niet en sout willen vercoepen, laeten te Rouaen. Ick en vinde het sulxx niet, of uE. can daerop letten.

Doe wederom mijne gebiedenis aen de vrunden, oock de groetenis aen de kinderen.

Neef[6] is t'huis gecomen ende nicht[7] wat beter. Gebieden haer aen uE.

Den 16 Februarii 1632.

UE. altijdt getrouwe

H. de Groot.

Adres: A Madamoiselle Madamoiselle Grotius. A Paris.

1745. 1632 februari 18. Aan Willem de Groot[8].

Iterum de rege Sueco[9], mi frater, sermones ad aures meas, sed ut nunc res meae ferunt per plures internuntios venerunt. Dicitur autem origo esse ab Oxensternio legato[10] nunc Hagae. Quanti regem faciam, scis tu, sciunt et alii. Ut in-

1 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
2 Alida Graswinckel.
3 Hs. München. Bayr. Staatsbibl., cod Camer, 4, f. 38. Eigenh. oorspr.
4 Nicolaes van Reigersberch.
5 De oudste zoon.
6 Joost Brasser, bij wie Grotius in Amsterdam zijn intrek had genomen.
7 Brassers vrouw Margaretha Jacobsdr. van der Dussen, met wie hij in 1603 gehuwd was.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 845.
9 Gustaaf II Adolf, die al sedert 1626 pogingen deed om Grotius in Zweedse dienst te krijgen; zie no. 1063 (III, p. 34).
10 Bengt Bengtsson Oxenstierna; zie IV no. 1658, p. 420 n. 1.

certa spe mutem sedes, inconsultum est. Nec satis est rem facere, aliqua et dignitatis habenda est ratio. Ii, qui hac de re ad me hoc de negotio nuntiari jusserant, existimabant regem mea opera in aula Gallica uti velle. Si legati titulo et iis commodis unde sustentari dignitas possit, esset de quo cogitari deberet.

Sed et ab Anglia aliqua me aura afflavit. Deliberandum est diu quod faciendum est semel.

Tu siquid intellexeris ad consilia nostra pertinens ejus nos rogo facias participes. Monendus non es ita agenda omnia, nequid ambire videamur. Tempus, ut spero, pro nobis erit.

18 Februarii 1632.

Uxori tuae[1], liberis, parentibus[2], amicisque omnibus fausta precor omnia.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1746. 1632 februari 19. Aan Willem de Groot[3].

De negotio Suecico[4], mi frater, nihil intelligo. Metuo, ne patriciis aut aulicis artibus rumor ibi spargatur me huic civitati devinctum esse; quod cum verum non sit mihique plena sit libertas de lare constituendo, tuae amicorumque predentiae relinquo hanc rem ita gubernare, ut nec ego me ingerere videar nec falsae famae, quae obvenire possent, commoda avertam.

Vale, mi frater. Instrumenta Magallanicae litis[5], de quibus scripsi, exspectabo.

19 Februarii 1632.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1747. 1632 februari 23. Aan P. Dupuy[6].

Monsieur,

Le libraire, qui a imprimé le Siège de Grol[7] et la dernière édition de Iure belli et pacis[8] a désir de faire une Cosmographie très exacte du ciel, de la mer et de la

1 Alida Graswinckel.
2 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 845.
4 Vgl. no. 1745, p. 24 en n. 9 aldaar.
5 Zie voor het geschil met de Magellaense Compagnie Mr. R. Bijlsma, *Het Bedrijf van de Magellaensche Compagnie* in *Rotterdamsch Jaarboekje Redacteur Dr. E. Wiersum Gemeentearchivaris Onder Bescherming van het Gemeentebestuur. Tweede Reeks Vijfde Jaargang 1917*, Rotterdam MCMXVII W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, p. 26 vv., in het bijzonder p. 42-44. Zie ook Dr. R.C. Bakhuizen van den Brink, *Isaac Le Maire* in *De Gids Negen en twintigste Jaargang. Vierde Serie. Derde Jaargang, 1865. Vierde deel*. Amsterdam, 1865, p. 19 v.
6 Hs. Boston, Public Library. Eigenh. oorspr. Gedrukt A. Eekhof, *Grotiana in Noord-Amerika* in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis Nieuwe Serie Deel XVII*, 's-Gravenhage 1924, pp. 140-41.
7 *Grollae Obsidio* Amsterdam 1629; Ter Meulen-Diermanse, no. 712.
8 De uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, no. 567. De bedoelde uitgever is de Amsterdammer Willem Jansz. Blaeu.

terre, à quoy il est fort propre, estant fort bon mathématicien, comme monsieur Gasendi[1] luy pourra rendre tesmoignage.

Or pour orner la description de la terre, il désireroit d'y adjouster la description des gouvernements de chaque pays. Et pour ce que ceux, qui s'en sont meslez cy devant, ont commis des grandes fautes, ayant recueilli leur descriptions des auteurs peu authentiques, luy ayant grande envie de faire mieux, voudroit avoir quelque addresse des livres meilleurs, desquels il se pourroit servir. J'ay creu que personne ne luy pourroit donner meilleur conseil que vous, monsieur, et que, suivant ce qui vous est naturel, vous contribueriez volontiers à un oevre utile au publicq et specialement en ce qui concerne vostre France, quoyque je n'ignore pas qu'il est aussi difficile de dépeindre le gouvernement des François que leurs habits, à cause qu'ils ayment à changer à l'un et à l'autre.

Encore vous oserois je faire une autre prière et avecq tant plus de hardiesse pour ce que cecy concerne le bien général de la religion Chrestienne. Un personnage, qui l'a veu, m'a asseuré que dans la bibliothèque de Florence se trouve le livre Grec de Porphyre[2] contre les Chrestiens, mais que par un grand scrupule de conscience on empesche que personne ne voye là-dedans. Moy au contraire voyant par les escripts de Cyrille[3], Hierosme[4], Augustin[5], que dans ces livres, comme ce philosophe-là estoit assez ingénue, il y a plusieurs choses, qui sont pour nous: principalement la confession des miracles faicts par Nostre Seigneur et ses Apostres, comme aussi l'interprétation qu'il donne sur Daniel prinse des histoires grecques, qui sont perdues mainstenant, j'aurois grande envie de m'en servir, et pourrois trouver l'oevre tel, que je ne ferois point de difficulté de le donner au publicq avecq quelques antidotes. Je vous supplie donc de vous informer s'il y auroit quelque espérance de l'obtenir par l'entremise du roy[6] ou de quelques gens d'Eglise.

Les nouvelles du roy de Suède[7] vous sont plus proches qu'à nous. Icy il n'y a rien, si non que monsieur Van der Mijlen est restabli en ses honneurs et aura part aux délibérations publiques parmis les Nobles d'Hollande[8].

Pour moy je me contente de mes estudes et fais réimprimer La Vérité de la Religion Chrestienne pour la troisiesme fois[9] et le Droict de Paix et de guerre pour la quatriesme[10].

1 De Franse filosoof en mathematicus Pierre Gassendi (1592-1655), die tijdens een reis door Nederland met Blaeu kennis gemaakt had; zie Ferd. Sassen, *De reis van Pierre Gassendi in de Nederlanden* (1628-1629) in *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde* Nieuwe Reeks, Deel 23, No. 10 N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1960, p. 27.
2 Porphyrius (233-± 304), Grieks neo-platonisch wijsgeer, leerling van Plotinus; betreffende zijn *Κατὰ Χριστιανῶν* zie no. 1217 (III, p. 230).
3 Over Cyrillus van Alexandrië zie III, p. 444 n. 8.
4 Zie III, p. 112 n. 4.
5 Zie III, p. 112 n. 5.
6 Lodewijk XIII.
7 Gustaaf II Adolf.
8 Cornelis van der Myle (1579-1659), schoonzoon van wijlen de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt, nam wederom deel aan de vergadering der Staten van Holland, die van 10 maart tot 7 april gehouden werd, uit welk college hij sedert het begin van 1619 geweerd was.
9 Te Leiden in 1633 verschenen; Ter Meulen-Diermanse, no. 947.
10 Amsterdam 1632; Ter Meulen-Diermanse, no. 569.

Je baise bien humblement les mains à vous, messieurs vos frères[1] et messieurs de Thou[2] et demeure,
Monsieur,
Votre serviteur très humble
et très obéissant
H. Grotius.

Le 23 fevr. 1632.

Adres: A Monsieur, Monsieur du Puy, A Paris.

1748. 1632 februari 23. Aan G. Lusson[3].

Monsieur,

Vostre main m'a résioui. Je vous asseure que parmy les douceurs de la France, il ni en a aucune que j'aye estimé plus que celle de vostre conférence. Quand il me souviens de vos belles allées, de vos propos graves et de messieurs de Saincte Marthe et Bergeron[4], tout le chagrin se passe. Il y a peu de choses d'Epicure[5] qui me plaisent, mais j'approuve celle-cy que du temps passé on peut prendre ses plaisirs tant qu'on veut et que personne ne les nous scauroit oster.

Hoc est vivere bis vita posse priore frui et puis que je me suis mis sur des vers j'adjousteray ceux-cy:

Prorogat aetatis spatium sibi vir bonus, hoc est Vivere bis vita posse priore frui.

Je rends grâces à Dieu de ce qu'il vous a rendu la santé, et vous la souhaite pour le bien de vostre patrie, qui a, ce me semble, grand besoin de gens de bien, aussi bien que la mienne.

Pour ce qui me concerne il est vray que la noblesse et les meilleures villes ont esté pour moy, mais vous scavez ce que disoit un sage grec: *οἱ πλείους χαχοί*[6] et un sage latin: pessimum recti argumentum turba est[7]. Les petites villes gouvernées par des gens de peu d'estude se laissent emporter par l'esprit turbulent des gens

1 Christophe (1580-1654) en Jacques (1586-1656); laatstgenoemde was, evenals zijn broer Pierre, historicus en bibliothecaris van de bibliotheek van de koning te Parijs.
2 François Auguste, Jacques Auguste en Achille Auguste; zie III, p. 375 n. 8. aant.
3 Copie Parijs, Bibl. Nat. fonds Dupuy 675, f. 56. Betreffende geadresseerde zie IV, no. 1595, p. 346 n. 12.
4 Misschien Pierre Bergeron († 1637), reiziger en geograaf, die aan enige ontdekkingsreizen en aan de geografie een aantal werken gewijd heeft.
5 Grieks wijsgeer (341-271 v. Chr.); zijn wijsbegeerte, die aansluit bij die der Cyrenaeische School, is een levenskunst: doel en maatstaf van het menselijk handelen is het genot, negatief opgevat als de toestand van rust, waarin het lichaam vrij is van smart en de ziel vrij van stoornis. In theoretisch opzicht sloot hij zich aan bij Democritus (± 460-± 370 v. Chr.), schepper van de Griekse atoomtheorie, tevens de eerste Griekse ethicus. De godsdienst, die - aldus Epicurus - voortkomt uit vrees, verstoort de gemoedsrust en moet dus worden uitgeroeid.
6 De herkomst van deze woorden is mij niet bekend.
7 Vgl. Seneca, *De Beata Vita* II: Argumentum pessimi turba est.

d'Eglise. Qui nisi quod ipsi faciunt nil rectum putant. Je me suis résolu de me donner un peu de patience pour attendre à quoi aboutiront ces affaires, et je le ferai tamquam

Excelsa de turre, mea sine parte pericli[1],

car je me souviens tousiours de ce bon mot d'un mauvais prince

τὸ τεχνίον πᾶσα γῆ τρέφει[2].

Mais c'est assez raillé. Je prierai Dieu, Monsieur, de vous donner toute sorte de contentement et entre autres de vous oster de l'employe de la monoye pour vous donner un emploi plus digne de vous et plus utile au public.

Ce 23. fevrier 1632.

Vostre serviteur très humble
et très obéissant
H. de Groot.

Adres: A M. le Prés. Lusson.

1749. 1632 maart 5. Van H. Bignon[3].

J'oublie de vous remercier de voster aant. Traité de Jure Belli[4], qui est autant bien imprimé que le sujet le mérite. On m'a dit qu'un grand roy[5] le tenoit tousiours devant lui, et suis très persuadé que cela est, parce qu'il n'en peut arriver que du bien infini. Ce livre mettant la raison et la justice en une matière qu'on croit ne consister qu'en confusion et injustice. Ceux qui se plairont en cette lecture, y apprendront les vrayes maximes de la politique Chrestienne, qui sont les fondemens solides de tout gouvernement. Je l'ay releu avec un merveilleux plaisir.

1750. 1632 maart 5. Van J. de Cordes[6].

Monsieur,

Ie receus la semaine passée celle, qu'il vous a pleu m'escrire, avec beaucoup de plaisir voyant que vous m'aves voulu acquérir l'amitié de vostre cordial amy, le bon monsieur Vossius de laquelle ie fais grand estat comme aussy ie tascheray de me rendre digne correspondant en tout ce que je pourray à ses bons estudes.

Ainsi comme i'ay veu que vous désiriez avoir pour luy ce que i'avois escrit à la main touchant Godescalcus[7] ie n'ay voulu manquer à le mettre ez mains de

1 De herkomst van dit citaat is mij onbekend. aant.
2 De 'mauvais prince' is keizer Nero, van wie blijkens Suetonius, *Vita Ner.* XL de aangehaalde uitdrukking stamt; vgl. IV no 1699, p. 461.
3 Gedeelt. gedrukt aant. Mr. Pierre Bayle, *Dictionnaire historique et critique. Cinquième édition, revue, corrigée, et augmentée. Avec la vie de l'auteur, par Mr. Des Maizeaux*. Tome second A Amsterdam, A Leiden, A La Haye, A Utrecht, MDCCXL, p. 619. Betreffende de schrijver zie III, p. 154 n. 5.
4 De herdruk van 1631; Ter Meulen-Diermanse, no. 567.
5 Gustaaf II Adolf van Zweden.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Enigszins beschadigd. Antw. op no. 1742; beantw. d. no. 1759. Over de schrijver zie no. 1742, p. 21 n. 8.
7 Zie no. 1742, p. 22 n. 5.

madamoiselle vostre bonne femme qui le vous envoya il y a huict iours par voye d'un amy et quand il en aura faict il vous plaira le retirer pour me le renvoyer par voye asseurée ou bien attendre le temps de vostre retour pour le porter vous mesme n'en ayant poin(t) d'autre copie.

Pour ce que le P. Sirmond[8] en pouvoit avoir ceust este chose vaine de le lui

8 De jezuiet Jac. Sirmond; zie III, p. 116 n. 1.

demander. Mais quand il fera imprimer toutes les oeuvres d'Hincmarus[1] nous y trouverons l'oeuvre entière qu'il a faicte contre les erreurs de Gothescalcus, ce qui ne fera pas que l'édition du Théodoret[2] ne soit parachevée qui est maintenant soubz la presse et dont il y a désià un volume de quattre qu'on nous faict espérer et au mesme temps nous aurons le St Cyrille que le bon mons[r] Aubért[3] nous prépare. Cependant le d. Sr. Vossius trouvera dans ce que ie vous aye envoyé de quoy respondre à cest évesque Hibernois. Et s'il iuge à propos à faire imprimer à la fin de son oeuvre toutes ses épistres ie luy en laisse la libre disposition.

Pour ce que me scrives de mon observation sur la généalogie de Nostre Seigneur dans S. Luc[4] ie trouve qu'il y a grand avantage d'estre iugé par ses amis car l'on en reçoit d'ordinaire des iugemens favorables. Aumoins suis ie asseuré que ie n'ay eu autre but en cela que de chercher la vérité que ie souhaitte estre seule victorieuse en toute sorte de controverses, et non l'opinion des hommes qui sont tous subiectz (à) faillir sans en excepter aucun.

Ie vous remercie des offres qu'il vous a pleu me faire; elles ne son(t) pas à refuser suivant les occasions qui s'en pourront présenter. I'ay faict veoir à monsieur de St Mard[5], Hottoman[6] et à monsieur Bignon[7] ce que me scrives d'eux dans vostre lettre qui vous en remercient avec désir que vos affaires se passent par delà à vostre contentement à quoy ie ioinctz mes veux et souhaictz. Ie me suis trouvé en peine d'appliquer ce proverbe dont me faictes mention touchant le Brabant. Pour le traicté de fra Paulo[8] ie l'ay tout copié ce qui m'a interrompu la copie que ie faisois du Colloque de Bodin[9] que i'auray achevé avec l'aide de Dieu dans huict ou dix jours. I'eusse bien voulu que l'eussies veu devant la troisième édition de vostre petit livre[10], à la fin duquel ie voudrois que peussies

1 Hincmar (± 806-882), aartsbisschop van Reims; zie no. 1742, p. 22 n. 5. Zijn werken werden door Sirmond uitgegeven onder de titel *Hincmari Archiepiscopi Remensis Opera Dvos in tomos Digesta: Cura & studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv presbyteri*. Lvtetiae Parisiorum, Sumptibus Sebestiani Cramoisy, Architypographi Regis et Reginae regentis, et Gabrielis Cramoisy. via Iacobaea, sub Ciconiis. M.DC.XLV.

2 Theodoretus, bisschop van Cyrrhus (geb. 393), kerkelijk schrijver. Aanvankelijk bestreed hij in zijn geschriften Cyrillus van Alexandrië en het concilie van Ephese (431); de strijd om de veroordeling van deze geschriften, gevoerd in de 6° eeuw, is bekend als de Driekapittelstrijd; zie IV no. 1491, p. 182 n. 6. Hij stierf onder de regering van keizer Leo I (457-474). De uitgave van zijn werken door Sirmond verscheen in 1642: *ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ ΑΠΑΝΤΑ Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opera Omnia in qvatvor tomos distribvta. Qvorvm plvrima Graece, qvaedam etiam Latinè nunc primùm prodeunt: Graeca cum manuscriptis exemplaribus diligenter collata, Latinae versiones ad Graecorum normam exactae & recognitae. Cura et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv presbyteri.* Lvtetiae Parisiorum. Sumptibus Sebastiani Cramoisy Architypographi Regij: Et Gabrielis Cramoisy, viâ Iacobaeâ, sub Ciconiis. M.DC.XLII. Zie ook Migne, *P. Gr.* LXXX-LXXXIV.

3 Jean-Baptiste Aubert, lector in het Grieks aan het Collège de France; hij nam actief deel aan de strijd van de universiteiten tegen de jezuieten. In 1638 verscheen zijn uitgave van de werken van Cyrillus († 444), patriarch van Alexandrië, kerkvader, kerkleraar: *S.P.N. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi Opera Quae Reperiri Potuerunt Omnia; cura et studio Joannis Auberti.* Parisiis MDCXXXVIII.

4 Vgl. no. 1742, p. 22 bovenaan.

5 Vermoedelijk Abel de Sainte-Marthe (tegen 1570-1652), seigneur d'Estrepied.

6 Jean Hotman; zie over hem III, p. 1 n. 3.

7 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5. Zie ook no. 1741, p. 21.

8 Paolo Sarpi; vgl. III, p. 153 nn. 7 en 8 aldaar. Zie ook n. 1742, p. 23 en n. 1 aldaar.

9 Vgl. no. 1742, p. 23 en n. 2 aldaar.

10 *De veritate religionis Christianae. Editio tertia*; vgl. no. 1742, p. 23 en n. 6 aldaar.

mettre vostre petit catechisme en vers[1] pour respondre à quelques argumens qu'il faict faire pour un juif, un naturaliste, et un mahumetain contre nostre religion ausquels ie trouve que les responses qu'il faict faire par des Chrestiens sont faibles. Et dans cest escrit vous trouveres encore des choses qui vous serviront pour les notes qu'aves faict sur les Evangiles[2].

L'on a veu icy les animadversions de monsieur de Dieu[3] que ie n'ay pas encore, ie serois bien aise d'en avoir vostre advis. I'ay recouvré la Bible des Iuifz de Ferrare imprimée à Amsterdam[4] comme aussy ces opuscules de Drusius[5] dont ie vous avois donné mémoire horsmis Parallela sacra[6] qui est fort menu in 4° lequel ie serois bien aise d'avoir s'il se pouvoit trouver par delà.

Monsieur Rigault[7] a mis soubz la presse toutes les oeuvres de Tertullian[8] en un volume in folio qui sera fort bien imprimé, mais nous ne l'aurons entier que dans deux ans m'en pouvant faire que trois feuilles par semaine. M. Sionita[9] continue tousiours sa grand Bible[10] et le Pentateuque Samaritain de deux caractèrs, Siriaque et Arabique, est achevé depuis peu et monsieur de S. Mard met au net son S. Isaac[11] qu'il a traduit du Siriaque. M. Saumaise[12] vous ira veoir après Pasques où il fera imprimer ce qu'il a de prest ne le voulant faire icy. Madamoiselle vostre femme vous a envoyé le livre de M. Daillé[13] que vous verres.

Monsr Croyus[14] est icy qui a désià faict imprimer des coniectures sur des

1 *Hvgonis Grotii Vraghe en antvvoordt: over den Doop. Ghestelt in zijn ghevanckenisse voor zijn Dochter Cornelia de Groot.* Int Iaer onses Heeren 1618; Ter Meulen-Diermanse, no. 59.

2 *Hvgonis Grotii Annotationes in libros Evangeliorvm* (= *Annotationum in Novum Testamentum I). Cum tribus tractatibus & Appendice eo spectantibus.* Amsterdami, Apud Ioh. *&* Cornelivm Blaev. MDCXXXXI; Ter Meulen-Diermanse, no. 1135. *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, tomvs secvndvs.* Parisiis, Sumptibus Authoris, Et prostant exemplaria Apud Viduam Gvlielmi Pelé, viâ Iacobaeâ sub signo Crucis Aureae, MDCXLVI; Ter Meulen-Diermanse, no. 1138. *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm pars tertia ac vltima. Cui subiuncti sunt eiusdem auctoris libri pro veritate religionis Christianae, ita digesti vt annotata svis quaeque Paragraphis sint subnexa*, Parisiis, Typis Viduae Theod. Pepingvé, & Steph. Mavcroy, viâ Citharaeâ, è regione viae Mathurinorum, MDCL; Ter Meulen-Diermanse, no. 1141.

3 Lodewijk de Dieu (1590-1642), regent van het Waals college te Leiden; hij was een uitstekend kenner van de oosterse en Griekse talen. De Cordes doelt hier op De Dieu's *Animadversiones sive Commentarius in quatuor Evangelia, in quo collatis, Syri imprimis, Arabis, Evangelii Hebraei, Vulgati, Desiderii Erasmi, & Bezae versionibus, difficiliora loca illustrantur, & variae lectiones conferuntur. Accessit Appendix in Mattheum.* Lugd. Bat. 1631.

4 Zie IV no. 1662, p. 424 en n. 7 aldaar.

5 Joannes Drusius (1550-1616); zie IV no. 1575, p. 315 n. 8. Voor de bedoelde geschriften *ibid.*

6 *Parallela sacra hoc est, Locorum Veteris Testamenti cum iis quae in Novo citantur, conjuncta commemoratio*, Franekerae 1588; zie ook IV no. 1575, p. 315 n. 8.

7 Nic. Rigaltius; zie over hem III, p. 188 n. 2 en IV passim.

8 *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita et illustrata notis et indicibus atque glossario sermonis Africani.* Lutetiae 1634.

9 Gabriel Sionita; zie IV no. 1366, p. 10 n. 6.

10 De *Biblia Parisiensis* van Guido Michael le Jay; zie hierover III, p. 355 n. 5.

11 Ik heb er geen enkel exemplaar van kunnen vinden.

12 Cl. de Saumaise - Salmasius -, die te Leiden benoemd was en daar in november 1632 arriveerde; vgl. no. 1741, p. 20 n. 4.

13 Wellicht Jean Daillé - Dallaeus - (1594-1670), Frans protestants theoloog. Het bedoelde boek zou kunnen zijn Daillé's *Traicté de l'employ des Saincts Pères pour le jugement des différends qui sont aujourd'huy en la religion.* Genève 1632.

14 Jean de Croy, filoloog en theoloog, van 1623 tot 1652 predikant te Bezièrs, daarna

anciens Pères; ie pense que vous en aves désià veu quelque chose; il travaille maintenant sur les punctuations des Hébreux, où il escrira contre le P. Morin[1] il faict estat que son oeuvre sera imprimée dans ces prochaines Pasques.

Escrives nous de mesme ce qui se faict par delà et mesmes de monsieur Vossius ce qu'il a soubz la presse et en quel estat est son histoire universelle[2]. Ie le salue cy dedans avec vous et tous les vostres specialement le Sr Christian[3] s'il est tousiours près de vous à qui ie suis, Monsieur,

Vostre très humble et très obéyssant serviteur
Jeh. De Cordes.

Paris ce 5e Mars 1632.

Monsieur, ie me réiouys du restablissement de monsieur de Vandermile[4] dont vous deves prendre bon augure pour le vostre, que ie souhaitte de tout mon pouvoir.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.

In dorso schreef Grotius: De Cordes 1631 (*Sic*).

1751. 1632 maart 8. Aan Jan de Groot[5].

In natalem patris LXXVIII 8[vi] Martij 1632

Grand' amator de musicali suoni,
Faccia Iddio che senza molti affanni
Voi habbiate a passar gli vostri anni
E doppo morte il cielo vi ridoni
L'anima piena di dolci contenti
E l'orecchie d'Angelici concenti.

Vous qui prinsses naissance au huictiesme Mars,
Lequel Dieu a doré de sciences et arts,
Qui scavez tout ce qu'est à scavoir nécessaire,
Recevez de ma main ce souhait salutaire:

1 Jean Morin (1591-1659), Frans theoloog van de in 1611 gestichte congregatie der Oratorianen; hij had te Leiden filosofie, wiskunde, rechten en vervolgens theologie en oosterse talen gestudeerd (ingeschreven 21 april 1611).
2 *Historiae universalis epitome, Antehac nunquam edita*, Amstelodami 1698 in: *Gerardi Joannis Vossii Ars historica: de Historicis Graecis libri quatuor, de Historicis Latinis libri tres, Historiae universalis epitome: Opuscula et Epistolae*, Amstelodami, Ex Typographia P. & J. Blaeu, Prostant apud Janssonio-Waesbergios, Boom, à Someren, & Goethals, 1699; zie Petit, *Bibliogr. Lijst* I, p. 189 n. 48. Zie ook dl. IV der *Gerardi Joan. Vossii Opera in sex tomos divisa*. Amstelodami 1701.
3 Dienaar van Grotius; vgl. IV nos. 1708 en 1714.
4 Cornelis van der Myle was in de ridderschap van Holland hersteld, waaruit hij, tijdens de troebelen rond zijn schoonvader Johan van Oldenbarnevelt, door Gecommitteerde Raden verwijderd was. Op 7 april 1632 nam hij weer zitting in de Staten van Holland.
5 Hs. Utrecht, R.A. Prov. Utr. coll. v. Boetzelaer, no. 552.

Vous veuille le seigneur bénir et prospérer
Et tous vos pas si bien par son Ange guider
Qu'en vivant peu à peu appreniez à dénaistre
Pour en mourant bien tost commencer à renaistre.

Natalem, genitor, [t]uum frequentent
Omnes semine de tuo creati,
Et te qui proprium vocant parentem
Et te quotquot avum tuum (sic) salutant,
Quod siqui requeant venire Delphos,
Ut coram officia expleant eorum,
Fungantur vice litterae bonoque
Portent verba die bene ominanda.

1752. [1632] maart 14. Van J. van Beverwyck[1]

Hugoni Grotio viro incomparabili S.D.

Nihil mihi unquam molestius fuit, quam cum tu, V.C., Roterodami esses, ego hic apud aegros tanquam clavo Aesculapii fixus, gaudium, quod ex reditu tuo ceperam, coram minus demonstrare et gratulabundus candidissimum pectus exosculari potuerim. Quod desiderium cum nimis diu tulisse viderer et audirem undique, quantas turbas *ἄσπονδον πόλεμον πολεμοῦντες*[2] in conventu D.D. Ordinum darent, recta relictis rebus omnibus per portum Delfensem Hagam, ne *ἀσύμβολος*[3] te accederem, me confero. Quam vix ingresso et de rerum tuarum statu sciscitanti refertur, quid pridie decretum fuerit. Obstupui primo auditu et *ἄχος χραδίην καὶ θυμὸν ἴκανεν*[4]. Merito enim verebar, ne dum Aristotelis exemplo non committis ne Athenae bis in philosophiam peccent, lumine et ornamento suo respublica privaretur, indeque optimo seni

Πατρὶ σῷ μέγα πῆμα, πολήι τε παντὶ δέ δήμῳ,
Δυσμενέσιν μὲν χάρμα, κατηφείην δὲ φίλοισιν[5]

Postridie discedo tristis, licet nonnihil erectus sermone eorum, qui primam coitionem acerrimam fuisse indignatione potius quam dolore dignum iudicabant, ac in posterum spem esse, ne quid indigni viro magno eveniret, meas quoque partes esse proviribus videre, ut civitas nostra loco suo et tot egregiis consiliariis se dignam gereret. Igitur spe bona recreatus hospitium tuum cum Wittio[6] avunculo peto, cum famulus abiisse herum nuntiat, et dubitantibus serio idem

1 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. eccl.*, p. 972. Schrijver, Johan van Beverwijck - Beverovicius - (1594-1647) was stadsmedicus van Dordrecht en, na het vertrek van Jacob Cats in 1636, bibliothecaris der stadsboekerij; voorts schreef hij een aantal weinig oorspronkelijke werken op medisch, litterair en historisch gebied. Beverwijck was in 1627 raad en in 1629 schepen van Dordrecht geworden en in 1631 lid der veertigen, waarvan de leden naar de Staten van Holland werden afgevaardigd.
2 Vgl. Polybius *ΙΣΤΟΡΙΩΝ* I 65, 6.
3 Vgl. Aulus Gellius, *Noct. Att.* VI, 13.
4 Homerus, *Ilias* II, 171.
5 Homerus, *Ilias* III, 50-51.
6 Hoogst waarschijnlijk Mr. Lieven de Witte, een broer van Jacobmina de Witte, die bij Willem de Backer, schepen van Zierikzee, de moeder was van Van Beverwijcks tweede vrouw, Elisabeth de Backer, met wie deze op 2 december 1626 gehuwd was.

affirmat. Quod aegrius tulissem, si bonis nuntiis onusto *τὸ χρήγυον εἰπεῖν*[1] licuisset.

Huc reversus apud nominis tui cultores, imo et aemulos conqueror, tantas esse animis terrestribus[2] iras, ut nondum exsaturati odiis coelestem animam nobis et patriae invideant, caeteras tantum stuporem oppressisse, ut non resistant aut resistere audeant tribunis, qui nihil magis curant, quam ne respublica ad eos, quibus se ipsa olim commiserat, postliminio revertatur. Quanto animosius consul Amstelodamensis[3] diserte tuas laudes praedicare non extimuit? quanto consul Delphensis[4] Seriphio cuidam Themistoclis nostri virtutibus obtrectanti posse suos non minus, quam Roterodamenses Erasmo fecerant, statuam D. Grotio erigere respondit? Vivite, praestantissimi heroes, aureo potius quam hoc inficeto seculo digni ac vel hoc nomine, si quis virtuti, si quis eruditioni honos apud posteros.

> Nulla dies unquam memori vos eximet aevo[5].

Cum hisce apud nos sentiunt et sapiunt quibus ullus recti sensus aut mica salis in corde. Pauci degeneres animi, et qui aliorum libidine se circumferri sinunt, nocere non poterunt ei, qui omnibus profuit, nocuit nemini.

Hoc, virorum praestantissime, Sibyllae folium[6] esse credas, ea tibi expectanda ab hac civitate, quae virtutes tuae et merita in patriam merentur. De nonnullis sperare liceat, brevi cognituras,

> *Ἦν ἄτην, ὅ τ᾽ἄριστον Ἀχαιῶν οὐδέν ἔτισαν*[7].
>
> *Τοὺς μὲν ὑγιαίνειν ἢ οἰμώζειν κελεύω*[8], *σοὶ δὲ, μέγα κῦδος Ἀχαιῶν*[9], *εὖ πράττειν ἀδιαλείπτως.*

Dordrechti XIV. Mart.

Virtutum tuarum cultor et eruditionis admirator,
Joh. Beverwyckius.

Cum has scripsissem, supervenit collega Rusius[10], consulis Beverii[11] affinis, et te ex animo salvere iubet.

Adres: Summo et clarissimo viro D. Hugoni Grotio, Syndico urbis Roterod. dignissimo.

In dorso schreef Grotius: 1631 (*sic*) Beverwijck.

1 Vgl. Homerus, *Ilias* I, 106.
2 Vgl. Vergilius, *Aen.* I, 11.
3 Jacob Dircksz. de Graeff.
4 Joost van Adrichem; vgl. Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 428.
5 Vergilius, Aen. IX, 447.
6 Vgl. Vergilius, *Aen.* III, 443-445 en VI, 74.
7 Homerus, *Ilias* I, 412.
8 Vgl. bijvoorbeeld Aristophanes, *Plut.* 58.
9 Homerus, *Ilias* IX, 673; *Odyss.* III, 79.
10 Koenraad Ruysch, met wie Maria van Beveren (geb. 1585), de oudste zuster van Cornelis van Beveren, gehuwd was. Deze Koenraad Ruysch was in 1632 evenals in het voorgaande jaar schepen van Dordrecht.
11 Cornelis van Beveren; zie over hem III, p. 223 n. 7.

In margine en op twee plaatsen tussen de tekst latijnse vertalingen van de Griekse citaten en verdere toelichtingen.

1753. 1632 maart 15. Aan Jan de Groot[1].

Ex literis tuis, parens optime, recte valere te nostrosque omnes dulce mihi fuit cognoscere. Quid in hoc Conventu de me futurum sit, scire tecum avide exspecto. Nam pendere semper miserum est.

Ad Christianum[2] hae sunt ab Opitio[3] literae aliaeque ab eodem missae, ut eas Christianus Lutetiae cui inscriptae sunt daret. Eae per errorem huc missae, illuc remittendae erunt.

Nos strenue de jure respondemus. Atque ita fallimus temporis taedium. Monendus est per fratrem[4] aut per amicum aliquem, Lugduni qui vivat, librarius Lamairius[5], ut libelli pro Veritate Religionis Christianae[6] exempla si non omnia saltem aliquammulta excudat charta meliore. Nam illa prioris editionis[7] sordida est. Id ex Gallia viri praestantes me rogant.

Vale, parens optime, cum matre[8] et liberorum grege. 15 Martii 1632.

Fratri pro his, quae ad me scripsit 16 Martii, gratias ago.

Tibi obedientissimus filius
H. Grotius.

1754. 1632 maart 29. Aan P. Dupuy[9].

Monsieur,

J'ay prins très grand plaisir à lire le beau discours de monsieur Nodé[10] sur l'incendie du mont Vésuve et les observations très exactes de monsieur Gasendi[11] touchant Mercure, Venus, Mars, la Lune. Nous tacherons de vous en faire avoir du retour d'icy par le moyen des organes très exquis qu'a icy monsieur Blau libraire[12].

1 Gedrukt *Epist.*, p. 845.
2 Dienaar van Grotius; vgl. IV nos. 1708 en 1714.
3 Martin Opitz; zie over hem o.a. IV, no. 1664 p. 426 n. 6.
4 Willem de Groot.
5 Jean le Maire.
6 *Hugo Grotius De veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior.* Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Ioannis Maire, MDCXXXIII; Ter Meulen-Diermanse, no. 947.
7 *Hvgo Grotivs De veritate religionis Christianae. Editio secunda, priore auctior, & emendatior.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Ioannis Maire, MDCXXIX; Ter Meulen- Diermanse, no. 946.
8 Aeltgen van Overschie.
9 Hs. Eigenh. oorspr. Gedrukt A. Eekhof, *Grotiana in Noord-Amerika* in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis Nieuwe Serie Deel* XVII (1924), pp. 142 vv. Grotius dateert de brief op 1631; abusievelijk, zoals uit de inhoud en uit de plaats van afzending duidelijk blijkt. Voor de annotatie heb ik gebruik gemaakt van Eekhofs aantekeningen *op. cit.* Voor Pierre Dupuy zie o.m. IV no. 1620, p. 379 n. 2. en Eekhofs artikel pp. 130 v.
10 De Franse bibliograaf Gabriel Naudé; zie over hem IV no. 1494, p. 186 met n. 10 en no. 1511, p. 219 met n. 3. Het boek, waarop Grotius hier doelt is *Discours sur les divers incendies du mont* V*ésuve, et particulièrement sur le dernier, qui commença le 16 décembre 1631*. Paris 1632.
11 Pierre Gassendi; zie no. 1747, p. 26 n. 1; met de 'observations exactes' worden bedoeld Gassendi's *Mercurius in sole visus et Venus invisa anno 1631 ... per Petrum Gassendum. Epistolae duae, cum observatis quibusdam aliis*, Parisiis, sumptibus S. Cramoisy 1632.
12 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu. Hij dacht over het uitgeven van een cosmographie, waarvoor hij gegevens uitwisselde met Gassendi en met Schickard; zie IV nos. 1456, 1479, 1480 en 1720. Het werk is nooit verschenen, wel beloofd. Het zou

Vous avez là encore monsieur Vosbergen[1], qui fera un bon affaire, si met bien en effect ce pourquoy il est envoyé principalement, qui est de mettre une bonne intelligence entre monsieur le cardinal[2] et monsieur le prince d'Orange[3].

De nouvelles le temps ne nous en fournist point encore, si non qu'on croit icy que nos gens n'auront pas besoin de combattre la flotte Espagnolle aux Indes Occidentales, puisque les tempestes l'ont faict désià, ayants perdu dix sept navires de vingt, qui venoyent de Carthagena et des pays voisins vers l'Havana, avant le temps ordinaire, qui est au printemps, de peur de rencontrer les nostres, et ainsi fuyant la fiebvre ils sont tombez au mal chaud ou, pour parler exactement, au mal froid de l'hyver.

> Felicem nimium gentem, cui fundit ab alto
> Aeolus armatas hyemes, cui militat aether
> Et coniurati veniunt ad classica venti[4].

Noz gens, quand ils sont esloignez de l'air de leur patrie, font fort les absolus. Ce que quelquefois leur prend bien comme à Banda, là où ils ont couppé par le milieu, à la mode du pays, trente et sept Orençais, qui sont les principaux du pays[5]. Mais au Nouveau Pays Bas, qui touche à la Virginie, la rigueur n'a pas si bien réussi. Un des Américains avoit prins de l'Estaing dans lequel estoyent dépeincts les armes de notre pays, pour en faire de pipes de tabac; ce qui fust prins par nostre colonie, qui est là, comme crime de lèse maiesté, non obstant que l'intention n'avoit pas esté tant mauvaise, et pour en tirer de la satisfaction noz gens avoyent arresté le capitaine de ce peuple. Ce qu'estant aperceu par ces barbares ils ont trenché la teste au coulpable et l'ont porté aux nostres pour les contenter et ainsi ont retiré leur capitaine par une rançon trop grande. Les parent et amis de l'exécuté ont prins le temps que les nostres estayent espart çà et là, et tant en la maison, que les nostres avoyent basti, que par les champs, ils en ont tué trente et six. Il y a neuf mois que cecy s'est passé.

Dans cette semene va aux Indes Orientales un brave général pour commander aux rois de ces isles[6]. On m'avoit offert cette charge, mais je ne me scaurois

1 Caspar van Vosbergen bevond zich als extra-ordinaris gezant in Frankrijk; vgl. no. 1741, p. 20 en n. 5 aldaar.
2 De Richelieu.
3 Frederik Hendrik.
4 Deze regels zijn met een adaptatie in de eerste helft van de eerste regel ontleend aan de latijnse dichter Claudius Claudianus (± 370-404); zie *Claudii Claudiani Panegyricus de tertio consulatu Honorii Augusti* vss. 96-98 in: Th. Birt, *Clavdii Clavdiani Carmina Accedit Appendix vel spvria vel svspecta continens* in: *Monumenta Germaniae historica Inde ab Anno Christi Qvingentesimo vsqve ad Annvm Millesimvm et Qvingentesimvm edidit Societas aperiendis Fontibvs Rervm Germanicarvm Medii Aevi. Avctorvm Antiqvissimorvm* T*omvs* X. Berolini Apvd Weidmannos MDCCCXCII, pp. 144-45.
5 Voor nadere bijzonderheden hierover en over hetgeen hierna volgt zie Eekhof, *op. cit.* pp. 132-34.
6 Hendrik Brouwer (1581 of 1582-1643). Tussen 1616 en 1631 vervulde hij als bewindhebber der Oostindische Compagnie enige diplomatieke opdrachten in Engeland. Begin

séparer si loing de ma femme et ne voy pas de moyen de la mener soubs l'autre pole.

Le dict Blau pour orner sa Cosmographie vous priera de vouloir un peu jetter l'oeil sur les livrets imprimez par Elsevir et principalement pour ce qui touche nostre France. Peut estre que le cardinal Barbarini[1] nous pourroit aider pour avoir le livre de Porphyre[2], de quoy je suis extrèmement désireux.

Monsieur Vossius[3] vous baise bien humblement les mains, comme je fais aussi à toute l'Académie. Je remets à escrire à monsieur De Cordes[4] jusquez à ce que j'aye moyen de luy envoyer certains livres. Cependant il suffira qu'il sçache que nous avons bien receu les papiers touchant Godscalcus, et luy demeurons très obligez, monsieur Vossius et moy.

Je demeure, Monsieur,
Votre serviteur très humble
H. Grotius.

Le 29 de mars 1631 (*sic*). A Amsterdam.

Adres: A Monsieur, Monsieur Du Puy, A Paris.

1755. 1632 april 2. Van P. Gassendi[5].

Viro Illustri, Hugoni Grotio, P. Gassendus S.

Pudet me sane, Illustris vir, te ex Puteano[6] nostro potius quam ex me ipso accepisse Observatiunculae[7] exemplum. Ecce itaque proprium offero, cum veniam abs te deprecari alia ratione non debeam. Supervacaneum, fateor, officium, quando res tuis oculis ne semel quidem digna fuit. Sed nempe tua benevolentia meaque observantia illud exigit. Est etiam, quod placere possit, nempe vel nostri Schickardi[8] nomen, quem scio quanti facias. Ipse aliunde exonerari inutili pondere

1 Francesco Barberini, stichter - in 1627 - van de bibliotheca Barberina, die in 1902 in de Bibliotheca Vaticana is overgegaan; zie ook III p. 230, n. 2.
2 Zie no. 1747, p. 26 n. 2.
3 G.J. Vossius.
4 Jean de Cordes (1570-1642); Grotius schreef hem op 9 april, no. 1759. Ten behoeve van Vossius had Grotius hem om nog niet uitgegeven bijzonderheden gevraagd over de predestinatieleer van Godschalk en diens tegenstander Hincmar, wiens werken door De Cordes waren uitgegeven: *Hincmari, Rhemensis archiepiscopi Opuscula et epistolae ... Accesserunt Nicolai PP. I et aliorum ejusdem aevi quaedam epistolae et scripta* ... Lutetiae Parisiorum MDCXV. Vgl. no. 1742, p. 21 en het antwoord van De Cordes, no. 1750, p. 28.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Petri Gassendi Diniensis Ecclesiae praepositi, et in Academia Parisiensi Matheseos regii Professoris Epistolae, qvibvs accesservnt clarissimorvm qvorvndam ad ipsvm Epistolae, et Responsa. In qvibvs Hvmaniorvm, Philosophicarvm, Mathematicarum Rerum complura luculenter admodum enucleantur, atque explicantur. Opera Omnia, Tomvs Sextvs. Cvm Indicibvs necessariis.* Lvgdvni, Sumptibus Lavrentii & Anisson aant., Ioannis Baptistae Devenet. M.DC.LVIII, p. 47. Beantw. d. no. 1762.
6 Pierre Dupuy, die zich eind 1631 in Nederland bevond en aan wie de brieven nrs. 1741, 1747 en 1754 gericht zijn; vgl. in het bijzonder no. 1754, p. 34.
7 Vgl. no. 1754, p. 34 n. 11.
8 De orientalist en astronoom Wilhelm Schickard; zie IV no. 1366, p. 10 n. 7.

potes, si lubet alterum exemplum cum aliquo degentium istic amicorum communicare. Is si fuerit optimus Vossius[1], rem mihi facies gratissimam. Si praeclarus Landsbergius[2] - quem tibi tamen sim debiturus -, rem habebo non iniucundam. Accepi te posse istic procurare nescio quod genus *ἐκτυπώσεως*. An operis etiam paullo prolixioris, quale est illud mearum nugarum[3] tibi non prorsus incognitum? Si spem faceres, exscribi curarem quod posset suo tempore, ex tuo praescripto, transmitti. Sed nolim esse importunus.

Amare me perge, et vale.

Parisiis. postrid. Kal. April. an. MDCXXXII.

In dorso schreef Grotius: Gazendi 1632.

1756. 1632 april 2. Van D. Tilenus[4].

Cessatorem fortasse iam pridem me vocas, vir praestantissime: pol me miserum vocares, si verum velles mihi dicere nomen. Tres et eo amplius menses ab arthritide excruciatus de sumendo contusas distortasque in manus calamo ne per somnum quidem cogitare licuit. Saltem uxori tuae *ἐξ αὐτοψίας* hoc meo rogatu tibi testatae accredes opinor. Sed et altiores egit illa, quam mihi tecum esse voluisti, amicitia, quam ut aliquot mensium *ἀπροσηγορία* aut ulla omnino humanarum rerum ac *περιστάσεων περιπετείᾳ* solvi metuat. Amyclis[5], non amicis exitiale est silentium. Utinam vero paulo iucundius esset quod de tuis rebus auribus meis insonuit acroama. Utinam liquescerent tandem plumbeae illae, quas adversarii tui gestant, irae, nullum profecto edulcandis, aut saltem diluendis miseriis meis aptius praesentiusque concinnari posset *νηπενθές*, tantisper dum senectute et acerbissimis articulorum doloribus pene confectus per *εὐθανασίαν* ad *ἀθανασίαν* velis remisque contendo. Pro tua piorumque fratrum incolumitate ac quiete non desino precibus meis fatigare illum, qui dicto citius tumida aequora placat[6] collectasque fugat nubes solemque reducit. Ac plane confido fore, ut quo maior est *τῶν θεομάχων* furor, tanto illustrior sit veritatis, eundem compescentis, victoria.

1 G.J. Vossius, die in 1631 aan het pas opgerichte Amsterdamse Athenaeum Illustre was benoemd en er begin 1632 zijn lessen was begonnen.

2 Philips Lansbergen (1561-8 dec. 1632), theoloog en astronoom, wiens *Uranometriae libri III in quibus lunae solis et reliquarum planetarum et inerrantium stellarum distantiae a terra et magnitudines hactenus ignotae perspicue demonstrantur* zojuist in 1631 te Middelburg was verschenen.

3 Misschien *Epistolica exercitatio, in qua praecipua Principia Philosophiae Roberti Fluddi medici reteguntur et ad illius Libros adversus R.P. Marinum Mersennum ... scriptos respondetur. Cum appendice aliquot Observationum coelestium*, Parisiis 1630, een ‘opus nugarum’, op reis onder ongunstige omstandigheden op verzoek van Mersenne geschreven; zie Ferd. Sassen, *De reis van Pierre Gassendi in de Nederlanden* (*1628-1629). Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde Nieuwe Reeks - Deel 23 - No. 10.* 1960 N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij Amsterdam.

4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK., cod. III E 1[153]. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. eccl.*, p. 768. Voor de schrijver zie III, p. 34 n. 5 en dl. IV passim.

5 De inwoners van de stad Amyclae zouden de komst der vijanden niet gemeld hebben en zo zou door hun zwijgen de stad in handen der Spartanen gevallen zijn; vgl. o.m. *Pervigilium Veneris* 92: Sic Amyclas, cum tacerent, perdidit silentium, Vergilius, *Aen.* X, 564: et tacitis regnavit Amyclis.

6 Vergilius, *Aen.* I, 142.

Solenne est veritati etiam *ἐν τῷ ἡττάσθαι νικᾶν*[1]. Inclarescit illa non solum testium suorum praeconiis, sed etiam hostium suorum portentosis mendaciis.

Vale, vir summe et mihi perpetuo colende. Salutem dico doctissimis viris, quorum consuetudine frueris. A D. Utenbogardo[2] pridem exspecto responsum ad postremas meas, utinam valeat memor nostri.

Parisiis, 2 Aprilis 1632.

Tui studiosissimus
D. Tilenus.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.

1757. 1632 april 5. Aan P. Dupuy[3].

Monsieur,

Les nouvelles des Indes Occidentales nous disent que noz gens ayant eu un exploict sur Paraiba, lieu situé environ quinze lieues de Fernambucq vers le Nord, n'ont pas réussi, mais perdu environ cinquante de leurs; ils se consolent de ce que les Portugais en se défendant ont perdu un plus grand nombre.

Cette sepmaine partiront d'icy six cent navires de marchands vers les costes d'Allemagne et Norwegen conduicts par six navires de guerre du pays et douze autres des particuliers qui ont traitté avecq l'Estat sur le faict de la seureté de la navigation.

L'assemblée d'Hollande est empeschée sur la délibération de secours qu'on doibt faire au roy de Suède[4]. Mons.r le prince d'Orange se tient pour pouvoir sortir en campagne à chaque heure.

J'envoye ceste observation exacte faicte icy d'une éclipse lunaire à monsieur Schichardus[5]. Si monsieur Gasendi[6] est encore à Paris je vous prie de la luy faire voir et aprez de fermer la lettre et si avez occasion la faire addresser à Tubinge, si non la donner à ma femme qui en aura le soin.

Je demeure,

Monsieur,
vostre serviteur plus humble
H. Grotius.

1 Voor de gedachte vgl. Livius XXII 39, 19: ‘veritatem laborare nimis saepe aiunt, exstingui nunquam’; Hieronymus, *Adv. Pelag.* I, 25 (Migne, *P.L.*, XXIII, kol. 542): ‘veritas enim laborare potest, vinci non potest.’
2 Johannes Wtenbogaert; Tilenus' brief aan Wtenbogaert noch diens antwoord bij Rogge, *Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert* III. Utrecht 1875
3 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 38. Eigenh. oorspr. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot*, p. 64.
4 Gustaaf II Adolf.
5 De orientalist en astronoom Wilhelm Schickard; zie ook brief no. 1758.
6 Pierre Gassendi; zie o.a. no. 1747, p. 26 n. 1.

Je prie que mes recommendations soyent faictes à mess.rs de Thou[7] et aux amis.

Le 5 d'Apvril 1631 (*sic*).

Ceux de la Compaignie des Indes Occidentales attendent des nouvelles du succès de douze cents hommes envoyez par terre, et de treize bons nauires qui pour un autre dessein sont allez par mer.

7 Zie over hen III, p. 375 n. 8.

Les marchands icy s'occupent à obtenir des privilèges et immunitez pour sécher ce grand lac que vous verrez en la carte d'Hollande entre Haerlem et Leiden, portant le nom desdittes deux villes. Je ne croy pas que jamais les mains des hommes ayent entreprins un tel changement en si grand espace.

1758. 1632 april 5. Aan W. Schickard[1].

Mitto tibi, vir excellentissime, hanc factam Amstelodami lunaris deliquii accuratam annotationem, sicui forte usui tibi esse possit. Vidi et Gassendi praedaras observationes[2] dignas, quae et ab ipso scriberentur et quae inscriberentur tibi. Ita pergite rebus ipsis probare commercium homini esse cum caelo. Ego vobis agentibus in hoc theatro spectator et fautor sedeo.

Adornat Blauius[3] hic librarius Cosmographiam complexuram caeli, terrae, maris descriptionem, quam fieri poterit ad vera experimenta correctam. Eum ad laborem vestrum omnium opem imploro. Debetis haec *θρεπτήρια* matri Telluri, altrici Aquae, patri caelo.

Vale, vir mihi multis nominibus faciende plurimi.

Aprilis quinto anni MDCXXXII.

Tui nominis cultor

H. Grotius.

Met andere hand: Loci mentio non adjecta est, quia jam iterum latere dicitur, et Hollandia excessisse, propter novas molitiones adversariorum suspicor tamen Hamburgi scripsisse. Responsio dirigatur aut Lutetiam ad Gassendum, aut ad Golium[4] Lugd. Bat.; litteras illi occulte scient curare.

Summae eruditionis viro Wilhelmo Schichardo Professori Tubingae.

26 May 1632 ontv.

1759. 1632 april 9. Aan J. de Cordes[5].

Respondissem tibi jam pridem, ut debeo, vir reverende, gratiasque egissem, tum meo tum Vossii nomine, pro transmissis chartis ad Godescalcum[6] pertinentibus; quas descriptas edet cum libello ejus argumenti, ipsas tibi remittet Vossius. Sed scripturam distuli, donec invenissem, quae tibi volebam mittere, observationes Ludovici de Dieu[7] et Drusii sacra parallela[8], quorum illum reperi, hunc vero librum neque hic neque Lugduni ac ne Franecrae quidem reperire potui. Quare quod mitto,

1 Hs. Stuttgart, Hauptstaatsarchiv. Eigenh. oorspr. Copie Venetië, Bibl. de S. Marco, mss. Italiani Cl. XI, cod. XX, coll. 6789.
2 Vgl. no. 1754, p. 34 en n. 11 aldaar.
3 Vgl. 1754, p. 34 en n. 12.
4 De Leidse orientalist en astronoom Jacobus Golius, over wie III, p. 408 n. 9.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 107; *Ep. ad Gallos*, p. 289. Antwoord op no. 1750.
6 Vgl. no. 1742, p. 22 en o.a. n. 5 aldaar.
7 Zie over hem no. 1750, p. 30 n. 3.
8 Zie no. 1750, p. 30 n. 5.

boni consulas, quod mittere non potui, de eo excusatum me ut habeas, pro veteri amicitia nostra te rogo.

Salmasius hic exspectatur[1], me, ut credo, non inventurus. Rigaltio ut bene procedat Tertulliana editio[2], tecum opto. Amicos omnes saluta rogo significesque me iprosum non immemorem vivere, et exspectare tantundem.

Vale, vir optime.

9 Aprilis, 1632.

1760. 1632 april 9/11. Van J. Wtenbogaert[3].

Mijn Heere,

Ick heb onnodich geacht uE. met mijne slechte brieven te vermaenen tot constantie in dese nieuwe en de zwaare tempeeste geloovende, dat uE. genoch is voorsien, en bekennende, dat ick - in allen gevallen - de man niet en ben, die uE. yet kan toebrengen.

Om uE. evenwel in dese gelegenheyt mijn geringe dienste te presenteren was ick seer genegen mij derwaarts te spoeden. Maar neffens t'gevaar ende de incommoditeyten, die ick meer als andere van mijne conditie int reysen onderworpen ben - soo uE. weet - overleggende, hoe weynich ick in dese saacke zie ende dat Mr. Willem, uwer E. broeder, voor, de heere Reygersberch[4] naa, nu oock mijnheer Van Beaumont[5], welcks particuliere affaires S.E. - soo ick hoore - derwaarts trecken, alle 3 uwer E. seer oprechte ende getrouwe vrienden uwer E..... gaen besoecken, met dewelcken ick oock int breede meer als eens van dese gelegenheyt hebbe gesproocken, dat ick daerenboven oock seeckerlick weet, dat oock D. Episcopius mede om sijne affaires derwaarts gaende niet en sal naalaten uE. mede alle behulp ende dienst aen te bieden, heb ick best geacht noch wat bij der handt te blijven, soo om te luysteren, watter voort passeert, als om d'een ende d'ander in voorvallende occasiën wat ten besten te onderrechten van alles, meteen om met de confluentie van soo vele vrienden t'seffens geen ombragie te geven in dese coniuncture.

Nu bid ick uE., mijnheere, thoont, dat de praecepten philosophiae christianae soo diep door Godts genade in uE. vroom herte ende gemoedt gewortelt zijn, dat se door alle het woeden ende raasen van de wilde baaren der zee - soo de H. Judas sommige sijner tijdtgenooten affschildert - [niet] en konnen losgemaeckt, weyniger ontwortelt worden. Overweeg oock, mijnheere, nae uwe groote wijsheydt t'genen uE. bij de geseyde heeren ende vrienden, soo ick vermoede, sal voorgedraagen worden, ende en slaat doch niet haastelick aff t'middel van door eenich eerlick, betaamelick ende voor uwer E. goede naam ende faam niet praeiudiciabel versoeck int vaderland te mogen blijven, mede ten dienste van die soo goede saecke, om dewelcke uE. tot noch toe neffens soo vele andere vroomen soo veel hebben

1 Cl. Salmasius was in 1631 te Leiden benoemd en arriveerde daar in november 1632.
2 Vgl. no. 1750, p. 30 en n. 8 aldaar.
3 Min. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 2090. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 432; gedeelt. gedr. Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 188. Het handschrift is tengevolge van talloze door Wtenbogaert aangebrachte doorhalingen en wijzigingen zeer moeilijk leesbaar geworden. Herhaaldelijk ook heeft de schrijver bij het aanbrengen van zijn veranderingen de te wijzigen tekst per abuis gedeeltelijk laten staan, hetgeen de leesbaarheid niet heeft bevorderd.
4 Nicolaes van Reigersberch.
5 Simon van Beaumont, pensionaris van Middelburg.

vuytgestaen ende geleden als dewelcke door uwer E. wechgaen mijns geringen oordeels seer groot nadeel, ende door uwer E. blijven seer groot voordeel te verwachten heeft. Niet, dat men uE. behoort te vergen dat te helpen waer met noch groter schade van uwer E. familie, off dit te coopen met eenig praeiudicie van derselver soo bekende onnoselheyt; maer dat ick seggen gaet op dit fondament, dat uE. der geseyden heeren ende vrienden goeden raadt voors. in desen volgende sijn onschult allenskens allerbest sal int licht brengen ende sijne familie beter ende met meerder seeckerheyt voorstaen.

Ick wil den Almachtigen hyerom geduerrich blijven bidden, mijn Heere, ende vertrouwen met eenen onbewegelicke hoope, dat Hij, die soo wonderlick is in alle sijne wercken, vuyt dese duysternis een groot licht trecken sal. Voort, mijnheer, hetzij dat uwe E. blijve - dat ick liefst hadde - off gae - dat mij ten hoochsten bedroeven soude - ick sal mij alle tijdt soo lang ick leve alle tijdt naer mijn vuyterste verthoonen, dat ick ben ende zijn (?) sal

Uwer E. allergenegenste ende getrouwste dienaer
J. Wtenbogaert.

9 Aprilis 1632.

Post date. Als ick desen gisteren schreeff, wist ick niet anders, off de heer van Beaumont en soude huyden reysen, soo hij mij hadde geseydt. Nu verstae ick, dat zijne reyse noch acht dagen is opgeschort, naedat hij S. Ex[tie][1] gisteren hadde gesproocken, oock uE., soo ick achte, want dat was onder ons soo goedtgevonden.

Hoe S.E. gevaren is, heeft S.E. geseydt mij huyden te sullen laeten weten, twelck noch niet is geschiet. Ick heb evenwel goedt gevonden desen maer te senden om te seggen, wat des h. Reygersberch ende oock S.E. advis voor desen is geweest, oock t'mijn ... Hoore ick noch yet, dat dient geweten off tot verstercking off verandering van tselve advis, ick sal het datelick schrijven.

Indien uE. efter geresolveert blijft een ander wech op te gaen, ick weet, dat het sal zijn met goede reden, ende sal het dan prijsen, oock mogelick haest genootsaeckt zijn te volgen, alsoo dese handel mij gants niet aen en staet ende ick de consequentie niet weynich vrese, hoewel ick niet en wete, waer gaen in dese mijne jaeren, ende mogelick beter is, dat ick blijve ende mij in de hand des Heeren overgevende, resolvere tot alle extremiteyten, die mij mogen overcomen.

11 Aprilis.

In dorso: Naestlecke brieff aen mijn Heer de Groot date 11 April 1632.

1761. 1632 april 11. Van C. von Artischau Arcischofsky[2].

Cum ante duos menses de reditu tuo in patriam, vir clarissime, fama percrebuisset, frementibus hic caeteris ego summo perfundebar gaudio. Iterum iterumque rem

1 Frederik Hendrik.
2 Hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., cod. 76 D 26 (4). Eigenh. oorspr.

eandem fama confirmante premere diutius conceptam corde laetitiam non potui. Gratulor praesentibus tibi tuisque, sed maxime gratulor virtuti et literis, quod pressae sed non oppressae fuerint. Diversum quid ab his auditurum me posthac non expecto; siquidem praeter multa particularia superbus malignis incessus tuus, superbus praesens quem habes comitatus, sed maxime superbum

hoc palam hic traducitur, quod exilii tui stipendia insuper repetas. Quantum in me fuit, defendi publice talia nec in virtutes tuas nec in eruditionem cadere posse; dixi, quodsi patronorum tuorum praecipiti studio simile quid evenisset, iniuriam esse tibi imputari.

Interim oro abs te, ut te literis sartum tectumque serves, Grotio ubique patria est, quandiu est Grotius. Quantum in te est, si partium studia mediocritatem excedere videas, fac ne capite, ne fortunis tuis alea haec deinceps ludatur.

Mihi exigua admodum tecum intercedit familiaritas, aliquoties tantum Lutetiae Parisiorum te invisi. Sum is Polonus, qui in artilleria regia commissarius ignium artificialium studio apud Clarnerum[1] illo tempore detinebar. A candore animi tamen haec proficisci cogitabis. Scriptorum tuorum magnitudo et vitae ac morum quam conspexi suavitas coegerunt.

De statu regionum harum scribere prohibemur, quare hic ea de re nihil adiicio, naves dicent omnia. Sed brevi quoque ipsemet visurum te me confido. Siquidem enim triennium iam elabitur, dimissionem pridem urgeo, infelicem cohortem, quam huc duxi, relicturus, quandoquidem nec vidisse nec gessisse multum, didicisse vero omnino nihil tanta temporis cum iactura hic contigit.

Interea ubicunque vixero, tuus totus pro salute tua vota non negligam.

Dabantur Recyffi in Pernambuco die 11 Aprilis A^{o} 1632.

Tibi, vir clarissime, quoad vixero addictissimus

Cristophorus ab Artischau Arcischofsky.

Adres (met andere hand):

A monsieur monsieur Hugo Grotius à Rotterdam.

1762. 1632 april 12. Aan P. Gassendi[2].

Gratias pro munere habeo, vir eximie. Refero et qua possum id agendo, ut in plurimorum notitiam veniant, quae a te bono saeculi elaborantur. Vossius[3] in parte memoriae tuae haerere plurimi facit. Quicquid habes observationum sive physicarum sive astronomicarum commode inseri poterit et sic melius diuturnitati consecrari in magno opere Cosmographiae, quod molitur Wilhelmus Blaeuw[4], typographorum diligentissimus. Quae de Gargettia philosophia[5] congesseras, eadem si quae Antidoti accedant, gaudebit edere idem Wilhelmus.

Ego nihil aliud quod rogem habeo, nisi ut pergas tui esse similis nosque tui reverentes ames. XII Aprilis MDCXXXII.

Tuus totus

H. Grotius.

1 Mij niet bekend.

2 Hs. Parijs, Bibl. Nat. Lat. nouv. acq. 1637, f. 34. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1755. Gedrukt *Epist.*, p. 107; *Gassendi Ep.*, p. 406; *Ep. ad Gallos*, p. 289. Voor het geschenk zie no. 1755, p. 36 en de verwijzing in n. 7 aldaar.

3 G.J. Vossius; vgl. no. 1755, p. 37 en n. 1 aldaar.

4 Willem Jansz. Blaeu; over zijn plannen betreffende uitgave van een cosmografie zie o.a. no. 1754, p. 34 en n. 12 aldaar.

5 Het is mij niet duidelijk, wat met de *Gargettia philosophia* noch wat met het *Antidotum* bedoeld wordt.

Adres: A monsieur Monsieur Gassendi.
Met andere hand: Guilelmus Jansonius Caesius, op 't water Blaeuw.

1763. 1632 april 13. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn Heer,

Soo sie ick dan, dat uE. geresolveert is vuyt het land te vertrecken ende dat de advisen van uwe E. beste vrienden, oock soovelen bidden ende smeecken, uE. niet en konnen doen smaecken tvoorgestelde middel van een onquetselick versoeck, jae dat uE. daervan een soo groot affkeer heeft, dat het uwer E. gesondtheyt soude quetsen, soo men meer daervan spraacke, soo de goede heer, uwe weerdt[2], mij schrijft. Ick sal het dan niet doen, mijn Heer, want aen uwer E. gesondtheit is uwe E. ende alle uwe vrienden te veel gelegen, dan dat ick die met importuun aenhouden op een saeck, die uE. sooseer tegen de borst is, soude willen krencken int allerminste.

Maer is dit vertrek soo haastich, mijn Heer, dat dat all morgen, soo ick hoore, geschieden moet? Dat moet God geclaacht sijn. Waerom doch - uE. houde mij doch dit vragen, al is het schier wat importuun, ten besten - waerom doch een soo gewichtich saeck sooseer geprecipiteert? Tis soo verre van daer, dat de resolutie[3], daerop uE. apparentelick siet, soo precis gaet, all spreeckt se van 10 dagen, dat men noch niet recht weet, hoe se luydt: soo vele personen als ick ervan heb hooren spreecken, soo vele verscheydenheyt heb ick gemerckt int verhael; selve die daer sijn tegenwoordich geweest en accorderen niet int rapport, soo mij geseydt werdt. In allen geval houdt men seecker, dat noch de resolutie van vertreck noch de tijdt soo precis en is genomen en gestelt, off uE. en konde lichtelick ende sonder offensie off peryckel nemen voor de borst van desen dach aff noch 8 off 14 dagen, om alles met de vrienden naeder te overleggen.

Het harte breeckt mij, als ick denck op t'groot ongelijck, dat uE. geschiet, maar uE. is noch meerder ende grooter om dat quaedt met een Christelicken patientie te overwinnen om alles naerder met bedaerde sinnen te overleggen. Wie ben ick, mijn Heer, die uE. soude willen off konnen yet voorstellen, dat uE. niet wel en heeft gesien ende rijpelick overwogen? Anders soude ick vragen, off uE. gheen bedencken en heeft, dat sodanich haestich vertreck vuyt het land sal geduydt worden bij de parthijen als comende vuyt enckele spijt over twedervaren leedt mitsgaders vuyt te groote moedicheyt van de regeeringe niet soo veel te willen kennen om int minste yet aen dezelve te versoecken? Dat ick uE. soude vergen mede te willen in eenige consideratie nemen onse goede verdruckte saeck, die Christi is, en hoezeer deselve sal mogen schaden ende nadeelich sijn een soo onbuygelick ende als gedepiteert vertreck; wanneer men tselve sal willen duyden

1 Min. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 2090. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 440.
2 Joost Brasser, te wiens huize Grotius te Amsterdam verblijf hield.
3 Zie *Resol. Staten van Holland*, pp. 295 v.; vgl. ook Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 430.

tot een cleynachtinge van de tegenwoordige regeeringe ende sonderling des princen, die doorgaens opt doen van eenich versoeck heeft gedrongen, en sal ick niet doen, niet dat ick niet en houde, dattet deselve in verscheyden manieren sal nadelich zijn, bijsonder, als men sal willen besluyten van een tot alle, maer omdat uE. voor deselve saeck alreede sooveel gedaen ende geleden heeft, dattet all te onbeschaamt mocht schijnen uE. die insichten nochmaels voor te dragen.

Ik soude noch wel wat bidden, mijn Heer, maer trespect, dat ick uE. godsalicheyt, wijsheyt ende geleertheyt met reden toedraege, verbiedt het mij. Dus wil ick dat laten, ende uE., mede vuyt naem van de andere heeren ende vrienden, alleen erinneren, dat men vastelick vertrout, dat uE. haer doch niet en sal voegen ten diensten van yemand, die des vaderlandts directe off indirecte vijand zij, soo om uE. conscientie te houden buyten gevaer als om andere redenen, die uE. wijsheyt beter kan sien ende bedencken als ick, mede om uwer E. vele vrienden wil, die hyer woonen vermits men sulcx soo verre tot derzelver nadeel soude mogen trecken, dat sij - seyde mij dese dagen een goedt heer[1] niet van de geringste - tland qualick zouden konnen houden.

Ick segge uE. dan, mijn Heer, hiermede, alst anders niet wesen en mach, een droevich adieu God biddende, dat hij uE. geleyde met sijn Engel op alle uwe wegen ende van alle quaet beware; ook dat ick altijt mach blijven in uwer E. goede gunste, ende vernemen mach, als het tijdt is, waerheen uE. den cours hebbe geset off van mening is te setten, om de voorgaende correspondentie sooveel doenlick ende uE. aengenaem sal sijn te onderhouden, ende dat ick bij alle occasiën mag bethonen,

Mijn Heer, dat ick ben ende blijven sal, soo lang ick leve,

Uwer E. seer getrou ende ootmoedich
dienaer,

In dorso schreef Wtenbogaert: Adieu brieff aen D. Grotium date 13. April 1632.

1764. 1632 mei 11. Aan P. Dupuy[2].

Monsieur,

Me voici à Hambourg, là où j'ay trouvé mons.[r] Lindenbrouch[3] et nous nous sommes entretenus en la souvenance de messieurs de Thou[4], de vous, de monsieur Rigaut[5], messieurs Labbé[6] et autres amis communs. Le changement de lieu m'excusera de ce que je ne puis travailler asteure pour vous faire avoir les traictez desquels vous m'avez escript.

1 Misschien Simon van Beaumont; vgl. no. 1760, p. 41 en n. 2 aldaar.
2 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 39. Eigenh. oorspr. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot*, p. 66.
3 Friedrich Lindenbrog (1573-1648), jurist en filoloog. Na zijn studie te Leiden maakte hij gedurende enige jaren reizen door Engeland, Frankrijk, Italië, Duitsland en Zwitserland en vestigde zich vervolgens als advocaat in zijn vaderstad Hamburg. Hij bezat een uitgebreide bibliotheek.
4 Zie over hen IV, p. 2 n. 8.
5 Nic. Rigault - Rigaltius - ; zie over hem III, p. 188 n. 2 en IV, passim.
6 Charles en Pierre Labbé; zie IV, no. 1501 p. 198 en n. 3 aldaar.

La Confession d'Ausbourg icy se résiouyt de ce que le roy de Suède[7] tient la ville qui en a donné le nom.

7 Gustaaf II Adolf.

Il y a commencement de mauvaise intelligence entre le dict roy et celuy de Danemarq[1] procurée, comme on tient, par l'empereur[2] qui offre la ville de Staden au roy de Danemarq pour l'exemter du siège de celuy de Sweden. Celuy qui cy-devant a eu la charge de commander[3] au dict siège ou plutost blockhuis s'est porté assez nonchalamment: c'est pourquoy on luy a donné un successeur plus vigilant.

Nous ne tenons pas icy que le roy de Suède ait occupé Munnichen non obstant qu'il y en a eu du bruict.

Monsieur de Baugy[4] est à [la] cour pour traitter quelque chose secrette entre le roy[5] et le prince d'Orange[6].

Je remercie monsieur Diodati[7] de ce qu'il s'est employé pour faire tenir ma lettre au bon Schickard[8].

Je plains monsieur Aubertin[9] pour ce que je l'ay trouvé homme très sçavant. Ces messieurs-là sont accoustumez de longtemps d'user de termes assez rudes ce que je voy qu'asteure on le veut désapprendre, et ont tant moins de subiect de se plaindre pour ce que leur frères là où ils ont le pouvoir usent d'une rigeur semblable ou plus grande contre ceux qui les contredisent. J'espère toutesfois qu'on ne les voudra pas oster la liberté de consciences de laquelle ils ont jouy depuis l'Edict, que feu monsieur le président de Thou[10] a aidé à faire.

Je n'ai rien à dire après cela, Monsieur, que de prier Dieu de vous conserver avecq noz autres amis en sa saincte guarde.

Le 11e de May 1632.
A Hambourg
Vostre serviteur plus humble
H. de Groot.

Adres: A monsieur Monsieur du Puy A Paris.

1765. 1632 mei 17. Aan Willem de Groot[11].

Mon frère,

1 Christiaan IV.
2 Ferdinand II.
3 De kwestie staat beschreven bij Michael Roberts, *Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611-1632. Volume two 1626-1632*, London - New York - Toronto 1958, p. 604-607. Noch over de nonchalante commandant noch over zijn vigilante opvolger heb ik bijzonderheden kunnen vinden.
4 Nic. de Baugy, gezant van Frankrijk in Den Haag.
5 De Franse koning Lodewijk XIII.
6 Frederik Hendrik.
7 Johannes Diodati; zie IV, no. 1380, p. 28 en n. 11 aldaar.
8 De orientalist en astronoom Wilhelm Schickard; de brief zal die van 5 april zijn, no. 1758. p. 38.
9 Edme Aubertin; zie IV, no. 1457, p. 138 en n. 13 aldaar.
10 De historicus Jacques Auguste de Thou (Thuanus), die in 1617 was overleden.
11 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher* LIII (1903), p. 536.

UE. brief over den sollicitant nae de plaets van Willem Brasser[12] is mij wel

12 Op 21 november 1598 werd te Amsterdam als poorter ingeschreven Willem Dyrcksz. Brasser, koopman, van Delft; hij was in 1594, eveneens te Amsterdam, gehuwd met Jobgen Ariaens, van Brouwershaven. Of deze identiek is met de door Grotius bedoelde Willem Brasser, heb ik niet met zekerheid kunnen vaststellen.

behandight. Ick heb hem recommendatie aan de heer van Moersbergen[1] medegegeven.

Ick bid uE. het best te doen om te becomen de resolutiën die in mijne saecken tot Delff, Amsterdam ende Rotterdam[2] sijn genomen, oock aenteickening van t'principaelste, dat in de vergadering is gepasseert. Versoeck en can ick niet doen. *Ἀρχ.*[3] en is niet te vertrouwen. Eens soo veel quaeds gedaen hebbende sal voorts te continueren. Maer vinde noodigh bij provisie, tot iet bundiger bij mij ingestelt werde, dat aen Willem Janse Blaeuw[4] door uE. off een derde, die uE. licht sal vinden, werde ter handt gestelt mijne requeste met dese inscriptie: Requeste bij Mr. Hugo de Groot overgegeven[5] aen de heeren burgemeesteren van Rotterdam om voorgedragen te werden in de vroedschap, daerbij Extracten uit de privilegiën, Requeste bij die van Rotterdam ingestelt aen Pr. Mauris nae mijn gevanckenis, met de extracten van de resolutiën ten selve tijdt genomen bij die van Rotterdam ende die van Hollant, welcke stucken Van Mede[6], soo ick meen, noch heeft; daerbij te doen de Consultatie van de heeren Vergoes, Strijen, van Sorgen[7] ende mijn concept aen de Staten van Hollant[8] met inscriptie: Requeste, die Mr. Hugo de Groot overbodig is geweest aen de vergadering van Hollant over te geven. Blaeuw sal het datelijck doen drucken, waeraen veel gelegen is. Wilt doch dit behartigen als een saecke van de meeste importantie.

T'landt moet ick vergeten, soude daer niet connen leven sonder hartsweer. Op de eer moet ick letten om noch ergens een meester te vinden.

Recht voor mijn vertreck uit Vrancrijck heb ick mijne papieren oversien, miste veel van de beste advertisementen ende consultatiën. Graswinckel[9] sal beleefdelijck dienen gesommeert, ut liberet fidem. Soo mijn huisvrouw daer comt, sal die stucken connen medenemen ende copie van de consideratiën in de saecke van juffrouw Overbeeck[10] ende Recueil in de Magallaensche saecke[11], welcke ick uE. mede recommandere.

Ick wilde wel weten wie van den Adel over de laetste resolutie tegens mij geweest sijn. Wilt alle de vrunden seggen, waer ick sal sijn, dat ick altijdt gedachtich sal sijn dieghene, die haer gestelt hebben tegen mijne oppressie ende dat ick mij oock in t'regard van t'generael van t' landt sal draegen nae dat ick sal sien, dat men wil gaen in mijn regarde. Ick heb noch keur om te kiesen, waer ick gaen wil, ende als ick gecoren sal hebben, om te sien, hoeverre ick behoor te gaen.

Den 17 May 1632 N. St.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

1 Adolf van Waal, heer van Moersbergen; in 1618 gevangen genomen en voor de 24 rechters gevoerd heeft hij op advies van zijn vrienden pardon gevraagd en is hij verbannen. Hij nam deel aan de bouw van Frederikstad in Holstein.
2 Zie Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, pp. 420 v., 423 v., 426, 427 v., 428 v., 430, 431.
3 De Staten van Holland; vgl. IV, no. 1718, p. 480.
4 De Amsterdamse uitgever en cartograaf.
5 Niet tot stand gekomen. In de tekst staat erboven geschreven: gedaen behandigen.
6 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
7 Zie Dl. IV, bijlage no. 18, p. 524 en Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, pp. 414 v.
8 Zie bijlage no. 1. Voor het concept van een verzoekschrift door Johannes Wtenbogaert zie bijlage no. 2.
9 Dirck Graswinckel, heer van Holy (1600-1666), die bij Grotius in Parijs had vertoefd; hij was een broer van Willem de Groots vrouw Alida Jacobsdr. Graswinckel.
10 Niet geïdentificeerd.
11 Vgl. no. 1746, p. 25.

Ick bidde uE. noch eens het drucken van de voorss. stucken, doch sonder uitstel, te bevorderen. Dit bid ick op het allerhoochste.

Adres: E. hoochgeleerde Mr Willem de Groot, advocaet voor den Hove van Hollant. In den Hage. Port.

In dorso: Hug. Grotii. XVII. May 1632.

1766. 1632 mei 31. Aan G.J. Vossius[1].

Quando Lamairius[2], vir optime atque eruditissime, novam pro veritate Christianae religionis editionem[3] nec praestat hoc mercatu qui Francofurti fuit nec in sequentem promittit, ad tuam opem, quam mihi salutarem toties expertus sum, confugio teque oro, ut, si habes - habere autem te puto - exemplum eorum, quae correxeram aut addideram - et erat quibusdam in locis non poenitenda accessio -, ne patiaris perire et hunc prope dixerim novi carceris fructum.

Ego hic ruri sum loco amoeno propter Albim inter montes, valles, nemora. Caeli mutatio stomacho aliquid molestiae attulit, sed quam spero et tempore et mediocri corporis exercitatione abituram.

Vale cum optima uxore[4] ac liberis et amicis, qui ibi sunt. Non dubito, quae tua fides est, quin staturus sis promisso ac defensurus causam perfacilem, quod post tam longam patientiam non siverim mihi diutius illudi, homini de patria semper bene merito, de multis civibus non male.

Postridie Pentecostes; in hoc enim utraque calendaria conveniunt anni 1632.

Tuus tuo Iure
H. Grotius.

1767. 1632 juni 11. Aan Willem de Groot[5].

Iam nunc, mi frater, tuas XXVIII Maii scriptas accipio, recentes satis, quod gaudeo. Plane id, quod scripseram[6], fieri cupio et spero ita posse fieri, ut te extrices. Amici facile aliquid reperient. Satis peccatum est aliena et ignava sequendo consilia. Tandem aliquando mea in re mea valeant. Honoris res agitur, qui mihi commodis omnibus potior; nec res moram fert, nisi nos ipsos volumus prodere. Uxor nihil factura est, quod non meis decretis conveniat itaque non est quod exspectetur. Si res unquam melius procedent in patria, proderit *τὸ γενναῖον*. Si manent quo sunt loco, redire, etiamsi omnes me velint, nolim. Illud, quod tanquam periculosum notas, imprimis necessarium est: sciri a populo quae in nos acta sunt publicitus improbata. *Ἀρχ.*[7] nulla est mihi posthac habenda ratio nisi ut hominis

1 Gedrukt *Epist.*, p. 107.
2 De Leidse uitgever Jean le Maire, over wie Grotius zich herhaaldelijk beklaagt; vgl. bijv. Ter Meulen-Diermanse, no. 946 rem. 2.
3 De derde druk in 1633 verschenen; Ter Meulen-Diermanse, no. 947.
4 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher* LIII (1903), p. 537.
6 Wellicht is no. 1765 bedoeld.
7 Staten van Holland; vgl. no. 1765, p. 46 en n. 3 aldaar.

palam inimici. Tibi in foro versanti nocere non potest et mihi mea primo loco ponenda sunt. Hertogveldio[1] nihil debeo neque ego auctor ei fui aliter loquendi quam res erat. Dies plane mutandus non est; in eo enim maximum situm est momentum, ut appareat jam tum a me reverentiam rectoribus exhibitam. Si tamen malint amici poni ‘gedaen behandigen’ quam ‘behandight’ in superscriptione, non obsto. Advocati[2] sciunt responsa omnia posse publicari et exstant exempla plurima. Contractum[3] et promissionem indemnitatis[4] edi necessarium non putabam, cum summa eorum sit in libello et responso[5] et utrumque reperiri possit in actis oppidi. Si tamen pater[6] aliter censet, patiar valere ejus hac in re sententiam. Nam ut quod hac in re consului improbet vir recti et generosi amans, non metuo. Ego ut tibi caveas probo, caeterum nisi ut hoc fiat ab amicis impetro, video nihil posthac ab illis mihi sperandum.

Vale mi frater cum uxore[7] et liberis. Ex villa Dochinsghusiana ad Albim. XI Iunii/I Iunii 1632.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde Mr. Willem de Groot advocaet voor den Hove van Hollant In sGravenhage.

In dorso: Hug. Grotii I/XI Junij 1632.

1768. 1632 juni 14. Aan G.J. Vossius[8].

Rogatus a Iohanne Cordesio[9], viro et bonorum omnium et tui studiosissimo, rogo te, vir optime, ut Godescalcianas chartas[10] describi cures, ipsique quas per me miserat remittas. Est enim is benignus in omnes, sed senum more nihil de reculis suis abesse diu sibi patitur nec aliud exemplum habet. Curare poterit Blavius[11].

Ex tuis ad Damkium[12] literis cognovi, quantopere me ornes tuis praeconiis neque contemni usquam patiaris. Sed nunc tuo patrocinio in patria maxime indigeo, quod mihi in justissima discessus causa non defuturum plane, ita ut et antehac scripsi[13], confido. Ego hic doctis spem facio videndi tua de Grammatica et

1 Cornelis Hartigsvelt, lid van de vroedschap van Rotterdam.
2 Mr. Adriaen van der Goes († 1632), advocaat voor den Hove van Holland en rekenmeester van Frederik Hendrik; Mr. Quirijn van Strijen (zie IV, no. 1364, p. 8 n. 3) en Nicolaes van Sorgen (IV no. 1698, p. 461 n. 2).
3 Zie IV, bijlage no. 15.
4 Zie IV, bijlage no. 16.
5 Vgl. no. 1765.
6 Jan de Groot.
7 Alida Graswickel.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 107.
9 Jean de Cordes; zie over hem no. 1742, p. 21 n. 8.
10 Vgl. no. 1754, p. 34 n. 12.
11 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu.
12 Bernhard Damcke, jurist te Hamburg (1613-1656); toen hij in 1636 te Orléans in hechtenis geraakte, is hij door bemiddeling van Grotius bevrijd. De bewuste brief is van 9 mei 1632; zie Vossii *Op. IV Ep.* p. 130, no. CCXV.
13 Zie no. 1766.

Poëtica arte[1]. Noli nos diu pendere. Tibi, uxori sanctissimae[2], et egregiae propagini fausta precor omnia.

Dockinshudae ad Albim extra Hamburgum.
14 Iunii novi Kal. 1632.
Tuus tibi obligatissimus
H. Grotius.

1769. 1632 juni 20. Aan J. Crellius[3].

Tam pro epistola, vir clarissime, quam pro transmisso libro[4] gratias ago maximas. Constitui et legere et relegere diligenter quaecunque a te proficiscuntur expertus, quo cum fructu id antehac fecerim. Eo ipso tempore, quo literas tuas accepi, versabar in lectione tuae interpretationis in Epistolam ad Galatas[5]. Quantum judicare possum, et scripti occasionem et propositum et totam seriem dictionis, ut magna cum cura indagasti, ita feliciter admodum assecutus es. Quare Deum precor, ut et tibi et similibus vitam det et quae alia ad istiusmodi labores necessaria.

Mihi ad juvandam communem Christianismi causam, utinam tam adessent vires, quam promtus est animus! Quippe me a prima aetate per varia disciplinarum genera jactatum nulla res magis oblectavit quam rerum sacrarum meditatio. Id in rebus prosperis moderamen, id in adversis solatium sensi. Pacis consilia et amavi semper et amo nunc quoque; eoque doleo, cum video tam pertinacibus iris committi inter se eos, qui Christi se esse dicunt, si recte rem putamus, quantillis de causis!

De illo ad Timotheum loco[6] cogitavi saepe ac plane tecum sentio verba non esse talia, quae nullo modo sensum ferre possint, quem secutae sunt complures Ecclesiae temporibus Clementis[7] et Tertulliani[8], ne episcopus fieret aut diaconus, qui secundas quoque modo nuptias fecisset. Et recte adducis locum, ubi similis est locutio, *γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή*[9]. Neque verum est ad *τὰ πρός τι* enuntianda, semper requiri, ut hoc ipso tempore maneat illa *χέσις*; saepe satis est, ut locutio

1 Beide eerst later verschenen: *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem.* Amsterdam, Apud Gulielmum Blaeu 1635; *Gerardi Ioannis Vossii De artis poeticae natura, ac constitutione liber*. Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, 1647.
2 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 107; *Ep. eccl.*, p. 769; *Johannis Crellii Franci Operum Tomus Quartus Scripta ejusdem Didactica & Polemica Complectens (Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant)*, Irenopoli Post annum Domini 1656, p. 233 v. De schrijver is de Duitse sociniaanse theoloog Johann Crell, over wie III, p. 78 n. 8.
4 Welk boek dit is, valt niet met zekerheid te zeggen; ik vermoed Crellius' kort tevoren - in 1631 - te Krakov? verschenen *De Uno Deo Patre libri duo, in quibus multi etiam de Filii et Spiritus Sancti natura differuntur*.
5 *Commentarius in epistolam Pauli ad Galatas, a Iona Slichingio ex praelectionibus Crellii conscriptus* in: *Joannis Crellii Franci Opera omnia exegetica* I pp. 373 vv.
6 Paulus *Ad Timotheum* I 3, 2; zie *Joannis Crellii Franci Commentarius In Priorem Pauli Epistolam Ad Timotheum*, Cap. III p. 13, kol. 1.
7 Titus Flavius Clemens van Alexandrië (± 150-vóór 215), kerkelijk schrijver, oudste Griekse christelijk dichter; hij trachtte tegenover de heidense of ketterse gnosis de christelijke gnosis te formuleren.
8 Q. Septimius Florens Tertullianus (± 160-na 220), christelijk schrijver; teleurgesteld door het feit, dat de volmaakte christelijke zedeleer weinig volmaakt door de christenen beleefd werd keerde hij zich tot de rigoristische secte der Montanisten.
9 *Crellii Comm. Ad. Tim.*, Cap III, p. 13, kol. 2. (*I Tim. 5.9*).

talis locum habeat, rem aliquando ita fuisse. Quum et diversa tempora sub unius nominis appellationem veniunt; sic Felicem[1] Suetonius[2] appellat trium reginarum maritum. Certe Graeci sui sermonis non ineruditi ita verba accepere. Ecce Chrysostomum[3]. Quanquam non nego, cur eos, quos digamos vocabant, arcerent episcopatu sive presbyterio, non fuisse unicam, verba illa Pauli, ita, ut dixi, accepta, causam, sed et aemulationem *τῶν ἔξω*.

Romano pontifici maximo non licuisse iterare matrimonium asseverat Tertullianus de Monogamia[4] et ad Uxorem[5] et Exhortatione Castitatis[6] et Praescriptionibus adversus haereticos[7]; quod ipsum de flamine Diali alii prodiderunt. Iam vero erant ejus animi illorum temporum Christiani, ut nulla in re, quae modo aliquam haberet honesti speciem, extraneis quicquam vellent concedere. Erant autem secundae nuptiae, quanquam in faeminis magis culpatae, tamen ne in viris quidem laudatae praesertim, si liberi exstarent; ita ut Clementis Alexandrini judicio is, qui uxore mortua alteram ducat, non peccet quidem in foedus, sed tamen minus impleat *τὴν κατ᾽ ἐπίτασιν τελείοτητα*[8]. Caeterum cum ea, quae a diacono tantoque magis ab episcopo sive presbytero exigit apostolus, talia ferme sint, quae a Christianis omnibus exigantur, propior sum Theodoreti sententiae[9], quae hoc spectatum putat, ne ad tales functiones eligerentur, nisi qui retro ab ipso baptismi tempore omni probro ac culpa vacassent nec ullo facto Ecclesiae animadversionem incurrissent. Voces autem Mulieris et Viri hic sumi, ut sexum primario, non conjugium denotent; ut sensus sit: talem virum Ecclesiae praefici debere, qui una contentus foemina fuerit, id est, qui uxori semper concors fidusque vixerit neque eam laesit aut pellicis aut vago amore; quod apud Graecos nimium fuisse frequens etiam comoediae de Graeco in latinum versae testantur et quidem dissimulantibus id publicis legibus. Obstare videbitur, quod in vidua alleganda requirit apostolus, ut unius viri fuerit mulier[10], nam is locus de viris ob locutionis similitudinem comparandus esse videtur; mulieri autem nec duos simul habere

1 Marcus Antonius Felix, landvoogd van Judea (52-59), eerst gehuwd geweest met de kleindochter van de triumvir Marcus Antonius en Cleopatra, Drusilla, vervolgens met de dochter van Herodes Agrippa I, eveneens Drusilla geheten; de naam van zijn derde vrouw is niet bekend.
2 De Romeinse historicus Caius Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum, Claud.* 28.
3 Joannes Chrysostomus (344?-407), heilige, kerkvader, kerkleraar; als patriarch van Konstantinopel bestuurde hij zijn kerk zonder aanzien des persoons, en daardoor ergerde hij een deel van de clerus en vooral keizer Arcadius en keizerin Eudoxia, door wier toedoen hij verbannen werd. De woorden van Chrysostomus ontbreken in de tekst van de brief.
4 Tertullianus, *Liber de Monogamia*, c. 17; Migne, *P.L.* II, 953, kol 1003.
5 Tertullianus, *Ad Uxorem*, I c. 7; Migne, *P.L.* I, 1287, kol. 1399.
6 Tertullianus, *Liber de Exhortatione Castitatis*, c. 13; Migne, *P.L.* II, 928, kol. 977.
7 Tertullianus, *Liber de Praescriptionibus adversus Haereticos*, c. 40; Migne, *P.L.* II 55, kol. 66.
8 Clemens Alex., *Stromatum* III, c. 12; Migne, *P.G.*, VIII 198, kol. 1184.
9 *ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ Α΄. ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. Beati Theodoreti Episcopi Cyrensis Interpretatio Epistolae I ad Timothevm*, in de uitgave van Jacques Sirmond: *Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opervm Tomvs* III, Lutetiae Parisiorum, Sumptibus Sebastiani Cramoisy Architypographi Regij: Et Gabrielis Cramoisy, viâ Iacobaeâ, sub Ciconiis M.DC.XLII, pp. 473 vv. en Migne, *P.G.* LXXXII, kol. 804 vv. Zie ook id., *Interpr. Ep. II ad Timoth.* (Migne, *P.G.* LXXXII, kol. 831 vv.) en *Interpr. Ep. ad Titum* (Migne, *P.G.* LXXXII, kol. 857 vv.); zie betreffende Theodoretus: no. 1750, p. 29 n. 2.
10 Paulus, *Ad Tim.* I 5, 9; zie *Crellii Comm. Ad. Tim.* cap. V, p. 28.

maritos permissum fuit nec ad earum adulteria leges connivebant. Vera haec sunt. Sed notandum est mulieribus Graecis et Ephesinis licuisse per leges a maritis divortium facere et sic, quoties vellent, mutare matrimonium; quod non modo cum Christi edicto pugnabat, sed etiam licentiam, qualis tunc vigebat, inspicientibus non procul aberat ab adulterii specie. De Romanis mulieribus Seneca: Illustres quaedam ac nobiles faeminae non consulum numero, sed maritorum annos suos computant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii[1].

Iuvenalis:

> Sic fiunt octo mariti
> Quinque per autumnos[2].

Martialis non illepide:

> Toties quae nubit adultera lege est:
> Offendor moecha simpliciore minus[3].

Unius ergo viri faemina ea dicitur, quae viro dum is vixit fida fuit neque eum divortio mutavit.

Haec sunt, quae mihi de isto loco hoc quidem tempore videntur; quibus si quid habes rectius, id rogo mihi benignus impertias atque ita de me credas mihi nil fore gratius, quam si qua in re gratum quid tibi facere possim.

Deus tuis laboribus propitius adsit.

20 Iunii, 1632.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

1770. 1632 juli 6. Van Cl. le Bouthillier[4].

Monsieur,

Le roy[5] envoyant Mons. de Lagrange aux Ormes[6], gentilhomme ordinaire de sa chambre, vers le roy de Suède[7] il vous dira comme Sa Ma^té^. luy a donné charge de vous assurer de la continuation de sa bonne volonté en vostre endroit ce qu'elle m'a aussy commandé de faire par cette lettre que ledit Sr. de Lagrange vous rendra.

Il est envoyé par delà pour tesmoigner au dit roy les bonnes intentions de Sa Ma^té^. pour le bien public, et particulièrement pour ce qui le regarde, et négotier avec luy sur ce que le roy estime à propos pour cela dans la conjoncture présente sur quoy Sa Ma^té^. aura très agréable que vous faciez tous bons offices près dudit roy et vous fera paroistre le contentement qu'elle en aura aux occasions qui s'en offriront de quoy ledit S^r^. de Lagrange vous devoit assurer plus amplement.

1 Seneca, *De Beneficiis* III, 16, 2.
2 Iuvenalis, *Sat.* VI, 230.
3 Martialis, *Epigr.* VI, 7, 5.
4 Hs. Den Haag, K.B., 120 B 11: 6. Eigenh. ondertek.; de datering en het postscriptum zijn eigenh. oorspr. Voor de schrijver zie III, p. 302 n. 12.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Jacques de Loys de La Grange aux Ormes; in de brieven van dit deel komt hij herhaaldelijk ter sprake.
7 Gustaaf II Adolf.

Il ne me reste rien à vous dire par la présente sinon que ie suis, Monsieur, vostre très affectionné serviteur

Bouthillier.

Au Pont à Mousson, le 6me Juillet 1632.

Monsieur le président Lusson[1] m'aiant parlé de vostre dessein de vous retirer près du roy de Suède et tesmoigné qu'en quelque lieu que vous alassies vous porteries tousiours la mesme affection au service du roy me faisant mesme ledit S^{r} président ouverture que vous laissiez un de vos enfans en France, pour gaige de vostre dévotion et zèle au bien de cet estat, je l'ay ainsy représenté à Sa M^{té}. en qui j'ay trouvé toute disposition de donner une bonne partie de vostre pension à celuy de vos enfans que vous laisses en France.

Adres: A Monsieur Grotius.

1771. 1632 [eind juli]. Van G.J. Vossius[2].

S.P.

Me nec silere aequum puto nec longas dare literas opus eunte ad te heroina dimidio tui, quae curatius cognoscenda cuncta expediet quam per literas ego facturus essem.

De rebus tuis nihil aeque scripto opus quam summos et viros et amicos eandem retinere sententiam nimirum recte facturum te, si proceres scripto compelles, sedem ut tibi in Batavia dent. Sed facile assentiunt, id antequam fiat, videndum, an princeps[3] fidem dare velit effectum se daturum, quantum in se sit, ne repulsum feramus. Alioqui ille si impromptior, o quanto satius fuerit[4], ut opera utatur tua magnus Suecorum rex[5] vel alius principum Europae, dummodo ne unus ille[6], quem dicere non sustineo. De quo quid fieret, valde metuo, ne unus ille dies magnorum esset malorum causa.

Non possum plura scribere, quia ad hoc usque tempus me Isacius Pontanus[7] distinuit, vir tui amantissimus. Et jam ex famula mea intelligo tuam abitum parare, quam et salutare et has literulas tradere coram volo.

Amstelodami,
MDCXXXIII.

1 Guillaume Lusson; zie IV, no. 1595, p. 346 n. 12.
2 Gedrukt *Voss. ep*., p. 207; *Voss. Op. IV ep*., p. 144. Beantw. d. no. 1777. Blijkens brief no. 1772 van W. van Oldenbarnevelt dd. 8 augustus 1632 had Maria zich op dat tijdstip weer bij haar man gevoegd (vgl. ook no. 1777 aan G.J. Vossius, dd. 7/17 augustus 1632). Ik dateer de brief daarom op eind juli van dat jaar.
3 Frederik Hendrik.
4 De editie der *Vossii Epistolae* heeft hier de lezing ‘fiderit’.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Philips IV van Spanje; vgl. H.C. Rogge, *Drie brieven van Willem van Oldenbarnevelt aan Hugo de Groot, met een brief van koning Filips IV van Spanje aan den markies D'Aytona* in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht)*, Vier en twintigste deel, Amsterdam 1903, pp. 343 vv., in het bijzonder pp. 344-346, en brief no. 1817.
7 Johannes Isacius Pontanus (1571-1639), doctor in de wijsbegeerte en in de medicijnen, hoogleraar te Harderwijk in physica en mathesis; hij gaf o.m. werken van verschillende latijnse schrijvers uit, een bundel latijnse gedichten en in 1637 verdedigde hij Grotius' denkbeelden over de vrije zee tegen John Selden in *Discussionum historicarum libri II, quibus praecipue quatenus et quodnam mare liberum vel non liberum clausumque accipiendum, discipitur expenditurque*. Harderovici. In 1639 verscheen zijn in opdracht van de Staten van Gelderland geschreven Joh. Isaci Pontani *Historiae Gelriae ad annum 1581 libri XIV*. Harderovici.

1772. 1632 augustus 8. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

UEd. aengenaemen van den 20 der verleden maent is mij behandicht. Soo het versoeckt, daer men om aenhout, tot quetsinge is van uEd. reputatie, heeft meer als gelijck daertoe niet te willen inclineren ende is niet te twijffelen, ofte is van veelen begeert. Ick hebbe daerop mijne meeninge geseyt aen mejoffrou uEd. huysvrouwe wat dese quartieren belangt. Ick bekenne seer quaelijck onderrecht te sijn van den man op den toorn[2], doch daer sijn menschen, die soo verblint sijn, dat sij meenen, dat die man geen faulten doen en kan.

Dat de Beyersche[3] ende Frietlansche[4] macht groot is gaet vast; evenwel hoe sullen sij den Sweed[5] in sijne trancheën aentasten? Tensij den honger hem van Nurenberch jaecht, sien ick noch soo haest geen eynde in Duytslant.

Den grave van den Berge[6] heeft seer quaedt gissinge gemaeckt ende niet alleen sijn selven bedrogen, maer oock de Staeten, want crijcht geenen toeloopt, ende die van Luyck sijn sijne vrienden niet. Sijne Justificatie[7] is soo slecht, dat de kinderen daermede lacchen gelijck uEd. sal konnen sien; heeft die doen drucken.

Sweeden hadde mede al beloften aen de Staeten van secours gedaen, Vranckrijck stont niet stil, maer die crijgen nu de handen vol werck van 's koninckx broeder[8], bij wie den hertoch van Momorency[9] sich gevoecht heeft met veel volcks, als veele andere; is nu in Languedocq.

Ick verseeckere uEd., dat die van ons lant in geender manieren woort houden in 't stuck van de religie, als blijck door de daegelijkse insolentiën te Venloo ende Ruermonde, die ongestraft blijven, ende hebben de broeder de principaele kerck al in. Die van Maestricht houden haer mannelijck. Wij sullen sien, wat het secours van Papenheim[10] sal ... brengen, 'twelck nu gearriveert is. Veele meynen, al nam de prins de stad, dat hij quaelijck weder thuys sal konnen kommen; voor mijn cleyn verstant kan het niet begrijpen, ofte daer most secours kommen wt Vranckrijck ofte Sweden, daer men tot noch toe weynich apparentie van siet.

Men spreeckt hier veel van sommige aenslaegen op dese landen ende verraderijen van de Françoisen, die ten deele ondeckt sijn, doch sal daer niet van scrijven dan wanneer ick beter onderrecht sal wesen, soo ick mede sal doen van

1 Hs. U.B. Amsterdam, RK., coll. Diederichs 30 A j. Eigenh. oorspr. Beschadigd. Gedrukt *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* (*gevestigd te Utrecht)*, XXIV (1903), p. 348.
2 Naar ik vermoed doelt Stoutenburg hier op Frederik Hendrik; men vergelijke het geen hij schrijft in zijn brief van 17 mei 1633 (no. 1840): '... ende meenen, dat Aries (= Frederik Hendrik) volmaeckt is.'
3 Dit doelt op Maximiliaan I (1573-1651), keurvorst van Beieren.
4 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland (1583-1634).
5 Gustaaf II Adolf.
6 Hendrik, graaf van den Berg; zie III, p. 156 n. 8.
7 Stellig zijn schrijven aan de infante van 18 juni 1632; zie Knuttel, *Pamfl.* no. 4216 en Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh I*, p. 1194.
8 Gaston Jean Baptiste de France, hertog van Orléans.
9 Henri, hertog van Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
10 Gottfried Heinrich, Graf zu Pappenheim (1594-1632), keizerlijk aanvoerder in de Dertigjarige Oorlog.

alles, wat gewichtich voorvalt. Van den heere Aysma[1] hebbe in lange geen scrijven, niettegenstaende ick sijn Ed. verscheyden maele gescreven hebbe.

Waerin ick uEd. kan dienen, hebt maer te commenderen, ende naer mijne dienstige gebiedenisse aen mejoffrou uEd. huysvrou, die ick vermene bij uEd. te wesen, blijve ick,

Mijn Heer,
UEd. onderdanichsten dienaer
Wilhelm d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 8 Augusti 1632.

Adres: Aen Mijn Heer Mijn Heer de Groot tot Dockigshoede.
In dorso schreef Grotius: Stoutenburgh, 8 Augusti 1632.

1773. 1632 augustus 14. Van D. Tilenus[2].

Equidem non possum non probare consilium tuum, vir praestantissime, quod crudelibus terris valedicere, quam parum decora supplicatione innocentiam maculare, indignisque rumoribus obiicere maluisti. Digna vero ingrata patria, ut cuius eximias dotes asperata est, eius ne ossa quidem habeat[3]. Auguror futurum, ut qui incolumem virtutem oderunt, sublatam ex oculis frustra quaerant. Digna civitas, quae non alios quam Iudaeos et Manichaeos habeat cives eiectis illis, quibuscum ipsa pietas migrasse videri queat. Veniet tempus, quo qui optime meritis debita praemia reddere noluerunt, laesis iusta piacula exsolvant. Et quid, obsecro, egisses iis in locis, ubi summus improbitati honos, virtuti non modo praemia nulla, sed supplicia quoque parata! Quid inter homines, in quibus ne mica quidem humanitatis! Absit vero, ut extorrem e patria existimem, quem quilibet locus non plane a sole aversus amantissime excipiet cupidissimeque fovebit; neque enim tu Batavia cares, sed Batavia te. Mihi dolendum, quod video suavissima tua consuetudine mihi deinceps carendum, sed neque hunc neque familiaris nimium arthricidis dolorem diuturnum fore spero, *εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου*[4].

Interim vale, vir et amice optime, meque quod mutuo semper facturus es amare perge.

Lutetiae, XIV August. 1632.
Tibi addictissimus
D. Tilenus.

1 Foppe van Aitzema (± 1580-1637), sedert 1617 resident van de Republiek te Hamburg.
2 Gedrukt *Ep. eccl.*, p. 771.
3 Woorden van Publ. Corn. Scipio Africanus Maior; vgl. IV, no. 1710, p. 473 en nn. 2 en 3 aldaar.
4 *N.T.* Petrus, *Epist.* II, 1. 14.

Ex quo a nobis discessisti, ternas omnino literas abs te accepi, nullae obsignatae, omnes sine signo, sine lino mihi traditae, nulla imago cerae impressa. Talia epistolarum vincula vel centies quis solvat totiesque reponat. Amanuensisne tui incuria, an, quod magis suspicor, curiosuli alicuius nescio quid arcani ruspantis fraude id evenerit, tu cogitabis. Ego tibi significandum putavi nescius, ne esses.

1774. 1632 augustus 15. Van F. Lindenbrog[1].

1775. 1632 augustus 17. Aan Maria Junius[2].

Seer waerde juffrouw ende sonderlinge vrundinne,

Ick danck uE. van de continuatie van uwe affectie ende Christelijcke vertroostinge. Mijn huisvrouw is nu hier, Godt sij gelooft. Ick heb mij ontrent drie maenden gehouden tot Dockinghoede op een hofstede van mijn neef van der Moer[3] ontrent twee mijlen van Hamburg; meenen aldaer noch tot het einde van September te blijven ende daerentusschen te sien, wat ons sal staen te doen. Ons comen verscheiden gelegentheden voor, waervan wij hoopen, dat Godt ons de genade sal doen van de beste te kyesen. Conde ick daerentusschen, ofte oock op wat plaets dat ick hier naemaels sal sijn, genieten de conversatie ende t'samenspraeck van D. Nerano, sulcx soude mij ten hoochste aengenaem sijn, ende noch meer, soo ick hem ergens inne dienst conde doen, daertoe ick mij geobligeert houde soo om sijne deuchden als om de uwe. Middelertijdt bidde ick Godt, dat hij sijn vaderlijck oogh wil houden over uE. beide ende over alle, die nae de vrede Israels verlangen.

Tot Hamburg, daer ick nu ben voor twee of drie dagen.

Den 7/17 Augusti 1632.

UE. dienstwillige

H. de Groot.

Adres: Eerbare deuchdenrijcke juffrouw juffrouw Neranus.

1776. 1632 augustus 17. Aan J. van den Vondel[4].

Seer geleerde, treffelijke vrundt,

UE. bedenkinge, die deselve genomen heeft over het dicht ter occasie van mijn vertrek[5], vinde ik goedt. Seer qualijk soude de ergernisse gemijdt hebben konnen werden ende lichtelijk soude men hemselve quaedt doen sonder mij goedt te doen.

1 Hs. niet achterhaalbaar; zie *Ter Inleiding*.

2 Hs. Amsterdam U.B., coll. RK. I. 82. Eigenh. oorspr. Gedrukt *P.C. Hoofts Brieven* II, bijlage no. XIII, p. 466. Maria Junius (1583-1641) was de tweede vrouw van de remonstrantse predikant Samuel Naeranus - van der Neer - († 1641); zij was een dochter van Franciscus Junius (1545-1602) en de zuster van G.J. Vossius' tweede vrouw Elisabeth Junius (geb. 1585).

3 Julianus de Moer, koopman te Hamburg; hij was eigenaar van de lusthof in Dockenhuden en van het Elbe-eiland Griesenwerder.

4 Copie U.B. Amsterdam, coll. RK. III H 3. Gedrukt *Oud-Holland* XII (1894), p. 134; Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 443 en p. 444; *G. Brandt's Leven van Vondel, met eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Dr. Eelco Verwijs. Tweede druk bewerkt door Dr. J. Hoeksma*. Amsterdam 1905, A. Versluys, p. 56; Dr. P. Leendertz Jr, *Het Leven van Vondel. Geïllustreerd onder toezicht van E.W. Moes. Nederlandsche Historische Bibliotheek uitgegeven onder leiding van Prof. Dr. H. Brugmans* III, Amsterdam 1910, p. 148; Mr. J. van Lennep, *De Werken van Vondel in verband gebracht met zijn leven en voorzien van verklaring en aanteekeningen. Met platen en afbeeldingen*. Derde deel. Uitgegeven bij Gebroeders Binger, te Amsterdam 1857, p. 156; J.F.M. Sterck, *Vondelbrieven uit de XVIIe eeuw aan en over den dichter. Verzameld en toegelicht door* - . Amsterdam 1935, pp. 69 vv.

5 Dit gedicht is niet teruggevonden; zie Sterck, *op. cit.*, p. 70, noot.

Ik oordeele ook, dat uE. tot een volkomen poema een bequaem subject bedacht heeft, van den tocht van Constantijn na Rome[6], 'twelk soo grooten gewicht

6 Zijn epos over Constantijn I de Grote (± 285-337) in 1632 begonnen heeft Vondel onvoltooid gelaten en grotendeels vernietigd.

heeft medegebraght in de sacken van de werelt. De Grieken roemen Constantijn seer hoogh ende noemen den apostelen gelijk. Mij dunkt, dat hij geen quaedt prins en is geweest, sedert hij de Christelijke religie heeft aengenomen; maer gelijk de Christenen hem tot den hemel verheffen, soo sie ik, dat Zosimus[1], een blint ijveraer in 't heidensch geloof, alles opsoekt, dat hij kan met recht met onrecht om hem te doen klein achten. Doch uE. seit wijsselijk, dat het den poeten recht is de fauten over te sien ofte niet te geloven van degeenen, die sij nemen tot stoffe van haer lof en tot een voorbeelt van deucht. UE. considereert wel, dat daer occasie sal sijn om te spreken van de heidensche en van de Christensche coustumen. Van de eerste heeft uE. genoegh voorschriften bij de Griecksche en latijnsche poeten ende de oude uitleggers daerop. Ook hebben weinigh voor onsen tijdt daervan niet onbequaemelijk geschreven Giraldus[2] ende Rosinus[3]. De christelijke coustumen van die tijdt kan men sien in de Apologie van Justinus[4], de werken van Tertullianus[5], Cyprianus[6], de consiliën van Neocaesarie[7], Gangres[8], Laodicea[9], Ancyra[10] ende het generael van Niceen[11], 't welk gelijk ook dat van Eliberi[12] in Spanje ende 't eerste van Arles[13] in Walschlant sijn gehouden ten tijde van Constantijn. 'T beginsel staet mij wel aen ende soo voortgaende twijffele niet aen het duiren van het werk. Godt wil daertoe sijn segen verleenen ende uE. met sijne familie nemen in sonderlinge hoede.

7/17 Augusti 1632.

UE. gantsch dienstwillige

H. de Groot.

Ik bidde doe mijne dienstelijke gebiedenisse aen de goede vrunden, insonderheyt

1 Zosimus, Grieks historicus uit de 2^{O} helft van de 5° eeuw; zijn *Ἱστορία νέα*, voor zover bewaard gebleven, bevat zes boeken, begint met de regering van Augustus en gaat niet verder dan het jaar 425 onder de regering van Theodosius II.

2 Lilio Gregorio Giraldi (1479-1552) uit Ferrara, geleerde en schrijver van latijnse gedichten.

3 Johann Roszfeld - Rosinus - (1551-1626), schrijver o.m. van *Antiquitatum Romanarum corpus absolutissimum*. Basileae 1583.

4 Justinus, heilige, apologeet en martelaar (geb. ± 165); hij bestudeerde de filosofie van Plato en kwam ± 130 via het Oude Testament tot het christendom. Hij trad als leraar op o.a. te Rome, waar hij een school stichtte. Hij schreef o.m. *ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ, Apologia prima pro Christiania ad Antoninum Pium*; *ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΟΝ Apologia secunda pro Christianis ad Senatum Romanum*, waarvan vooral de eerste voor de geschiedenis van belang is om de schildering van doop- en eucharistieplechtigheden; zie Migne, *P.G.* VI, kol. 327 vv.

5 Betreffende Tertullianus zie no. 1769, p. 49 n. 8.

6 Caecilius Thascius Cyprianus van Carthago, heilige, kerkvader en martelaar (± 200-258), leerling van Tertullianus; voor zijn werken zie Migne, *P.L.* III-IV. Zie ook IV, no. 1521, p. 234 n. 4.

7 Synode van Neocaesarea in Pontus, gehouden tussen 314 en 325.

8 Synode van Gangra in Paphlagonie in 340/1 tegen Eustathios van Sebaste en zijn aanhangers.

9 Het eerste concilie van Laodicea, tussen 343 en 381 gehouden; in 481 vond te Laodicea een tweede kerkvergadering plaats inzake patriarch Stephanus van Antiochië.

10 Er zijn te Ancyra in Phrygie drie synoden gehouden: een orthodoxe in 314, die Grotius hier bedoelt, een semi-Ariaanse in 358 en een Ariaanse in 375.

11 Het eerste algemene concilie van Nicea in 325.

12 Concilie van Elvira in Spanje, omstreeks 306 gehouden.

13 Het eerste concilie van Arles werd gehouden in 314.

aen mijnheer de drossaerdt Hooft[1], dien ik ten hooghsten ben geobligeert, ende aen d'Heere Doctor Coster[2].

1777. 1632 augustus 17. Aan G.J. Vossius[3].

Uxoris adventus tuaeque manus conspectus, vir optime inter doctos, inter bonos doctissime, non levamentum mihi tantum solitudinis, sed et gaudium ingens attulere. Nam tanta vi inimicorum oppressus, ad quem me vertam potius quam ad illam omnis fortunae sociam, et ad te, cujus fides mihi nunquam dubitata tot adversis meis etiam aliis omnibus illuxit?

De rebus meis nihil dum constitui, sed quantum prospicere possum, erit aliqua eligendi facultas. Nec durum videri mihi debet sub domino vivere, cum videam apud vos, ubi tantum pro libertate depensum est, vix quicquam ejus praeter nomen restare. Certe quidvis potius faciendum censeo quam ut iis supplicem, quibus post tot annorum patientiam dignus visus sum qui rursus traducerer. Ego eum hominem, qui *τὸ γενναῖον* decoxit, nullius pretii puto.

Pontanum[4] et alios, qui literarum florent laudibus, nostri memores vivere gaudeo: non quod istam patriam meam posthac putem, sed quod ubivis terrarum diligi sit jucundum iis maxime, qui immeritis odiis vexantur.

Vale, vir summe, cum uxore[5] ac liberis, quibus omnibus omnia fortunata ego, mea, meique comprecamur.

7/17 Augusti 1632.

Tuus tuo merito
H. Grotius.

1778. 1632 augustus 25. Van G.J. Vossius[6].

Hugoni Grotio S.P. Hamburgum.

Hasce qui literas tradit est Joannes Ludovicus Wolzogen[7], liber baro in Nieuhausen, Austriacus, qui septennio exulavit, priori quinquennio in Polonia, caetero biennio Amersforti. Vir et virtute doctrinaque egregius eoque nomine bonis omnibus carus. Mathesi se totum pene dederat, sed nusquam solatium praeterquam in sacris literis invenit. Cum familia in Germaniam nunc revertitur. Nec ei quicquam volupe adeo, quam si Hamburgum transiens occasionem habeat

1 P.C. Hooft, die Grotius verheerlijkt had in zijn gedicht *Aen den Heere Huigh de Groot, op 't beroepen van twee leeraers ter Doorluchtigher Schoole, en zijn' Koomst, tot Amsterdam*; zie Dr. F.A. Stoett, *Gedichten van P.C. Hooft. Volledige uitgave. Tweede geheel herziene, opnieuw bewerkte en vermeerderde druk van de uitgave van P. Leendertz Wz. Eerste deel*. Amsterdam P.N. van Kampen & Zoon 1899, p. 302 v.

2 Dr. Samuel Coster (1579-1665), medicus te Amsterdam en literator; hij stichtte in 1617 de Eerste Nederduytsche Academie als een Nederlandse oefenschool voor wetenschap en kunst.

3 Gedrukt *Epist.*, p. 108; *Ep. eccl.*, p. 770. Antw. op no. 1771.

4 Johannes Isacius Pontanus; zie no. 1771, p. 52 n. 7.

5 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.

6 Gedrukt *Voss. ep.*, p. 207, *Voss. Op. IV ep.*, p. 143.

7 Johann Ludwig von Wollzogen (tegen 1599-1658), Baron von Tarenfeldt, Freiherr von Neuhäusel in Oostenrijk, sociniaan, schrijver van exegetische en dogmatische werken.

compellandi tui, quem facile intelligit doctrinarum principatum tenere et documentum esse virtutis constantis licet infelicis, nunc tamen, ut speramus, malaciam post tantas tempestates promittentis.

Spem eam praebent Suecorum regis[1] virtus et foelicitas et magnus erga te affectus, ut si principi extero addicere operam debeas tuam, sane non alteri illam melius in Germania praestare possis. Sed fiet hoc non sine multorum dolore, qui et tibi et patriae optime volunt, ...[2] his et nonnullis, qui si non optime, saltem nec male velint, cre .....[3] mihi dissertatio, de postremo hoc discessu tuo, quem aperte improbare non verentur. Plerique etiam, quod, cum is sit reipublicae nostrae status, crediderís hic posse te sedem figere absque illorum comprobatione, qui ad clavum sederent. Negare soleo eos intelligere, quo animo veneris aut abieris. Jam annos effluxisse tam multos, optimam aetatis partem, quo patria careas. Effluxisse simul, tot bonas occasiones, quibus optime potueris consulere et tibi et familiae tuae. Iniquum poscerent, ut ulterius differri eas velint. Nam quousque tandem[4]? An in effoetam senectutem idque in hoc vitae incerto? Venisse igitur te, ut patria, si vellet, opera tua uteretur, potius quam exteri principes. Hanc illa .....[5] ac deinceps damnum, quod inde sentiat, non tibi, sed sibi imputetur, qui hac etiam parte fungi volueris officio optimi civis. Tantum opus est salutari *ἀμνηστία*. Si non ferat praesens status, ut publico sanciatur decreto, saltem ferre, ut conniveatur in iis, quae cum dispendio reipublicae et libertatis constituta. Vel si nec illud quidem ferat, alibi quam hic te malle vivere. Nec vitio verti oportere, si ita crediderís, cum id longe a patria agenti perscripserint, qui hic agerent. Si quid igitur temere speratum, culpam esse eorum, qui aliter statum hujus reipublicae tibi depinxerunt. Sed ut ista et multa illiusmodi, quae longum sit adscribere, belle dicantur a me, tum etiam vere; tamen et mea et aliorum me prudentiorum in eo perstat opinio, antequam operam extero principi promittas, cognoscendum, an non bona cum venia vivere apud nos possis. Nihil volunt posci, quod sapiat suspicionem culpae qua cares; imo ne quidem tentari aliquid, antequam satis sit perspectum fore, ut impetretur quod petitur. Eoque ante caeteros nos certissimos esse debere de propensissima voluntate *τοῦ ποιμένος λαῶν*[6].

Quaeso mihi veniam da, mea anima, si exposcam, ne ullis injuriis te abripi sinas, ab eo quod tibi patriaeque et utile et honorificum imprimis fuerit; interea utrumque hoc facere non desinam et causam tuebor quod virtuti debeo tuae et amori nostro. Et Deum simul precabor, ut salubria tibi consilia inspiret pristinamque animi lenitatem, quam propriam hactenus tot injuriis pressus possedisti, deinceps etiam conserves.

Ex aedibus Georgii Doubletii[7] tui valde ut debet aestimantis, qui et salutem adscribi jussit.

1 Gustaaf II Adolf.
2 In beide op p. 57 n. 6 genoemde edities is hier een of meer woorden uitgelaten.
3 Zie hierboven n. 2.
4 Vgl. Cicero, *In Catilinam* I c. 1, 1.
5 Zie hierboven, n. 2.
6 Bij Homerus een epitheton van vorsten; zie bijv. *Ilias* I 263, *Odyss.* III 156.
7 Mr. George Rataller Doubleth (1600-1655); na zijn studie in de letteren en de rechten te Leiden reisde hij van 1621 tot 1625 in Engeland, Frankrijk en Italië, voor een deel met Nicolaes Meerman, met wie hij Grotius te Parijs bezocht.

Salutem uxori ac filio[1].
XXV. Augusti,
MDCXXXII.
Tuus dum spiritus hos reget artus.

1779. 1632 augustus 27. Aan J. de Cordes[2].

Spero, vir reverende, schedas ad Godescalci causam pertinentes[3] jam acceperis et acceperis quas Amsterodamo miseram observationes in Novum Testamentum Dedievii[4].

Ego hic cum uxore satis jucunde rusticor oblitusque meorum, obliviscendus et illis. Libri desunt, sed huic malo remedium adfert Lindembrogius[5], cujus bibliotheca non minus utor familiariter quam tua solebam. Ei rependere gratiam cupiens cum a me copiam non habeam, a te sumam mutuo fretus jure amicitiae, quod mihi tua concessit bonitas. In libris, quos e Gallia comparavit, desunt quaedam paginae, quas a venditore, puto Cramoysio[6], velit sarciri. Hoc negotium tua ut ope quam celerrime conficiatur, rogat te ille et cum illo ego; tum quia libris indiget ad notas auctiores, quas adornat in utilissimum scriptorem Ammianum Marcellinum[7] tum quia in rebus ejusmodi temporis praeterlapsus minus speciosam facit repetitionem.

Vale suaviter cum amicis omnibus, non immemor nostri.
17/27 Augusti, 1632.
Dochinshudae ad Albim.

1780. 1632 augustus 27. Aan P. Dupuy[8].

Et Galliae, vir nobilissime, et tot amicorum, quos ibi reliqui, et praecipue illius, quae apud vos quotidie conspicitur eruditorum coronae semper meminero, dum hic in me manebit spiritus. Nec Lindebrogium[9] alia ex parte pluris facio quam quod iisdem amicitiis gloriatur. Quare cum mei quoque non periisse ibi memoriam intelligo, magnum hoc gaudium aut etiam triumphus mihi est. Pro eo, quem Galliae vobisque omnibus debeo amore tristis accipio rumores de renascentibus apud vos civilium armorum minis, quae utinam Dei clementia avertat.

1 Cornelis.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 108; *Ep. ad Gallos*, p. 293.
3 Vgl. no. 1750, p. 28 en verder no. 1742, p. 22 en n. 5 aldaar.
4 Vgl. no. 1750, p. 30 en n. 3 aldaar en no. 1759.
5 Friedrich Lindenbrog; zie over hem no. 1764, p. 44 n. 3.
6 De befaamde Parijse uitgever Sébastien Cramoisy (1585-1669).
7 Ammianus Marcellinus, Romeins geschiedschrijver; zie III, p. 444 n. 10. Lindenbrog had in 1609 een uitgave van Ammianus Marcellinus het licht doen zien getiteld: *Ammiani Marcellini Rervm gestarvm qvi de XXXI svpersvnt libri XVIII Ad fidem M.S. & veterum Codd. recensiti et Observationibvs illustrati. Ex Bibliotheca Fr. Lindenbrogl*. Hambvrgi Ex Bibliopolio Frobeniano. MDCIX.
8 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 18. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 109; *Ep. ad Gallos*, p. 294.
9 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.

Scribitur ad me ex Britannia filium custodis gazae regiae[1] florentem regia amicitia atque etiam affinitate, nam filiam Lenoxiae duxit uxorem, legatum mitti ad vos, Sabaudum, Ethruscum, Lotharingum, quod consilium, quantum conjectura valeo assequi, ad reponendam in Gallia concordiam pertinet. Aptine sint conciliatores Angli, sane nescio: rem ipsam opto votis fidelibus.

Rex Daniae[2] non modo Gelucstadium, lemam Hamburgi, auget miris modis Albimque tributarium sibi facit, sed et nisi civitas Hamburgensis mulctam satis grandem pro impetranda pace dependat, minatur hostilia. Prudens est hic senatus, qui tales procellas solet silentio et temporis interjectu eludere, fisus egregiis urbis suae munimentis validoque praesidio. Ita priores Dani conatus, ita Imperatoris[3] quondam minas evasere et nunc quoque exemti partium studiis speculantur, quo exiturae sint res Germaniae, brevi, ut videtur, dijudicandae apud Norimbergam, quo tantae bellantium vires coiëre. Etiam in Dania a Britannis legatus exspectatur Licestrius comes[4], ad promovendam, ut creditur, Germaniae pacem, quod rebus suis adversum judicant qui hic negotia agunt tot victoriis incliti et nihil actum putantis, dum agendum aliquid superest, Suecorum regis[5]. Narrant nobis iidem Fristadium a Suecis captum crematumque repertamque ibi magnam rerum edulium copiam, cum velut horreum esset Fridlandii[6]. Sed haec non minus cito ad vos quam ad nos perferre potest fama, cui etiam de iis, quae circa Trajectum ad Mosam geruntur, nuntiationem delego.

Vale, vir nobilissime, cum amicis, praesertim fratribus[7] et Thuanis[8].

XVII/XXVII Augusti MDCXXXII.

An pergat coelestia rimari Gazendius[9], scire desidero. Sunt hic multi talium curiosi. Rogo patiaris me tibi curam inclusarum epistolarum imponere paratum parem et majorem, ubi injunxeris, operam sumere.

Adres: A monsieur Monsieur du Puy.

1781. 1632 augustus 27. Aan G. Lusson[10].

Rerum adversarum, vir illustris, multos esse fructus nos docet sapientiae regula: Inter has non minimum, quod de certis amicis certos nos facit. Id ego in te expertus, qui et praesenti mihi dulcem fecisti Galliam juvando qua ope, qua

1 Jerome Weston, graaf van Portland (1605-1663), oudste zoon van Richard Weston, graaf van Portland (1577-1635); hij vertrok in november 1632 naar Frankrijk en Italië, en keerde in maart 1633 naar Engeland terug; Weston was op 25 juni 1632 gehuwd met Frances Stuart, dochter van Esmé, hertog van Lennox (1579-1624).
2 Christiaan IV.
3 Ferdinand II.
4 Robert Sydney, graaf van Leicester (1595-1677); zijn gezantschap naar Christiaan IV en de hertog van Holstein, Frederik III (1616-1659; geb. 1597), had plaats in september-november 1632.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Albrecht von Wallenstein; zie III, p. 16 n. 6.
7 Christophe en Jacques; zie IV, no. 1702 p. 464 n. 10.
8 François Auguste, Jacques Auguste en Achille Auguste, zonen van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou.
9 Pierre Gassendi; zie no. 1747, p. 26 n. 1.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 108; *Ep. ad Gallos*, p. 290. Voor de geadresseerde, Guillaume Lusson, zie IV, no. 1595, p. 346 n. 12.

consilio, qua solatio et nunc absentis eam habuisti rationem, ut ostenderes facile ad vulgares tantum non etiam ad heroicas amicitias pertinere dictum vetus, *πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν*[1]. Itaque uxoris adventu tum alia mihi laeta contigerunt tum hoc vel maxime, quod intellexi ita generoso tuo animo infixam mei memoriam, ut vultus conspectu renovari opus non habeat. Beneficia, quae praestare mihi, et, quod pondus addit, nec rogatus pergis, quamquam magna sunt, non tamen tam illa me delectant quam abs te constanter diligi glorior; quod sive ab affectu est, habeo quod felicem me sentiam, sive, quod malo, a judicio, satis est, quod inimicorum reliquiis opponam.

Vivo hic in locis non inamoenis et in quibus nec externus mihi videor, tanta popularium meorum et veterum et novorum turba circumfusus. Meministi illud Arcadii et Honorii[2] temporum:

> non indignante Caico
> Pascit Belga pecus, mediumque ingressa per Albim
> Gallica Germanos montes armenta pererrant[3].

Circa Caroli Magni tempora multa hominum millia ex nostris partibus in has partes habitatum venisse docent annales veteres. Idem et posterius factitatum, ex quo comites Hollandia habuit, nostrae nos historiae docent. Sed quid aliorum saeculorum documentis opus, cum plurimos hic sit conspicere eorum liberos, quos per Hispanicam saevitiam nostris extorres finibus haec patria excepit tam felice successu, ut data jam olim domum remigrandi copia ne nunc quidem uti cupiant. Rus, in quo hanc aestatem ago, piscinas sex habet, arbores pomiferas et alias, flores, et, ne utilitates minores negligi putes, olera plurima. Situm est in colle non humili, cujus dorsum hinc amni, inde spatioso nemori imminet. Amnis autem est non aliquis de plebe fluviorum, sed pater Albis, quem sic quasi fossam villae despicio. Haec cum satis se mihi probarunt, succurrit illud Bilbilici poëtae[4]:

> O si conscius esset hic Avitus,
> - id est Lussonius aliquis Sanmarthanus, Bergeronus; -
> Aurem non ego tertiam timerem[5].

Imo nec quartam.

1 *Adagiorum Epitome post Novissimam D. Erasmi Roterodami exquisitam recognitionem, per Eberhardum Tappium, ad numerum Adagiorum magni operis nunc primum aucta. Accessit praeterea Adagiorum Ioanni Vlpio post D. Erasmum obseruatorum Epitomae, Nunquam antehac Typis excusa. Adiectae svnt in ivventvtis studiosae gratiam suo loco Phrases omnes vernaculae, quae aliquam Adagij speciem videbantur obtinere, opera studioque Ioannis Seruilij*, Antverpiae Ex officina Ioannis Loei An. M. D.LIII, p. 23; vgl. Aristoteles, *Eth. Nicom.* VIII, 5.

2 Arcadius (377-408) en Honorius (384-423), zonen van Theodosius I, de Grote († 395), werden bij de dood van hun vader keizer resp. van het Oost- en van het Westromeinse Rijk.

3 Claudius Claudianus, *Consul. Stilich.* I, 225-227:

> ut iam trans fluvium non indignante Chauco
> pascat Belga pecus mediumque ingressa per Albim
> Gallica Francorum montes armenta pererrent.

4 Marcus Valerius Martialis (40-102) uit Bilbilis in Spanje, Romeins epigrammendichter.

5 Mart. XII, 24, 10; Lussonius is Guillaume Lusson, Sanmarthanus Abel de Saint-Marthe, seigneur d'Estrepied, en Bergeronus Pierre de Bergeron; zie resp. IV, p. 346 n. 12; no. 1750, p. 29 n. 5 en no. 1748, p. 27 n. 4.

Quid tu interim? Adhucne occupatus in auro, argento, aere flando, fundendo, feriundo? An ad meliora te vocat aura cardinalis[6]? Valde mihi molestum sit, si

6 De Richelieu.

diutius, contra legis sapientissimae praescriptum, ares equus cum asinis. Quicquid erit, nihil tibi tam magnificum eveniet, quin plus censeam exploratissimae tuae probitati et limitatissimo judicio deberi.

Vale, vir egregie, et nihil mihi durum nimis futurum crede, si hoc semper habeam solatium tibi me non displicere.

Dochinshudae ad Albim 17/27 Augusti - nam Germania in calendariis *ἐπαμφοτερίζει* - anni 1632.

Binas a te literas uxor accepit, pro quibus et insumpto in res nostras labore debitores tibi in solidum sumus.

1782. 1632 augustus 28. Aan Willem de Groot[1].

Iterum te curandis per Bilandium[2], aut siqui alii cum Langeracensi commercium habent, literis meis in Galliam praeficio, mi frater. Aliud quod adiungam non habeo, nisi valere nos vestramque[3] et parentum vestrorumque omnium optare res prosperas de publicis parum sollicitos, quandoquidem ad nos parum pertinent.

Valete et nobis in rebus nostris salutaria consilia precamini.

XVIII/XXVIII Augusti MDCXXXII.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

Scire percupiam, quando futurum sit tempus abitionis Petri nostri[4] inde, ubi nunc vivit. Intellexi Amstelodami esse qui per occasionem novae scholae domum suam adolescentibus mercede cum mensa praebeant. Ibi eum collocari velim et maxime, ubi Vossius[5] optimum iudicaverit. Exerceri autem in arithmetica, arte conficiendi codices accepti et expensi, re siderali et maritima, geographia quoque, nec improbem, siquid Arabici - nam sunt et ibi, ut audio, magistri - addiscat. His ubi erit probe institutus, facile reperiemus quod ex usu et non iniucundum ipsi sit. Neque enim forum vestrum implere colonia domus nostrae cupio, sed per varia disciplinarum genera sobolem partiri. Siquid temporis supererit, audiat Vossium. In philosophicis - nugae enim sunt pleraque - nolim multum ponat temporis.

Didericum[6] per otium cupiam discere, non pingere quaevis, sed ad mensurae rationem delineare domos, castra, castella. Erit hoc quoque maioris artis tyrocinium. Si quando detur occasio, non nolim spectare eum fabricam usumque tormentorum et aliorum igniariorum operum et experimentum sumi, ecquid ad talia percipienda fieri possit idoneus.

1 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher*, L III (1903), p. 538.
2 Jason van Bijland, intendant van Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak; zie over hem III, p. 11 n. 3.
3 Alida Graswinckel.
4 Pieter, de tweede zoon, geb. 1615.
5 G.J. Vossius, hoogleraar in de geschiedenis aan het pas opgerichte Athenaeum te Amsterdam.
6 Dirck of Diederik, de jongste zoon, geb. 1618.

Adres: A monsieur Monsieur de Groot, advocat à la Cour d'Hollande A la Haie.
In dorso schreef Willem de Groot: Recepta 5 Sept.
Verder staat in dorso met andere hand: Hug. Grotii XVIII/XXVIII Augusti 1632.

1783. 1632 september 1. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

UEd. missive van den 17^{en} Augusti is mij behandicht. Tot noch toe sien wij weynich effect van den grave van den Berg[2], niettegenstaende Maestricht in handen van de Staeten is met conditie als Venlo ende Ruermonde de religie aengaende met de privilegiën. Den gouverneur[3] heeft ses stucken geschuts mogen wtbrengen, wij moeten nu verwachten wat den prins[4] sal voornemen. Ick gelove, dat hij noch al verscheyde desseins heeft.

Over weynich daegen sijn wederom veel seylen op het Schelt gesien, onderentusschen hebben Terestein[5] ende Beaumont[6] Rubbens[7] ontboden ende van selfs een paspoort gesonden om op Cuyck ende sprincen leger te kommen. Ofte het bedroch is ofte den trefves meynen, sal men haest konnen mercken wt hetgeene sij sullen voorslaen.

sKonincks leger is daer het voor desen was, Papenheim[8] is leger gesack, Trier heeft sich aen de Françoisen met accord overgegeven, den koninck van Sweden[9] soude Fridburch ingenomen hebben, waerinne veele vivres voor Frietlant[10] waeren. Van de Françoisen op dese frontieren hoort men niet, den koninck[11] is naer Lyons ende seyt men, dat sijne troupen een regiment geslagen hebben van sijnen broeder[12]. Daertegens is hier tijdinge ant hof van de coninginne moeder[13],

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss., no. 1570. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 471.
2 Graaf Hendrik van den Berg; zie III, p. 156 n. 8. Hij had Venlo en Roermond verlaten, waarna hij zich naar Luik had begeven en in een brief de infante Isabella had medegedeeld, dat hij van verdere dienst aan Spanje afzag; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1188 vv. Maastricht had zich op 22 augustus overgegeven.
3 Guillaume Bette, baron de Lede († 1658); voor zijn goede diensten de koning van Spanje bewezen werd hij bij commissiebrief van 3 augustus 1633 verheven tot markies de Lede.
4 Frederik Hendrik.
5 Cornelis van Teresteyn (1579-1643), herhaaldelijk burgemeester van zijn vaderstad Dordrecht en van 1631 tot 1634 lid van Gecommitteerde Raden van Holland. Hij werd in verschillende commissiën gebruikt.
6 Simon van Beaumont, pensionaris van Middelburg.
7 De schilder P.P. Rubens, die in deze tijd meermalen voor geheime onderhandelingen gebruikt werd; vgl. IV, no. 1404 p. 65 en n. 6 aldaar. Zie ook Arend, *Algem. Gesch. des Vaderl.* D1 III, st. 4 o.a. pp. 290 en 680.
8 Gottfried Heinrich, Graf zu Pappenheim; zie no. 1772, p. 53 n. 10.
9 Gustaaf II Adolf.
10 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland; ter zake zie no. 1772, p. 53.
11 Lodewijk XIII van Frankrijk.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
13 Maria de Medici.

dat den mareschal de Toras[1] sich voor Monsieur verclaert heeft - maer de brieven gisteren van Parijs gekommen melden daer niet van.

Ick wete wel, dat den heere Aysma[2] uEd. altijts sal raeden om des princen begeeren te volbrengen, doch uEd. weet best, wat hij te doen, ende konnen hem geen goede conditiën mancqueren. Ick bemercke wel wt het scrijven van den heere Aysma, dat men den oorloch in die quartieren moede is, soo doet men overal, maer wie siet daer een eynde van?

Het is seecker, dat de predicanten niet tevreeden sijn met de conditiën, die den prins maeck met de gekonquesteerde steden, twelck nochtans, als die wel onderhouden wierde, voor dese sijde niet goeds soude wtbrengen. Ick bekenne gaern, dat ick niet begrijpen kan, waer al het gelt vandaen kompt, dat den prins in den oorloch verdoet. Maestricht is een kostelijck beleegeringe geweest; daer sijn oock veele menschen van qualiteyt gebleven ende nu noch in het leste den grave van Oxfort[3] ende colonel Harwod[4]. Den prins heeft mede groot peryckel geloopen sijnde een van sijne camerlincx neffens hem dootgeschoten, twelck al doet achterdencken hebben, ende heeft nu victoriën genoech gehad, voornementlijck soo hij sijn leger geluckichlijck kan thuys brengen. Ick meyne niet, dat hij een goeden trefves sal tegens sijn, nochte onse princes[5] mede.

De Staeten-Generael van dese landen sijn tegens den 7^{en} deser bescreven. Wat daeruyt broeijen wil, sal den tijt leeren, tot noch toe geven de geestelijckeyt ende gemeenten wel. Het meest, dat hier mancqueert, is goede ordre. Den grave van Egmont[6] is noch op een van sijn huysen. Den graef van Warfusé[7] en komt niet te voorschijn, is een seer slechten gesel ende doet sijne vijanden lacchen.

Dit is alles, wat voor desen tijt hier omgaet, sal derhalven naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou eyndigen, ende blijven,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den eersten Septemb^{r} 1632.

In dorso schreef Grotius: 1 Sept. 1632. Stoutenburg.

1 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras (1585-1636), maréchal de France.
2 Foppe van Aitzema; zie no. 1772, p. 54 en n. 1 aldaar.
3 Robert Vere, graaf van Oxford.
4 Sir Edward Harwood (1586 ?-1632).
5 De infante Isabella Clara Eugenia.
6 Lodewijk, graaf van Egmond, prins van Gavre, baron van Hamaide, heer van Fiennes, Armentières etc., ridder in de orde van het Gulden Vlies (1600-1654), een dergenen, die zich in 1632 in de Spaanse Nederlanden uit ontevredenheid over het Spaanse bestuur rond graaf Hendrik van den Berg en René van Renesse, graaf van Warfusée († 1637) aaneensloten; zie Knuttel, *Pamfl.* no. 4256.
7 Zie hierboven, n. 6; zie ook Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1188.

1784. 1632 september 2. Aan P. Dupuy[8].

Mihi et tuam, vir nobilissime, et aliorum amicorum constantem in me benevolentiam ex tuis, quas VIII Septembris ad me dedisti, discere voluptati fuit. Nul-

8 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 17. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 109; *Ep. ad Gallos*, p. 295.

lum enim habet haec vita, praesertim ubi ab adversis rebus assultatur, isto levamento efficacius. Infirmitatem stomachi, quam mutatio coeli mihi incusserat, abstersit jam satis tempus et assuetudo; metu tamen, ne pars causaria frigore laederetur, ex rure in urbem me recepi. Autumnum Germanis cognitum negat Tacitus[1]. Certe ad hyemis quam ad aestatis naturam heic propius accedit.

Civitas haec duplicem habet doloris causam: alteram, quod Danorum rex[2] nihil remittit de rigidis suis postulatis, quin et navem hinc profectam in freto suo detinuit et vim graviorem minatur; nec quicquam in vicinis civitatibus huic subsidii est, apud quas ob res hactenus florentes plus invidiae invenit quam miserationis. Alteram habet dolendi causam, quod Sueonum rex[3] neque ad praelium rem adducere potuit neque commeatuum et equorum pabuli penuriam diutius pati; ideoque motis Moenum versus castris Norembergam, fidissimam urbem, praesidio quidem non spernendo septies aut octies mille militum munivit, sed ex castrorum poedore morbis contactam reliquit eoque hosti potenti ad obsidium faciliorem.

Galliae pacem omnes speramus, ex cujus salute pendere res protestantium nemo non intelligit. Salmasii[4] vellem ea esset valetudo, ut quamprimum nobis possit Lugduni Batavorum dare, quae ad Eliberinos canones notavit[5]. Tertulliani editio, quam curat Rigaltius[6], quin elegantissima sit futura, non dubito: unum velim in sensibus ejus scriptoris explicandis tantum Rigaltio concedi libertatis, quantum suis temporibus sibi sumsit ipse Tertullianus. Sirmondi[7] magna sunt in literas merita, quibus si Theodoretum[8] addiderit, inverecundum sit ab ipsius senectute amplius aliquid postulare. Cyrilli[9] quoque tanta semper fuit in Ecclesia auctoritas, ut optime ponatur opera, quae ipsius labores aut latentes in lucem extrahit aut productos reddit meliores. Spero et illam multilinguem sacrorum librorum editionem bene procedere[10]. Nos, qui in hoc rerum nostrarum salo nihil dum

1 Tacitus, *Germ.* XXVI: ‘Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent; autumni perinde nomen ac bona ignorantur’.
2 Christiaan IV.
3 Gustaaf II Adolf.
4 De Franse filoloog Cl. de Saumaise - Salmasius - was in 1631 te Leiden benoemd en daar november 1632 aangekomen.
5 Salmasius' *In Eliberini concilii canones atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem Historiam commentarius*, dat nooit verschenen is.
6 De Franse klassiek-filoloog Nic. Rigaltius - Rigault -. Zijn Tertullianus-editie is in 1634 te Parijs verschenen onder de titel: *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita et illustrata notis et indicibus, atque glossario sermonis Africani.*
7 Jacques Sirmond S.J.; zie over hem III, p. 116 n.1.
8 *Μαχαριου Θεοδωρητου επισχοπου Κυρου απαντα Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opera omnia in qvatvor tomos distribvta. Qvorvm plvrima graece, qvaedam etiam Latine nunc primùm prodeunt: Graeca cum manuscriptis exemplaribus diligenter collata. Latinae versiones ad Graecorum normam exactae et recognitae. Cura et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri.* Lvtetiae Parisiorvm, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, et Gabrielis Cramoisy. M.DC.XLII.
9 Cyrillus van Alexandrië, bekend om zijn strijd tegen Nestorius o.a. tijdens het derde algemene concilie van Ephese in 431; Theodoretus van Cyrrhus was daarbij aanvankelijk een van zijn tegenstanders. Grotius doelt hier op de Cyrillus-uitgave van Jean-Baptiste Pierre Aubert, die eerst in 1638 te Parijs het licht zou zien onder de titel: *Sancti Cyrilli Alexandrini opera omnia Graece et Latine.*
10 Zie hierover III, p. 355 n. 5.

ipsi praestare possumus, ne desimus literis, non omittimus de auctioribus ad Ammianum notis urgere Lindenbrogium[1].

Quod addam, nunc quidem nihil habeo, nisi quod viris amplissimis Bignonio[2], Lussonioque[3] precor omnia, quae optimis optima possunt contingere.

Fratres quoque tuos[4] et amicos omnes salvere jubeo.

Postridie Cal. Sept. MDCXXXII Hamburgi

Tuus tibi addictissimus

H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur du Puy.

1785. 1632 september 8. Van M. Casaubonus[5].

Jam quartus hic aut quintus etiam fortasse mensis est, vir amplissime, ex quo literas, quibus accepto a clarissimo Vossio Optati exemplari[6] compellare me dignatus es, accepi.

Post tantum intervallum consuetudo aut ipsa potius ratio postulare videretur, ut ab excusatione silentii nunc demum responsurus inciperem. Qua tamen ipse mihi supersedere posse videor. Quod enim alius quispiam fortasse non immerito suspicaretur negligentia factum mea, ut tam sero responderem, id ejusmodi est, ut tu de me suspicari minime possis. Cum enim tu is sis, qui es quemque universa Europa agnoscit, et ego is sim, cui, etiam si primus id tibi praestitissem, in quo tu mihi praeivisti, fuerat tamen audacia deprecanda: non tam profecto negligentia, quam stupor, et mera *ἀναισθησία* dicenda fuerit, si quid hic a me hac mea cessatione peccatum fuerit. Etsi igitur facile mihi persuadeo quidvis potius te in animum tuum inducturum quam ut culpa mea - tali ac tanto, si culpa - contigisse credas, quicquid hujus contigit. Quo tamen plenius tibi satisfaciam, narrabo tibi, quae tantae procrastinationis caussa fuerit.

1 Friedrich Lindenbrog; ter zake zie no. 1779. p. 59 en n. 5 aldaar.
2 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
3 Guillaume Lusson.
4 Christophe en Jacques; zie IV no. 1702, p. 464 n. 10.
5 Gedrukt *Isaaci Casauboni Epistolae, insertis ad easdem responsionibus, quotquot hactenus reperiri potuerunt, secundum seriem temporis accuratè digestae. Accedunt huic tertiae editioni, praeter trecentas ineditas epistolas, Isaaci Casauboni vita; ejusdem dedicationes, praefationes, prolegomena, poemata, fragmentum de libertate ecclesiastica. Item, Merici Casauboni, I.F. Epistolae, dedicationes, praefationes, prolegomena, et tractatus quidam rariores. Curante Theodoro Janson. ab Almeloveen.* Roterodami, Typis Casparis Fritsch et Michaelis Böhm, MDCCIX, p. 3. De schrijver, Florence Etienne Méric Casaubon (geb. 1599), protestants theoloog en klassiek filoloog, was een zoon van de befaamde theoloog en graecus Isaac Casaubonus; hij volgde zijn vader in 1611 naar Engeland, waar hij tot zijn dood in 1671 werkzaam bleef. Evenals G.J. Vossius was hij kanunnik van de Kathedraal van Canterbury. aant. aant.
6 *Optati Afri Milevitani Episcopi De Schismate Donatistarum contra Parmenianvm Donatistam Libri Septem. In eosdem Notae & emendationes Merici Casavboni Is. F. Canonici Cantuariensis.* Londini Typis Ioh. Legat MDCXXXI.

Cum id mihi in tuis literis gratissime accidisset, quod perhonorificam illustrissimi Domini mei[7] mentionem in eis fecisses, tibi quoque scilicet non ingratum fore putabam, si quid ille vicissim de te sentiret, recenti aliquo, - non potest enim, ut hactenus ignotum tibi fuerit - testimonio non tam indicarem quam confirmarem. Et de insigni quidem ejus erga te studio plura fortasse brevi scrip-

7 Naar ik vermoed aartsbisschop William Laud; zie over hem III, p. 372 n. 3.

turus sum. Illud interim de iudicio tibi confirmo sic de te illustrissimum praesulem pridem iudicasse, et in ea opinione firmissimum perstare neminem mortalium hodie vivere, in quo summam eruditionem cum rari prudentia conjunctam aeque admiratur. Hujus ejus iudicii hoc tibi nunc sit argumentum, quod cum vir maximus oblata occasione intellexisset literas a te accepisse me, in quibus et ipsius aliqua mentio esset, non solum arreptas libentissime legerit, sed et lectas - vir alioquin non *ἀχενόδοξος* tantum, sed plane et raro exemplo circa aliena de se judicia incuriosus - libentissime retinuerit. Alia nunc praetermitto, quibus in posterum magis opportunum fore tempus spero. Haec interim de caussa dilatae scriptionis, quae tibi non ingrata fore credidi.

De nova Optati editione quod gratularis et ad strenuam porro diligentiam acriter hortaris, in eo vim amoris tui a patre[1] jam pridem denato in filium superstitem amantissime derivari agnosco gratus et laetissimus amplector. Ad studia autem mea quod attinet, etsi meliore jam parte vitae inter morbos et alias curas exacta et ne nunc quidem quo voto suppetente semper otio serum sit aliquid magnum sperare aut aggredi, ut qualiscumque tamen otii, quod divina mihi benignitas suppeditabit, quam optime mihi ratio constet, sedula a me dabitur opera. Hic meus est semperque fuit animus, ut norunt omnes, quibus ego et vitae meae ratio sive praesens, sive pristina non ignota.

Vale, vir summe, et amare perge, qui te nomenque tuum aeternum colet,
Mer. Casaubonus Is. fil.

Londini, a.d. IV. Kalend. Septemb. stylo veteri, partae salutis anno MDCXXXII.

Adres: Nobilissimo Viro, Hugoni Grotio, Viro incomparabili. aant.

1786. 1632 september 8. Van Fr. Lindenbrog[2].

Viro clarissimo Hugoni Grotio I.C.

Cum diebus hisce amoenioribus recreandi animi causa in hortum prodeambulassem, perlegi et quidem accuratius elegantissimos doctissimosque tuos de veritate religionis Christianae libros[3]. Quam sane religionem unicam esse, quae verum Dei O.M. cultum observet, viamque *εἰς τὰ ἄνω* dirigat, quilibet fatebitur, nisi quis malus sit et servus poenae potius amet esse quam inter Christi electos aeternae libertatis beatitudine, gratia ac miseratione Dei frui. Sed cum haec ipsa religio in tot tantasque sectas, quarum pars in ipsa primaeva Ecclesia pullulare incoeperunt, destracta sit, quaeri non absurde, praesertim *ἀπὸ τῶν ἔξωθεν* posset, quaenam secta verissima et quinam veri Christiani cognomento Catholici. Ut enim

1 Isaac Casaubonus (1559-1614).
2 Hs. Hamburg, Staats- und Univ. Bibl., Supell. ep. 108-110, f. 59. Eigenh. oorspr. Voor de schrijver zie no. 1764, p. 44 n. 3.
3 Wellicht de editio secunda: *Hvgo Grotivs, De veritate religionis Christianae. Editio secunda, priore auctior, & emendatior.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Ioannis Maire MDCXXIX; Ter Meulen-Diermanse, no. 946.

B. Pacianus[4] inquit, Christianus mihi nomen est, Catholicus cognomen: illud me nuncupat, istud ostendit; hinc probor, inde significor. Longam fore

4 Pacianus, bisschop van Barcelona, kerkelijk schrijver († na 379); voor de aangehaalde woorden zie *Ep. Ad Sympronianum Novatianum* I, 4 bij Migne, *P.L.* XIII, kol. 1055.

responsionem dices, si per singula fidei capita eatur. Fateor; neque illud nunc volo. Ceterum cum in Collatione Karthaginiensi Marcellinus[1], vir clarissimus, tribunus et notarius recte dixerit: ‘Certum est post habitum conflictum eos Catholicos nuncupandos, apud quos veritas fuerit deprehensa’,[2] iterum quaero: Quibus documentis et qua ratione post apostolorum e mundo digressum, antequam eorum scripta provulgarentur, publicatis autem illorum et aliorum Evangeliis, prius tamen quam certi quid de illis ab Ecclesia statueretur et in canonem reciperentur, qui etiam nunc extant Veteris et Novi Instrumenti libri, haec ipsa veritas fuerit probata? Ut enim omnium optime nosti, et Bartholomaei, et Andreae, et Barnabae, et aliorum Evangelia extitere. Thomae etiam Evangelio Manichaei usi sunt, et ex Barnabae Epistola catholica quaedam de vitiis apostolorum laudantur apud Origenem contra Celsum lib. I[3]. Haec tu, ea qua soles diligentia, plenius ut tractes, auctor tibi sum prioribusque libris velut reliquarium addas.

Vale tuis meisque votis feliciter et me, quod facis, ama.

Hamburgi VIII Septembr. Anno MDCXXXII.

Tuus Friedericus Lindebrogius.

1787. 1632 september 11. Aan J. de Cordes[4].

Vir reverende,

Et literas priores meas[5] et observationes, quas scripsit de Dieu[6], ad te recte perlatas gaudeo. Neque minus id me juvat, quod mea commoda atque incommoda a te non aliena judicas constans in ea benevolentia, qua me immerentem pridem prosequeris.

De Godescalcianis chartis[7] non desinam aurem Vossio vellere. Pro eo labore, quo negotium meum curatis, tu virique amplissimi Bignonius[8] Lussoniusque[9], vobis omnibus gratias habeo quantas possum maximas. Pacem opto Galliae, Salmasio[10] felix in Batavos iter, Rigaltio[11] editionem Tertulliani liberam ab

1 Flavius Marcellinus, jongere broer van de proconsul van N. Afrika, Apringius, werd op instigatie van Constantius naar N. Afrika gezonden om de kerkelijke twisten tussen katholieken en donatisten te beslechten; in juni 411 heeft hij na een drietal zittingen te Carthago uitspraak gedaan ten gunste van de katholieken. Met zijn broer Apringius werd hij - wellicht op aanstoken van donatistische tegenstanders - gevangen genomen en in 413 ter dood gebracht. Hij stond in nauw contact met Augustinus.

2 *Gesta Collationis Carthagini habitae Honorii Caesaris jussu inter catholicos et donatistas coram Marcellino V.C. trib. et not. p.c. Varanis V.C. gesta tertiae cognitionis*, no. 94; Migne *P.L.* XI, kol. 1379.

3 Orig. *Contra Cels.* I 63 bij Migne, *P.Gr.* XI, kol. 778: *Γέγραπται δή ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ, (ὅθεν ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν εἶναι ἐπιρρήτους καὶ πονηροτάτους τοὺς ἀποστόλους), ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους ἀποστόλους Ἰησοῦς ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους.*

4 Gedrukt *Epist.*, p. 110; *Ep. ad Gallos*, p. 301. Beantw. d. no. 1796.

5 No. 1779.

6 De *Animadversiones sive Commentarius in quatuor Evangelia.* Lugd. Bat. 1631, van Lodewijk de Dieu; zie no. 1750, p. 30 en n. 3 aldaar.

7 Vgl. no. 1742, p. 22 en nn. 4, 5, 6 en 7 aldaar.

8 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.

9 Guillaume Lusson.

10 Claude de Saumaise - Salmasius - was in 1631 te Leiden benoemd en kwam daar in november 1632 aan.

11 N. Rigaltius - Nicolas Rigault - ; zijn Tertullianus-editie verscheen in 1634 onder de titel *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita, et illustrata notis et indicibus, atque glossario sermonis Africani.* Parisiis 1634.

episcoporum supercilio, amicis omnibus vitam suavem id est literatis colloquiis conditam. Uxor apud nos est tibique pro multis officiis gratias agit.

Vale, vir praestantissime.

11 Septembris 1632, Dochinshudae ad Albim.

1788. 1632 september 11. Aan G. Lusson[1].

Cum postremo ad te scriberem[2], vir illustris, nondum acceperam eas, quas ad me 12 Sextilis die scripsisti, ex quibus cum discam, quanta cum diligentia cures, ne quid mihi de eo, quod de liberalitate regia mihi reliquum est, pereat, satis intelligo neque regi[3] neque tibi satis dignas me gratias agere posse. Et sane ita his temporibus obsepti sunt aditus ad beneficiorum regalium rem consequendam, ut sicut manupretium materiam saepe superat, ita quae impendenda est ad tot moras eluctandas opera, plus saepe sit ipsa liberalitate. Satis multa magnaque in Gallia accepi, ut ejus oblivisci nunquam debeam, et, si quid ad ejus gloriam ac commoda promovenda meae sit copiae, id omittere sit nefas.

Nunc, quando neque mei praesentis opera, qua uteretur his quidem temporibus, idonea Galliae judicata est neque patria tam recte valet, ut mihi honestam apud se vitam possit concedere, unum scilicet superest alium quaerere, qui mihi imperet, cuique soli ego sim posthac obnoxius et qui potestatis sunt meae. Nam quod jus nostrum de fidei commissis tradidit, cui per se capere non licet, eum nec per interpositam personam capere debere recte, ni fallor, huc aptem; atque hoc *χέχριτω*.

Buticularium[4] ad aerarii curam processisse gaudeo. Visus enim mihi est semper humanus et multum ab illo diversus, qui ut poëtis cantatus draco ipsa vultus sui truculentia omnes ab Hesperidum malis appetendis absterrebat[5].

Ego de rebus meis certi nihil dum constitui. Dux erit is, qui ex summis calamitatibus antehac liberavit, ipsiusque gloriae, qua possum, servientem, ipsi fidentem non spernet.

Ejusdem paternae curae te quoque, vir amplissime, commendo et vitae tibi suavitatem precor dignam ista animi bonitate.

Dochinshudae ad Albim, 11 Septembris novi Calend. anni 1632.

1789. 1632 september 11. Aan B. Aubéry du Maurier[6].

Facis more tuo, vir amplissime, cum mei curam tam amice geris. Ego tibi meis de rebus certi nihil significare possum. Haereo in villa ad Albim undique circumspectans, cui me potissimum credere debeam. Certe nisi nimium mihi

1 Gedrukt *Epist.*, p. 110; *Ep. ad Gallos*, p. 299.
2 No. 1781 dd. 27 augustus.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Claude le Bouthillier; hij kreeg samen met Claude de Bullion (zie III, p. 228 n. 10) de surintendance des finances. Zie over hem III, p. 302 n. 12.
5 Antoine Coiffier de Ruzé, markies van Effiat; hij was van 1626 tot zijn dood op 27 juli 1632 Le Bouthilliers voorganger geweest als surintendant des finances. Volgens de sage bewaakte de draak Ladon de gouden appels in de tuin der Hesperiden; vgl. bijv. Vergilius, *Aen.* IV 480 vv.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 109; *Ep. ad Gallos*, p. 297.

placeo, inveniemus aliquem, qui nos paulo pluris faciat quam illi, quorum dignitati, saluti, commodis, tanta pars vitae meae impensa est. Et tamen utcunque res ceciderit, perferre jubebimus fortem animum. Mollis sit necesse est, si cui tanta malorum consuetudo callum non obduxit.

Ad filium tuum[1] scripsi velut meopte impulsu et spero nec ingratas illi pro eo, quo ipsum prosecutus sum amore nec inutiles literas fore. Commendavi eas Marbaldo[2], ut et has ad te.

Uxor nunc mecum est unaque tibi, tuae[3], tuis ea optat omnia, quae optare jus fasque est. De aula cogitandum filio tuo non arbitror. Si tamen pertendit, nullus est dignior, ad quem se applicet Sueciae rege[4], apud quem multum valere poterit Camerarii[5] commendatio.

11 Septembris novi Kal. Anno 1632.

1790. 1632 september 11. Aan L. Aubéry du Maurier[6].

Credo te nostri non immemorem vivere, iuvenis nobilissime, proptereaque omittere non possum, quin tibi hoc quoque mittam testimonium solliciti de te animi. Spero nunc quoque non displicere tibi nostra illa studia, quae sola vestrae religionis hominibus in Gallia ad vitam non ingloriam supersunt, nisi quis arma malit civilia, externis crebriora, in sui patriaeque periculum exercere; quod ipsum ne vobis nisi in caliga liceat, tempus haud longe abesse arbitror. Ea sunt protestantium in Galliis fata, ut nihil magis optandum illis videatur, quam ut extra castrorum fremitus aulaeque perniciosas multis artes inoffenso tramite mollis et nec sibi nec aliis molesta vita decurrat. Id tibi, ni fallor, optime forum praestabit. Vides Martelerii[7] quae sit fama, cujus privata vita non minus habet lucis et commodorum quam aliorum longe lateque strepentia negotia. Ego quod coram fecissem, id si nunc quoque satis longe sepositus possim facere, tuis ut studiis aliquid auxilii adferam, crede nihil me facturum animo volentiore.

Vale et spem tuorum imple.

11 Septembris 1632.

Dochinshudae ad Albim.

1791. 1632 september 19. Van W. van Oldenbarnevelt[8].

Mijn Heer,

Die van den 3 deser is mij behandicht op gisteren. Den 22^{en} der verleden waeren hier wel geruchten van appointeren, doch niet seeckers. Ick meyne, dat

1 Louis; zie no. 1790.
2 Pierre Marbault, heer van Saint-Laurens, ouderling van de protestantse gemeente van Charenton; hij was een verwant van Du Maurier. Zie II, p. 60 n. 4.
3 Renée de Jaucourt de Villarnould; zie III, p. 72 n. 1.
4 Gustaaf II Adolf.
5 Ludwig Camerarius (1573-1651).
6 Gedrukt *Epist.*, p. 109; *Ep. ad Gallos*, p. 298. Voor geadresseerde zie IV, no. 1626, p. 384 n. 5.
7 Pierre de La Martelière († 1631), beroemd Frans advocaat; vermaard is het pleidooi, dat hij in 1611 te Parijs hield ten gunste van de universiteit tegen de jezuieten.
8 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1571. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 473.

soo de borgerije hadde willen het wterste verwachten, dat sij het noch 5 ofte 6 daegen souden hebben gehouden, maer tot ontset was weynich apparentie, twelck dan de moet verflaut aen de belegerde[1]. Men maeckt hier niet veel fondement op het toelaeten van de religie; immers die de saecke wel doorsien oordelen, dat het altemael op bedroch leyt. Het quaet, dat Vranckrijck aen dese landen doet, is groot, doch doet noch geen openbaere hostiliteyt.

Spangnien assisteert Monsieur[2] met gelt ende volck ende hooren tot noch toe niet, dat den koninck[3] op hem voordeel heeft; meyne, dat daer door veele van des cardinaels[4] boose wil gesteunt wert. Ick en twijffele niet, ofte in uEd. quartieren werden mede logens wtgegeven, daervan wij hier oock geen gebreckt en hebben.

Men scrijft wt Nurenberch door den lesten ordinaris, dat den Sweed[5] heeft willen passeeren, maer door Frietlant[6] gerepousseert is ende veel volcks verloren heeft; met den ordinaris, die heden ofte morgen verwacht wert, sal men de waerheyt verstaen.

Ick en hebbe oock geene opinie tot trefves, hoewel eenige steden daer toe wel inclineren; maer Vranckrijck ende Venetiën arbeyden daer seer tegens.

Wij en hooren noch niet wat de Staeten alhier vergadert in sin hebben sijnde aen den anderen met eede verbonden niet te divulgeren voor haere separatie; dan schijnen de princesse[7] in groote achtinge te hebben. Den Cardinael de la Cueva[8] is vertrocken, den marquis de Sta Croce[9] gaet mede wech, soo dat de legers van den koninck gecommandeert werden door don Gonsales de Cordua[10], den hertoch van Lerma[11] ende don Carlos de Colomna[12].

Den prins is noch te Maestricht; men spreeck van groote desseins. Den tijt sal het leeren.

Van graef Heindrick[13] wert divers gesproock, deen dat hij volck heeft, andere dat het niet te beduyden is. De resolutie van de Staeten alhier sal ons wijsen, waer het heene wil.

Onderentusschen blijve ick,

Mijn Heer,

UEd. onderdaenichste dienaer,

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 19 Septembr. 1632.

Voor het sluyten sijn de brieven van Coeulen gekommen, confirmeeren dat den Sweed is weder in sijn quartier gedreven met groot verlies.

1 Het betreft Maastricht, dat op 22 augustus was overgegaan.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Philips IV van Spanje.
4 De Richelieu.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland; zie III, p. 16 n. 6.
7 Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje.
8 Alfonso de la Cueva; zie III, p. 31 n. 11.
9 Don Alvaro de Bazán, marqués de Santa Cruz de Marcenado.
10 Don Gonzales Fernández de Cordoba; zie Ten Raa-De Bas, *Het Staatsche Leger* III en IV passim.
11 Francisco Gomez de Sandoval Manrique de Padilla, hertog van Lerma († november 1635).
12 Don Carlos de Coloma, die van 1629 tot 1631 buitengewoon gezant van Spanje in Engeland geweest was.
13 Graaf Hendrik van den Berg; zie III, p. 156 n. 8.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot.

In dorso schreef Grotius: Stoutenburg, den 19 Sep. 1632. Resolutie van de Staten-Generael.

1792. 1632 oktober 8. Van G.J. Vossius[1].

Hugoni Grotio, S.P. Hamburgum.

Jucundissimum fuit de prospera valetudine tua cognoscere ex optima et cordatissima tua uxore, quae salva ac sospes huc venit; et hinc Hagam abiit nudiustertius, pridie nempe non. Octobr.

Die uno altero ante eodem ierant Vlamingius[2], Bickerus[3], et hujus urbis procerum alii audituri legatos hostilis Belgicae de pacis conditionibus.

Accepi his diebus literas Merici Casauboni[4] tibi inscriptas, quas mitto.

Lamerius[5] jam dudum a me habet tuum pro veritate Christiana codicem, in quo pluscula et correxeras, et addideras, et jam majusculis excudere literis coepit[6].

Commentariorum meorum de arte Grammatica[7] primus jam liber est excusus et pene secundus. In Reidano[8] vero, quem Latine reddidit filius Dionysius[9], nono nunc libro fervet praelum.

Haec paucula nunc scribenda putavi eunte ad vos optimo et ornatissimo viro, Matthisio[10], Ecclesiaste inter remonstrantes, qui Hamburgum proficiscitur ducturus ibi uxorem cum maximis opibus.

Amstelodami.
MDCXXXII.
Postr. Non. Oct.

Tuus totus,
G.J. Vossius.

1793. 1632 oktober 22. Aan Willem de Groot[11].

Tradidit mihi, mi frater, literas tuas Assuerus Matisius[12], vir ista quam

1 Gedrukt *Voss. ep.*, p. 229; *Voss. Op. IV ep.*, p. 144. Beantw. d. no. 1794.
2 Dirck de Vlaming van Oudtshoorn.
3 Dr. Andries Bicker; zie III, p. 88 n. 2.
4 Zie over hem no. 1785, p. 66 n. 5.
5 De Leidse uitgever Jean le Maire.
6 De uitgave van 1633; Ter Meulen-Diermanse, no. 947.
7 Gerardi Ioannis Vossii *De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Gulielmum Blaeu 1635.
8 Everard van Reyd, *Historie der Nederlantscher oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626; vgl. III, p. 143 n. 4.
9 Het werk van Reyd is door Dionysius Vossius in het latijn vertaald onder de titel: *Belgarum aliarumque gentium annales auctore Everardo Reidano Dionysio Vossio interprete* Lugd. Batav. 1633.
10 Assuerus Matthisius - Sweer Matthijssen - (± 1593-1651), sedert 1631 remonstrants predikant te 's-Gravenhage. Zie betreffende het hier bedoelde - Matthisius' tweede - huwelijk (met Agneta van de Wouwere - † 1636 -, weduwe van Henrik Simons) B. Tideman Jz., *De Huwelijken van Assuerus Matthisius* in *Uit de Remonstrantsche Broederschap* onder redactie van Dr. J.A. Beyerman. Zestiende Jaargang. Leiden, A.H. Adriani 1905, pp. 89 vv.
11 Hs. Amsterdam U.B., coll. RK., Q 2. Eigenh. oorspr. Beschadigd. Gedrukt *Epist.*, p. 846.
12 Vgl. no. 1792 in fine en hierboven n. 10.

nanciscitur dote dignissimus, cum uxoris ingenio morum suavitate optime conventurus.

Hildeshemum cepit Papenhemius[1] idque oppidum saeve habitum terrorem spargit latius. Lipsiae metui video a peste et hoste. Quo rex Sueciae[2] sit iturus, nondum gnari sumus. In Belgicogermania pacem utinam sperare liceat. Si illi principem suum[3] deserere nolunt, annos invitis imperabimus, ut liberi sint, cum ne sic quidem liberi futuri sunt, si id faciunt quod facere nollent?

Materteram Halsiam[4] ego Sybillis non annumero neque existimo exspectandum mihi in annum aetatis quinquagesimum, ut aliquid constituam de rebus meis. Ipsi defunctae salutiferam resurrectionem et familiae ejus bona omnia apprecor.

Miror intercidisse literas, quibus de Petri[5] negotio voluntatem meam significaveram. Video ne nunc quidem evasisse me exploratorum (insi)dias. Tamen remedium allatum est literis, quas eadem de re ad conjugem scripsi.

Vale quam prosperrime cum matrona tua[6] et liberis.

Hamburgi. XXII/XII Octobris MDCXXXII.

Tuus semper

H. Grotius.

Adres: V.C. Wilhelmo (Gro)tio, advocato in foro Hagiensi.

In dorso: Hug. Grotii XXII Oct. 1632.

1794. 1632 oktober 22. Aan G.J. Vossius[7].

Valere te recte cum omni familia tua, Vossi praestantissime, quam laetus acceperim tum ex epistolis tuis tum ex vivo Mathisii[8] relatu, facile intelligere poteris, si memineris, quanti te semper et ob pietatem tuam et ob eruditionem et ob merita in me fecerim.

Delectarunt me et Merici Casauboni literae[9], quae et ipsius amicum animum et magni Episcopi[10] in me benevolentiam abunde testantur.

1 Gottfried Heinrich, Graf zu Pappenheim (1594-1632), keizerlijk aanvoerder in de Dertigjarige oorlog; hij werd gelijktijdig met zijn tegenstander Gustaaf II Adolf in de slag bij Lützen op 16 november 1632 dodelijk gewond.
2 Gustaaf II Adolf.
3 Philips IV van Spanje; Grotius doelt op de vredesonderhandelingen tussen Brussel en de Staten in 1632/3.
4 Niet geïdentificeerd.
5 De tweede zoon Pieter (1615-1678); van 1629 tot april 1632 verbleef hij ter voltooiing zijner opvoeding in het vaderland onder toezicht van Vossius. Toen zijn vader na een kortstondig verblijf in Holland het land verlaten moest en naar Hamburg vertrok, ging Pieter met hem mee. Vandaar teruggekeerd studeerde hij in de rechten aan het pas opgerichte Athenaeum te Amsterdam, waar Vossius doceerde, en promoveerde op 22-jarige leeftijd te Orléans in de rechten, waarna hij zich als advocaat in Den Haag vestigde.
6 Alida Graswinckel.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 110. Antw. op no. 1792.
8 Assuerus Matthisius; zie no. 1792, p. 72 en n. 10 aldaar.
9 Vgl. no. 1792; over Mericus Casaubonus zie no. 1785, p. 66 n. 5.
10 William Laud; zie III, p. 372 n. 3.

Lamerius[11] ut video suo more cunctator est; id saltem spero futurum ut, ubi editionem[12] absolverit, exempla ejus aliqua mittat amicis participanda.

11 De Leidse uitgever Jean le Maire.
12 Het betreft de derde editie van Grotius' *De veritate religionis Christianae*; Ter Meulen-Diermanse, no. 947. Vgl. no. 1792, p. 72 en n. 6 aldaar.

Libros tuos[1], quibus ipsos grammaticos doces latine loqui, prodire gaudeo, ne quid sit bonarum literarum genus, quod non abs te beneficium acceperit.

Dionysii tui laborem in vertenda historia Rhedani[2] et nostratibus et externis utilissima et probavi et probo. Saepe interpretes non minus laudis quam ipsi scriptores sunt consecuti. Quod si M. Tullium non puduit inter tot sacra immortalitati opera et Xenophontis et aliorum quaedam in Romanum sermonem vertere, non indignum est juvene per hunc gradum ad famam ascendere.

Mathisium, quem antehac non cognoveram, video virum esse et ista dote et quavis praeclara fortuna dignissimum. Fert has literas Hartswigius[3], juris peritus, senatoris egregii filius, cum quo contractam jam olim in Gallia amicitiam et ipsius comitas et patris in me benefacta auxerunt. Quare rogo illi, quod Amstelodami maximum censeo, ad te aditus pateat, vel in hoc, ut videat Grotium non itidem a bonorum in Hollandia animis ut ab Hollandia exsulare.

Postremo, quaeso, patere orare me, ut hae literae[4] tua cura ad fratrem meum perveniant.

Deus te cum conjuge[5] ac liberis sospitem diu Batavis literatisque omnibus praestet.

12/22 Octobris 1632, Hamburgi.

Tuus ut semper

H. Grotius.

1795. 1632 oktober 27. Aan Willem de Groot[6].

Gaudeo, mi frater, pervenisse ad te literas[7], quibus de Petro[8] meum consilium perscripseram. Ne nunc quidem sententiam muto. Parentibus opto omnia quo sunt in statu praeter quod oculos matris attinet, qui utinam ista nube liberentur, ut si non me, saltem alia sibi cara solatia aspiciat.

Multum aveo intelligere processum negotii istius de induciis, in quo haud dubie mirum in modum se prodent aestus animorum. Quod dicis sperari posse de Flandriae maritimis oppidis, momenti sane haud exigui est. Breda quoque nostris erit non spernendum munimentum et parti alteri levamen sumtuum. Spectemus has tempestates ut illi

> Excelsa de turre sui sine parte pericli[9].

Nam ad privatos parum redundat inde aut boni aut mali; sed qui in Republica versantur, ii habent quod sibi metuant.

Vale, frater optime, cum uxore[10], liberis, omnibusque nostris.

27 Octobris novi Cal. 1632.

Tuus totus

1 Gerardi Ioannis Vossii *De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Gulielmum Blaeu 1635.
2 Zie no. 1792, p. 72 en nn. 8 en 9 aldaar. Vgl. Cicero, *De off.* II, 24 in fine.
3 P. Hartzwick, de schrijver van brief no. 1801, p. 80. Hij was wellicht een zoon van Hinrich Hartzwich († 1638). Een Peter Hartzwich werd in 1621 als student te Rostock ingeschreven, alwaar hij disputeerde *De iure belli*.
4 No. 1753 aan Willem de Groot.
5 Alida Graswinckel.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 846.
7 Vgl. no. 1793, p. 73.
8 Pieter de Groot; zie no. 1793, p. 73 en n. 5 aldaar.
9 Vgl. Lucretius, *De rerum natura* II, 5-6: Suave etiam belli certamina magna tueri/per campos instructa tua sine parte pericli.
10 Alida Graswinckel.

H. Grotius.

1796. 1632 november 5. Van J. de Cordes[1].

Monsieur,

Il y a desjà quelque temps, que je donnay à monsieur Dor[2] un pacquet pour le vous envoyer, dans lequel vous aurez trouvé avec ma lettre[3] les feuilles, que vous désirez pour monsieur Lindenbrug[4]. Et par le mesme moyen je donnay au Sr. Dor une lettre pour monsieur Vossius[5], dans laquelle je luy escrivois comme j'avois receu les épistres contre Gotheschalcus[6]. Depuis monsieur Marbaud[7] m'a rendu vostre dernière lettre du 11. Septempbre dernier[8], que je fis voir à vos amis, qui y sont nommez, qui vous remercient tous de la souvenance que vous avez d'eux.

Monsieur Saumaise[9] estoit déjà parti pour s'en aller en Hollande, par la voye de Calais, où il se devoit embarquer dans un vaisseau de guerre; nous n'avons pas encore avis qu'il y soit arrivé.

Ce que je vous avois escrit, par ma dernière lettre[10], du fils de monsieur des Hayes[11], sur le bruit qui en couroit alors, n'estoit encore arrivé, mais cela s'est exécuté depuis à Besiers le roy[12] y estant, par le jugement de sept maistres des requestes, après qu'il eust esté ouy par monsieur le garde des sceaux[13], monsieur Boutillier le père[14] escrivant ses responses. J'ay veu depuis le Sr. des Hayes, qui en est grandement affligé et non sans raison, cela estant si sensible. Et hier après disner arriva l'avis de la décapitation qui a esté faite dans Tholose le 30 de ce mois, du duc de Montmorency[15], suivant l'arrest de la cour.

Monsieur le frère du roy[16] est maintenant à Tours ou à Champigny et le roy est par les chemins pour s'en revenir icy, où l'on tient qu'il sera devant la fin de ce mois.

Pour ce qui est de vostre affaire, monsieur de Seve[17] m'a escrit de Lion la lettre que je vous envoye, laquelle ayant fait voir à monsieur le président Lusson[18], pour sçavoir de luy ce que j'aurois à y respondre, il m'envoya le billet cy inclus, suivant lequel j'ay escrit aux Sr. Seve de faire au mieux qu'il pourra et de quiter

1 Gedrukt *Insignium Virorum Epistolae selectae, Quae nunc primum prodeunt, ex Bibliotheca Jani Guilielmi Meelii J.C.* Amstelaedami, ex typographia Halmiana, MDCCI, p. 24. Over de schrijver zie IV no. 1575, p. 315 n. 7.
2 François d'Or; zie III, p. 34 n. 6.
3 Zie 1750, p. 28.
4 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
5 Niet in *Vossii Op. IV Ep.*
6 Over Godeschalcus zie no. 1742, p. 22 n. 5.
7 Pierre Marbault; zie no. 1789, p. 70 n. 2.
8 No. 1787, p. 68.
9 Cl. de Saumaise - Salmasius -, die in 1631 te Leiden benoemd was en daar in november 1632 aankwam; zie nos. 1801 en 1803 resp. p. 80 en 82.
10 De bedoelde brief is verloren gegaan; hij moet na no. 1750 geschreven zijn.
11 Louis de Hayes, baron van Courmenin, zoon van Antoine de Hayes, gouverneur van Montargis; zie III, p. 203 n. 4.
12 Lodewijk XIII van Frankrijk.
13 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
14 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
15 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
16 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
17 Niet geïdentificeerd.
18 Guillaume Lusson.

jusques au tiers, si l'on ne pouvoit mieux faire. De ce que j'apprendray vous en aurez avis, et n'ayant autre chose à vous dire je finiray après vous avoir humblement salué avec madamoiselle vostre chère moitié me disant toujours,

Monsieur,
Vostre très-humble serviteur
Jeh. de Cordes.

De Paris ce 5. Novemb. 1632.

Je vis hier au soir tout tard monsieur Bignon[1], qui se porte fort bien, grâces à Dieu; il a eu depuis peu un fils[2] et vous baise les mains.

1797. 1632 november 6. Aan Willem de Groot[3].

Uxoris iter, mi frater, video ratione non destitui. Et ut Cornelia[4] Zelandia satis visa etiam Hollandiae conspectu non diu forte fruendo se satiet, ego non improbo. Quod dicis, si pax perpetua aut temporaria coëat, tutum in parte altera mihi receptum fore, non nego; sed manente bello utilior illis esse potui. Scis tamen mea vota in tranquillitatem ferri. Nostrorum turbidae deliberationes nihil aliud quam morbum Reipublicae produnt:

Et superos quid prodest poscere finem?

Cum domino medicina venit[5].

Lipsia facta Caesaris terrorem hic multis incutit; quem solantur alii concepta spe ex novo metu Austriacae plebis, quibus ire suppetias Suecus[6] creditur. Malorum Germaniae, ni fallor, longe adhuc est finis.

Ego diligenter libris incumbo, vel in hoc ut Cornelio[7] meo exemplo veternum excutiam. Miror non mitti libros, quos uxorem jusseram ei comparare, Corpus Iuris Godofredi[8], Theophilum[9], Institutiones, quibus additae correctiones per

1 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
2 Thierry Bignon (1632-1697), magistraat.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 846.
4 Grotius' oudste dochter.
5 Herkomst mij niet bekend; mogelijk van Grotius zelf[aant.]. Vgl. Ovidius, *Trist.* IV 10, 118.
6 Gustaaf II Adolf.
7 Grotius' oudste zoon Cornelis, die bij zijn vader in Hamburg was.
8 Denis Godefroy, *Corpvs Ivris Civilis, in IIII. partes Distinctvm: Quarvm prima, DN. sacratissimi principis Iustiniani Institutionum Lib. IIII. Digestorum seu Pandectarum Lib. L. continentur. Quae reliquis partibus includantur, auersa docebit pagina. His accesserunt Commentarij, quibus inter caetera variae lectiones, leges similes, contrariae, abrogatae: verborum, legumq; difficilium interpretationes atque compendia, anni singulis Codicis legibus additi continentur. Praeter Institutionum nouam Epitomen, accessit & alia Nouellarum Iustiniani, ad ordinem Edicti perpetui adcommodata. Authore Dionysio Gothofredo I.C. Praeter veteres titulorum ac legum indices, accessit vice Lexici & repertorij duplex verborum & rerum Commentarius*, Authore P.C.B. Genevae, Excudebat Iacobus Stoer, Cum Privilegio Regis ad decennium. 1583.
9 Ook van Theophilus, jurist te Konstantinopel in de eerste helft van de zesde eeuw (zie B. Kübler in Pauly-Wissowa, *Realenc. d. Class. Altert.* V[A], kol. 2138 vv.), heeft Godefroy een uitgave bezorgd: *ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΝΤΙΚΕΝΣΩΡΟΣ Institutiones Theophile Antecessore, Graeco interprete. Imper. Ivstiniani Institvtionvm libri III. Paratitla & Notao ad eundem Theophilum graecum, latinumque ipsis institutionibus Latinis ἐχ παραλλήλου conivnctum commissumque. Graeca Titulorum De Verborum Significatione et de Regulis iuris*

Novellas[1] factae. Amstelodami per Blavium[2], ut haec curarentur futurum speraveram.

Vale, mi frater, cum uxore[3] ac liberis. Parentibus rogo salutem meo nomine nunties et omnibus, quibus nostra injuria cordi est.

6 Novemb. novi Cal. 1632.

Tui amantissimus

H. Grotius.

1798. 1632 november 13. Aan Willem de Groot[4].

Quanquam in tam infesta mihi patria, quid mihi boni obtingere possit ex iis, quae nunc ibi in consultationem veniunt, mi frater, haud multum video; tamen pro officio duco Christiani hominis, addam et pro amore meo in bonos cives sine odio in malos, et optare statum intus extraque tranquillum et nonnihil delectari, cum video non omnino ad tales cogitationes occaluisse vestrorum hominum animos.

Nec minus idem boni opto Germaniae, in qua nunc vivo, quanquam video accensos in spes magnas partium animos, nullum ferme ponere aut cupiditatibus aut ultioni modum.

Saxonia respirare dicitur reditu ad se invicti regis[5]; pro quo Boditius[6] Rheno adsita occupat, Papenhemio[7] vastanda relinquens quae sibi sunt propiora. Non miror, si Belgarum legati[8] suae potestatis instrumentum non aperiunt, dum nostri nondum se ad audiendas conditiones bene paratos ostendunt. Solent enim talia instrumenta a partium utraque eodem tempore exhiberi.

Regem Britanniae[9] puto quidvis potius facturum quam ut portus Flandriae patiatur venire in manus Galliae, quo tendere videntur Egmundi[10] molitiones, ducem se Geldrae, comitem Zutfaniae, Machliniae dominum scribentis fretique Galliae viribus. Dudum est quod illis locis oculos Galli injiciunt probabili colore, ut nostris auxilia mittere possint certa nec a ventis fluctibusque pendentia.

Brasserum[11] in Britannia cum dignitate haerere gaudeo. Vides, quorsum alienum a me se gesserit. Temporum sunt homines; ego interim tempus perdo magno meo meorumque dispendio. Orsoia[12] exemplis accedet elapsae e manibus

fragmenta & inde collecta. Dionysio Gothofredo IC. authore. Apud Guillelmum Laemarium. Genevae MDLXXXVII.

1 Zie IV, no. 1364, p. 7 n. 12.
2 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu.
3 Alida Graswinckel.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 846.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Von Boditz(?); niet nader geïdentificeerd.
7 Gottfried Heinrich zu Pappenheim; zie no. 1793, p. 73 n. 1.
8 Bedoeld zullen zijn de no. 1800, p. 78 en. n. 7 aldaar genoemde afgevaardigden van de Staten-Generaal te Brussel Jacob Boonen, Philips Karel van Aarschot en Jacob Edelheer.
9 Karel I.
10 Lodewijk, graaf van Egmond, prins van Gavre, baron van Hamaïde, heer van Fiennes, Amentieres etc. (1600-1654). Hij behoorde tot de leden van de hoge adel, die uit ontevredenheid een opstand tegen Spanje in de zuidelijke Nederlanden voorbereidden; bij verstek ter dood veroordeeld vluchtte hij naar Parijs, waar hij een instrument was in handen van kardinaal Mazarin gericht tegen de Spaanse Nederlanden.
11 Govert Brasser, pensionaris van Delft; zie III, p. 137 n. 2.
12 Orsoy, in 1632 door Willem van Nassau veroverd, betekende als eindpunt in de Maasveldtocht een anticlimax in de krijgsverrichtingen van 1632.

possessionis, dum ea fruendis nimia est festinatio. Timeo vero, ne quale hoc in militia similia similibusque de causis in Republica peccata admittantur. Quanquam haec quid ad me? Multo magis illud ut parentes, te, tuam[1], tuos nostrosque omnes Deus propitius sospitet.

3/13 Novembris 1632. Hamburgi.

Tuus tui amantissimus

H. Grotius.

1799. 1632 november 24. Aan Willem de Groot[2].

Ad literas tuas 12 Novembris ad me quas dedisti, mi frater, non multum habeo quod respondeam, nisi quod opto rectam meam valetudinem tibi ac per te parentibus nostris uxorique tuae[3] et amicis caeteris esse cognitam.

Petrum[4] quamprimum ad alia studia transferri velim, ne inutilis abeat aetas rebus discendis praecipue idonea.

Rhenoberca obsideri hic dicitur. Id si ita est, intumebunt nostris animi.

Locus, quo Cunaei consilium refellitur, est in editione Blaviana in octavo p. 322[5]. Id nunc respondeo, quia literae tuae ejus argumenti scriptae tertio Septembris valde veteres, id est nunc primum ad me venerunt.

Ego in re mea quid fieri possit, non video praeter illud unum, ut manifestum faciamus omnibus paratum me fuisse ea omnia postulare, quae sine innocentiae meae proditione salvaque existimatione postulari poterant; quod pridem factum utinam esset, nec quo minus fieret, per me stetit.

Vale cum parentibus dulcissimis et iis omnibus, qui nobis bene volunt.

24 Nov. 1632. Hamburgi.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1800. 1632 november 24. Van W. van Oldenbarnevelt[6].

Mijnheer,

Mijne leste is geweest van den 18 dezer. 't Sedert is geresolveert, dat onse gedeputeerde alhier[7] in Den Hage soude gaen door versoeck van de Staeten-

1 Alida Graswinckel.
2 Gedrukt *Epist.*, 846.
3 Alida Graswinckel.
4 Pieter de Groot; zie no. 1793, p. 73 en n. 5 aldaar.
5 *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus jus Naturae, Gentium, item juris publici praecipue explicantur. Editio nova ab Auctore ipso recognita & correcta: de qua vide pagina sequenti.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev. MDCXXXII. Ter Meulen-Diermanse, no. 569.
6 Naar fotocopie; hs. onvindbaar.
7 Vgl. no. 1807. Onder hen bevonden zich de aartsbisschop van Mechelen Jacob Boonen (1573-1655), de hertog van Aarschot, Philips Karel, prins van Aremberg (1587-1640) en de pensionaris van Antwerpen, Jacob Edelheer (1597-1657); zie Emm. Neeffs, *Les Etats généraux de 1632. Journal du pensionnaire d'Anvers Jacques Edelheer, membre de la députation envoyée par les Etats à La Haye* in: *Compte Rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire, ou Recueil de ses bulletins*. Quatrième Série. Tome deuxième. Bruxelles, 1875, pp. 201 vv., waarin de tekst van het *Diarium deputatorum a Statibus provinciarum Regi oboedientium etc., etc., ad principem Auriacum et status Provinciarum Unitarum pro pace* van Edelheer staat afgedrukt, pp. 203 vv. Zie verder Knuttel, *Pamfl.* nos. 4257, 4261, 4263

Generael, hebben tot dien eynde gesonden Terestein[1] ende Beaumont[2] met twee jachten naar Den Bosch, soo dat ick houde, sij nu aldaer sijn ende gelogeert in het huis van de extraordinaris ambassadeurs.

Nu meyne ick Vranckrijck sal beginnen sijn canon door Baugy[3] te doen speelen; hoeverre men daernaer luysteren sal, leert den tijt.

De doot van Momorency[4] heeft ons 's koninckx broeder[5] hier geiaecht met den hertoch van Elboeuf[6] ende Puyloran[7] vreesende, dat hij wel mochte voor logement bekommen hebben le bois de Vincennes. Sijne moeder[8] is vanhier getrocken daechs voor sijne kompste, die sonnedach lestleden was. Hij is haer gaen vinden tot Mechelen, vanwaer sij op Antwerpen ende daernaer op Gent gaet. Men seyt, het is omdat een extraordinaris ambassadeur wt Vranckrijck hier kompt genaemt Rambue[9]; andere meynen sij wel mochte naer Engelant haer wech nemen.

Men hoop hier meerder revolte in Vranckrijck als te voren, dewijle het huys van Momorency soo groot geallieert is; doch ick gelove den prince van Condé[10] wel alles sal vergeten, als hij maer de confiscatie van sijn schoonbroer mach hebben.

Frankendael sijn wij quyt alsmede Bensvelt; daertegens is Saxen meest int gewelt van Frietlant[11], behalven Dresden ende Wittenberch. Wat nu Papenheym[12] in Duringen gedaen heeft, is noch geen seeckerheyt. Den curfurst van Saxen[13] heeft om acoord aangehouden, maer Frietlant gaet al voort ende wil nievers naer hooren. Indien, gelijck de meeste apparent is, Ladislaus[14] Pools koninck gekooren wert, staen de saecken van de keyser[15] schoon.

In Italiën broeyt weer wat. Den hertoch van Parma[16] komt met den kardinael[17] hier. Groote preparatiën werden in Spangnien gemaeckt alsmede remisen van gelt voor dese landen.

en voor de namen der overige afgevaardigden Arend, *Alg. Geschied. des Vaderl.* III 4, p. 615 en De Villermont, *Bournonville*, p. 235 n. 1.

1 Cornelis van Teresteyn (1579-1643); hij bekleedde in zijn vaderstad Dordrecht tal van regeringsposten. Hij was gecommitteerde raad van Holland en werd in verschillende commissiën gebruikt.
2 Simon van Beaumont, pensionaris van Middelburg; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1215.
3 Nicolas de Baugy, Frans gezant te Den Haag.
4 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
6 Charles de Lorraine (1596-1657), duc d'Elboeuf.
7 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie IV, no. 1581, p. 323 n. 2.
8 Maria de Medici.
9 De heer van Rambures, buitengewoon gezant van Frankrijk aan het hof van de infante Isabella in 1632; hij had opdracht protest aan te tekenen tegen de poging tot ontvoering van madame de Combalet, nicht van De Richelieu, en tegen de gevangenzetting in de Spaanse Nederlanden van baron de Guesprez, een lid van het gevolg van Maria de Medici.
10 Henri de Bourbon, prins van Condé (1588-1646); hij was in 1609 gehuwd met Charlotte Marguérite de Montmorency, zuster van de hierboven genoemde Henri, hertog van Montmorency.
11 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland; zie III, p. 16 n. 6.
12 Gottfried Heinrich zu Pappenheim; zie no. 1793, p. 73 n. 1.
13 Johann Georg I (1611-1656; geb. 1585).
14 Wladislas VII (IV) van Polen (1632-1648; geb. 1595).
15 Ferdinand II.
16 Odoardo Farnese (1612-1647).
17 Don Fernando, kardinaal-infant van Spanje; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.

Ick meene, het nu met het acoort in Den Hage haest buygen ofte bersten sal; daernaer sal ick alles schicken, God geve ten besten.

Ende hiermede als vooren offrere ick uE. mijnen geringen dienst ende blijve, Mijn Heer,

uE. onderdanichste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 24 november 1632.

1801. 1632 november 30. van P. Hartzwich[1].

S.P. Magnifice et amplissime domine Mecoenas et patrone plurimum observande, causam quare statim atque huc veni nihil literarum ad te dederim, aliam non habui, quam quod consultissimi domini Cunaei[2] epistolam una tibi mittere cuperem. Sed quoniam negotium hoc aliquantulum differetur, diutius officio meo deesse nec volui nec debui.

Gratias tibi habeo quam maximas, quod me clarissimis viris domino Cunaeo et domino Vossio[3] humanissime commendare volueris. Equidem totum illud tuo affectui, nulli meo merito imputo. Quapropter me ad omnis generis obsequia atque officia, quae dudum tibi debeo, quovis tempore promptissimum paratissimumque futurum bona fide polliceor.

Vale feliciter, et mihi, eximiarum virtutum ac rarissimae eruditionis tuae admiratori atque cultori perquam exiguo, favere perge.

Tuae Magnificentiae et Amplitudinis observantissimus.
Petrus Hartzwichius.

Dab. Lugduni-Batav. prid. Kal. Decembr. A. XP. MDCXXXII.

Postscriptum. Nobilissimus et doctissimus dominus Claudius Salmasius[4] ante septimanas tres cum familia sua huc venit, qui cum consultissimo domino Cunaeo et eruditissimo Domino Vossio te salvere atque valere iubent.

Serenissimi Gustavi Suecorum regis mors[5] mirum in modum omnes, qui purioris religionis et Germaniae libertatem conservatam cupiunt, affligat. Deus tamen - quod ex animo precor - Ecclesiae et periclitanti patriae auxilio suo aderit.

1 Hs. Leiden U.B., cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. Betreffende de schrijver zie no. 1794, p. 74 en n. 3 aldaar.

2 De brief van Cunaeus volgde op 17 december; zie no. 1803. Petrus Cunaeus - van der Cun- (1586-1638) ving in 1601 op jeugdige leeftijd te Leiden de studie in de oude letteren aan. Na te Franeker nog oosterse talen en rechten te hebben gestudeerd werd hij in 1612 tot buitengewoon en in 1613 tot gewoon hoogleraar in de latijnse taal te Leiden benoemd. Hij bleef zich in de rechtswetenschap bekwamen en promoveerde in 1615 tot doctor iuris. In 1619 werd hij wegens beschuldiging van Arminianisme door de provinciale synode van Leiden aangemaand om schriftelijk reparatie te doen van de ergernis door zijn geschriften veroorzaakt. Cunaeus beloofde dit te zullen doen, doch heeft zijn belofte nimmer ingelost.

3 Vgl. no. 1794, p. 73.

4 Salmasius was in 1631 te Leiden benoemd; zie IV, no. 1650 p. 408 en n. 8 aldaar.

5 Gustaaf II Adolf, gesneuveld in de slag bij Lützen 16 november 1632.

Onder aan de brief met andere hand: Inscriptio erat Nobilissimo et Amplissimo

Viro Domino Hugoni Grotio Theologo Ic.to et Philologo admirando Mecaenati et fautori suo pl. observando.

Hamburgum.

1802. 1632 december 8. Aan Willem de Groot[1].

Aurelianensis[2], cujus foeda pacta ad me, frater optime, misisti, eo, unde abierat, reversus Machliniae matrem[3] habuit obviam secum trahens Elbouanum[4] et Podiolaurentium[5], onera magis quam auxilia. Ipsa parens inde Antverpiam Gandavumque abiit, ubi exspectatura dicebatur e Gallia legatum Ramburium[6], quanquam alii rumores iter ab ipsa in Angliam parari asserunt, credo, ut querelas suas inter generos suos dividat.

In Germania mirum quantum et Sueonibus et Germanis protestantibus, iis maxime, qui apertius in illam causam descenderant, dejecti sint animi morte magni Gustavi[7], cui jam Imperium destinabant, ut solet in spe modum non servare blandiens sibi mortalitas. Rerum gnari pacem eminus prospectant, quam et his partibus et vestris Deus, pacis auctor, largiatur.

Cornelius noster[8] strenue Institutionibus Iuris latinis Graecisque dat operam post lectas ter Batavicas nostras[9]. Ego quantum possum connitor, ut veternum ipsi excutiam.

Parentes valere spero neque possum non adjicere quod nuper in historia Hispanica notavi in reddenda oculis luce non leve momentum esse penes positus siderum, quibus non observatis saepe ophthalmicis ludi operam; felicissimos autem fuisse qui hanc cautionis partem cum caetera diligentia conjunxerint. Et ipsos et te et uxorem[10] et liberos et sororem[11] et affines, cognatos amicosque salute quanta possum Deum venerans impertior

Valete.

8 Decembris Calendarii novi 1632.

Tuus tui amantissimus frater

H. Grotius.

1803. 1632 december 17. Van P. Cunaeus[12].

Vir amplissime,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 847.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van de Franse koning Lodewijk XIII.
3 Maria de Medici.
4 Charles de Lorraine; zie no. 1800, p. 79 en n. 6 aldaar.
5 Antoine de Laage; zie no. 1800, p. 79 en n. 7 aldaar.
6 Zie no. 1800, p. 79 en n. 9 aldaar.
7 Gustaaf II Adolf.
8 Grotius' oudste zoon Cornelis.
9 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd Beschreven by Hugo de Groot*; zie Ter Meulen-Diermanse, nos. 758 vv.
10 Alida Graswinckel.
11 Adriana de Groot.
12 Gedrukt *Petri Cunaei, Eloquentiae & Juris Romani quondam in Academia Batava Professoris, & Doctorum Virorum ad eumdem Epistolae. Quibus accedit Oratio In Obitum Bonaventurae Vulcanii. Nunc primum editae cura Petri Burmanni.* Leidae, Apud Petrum vander Aa, Typographi Urbis & Academiae, MDCCXXV, p. 102.

De Hartzwigio ICto[1] ante plures menses judicium animi mei ad quosdam Hamburgensium proceres ita perscripseram[2], ut ejus virtutibus et doctrinae testimonium dare non potuerim luculentius. Nunc vero, cum etiam literis tuis, quas nuper ad me scripsisti, omnia eadem praedicari video, credere coepi haud potuisse me decipi in laudatione ejus, quem tu quoque, vir incomparabilis et ingenii omnis doctrinaeque princeps, tantopere commendasti. Utique si bona sua aestimare Hamburgenses didicerunt, facile intelligent reipublicae interesse, ut indoli ejus decus suum pretiumque statuatur. Ego quacunque in re aliquid praestare potero, quod ei gratum et jucundum erit, non patiar ei deesse operam meam, studiumque et promtissimam benevolentiam. Id vero cum soleam nulla prece rogatus sponte facere, peto a te, ne credas ex eo aestimandum fore, an in aliqua parte haereas memoriae Lugdunensium. Majora enim quaedam esse cupio, quae tibi, tanquam certissima documenta, testatam faciant nostram observantiam. Utinam vero, quemadmodum divinas animi tui dotes mundus universus admiratur, ita iis uti Batavia tua possit. Sed haec nostra et temporum infelicitas est. Verbo dicam: obstat tibi non optimorum civium adfectus, sed publica seculi calamitas et temporum diuturnior *παροξυσμός*.

Est apud vos praestans nobilitate juvenis ex primaria inter Saxones familia, Henricus de Frisen[3], in quo praeter alia plurima animi bona excellit insignis quaedam eruditio, ob quam amo eum mirifice aestimoque. Is mihi scripsit[4] se quotidie tecum una esse ac colloquia tua tanti facere, ut nihil in vita habeat carius. Equidem invidere nullius fortunae possum. Sed tamen dolet mihi, quod in ejus felicitatis partem non admittar. Nihil insolenter faciam neque te rogabo, ut hujus virtutibus faveas, qui virtutum maximarum non fautor modo, sed etiam exemplum es.

Claudius Salmasius[5] ante mensem ad nos tandem pervenit cum familia. Qui eum ad nos vocaverunt, operas certas ei imposuerunt, ut confutaret Baronium[6]. Ante tamen ad respondendum Petavio[7] se parat in privata causa. Quae res illum diu poterit multis molestiis taediisque implicare sine ullius commodo, cum aliud ex alio surget scriptionis huiusce argumentum.

Vale, vir amplissime, et officia omnia, quae a me proficisci poterunt, cumulate exspecta.

Lugduni Batavorum, 17 Decembris 1632.

Dedi etiam literas ad Ioannem Brant[8], amicum meum, virum doctissimum,

1 Zie over hem no. 1794, p. 74 n. 3.
2 O.a. aan Friedrich Lindenbrog, dd. 18 november 1631; zie *Cunaei ep.*, no. CLXXXVI, p. 259.
3 Heinrich von Friesen (1610-1680); bij zijn dood liet hij een uitgebreide bibliotheek en andere rijke verzamelingen na.
4 Zie von Friesens brief aan Cunaeus dd. 22 november 1632, *Cunaei ep.*, no. CCLVIII, p. 332.
5 Vgl. no. 1801, p. 80 en n. 4 aldaar.
6 Caesar Baronius - Cesare Baronio - (1538-1607), kardinaal en kerkelijk geschiedschrijver; zijn voornaamste werk, *Annales Ecclesiasticae a Christo nato, ad annum* 1198, Romae, 1588-1593, was ondernomen als tegenhanger van de Magdeburger Centuriatoren.
7 Zie voor de hier bedoelde kwestie IV, no. 1495 p. 188 n. 15.
8 Johann Brand (1585-1652), in 1623 raadsheer, in 1633 burgemeester van de stad Hamburg; hij maakte deel uit van gezantschappen naar Wenen, Londen, Nyköping en Kopenhagen.

et civitatis Hamburgensis primarium senatorem. Atque alteras item ad Henricum de Frisen[1]. Rogo te etiam atque etiam, ut iubeas perferri, quo oportet. Iterum vale, vir summe.

1804. 1632 december 22. Aan J. de Cordes[2].

Reperi Caselii[3] literas et mitto, vir reverende, indicio pervenisse tandem ad me literas, quas nuper me desiderare scripseram. Duodecim absunt dies ab impletione tertii mensis, cum illas dedisti, quas nunc de manu accipio. Ubi erraverint, nescio. Certe post longam fugam ad eum venisse, cui destinabantur, gaudeo.

Interea magna apud vos, magna in Germania facta est rerum conversio, quae utinam pacem vobis servet, pariat aliis. Pro residui mei negotio, quod tantum laboris amici suscepistis, est gratia. Molestum fuisse doleo, cordi vobis esse gaudeo. Extricetur hoc qualibet depexione; in posterum nec spero quicquam nec cupio et amicos ista curarum parte exonero. Deligenda est aliqua fortunarum sedes, cui me et spes meorum committam; deligentem Deus dirigat.

Pro eo quod Lindembrogio[4] praestitisti, et ipse tibi obligatus est et per ipsum ego. Labores ejus pro juvanda re literaria merentur, ut eum scribas tui gregis.

Has epistolas alteras ad Lussonium praesidem[5], ad minorem Puteanum alteras[6], tibi si curandas commendavero, nihil praeter morem meum fecero, qui, qua praesens, qua absens, tibi molestus esse non desino, nec desinam, nisi diserte vetes.

Deus tibi mitem det senectutem et de cunctis bene mereri studenti animo pares copias.

12/22 Decembris 1632 Hamburgi.

1805. 1632 december 22. Aan J. Dupuy[7].

> Abest Hamburgo Lutetia quam vellem longius, non tamen
> Quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano[8].

Et tamen, si tantum abesset, sperare literas recentiores poteram quam tuae, quae mea est infelicitas, advenerunt, quas scriptas Calendis Octobribus die XIX Decembris novi calendarii accepi. Itaque nescio, quo malo fato tibi, iuvenis nobilissime, scribendi labos, mihi legendi voluptas, nisi qua parte vos salvos nostrique non immemores didici, paene periit.

Mommorantium[9] captum nuntiabas: dudum est, quod esse desiit. Ipsi amico nostro communi D. de Hayes[10] tot dies noctesque non parum, ut spero,

1 Zie *Cunaei ep.*, no. CCLIX, p. 334 v.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 110; *Ep. ad Gallos*, p. 301.
3 Johannes Caselius (1533-1613), een der belangrijkste humanisten van de 16de eeuw.
4 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
5 No. 1806, p. 85 aan Guillaume Lusson.
6 No. 1805 aan Jacques Dupuy.
7 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 16. Gedrukt *Epist.*, p. 111; *Ep. ad Gallos*, p. 305. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 1821.
8 Propertius, *Eleg.* I, 12, 4.
9 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
10 Antoine de Hayes, wiens zoon Louis in 1632 was onthoofd; vgl. III, p. 203 n. 4.

detriverunt de luctu gravissimo sane, nisi eum majora etiam exempla solarentur. Iam si aeque testudineus erit harum literarum gradus, quid ego tibi de dubiis post Sueciae regis mortem[1] protestantium rebus scribam, quas interim, dum hae ad vos arrepunt, nova forte acies aliqua aut restituet, aut evertet.

Bohemiae regum uterque mortuus nuntiatur et *ὁ ἀποτυχὼν*[2] et *ὁ ἐπιτυχὼν*[3]; interim forte Saxonis erit Bohemia.

Caesar[4] aegrotare dicitur: alium quis scit an non interim habebimus. Nam quid ego nunc vobis rumores, qui de rebus vestris huc feruntur, referam; id est quomodo Germanus Schombergius[5] avidius se patinae immergens veneno abreptus sit, cujus violentiam Gallus cardinalis[6] cibi parcior eluserit, praestructa scilicet ab Hispanis nece, dum non aliud reperiunt remedium discutiendo quod agitabatur reginae[7] repudio. Haec ego si a te nova ac certa haberem, triumpharem apud Hamburgenses, scilicet ut apud Ithacesios Ovidiana Penelope.

Haec ego si possem timide credentibus 'ista Ipse mihi scripsit' dicere, quanta forem?[8]

Sed haec quidem forte ad nos parum; illud magis, quod cognovisse ne nunc quidem serum est, bene procedere editionem trium inter Christianos veteres eruditionis haud minimae, Tertulliani, Theodoreti, Cyrilli[9]; cujus gaudi jam aliquot hic meliorum literarum colore tinctos feci participes, quorum est Lindenbrogius[10] vestri Rigaltiique[11] ita ut par et aequum est amantissimus.

De Thuano[12] votis vestris justissimis accedo; nunquam ei tanta continget fortuna, quin majora eum mereri quovis pignore ausurus sim contendere. Florentem illum aula, Italia fratrem[13] remittat. Tuum vero fratrem[14], quod interdum liberiore ruris coelo fruitur tanto praesertim et tam amico comite laudo sane irasci ei solitus, quod oculis suis minus parceret; quos si habere se melius cognovero, nihil oculi mei laetius legent. Et ipsi et amicorum caeteris habeo gratias quantas possum maximas, quod servare mihi laboraverint id, quod in fundo dolii resederat. Futuri temporis spes omnes abdico contentus loco et fortuna, quam Deus dederit. Satis mihi praestabit Gallia, si vos amicosque alios diu sospitet mihique sospites nuntiet.

Scribebam Hamburg XII/XXII Dec. MDCXXXII.

Tuus totus
H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy. A Paris.

1 Gustaaf II Adolf was op 16 november bij Lützen gesneuveld.
2 Dit kan alleen maar de latere keizer Ferdinand III (1637-1657; geb. 1608) zijn, wiens doodsbericht dus een vals gerucht was. Vgl. no. 1811, p. 91 en n. 7 aldaar.
3 Frederik V van de Palts, de Winterkoning, die op 29 november 1632 was overleden.
4 Ferdinand II.
5 Henri, comte de Schomberg, was op 17 november 1632 overleden.
6 De Richelieu.
7 Anna van Oostenrijk; zie III, p. 27 n. 8.
8 Ovidius, *Heroidum Epist.* VI, 15.
9 Vgl. no. 1784, p. 65 en nn. 6, 8 en 9.
10 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 en n. 3 aldaar.
11 Nic. Rigaltius - Rigault -; zie III, p. 188 n. 2.
12 Jacques Auguste de Thou.
13 François Auguste de Thou; zie over deze en voorgaande IV, p. 2 n. 8.
14 Pierre Dupuy.

1806. 1632 december 22. Aan G. Lusson[1].

Romanis triste habebatur veteri testamento decedere, mihi vero etiam, veteres accipere amicorum literas; quod nunc mihi accidit, vir illustris, cum tuas datas illas Septembris 24 non ante 19 Decembris conspicio. Sed quod serae advenerunt, meae infelicitati, ut multa, debeo, quod omnino venerunt bonitati tuae, qui officiosus in me esse nunquam desinis hoc strictius me obligans, quod merita tua non magis agnoscis quam Socrates aliquid se scire. Sed ut aliis imponas egregius *εἴρων* et ut hanc Graecam vocem Horatius exposuit dissimulator opis propriae[2], mihi certe imponere non potes, cui beneficia tua, nunquam dilata, donec rogareris, memoriam quamvis fluxam semper vellicant. Ex iis de me, quae praedicas, veniam dabis, si non rejicio omnia, sed ea assumo, de quibus attestantem habeo conscientiam, vitae innocentis studium et ejus, quem natus in patria acceperam status fidum, sed infaustum amorem.

Salmasium[3] cum honore exceptum ab iis, qui me per contumeliam ejecerunt, literarum causa gaudeo. Erat ergo illi pro Gallia tellus Batava, mihi pro Batava tellure nunc Hamburgum, mox alius forte terrae angulus. Regi[4] optimo gratiam habeo habeboque perpetuo, quod me suae liberalitatis participem esse voluit. Satis sit, dum in Gallia vixi et usum mei non exhibui quidem, neque enim potui, sed obtuli tamen, vobis fuisse oneri. Nunc ut absens velut iners fucus aliena comedam pabula? *Οὐ πρέπει*. In animo tamen et benignissimi principis et tot amicorum debitor ero semper, tibi imprimis, vir amplissime, cujus ego mores fictos meliore metallo et illum, qui moneta est praeclarissimarum actionum, spiritum merito pluris facio quam illud omne, quod per Defiati[5] manus aut transiit aut iis adhaesit. Nec de oculis queri te velim, quos tam longum prospiciente animo natura aetasque pensarunt; unde et hoc habes boni, quod hortulos tuos non arborum magis quam optimorum sermonum faecundos praeferre audes satraparum paradisis.

Scythicae historiae compendium ubi a Bergerone[6] habebimus - nihil autem ab illo proficisci potest, quod non limatissimi sit judicii -, multum nos ipsi debebimus nec minus tibi ipsi, quo excitante veternum excussit. In Saracenicis rebus non obliturus est eorum, quae beneficio Erpenii[7] longe optima habemus et,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 110; *Ep. ad Gallos*, p. 303.
2 Horatius, *Epist.* I, 9, 9.
3 Salmasius in 1631 te Leiden benoemd was daar in november 1632 aangekomen; vgl. nos. 1801, p. 80 en 1803, p. 82.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Antoine Coiffier de Ruzé, marquis d'Effiat, van 1626 tot zijn dood op 27 juli 1632 surintendant des finances; zie III, p. 29 n. 10.
6 Misschien is bedoeld *Relation des Voyages en Tartarie de Fr. Guillaume De Rubruquis, Fr. Jean Du Plan Carpin, Fr. Ascelin, & autres Religieux de S. François & S. Dominique, qui y furent envoyez par le Pape Jnnocent IV, & le Roy S. Louys. Plus un Traicté des Tartares, de leur origine, moeurs, Religion, conquestes, Empire, Chams, Hordes diverses, & changemens iusqu'aujourd'huy. Avec un Abrégé de l'Histoire des Sarasins & Mahometans; De leur pays, peuples, Religion, guerres; suite de leurs Califes, Roys, Soudans; & de leur divers Empires & Estats establis par le Monde. Le tout recueilly par Pierre Bergeron, Parisien.* A Paris chez Georges Joffe, ruë sainct Iacques, à la Couronne d'Espines. M.DC.XXXIV; zie Clement, *Bibl. Curieuse* III, p. 164 v. en n. 41 aldaar.
7 Thomas Erpenius (1584-1624), hoogleraar in de Oosterse talen te Leiden.

si quid ad voces interpretandas occurrat, suadeo Sionitam[1] consulat. Video enim multos scriptores sermonis ejus ignorantia gravia peccasse, etiam Iovium[2].

Uxor apud eos est, quos nostros dicere semper solebam, nunc vix possum amplius, nempe ut tabulas colligat naufragii, in quem tandem portum a nobis referendas nec dum scio. Sed Deus viderit, cujus paternam benevolentiam in rebus durissimis expertus ne nunc quidem mihi meisque defuturam satis certum habeo.

Vale, vir optime, quem ego tibi titulum haud minori jure dedero quam senatus Nasicae[3].

Hamburgi, 12/22 Decembris 1632.

1807. 1632 december 22. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heer,

Mijne leste is geweest van den 15^{en} deser tot antwoort van die van uEd. van den 30^{en} Novembr. Tsedert hebbe van uEd. niet bekommen.

Den 16 hebben wij hier geviert soo over de electie van den koninck van Poolen[5] als over de victorie van de bataille ontrent Leipsich, die de keyser[6] ende consequentelijck wij voor hem hout gesuccedeert te sijn, al waert, dat den koninck van Sweden niet gebleven waere[7].

Den 13 deser sijn de Staeten met onse gedeputeerde vanhier[8] in besoigne getreden, twee van ydere provincie ende vier wt Hollant, te weten: Noortwijck[9], Terestein[10], Broechoven[11] ende Pau[12].

Men seyt hier, dat den koninck van Sweden soude den prins van Orangnien gesubstitueert hebben tot executeur van sijne intentiën ende, ingevalle het buyten slants moste geschieden, graef Heindrick van den Berge, die nu met Warfusé in Den Hage is[13].

Savoye heeft Pignarol aen Vranckrijck verkoft. Den cardinael[14] is noch niet

1 Gabriel Sionita (1577-1648), bekend orientalist.
2 De historicus Paulus Jovius (1483-1552).
3 Publius Cornelius Scipio Nasica, uitmuntend als redenaar en rechtsgeleerde; hij was de grote vijand van Tiberius Gracchus en voerde de bende aan, die de volkstribuun met 300 aanhangers in 133 v. Chr. op het Capitool ombracht.
4 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 n. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 474.
5 Wladislas VII (IV) (1595-1648), in 1632 met overgrote meerderheid van stemmen tot koning van Polen gekozen.
6 Ferdinand II.
7 Gustaaf II Adolf, op 16 november 1632 bij Lützen gesneuveld.
8 Vgl. no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
9 Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Noordwijk en Wimmenum; zie IV no. 1600, p. 357 n. 8.
10 Cornelis van Teresteyn; zie no. 1800, p. 79 en n. 1 aldaar.
11 Jacob Broeckhoven (1577-1642), herhaaldelijk burgemeester van Leiden en lid van Gecommitteerde Raden; hij was in 1618/9 een der 24 rechters over Johan van Oldenbarnevelt, Rombout Hogerbeets en Grotius.
12 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw, raadpensionaris en grootzegelbewaarder van Holland en West-Friesland.
13 Vgl. no. 1783, p. 64 n. 6.
14 Kardinaal Alfonso de la Cueva, markies van Bedmar; vgl. no. 1791, p. 71.

bij den koninck[1], monsieur[2] crijcht veel volck hier, maer wat sal hij daermede doen?

Wij sijn hier in peine met van der Dussen[3], omdat wij tot noch toe van hem niet gehoort en hebben. UEd., die daer naerder is, sal mogelijck meerder particulariteyten weten als wij hier doen. Vranckrijck schijnt Duytslant te willen helpen; den tijt sal ons wijser maecken ende ick blijve onveranderlijck,

Mijn Heer,

UEd. onderdaenichste dienaer

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 22^{en} Decembr. 1632.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, etc.

Indor so schreef Grotius: 22 Dec. 1632 (veranderd in 1633) W. van Oldenb.

Onderaan: Mijn huisvrouw in Hollant.

1808. 1632 december 24. Aan Willem de Groot[4].

Et patris optimi literas 28 Novembris datas per Wolterii filium[5] et tuas mensis ejusdem exitu datas recte accepi, mi frater, et pro utrisque utrique gratias ago.

Pro iis, qui nuntias, nihil habeo; ita omnia mors magni Suecorum regis[6] moerore metuque implevit. Inter eos, quorum haec res damno evenit, me non numero. Sunt alia nec minora, quae se offerunt. Quid ni? cum Cassius[7] noster a secretis sit factus Iohanni Holsatiae duci[8], non sine mea commendatione. Sic soleo amicos.

Ego ex illo malo pacem spero Germaniae fracta bello parte utraque, illa maxime, quae tanto duce immensum sperabat. Neque vero hoc tantum corpus suo orbatum capite, sed et alterum membris inter se parum cohaeret.

De Palatini etiam morte[9] rumores hic sunt. Vestris, nisi festinant, Germania quietem praeripiet. Galliae status in tantis animorum motibus nisi turbatur, est hoc praeter gentis ingenium. Caeteroqui frater regius[10] satis commisit, nequis ipsi salutem suam credat. Nobilis est juvenis ille non nisi suorum mortibus ac calamitatibus. Interim purpuratus ille cum giganteis consiliis quo evasurus sit, nescio.

1 Philips IV van Spanje.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, broer van Lodewijk XIII.
3 Adriaen van der Dussen; na de mislukte aanslag op het leven van prins Maurits in 1622 had hij zich naar Brussel begeven, waar hij in dienst trad van aartshertogin Isabella. Hij was gehuwd met Johanna van Oldenbarnevelt, nicht van de landsadvocaat.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 847, *Clavis epistolarum Hugonis Grotii. Nunc Primum Edita* [MDCCLXIII].
5 Noch Wolterius noch diens zoon is mij bekend.
6 Gustaaf II Adolf was op 16 november bij Lützen gesneuveld.
7 Dit moet betrekking hebben op Christian Cassius (1609-1676); hij verbleef tijdens zijn studie te Parijs (1628-1631) in Grotius' huis en kwam eind 1633 naar Leiden, waar hij zich op 10 december van dat jaar als student in de rechten liet inschrijven.
8 Johann (1606-1655), hertog van Holstein-Gottorp, broer van Frederik III, over wie III, p. 31 n. 8.
9 Frederik V van de Palts, de Winterkoning, was op 29 november 1632 overleden.
10 Gaston Jean-Baptiste de France, broer van Lodewijk XIII.

Φυσᾷ γὰρ οὐ σμικροῖσιν αὐλίσκοις ἔτι.
Ἀλλ᾽ ἀγρίοις Φύσαισι, Φορβείας ἄτερ[1]

De Botruio[2] quod scribis potius est, ut temporis causa fictum credam. Alioqui sunt quae rex Galliae tuendi jus habeat, quod jus tempore non intermori nos quoque cum caeteris sentimus.

Uxorem in Zelandia haerere malo quam ibi aliquid petiturae speciem praebere. Si qua descriptio prodierit de hoc principis[3] initu triumphali, fac amicos hic qui sunt participes. Ego, qui illis non tangor, aliis gaudeo morem posse gerere.

Cornelius[4] jam ter lectis Batavicis Institutionibus[5] latinas legit adjunctis Graecis.

Syndicum Antverpiensem Edelherum[6], qui nunc illic esse nuntiatur, non novi. Alius[7] id munus fungebatur, cum pulcherrimae urbis hospes essem.

De comitibus Hohenloiis[8] quod scribit pater valde dolet. Erant enim spei bonae et nostri amantes. Spero futurum, ut qui superest[9] in avitas laudes succrescat. Rogo inquiras, an domum, quam Delfis habent, velint vendere.

Forte reperiemus hic emtorem, qui nostris parentibus usum, dum vivent, sit affirmaturus[10]. Cogita et cum uxore[11] bene vale cumque liberis et amicis omnibus.

24 Decembris novi Cal. 1632.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1809. [1633] Van M. Ruarus[12].

Qui literas tibi meas reddent, vir amplissime, alter natione Italus quique summo belli duci Tillio[13] aliquot annos a secretis fuit, alter patritius Norinbergensis, cum ad notitiam tuam eximiis viris semper expetitam aspirarent, ut per literas sibi meas aditum ad te struerem rogarunt; quod pro amicitia, quae cum utroque

1 Sophocles, *frg.* 768; zie A.C. Pearson, M.A., *The Fragments of Sophocles edited with additional notes from the papers of Sir R.C. Jebb and Dr. W.G. Headlam. In three volumes*. Volume III. Cambridge: at the University Press 1917, p. 20.
2 Guillaume Bautru (1588-1665), comte de Serrant, als tolk aan vele Franse gezantschappen toegevoegd.
3 Frederik Hendrik.
4 Grotius' oudste zoon; vgl. no. 1802, p. 81.
5 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd Beschreven by Hugo de Groot*; Ter Meulen-Diermanse, nos. 758 vv.
6 Vgl. no. 1800, p. 78 n. 7.
7 In 1621 werd het gouverneurschap van Antwerpen waargenomen gezamenlijk door Joos de Weerdt, Jacob Roelants en Jan de Gaverelle.
8 De graven van Hohenlohe-Langenburg, Ludwig Kraft en Wolfgang Otto, beiden in 1632 gestorven; zie IV no. 1388, p. 41 en n. 2 aldaar.
9 Philipp Moritz (1614-1635).
10 Zie J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg* in *Nederl. Archievenbl.* 1962, 1° afl., pp. 32 v. en nn. 8 en 9.
11 Alida Graswinckel.
12 Gedrukt *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 165. Beantw. d. no. 1855, p. 146. Uit het antwoord dd. 2 juli 1633 noch uit de brief zelf valt op te maken, van wanneer precies deze is. Vermoedelijk wel van juni, maar omdat daaromtrent niet de minste zekerheid bestaat, plaats ik hem niet nader gedateerd aan het begin van het jaar, waarin hij moet zijn geschreven.
13 Johan Tserclaes, graaf van Tilly, veldheer in de Dertig-jarige oorlog; hij was op 30 april 1632 gestorven. Zijn secretaris is mij niet bekend, evenmin diens reisgenoot uit Nürnberg.

mihi intercedit, negare illis non potui. Eximiam utriusque eruditionem ceterasque virtutes vel ex uno colloquio ipse tam perspicaci vir ingenio facile agnosces. Ut proinde ad illam commendationem nihil mihi sit necesse verba multa insumere, occupato praesertim, et itineri, quod in Poloniam minorem meditor, accincto unum tamen hoc silentio praeterire nolim, eos in religionis negotio libero esse iudicio et moderatis sententiis inter dissidentium partes plurimum studere.

Mitto tibi hac occasione libellum de reformatione Ecclesiae, quem praesens pollicitus tibi fueram, cuius auctor natione Marchicus diem in Transylvania nuper obiit[1]; addo et Panegyricum Samuelis Przypcovii[2], viri nominis tui studiosissimi, cuius ingenium ex dissertatione de pace et concordia Ecclesiae[3] et ex descripta Turpilii vita[4], quam coram tibi exhibui, aestimare, ni fallor, coepisti.

Obiter moneo, in praestantissimis tuis libris de jure belli et pacis *παρόραμα* mihi videri, quod nec in posterioribus editionibus mutatum legitur. Lib. I cap. II. §. VIII. ais Paulum Corinthios ad beneficentiam in Macedonas exercendam excitare[5]. Atqui non in Macedonas, sed Macedonum exemplo Corinthios ad beneficentiam exercendam excitat, et quidem in sanctos Hierosolymitanos; liquere quod dico videtur ex cap. VII. et IX. posterioris, et XVI. prioris ad Corinthios Epistolae, item ex Actor. XI. 29., Rom. XV. 29., Gal. II. 10.

Caeterum incidi nuper in locum quendam Arriani, Epictetaei commentatoris[6], qui quod e Thalmude de Iudaeorum baptismo coram mihi referebas, in mentem mihi revocavit. Quanquam autem non dubitem tibi, cui quid lectum non est, locum esse notum, quia tamen liber istic fortassis ad manum non est, lubet integrum hic ascribere, ut et de alio quodam, quod in eo mentem meam exercuit, iudicium tuum interrogem. Sic vero habetur lib. II. cap. 9. *Τί οὖν Στωικὸν λέγεις σεαυτόν, τί ἐξαπατᾷς τοὺς πολλούς, τί ὑποχρίνῃ Ἰουδαῖον ὢν Ἕλλην; οὐχ ὁρᾷς, πῶς ἕκαστος λέγεται Ἰουδαῖος, πῶς Σύρος, πῶς Αἰγύπτιος; καὶ ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, "οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ᾽ ὑποχρίνεται". ὅταν δ᾽ ἀναλαβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ῥῃρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι, καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. οὕτως καὶ ἡμεῖς παραβαπτισταί, λόγῳ μὲν Ἰουδαῖος* - sic quidem est in meo exemplari, sed legendum, ut opinor, *Ἰουδαῖοι -, ἔργῳ δὲ ἄλλο τι*[7]. Satis manifeste judaeis baptismum hic tribuit et *παραβαπτιστὰς* ab illis distinguit, quan-

1 Noch omtrent de auteur, noch omtrent zijn boek heb ik iets naders kunnen vinden.
2 Samuel Przipcovius (1590 of 1591 - 1670), Pools sociniaan. Zijn *Panegyricus honori et gloriae principis Vladislai Sigismundi regis Poloniae et Sueciae* was in 1633 uitgekomen.
3 Zie hierover IV, no. 1515 p. 224 en n. 1 aldaar.
4 Een *Turpilii vita* van de hand van Przipcovius heb ik nergens gevonden; ook Sandius, *Bibl. Anti-Trin.* weet er niet van.
5 Op p. 22 van de editie van 1632; in de editio princeps van 1625 is het I, 2, 8 (p. 39). In de uitgave van 1642 heeft Grotius de correctie aangebracht; zie aldaar, p. 27.
6 Flavius Arrianus van Nicomedië; hij leefde ten tijde van Hadrianus († 138) en Antoninus Pius (†161). Na een ambtelijke loopbaan in dienst van de Romeinse keizer, keerde hij tot de Griekse wereld terug en legde zich toe op het schrijven van voornamelijk historische werken. In zijn jeugd tekende hij de voordrachten op van de Romeinse wijsgeer Epictetus (50-138) en gaf die uit met toevoeging van een compendium: *ΑΙ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ*.
7 In de editie van Schenkl, *Epicteti Dissertationes ab Arriano Digestae ad fidem codicis Bodleiani iterum recensuit Henricus Schenkl. Accedunt fragmenta. Enchiridion ex recensione Schweighaeuseri Gnomologiorum Epicteteorum Reliquiae. Indices. Editio Maior Adiecta est tabula. Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, no. 1302.* Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMXVI, p. 144; de tekst van het citaat is hier en daar op punten van ondergeschikt belang verbeterd naar de editie van Schenkl.

quam fieri potest, ut ethnicorum aliorum exemplo Christianos, qui baptismo ad religionem Christianam initiabantur, cum judaeis confuderit; quod eruditissimus Wolfius[1] hic non injuria suspicatur. Sed quid hoc est, quod se aliosque secum *παραβαπτιστὰς* et *λόγῳ Ἰουδαίους* appellat, a quibus sese alioquin re abire profitetur? An tam honestum erat tunc temporis judaeorum nomen, ut et gentiles sibi illud arrogarent? an potius respicit probitatem sive judaeorum sive Christianorum istius saeculi et multos eam gentiles profiteri queritur, quam tamen non praestent?

Sed manum tandem de tabula[2], ne horas tuas melioribus occupationibus debitas garritu meo morer. De rebus tuis privatis nondum quicquam intelligo, quod animum meum tuorum commodorum cupidissimum exhilaret. Interea vota pro tua felicitate ad coelos effundo, quae utinam tandem exaudiat ille, cujus tu honori consilia tua atque actiones praecipue consecrasti! Vale.

1810. 1633 januari 4. Aan Willem de Groot[3].

Utenbogardo[4] tantum esse et valetudinis et animi, ut palam audiri se patiatur ex literis, quas 21 Decembris dedisti, frater optime, gaudeo cognoscere. Me ex patria tam ingrata abiisse non poenitet. Planeque confido parentes mei amantissimos facturos nihil in meo negotio me inconsulto, quod et pater non semel mihi affirmavit.

Accessit me his diebus aliquoties Henricus Hofnerus[5], theologiae et doctor et professor Lipsiae, unus sex illorum, qui in ea urbe concordiae inter protestantes viam tentaverant. Multa locuti sumus ad egregium publicum Christianum pertinentia.

Salutavit et me per amicos Calixtus[6] Helmstadiae sacrarum literarum professor. Plures sunt inter hos, quos lutheranos vocant, pacis et aequi amantes quam inter eos, quos acer ille Lemanni spiritus afflavit.

Vestrorum res vereor, ne nimia licentia corrumpat. Si recusae sunt disputationes Vossii, quas olim de theologicis Lugduni habuit[7], velim earum unum ipsi mihi, alterum Hofnero - cui hanc operam pollicitus sum - prima occasione transmittas.

De Petro[8] oportet in rem praesentem consulatis. Ego ex littore navem non guberno. Cornelius[9] jam Institutiones Justinianeas Graecas et Latinas legit.

1 Dit betreft de Duitse filoloog Hieronymus Wolf (1516-1580), die o.a. een latijnse vertaling van de werken van Epictetus heeft bezorgd; zie over hem Schenkl, *Epicteti Dissertationes ab Arriano Digestae*, p. XCVII.
2 Cicero *Ad Fam.* VII, 25.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 847; *Clavis ep. Grotii*.
4 De remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert.
5 Henricus Hoepfnerus (1582-1642), luthers theoloog, professor in de theologie te Leipzig.
6 Georg Calixtus - Kallison - (1586-1656), luthers theoloog; na reizen door Duitsland, Holland, Frankrijk en Engeland vestigde hij zich in 1613 te Helmstädt en werd in het volgende jaar professor theologiae.
7 Verdedigd onder praesidium van J. Kuchlinus; men zie Louis D. Petit, *Bibliographische Lijst der werken van de Leidsche Hoogleeraren* I, p. 192.
8 Zijn zoon Pieter, die in Holland vertoefde; zie no. 1793, p. 73 en n. 5 aldaar.
9 Cornelis, Grotius' oudste zoon; zie no. 1808, p. 88 en no. 1802, p. 81.

Deus parentibus nostris, tibi, matronae tuae[1] ac liberis, sorori[2] cum familia, agnatis denique, cognatis et amicis omnibus hunc annum salutarem concedat.

4 Ianuarii 1633, cal. novi Hamburgi.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1811. 1633 januari 5. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Die van den 21e decembr. is mij wel ter hant gekommen gelijck verscheyde anderen. Ick hebbe alle weecke gescreven, somwijlen tweemael, soodat ick niet kan begrijpen, waer het mach haperen, dat de mijne niet ter hant en kommen, ofte wij mosten met den notaris bedrogen zijn. Ick sende uEd. een teecken, waermede sijne twee lesten zijn toegedaen geweest ende waermede ick de mijne toedoen.

Mijn dunckt niet, dat de saecken van Duytslant haer soo haest tot vrede laeten aensien. Men heeft hier altijts opinie gehad, dat den Poolschen koninck[4] gekosen sijnde groote assistentie aen den keyser[5] soude senden, maer wert hij van den Moscovyter[6] gequelt, sal genoech voor sijn selven te doen vinden.

Ick hebbe niet gehoort van de doot van des keysers soon[7], maer hier hebben wel geruchten geloopen van Richelieus doot[8], doch valsch, evenwel wert noch geseyt hij niet wel is, ick meene wel hij noch van quaede intentie genoech is om den coninck[9] van de coninginne[10] te doen scheyden, maer mijn dunckt, dat veel moeytens sal hebben. Het is seecker half mirakel, dat die man het soo lange hardeert. Ick verstaen hij weder tot Parijs is.

Den hertoch van Aerschot[11], aertsbisschop van Mechelen[12] met drie andere gedeputeerde sijn wt Den Hage hier gekommen met de intentie van die van Hollant ende andere provinciën, waerop nu eenige daagen neerstich gebesoigneert is. Mijne indispositie belet mij het wtgaen, soodat ick weynich wete, in wat staet de saecken sijn. Sij mosten den 10 deser weder in Den Hage wesen, alwaer den 11e

1 Alida Graswinckel.
2 Adriana de Groot.
3 Hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., cod. 76 D 44a 6. Eigenh. oorspr.
4 Wladislas VII (IV); zie no. 1807, p. 86 en n. 5 aldaar.
5 Ferdinand II.
6 Michael III Fjodorowitsj Romanow; zie III, p. 34 n. 13.
7 Ferdinands oudste zoon, die zijn opvolger werd, Ferdinand III, stierf in 1657 en zijn tweede zoon Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk, bisschop van Passau, Straatsburg, Olmütz, Breslau en Halberstadt in 1662. Het gerucht, waar Stoutenburg van spreekt, had betrekking op Leopold V, aartshertog van Oostenrijk en bisschop van Passau en Straatsburg, die op 17 september 1632 was overleden; hij was de tweede zoon van aartshertog Karl II en broer van keizer Ferdinand II. Nadat hij eind 1625 door Urbanus VIII van zijn priesterlijke waardigheid was gedispenseerd, verkreeg zijn neef Leopold Wilhelm de bisdommen Passau en Straatsburg.
8 De eerste minister had toen nog bijna tien jaar voor de boeg; hij stierf eerst in 1642.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.
10 Anna van Oostenrijk.
11 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
12 Jacob Boonen; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.

de Staeten van Hollant weder vergaederen sullen. Indien sij vertrecken, waertoe noch apparentie is, dewijle de Staeten jachten haer wachten, soo gelove ick, dat sij den trefves sullen sluyten, dewijle van selver sij medegebracht hebben de supplicatiën van de graven Van den Berch ende Warfusé[1], die de Staeten conditie wijs van haerentwegen doen, maer ick meene, dat het tractaet seer voordelych voor de Staeten sal sijn.

De goede princes[2] sal mede wat voor mij doen. Vranckrijck soude wonder vreemt toesien, want men hout het daer voor onmogelijck.

In Hollant wert een extraordinaris ambassadeur[3] wt Vranckrijck verwacht, die groote belofte van advantage medebrengt, maer mijn dunck, soo men hier accordeert 'tgeene de Hollanders hebben geproponeert, dat sij niet eerlijck terugge soude kunnen.

Mijn dunckt voor uEd. ende sijne gelegentheyt best soude sijn dese locht te kiesen ende wete wel aengenaem sal sijn, als uEd. mij belast naer de conditiën te vernemen; sal hetselfde getrouwelijck int werck stellen. Gelove niet, dat int stuck van de religie, als uEd. niet hooch klimmen wil, sooveel swaericheyts is als hij sich imagineert, ende sal eens sonderen, wat vrijicheyt de princes van Portugael[4] gepresenteert en is.

De heere raetsheer Rosa[5], die twee jaeren in Spangnien geweest is, is weder hier ende verclaert voor president van den secreeten Raet.

Daer den cancelier[6] ende eenige andere oude dienaers niet seer gecontenteert sijn; doch volgende de capaciteit is de plaetse niet quaelijck becleet.

Ick sal uEd. commandement verwachten ende blijven

Mijn Heer,

uEd. ootmoedichste ende getroutste dienaer

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 5° January 1633.

In dorso schreef Grotius: 5 Ian. 1633 W. Oldenbarn.

1812. 1633 januari 12. Aan Willem de Groot[7].

1 Zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
2 De infante Isabella.
3 Hercule de Charnacé; zie no. 1813, p. 94 en n. 6 aldaar.
4 Emilia, gravin van Nassau (1569-1629), prinses van Portugal; in 1597 huwde zij tegen de uitdrukkelijke wil van haar broer prins Maurits de katholieke don Emmanuel van Portugal. Ten gevolge van ongenoegen met Frederik Hendrik verliet don Emmanuel in 1626 het land en begaf zich naar Brussel, waarheen Emilia haar man niet volgde, daar zij aan haar calvinistische beginselen vasthield. Zij ging naar Genève en stierf in de nabijheid van die stad.
5 Pierre Roose; zie III, p. 466 n. 4.
6 Kanselier van de Raad van Brabant was sedert 1626 Ferdinand van Boisschot († 1649).
7 Gedrukt *Epist.*, p. 847.

Accepi tuas, mi frater, literas 28 Decembris anni exacti et gratias ago. Ex quibus disco pro Utenbogardo[8] paulo plus quam pro nobis esse animi. Quid merui, ut minoris haberer? Sedem mihi optas in patria cum honore et quiete: gratias habeo. Sed quae spes ab illis hominibus hoc posse impetrari? Et tamen ita viximus, ut non sine jure sperare debeamus facientem nostri memoriam in saecula aliquot. Si id obtinere non possumus, certe ne ipsi eam conspurcemus.

8 Vgl. no. 1810, aanhef.

De induciis video varia esse hominum judicia et futurum in incerto est. Christiano[1] puto commode futurum et vobis id gratum esse gaudeo. De aedibus Hohenloïcis[2] si quid propius intellexeris, fac me gnarum.

Quid de rebus Germaniae sit futurum, varia est conjectura. Dicuntur satis esse concordes Saxones et Suecici. Si ita est, poterit pax non iniqua sperari.

Vale, mi frater, cum parentibus optimis et amicis, si quos habemus.

12 Ianuarii 1633, novi Cal.

Tuus

H. Grotius.

1813. 1633 januari 14. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Die van den 4^{en} deser is mij wel behandicht. Ick sij ten hoochsten verwondert, dat uEd. maer die van den 8^{en} ende 15^{en} Decembr. ontfangen heeft, daer ick nochtans wel drie ten minsten gescreven hebbe tusschen den 8 Decembr. ende 14^{en} Novembr.[4]. Ick hoope, dat uEd. die onder het couvert van Sr Overbeeck[5] sal ontfangen hebben. Ick sende dese vanhier om te sien, ofte de brieven nu beter doorkompste sullen bekommen.

Het geene ick van den prince van Orangnien gevoele soude bij de mijnen voor crimen gehouden werden, iae men kan in die man niet sien als goet. Hij heeft nu toegelaeten dat Polianders soon[6] het houtvesterschap gekoft heeft van den heer van Duvenvoorde[7], daer het plach te wesen als een prove voor den adel, sommige seggen voor 36. duysent guldens, andere voor 22. duysent.

Den cardinael Richelieu heeft mons^{r}. d'Espernon[8] het gouvernement van Mets afgekoft voor twee hondert dusent croonen ende verseeckeringe van de successie van het gouvernement van Guyenne aen sijn soon den cardinael[9].

Den president van den Hogen Raet in Den Hage[10] is doot. De gedeputeerde[11] van hier wt Den Hage gekommen konnen niet wel resolutie bekommen om te vertrecken; de conditiën werden seer secreet gehouden; moeten vrij exorbitant sijn; men soude het anders hier lichtelijck laeten doorslippen. Men hout het daer voor, dat wel eenige van de Staeten in Den Hage tot meerder moderatie souden gesint sijn, maer dat Aersens[12] seer sijn personnage speelt. Wij moeten sien, watter wtbroeijen sal.

1 Grotius' (gewezen) knecht; vgl. no. 1753.
2 Vgl. hierover no. 1808, p. 88.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 40. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 475. Eigenh. oorspr.
4 O.a. no. 1800 dd. 24 november 1632.
5 Joost Overbeeck als correspondentie-adres ook genoemd no. 1825 p. 106.
6 Johannes Polyander à Kerckhoven, zoon van de Leidse hoogleraar Johannes Polyander à Kerckhoven; zie III, p. 206 n. 3.
7 Jhr. Johan van Wassenaer-Duvenvoorde; zie III p. 399 n. 9.
8 Jean Louis de Nogaret de la Valette, hertog van Epernon; zie II, p. 326 n. 2.
9 Louis de Nogaret d'Epernon, kardinaal de La Valette (1593-1639).
10 President van de Hoge Raad van Holland en Zeeland was van 20 april 1602 tot zijn overlijden op 7 januari 1633 Reinoud van Brederode, heer van Veenhuizen; zie over hem III, p. 381 n. 2.
11 Zie no. 1800, p. 78 n. 7.
12 François van Aerssen.

Over twee daegen is hier een extraordinaris wt Spangnien[1] gekommen, brengt voor seecker de kompste van den cardinael[2] in dese landen, twelck hier wat veranderinge sal mede brengen, soo soude mede in Duytslant doen, soo het waer is, dat Arnhem[3] geslaegen ende gevangen is van de keysersche gelijck hier den roept gaet.

Dat de Staeten van hier souden handelen met exclusie van haeren koninck[4] is gansch buyten apparentie.

Men sent wt Vranckrijck twee extraordinaris ambassadeurs, den eenen naer Duytslant[5], den anderen naer Hollant, die men seyt Haulterive[6] sal sijn ende een milioen medebrengen. Noch meenen sommige, dat de Hollantsche Staeten daerom noch te meer noch te minder sullen doen. Den cardinael is met het gouvernement van Mets niet tevreden, wil het bisdom daerbij hebben. UEd. mach verseeckert sijn dat, soo haest uEd. mij sal commanderen in sijne particuliere affairen, dat ick mijn debvoir sal doen getrouwelijck ende dunck mij is de beste voet; ick geloove mejoffrou uEd. huysvrou daer niet vreemt in sal sijn. Tot noch toe hebbe mijn kamer niet konnen verlaeten.

Ick blijve voor altijts,
Mijn Heere,
UEd. ootmoedichste ende getroutste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 14^{en} Jannuarij 1633.

In margine schreef Grotius: 14 Ian. 1633 Stoutenburg.
Onderaan: Rec. den 3 Febr.

1814. [1633] februari 9. Aan G. Lusson[7].

De pecunia regia, vir illustris, stat sententia; nihil moveri cupio.

1 Waarschijnlijk een koerier; niet geïdentificeerd.
2 Don Fernando, kardinaal-infant van Spanje; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
3 Hans Georg von Arnim (1581-1641), onderbevelhebber van Von Wallenstein in de Dertigjarige oorlog. Naar aanleiding van de uitvaardiging van het Restitutie-edict verliet hij de partij van Ferdinand II en streed in het Saksische leger tegen Tilly. Verontrust door de Zweedse inmenging keerde hij na de dood van Gustaaf II Adolf (op 16 november 1632) weer tot de keizerlijken terug.
4 Philips IV van Spanje.
5 Manasse de Pas (1590-1640), markies van Feuquières, neef en beschermeling van père Joseph; zijn *Lettres et Négociations durant l'ambassade de 1633* zijn in 1753 te Amsterdam uitgegeven.
6 Niet François de l'Aubespine, markies van Hauterive, was de uitverkorene, doch Hercule de Charnacé (1588-1637); hij vertrok 21 januari uit Parijs en kwam 9 februari in Den Haag aan. Dank zij het feit, dat hij in Frederik Hendrik een voorstander van de alliantie met Frankrijk vond, verkreeg hij op 15 april 1634 de ondertekening van een verdrag, waarbij de Verenigde Provinciën tegen een jaarlijks subsidie van 2.300.000 livres zich verbonden de oorlog tegen Spanje voort te zetten; de ratificatie volgde op 8 februari 1635. Charnacé was tevens kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst; hij sneuvelde voor Breda in 1637.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 106; *Ep. ad Gallos*, p. 285. De datering op 1632 kan niet juist zijn, daar Grotius toen nog niet in Hamburg was. De brief zal dus van 1633 zijn.

Tam teneor dono quam si dimittar onustus[8].

Dum hic mecum erit animus, quocunque ibo, secum geret intimis sensibus

8 Horatius, *Ep.* I 7, 18.

regis[1] optimi non dicam beneficia, quae et ipsa tamen magni facio, sed singularem in me benevolentiam, cujus certissima testimonia habeo non tam ex liberalitate ejus, quam saepe inverecundia extorquet, quam ex vultu ac sermone, tanto digna, quibus credam, quantum illius sanctitas non minus abest a voluntate fallendi quam majestas ejus a fallendi necessitate. Tuum vero, vir summe, constantissimum amorem ac curam mei supra omnem pecuniam aestimo.

Ad Buticularium[2] scribam, ubi materiam nactus fuero illo meque dignam. Interim dulce est illi probari me, a quo bonarum literarum gustum tam larga faventis fortunae pocula non abstulerunt. Ego ipsi domuique ejus opto tam benignae sortis sedem stabilem recteque fruendi artem.

Wyntgius[3] ubi nunc sit, nescio: ambulatorius est non minus quam nummus ipse et nummi pretium, in quibus ita se exercuit, ut inter operas secundas aut tertias locum suum tueri potuerit, si ita visum fuisset iis, qui tunc res vestras digito temperabant. Tua quidem prudentia et fides in rebus multo majoribus utilis esse patriae poterat; sed habes, quo te soleris, cum circa eam rem tua cura occupatur, propter quam et apud vos et apud nos curae pleraeque suscipiuntur. Veteribus congerronibus Sammarthano[4] et Bergeroni[5] felicia precor omnia, ita, si nostri meminerunt.

Hamb. 9 Febr. 1632(!).

1815. 1633 februari 15. Van A. Oxenstierna[6].

Sacrae Regiae Maiestatis Regnique Sueciae Senator et Cancellarius Ad Exercitus perque Germaniam Legatus Generalis Axelius Oxenstierna, Liber Baro in Kymitho, Dominus in Fiholmen et Tydoen, Eques Auratus etc.

Nobilis et consultissime vir amice praedilecte,

Iamdudum est ex quo rarae eruditionis fama Serenissimo Regi meo[7] mihique innotuisti ac desiderium videndi fruendique tui incussisti non leve. Debui itaque te saepius ad aulam nostram invitare, non tantum propria mea sponte sed aliquoties etiam a S^{a}. Reg. M^{te}. iussus. Verum dum mihi perpetuis itineribus distracto negotiorum moles certam invidet sedem, Summum regum tam immature fata occuparunt[8], ut nec illi mors nec mihi vita explendi voti nostri facultatem hactenus concesserint. Nunc cum virtutum tuarum praeco Salvius[9] vicissim ad vos reverteretur, commodum se obtulit occasio, qua affectus erga te meos ex parte saltem expectorarem. Quodsi tantillum temporis Musis tuis surripere potueris, ut me in his oris invisas, hoc unum scias te rem mihi facturum gratissimam, quam

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
3 Hij wordt meer dan eens in de brieven van deel IV vermeld; niet nader geïdentificeerd.
4 Betreffende Sainte-Marthe zie no. 1750, p. 29 en n. 5 aldaar.
5 Pierre Bergeron; zie no. 1748, p. 27 en n. 4 aldaar.
6 Copie (van de hand van N. van Reigersberch) Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1579. In Nederlandse vertaling gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 4. Beantw. d. no. 1819.
7 Gustaaf II Adolf.
8 Gustaaf II Adolf was op 16 november 1632 in de slag bij Lützen gesneuveld.
9 Johan Adler Salvius, Zweeds kanselier en gezant te Hamburg.

quidem, si aliter nequeo, saltem ita agnoscam, ne molestia itineris tua sit et ut sentias me exilii tui incommoda lenire voluisse.

Plura nunc mihi non licet, sed si desiderio unico meo annueris, Salvio commisi, ut de tempore locoque commodis tecum pluribus communicaret.

Vale.

Berolini die V/XV febr. Anno MDCXXXIII.

T. studiosissimus

Axelius Oxenstierna.

Boven aan de brief als adres: Summo viro Domino Hugoni Grotio amico perdilecto. Hamburg.

1816. 1633 februari 16. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

UEd. aengenaemen van den eersten deser is mij wel behandicht.

Het is seecker, dat in Vranckrijck den trefves niet gelooft werd, doch hier ende in Hollant heeft men daer beter gevoelen van. Altijts gelove ick vastelijck, dat het om Vranckrijcks wil niet achter sal blijven, want vele van de Staeten niet seer fransgesint sijn. Ick hebbe noch niet gehoort, dat Charnassé[2] in Hollant is aengekommen. Hij wert als consulent gesonden, doch hoore niet, dat hij tytel van ambassadeur soude hebben.

In Vranckrijck is men den grave van Egmont[3] al moede, ende, naer sommige meynen, is hij de françoisen mede moede, want sij hem niet seer met gelt versien. Een van sijne edeluyden heeft sijnen hofmeester in een kamer gepoignardeert ende strackx de vluch genomen, alsoo sijn paert gereet stont. Desen hofmeester wert de schult van alle sijne actiën gegeven ende sommige meynen wel, dat het met des graven wil geschiet is. Het is seecker, dat die Bourgignon hem teenemael plach te gouverneeren.

De Staeten van Hollant moeten nu vergadert sijn: ongetwijffelt sal men haest een eynde van de handelinge sien.

Wij vernemen hier seer wel, dat het voor de boden moeylijck reysen is, jae derven dicmaels die van Wienen kommen geen tweemael aen den anderen eenen wech houden: daerom, gelijck ick te vooren gescreven hebbe, een cijferken soude niet quaet sijn.

Ick segge nochmael, dat het te verwonderen is, dat men soo weynich van de handelinge kan hooren.

Het moet in uEd. quartieren al stercker vriesen als hier, dewijle het een seer gracelijcke winter tot noch toe hier is geweest.

1 Hs. Leiden, U.B., cod. B.P.L. 1886. Gedrukt *Bijdragen en Meded. Hist. Genootsch. Utrecht XXIV* (1903), p. 350.

2 Vgl. nos. 1811 en 1813.

3 Lodewijk, graaf van Egmond; zie no. 1798, p. 77 en n. 10 aldaar. Met de hofmeester wordt bedoeld zijn secretaris, een zekere Barot, die op 31 januari 1633 was vermoord; men zie A. Waddington, *La République des Provinces-Unies La France & les Pays-Bas Espagnols de 1630 A 1650 Tome premier (1630-1642) Annales de l'Université de Lyon* Paris 1895, p. 180.

Ick hope den goeden bekenden wel overgekommen sal sijn. UEd. sal van hem wel haest hooren, hoe de saecken in ons lant gaen.

Van Duytslant is hier niet seeckers; den courier, die eergisteren wt Spangnien komt, brengt mede de voorseeckerheyt van de kompste van den infant cardinael[1] in dese quartieren. De coninginne-moeder[2] is noch tot Gent, daer sij buyten disputen penitentie doet, omdat sij het goet geselschap van onse princes[3] mist.

Monsieurs[4] volck passeeren hier haer tijt met duellen, doch meest onder haer. 4 ofte 5 daegen geleden is gebleven Rochebonne, noch heel jong ende fray sijnde, daer sommige alhier wel sin in hadden[5].

Wat uEd. particulier aengaet, gelieve mij sijne intentie te laeten weten, waer ende op wat voet uEd. den koninck[6] soude willen dienen, ende mij commanderen hem daerin te dienen, want ick sonder last niet soude derven yet voorwerpen. Het en soude mede voor uEd. niet voordelijck sijn ende ick soude daerdoor van onvoorsichticheyt geculpeert werden. Ick en twijffele niet, ofte uEd. sal in alles contentement vinden: de redenen bij uEd. geallegeert sijn gefondeert. Hier sijn groote ende goede vrienden, die sijne meriten wel estimeren, maer sonder uEd. last blijft mijnen mont gesloten. Mijn dunck het tijt is eens te resolveren, want den verlopen tijt niet weder komt ende de jaeren vermeerderen.

Dit is tgeene ick voor dese mael kan seggen, behalven dat ick voor altijts ende onveranderlijck blijve,

mijn Heer,

UEd. ootmoedichste ende getroutste dienaer,
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 16^{en} Februarij 1633.

Notitie van Grotius: Rec. den 3 Maert.

In dorso schreef Grotius: 16 febr. 1633. Stoutenburgh.

1817. 1633 februari 23. Aan H. von Friesen[7].

Nobilissimo Juveni Henrico a Friesen Hugo Grotius S.

Manere apud te, juvenis praestantissime, recentem mei memoriam, immemor ipse mei sim, ni gaudeam. Omnium literas amantium studiis prodesse volui semper, et forte adjuvi aliquos, te certe non potui, qui in te habes et lectiones et auxilia. Quin vero ex tui notitia didici, quantum in ipsa aetate praestare possit nativa ingenii nobilitas, diligentiae spiritu animata. Aliis aliquem ex antiquitate soleo pro exemplari proponere, tibi quem proponam extra te ipsum, non habeo.

1 Don Fernando; zie IV, p. 412 n. 11.
2 Maria de Medici.
3 De infante Isabella.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII; hij bevond zich evenals zijn moeder in de Spaanse Nederlanden.
5 De graaf van Rochebonne; zie De Villermont, *Bournonville*, p. 243.
6 Philips IV van Spanje; men vergelijke III bijlage no. 12, pp. 465 vv.
7 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, cod. Supell. ep. 2° LXVI, fo. 233. Voor geadresseerde zie no. 1803, p. 82 en n. 3 aldaar.

Ad publicum Germaniae statum quod attinet, protestantes, si concordes, ut esse dicuntur, manent, et dejectam nonnihil morte egregii regis[8] famam partium victoria aliqua rursus erigit, poterunt, ni fallor, aut partiri Germaniam, aut quod malim, aequa honestaque pace res suas locare in solido.

8 Gustaaf II Adolf van Zweden, die op 16 november 1632 in de slag bij Lützen was gesneuveld.

Ego siquid unquam potero, tibi quod ex usu sit, noli dubitare, quin id mihi quam tibi futurum sit laetius.

Dab. 23 Febr. 1633. Hamburgi.

1818. 1633 februari 23. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Die van den 8. deser is mij behandicht den 10. dach; kan niet begrijpen, dat de mijnen soo lange onderwech blijven; indien ick het wiste, soude het soecken te remedieren.

Rubbens[2] en is in den Hage niet geweest, hoewel hij paspoort daertoe hadde, twelck van de Staeten alhier quaelijck genomen is geweest, ende heeft den hertoch van Aerschot[3] den brief ende sijn antwoort aen Rubbens in den Hage opentlijck getoont ende daervan copie gegeven. Hij is te hooveerdich voor een schilder, hoewel hij nu den tytel heeft van secretaris van den privé raet, doch gelove niet, dat hij noch soo haest van de profijten genieten sal.

Wij hebben hier weder een gedeputeerde van dese sijde wt den Hage gehad, te weten den pensionnaris van Namen[4], die ick meene gekommen is om naerder verseeckeringe van Haere Hoochheyt[5]. Men seyt mede, dat de Hollantsche begeeren, dat de Brabantsche Staeten soude borge blijven van hetgeene soude mogen getracteert werden, soo mosten sij het gouvernement teenemael aennemen, ofte de borge waer niet suffisant, twelck soo niet te doen is, ende wie soude toch borge blijven voor de Hollantsche? Den gemelten pensionnaris is gisteren weder naer Hollant ofte sal vandage vertrecken, men moet nootsaeckelijck haest sien, waer heenen sal willen.

Charnassé[6] hout hem als particulier in Hollant, men stroyt aldaer mede wt, dat de ministers alhier van den koninck[7] hebben gesocht eenige van de Staeten van Hollant te corrumperen, omdat sij den trefves souden helpen vorderen, ende dat hetselfde eenige murmuratie heeft gemaeckt.

Hier seyt men, dat de Sweetsche Leipsich geplundert hebben, dat Coelen, Nieuburch ende die van Luyck onder de protextie van de Staeten van Hollant sijn genomen, dat Gronsvelt[8] casacq gekeert heeft ende trouwen sal met de suster van den lantgrave van Hessen, doch sijn geen seeckere tijdingen, maer mochten metter tijt wel waer vallen, alsoo Gronsfelt niet gaern sal sien, dat den grave van Merode[9] op de Weserstroom sijne troepen maecken wil ende aldaer de quartieren verdeelt. Frietlant[10] doet seer groote levees, voornementlijk van ruyters.

1 Hs. Brussel, Kon. Bibl. Gedrukt *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* 24, 1903, p. 401.
2 De schilder P.P. Rubens; voor zijn politieke activiteiten vgl. IV, p. 65 n. 6.
3 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
4 Jean de Ronneth, licentiaat in de rechten, raadsheer bij het Hoogbaljuwschap van Namen.
5 De infante Isabella.
6 Zie nos. 1811, 1813 en 1816, in het bijzonder no. 1813, p. 94 n. 6.
7 Philips IV van Spanje.
8 Jobst, graaf van Gronsfeld († 1662), veldmaarschalk en diplomaat in dienst van Beieren tijdens de Dertigjarige oorlog; over welke zuster van Wilhelm (1602-1637) het hier gaat, is mij niet bekend.
9 Jean de Merode; zie IV, no. 1409, p. 72 n. 5.
10 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg; zie III, p. 16 n. 6.

Ick hebbe hier mijn neef Van der Mylen[1], die sieckelijck wt Vranckrijck gekommen is; ick vreese seer voor een wtdrogende sieckte, want hij altijts een cleyn coortsien heeft, die savents vermeerdert, daerbij een quaede hoest ende is seer geëxtenueert; soo hij niet beter wert, mochte mijn suster[2] wel hier kommen.

Men heeft [Lortis][3] te Parijs ontboden ende Valence[4], die voor desen geweest is gouverneur van Calais, naer sijn huys gesonden.

Men maeckt in Hollant groote preparatiën ten oorloge; men doet hier oock wat; sij moeten noch wel gelt weten te vinden op credyt, hoewel sij utermaeten veel ten achteren sijn; noch sijnder die geloven, dat den trefves voortgang sal hebben. God geve alles geschiede tot sijne glorie, die uEd. wil nemen in Sijne heylige bescherminge, ende ick blijve altijt,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste ende getrouwste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 23 Februari 1633.

Notitie van Grotius: 23 Febr. 1633. Stoutenburch. Rec. 9 Martii.

1819. 1633 februari 26. Aan A. Oxenstierna[5].

1 Jan van der Myle; hij stierf op 23 april blijkens Stoutenburgs brief van 27 april (no. 1835, p. 119). Cornelis van der Myle en Maria van Oldenbarnevelt hadden vier kinderen: Adriaen (†1664), Jan, Geertruida (†1635) en Magdalena, die kort voor de dood van haar broer Jan getrouwd was met Charles de Loges, kapitein van de garde van Holland, en in 1641 overleed. Bij de dood van elk der drie laatstgenoemden schreef Barlaeus aan Van der Myle een troostbrief zie resp. no. 209, 301 en 417 in *Casparis Barlaei Med. Doct. ac Philosophiae in ill. Amstel. Gymnasio dum viveret Professoris Epistolarum Liber.* Amstelodami Apud Johannem Blaeu MDCLXVII. In brief no. 209 tracht Barlaeus Van der Myle in het verlies van zijn zoon te doen berusten door hem erop te wijzen, dat hem nog een 'filius alter' over is. Hiermede is Adriaen bedoeld. Uit het gebruik nu van dit 'filius alter' blijkt, dat Schotel (G.D.J. Schotel, *Het Geslacht van der Myle* in: *Dordrecht* 1858, pp. 26 vv.) ten onrechte spreekt van een derde zoon Arnold, die overigens in geen enkele andere genealogie van het geslacht Van der Myle genoemd wordt. De fout is overgenomen door Van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, s.v. Ook H.C. Rogge, *Nog een brief van Willem van Oldenbarnevelt* in *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht*, Utrecht 1903 p. 403 n. 1. noemt als de gestorven zoon 'Arnold' met de toevoeging, 'de oudste zoon ...'. Dit is uitgesloten, te meer daar Stoutenburg in zijn brieven van 1629 (IV, nos. 1426, 1445 en 1452) met nadruk over zijn neef spreekt als zeer jeugdig en onervaren, hetgeen niet wel van toepassing is op een jongeman van minstens 25 jaar. Adriaen moet immers ± 1604 geboren zijn, hetgeen bovendien gezien het feit, dat de ouders begin 1603 getrouwd zijn, al weinig ruimte laat voor een nog eerder geboren zoon. Bovendien noemt Stoutenburg in zijn brief van 27 april 1633 (no. 1834, p. 118), als hij de dood van zijn neef meldt, hem 'den tweeden soon van den Heere van der Mijlen'.

2 Maria van Oldenbarnevelt, de moeder van Jan van der Myle.

3 Niet geïdentificeerd; de naam is moeilijk leesbaar.

4 Jacques d'Estampes, markies van Valençay (1579-1639); hij was van 1627 tot april 1632 gouverneur van Montpellier en Calais geweest.

5 Hs. Leningrad, Staatsbibl. Eigenh. oorspronkelijk. aant. Gedrukt *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien Senare Afdelningen Andra Bandet Hugo Grotii Bref, 1633-1639* Stockholm P.A. Norstedt & Söners Förlag. *Hugonis Grotii Epistolae ad Axelium Oxenstierna*

Regni Sveciae Cancellarium Tomus prior 1633-1639. Stockholm Apud P.A. Norstedt et Filios 1889, p. 1; *Hugonis Grotii Epistolae ineditae, Quae, ad Oxenstiernas Patrem et filium, aliosque Sueciae Consiliarios e Gallia missae, ac sub auspiciis viri plur. rever. Jacobi Lindblom*,

Eminentissime domine,

Magnos semper viros videndi cupidus nemo est, quem propius nosse magis aut desideraverim aut desiderare debuerim quam eum, quem sibi instrumentum loco principe rex[1] judicio non minus quam omni virtute consummatissimus ad res in aeternam memoriam exituras delegerat. Nunc cum id felicitatis ultro mihi obtulerit tua - non quaeram verba novitate adulandi blandientia, sed rem, si possum, suo nomine signabo - non tam humanitas, quam divinae imitatrix bonitas, est hoc tanto laetius, quanto solent magis se nobis commendare, quae optantibus et nondum sperantibus obveniunt.

Me quidem semper in tot et tam pertinacibus adversis solata est mens non nisi honestissimorum consiliorum sibi conscia; sed tamen ad erigendum animum magna virium adjectio est iis placere, quibus qui placent, habent, cur sibi non displiceant.

Audebo igitur tuae eminentiae fretus aequitate in jure manu consertum vocare fortunam, magnumque mihi erit ad res meliores auspicium illam contingere dextram pace ac bello nobilem et tantorum operum ministram, cui solam Sueciae curam injunxisse injuria fuerat humani generis.

D. Salvio[2] quantum debeam, satis intelligo, qui me immensa maximorum negotiorum mole non obruto - nec enim potest -, sed occupato semper animo non passus est excidere. Cum illo igitur de tempore locoque comparabo et, dum intuta sunt itinera mihique in hac coeli mutatione nondum satis firma valetudo, sublimitatis tuae placita illo interprete cognoscam.

Deum interim venerans, ut quae pro Europae quiete suscepta sunt consilia glorioso exitu secundet teque, Eminentissime Domine, non principibus tantum ac nationibus, sed et litteris salutarem diu servet.

Hamburgi XVI/XXVI Februarii anni MDCXXXIII.

Tuae Eminentiae toto dedicatus animo
H. Grotius.

1 Gustaaf II Adolf.
2 Johan Adler Salvius, die als gezant van Zweden te Hamburg resideerde.

1820. 1633 maart 9. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Die van uEd. in date den 22^{en} Februarij is mij op sijnen tijt behandicht.

Ick weete seer wel, dat uEd. reden genoech heeft om op geene publycque consideratiën te sien, maer wel op particuliere, waerop ick meyne, dat ick den 16^{en} Februarij[2] int breet hebbe gescreven, als dat daerin uEd. in alles contentement sal gedaen werden; antwoort hebbende sal mij daernaer regleren, want sonder uEd. resolutie kan niet geschieden.

Ick hebbe noch niet seeckers gehoort, wat in de handelinge in den Hage tseder het wederkommen van den pensionnaris van Namen[3] gevordert is, maer mijn dunckt, dat noch al meer reysen sullen moeten gedaen werden, eer sij het eens sullen wesen. Ondertusschen prepareren de Staeten ende prins sich tot oorloch. Hier gaen de preparatiën noch al langsaem naer ouder gewoonte ende, indien den trefves niet tot effect kompt door beleyt van sommige ministers, die, al sijn sij geen Spangnaerden, niettemin martiaels gesint sijn, sie ick hier een wondere revolte. Want de gemeente niet alleen, maer de geestelijcheyt ende adel hebben die hoop van vrede soo ingesogen, dat het moeyte sal hebben haer tot den oorloch te doen resolveren. Godt verleene ons vrede, immers ist ons saelich.

In Vranckrijck is weder groote veranderinge: den guarde des scaux[4] is gevangen met eenige van sijn maesschap ende domesticquen alsmede madame de Vosselaer, sijne suster[5]. Haulterive[6] is geësschappeert, soodat dat huys nu sijn beurte heeft. Charnassé[7] had den 3^{en} deser noch geen publycque audiencie gehad, maer woelt seer onder de hant. Den cardinael[8] heeft wondere methodes, diet de wijste mede werck soude vinden om die te verstaen.

De duytsche saecken hout men hier, dat voordeelijck voor den keyser[9] gaen, ende naer mijn cleyn begrip sijn de Françoisen onbequaem om de Sweedsche plaetsen te occuperen, want sij niet gewent sijn met soo rouwe kost haer lichaem te voeden.

Ick sende uEd. tot confirmatie van de tijdinge van Vranckrijck dit bijgaende extractien[10], ende meer niet hebbende blijve ick altijts,

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., no. 1572. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 477.
2 No. 1816, p. 96.
3 Jean de Ronneth; hij wordt ook genoemd in brief no. 1818.
4 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; hij was sedert zijn voorganger Michel de Marillac in ongenade was gevallen garde des sceaux tot ook hij zich de ongenade van De Richelieu op de hals haalde. Hij bleef opgesloten in het kasteel van Angoulême tot de dood van Lodewijk XIII in 1643.
5 Charles de l'Aubespine had vijf zusters: de oudste, Françoise Marie, is in het klooster gegaan evenals de derde en vierde, resp. Gabrielle en Marie. De tweede, Madelene, is in 1613 overleden, zodat alleen de jongste, Elizabeth, in aanmerking komt; zij was gehuwd met André de Cochefilet, graaf van Vauvineux. Tenzij zijn schoonzuster bedoeld is, de vrouw van François, Eleonore de Volvire, markiezin van Ruffec. In ieder geval weet ik met madame de Vosselaer niet goed raad.
6 François de l'Aubespine, markies van Hauterive,
7 Hercule de Charnacé; zie no. 1813, p. 94 en n. 6 aldaar.
8 De Richelieu.
9 Ferdinand II.
10 Niet meer aanwezig.

Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste ende getrouste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel den 9^{en} Martij 1633.

In margine schreef Grotius: 9 Martii 1633. Stoutenburg.
Rec. den 24 Martij n. st.

1821. 1633 maart 12. Van J. Dupuy[1].

Monsieur,

Vostre lettre du 22. de Décembre[2] ne m'a esté rendue que le Xe de ce mois de sorte quelle n'a pas ioui d'une meilleure fortune que la mienne, et ne sçai à quoi imputer ce retardement sinon à mon malheur qui me prive de la communication d'un homme que ie chéris et estime pour ses rares vertus par dessus toutes les choses du monde. Et m'estonne que demeurant en une ville de si grand traffic le commerce des lettres n'y est mieux establi.

Les nouvelles des amis qui sont celles que désirez plustost sçavoir sont bonnes, Dieu merci, tous estans en bonne santé et n'estant arrivé parmi eux aucun changement notable digne de vous estre mandé.

M^{r}. Rigault[3] est tantost à la fin de son travail et croi que tout l'ouvrage pourra paroistre au iour vers la fin du mois de Juin, car vous cognoissez son humeur qui ne précipite rien et veult du temps pour se recognoistre. Je ne pense pas qu'il y ayt rien à apprehender maintenant du costé de nos prélats comme il luy arriva à l'édition de ses premiers traittez, ces messieurs ayant assez d'occupation à se deffendre contre les entreprises des moines et particulièrement des jésuites qui font tout ce qu'ils peuvent pour se soustraire de leur obéissance.

Je me remets à M^{r}. de Cordes[4], nostre commun ami, pour vous instruire de tout ce différent qui a esté porté iusques aux oreilles du roy[5] et ensuite de monseigneur le cardinal[6]. Le bon homme est tant de vos amis qu'il ne vous déguisera peutestre pas comme à nous le vrai nom du Petrus Aurelius[7] qui a si bien entrepris

1 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1805; beantw. d. no. 1829.
2 No. 1805.
3 Nicolas Rigault - Rigaltius -. Dupuy doelt op *Tertulliani Opera à Nic. Rigaltio recensita, & illustrata notis & indicibus, atque glossario sermonis Africani*, dat in 1634 te Parijs het licht zag; vgl. no. 1784, p. 65 en n. 6 aldaar.
4 Jean de Cordes; zie IV no. 1575, p. 315 n. 7.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 De Richelieu.
7 Jean Duvergier de Hauranne (1581-1643), abt van Saint-Cyran, Frans jansenistisch theoloog, geestelijk leider van de religieusen van Port-Royal. In 1632-33 deed hij in nauwe samenwerking met zijn neef Martinus de Barcos zijn *Petrus Aurelius De Hierarchia* verschijnen, een verdediging van de iurisdictierechten der bisschoppen, niet alleen tegenover de reguliere geestelijkheid - met name de jezuieten -, maar ook tegenover de paus. Het werk werd in 1642

la deffense des évesques que ces messieurs quoiqu'assez mal unis ensemble ont esté contraints d'avouer que sa doctrine estoit orthodoxe, désirants seulement qu'il eust apporté moins d'aigreur contre la Société.

Monsieur de Thou[1] vous a grande obligation du souvenir qu'il vous plaist avoir de luy et m'a chargé de ses humbl(es) baisemains avec la continuation de son service, et cela avec des tendresses et ressentimens d'amitié et d'estime qu'il fait de vous si grands que ie n'ai point de paroles pour vous les expliquer. Il est de retour depuis deux mois de son intendance de Bourgongne de laquelle il s'est acquitté au contentement du gouverneur[2] et de toute la province. Il est menacé d'un second voiage pour quelques affaires qui y sont survenues. La cheute de mons^{r}. de Chasteauneuf[3] que vous aurez désià sçeu d'ailleurs l'a un peu surpris, encore que la faveur qu'il avoit auprès de lui subsistast plus dans l'imagination des hommes que dans l'essentiel, cet homme estant d'une humeur si rude qu'il ne se communiquoit à persone. Ce changement a donné grande matière d'entretien; mais comme vous cognoissez la constitution de nostre gouvernement, cela n'est pas pour produire aucune altération dans l'estat. Son successeur qui est M^{r}. le président Seguier[4] a donné iusques ici grande satisfaction par sa suffisance et douceur de moeurs. M^{r}. de Chasteauneuf est conduit à Angoulesme pour y estre gardé dans le chasteau, et ie ne sçai si on ne passera point plus avant et si la prison sera capable d'expier ses fautes que l'on publie très grandes. M^{r}. de Haulterive[5], son frère, s'est eschappé et retiré, ce dit on, en vos quartiers. Nostre court quoi qu'ambulatoire est tousiours en ces quartiers le roy se plaisant merveilleusement au sejour de S^{t}. Germain et Versaille et depuis peu en celui de Chantilly qui est une terre qu'il a retenu des bien de mons^{r}. de Montmorancy[6], ayant abbandonné tout le reste de la succession aux trois soeurs[7], et de peur qu'il n'arrivast division pour le partage entr'elles, par la déclaration vériffiée au parlement il l'a lui-mesme fait, donnant à m^{r}. d'Angoulesme[8] à cause de sa femme 36. mil livres, à madame de Ventadour[9] 28 mil, et à m^{r}. le prince[10] à cause de sa femme tout le reste des biens tant meubles qu'immeubles à la charge de payer toutes les debtes qui montent à

herdrukt onder de titel: *Petri Aurelii theologi opera, jussu et impensis cleri gallicani ... edita ... in tres tomos distributa* ... Parisiis, excudebat A. Vitray 1642, tesamen met zijn *Confutatio collectionis locorum quos Jesuitae compilarunt tanquam sibi contumeliosos et injurios, ex defensione epistolae ... Galliae episcoporum et censurae sacrae theologiae Facultatis parisiensis, a Petro Aurelio edita* van 1633. Zijn rigorisme deed hem in 1638 in de gevangenis van Vincennes belanden, waaruit hij na de dood van De Richelieu bevrijd werd; een half jaar later stierf hij.

1 Jacques Auguste.
2 Henri de Bourbon, prins van Condé.
3 Charles de l'Aubespine; vgl. no. 1820, p. 101 en n. 4 aldaar.
4 Pierre Seguier (1588-1672); hij was inderdaad op 25 februari Charles de l'Aubespine als garde des sceaux opgevolgd; in december 1635 werd hij de opvolger van Etienne d'Aligre als chancelier de France.
5 François de l'Aubespine, markies van Hauterive.
6 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
7 Charlotte (†1636), Marguérite (†1660) en Charlotte-Marguérite (1594-1650).
8 Charles de Valois, duc d'Angoulême, gehuwd met Charlotte de Montmorency; zie III, p. 144 n. 1.
9 Marguérite de Montmorency, de vrouw van Anne de Levis, hertog van Vantadour.
10 Henri de Bourbon, prins van Condé, gehuwd met Charlotte-Marguérite de Montmorency; vgl. no. 1800, p. 79 en n. 10 aldaar.

onze cens mil escus. Le roy fait revivre la dignité de duché de Montmorancy en considération de m^{r}. le prince et de ses enfans[11].

11 Louis de Bourbon, le Grand (1621-1686), prins van Condé, hertog van Enghien; Armand de Bourbon (1629-1666), prins van Conty, en Anne Geneviève de Bourbon (1619-1679), die in 1642 huwde met Henri d'Orléans, graaf van Longueville (1595-1663), als zijn tweede vrouw.

Je vous mande ces particularitez à cause de la cognoissance que vous avez de nos affaires. Il court un bruit présentement et qui semble se confirmer que mons^{r}. Servient[1], secrétaire d'estat, qui avoit tousiours esté depuis sa promotion en cette charge emploié en la court de Savoie, a esté dépossédé et arresté à Lion s'en revenant de deçà pour l'intelligence, dit on, avec m^{r}. de Chasteauneuf, et lui baille t'on pour successeur m^{r}. Bautru[2] qui a esté ambassadeur en Flandres. Nostre bon ami m^{r}. des Hayes[3] depuis la disgrâce de son fils a dit adieu à la court et mesme s'est privé de la visite de ses amis de ville se tenant tousiours renfermé dans le logis. Je ne manquerai pas au premier jour de le visiter pour lui tesmoigner le ressentiment que vous avez de son affliction.

Si j'estois si heureux que de vous pouvoir rendre quelque service pendant vostre absence ce me seroit une merveilleuse consolation affin que vous cogneussiez par les effects plustost que par les paroles que je suis véritablement,

Monsieur,

Vostre très humble et très obéissant serviteur

J. Dupuy.

De Paris ce XII Mars 1633.

Mes frères[4] vous baisent les mains. Vous nous obligez de saluer de nostre part m^{r}. Lindenbrogius[5].

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Hambourg.

In dorso schreef Grotius: 12 Maert 1633 du Puy.

1822. 1633 maart 15. Van C. Salmasius[6].

Cassium[7] tuum ad te ire sine meis nolui, vir magne, nec sane oportuit. Quum enim tamdiu in officio litterario cessaverim, hac saltem occasione oblata tam bona morae causas indicare debui, quae me hactenus a scribendo retardarunt. Quas et si nullas indicarem, si bene me nosti, non alias credere posses nisi sonticas, ab illa lenta qua conficior tabe, ex quo hic sum, vitio si forte ab aere contracto, sed et ut non nemo putat interno meoque; vel quod verius est, ab utroque. Malos enim ac peccantes humores quemadmodum huc me attulisse verum est, ita et hic peiores me offendisse vero verius. Aerem meae valetudini nocentem sic expertus sum, ut hominum

1 Abel Servien (1593-1659), markies van Sablé en Boisdauphin, graaf van La Roche-Servien, vermaard Frans diplomaat. In 1630 was hij werkzaam in Noord-Italië tijdens de strubbelingen tussen Mantua en Savoye; in hetzelfde jaar nog werd hij staatssecretaris van oorlog.
2 Guillaume Bautru, graaf van Serrant, tolk van de ambassadeurs en gevolmachtigde ministers in Vlaanderen, Spanje, Engeland en Savoye.
3 Antoine de Hayes, wiens zoon Louis in 1632 was onthoofd; zie III, p. 203 n. 4. Vgl. ook no. 1805, p. 83.
4 Pierre en Christophe; zie IV no. 1702, resp. p. 463 n. 4 en p. 464 n. 10.
5 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764 p. 44 en n. 3 aldaar.
6 Gedrukt *Salmasii ep. liber I*, p. 83; *Ep. ad Gallos*, p. 466. Beantw. d. no. 1832.
7 Christian Cassius; zie no. 1808, p. 87 en n. 7 aldaar.

innocentiam laudare non queam. Mala mens in plerisque, malus animus, et qui praesenti in os blandiuntur, mox absenti detrahunt .....[8];

8 Hier is in de tekst der *Salmasii ep.*, helaas onze enige bron, een gedeelte weggelaten. Het is niet onmogelijk, dat dit betrekking had op Daniel Heinsius, met wie Salmasius spoedig na zijn komst in Leiden op al heel kwade voet stond; vgl. IV no. 1510 p. 217 en n. 5 aldaar. Zie ook no. 1832, p. 115.

sed relinquamus illum hominem suis ipsius moribus puniendum. Non alium ultorem quam ipsum mihi volo.

Studia mea, si quid agam iam scire cupis, plane jacent: Arnobii textus editus est[1], notae expectantur, et credo etiam diu expectabuntur. Vix legendis quibus ab nimio otio maloque taedium evincam sufficio. Decrevi me hoc vere medicis totum committere; si eorum ars frustra erit, repetam natale solum. Iam ante sex menses aulicus medicus qui me vidit, morbum meum ad hydropem vergere pronunciavit. Animo tamen sum forti, et quicunque exitus me ab hac lenta valetudine manet, generose feram.

Cassius vester iam et noster tibi plura referet, quae chartis committenda non fuerunt.

Vale, vir summe, et me ama.

Lugduni Batavorum. Idibus Martiis. MDCXXXIII.

1823. 1633 [na 15 maart]. Van G.J. Vossius[2].

Maxime et amicissime virorum,

Non excusabo apud te diuturnum silentium, quamvis te prope solitarium sciam vivere eoque gratiores amicorum literas credam. Etenim satis occupationes meas nosti; et quod scriberem, nihil magnopere erat. Nunc scriptionem differre diutius nec volui nec potui: quippe .....[3] mihi videbatur Salmasii[4] ad te literas a me, sed sine meis literis venire.

Vir ille nihil aeque quam tuam absentiam dolet. Nec multum miror, cum vivat Lugduni. Scis, quid velim dicere. Ante dies non ita multos adfuit mihi quispiam ex amicis Aristarchi[5], qui in tantum moribus et doctrinae Salmasianae detractum ibat, ut non multum supra semidoctos ponere videretur. Cui cum non mediocriter adversarer, ille quodammodo mihi postea accedere, sed dicere, haec nemo Lugduni promere auderet. Nemo credo ex parasitastris Aristarchi parvulis: Nam alia mens paulo cordatioribus, qui et Salmasio et Aristarcho suas tribuere laudes sciunt.

1 Papillon, *Bibliothèque des Auteurs de Bourgogne* II Dyon M.DCC.XLV, p. 267 onder no. 69: *Arnobii Afri, adversùs Gentes Libri VII. cum resensione Viri celeberrimi* .... Lugduni Batavorum 1645; id., 1651. Een tekstuitgave van Arnobius door Salmasius van 1632 of begin 1633 is mij niet bekend. De *Catalogue Général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale, Auteurs, Tome LXXII. Hildebrandsson-Holm* s.v. Hippolyte (Saint) (Paris, Imprimerie Nationale MDCCCCXX. Ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts) vermeldt nog kol. 362: *S. Hippolyti ... Operum volum. II, inedita hactenus nonnulla illius complexum, graece, alia cum latina interpretatione, alia arabice litteris descripta syriacis, ex catena in Pentateuchum ms. bibl. Bodlei., cum versione v.c. Joan. Gagnierii. Accedit spicilegium patrum ... tertii ... saeculi, atque in hoc Leonis Allatii diatriba de Methodiis ac Methodiorum scriptis et Claudii Salmasii commentarius inchoatus in Arnobium ... Denique, appendicis loco, Chalcidius in Timaeum Platonis, ... emendatus et notis illustratus a Jo. Alberto Fabricio*, ... Hamburgi, sumtu C. Liebezeit, 1716-1718.

2 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 265; *Voss. Op. IV Ep.*, p. 174. De brief is beantwoord door Grotius op 9 april (no. 1833) en door Vossius verzonden met die van Salmasius aan Grotius dd. 15 maart (no. 1822); hij zal dus kort na laatstgenoemde datum geschreven zijn.

3 Hier moet een woord uitgevallen zijn.

4 De Franse geleerde Cl. Saumaise, die sedert medio november 1632 te Leiden was.

5 Daniel Heinsius, schrijver van *Aristarchus sacer, sive ad Nonni in Johannem Metaphrasin Exercitationes*, Leiden 1627; voor de moeilijkheden tussen Heinsius en Salmasius zie IV, p. 411 n. 1.

Caeterum praeterquam quod nonnulli Salmasio non satis sint aequi, etiam aer est molestior, ut ambigat, an aetatem illic vivere possit. Hoc spero; nolim enim Batavia, postquam sole suo[1] caret, cito adeo fraudari sydere, quod nuper accessit. Utinam hoc effici possit, ut brevi fruamur utroque. Hoc in voto optimo cuique. Procerum quidem hujus urbis animus est in te qui fuit, et debet; sed opinio est nihil effici posse, priusquam aliquid certi de pace vel induciis aut bello constiterit.

Gallus[2] sedulo operam dat, ne Belgica coalescat multaque ad bellum promittit. Sed verendum, ne si auscultemus, facile aliquid impediat postea, cur pollicitis stare non possit.

Operis mei grammatici[3] jam dimidia pars excusa est. In quarto enim libro occupantur operae. Intra sex septem menses puto caetera consummanda. Mitto tibi Panegyricum et Poematium filii Dionysii[4]. Gratum utrumque fore scio ego et sperat filius, quamvis se probare tibi rudem Musam vix arbitretur.

Vale et cum filio[5] salve. Etiam Tiliobrogae[6] salutem dices, si occasio erit.

Amstelodami.

1824. 1633 maart 16. Aan Willem de Groot[7].

Mi frater,

In literis, quas per Medii[8] manum ad uxorem miseram, ut certiore ituris via minusque interceptoribus obnoxia, ea scripseram, quae aliis literis committere minus tutum judicabam. Quare refert mea scire, quomodo illae patri perierint et an non eas quoque curiosi, ut meas hic et ad me missas aliquando subripuerint. Libera me hac sollicitudine et amicos omnes pro me saluta.

16 Martii ex Cal. novo 1633.

Tuus tui merito amantissimus
H. Grotius.

1825. 1633 maart 16. Van W. van Oldenbarnevelt[9].

Mijn Heer,

Ick hebbe gisteren gescreven onder couvert van Sr Joost van Overbeeckt[10] accuseerende die van den eersten ontfangen te hebben.

1 Grotius.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Guilielmum Blaeu 1635.
4 Dionysius Vossius (1621- 25 oktober 1633) gaf dit jaar o.m. uit *Panegyricus, dicatus Frederico Henrico, Arausionensium principi. Eiusdem Fredericus Victor*. Amsterdami, apud Guil. Blaeu 1633.
5 Cornelis, Grotius' oudste zoon, die bij zijn vader in Hamburg verbleef.
6 Friedrich Lindenbrog; zie p. 44, n. 3.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 847.
8 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
9 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK, A 4 p. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 478.
10 Correspondentie-adres, niet nader geïdentificeerd; vgl. no. 1813, p. 93.

Het is buyten disputen, dat de groote machten, die naer Westfalen sacken, vele plaetsen sullen innemen; evenwel sullen de principaelste steden al wat tegenhouden ende de troupes van Gronsfelt[1] ende Ysenburch[2] haer hindernis geven. Tensij de Staeten haer assisteren, konnen sij daer evenwel niet blijven, overmits op andere oorten in Duytslant het voordelijch voor de keyser[3] gaet ende Frietlant[4] groote levees maeckt, die hij, soo haest doenlijck is, sal emploijeren.

Van den trefves is niet seeckers te scrijven, ende naer ick hoore hebben de Brabantsche gedeputeerde[5] eerst den 7^{en} deser van desen met de anderen beginnen te tracteren; het sal noch al wat aenlopen, eer alles vereffent sal sijn.

Die wt Vranckrijck kommen brengen mede, dat den koninck eenige troupen gelicentieert heeft; dat soude verre vandaen sijn om oorloch in Duytslant te voeren.

Hier kan men niet verstaen, dat Polen geen assistentie soude doen aen den keyser, al waer het maer om den keyser te obligeren in tijt ende wijl hetselfde aen hem te doen.

Corvus[6] heeft mij gescreven; wenschte wel te weten, ofte hij het met Aquarius[7] hout, heeft geen goede opinie van Virgo[8] saecken. Ick hoore wel, dat Octavianus ende Nisus[9] veel bij Aries[10] kommen, maer of het is om Ursa minor[11] wegen ofte Arsaphylaq[12], twijffele ick.

Ick prijse seer de resolutie van den heere borgemeester de Graef[13]; soo behooren alle vrome luyden te doen.

Indien hier in dese landen trefves valt, sal ongetwijffelt op de commercie gelet werden, want de coopluyden niet anders en sullen te doen hebben.

Hyades[14] heeft vele vrienden, Perseus[15], Eustachius[16], Eridanus[17], Hydra[18] ende, soo ick kan mercken, Camillus[19], doch die kenne ick noch niet wel, hebbe hem gisteren besocht, maer hebbe van Hyades niet gesproocken, om redenen dat ick die saecke met Lyra[20] door Eridanus tracteere, hoewel Camillus

1 Jobst, graaf van Gronsfeld; zie no. 1818, p. 98 en n. 8 aldaar.
2 Wolfgang Heinrich I (1588-1635), graaf zu Isenburg und Birstein; hij streed als protestant in Zweedse dienst.
3 Ferdinand II.
4 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg; zie III, p. 16 n. 6.
5 Zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
6 Caspar van Vosbergen; zie III, p. 8 n. 10 en p. 117 n. 6.
7 De R.K. religie.
8 Zweden.
9 Misschien Sir Robert Anstruther en Thomas Howard, graaf van Arundel, die een zending in Den Haag vervulden.
10 Frederik Hendrik.
11 Bestand.
12 Oorlog.
13 Jacob Dircksz. de Graeff; zie IV, no. 1475, p. 159 en n. 4 aldaar.
14 Grotius.
15 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.
16 Don Gonzales Fernández de Cordoba; zie p. 71, n. 10.
17 Louis François Verreycken.
18 Pater Philippus van Brussel, Gonzalvus de Aredondo; zie III p. 435 n. 2.
19 Pierre Roose; zie III, p. 466 n. 4.
20 De infante Isabella.

het nootsaeckelijck moet weten als sijnde nu in[1] 't meeste credit[2]; is seer cloeckt.

De Françoisen, waer ende op wat voet dat sij sijn, konnen haere insolentiën niet laeten, als onlangs gebleecken is, dat een edelman van monsieur[3] in de kamer ende presentie van haer Hoocheyt[4], pater Carel[5], broeder van den hertoch van Aerschot, capucijn, een voetien sette en hem dede vallen, waerover groote murmuratie is geweest onder de principaele van dit lant, middelbaere ende gemeente, soodat niet veel moeytens soude sijn haer te brengen tot wechjaeging van de Françoisen. Immers raede ick den voorseyde eedelman niet te voorschijn te kommen, alhoewel pater Carel voor hem intercedeert.

De oorsaeck van de disgracie van Chasteaunoef[6] wert soo verscheyden verhaelt, dat daer geen fondement op te maecken is, maer men gelooft, dat Haulterive[7] geluckich is wt Vranckrijck te sijn; in Hollant soude hij apparentlijck niet vrij sijn; het is een hoverdigen hoop. Ick gelove niet, dat Maurier[8] daerom het water laijen sal.

Euridanus heeft mij daetelijck geseyt gesproocken te hebben met Lyra - die het met de andere voornoemt ongetwijffelt sal gecommuniceert hebben - van de saecken van Hyades gesproocken te hebben. Alle vallen om hem te emploieren[9], maer hebben begeert te weten van Pleiades[10], met hoeveel Hyades sich ter maent[11] soude contenteren. Waerin Pleiades niet heeft begeeren te treden sonder te vooren te weten de begeerte van Hyades, die hij mach overscrijven, ende sal alles daer naer gedirigeert werden. Van de Aquarius sal geen swaricheyt vallen, naer mijne opinie, ofte moste van Taurus[12] kommen, dat ick niet gelove; van eer[13] moet niet getwijffelt werden.

Hierop sal ick uEd^{s} antwoort verwachten ende moet considereren, dat hier naer diensten[14] extraordinaris reco(m)pencen[15] vallen.

Ick bidde God uEd. te verlenen de volle begeerte van sijn contentement ende blijve,

Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
W.d.B.

Den 16 Maert 1633.

1 In de tekst in code: o t k 22.
2 In de tekst in code: d s f c 18 u.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII, met wie hij in onenigheid leefde. De bewuste edelman is de in no. 1830, p. 114 Vaugibon genoemde Bois-Yvon; zie De Villermont, *Bournonville*, p. 245.
4 Isabella.
5 Pater Carolus Antonius van Aremberg - 1593-1669 -, graaf van Seneghem, capucijn; hij was een broer van Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot, over wie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
6 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; zie no. 1820, p. 101 en n. 4 aldaar.
7 François de l'Aubespine, markies van Hauterive, broer van voorgaande.
8 Ik denk: Benjamin Aubéry du Maurier; zie over hem III, p. 136 n. 5.
9 In de tekst in code: u f 14 l q m n z f s 14 22; Grotius heeft erboven geschreven: emploieren.
10 Van Oldenbarnevelt zelf.
11 In de tekst in code: l b f o u; Grotius heeft erboven geschreven: m ent.
12 De koning van Spanje, Philips IV.
13 In de tekst in code: t b o f 14 s; Grotius heeft er ‘van e[e]r’ boven geschreven.
14 In de tekst in code: c 18 f o r u 14 22; Grotius heeft er ‘diensten’ boven geschreven.
15 In de tekst in code: s f d 23 q f o d 14 22; Grotius heeft er ‘reco[m]pens’ boven geschreven.

In margine schreef Grotius: 16 Maert. 1633. Stoutenburg.
en bovenaan de brief: Rec. 31 Martij n. st.

1826. 1633 maart 23. Aan G.J. Vossius[1].

Est in hac urbe, vir optime, Michael Gellingus[2] ex judaeo factus ante annos hos XVII. bona fide - quantum judicare licet - Christianus. In rabbinicis scriptis vertendis video eum feliciter versari. Et velim ab eo verti librum Iosephi Albi de Fundamentis[3]. Hic non invenit, quae illi ad vitam mediocriter sustentandam et ad labores tales sunt necessaria. Nec multis illi opus est, *ἀγάμῳ καὶ ἀγόνῳ*[4]. Annos habet aetatis XXXVI. Rogavit explorarem, an opera sua in Hollandia posset esse publico fructuosa, ipsi non plane sterilis. Dixi, quod verum est, me vix quenquam illis in locis amicum habere praeter te, ex quo sciscitaturum me, an aliqua spes affulgeat propter quam migrationem instituere posset. Vel ipsum illud quod velum legis deposuit et in rebus arctis Christum nobiscum colere perseverat, tanti mihi videtur, ut aliqua de eo cogitatio suscipi debeat. Sed tibi talia operose commendare injuriam sit facere tuae bonitati.

Vale cum optima uxore[5], familia, amicis.
13/23 Martii 1633.
Tuus totus
H. Grotius.

1827. 1633 maart 25. Aan J. de Cordes[6].

Ex literis tuis, vir reverende, quas 25 Februarii dedisti, video meas, quas mari et Rothomago miseram ad te, amplissimum Lussonium, minorem Puteanum[7], non minus tardas fuisse quam vestrae fuerant, de quarum tarditate cummaxime querebar. Meis non dubito, quin gelu obstiterit magnas saepe injiciens navigantibus moras. Posthac praeferam terrestre per Hollandiam, non amplius meam, iter. Illis ergo literis, quas forte jam acceperis, et gratias egeram Lindembrogii[8] nomine pro chartis transmissis et significaveram, quod nunc repeto, gratias me summas agere regi[9], quod in me etiam absentem beneficia sua depluere voluerit, et amicis, quod meis commodis tam perseveranter invigilent. Caeterum ego, ex quo

1 Gedrukt *Epist.*, p. 111.
2 Michael Gelling; hij vertaalde *Chizzoek Emoena*, een apologetisch werk van Isaak ben Abraham Troki (1533-1594).
3 .... מכתל מידקצה דפס ... וניבד ופסוי ובלא Joseph Albo, *Sepher Ha`ikkarim, i.e. Liber fundamentorum* (*fidei*) *Hebraice*. Soncini 1485; idem, Soncini 1486; Jos. Albo, *Sepher `Ikkârim cum commentario Ets schátûl auctore Gedalja ben Salomo, Hebraice*. Venetiae, Giov. Cajon, impr. a Pietro et Lorenzo Bragadin. 1618. De schrijver, Joseph Albo, was een Spaanse rabbi uit de 15de eeuw. aant.
4 Homerus, *Ilias* III 40: *Αἴθ' ὄφελες ἄγονός τ' ἔμμεναι ἄγαμός τ' ἀπολέσθαι.*
5 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 111; *Ep. ad Gallos*, p. 307. Zie voor geadresseerde IV, no. 1702, p. 464 n. 4.
7 Resp. nos. 1804, 1806 en 1805.
8 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Gallias reliqui, nullam cur tali beneficio utar, probabilem causam video. Ideoque comiter excusari volo hoc animo, ut non minus pro hac oblata quam pro praestita hactenus liberalitate regi optimo et Galliae sim debiturus et responsurus ei munificentiae grata mente semper factis, si unquam se dederit occasio; quod opto quam maxime, atque interim Deum precor, ut regi vitam det longam et vegetam valetudinem, regno statum tranquillum, si tamen tanti boni capax est Gallia.

De rege Sueonum[1] soleo usurpare Lucani ista:

> Cum tot ab hac anima populorum vita salusque
> Pendeat, et tantus caput hoc sibi secerit orbis,
> Saevitia est voluisse mori[2].

Vix dici potest, quantum ejus morte vulnus pars illa acceperit. Vix ante quoque satis sibi cohaerens, nunc multo minus sublato illo, quo velut animabatur spiritu.

Amplissimo Bignonio[3] si precari velim, quantum meretur, animo id concipere non possum, nedum verbis exprimere. Dominum des Hayes[4] vobis consolandum delego. Credite me omnia ea dicere, quae vos dicitis; quos officio in tam officiosum amicum non deesse satis certum habeo.

Valete omnes.

Hamburgi 15/25 Martii, 1633.

1828. 1633 april 2. Aan J. de Cordes[5].

Binas a te, vir reverende, pariter quatriduum jam est quod accepi. Gaudeo minus tarde commercium hoc procedere. Erant tuae illae datae, priores quarto, decimo autem Martii posteriores. Pro studio in res meas tibi atque amicis habeo gratiam. De beneficio regio perstat quam perscripsi sententia[6].

Lindembrogius[7], qui ex Hincmari editione pridem te novit[8], per me ita propius te nosse coepit, ut amicis tuis asscribi magni aestimet.....[9] fortunam doleo. Sed ita evenit, ut, qui secundis rebus insolentius utuntur, etiam cum miseri esse coeperunt, miserabiles tamen non sint. Istas aulae vestrae mutationes assuetus videre, talia nihil miror; et gaudeo tantam esse imperii istius magnitudinem, ut tales motus ne sentiat quidem. Seguierium[10] vidi aliquoties et ex colloquio eruditum, ex fama etiam virum civemque bonum cognovi; quo magis gratulor vobis de tali legum antistite, qualem ipsae eligerent.

1 Gustaaf II Adolf, op 16 november 1632 gesneuveld bij Lützen.
2 Lucanus, *Phars.* V, 685-7.
3 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 en n. 5 aldaar.
4 Antoine de Hayes; zie no. 1805, p. 83 n. 10.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 112; *Ep. ad Gallos*, p. 309; vgl. voor de inhoud no. 1821 van J. Dupuy.
6 Vgl. no. 1827.
7 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
8 *Hincmari Rhemensis Archiepiscopi Opuscula et Epistolae ... Accesserunt Nicolai PP. I et aliorum ejusdem aevi quaedam epistolae et scripta* ... Lutetiae Parisiorum MDCXV. Over Hincmarus, aartsbisschop van Reims, zie no. 1750, p. 29 n. 1.
9 Hier is de naam van Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf weggelaten. Hij was als garde des sceaux in ongenade gevallen en gevangen gezet; zie no. 1820, p. 101 en n. 4 aldaar.
10 Pierre Seguier; zie no. 1821, p. 103 n. 4.

.....[1] non novi, sed si Torasio[2] inimicus fuit, id est ipsi virtuti, nihil illi tam triste accidere poterit, quod citra meritum sit. Bignonus[3] si in Seguierii dignitate dignitati suae praesidium reperit, erit hoc magni boni magna accessio.

D. Des Hayes[4] spero jam et dies et amicorum, tua praesertim, colloquia praestiterint minus, ut doleat, quod dolendo mutari non potest. Quod si ex hoc infortunio id sibi ipse felicitatis fabricavit, ut aulae spes mendaces et personatas amicitias totus effugerit, ne id quidem parum est. Sic enim oportet in vita non minus quam in alea minus recte quod ceciderit arte corrigere.

Rigaltii novam Tertulliani editionem[5] et ex libris et ex ipsius ingenio meliorem et ego et Lindembrogius conspicere avemus. Laborat nunc Lindembrogius in concinnando lexicon veteris sermonis Germanici[6] et multa habet ad eam adjumenta, quae nec Spelmanus[7] nec alii habuerunt. Erit id opus eruditis nec ingratum nec inutile.

Nihil laetior intelligo quam et valere v.a. Thuanum[8] et honoribus dignis suo genere suaque virtute augeri. Idem ut magis magisque fiat, mecum optant omnes, quibus Thuanum nomen in rebus sanctis est.

De Batavicis rebus nihil scribam, absum enim longius. Germania bello sic ardet, ut ignis ille languescere tamen videatur et aliquam spem desituri incendii dare.

Minutiora ad Puteanum scribo[9], ne bis idem. Sed heus, mi senex, cur ego de defenso episcoporum jure contra Loioliticas molitiones[10] nihil ex te? Cur me, quis Petrus sit Aurelius, ignorare pateris? Utinam et opus ipsum videam; scis enim favere me priscae Ecclesiae gubernationi nec amare tot luxationes moris antiqui, quas dispensationum et exemptionum et nescio quibus non nominibus novis res novas appellant.

Valete omnes.

II Aprilis novi Cal. anno 1633.

Salmasium[11] Lugdunensis habitationis jam poenitet; non praestatur honos promissus. Et regnat in scholis ut in monasteriis livor et cum malignitate aemulatio.

1829. 1633 april 2. Aan J. Dupuy[12].

Felix jam mihi esse videor, iuvenis nobillissime, qui literas a te recentes

1 Wiens naam hier weggelaten is, valt moeilijk uit te maken.
2 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie no. 1783, p. 64 n. 1.
3 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.
4 Antoine de Hayes, wiens zoon Louis in 1632 was onthoofd; vgl. III, p. 203 n. 4.
5 *Tertulliani Opera à Nic. Rigaltio recensita, & illustrata notis & indicibus, atque glossario sermonis Africani* zag in 1634 te Parijs het licht; vgl. no. 1784, p. 65 en n. 6 aldaar.
6 Niet verschenen.
7 Sir Henry Spelman; zie betreffende hem en zijn *Archaeologus*, Londen 1626: IV no. 1528, p. 245 en n. 4 aldaar.
8 Jacques Auguste de Thou; zie III, p. 375 n. 8.
9 No. 1829 aan J. Dupuy.
10 Zie hierover no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar.
11 Salmasius in 1631 te Leiden benoemd was daar in november 1632 aangekomen; zie ook Salmasius' brief van 15 maart 1633 (no. 1822, p. 104).
12 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 19. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 113; *Ep. ad Gallos*, p. 313. Antw. op no. 1821.

accipio: id est scriptas XII Martii[1] die ejusdem mensis tricesimo. Quare operam dabo, ne meae putiscant.

Nuper ridens rumusculos scripseram[2]. Valent alioqui et imperator, qui est[3], et is, qui esse vellet[4]. Sed illorum mortem ac morbos solatia sibi confinxerant quibus mors Sueonum regis[5], ne nimium plebem concuteret, talibus remediis egere credebatur. Et quid hoc mirer, cum sint qui nunc etiam non fabulentur tantum, sed et scriptis evulgent vivere illum regem, et magno quodam consilio, ut quondam Baimundum illum ab Antiochia[6] sparsisse mortis suae famam, ut omnium introspectis animis certius in futurum consulat: qui homines peracuti nos velut crassos, qui mortuum mortuum credimus, irrident. Hoc est Germanicum acumen.

Saxo[7] ut arma ita consilia sua seorsim a Sueonibus habet. Missus ad Caesarem[8] et ipsum a Daniae rege[9] Wardeslebius[10] pacis suasor, dum pro pace bibit, sibi pacem perpetuam invenit. At ex Britannia magna Anstruterus[11], homo unus quinquaginta et duas legationes obire missus tot aulas circumambulat, si forte tam taedioso ambitu effici possit, ut Palatina soboles[12] aliquid de avitis imperiis delibet. Matrem[13] ejus pullitiei scitis multum rogatam ad suos ire nolle: ita assuevit regio nomine circumstrepi, ut ne id amittat, sordeant ei Anglica nemora prae Hollandiae paludibus. Sueones interim non desinunt famam partium morte regis inclinatam manu restituere. Nam et Antunnacum vetusti nominis oppidum Isenburgio[14] obsidenti eripuit Boditzius[15], subsidio XII millium e superiore exercitu auctus; et Bavaricas cohortes duas cecidit Gustavus Hornius[16].

Ad vestra venio. V.A. Thuano[17] crescere honores gratulor; mihi gaudeo in tam candido pectore amicam mei restare memoriam. De Castellinovio[18] est ut dicis. Iis fuit moribus, ut casum ejus terrori magis quam dolori plerisque futurum satis possit intelligi. Certe nihil in eo damni facturum Thuanum, quod non abunde

1 No. 1821.
2 No. 1805.
3 Ferdinand II.
4 Ferdinands zoon, de latere Ferdinand III (1637-1657; geb. 1608); het was in 1630 te Regensburg niet gelukt zijn verkiezing tot Rooms Koning door te drijven.
5 Gustaaf II Adolf, die op 16 november 1632 bij Lützen was gesneuveld.
6 Bohemund I (± 1050-1111), een der aanvoerders van de eerste kruistocht, vorst van Antiochië.
7 Johann Georg I, keurvorst van Saksen (1611-1656; geb. 1585).
8 Ferdinand II.
9 Christiaan IV.
10 Johan Joachim von Wartensleben; hij was op thuisreis van zijn vredesmissie in februari 1633, toen hij de dood vond.
11 Sir Robert Anstruther.
12 Karl Ludwig (1617-1680), keurvorst van de Palts, werd - aanvankelijk onder voogdij van zijn oom paltsgraaf Ludwig Philipp van Simmern (1602-1655) - bij verdrag van 14 april 1633 te Heilbronn met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna gesloten weer in bezit van zijn erflanden gesteld, zij het onder sterk beperkende voorwaarden. De vrede van Münster maakte in 1648 de restitutie eerst tot een feit.
13 Elisabeth Stuart, dochter van Jacobus I van Engeland.
14 Wolfgang Heinrich, graaf zu Isenburg; zie no. 1825, p. 107 n. 2.
15 Von Boditz; zie no. 1798, p. 77 n. 6.
16 Gustaf Karlsson Horn (1592-1657), vermaard Zweeds veldmaarschalk.
17 Jacques Auguste de Thou.
18 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf, was als garde des sceaux ontslagen en gevangen gezet.

sit pensatura Seguierii[1] favens bonis omnibus bonitas, vobiscum spero. Principi Condaeo[2] luctus partem deterget regis in partiundo infelicis Mommorantii patrimonio[3] liberalitas. Novit enim, quid distent aera lupinis.

Valete suaviter, amiculi veteres.

II Aprilis novi Cal. anni MDCXXXIII.

Tuus totus

H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsr. Jaques du Puy.

Daaronder: Renvoier.

1830. 1633 april 6. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heer,

Die van den 22 Martij hebbe ick ontfangen ende, dewijle uEd. geen brief van die weecke van mij gehad heeft, is die nootsaeckelijck geïntercipieert, want ick noyt weeck gefailleert hebbe te scrijven. Ick verlange te verstaen ofte uEd. de mijne ontfangen heeft van den 15[en] ende 16[5] Martij; alsdan sullen wij vrijer konnen discoureren.

Ick sij bedroeft, dat uEd. soo ontrouwe knechts rencontreert. Ick sal mede somwijlen den koopman gebruycken.

Wij verstaen hier mede, dat in Silesie stilstant van waepenen is tusschen de keysersche ende Saxissche ende dat den curfurst van Saxen[6] soo redelijcke articulen aen de keyser[7] gesonden heeft, dat men die quaelijck kan weygeren, twelck dan een groote crack voor de Sweetsche soude sijn, soo sij daerbuyten gesloten werden, twelck niet veel onsen trefves soude vorderen.

Gisteren sijn hier gearriveert den aertbisschop van Mechelen[8] met den voorschepen van Gent[9] ende pensionnaris van Douay[10] om neffens den hertoch van Aerschot[11], die hier een wijl geweest is, weder naer Den Hage te reysen ende te brengen resolutie op de wterste intentie van die van Hollant. Maer dewijle den marquis d'Aytona[12], don Gonsales de Cordua[13], ende anderen naer Bouchain

1 Pierre Seguier; zie no. 1821, p. 103 en n. 4 aldaar.
2 Henri de Bourbon, prins van Condé.
3 Zie voor deze aangelegenheid no. 1821, p. 103 en nn. 6 t/m 10.
4 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 q. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootschap Utrecht* 1873, p. 481.
5 No. 1825.
6 Johann Georg I; zie no. 1829, p. 112 n. 7.
7 Ferdinand II.
8 Jacob Boonen; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
9 Willem de Blasere, ridder, heer van Hellebus, eerste schepen van Gent.
10 Pierre de Broide, eerste raadpensionaris van Douai.
11 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
12 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.
13 Don Gonzales Fernández de Cordoba; zie no. 1791, p. 71 n. 10.

getrocken sijn om den gouverneur[14] met gewelt tot reden te brengen, sullen die besongnen wel retarderen.

14 Georges Carondelet, seigneur de Noyelles; de hier beschreven gebeurtenissen dateren van de 9de april.

Den koninck[1] is ongeluckich soo ontrouwelijck gedient te werden; de Hollanders - indien die van Bouchain het wterste waegen - sullen die occasie niet laeten voorbijgaen ende haer met den eersten int velt begeven.

Van Vranckrijck hooren wij niet veel, dan dat den grave van Egmont[2] eenige ruyterie bij hem heeft; wat hij daermede in den sin heeft, moet den tijt leeren. Men heeft de kinders van de princes van Chimay[3] van haer gesepareert, wt vreese dat sij wel soude mogen aen Puyloran[4] een dochter geven, die wel wat beters meriteert. Het volck van monsieur[5] vermogen hem selfs niet om sijne groote indiscretie, die hij hier gebruyckt int mainteneren van insolenten françoisen, twelck over eenige daegen naerbij was om groot rumoer te ontstaen, sijnde de Nederlantsche, Spaensche ende Italiaensche heeren tsaemen gespannen, ende indien sij den insolenten françois, genaemt Vaugibon[6], gevonden hadden, het soude voor haer slecht afgelopen hebben. Ende noch sien ick geen eynde daervan, dewijle het subiect te enorm is, want dese Vaugibon heeft in de kamer van haer hoocheyt pater Carel[7] capucijn, broeder van den hertoch van Aerschot, doen vallen, ende Puyloran acht dat soo weynich, dat hij seyde hem te willen in sijn koets over straet voeren, twelck tot haer geluck niet geschiet is, want coups de baston souden daer geweldich dicht geregent hebben.

Ick sal uEd. ordre verwachten ende blijven,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste ende getroutste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 6 April 1633.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot etc.

In dorso schreef Grotius: 6 April 1633. Stoutenburg; de laeste was 21 Martii o.s.; ont. 12/22 Martii n. st.

1831. 1633 april 9. Aan S. Petit[8].

Viro egregio
Samueli Petito, professori Nemoursensi
H. Grotius S.

1 Philips IV van Spanje.
2 Lodewijk, graaf van Egmond; zie no. 1783, p. 64 n. 6.
3 Magdalena van Egmont, weduwe van Alexander de Ligne-Aremberg, prins van Chimay; zij had twee dochters, Isabella en Margareta van Chimay, van wie eerstgenoemde door Puylaurens het hof gemaakt werd.
4 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie IV, no. 1581, p. 323 n. 2.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk; hij was naar Vlaanderen uitgeweken.
6 Bois-Yvon; vgl. no. 1825.
7 Pater Carolus; zie no. 1825, p. 108 n. 5.
8 Gedrukt in facs. *Auktionskatalog Autographen aus der Sammlung Karl Geigy-Hagenbach und anderem Besitz.* Haus der Bücher, Basel - J.A. Stargardt, Marburg (Auktion am 30. und 31. Mai 1961 in Marburg).

Inter eos, quos in Gallia novi, vir clarissime, sunt, quorum oblivisci velim tui

non fideliter tantum, sed et libenter memini, cuius ut raram conditionem miror, ita probitatem sanctosque mores exosculor. Me quoque non excidisse tibi et speravi semper et nunc gaudeo. Facies rem dignam tua bonitate, si per te sciam, qua nunc studiorum parte publicum demerearis: habeasne ibi librorum quam velles et typographii copiam.

In Germania arma etiam nunc literis obstrepunt nec quisquam est, cui vacet bona fide honestis artibus incumbere inter exacti temporis damna et futuri pericula.

Tibi collegisque tuis quo magis libeat doctrinis vacare, altam et immotam Galliae pacem precor.

Vale, optime Petite, et famam nominis tui ad posteros extende.

IX Aprilis MDCXXXIII. Hammaburgi.

1832. 1633 april 9. Aan C. Salmasius[1].

Quod novus Rheni hospes, novum Albis hospitem literis prior salutas, maxime Salmasi, rem facis non novam quidem, optime de me mereri pridem solitus, sed non minus gratam, quam si nova esset.

Occupassem id officium, nisi metuissem, ne ista literarum commercia, si qua erumperent, nocerent tibi apud eos, quos literarum judices, non quidem Apollo et Musae, sed patriae nostrae rectores constituerunt. Unum, quod tuto potui, feci, ut per Hartswigium[2] tibi adventum istuc gratularer laetumque optarem; quod ille et fecisse se et eximia se acceptum abs te humanitate renuntiavit[3]. Non aeque gavisos alios, qui ibi sunt et literarum *μονοπωλείαν* sibi vindicant, et ex ipso intellexi et ex Vossio et ex Ulysse meo stolato[4] qui, ut video, non tantum *πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα*, verum et *νόον ἔγνω*[5]. Ego quoque idem jam olim praevidi

> Verusque vates ante Cassandram fui[6].

Noveram ingenium hominis, cujus cum ego et commodis et dignitati diligentia non minore quam rebus adhibebam meis, studuerim semper, retuli nihil praeter nigrae loliginis succum[7].

Vossium nostrum jam propius noveris, quo veto credas animam esse candidiorem ullam in Batavis. Ejus amicitia, quanquam dissiti non nihil, spero effici posse, ne tibi ista habitatio nimium displiceat. Quanquam et coelum, ne hoc quidem immerito, accusas; scio enim, quam illud grave sit, paludum suarum vaporibus madens ex sicco tenuique aere venientibus. Sed et huic malo remedia non desunt: primum divitiae Tibulli[8], lucens focus; deinde, ubi serenior aura est, in locis siccioribus deambulatio; vinum quoque paulo generosius et rubellum maxime. Sed haec et quae alia valent adversus pituitam, ne Stoicis quidem semper sanis parcentem,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 112; *Ep. ad Gallos*, p. 311. Antw. op no. 1822.
2 Zie over hem no. 1794, p. 74 en n. 3 aldaar.
3 Zie no. 1801.
4 Maria van Reigersberch, die van oktober 1632 tot maart 1633 in het vaderland had vertoefd.
5 Homerus, *Odyss.* I, 3.
6 Naar Seneca, *Troades* 37.
7 Dit heeft betrekking op Daniël Heinsius; vgl. no. 1822, p. 104 n. 8. Voor de uitdrukking vgl. Horatius, *Sat.* I 4, 100: ... Hic nigrae succus loliginis; ...
8 Met Tibullus wordt gewoonlijk de keurvorst van de Palts, Frederik V, aangeduid.

siquid Horatio[1] credimus, melius dicet tibi Eobaldus Screvelius[2], vir facetus non minus quam eruditus et qui mihi saepe morbum non Galenicis pharmacis, sed Plautinis salibus, quibus scatet totus, ademerit. Florum[3] ab adolescentia debitorem tuum novis a te nominibus obstringi gaudeo; nec minus de Arnobio[4] placet, scrutatore eruditionis absconditae nec cuiquam, nisi Salmasio, patentis. Utinam et Anthologia[5] prodiret; nam sola ea mora est, quo minus de edenda nostra Planudeae *συλλογῆς* versione[6] cogitem, quia prius velim videre, quae abs te aut ex libris aut ex ingenii felicitate emendata sunt, ne corrupta Graeca intelligendo faciam, ut nihil intelligam.

Quae ad Novum Foedus notare coeperam[7], heic non habeo, et si habeam velimque recognoscere et augere, libraria auxilia neque a me heic habeo neque ab aliis habere facile possum. Tum vero typi Hebraei nulli sunt hac in urbe, charta vero bona, sed ad Annales Volusi[8]. Non intercedo, quo minus hac quoque in materia se jactet Aristarchus[9]; palma est publica.

In Burgundiam tuam si quando literas mittes, rogo et hae accedant ad Paulum du May[10], hominem sane suavem.

Vale, excellentissime Salmasi, et mecum adversus malos homines habe bonum stomachum.

Hamburgi, 9 Aprilis ex Kalendario novo, Anni 1633.

1 Horatius, *Epist*, I 1. 106-108:

> Ad summam sapiens uno minor est Iove, dives,
> Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum;
> Praecipue sanus, nisi cum pituita molesta est.

2 Ewald Schrevelius (1575-1646), hoogleraar in de medicijnen te Leiden.

3 Zie betreffende Salmasius' Florus-editie IV no. 1443, p. 123 en n. 2 aldaar.

4 Vgl. no. 1822, p. 105 en n. 1 aldaar.

5 Van Salmasius' uitgave van Griekse epigrammen is niets gekomen; zie Paquot, *Mémoires* III, p. 327 *ββ*.

6 De uitgave van de *Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων* van de Byzantijnse grammaticus Maximos - Manuel - Planudes (tussen 1255 en 1360), die behalve op het gebied van de grammatica op velerlei ander terrein naarstig werkzaam was. Deze uitgave met latijnse vertaling door Grotius zag eerst door Jeronimo de Bosch (1740-1811) - na diens dood voortgezet door David Jacob van Lennep - te Utrecht 1795-1822 het licht: *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita ab Hieronymo de Bosch.* Ultrajecti e typographia B. Wild & J. Altheer, MDCCXCV-MDCCCXXII. Tomus IV volumen I (*Hieronymi de Bosch observationes et notae in Anthologiam Graecam, quibus accedunt Cl. Salmasii notae ineditae*. Ultrajecti e typographia B. Wild et J. Altheer, MDCCCX) bevat de onuitgegeven aantekeningen van Salmasius. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 534 en remarques; zie ook *id.*, no. 537 A.

7 Deel I verscheen te Amsterdam in 1641 *(Hvgonis Grotii Annotationes in libros Evangeliorvm. Cum tribus tractatibus & Appendice eo spectantibus*, gevolgd door *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, tomvs secvndvs.* Parisiis, Sumptibus Authoris, Et prostant exemplaria Apud Viduam Gvlielmi Pelé. viâ Iacobaeâ sub signo Crucis Aureae. MDCXLVI en door *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm pars tertia ac vltima. Cui subiuncti sunt eiusdem auctoris libri pro veritate religionis Christianae, ita digesti vt annotata svis quaeque Paragraphis sint subnexa*. Parisiis, Typis Viduae Theod. Pepingvé, & Steph. Mavcroy, viâ Citharaeâ, è regione viae Mathurinorum. Zie Ter Meulen-Diermanse, resp. nos. 1135, 1138 en 1141.

8 Volusius, latijns episch dichter uit de le eeuw v. Chr. wiens - verloren gegane - *Annales* door zijn tijdgenoot de dichter Catullus (*Carm.* 36) als ‘cacata carta’ werden gekwalificeerd.

9 Daniel Heinsius, zo geheten naar diens *Aristarchus sacer sive ad Nonni in Johannem Methaphrasin Exercitationes*, Leiden 1627.

10 Paul Du May (1585-1645), Frans schrijver.

1833. 1633 april 9. Aan G.J. Vossius[1].

Quarum tu artium praecepta dedisti, eruditissime Vossi, et solutae inquam et vinctae eloquentiae[2], earum summam adeptus laudem ille tuus ingenii quoque filius[3] ostendit te non minus feliciter monstrare domi quam praecipere in publicum; quem ego tua per vestigia tantis passibus vadere vetus et fidus amicus laetissimo animo accepi. Ita perge duplici prole librorum liberorumque ornare saeculum et dubium efficere, scribasne accuratius an gignas felicius.

Salmasius[4] quanti sit, nemo est qui judicare te aut rectius possit aut velit candidius. Literas ad ipsum[5] ut tuto mittantur, tibi commendo, ne nihil ipsi utilitatis allaturae ultro etiam noceant apud illos, quibus magna potestas data est, cui pares utinam sint, pretium ponendi literis. Quod sibi invidentes reperit, id illi magis grave quam nobis improvisum accidit haud ignorantibus, quae ibi regnant ingenia, quali veneno suffusa. Spero tuam non praesentis quidem, sed nec nimium dissiti amicitiam tanti fore ipsi, ut aliorum inimicitias facile contemnat[6], Proceribus vestris, qui in nostra republica, siquid video, *οἷοι πέπνυνται*[7], manere mei curam gaudeo. Ego non desino illos ubiubi possum ornare quibus debeo testimoniis. Caeterum scis, quam illi quoque *ἄχοντι γε ϑυμῷ*[8] attamen unius nutum respiciant, quem ego qualem expertus sim[9], tibi dicere quid attinet, qui ista non minus meipso noveris.

Uxor meliora sperando diem de die ducit. Interim labitur aetas, tempus praeterit, vereor, ne et occasiones, quae se nobis hinc, illinc offerunt, effluant; miserum

1 Gedrukt *Epist.*, p. 112; *Ep. eccl.*, p. 772. Antw. op no. 1823.

2 Vossius' *Latina Grammatica, ex decreto Illustr. DD. Holl. West-Frisiaeque Ordinum, in usum Scholarum adornata, multis quidem in locis Lud. Lithocomi verbis, quibus Scholae adsueverant, reservatis: sed erroribus, quibus scatebat, emendatis; inutilibus resectis; pluribus, quae defierent, suppletis; & omnibus meliori ordine dispositis, Studio atque opera Gerardi Iohannis Vossii. Editio altera, aliquot in locis castigatior priori; notis vero longè auctior.* Lugduni Batavorum, Ex officina Bonaventurae et Abrahami Elzevir. Academiae Typograph. 1628. Hierachter met afzonderlijke titels:
Latina Syntaxis, in usum Scholarum Hollandiae, & West-Frisiae, Superiorum auctoritate, adornata; passim quidem reservatis fere praeceptis & exemplis Ludolffi Lithocomi; sed plurimis repurgata ab erroribus, etiam superfluis omissis, additis necesaariis, atque omnibus meliori ordine digestis, opera Gerardi Io. Vossl. Qui & editione hac altera ad oram notas adiecit. Lugduni Batavorum, Ex officinâ Bonaventuri & Abrahami Elzevir, Academiae Typograph. 1628 en *Latina Prosodia et artis metricae elementa, in usum scholarum Hollandiae ac West-Frisiae, conscripta ab Gerardo Jo. Vossio.* Lugduni Batavorum, Ex officina Bonaventurae & Abrahami Elzevir, Academiae Typograph. 1628. In 1631 was intussen te Leiden de editio tertia uitgekomen en in 1635 zag te Amsterdam de vierde druk het licht.

3 Dionysius (geb. 1612); hij gaf in 1633 een latijnse vertaling van het werk van Everard van Reyd, *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626 uit onder de titel: *Belgarum, aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.

4 De Franse filoloog Cl. Salmasius was in 1631 te Leiden benoemd en daar in november 1632 aangekomen.

5 No. 1832.

6 Dit slaat met name op de vijandige houding van Daniël Heinsius; zie no. 1822, p. 104 en n. 8 aldaar.

7 Vgl. Homerus, *Odyss.* X 495:

> *Τῷ καὶ τεθνειῶτι νόον πόρε Περσεφόνεια*
> *Οἴῳ πέπνυσθαι ...*

8 Homerus, *Ilias* IV, 43.

9 Frederik Hendrik.

est diu pendere. Et illud de induciis negotium trahi posse video hiantibus multis ad Gallorum promissa, an et data. Ego, ut aperte in bellum descendat Gallia, futurum non arbitror; quod si fieret, esset forte spes aliqua Martem victoria finiendi. Sed pecunia, quam annua, bima, trima die offert, etsi praesentem daret, quid inde levamenti ad tanta onera alieni aeris, cujus vel usurae rempublicam mergunt, quae pridem nonnisi vorsura solvuntur?

Grammatica tua[1] exspectabimus, otii Amstelodamensis fructum. Lindembrogius[2] maximi te facit, et veteris Germanici sermonis Lexicon[3] nobis adornat, magnis veterum librorum auxiliis.

Vale, vir praestantissime.

Hamburgi. 9 Aprilis ex novo Kalendario, anno 1633.

Tuus ut semper

H. Grotius.

1834. 1633 april 13. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heer,

Desen sal alleenlijck dienen om uEd. te seggen, dat ick den sijnen van den 30 Martij ontfangen hebbe. Dese mael scrijve noch door de post ende verwachte met devotie uEd. antwoort op de mijnen van den 15 en 16[5] Martij.

De gedeputeerde[6] sijn noch hier ende hebben nieuwer procuratie van den koninck[7], twe[l]ck de Staeten heeft doen resolveren haere gedeputeerde mede volle macht te geven, soodat ick gelove, soo haest de desen weder in Den Hage sullen gekommen sijn, men corte mijlen sal maecken, dewijle het alleen op Farnabucque sal aenkommen.

Ick vinde mij gaeffligeert, dewijle mijn neef van der Mijle[8] hier op sijn sterven leyt; sal daerom uEd. bidden mij te excuseren van vordere beantwoordinge op de sijnen. Evenwel moet uEd. seggen, dat, naerdat den marquis d'Aytona[9] met 6000 man te voet ende 2000 paerden naer Bouchain was getrocken, heeft den gouverneur[10] sijn broeder[11] een mijl vandaer aen de marquis gesonden met verseeckeringe van sijne getrouwicheyt voor den koninck. Den marquis leyde daer 400 man in ende liet een partye vant oude garnisoen ende trock soo voorts nae Camerijck met hem nemende den broeder ende laetende den gouverneur in sijne officie. Onderwegen hebben sij gevonden een Fransche jongen brieven hebbende van den gouverneur Du Chastelet[12] aen die van Bouchain, die antwoorden op brieven aen hem gesonden door die van Bouchain, twelck den marquis oorsaeck

1 Zie p. 117 n. 2 in fine.
2 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
3 Zie no. 1828, p. 111 n. 6.
4 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 r. Eigenh. oorspr.
5 No. 1825.
6 Zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
7 Philips IV van Spanje.
8 Jan van der Myle; zie no. 1818, p. 99 n. 1.
9 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.
10 Georges Carondelet de Noyelles; zie no. 1830, p. 113 en n. 14 aldaar.
11 Antoine Carondelet (1602-1684), seigneur de Maulde.
12 Waarschijnlijk de heer van Saint-Léger, die ook gouverneur van Catelet was tijdens de belegering van deze plaats in 1636.

gaf om de capiteinen te adviseren, dat sij haer souden verseckeren van den gouverneur ende sijnen luytenant[1], om hetwelcke in excecutie te stellen sijn gegaen een sergeant mayor, drie capiteynen ende een soldaet ten huyse van den gouverneur, die aen tafel sat met sijnen lieutenant. Doen sij inquaemen, vraechden haer den gouverneur naer wat nieus; (sey)den sij last hadden den lieutenant te verseeckeren, hetwelck den gouverneur toeliet ende ging in sijn cabinet, daer hij twee gelaeden pistooltiens vont, die hij in sijn sack stack; quam weder binnen. Doen seyden de anderen, dat sij last hadde hem mede te verseeckeren, hetwelcke hem ontstelde; niettemin brocht een glas wijn aen een van de capiteynen, die willende bescheyt doen nam een mes ende stack hem doot; met het selfde mes questen noch een ander capitein tot den doot toe, die men seyt gestorven is, ende nemende een pistool schoot noch een capiteyn doot, ende met de ander faillerende den resterende capitein schoot den soldaet doot, de resterende capiteyn stack den gouverneur met sijn rapier doot. Den broeder, die bij de marquis was, is tot Camerijck gevangen, den deecken van Camerijck[2], mede broeder van den gouverneur, was al te vooren tot Brussel wt de Augustijnen gehaelt ende in De Vier Emmers met soldaeten bewaert, die daernaer is naer Villtvoorden gevoert. Een vreemde tragedie, die den koninck wel node was.

Ick eyndige ende blijve,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 13 April 1633.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot etc.
In dorso schreef Grotius: 13 April 1633. Stoutenburg.
Rec. 18/28 - open gedaen. Nieus van Bouchain.

1835. 1633 april 27. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

De voorleden weecke hebbe ick twee van uEd. bekommen, den eenen sonder date, die opgebroocken was, den anderen van den 12 deser. Den eersten antwoort op den mijnen van den 15^{en}., 16^{en}.[4] ende 20^{en}. Martij, doch evenwel niet volkomentlijck, dewijle ick daer niet wt kan verstaen, hoeveel Hyades[5] int jaer[6] ofte

1 Wellicht Hubert de Quesnoy, stadhouder van Bouchain. in 1632; tussen oktober 1634 en mei 1635 werd hij opgeroepen om te getuigen in het onderzoek nopens de samenzwering van de Belgische adel in 1632.
2 François Carondelet; hij stierf in 1635 in gevangenschap.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 s. Eigenh. oorspr. Niet ondert. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 484.
4 No. 1825.
5 Grotius.
6 In de tekst in code: k o u 18 b f s; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.

maent[7] soude begeeren. Want op alle de reste sal daernaer wel gelet werden, dewijle Lyra[8] wel weet, dat Hyades met Aquarius[9] niet en hout, soodat in alle

7 In de tekst in code: 1 10 14 22 28; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
8 Isabella, de Infante.
9 De R.K. godsdienst; Grotius heeft erboven geschreven: r. religie.

gevalle, als men Hyades meeninge wiste, soude konnen gelet werden, tsij bij Lyra ofte Leo[1] te gebruycken.

Voor Pleiades[2] kan van Virgo[3] niet veel houden ende deelt sulcke plucken, die apparentelijck wederom sullen moeten wtgespogen werden. Denemarken[4] dunck Pleiades, dat Hyades oock soo heel wel niet dienen soude. Mijn dunck, dat alle mensen van Cancer[5] een scrick behoorden te hebben, voornementlijck die vroom sijn. Corvus[6] gelove ick dat somwijlen al wat seyt, dat hij niet en meent, want, naer men mij onderricht, soo Ursa minor[7] niet komt tusschen Leo[8] ende Virgo[9], soo sal het vooreerst op Bremen[10] gelden ende daer ontrent. Ick en wete niet, wie bij ofte ontrent Hyades is, die met hem soude konnen spreecken, ten waert men yemant sonde, twelck niet lichtelijck, dewijle Hyades soo irresolut blijft, soude konnen geschieden. Daerom wilde Pleiades wel, dat Hyades sijne meyninge claerlijck openbaerde ende alle conditiën voorwende, want het nu lange genoech is geleden om sijne bedenckinge te nemen. Als Ple[i]ades dat sal weten, sal hij in alle maniere soecken Hyades te dienen.

Van Andernach is uEd. geabuseert, dewijle het den grave van Isenburch[11] al eenigen tijt geleden heeft ingenomen.

Ick kan niet mercken, dat de gedeputeerde van dese sijde[12] geloven, dat de Staeten aen de haere gerestringeerde ende geclausuleerde commissie souden gegeven hebben. Soo uEd. die geremarqueert heeft, sult mij obligeren daervan te onderrichten.

Haulterive[13] meene ick dat noch in Den Hage is ende wel bij den prins[14], ten waere hij mede met den prins int velt waere getrocken, dat men hout, dat gisteren soude geschiet sijn. Indien Aries[15] in Braba(n)t[16] komt, soo salder gewis slaegen omgaen, want Eustachius[17] daer groote begeerte toe heeft. Perseus[18], Eustachius, Hydra[19] ende Camillus[20] sijn niet tot Ursa minor gesint,

1 Keizer Ferdinand II; Grotius heeft er ‘K’ boven geschreven.
2 Willem van Oldenbarnevelt zelf; Grotius heeft er ‘W. van Old.’ boven geschreven.
3 Zweden; Grotius heeft er ‘Sweden’ boven geschreven.
4 In de tekst in code: 13 f o 14 l b s 19 f 22; Grotius heeft er boven geschreven: d enm rken.
5 Frankrijk; Grotius heeft er ‘Vr’ boven geschreven.
6 Caspar van Vosbergen. Grotius heeft er ‘Vosb.’ boven geschreven.
7 Bestand; Grotius heeft er ‘tr’ boven geschreven.
8 Grotius heeft er ‘k’ boven geschreven.
9 Grotius heeft er ‘Sw’ boven geschreven.
10 In de tekst in code: a 26 14 l f o; Grotius heeft er de betekenis boven geschreven.
11 Zie no. 1825, p. 107 n. 2.
12 Zie no. 1800, p. 78 n. 7.
13 François de l'Aubespine, markies van Hauterive; vgl. no. 1825, p. 108.
14 Frederik Hendrik.
15 Frederik Hendrik; Grotius heeft er ‘Prinse v. Or.’ boven geschreven.
16 In de tekst in code; a s b 11 10 (o) u; Grotius heeft er ‘Brabant’ boven geschreven.
17 Don Gonzales Fernández de Cordoba; Grotius heeft er ‘Cordua’ boven geschreven.
18 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2; Grotius heeft er ‘Aytona’ boven geschreven.
19 P. Philippus van Brussel, Gonzalvus de Aredondo; zie over hem III, p. 435 n. 2. Grotius heeft de naam erboven geschreven.
20 Pierre Roose; zie III, p. 466 n. 4. Grotius heeft er ‘Rose’ boven geschreven.

Argo[1] ende Gracilius[2] met Aquila[3] ter contrarie houden niet van Arstophylax[4]. Lyra is neutral, overmits die wel siet, dat het achterdeelich is in alle manieren voor Taurus[5] Ursa minor op die voet te sluten[6]. Eridanus[7] komt nu mede, daer van Ursa minor gesproocken wort, dat goed voor Pleiades[8] saecken is. Koste Hyades tot Coelen[9] kommen, alsdan soude men met hem konnen spreecken.

Den marquis d'Aytona meende vandaege naer het leger te vertreck[en], alsoo alles marcheert, maer is noch voor een dach ofte twee wtgestelt. Men hout, dat alsdan de gedeputeerde naer Den Hage trecken sijnde een jacht van de prins tot Antwerpen, die op haer wacht.

Den graef van Warphuse[10] is bij die van Mecchelen gesententieert begaen te hebben crimen laesae ma^{tis}, sijne goederen geconfisqueert ende voor altijts gebannen.

Tot Brussel is gestorven den tweeden soon van den heere van der Mijlen[11] tusschen de 22^{en} ende 23^{en} April, snachts ten 4 uren. In Seelant is mede overleden den rentmeester van Bewesterschelt[12], twelck mij van herten bedroeft; doch die wech moeten wij altemael in. Graef Jan van Nassau[13] is drie daegen geleden n(aer) Duytslant verreyst.

Meer hebbe ick vo(or) dese mael niet dan dat ick blijve,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

Den 27^{en} April 1633.

Indien uEd. onder couvert gelieft te scrijven, soude konnen het opscrift maecken: A Monsieur Monsieur Fontbarré, commissaire des monstres, demeurant au Sablon auprès du Cocq d'Inde à Brusselles.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot. etc.

In dorso schreef Grotius: 27 April 1633. W. Oldenb. Open; rec. VI mey door Audart[14].

1 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; Grotius heeft er 'Aerschot' boven geschreven.
2 Jacob Boonen, aartsbisschop van Mechelen (zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar); Grotius heeft er 'E .. van Mechelen' boven geschreven.
3 Brussel; Grotius heeft er '.... Spaegnie' boven geschreven.
4 Oorlog; Grotius heeft het woord 'oorlogh' erboven geschreven.
5 Spanje; Grotius heeft er 'Spaegnie' boven geschreven.
6 In de tekst in code: r m t u f o: Grotius heeft er 'sluiten' boven geschreven.
7 Louis François Verreycken; zie IV, p. 50 n. 12. Grotius heeft erboven geschreven: 'Verreicke'.
8 Grotius heeft erboven geschreven: 'W. van Old.'
9 In de tekst in code: d n f m 14 22; het woord is er door Grotius boven geschreven.
10 René van Renesse, graaf van Warfusée; zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
11 Jan van der Myle; zie no. 1818, p. 99 n. 1.
12 Johan van Reigersberch, Maria's oudste broer, was in 1632 overleden.
13 Jan van Nassau-Siegen (1583-1638).
14 Correspondentie-adres; vgl. no. 1837.

1836. 1633 mei 2. Van D. Tilenus[15].

Vir praestantissime,
Quod serius respondeo nuperis tuis non occupationibus factum est, sed acer-

15 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., 30 A t. Eigenh. oorspr.

bissimis chiragrae doloribus, quorum testem habebis *χαχογραφίαν* istam, quae utinam minus molesta sit tibi legenti quam fuit mihi scribenti. Caeterum non poenitet me quaedam forte minus iucunda auribus tuis inseruisse literis meis, quando tam iucundas ac prolixas abs te elicuerunt.

De Novatoris illius anonymi scripto[1] nulla ad nos rumoris aura pervenit. Omnino et pietati et veritati iuxta est noxium, nil nisi gliscentem Epicureismum fovere idoneum. Sed obsecro te num probabilius aut tolerabilius Calvini dogma sit longe maxima generis humani parte sempiternis cum diabolo cruciatibus mancipanda absque ullo ad cuiusquam peccata (?) respectu, ne lactentibus quidem infantibus exceptis? Sed nec Socin.[2] magis est illa Novatoris sententia quam Piscat.[3], qui statuit impios in stagnum ignis et sul. abiiciendos quidem, sed protinus in nihilum redigendos quemadmodum hic nummorum *παραχαραχται* in lebetem ferventis olei plenum coniecti momento exanimantur. Scio, quam invisa sit *χαινοτομία* et quantorum malorum semper caussa fuerit *τὸ ἄμετρον τῆς ἀνθολχῆς*. Sed nemo profecto tam commode dicet, ut propter privatam alicuius opinionem forte ex Origene[4] haustam deserto puriore coetu ad novos istos manichaeos me conferam. Quin et apud Socin. minus absurda super hoc dogmate me legere memini, puta non nisi post gravissimos et acerbissimos multorum seculorum cruciatus poenas impiorum desituras. Interim miror quod Amstelodami Gallorum potius Ecclesiam adeundam censueris compertum habens insignem illum Stentorem Bassecurtium[5] geminata apostasia nobilem illi praeesse. Aluimus Ecebolium[6] istum Sedani per aliquot menses quo tempore, cum Veneri et Baccho strenue litasset neque nobis liberet diutius *θηριοτροφεῖν*, ad Metenses se contulit, quos cum eorundem numinum cultu offendisset, ad Batavos profugit, quibus cum impudentiam suam in calumniandis immerentibus probasset, spartam hanc nactus est, quam incursando in Goulartium[7] *τὸν μαχαρίτην* egregie ornasse visus est.

Laetor ab Hamburgensibus eum tibi honorem haberi, quem eximiae tuae dotes merentur. Faxo conticescat improbus ille rumor pridem hic sparsus quasi vetuisset magistratus intra pomoeria urbis versari.

Deum precor, ut in constituendo lare ea tibi suggerat consilia, quae non modo

1 Welk geschrift hier bedoeld wordt, heb ik niet kunnen achterhalen.
2 Faustus Socinus (1539-1604), antitrinitariër; zie IV, no. 1363, p. 5 n. 1.
3 Joannes Piscator (1546-1625), protestants theoloog.
4 Origenes (± 185-± 254), kerkelijk schrijver; zie III, p. 444 n. 7.
5 Fabrice de la Bassecourt (1578-1650), Waals predikant te Amsterdam, contraremonstrant.
6 Ecebolius (*Ἐχηβόλιος*) is de naam van een Grieks sofist uit de 4e eeuw, die tijdens de regering van Constantijn de Grote (325-337) voor christen wilde doorgaan, maar na de troonbestijging van Julianus Apostata (361) zich een fervent aanhanger van het heidendom toonde. Tilenus doelt met de naam op De la Bassecourt, die van katholiek priester tot de hervorming overging (1603), tot de R.K. Kerk terugkeerde en haar wederom - thans definitief - verliet (1606). Hij bevond zich toen te Sedan, werd in 1607 predikant te Metz en - na enige omzwervingen - in 1617 te Amsterdam.
7 Simon Goulart (1576-1628), Frans protestants theoloog. In 1601 werd hij als predikant aangesteld om de Waalse gemeente te bedienen; vanwege zijn remonstrantse beginselen werd hij echter van zijn functies ontheven. Hij schreef o.m. *Brief Traité de la grâce de Dieu envers les hommes et de l'éternelle élection des fidèles et réprobation des infidèles*, Amsterdam 1616; hiertegen schreef De la Bassecourt *L' Election éternelle et ses Dépendances*, Amsterdam 1618, waarop Goulart antwoordde met *Examen des opinions de M. Fabrice Bassecourt contenues en un livre de disputes intitulé: L'élection éternelle et ses dépendances.* Amsterdam 1618.

privatim tibi sint utilia, sed etiam in publicum salubria *χαὶ συμβιβασιχά*. Ego tam longum et acre cum arthritide certamen perosus mortem oro, taedet coeli convexa tueri[1].

Plura addere vetant distorti fractae manus dextrae articuli.

Salutat te officiosissime uxor mea[2], uterque et tuam cum caritatibus tuis, etsi nondum ad te reversis, salutamus. Coniungat Deus loco quam commodissimo in terris, quos ego non nisi in coelis me revisurum persuasum habeo.

Lutetiae, 2 Maii 1633.

Tuarum virtutum cultor perpetuus
D. Tilenus.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius à Hambourg.

In dorso schreef Grotius: 1633 Tilenus.

1837. 1633 mei 3. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Ick hebbe die van den 19 April wel ontfangen ende sij ten hoochsten verwondert, dat mijne brieven niet terecht sijn gekommen, want ick alle weecke gescreven hebbe. In mijne leste van den 27[en] April onder het couvert van Audart[4] hebbe ick uEd. gebeden te willen het opscrift maecken: A Monsieur, Monsieur Fonbarré, commissaire des monstres demeurant au Sablon auprès du Cocq d'Inde à Brusselles, die mij dan wel ter hant sullen kommen.

Ick hadde meede gescreven, dat ick verwondert was, dat Hyades[5] niet vermaende, hoeveel hij ter maent[6] ofte tjaers[7] soude begeeren, alsoo ick meene, dat in Aquarius[8] geen swaericheyt sal vallen, dewijle Lyra[9] wel weet, dat Hyades daer geen vrient van is. Nu daerop verwachte ick antwoort. Ick en hebbe geen kennis met coopluyden alhier; sal daerom die van Antwerpen gebruycken.

De gedeputeerde[10] sijn noch niet vertrocken; het schijnt, dat Aquila[11] ende Taurus[12] niet eens sijn. Camillus[13] hout het met Taurus, soo doet oock Hydra[14], die liever

1 Vergilius, *Aen.* IV 451.
2 Jeanne de Guillon.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 t. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 487.
4 No. 1835; voor de naam zie aldaar, p. 121 en n. 14 t.p.
5 Grotius.
6 In de tekst in code; u f s l b 14 o 28.
7 In de tekst in code: 28 k 10 f 26 r.
8 De R.K. godsdienst.
9 De infante Isabella Clara Eugenia.
10 Vgl. no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
11 Brussel.
12 Spanje.
13 Pierre Roose; zie III, p. 466 n. 4.
14 Pater Philippus van Brussel, Gonzalvus de Aredondo; zie III, p. 435 n. 2.

Arstophylax[15] saegen als soo Ursa minor[16]; den tijt sal het haest moeten leeren, want den prins[17] tot Schenckenschans al eenige daegen geweest is.

15 Oorlog.
16 Bestand.
17 Frederik Hendrik.

Hier is mede alles aent marcheren. Soo ick kan bemercken, soo hebben wij noch al oorloch in Duytslant te verwachten.

Ick sij verwondert dat uEd. van joffrou van der Mijlens huwelijck[1] niet gehoort heeft; sij is al in de paesweeck getrout ende haer [broeder] is tot Brussel den 23 April overleden, meyne de voorleden weeck in Den Hage begraeven is. Ick verstaen, dat de vader en de moeder wtermaten bedroeft sijn; soo is oock den oom[2]. Doch alles wat van God komt moet geduldich opgenomen werden.

Ick eyndige ende blijve,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste ende
getroutste dienaer.

Den 3 May 1633.

Een courier wt Spangien, die twee daegen geleden gekommen is, seyt, dat de vloot in salvo is.

Adres: Aen Mijn Heer Mijn Heer de Groot.

In dorso schreef Grotius: 3 Mey 1633. Stout.

en bovenaan: Recepta den XI[en] May 1633.

1838. 1633 mei 10. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Tsedert die van uEd. van den 19[en] April hebbe ick niet vernomen; sij moeten wederom geïntercipieert sijn. Ick hebbe weeckelijck gescreven ende lest den derden Mey[4].

Drie van de gedeputeerde, die wt Den Hage hier waeren, sijn over eenige daegen vertrocken, ende den aertbisschop ende hertoch van Arschot volgen heden[5]. Men hoop noch al vreede, hoewel daervan verscheyden gesproocken wert, of het goet voor den koninck[6] is ofte niet. Sommige meenen, dat de commercie soo in Hollant in tijde van vrede sal groijen, dat naer de expiratie sij soo machtich sullen sijn, dat dese prouinciën niet sullen derven reppen.

Den prins[7] hout men ontrent Emmerick, den marquis d'Aytona[8] tusschen Lier ende Mecchelen; soo lange de Heeren niet weder in Den Hage bij den anderen sijn, weet

1 Magdalena van der Myle, dochter van Cornelis van der Myle en Maria van Oldenbarnevelt; zie no. 1818, p. 99 en n. 1 aldaar.
2 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 u. Eigenh. oorspr. Niet ondert. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 488.
4 No. 1837.
5 Vgl. no. 1800, p. 78 n. 7.
6 Philips IV van Spanje.
7 Frederik Hendrik.
8 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.

men niet te oordelen. Indien de legers marcheerden, souden oorsaeck geven van scrijven.

Dien tijt verwachtende blijve ick voor altijts,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer.

Den 10 Mey 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot.
In dorso schreef Grotius: 10 Mey 1633 Stout. Rec. den 20 May n. st.

1839. 1633 mei 14. Aan G. Lusson[1].

Literas tuas nunquam lego, vir illustris, sine sensu quodam irrepentis in animum gaudii tantae et tam constantis amicitiae conscientia. Quare supplex a te peto, ne, quod manum subduco regiae munificentiae, ita accipias, quasi non aut regis maximi[2] beneficium aut tuam amici optimi hac in re operam faciam quanti debeo. Memini illud poetae *Οὐκ ἀπόβλητα θεῶν δῶρα*[3], nimirum *ἐριχύδια*. Sed et illud in legibus, quae praesidibus Romanis dari solebant, minime vanum, *οὔτε πάντα, οὔτε παρὰ πάντων, οὔτε πάντοτε*[4]. Quorum ultimum hoc maxime ad me videtur pertinere. Nam rogatus ab aliquot principum ministris, essemne auctoratus cuipiam, quia ea fama vagabatur, dixi memorem me, dum viverem, fore eorum bonorum, quae in Gallia percepissem, caeterum ex quo inde abiissem, esse me liberum meique juris. Ostentant se occasiones non uno ex loco minime spernendae, sive honoris sive commodorum spectetur ratio. At mihi semper illud se menti subjicit: Deliberandum est diu, quod statuendum est semel[5]. Spero talem fore conditionem meam, quae aliquando mihi permittat Galliam et dulces amicos revisere et coram gratias agere, tibi, vir maxime, Thuano[6], Cordesio[7], Puteanis[8], Pelleterio[9], quorum nomina in animo penitus scripta gero ac geram, quocunque me fortuna tulerit. Quod si non immerito sapientes beneficia ex animo, non ex effectu aestimant, ego jam et hujus novi beneficii, quod regia bonitate, amicorum auxilio habere potui, sum debitor. Nam animum qui dandi habuit, aequum est, ut et animum ejus, qui accipere potuit, habeat sibi obligatum. Ego si ullo opere adjuvare eos potuissem aut possem, quorum indefessum studium pro salute ac gloria Galliae tuendisque ac propagandis finibus ac foederibus apud populos omnes praedicare non desino, nihil magis volenti mihi fuisset. Nunc restat, ut precibus apud Deum praestem quod factis praestare iniquitas fortunae me hactenus vetuit. Salvam Galliam, statum ejus tranquillum, res florentes, amicos in rebus prosperis si intelligam, erit id mihi solatium ingens contra longa mala, ad quae novum accessit damnum, quod uxor ejusque domus fecit in morte fratrum maximi[10], viri inter Zelandos praestantissimi.

Vale, vir eximie.

Hamburgi, 14 Maji, 1633.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 113; *Ep. ad Gallos*, p. 315.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk; ter zake vgl. no. 1827, p. 109.
3 Homerus, *Il.* III, 65:

οὔ τοι ἀπόβλητ᾽ ἐστὶ θεῶν ἐριχυδέα δῶρα.

4 Citaat mij onbekend.
5 Publilius Syrus, ed. Otto Friedrich, *Publilii Syri Mimi Sententiae*, Hildesheim 1964, p. 38; J. Wight Duff-Arnold M. Duff, *Minor Lat, Poets* (Loeb), p. 34, 155.
6 Jacques Auguste de Thou.
7 Jean de Cordes.
8 De gebroeders Pierre, Jacques en Christophe Dupuy.
9 Wellicht Isaac Pelletier, predikant te Vendôme, ook genoemd III. no. 1246, p. 278.
10 Johan van Reigersberch; vgl. no. 1835, p. 121 en n. 12 aldaar.

1840. 1633 mei 17. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick hebbe die van den 23, 30[en] April ende 3 Mey ontfangen, soo dat ick meene, dat geene brieven van uEd. gemist sijn, maer voor desen wel hebbe bekommen, die open geweest waeren, gelijck ick uEd. hebbe gescreven[2]. Den lesten quam spoedich over, hebbende die den 14 deser ontfangen. Ick hebbe tot tweemael gescreven, aen wien uEd, het opscrift kan maecken[3]. Desen scrijve ick door Deltoton[4].

Het versoeck van den prins van Brandenburch[5] aen de Sweedsche koninginne[6] vinde niet, dat dat de middel is om Duytslant in vrede te stellen, maer wel soo men die wilde geven aen den koning van Polen[7]. Andere rijcksteden behoorden exempel te nemen aen Nurenburg. Saxen sal ongetwijffel sichselven bedrogen vinden.

Van Bouchain is het nu heel stil ende de gevangens werden wel bewaert[8]. Het doode licchaem van den gouverneur[9] is wel gebalsemt ende staet noch boven de aerden.

Vranckrijck doet belofte genoech aen de Staeten, maer mijn dunck niet, dat sij het al te veel geloven, hoewel Schorpius[10] met de sijne daertoe seer stoocken.

Den grave van Egmont[11] wert ten besten in Vranckrijck niet getracteert, men heeft eenige daegen geleden gesproocken, dat hij sich socht met Spangnien te reconcilieren.

Ick verwondere mij, dat uEd. vreemt vint van het volck van Lepus[12], dat die insolent sijn, dewijle Lepus nu behoort van alle de werrelt bekent te sijn, ende wijser geselschap soude bij hem niet konnen dueren.

Ick gelove Corvus[13] crullen in sijn staert heeft ende seer tot Aries[14] genegen is, gelijck mede doet Sagittarius[15], ende meenen dat, Aries volmaeckt is.

Dat Hyades[16] tijt begeert, meene niet, dat dat quaelijck genomen kan worden, maer om yemant te senden daer hij is dunck mij quaelijck sal willen om de groote

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 v. Eigenh. oorspr. Niet ondert. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 489.
2 Vgl. no. 1835.
3 Vgl. nos. 1835 en 1837.
4 Holland.
5 Dit zal Friedrich Wilhelm (1620-1688) zijn; het betreft waarschijnlijk een huwelijksaanzoek. Friedrich Wilhelm huwde in 1646 met Louise Henriette, gravin van Nassau (1627-1667), oudste dochter van Frederik Hendrik, en in 1668 met Dorothea von Holstein-Glücksburg (1636-1689).
6 Christina (1626-1689), de dochter van Gustaaf II Adolf. Na de dood van haar vader (16 november 1632) kwam zij onder regentschap van rijkskanselier Axel Oxenstiern; op 7 december 1644 nam zij zelf de regering in handen en deed afstand in 1654.
7 Wladislas VII (IV); zie III, p. 206 n. 6 in fine.
8 Vgl. no. 1834.
9 Georges Carondelet, seigneur de Noyelles; zie no. 1830, p. 113.
10 François van Aerssen.
11 Lodewijk graaf van Egmond; zie no. 1783, p. 64 n. 6.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; vgl. p. 127 n. 10.
13 Caspar van Vosbergen.
14 Frederik Hendrik.
15 Cornelis van der Myle.
16 Grotius.

ende moyelijcke distantie van plaetse. Doch nu is de vraege, ofte Hyades sonder Ursa minor[1] met Taurus[2] niet soude willen aenspannen, opdat Heliades[3] daernaer sijne woorden mach beleyden, want de subtijlste alhier twijffelen nochal aen Ursa minor, doch Heliades niet, dewijle hij wel bemerck, dat Aquila[4] het Taurus sal over den hals dringen ende Lyra[5] is mede seer tot Ursa minor genegen. Evenwel souden de saecken van Leo[6] groote veranderinge konnen brengen. Hier hebben wij, dat den prins van Orangien Rijnberck heeft geblocqueert ende den Rijn onder ende boven gesloten, maer niet dat hij approches begonnen heeft. Soo hij het met vrientschap kan crijgen, gelijck men jae seyt, soo behoorden hij sijnselven daervoor niet te waegen, want een cogel soude hem soo wel konnen wechnemen als een ander; het soude een groot verlies voor de Staeten sijn ende onwtspreeckelijcke disordre veroorsaecke. Nu moeten wij verwachten, wat operatie des aertsbisschops[7] ende hertoch van Aerschot[8] kompste in Den Hage sal doen, die buyten disputen saeterdach verleden aldaer moeten gekommen sijn. Of die sullen tewege brengen, dat den prins sijn leger soude verlaeten ende daer kommen, twijffele ick seer, ende soo ick verstaen, soo hebben de Brabantsche gedeputeerde expresse last den prins int leger niet te volgen. Den marquis d'Aytona[9] met sijn volck is noch ontrent Mechelen ende Lier.

Men spreeck veel, dat monsieur[10] sich sal met sijn broeder accommoderen door het houwelijck van Lorraine[11], mits den cardinael de Lorraine[12] wil trouwen met madame de Combalet[13].

Eer ick die van uEd. van den 3 Mey ontfing, wiert mij van twee verscheyde geloofwaerdige persoonen geseyt, dat Hamelen ontset was.

Dit is alles, dat mij voor dese mael voorkomt, ende blijve daermede voor altijts,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer.

Den 17^{en} Mey 1633.

1 Bestand.
2 Spanje.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Brussel.
5 De infante Isabella.
6 Ferdinand II, keizer van Duitsland.
7 Jacob Boonen, aartsbisschop van Mechelen, een der onderhandelaars in Den Haag; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
8 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
9 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.
10 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII, met wie hij in onmin leefde; hij hield zich evenals zijn moeder Maria de Medici in de Zuidelijke Nederlanden op.
11 Margareta van Lotharingen, met wie Gaston op 3 januari 1632 in het huwelijk was getreden; zie III, p. 206 n. 6.
12 François Nicolas, hertog van Lotharingen (1609-1670). In 1634 huwde hij tegen de wens van De Richelieu prinses Claude van Lotharingen. ((† 1648), jongste zuster van hertogin Nicole († 1657); laatstgenoemde was de vrouw van zijn broer Karel III (IV), hertog van Lotharingen, over wie III, p. 195 n. 8.
13 Marie Madeleine de Vignerot, dame de Combalet, nicht van De Richelieu; vgl. III, p. 314 en n. 5 aldaar.

In margine schreef Grotius: 17 Mey 1633. W. Oldenb.

1841. 1633 mei 25. Aan Willem de Groot[1].

Uxorem, mi frater, tuam[2] partu recte solutam valere nec minus infantem gaudeo; et quod conjugi meae Christianam infantis educationem commendatam esse voluisti pro grato habeo tibique et matrifamilias tuae et infanti omnia precor prospera ac salutaria.

Ego et Cornelius[3] studiis tempora satis vacua impendimus et quandoquidem is jam poene absolvit Wesembecii paratitla[4] - legerat jam ter Institutiones et Latinas[5] et Batavas[6] - cupiam mitti mihi Iacchaei physica et metaphysica[7], in quibus eum exerceam; tum vero et Praxin Merulae[8] et mandata secundum quae in urbibus inque Hollandiae judicum consessu vetere et superiore judicatur.

Quod restat tibi tuisque et parentibus et amicis precor omnia ex voto.

25 Maji 1632.

Tuus tibi obligatissimus
H. Grotius.

1842. 1633 mei 25. Van W. van Oldenbarnevelt[9].

Mijn Heer,

Die van den 10 deser is mij wel ende spoedich behandicht.

De Sweeden hebben geen ongelijck om liberalijck wt te deelen, want anders souden sij haest haere vrienden verliesen, maer haer giften te mainteneren sal al vrij werck hebben.

De Brabantsche gedeputeerde[10] hebben mondeling ende scriftelijck antwoort gegeven op de punten, die sij wt Hollant hadden gebracht. Daerop hebben de

1 Gedrukt *Epist.*, p. 845. Anna de Groot werd op 2 april 1633 geboren; de brief zal dus van 25 mei van dat jaar zijn en niet van 1632. Vgl. Jhr. Mr. E.A. van Beresteyn, *Bijdragen tot de genealogie van het geslacht De Groot* in *Maandblad van het Genealogisch-Heraldisch Genootschap 'De Nederlandsche Leeuw'*, Juni 1925, p. 16.
2 Alida Graswinckel.
3 Grotius' oudste zoon; vgl. nos. 1797, p. 76; 1802, p. 81 en 1808 p. 88.
4 Matthijs van Wesenbeek (1531-1586), broer van Jacob van Wesenbeek (1524-1573 of 1574), de Antwerpse pensionaris, die een der meest bekende medewerkers van prins Willem van Oranje is geweest. Matthijs was jurist; de titel van het hier bedoelde werk luidt: *Commentarius in Pandectas vulgo Paratitla*, Basileae 1565.
5 Wellicht Denis Godefroy, *Corpvs Ivris Civilis in IIII. partes Distinctvm: Quarvm prima, D N. sacratissimi principis Iustiniani Institutionum Lib. IIII. Digestorum seu Pandectarum Lib. L continentur*; vgl. no. 1797, p. 76 en n. 8 aldaar.
6 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd Beschreven by Hugo de Groot*; Ter Meulen-Diermanse, no. 758 vv.
7 *G. Jacchaei Institutiones Physicae* en *Primae philosophiae institutiones*; vgl. III, p. 154 en n. 3 aldaar.
8 Paulus Merula, *Manier van procederen in de Provintien van Holland, Zeeland ende West-Vriesland, belangende Civile Zaaken, getrouwlijk ende met neerstigheid bijeen vergaderd uit alle Ordonnantien, Privilegien, Instructien, Missiven, Acten, Apostillen etc. tot dien einde inde honderd jaaren herwaards, bij de Hooge Overigheid of van wegen dezelve uitgegeven: alles met Civile en Canonyke regten, nevens de Regtsgeleerden, zo nieuwe, als oude meeningen bevestigd*. De eerste druk verscheen te Leiden in 1592. Vervolgens is het werk herhaaldelijk herdrukt o.a. te 's-Gravenhage in 1619.
9 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 w. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 491.
10 Vgl. no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.

Hollantsche geresolveert aen haere principaelen te senden ende blijft de vergaderinge van de Staeten van Hollant bijeen, die mede tijt sullen hebben, soo eenige leden willen rapport doen aen haere vroetschappen tegen dat de anderen wt haere provinciën wederkommen. Het schijnt de meeste difficulteyt valt op Farnabucq ende de interresten van die van Seelant.

Alle dese omwegen gelove ick dat geschieden om te sien, wat succes den prince van Orangnien sal hebben voor Rijnberck. Graef Willem[1], die veltmarschalck is, is met eenige duysenden gescheep - sommige seggen 6, andere 9 duysent - om te sien, ofte hij yvers avantage kan vinden; maer tot noch toe hebbe niet gehoort, dat hij Hemert gepasseert is.

sKonincks leger, alwaer monsieur[2] nu is, blijft ontrent Antwerpen, ende sijn tevreden Brabant ende Vlaendren te bewaeren, twelck ick meene buyten de gissinge te sijn van den prins hebbende gelooft, dat sij hem soude volgen. Want waerom een plaets te belegeren, die hij crijgen kan sonder peryckel.

Men heeft hier duc Mars van het huys van Colomna[3] naer het casteel van Gent gebracht, men seyt, dat, soo hij afscheyt van haere Hoocheyt nam om naer Italiën te gaen, eenige insolente woorden gebruyck heeft, waertoe hij sot genoech is hebbende hier meer als hondert duysent guldens verspeelt, met den hertoch van Lerma[4] gevochten met achterdeel ende onder de Françoisen voor een marottien gehouden, omdat hij bijnaer meende soo goet te sijn als monsieur, die nu staet op sijn accord.

Men hout den infant-cardinael[5] tot Milanen, alwaer men seyt den hertoch van Savoyen[6] hem is gaen vinden, twelck ombrage geeft aen Vranckrijck.

Nu wert mij geseyt ende is seecker, dat s'Konincks leger naer de Maeskant marcheert ende dat den cardinael hier kompt.

Meer wete ick voor dese mael niet te seggen dan dat ick blijve,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.B.

Dese sende ick den rechten wech door den notaris.

Den 25 Mey 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourg.

In dorso schreef Grotius: 25 Mey 1633. W. Old. open 9 Junij.

1 Willem, graaf van Nassau-Siegen (1591[aant.]-1642).
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; vgl. no. 1840, p. 127 n. 10.
3 Vermoedelijk Marcantonio - en niet Marzio - Colonna, de vierde zoon uit het in 1597 gesloten huwelijk van Filippo I Colonna di Paliano († 1639) met Lucrezia Tomacella. Hij diende in het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden; later werd hij commandant van de lichte cavalerie in het koninkrijk Napels. Hij stierf op 24 januari 1659. P. Colonna, *I Colonna dalle origini all' inizio del secolo XIX*, Roma 1927, aan wie deze gegevens ontleend zijn, vermeldt in de 17de eeuw slechts één Marzio, gestorven in 1607. Vgl. voorts *Columnensium procerum Icones et memoriae*, Roma z.j. en Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica* XIV, Venezia 1842.
4 Francisco Gomez de Sandoval Manrique de Padilla; zie no. 1791, p. 71 en n. 11 aldaar.
5 Don Fernando; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
6 Vittorio Amedeo (1630-1637; geb. 1587).

1843. 1633 mei 31. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Deze mael hebbe ick van uEd. niet gehad. In de andere weecke hebbe ick uEd. door den ordinaris wech gescreven[2]: nu sal desen over Hollant gaen.

Den hertoch van Aerschot[3], die geduyrende den tijt de gedeputeerde naer haere provinciën waeren getrocken om rapport te doen ende conclusie te nemen op hetgeene de Brabantsche hadde medegebrocht, was van meeninge de steden in Hollant ende Stift te besoecken, twelck bij de Staeten-Generaal niet goet en is gevonden, soodat den hertoch sich daerin geoffenceert vindende herwaerts is gekommen sijnen tijt passeren ende gisterenavont wederom vertrocken om op den bestemden tijt, welck is den 2 Junij, daer te sijn.

Nu soude men seggen, dat het haest soude moe(te)n buygen ofte bersten, hoewel de gedeputeerde vanhier noch geen volkommen last en hebben om te handelen van de saecken van de graeven Van den Berch ende Warfusé[4], hebbende alleenlijck geseyt aen de gedeputeerde aldaer, dat, soo wanneer men daervan sal spreecken, dat sij mede wat op de baen hebben te brengen; ick denck, sij meynen de saecken van Pleiades[5].

Den prins[6] approcheert seer voor Rijnberck; 'skonincks leger is tot Stevenswaert de Mase gepasseert met intentie Rijnberck te ontsetten, ist doenlijck. Ick gelove niet, dat den prins daerop verdacht is geweest.

Monsieur[7] volcht het leger niettegenstaende de infante[8] hem verscheyde maelen gebeden heeft wederom te kommen; ofte hij nu Stevenswaert sal pass(ee)ren ofte aldaer blijven, moet ons den tijt leeren. Sijn accord is wederom af, willende den koninck[9] sich houden aen dat van Langedocq, dat monsieur te seer achterdeelich voor hem oordeelt.

De royne mère[10] is noch tot Gent; Chasteaunoeuf[11] wert strickt bewaect ende Haulterive[12] bedient sijne charges opentlijck bij den prins.

Den cardinael van Spangnien[13] is tot Milaenen gearriveert; den hertoch van Savoyen[14] heeft hem tot Nice seer ootmoedelijck onthaelt, twelck de françoisen niet en smaeckt. De Republicq van Genua desgelijcks, ende hout ment, dat sijn Royale Altesse hier sal kommen maer soo heel haest niet. Ursa minor[15] loop

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 x. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 492.
2 No. 1842.
3 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
4 René van Renesse, graaf van Warfusée; zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
5 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
6 Frederik Hendrik.
7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; zie no. 1840, p. 127 en n. 10 aldaar.
8 Isabella Clara Eugenia.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.
10 Maria de Medici; vgl. no. 1840, p. 127 n. 10.
11 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; zie no. 1820, p. 101 n. 4.
12 François de l'Aubespine, markies van Hauterive; hij was bij de arrestatie van zijn broer naar de Nederlanden gevlucht.
13 Don Fernando, kardinaal-infant van Spanje; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
14 Vittorio Amedeo.
15 Bestand.

peryckel ende is Aries[1] de schult, want hij sijne meeninge te seer achter hout, soude nochtans niet goet voor sijne reputatie sijn, soo Perseus[2] de overhant creech. De meeste difficulteyten op den trefves loopen op Farnabucq ende de Oostindische Compagnie, soo daer expedienten toe kommen gevonden werden, soude veel konnen bijbrengen.

Den hertoch van Elboeuf[3] ende marquis de la Vieuville[4] sijn tot Fonteynebleau in de ceremonie, aldaer gehouden in ridder maecken, van haer ordre degradeert, evenwel draegen sij die hier noch. De saecken van Duytslant weet uEd. beter als ick.

Ende hiermede blijve ick, Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.B.

Den lesten Mey 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourg.

In dorso schreef Grotius: Den lesten Mey 1633. W. Old.

En in margine: 10 Junij. gesloten; Hamelen.

1844. 1633 juni 1. Aan J. de Cordes[5].

Quam ad me dedisti 5 Maji epistolam, vir reverende, ea quo longior est, eo - quod de Ciceronis ac Demosthenis solebat orationibus dici - est melior mihique gratior. Vobis primum amicis nihil non debeo, qui rem susceperitis difficilem efficiendi, ut absentis haberetur ratio apud homines etiam praesentibus saepe surdos. Mihi pro magno bono est tantam in me fidem tot virorum optimorum, id est dissimillimorum harpyis aerarii, conspexisse.

Suecicae res regis fortissimi morte[6] non quidem interierunt, ut quo mortuo vicisse ipsis contigit, sed tantum inclinatae sunt, ut qui optime sunt animati, unde erigi possint, nisi aut Gallia in bellum prorumpat, aut hostibus fata discordiam injiciant, videre se negent.

Viro extra omnem comparationis aleam posito Bignonio[7], si memoriam mei tuo auxilio expergefieri poscerem, injuriam facerem constantiae ipsius, in qua ille velut sede solida virtutes caeteras collocavit. Patietur vir maximus hoc me solatium multis adversis opponere, quod in illius animo vivere me confido, quem ego supra saeculum hoc supraque omnem, quamvis ingeniorum feracissimam, Galliam pono.

1 Frederik Hendrik.
2 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466, n. 2.
3 Charles, duc d'Elboeuf; zie no. 1800, p. 79 n. 6.
4 Charles, markies, later (1651) hertog van La Vieuville († 1653), pair en grand fauconnier de France, in 1623 surintendant des finances; hij was met de hertog van Elboeuf e.a. Gaston van Orléans gevolgd naar de Spaanse Nederlanden.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 113; *Ep. ad Gallos*, p. 317. Beantw. d. no. 1866.aant.
6 Gustaaf II Adolf was op 16 november 1632 in de slag bij Lützen gesneuveld.
7 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.

Vidi hic Wybium[8] res in Gallia Danicas curantem, quocum dolorem meum super domini des Hayes[9] luctu miscui. Spero de prima moeroris vehementia decessisse aliquid per rectam rationem, per tui similes amicos, per diem denique.

8 Peder Vibe (± 1596-1658), Deens diplomaat.
9 Antoine de Hayes; zie no. 1805, p. 83 n. 10.

Castellinovii[1] tantam ex tanto fastigio calamitatem miseror; ingens documentum, quamvis eminentissimis, cuivis accidere posse, quod cuiquam potest.

Tertulliani per Rigaltium[2] tam propinquam spem nobis fieri gaudeo. Est is scriptor, unde multis eruditis abunde sit materiae, in qua se experiantur. Sed inprimis beas me isto de Clementis Romani epistola[3] nuntio. Quaerenda sunt per omnes recessus ista primi saeculi multum de apostolico auro retinentis fragmenta nec abjicienda statim, si quid forte allevit adultera manus, sed, quod in metallis fieri solet, periti artificis manu separanda scoria a materia puriore. Utinam vero ex Sirmondo[4], aut si quis est in illo grege illi similis, impetrari posset, ut nobis darent Barnabae illam Epistolam, ex qua testimonia sunt apud Clementem Alexandrinum[5]; nam esse penes ipsos ex Sirmondo discere memini.

Residua historiae pertinentis ad controversiam, quae in Anglia nata, in Galliam transiit, libens agnovi. Sed quis tandem ille Petrus Aurelius[6], si tamen nosci sine suo periculo potest? An Sancyranus[7], an de Sancto Germano[8], an alius? Mirarer ab episcopis vestris tam male vindicari vindicem suum, nisi jam pridem vidissem eos dignitatis suae esse immemores. Vides, quid sit regis aures animumque illis tradidisse, qui gloriae sibi ducunt episcoporum jura imminuere.

De eo quod dixit Sirmondus facile patior stari librorum veterum auctoritati. In Oriente constat unctionem semper cohaesisse baptismo; quando in Occidente sejungi coeperit, dignum est inquisitu; forte non multo serius quam baptizari infantes coepere: ut scilicet, ubi fari coepissent, ipsi sponderent, quod pro ipsis spoponderant alii, et sic constaret Ecclesiae ductori de his, qui ad castra ipsius accesserant. Caeterum, ni fallor, longe majoribus ac validioribus fundamentis inaedificata est episcopalis eminentia, ut ecclesiis primum singulis ex uno duce unitas constaret, deinde et plures simul inter se episcoporum conventu aut certe consensu colligerentur, ipsum denique illud corpus per totum terrarum orbem diffusum formatarum commercio cohaereret, non alia in re magis ad miraculum

1 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; vgl. no. 1820, p. 79 n. 6.
2 De Franse geleerde Nicolas Rigault; over zijn Tertullianus-editie zie no. 1828, p. 111 n. 5.
3 Clemens I, heilige, paus (± 91-± 100); het enige geschrift van Clemens, waarvan de authenticiteit vaststaat, is de lange brief aan de Corinthiërs, de *prima Clementis* (Migne, *P.G.* I kol. 201 vv.). De Griekse tekst werd in 1633 te Oxford gepubliceerd door de Engelse graecus Patrick Young -Junius- (1584-1652): *Clementis ad Corinthios epistola prior*.
4 De Franse jezuiet Jacques Sirmond; zie over hem III, p. 116, n. 1.
5 De zg. *Brief van Barnabas* gericht aan onbekenden door een anoniem auteur vindt men vermeld in de patristische literatuur van de 2de tot in de 9de eeuw. Voor bijzonderheden zie men het uitvoerige artikel van G. Bareille: *Barnabé (Épître dite de saint)* in *Dict. de Théol. cath.* II, kol. 416 vv. De eerste uitgave voorbereid door James Ussher (1581-1656), aartsbisschop van Armagh, werd door brand vernietigd. In 1646 gaf Isaac Vossius (1618-1689) de brief uit in zijn editie van Ignatius martyr onder de titel: *Epistolae genvinae S. Ignatii martyris; quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina. Adduntur S. Ignatii Epistolae, quales vulgo circumferuntur. Adhaec S. Barnabae Epistola. Accessit universis translatio vetus. Edidit, & Notas addidit, Isaacvs Vossivs*. Amstelodami, Apud Ioannem Blaev, MDCXLVI.
6 Jean Duvergier de Hauranne, *Petrus Aurelius De Hierarchia*; zie no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar. Voor de bedoelde controverse zie ook no. 1866, p. 159 en nn. 8 en 9 aldaar en p. 160 n. 1.
7 Jean Duvergier de Hauranne was abt van Saint-Cyran.
8 Mathieu de Morgues, sieur de Saint-Germain (1582-1670); hij was een toegewijd dienaar van Maria de Medici en volgde haar in 1631 naar Brussel. Na de dood van De Richelieu in 1642 keerde hij naar Parijs terug.

usque se exserente Christianorum veterum prudentia; cui post Deum immortalem accepto ferendum est, quod Ecclesia adhuc aliquid sui vultus retinet.

Opera Gulielmi de Sancto Amore[1], et quae ad res illius temporis, ut recte dicis, obscuras pertinent, in lucem protrahi ex usu est publico. Persidem Latianam vidi; Americam[2], ut scis, pridem, sed nostro sermone. Benjamini Itinerarium[3] huc ad me misit literarum Orientalium Imperator[4], duoque alia non minus utilia, Iosephi Iarchiadae Paraphrasin in Danielem[5], et Hebraeorum itidem, Abrabinelis, Alschechi, Simeonis interpretamenta ad Esaiae caput apertissimum de Christi perpessionibus[6]; pro quibus omnibus multum illis debet res Christiana. Suavia haec mihi fuere otii oblectamenta. Sed ardebo, donec videam illam Clementis Romani Epistolam, cujus ergo jam in Angliam scripsi[7].

Vale, vir reverende, et quem praesentem omnibus modis ornasti ac juvisti, etiam absentem ama.

Hamburgi Kal. Iuniis, ex novo Kalendario anni 1633.

1845. 1633 juni 1. Aan J. Dupuy[8].

Bene sit ventis, vir nobilissime, qui efficiunt ut propiores alter alteri videamur.

Perscripsit ad me optimus senum Cordesius[9] historiam illam de controversia pertinente ad episcopos, parum constantes, quod doleo, in tuendo iure non tam suo quam Ecclesiae publico. Ita est saeculum, ut nulli meliorem animum habeant, quam quorum mala est causa. Attamen quis Petrus sit Aurelius[10], nominis sui, ut video, haud imprudens dissimulator, nondum didici. Sirmundum[11] nullo partium respectu prodidisse, ut solet, quae vera credidit, persuasum habeo. Et quid, si illi Salmasius[12] suppetias ferat? Non debent semper iidem cum iisdem

1 *Magistri Guillielmi de Sancto Amore .... Opera omnia ... in quibus ad defensionem ecclesiasticae hierarchiae et ad instructionem et praeparationem simplicium Christi fidelium de periculis novissimorum temporum agitur ... Studio Valeriani de Flavigny edita.* Constantiae, apud Alitophilos. MDCXXXII. Vgl. no. 1866, p. 162 en n. 1 aldaar.
2 Resp. J. de Laet, *Persia*. Lugd. Bat. 1633, en id., *Nieuwe Wereldt*, Leyden Anno 1625.
3 Wellicht de latijnse vertaling van Benjamin ben Jona's *Masaot schel Rabbi Benjamin, Itinerarium Benjaminis Latine redditum operâ Const. L' Empereur*. Lugd. Batavorum, Ex Officinâ Elzeviriana MDCXXXIII, die juist was uitgekomen.
4 Wilhelm Schickard (1592-1635), orientalist en astronoom.
5 Joseph ben David Jachija of Jacchiades, Portugees rabbijn (1495?-1539). Grotius doelt hier op *Paraphrasis Dn. Iosephi Iachiadae in Danielem cum versione et annotationibus Const. L' Empereur ab Oppyck.* Amstelodami apud Ioannem Janssonium, 1633.
6 *D. Isaaci Abarbanelis, et R. Mosis Alschechi Commentarius in Esaiae prophetiam XXX; Cum additamento eorum, quae R. Simeon è Veterum dictis collegit. Subjunctâ hujusmodi refutatione et textûs novâ versione, ac paraphrasi, authore Const. l'Empereur ab Oppyck.* Lugd Bat. Bonav. & Abrah. Elzevirii 1631.
Isaac Abarbanel - Abravanel - (1437-1508) en Mozes Alschechi (1508-1600) zijn joodse bijbelcommentatoren; het gaat hier over hun commentaren op Jesaja 53.
7 Vgl. hierover p. 132 en n. 3 aldaar.
8 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 15. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 114; *Ep. ad Gallos*, p. 321.
9 Jean de Cordes; ter zake vgl. de brief van Dupuy dd. 12 maart 1633, no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar. Zie ook no. 1866 en nn. aldaar.
10 Jean Duvergier de Hauranne.
11 Jac. Sirmond s.j.; zie over hem III, p. 116 n. 1.
12 De Franse klassiek-filoloog Claude de Saumaise, die in 1631 te Leiden benoemd was en daar in november 1632 was aangekomen.

componi. In literis non minus quam in arena fas est mutare paria. Aveo videre, quid libertatis haec tempora sint permissura Rigaltio[1], homini suopte ingenio satis sibi caventi, deinde ictu quodam illo admoniti.

Ex omnibus rebus, quae apud vos geruntur, nullam magis ad me pertinere intelligo, quam bonorum amicorum bonam valetudinem; quos inter scis, quem apud me locum obtineant Bignonus[2] ac Thuanus[3]. Hunc per maiorum suorum incedere vestigia, illum per sua, cumque sui ordinis omnes diu vicerit, secum certare eadem voluptate qua spectare solebam, intelligo. Memmius[4] noster quid ista tam libera sententiae dictione quaesiverit, praeter exsilii gloriam equidem non video. Opto bono gentilitio, id est bonis literis, ita secessum illum et pingue otium condiat, ut omnes prius ipsum videndi secum quam ipsum redeundi desiderium capiat. Quanti nunc illi esset comes Holsteinius[5] aliquis? Non miror plures esse ambitores equestris dignitatis, cum ei cardinalis[6] etiam sine cardinalatu eminentissimus fulgorem de suo feneret. Aequum esset reponere me tibi, quae heic geruntur, sed ea talia sunt pleraque, ut sub caelestis arbitrii nube adhuc lateant.

Hamelam oppidum ita diu adsident Sueones, ut nimio suo malo palam faciant, quot quantarumque rerum inopia laborent. Heilbrunnensia, quae quidem in lucem exierant acta speciem federis ostentant: sed qui rem introspexere, ex diversitate studiorum, sententiarum, molitionum metuunt dissidia aut parum validam societatem. Interim Caesaris[7] et federatorum ipsi duo magni exercitus, alter jam in Bavaria est, alter Silesiam petit. At Sueonum ductores rebus ditati prosperis incipiunt improsperis se subducere, quorum est Boditzius[8]. Spes omnis a Gallia Batavisque pendet, sed haec quoque non sine metu induciarum a Batavis et qualiscunque mutationis in aula vestra, praeterquam, quod casus humani ferunt, sponte sua tam versatili. Evolvet haec dies, quam ego rebus etiam meis magistram dilegi.

Tibi fratribusque[9] et amicis si omnia, quae vultis, eveniant, satis erit, quo gaudeam.

Kal. Iuniis novi Kal. anno MDCXXXIII. Hammaburgi.

T.N. addictissimus

H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy.

In dorso: Renvoier.

1846. 1633 juni 1. Aan G. Lusson[10].

Laetus intellexi, vir illustris, ex literis, quas ad me Kalendis Maji dedisti, non

1 Nicolas Rigault; vgl. no. 1844, p. 132 en n. 2 aldaar.
2 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
3 Jacques Auguste de Thou; zie over hem en zijn beide broers III, p. 375 n. 8 met corrigenda, dl. IV, p. 605.
4 Henri de Mesmes; zie over hem III, p. 122 n. 7. Vgl. ter zake nos. 1853, p. 144 en 1867, p. 167.
5 Naar ik vermoed Johann (1606-1655), hertog van Holstein-Gottorp.
6 De Richelieu.
7 Ferdinand II.
8 Zie no. 1798, p. 77, n. 6.
9 Pierre en Christophe.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 114; *Ep. ad Gallos*, p. 320.

improbari tibi consilium meum, Galliam posthac gratis colendi. Gaudebis, ut puto, et tu meo nomine exstitura apud posteritatem monumenta, quibus appareat, me dum Galliae beneficiis usus sum, non ingratum fuisse adversus optimum regem[1], adversus cancellarium[2], qui primus me ad regem perduxerat, adversus etiam Amplissimum Ordinem, quorum judiciis tuta est privatorum salus, quibus, quam debui, exhibui reverentiam, duos literarum gloria maxime florentes publice compellando[3]. Nunc, dum ab edendis libris interquiesco, in omni sermone honorem habeo, quantum queo, maximum iis omnibus, qui virtute sua atque eruditione extra patriae suae fines nosci merentur; quos inter tibi semper, fide Germanica loquor, in animo meo locum tribui tribuamque principem. Galliae bene semper optabo, ut debeo; sperare de solida ejus prosperitate melius audebo, si quando intelligam te tuique similes ad summa negotia vocari, quorum ingentem paremque industriae diligentiam circa minora distringi, quam quibus stat imperium, injuria est reipublicae. Ego si adversus fortunae contumelias nondum induruissem, periisset mihi magnus adversorum fructus. Itaque Ulysseum illud saepe mihi dicto:

Τλῆθι, φίλη κραδίη καὶ κύντερον ἄλλο ποτ᾽ἔτλης[4].

Firmius etiam tenebo hoc propositum, si sciero te de ea, quam in me semper ostendisti, benevolentia nihil immutare.

Vale, vir digne virtutum aestimatiore saeculo.

Hamburgi, Kal. Iuniis, 1633.

1847. 1633 juni 6. Aan P. en J. Dupuy[5].

Memor, qua soleatis, viri nobilissimi, benignitate complecti omnes eos, qui bonam mentem bonasque literas amant, Germanum hunc[6] nobilem istis mihi notis commendatum vobis quoque tradere non dubitavi pro magno ducturum beneficio, si et librorum exquisitam in vestra domo copiam videre poterit et eorum frui colloquiis, qui ipsi pro libris esse possunt.

Dabitis veniam si saepius vobis molestum me esse cogit illa conjunctio, quam semper mihi cum omnibus honestarum artium cupidis intercedere judicavi.

Valete suaviter cum Thuana domo tota[7].

VI Iunii MDCXXXIII.

1 Lodewijk XIII van Frankrijk, aan wie *De iure belli ac pacis* was opgedragen; Ter Meulen-Diermanse, no. 565.
2 Kanselier Nicolas Brulart de Sillery (1544-1624). Grotius had hem zijn *Stobaeus* opgedragen; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 458.
3 Henri de Mesmes, aan wie Grotius in 1630 zijn *Phoenissae*, Jérôme de Bignon, aan wie hij in 1627 zijn *De Veritate religionis Christianae* had opgedragen; zie Ter Meulen-Diermanse, resp. no. 496 en 944.
4 Homerus *Od.* XX, 18:

τέτλαθι δή, κραδίη, καὶ, κύντερον ἄλλο ποτ᾽ἔτλης ...

Vgl. Vergilius, *Aen.* I 198 v.:

O socii - neque enim ignari sumus ante malorum -
O passi graviora, dabit deus his quoque finem.

5 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 27bis. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 114; *Ep. ad Gallos*, p. 323.
6 Niet geïdentificeerd.
7 Behalve Pierre en Jacques was er nog een derde broer, Christophe.

Vester
H. Grotius.

1848. 1633 juni 7. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Die van den 14 Mey is mij eerst den 3. deser gelevert, was niet gesloten met het teecken, dat uEd. mij gesonden heeft, maer met sijn waepen.

Het waere wel te wenschen, dat wij vreden overal hadden, maer sien daer tot noch toe weynich genegentheyt, men moet sien, wat de wederkompste van de gedeputeerde[2] in haere provinciën sal opereren. Dewijle Hyades[3] niet kan resolveren dan met Ursa minor[4], moet men de wtkompste verwachten, ende dunck mij hij bij Leo[5] wilde sijn, dat best waere van Lyra[6] wegen. Pleiades[7] is mede wel belust de reste van sijn ongesont leven in ruste te besitten; is niet meer als 43 iaer, maer swack ende nau te wachten.

Donderdach verleden heeft Rijnberck met den prins geaccordeert ende saeterdach is het koninckx garnison wtgetrocken. De meestendeel van de gedeputeerde sijn weder wt haere provinciën gekommen, soo men mij van den 4^{en} deser wt Deltoton[8] laet weten. Cygnus[9] schijnt, dat Ursa minor geen quaet sal doen; het meeste sal op het oosten ende westen draeyen.

De Staeten van Hollant sijn wt Den Hage naer haere vroetschappen verreyst om morgen weder daer te sijn ende overmorgen met de andere provinciën eensaementlijck in besongnen te treden.

De koninckscke hebben Gelder versien ende fortificeren haer te Stevenswaert. Ick dencke den prins[10] op haer aentrecken sal, tsij om te actacqueren ofte sijn best doen om de vivres te beletten.

Monsieur[11] is noch tot Stevenwaert, den hertoch van Nieuburch[12] met sijn soon tot Brussel.

Dit is alles, ende blijve,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer

W.d.B.

Den 7 Junij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Mijn Heer Men Heer de Groot etc.

In dorso schreef Grotius: 7 Iunij 1633. Stout. 22. open.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 y. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 494.
2 Vgl. no. 1843, p. 130.
3 Grotius.
4 Bestand.
5 Keizer Ferdinand II.
6 Infante Isabella.
7 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
8 Holland.
9 Niet met zekerheid te identificeren; misschien 's-Hertogenbosch.
10 Frederik Hendrik.
11 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII; hij was naar de Zuidelijke Nederlanden uitgeweken.
12 Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg (1578-1653) en zijn zoon Philipp Wilhelm († 1690).

1849. 1633 juni 10. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick hebbe uEd. den 7[en] deser[2] over Antwerpen gescreven ende verwitticht het overgaen van Rijnberck; t'sedert heb ick die van den 19[en] Mey ontfangen. Wat van Ursa minor[3] sal vallen moet haest voor den dach kommen. Hyades[4] consideratiën sijn seer goet dan ick bemercke, dat de gansche werrelt meer met ongerijmde opiniën geregeert wert als anders ende dat het particulier meer wert gebruyckt, als om het gemeenebest te vorderen, deene om ambitie van staet, de anderen om goet. Veele willen niet anders begrijpen ofte Taurus[5] wert ten hoochsten door Ursa minor geledeert, al sien sij voor haer oogen dat alles wat Aries[6] voorneemt geluckt iae selver tegen gevoelen van al de werrelt. Niemant hadde hier gedacht dat Rijnberck soo weynich soude geresisteert hebben ende wert den gouverneur[7] niet gepresen, maer wel gelaeck. Argo[8] heeft wt Deltoton[9] aen Lyra[10] seer achterdeelijck voor hem gescreven te vooren wiert voor een heel goet soldaet gehouden, iae voor een van de beste. Pleiades[11] hadde wel aen Euridanus[12] geseyt, dat het niet langer houden soude, maer sulcke pronosticatiën sijn beter onder een vrient als anders. Pleiades seyt noch tensij Perseus[13] thuys komt al haest dat hij wel ongeluck onderweech soude mogen hebben. Het is seecker dat Aries niet wel en staet bij Canis major[14], maer op het volck van Cancer[15] is geen reeckeninge te maecken. Lepus[16] komt daegelijcks in meerder verachtinge, geeft daer groote reden toe, maer Lyra verschoont hem seer, soo wt discretie alsmede wat vermaekt sijnde met sotticheyt[17]. Men seyt hier, dat monsieurs[18] volck Stevenswaert geplundert hebben int nemen van gelt ende silverwerck, dat een seer goede somme soude sijn, doch daer komt graef Herman van den Berch[19] quaelijck mede toe. Dat Deltoton soo haest sijn schult niet betaelen sal, gelove ick wel, als mede dat de wijste bij Ursa minor best sal vaeren, maer kan niet bevinden, dat

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 4 z. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 495.
2 No. 1848.
3 Bestand.
4 Grotius.
5 Spanje.
6 Frederik Hendrik.
7 Alexander Sybrecht van Diestorff; hij gaf op 2 juni 1633 Rijnberk met bijbehorende forten bij capitulatie over.
8 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aerschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
9 Holland.
10 De infante Isabella.
11 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
12 Louis François Verreycken.
13 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona; zie III, p. 466 n. 2.
14 De Richelieu.
15 Frankrijk.
16 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; hij hield zich op in de Zuidelijke Nederlanden.
17 In de tekst in code: r n u 28 k d g 14 32 u.
18 Gaston van Orléans; zie boven n. 16.
19 Herman Frederik graaf van den Berg, heer van Goor en Stevensweert (geb. omstr. 1610), zoon van graaf Hendrik van den Berg.

Aquila[1] die sal sijn, noch min Taurus, want Hyades soude verwondert sijn te hooren de slechte discoursen, die der omgaen in stuck van negotie[2]. Hoewel het mede buyten Pleiades verstant is, niettemin kan hij wel mercken wat fondament het heeft.

De koninginne-moeder[3] hadden den koninck[4] een edelman gesonden adverterende haere indispositie; den koninck heeft een ander gesonden haer besoecken.

Dusverre gescreven hebbende bekomme ick die van uEd. van den 28[en] Mey, doch is mij van Antwerpen gesonden, hoewel uEd. scrijft over Corona[5] gesonden te hebben. Mijn dunck, dat aen beyden sijde het point van reputatie aengaende Farnabucq sooveel hapering niet behoorde te maecken. Als men maer met ijver de saecke meenden, men soude wel expedienten van accomodatie vinden, tsij door autoriteyt, tsij door redelicheyt, ende Hyades voorslach is wel considerabel. Waerender sulcke onder de gedeputeerde van beyde sijde, het soude soo lange niet aengelopen hebben. Maer het is soo verre gekommen, dat naulijcks eene bijeenkompste geschiet sonder malcanderen te picqueren: seecker teycken, dat sij sulcke besongnes niet gewoon sijn.

Van de Engelsche daermede te bemoeyen sal Aries nimmermeer toestaen, sijnde altijts tegens sijn humeur geweest vreemdelings over Ophinchus[6] saecken te gebruycken.

Den cardinael van Spangnien[7] is noch in Italiën ende gelove niet sijne kompste in dese quartieren soo haest sal sijn. De goede receptie van Savoye[8] ende Genua geeft ombragie aen Vranckrijck.

Men hout hier voor seecker, dat Hamelen gesecoureert is ende dat Lunenburch[9] geslaegen is.

Meer niet, dan dat ick blijve,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
G.d.B.

Den 10 Junij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heere Men Heere de Groot etc. tot Hambourge.
In dorso schreef Grotius: 10 Iunij 1633. Stoutenburg. Ont. 22 Iuni wel gesloten.

1 Brussel.
2 In de tekst in code: o f h n 28 18 14.
3 Maria de Medici; vgl. no. 1840, p. 127 n. 10.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk; de bewuste edelman was de heer De La Roche; vgl. no. 1850, p. 140. Avenel, *Lettres du Card. De Richelieu* noemt verschillende dragers van die naam; misschien is de bedoelde de t. 4, p. 363 n. 3 genoemde Sieur De La Roche de Saint-Génié, van wie mij verder geen bijzonderheden bekend zijn. Men vergelijke voor de verdere pogingen van Maria de Medici en de reacties van de koning daarop eveneens Avenel, *op. cit.* t. 4, nos. CCLXXIII (pp. 527 vv.) en CCLXXIV (pp. 531 v.).
5 Misschien Keulen.
6 De hertog van Neuburg, Wolfgang Wilhelm?
7 Don Fernando; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
8 Vittorio Amedeo.
9 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneberg (1582-1641). Hij begon gesteund door de Zweden op 14 maart 1633 de belegering van Hameln, trok de regimenten van keizer Ferdinand II, die zich tot ontzet van de stad hadden verenigd, tegemoet en versloeg deze volkomen op 28 juni 1633; kort daarna, op 3 juli, gaf Hameln zich over.

1850. 1633 juni 14. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ik hebbe die van den eersten deser wel ontfangen met het bijgaende hoochduytsche gedruckte ende bedancke uEd. daervan alsmede van de tijdinge, die aldaer loopen.

Tot noch toe hebben wij niet van Frietlants[2] sieckte gehoort, maer wel dat hij sijnen leger in 4^{en} verdeelt hadde.

Alle de provinciën sijn nu bij den anderen; men verwachte, dat de gedeputeerde van den prins[3] soude kommen, die daer gesonden waeren, soo men mij wt Deltoton[4] scrijft van den 9^{en} deser. Ick houde voor seecker, dat Aries[5] meer luystert naer Taurus[6] als naer Cancer[7]. Hij heeft daer oock groote redenen toe.

Den graef van Egmont[8] hout men soo veel als gereconcilieert. Canis major[9] heeft hem seer slecht getracteert. Lepus[10] is weder hier ende is al sijn volck wel gemoet meenende, dat Canis minor[11] met Lepus haest wederom bij Cancer sullen kommen; soo Ursa minor[12] sijn voortgang heeft twijffele ick daer niet aen.

Tis waer, dat geruchten loopen, dat monsieur[13] soude trouwen met Lorraine[14], maer wete van geen seeckerheyt, van Combalet[15] met den cardinael van Lorraine[16] wert mede gesproocken.

Wat Hyades[17] saecken belangt, sijne redenen sijn onwederspreeckelijck; daerom moet men, eer te resolveren, sien, wat van Ursa minor sal vallen, ende dan sien, wat best voor Hyades is. Onderentusschen soude uEd. wel goede bedenckinge konnen geven aen Lyra[18] - die ongetwijffelt niet ondancbaer soude sijn - van alles tot haeren profijt dienende gelijck alreede eenige door uEd. (?) gedaen sijn. Op alles wat Hyades saecken aangaet sal Pleiades[19] soo verre kommende wel maecken dat sorge gedraegen sal werden. De proceduren van Cancer sijn niet om eerlijcke luyden te konnen houden; is wonder, dat Canis major geen meer verstant heeft.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5^{a}. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 497.
2 Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg (1583-1634), opperbevelhebber van Ferdinand II in de Dertigjarige oorlog.
3 Frederik Hendrik.
4 Holland.
5 Frederik Hendrik.
6 Spanje.
7 Frankrijk.
8 Lodewijk, graaf van Egmond; zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
9 De Richelieu.
10 Gaston Jean-Baptiste de France; zie no. 1840, p. 127 n. 10.
11 Maria de Medici; zie no. 1840, p. 127 n. 10.
12 Bestand.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
14 Margareta van Lotharingen, met wie Gaston van Orléans op 3 januari 1632 in het geheim gehuwd was; zie III, p. 206 n. 6.
15 Marie Madeleine de Vignerot, dame de Combalet, nicht van De Richelieu; vgl. no. 1840, p. 127 en III, p. 314 en n. 5 aldaar.
16 François Nicolas, hertog van Lotharingen; zie no. 1840, p. 127 en n. 12 aldaar.
17 Grotius.
18 Infante Isabella.
19 Willem van Oldenbarnevelt zelf.

Den edelman, die den koninck[1] aen sijne moeder[2] heeft gesonden, is genaempt la Roche[3] ende sal sij weder een ander senden.

Argo[4] is wat onvoorsichtich int spreecken ende Gracilius[5] te ijverich int vormen[6], twelck geruchten maeck in Deltoton ende Ursa minor geen goet en doet. sKonincks leger is noch tot Stevenswaert. In Vlaendren is alles op de been. Men moet sien, wat den prins van Orangnien sal wtrichten.

Ende hiermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
W.d.B.

Den 14[en] Junij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourcht. Port.

In dorso schreef Grotius: 14 Iunii 1633. W. van Old.

En in margine: ont. den 28 Iunii.

1851. 1633 juni 21. Van W. van Oldenbarnevelt[7].

Mijn Heer,

UEd[s]. lesten is geweest van den eersten deser, de mijnen van den 14[en][8]. Tsedert sijn hier gekommen den hertoch van Aerschot[9], aertsbisschop van Mechelen[10] ende 4 andere gedeputeerde hebbende de Staeten weder 14 daegen wtstel genomen ende de gedeputeerde aen haere principaelen gesonden, alsmede aen den prins van Orangnien. Men twijffelt seer, of den trefves voortgang sal hebben. Onderentusschen blijft s'koninckS[11] leger ontrent de Maese, daer sij fortificeren. Men hout den prins[12] sal afkommen ende sijn heyl elders versoecken; den tijt sal het ons leeren. Soo ick wt Deltoton[13] verneme, soo is Ursa minor[14] wel half doot.

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Maria de Medici, die te Brussel vertoefde.
3 Vgl. no. 1849, p. 138.
4 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
5 Jacob Boonen, aartsbisschop van Mechelen; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
6 In de tekst in code: t n s l f o.
7 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5b. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 498.
8 No. 1850.
9 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
10 Jacob Boonen, aartsbisschop van Mechelen; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
11 Philips IV van Spanje.
12 Frederik Hendrik.
13 Holland.
14 Bestand.

De coninginne-moeder[15] komt heden hier ende hout men het accord voor haer ende den hertoch van Orleans[16] voor gemaeckt.

15 Maria de Medici; zij verbleef met haar zoon Gaston in de Zuidelijke Nederlanden.
16 Gaston Jean Baptiste de France, hertog van Orléans.

Puteanus[1] heeft een boecxken gemaeck de vreede raeckende, waerin hij de Hollantsche Staeten ende prins van Orangien seer verheft, ende sijnen koninck[2] met de sijnen seer laech set; is nochtans gecensureert door den pleban van St. Pieters tot Loeven[3], maer hier wel strengelijck verboden te verkopen. Ick hebbe het tot noch toe niet gesien. Men seyt het in Hollant naergedruckt is[4]. Soo het in uEd^{s}. handen valt, wilde sijn gevoelen daerop wel verstaen.

Van Duytslant hoore ick niet seeckers. Men seyt in Hollant, dat de Westindische compagnie progressen gedaen heeft, de tijdinge soude van Madril kommen; sij derhalven verwondert, dat men in dese quartieren daer niet van en hoort. Dit sal noch grooter hapermarckt in den trefves maecken. Pleiades[5] wilde wel weten, indien Ursa minor quam te sterven, wat Hyades[6] dan soude van sin sijn te doen, tsij bij Leo[7] van Lyra[8] wegen te gaen ofte elders, opdat, indien men hem daernaer vraechde, soude met fondement konnen antwoorden.

Hiermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd^{s}. ootmoedichste dienaer
W.d.B.

Den 21 Junij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourcht. Port.

In dorso schreef Grotius: 21/27 Iunii 1633 Stoutenburg.

1852. 1633 juni 28. Van W. van Oldenbarnevelt[9].

Mijn Heer,

1 Erycius Puteanus - Eerrijk de Putte - (1574-1646), historicus en filoloog te Leuven, waar hij leerling van Justus Lipsius was en diens opvolger werd; de titel van het bewuste boek luidt: *Erycl Pvteani Belli Et Pacis Statera, Qua Indvciae, Avspicio Regio Inter Provincias Regias Et Foederatas Tractari Coeptae, Expendvntvr.* Lovanii, Apud Ioannem Oliverivm, & Corn. Coenesterivm, Anno M.DC.XXXIII.
2 Philips IV van Spanje.
3 Daar het archief van de St. Pieterskerk in de beide wereldoorlogen verwoest is, is niet na te gaan, wie in 1633 plebaan was.
4 Lvgduni Batavorum, Ex Officinâ Elseviriana. MDCXXXIII; de titel is gelijkluidend met die van de Leuvense uitgave. Zie *Bibliotheca Belgica* IIe série, tome XXI, pp. 252 en *ibid.* pp. 254 v., waar nog een tweede Leidse editie vermeld wordt en een Haagse, beide eveneens van 1633. Zie ook Knuttel, *Pamfl.* nos. 4302 en 4303.
5 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
6 Grotius.
7 Keizer Ferdinand II.
8 Infante Isabella.
9 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5c. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 500.

Ick hebbe uEd[S]. scrijven van den elfden deser wel ontfangen ende bevinde, dat de wech over Deltoton[10] de seeckerste is.

Mijn dunck Hyades[11] wijsselijck gedaen heeft sich te excuseeren om in die

10 Holland.
11 Grotius.

quartieren[1] ofte daerontrent te blijven. Lyra[2] in geval van Arctophylax[3] kan hem bij Leo[4] ofte elders employeren. Ick vinde tot Ursa minor[5] seer weynich apparentie, soodat mijn opinie is, dat Hyades behoorde te resolveren ende op wat voet aen Pleiades[6] te laeten weten.

Indien Sweden die voet ingaet om alles wat sij hebben eygen te maecken, soo sal haer rijck niet lang dueren.

Van den trefves in Nederlant is weynich te hoopen, want hoe soude men konnen een middelwech vinden tussche beyde de staeten? De eene willen, dat men de Oost- ende Westindissche compagniën contentement geeft, de anderen hebben daer geen last toe; oock is het buyten haer jurisdictie; de eene begeren graef Heyndrick ende Warfusé[7] herstelt in haere goederen, de andere seggen, dat dat punt den koninck[8] alleen raeckt ende geen ordre hebben in haere saecken te spreecken. De Hollantsche hebben te veel kromme sprongen: eerst wilde men int handelen van den koninck niet hooren spreecken, nu soude men wel nieuwe procuratie van den koninck begeren ofte tenminsten ratificatie van de substitutie. Somma: men stelt alles int warren, daer den Pau[9] seer toe arbeyt. Daerbij seggen de gedeputeerde, die van Hollant kommen, dat Vranckrijck twee milioenen getelt heeft ende het derde belooft, twelck genoech is om de Hollanders te engageren tenminsten desen somer oorloch te voeren.

Van Rijnberck hebbe ick uEd. van den 7 deser[10] gescreven; men hout den gouverneur[11] sich niet wel gedefendeert heeft. Hij wijt het op gebreck van amunitie van oorloch, evenwel heeft het sich al te slecht. Indien Aquila[12] bijtijts toesiet, soo mochte Aries[13] wel belet werden van sijne desseinen. Ick kan niet gelooven, dat hij yet van Cancer[14] treckt, hoewel men mij seyt, dat hij gierich is.

Men spreeckt nu niet meer van het accord van de koninginne nochte monsieur[15]; dat volck is wonder veranderlijck. Het hof is nu groot tot Brussel, de koninginne, monsieur, hertoch van Nieuburch ende sijn soon[16] sijn alles daer; tsijn kostelijcke gasten, daer evenwel den danck weijnich van sal wesen.

Van de kompste van den cardinael van Spaengnen[17] is het gansch stil. In Silesien mochte wel slaegen omgaen.

1 Grotius verbleef toen te Hamburg.
2 Infante Isabella.
3 Oorlog.
4 Keizer Ferdinand II.
5 Bestand.
6 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
7 Graaf Hendrik van den Berg en Renée van Renesse; zie no. 1783, p. 64 n. 6.
8 Philips IV van Spanje.
9 Dr. Adriaan Reyniersz. Pauw (1585-1653), raad en rekenmeester der domeinen van Holland en West-Friesland. De naam staat in de tekst in code: q b t.
10 No. 1848.
11 Diestorff; zie no. 1849, p. 137 en n. 7 aldaar.
12 Brussel.
13 Frederik Hendrik.
14 Frankrijk.
15 Maria de Medici en haar zoon Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans. Zij verbleven, in verband met de moeilijkheden tussen hen en Lodewijk XIII, in de Spaanse Nederlanden; vgl. voorgaande brieven, o.a. no. 1849, p. 138 en n. 4 aldaar.
16 Wolfgang Wilhelm en zijn zoon Philipp Wilhelm; zie no. 1848, p. 136 en n. 12 aldaar.
17 Don Fernando; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.

Dit is alles, ende daermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd^{s}. ootmoedichste dienaer,
G. d'Oldenb.

Den 28 Junij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamburcht. Port.
In dorso schreef Grotius: 27 Iunii 1633. Stoutenb.

1853. 1633 juni 30. Van J. Dupuy[1].

Monsieur,
Vous estes si amplement instruit des occurrences de deçà par messieurs le président Lusson[2] et de Cordes[3] qu'il me reste peu de chose à vous dire. Je suis fort aise que ce dernier vous ait informé du fait d'Aurelius[4], mais quelque inclination qu'il ait pour vous, ie ne pense pas qu'il vous déclare si tost le vrai nom de l'autheur; car nous qui sommes sur les lieux quelque perquisition que nous en ayons faitte, nous ne l'avons iamais sçeu pénétrer, non pas mesme par coniecture. Il paroistra bientost quelque pièce en lumière sur ce subiet contre le père Sirmond[5]. Monsieur de Saulmaise[6] s'est taillé trop de besogne en vos quartiers pour pouvoir espérer qu'il entre en lice en ce combat. Jai oui dire qu'il estoit arresté à Leyden et qu'il a changé la résolution qu'il avoit prise de se retirer - ce qui durera néantmoins autant de temps que la maistresse du logis le trouverra bon que iai sceu se desplaire merveilleusement en ce pays-là - n'y trouvant pas les divertissemens ni de Paris ni de Dijon. Monsieur de Thou[7] m'a chargé très expressement de vous faire ses baisemains et asseurer de son service. Au moment que ie receus vostre lettre[8] et que nous la lisions ensemble il receut une fascheuse nouvelle de la mort de madame de la Feuillée, sa seconde soeur[9], arrivée après une mauvaise couche, l'enfant dont elle fut délivrée estant mort à l'instant qu'il vint au monde. Vous lui feriez une singulière faveur de lui escrire un mot de lettre sur cet accident.
Pour ce qui est des nouvelles publiques nous ne croions pas les affaires d'Allemagne en si mauvais estat que nous les representez, soit que nous nous flattions de deçà ou qu'en soions mal informez. On tient aussi pour constant la

1 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 1845 en 1847?
2 Guillaume Lusson.
3 Jean de Cordes; zie no. 1742, p. 21 n. 8.
4 Jean Duvergier de Hauranne; zie no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar.
5 Jac. Sirmond S.J.; zie over hem III, p. 116 n. 1. Zie ter zake no. 1866 p. 159 en n. 9 aldaar.
6 De Franse klassiek-filoloog Claude de Saumaise - Salmasius - was in 1631 te Leiden benoemd. Hij was gehuwd met Anne Mercier, een zeer heerszuchtige vrouw.
7 Jacques Auguste de Thou; zie over hem, zijn vader en zijn beide broers III, p. 375 n. 8.
8 Vermoedelijk no. 1845.
9 Marie de Thou.

rupture de la trefve, messieurs les Estats ayant donné permission aux députez de l'infante[10] de se retirer chez eux, et que dans trois mois ils leurs pourroient faire sçavoir de leurs nouvelles. Le meilleur et plus concluant argument que i'aye de cette rupture

10 Isabella; voor de gedeputeerden zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.

est que de deçà l'on compte de l'argent et somme assez importante; ce que M^r^. nostre surintendant[1], que ie vous puis asseurer estre très bon mesnager, ne feroit pas s'il n'avoit de bonnes asseurances que le traitté ne s'effectuera point. Mais ces affaires vous doivent estre mandées de chez vous avec plus de certitude.

Cependant nostre court s'entretient en ses divertissemens ordinaires de la chasse; le roy[2] est maitenant aux eaux de Forges en Normandie plustost pour se conserver au bon estat où il est que pour remédier à quelque infirmité. Si nous avons quelque chose à desmeller cette année avec nos voisins je croi sans doute que ce sera avec M^r^. de Lorraine[3] qui par sa mauvaise conduitte attirera sur lui les armes du roy, et désià toutes les trouppes qui montent à plus de vint mille hommes ont la teste tournée de ce costé-là. M^r^. de Guron[4] que le roy lui avoit envoié pour s'esclaircir avec lui de plusieurs infractions au dernier traitté de l'année passée, ne l'a point trouvé à Nancy, ni mesme personne de sa part pour le recevoir, le dit duc s'estant retiré à dessein, car il estoit très bien informé de sa venue, de sorte que le dit S^r^. de Guron partit à l'instant pour revenir trouver le roy. Les Espagnols sur l'arrivée de leur cardinal-infant[5] menacent les princes d'Italie qu'ils ne croient affectionnez à leur parti, et particulièrement le duc de Parme[6] qui se résoudra à ce qu'on tient à recevoir garnison Françoise dans ses places, pour se garentir de l'oppression. M^r^. le mareschal de Thoiras[7] qui devoit retourner en France pour y recevoir le collier de l'ordre du Roy, sa place lui ayant esté réservée, et prendre en mesme temps possession de son gouvernement d'Auvergne, a esté arresté en Italie pour quelque temps. Ce qui fait iuger que le roy apprehendant quelque nouveauté delà les monts l'y veut retenir pour lui donner emploi. Le dit S^r^. mareschal a esté à Rome, où il a receu des honneurs extraordinaires du pape[8] et du collège des cardinaux tels que de mémoire d'homme on n'en a ouis de semblable: le peuple l'a suivi par les rues et par les églises avec un concours si estrange qu'il en estoit incommodé et l'appelloit-on à haulte voix: Il liberator d'Italia. Pendant qu'il disnoit il y avoit presse à tirer son portraict, et i'ai oui dire que par tous les lieux où il a passé l'adoration a esté semblable. Ses envieux entendent cela fort mal volontiers, mais l'esclat de ses vertus est tel qu'il faut qu'ils baissent les yeux, et qu'ils lui donnent de l'emploi ce qui lui servira d'un nouveau subiet de gloire.

Monsieur le président de Memmes[9] est de retour dans Paris en l'exercice ordinaire de sa charge, et pour vous dire mon sentiment ie ne croi pas qu'il ait supporté cet exil d'une constance philosophique.

Tout le reste des amis est en fort bonne disposition, et n'apprennent point de nouvelles qui leur soient plus aggréables que le bon estat de vostre santé, que je prie Dieu vous vouloir conserver. Mon frère[10] m'a chargé de vour faire ses baisemains.

1 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
2 Lodewijk XIII.
3 Karel, hertog van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
4 Veldmaarschalk Jean de Rechignevoisin, seigneur de Guron († 1635); na zijn vergeefse onderhandelingen met Karel van Lotharingen werd hij in hetzelfde jaar (1633) ambassadeur in Engeland.
5 Don Fernando; zie over hem IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
6 Odoardo Farnese (1612-1646).
7 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie no. 1783, p. 64 n. 1.
8 Urbanus VIII.
9 Henri de Mesmes; vgl. nos. 1845, p. 134 en 1867, p. 167.
10 Pierre Dupuy.

Je suis et serai toute ma vie,
Monsieur,
Vostre très humble et très obéissant serviteur
J. Dupuy.

De Paris, ce 30. Juin 1633.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Hambourg.
In dorso schreef Grotius: 30 Iuny 1633 du Puy.

1854. 1633 juli 2. Aan J. Crellius[1].

Magna est tua humanitas, vir eruditissime, qui pro officio et exiguo et vulgari tam liberaliter gratias agis, hoc ipso dignissimus, cui majora et a majoribus praestentur.

Tecum sentio verba apostoli, non ut Scaliger[2] existimasse videtur, pugnare cum eo sensu, qui et veterum multis et apud vos, ut scribis, eruditis placuit. Nam et *τριάνῳ* Lycophroni[3] Helena[4] mortuo jam Theseo[5] et bivira Afranio[6] quae nupsit iterum; sicut quae uno matrimonio se continuit univira Tertulliano[7]. Obstare videtur maxime quod dura satis haec lex videtur in presbyteros, qui non omnes senes, ut Timothei[8] patet exemplo, magisque in diaconos, qui ferme juvenes legebantur, ut aetate procedente in gradum majorem procederent, et quod in caeteris, quae

1 Gedrukt *Epist.*, p. 115; *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 180. Aan enige verschillen van onbeduidende aard tussen beide uitgaven is stilzwijgend voorbijgegaan. De schrijfwijze van de datum aan het slot van de brief is naar de uitgave der *Ruari Ep. select. Centuria*. Joannes Crellius (1590-1633) was een Duits sociniaans theoloog, die in 1623 antwoordde op Grotius' *Defensio fidei catholicae De satisfactione Christi Adversus Favstvm Socinvm Senensem: Scripta ab Hvgone Grotio*. Lvgdvni Batavorvm Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiae Typographus, Anno 1617 (Ter Meulen-Diermanse, no. 922) onder de titel *Ad Librum Hugonis Grotii, Quem de Satisfactione Christi adversus Favstvm Socinvm Senensem scripsit, Responsio Iohannis Crellii Franci Ecclesiae Racoviensis Ministri*. Racoviae Typis Sternacianis ... 1623.
2 Joseph Justus Scaliger (1540-1609), beroemd klassiek filoloog, hoogleraar te Leiden.
3 Lycophron, *Alexandra* 851; zie de editie van *Callimachus and Lycophron with an English translation by A.W. Mair D. litt., Aratus with an English translation by G.R. Mair M.A., The Loeb Classical Library*, London-New York MCMXXI, p. 564.
4 Helena was achtereenvolgens gehuwd geweest met Menelaus van Sparta, met Paris, de zoon van Priamus van Troje en na diens dood met Deiphobus, een andere zoon van Priamus (Lycophron, *Alexandra* 141-146). Zij is echter - aldus de sage - als kind ook nog ontvoerd geweest door Theseus, doch door haar broeders Castor en Pollux naar Sparta teruggehaald. (Lycophron, *Alexandra* 513); zie de aangegeven plaatsen bij Lycophron in de editie van Mair en de aantekeningen aldaar.
5 Nationale heros van Attica, zoon van Aegeus; zijn voornaamste heldendaad was de vernietiging van de Minotaurus op Kreta met behulp van Ariadne, waardoor hij Athene van een jaarlijkse schatting aan koning Minos bevrijdde.
6 Niet bij Lucius Afranius, doch bij Nonius Marcellus, *De Conpendiosa Doctrina libri XX*, II, 83; in de editie van Lindsay, *Nonii Marcelli De Doctrina conpendiosa Libros XX Onionsianis copiis vsvs edidit Wallace M. Lindsay volvmen I Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana*, Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMIII, p. 111.
7 Tertullianus, *Liber de Exhortatione Castitatis* XIII; Migne, *P.L.* II, 928 kol. 977.
8 Paulus *Ad Timotheum* I, 3,2; Vgl. no. 1769, p. 49 en n. 6 aldaar.

exiguntur, nihil sit quod non et Christianis omnibus conveniat, nisi quod credibile est ad regimen et munera ecclesiae admotos, qui nihil unquam

commisissent, quo ecclesia posset offendi[1]. Hanc sententiam si sequamur, unius mulieris vir erit quidem maritus unius suae conjugis, sed ex rei consequentia, non ex vocis vi. Oppositum enim est non vir multarum uxorum, quales tunc in Graecanica Asia et Creta repertos non puto nisi Iudaeos forte, sed vir multarum mulierum, sicut Caesar[2] omnium mulierum vir dicebatur. Talis autem est non is modo, qui viventem uxorem alia mutat, sed et qui unius uxoris suae concubitu contentus non est, quod viris per illorum temporum ac locorum leges impune cedebat, ut et ipsae leges nos docent, et nobilis apud Gellium[3] Catonis Censorii[4] sermo. Contra vero multivira mulier erit, non quae adulterio se polluit, quod legibus vindicari solebat ac proinde ecclesiastica cautione non egebat, sed quae desultoriis matrimoniis conditiones mutasset, quod cum hebraeis matronis lex sua non indulgeret, et Graecae et Romanae leges suis feminis concedebant. Id si recipimus, poterit *σώφρων* intelligi qui in vultu, habitu, gestu, sermone dignam Christiano gravitatem servat, *ἐγκρατὴς* vero, qui rebus omnibus aliquid in se delectationis aut remissionis habentibus utitur modo restrictiore.

Sed de his aliisque rebus, quid tu pro summa tua diligentia notaturus sis, avide exspectabo. Ego si quid possim contribuere ad labores tuos, facerem id animo promtissimo; sed et quam multa mihi ad eam rem semper defuerint, facile intelligo et nunc nondum constituto, ubi larem figere debeam vivo desertus a libris, quorum in vicem non usquequaque succedit memoria.

Tibi pro iis, quae mihi optas, gratias habeo maximas tibique vicissim opto quod maximum puto, ut isto otio nemine interpellante tibi feliciter aliis utiliter fruaris.

Vale, vir multis nominibus colende.

Hamburgi, II Iulii novi Kalendarii anni MDCXXXIII.

T. Cl. studiosissimus

H. Grotius.

1855. 1633 juli 2. Aan M. Ruarus[5].

Suavissimorum sermonum tuorum, Ruare clarissime, cum voluptate maxima memini et quoscunque ad meam perduxisti notitiam, quod ego in beneficii parte accipio, eorum et colloquiis recreatus sum, et quod non ipsis me quantum vellem utilem praestare potui, doleo.

1 Vgl. no. 1769, p. 50.

2 Gaius Julius Caesar (100-15 maart 44 v. Chr.).

3 Aulus Gellius (± 123-± 165), Romeins oudheidkundige en literator. In zijn *Noctes Atticae* heeft hij tal van wetenswaardigheden op allerlei gebied in 20 boeken neergelegd. Marcus Porcius Cato 'Censorius' (234-149 v. Chr.) was een bekwaam Romeins jurist van strenge morele opvattingen; hij was een vurig verdediger van de oud-Romeinse tradities en fel tegenstander van de Grieks-Hellenistische cultuur. Vijand van het na de 2° Punische oorlog snel weer opbloeiende Carthago rustte hij niet, voordat de stad was verwoest.

4 Aulus Gellius, *Noctes Att.* I, 23; zie *The Attic Nights of Aulus Gellius with an English translation by John C. Rollfe, Ph. D., Litt. D. In three volumes I The Loeb Library*, London-New York MCMXXVII, p. 106.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 115; *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 168. Antw. op no. 1809; beantw. d. no. 1871. Voor geadresseerde zie IV, p. 364 n. 2.

Separatim venerunt prior Italus, posterior Germanus[1], cui et literas pro nomenclatore ad amicos in Gallia scripseram hinc Gelucstadium ad regem Daniae[2] proficiscens. Sed eas literas huc reversus ab ipso non ablatas, ut speraveram, reperi.

Samuelis Przypcovii Panegyricum[3] legi, dignum et ipsius facundissima[4] eloquentia et patriae regisque[5] majestate. Gaudeo tales faces allucere Sarmatiae.

De meo errore, ubi Macedonas pro Hyerosolymas[6] nominavi, et benigne et vere me mones[7], et miror non correxisse me[8] eo loco, cum libro pro Christiana religione[9] secundo rem uti poni debuit posuerim.

De Arriani loco[10] memini et eum de Iudaeis intelligendum censeo, cum idem scriptor Christianos Galilaeorum appellet nomine[11]. Sed in verbis posterioribus pridem est cum ad libri mei oram annotavi[12] legendum *λόγῳ μὲν σπουδαῖος, ἔργῳ δ᾽ ἀλλό τι*. Considera loci sensum ac seriem; non improbaturum confido. Vocis aliquanto ante positae duabus literis distans sonus aut scriptura librariis, ut fieri assolet, errandi causam dedit.

Has literas ad te et alias ad amicos[13], quas curandi onus ne grave tibi sit rogo, distuli in id tempus, quo te Gedani fore ex amicorum sermonibus augurabar.

Pro amicissimis votis multum tibi debeo. Haereo adhuc inter consilia varia neque satis constituere possum, ubi sedes ponere debeam cum tota domo non mutandas iterum jam ad pejores annos vergenti.

Tibi si valetudo et studia et res omnes bene procedunt, satis est de quo gaudeam.

Hamburgi, MDCXXXIII[14] Iulii secundo die ex pontificis kalendario.

T. Cl. addictissimus

H. Grotius.

1 Vgl. no. 1809, aanhef.
2 Christiaan IV.
3 *Panegyricus honori et gloriae principis Uladislai Sigismundi regis Poloniae et Sueciae dicatus ab equite Polono*, 1633 van de Poolse sociniaan Samuel Przipcovius (1590 of 1591-1670).
4 De editie der *Ruari Ep. select. Centuria* heeft de lezing ‘foecundissima’.
5 Wladislas VII (IV).
6 De uitgave der *Ruari Ep. select. Centuria* heeft hier ‘Hierosolymitis’, hetgeen gezien de door Ruarus (vgl. no. 1809, p. 89) gebruikte formulering - Hierosolymitanos - misschien de voorkeur verdient.
7 Vgl. no. 1809, p. 89 en n. 5 aldaar.
8 Het woord ‘me’ aangevuld naar de *Ruari Ep. select. Centuria*.
9 *Hugo Grotius De Veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior.* Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Ioannis Maire. MDCXXXIII, ad p. 113.
10 Flavius Arrianus van Nicomedië; zie no. 1809, p. 89 n. 6. Voor de bedoelde plaats zie ibid, en n. 7 aldaar.
11 Arrianus, *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤ. ΔΙΑΤΡ*. IV 7.
12 De *Ruari Ep. select. Centuria* leest ‘notavi’.
13 No. 1856 aan Jerzy Slupecki de Konary en no. 1854 aan J. Crell; de brief aan D. de Domaradz de Maradzky is verloren gegaan.
14 Schrijfwijze datum naar de lezing van *Ruari Ep. select. Centuria.*

1856. 1633 juli 2. Aan J. Slupecki de Konary[1].

Generose domine,

Litterae tuae ingenii tui velocitatem non imitantur. Aegre enim et casu quodam XXII Junii die non per quemquam mihi notum, set apud tabellarium repertae ad meas manus pervenerunt. Sed tamen et in tam veteribus litteris gaudeo extare monumenta amicitiae tuae semper recentis. Qua ego me etiam in multis adversis beatum judico multoque magis siquanti eam aestimem, rebus potius quam verbis possem testatum dare.

Regem[2] vobis tam mirifico omnium consensu [op]tatum ingens Dei beneficium in gentem Polonam interpretor optoque, ut hanc suorum benevolentiam ad finem usque aetatis perferat. Inter multas regni vestri leges praestantissimum, ne religio cuiquam fraudi sit, non sua tantum sanctimonia, sed et regis ingenio tutam fore atque illacessitam, confido.

Bellum Moscoviticum item ut alia bella pace[3] mutatum cupem, non idem optantibus Suecis Quorum reginam[4] vestro regi[5] nupturam quorundam sermonibus jactatur me quidem non credulo ob dissidium religionis, cui quod nostri saeculi latissime patens malum est, status publici ratio affusa, vim et acrimoniam addit de suo.

Illustri dominae matri[6], fratribusque[7] ac propinquis tuis, si omnia bene procedunt, eius boni partem, pro eo, quem vobis vovi animo, ad me pertinere intelligo.

Deus vos omnes sospitet.

Hamburgi MDCXXXIII, II Jul. Kalendarii novi.

T. generosae nob. devotiss.

H. Grotius.

Adres: Generoso domino Georgio Slupecki, libero baroni de Conari.

1857. 1633 juli 4. Van G. Möller[8].

(S.) P.

1 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, Supellex 13 f. 139. Over geadresseerde zie IV, p. 52 n. 7. De brief is waarschijnlijk een antwoord op Slupecki's schrijven van 28 februari 1633. Dit schrijven wordt vermeld in *Catalogue de la coll. import. de lettres autogr. et de doc. hist. en ms. formée par M. - A.G. de Visser* ... Amsterdam, Frederik Muller & Co. 1882, p. 22 no. 162, doch is sedertdien onvindbaar.

2 Wladislas VII (IV) in 1632 met overgrote meerderheid van stemmen tot koning van Polen gekozen.

3 De vrede met Michael III Fjodorowitsj Romanow werd op 15 juni 1634 getekend op voor Wladislas zeer gunstige voorwaarden.

4 Christina.

5 Wladislas van Polen huwde in 1637 aartshertogin Caecilia Renate, dochter van keizer Ferdinand II van Duitsland, en in 1645 aant. Maria Louisa Gonzaga, die na zijn dood met zijn broer en opvolger Johan Casimir trouwde; zie III, p. 206 n. 6. aant.

6 Barbara Leszczynski; zie IV, p. 52 n. 4.

7 Zie IV, p. 51 n. 11 en p. 52 n. 7.

8 Hs. Leiden, U.B., cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. De schrijver is mij verder niet met zekerheid bekend; vgl. dl. VI reg. s.v. Müller, G.

Quamvis, vir excellentissime clarissime, audax et impudens videri possim, qui ad tantum te heroem scribere non vereor, me tamen facile excusat, ut puto,

partim singularis vestra humanitas, quam omnes praeter diffusissimam eruditionem tuam merito mirantur, ut quae nostro hoc seculo vix in quoquam iunctim reperiuntur, partim etiam singularis tua in me benevolentia id exigit, qua me saepissime affectum memini, quum me accedentem benevole toties admisisti. Accedit igitur debita mea erga T.E. observantia, quae me literarum scriptionem diutius non differre coegit.

Scio quidem non melius ad tantum te virum argumentum scribendi esse quam de studiis, in quibus ut tuo, vir excellentissime, consilio aliquoties sum usus, ita et debitas gratias ago idque merito unice sequor.

Venimus autem feliciter Basileam, ac voluimus. Locus si non seipsum satis commendaret, solius magni Erasmi ossa et cineres celebrem facerent. Academia admodum foecunda est iis, qui quotidie fere honores in ea sibi petunt. In bibliotheca publica, praeter alios quamplurimos, multi manuscripti asservantur libri. S. Patres Graece MS., Novum etiam Testamentum Graecum antiquissimum in 8t., Versio 70 Interpretum V.T. itidem Graece in 4t. MS. in pergameno. Characteres tamen a nostris multum discrepant. Haec vero et alia orientalis antiquitatis monumenta ex concilio hic olim, ut notum, habito[1] restant. Cardinalis enim Iohannes Ragusius[2] tunc Constantinopolim missus tum papae[3] tum concilii authoritate integras duas naves libris MS. in Graecia coemptis plenas huc advehendas curavit. Ipse vero domum reversus grassante tum temporis peste cum obiisset. Carthusiensibus fratribus eos testamento legavit. Unde in publicam post bibliothecam translati sunt. Professores docti censentur esse viri. Studiosorum non magna hic est frequentia. Sed nolo his aliisque scribendis T.E. diutius detinere. Obnixe tantum rogo, ne quid de tuo, vir clarissime, in me affectu remittas et, si quid de studiis meis monitu necessarium ac utile videbitur, non indignum me, quem doceas, iudices. Quod ubi per literas fiet, non mihi modo gratulabor, verum ad studia quam diligentissime semper excolenda magnum mihi calcar iis addetur.

Vale, verae eruditionis lumen columenque, diu sospes bono publico, et salve a notissimo tibi cultore Bernhardo Damcken[4]. Salutamus etiam uterque Cornelium fil.[5].

Basileae A.M. DC.XXXIII. 4 Iuly.

T.E. Cque deditissimus cultor
Georgius Möller.

Adres: Nobilissimo Excellentissimo Clarissimo Viro, Domino Hugoni Grotio, fautori observando Hamburgum.

In dorso schreef Grotius: 4 Iuly 1633 Möller Basel.

1 Concilie van Bazel (1431-1449, vanaf 1437 schismatiek); zie Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles* VII: 2, pp. 663 vv.
2 Joannes de Ragusio († 1443), door tegenpaus Felix V op 12 oktober 1440 te Bazel gecreëerd.
3 Tegenpaus Felix V, op 5 november 1439 te Bazel gekozen en gekroond op 24 juli 1440; hij abdiceerde op 7 april 1449 en stierf 7 januari 1451.
4 Bernhard Damcke (1613-1656), jurist uit Hamburg.
5 Grotius' oudste zoon Cornelis.

1858. 1633 juli 5. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick hebbe tsedert den elfden Junij niet van uEd. gehad, soodat ick presumeere, dat uEd. niet weeckelijck en scrijft ofte wel dat die absent is ofte - dat ick niet en hoope - sieckelijck. Ick hebbe tenminsten weeckelijck gescreven.

Hier is weynich veranderinge tsedert mijne leste[2] dan dat een deel des skonincks[3] leger is in Brabant gekommen, twelck men meynt weder naer de Mase sal trecken, dewijle den prins[4] daer schijnt het hooft te wenden, die sijne troupen hadde doen sacken tot Schenkeschans ende Nimmegen ende in persoon was gekommen tot Aernhem, alwaer de gedeputeerde van den trefves van de Hollantsche sijde[5] ende mede last hebbende van de oorlochdispositie sijn geweest.

Den gouverneur van Rijnberck[6] wert op het kasteel van Antwerpen bewaert. De Fransche accorden haperen ende seyt men, dat Lorraine wapent.

In Silesien is stilstant van wapenen voor 14 daegen; de oordelen sijn divers op dat stuck: of dat Frietlant[7] voor seecker het accord meent met Saxen ofte dat hij de casack soude keeren, ick gelove het eerste hebbende preuve gesien van het contrarie.

Wt Spangnien sijn tijdingen, dat de vloote in salvo soude wesen. De Nederlanden hebben bij provisie daer wat van genoten ende is nu alles in beter ordre. Graef Heyndrick van den Berch[8] heeft eet gedaen aen de Staeten van Hollant met sijne troupen, die weynich sijn; groote sotticheyt in sijn ouderdom.

Ick hebbe het boeckxken van Puteano[9] gelesen, seer onnut om in desen tijt gedruckt te werden. De Wouwer[10] bedriecht mij niet, want ick hem van geen meerder hersenen geoordeelt hebbe. Waerdenburch[11] wt Farnabucq gekommen sijnde sal de waerheyt van de importantie van de Westindiën wel weten te decifreren; of die sal sijn tot wensch van de Compagnie sullen wij haest hooren. De gedeputeerde van hier[12] sijn noch tot Brussel behalven de 4 pensionarissen. Ick dencke sij sullen hooren, wat de gedeputeerde tot Aernhem sullen rapporteren om

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5 d. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 501.
2 No. 1852.
3 Philips IV van Spanje.
4 Frederik Hendrik.
5 Van Staatse zijde waren met de onderhandelingen belast Floris van Pallandt, graaf van Culemborch; Hendrick van Essen; Nicolaes van den Bouckhorst; Cornelis van Teresteyn; Jacob van Broeckhoven; Adriaen Reyniersz. Pauw; Johan de Knuyt; Simon van Beaumont; Adriaen Ploos van Amstel; Johan van Zuylen van der Haer; Rienck van Burmania; Peter van Walta; Zweder van Haersolte; Hendrick ter Cuylen; Goosen Schaffer; Lucas Clant; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* II, p. 28. Voor bijzonderheden betreffende de meesten hunner zie men dl. III.
6 Diestorff; zie no. 1849, p. 137 en n. 7 aldaar.
7 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, veldheer in de Dertigjarige oorlog.
8 Graaf Hendrik van den Berg was in 1633 naar de Staatsen overgegaan.
9 Erycius Puteanus, *Belli Et Pacis Statera*; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar.
10 Jan van de Wouwer (1578-1635), lid van de Raad van Financiën te Brussel; hij was voorstander van een vergelijk met de Geünieerde Provinciën.
11 Jhr. Diederigh van Waerdenburgh, bevelhebber over de landmacht van de Westindische Compagnie tijdens de operaties in Brazilië; hij keerde in 1632 naar het vaderland terug.
12 Zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar; zie ook no. 1851 p. 140.

geen meerder capada te doen. De Staeten van Hollant sullen desen dach bijeen sijn.

Ick sal blijde sijn Hyades[1] te konnen dienen, als hij sal resolveren gelijck ick door verscheyde mijne voorgaende hebbe geadviseert.

Desen gaet over Deltoton[2], ende ick blijve,
Mijn Heer,
UEd[s]. ootmoedichste dienaer,
W.d.B.

Den 5en Julij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourcht. Port.

In dorso schreef Grotius: 5 Iulii 1633. Stoutenburg.

1859. 1633 juli 12. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Ick hebbe die van den 25 Junij wel ontfangen. Het is waer, dat over Deltoton[4] de seeckerste wech is, sal geen ander voortaen gebruycken.

Van den gouverneur van Hulst[5] sijn fabulen. Van den trefves is noch weynich te spreecken, dewijle de ses gedeputeerde[6] noch hier sijn ende men noch van haer vertreck niet en hoort. De Françoisen meeten breet wt op haere maniere de onaengenaemheyt van den cardinael van Spangniën[7] in Italien, maer hier en hebben wij daervan geene tijdinge.

Soo de Sweden alleen haer hoop op Vranckrijck hebben ende het accord tusschen den keyser[8] ende Saxen met Brandenburch voortgang heeft, is een slecht fondament, daer sij op bouwen. Dat Corvus[9] voor Aries[10] soude versoecken een goet stuck in Westvalen[11] ende voor sijn selven, geloove ick wel, maer meene Ophinchus[12] genoech te doen heeft met sijne limiten.

1 Grotius.
2 Holland.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5 e. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 503.
4 Holland.
5 Jhr. Valentijn de Lannoy, sedert 1622 gouverneur van de stad.
6 Zie no. 1851, p. 140.
7 Don Fernando; zie IV, no. 1652, p. 412 n. 11.
8 Ferdinand II.
9 Casp. van Vosbergen.
10 Frederik Hendrik.
11 In de tekst in code: x f r u t b 20 f 22.
12 Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg?

Hamelen hout sich wel beter als Rijnberck ende is hier mede advys, dat men gegaen is tot ontset[13].

Ick verstaen de reden van Hyades[14] wel aengaende sijn particulier in tijde van Arctophylax[15]. Soo wanneer men de seeckerheyt van het een ofte ander sal

13 De stad had zich op 3 juli overgegeven; vgl. no. 1849, p. 138 en n. 9 aldaar.
14 Grotius.
15 Oorlog.

weten, sal Plyades[1] daer wel op letten ende hetselfde aen Lyra[2] doen verstaen. Den tijt moet haest leeren, wat van Ursa minor[3] te verwachten sal sijn.

De koninckscheⁿ[4] hebben eenige paerden, die van Maestricht wilde gaen op het rendevous van den prins[5] tot Boxtel, onder Weert geslaegen; mede is de vicomte de Manchou[6], swaeger van den heer van Brederode[7], tusschen Nimmegen ende het ruytersquartier, doen den prins daer was, bij hem hebbende 30 ruyters van die van Gelder, gevangen ende binnen de stad gebracht.

Int scrijven bekomme die van den 29 Junij; bedancke uEd. van het gedruckte.

Veele houden noch voor seecker, dat Aries Ursa minor lief heeft ende die meerder soeckt als Arctophilax. Taurus[8] heeft wel smaeck daerin, als het niet te veel gepepert wert.

Wt Hollant verneme ick, dat de gedeputeerde[9], die bij den prins tot Aernhem sijn geweest, weder den 6 deser in den Hage gekommen sijn. Het schijnt weynich apparentie tot handeling is, tensij de Westindissche compagnie contentement gedaen wert, daer ick weynich apparentie toe sien; evenwel hout men daer voor vast, dat de gedeputeerde van hier noch eens sullen overkommen.

Mij dunck weynich apparentie te sijn, dat Lepus[10] bij Cancer[11] sal kommen. De coninckscheⁿ legers sijn noch aen de Maes, Brabant ende Vlaendren, den prins ontrent Boxtel, die 800 schepen bij hem heeft ende tweehondert duysent pont beschuyt heeft laeten backen, twelck ick niet geloove, dat hij te lande gebruycken wil. Ick sal blijde sijn te verstaen, wat operatie de vermaeninge van Saxen aen de steden sal gedaen hebben, alsmede wat uEd. hoor van het rapport van Waerdenburch wt Farnabucq.

Hiermede blijve ick,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.B.

Den 12 Julij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot, etc. tot Hamburcht. Port.

In dorso schreef Grotius: 12 Julii Stoutenburg 1633.

1 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
2 Infante Isabella.
3 Bestand.
4 De troepen van Philips IV van Spanje.
5 Frederik Hendrik.
6 François de la Place, burggraaf van Machault; hij was gehuwd met Anna Margaretha van Brederode.
7 Joan Wolfert van Brederode (1599-1655), heer van Cloetingen en Herwijnen.
8 Spanje.
9 Vgl. no. 1858, p. 150 n. 5.
10 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
11 (De koning van) Frankrijk.

1860. 1633 juli 22. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Tsedert den 29en Junij hebbe niet van uEd[n]. vernomen, twelck mij doet oordelen sijne absentie, want over D'eltoton[2] geen brieven gemist werden.

Hier is alles in eenen doen: den prins[3] tot Boxtel ende s'koninck[4] leger in de Kempen. Onderentusschen wert Stevenswaert wel gefortificeert; men heeft ettelijcke metsers ende timmerluyden daer gesonden om logementen voor de soldaeten te maecken.

De gedeputeerde van dese sijde[5] sijn noch hier, laeten verluyden weder naer Hollant te sullen gaen, maer mijn dunck niet, dat sij haer sooseer haesten; oock sijnder eenige naer haere provinciën gereyst, die noch niet weder gekommen sijn. De 4 pensionnarisen[6] houden noch al huys in Den Hage, tgeene veel noch den trefves doet hopen.

Hier is gekommen van Parijs den generael van de Feuillant, Sint Paul[7] genoemt; arbeyt in de saecken van de graven van Egmont[8], die men hout tot Charleville sal kommen sijnde een plaetse neutrael, ende dat alsdan op sijne saecken sal gelet werden.

Int scrijven bekomme ick[9] die van uEd. sonder date, meyne niet, dat het opscrift van den commissaris, als de brieven over D'eltoton gaen, peryckel loop; anders soude uEd. konnen gebruycken: Aen den eersaemen Dominicus Wouters, koopman woonende in Praege, op de gersemarckt tot Brussel.

Pleiades[10] gelooft, dat Hyades[11] hem niet vast sal maecken, voor hij siet, wat van Ursa minor[12] sal wesen. Indien Aries[13] vast is aen Cancer[14], bedriecht hem Sagittarius[15] seer.

De geruchten van Frietlant[16] lopen hier mede, maer ick gelove vastelijck,

1 Hs. Amsterdam. U.B., coll. RK., A 5 f. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 504.
2 Holland.
3 Frederik Hendrik.
4 Philips IV van Spanje.
5 Zie no. 1851, p. 140.
6 Jacob Edelheer, eerste pensionaris van Antwerpen, Viglius van Marcke, eerste pensionaris en griffier van het Vrije van Brugge, Peter de Broide, eerste pensionaris van Douai, en Jean de Ronneth, pensionaris van Namen; zie Arend, *Alg. Geschied. des Vaderl.* III 4, p. 615.
7 Charles de Saint-Paul, generaal-overste van de orde der Feuillants.
8 Lodewijk, graaf van Egmond; zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
9 Van Oldenbarnevelt heeft er de letters ‘en’ aan toegevoegd, abusievelijk, daar hij deze toevoeging stellig bedoeld heeft voor het vier regels lager - evenals het woord ‘ick’ - op het einde van de regel voorkomende woord ‘gebruyck’, dat ik dan ook heb aangevuld tot ‘gebruycken’.
10 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
11 Grotius.
12 Bestand.
13 Frederik Hendrik.
14 (De koning van) Frankrijk.
15 Cornelis van der Myle.
16 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, veldheer in de Dertigjarige oorlog.

men hem ongelijck doet. Houde oock de articulen, daer uEd. van vermaent, voor inventie, want den keyser[1] volcks genoech heeft.

Van Merode[2] sijn hier quaede geruchten, doch dat kan uEd. beter weten.

Hiermede blijve ick,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.B.

Den 22 Julij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourcht. Port.

In dorso schreef Grotius: Julius 1637[3] Stout.

1861. 1633 juli 26. Van J. Witten[4].

S.P. Nuperi nostri sermones, vir amplissime atque consultissime, adeo firmiter adhuc memoriae inhaerent, ut nihil magis desiderem quam illos ad finem, propter quem et inter nos habiti et propter quos ad te profectus fui, perducam, id est, te in partes nostras traham.

Quod ego tunc temporis tecum egi, idem princeps meus[5] eodem tempore Wolgasti cum domino Gabriele Oxensternio domini cancellarii fratre[6] locutus est, cui omnia illa auditu carissima fuerunt. Ac quia dominus meus denuo octavo huius eo ad exequias celebrandas ivit de integroque hanc rem repetiturus, nullus dubito, quin brevi tecum omnia peragantur. Nunquam velit quisquam, inquit Seneca, tam graviter hostem ferire, ut relinquat manum in vulnere et se ab ictu revocare non possit[7]. Eadem et mens domini cancellarii; vult diaeta respublica nostra curari incipiat tedeatque chirurgiae, verum ita, ut pax nulli nostrorum fraudi sit, id est, non sit servitutis pactio. Quodque bene notat Cicero ad famil. lib. 10, epist. 6.[8] atque ad quem scopulum multi naufragium fecerunt. Ne itaque

1 Ferdinand II.
2 Jean, graaf de Merode (1588 of 1589-1633), toegewijd generaal van Von Wallenstein. Bij zijn pogingen tot ontzet van Hameln (vgl. no. 1849, p. 138 en n. 9 aldaar) raakte hij ernstig gewond en stierf op 26 juli 1633.
3 Uit deze vergissing kan blijken, dat Grotius eerst later bij een ordening van sijn papieren de dorsale notities heeft aangebracht. Hij heeft toen de ietwat onduidelijke 3 van Stoutenburg voor een 7 aangezien, hetgeen bij of onmiddellijk na ontvangst van de brief niet is aan te nemen.
4 Hs. Amsterdam, U.B., coll. Diederichs, afd. Duitsland, 30 Az. Eigenh. oorspr. Schrijver, Johan Witte(n), was raadsheer van de hertog van Mecklenburg; hij overleed februari 1645.
5 Adolf Friedrich (1588-1658), hertog van Mecklenburg.
6 Gabriel, graaf Oxenstierna († 1640), broer van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna (1583-1654).
7 Seneca, *De ira* II 35, 1.
8 Cic. *Ad Fam.* X, 6: '----postremo, ut pacem esse iudices non in armis positis, sed in abiecto armorum et servitutis metu'. Zie *Cicero, The Letters to his Friends with an English translation*

et nos hic impingamus, certe egregiis viris nobis opus erit atque plurimum referre autumo, quales viri tam memorabili operi manus admoturi sint.

Ab intimo domini cancellarii habeo ipsum velle, ut ipsi semper sis a consiliis et latere, atque, ut verum fatear, si praefixum finem nostrum nos Euangelici attingere volumus, hoc maxime necessarium erit. Quae moles etiam negotiorum ibi non te latet atque tu oneri ferendo es. Deus atque illi, quorum interest, aegram sauciamque rempublicam relevari ac tandem a perpetuo conflictu requiescere, tui tuorumque insuper rationem habebunt, ne egeatis, de quo prolixe coram. Atque haec te scire operae pretium duxi.

Quid de motibus ad Danubium, Rhenum, Mosam - per quam iuxta ac terra Batavos properare ad Castellum Steffenswert demoliendum fama est - sperandum, pro amore in me tuo facies, ut sciam. Cui si adnexeris quae illis adfinia, scilicet quae imperatoris[1] in pacis tractatu cum Saxone[2] consilia, quae Galli cum Batavis in Hispanum molimina, obtinui quod volui. Et si ne peut on renger les pièces, selon l'advis de mons. de Montagne[3], si on n'a poinct la forme du total en la teste, atque in quo tu solus me erudire poteris. Duo restant, ne praetereas, an uxor redierit ac quamdiu adhuc Hamburgi sis commoraturus, atque nullus viventium hoc ultimum a me resciscet ac secundum id maturabo iter meum ad te. Quod si ad cancellarium iveris partes nostra[s] amplexurus, ita res meas componam, ut per totam hiemem vobis, Deo volente, adsim. Habeo enim quae cancellarium scire interest ac quae a multis annis in nostros praesentes sermones reservavi neque calamo expediri possunt. De quibus etiam prolixe coram.

Hisce bene vale, ad petita mea responde ac me, ut facis, ama.

Lubecae 26. Iulii 633.

Nomini tuo addictissimus

Iohan Witten.

Adres (met andere hand): Amicissimo atque consultissimo viro D. Hugoni Grotio, amico meo multis nominibus honorando Hamburgum.

1862. 1633 juli 28. Van G.J. Vossius[4].

Vir amplissime, amicorum optime maxime,

Eunte ad vos Matthisio[5] haud aliud scribere habui, quam quod his diebus haut laetus accepi optimum et disertissimum virum Erycium Puteanum[6], in periculum aut certe molestias aliquas incidisse. Scripsit stateram Belli et Pacis, quo nonnullis de partium suarum impotentia prolatis complures offendit. Nosti fastum Hispanorum et principum aures, quorum nec hae neque illi veritatem accipere sustinent. Itaque nisi nossem multos ei in aula Bruxellensi, quo vocatus est, amicos esse nisi quoque

bij W. Glynn Williams, M.A. In three volumes II the Loeb Classical Library, London: William Heinemann ltd New York: G.P. Putnam's sons MCMXXVIII, p. 310.

1 Ferdinand II.
2 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 240; *Voss. Op. IV Ep.*, p. 156. Beantw. d. no. 1872.
5 Assuerus Matthisius; zie no. 1792, p. 72 n. 10.
6 Zie over hem en zijn boek no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar.

ingenium et eruditionem illius aestimari scirem, sinistri aliquid vererer. Nunc optima non omnino despero. Utinam non aliud audire cogantur

quam quod olim in simili fere negotio, a Phalaride[1] aiunt fuisse dictum Simonidi? *Μέλοιεν σοὶ Μουσῶν εὐχλέεις πόνοι.*

Rerum hic novarum nihil. De pace adhuc ambiguae opiniones. Haud dubie, priusquam conveniat, de nostris aut hostium armis aliquid audiemus.

Opus nostrum Grammaticum[2] quotidie procedit. Jam libro quinto praelum fervet. Reidanus filii mei Dionysii[3] intra hebdomadem unam et alteram finem accipiet. Simulac editus erit, tibi mittet, qui jure tuo non illum modo, sed quicquid etiam a me aut meis proficiscitur exigere potes.

De filio tuo[4] subinde rectorem Ostdorpium[5] conveni, cujus literas accipies cum meis. Absque eo esset, fusius scriberem. Ingenium semper laudat. Visus tamen paulo plus diligentiae requirere. Quod celare non debui, quatenus tuis non minus quam meis bene volo. Quia una alteraque hebdomade domi eum meae non videram, ipse accessi domum illius et commonui, ut frequentius me meosque inviseret. Simul aurem vellebam de Oratione quadam e Tacito, quam promiserat se carmine redditurum. Non desinam eum monere et hortari omniaque illa facere, quae te velle scio.

Vale, amplissime vir.

Tuus tuo merito

G.J. Vossius.

Amstelodami,
MDCXXXIII
v. Kal. Sextil.

1863. 1633 juli 29. Van W. van Oldenbarnevelt[6].

Mijn Heer,

Ick bekomme heden die van uEd. van den 16 Julij. Tot noch toe vinde geen faulte met het opscrift van Meusnier[7], evenwel hebbe uEd. laeten weten een naem van een koopman tot Brussel[8] om te doen naer sijne discretie.

1 Phalaris, spreekwoordelijk wrede tyran van Akragas (565-549). De uitspraak *μέλοιεν δέ σοι Μουσῶν εὐχλεεῖς πόνοι* treft men aan in de (onechte) Phalarisbrieven; vgl. R. Hercher, *Epistologr. Graeci*, Paris., Didot 1873, p. 459, regel 18 brief no. 147 in fine, met dit verschil, dat daar niet Simonides genoemd wordt, doch (waarschijnlijk terecht) Stesichorus.
2 *Gerardi Ioannis Vossii, De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Gulielmum Blaeu 1635; zie ook no. 1792, p. 72.
3 *Belgarum aliarumque gentium annales auctore Everardo Reidano Dionysio Vossio interprete* Lugd. Batav. 1633; zie no. 1792, p. 72 en nn. 8 en 9 aldaar.
4 Pieter, die onder toezicht van Vossius voor zijn studie in het vaderland verbleef.
5 Franciscus Osdorpius (1584-1634), sedert 1613 rector van de Latijnse school te Amsterdam; hij werd vanaf 1632 geassisteerd door zijn neef Ludolf Pietersz. Osdorpius, die op zijn voorspraak het praeceptoraat in de zesde klasse kreeg.
6 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5 g. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 505.
7 Meusnier was een oude dienaar van Willem van Oldenbarnevelt; vgl. III, p. 132 n. 1.
8 Dominicus Wouters; zie no. 1860.

Den gouverneur van Rijnberk[9] is wt het lant van Luxenburch. Dat Lorraine[10] het wterste te verwachten gesint is, moet uEd. voor vast houden, dewijle hij wel weet, dat Vranckrijck poocht hem de Sweedsche op het lijf te senden. Tis

9 Diestorff; zie no. 1849, p. 137 en 7 aldaar.
10 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem o.a. III, p. 195 n. 8.

een groot versuym van Merode[1]; hij is doot. Van Frietlant[2] heeft u Ed. andere opinie als wij hier hebben; den tijt sal het leeren. Ick sorge hij al te veel tijts versuympt heeft.

Het is seecker, Puteanus[3] quaelijck gedaen heeft ende is geluckich onder soo goede princesse[4] te sijn. De Wouer[5] in stucke van de vrede is niet wijser als hij.

Hetgeene in Hollant gemaeckt is, hadde ick gesien. Bedancke uEd. van het gedruckte; men hout het hier soo grof niet.

De gedeputeerde[6] sijn noch hier, spreecken van vertrecken, maer den dach is noch niet geraemt. Den prins[7] heeft alle de gedeputeerde ter oorlochsaecken ten Bosch[8] ontboden, men sal haest sien, wat hij sal resolveren. De vrede bestaet teenemael aen Farnabucq. In de reste soude men expedienten vinden.

Den grave van Egmont[9] is te Charleville; hij sal daer beter als in Vranckrijck sijn peys bekommen.

De koninginne-moeder[10] heeft haer treyn seer gereformeert ende monsieur[11] sal mede huyshouden, doch evenwel blijft int hof logeren, sal mede groote reformatie moeten doen ofte sal niet toekommen. Men arbeyt continuelijck aen St. Stevenswaert ende ons leger is ontrent Diest.

Dit is alles.

Ick blijve,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedigen dienaer,

W.d.B.

Den 29 Julij 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.

Port.

In dorso schreef Grotius: fine Iulii 1633. W. van Old.

1864. 1633 augustus 3. Aan Willem de Groot[12].

1 Jean, graaf de Merode; hij was op 26 juli 1633 aan zijn verwondingen bezweken; vgl. no. 1860, p. 154 en n. 2 aldaar.
2 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, opperbevelhebber van Ferdinand II in de Dertigjarige oorlog.
3 Erycius Puteanus; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar.
4 Infante Isabella.
5 Jan van de Wouwer; zie no. 1858, p. 150 n. 10.
6 Zie o.a. no. 1851, p. 140.
7 Frederik Hendrik.
8 In de tekst staat Bocsh; de s is door Stoutenburg kennelijk op de verkeerde plaats tussengevoegd.
9 Lodewijk, graaf van Egmond; zie no. 1783, p. 64 en n. 6 aldaar.
10 Maria de Medici.
11 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII; hij bevond zich met zijn moeder Maria de Medici in de Spaanse Nederlanden.
12 Gedrukt *Epist.*, p. 848.

Absente a vobis uxore neminem habeo, quem potius literis adeam quam te, mi frater, in quo uno simul et parentes ambos comprehensos volo, quorum de rebus edoceri magnum mihi semper est in hoc exsilio solatium.

Per amicum e Pomerania aut Prussia potius accepi et Curiarum Mandata cum accessionibus[1] et Merulam[2] et Iacchaei Metaphysica[3]; non et Physica[4], quae velim quamprimum addi, ut qua re nunc maxime abundo, otium uni meorum quem hic habeo filio[5] impendam.

Est hic ducis Radzevilii filius[6] legatione apud vos quoque obita illustris. Narrant qui cum illo sunt, homines sane eruditi, cum dicerent impellendum Salmasium[7] quidem ut Petavio[8], Vossium[9] vero ut Baronio[10] se opponeret, cum supercilio dixisse, neutrum sufficere.

Ego hic in mira solitudine vivo, homines enim etiam literati sunt *ἀχρινώτητοι*. Etiam hoc taedium facile devorarem, si libros et schedas omnes haberem. Possem enim moliri aliquid publico utile mihi non inglorium. Ea cum desint, nunc demum mihi captivus videor. *πεινῶ γε μηδὲν τὸν βίον ὠφελῶν*[11].

Hospes meus[12] non leviter aegrotat dies hic est septimus, sed signa hactenus ad salutem sunt omnia. Ita medici judicant et cum illis ego multis jam morbis aliquam Asclepiadarum artis particulam assecutus.

Vale cum optima uxore[13], liberis et amicis. Parentes Deus sospitet et suavem illis, aut non nimis duram praestet senectutem.

3 Augusti 1633.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1865. 1633 augustus 5. Van W. van Oldenbarnevelt[14].

Mijn Heer,

Tot noch toe hebbe niet van uEd. gehad. Corvus[15] heeft mij gescreven, dat

1 Wellicht de instructies van de hoven, met name van het Hof van Holland en van de Hoge Raad.
2 Paulus Merula, *Manier van Procederen*: zie no. 1841, p. 128 en n. 8 aldaar.
3 *G. Iacchaei Primae philosophiae institutiones.* Lugd. Bat. 1616; zie III, p. 154 n. 3. Zie ook no. 1841, p. 128 en n. 7 aldaar.
4 *G. Iacchaei Institutiones Physicae.* Lugd. Bat. 1615; zie III, p. 154 n. 3. Zie ook no. 1841, p. 128 en n. 7 aldaar.
5 Cornelis, zijn oudste zoon; vgl. nos. 1797, p. 76; 1802, p. 81; 1808, p. 88 en 1841, p. 128.
6 Misschien Janusz. (1612-1655), zoon van Krzystof Radziwill († 1640).
7 De Franse filoloog Claude de Saumaise was in 1631 te Leiden benoemd en daar november van het volgend jaar aangekomen. Voor zijn controverse met de jezuiet Denys Petau zie ook IV, no. 1539 p. 261 n. 8.
8 Petavius - Denis Petau -, (1583-1652), jezuiet, professor in de theologie aan het Collège de Clermont te Parijs.
9 G.J. Vossius, professor in de geschiedenis aan het Athenaeum te Amsterdam.
10 Voor Cesare Baronio en zijn *Annales Ecclesiasticae* zie no. 1803, p. 82 en n. 6 aldaar.
11 Vgl. Isocrates, *Orat.* X (*ΕΛΕΝΕΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ*), 209 B: ... *τοῖς μηδὲν πρὸς τὸν βίον ὠφελοῦσιν*.
12 Leonard van Sorgen (geb. 1587), handelaar in koper te Hamburg; van 1620 tot 1625 was hij aldaar resident van Zweden geweest. Hij was een broer van Grotius' vriend, de advocaat Nicolaes van Sorgen (1582-1639). Op 12 augustus overleed Van Sorgen.
13 Alida Graswinckel.
14 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A 5 h. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 507.
15 Caspar van Vosbergen.

hij lange absent is geweest ende dat Hyades[1] hem geseyt heeft, dat hij Pleiades[2] van alles, dat daer passeerde, geadverteert hadde. Hyades sal wel weten, ofte Corvus de waarheyt seyt.

Van Duytslant lopen hier veele verscheyden geruchten, doch sonder fondament. De gedeputeerde[3] sijn noch hier; ick weet niet, wat ick van haer vertreck sal oordelen. Mijne opinie is, dat, indien sonder Farnabucq niet te handelen is, als soo duer te kopen, dat alles wel soude mogen blijven steecken. De geruchten sijn hier ende hebben lange gecontinueert, dat de Portugesen de Hollanders bij Farnabucq geslaegen hebben. Een courier van Genua heeft provisie van gelt gebracht, een wt Spangnen, dat de vloote in Calis gearriveert was. De legers sijn noch stil. Niettegenstaende den prins[4] groote preparaten maeckende moeten de schepen ende waegens veele costen. Veele discoureren, dat den prins wel mochte op Coelen gemunt hebben om alsoo een stemme int Rijck te bekommen. Men hout, den hertoch van Feria[5] marcheert, ick meene naer de Elsas. Lorraine blijft gewapent.

Dat ick van Hyades saecken int particulier niet en scrijve, is, omdat de tijden soo staende hij niet en resolveert. Sijne intentie wetende sal hem gaerne ende oprechtelijck dienen.

Hiermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer
W.d.B.

Den 5en Augusti 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.
In dorso schreef Grotius: 5 Augusti 1633. W. van Oldenb.

1866. 1633 augustus 11. Van J. de Cordes[6].

Monsieur,

Je me persuade que vous aures eu grand subiect de vous estonner de ce que i'ay tant tardé à vous respondre après avoir receu celle qu'il vous pleust m'escrire le premier iour de Juin passé[7], mais aussi veux-ie croire que vous n'aures pas voulu me condamner sans m'ouyr.

1 Grotius.
2 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
3 Zie o.a. no. 1851, p. 140.
4 Frederik Hendrik.
5 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
6 Hs. Rotterdam, Bibl. Gem., coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. no. 834. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1844; beantw. d. no. 1884. Beschadigd.
7 No. 1844.

Ie vous diray donc que i'ay tardé expressément pour attendre que le dernie(r) livre de P. Aurelius[8] contre le P. Sirmond[9] fust sorti de la presse comme il est

8 Jean Duvergier de Hauranne, abt van Saint-Cyran; zie no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar. Zie voor het bedoelde werk verderop, p. 161 n. 4.

9 Jac. Sirmond S.J.; zie over hem III, p. 116 n. 1. Zie over de kwestie p, 160 n. 1 en eveneens de brieven nos. 1821, p. 102; 1844, p. 132 en vooral de inleiding, *Argvmentvm Opervm Petri Avrelii, sine Controversia inter Reverendissimvm Episcopvm Chalcedonensem, à summo*

depuis (arrivé) pour vous envoyer à une fois tout ce qui s'est imprimé de ceste controverse (commenc)ée en Angleterre et continuée en France où vous n'aures pas besoin des escritz des jésuites Anglois et du P. Sirmond estans inséréz tout du long sans altération dans les responses qu'y a faict Aurelius qui consistent en un livre contra Spongiam[1] intitulé Responsio disputatoria in 4^{o2} et pour ce qu'en la 92 page diceluy il avoit dict ces paroles: Sic antiqua editio Coloniensis, quam nescio cur P. Sirmondus sine causa sequi maluerit, contra P. Frontonem Duc(aeum)[3], qui exploratis diligenter vetustis MS. ultimae illi parti negation(em) non adiicit, le P. Sirmond prit de la occasion de faire une épistre à P. Aurelius qui l'envoya á monsr. Aubert[4], principal du Collège de Laon, qu'il pensoit estre l'Aure-

1 Hermannus Loemelius Antverpiensis - pseudoniem van John Floyd S.J. (1572-1649) - schreef: *Hermanni Loemelij Antuerpiensis Sacrae Theologiae Licentiati & Canonici Lectoralis Ecclesiae Cathedralis Audomarensis Spongia quâ diluuntur Calumniae nomine facultatis Parisiensis impositae libro qui inscribitur Apologia Sanctae sedis apostolicae circa Regimen Catholicorum Angliae.* Audomaropoli 1631, ter verdediging van zijn *Apologia S. sedis apostolicae de modo procedendi circa regimen Catholicorum Angliae, tempore persecutionis, cum defensione religiosi status. Nec non, Ecclesiae Anglicanae Querimonia Apologetica de Censura aliquot Episcoporum Galliae in duos libros Anglicanos ..... eiusdem authoris*, Avdomaropoli, Apud viduam Caroli Boscardi, sub Nomine Iesv, 1631, uitgekomen onder de auteursnaam Daniel a Jesu, waarvan de Engelse uitgave onder de titel *An apology of the Holy See Apostolicks Proceedings for the Government of the Catholicks of England during the tyme of persecution. With ad efencee of a Religious State written by Daniel of Jesus* in 1630 te Rouaan was verschenen en waartegen de theologische faculteit van de Sorbonne in het geweer was gekomen. Floyds *Apologia* was tesamen met Nicolas Smith (= Matth. Wilson S.J.), *A modest briefe Discussion of some points taught by M. Doctour Kellison in his Treatise of the Ecclesiastical Hierarchy*, Rouen 1630, in het latijn vertaald onder de titel *Modesta et brevis discussio aliquarum assertionum Doctoris Kellisoni, quas in suo de Ecclesiastica Hierarchia Tractatu probare conatur*, Leodii, L. Streel 1631. Het boek werd op 30 januari 1631 door Johannes Franciscus de Gondi, aartsbisschop van Parijs, veroordeeld: *Censura Parisiensis Archiepiscopi die 30 mensis januarii 1631, in quasdam propositiones hybernicas et duos libellos Anglicanos, quorum prioris titulus est: 'Modesta et brevis discussio aliquarum assertionum Doct. Kellisoni in tractatu de ecclesiastica hierarchia: Autore Nic. Smitaeo', posterioris vero; 'Apologia pro modo procedendi S. Sedis Apostolicae in regendis Angliae Catholicis, tempore persecutionis; Autore Daniele a Jesu.'* Parisiis, Rob. Stephanus, 1631. Floyd richt zich in zijn werken tegen de bisschop van Chalcedon Richard Smith (1566-1655), die prior van het Engelse College te Douai was. Smith was voorstander van het episcopale stelsel, een theorie betreffende de inrichting van de kerk, die de jurisdictierechten van de bisschoppen uitbreidt ten koste van het jurisdictierecht van de paus en van de privileges van de reguliere geestelijkheid. Door dit laatste ondervond het episcopale stelsel felle bestrijding van de kant van de regulieren, vooral van de jezuieten.

2 *Vindiciae Censurae Facultatis Theologiae Parisiensis, seu, Responsio Dispunctoria ad libellum cui titulus, Hermanni Loemelii Antverp. & c. Spongia. Cujus mendacia, contumeliae, ignorantiae, et haereses novissimae in Censvram Sacrae Facvltatis Theologiae Parisiensis, adversus librum Pseudonymum Danielis à Iesu, De regimine Ecclesiae Anglicanae, eruuntur & refelluntur ad verbum, inserto ipso textu authoris authore Petro Aurelio Doctore Theologo* Parisiis, apud C. Morellum 1632. De aangehaalde woorden staan in de *Opera Petri Avrelii* M.DC.XLVI, II op p. 44.

3 Fronton du Duc (1558-1624), Frans theoloog van de Societeit van Jesus.

4 Jean-Baptiste Pierre Aubert († 1650), kanunnik van het kathedrale kapittel van Laon, lector Grieks aan het Collège de France en rector van het college van Laon; hij had een belangrijk aandeel in de strijd van de Sorbonne tegen de jezuieten. De brief van Sirmond is mij

lius et cependant ne l'est pas. Or ceste épistre estant tombée ez mains d'Aurelius, il n'y voulut si tost faire response, mais quand il vit que le P. Sirmond la fiasoit courir par Paris il y respondit et son escrit est inséré dans l'autre volume in 4° qui est sans ti(tre) et contient la défense de l'epistre de messieurs les Prélatz contra Querimoniam[1]; la response in octo causas Spongiae praeambulas à l'Épistre du P. Sirmond[2] qui y est insérée et la défense pour monsieur de Paris, et la raison pourquoy ce volume est (s)ans tiltre est qu'il y manque une épistre dédicatoire à messieurs les prélatz de France et une préface au lecteur qui ne sont encore imprimées. Plus une confutation des iniures prétendues par les jésuites avec l'extraict des iniures que les jésuites Anglois avoyent vomi contre les docteurs et les évesques qui avoyent censuré leurs livres[3]. Plus la response au P. Sirmond intitulé Anaereticus[4] à quoy i'ay adjousté les oeuvres de Guillaume de

1 *Ecclesiae Anglicanae querimonia apologetica, & C. auctore Hermanno Loemelio Antuerpiensi Sacrae theologiae Licentiato et Canonico Lectorali Ecclesiae Cathedralis Audomarensis.* Audomari 1631, gericht tegen een brief van de Franse bisschoppen: *Epistola Archiepiscoporum et Episcoporum, Parisiis nunc agentium, ad Archiepiscopos et Episcopos Regni Galliae, super animadversione duorum Librorum, quorum tituli sunt: Prioris quidem*, Modesta et breuis discussio, &c. *Posterioris verò*, Apologia pro modo procedendi, &c. Parisiis iussu Cleri, excudebat Antonius Vitré, M.DC.XXXI. Duvergiers verdediging van deze brief heeft tot titel *Assertio Epistolae Illvstrissimorvm ac Reverendiss. Galliae Antistitvm, qua libros Nicolai Smithaei et Danielis à Iesu damnarunt, aduersus libellum, cui titulus Querimonia Ecclesiae Anglicanae*, &c. De in deze titel vermelde Nicolas Smith (1559-1630) is wel te onderscheiden van de eerder, p. 160 n. 1, genoemde Richard Smith. Nicolas was jezuiet en auteur o.a. van het t.a.p. genoemde contra-episcopaal geschrift: *A modest briefe Discussion of some points taught by M. Doctour Kellison in his Treatise of the Ecclesiastical Hierarchy*, Rouen 1630, gericht tegen *A Treatise of the Hierarchie and divers Orders of the Church against the Anarchie of Calvin*, Douay 1629 van Matthew Kellison (1560?-1642), president van het Engelse College te Douai.

2 *Responsio In octo causas Spongiae praeambulas pro sacra Theologiae Facultate Parisiensi*; aldus in de *Opera Petri Avrelii* M.DC.XLVI, I, pp. 109 vv. Betreffende de brief van Sirmond zie p. 160 en n. 4 aldaar. Monsieur de Paris is de kardinaal-aartsbisschop van Parijs Johannes Franciscus de Gondi.

3 *Confvtatio collectionis locorvm, quos Jesuitae compilarunt tanquam sibi contumeliosos et injurios, ex defensione epistolae Illustrissimorum & Reverendissimorum Galliae Episcoporum et Censurae sacrae theologiae Facultatis Parisiensis, a Petro Aurelio edita* 1633 [s.l.]. Dit geschrift komt niet in de *Opera* van 1646 (het wordt wel genoemd in de inleiding op deze editie, p. [12], waar ook de titel van het door De Cordes genoemde 'extraict des injures' van de Engelse jezuieten vermeld wordt: *Conuitia, petulantiae, et mendacia à Jesuitis Anglis in Illustrissimos ac Reuerendissimos Galliae Antistites, et in sacrae theologiae facultatem Parisiensem effusa, nomine Hermanni Loemelij in Spongia et Querimonia, ac nomine Antonij Goffar in Vindicijs Nicolai Smithaei)* wel in die van 1676 voor *(Opera Petri Avrelii theologi iussu et impensis cleri Gallicani denuo in lucem edita. In tres tomos distribvta*, Parisiis Excudebat Antonius Vitray, Regis & Cleri Gallicani Typographus M.DC.LXXVI, pp. 665 vv.).

4 *Petri Avrelii theologi Anaereticvs, Aduersus errores et haereses, quibus Canonem Arausicanum, & Sacramentum Confirmationis aspersit Iacobi Sirmondi Societatis Iesu Presbyteri Antirrheticus.* Parisiis 1633. Dit is een antwoord op *Iacobi Sirmondi Societatis Iesu Presbyteri Antirrheticus. De Canone Arausicano. Aduersus Petri Aurelij Theologi Responsionem, qua ejus Epistolam infirmare conatus est*. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, M.DC.XXXIII. Voor de over en weer voorafgegane brieven zie *De Backer-Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Nouvelle édition, Bibliographie* t. VII, kol. 1244/5 en *Opera Petri Avrelii Theologi* III 1646, pp. 275 vv.

S. Amour[1] qu'on a défendu icy par arrest du Conseil à cause qu'elles avoyent esté iadis condamnées pas le Pape Alexandre IV, et sur ce subiect vous verres la préface apologétique avec la Bulle d'Innocent IV et les histoires qui suivent, qui monstrent la violence de ce temps-là. Vous aures avec ceste-cy son épitaphe[2] que i'ay eu seulement auiourd'h(uy). Et pour ce que quand monsieur Petit[3] s'en retourna il me laissa ce qu'il avoit faict imprimer de nouveau ie le vous envoye aussy. Et de tout i'en ay faict un pacquet que i'ay donné icy à mons. Tresel[4] pour le vous faire tenir au plustos(t) et pour ceste-cy avec les incluses i'en ay faict un petit pacquet que i'ay donné aussy au dict S. Tresel afin qu'il le vous envoye par terre et que par ce moyen vous le puissiez recevoir plustost n'estant exposé à la mercy des ventz comme est le pacquet des livres qui pour estre trop pesant ne vous peut estre autrement envoyé et le dict S. Tresel m'a (promis q)u'il le vous envoyeroit fort seurement.

Pour respondre maintenant à vostre lettre ie v(ous di)ray que depuis qu'elle a esté escrite il s'est bien passé des choses en Allemaigne en faveur de la couronne de Suède et de ses confédérez. Pour la dernière année de vostre pension ie n'y vois aucune lumière aussi ie n'y songe plus car ceux qui ont succédé au

1 Guillaume de Saint-Amour, zo geheten naar zijn plaats van herkomst. Hij was canonist en theoloog en leefde in de dertiende eeuw. Ook toen spitste de strijd tussen de seculiere geestelijkheid van de theologische faculteit der universiteit van Parijs en de regulieren, ditmaal vooral de dominicanen, zich toe. Guillaume de Saint-Amour raakte bij die strijd ten nauwste betrokken. Het betrof hier het feit, dat sommige religieuze orden aan hun kloosters een openbare theologische leerstoel hadden met universitaire rechten, hetgeen de theologische faculteit een doorn in het oog was. Toen de regulieren niet wilden afzien van hun privileges, sloot de faculteit hen uit. Paus Alexander IV (1254-1261) vaardigde 14 april 1255 de bulle *Quasi lignum vitae (Chartularium Universitatis Parisiensis sub Auspiciis Consilii Generalis Facultatum Parisiensium ex diversis bibliothecis tabulariisque collegit et cum authenticis chartis contulit Henricus Denifle O.P. auxiliante Aemilio Chatelain. Tomus I ab anno MCC usque ad annum MCCLXXXVI*, Parisiis Ex typis fratrum Delalain Via a Sorbone dicta. Anno MDCCCLXXXIX, p. 279 no. 247) uit, waarbij op straffe van excommunicatie werd bevolen het uitsluitsel op te heffen. De faculteit hief - op instigatie van De Saint-Amour - toen zichzelf op. Tenslotte kwam men op 1 maart 1256 tot een compromis. Men zie *Dict. Théol. Cath.* XIV, kol. 756 vv. In 1632 verscheen te Constance (= Parijs?) een uitgave van de *Opera Omnia* van Guillaume de Saint-Amour, *Magistri Guillielmi de Sancto Amore ..... Opera Omnia ..... in quibus ad defensionem ecclesiastica hierarchiae et ad instructionem et praeparationem simplicium Christi fidelium de periculis novissimorum temporum agitur ..... Studio Valeriani de Flavigny edita*. Constantiae, apud Alitophilos MDCXXXII, zeer tot misnoegen van de reguliere geestelijkheid. Bij arrest van 14 juli 1633 werd dan ook aan de boekhandelaren verboden het werk uit te stallen of te verkopen ‘à peine de la vie’, terwijl particulieren, die erop betrapt werden het in bezit te hebben, een aanzienlijke boete verbeurden.

2 Epitaphium D. Guillielmo a S. Amore qui obijt anno Domini MCCLXXII, Dux et lux cleri, vigor et sententia viri, Vir pius et viduis gratus iacet hic tumulatus. Omnibus hunc horis plebs sancti plangat Amoris Tutorem villae, quia tutor defuit ille. Sepulchrum huiusce theologi in exteriore parte D. Amoris templi Septentrionem spectante sub fornice iacentem tumulum tegente videtur. Vulgo fertur tumulo inclusos fuisse celebris illius Doctoris ..... us, ut posteris perirent.

3 Samuel Petit; zie IV, no. 1499, p. 195 n. 10. Hij had in 1632 doen verschijnen *Eclogae chronologicae, in quibus de variis Judaeorum, Samaritanorum, Graecorum, Macedonum, Syro-Macedonum, Romanorum typis, cyclisque veterum Christianorum paschalibus disputatur* Parisiis, en in 1633 *Variarum lectionum libri IV, in quibus Ecclesiae utriusque Foederis ritus moresque antiqui, sacri item ejusdem atque ecclesiastici scriptores illustrantur, explicantur, emendantur*. Parisiis MDCXXXIII.

4 Daniel Tresel te Rouaan.

défunct[1] sont bien plus difficiles que luy et l'assignation qu'on vous avoit donné n'estant de leur temps il est très malaise qu'ilz facent un fondement nouveau pour vous payer et la cour n'estant plus icy mais à Monceaux d'où elle pourra aller à Chasteau Thierry pour estre plus proche de Lorraine, si le duc[2] branle tant soit peu il n'y aura plus de lieu d'en parler sinon qu'après leur retour.

Pour monsieur Bignon[3] ie luy fis veoir vostre lettre et pour ce qu'il vous escrit ie ne vous en diray pas davantage.

I'ay veu icy monsieur Wibe[4] qui m'a tout réiouy pour les bonnes nouvelles qu'il m'a donné de vostre bon estat et santé.

Ie parlay devant hier de vous avec monsieur des Hayes[5] qui m'a chargé de vous saluer de sa part: il se prépare pour faire dans la fin de ce mois un voyage pour accompaigner madame de Nemours[6] en Savoye ce qui lui pourra apporter du divertissement.

Pour monsieur de Chasteauneuf[7] il est tousiours en sa prison d'Engolesme et l'on n'en parle non plus que s'il n'estoit poinct.

Pour monsieur Rigault[8] il a achevé son Tertullian que nous aurons hors de la presse dans la fin de ce mois et pour luy le roy[9] luy a donné pour vingts quatre mille livres un office de conseiller au nouveau parlement qu'on va establir à Metz. Et pour ceste office il y a finance de quarante mille livres de sorte qu'on faict estat de luy donner seize mille livres, il est néantmoins irrésolu ne sçachant encore s'il y yra ou non; il m'a chargé de vous saluer de sa part.

Pour sçavoir quel homme c'est que Petrus Aurelius, iusques à présent l'on n'y a rien peu pénétrer. Plusieurs devinent et le donnent tantost à l'un tantost à l'autre, mais aucun ne le peut sçavoir certainement si ce n'est luy mesme et son entremetteur immédiat qui est encore incogneu horsmis à celuy (auque)l il communique sans pourtant luy avoir déclaré qui est Petrus Aurelius et (voilà tout ce) que ie vous en puis dire pour n'en sçavoir davantage.

Pour les évesques qui ont si mal défendu leur défenseur, vous en touches la vraye cause, car s'ils se fussent souvenus de leur dignité, ilz n'eussent estés si lasches comme verres par la copie de leur épistre circulaire que ie vous envoye[10]. Mais depu(is) que le confesseur a esté pris de ces gens-là il ne fault trouver estrange ce que nous voyons.

Par la lecture de tout ce qu'a escrit le P. Sirmond et des responses qu'on luy a faict vous iugeres aisément s'il fault que la négative soit ou non dans la fin du

1 Antoine Coiffier de Ruzé, marquis d'Effiat, surintendant des finances, was op 27 juli 1632 overleden; zijn opvolger was Claude de Bullion, sieur de Bonelles (± 1580-1640).
2 Karel, hertog van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
3 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.
4 Peter Vibe; zie no. 1844, p. 131 en n. 8 aldaar.
5 Antoine de Hayes; zie no. 1805, p. 83 n. 10.
6 Anne de Lorraine († 1638), hertogin van Aumale, gravin van Maulevrier en van S. Vallier; haar echtgenoot Henri de Savoye, hertog van Nemours, met wie zij in 1618 was gehuwd, was op 10 juli 1632 te Parijs overleden.
7 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; vgl. no. 1820, p. 101 n. 4.
8 De Franse geleerde Nicolas Rigault (Rigaltius); over zijn Tertullianus-editie zie no. 1828, p. 111 n. 5.
9 Lodewijk XIII.
10 Dit moet dus weer een andere brief zijn dan de op p. 161 n. 1 genoemde *Epistola Archiepiscoporum et Episcoporum*, waartegen Duvergier zijn *Assertio* schreef; ik heb deze brief niet gevonden.

canon du concile d'Orenge ce qui se décide par la practique de ce temps-là, dont l'Épistre d'Innocent premier ad Decentium Eugubinum[1] est un tesmoignage hors de toute exception puis qu'il est environ vingt ans devant le concile d'Orenge. I'avoue bien que durant les premiers trois centz ans de l'église lors que les évesques baptisoyent eux-mesmes l'on ne donnoit le baptesme qu'on ne donnast aussy l'onction de la confirmation et l'euchar(istie), mais à cause de la multitude et que les évesques n'y pouvoyent suffire il fallut laisser le baptesme aux prebstres ce qui donna subiect au Pape Silvestre[2] de leur permettre de chresmer les baptiséz comme d'une simple cérémonie pour le danger de mort, mais pour l'imposition des mains suivie de l'onction au front qu'on appelle perfection et confirmation, cela a esté reservé aux seulz évesques. Ie ne vous en diray pas davantage puis que vous en trouveres asses dans les responses de P. Aurelius qui se fonde sur les autheurs anciens sans vous parler du Sacramentaire de S. Grégoire le grand[3], d'Isidorus Hispaliensis[4], du Vénérable Beda[5] sur le 8e des Actes des Apostres, de Alcuinus[6], d'Amalarius Fortunatus[7], de Rabanus[8], de Valafridus Strabo[9] et plusieurs autres qui ont escrit des divines offices.

Ie m'asseure que vous aures veu maintenant l'épistre de S. Clément[10] de laquelle i'attendray vostre iugement y en ayant quelqu'un pardeçà grand critique

1 Innocentius I (402-417) is een van de pausen die het meest hebben bijgedragen tot het doen erkennen van het primaat van Rome door de gehele kerk; voor de tekst van zijn brief aan Decentius, bisschop van Gubbio zie Migne, *P.L.* XX, kol. 551 vv.

2 Paus Silvester I (314-335); zie ter zake E. Amann, *Silvestre Ier (Saint)* in *Dict. Théol. Cath.* XIV, kol. 2071.

3 Gregorius I de Grote, kerkleraar en paus (590-604; geb. ± 540); voor de tekst van zijn *Liber Sacramentorum* of *Sacramentarium Gregorianum* zie Migne, *P.L.* LXXVIII, kol. 25 vv.

4 Isidorus van Sevilla (560-636), kerkvader en kerkleraar, encyclopedisch geleerde; zijn werken bij Migne, *P.L.* LXXXI-LXXXIV.

5 Beda, bijgenaamd Venerabilis (673 of 674-735), benedictijn, kerkleraar en geleerde; zijn hoofdwerk *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* behandelt in vijf boeken de kerkelijke en politieke geschiedenis van Engeland (Migne, *P.L.* XCV, kol. 23 vv.). Voor zijn *Super Acta Apostolorum Expositio*, gevolgd door *Liber Retractationis in Actus Apostolorum, In Acta Apostolorum Quaestiones Quinque* en *Expositio de nominibus locorum, vel civitatum, quae leguntur in libro Actuum Apostolorum* zie Migne *P.L.* XCII, resp. kol. 937 vv. in het bijzonder kol. 960-963, 995 vv. in het bijzonder kol. 1014-1016, 1031 vv. en 1033 vv.

6 Alcuinus (735-804), een der voornaamste geleerden van de Karolingische renaissance en raadsman van Karel de Grote. Zijn voornaamste werk op het gebied van de hervorming der liturgie is de omwerking van het *Sacramentarium* van Gregorius I. Zie voor zijn werken Migne, *P.L.* C en CI.

7 Amalarius, bijgenaamd Fortunatus, vroeger wel onderscheiden in Amalarius van Metz en Amalarius van Trier (*Iacobi Sirmondi Soc. Iesv Presbyteri opvscvla varia in quatuor tomos distribvta.* Parisiis M.DC.XCVI, t. IV kol. 641-647: *De duobus Amalariis*), leerling van Alcuinus, werd ±811 bisschop van Trier, in 813 gezant van Karel de Grote in Konstantinopel en verving later de verjaagde bisschop Agobard van Lyon; hij schreef enige voor de geschiedenis van de liturgie belangrijke werken; zie Migne, *P.L.* CV, kol. 815 vv.

8 Rabanus Maurus of Hrabanus Maurus (± 780-856), benedictijn, hoofd van de kloosterschool te Fulda, die onder zijn leiding het belangrijkste centrum van wetenschap in het Duitsland van de 9e eeuw werd; hij was de geleerdste theoloog van zijn tijd. Zijn werken bij Migne, *P.L.* CVII-CXII.

9 Walafried Strabo (± 808-849), abt van Reichenau, dichter, geschiedschrijver en liturgist; zijn werken bij Migne, *P.L.* CXIII-CXIV.

10 Zie no. 1844, p. 132 en n. 3 aldaar.

en telles matières qui prétend avoir des raisons fort puissantes pour monstrer qu'elle n'est pas la vraye épistre de S. Clement aux Corinthiens; si ie puis avoir ces raisons ie vous en feray part.

Mais ie m'estonne que vous ne nous parlies poinct de ce que vous avies désià faict sur les Evangiles[1]; il me semble qu'il n'y a rien qui vous (empesche) de les donner au public et quand vous ne le pourries faire imprimer à Ha(mbourg) il vous est facile de le faire faire à Amsterdam par (la faveur) du bon mons(ieur Blaeu)[2].

Il vous pleust dernièrement m'envoyer e(n) un volume les (de)ux livres des ép (istres Caselii)[3] l'un aux princes et l'autre aux hommes nobles, mais l'on m'a dit qu'il y (avoit encore un) troisième aux hommes doctes, lequel, si vous le pouvies recouvrir, vous m'(obligerez) grandement de me l'envoyer pour rendre parfaict ce que vous aves desià si bien commencé. I'ay de cest autheur ce qu'il a faict sur la table de Cebes[4], de ratione studii[5], l'épitaphe de Eric, roy de Danemark[6] et quelques traicts politiques; ie fais grand cas de cest autheur comme estant l'un des premiers hommes que l'Alemagne ait porté depuis Joachimus Camerarius[7]. S'il y avoit moyen de trouver par delà Clavis Peripatetica Philippi Scherbii in 4°[8] ie le désirerois bien avoir n'en pouvant rencontrer icy.

Comme i'estois hier avec monsieur Perrot de la Malemaison[9] et luy disant que i'estois sur le poinct de vous escrire, il me chargea de vous saluer de sa part; ie fus devant hier chez monsieur le président Lusson[10] pour sçavoir s'il vous vouloit escrire, mais ie ne le trouvay pas.

1 Het eerste deel verscheen in 1641: *Hvgonis Grotii Annotationes in libros Evangeliorvm. Cum tribus tractatibus & Appendice eo spectantibus*. Amsterdami, Apud Ioh. & Cornelivm Blaev. MDCXXXXI; het werd in 1646 gevolgd door *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, tomvs secvndvs*. Parisiis, Sumptibus Authoris, Et prostant exemplaria Apud Viduam Gvlielmi Pelé, viâ Iacobaeâ sub signo Crucis Aureae, MDCXLVI, en in 1650 door *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, pars tertia ac vltima. Cui subiuncti sunt, eiusdem auctoris libri pro veritate religionis Christianae, ita digesti vt annotata svis quaeque Paragraphis sint subnexa*. Parisiis, Typis Viduae Theod. Pepingvé, & Steph. Mavcroy, viâ Citheraeâ, è regione viae Mathurinorum. MDCL. Zie Ter Meulen-Diermanse, resp. nos. 1135, 1138 en. 1141.

2 Vermoedelijk de Amsterdamse uitgever Willem Jansz. Blaeu. De naam is in de tekst onleesbaar geworden.

3 Zie voor de brieven van Caselius no. 1884, p. 195 en n. 13 aldaar; de naam is in de tekst onleesbaar geworden.

4 Johannes Caselius (1533-1613), de laatste grote humanist van de 16^{e} eeuw, had in 1594 te Helmstedt *Cebes' Pinax* uitgegeven; een latere druk was in 1618 te Leiden verschenen.

5 *Didactica seu recta et solida ratio docendi juventutem*; de catalogus van de Bibl. Nat. te Parijs (Auteurs XXIV, kol. 552) vermeldt slechts de editie van 1685 te Göttingen verschenen.

6 Dit epitaphium heb ik niet gevonden; wel vermeldt de catalogus van de Bibl. Nat. (zie boven, n. 5): *Friderico II, regi Daniae, ad regni senatores ἐπιτάφιος Joannis Caselii*. Rostochii, in typographia A. Ferberi filii 1588.

7 Joachim Camerarius - magnus Camerarius - (1500-1574), klassiek filoloog.

8 Philippus Scherbius (†1605), filosoof en medicus; hij schreef o.a. *Disputatio de categoriis*, waarvan ik geen exemplaar gevonden heb, en *Clavis philosophiae peripateticae, sive Disputationum philosophicarum, quibus universa doctrina logica, physica, ethica et politica artificiosissima methodo proponitur et declaratur, liber singularis, in academia Altorfina conscriptus a Philippo Scherbio ..... Accessere quaestiones logicae Flamini Nobilii* ... Francofurti, sumptibus J. Schmidlin 1625, de vroegste uitgave, die ik onder ogen heb kunnen krijgen.

9 Niet geïdentificeerd.

10 Guillaume Lusson.

Monsieur de Villiers Hotman[1] vous baise les mains et pour faire fin à ceste longue lettre ie ne vous demande autre chose sinon qu'il vous plaise tousiours aymer et avoir en vostre souvenir celuy qui tiendra tousiours à honneur d'avoir la qualité, Monsieur, de vostre très humble et obéyssant serviteur

Jeh. de Cordes.

De Paris, ce 11e d'Aoust 1633.

Monsieur Tillenus[2] mourut le premier de ce mois. Monsieur Mercier[3] me donna un de vos livres de iure belli[4] en grand papier dont ie le remerciay et vous en remercie maintenant et pour celuy que i'avois ie l'ay donné au bon monsr. Godefroy[5].

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Hambourg.

In dorso schreef Grotius: 11e Augusti 1633, Cordes.

1867. 1633 augustus 11. Aan J. Dupuy[6].

Gallico coelo mihi frui videor, Puteane nobilissime, ubi abs te accipio literas, praesertim tam uberes quam sunt illae datae Iunii[7], quas biduum est quod habeo.

Utinam de Germania tam certa tibi nuntiare possim quam tu de Gallia nuntias ex urbe principe et unde in caetera regimen. Nos longe ab omni aula, satis longe a castris et rerum gerendarum locis vivimus, quo fit, ut quae percipimus et sera sint et nonnunquam titubantis fidei pro studiis eorum, per quorum manus ista transeunt. Audieritis jam de astu Fridlandii[8], quo per spem pacis opimae a Saxonicis inducias exterebravit seque manifesto periculo exemit. Et nunc ejus res revalescere creduntur Hungaricis Italicisque auxiliis.

Res protestantium haud optimo esse loco non solus sentio. Caesus sane Meroda[9], non sine culpa sua: Hamela pretium victoriae, sed quam serum, et quam manifesto indicio imparati ad oppugnationes exercitus? Est nunc hac in urbe Anstruterus[10], Angliae legatus, peracto Germaniae orbe. Mirum est quae referat de aemulatu

1 Jean Hotman, sieur de Villiers - Saint Paul (1551-1636); zie III, p. 1 n. 3.
2 Daniel Tilenus; zie over hem III, p. 34 n. 5.
3 J. Mercier[aant.]; zie III no. 1286, p. 344 en n. 3 aldaar.
4 Wellicht de editie van 1631 in groot formaat: *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus jus naturae & Gentium: item juris publici praecipua explicantur. Editio secunda emendatior, & multis locis auctior.* Amsterdami, Apud Gvlielmvm Blaevw. MDCXXXI; Ter Meulen - Diermanse, no 567.
5 Jacques Godefroy (1587-1652), Frans rechtsgeleerde.
6 Hs. Paris, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 25. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1853. Gedrukt *Epist.*, p. 116; *Ep. ad Gallos*, p. 325.
7 No. 1853.
8 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, veldheer in de Dertigjarige oorlog.
9 Jean, graaf de Merode; vgl. no. 1860, p. 154 en n. 2 aldaar.
10 Sir Robert Anstruther.

Saxonis[11] in Suecos, ita ut plane in mentem mihi Cornelianum illud adduxerit: ‘Nondum victoria, jam discordia erat’[12].

11 Johann Georg I, keurvorst van Saksen (1611-1656; geb. 1585).
12 P. Corn. Tacitus *Hist.* IV, 69.

Danus[1] paci dat operam volente et Caesare[2] et Saxone. Ut solus id honoris occupet, non ferunt Anglus[3] et Polonus[4]. Nam Vestra Gallia et Hispania accensentur partibus, quas adjuverunt.

De Batavicis induciis quid dicam? *οὔπω μῆνας ἄγων ἔχαμ᾽ οὐρανός*[5].

De paratu in Lotharingum[6] sunt, qui putant aliud agi, aliud simulari. Certe aut fallor aut isto Germanorum bello res vestra magis quam Germaniae agitur. Ad quam opem propius respicient uterque Bavarus[7], quam ad eorum, qui ipsis Hispanis sunt *καθολικώτεροι*, si modo catholici sunt hi, quibus cum Roma bene convenit. Sed haec *θεοῦ ἐν γούνασι κεῖται*[8]. Spectabo haec vobiscum eminus, velut ‘excelsa de turre mei sine parte pericli’[9].

Thoirasii[10] virtutibus honorem haberi, qui debet, - quantus debet, non audeo dicere neque enim potest - saeculi causa gaudeo; et bene facit Italia, quod vobis bona vestra monstrat.

Memmius[11] noster vellem de exilio retulisset gloriam, quam olim Rutilius[12] et Marcellus[13]. Et quid illi aberat, qui salvis opibus, salva dignitate locum tantum mutaverat? Ovidii[14] questibus ignosco, non ob eam causam, quae eum movit maxime, quod theatris et circo carebat, sed quia missus erat ad homines Elegiarum venerem non intelligentes. Valete, amici omnes. XI Augusti MDCXXXIII.

Vester H. Grotius.

Praesidi Lussono[15] jam non scribo, ne inanibus verbis tempora ejus occupans detrimentum adferam rebus Dominae Monetae. Ipsi, viro maximo Bignonio[16], Cordesio[17] et amicis salutem a me perferri rogo. Iam nunc intelligo accepisse

1 Christiaan IV, koning van Denemarken.
2 Keizer Ferdinand II.
3 Karel I van Engeland.
4 Wladislas VII (IV).
5 Theocritus *Idyllia* XVI, 71.
6 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem III, p. 195 n. 8.
7 Maximiliaan I, keurvorst van Beieren (1623-1651; geb. 1573) en zijn broer Ferdinand, bisschop van Luik en keurvorst van Keulen (1612-1650; geb. 1577).
8 Vgl. Homerus, *Ilias* XVII, 514; *Odyss.* I, 267.
9 Grotius haalt deze woorden ook aan in brief no. 1748 (p. 28); de herkomst van het citaat is mij onbekend. aant.
10 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras (1585-1636), maréchal de France.
11 Henri de Mesmes; vgl. nos. 1845, p. 134 en 1853, p. 144.
12 Publius Rutilius Rufus (± 154-± 74 v. Chr.), redenaar, jurist en historicus. Een conflict met de Romeinse geldadel verwikkelde hem in een proces, ten gevolge waarvan hij in ballingschap moest gaan. In zijn ballingsoord Smyrna verkreeg hij het burgerrecht en schreef er zijn historische werken: een autobiografie *De Vita sua* en - in het Grieks - een geschiedenis van zijn tijd.
13 M. Claudius Marcellus, redenaar en staatsman; hij was consul in 51 v. Chr. en de senaatspartij toegedaan. Zijn strijd met C. Julius Caesar bracht hem in ballingschap in Mytilene. Hij droeg zijn ongeluk manmoedig en vulde zijn dagen met geleerde studiën. Cicero heeft hem in 46 v. Chr. in de senaat verdedigd met de bekende redevoering *Pro M. Marcello*.
14 P. Ovidius Naso (43 v. Chr. - 17 na Chr.), Romeins dichter. In 9 v. Chr. werd hij door keizer Augustus naar Tomi aan de Zwarte Zee verbannen, zulks in verband met een zedenschandaal, waarbij ook Augustus' dochter Julia betrokken was. De onverbiddelijkheid van de keizer heeft hem gebroken; het gehele 2e boek van zijn *Tristia* is een verzoek om genade aan de keizer.
15 Guillaume Lusson.
16 Jérôme Bignon (1589-1656), vermaard Frans jurist en bevriend met Grotius.
17 Jean de Cordes; zie over hem no. 1742, p. 21 n. 8.

principem Arausionensem[1] in supplementum equitatus, quo praepollebat hostis, alas quinque. Hae alae, ut puto, induciis alas praecident.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy.
In dorso schreef Dupuy: lettre de M. Grotius du XI Aoust 1633. Hamburg.

1868. 1633 augustus 11. Aan F.A. de Thou[2].

Eo amore me amplexus est vir nunquam nisi religiose nominandus, parens tuus[3], eo tu ipse, ut domus vestrae, vir nobilissime, bona malaque non debeam a me aliena existimare. Quare intellecto vulnere, quod tibi sororis[4] optimae mors inflixit, ea fide indolui, qua te quoque meis malis commotum pro certo habeo. Non advocabo ex sacris et philosophorum libris solatia, quae tibi et abs te et ab amicis scio esse in promtu: unum sufficiet, ut te Thuanum esse memineris, a quo nomine jamdudum nihil mediocre exspectat humanum genus. Solebat parens tuus Musarum non alii aeque familiari consortio luctum eludere. Id ut tu quoque facias, ne precari tantum, non et exemplo hortari te videar, en redeo ad desuetas artes.

Dum te per magni vestigia patris euntem
Par tot imaginibus quaerit et ambit honos:
Dum tua regalem prudentia personat aulam,
Inque foro nemo est nobiliore fide:
Restabat sciremus adhuc, quid robore posses
Pectoris, ut laudum te sine nulla foret.
Grande decus, sed quod praestat Fortuna nocendo:
Haec se non patitur fama minoris emi.
Nil aliud poterat virtutem ostendere tantam,
Quam tam cara tibi, tam cito rapta soror[5].

Vale, vir nobilissime, et nihil posthac doleas.
Hammaburgi, XI Augusti MDCXXXIII.
T.N. addictissimus
H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur de Thou, Maistre des Requestes.

1869. 1633 augustus 12. Aan Willem de Groot[6].

1 Frederik Hendrik.
2 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 21bis. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 115; *Ep. ad Gallos*, p. 324. Voor de schrijver, François Auguste de Thou, zie III, p. 375 n. 8 en IV corrigenda Dl. III, p. 605.
3 De historicus Jacques Auguste de Thou (†1617).
4 Marie Henriette (geb. 1611).
5 Niet in de *Poemata* (ed. quinta, Amstelodami 1670; Ter Meulen - Diermanse, no. 6).
6 Gedrukt *Epist.*, p. 848; *Clavis Ep. Grotii*.

Gratae mihi ut omnes tuae sunt literae, mi frater, ita et illae fuere, quas altero Augusti die dedisti eoque magis, quod nostrorum propitiam valetudinem nuntiant.

Quod ais moras necti a Rotterodamensibus, vidi pridem metuique, ne inani exspectatione occasiones nobis eripiantur. De insinuatione putabam nihil opus, cum manifestum sit me in ea urbe fuisse, ut mei copiam facerem, et vereor, ne aliis principibus meam operam non indignantibus minus gratum sit, si illis me nunc offeram. Tamen si amicis, qui ibi res propius introspiciunt, ita videtur, potestis aut hac uti quam transmitto formula aut aliam conscribere uxoris nomine liberrimam potestatem habentis.

Ut a principe quoquam stipuler salvum jus ad Rotterodamenses eundi, si poposcerint, non videtur impetrabile; dico apud regem aliquem, nolunt enim temporaria obsequia, solidos ministros postulant.

De Suecis quoque longe aliter quam tu sentio nullos esse apud quos inimici me esse malint. Sciunt enim cum Sueci ad illorum opem respiciant, nihil unquam ausuros, quod ipsis displiceat, neque unquam mihi ad ius meum consequendum adiutores fore, quod a Dano[1] sperare possum consilia habente minus a nostrir pendentia.

De induciis et bello quid sit futurum, utinam brevi sciamus, ne ea quoque remora diutius trahat meas deliberationes. Satis periit temporis.

Physica Iacchaei[2] velim undecunque quaeras et mittas, ubi primum poteris. Nunc Merulam[3] cum filio lego[4]. Has literas antequam absolvissem, eripitur mihi hospes, uxori suus maritus, liberis pater Leonardus Sorgius[5] intra dies XIV valens et exanimis, magnum nobis omnibus documentum, ne spes in longum jaciamus. Vetat me dolor et meus et eorum, quos aspicio, diutius tecum fabulari. Deus te tuosque et nostros propitius aspiciat.

12 Augusti 1633.

Scire velim, verumne sit accepisse principem Arausionensem[6] alas quinque equitum a Suecis.

Dissecto hodie corpore Sorgii - id enim jusserat, ut suis cum eodem mali semine genitis aliquid inde esset auxilii - apparuit cor vividum, lien et pulmo bonus, ventriculus corruptus affuso per duas venas multum dilatatas felle et ex eadem causa adeso jecinore.

Tuus tui amantissimus
H. Grotius.

1870. 1633 augustus 12. Van W. van Oldenbarnevelt[7].

Mijn Heer,

1 Christiaan IV van Denemarken was een diergenen, die trachtten Grotius te bewegen in hun dienst te treden.
2 *G. Iacchaei Institutiones Physicae.* Lugd. Bat. 1615; vgl. no. 1864, p. 158 en n. 4 aldaar.
3 Paulus Merula, *Manier van Procederen*; zie no. 1864, p. 158 en no. 1841, p. 128 met n. 8 ter plaatse.
4 Met Cornelis; vgl. no. 1864, p. 158 n. 5 en de daar vermelde plaatsen.
5 Leonard van Sorgen was op 12 augustus overleden; zie over hem no. 1864, p. 158 n. 12. Zijn vrouw was Sara van der Wiel, hun kinderen: Jan (1614-tussen 1667 en 1672); Leonard (1615-vóór 1672[aant.]); Maria (1617-na 1681); Adam (1619 of 1621-na 1667); N.N. (geb. 1621 of 1619); Ludowich (geb. 1623) en Nicolaes (geb. 1625).
6 Frederik Hendrik.
7 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5i. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 508.

Naerdat ick uEd. vrijdach verleden gescreven hadde[1], hebbe ick bekommen die van den 23 ende daernaer die van den 27 Julij ontfangen.

Het is seecker, dat de saecken in Westfaelen niet wel voor den keyser[2] gaen, doch hadde het accord in Silesiën voortgegaen, soude in Westfaelen niet lange geduert hebben. Ick meene Frietlant[3] wel groot berou heeft, nu hij sijn selven soo bedrogen vint ende soo schoone kans versien heeft. Men sal sien, wat voorspoet de wapenen van Feria[4] in de Elsas sullen hebben, waerhenen hij met een schoone leger vertrocken is; twijffele niet, ofte sal van Lorraine[5] ende de catolijcke Swidsers alle assistentie bekommen.

Van den trefves in dese quartieren is het gansch stil, evenwel blijven de 4 pensionnarisen[6] noch in Den Hage. Ick denck, die tot Brussel sijn niet gaerne wederom gaen sonder apparentie van yet wtterechten.

Het princen[7] leger is noch ontrent Boxtel; daer moet yet haperen, tsij van swacheyt ofte van gelt, ofte wel op een dessein te wachten, twelck ofte gepasseert is ofte niet rijp en is. Onderentusschen gaet den tijt van campagnie voorbij. s'Koninck's[8] leger is noch ontrent Diest, ende wert naerstich aen St. Stevenswaert gearbeyt, twelck Maestricht vrij wat incommodeert. Voor mij, ick oordele de vrede in Nederlant voor beyde partiën best, maer sien niet, hoe men het met Westindiën sal maecken. Wert daer niet een voet gevonden met meerder discretie als tot noch toe, houde alles voor verlooren moeyte.

Onderentusschen is het Pleiadi[9] leet Hyades[10] niet te konnen dienen, omdat hij geen resolutie neemp ende verwachten wil, wat van Ursa minor[11] sal kommen.

Men hout hier, den Pool[12] voorspoedich is tegen den Moscoviter[13]. Mijn scrijft wt Hollant, dat de Engelsche sergeanten, die de prins om recruten gesonden hadde, naer seven weecken daer geweest te sijn onverrechter saecken wederom gekommen sijn, twelck mij al vreempt te vooren kompt.

Hiermede uEd. in Godes heylige bescherminge bevelende blijve ick,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.B.

Den 12 Augusti 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.

1 No. 1865.
2 Ferdinand II.
3 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg.
4 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria.
5 Karel, hertog van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
6 Vgl. no. 1860, p. 153 n. 6.
7 Van Frederik Hendrik.
8 Van de Spaanse koning Philips IV.
9 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
10 Grotius. Dit heeft betrekking op de pogingen van Stoutenburg Grotius te bewegen in dienst van de Spaanse koning te treden.
11 Bestand.
12 Wladislas VII (IV), koning van Polen.
13 Michael III Fjodorowitsj Romanow (1613-1645; geb. 1596).

In dorso schreef Grotius: 12 Aug. 1632. Stoutenburg.
In dorso met andere hand: Stouttenburg 1633.

1871. 1633 augustus 12. Van M. Ruarus[1].

Multum debeo comitati tuae, vir amplissime, qui non tantum me benigne coram habuisti, sed et amicos meos[2]. Ego ab illis, postquam hinc abierunt, literas nullas accepi, quod miror. Intellexi tamen aliunde, alterum eorum, cui tu literas pro nomenclatore ad amicos in Gallia paraveras[3], opinione diutius in urbe vestra substitisse. Itaque non dubito, eum literas, quas tu relictas existimasti, post a te petivisse.

Quas tu literas meis junctas ad generosum Slupecium[4] atque Domaradzium[5] destinasti, eas jam curavi. Sed ad Crellium[6] quo tuas mittam, non invenio: is enim rebus humanis jam valedixit. Quia tamen existimo argumentum earum nihil habere secreti permittis, ceu opinor mihi, ut eas resignem mihique habeam. Aegrotare coeperat vir optimus me praesente, qui illuc veneram IV eid. Maji, cum paullo ante eruditissime pro concione de sensu duorum extremorum versiculorum capitis tertii posterioris ad Corinthios disseruisset, ex febri maligna, quae passim tum per oppidum grassata domum quoque illius infecerat. Ex illa cum XXI dies mente integra - quod in illo morbo rarum - laborasset, tandem IV non. Junii paullo ante octavam horam aetatis circiter quadragesimum tertium annum placide exspiravit praesente fere tota loci illius ecclesia, quae paullo ante ad illum valedictura convenerat illiusque spiritum Domino Jesu voce ecclesiastae Schlichtingii[7] multis cum lachrymis commendaverat.

De loco Arriani[8] tibi assentior illum de Judaeis intelligendum, et ipse jam deprehendi in libro quarto Christianos illi Galilaeorum nomine venire[9], et video alibi quoque ita eum Judaeorum mentionem facere, ut satis appareat discrimen utriusque cultus illi non ignotum fuisse. Illud tamen miror, cur cum initiationem Judaicam designare vellet[10], baptismum potius quam circumcisionem nominaverit. An id eo fortassis fecit, quod baptismus, qui in publico fiebat, magis in externorum oculos incurreret? an potius, cum in eodem loco Syros atque Aegyptios nominasset, existimavit non satis commode ab his gentibus Judaeos per circumcisio-

1 Gedrukt *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 169. Antw. op no. 1855; beantw. d. no, 1873.
2 Vgl. nos. 1855, p. 146 en 1809, p. 88.
3 Vgl. no. 1855.
4 No. 1856 aan Jerzy Slupecki de Konary.
5 D. de Domaradz de Maradzky; de brief, een antwoord op een verloren geraakt schrijven dd. 1 maart 1633 (zie Catalogus Auctie Tydeman: *Bibliothecae Tydemannianae Pars quinta. Catalogus der Handschriften, Portretten, Platen en Kaarten, nagelaten door den WelEd. HoogGel. Heer Mr. H.W. Tydeman, Hoogleraar in de Staatswetenschappen en Regtsgeleerdheid te Leiden. Waarvan de verkooping zal plaats hebben op Maandag 23 October 1865 en volgende dagen, des avonds te 6 ure precies, onder directie van Martinus Nijhoff en E.J. Brill, Boekhandelaren te 's Gravenhage en te Leiden. Ten huize van den eerstgenoemde, te 's Gravenhage, Raamstraat 49.* p. 73 no. 844) is eveneens verloren gegaan.
6 No. 1854 aan Johann Crell.
7 Jonas Schlichting (1592-1661), sociniaans theoloog.
8 Arrianus, *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ* II, 9; zie no. 1809, p. 89 en n. 6 aldaar. Vgl. no. 1855, p. 147.
9 Arrianus, *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤ. ΔΙΑΤΡ.* IV, 7.
10 Arrianus, *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤ. ΔΙΑΤΡ.* II, 9.

nem distingui, quandoquidem et Aegyptios et Syrorum nonnullos circumcisos fuisse Herodotus[1] aliique scriptores antiqui testantur, eoque baptismum non aeque fortassis illis gentibus frequentatum nominare maluit? Conjecturae tuae, qua apud Arrianum pro *Ἰουδαῖος σπουδαῖος* substituis, volens subscribo et caussam erroris agnosco[2] nec video, quis alioquin idoneus ex eo loco sensus exsculpi queat.

Caeterum invitatus benignitate tua, quam in explicanda superiore difficultate adhibuisti, affero nunc aliam ad te quaestionem, seu quaestiones potius, paullo majoris quidem momenti, sed tui tamen fori proprias, qui de iure pacis atque belli tam erudite disseruisti[3] et de ecclesiastica disciplina ex monumentis antiquitatis illustranda[4] spem nobis aliquam in posterum fecisti.

Quaestiones meae ex facto nascuntur: itaque factum ipsum primum exponam. Quidam ex nostris uxoris defunctae sororem germanam in matrimonium ducere constituit dissuadentibus amicis, qui cum id mori publico repugnaret et a multis lege divina vetitum existimaretur, scandalum inde gravissimum metuebant. Perrexit nihilominus ille firmus animi, quem putabat cassibus humanis, cum divina lex non repugnaret, frustra irretiri; et cum neminem inter ecclesiastas nostros inveniret, qui nuptias consecraret, ex illa familia, quae Calvinum pro duce sequitur, nonneminem advocavit, cui tam scite os sublevit, ut affinitatis illius ignarus matrimonio benedixerit. Nostri ut ecclesiam purgarent a scandalo et criminationi legum violatarum occurrerent simulque et pertinacia et fraude hominis offensi, sacris ei interdixerunt, donec legitima poenitentia facinus expiaret. Evangelici vero, quos vocant, sive reformati non modo ecclesiasten, quod imponi sibi passus fuisset, in perpetuum exauctorarunt, sed et matrimonium male conflatum, quod in incestum existimarent, sua in synodo publica voce irritum pronunciarunt. Hinc aliquot mihi quaestiones suboriuntur: earum prima est, an matrimonium cum defunctae uxoris sorore lege divina sit vetitum, imo et pro incestu habendum. Non ignoro, quid vetent Imperatores in Codice sub titulo de incestis et inutilibus nuptiis[5]; legi et quae ex Basilio Magno[6] adducit Matthaeus monachus[7] lib. VIII Juris Graeci a Leunclavio[8] editi; quin et hoc scio omnes fere nostrae aetatis theo-

1 Herodotus II 104.
2 Zie no. 1855, p. 146.
3 *Hugonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus ius naturae & Gentium: item iuris publici praecipua explicantur.* Parisiis, Apud Nicolavm Bvon, in via Iacobaea, sub signis S. Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXV; zie Ter Meulen - Diermanse, nos. 565 vv.
4 Wellicht Grotius' *De Coenae administratione ubi Pastores non sunt. Item An semper communicandum per symbola.* Amstelodami, Apud I. Columnam Anno Domini, 1638; Ter Meulen - Diermanse, no. 1091. Met dit geschrift mengde Grotius zich in een controverse op theologisch gebied tussen Nic. Rigaltius en Gabriel de l'Aubespine; zie IV no. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.
5 *Cod. Jur. Civ.* C.V. 5 *De incestis et inutilibus nuptiis.*
6 Basilius de Grote (± 330-379), bisschop van Caesarea, kerkvader en kerkleraar.
7 Een vroege jurist, van wie verder niets bekend is.
8 Johannes Leunclavius - Johann Löwenklau - (1533-1593), historicus, oriëntalist en filoloog. De veelzijdige geleerde en staatsman Marguard Freher (1565-1614) heeft een aantal juridische studies van Leunclavius uitgegeven onder de titel *Ivris Graeco-Romani tam canonici qvam civilis. Tomi duo Johannis Levnclavii Amelbvrni, V. Cl. stvdio ex varii Evropae Asiaeque bibliothecis eruti, Latineque redditi: nunc primum editi curâ Margvardi Freheri I.C. cvm eivsdem avctvario, Chronologia iuris ab excessu Iustiniani ad amissam Constantinopolin, & Praefatione. Ad Imp. Caes. Rvdolphvm II. P.F. PP. A. Opus non solum Iuris vtriusque consultis, sed omnino diuinarum humanarumq; rerum studiosis; tam Ecclesiasticae quam Politi-*

logos, quotquot a pontifice desciverunt, legem divinam ita interpretari, ut ejusmodi matrimonium vetitum existiment. Mihi tamen aqua haeret et video te quoque in alia esse sententia, si modo recte capio mentem verborum tuorum, quae leguntur lib. II. cap. V § XIV de jure belli ac pacis[1]. Obtendunt illi quidem, in pari affinitatis gradu vetitum fratri fratris defuncti uxorem ducere, sed recte tu observasti non idem semper jus in pari gradu obtinere, quod diversa nonnunquam subsit ratio. Quin ipsa lex non obscure id genus matrimonii approbare videtur, dum interdicto de uxoris sorore ducenda expresse addit ·חב·היי in vita eius; cur enim distingueret, nisi ipsa mortua foret aliud? Nam quod nonnulli respondent, plurium uxorum matrimonium hic vetari, dilutum nimis videtur et recte refutatur per ea, quae tu habes § IX capitis supra jam allegati[2]. Eiusdem coloris videtur et illud, quod alii de sorore non germana aut uterina, sed consobrina sermonem in controverso Levitici loco esse velint[3]; nec enim verosimile est legislatorem, ubi tam accurate cognationis affinitatisque gradus distinguit, nomina confundere et sub appellatione minus usitata simplicitati legentis imponere voluisse. Illud me tamen nonnihil turbat, quod videam Mosen Maimoniden[4], quem tu recte censes Hebraeorum veterum omnia legisse summoque judicio digessisse, hoc genus matrimonii improbare; a quo tamen non abhorrere videtur Salomon Jarhides[5] quodque inter Judaeos nostra tempestate, quantum ex ipsis

1 Zie de jongste complete uitgave: *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres in qvibus ius natvrae & gentium: item ivris pvblici praecipva explicantve Curavit B.J.A. de Kantervan Hettinga Tromp Iur. Utr. Dr* Lugduni Batavorum E.J. Brill MCMXXXIX (Ter Meulen - Diermanse, no. 617), pp. 246-248.

2 In de editie van 1939 op pp. 234-237.

3 *Leviticus* 18, 9-18.

4 Rabbi Moses ben Maimon; zie over hem IV no. 1371, p. 15 n. 9 Ter zake: *Mose ben Maimon ed. Weisz, Buch III neunundvierzigstes Kapittel*, p. 323 vv. vooral p. 324: 'Denn es liegt eine sehr arge Schamlosigkeit darin, dasz eine solche Handlung zwischen der Wurzel und dem Zweige stattfinde ....' en verder: 'Geschwister sind aber so wie Wurzel und Zweig zu betrachten. Weil aber der geslechtliche Umgang mit der Schwester untersagt ist, muszte auch der mit der Schwester der Frau oder mit dem Weibe des Bruders untersagt werden, denn bei diesen handelt es sich um die Vereinigung zweier Individuen, die sich zueinander wie Wurzel und Zweig verhalten, in der Begattung eines dritten Leibes.'

5 Salomo ben Jarchi abusievelijk voor Rabbi Salomo ben Isaac = Rasjie (*R*abbi *S*jelomo *J*itschaki). De vergissing stamt van Sebastianus Munster, een leerling van Johann Reuchlin (1454-1521) en werd overgenomen door de Buxtorfen (Johann der Ältere, 1564-1629; Johann der Jüngere, 1599-1664); zo bleef in de christelijke geleerdenkringen Jarchi voor Rasjie gebruikelijk. Rasjie was een geleerd Frans rabbijn uit Troyes (1040-1105). Hij schreef een verklaring op de Babylonische Talmoed en daarnaast zijn beroemde bijbelverklaring vooral op de Pentateuch. Uit zijn commentaar op Deuteronomium 25, 5 en 6: Quando habitaverint fratres simul, et unus es eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri; sed accipiet eam frater eius et suscitabit semen fratris sui: et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen eius ex Israel, blijkt, dat hij het Talmoedische standpunt volgt, dat zich ondanks de bezwaren, die er ten opzichte van incest rijzen, toch voor het leviraatshuwelijk uitspreekt. Zie A.S. Onderwijzer, *Nederlandsche Vertaling van den Pentateuch, benevens eene Nederlandsche verklarende vertaling van Rashie's Pentateuch-Commentaar* V, Amsterdam 1661-1901 aant. p. 269 vv.; vgl. Talmoed, o.m. Jabmoeth fol. 17^{b} geraadpleegd in de vertaling van Lazarus Goldschmidt, *Der Babylonische Talmud* IV Berlin 1931, p. 367 v.

intelligere potui, satis est usitatum. Verba Maimonidae ita habent, si modo non imponit nobis interpres Buxtorfius[1] par. III cap. XLIV More Nevochim: fratres se habent ut radix et ramus; hinc quia prohibita est soror, prohibita etiam est soror uxoris et uxor fratris; quoniam haec est duorum individuorum, quae sunt sicut radix et ramus in conjunctione corporis tertii.

Atque haec quidem est prima mea quaestio. Altera est, an ob facinus, quod expressa Dei lege non sit interdictum, solo scandali metu aut quia mori gentis, in qua vivimus, adversatur, quenquam sacris arcere liceat. Ego quidem hic non culpo, quae nostri egerunt, quos video variis gravibusque causis impulsos fuisse; nec ignoro, quantopere Christiano persequenda sint non ea tantum, quae honesta atque justa, sed et *ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα*[2], quantoque horrore cavenda infirmorum offensio. Sed vellem tamen hic libenter definitos limites, quousque scandali fugae aut moribus populi in animadvertendo indulgere liceat; ne si severitas sine cancellis sit, sub antiquam humanarum legum servitutem redeatur. Quid enim, si secundum theologorum usitatam distinctionem scandalum sit non datum, sed acceptum? quid, si mores libertati Christianae nimis sint graves atque molesti?

Tertio quaero, an matrimonium ea qua dixi ratione male conflatum humana improbantium voce rescindi queat quamque ea rescissio vim habere debeat aut possit cum in ecclesia tum in republica. Credo quidem bonos illos viros, qui hoc sibi judicium arrogarunt, eo jure niti, quod Sechanias[3] atque Esdras[4] in Judaeos, qui alienigenas in matrimonium duxerant, constituerunt. Sed primum non ita liquidum est interdictum de uxoris defunctae sorore quam de alienigenis; deinde recte observas ipse § XVI capitis jam ante dicti[5], non statim irritum fieri, quod male ab initio contractum est; cum diversa sint, prohibere atque irritum quid facere. Ego tamen vereor, ne is, qui matrimonio isti infelici sese implicuit, periculi, quod imminere sibi misero videt, metu, pontificis Romani dispensationem, quam vocant, hic requirat.

Qua occasione quarto ex te quaero, an putes eum, qui pontificis Romani jugum semel abjecerit, salva animi conscientia, ut in republica salvus subsistat, legis aut consuetudinis humanae laxationem ab illo petere posse. Ni fecerit, in periculo erit et matrimonii contracti honor et illius fortuna; si fecerit, videbitur potestatem ejus, quem fortassis pro antichristo habet, denuo adorare atque eo nomine pessime apud omnes, qui pontificis imperium repulerunt, audiet.

Sed nimis jamdudum molestus tibi sum tot quaestionum nodis eoque nec petere a te audeo, ut ad omnes aeque respondeas aut ita respondeas, ut et simul sententiae tuae rationes in medium afferas: video enim id gravius occupationibus

1 Johann Buxtorf (1599-1664) der Jüngere, theoloog en sedert 1630 professor in het hebreeuws te Bazel; in 1629 verscheen zijn latijnse vertaling van Maimonides' *Moreh Nebukim: R. Mosis Majemonidis Liber* מיכובנ הרומ i.e. *Doctor perplexorum in linguam Latinam conversus a Jo. Buxtorfio. fil.* Basileae MDCXXIX, pp. 498 vv. Het werk, oorspronkelijk in het Arabisch geschreven, werd in het hebreeuws vertaald en naar deze hebreeuwse vertaling heeft Buxtorf de zijne in het latijn vervaardigd; vgl. IV no. 1371, p. 15 en n. 9 aldaar.
2 N.T. Paulus, *Ad. Phil.* IV 8.
3 De Sjekanja van *Ezra (Esdras)* 10, 2.
4 *Ezra (Esdras)* 10, 2 vv.
5 *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis* ed. B.J.A. de Kanter - van Hettinga Tromp, pp. 249 v.

tuis futurum, quibus tanquam in publicum bonum semper intentis non lubenter privata curiositate obstrepo. Interim hoc mihi fortassis dabis, ut innuas breviter tuam de singulis sententiam; cujus ego caussam aliunde deinceps conquiram, modo auctoritatis tuae pondere judicii mei lanx interea firmetur. Sed ut et hoc nimium sit, illud saltem a te impetrem sine, ut ne mea haec importunitas alieniorem te mihi fecerit; nam ad illam me impulit tum fervens in me aliquid semper discendi studium, tum quod me nemo te melius docere possit.

Vale, vir amodissime, et publico bono diu superstes age.

Dab. Gedani prid. eid. Augusti MDCXXXIII.

1872. 1633 augustus 19. Aan G.J. Vossius[1].

Vidi et ego, vir usquequaque doctissime, Puteani scriptum[2], de quo illi negotium exhibetur. Videtur mihi neque a vero abire neque ea dicere, quae in arcano sunt reposita, sed parum memor veteris Belgarum legis, ne quid ad rempublicam pertinens alii quam magistratui nuntietur, quam tamen scis nec apud Batavos servari. Sed gens imperiosa Hispani nolunt sua peccata traduci. Spero valituram in hoc Wouwerii[3] auctoritatem, ne viro bono noxae sit pacem ardentius expetisse.

Reidani opus[4], dignissimum in quo Vossii filius[5] laboret, exspectabimus magno cum bono externarum gentium, quibus non aliunde promtius rempublicam nostram et ejus actus pernoscere.

Quod Petrum meum[6] excitas, facis pro perpetuo tuo in me ac meos amore. Mirarer, unde ista in liberis meis pigritia, nisi viderent patri diligentiam suam male cessisse.

Quo evasura sint de induciis colloquia, opperior cum caeteris et ipse, magis aviditate humani ingenii quam quod mea intersit in utram partem casura sit res. Puto tamen licere in re dubia id optare quod est humanius.

Vale cum uxore[7] et liberis, vir valere dignissime.

19 Iulii 1633.

Tuus totus H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 115. Antw. op no. 1862; beantw. d. 1877.
2 *Erycl Pvteani Belli et Pacis Statera, Qua Indvciae Avspicio Regio Inter Provincias Regias Et Foederatas Tractari Coeptae, Expendvntvr*, Lovanii M.DC.XXXIII; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar.
3 Jan van de Wouwer; zie no. 1858, p. 150 en n. 10 aldaar.
4 Everard van Reyd, *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626.
5 Dionysius (geb. 1612); hij gaf het werk van Reyd in het latijn vertaald uit onder de titel: *Belgarum, aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.
6 Grotius' tweede zoon Pieter (geb. 1615), die voor zijn studie in het vaderland verbleef.
7 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.

1873. 1633 augustus 20. Aan M. Ruarus[1].

Funestis literis, Ruare doctissime, funestas literas reddo, tristem mihi nuntium de morte Crellii[2], tristi et tibi nuntio de morte Leonardi van Sorgen[3], dolens cum dolente commutaturus[4]. Patiamur Dei arbitria et quid Christianos deceat vel a Cleanthe[5] discamus, cujus Graecos jambos latinos sic fecit Seneca

> Duc me Parens celsique dominator poli
> Quocunque placuit, nulla parendi mora est.
> Adsum impiger, fac nolle: comitabor gemens,
> Malusque patiar quod pati licuit bono.[6]

Iacturam, quam in Crellio fecimus, postuma scripta[7], quantum spe auguror, solabuntur. Pro literis transmissis gratias habeo; illas ad Crellium[8], si tanti putas, et resignare et tibi habere potes: sunt de loco illo *μιᾶς γυναικὸς*[9], sed pendent a prioribus literis, quas Amstelodamo ad virum illum eruditissimum miseram[10]. Bene tibi processit conjectura de viro nobili, quem mihi commendaveras[11]. Nam emersit iterum et literas illas in Galliam, quod gaudeo, secum tulit. Noli dubitare, quin semper in potissimo ordine amicorum habiturus eos sim, quos tibi probari intellexero.

De Arriani loco[12] confirmat me judicium tuum. Cur de Judaeis agens baptismum potius quam circumcisionem attulerit, causam veram utramque attigisti. Nam circumcisio domi peragi poterat, baptismus in fluminibus administrabatur, ut et apud Christianos etiam Justini[13] aevo. Tum quod notasti Aegyptiorum quosdam circumcisos, id Herodoto[14] attestatur Philo *περὶ περιτομῆς*[15], Iosephus[16],

1 Gedrukt *Epist.*, p. 116; *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 176. Antw. op no. 1871; beantw. d. no. 1904.
2 Johann Crell; zie no. 1871.
3 Over Leonard van Sorgen zie no. 1864, p. 158 en n. 12 aldaar.
4 Verbeterd naar *Ruari Ep. select. Centuria*; de, m.i. onjuiste, lezing der *Epist.* luidt: commutamus.
5 Cleanthes van Assus (331-232), leerling van Zeno van Citium en diens opvolger als leider van de Stoa.
6 Seneca, *Ep. ad Lucilium* CVII, 11.
7 Hiervoor zie men *Bibliotheca Anti-Trinitariorum, sive Catalogus Scriptorum, & succincta narratio ---- opus posthumum Christophori Chr. Sandii* ---- Freistadii, M.DC.LXXXIV, pp. 115 vv.
8 No. 1854; vgl. no. 1871, p. 171 n. 6.
9 Zie no. 1769, p. 50 en 1854, p. 146.
10 Onvindbaar.
11 Vgl. no. 1855, p. 147 en de verwijzing in n. 1 aldaar.
12 Arrianus, *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ* II, 9; zie no. 1871, p. 171 en de verwijzing in n. 8 aldaar.
13 Iustinus Martyr, *Apologia I pro Christianis*, 61 (Migne, *P.G.* VI, kol. 420):'---*ἔνθα ὕδωρ ἐστί*'. G. Bareille, *Baptême d'après les pères grecs et latins* in *Dict. théol. Cath.* II, kol. 178 vv. in het bijzonder kol. 186.
14 Herodotus II, 104.
15 Philo Judaeus (± 30 v. Chr. - 45 na Chr.), filosoof uit Alexandrië, hoofd van de joodse gemeente aldaar. Zie voor de bewuste plaats *Philo Supplement I Questions and Answers on Genesis translated from the ancient Armenian version of the original Greek by Ralph Marcus, Ph. D. The Loeb Classical Library* London-Cambridge-Massachusetts MCMLIII, p. 241.
16 Flavius Josephus, schrijver van o.m. *Ἱστορία Ἰουδαικοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους (De Bello Judaico)*, een werk in 7 boeken, dat in 75-9 verscheen, en van *Ἡ Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογία (Antiquitates Judaicae)* in 20 boeken. Grotius doelt op *Ἰουδ. Ἀρχ.*

Strabo[1], Clemens Alexandrinus[2], Celsus[3], Origenes[4], Epiphanius[5], etiam magistri hebraei et ex eis Hieronymus ad Jerem. IX. 25[6], qui ajunt Josephi[7] exemplo introductum morem. Syros apud Herodotum puto esse judaeos ipsos, quorum sedes Syria Palaestina. Colchi *ἔκ διασπορᾶς* decem tribuum, Aethiopes ex Abrahami et Cethurae[8] liberis videntur traxisse hunc ritum. Nam de Idumaeis et Ismaëlitis aperta ratio est.

Venio ad quaestiones tuas, sed ut tecum quaesiturus et hoc orans, ut si quid meis habes rectius, mihi impartias. Lege Mosis permitti, ut uxoris mortuae soror ducatur, recte a te colligi puto tum ex natura legum prohibentium, quae suis se finibus tenent, neque extendi se incerta argumentatione patiuntur, tum eo argumento, quod in legum interpretatione validissimum ex contrario ducitur. Qui enim vivae superinduci sororem vetuit et quidem ad evitandum aemulatum inter adeo propinquas acriorem, mortuae substitui sororem permisisse censendus est. Memini me ad oram libri mei, quem nunc penes me non habeo, annotasse variantes super hac re iurisprudentum hebraeorum sententias; sed qui vetant, more eoque non generaliter recepto nituntur. Maimonidae[9] quae sententia fuerit, scire non possumus nisi consulto Arabico codice. Nam hebraea versio, ut jam de latina nihil dicam, alicubi *παρεχαράχθη*.

Secundam quod attinet quaestionem[10]: Christianus cum civis sit, civiles etiam leges multoque magis eas, quae multarum gentium consensu receptae sunt, servare semper officii sui ducet. Itaque in veteribus apologeticis videmus id palam praedicare Christianos se secundum omnes leges religionem non laedentes vivere, sed ita, ut probitate sua leges multum supergrederentur. Loquor de illis legibus, quae et causam aliquam habent probabilem et intolerabiles non sunt, quod ipsum *ἐν στιγμῇ* definiri non potest. Lex autem ista de non ducenda mortuae

1 Strabo (64/3 v. Chr. - ± 21 na Chr.), historicus en geograaf. Zijn *Ἱστορικὰ ὑπομνήματα* zijn verloren; hij schreef verder *Γεωγραφιά* in 17 boeken. Zie voor de hier bedoelde plaats *Γεωγρ.* XVI, 4, 7 en XVII, 2, 5; zie *The Geography of Strabo with an English translation by Horace Leonard Jones, Ph. D., Ll. D. Based in part upon the unfinished version of John Robert Sitlington Sterrett, Ph.D., Ll. D. In eight volumes. The Loeb Classical Library.* London - New York MCMXVII-MCMXXXII, resp, vol. VII, p. 339 en vol. VIII, p. 153.

2 *Stromatum Lib.* I c. XV; zie Migne, *P.G.* IX, kol. 767/8.

3 Celsus, heidens filosoof uit de 2e eeuw, de eerste, die op wetenschappelijke wijze het Christendom bestreden heeft en wel in zijn *Λόγος ἀληθής*. Dit werk is grondig weerlegd door Origenes in zijn 8 bk. *Contra Celsum*. Zie ter zake: Origenes, *Contra Celsum* I 339 (22) (Migne, *P.G.* XI kol. 697).

4 *Commentariorum in Epistolam B. Pauli ad Romanos* Lib. II, 495 bij Migne, *P.G.* XIV, kol. 910/1.

5 *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ ΤΟ ΕΠΙΚΛΗΘΕΝ ΠΑΝΑΡΙΟΣ ΕΙΤ᾽ ΟΥΝ ΚΙΒΩΤΙΟΣ S.P.N. Epiphanii Constantiae quae in Cypro est Episcopi Adversus Octoginta Haereses Opus quod inscribitur Panarium sive Arcula Dionysio Petavio Societatis Jesu interprete* Lib. I tom. II *ΚΑΤΑ ΕΒΙΩΝΑΙΩΝ* XXXIII; zie Migne, *P.G.* XLI, kol 469/70.

6 *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Commentariorum in Jeremiam Prophetam libri sex* II, c. 9 vs. 25 (Migne, *P.L.* XXIV, kol. 774).

7 Joseph, de patriarch, elfde zoon van Jacob en eerstgeborene van Rachel, tot onderkoning van Egypte verheven.

8 Keturah was Abrahams tweede vrouw en stammoeder van 16 Arabische stammen; zie Genesis 25, 1.

9 Over Moses ben Maimon (Maimonides) zie no. 1871 p. 173 n. 4 en p. 174 n. 1.

10 Vgl. no. 1871, p. 174.

uxoris sorore laudabilis est et stupris ex domestico convictu nascentibus spe matrimonii sublata occasiones praecidit. Quare qui eam violat, et civilibus judiciis subjacet et ecclesiae censuram juste patitur, quam *παρὰ τοῖς ἔξω* infamat.

Ad tertiam[1] ut veniam, verum est non omne quod prohibetur irritum censeri, et in conjugio cum Amorraeis vicinarumque gentium feminis spectatum a lege periculum, quod perpetuum est. An igitur irrita sint conjugia contra legem humanam facta, ex legum verbis sensuque colligendum est aut, si leges scriptae non exstant, ex eo, quod saepe judicatum est et maxime circa eos, qui pontificis Romani auctoritatem defugiunt. Illud video multarum gentium leges imitari Romanum jus, quo conjugia talia non prohibentur tantum fieri, sed et irrita pronuntiantur et dissolvi jubentur; neque ego dubito, quin societati civili aut ejus praesidibus potestas haec competat utilitatis alicujus publicae causa vim adimendi nondum natis contractibus.

Postrema erat quaestio[2] de petenda[3] matrimonii talis indulgentia a Romano pontifice, quod recte dicis non convenire illis, qui discidium a pontifice fecerunt. Sed monendum te censui in Gallia reformatis prohibitorum matrimoniorum gratiam ab ipso rege fieri, cujus rei aliquot mihi exempla sunt cognita. Id si imitari velint rex[4] et senatus vester, quid obstet non video; ipsorum erit prudentiae judicare, an in hac facti specie causa aliqua insit rarior, ob quam aequitas ferat discedi *ἀπὸ τοῦ λίαν ἀκριβοῦς*.

Haec sunt quae lectis statim literis tuis in mentem venerunt; si quid percoctius subierit, ejus quoque te participem faciam hac lege, ut tua quoque cogitata me non celes.

Vale, vir multis nominibus suspiciende.

Hamburgi, XX Augusti novi Cal. anni MDCXXXIII[5].

T. Cl. addictissimus
H. Grotius.

1874. 1633 augustus 26. Van W. van Oldenbarnevelt[6].

Mijn Heer,

Ick en hebbe vrijdach verleden niet geantwoort overmits de groote pijn, die nu wat begint te versachten.

De Sweden sullen seer quaelijck tot accord willen verstaen, dewijl sij wel bemercken, dat de andere vant rijck wel wilden haer met eeren quijt sijn, soecken derhalven haer wel te stellen met den prins[7] ende de Staeten; hebben secours gesonden, waermede sij meenen heel Brabant in te slocken, doch hebben tot noch toe niet seer geadvanceert. Wat sij nu naer den gehouden biddach van eergisteren sullen doen, sal den tijt leeren. Het en schijnt niet, dat des koninckx leger[8] van

1 Vgl. no. 1871, p. 174.
2 Vgl. no. 1871, p. 174.
3 Verbeterd naar *Ruari Ep. select. Centuria*; de, m.i. onjuiste, lezing der *Epist.* luidt: ferenda.
4 Wladislas VII (IV) van Polen.
5 Schrijfwijze datum naar *Ruari Ep. select. Centuria*.
6 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5j. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 509.
7 Frederik Hendrik.
8 Van Philips IV van Spanje.

meeninge is te wijcken, dat wel van ruyterije versien is ende tamentlijck van voetvolck.

UEd. blijft van opinie, dat Frietlant[1] voordeel soude gedaen hebben met te handelen. Veele meynen, dat hij de kans versien heeft ende werd daerover geblasmeert.

Dat Aries[2] dobbel is, gelove wel, maer nochtans geen vijant van Ursa minor[3]. Ick hebbe niet konnen bemercken, dat Sagitarius[4] vrient van Fera[5] is geweest, maer dat Fera het altijts met Schorpius[6] gehouden heeft. Den Lotteringer[7] heeft een proefstuck op Gustavus Hoorn[8] gedaen; hadde hij wat voorsichtiger geweest, soude meer quaets gedaen hebben. Nu is Nancy belegert; men hout het wel versien is, want ick wel overlange geweten hebbe, dat hij geresolveert was een belegeringe te verwachten.

Wij verwachten alle daege, wat den prins sal voornemen; mijne opinie is op Brabant, maer of sijn dessein naer sijn contentement sal wtvallen, twijffele ick. Seecker houde ick, hadde men raet gelooft, dat sij hier buyten peryckel haer hadde konnen stellen, doch God weet het best. Divisum imperium is dangereus, voornementlijck daer luyden sijn, die sonder andere consideratiën als haere passieën gouverneren. Interim patitur justus. Hoe geluckich sijn diegeene, die het minste bewint hebben in dese werrelt. Ick dancke God, dat hij mij behoet heeft mij tevrede te stellen met de minste moeyten mij gevende de gratie om alles te mogen aensien sonder groote passie, veel min ambitie. Ick hebbe een goede princesse[9], jae gelove niet, dat sij met gemeyne gaven versien is, soo der oyt heyligen sijn geweest. Immers sij volcht alles, wat van heylige ge(seyt) wert. Ick wilde uEd. haer herte kende, sout haer ongetwijffelt lief hebben, dewijle de deuch haers gelijcke soeckt.

Tot noch toe hebbe niet van uEd. gehad. Ick offrere mij continuelijck tot uEd. dienst ende blijve,

Mijn Heere,

UEd. ootmoedichste dienaer,

G.d.B.

Den 26 Augusti 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborght.

In dorso schreef Grotius: 26 Augusti 1633. Stoutenburg.

1 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, veldheer in de Dertigjarige oorlog.
2 Frederik Hendrik.
3 Bestand.
4 Cornelis van der Myle. De naam is er door Grotius - moeilijk leesbaar - boven geschreven.
5 Hercule de Charnacé (1588-1637); hij werd door De Richelieu in 1633 naar Den Haag gezonden om de Staten te bewegen de oorlog met Spanje voort te zetten. Dank zij de invloed van Frederik Hendrik, die voorstander was van een alliantie met Frankrijk, verkreeg hij op 15 april 1634 de ondertekening van het begeerde verdrag.
6 François van Aerssen? De naam is er door Grotius - praktisch onleesbaar - boven geschreven.
7 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem III, p. 195, n. 8.
8 Gustaf Horn; zie III, p. 82 n. 7.
9 Infante Isabella; zij stierf op 2 december 1633.

1875. 1633 september 9. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Die van den 24en der verleden maent hebbe ick bekommen.

Van de saecken in Meyssen kan uEd. goede onderrechtinge hebben.

Wij hebben hier de hertoginne van Orléans[2], die met twee edeluyden in mans cleeren wt Nancy is geëschappeert; is wel ontfangen ende met wtermaeten schoone presenten vereert.

De handelinge van Den Hage is seer slecht, hoewel de 4 pensionnarisen[3] noch daer sijn. UEd. wel doorsiende de importantie van Farnabucq sal lichtelijck oordelen, dat het den koninck[4] ongeraden is op die voet te handelen sonder groote noot, hoewel veele menschen anders te vooren hebben geoordeelt.

Den prins[5] recht tot noch toe niet wt, hoore noch niet van sijn marcheren, maer graef Willem[6] heeft bij Sluis het fort, de Sterre genoemt, ingenomen ende beset gelaeten. Het schijnt, dat de Staeten andere insichten hebben als den prins op sijne desseinen, want hij nu alles lange gereet gehad heeft. Het sal geen goede clanck geven soo veel kosten gedaen te hebben sonder yets wtterechten.

Hier is een antwoort wtgegaen op de wtscrijvinge van de Staeten biddach, waerinne verhaelt wert, dat niet hier, maer daer ter quaeder trouwe gehandelt is. Men hout Feria[7] voor gepasseert, doch ich hebbe geen seeckerheyt; het soude geweldige veranderinge in de Duytsche saecken geven. Ick meene, dat de Staeten raukoop sullen hebben de geboden conditiën niet geaccepteert te hebben.

Nu hooren wij, dat het fort van de Philippine bij Biervliet van graef Willem belegert is. Den tijt moet ons de reste leeren ende ick blijve onderentusschen,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichsten dienaer,

W.d.B.

Den 9en September 1633.

Daer is een Antiputeanus[8] wtgekommen, die hem ende de Wouwer[9] scrickelijck overhalen.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5k. Eigenh. oorspr. Gredrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 510.
2 Margareta (†1672), zuster van Karel van Lotharingen en gehuwd met Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
3 Zie no. 1870, p. 170 en de verwijzing in n. 6 aldaar.
4 Philips IV van Spanje.
5 Frederik Hendrik.
6 Wilhelm (1592-1642), graaf van Nassau - Siegen, veldmaarschalk; hij was gouverneur van Heusden en Sluis.
7 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
8 *Anti-Pvteanvs, sive Politico-Catholicvs, Stateram Puteani Inducias expendentis, aliâ Staterâ expendens.* Cosmopoli, Apud Belgam Fidelem. Anno 1633. Het geschrift is van de hand van Caspar Barlaeus; zie Knuttel, *Pamfl.*, no. 4308. Voor Erycius Puteanus en zijn *Belli et Pacis Statera*, waartegen Barlaeus' *Anti-Pvteanvs* was gericht, zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar; zie ook Knuttel, *Pamfl.* nos. 4302-4308.
9 Jan van de Wouwer; zie no. 1858, p. 150 en n. 10. aldaar.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamburcht.
In dorso schreef Grotius: 9 Sept. 1633. Stoutenburg.

1876. 1633 september 16. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Die van den lesten Augusti is mij wel behandicht.
Op stucke van den biddach bij de Staeten ingestelt is tamelijck wel geantwoort, doch op de maniere van dit lant, die soo heel wel van alles niet geïnformeert sijn. Tegens Puteanus[2] (is) wat beter gelet op veele dingen, maer sijn mede misslagen. De maet is wonder quaelijck te houden.

Tot noch toe hoore niet, dat eenich tractaet met Vranckrijck tusschen de Hollanders is aengegaen[3] ende gelove quaelijck, dat met des princen[4] consent geschieden sal. Ick hebbe wel verstaen, dat de heeren Huygens[5] ende Beaumont[6] aen den curfürst van Coelen[7] gesonden sijn, maer sommige meenen, dat het soo wel is om den curfürst te dissuaderen soo weynich met Spangniën als met Vranckrijck aen te spannen, maer neutrael te blijven.

De Duytsche saecken sullen nu eerst beginnen een ploy te nemen, dewijle den hertoch van Feria[8] gepasseert is; soo het Lorraine[9] wel meent, sal groot voordeel aen het huys van Oostenrijck geven.

Hier gaet het op en neder. Graef Willem[10] hadde de schans van de Starren verovert, doch is weder door den graef van Fontaine[11] genomen; nu heeft hij de schans van de Philippine genomen bij Biervliet ende int water geset; gelove niet, dat die bij desen lichtelijck sal gerecupereert werden. Maer dit sijn noch geen hertslaegen.

Den prins is geweest ontrent s'koninckx[12] leger ende eenige myne getoont, maer de koninckxsche aenkommende is geretireert ende eenichsins beschanst; is nu weder tot Boxtel.

Den graef van Bucquoy[13] heeft eenige compagnie van de Staeten doen retireren int schermutseren met goede couragie; men meynt ontren 150 man van den hertoch van Bouillions[14] regiment.

De pest is seer sterck noch binnen Maestricht, soodat, indien den prins in guarnisoen treck, Maestricht wel mochte van meester veranderen.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. R.K., A51. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 512.
2 Erycius Puteanus; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar; zie ook nos. 1875 en 1878.
3 Zie no. 1874, p. 179 n. 5.
4 Frederik Hendrik.
5 Rutger Huyghens, heer van Clarenbeek, burgemeester van Arnhem en lid van de Staten-Generaal; hij overleed in 1666.
6 Simon van Beaumont (1574-1654), de pensionaris van Middelburg.
7 Ferdinand van Beieren (1577-1650), van 1612 tot zijn dood aartsbisschop en keurvorst van Keulen.
8 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
9 Karel, hertog van Lotharingen.
10 Willem (Wilhelm), graaf van Nassau - Siegen; zie no. 1875, p. 180 n. 6.
11 Paul Bernard, graaf van Fontaine (± 1576-1643), generaal in dienst van de Spaanse Nederlanden.
12 Philips IV van Spanje.
13 Charles Albert de Longueval, graaf van Bucquoy (†1663).
14 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon (1605-1652); zijn moeder was Elisabeth (Isabella), gravin van Nassau (†1642), zuster van prins Frederik Hendrik, onder wie hij zijn eerste wapenfeiten verrichtte.

De ordre is hier te lande beter als voor desen. De pensionnarissen[1] blijven in Den Hage ende men is hier niet geresolveert contributiën in Walsbrabant te geven, maer liever voor dat gelt soldaeten te lichten. Den tijt sal ons in corten veel seggen, sommige hebben noch hoope tot Ursa minor[2], maer ick sij van contrarie opinie, ofte de conditiën mosten seer veranderen.

Soo daer niet onder de hant gebrouwen wert tegen Oostenrijck, staen de saecken niet quaelijck, maer het schijnt, dat trou wt dese werrelt gebannen is, want men hoort niet als van groote achterdencken in alle quartieren, soodat de princen van haer eygen ministres niet verseeckert sijn. Indien den prins in Vlaendren niet wtrecht van dit iaer, houde ick de reste van niet, ende blijve,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

W.d.O.

Den 16en Septembr. 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamburcht.

In dorso schreef Grotius: 16 Sept. 1633. Stoutenburg.

1877. 1633 september 22. Van G.J. Vossius[3].

Hugoni Grotio. Hamburgum.

Amplissime vir,

Qui has defert, nomine Johannes Fredericus Slisser[4], Halasaxo, Lugduni aliquamdiu studiis operam dedit, unde per urbem nostram Helmstadium cogitans ajebat desiderio se maximo teneri videndi ac salutandi tui; quod quo honestius posset -utrum motu proprio, an consilio alieno non sat scio-, obnixe rogabat, aliquid sibi literarum ad te dare vellem. Primum tergiversabat, non tam quia hactenus non vidissem juvenem, quam quia occupatissimus essem hoc tempore et uxorem tuam quotidie hic expectamus, perquam quicquid scribendum esset, optime curaretur; sed enim ille instare, et visus perhonestus literarumque ac literatorum amans. Quare tantillum nolui denegare. Prorsus vero erat, ut una mitterem Reidanum a filio Latine redditum[5]. Quippe jam mensis est quod lucem vidit, sed nolui ignotum onerare.

1 Zie no. 1875 p. 180 en voor hun namen no. 1860, p. 153 n. 6.
2 Bestand.
3 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 246; *Vossii Op. IV Ep.*, p. 157. Antw. op no. 1872.
4 Op 21 februari 1633 werden te Leiden als student ingeschreven Johannes Fredericus Slisser Halo-Saxo, 24 jaar, in de rechten, en Christianus Wilhelm Slisser Halo-Saxo, 23 jaar, in de medicijnen.
5 Dionysius Vossius (geb. 1612) had Everard van Reyds *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626 in het latijn vertaald en uitgegeven onder de titel: *Belgarum, aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.

Fortasse jam aliunde intellexeris de obitu archiepiscopi Cantuariensis[6]. Ei suffectus, ut audio, episcopus Londinensis[7], vir ut mei tuique amantissimus, ita

6 George Abbot (1562-1633).
7 William Laud (1573-1645).

veritatis et pacis admodum studiosus et eapropter non aeque carus illis, quibus novellitas et dissidia placent. Deus diuturnam ei vitam det.

Aliquid hic cognovi de colloquio tuo cum serenissimo Daniae Rege[1]. Aliunde etiam percepi, ut rex Poloniae[2] de te cogitet. Mihi haec perjucunda, qui optime, ut debeo, tibi tuisque volui semper nec velle desinam; scio tamen, quid magis exoptarim. Sed si tardipede illo deo[3] dii Batavi tardiores esse pergunt, equidem infoelicitatis nostrae causa illis magis tribuenda erit quam tibi, cui miserum est semper pendere. Quod cum dolore scribo.

Vale, vir et amice incomparabilis.

Amstelodami.
MDCXXXIII.
X. Kal. Octobr.

Tuus tuo merito,
G.J. Vossius.

Postquam has literas exararam, pluribus cum Slissero sum collocutus et intelligo esse eundem, qui ante annum locutus mecum de recta studiorum ratione. Saepius etiam me docentem audivit, imo et sermonem tecum habuit Hamburgi. Calixto Germaniae[4], ut ego quidem censeo, theologo principi, est familiaris. Haec quia me fugerant, cum superiora scriberem, attexere volui, quia ad commendationem ornatissimi et doctissimi juvenis facere videbantur.

Iterum vale.

1878. 1633 september 23. Van W. van Oldenbarnevelt[5].

Mijn Heer,

Ick van uEd. eenen brief ontfangen van den 7en deser, doch is abusivelijck opgescreven, alsoo ick wel bemercke, dat die aen mij niet komt, maer naer mijne opinie aen den heere Wtenbogart[6], die apparentlijck die aen mij behoorde sal bekommen hebben.

Een goet vrient heeft daer Leo[7] woont gescreven om te sonderen op de saecken van Hyades[8]. Dit hebbe ick op mij derven nemen, dewijle daer geene verbintenis mede gemengt.

Hier lopen veel boecxkens soo tegens Puteanus[9] als andere, niet seer streckende tot vorderinge van den trefves.

1 Christiaan IV; vgl. no. 1855, p. 147.
2 Wladislas VII (IV).
3 Bijnaam van de god Vulcanus; vgl. Catullus, XXXVI, 7.
4 Georg Calixt (1586-1656), professor in de theologie te Helmstädt.
5 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5m. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 513.
6 Waarschijnlijk no. 1880 dd. 24 september.
7 Ferdinand II.
8 Grotius.
9 Erycius Puteanus; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar; zie ook no. 1875 p. 180 en n. 8 aldaar.

De Staeten behouden het fort van de Philippine noch, doch is van dese sijde veel volcks in Vlaendren gesonden om te sien, ofte men het soo wel weder sal konnen crijgen as men de Starreschans gedaen heeft.

Des princen[1] leger is ontrent Dommel ende des koninckx[2] ontrent Mol. Sij hebben al dichter bij den anderen geweest, dat het schijnt, de Staetsche niet gaern tot bataille soude kommen, daer nochtans de konincsche wel lust toe hebben. De cavallerie is schoon ende sterck wel 7000 paerden. Mijn dunck niet, dat het Sweedsche secours den prins veel voordeel sal doen, dan doen groote moetwil.

De Staeten van Hollant sijn vergaedert ende blijven vergadert. Haer meeste besongnie is om gelt te vinden, dat ick gelove sijne swaericheyt al heeft.

In Duytslant is goede hope tot het accord met Saxen, maer niet met Brandenburch. Den hertoch van Feria[3] heeft hier gescreven van den 6 deser wt Inspurch hoopende haest wat goets wt te rechten, dat hem quaelijck failleren kan, overmits sijne groote macht.

Van Nancy wert divers gediscoureert sonder eenich seecker fondement, soodat ick quaelijck wete, wat daervan te scrijven.

Ick hebbe een paspoort voor Corvus soon[4] bekommen ende laet mij niet weten, ofte hij het begeert ofte niet; hebbe nochtans daer moeyte mede gehad, dewijle het is sonder de clausule van rebelle provinciën.

Sommige meenen, dat de koninginne van Engelant[5] hier haer moeder wel mochte kommen besoecken ende dat de hertoginne van Nieuburch[6] wel mocht kommen haer hof houden.

De 4 pensionnarissen[7] hebben aen de Staeten in Hollant verclaert, dat seecker boexken, geïntituleert Remarques d'Estat et de Religion etc.[8], voor een libel, daer die nochtans hier seer geëstimeert werden ende openbaerlijck verkoft. Door wiens last sij dat gedaen hebben, weete ick niet.

Ick soude Hyades raeden hem niet te verhaesten in te resolveren, want alles wat bij Leo soude geschreven, soude met advys van Taurus[9] wesen. Hier soude wel gewenscht werden, dat Hyades de moeyte wilde nemen om bij gescrift te setten tgeene in Ursa minor[10] gepasseert is ende te doen verstaen - dewijle men hier altijts misslaegen doet in te veel ofte weynich te seggen -, hoe dat nochte Aquarius[11] nochte Pisces[12] oorsaeck sijn van dat Ursa minor geen voortgang heeft,

1 Frederik Hendrik.
2 Philips IV van Spanje.
3 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
4 Misschien de oudste zoon van Caspar van Vosbergen, Caspar (†1641), of Maurits (III reg.).
5 Marie Henriette, dochter van Hendrik IV van Frankrijk en van Maria de Medici.
6 Katharina Charlotte, met wie Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg op 11 november 1631 in tweede echt was gehuwd; zij was een dochter van paltsgraaf Johann II van Zweibrücken (†1635).
7 Zie no. 1876, p. 182 en de verwijzing in n. 1 aldaar.
8 *Aenmerckinghen Van Religie En Staet, Op d'uyt-schrijvinghe van 't ghebodt, vanden al-ghemeenen Bid-dagh, ende Vast-dagh, bevolen ende in-ghestelt door die Rebelle Staten op den 24 deser tegenwoordighe maendt Oogst 1633. Waer door men by provisie sal mogen sien, hoe groot onghelijck dat den vyant heeft, van ons eenige overtredinghe vande handelinghe van Trefves toe te schrijven, aenghesien hy dien selfs leelijck heeft gheschent, op hope, van door ghewelt van wapenen de Catholijcke Religie, ende sijne Majesteyts saecken, in dese Nederlanden onder de voet te brenghen. Voor-ghehovden Aen alle Catholijcke ghetrouwe Inghesetenen.* M.DC.XXXIII; zie Knuttel, *Pamfl.* nos. 4313 en 4314.
9 Spanje.
10 Bestand.
11 De R.K. godsdienst.
12 De Staatse handel overzee.

maer wel Ursa major[1]. Hyades soude een groote dienst doen voor alle de werrelt, die wel gesint sijn tot het gemeene beste, ende soude niet ongeloont blijven, dat is te seggen om Hyades te promoveren ofte op andere maniere naer sijne begeerte. Ick voorseeckere, dit alles onder silentie sal passeren, want maer een persoon behalven Pleiades[2] daer kennis soude van hebben.

Ick bidde God uEd. te verleenen lang ende geluckich leven, blijvende altijts,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
W. [d. Oldenbarnevelt.][3]

Den 23 September 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamburcht. Port.

In dorso schreef Grotius: 23 Sept. 1633. W. van Oldenb.

1879. 1633 september 23. Aan G.J. Vossius[4].

Dum mea mala fugio, vir optime, in alienos luctus incidi. Ecce domus haec, quae mihi e patria ejecto hospitium praebuit, patremfamilias[5], virum supra quam concessum est mercatoribus eruditum, judicio ingenti parique anima praeditum amisit. Uxori[6] ejus restant solatia, communes liberi, pro quibus eam gerit curam, ut ab omnibus juvari mereatur, non a me duntaxat, qui tam multa illi debeo. Filiorum duo[7] Hagae et grammatices praecepta et construendi rudimenta perceperunt; etiam levioris argumenti versionibus caeperunt proludere. Peribit haec tam bene jacta sementis, nisi sint qui percolant. Literarii ludi qui hic sunt, nihil sunt aliud quam bonae aetatis detrimenta, fertilis Midarum[8] seges. Multi domesticis utuntur praeceptoribus, quod ipsum nec illis ut vellent succedit nec mihi probatum est unquam, qui sciam sermonem non nisi in turba addisci et frigere sine aemulis studia. Neque tamen illae mihi placent scholae, ubi vix magister discipulorum suorum norit nomina nec in tantum numerum diffusam curam sentire possunt singuli pro sui quisque ingenii captu propriis quoque adminiculis egentes. Quare ut in aliis rebus ita et in hac mediam viam laudem, si decem, si duodecim pueri vivant unius domus, unius mensae, unius institutionis participes, justa societas, quae sufficiat sibi, praeceptorem non oneret.

Talia collegia sin alicubi quaerenda sunt, certe Amstelodami, in urbe optimis semper legibus, per te etiam studiis florentissima. Quare si quam nosti domum talem aut quae ad votum, quod jam delineavi, proxime accedat, indicium ut facias rogo;

1 De definitieve vrede? Vgl. Ursa minor = bestand.
2 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
3 Hetgeen tussen [ ] staat is in het handschrift doorgehaald.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 117. Beantw. d. no. 1881.
5 Leonard van Sorgen; zie no. 1864, p. 158 en n. 12 aldaar.
6 Sara van de Wiel.
7 Jan en Leonard.
8 Midas, mythische koning van Phrygië; zijn naam werd de spreekwoordelijke aanduiding voor een domoor.

quod beneficium non ad eorum tantum cumulum accedet, quae abs te accepi plurima, sed et viduatae marito honestissimae matronae non leve erit doloris levamentum.

Vale, vir inter doctos optime, inter bonos doctissime, cum conjuge[1] et liberis.
Hamburgi, 23 Septemb. 1633.
S.P. Binas a te accepi literas, vir maxime, recentiores per uxorem.
Tuo nomini dicatissimus
H. Grotius.

1880. 1633 september 24. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijn heer,

De saecke van uE. Neef[3] bij uE. laeste brieven aen mij in t' breede verhaelt heb ick wel ingenomen ende hebbe alrede de occasie waergenomen om iet daerin te arbeiden met te meerder lust, omdat nevens de affectie, die ick altijd heb gehadt om alle personen tot redelijck accoord te raiden, oock bijcomt uE. recommendatie, die bij mij altijd sal sijn van hooge gewichte. Ick bidde Godt, mijn heer, dat hij uE. noch een tijdt in gesontheit wil spaeren tot sijnen dienst ende mij de gelegentheit geven om metterdaet te mogen toonen, hoeseer ick mij houde te sijn
UE. geobligeerde dienaer
H. de Groot.

Tot Hamburg, den 24 Sept. 1633.

Adres: Mijn heer Mijn heer Utenbogard.
In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1633 Recepta 5. Octobris. Resp. 8 Octobris; van Augustijn neeff.

1881. 1633 oktober 2. Van G.J. Vossius[4].

Hugoni Grotio S.P. Hamburgum.

Eorum quos vides, unus est nobilissimus juvenis Guldensternius Danus[5], cui parens[6] superstes, eques auratus, vir ut antiqui stemmatis ita magnae in regno authoritatis. Alter est ornatissimus, doctissimusque Ernstius Helmstadiensis[7], qui in Academia

1 Elisabeth Junius; zie III p. 161 n. 9.
2 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedeelt. gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 215.
3 Augustijn Fransz. Wtenbogaert, wiens zoon Frans in 1628 Grotius te Parijs heeft bezocht; zie III, p. 317 en n. 6 aldaar, en III no. 1294, p. 356. Zie betreffende de vader nog III, p. 358 en n. 8 aldaar.
4 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 244; *Vossii Op. IV Ep.*, p. 157. Antw. op no. 1879; beantw. d. no. 1886.
5 Axel Gyldenstierne (1604-1637).
6 Knud Gyldenstierne (1573-1636); op 2 juli 1633 was hij met een aantal andere adellijke personen door Christiaan IV tot ridder in de orde van de Olifant geslagen.
7 Heinrich Ernst (1603-1665), rechtsgeleerde en klassiek filoloog, professor te Sorø.

Sorana juris Professor Meursiique nostri[8] collega fuit. Hi lustrata Gallia, Italia ac Sicilia nunc domum redeunt, magnaeque foelicitatis censent, quod Hamburgi sibi compellandi tui occasio erit.

8 Johannes Meursius (1579-1639), historicus en klassiek filoloog; van 1608, in welk jaar hij in de rechten promoveerde, tot 1625 hoogleraar te Leiden, daarna tot zijn dood hoogleraar te Sorø.

Perjucundum mihi fuit cognoscere judicium tuum de optima ratione instituendae pueritiae, neque mihi alius unquam animus fuit. Sed proximis duodecim annis, et quod excurrit, vix ulla in Bataviae civitate potiri ea doctoris ac coetus quem describis foelicitate licuit; ut omnino aut privatim domi alendus fuerit paedagogus aut puer in scholas publicas ablegandus. Cum enim tota reipublicae facies immutaretur, illud etiam cautum facit, nequis extra scholas publicas pueritiam institueret. Quo pacto fiebat, ut nec ecclesiastico nec scholastico munere dejectis studia sua prodessent ad se suoque sustentandos nec parentibus, qui remonstrantibus addictiores forent, potestas esset liberos suos aliis committendi praeceptoribus quam qui synodalibus se decretis adstrinxissent. Sed decretum hoc paulatim in urbe hac biennio proximo aut triennio coepit negligi. Ita ut nunc tres quatuorve sint, qui seorsim honestiorum civium liberos instituant, aliqui etiam in convictum recipiant ringente admodum gymnasiarcharum altero nomine Slado[1] ejus, quem de nomine nosti filio, qui patri[2] in scholastica hac palaestra successit. Is postquam proceres me utriusque scholae suae curam gerere voluerunt, saepe apud me conqueritur, quod Ordinum urbisque decretum sic negligatur, eamque causam esse ait, quod tam paucos habeat discipulos paucioresque convictores. Nec minus fatigat scholarcharum alios, ut quicquid est scholarum hujusmodi disturbetur. Sed surdis canit, quia plerisque ex ipsis proceribus altera magis via placet. Et sane audio eos gratulari sibi de liberorum in privatis scholis profectu. Sed quot numero distinctos, quam multos item in convictum habeant, nondum possim dicere pleniusque de eo exquiram die crastino. Nunc fieri id non potuit; nec nisi hesterna die literas de hoc tuas[3] accepi.

Intelligo ex filio tuo[4] uxorem tuam intra octiduum vel circiter hic fore eamque Hamburgum cogitare. Id si est, de isto et aliis optima scribendi occasio erit.

Habitat Lugduni Batavorum vir egregius et cordatus Matthias Overbekius[5], literatus ipse ac literatorum amans nec paucorum adolescentum, qui sacra studia excoluere, nutricius ac Mecaenas. Hic nihil aeque exoptat ac studet quam ut ex amplissima haereditate, quam cum cohaeredibus adiit, decidatur portio, quae sufficiat sex, septem alendis philosophiae ac theologiae studiosis. Ac partim eo movetur, quod utile sit futurum ecclesiae Dei his maxime temporibus, quibus omnes prope in partes eunt, paucique adeo rectam insistant viam; partim illo etiam, quod certo sciat nec ignorare cohaeredes possint, eam fuisse defuncti sententiam; cui grave est refragari, utcumque civili jure constringi fortasse non possint. Videor mihi ex Overbekio non obscure intelligere cohaeredum esse unum - cognatum[6] arbitror -, quibus haec non satis placeant, eoque a me mirum in modum petiit, ut ad te transmitterem, quem ipse hac de re consignarat, quo plenius mentem suam intelligas. Simul rogavit, ut hoc negotium commendarem tibi, quem consilio

1 Cornelius Mattheusz. Sladus (1599-1678); in 1628 was hij zijn vader opgevolgd als rector van de Latijnse School aan de Oude Zijde (in de Koestraat) te Amsterdam.
2 Mattheus Sladus (Matthew Slade; 1569-1628), Engelsman van geboorte; hij werd omstreeks 1614 rector van de Latijnse School te Amsterdam.
3 No. 1879.
4 Pieter; zie no. 1862, p. 156 en n. 4 aldaar.
5 Matthijs van Overbeke (†1638); hij was een vermogend koopman, tevens een man van studie en Maecenas. Hij woonde sedert 1621 te Leiden, waar hij vriendschap had gesloten met Caspar Barlaeus en Vossius.
6 Niet geïdentificeerd.

et auctoritate aiebat plurimum apud cohaeredes posse. Haec ea sunt, de quibus nunc ad te scribere volui.

Vale, vir incomparabilis, et valetudinem tuam, pro qua innumeri vota faciunt, cura diligenter. Salutat te familia universa; simul filium tuum, de quo non dubito, quin magnis passibus in studiis pergat, praesertim ex quo tecum assidue est, et te *ἐργοδιώχτην*[1] omnium habet.

Amstelodami, MDCXXXIII.
post. Kal. Octobr.
Tuus tuo merito
G.J. Vossius.

1882. 1633 oktober 4. Van W. van Oldenbarnevelt[2].

Mijn Heer,

Ick hebbe die van uEd. van den 14 alsmede 21 Septembr. met het gedruckte wel ontfangen. Ick soude op den eersten vrijdach geantwoort hebben, maer sij voor een dach 2 ofte 3 wat lucht wesen raepen.

Hadde Hyades[3] mij gecommandeert op de saecken van Leo[4] te porren, hadde over lange geschiet geweest, gelijck nu daer op gescreven is, doch noch geen antwoort gekommen, want daertoe tijt van node is. Ick hadde altijt gedacht, dat Hyades eerst wilde sien, hoe het met Ursa minor[5] soude afloopen.

Indien het accort met den keyser[6] ende Saxen[7] voortgaet, kan quaelijck begrijpen, dat de Sweden het sullen konnen in Duytslant houden, ende doen wel haerselven te contenteren, soo lange sij konnen.

Ick en wete niet, ofte uEd. gesien heeft de articulen, die bij de Staeten-Generael den 25 Decembr. 1632 sijn voorgeslaegen; hadde ick die eerder gesien, soude van doen af van den trefves gedesespereert hebben, want al hadden sij absolut alle de provinciën, souden desen in geen meerder tutele konnen setten hebben.

Ick sal vernemen, hoe verre met Farnabucq gehandelt is. Sommige meenen, dat den hertoch van Aerschot[8] met de andere gedeputeerde noch wel eens mochte in Hollant gaen, maer het moste op een anderen voet sijn ofte is te vergeefs. Een fray discours naer de waerheyt soude wel nodich sijn, maer uEd. soude sich verwonderen, hoe weynich menschen hier sijn sonder passie, ofte quaelijck onderrecht; ende die haer (ve)rmogen in Duytsch te scrijven maecken het soo lam, dat men de walch daervan heeft.

Puteanus[9] geloove niet, dat hem met scrijven seer bemoeijen sal. Heeft sichselven geruïneert.

1 Vgl. Gregorius van Nazianze, *Carmina* lib. II *Historica*, sectio I, *Poemata de se ipso, carm.* 22, 3 (Migne, *P.G.* XXXVII, kol. 1281).
2 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5n. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 515.
3 Grotius.
4 Ferdinand II.
5 Bestand.
6 Ferdinand II.
7 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
8 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
9 Erycius Puteanus; zie no. 1851, p. 141 en n. 1 aldaar.

Tot noch toe hebben geen van beyde de legers yet bijsonders wtgerecht, bederven vast de Kempen; nochtans heeft den prins van Orangien eenich dessein. Graef Willem[1] behout vast de Philippine, hoewel don Gonsales de Cordua[2] in Vlaendren is met een goet getal volcks om de Philippine weder te nemen ofte met forten te beletten[3] verder invasie; het leste waer het seeckerste, want haer daervandaen te jaegen sal voorseecker veel volcks kosten.

Ick hoore niet meer van Corvus[4], hoewel ick hem gescreven hebbe, dat sijn soons[5] pasport gereet was; soude gaerne weten, ofte hij ander middel gevonden heeft tot sijn soons kompste.

Ick hebbe niet gehoort, dat eenige solemniteyten geschiet sijn int huwelijck van monsieur[6] ende de dochter van Lotteringen, maer slaepen hier daegelijcks met den anderen.

Den koning van Vranckrijck heeft weder met den hertoch[7] accort gemaeckt ruymende de nieustat van Nancij aen den koninck voor ettelijck jaeren. Men kan hedensdaechs op niemant betrouwen.

Aengaende Farnabucq, daervoor hadde den koninck toegelaeten te presenteren Breda met 4 ofte 5 hondert duysent croonen. Doch onse gedeputeerde schijnen Breda al gepresenteert te hebben sonder van Farnabucq te spreecken, twelck ongetwijffelt bij den koninck niet en sal geconsenteert werden, ende absolutelijck willen de generaele Staeten niet handelen sonder Farnabucq te houden ofte soo een extreme somme daervoor genieten, dat het buyten alle reden is.

Den prins van Orangnien komt nu voor goet op ons aen sijnde tot Tongeren ende den marquis[8] tusschen Diest ende Tienen; ofte hij moet vertrecken ofte den marquis slaen.

Indien Hyades de moeyte wilde doen de waerheyt, die geschiet is in Ursa minor, voor den dach te doen kommen, soude ongetwijffelt Lyra[9] aengenaem sijn ende soude tsijner tijt konnen te passe kommen.

UEd. gelieve mij in alles te commanderen, wat tot sijnen dienst mach strecken; sal mij daernaer regeleren ende blijven altijts,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichsten dienaer,

W.d.B.

Wij hebben hier wel moet den prins te[10] resisteren, soo ons de Françoisen niet op het lijf en vallen.

Den 4 Octobr. 1633.

1 Willem (Wilhelm) van Nassau-Siegen; zie no. 1875 p. 180 n. 6.
2 Don Gonzales Fernandez de Cordoba; zie no. 1791, p. 71 n. 10.
3 Er staat ‘besetten’, doch dit is kennelijk een verschrijving voor ‘beletten’.
4 Caspar van Vosbergen.
5 Zie no. 1878, p. 184 n. 4.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII van Frankrijk; hij was op 3 januari 1632 in het geheim gehuwd met Margareta van Lotharingen.
7 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem o.a. III p. 195, n. 8.
8 Francisco de Moncada, markies van Aytona.
9 De infante Isabella.
10 Er staat ‘de’.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.
In dorso schreef Grotius: 4 Oct. 1633. Stoutenburg.

1883. 1633 oktober 11. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick bekomme uEd. scrijvens van den 28 Sept. met de twee gedruckte brieven.

Tis wel te sien, dat de Sweedsche niet gaern wt Duytslant souden scheyden; immers sij maecken haerselven vroolijck, soo lange sij konnen, int wtdeelen van een ander sijn goet. Soo lange den koninck van Denemerck[2] op den tol vast blijft staen, meyne ick niet, dat Hamburch contentement sal hebben. Ick meyne, dat de hersteltenis van den Pals[3] sijn huys van den keyser[4] ende Spangnien sal moeten kommen, want apparentlijck, indien de waepenen van Feria[5] wat prospereren, sal hij hem van den Pals verseeckeren om een vrije passage te behouden. Tot noch toe hooren wij niet, dat de legers hier yet besonders wtrechten.

De vier pensionnarissen[6] sijn noch in Den Hage, maer naer ick kan mercken, soo sij langer blijven mochten, de Staeten haer wel heeten gaen. Het saisoen mochte den prins[7] wel naer huys senden, die aen de Maes leyt; die van de koninck[8] sullen het langer konnen harderen leggende meest in de cleyne stedeken ontrent Diest en Thienen in garnison. Dan sal men beter tijt hebben om van vrede te dencken. Onderentusschen sal het een kostelijck jaer vallen voor de Staeten, indien den prins niet anders wt en recht, ende sonder verraet kan ick niet sien, wat hij doen soude. Die van Luyck sullen hem groote obligatie hebben, want hij haer beste quartieren opeet; tis met wat te veel geselschap sijn vrienden besocht.

Meer wete ick voor dese mael niet dan dat ick sij soo lange ick leve,
Mijn Heer,
U Ed[r]. ootmoedichste dienaer,
G.d.B.

Den 11en Octobr. 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourch. Port.
In dorso schreef Grotius: den 11 October 1633. Stoutenburg.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5o. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 517.
2 Christiaan IV.
3 Frederik V van de Palts was op 29 november 1632 als balling gestorven; zijn zoon Karl Ludwig (1617-1680) volgde hem op. Zie verder nog no. 1829, p. 112 n. 12.
4 Ferdinand II.
5 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
6 Vgl. no. 1860, p. 153 n. 6.
7 Frederik Hendrik.
8 Philips IV van Spanje.

1884. 1633 oktober 15. Aan J. de Cordes[1].

Foeneratorem me improbum facis, senex optime, qui missos ad te libros tam ingente usura persolvis. Respondere nolui antequam, quae misisti, omnia legissem, ut hanc saltem tot tuis beneficiis redderem gratiam. De Gulielmo de Sancto Amore[2] legeram multa apud multos; nunc ipsius sententiam verbis ipsius et quae ei evenerunt fido relatu cognoscere voluptas mihi fuit. Video virum fuisse magnanimum jura eorum, qui praepositi sunt ecclesiis, acriter tuentem, theologiae, quantum eo tempore esse potuit, gnarum.

In tot illis scriptis Aurelii et Iesuitarum[3] duo video esse disputationis capita, alterum principale, alterum accessorium. Principale est, An religiosi, quibus a pontifice permissum est populum alloqui, audire exomologeses, id facere possint inconsultis ubi sunt episcopis, et sine eorum permissu. Hac de re si antiquitatem sequimur, res est expedita. Nam ista facere est episcopi aut eorum, quibus id episcopus conscio, ut mos antiquus habet, presbyterio permisit. Permissum autem interdum et laicis docere Origenis[4] aliorumque nos docent vetera exempla. Monachorum ad hoc nullus usus antiquitus, quod solitudinis promissores coetus omnes, quantum fieri posset, defugere deberent, ut vitam agerent nomini suo respondentem, quod esse plangentium, non docentium, docemur ab Hieronymo[5]. Si tamen in aliquo praeter pietatem ea apparerent, quae populo docendo valde conducerent nec alii facere pares reperirentur, episcopalis functio tanti semper privilegii in ecclesia fuit, ut monachum a monachismo, id est vita illa segrege, absolveret, quia scilicet majus est jus ecclesiae in nos quam nobis in nosmetipsos. Atque id in Graecis ecclesiis in hunc diem frequens est. Monachis vero, qui monachi maneant, ista concedere nec certis tantum personis, sed societatibus integris, novum est et latinum. Recte tamen monet Aurelius[6], ubi auctoritatem habent concessiones tales, certe ita interpretandas, ut quam minimum detrahant de more veteri, de canonibus pridem receptis; ac provide ista facere sinantur vitae monasticae rei, ubi episcopus eos invitaverit. Sed hoc tamen non possum non addere: si tale sit episcopi Romani in ecclesias omnes imperium adeoque indefinita jurisdictio, qualem disputans pars utraque videtur non agnoscere tantum, sed et certatim deferre, ei potestati cum multa insint majoris ponderis, non videre me, quomodo eximi possit jus id faciendi, quod episcopi facere possent, indulgendi scilicet monachis instruere populum, peccata expiare. Datis enim, quae illi detrectare non possunt, non video, quid in tali quaestione aliud responderi possit quam eccum quod Caesarum quendam[7] ad omnes juris quaestiones responderi voluisse

1 Gedrukt *Epist.*, p. 117; *Ep. ad Gallos*, p. 328. Antw. op no. 1866; beantw. d. no. 1925. aant.
2 Over Guillaume de Saint-Amour zie no. 1866, p. 162 n. 1.
3 Zie no. 1866, p. 160 en nn. 1 en 2; zie ook p. 161 en nn. 1 t/m 4.
4 Origenes (± 185-± 254), een der grootste geleerden van de Christelijke oudheid. Tussen 211 en 215 verbleef hij te Rome, dat hij vanwege de vervolging van keizer Caracalla (211-217) verliet om zich naar Caesarea te begeven. Daar heeft hij, ofschoon leek, op verzoek van twee bisschoppen gepredikt.
5 *Ep. CXXV Ad Rusticum Monachum* 8; Migne *P.L.* XXII, kol. 1076 (ev. *Ep. XIV Ad Heliodorum Monachum* 6; Migne *P.L.* XXII, kol. 350) en vooral *Liber contra Vigilantium* 15 (Migne, *P.L.* XXIII, 367).
6 Betreffende Jean Duvergier de Hauranne en diens *Petrus Aurelius De Heirarchia* zie no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar; ik heb het boek niet in handen kunnen krijgen.
7 Vgl. voor het in deze zin gebezigde oraculum: Justinianus, *Inst.* I, XI *De Adopt.* 11.

legimus, cum omnia ad suum oraculum remitti vellet. Interim Iesuitarum artes sub jactatione paupertatis divitias captantium, sub nomine pontificiae authoritatis suae Societatis laxam libertatem vivis coloribus depingi forte non abs re fuit. Altera, quae ex transverso incidit quaestio, de eo est, quod sacramentum confirmationis appellant. Mihi legendo compertum est manuum impositionem caeremoniam fuisse Iudaicam usurpatam non lege ulla divina, sed moribus, ubicunque precandi pro aliquo causa quaedam emerserat. Tunc enim Iudaei orabant, ut sic Dei efficacia esset super illum, sicut manus, efficaciae symbolum, ei imponebatur. Hunc quoque morem ut synagogae pleraque fecutus est Christus, sive pueris benedicendum fuit, sive aegrotis adhibenda sanatio addita, ut semper honos Patri haberetur, prece. Ex eodem more, non ex ullo praecepto, est, quod apostoli manus imposuere iis, quibus ignoto antehac jure dona conspicua Sancti Spiritus precando conferebant; quod presbyteri eundem ritum adhibuere non tantum in allegendis presbyteris, puta Timotheo, I. Tim. IV, 14, sed et ipsis apostolis, ubi novi aliquid operis aggrederentur; Act. Apost. XIII, 3[1]. Ita ut si quotiens manus imponitur, toties sacramentum est, jam nulla futura sit ad precandum pro aliquo occasio, quae non eo nomine veniat, quod nec vocis origo nec veterum in ea usus repudiat. Et ex una hac non imperata, sed usitata Iudaeis Christianisque ceremonia exstitere illa, quae dicuntur sacramenta confirmationis, ordinationis, poenitentiae, extremae unctionis, imo et matrimonii. Nam et in foedus conjugale convenientibus manus precum indicatrices imposuit vetus ecclesia; quod nunc quoque inter alios ritus vetustissimos Abyssini observant.

Baptismus olim Christianorum simplex fuit mersatione sola constans, ut et ille Iohannis Baptistae et vetustior eo, quem Iudaei adhibuerant, cum idololatrae aut ad Iudaismum transirent aut jus hospitii apud ipsos sub lege vivendi secundum praecepta Adamo et Noae data impetrarent. Ostendunt hoc et acta apostolica et epistolae apostolorum et Iustinus martyr[2]. Manus impositas baptizatis, nisi ab iis, qui jus haberent conferendi coelestia illa dona, primis temporibus non apparet. Serius id introductum est in episcoporum honorem, quo magis in apostolicum jus successisse crederentur; nec causa aberat, quam ceremoniae illi velut naturalem diximus, precandi scilicet Deum, ut ei qui baptizatus jam fidem erat professus, ea largiri vellet, quae ad perstandum in fide, maxime in periculis gravibus, sunt necessaria. Baptismo accesserunt secundo et deinceps seculis multae rerum imagines ad loca quaedam sacrarum literarum alludentes, ut mos fuit veterum non verbis tantum, sed et signis conspicuis loqui, ut lactis et mellis gustatio aliaque passim obvia. Sed maxime placuit talibus signis ostendere, quae Christus corpore aegrotantibus exhibuerat beneficia, iis paria in animo praestari ab ipso credentibus et fidem profitentibus aperiri oculos mentis, patefieri aures, morbos auferri, satanae potentiam infringi. Hinc exorcismi, hinc epphatha, hinc insputatio, hinc et oleum, Christo et apostolis ejus eorumque adjutoribus circa corporis morbos usitatum, ut Marcus et Iacobus testes sunt[3]. Non satis id visum posteris, nisi et fragrantiori quadam unctione

1 De tekst der *Epist.* en der *Ep. ad Gallos* (ed. 1684) heeft hier resp. I Tim. 4, 15 en Acta Apost. 13, 2.

2 Justinus Martyr († ± 165), apologeet. Van zijn werken zijn alleen bewaard gebleven zijn twee *Apologia I* en *II pro Christianis* en de *Dialogus cum Tryphone Judaeo*. Zie ter zake *Apol. I*, 61 (Migne, *P.G.* VI, kol. 420). Vgl. no. 1873, p. en 176 n. 13 aldaar.

3 *Marcus* 6, 13 en *Jacobus* 5, 14.

ostenderent Christianos a Deo lectos et reges et sacerdotes. Itaque haec unctio, nec ulla alia subsequens, baptismo accessit, apud Graecos perpetuo et nunc etiam in Occidente diu. Nec minus a presbytero, qui baptizandi jus ab episcopo et presbyterio haberet, quam ab episcopo fuit exercita. Quidni, cum omnia, quae episcoporum erant, facerent et presbyteri episcoporum concessu, nec ulla re episcopus a presbytero differret nisi sola ordinatione presbyterorum, ut diserte testatur Hieronymus[1], cui consentit Chrysostomus, *μόνην τὴν χειροτονίαν* dicens *ὁ ἐπίσκοπος πλεονεκτεῖ*[2], quanquam etiam ad ordinationem concurrisse manus presbyterorum non tantum illo Pauli ad Timotheum loco[3] docemur, sed et veteri canone Africanarum ecclesiarum[4] moris antiqui supra caeteras retinentium.

Ut ad canonem Arausicanum veniam, non video, quid in Sirmondum[5] tam acriter insurgat Aurelius, sive is unus est homo, seu, quod magis credo, constans ex plurium contributa opera, alio forte bonarum literarum et eloquentiae subsidia, alio ecclesiasticae notitiam historiae, alio spinosam illam de schola theologiam conferente. Pene Sirmondo dixerim,

Ἄπτα γέρον, μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί[6]

Sed nec ipse se deserit, homo viridis adhuc senectutis; et ad Hieronymi exemplum bos lassus fortius figit pedem.

Ego vero Sirmondi non tantum bonam fidem hac in parte agnosco, sed et lectionem verissimam credo, auctoribus antiquis codicibus canonum illorum et collectionum trium; adversus quae instrumenta adferri traditionam ecclesiae ab Aurelio miror, cum in hoc genere mores et pro temporibus et pro locis fuisse varios ipse agnoscat. Inserendi negativam tot libris nulla scriptoribus causa fuit: auferendi eam Romanis correctoribus eadem quae saepe, ne quid appareret dissonum a Romanis moribus, quo omnia traducere velut in imperii sui argumentum ingens illis semper studium fuit; quod apud Gratianum[7] mirum quoties appareat.

At Innocentii[8] aevo notum Chrisma duplex, sed nempe Romae et in vicina illi Italia; in Gallia nondum, nec nisi post illum Arausicanum canonem. In hoc ergo sicut Sirmondus me plane sibi habet assentientem, ita in eo permittam mihi nonnihil a curatissimo, ejus judicio discedere, cum delet illud ‘dico’, et ‘praejudi-

1 *Commentariorum in Epistolam ad Titum* lib. I vss. 5 en 6 (Migne, *P.L.* XXVI 695/6, kol. 597/8).
2 Joannes Chrysostomos, *In Epistolam Primam ad Timotheum Commentarius, Hom.* XI, I (Migne, *P.G.* LXXII, kol. 553).
3 *I Tim.* 4, 14; zie p. 192.
4 Canones 2-4 van het zg. vierde concilie van Carthago (Henrici Denzinger, *Enchiri dion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum Quod post Clementem Bannwart et Ioannem B. Umberg S.I. denuo edidit Carolus Rahner S.I. Editio 31.* Herder. Barcinone-Friburgi Brisg.-Romae MCMLVII, nos. 150-152); zie H. Moureau, *Carthage (Canons du soidisant IV*e *concile de* in *Dict. Théol. Cath.* II, kol. 1806 vv.).
5 Vgl. over deze kwestie no. 1866, p. 159-161 en nn. aldaar.
6 Homerus, *Ilias* VIII, 102:

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί

.
7 Gratianus, Camaldulenser monnik uit de 12e eeuw, baanbreker op het gebied van het canonieke recht; hij gaf omstreeks 1150 zijn *Concordantia discordantium canonum* uit, later *Decretum Gratiani* geheten, een driedelige systematische samenstelling van alle tot het midden van de 12e eeuw uitgevaardigde canones in de vorm van een wetboek.
8 Innocentius I, heilige paus (402-417); hij stelde in zijn brieven en decretalen Rome als norm in geloofszaken en in kerkelijke tucht en organisatie, ook op het gebied van de liturgie.

cans' interpretatur 'nocens', cum ea vox a Bartolo[1], ni fallor, et Baldo[2] demum tam originis suae alienam significationem acceperit. Maneat ergo 'non praejudicans quicquam dico', ut ea vox sit primi episcoporum, ut saepe alias, quem consensu secuti sint caeteri hoc sensu, ut significet se quidem non necessarium existimare Chrisma alterum neque tamen damnare se Ecclesias alias, puta Italicas, quae jam more diverso uti coeperant, quomodo et in concilio illo Africano[3], quod Cypriani[4] aetate convenit, legitur: neminem judicantes aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Haec, quanquam vera arbitror, tamen si recte expendantur illa, quae ipse Aurelius de rebus nec vetitis nec prohibitis disserit, non mirum, si in iis alibi atque alio tempore alii fuerint mores. Non erat causae satis, cur tantis animis tam odiosis illationibus ista quaestio tractaretur. Nam etiamsi aut baptizatus nunquam ungeretur aut ungeretur tantum baptismi tempore a baptizante etiam presbytero, adde, etiamsi nulla subsequeretur manuum impositio, donis illis, quae per manuum impositionem conferebant apostoli, pridem cessantibus, non ideo periret honos praesidentiae episcopalis, quae tunc etiam in ecclesia fuit, cum episcopi et presbyteri nomen indiscriminatim usurparetur et cum praesidentia illa non electione, quae Alexandriae primum fieri coepit Marco mortuo[5], sed participati consessus gradu deferretur.

Sicut autem immanis est Iesuitarum in illis scriptis irreverentia in Galliae episcopos, in theologos Sorbonicos, ita et mihi Aurelius interdum sufflaminis egere videtur. Nam quorsum tantus Suarezii[6] contemtus, hominis, si quid recte judico, in philosophia, cui hoc tempore connexa est scholastica, tantae subtilitatis, ut vix quenquam habeat parem? Quid attinet Molinistarum nomen Societati toties objicere, cum si quid Molinae[7] exciderit periculosius, id posterioribus jesuitarum, praecipue Lessii[8], scriptis sit castigatum? Neque vero nonnihil etiam ab illa sententia periculi est, quae cum concilio Valentino[9] laudante

1 Bartolus, middeleeuws jurist; zie no. 1743, p. 23 n. 9.
2 Baldo degli Ubaldi, leerling van Bartolus; zie no. 1743, p. 23 n. 9.
3 Ten tijde van paus Cornelius (251-253) gehouden; zie voor de aangehaalde woorden: [Petrus Crabbe,] *Concilia omnia, tam Generalia, quam particularia, ab apostolorum temporibus in hunc usque diem a sanctissimis patribus celebrata, et quorum acta literis mandata, ex vetustissimis diversarum regionum bibliothecis haberi potuere*, T. I Fo. LXXXIIII Petrus Quentel Coloniae 1538.
4 Caelius Tascius Cyprianus (± 200-258), heilige, kerkvader; hij was vanaf 249 bisschop van Carthago.
5 De evangelist Marcus, volgens een zekere traditie, die historisch gefundeerd schijnt te zijn, de stichter van de kerk van Alexandrië.
6 Francisco Suarez (1548-1617), jezuiet, theoloog; zijn wijsbegeerte heeft de Europese universiteiten en ook de protestantse theologie sterk beïnvloed. Groot is de betekenis van Suarez voor de rechtsfilosofie en de algemene rechts- en staatsleer. Hij heeft het volkenrecht aan een systematische behandeling onderworpen, nog voor Grotius, die zijn invloedin sterke mate heeft ondergaan. Men vergelijke echter James St. Leger M.M., *The Etiamsi Daremus of Hugo Grotius, a study in the origins of international law.* Rome 1962.
7 Ludovicus de Molina (1536-1600), jezuiet, theoloog; zijn *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione ad nonnullos primae partis divi Thomae articulos*, Lissabon 1588, vond heftige bestrijding ook van de zijde van sommige jezuieten.
8 Leonardus Lessius-Leys- (1554-1624), jezuiet, theoloog, apologeet en ascetisch schrijver, professor in de filosofie te Douai en in de theologie te Leuven.
9 Het derde concilie van Valence, in 855 gehouden. Ter zake vgl. can. 2/3; zie Denzinger, *Enchiridion* MCMLVII[31] 321/2, (p. 156/7).

Aurelio statuit quorundam salutem Deum nolle, si illi quidam nude ut homines spectentur.

Haec sunt, quae apud te ea libertate, qua colloqui inter nos solebamus, deponere libuit, in hoc maxime, ut videres ea, quae misisti, a me et lecta et nonnihil perpensa.

Ad virum omni laude superiorem Hieronymum Bignonium[1] cujus amicitia ubique me vendito, scriberem nunc quoque, sed cum epistola ipsius aurea sane et animi, unde profecta est, puritatem praeferens, sententiam meam de Clementis Epistola[2], quae in Anglia prodiit, expetat, eam autem nondum acceperim, sed exspectem in dies, malui, quod illi debeo, responsum differre, quam otiosis vocibus sanctissimas illius occupationes interstrepere.

In Germania cogor iterum dicere non optimo loco esse res protestantium, dubia Saxonis[3] fide et auctis opibus Caesareis[4] accessu copiarum, quas per Alpes huc Feria[5] infudit.

Hagae de novo foedere inter regem Christianissimum[6], Suecos et Batavos agitur; sed lentum est negotium. Interim Lipsia aliisque ex urbibus ingens est habitantium fuga. Taedet illos toties pilam partium fieri.

Quo evasuri sint Lotharingi[7] amores, omnes intenti expectamus. Wibio[8] gratias ago quod mei memoriam non exuerit. Domino des Hayes[9] oblivionem pro magno bono opto. Tertullianum Rigaltii[10] videre et ego et qui te officiose salutat Lindembrogius[11] optamus; et ipsi ut eam vitam eligat, quae illi suavissima erit. Suavem autem illi nullam futuram puto sine literis, quibus natus, juvandis.

Scherbii Perpatetica[12], at quantillum pro tot tuis donis mitto: utinam possem et Caselii Epistolas ad doctos[13]. Sed nondum prodiere, quanquam promissae. Certe hic non apparent; misi sciscitatum in mercatu Francofurtensi, qui per hos bellorum aestus misere friget.

Caselium a te quanti meretur fieri gaudeo; valuit judicio, nitore dictionis, et, quod praecipuum, infucatae virtutis studio.

Malemaisonii[14] in me benignitatem nunquam digne meminisse possum, nec

1 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
2 Vgl. no. 1844, p. 132 en n. 3 aldaar.
3 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
4 Ferdinand II.
5 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk; vgl. ook no. 1874, p. 179 n. 5.
7 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem III, p. 195 n. 8.
8 Peter Vibe; zie no. 1844, p. 131 en n. 8 aldaar.
9 Antoine de Hayes; zie no. 1805, p. 83 n. 10.
10 De Franse geleerde Nicolas Rigault; over zijn Tertullianus-editie: no. 1828, p. 111 n. 5.
11 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
12 Philippus Scherbius, *Clavis philosophiae peripateticae*; zie no. 1866, p. 165 n. 8.
13 Johannes Caselius (1533-1613), humanist. Zijn brieven zagen eerst in 1687 het licht, uitgegeven door Justus von Dransfeldt (1633-1714): *Opus Epistolicum, Exhibens Joannis Caselii Epistolas ad Principes, Nobiles, Viros Celebres, Propinquos, Cives ac Familiares, In Fuchtiana & Vagetiana Editionibus non comparentes; Ex ipsius Autoris Adversariis & Manuscriptis maximam partem adornatum, et in XVI Libros descriptum; Accurante Justo à Dransfeld. Praemissa est Herm. Conringii Epistola de Scriptis Caselianis, & annexa Lucubratiuncula De artificio, & inprimis Charactere epistolico ex Autoris Phalereo deprompta.* Francofvrti, Sumptibus Bartholdi Fuhrmanni, Bibliopolae Osterodani. Anno 1687. In 1619 was te Helmstädt verschenen *Joan. Caselii Epistolarum centuria una ad viros principes.*
14 Perrot de la Malmaison; zie no. 1866, p. 165.

fidam illam amicitiam praesidis Lussonii[1]. His et qui aliis nostri vivunt memores, si meo nomine salutem impartias meaque ipsis debita offeras officia, facies quod soles, id est me benefacto obstringes.

Vale, optime senex.

15 Octob. 1633.

Notae meae ad Euangelia[2] tantum abest, ut perfectae sint; multa, quae addam, habeo, sed ipsas non habeo hic nec caeteras schedas meas. In monte Domini providebitur[3]. Rogo ne aegre feras commendari tibi has litteras ad Petitum[4] et ad Dorum[5].

1885. 1633 oktober 18. Van W. van Oldenbarnevelt[6].

Mijn Heer,

Ick bedanke uEd. van den sijnen den 5en deser gescreven.

Wij hebben hier langen tijt geruchten gehad, dat de payx in Silesiën gemaeckt was, maer nu hooren wij, dat alles gebroocken is. Soo houde ick die van Nederlant mede, ofte de Hollanders mosten geweldich water in haer wijn doen, want op de geproponeerde voet, jae selver bij dese toegestaen, en sal het niet geschieden; is oock buyten alle redelijckheyt. Ick meene, den koninck[7] soo verre soude kommen ende tracteren op den ouden voet ende geven Breda met vijf hondert dusent croonen voor Farnabucq, ende mochte ick daer seggen in hebben, soude oordelen, dat den koninck geen vreede behoorde te maecken, tensij men de Westindische compagnie teniet dede. De luyden sijn hier niet bequaem om wat te stellen, flatteren haerselven stracks te veel ende, gelijck (u)Ed. wel seyt, doen Aersens[8] meer eer aen dan hij waerdich is. Maer sij meenen hem daerdoor bij de gemeente in Hollant odieus te maecken, want wt affectie geschiet het niet.

Den prins[9] is aen d'ander sijde van de Maese ende den marquis[10] ontrent Diest, ende die quartieren sullen dit jaer niet veel wtrechten.

De Sweedsche hebben met branden ende blaecken int lant van Luyck groote schaeden gedaen, twelck die van Luyck seer afkerich van de Staeten maeckt, ende hebben eenige Sweedsche doot geslaegen. Den prins schijnt een fort op haer lant te maecken, twelck, soo het voortgaet sonder belet, sullen de Luycksche daer quaelijck aen sijn, want den koninck sal mede soo veel willen doen ende sal soo van beyden sijde haer lant geoccupeert werden ende de neutraliteyt benomen.

Feria[11] heeft Constans ontset ende wel drie dusent Sweetsche geslaegen.

1 Guillaume Lusson.
2 Zie no. 1866, n. 1.
3 Vgl. *Genesis*, 22, 14.
4 Samuel Petit; zie IV no. 1499, p. 195 n. 10. Zie ook no. 1866, p. 162 en n. 3 aldaar.
5 De predikant François d'Or.
6 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5p. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 519.
7 Philips IV van Spanje.
8 François van Aerssen; zie over hem III, p. 6 n. 3.
9 Frederik Hendrik.
10 Francisco de Moncada, markies van Aytona.
11 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria. Stoutenburg schrijft abusievelijk ‘ontsent’ i.p.v. ‘ontset’.

Hadde Weymaer[1] ende Gustavus[2] haer niet geretireert, souden het quaet gehad hebben. Is om Brissacq te onsetten getrocken ende sal dan rechtaen op Weymaren ende Horn trecken; heeft een wtermaeten schoon leger ende gelt, soodat men veel goets van hem verhoopt.

Ick blijve,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer
W.d.B.

Den 18 Octobr. 1633.

Adres (met andere hand):
Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourgh.
In dorso schreef Grotius: 18 Oct. 1633 Stoutenburg.

1886. 1633 oktober 19. Aan G.J. Vossius[3].

Binas abs te accepi literas, vir maxime, recentiores per uxorem, vetustiores[4] per puerum Guldesternii[5] aut Ernstii[6]; nam ipsos quamquam exspectatos non vidi.

De pueris instituendis gaudeo te tantae in ea experientiae meum non improbare judicium[7].

De Swaardecronio[8] non displicet. Sed si Amstelodami simile aliquid se praeberet, mallet haud dubie id mater, ut sub patruo[9] inspectore pueri viverent. Siquid resciscas huc pertinens, rogo nos moneas.

Overbequii[10] pium propositum juvandis ecclesiis laudo et, si quid juvare possim, non deero.

Uxor ab itinere satis fatigata huc advenit. In Cornelio meo[11] ingenium non requiro, diligentia est mediocris. Videntur omnes mei metuere, ne nimius fulgor ipsis ut patri noceat

Nunquam
Sanguine Causidici maduerunt rostra Pusilli[12].

1 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar (1604-1639), veldheer in Zweedse dienst.
2 Gustaf Horn; zie III, p. 82 n. 7.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 119. Antw. op no. 1881.
4 No. 1881.
5 Axel Gyldenstierne; zie no. 1881, p. 186 en n. 5 aldaar.
6 Heinrich Ernst; zie no. 1881, p. 186 en n. 7 aldaar.
7 Vgl. no. 1879, p. 185.
8 Hendrik Swaerdecroon; zie III, p. 341 n. 8.
9 Clemens van Sorgen. De pueri zijn de zoons van de kort voordien overleden Leonard van Sorgen, Leonard en Jan; zie no. 1879, p. 185 en n. 5 aldaar.
10 Matthijs van Overbeke; zie no. 1881, p. 187 en n. 5 aldaar.
11 De oudste zoon Cornelis, die bij zijn ouders te Hamburg verbleef.
12 Iuvenalis, *Sat.* X 121:

..... nec umquam
Sanguine Causidici maduerunt rostra pusilli.

Mihi ventriculus est frigidior nec mirum mutato caelo, cujus naturam et alimenta sequuntur. Nihil omitto quod curandae valetudini conducat.

De Petro[13] gratias tibi ago et rogo, ne tuam diligentiam in eo monendo ipsius desidia refrigeret.

13 Pieter, de tweede zoon, vertoefde met het oog op zijn studie in het vaderland onder toezicht van Vossius.

Reidanum[1] videre in plena luce aveo, cujus lectionem multis jam in Germania commendavi. Multa talia e domo tua in utilitates publicas veniant, ut bonas artes amantibus incipias etiam per liberos prodesse, quorum salutem cum paterna ac materna[2] Patri omnium obnixe commendo.

19 Octobris 1633.

Tuus totus

H. Grotius.

1887. 1633 oktober 25. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

UEd. leste is van den 5^{en} deser; tsedert hebbe van uEd. niet gehad.

Beyde de legers sijn in garnison, sullen nu tijt hebben om op den trefves te dencken.

De gemeente in Holland heeft het meeste contentement van den prins[4] niet, daer dan andere quaetwillige onder roeden. Men heeft de vier pensionnarisen[5] aengeseyt, dat sij in Hollant niet waeren gekommen om te woonen, maer om te negotiëren, soodat sij wel mochten vertrecken, waerop sij tijt van ses weecken versocht hebben, die haer geconsenteert sijn te blijven. Het schijnt, dat noch eenige van desen wel weder in Den Hage mochte gaen. Dan[6] ick kan niet gevoelen, dat sij wat sullen wtrechten, hoewel die van Hollant taementlijck gedisponeert sijn, maer de conditiën sijn te onreedelijck.

Den prins soude met het romelisoen wt het leger gekommen sijn.

Wij hebben hier gelooft, dat de paix in Duytslant tusschen den keyser[7] ende Saxen[8] gemaeck was, maer den lesten courier seyt, dat alles gebroocken is, maer dat de paix wel gemaeckt was, maer drie daegen daernaer gebroocken.

Men spreeck veel van de reys van den hertoch van Aerschot[9] naer Spangnien; den prins van Barbançon[10] gaet naer den keyser.

Dit is alles, wat hier omgaet, want met geruc(ht)en wil ick uEd. niet onderhouden.

1 Vossius' zoon Dionysius had Everard van Reyds *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601* Arnhem 1626 in het latijn vertaald en uitgegeven onder de titel: *Belgarum, aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.
2 Elisabeth Junius.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5q. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 520.
4 Frederik Hendrik.
5 Zie no. 1860, p. 153 en n. 6 aldaar.
6 De lezing van het hs. luidt ‘dat’, kennelijk een verschrijving.
7 Ferdinand II.
8 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
9 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 en n. 7 aldaar.
10 Albert de Ligne, prins van Barbançon en van Aremberg (1600-1674). Hij was de intieme vriend van Hendrik, graaf van den Berg en onderhield nauwe relaties met François de Carondalet, deken van Kamerijk; deswegen van verraad verdacht werd hij in 1634 gearresteerd. Hij werd in 1642 in vrijheid gesteld en stierf in 1674 te Madrid.

Verwachtende meerder seeckerheyt blijve ick,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichsten dienaer
W.d.B.

Den 25en October 1633.

Adres (met andere hand):
Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hambourch.
Port.
In dorso schreef Grotius: 25 Oct. 1633. Stoutenburg. Rec. 7 Nov.

1888. 1633 november 1. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick hebbe uEd[r]. scrijvens van den 12 Octobr ontfangen.
Wij hebben hier niet verstaen, dat Constants soude van de Sweden verovert sijn, maer ter contrarie, dat het door Feria[2] ontset is met verlies van de Sweden gelijck dan Brissacq gesecoureert door een expressen met groot verlies der Sweden.

Dat de paix in Silesiën gebroocken is, is seecker, maer tot noch toe hebbe niet verstaen, dat Frietlant[3] avantage op Saxen[4] gehad heeft. Ick hebbe uEd. voor desen gescreven[5], dat onse legers in garnisoen quaemen, ende wil wel geloven, dat de Philippyne blijven sal, daer die is, maer men kan wel beletten, dat sij geen groot quaedt daermede konnen doen.

Van de hertoginne van Orléans[6] wete niet anders te seggen dan dat sij leven als man ende vrou, hoore van geene solemniteyten spreecken ende maer slechte geruchten van het houwelijck van den cardinael van Lorraine[7] ende Combalet[8].

Al waer hier yemant wel geïnformeert van Ursa minor[9] ende alles wat daerin gepasseert is, soo en soude het evenwel niemant wel konnen stellen.

Ick sij blijde, dat uEd. geselschap wacht om eens tot resolutie te kommen.

Hier komt tijdinge, dat de Brandenburchsche troupen, die onder Saxen waeren, tenemael geslaegen sijn met verlies van tusschen de ses ende seven [dusent] man

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5r. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 521.
2 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria.
3 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg.
4 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
5 No. 1887.
6 Margareta van Lotharingen, met wie Gaston, hertog van Orléans, begin januari 1632 in het geheim gehuwd was; vgl. III, p. 206 n. 6.
7 François Nicolas, hertog van Lotharingen; zie no. 1840, p. 127 en n. 12 aldaar.
8 Marie Madeleine de Vignerot, dame de Combalet.
9 Bestand.

op de plaetse met alle haer bagagie ende artillerie, ende den ouden grave van Turn[10] gevangen.

De Duynkerckers, die in Spangnien geweest sijn, sijn ten dele wedergekommen ende anderhalf milioen guldens aen silver medegebracht.

10 Vgl. III bijlage 1, p. 449.

Het ontset van Brissack wert geconfirmeert, ende hiermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedic(hste dienaer)
W.d.B.

Den eersten Novembr. 1633.

Adres (met andere hand):
Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.
Port.
In dorso schreef Grotius: 1 Nov. 1633. Stoutenburg, en elders 11 Nov. 1633. Stoutenb.

1889. 1633 november 11. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick gisse, dat uEd. lesten geweest is van den 19en deser[2], omdat den date vergeten is.

Pleiades[3] is mede van de opinie, dat men in korten sal sien, hoe de saecken sullen gaen, niet alleen van Deltoton[4], maer van gansch Duytslant, twelck uEd. seer quaelijck verdeelt heeft, soo men hier gelooft, dewijle den keyser soo grooten voordeel heeft door de bataille bij Sternau bekommen, waervan de relatie hiermede gaet.

Van Ursa minor[5] geloof ick niet, dat yet gedaen sal werden van tgeene begonnen is. Hyades[6] kan nu op sijne saecke letten ende resolutie nemen. Pleiades sal hem, soo lange hij leeft, dienen. Soo Ursa minor achterblijft is Leo[7] den besten wech, anders bij Taurus[8] in Aquila[9].

Cancer[10] sal sijne reeckeninge niet wel gemaeckt hebben, hadde hij dat op een derde paert gemaeck. Hadde Lotteringen[11] wijsselijck gehandelt, ick twijffele, ofte Vranckrijck thuys gerust soude gebleven hebben; wie weet noch, hoe het gaen sal.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5s. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 522.
2 Dit kan niet juist zijn: Van Oldenbarnevelt zal bedoelen 19 oktober.
3 Willem van Oldenbarnevelt zelf.
4 Holland.
5 Bestand.
6 Grotius.
7 Ferdinand II.
8 Spanje.
9 Brussel.
10 (De koning van) Frankrijk.
11 Karel, hertog van Lotharingen.

Hier is noch geen veranderinge in den trefves; dan men hout den hertoch van Aerschot[12] wel mochte naer Spangnien gaen. De pensionnarisen[13] sijn noch in Den Hage; van den prins[14] wort wonderlijck gesproocken, daer Aersens[15] met

12 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
13 Zie no. 1860, p. 153 n. 6.
14 Frederik Hendrik.
15 François van Aerssen.

sijns gelijck onderhant in arbeyden. Ofte den prins noch langer patientie sal nemen?

Heden viert men hier over de victorie van Frietlant[1]. Ick doen mijne gebiedenis aen Hyades, Cancropa[2] ende sijn huysgesin blijvende,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer.

Brusselle, den 11 Novembr. 1633.

De tijdinge van Duytslant sijn al veel beter dan het gedruckte spreeck, ende wort hier gedaen met blijsschap, dat in mijnen tijt niet geschiet is. Het is mij leet, dat ick het door mijne indispositie niet en mach bij sijn. Den tijt sal het leeren.

Adres (met andere hand):

Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborght.

Port.

In dorso schreef Grotius: 11 Nov. 1633. Stoutenburg.

1890. 1633 november 12. Van G.J. Vossius[3].

Hugoni Grotio S.P. Hamburgum.

Quam afflixerit me casus hic tristissimus amisso filio carissimo Dionysio[4] me etiam tacente, facile per te aestimabis, ut qui et illum non male et me cognitum habueris; eoque perspicias, quantum in eo praesidii fuerit ingravescenti et continuis laboribus ac vigiliis paulatim defetiscenti aetati meae. Nec possum non cogitare, quantum amiserint natu minores liberi mei, quorum ille studia ac mores paterno potius quam fraterno affectu moderabatur. De uxore[5] quid dicam? cujus unus ille molestiam et aegritudinem idoneus erat detergere. Quid multis opus? omnes ejus obitum vehementer dolemus; non quidem ipsius causa, qui, ut vitam duxit, pietatis ac devotionis plenam, ita sancte in Domino obdormivit, sed nostri ipsorum gratia, qui in recenti adeo dolore fortasse paulo essemus infoelices minus, si infoelicitatem nostram minus intelligeremus. Et tamen cum cogito, quanto nunc meliori conditione sit filius Deumque esse, qui et dederit et abstulerit, eum optime perspexisse quid filio, quid mihi caeterisque expediret, illam quoque esse virtutem aliorum liberorum, ut poenitere eorum non possit, quin de plerisque vel potius omnibus optima maxima liceat sperare: plane, inquam, quoties haec cogito, ingratissimus quidem erga Deum fuero prorsus, nisi sic quoque mihi videar admodum foelix, dummodo grata mente sciam, divina agnoscere beneficia erga me et meos. Dabit, spero, Deus, ut magis et magis haec animo obversentur. Et credo a tristibus istis cogitationibus avertent occupationes, quae utinam non nimiae forent. Nunc unde subsidium in tali negotio

1 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg.
2 Lezing onzeker; bedoeld zal zijn Maria van Reigersberch.
3 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 249; *Voss. Op. IV Ep.*, p. 162. Beantw. d. no. 1898.
4 Vossius' zoon Dionysius, geboren 1612, was op 25 oktober na een kortstondige ziekte overleden.
5 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.

foret, inde verius obruor. Non de studiis queror, quae moderari ipse possum, sed de tam multis, qui quotidie nunc consilium, nunc

operam requirunt meam. Nam vix e Lyceo nostro pedem extuli, cum interpellandi initium video, non finem, nisi quum ad coenam vocor. Quare interdum cogito mecum de veteribus Romanis, qui in Tusculanum, aut Pompeianum[1] aliquod se abdebant. Ego id non possum, qui quotidie publico munere distineor. Sed ut possum, quando non ut volo, vel potius deinceps debeo, quod possum. Sic enim Deo visum.

In Grammaticis exercitationibus[2] jam tribus mensibus cessatum, quia charta typographo deesset. Verum videtur jam redire velle ad ea, quae supersunt, absolvenda. Multo diutius si differat, non ante nundinas proximas lucem videant. Est mihi haec mora eo molestior, quia aetati huic alia conveniunt. Scies me jam Juris canonici doctorem factum. Publice enim cum ex Eusebio[3] et veterum aliis enarrassem historiam ecclesiae usque ad concilium Nicaenum[4], coepi de conciliis ipsis tractare, et jam enarravi canones concilii Nicaenum, Ancyrani[5], Neocaesariensis[6]; sed et Illiberitani[7], quod in codice Graeco a Justiniano[8] confirmato desideratur. Vident nostri homines non paulo aliam fuisse faciem ecclesiae veteris quam nostrae. Vident et pontificii nec suas ecclesias ex amussim antiquis temporibus respondere, imo multa esse maximi momenti, ubi a veteribus sit recessum. Insolens et argumentum nostris terris eoque in magna hac urbe, numerosior conventus auditur hominum honestissimorum. Candidius et modestius haec tractare non poteram. Atque hanc laudem mihi omnes concedunt, etiam qui quaedam mallent praeterii; quo facilius aliis eant persuasum antiquos Patres in maximis, mediis, minimis, a partibus suis stare. Ego vero, ne Crabrones[9] irritem, quod verissimum est, subjicere soleo, assignatum historici munus esse: historiae autem animam esse veritatem eoque non videndum, quid horum vel illorum opinioni ac consuetudini sit congruentius. Sed sine partium studio exponendum, quid antiquis temporibus placuerit. Num vero ubique, an alicubi, an nusquam, ubi recessum, profectum quoque sit, id non esse hujus loci expendere, sed tamen rem utilem facturos, qui vetera tempora cum novis novaque antiquis componere volent et causas utrorumque expendere, ut ubi nos melius, gratulemur nobis, ubi veteres rectius, non nimirum deinceps ..... nobis. Videor autem mihi hoc modo apud non paucos non illud modo consequi, ut minus iis sordeat antiquitas, sed etiam veritatem fidei et pacis ac charitatis studium promovere non parum.

Adfuit mihi ante paucos dies utriusque nostri amantissimus civis tuus Ver-

1 Sc. praedia, landgoederen van Cicero resp. bij Tusculum en bij Pompeji.
2 *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Guilielmum Blaeu 1635.
3 Eusebius van Caesarea (± 263-± 340), de vader van de kerkgeschiedenis geheten.
4 Het eerste algemene concilie van Nicea had plaats in 325; zie Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles* I, pp. 386 vv.
5 Het orthodoxe concilie van Ancyra (tgw. Ankara) vond in 314 plaats; een semiariaans concilie werd voorts te Ancyra gehouden in 358 en een ariaans in 375. Vossius bedoelt ongetwijfeld het eerstgenoemde van 314. Zie voor de canones Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles* I, p. 301 vv.
6 Concilie van Neocaesarea (tgw. Niksar) in 314/325; de canones bij Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles* I, pp. 298 vv.
7 Het concilie van Elvira werd gehouden ± 306; zie Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles* I, p. 212 vv.
8 Betreffende Justinianus zie IV no. 1364, p. 7 n. 12.
9 Vgl. Plautus, *Amph.* 707: Inritabis crabrones.

hoevius[1], urbis nostrae medicus. Retulit autem, ut Ludovico Houwen[2], mercatori Amstelodamensi, cum Johanne Gualtheri[3], mercatore Hamburgensi, controversia sit ex societate quadam oborta. Hic Ludovicus Houwen nihil aeque desiderat quam ut propter rerum humanarum incertum tandem ratio utrinque putetur; nisi enim id utroque superstite fiat, difficilius illud postea fore magnaque fortasse secum tracturum incommoda. Hamburgensis, quem dixi, est affinis D. Assueri Matthisii[4], qui uxorem[5] apud vos duxit. Et constat omnibus Hamburgensem eum magno te loco, ut debet, habere. Quare cum sanctissimum sit inter Christianos paci studere et Ludovicus Houwenus, et ejus nomine medicus Verhoevius, obnixe me rogarunt, ut hoc negotium commendare tibi vellem. Putant enim, si paucis eum monueris, foeliciter hoc negotium confici posse.

Cum hucusque pervenissem, medicus Verhoevius intervenit. Quare desinam, ubi unum hoc adjecero me sedulo inquisiisse de paedagogio, quale desiderabas. Sed nescio, an satis omnia hic voto possint respondere. Scio qui decem aut duodecim foeliciter instituat, sed in uno convictu habet neminem. Quare necesse esset, ut apud patruum[6] vel alium adolescentuli viverent. Alius est qui in victu octones aut plures habet, qui et ipse ab institutione commendatur. Palatius[7] est aliquanto addictior zelotis, quae res effecit, ut paulo haererem; prima occasione patruum conveniam. Nunc demum intellectum mihi, ubi degat.

Vale amplissime vir, et mei in sanctissimis precibus memor esto coram Domino ac conjugi dic salutem.

Tuus totus,
G.J. Vossius.

Amstelodami.
XII Novembr.
MDCXXXIII.

1891. 1633 november 16. Aan B. Aubéry du Maurier[8].

Quando, vir amplissime, amare me perseveras rerumque mearum curam gerere, nihil aliud nunc quidem quod significem habeo, nisi Hamburgi in hunc diem me subsistere; hoc tolerabiliori sorte, quod et uxor huc advenit, meis adversis semper levamen. Ostentant se nobis aliqua, de quibus, quid potissimum sit eligendum, nondum despeximus. In eo tamen sumus, ut brevi constituamus aliquid, ne diutius pendeamus divulsis familiae membris.

1 Dr. Robert van der Houve (geb. 1582) uit Delft, op 20 maart 1602 te Leiden als student te de medicijnen ingeschreven en op 20 juni 1606 te Padua gepromoveerd; hij was eerst te Rotterdam, later te Amsterdam als medicus werkzaam.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Zie betreffende Assuerus Matthisius no. 1792, p. 72 en n. 10 aldaar.
5 Agneta van de Wouwere, weduwe van de in 1632 te Hamburg overleden koopman Henrick Simons.
6 Clemens van Sorgen (1600-1671), broer van de op 12 augustus overleden Leonard en van Grotius' vriend, de Haagse advocaat Nicolaes; hij kwam van Delft.
7 Niet geïdentificeerd; de praeceptor van no. 1923?
8 Gedrukt *Epist.*, p. 119; *Ep. ad Gallos*, p. 337.

Res Caesaris[9] reflorescere incipiunt. Nam Silesiam a Saxonicis derelictam, quos omnes ad tutandos fines suos revocavit elector[10], ab aliis vix defensam non

9 Ferdinand II.
10 Johann Georg, keurvorst van Saksen.

incursavit tantum, sed suam fecit Fridlandius[1]. Inde captis Brandenburgici agri praecipuis urbibus Pomeraniae et pridem desponsae sibi Meclenburgicae regioni, qua ad mare Balticum patet aditus, imminet, dum Suecorum vim in locis propius Rhenum Feria[2] retentat.

De pace multi sermones conciliatorem offerente se Dano[3]. Sed hactenus sine re. Novum vectigal a Caesare et majore parte electorum concessum Dano in Albim magno Hamburgensis civitatis malo nostrates hactenus excitavit, ut literas ad hanc vicinasque urbes scriberent hortantes, bono ut sint animo et, quod hactenus obtineri nequiit, inter se concordes. Non magni haec ponderis sunt apud homines hos, qui ita credunt, nisi induciae apud nostrates fiant, quas ipse Hispanus fiducia Austriacae per Germaniam fortunae minus jam appetit, certe non admodum caro emptas velit, non tantum otii nostratibus a re sua fore, ut in Danum verbis res addant.

Anglus[4] et civitati huic et regi Daniae suasor est ad depexiones veniendi, sed et hoc hucusque nullo exitu.

In Tileno[5] magnum amicum uterque amisimus. Tamen illi gratulandum est; quod a sua carnificina vel sic est liberatus. Filium tuum[6], quanquam non dubito sponte sua bene currere, tamen et ego, ut voluisti, incito.

Tibi tuaeque matronae[7] ac familiae, ut ex animo succedant omnia, opto ego, optat mecum uxor.

6/16 Novemb. anni 1633.

1892. 1633 november 16. Aan L. Aubéry du Maurier[8].

Apud Pictones jam te esse intelligo, nobilissime iuvenis, in urbe tum rebus aliis tum studiis etiam florentissima.

Injuriam tibi faciam, si te, quem diligentem Lutetiae cognovi, in urbe otiosorum nutrice nunc excitandum putem iis agentem in locis, quorum ipsa species et tot aliorum exempla non ad continuandum tantum, sed ad duplicandum, si fieri potest, cursum te invitant. Sed plane rogo, quod dicere multis soleo, verissimum credas nihil esse homine nobili dignius quam cognitionem juris. Primum quidem ejus, quod omnes homines hominibus et gentes gentibus sociat; deinde vero patrium, cujus partem non exiguam facit jus Romanum a plerisque populis adoptatum per se quoque supra omnia civitatum jura dignissimum nosci, ut quod perfectum excultumque sit experimentis tam magni tamque diuturni imperii. Quidquid a Decemvirum[9] tempore ad Iustiniani[10] usque tempora, viri maximo

1 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, opperbevelhebber van Ferdinand II in de Dertigjarige oorlog.
2 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
3 Christiaan IV.
4 Robert Anstruther.
5 Daniel Tilenus; hij was op 1 augustus 1633 overleden.
6 Louis, aan wie brief no. 1892 gericht is.
7 Renée de Jaucourt de Villarnould.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 119; *Ep. ad Gallos*, p. 338.
9 Decemviri legibus scribundis in 451 v. Chr. te Rome aangesteld om aan de eis der plebejers tot codificatie van het geldende recht tegemoet te komen.
10 Justinianus I, Byzantijns keizer (527-565; geb. ± 484); zie over hem en zijn codificatie IV no. 1364, p. 7 n. 12.

et judicio et sanctitate morum et eruditione praediti, ad firmandam illam civilem societatem reperire potuerunt, id omne in Digestis primum, deinde Codice et connexis ei libris continetur. Tam evidens denique est ejus iuris in plerisque partibus, iis maxime, quae ad contractus aut damnum injuria datum pertinent, aequitas, ut ad quos populos Romana arma pertingere nunquam potuerunt, ut in Poloniam vicinasque gentes, eo leges Romanae sine vi ulla, justitiae suae vi triumphantes pervenerint. Ego si propius abessem[1], offerem tibi adjutricem operam: nunc longius dissitus vota fida contribuo atque sic te volo credere non iis, qui te sanguine contingunt, laetius unquam futurum quam mihi, si quando emensum illa, in quibus nunc vectaris, spatia virtutis, ea te recta via ad honorum metas perducant.

Vale, nobilissime Maureri.

Hamburgi, 16 Nov. 1633.

1893. 1633 november 18. Van W. van Oldenbarnevelt[2].

Mijn Heer,

Die van den 26 Octobr is mij den 15en deser gelevert.

Wij hebben vast over de victorie in Silesiën gevuert ende over de progressen van Feria[3], dat verre van daer is, dat hij soude geslaegen sijn. Ick meene, de Sweedsche haer deelinge niet lange sal dueren. Mijne opinie is, dat met boecken te maecken de Pals niet in gerusticheyt te setten is, maer die de strackste is, sal daervan de dispositie houden.

Het is niet sonder achterdencken, dat Vranckrijck den Beijerfürst[4] belooft te maintineren.

De legers sijn albeyde in guarnison. Ick wil wel bekennen, dat grofe faulten bij de Spangnaerts begaen werden, maer dat sij het niet langer soude harderen als de Staeten, uEd. wil dat niet geloven ende is haer macht soo clein niet als men meent, ende heeft den koninck[5] niet te betaelen de interresten gelijck de Staeten.

Van den trefves kan men niet oordelen soo haest, dewijle den hertoch van Aerschot[6] eergisteren naer Spangnien getrocken is.

Hier heeft men tijdinge wt keysersch hof, dat de Poolen groote advantage hebben op de Moscoviter[7], dat de Hungaren en Transylvaen[8] met den keyser[9] in vrede sijn.

Naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende huysgesin blijve ick,

1 Voor de uitdrukking ‘propius abesse’ zie Cicero, *Tusc. Disp.* I, 26 en *Cato maior de Sen.* 77.
2 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5t. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 523.
3 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
4 Maximiliaan I; zie III, p. 100 n. 7.
5 Philips IV van Spanje.
6 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
7 Michael III Fjodorowitsj Romanow; zie III, p. 34 n. 13.
8 Stephanus (†1648), broer en opvolger van de in 1629 overleden Bethlen Gabor; vgl. IV no. 1496, p. 190 n. 10.
9 Ferdinand II.

Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
W.d.B.

Brussel den 18 Novembr. 1633.

Adres (met andere hand):
Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.
Port.
In dorso schreef Grotius: 18 Nov. Stoutenburg. 1633.

1894. 1633 november 19. Aan P. en J. Dupuy[1].

Iuvenes isti Germani[2] commendati mihi a viris eruditionis fama florentibus ex patria sua bello cum maxime ardente in altae pacis loca, id est in Galliam, se conferunt simul et quieti suae consulentes et quaerentes profectum ex virorum literatorum amicitia.

Vobis igitur ante alios hosce adolescentes tradendos existimavi, qui mihi semper inter primos amicorum fuistis et nunc prope restatis soli Rigaltio[3] Mediomatricas, Salmasio[4] Lugdunum, Tileno[5] in vitam traducto meliorem. Pluribus uterer verbis, nisi scirem id a me peti, quo vos sponte fert bonitas vestra.

Hamburgi IX/XIX Novembris MDCXXXIII.
Vester toto animo
H. Grotius.

In dorso: lettre de Mr. Grotius du 19 Nov. 1633. Hamburg.

1895. 1633 november 20. Aan G.J. Vossius[6].

Inter mala plurima, quae inde mihi eveniunt, quod ab amicis absum tam longe, unum boni habeo et hoc perexiguum, quod illorum incommoda serius ad me perveniunt.

Ecce nunc demum, vir praestantissime, intelligo ademtum tibi filium[7], et talem quidem, qualem pro tuo in literas amore etiam non filium non lugere non poteras.

1 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 29. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 119; *Ep. ad Gallos*, p. 340.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Nicolas Rigault; hij was procureur-generaal te Metz geworden.
4 Cl. de Saumaise was in 1631 te Leiden benoemd en daar medio november 1632 aangekomen.
5 Daniel Tilenus; hij was op 1 augustus 1633 overleden.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 119. Vert. Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 452. Tesamen met no. 1898 beantw. d. no. 1921.
7 Vossius' zoon Dionysius; vgl. no. 1890, p. 201 en n. 4 aldaar.

Nam et ego pro brevi notitia, quam delibare mihi magis quam perfrui tempora concesserant, grande pretium dolorem incredibilem persolvo. Venit in mentem nunc historiae ea puritas, ut non ex alio sermone in Romanum translata, sed in eo ipso nata videatur[8], nunc in limpido orationis flumine paterni magisterii

8 Dionysius had Everard van Reyds *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626 in het latijn vertaald en uitgegeven onder de titel: *Belgarum aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.

expressa viva effigies, nunc carmina ea felicitate fusa, ut juvenis tot veterum tot novarum linguarum peritus nihil aliud quam poëtam egisse videatur.

Haec cum cogito, et quidem sic cogito, sicut cogitare eum par est, qui nunquam publica artium honestarum bona a suis rationibus segregaverit, tum vero ex meo dolore ad tuum gradum facio non ignarus, quid sit esse patrem saepe id expertus in meorum morbis et amittendi metu. Ne illud quidem me fugit, quod dictum ab antiquis est:

ἀγαθοὶ δ᾽ἀριδάκρυες ἄνδρες[1]

non ad illum tantum humorem, quem inhibere viris haud adeo difficile est, sed ad quemvis animi tenerioris affectum pertinere.

Haec omnia cum justum faciant moerorem tuum, grave etiam faciunt onus ei lenimenta quaerendi. Accedit alia difficultas, quod si tibi ea dicam, quae tu ipse omnia in oratoriae artis praeceptis[2] perspicue et solide, ut mos tuus est, explicuisti, quo loco de consolatorio sermone agis[3], et quaecunque eo pertinent *ληχύθους* excutis, videbor novo plane versurae genere de tuo tibi solvere, praeterea diffidere memoriae tuae, quae tibi inter caeteras animi dotes longe excellentissima est. Et ut sit adhuc aliquid, quod praeter illa dici possit, undenam id petam? a sacrisne literis et laudatis earum interpretibus? at nemo eas legit diligentius te, nemo melius mente retinet, nemo fidelius vita exprimit. An a Seneca[4], Plutarcho[5] aliisque morum formatoribus, quos tu adhuc juvenis non edidicisti tantum, sed edocuisti alios? An ex historiis, quarum opulentissimam penum si quis quaerat non alibi eam quam in tuo reperturus est pectore[6]? Sed quandoquidem etiam medici supra alios excellentes, si in ipsos morbus incursum fecerit, aliorum consiliis se tradunt, quia scilicet simul esse nolint malum et curatio, et tui similibus, id est sapientissimis viris evenire solet, quod Oïleo[7] in tragoedia Graeca, ut quae norint sciantque optime et aliis pulcherrime explicare possint, eorum sensum aut usum in illis non

1 *Schol. Hom. Il.* XIX, 5: *αἰεὶ δ᾽ἀριδάκρυες ἀνέρες ἐσθλοί*, door de paroemiographen gemaakt tot het door Grotius geciteerde *ἀγαθοὶ δ᾽ἀριδάκρυες ἄνδρες*.

2 *Gerardi Ioannis Vossi Commentariorvm Rhetoricorvm, sive Oratoriarvm Institvtionvm Libri sex, Ita tertiâ hac editione castigati, atque aucti, ut novum opus videri possint.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officinâ Ioannis Maire, MDCXXX.

3 *Op. cit.*, lib. III c. IV, p. 394: *De Consolatione.*

4 Lucius Annaeus Seneca filius (4 v. Chr. - 56 na Chr.), Romeins wijsgeer, staatsman en dichter; hij schreef o.m. *Epistolae morales*, waarvan er 124 bewaard gebleven zijn.

5 Plutarchus (± 46-na 120), Grieks schrijver van o.a. *Ethica* of *Moralia*.

6 Vossius had in 1623 zijn *Gerardi Ioannis Vossii Ars historica, sive de Historiae, & Historices naturâ, Historiaeque scribendae praeceptis, commentatio, Ad Illustrissimum Virum, Ioannem Berckium*, Lugduni Batavorum, Apud Ioannem Maire, uitgegeven, dat in 1633 was herdrukt; voorts in 1623 *Gerardi Ioannis Vossii De historicis Graecis libri quatuor*, Lugduni, Batavorum, Apud Ioannem Maire, in 1624 herdrukt, en in 1627 *Gerardi Ioannis Vossii De Historicis Latinis libri tres*, Lugduni Batavorum, Apud Ioannem Maire. In 1632 wijdde Vossius bovendien nog zijn inaugurale rede aan het nut van de geschiedenis uitgegeven onder de titel: *Gerardi Ioannis Vossii De historiae utilitate oratio, habita in Illustri Senatus Populiq; Amstelodamensis Gymnasio, cùm publicam Historiarum & Politices professionem ordiretur, anno 1632. 6 Id. Ianuarii.* Amstelodami, Apud Henricum Laurentii. Typis Ravensteinianis 1632.

7 Zie de bij Stobaeus, *Floril.* CXIV, 6 overgeleverde Sophocles-verzen:

τοὺς δ᾽αὖ μεγίστους καὶ σοφωτάτους φρενὶ
τοιούσδ᾽ ἴδοις ἂν οἷος ἐστι νῦν ὅδε,
καλῶς κακῶς πράσσοντι συμπαραινέσας
ὅταν δὲ δαίμων ἀνδρὸς εὐτυχοῦς τὸ πρὶν
πλάστιγγ᾽ ἐρείσῃ τοῦ βίου παλίρροπον,
τὰ πολλὰ φροῦδα καὶ καλῶς εἰρημένα.

tam exstinguat quam interpellet ingens motus animi, orabo te ut vulnus tuum non mihi quidem, sed tuis scriptis, tuis saepe dictis, tuis antehac cogitatis tractandum praebeas.

Quid enim me opus est tibi dicere constitutum hoc esse superni numinis, nata ut moriantur, quod qui implacide ferat eum civem esse aut legum ignarum, quibus constet haec universi civitas, aut tanto Rectori immorigerum.

Quid illud, quod huic est proximum, jactando cervicem non tantum nihil profici, sed ad inevitabile malum adjungi voluntarium,

εἰ δὲ μὴ θέλω
χακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι[1].

Quid quod alio non minus noto Graecorum versiculo indicatur, juvenem mori quem Deus diligat, quia multa lucrifaciat mala, quorum finis et ipsum grave sit malum, senectus[2] et inter alia hoc consequatur, nequid tale quale tu doleas, ne solandus sit. Quid illud divinum Pauli oraculum[3], quo in luctu nimios non ut oportet creditae resurrectionis reos agit et prope e Christianorum albo expungit, quia scilicet sanctissimi illi nostrae in perpetuum duraturae disciplinae doctores ipsum credere non in contemplativo, sed in activo sensu accipiebant nec quemquam putabant id satis persuasum habere, quod non factis, verbis, ipsa etiam animi compositione exprimeret.

Tu illum credas laetissima frui quiete candidatum aeterni gaudii et interim eum retractum velis in hunc morborum carcerem, in has peccandi illecebras in tot tantorum scelerum exempla vergente in finem mundo ingravescentia?

Ne illud quidem tibi dicendum arbitror tot liberis superstitibus unum immodice desiderare animi esse ingrate divina beneficia aestimantis. Ab illo igitur ad hos animum retorque et vacantem amoris curaeque partem inter hos tanquam fraternam haereditatem divide, neque miserum te puta, quod tali saeculo - vides bella, vides morborum tot genera, tot alia pericula, in quibus minimum est exilium innocentium - minus timebis et aliquid tui habebis fortunae subductum ictibus. Ne uxorem quidem tuam[4], cordatissimi viri[5] filiam, ita mulierem puto, ut non illum Deo volens consecret velut primitias, quibus rite dicatis caetera jam sanctiori jure retinentur.

Te vero aequum est non eos tantum, quos domi tuae conspicis in tuis numerare, sed tot nobilissimos clarissimosque viros, patriae aut nostrae proceres, aut suae, qui non negabunt tuae se institutioni debere, quicquid eloquentia, quicquid sapientia, quicquid ullis animi virtutibus possunt. Nam si animum nostrum aut ipsum illud esse, quod homo dicitur, aut certe hominis praecipuam atque imperantem partem satis constat, non debemus extraneos nobis putare, in quos licuit animorum semina transfundere.

Haec ego tanta solatia, quae vix cuiquam quam tibi uberius concessa sunt, non in id advocanda puto, ut neges sentire te, quod sentis, sed ut illis leniter acquiescens non irrites tuum malum, non adsis dolori neque manum vulneribus tuis inferas, quae curandi certissima saepe ratio ipsa est quies. Redi totus ad intermissa studia

(Gaisf. III, p. 416; Grotius' vert. *id.* IV, p. 279).

1 Waaruit dit citaat stamt, is mij niet bekend. aant.
2 Menander, frg. 125 Kock (*C.A.F.* III. p. 36) = Plutarchus, *Consol. ad Apollon.* 119E.
3 *Ep. ad Thess.* IV 13-14.
4 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.
5 Franciscus Junius (du Jon) Sr. (1545-1602), professor in de theologie te Leiden vanaf 1592 tot zijn dood; Vossius was in die jaren onder zijn gehoor.

et ad illas librorum divitias et ad florentissimum auditorium et ad spem non ingratae posteritatis.

Ego Hamburgi adhuc sum. A tergo Silesiam Brandeburgicum agrum et Pomeraniam vastat Fridlandius[1]; quae ad frontem sunt nihilo mitius habentur a Suecis. Urbium ubique cadavera apparent, ne jam homines mori queramur. Strages ubique, fames dira, morbi atroces et ob tot causas maximus huc fugientium a parte utraque concursus, quae, si quis spectet, dicat, non jam dixerim jacturam unius e liberis, sed ipsam quoque orbitatem plerisque pro bono precandam.

Ego tibi, vir optime, uxor mea tuae uxori, filius[2] liberis, imo omnes nos vobis omnibus optamus, non ut nihil vobis unquam simile eveniat - quis enim scit, an id sit optimum -, sed ut quicquid evenerit forti et in Deum grato accipiatis animo.

10/20 Novembris 1633.

T. Cl. Addictissimus

H. Grotius.

1896. 1633 november 22. Van T. Graswinckel[3].

Decreveram, aeternum mihi honorande ac deamande cognate, non ante literis meis molestiam tibi exhibere quam foret absoluta editis aant. operis nostri[4], quo autorem Scrutinii libertatis Venetae confutaverimus ut ut aant. melioribus occuperis ac maioribus, esse tamen (mearum) partium duco tibi, cui post Deum immortalem et maxima debe(o) et plurima, quin imo tanta ut plura debere velle nec possim neque velle debeam, primos ingenii nostri foetus ostendam.

Caeterum mutare institutum me consulis Geelvinckii[5] adegit authoritas, cui ut ego devinctissimus sum et affinitate etiamnum innexus, ita et eum a te amari unice scio, utpote qui nescius non sis, quanta fide, cura ac sollicitudine ipse affinisque illius Vlamingius[6] ea tractaverint, quae te ingratae patriae nec sua bona capienti postliminio redditum in perpetuum asserere posse videbantur.

1 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, opperbevelhebber van Ferdinand II.
2 Grotius' oudste zoon Cornelis.
3 Hs. Amsterdam, U.B., coll. Diederichs afd. Nederl. 30 R no. 1. Eigenh. oorspr. Enigszins beschadigd. De schrijver is Theodoricus (Theodorus, Dirck) Graswinckel (1602-1666) heer van Holy. Op 19 september 1614 werd hij te Leiden als student ingeschreven en op 15 december 1621 deed hij in Den Haag de eed als advocaat. Vervolgens is hij gaan reizen en vertoefde in 1625 te Parijs ten huize van Grotius, die hij hielp met het copiëren van diens *De jure Belli ac Pacis* en met het corrigeren van de drukproeven.
4 Theodori Graswinckell Delphensis, I.C. *Libertas Veneta sive Venetorvm in se ac suos imperandi ivs. Assertum contra anonymum Scrutinii scriptorem*. Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Abrahami Commelini. MDCXXXIV.
5 Jan Cornelisz. Geelvinck (1579-1651), lid van de vroedschap van Amsterdam en bij herhaling burgemeester. Geelvinck is tweemaal gehuwd geweest: 1° met Griete Govertsdr. Wuytiers, die nog geen maand na haar trouwdag overleed, en 2° met Aecht de Vlaming van Oudtshoorn (1588-1666). Een dochter uit dit tweede huwelijk, Maria, was in 1632 getrouwd met Mr. Willem van Loon, met wiens zuster Geertruyd in 1629 Graswinckel in het huwelijk was getreden.
6 Dierick de Vlaming van Oudtshoorn (1574-1643), een broer van de hierboven, n. 5, vermelde Aecht; hij was koopman te Amsterdam, werd op 3 november 1618 door prins Maurits uit de vroedschap geremoveerd, was burgemeester in 1630, 1633 en herhaaldelijk nadien en bekleedde nog andere openbare functies: zie no. 1726, p. 5 n. 7.

Geelvinckii majorem natu filiam[1] in uxorem duxit Monetarius[2] nomine, vir apprime benignus probusque, optimo socero gener omnino dignus. Huius parens[3] cum Enocho Ripperti[4] ac inde eius vidua[5], cuius nunc res agit Janus Wouwerius[6], societatem ante multos annos iniit ipsis sericeam sive byssinam dictam. Ea finito decennio prorogata ad tempus aliquot annorum iisque elapsis dissoluta est. Nunc de ratiociniis quaestio est atque hic quidem noster Monetarius cum suis ad aequum bonumque sese componere paratissimus est coeterique idem ut faciant unice desyderat, ut, ne facere velint, (...)le metuit. Rationes cur metuat, dubio procul ex Assuero Matysio[7] ipse intellexeris; non morabor te earum operosa narratione. Quod unum potest, lites et fugit et exsecratur, cogitatione pol verecunda, et ipsi quoque gentium apostolo[8] probata. Ac quia perspectum ipsi Janum Wouwerium tuo potissimum consilio uti, compendiariam ad quietem viam tuo beneficio nancisci se posse confidit adeoque multum divinis virtutibus tuis defert, ut te solo arbitro aut stare aut cadere paratus sit exoptetque. Credit ille, si ad arbitros deducenda res sit, ut sa(ne) talis (es)t, quae rectius hoc pacto quam alia qualibet via terminari poterit, tuam fidem potissimum lecturum Wouwerium, cui et ipse, ut jam dixi, omnia deferre ac permittere quam lubentissime velit tuque ut deferri permittique patiaris, enixissime ut rogarem, obsecratus est. Si rectam semper secutus est normam, si bona fide quaquaversum egit, ut sane ipsa rei evidentia tibi probatum iri sperat, satis sese caussam suam commendasse existimat; nec hic in incoruptum judicium tuum peccare vult. Coeterum hoc qua par est reverentia, quam officiosissime rogat, ut tuo beneficio acceptum ferat, quidquid id erit futurum, quo discussis expeditisque tricis fruiturus est: omnia in vicem dominus consul officia tibi tuisque defert omnia Monetarius.

De me nihil dicam, qui tantis attineor benefactis tuis, ut solvendo, quoad vivam, non sim futurus. Si quid interim precibus apud te meis ponderis esse permittis, et ipsae ut te moveant, supplex rogo. Quod petimus, non aliud est quam ut inoffenso tenore perspecta libraraque causa aequo iniquum secernas vincatque quem religio tua, quem sanctum animi dictamen vincere debere iudicabit, ac, verbo ut absolvam, eum qui es, qualem te boni omnes amant, ego deveneror, ut praestare velis, quam flagrantissime desyderant, Grotium nempe, ut saeculi sui Phoenicem ita certissimum justitiae fideique ac cujus non demum virtutis exemplar.

Vale. Raptim.

Haga Comitatensi 22 Nov. 1633.

Amplissimo nomini tuo addictissimus

Graswinckel.

Onder aan de brief met andere hand:

Inscriptio erat

1 Margaretha Geelvinck (1612-1672).
2 Joan Munter (1611-1685), koopman te Amsterdam, bij herhaling burgemeester en o.m. bewindhebber der Oostindische Compagnie; het huwelijk vond plaats op 16 april 1630.
3 Jan Jansz. Munter (1570-1617).
4 Niet geïdentificeerd.
5 Een zuster van Sweer Matthijssen - Assuerus Matthisius -, over wie men zie no. 1792, p. 72 n. 10.
6 Jan van de Wouer uit Antwerpen; zie III, p. 111 n. 5.
7 Zie over hem no. 1792, p. 72 en n. 10 aldaar.
8 Paulus. Zie bijv. *Rom.* 13, 13; *I Cor.* 3, 3; *II Tim.* 23-24.

Incomparabili ac supra laudem
Viro Domino Hugoni Grotio Hamburgum.

1897. 1633 november 25. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick hebbe die van den 2 deser wel ontfangen.

Het schijnt, dat de kans heel keysers[2] wert, want, soo wij hier verstaen, soo soude Saxen[3] ende Brandenburch[4] geaccordeert sijn alle diegeenen, die tegens den keyser sijn, haer vijanden sullen ende haer volck onder den keyser sullen setten.

De Françoisen souden de avangarde schaede geleden hebben onder la Force[5].

Veele, die hier sijn geweest, sijn tseder de nederlage in Duytslant vanhier vertrocken, twelck groote suspitie geeft; oock hebbe die goede luyden veel inpertinente discourse gehouden, alsofte monsieur[6] hertoch van Brabant soude wesen, jae opentlijck. Maer onse wijse princesse[7] dissimuleert dat alles ende begeert niet, dat yemant yet souede doen tegens de Françoisen.

Het is buyten alle apparentie van Gelder te blocqueren ofte Stevenswaert, mede sijn die van Luyck niet seer goet Fransch ende moeten sij niet dencken alle de werrelt te regeeren, ende de tijden konnen veranderen.

Wij hooren, dat het accort tusschen den keyser ende Saxen ende Brandenburch gemaeck is, twelck weder een groote crack aen Sweed sal[8] wesen.

Men seyt hier, dat Saxen Weymeer[9] Regensberch genomen heeft, maer kan evenwel Frietlants[10] dessein niet stuten.

Hiermede blijve ick,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedichste dienaer,
G.d.B.v.S.

Brusselle den 25en Novembr. 1633.

Adres (met andere hand):
Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5u. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 524.
2 Ferdinand II.
3 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
4 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
5 Jacques Nompar de Caumont (1558-1652), hertog van La Force, maarschalk.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; zie no. 1842, p. 129 n. 2.
7 Infante Isabella.
8 In het handschrift staat tweemaal ‘sal’.
9 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar (1604-1639); Regensburg was op 14 november overgegaan.
10 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, opperbevelhebber van Ferdinand II in de Dertigjarige oorlog.

Port.
In dorso schreef Grotius: 25 Nov. 1633. Stoutenburg.

1898. 1633 november 30. Aan G.J. Vossius[1].

Nuper ad te cum scriberem, vir praestantissime, quas literas[2] nunc ad te pervenisse arbitror, dicebaris interquiesse a publico docendi munere, quod tibi extorsisse luctum recentem minime mirabar: ne diutius otio, re tibi insolita, accenderes dolorem, metuebam: nunc cum ex iis, quas accipio literis[3] cognossem et rediisse te ad tua munia et, quod futurum praesenseram nihil esse quod levare tale malum posset, de quo non abunde cogitaveris, video ego laborem tui solandi, in hoc quidem tibi ut prodesset, fuisse supervacuum, non etiam, quo meum animum adversum te familiamque tuam ostenderem, quos semper mea adversa pro suis duxisse certissimis experimentis non semel didici. Itaque nunc nihil aliud quam hortor te, ut in isto tam forti proposito perseveres et laborem, quo civitatis florem obligas, nunc et tibi praestes imperatorum magnorum secutus exempla, qui privatis doloribus ex negotiis publicis solatium quaesivere[4]. Quo magis inclarescis, quod apud gentes exteras pridem tibi scripta dedere, apud nostros homines ingenio suo pigros facilius viva voce obtinetur, hoc plures in te irruere studiorum interpellatores minime miror nec aliud remedium video, nisi ut toto mane tibi et publice audientibus vindicato horam unam aut alteram ante vesperam assignes salutatoribus Scaligeri[5] exemplo. Id ubi semel per familiam tuam adventantibus innotuerit, magno te in posterum temporis damno levabit.

In historia ecclesiae multum gaudeo venisse te ad illa tempora, quibus jure undique conveniendi dato certiorem jam suae gubernationis formulam accepit diffusa per orbem Romanum Christianorum multitudo. Ac plane verissimum esse sentio, quod prudenter scribis, a nimio sectarum applausu retinendi aequos homines non aliam viam esse expeditiorem quam si quis odio studioque vacuus et soli vero addictus rebus ipsis manifestum faciat neque antiquitatem semper ab illis stare, qui eo nomine alios territant et qui se restituturos omnia in primaevum statum polliciti sunt non id in omnibus assecutos.

Verhoevium[6] maximi facio amantem, ut vere dicis, mei, veterem a pueritia sodalem. Quare quod sponte et sic exigente officio facturus fueram, operam ut darem praecidendis litibus, id nunc eo faciam promptius, quod eodem facto morem gessurus sum et illi populari meo et tibi, cujus causa nihil est tam difficile, quod non aggredi debeam.

De quaerendo magistro adolescenti filio Leonardi Sorgii[7] placet quod scribis velle te cum patruo ejus loqui, Clemente Sorgio. Sed unum monitum te velim matrem[8], cui nunc cura filiorum incumbit, a zelotis illis minus abhorrere quam abhorrebat pater. Ac ob id, si quis sit caetera magister idoneus, non esse quod eam ob rem rejiciatur.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 120. Antw. op no. 1890; tesamen met no. 1895 beantw. d. no. 1921.
2 No. 1895 dd. 20 november.
3 No. 1890 dd. 12 november.
4 Dit doelt op de Romeinse keizer Tiberius; zie Tacitus, *Ann.* IV 8, 12 en 13, 2.
5 De vermaarde klassiek filoloog Joseph Justus Scaliger (1540-1609) van 1593 tot zijn dood aan de Leidse universiteit verbonden.
6 Dr. Robert van der Houve; zie no. 1890, p. 203 en n. 1 aldaar.
7 Jan, de oudste zoon van Leonard van Sorgen, welke laatste onlangs te Hamburg was overleden; zie no. 1879, p. 185 en n. 5 aldaar. Over Clemens van Sorgen zie no. 1890, p. 203 n. 6.
8 Sara van der Wiel

Vale, vir optime. Deum ex animo precor tibi, matronae tuae[1] liberisque tuis clemens propitiusque adsit et hunc novum dolorem novis beneficiis obliteret[2].

Prid. Kal. Dec. 1633.

Quid agat Salmasius[3] doleo me neque ab ipso neque ab aliis resciscere; Blavium[4] rogare an ausim ut filio meo[5] ad sphaerica monstrator sit, dubito. Vereor enim, ne hominem mei amantem plus aequo onerem.

Tuus totus
H. Grotius.

1899. 1633 november 30. Aan J. Wtenbogaert[6].

Mijn heer,

Ick heb alle mijn leven genegen geweest om alle mijne bekenden te raden tot vermijdinge van processen, al waer het soo dat sij de vrede met vrij wat schade souden moeten coopen. Te meer sal ick in de saecke[7] mij bij uE. bij den uwen van den 17 Novembris gerecommandeert bij alle gelegentheit arbeiden tot hulp nemende d. Matthisium[8], in wiens huis wij logeren uE. dicmael gedachtich sijnde ende Godt biddende, dat hij uE. lang wil conserveren in de goede dispositie, die wij uit uE. hant bemercken.

Hier in Duitschlant blijft het oorlog duirende, gaende de fortuine gintsch ende weder als een ebbe ende vloet, maer met een seecker ende blijvend ongeluck voor den coopman ende huisluiden, over dewelcke de crijgsvoerende partijen haer gantsch niet en erbarmen soeckende haer proffijt te doen met de ellende van veelen. In ons lant schijnt oock het spel te willen duiren. God geve denghenen, die des macht hebben, sachter sinnen.

Den laesten November 1633.

UE. getrouwe dienaer altijdt
H. de Groot.

Adres: Mijn heer Mijn heer Utenbogard.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1633. Recepta 14 Decembris, ad commendationem quandam meam et de rebus Germanicis.

1 Elisabeth Junius.
2 Vossius' zoon Dionysius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden; zie no. 1890, p. 201.
3 Cl. de Saumaise -Salmasius- was in 1631 te Leiden benoemd en daar medio november 1632 aangekomen.
4 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu.
5 Grotius' tweede zoon Pieter, die onder toezicht van Vossius voor zijn studie in het vaderland verbleef.
6 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., I 81[b]. Eigenh. oorspr. Gedeelt. gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 219.
7 De brief van Wtenbogaert van 17 november 1633 is helaas verloren gegaan; de kwestie wordt echter ook besproken in een schrijven van A. Matthisius aan Wtenbogaert dd. 30 november 1633, waarvan Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 219 no. MXXXVIII een excerpt geeft. Dit schrijven zelf bevindt zich te Rotterdam, Gem. Bibl. coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. no. 1436.
8 Assuerus Matthisius; zie no. 1792, p. 72 n. 10.

1900. 1633 december 9. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Wij blijven hier in droefheyt[2] altijts; voor mij, mijn dunck, dat ick in een nieuwe werrelt ben. Hoeveel swaericheyt dat ick gehad hebbe, soo is dese van de cleynste niet. Doch niet om mijn particulier, maer de gansche Cristenheyt, want sij niet als vreede sochte ende heeft geclaecht, dat sij geen vrede heeft mogen met haer gemeente beleven. Nu God heeft se ons wech geweckt in een ongelegen tijt sonder tijt te geven. Int jaer dertich heeft sij een testament gemaeck, te weten, dat de regeerders bij provisie naer haer doot tot naerder order soude wesen: den ambassadeur van Spangnje, wie daer soude wesen, twelck nu gevallen is den marquys d'Aytone[3], den aertsbischop van Mecchelen[4] nu tegenwoordich, den hertoch van Aerschot[5], die naer Spangnen is, don Carlos de Colonna[6], die oock hier is, Tilly[7] ende Mirabel[8]. Den eenen is doot, den anderen in Spangnien, soodat geordonneert was, dat eenige faillerenden de twee casteleynen van Antwerpen ende Camerijck souden succederen, dat nu gevallen is, dien van Antwerpen de Comte de Fera[9] ende van Camerijck den marquis de Fuentes[10]. Men sal sien, hoe het voorder sal gaen, als den cardinael[11] sal kommen. Het sal voor den dach kommen.

Het leven van haer hoocheit ende het eynde, twelck seer admirabel is, met de grootste humiliteyt, die te imagineeren is (?), waervan dat de historie te lang om te schrijven is, sal ick uEd. bidden met mij de patientie te nemen om de particulariteyten te verwachten.

Men seyt, dat Feria[12] de brugge van Straesburch met twee forten heeft ingenomen. De tijdinge komt over Bourgongne met den naeste beter, ende naer mijne dienstige gebiedenisse aen mejoffrou uEd. huysvrou met de familie blijve ick,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichste dienaer,

G.d.B.v.S.

Den 9en Decembr. 1633.

Adres (met andere hand): Aen Men Heer Men Heer de Groot etc. tot Hamborcht. Port.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., A5v. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. Utrecht* 1873, p. 525.
2 De infante Isabella Clara Eugenia was op 2 december 1633 overleden.
3 Francisco de Moncada, markies van Aytona.
4 Jacob Boonen; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
5 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
6 Don Carlos de Coloma; zie IV, no. 1572, p. 307 n. 4.
7 Johan Tserclaes, graaf van Tilly; zie III, p. 16 n. 5.
8 Don Antonio Zuniga y Davila, markies van Mirabel; zie IV, p. 120 n. 8.
9 Don Emmanuel Pimentel, graaf van Feria († 1639), als gouverneur van het kasteel van Antwerpen in 1631 opvolger van Don Juan Bravo de Lagunas.
10 Juan Cralos de Guzman, markies van Fuentès, als gouverneur van Kamerijk opvolger van Carlos de Coloma.
11 Kardinaal-infant don Fernando; zie over hem IV, no. 1567, p. 299 n. 15 en *ibid.* no. 1652, p. 412 n. 11.
12 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria.

In dorso schreef Grotius: 9 Dec. 1633. Stoutenburg.

1901. 1633 december 10. Aan Willem de Groot[1].

Frater optime,

Mitto tibi responsum meum de re Trajectina[2] et gaudeo inspexisse me acta ipsa, quae multum in quaestionibus juris controversi lucis afferunt. Fabrum[3] tamen non vidi neque nancisci hic potui. Quantum ex ipsa interrogatione conjicere possum, non erit ex voto consulentium quod respondi. Sed religionis nostrae est etiam in iis, quae disputationem recipiunt, id dicere, quod maxime aequo et bono convenit.

De re mea abunde antehac dixi scripsique et probo quod suades: abrumpi inutiles moras. Deus mihi ita bene faciat, ut bene patriae volui.

Vale, mi frater, cum parentibus et amicis.

10 Decembris 1633.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1902. 1633 december 21. Van P. Cunaeus[4].

Cum ante annum ad literas tuas respondissem[5], vir amplissime, epistolam senatori supremae Curiae D. Reigersbergio[6], affini tuo, commisi, quam pervenisse in manus tuas credo. Ea scriptione summam meam in te observantiam, ut debui, testatus sum, ac simul de Petro Hartzwigio[7], ICto Hamburgensi, quem mihi commendaveras, judicium laudabam tuum.

Nunc quod etiam novissimis literis tuis[8] petis, ut Cassio[9] tuo, si quid possum bene faciam, mirifice ejus causa et cupio et debeo. Ille vero nulla re magis animos sibi omnium eruditorum conciliabit quam quod se tibi probatum fuisse domestico ministerio atque ab illo divino ore tuo pependisse gloriari potest.

Quanta contentione quantisque praemiis non a Suecis modo, sed a rege Daniae[10] etiam atque ab ipso imperatore[11] inviteris, non ex vano rumore, sed optimis certissimisque autoribus accepi. In qua re habebit utique quod vehementer obstupescat posteritas, cum tu et patrio solo extorris et honoribus dejectus amplissimis, amorem Bataviae tuae ita constanter retines, ut privatam apud exteras gentes vitam degere, quam capessere oblatam ibidem a principibus maiorem dignitatem malis. Id firmissimi pectoris consilium inter Bataviae miracula non posue-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 848.
2 Dit advies heb ik niet gevonden.
3 Petrus Faber - Pierre du Faur de Saint Jori (of Saint Jorry) - (1540-1600), Frans rechtsgeleerde, schrijver o.a. van *Semestrium libri III*; Paris 1570, '75, '95; Lyon 1598. Het boek maakte deel uit van Grotius' bibliotheek; zie P.C. Molhuysen, *De Bibliotheek van Hugo de Groot in 1618* in *Mededeelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 6, no. 3*. 1943 N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers-Maatschappij Amsterdam, p. 9 no. 82.
4 Gedrukt *Cunaei Ep.* p. 103.
5 No. 1803.
6 Nicolaes van Reigersberch.
7 Zie no. 1801, p. 80 n. 1.
8 Niet aanwezig.
9 Christian Cassius (1609-1676); vgl. no. 1808, p. 87 n. 7.
10 Christiaan IV; vgl. nos. 1855 en 1877.
11 Ferdinand II.

runt illi, quos olim scis epigrammate utrinque de his certavisse, quia nondum tunc contigerat res tam nova.

Observationes tuae in novum testamentum[1] cur editae non sint, dum in Gallia esses, causam forte comminisci possum. At quid nunc te retardet, non video hercle. Rogo te, ne fructu tam praeclari operis diutius carere patiaris seculum nostrum.

Deus te, vir summe, incolumen servet nobisque et patriae tuae reddat.

Lugd. Batavorum 21 Decembris 1633.

1903. 1633 december 21. Van J. Witten[2].

S.P. Non est quod hic repetam, vir clarissime atque consultissime, amice plurimum honorande, propter quas causas nuper Belgium adierim, quodque te non lateat. Verum hoc mihi impraesentiarum agendum puto, ut tu scias ex nostris sermonibus immortalem amicitiam natam, cuius delineationem nulla verba capiunt, atque ego re ipsa atque omni officiorum genere, illam tibi explicare satago ita, ut etiam jussa cogitationesque tuas longe paratiori obsequio praeeam.

Non te fugit, quam male audiat politicorum turba, quae arcanum artis suae putat verbis allicere atque laetare mortales, mentem procul habere atque sic erudito ambitu aliis imponere, cuius haut degener discipulus Alcibiades[3] olim; atque historici notant in reconciliandis amicitiarum studiis quam in retinendis virum meliorem fuisse, cum vitia sub umbra eloquentiae laterent[4]; sic de Aegypti rege I. Caesar[5] regis animum disciplinis fallacissimis eruditum, atque longum esset huc illos vocare quosque non esse quam esse melius sit, quique causa sunt, quod politici nomen suspectum putentque quam plurimi bonos desiisse, postquam docti prodierint, ac quasi huc trahendum poetae illud

> Aleator quanto in arte melior, tanto est nequior[6].

Hasce dolosas artes ego odio habeo, atque cum in te scriptisque tuis eximiam eruditionem pari candore permixtam videam atque summa benevolentia ac fide mecum de rebus utrisque notis sincere ac candide egeris, verbis effari nequeo,

1 Zie no. 1866, p. 165 n. 1.

2 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., As133[b]. Eigenh. oorspr. De brief moet m.i. na no. 1861 van 26 juli 1633 gedateerd worden, gezien de aanhef van dat schrijven: ‘Nuperi nostri sermones’. Ook in deze brief komt Witten weer op zijn gesprekken met Grotius terug (‘--- ex nostris sermonibus immortalem amicitiam natam’); daaruit volgt, dat de brief ook weer niet zo heel lang na no. 1861 geschreven kan zijn: 21 december zal dus 21 december 1633 zijn. Over de schrijver zie no. 1861, p. 154 n. 4.

3 Alcibiades (450-404 v. Chr.), Atheens staatsman, zeer begaafd doch zonder beginselen.

4 Justinus *Hist.* V 2, 7: ‘Erat enim et aetatis flore et formae veneratione nec minus eloquentia etiam inter Athenienses insignis (sc. Alcibiades), sed in conciliandis amicitiarum studiis quam in retinendis vir melior, quia [morum] vitia sub umbra eloquentiae [primo] latebant.’

5 C.J. Cesar (?), *Bellum Alexandrinum XXIV*, 3: ‘At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret, flens orare contra Caesarem coepit, ne se dimitteret: non enim sibi regnum ipsum conspectu Caesaris esse iucundius.’ Het betreft hier de 13-jarige Ptolemaeus XIV, die samen met zijn iets oudere zuster, de beruchte Cleopatra VII Philopator, van 51 tot 47 v. Chr. over Egypte regeerde.

6 Publilius Syrus A 33; zie J. Wight Duff and Arnold M. Duff, *Minor Latin Poets with introductions and English translations*. The Loeb Classical Library London-Cambridge Massachusetts MCMXXXV, p. 18

quam me totum tibi mancipem atque sic tibi pro nupera humanitate tua gratias ago, me meaque plena manu tibi offero, ut ne et vitam, quae omnibus carissima, hic exceptari velim, imo tui causa victima cadere felicitati litasse interpretaturus sim. Atque hoc tibi a die illo, quo primum in aula principis mei[1] redux pedem fixi, significare statueram, nisi eius negotia me statim excepissent occupassentque. Si mora hac peccaverim, habes confitentem reum neque defugiam quae iusseris. Libenter hic nova subnecterem, verum hic et circa omnia pacata sunt.

Hac hieme certa quaedam ex regno Poloniae habebo atque faciam, ut scias. Omnem rudentem Iesuitae ibi movent, ut regem[2] ad bellum Suecicum propellant, neque rex ad illorum susurrationes surdus est. Atque certum est ipsum hoc unicum agere, ut aliquando eius regni potiatur.

Iam ex te scire aveo, quomodo vales, deinde quo loco res ducis Sabaudiae[3] ac Venetorum, quae Hispani[4] in Angliam, Galliam, Belgium Germaniam - hisce enim omnibus insidias struit - molimina, qui conatus. Atque cum iam et Anglum nuptiali amiculo[5] involverit, metuendum, ne omnes terras, omnia maria moveat, reformataeque religionis homines ubique terrarum ad internecionem usque, si possit, deleat. Atque sic iudicium tuum super illis rebus, quae post discessum meum ad vos allatae sunt, mihi non invidebis atque ambo hoc quasi fomento suo bene inchoatam amicitiam nostram corroboremus. Ex parte mea sedulus ero, donec occurrat quod praesentiam nostram exigat. Ac de quo nuper tecum tecte admodum, de eo apertius ac explicatius agam.

Hisce calamum sisto tibique novum hunc insequentem annum ex animi sententia in vota tua facilem felicemque precor. Salutat te consul Hinricus Brokes[6] pari modo.

Bene vale, vir clarissime atque consultissime, atque me in numero tuorum habe.

Lubecae 21 Decemb.

Nomini tuo addictissimus

Ioannes Witten.

Litteras tuas mittas ad advocatum Ioan. Risewick[7], atque illas Cosli. Brockes curet reddendas. Scribitur ex Suecia pacem firmatam cum Moscowita[8], verum nescitur, quibus conditionibus.

Adres (in margine met andere hand): Ex. D. Hug. Grotio.

1 Adolf Friedrich, hertog van Mecklenburg.
2 Wladislas VII (IV).
3 Vittorio Amedeo.
4 Philips IV.
5 Dit doelt op de langgerekte onderhandelingen over een huwelijk tussen Karel I, toen nog prins van Wales, en de zuster van Philips IV, Maria (1606-1646), waarvoor Karel in 1623 zijn bekende reis naar Madrid had ondernomen, maar die tenslotte op niets zijn uitgelopen. Zij is in 1631 gehuwd met de latere keizer Ferdinand III (1637-1657; geb. 1608).
6 Hinrich Brockes (geb. 1567) studeerde rechten en maakte in 1593 een grote reis naar Genève, Lyon, Parijs, Madrid, Lissabon, Engeland, Holland. Hij was in 1601 raadsheer, in 1609 burgemeester van Lübeck; het verbond met de Staten-Generaal van 1613 was zijn werk.
7 Mij niet nader bekend.
8 Michael III Fjodorowitsj Romanov.

1904. 1633 december 30. Van M. Ruarus[1].

Diuturnioris mei silentii caussam quidem haud unam allegare possim: at illa praecipua est, quam tu, vir amplissime, fortasse miraberis et cum venia tamen, ut spero, accipies. Ego istuc aetatis amori operam dare coepi et post anxiam tot annorum deliberationem uxorem tandem duxi[2]. Nondum autem oblitum te credo, quantae soleant esse distractiones novorum procorum, sponsorum, novorum denique maritorum: quae me omnes intra hoc tempus exercuerunt praeter operas consuetas aut ex obliquo illatas. Nunc redeo tandem ad scribendi officium; in quo si quid fortassis negligentia mea deliquit, quod non possum penitus negare, sat magnam hanc poenam illius pendo, quod tuis interea literis caruerim, ex quibus semper doctior evado.

Obitum integerrimi spectatissimique viri Leonardi Sorgii[3] vehementer doleo cum alias ob caussas tum quod amicum amiserim in praestandis quibusdam officiis mihi necessariis semper facilem; cui quem istic jam substituam vix habeo.

Intelligo praeter duos illos, quos tibi commendaveram amicos, Italum Germanumque[4], et Polonum quendam equitem familiarem meum tibi adfuisse; qui quanquam nullas a me literas exhiberet, amicitiae tamen meae obtentu accessum ad te facilem habuerit comiterque habitus, et cum consilio, quod ipse sibi salutare fuisse gloriatur, a te sit dimissus; eo ergo nomine gratias tibi ago atque habeo.

De baptismo Judaeorum, cujus primam mentionem colloquio tuo debeo, deprehendi tandem aliquot loca ex Thalmude a viris eruditis allegata. Iohannes Cochus[5] in annotationibus seu potius in earum spicilegio super caput secundum Maccoth citat ex Aboda sara fol. LIX. p. 1. haec verba: 'לומיש דע דג וניא סלועל אוה יוג ליבט אלד וויכו לובטיו in aeternum non est proselytus, dum circumcidatur et baptisetur; nam donec baptisatus non est, gentilis est'. Duo alia loca ex Jebammoth fol. XLVI, XLVII et ex Barachot fol. XLVII. affert Christianus Gerson[6] in Thalmude suo Judaico; quae quia prolixiora sunt et Germanica tan-

1 Gedrukt *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 182. Antw. op no. 1873; beantw. d. no. 1907.
2 Martinus Ruari was in 1633 gehuwd met de dochter van een rijke koopman uit Dantzig, Martin Voss.
3 Leonard van Sorgen was op 12 augustus 1633 overleden; zie no. 1869, p. 169 en n. 5 aldaar.
4 Vgl. no. 1855, p. 147 en de verwijzing in n. 1 aldaar.
5 Johannes Coccejus - Coch - (1603-1669), Duits protestants theoloog en orientalist, studeerde o.a. te Franeker en schreef daar zijn *Duo Tituli Thalmudici Sanhedrin et Maccoth: Quorum ille agit de Synedriis, judiciis, suppliciis capitalibus Ebraeorum; Hic de poena falsi testimonii, exsilio & asylis, flagellatione: cum Excerptis ex utriusque Gemara, Versa & annotationibus, depromtis maximam partem ex Ebraeorum commentariis, illustrata*. Zie *Johannis Cocceji SS. Th. Doct. ac Prof. in Acad. Lugd. Batava Opera Omnia Theologica, Exegetica, Didactica, Polemica, Philologica; divisa in decem volumina. Editio Tertia, auctior & emendatior. Tomus Nonus.* Amstelodami, Ex Typographia P. & J. Blaev, Prostant apud Janssonio-Waesbergios, Boom & Goethals MDCCI, p. 174 (de paginering van de *Duo Tituli* begint met p. 139 van het tweede gedeelte). Hij werd achtereenvolgens hoogleraar te Bremen (1630), Franeker (1636) en te Leiden (1650).
6 Christian, ben Meïr van Biberbach Gershon (1569-1627), Duits protestants hebraeist van joodse origine. Zijn Talmoedbewerking was in 1607 te Goslar verschenen; ik heb het boek niet in handen kunnen krijgen. Het in 1685 te Leipzig verschenen Chr. Gerson, *Des Jüdischen Talmuds fürnehmster Inhalt und Wiederlegung* zal er een latere druk van zijn. Men zie voor de aangehaalde plaatsen Goldschmidt, *Der Babylonische Talmud*, resp. IV, p. 469 vv. en p. 474 en I, p. 206.

tum lingua ab illo exprimuntur, non exscribo. Ex eodem Gersone disco Thalmudem hunc ritum pro antiquissimo habere; ut pote qui in Sota fol. XII. et in Megilla fol. XIII. lotionem filiae Pharaonis in flumine, de qua Exod. II. hoc fine susceptam - quanquam id sane ridicule - interpretetur, ut per baptismum Israelitarum religioni initiaretur[1]. Crediderim tamen saltem Servatoris nostri aevo, postquam tam multi baptismi vel ad superstitionem usque invaluerant, Judaeis hanc gentium externarum initiationem ad Sacrorum Judaicorum communionem in usu fuisse. Nec vana, ut opinor, est coniectura, quod quemadmodum Servator noster in institutione solenni *τῆς εὐχαριστίας* ritum Judaeis usitatum, quamvis lege non praeceptum, imitatus est, prout inter alios Beza ex Paulo Burgensi, Tremellio atque Scaligero annotavit[2], ita et Iohannes Baptista primum et deinde Christi discipuli seu potius Christus ipse, sine cujus voluntate illi sine dubio nihil sunt ausi, hunc ritum homines disciplinae suae de novo accedentes initiandi ab exemplo Judaeorum, quanquam id sane instinctu divino, mutuati sint. Hoc si tanquam verum accipitur, concludere ulterius non inepte licebit, baptismum Christianorum non Judaeorum circumcisioni proprie, sed potius eorundem baptismo successisse; atque ita collabetur argumentum, quod a circumcisione infantium inter Judaeos ad eorundem baptismum apud Christianos vulgo trahi tamque acriter urgeri solet. Scrutatus sum curiose, an Judaei ex sua gente natis, quoties religioni initiantur, baptismi legem imponant. Et invenio in Buxtorfii Synagoga Judaica[3] infantes Judaeorum non quidem circumcisos, ut in gentibus ad Judaismum conversis fieri solet, sed circumcidendos lavari diligenter solere. Sed, ni fallor, haec lotio non est illis pars initiationis, sed praeparatio initiandi, qui cum sordibus ad vitam tam sacrosanctam admitti non debet. Quorsum haec tam solicite quaeram, caussam facile intelligis. Ad aetatem baptismi Judaici nonnihil facit, quod Arrianus[4] mentionem illius ex

1 Goldschmidt, *Der Babylonische Talmud*, resp. VI, p. 46 en IV, p. 51.

2 *Theodori Bezae Annotationes Maiores in Nouum Dn. Nostri Iesu Christi Testamentvm. In duas distinctae, partes, quarum prior explicationem in quatuor Euangelistas & Acta Apostolorum: Posterior verò in Epistolas & Apocalypsin continet. Quibus etiam adiuncti sunt Indices Rerum ac Verborum locupletissimi. Noua autem haec editio multò correctior & emendatior priore, nunc primùm hac minore forma in gratiam & vtilitatem studiosorum in lucem prodit.* Anno M.D.XCIIII, 318 (*ad Evangelivm secvndvm Lvcam* 22, 20). Betreffende Beza zie III, p. 2 n.1. Paulus Burgensis of de Sancta Maria (Salomo Levi) werd in 1350 te Burgos uit joodse ouders geboren, bekeerde zich in 1390 tot het christendom en werd bisschop van Cartagena; hij stierf in 1435. Beza zal geput hebben uit zijn *Dialogum, qui vocatur Scrutinium Scripturarum, compositum per Paulum de Sancta Maria Quem composuit post additiones positas ad Postillam Nicolai de Lyra, anno 1434. Anno Dom. 1478 ad VII Idus Januar. Petr. Schoffer, suis consignando scutis finivit.* Moguntiaci. Emanuel Tremellius (1510-1580) was een protestants hebraeist van joodsen huize.

3 Johann Buxtorf der Aeltere (1564-1629), schrijver o.m. van *Synagoga iudaico teutsche Judenschul* Basel 1603, waarvan ik de eerste uitgave niet onder ogen heb kunnen krijgen, wel die van 1643: *Johannis Buxtorfl Synagoga Judaica: Das ist / Juden - Schuls Darinnen der gantz Jüdische Glaub und Glaubens - übung / mit allen Ceremonien / Satzungen / Sitten und Gebräuchen / wie sie bey jhnen offentlich und heimlich im Brauche: Ausz jhren eygenen Bücheren und Schrifften / so den Christen mehr unbekandt / und verborgen seind/ grundtlich erkläret: Item ein Auszführlicher Bericht von jhrem zükünfftigen Messia: Sampt einer Disputation eines Juden wider einen Christen: darinnen der Christlich Glaub beschirmet / und der Jüdisch Unglaube widerleget und zu boden gestürtzet wird. Jetz zum anderen mahl in Teutscher Spraach in Truck verfertiget / und an vielen Orten verbessert und vermehret.* Getruckt zu Basel / in verlegung Ludwig Königs seligen Erben. 1643. Ter zake zie *op. cit.*, p. 111.

4 Arrianus van Nicomedië (± 95-± 175); voor de plaats bij Arrianus vgl. no. 1809, p. 89 en n. 7 aldaar.

interpretatione tua faciens non procul ab aevo Servatoris nostri, sub Hadriano[1] et Marco[2] et Antonino[3] imperatoribus vixerit, si modo commentator Epicteti, quem habemus, is est, quem Suidas[4] *ἐπικτήτειον φιλόσοφον* appellat.

De solutione quaestionum, quas tibi nexueram[5], plurimum tibi debeo. Ego judicio tuo, quod magni semper feci, in caeteris quidem omnibus facile acquiesco; hoc unum tantum non nisi cum distinctione quadam accipere possum, quod existimas matrimonia utut jure divino per se licita, si tamen contra legem humanam contrahantur, hominum arbitrio irrita fieri posse. Mihi enim videtur in contractibus mere humanis id quidem potestati magistratuum licere, ut - quod tu allegas - iis nondum natis utilitatis publicae caussa vim omnem adimant; at matrimonium non humano tantum jure, sed et divino nititur. Itaque - qoud pace tua dictum sit - existimaverim, si matrimonia contra legem humanam contrahantur, contrahentes quidem privilegiis a civili potestate dependentibus privari, imo et poenis utilitatis publicae caussa prudenter constitutis subjici posse. Ipsum tamen matrimonii vinculum, quo minus rescindatur, obstare puto legem sacram, quae vetat, ne quae Deus conjunxit, homo separet[6]. Exemplum aliud est in matrimoniis contra parentum voluntatem a liberis nonnunquam initis, quae quidem legibus Christianorum principum rerumque publicarum vulgo prohiberi solent; consummata tamen non rescinduntur, sed poenarum summa est, ut liceat hos tales legum patriaeque potestatis contemptores parentibus exhaeredes facere. Discrimen matrimonii aliorumque contractuum hinc quoque animadvertere licet, quod alii contractus, quemadmodum consensu mutuo coeunt, ita et partium consensu dissolvuntur; at non item matrimonia, ne si pars quidem utraque velit. Hujus discriminis observationi non inepte quis fortassis addat nihilo plus magistratui in res sibi subditorum licere quam iisdem in eas licuit, antequam magistratui jus in se suum sive expresso sive tacito consensu resignarent. Haec quidem adhuc ita mihi videntur; quae tamen contra meliora docentem obstinate non defendam.

De fortunae tuae mutatione nihil adhuc audio, nisi quod nuper quidam mihi persuadere voluit te Caesareanarum copiarum imperatori Friedlandiae duci[7] operam tuam ad historiam scribendam addixisse; quod eo minus illi credidi, quod existimem res illius gestas, cujus favori stylum tuum submitteres, multas tibi fortassis non probari. Nomen tuum in aula regis nostri[8] inclaruit adeoque gratiosum est, ut rex legato suo Savazio[9] in Belgicam Britanniamque tendenti injunxerit, ut consilium rei bene gerendae a te peteret; quod ille tamen nescio qua de caussa neglexit, quemadmodum ex illo ipso habeo, qui legato a secretis[10] in itinere fuerat. Novi quosdam id agere, ut salario regio te in hanc urbem invitent, quod an

1 Hadrianus, Romeins keizer van 117-138.
2 Marcus Aurelius, Romeins keizer van 161-180.
3 Antoninus Pius, Romeins keizer van 138-161.
4 Suidas 3868, in de editie van Adler: *Svidae Lexicon edidit Ada Adler Lexicographi Graeci Recogniti et Apparatv critico instrvcti Volvmen I: Svidae Lexicon Pars I* Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMXXVIII, p. 350.
5 Zie no. 1871, p. 172.
6 *N.T. Matth. 19, 6; Marc. 10, 9.*
7 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, opperbevelhebber van Ferdinand II in de Dertigjarige oorlog.
8 Wladislas VII (IV).
9 Johan Zawadski.
10 Misschien Alexander Przypkowski.

apud regem successurum sit, nondum habeo dicere; fortassis tamen illi paulo fortius rem urgerent, si non spernere te conditionem illis constaret.

De Assuero Matthisio[1] lubens resciscerem, an domicilium Hamburgi fixerit - nam uxorem[2] illic eum duxisse inaudivi - itemque an Bernhardus Dwinglo[3] Tychopolim adhuc incolat, quam se derelicturum ante annum minabatur.

De Anglia paullatim gliscit rumor proceres nonnullos, qui ad Ecclesiae gubernaculum sedent, ad antiquatas Romanae ecclesiae superstitiones non parum propendere. Id an ita se plane habeat, an vero ex innovatis ceremoniis quibusdam *ἀδιάφοροις* temere arreptum, aut et ad conflandam remonstrantium dogmatis illic invalescentibus invidiam confictum sit, tu, credo, me melius nosti, ego autem lubens ex te sciam.

Sed jam dudum tibi fortassis prolixa scriptione molestus sum, itaque abrumpo telam teque, vir summe, salvere atque valere jubeo.

Dab. Gedani, a.d. III. Cal. Januarii, anno aerae Christianae MDCXXXIII.

1905. 1633 december 31. Aan Lieuwe van Aitzema[4].

.... (que) vous m'avez rendus en addressant .... de delà me sont très chers, et suis tant plus aise de vous .... pour ce que je vous honore grandement, tant à cause de voz .... qui m'ont esté représentées pas des gens de qualité icy, qu'à cause (de l')amitié très parfaicte que j'ay tousjours professé avecq monsieur Fopp ....[5] résident icy de la part de nostre Estat. Pourtant je vous supplie de faire estat de moy comme d'un homme qui vous est acquis à plusieurs titres.

J'approuve le discours que vous faictes sur la mort de l'infante[6] et ce qui en depend. Les Castillans auront de la peine avant que de bien establir le nouveau gouvernement, par lequel ceux du Pays bas se trouveront tout a faict reduicts à la mode de Naples et Milan, puis que contre quatre Espagnols on n'y met que deux naturels du pays, d'ont encore l'un est absent et l'autre prebstre et pourtant pas résolu pour roidir pour les anciennes coustumes des pays, qui pour la pluspart sont indifférentes à cette sorte de gens.

La bonté de l'infante a esté comme un voile tendu devant les yeux des Flamens, qui les empeschoit de voir clairement la misère de leur esclavitude. Or comme les Espagnols par la continuation du pourtraicte de la Trefve cercheront faire passer sans leur détriment le premier temps de ce changement par l'espérance donnée aux peuples d'un bon repos, ainsi, peut-estre, ceux qui gouvernent l'union de la liberté ne trouveront pas mal a propos pour leurs affaires, de se laisser recercher à la paix par leurs ennemis à la veue de tout le monde un si long temps, ce qui pourra servir non seulement pour donner tant plus de réputation à leurs affaires,

1 Over Assuerus Matthisius zie no. 1792, p. 72 en n. 10 aldaar.
2 Agneta van de Wouwere; zie no. 1890, p. 203 en n. 5 aldaar.
3 Bernardus Dwinglo (na 1648), remonstrants predikant; afgezet en verbannen keerde hij niettemin herhaaldelijk naar het vaderland terug om de gemeenten te verzorgen. In 1625 zag hij zich genoodzaakt zich in Glückstadt te vestigen. Eerst in 1648 keerde hij naar Holland terug, waar hij te Haarlem domicilie koos. Hier werd hem eindelijk openlijk eerherstel geschonken.
4 Hs. Den Haag ARA., Eerste afd., coll. Leo van Aitzema. Aanw. 1887, invent. no. 15. Eigenh. oorspr. Beschadigd. Betreffende geadresseerde zie III, p. 349 n. 3.
5 Foppe van Aitzema, oom van Lieuwe van Aitzema, zie over hem IV, p. 64 n. 3.
6 Infante Isabella was op 2 december 1633 overleden.

mais aussi pour tirer de plus grands secours de ceux qui par les guerres d'autruy asseurent leur repos. Je ..... qu'on nous dict se passer au pays ..... elle est vraye, de quoy j'en doubt..... paix d'Allemagne laquelle il souhaittoit, comme on croit, pour ..... a couvert ses grandes fortunes.

Messieurs les Suédois sont mal contents d'Arnhem[1], qui s'est monstré devant la ville de Francfort sur l'Oder seulement pour se retirer et, comme ils disent, ne fait rien que pour les ennemis. L'Electeur de Brandenbourg[2] et presques touts les princes situez sur les rives de l'Elbe commencent à grogner contre les chaînes que les Danois mettent sur cette rivière.

Nous attendrons le developpements de touts ces affaires à l'année qui vient, la quelle, monsieur, je vous souhaitte très heureuse avecq toute les suivantes.

A Hamburg le 21/31 dec. 1633.

Vostre serviteur très humble
H. de Groot.

Adres: A monsieur Monsieur Aissema, Résident de la part de la ville d'Hambourg A la Haie.

In dorso: H. Grootij.

1906. 1634. Aan H. Conring[3].

Clarissimo Eruditissimoque viro, Hermanno Conringio, Philosophiam profitenti.

Oratorem te praestitisti egregium, Conringi doctissime, cum in sapientum principis laudes vim eloquentiae intendisti; nec minus philosophum, cum ita temperasti laudes Aristotelis, ut posteris non adimere spem quaedam ipsi ignota discendi aut temporis magisterio immutandi in melius, si quid felicissimi ingenii, sed humani tamen, conjectura a vero deflexerat. Plane ita est, ut dicis, *ἡ παιδεία* propria Aristotelis dos est, quae in omnibus quidem ejus operibus eximia est, sed quod ejus legem sequi potuerit in tradenda animantium natura ac partibus, re tam varia, tum vero et in Poësi, quam furoris quoddam genus alii dixere, ad miraculum accedit. Tum vero syllogismos abstraxisse a materia et sic mathematicis disciplinis hanc addidisse partem in certitudine nihil cedentem caeteris unius est Aristotelis munus.

Quas ob causas aliasque multas eos, qui ex tanti nominis ruina famam sibi aedificare conati sunt, contemtu puniendos censeo; illos vero faciendos plurimi, qui juventutem a rivis partim arentibus partim limo turbidis ad limpidissimum illum simul uberrimumque fontem revocant.

1 Hans Georg von Arnim-Boytzenburg (1581-1641), veldheer en staatsman ten tijde van de Dertigjarige oorlog in dienst van Johann Georg, keurvorst van Saksen.
2 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 129. Geadresseerde, Hermann Conring (1606-1681), natuurfilosoof en medicus, later (1650) raad en lijfarts van Christina van Zweden, studeerde te Helmstädt en te Leiden; hij schreef naast theologische en medische geschriften werken op het gebied van de geschiedenis en het recht, zowel staatsrecht en volkerenrecht als kerkelijk recht. In 1632 was hij te Helmstädt professor philosophiae naturalis geworden. Grotius doelt in zijn brief op Conrings inaugurale rede: *Aristotelis laudatio*, Helmstädt 1633.

Quare scholam vestram Helmaestadiensem cum semper amavi tum nunc hoc amo magis, quod foetus inde tam humano generi utiles video enasci. Me certe non tantum, operis istius tui approbatorem, sed et eruditionis praedicatorem semper habebis.

Quod vero tu, vir praeclare, de meis laboribus, illis praesertim, quibus duas res sanctissimas, ad Deum religionem, ad homines justitiam, ostendere, probare, confirmare molitus sum, benigne judicas, multum tibi debeo velimque tam inde aliquam in publicum utilitatem sequi, quam bono a me proposito suscepti sunt.

Tuis collegarumque tuorum studiis felices processus ex animo opto, et quo id melius proveniat, Germaniae pacem.

1634.

T. Cl. addictissimus
H. Grotius.

1907. 1634 januari 14. Aan M. Ruarus[1].

Literas tuas, doctissime Ruare, ut crebras amo ita dilatas non queror. Et si causam non afferres, commodum mihi tuum sufficeret. Nunc causa, quam adfers, talis est, ut vel duro exactori purgare te possit. Ad alia antequam venio, Deum precor, conjugii auctorem, tuas nuptias[2] ut prosperet perpetuaque concordia beet.

In Leonardi Sorgii morte[3] quod fecisti damnum utinam aut ego sarcire possem aut qui nunc hic cum bene dotata uxore larem fovet[4] cujusque et aedibus et amicitia fruor, Matthisius[5], qui te et salutat plurimum et omnia offert, quae suae sunt opis.

Crellii[6] postuma opera avide exspectabimus eoque magis, quod abs te dijudicata et limata ad nos pervenient[7]. Noli dubitare, quin in amicorum classe habiturus semper sim et quidem interioris admissionis non eos tantum, quos mihi epistolae tuae commendaverint, sed quoscunque tibi caros sciero; id enim mihi pro testimonio sufficiet.

De baptismo Judaico quae scribis vera sunt; et adjici potest ad ea quae commemoras loca illud ex scholiaste Juvenalis vetere et scriptoribus uso, qui proxime Iuvenalis[8] saeculum fuere, ad illum versum

> Quaesitum ad fontem solos deducere verpos[9].

1 Gedrukt *Epist.*, p. 121; *Ruari Ep. select. Centuria* I, p. 187. Antw. op no. 1904.
2 Vgl. no. 1904, p. 218 en n. 2 aldaar.
3 Leonard van Sorgen was op 12 augustus 1633 te Hamburg overleden.
4 De tekst der *Ruari Ep. select. Centuria* I heeft de lezing ‘fixit’.
5 Over Assuerus Matthisius zie no. 1792, p. 72 en n. 10 aldaar; hij was gehuwd met Agneta van de Wouwere, weduwe van Henrick Simons.
6 Johann Crell, sociniaans theoloog, was op 11 juni 1633 overleden. Voor zijn posthuum verschenen werken zie Sandius, *Bibliotheca Anti-Trinitariorum*, p. 116-118; de *Opera Omnia* zijn verschenen in de *Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant*, Irenopoli 1656, III en IV.
7 De woorden ‘eoque magis ..... pervenient’ ontbreken in *Ruari Ep. select. Centuria* I.
8 Decimus Junius Juvenalis (geb. 60 na Chr.), Romeins satyricus; 16 satyren zijn nog over, waarvan de laatste onvolledig.
9 Juvenalis XIV, 104.

Sic ille ait: ubi baptizantur[1]. Quod quanquam ad rectam versus illius expositionem non pertinet; culpat enim Juvenalis *το τῶν Ιουδαίων ἄμιχτον*, qui ne communia quidem humanitatis officia, qualia sunt erranti viam, sitienti fontem monstrare, praestarent *τοῖς ἄλλο ἔθνεσιν*. Testimonium tamen praebet mori *τῶν ἰουδαιζόντων* in oculos Romanorum quoque incurrenti.

Quantum ex libris, quos ad manum non habeo, cognoscere potui, sic res se habet. Quo tempore lex per Mosem data est, multi adhuc populi, quanquam sub diversis ritibus, perstabant in cultu unius Dei et honestis moribus, quos Deus aut per sensum communem aut per oracula Adamo Noaeque data humano generi praescripserat. Ex illis si qui vellent cum Hebraeis habitare, licebat id per legem neque institutis hebraicis, nisi in quibus ob publicae *ἐνταξίας* faciem sejungi ab aliis commode non poterant, tenebantur, ut videre est tum alibi tum Levit. XXV. 35[2] et Levit. XXV, 47, ubi Chaldaeus בש ותו דג[3] interpretatur incolam incircumcisum. Si quos tamen populos ab Abrahamo ortos constaret, puta Ismaëlis, Cethurae[4], Esavi posteros, his jus incolatus non dabatur, nisi et impleta circumcisionis lege quippe ad ipsos non minus quam ad Israëlis posteros pertinente.

Quod dixi de duratione *τῆς μονοθεοῦ θρησκείας* ex historia de Abimelecho, Melchisedeco, Jethrone[5] apparet. Paulatim tum quod Deus curam suam ferme ad unum populum retraheret, tum quod ejecti ab Hebraeis populi late spargerent superstitionis et morum illaudabilium contagia, factum est, ut nulli essent populi defectionis immunes. Itaque ex eo tempore a sapientibus Hebraeis institutum est, ne qui ad jus incolatus admitterentur, nisi qui solenni mersatione professi essent se pravum[6] cultum vitamque *ἄνομον* exuere, praevia circumcisione, si de Abrahami essent genere, sine ea, si aliunde orti. Si qui praeterea vellent totam Mosis legem sibi imponere, de eo fiebat testatio et sic in numerum non incolarum, sed civium recipiebantur honorumque erant participes, nisi ex illis essent gentibus, quas lex speciali de causa exceperat. Gravis autem causa fuit, cur etiam circumcisis injungeretur altera baptismi professio, quia gentes aliquot circumcisae ad falsos deos jam defecerant. Est autem ferme apud populos omnes receptum ut emendatio vitae signo conspicuo ablutionis et, ubi magna esset mutatio, mersationis exprimeretur. Vetus scholiastes Horatii ad illud Epistolae primae Ter pure lecto[7], ter, ait,

1 *Ivnii Ivvenalis Satyrae sexdecim, cvm veteris scholiastae et Ioan. Britannici commentariis, quibus accesserunt P. Pithoei, Caelij Secundi Curionis, & Theodori Pulmanni Notae & Variae Lectiones. Additus est index geminus rerum & verborum omnium absolutissimus.* Lvtetiae, Apud Claudivm Morellvm, via Iacobea ad insigne fontis. M.DC.XIII, p. 603; voor een moderne Juvenalis-uitgave zie men bijv. die van Pierre de Labriolle et François Villeneuve, Paris 1950[4].
2 De editie der *Epist.* geeft foutief XXII, 25.
3 Verbeterd naar aant. מיבוחכו מיאיבנ הרות *Biblia Hebraica adjuvantibus W. Baumgartner, G. Beer, J. Begrich, J.A. Bewer, F. Buhl, J. Hempel, F. Horst, M. Noth, O. Procksch, G. Quell, Th. H. Robinson, W. Rudolph, H.H. Schaeder edidit Rud. Kittel. Textum masoreticum curavit P. Kahle. Editionem tertiam denuo elaboratam ad finem perduxerunt, editionem septimam auxerunt et emendaverunt A. Alt et O. Eissfeldt. Editio octava emendata typis editionis septimae expressa*. Privilegierte Württembergische Bibelanstalt Stuttgart [1952], p. 184.
4 Keturah, Abrahams tweede vrouw, met wie hij na de dood van Sarah trouwde.
5 Jetro, waarschijnlijk een als eigennaam gebruikte ambtstitel voor de schoonvader van Moses, priester van Madian, in *Exodus* 2, 18 Raguël of Rehuël genoemd, in *Numeri* 10, 29-32 Hobab, de zoon van Rehuël.
6 De *Ruari Ep. select. Centuria* I heeft hier - ten onrechte - de lezing ‘primum’.
7 Horatius *Ep.* I 1, 37:

> ..... sunt certe piacula, quae te
> Ter pure lecto poterunt recreare libello.

mergunt qui se expiant[1]. Hinc baptae apud Graecos; Isidos quoque et Mithrae sacris, Tertulliano docente eo qui de baptismo est libro[2], per lavacrum initiabantur. Ejusdem Tertulliani est eodem libro: certe ludis Apollinaribus et Pelusiis tinguntur; idque se in regenerationem et impunitatem perjuriorum suorum agere praesumunt[3]. Hunc ergo communem gentibus intellectum secuti Hebraei non immerito commaculatis vita impura tinctionem, id est mersationem, injunxere. Ac propterea, cum Johannes divino instinctu ipsos, quod hactenus factum non erat, Judaeos tingeret, facile intellectu omnibus fuit significare eum gentem Judaicam, quanquam in professione *μονοθείας* perstantem, caetera vitae tamen[4] non minus impuram esse quam essent *οἱ πολύθεοι*, ac proinde in illis quoque parem vitae mutationem, quae mersatione indicari solebat, requiri. Ad vetus illud exemplum apostoli a Christo jussi *τούς Ἕλληνας* merserunt, Judaeos vero ad Iohannis exemplum; utrosque in agnitionem peccatorum, non qualicunque spe remissionis, sed certa ejus fide, Dei summi parentis auctoritate per filium publicata, per mortem[5] obsignanda.

Nunc ad conjugalem quaestionem venio. Vetuit Christus matrimonia rata, id est secundum legem Mosis aut aliorum populorum honestas ac probabiles leges inita, dirimi, nisi ex gravissimis causis, qua in re omnium populorum bene moratorum leges sibi faventes habet. Nam et quae leges divortia indulgent, optant tamen ac praeferunt indivulsam fidei conjugalis copulam. At ne humanis legibus potestas hujus aut illius generis matrimonii adimi hominibus posset, qua potestate ademta sequitur, ut conjugium nullum sit, sicut in contractibus aliis evenit, nusquam edixit; imo vero legum conditoribus non reliquit modo, sed et sanctionibus suis confirmavit, quam consensu gentium habebant in rebus ejusmodi potestatem. Quin et seposita consideratione ejus juris, quod aut ab initio, cum una viverent homines, commune humani generis in singulos habuit, aut quod postea dispersis gentibus in minoribus illis societatibus boni communis atque ordinis causa resedit, faciamus aliquem probabili de causa, quae Dei cultum aut parentum reverentiam aut meliorem sui custodiam attingeret, voto atque etiam jurejurando palam se obstrinxisse, ne talem aut talem duceret, et videamus, an ratum futurum sit, cum aliqua talis impedimenti conscia matrimonium. Sunt sane, ut ais, populi, ubi rata habentur matrimonia liberum etiam intra annos 25 inita sine parentum proximorumve assensu. Sed alibi aliter observatur, nec in protestantium tantum terris, sed et in Gallia jampridem, ubi ne rata aut licita essent id genus conjugia, conventu ordinum Blesiensi institutum est[6] et frementibus quanquam sacerdotibus quotidie in summis auditoriis, quae parlamenta vocant, eum in modum judicatur. Sic et aliis in locis irrita habentur conjugia feminarum cum tutore tutorisve filio. Et multa alia sunt ejusmodi constituta in Theodosii et Iustiniani Codice[7] non

1 *Psevdacronis Scholia in Horativm Vetvstiora recensvit Otto Keller Vol. II Schol. in Sermones Epistvlas Artemqve Poeticam*, Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMIV, p. 209.
2 Tertullianus *De Baptismo adversus Quintillam liber* c. V (Migne, *P.L.* I, kol, 1312).
3 Tertullianus *De Baptismo adversus Quintillam liber* c. V (Migne, *P.L.* I, kol. 1313).
4 De woorden ‘quanquam ..... tamen’ ontbreken in de tekst der *Ruari Ep. select. Centuria* I.
5 De tekst der *Ruari Ep. select. Centuria* I heeft i.p v. ‘mortem’ de lezing ‘spiritum’.
6 Waarschijnlijk is bedoeld de vergadering van de Staten-Generaal te Blois van 1576; hierop volgde de ordonnantie van 1579, die vrij belangrijke bepalingen omtrent het burgerlijk recht bevatte.
7 *Cod. Just.*, V 6; D., XXIII 2, 59. Een pendant van deze titels heb ik in de *Cod. Theod.* niet kunnen vinden.

sine episcoporum consilio, antequam ecclesia rem istam sui juris fecisset. In Basilii responsis invenio matrimonium a liberis factum invitis parentibus ab ecclesia habitum *πορνείας* loco[1]. Quae cur cum Christi praeceptis pugnare non existimem, ex allato jam discrimine, quod est inter impedimenta a lege positum, nondum contracto conjugio et inter rite contracti dissolutionem, puto posse intelligi.

Res meas quod attinet, etiamnum *ἐπέχω*. A Savazio[2] si quisquam ad me venisset, ultro ad ipsum cucurrissem; nunc quid intercesserit, suspicari forte possum, scire non possum.

Rex vester[3] si mea opera uti volet, ubi sciero quam ad rem, non longum sumam deliberandi spatium. Dwingloius[4] manet in statione. In Anglia is, qui Londinensis fuerat episcopus, ad *ἀρχιεπισκοπὴν* Cantuariensem evectus[5] summam in regni ecclesiaeque rebus auctoritatem obtinet, vir prudens et ad antiquum ecclesiae exemplar, quantum tempora ferunt, respiciens. *τῶν ἀδιαφόρων* nihil ibi Romanorum rituum reducitur, sed quae publicis regni moribus recepta sunt, ea ut ubique eandem habeant faciem, datur opera. Dogmata duriora, quae salutem hominum aut exitium clavis figunt adamantinis, magis magisque ibi exolescunt et paucos defensores inveniunt.

Vale, vir clarissime, et, ubi res tuae id ferent, me ac Matthisium fac certiores de tua valetudine deque tuis laboribus.

Hamburgi, IV/XIV Ianuarii Anni MDCXXXIV.

T. Cl. Observantissimus
H. Grotius.

1908. 1634 januari 20. Van J. van Beverwijck[6].

Hugoni Grotio, viro sanctissimo S.P.D.

Et mihi voluntatem abstrusa discendi et tibi, clarissime eruditorum, docendi facultatem natura praebuit. Igitur perquam velim scire, quid de fatali vitae termino et necessitate artis medicae sentias[7]. Ex eo enim, quod fixa et immutabilia ab aeterno statuantur vitae nostrae spatia, non modo plebei quidam medicam artem, ut quae ista nec proferre nec mutare possit, supervacaneam, et medicos tanquam inutiles reipublicae in ultimas terras emandandos esse censent. Sed et viris doctis quandoque dicta excidisse audivi, quae talem opinionem foveant. Qui hac de re copiose ornateque scripserunt, non possunt non multum reliquisse industriae viri non solius Bataviae doctissimi,

> Haec qui profari possit, haud ambagibus
> Implicita, sed quae regulis prudentiae
> Suffulta rudibus pariter ac doctis patent[8].

1 Basilius *Ep. CXCIX Amphilochio de canonibus XL* (Migne, *P.G.* XXXII, kol. 728/9).
2 Johan Zawadski.
3 Wladislas VII (IV).
4 Bernardus Dwinglo; zie no. 1904, p. 221 en n. 3 aldaar.
5 William Laud; zie over hem III, p. 372 n. 3. Hij was in augustus 1633 aartsbisschop van Canterbury geworden.
6 Hs. Leiden, U.B., cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Zie met betrekking tot de schrijver no. 1752, p. 32 n. 1.
7 Hierover schreef Van Beverwijck met bijdragen van verschillende geleerden zijn *Epistolica Qvaestio de Vitae Termino, Fatali, an Mobili?* 1634; zie no. 1920, p. 238 n. 6.
8 Ik vermoed, dat deze regels van Van Beverwijck zelf zijn: regula komt in het klassieke latijn steeds in het enkelvoud voor, het meervoud eerst sinds Gaius, *Inst.* III § 142 en

Digna res est, quam aliquantulum consideres: utinam ego dignus, cui copiam scientiae tuae facias. Non sum equidem ex eorum numero, quibus Rutilii[1] caussa - ut loquitur Seneca[2] - caussa dicenda omnibus seculis. Reliqua norunt omnes, quibus ego vel leviter notus. Neque enim affectum meum ex admiratione virtutum tuarum natum, quoties usui venit - venit autem quotidie - dissimulare possum, et apud eos, quibus Grotii nomen sanctum, et eos quibus

ἐν δ᾽ἰῇ τιμῇ ἣ μὲν χακὸς, ἠδὲ χαὶ ἐσθλός[3]

et eos denique, qui se aerugine calumniandi contaminant turpi foetu impotentis animi.

Exiguum specimen praebere poterit haec, quam mitto, Epistolica Quaestio.

Invenies vestri praeconia nominis illic;
Invenies animi pignora multa mei[4].

Utinam aliquando videre liceat fata votis nostris secunda, ut animum hunc re potius quam verbis declarare possim.

At si fata negant reditum, tristesque sorores,
Stamina quae ducunt, quaeque futura neunt,
Me vocet[5].

Sed parco male ominatis verbis, et te tandem, Batavorum optime et doctissime, patriae tot laboribus tuis ornatae, quanquam iam plane Rutilium te animum revertendi amisisse ex parente tuo intellexerim, restitutum iri auguror. Ita patriae bene sit, ita diu foeliciter valeas atque vivas

O aevi, o patriae gloria prima tuae[6].

Dordrechti XX Ian. MDCXXXIV.
Virtutum tuarum cultor
Iohannes Beverovicius.

Ubi has te accepisse intellexero, mittam responsum Salmasii tui[7], vel nostri potius, quod reliquis omnibus magnitudine par Lugduni excuditur.

Vir integerrime et doctissime, vale.

Effigies tua aeri nuper hic incisa mihi licet *ἀμούσῳ* hoc epigramma expressit, in quo animum scribentis tantum agnoscas:

Οὗτος ὁ Γρωτιάδης, ὁ παλαιά τε χαὶ σοφὰ εἰδὼς.
Ἕρμα διχαιοσύνης, ϑαῦμα δαημοσύνης.

1 Publius Rutilius Rufus (consul 105 v. Chr.), Romeins staatsman, jurist, redenaar en militair. Ondanks zijn reputatie van onkreukbaarheid werd hij na zijn verblijf in de provincia Asia in 94, door de rechtbank der equites in 92 wegens afpersing aangeklaagd en veroordeeld. Hij werd op eervolle wijze ontvangen door de provincie, die hij volgens de aanklacht zou hebben uitgezogen.
2 Seneca, *De Providentia* III, 7.
3 Homerus, *Il.* IX 319.
4 Ovidius, *Tristia* II, 65/6.
5 Tibullus III 3, 35 vv.
6 Vgl. Ovidius, *Epist. Sapphus*, 94: O decus atque aevi gloria magna tui.
7 Vgl. no. 1920, p. 238 n. 11.

Πάντα τὶς εἴπειεν; ἀρετῇσιν ἐκόσμεε κόσμον,
Πάτρῃ ἀμυνόμενος δεσμῷ, ἔπεσσι, χερί.
Μηδ᾽ ἐπὶ σοῖς Ἕλλὰς μεγαλαύχεο, μηδὲ σὺ Ρώμη.
Ἡρώων πρῶτος Γρωτιάδης βαταβός.

Grotius hic ille est, vetera et sapientia doctus,
Monstrum Doctrinae, Iustitiae columen.
Singula quid referam? ornavit virtutibus orbem
Defendens patriam carcere, voce, manu.
Roma tuos iactare, tuos nunc Graecia noli,
Heroum primus Grotius est Batavus.

Adres: Amplissimo et Consultissimo viro D. Hugoni Grotio Batavorum optimo et doctissimo Hamburgum.
In dorso schreef Grotius: 20 Ian. 1634 Beverwyck.

1909. 1634 januari 30. Aan A. Oxenstierna[1].

Eminentissime Domine,
Sicut illae gentes, quas natura sub extremos mundi vertices relegavit, laetari solent, ubi sol e longo divortio propius ipsas redit, ideo quod ejus munere duo recipiant vitalia humano generi bona, calorem et florem caloris lucem, ita Saxoniae huic nos gratulamur, quod tuae Eminentiae jubar post longa alibi spatia huc se retro egit, totoque optamus animo, ut secum adferat duo non minus salutaria Germaniae bona, pacem et pacis alumnas artes.
Ego, sicut omnes Eminentiae tuae virtutes quo debui cultu veneratus sum semper, ita illud nunquam satis mirari potero, quod tantae legationis onus sustinens, tot arma et armatos regens, et Agamemnonis instar principum princeps, districtum immensis negotiis animum ad me usque passus es descendere, quo nullum unquam majus pretium cepi mei in litteras cultus, eoque merito quicquid unquam a me proficisci poterit Tuae Eminentiae gratum, id omne ei praetoriis verbis do, dico, addicoque. Cur autem nunc minus ab hac urbe et uxore abscedere liceat quam antehac, causas ex domesticis meis rebus D. Salvio[2] enuntiavi, quas ipsum pro sua aequitate Eminentiae Tuae probaturum confido, cui et pittacium reddidi illud pecuniarium eo beneficio, etiamsi itineri vacuum tempus habuissem, non usurus, quippe qui magnum satis honorem judicarem tuis affatibus frui, ut ad eos non mercede invitatus sed sponte festinare deberem.
Quo uno nunc possum modo tam propensae in me voluntati respondere, Deum precor, Eminentissime Domine, consilia actaque tua ad optimos exitus gubernet.
Hamburgi XX/XXX Januarii MDCXXXIV.

Tuae Eminentiae addictissimus devotissimusque
H. Grotius.

In dorso: Praesent. Magdeburg d. 30 Januarij 1634.

1 Hs. Stockholm RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Mus. Meerm.*, p. 3; *Oxenst. Skrifter*, 2 afd. II, p. 2; *Marb. Beitr.* V, 7; Arckenholtz, *Mémoires* II, App. 21; gedeelt. in facs. in *Sweden and the world Documents from the Swedish national archives* [fac-similés]. *Introduction by Ingvar Andersson.* [Stockholm] (Norstedt & söner) [1960], f°. 79 planches, no. 22. aant.
2 Johan Adler Salvius, die als gezant van Zweden te Hamburg resideerde.

1910. 1634 januari 31. Aan de Staten van Holland[1].

Grootmogende Heeren:

Over twee jaeren was ick gecomen in de landen van uwer Grootmogenheit gebiet, om mijne hoochbedaeghde ouders ende vrunden te besoecken op hoope, dat sulcx niet quaelijck genomen en soude werden.

Dan alsoo ick daernae verstont, dat sulcx onlust veroorsaecte in uwer Grootmogenheit vergadering, heb ick mij vandaer vertrocken.

Doch alsoo de gelegentheit van de mijnen lichtelijck bij eenige occasie mijne presentie soude mogen vereischen, soo heb ick goed gevonden andermael te versoecken, off ick met goedbehagen van uwe Grootmogenheit in de landen van haer gebiet nevens anderen sal mogen bidden Godt Almachtigh, Grootmogende Heeren, voor uwer Grootmogenheit geluckige Regieringe, als

Uwer Grootmogenheit onderdaenigste dienaer
H. de Groot.

Tot Hamburg den 31 Januarii 1634.

Adres: Aen de Grootmogende Heeren Mijn Heeren de Staten van Hollant ende Westvrieslant.

In dorso: Den 31 Jan. 1634.

1911. 1634 februari 7. Van J.F. Gronovius[2].

Nobilissime et magnifice Domine,

Post tot experimenta semper similis sibi humanitatis tuae religioni mihi erat dubitare amplius, an migrarem modestiae fines, si inficetis litteris Tuam Magnificentiam inquietarem et studiis nostris porro ut factum velis peterem.

Ut enim antidhac justus ille metus ab ausu ejusmodi manum abstinuit, fore, ut indignaretur Magnificentia Tua spei superbae, qua responsum breve inter magnificas plurimas occupationes exspectarem, ita aliam nunc mentem dat divinarum virtutum genius, qui magnum animum non cum fastidio, sed incredibili affabilitate miscuit.

1 Hs. Leiden, U.B., cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt H.C. Rogge, *Hugo de Groot's tweede ballingschap* in *De Gids. Zeven en Zestigste Jaargang. Vierde Serie. Een en twintigste Jaargang*, 1903. Derde Deel Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, p. 305.

2 aant. Gedrukt *Epistolae celeberrimorum virorum, nempe H. Grotii, G.J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii, D. Heinsii, C. Gevartii, I.F. Gronovii, G. Patini, N. Heinsii, aliorumque antehac ineditae. In quibus plurima ad omne Eruditionis genus illustrandum occurrunt; Ex scriniis Literariis Jani Brantii*, Amstelaedami, Apud Janssonio-Waesbergios MDCCXV, p. 129; [Nic. Wilkins,] *Leben Des Berühmten Joh. Friderici Gronovii, nebst einigen seinen Briefen, die guten Theils bisher ungedruckt, Wie auch einer Kurtzen Nachricht Von zween dessen guten Freunden, Bernh, Damcken, Und Joh. Christenio*, Hamburg, Bey Theodor Christoff Felginern, 1723, p. 65. Beantw. d. no. 1916 aant.. Schrijver, Johann Friedrich Gronovius (1611-1671) was jurist en klassiek filoloog. Tijdens Grotius' verblijf te Hamburg kwam Gronovius met hem in contact en ging hij vervolgens naar Nederland, waar hij hoogleraar werd resp. in 1642 te Deventer en in 1658 te Leiden.

Tribunorum olim plebis quae sanctissima apud Romanos potestas erat salva republica noctes diesque populi ad subsidium aedes patebant. Sic Magnificentia Tua aditum permisit mihi et aliis, quicunque severae artis fructum sectantes adversus barbariem, qua involvimur, et studiorum remelligines consiliis et indagare

et juvari desideramus. Quo quidem semper timide, ut in religiosis decet, sum usus; nunquam tamen sine magna voluptate imo utilitate, nunquam non doctior factus, sive de meditatis ad Magnificentiam Tuam referrem, sive e re nata suggereretur occasio disserendi. Quale illud nuper de datura, oraculi vicem mihi acceptum.

Nec tamen possum, quin removeri postulem unicum adhuc, qui me impedit, scrupulum. Videtur enim originem Graecam probare vox Satyricon, quomodo Petronius[1] et Martianus[2] sua inscripserunt et litteris et terminatione Graja. Ut Satyricam levitatem Augustinus de Civ. Div.[3] alicubi et alii. An ergo Saturicus et Saturicum scribenda damnandusque antiquitatis consensus? an vero istam finitionem non ipsorum auctorum, sed grammaticorum dicendum?

Sed has curas inter parerga et lucrativas operas jam habere certo constitui, et juris civilis cognitioni serio, quod nec Tuam Magnificentiam dissuasisse aliquando memini, me dare. Cujus principia, ut ea ab Imperatore sacratissimo[4] in Institutionibus comprehensa sunt, semel iterumque legendo pervasi, in difficili autem divortio stiti aliquandiu coepti itineris gressum, ex quo Tuam Magnificentiam levi brachio liberare me posse et velle confido.

Sunt in viris doctis et hanc artem multorum judicio doctissimis, qui quotidianis disputationibus, quem morem in academiis ubique invaluisse noram, exercendos studiosos putent et in hanc rem Treutleri[5] et aliorum theses in manus tradant. Sunt qui maligne hoc genus traducentes nihil praeter Vigelii[6] opera commendent et illorum lectione utilius et felicius contineri nos aestiment abstinendo ab istis, quae maximam partem ingenii sint lusus, et ubi magis de verisimilibus, quaeque *ἐξεταστὴν* acuant, quam juris tyronem instruant, cernatur.

Scire velim ante natos illos, qua via tam arduum iter aggressi sint viri magni et an ad alterutrum harum necessario alligandi simus. Etenim verum quotidie experimur non in ominibus, in quibus disputantes fatigantur, ad verum scopum eos oculum collimare, quorum tamen examini non paucorum controversorum decisio deberi se fateatur. Et illae Vigelii regulae, exceptiones, replicae, duplicae etc. vix videntur sine generica aliquali juris cognitione utiliter adiri, ne dicam multa ibi ex nuda Dd. opinione inculcari, quae discernere satis expedite a *χυρίαις δόξαις* et

1 Gaius Petronius Arbiter († 66), algemeen beschouwd als de schrijver van de zedenschets *Satiricon*, waarvan het meest bekende deel de *Cena Trimalchionis* is.

2 Minaeus Felix Martianus Capella, (± 425), geleerd schrijver uit N. Afrika van een encyclopedisch werk in, afwisselend, proza en poëzie (satura sc. poesis); zie de uitgave van Grotius: *Martiani Minei Felicis Capellae Carthaginiensis viri proconsvlaris Satyricon, in quo De nuptiis Philologiae & Mercurij libri duo, & De septem artibus liberalibus libri singulares. Omnes, & emendati, & Notis, siue febrvis Hvg. Grotii illustrati.* Ex Officinâ Plantinianâ, Apvd Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Bat. Typographum. MDIC. Ter Meulen-Diermanse, no. 411.

3 Zie *S. Augustini Hipponensis Episcopi De civitate Dei Libri XXII. in duos tomos divisi, ex vetustissimis MSS. exemplaribus emendati, juxta novissimam editionem Coloniensem. Accedunt Commentarii eruditi, & integri quidem, Joan. Ludov. Vivis Hispal. ac Leonh. Coquei Aurelianensis. Cum Indice gemino, altero Locorum Sc. S. altero rerum ac verborum locupletissimo.* Francof. ac Hamburgi. Sumtibus Zachariae Hertelii A. MDCLXI I, p. 163 (in de comment.).

4 Justinianus I, Byzantijns keizer (527-565; geb. ± 484); op zijn initiatief kwam de codex Justinianus tot stand.

5 De rechtsgeleerde Hieronymus Treutler (1565-1607), schrijver van *Selectae disputationes ad jus civile Justinianeum quinquaginta libris pandectarum comprehensum* Marpurgi, vol. I 1592, vol. II 1593.

6 Nikolaus Vigel (Vigelius; 1529-1600), rechtsgeleerde.

certissimis legum axiomatibus non queat, qui illarum silvam non prius sit pervagatus. Taceo alia, quibus utriusque veluti sectae acies defensores ad partes nos vocant, Tuae Magnitudini longe procul dubio quam mihi notiora. Ita compendifactis aliis, Tuam Magnitudinem oro demisse, ut tuum de hisce judicium, deque vera, optima, regia via arcem illam Augustae divae invadendi, sententiam, breviter et rotunde, qua praecipue supra omnes quae ego unquam eruditorum loquentes audivi, dexteritate polles, perscripta videam. Sic Magnitudini Tuae levi opera maximum mihi beneficium praestandi materiam plenus bona spei obtrudo. Eandem cum omni familia Summi Numinis protectioni fidelissime commendans.

Scripsi Lubecae, ubi nunc velut in secessu dego, notus paucissimis, familiaris nemini aut duobus.

VII Eid. Febr. Ad Ann. Christ. MDCXXXIV.

Tuae Magnificentiae
ad omnem cultum servitiumque
devotus, addictus
J. Fredericus Gronovius.

Si ei, qui has offeret, reposcenti, aut M. Damcken[1] Tua Magnitudo responsum committet, bene ad me curabitur.

Boven de brief staat: Incomparabili Heroi Hugoni Grotio, de omni Eruditionis genere summe merito Domino et Fautori magno.

1912. 1634 februari 8. Aan G.J. Vossius[2].

Expertus pridem, vir praestantissime, quam difficile esset tragoediae et leges implere et virtutes assequi, opus primum puerili impetu in Adamo tentatum exsule[3], juvenili deinde audacia in Christo patiente resumptum[4], intermisi ad hanc usque aetatem desperatione assequendae laudis, nunc cum in eam partem vitae devenerim, quae ut venae est minus uberis, ita aliquem profectum judicii solet ostendere, ex Graecorum lectione, nescio quo modo, eo sum perductus ut rem, quam difficilem judicandam, experiendam tamen, ducerem[5]. Pro Graecis fabulis sacram sumsi historiam insignem eo, quod *περιπέτειαν* habet et *ἀναγνωρισμὸν*; mitto ad te, veterem meorum operum censorem, primum ut videas, deinde ut, si non displicet, ex Blavio

1 Magister Joachim Damcke († 1637), sedert 1606 predikant te Hamburg, vader van Bernhard Damcke.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 122. Tesamen met nos. 1914 en 1917 beantw. d. no. 1923.
3 *Hvgonis Grotii Sacra in qvibvs Adamvs exvl tragoedia aliorvmqve eivsdem generis carminvm cvmvlvs consecrata Franciae Principi* Ex Typographio Alberti Henrici, Hagae Comitatensi. Anno MDCI; Ter Meulen-Diermanse, no. 21.
4 *Hvgonis Grotii tragoedia Christvs patiens.* Lvgdvni Batavorvm, Ex officina Thomae Basson MDCVIII.
5 Het betreft *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora*. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV; Ter Meulen-Diermanse, no. 157.

nostro[6] discas, velitne editionem suscipere, sed forma paulo augustiore, quali olim prodiit Heinsii Auriacus[7], additis, ne librum parvitas

6 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu.

7 *Danielis Heinsii Avriacvs, siue libertas Savcia. Accedunt eiusdem Iambi Partim morales, partim ad amicos, partim amicorum causâ scripti.* Lvgdvni Batavorvm, Apud Andream Cloucquium, sub signo Angeli Coronati. Anno M.D.CII.

sua dedeceat, sacris poëmatis antehac editis[1] et purgatis nunc ab erroribus, quae annotatos mitto.

Mallet forte Blavius omne opus poëmatum a me recognitum et Gallicanis foetibus auctum praelo dare; sed quo minus talem editionem nunc moliar, multa me retinent, quorum aliqua facile tua conjectura assequetur inspecto salo, in quo adhuc sunt res meae, quae efficiunt, ut domi inimicos habens alios alibi parare non debeam, *προσφώνησιν* ad Megistanum aliquem[2] mittam propediem, nisi renuncies Blavio non integrum esse hanc editionem parare ad mercatum Francofurtensem.

Video omnia mea in Germania ab omnis fortunae hominibus quaeri, quo magis spero vendibilem librum et hic fore et in Gallia, Anglia, Polonia.

Vale, vir optime, cum uxore[3] et liberis, quas et mea et mei salutant.

8 Febr. 1634.

Tuus ut semper

H. Grotius.

1913. 1634 februari 10. Aan Willem de Groot[4].

Vidi, mi frater, loca, quae ex Fabro[5] producis. Nam ipsum videre nondum contigit. Ego adhuc nihil video, quominus voluntas testatoris coram septem testibus ad id convocatis declarata nolle se testamentum ante factum valere habenda sit pro testamento tali, quale esset, si haeredes ab intestato instituisset diserte. Et sic intelligo verba illa: ‘voluitque intestato decedere’, quae sunt in 1. I. §. si haeres D. Si tabulae testamenti nullae exstabunt[6]. Locus Institutionum §. ex eo Instit., quibus modis testam. infirm.[7], agit de testatore, qui probatur quidem voluisse valere testamentum ante factum, sed eo modo, quo facta probari solent, per duos testes aut confessionem partis, non etiam de eo, qui talem voluntatem solenniter coram requisito a jure numero testium rogatorum professus est. Idem casus ponendus in 1. militis §. et veteranus D. de testam. mil.[8]. Merito enim idem jus est, cum post missionem miles testari non possit, nisi ut pagani solent. Ergo non valet declaratio ejus, qui testamentum factum a se valere non voluit facta coram testibus paucioribus septem. Excipit jus Codicis, nisi aut coram testibus sit facta quinque pro haeredibus ab intestato aut coram testibus tribus accedente decennii lapsu post testamentum prius conditum. Caeterum, ut dixi, solenniter factam declarationem, ne valeat testamentum, aliud esse quam institutionem haeredum ab intestato

1 Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157 Contenu; verder is opgenomen de editio princeps van *Baptizatorvm pverorvm institvtio alternis interrogationibus & responsionibus. Ex Belgicis rhytmis, quos in carcere Hagiensi Hvgo Grotivs fecerat, ab auctore Latinè reddita*; Ter Meulen-Diermanse, no. 78.
2 Het werk is opgedragen aan G.J. Vossius.
3 Elisabeth Junius, Vossius' tweede vrouw.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 848.
5 De Franse rechtsgeleerde Jean Faure († 1348), schrijver van *Opus excellentissimi iuris vtriusque monarche dñi Io. fabri: super institutionibus: sine quo legum cunabula in cassum iuuenculus aĩus asseque laborat*, Venetiis MCCCLXXXVIII en van *Breviarium super Codicem*, o.a. Lovanii a. 1475, Parisiis 1499, Lugduni 1520, Genevae 1594.
6 D.XXXVIII, 6.
7 C. II, 17.
8 D. XXIX, I, in het bijzonder § 13.

nusquam in jure reperio. Ubi autem non est evidens juris definitio, favendum est voluntati et ad eam ducentibus conjecturis, quod in nostro foro saepe observatur etiam contra juris Romani apices. Illud puto probatu non opus quicquid apud Quirites valiturum fuerat, factum coram testibus convocatis septem, idem apud nos valere factum coram Tabellione et testibus duobus.

Haec mihi ita videntur, nisi aliquid aliud mihi commonstratur. Neque illud me dimovet, quod in nuncupativo testamento nomen haeredis voce exprimi debeat. Sicut enim exprimi satis censetur relatione facta ad qualitatem aliquam designatricem, aut ad scripturam aliquam; sic et satis expressum puto tacita quidem relatione ad successionis legitimae ordinem, qui in testamento approbatus censeri, ni fallor, debet, ubi solenniter revocato ante facto testamento nihil aliud novi a testatore praecipitur. Quid enim hoc est aliud quam testari, velle sibi ita succedi sicut succedendum ei fuerat, priusquam testamentum illud quod nunc displicet conderetur.

Vale, mi frater, cum patre[1], matre[2], uxore tua[3], liberis, amicis nostris.

Hamburgi. 10 Februarii novi Cal. 1634.

Tuus toto corde

H. Grotius.

1914. 1634 februari 17. Aan G.J. Vossius[4].

Misi nuper ad te, virorum et amicorum optime, tragoediam a me novam Sophompaneam[5], in qua quid mutandum censeas, tuum, ut soleo, judicium exspectabo. Unius interim loci, in quo error est calculi, corrigendi labore te levabo, is est actus quarti scena prima, ubi in Iosephi[6] jam fratribus patefacti verbis sic posueram.

nec visi mihi
Totos per annos quindecim amplecti libet, cum scribere debuerim
Plus quam per annos bis decem[7].

Nam, ut scis, 17 ferme annorum cum esset, venundatus est Iosephus. Anno aetatis suae tricesimo factus, ut Romani loquerentur, praefectus praetorio. Inde septennis foecunditas Aegypti et biennis fames facilis collectio.

Adiit me his diebus Iacobus Scytte[8] jam olim tibi convictu notus et jam tui fruendi causa praecipue Amstelodamum petens. Gaudeo te non librorum tantum foetu, sed et felice discipulorum proventu per orbem nosci.

1 Jan de Groot.
2 Aeltgen van Overschie.
3 Alida Graswinckel.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 122. Tesamen met nos. 1912 en 1917 beantw. d. no. 1923.
5 Zie no. 1912, p. 231 en n. 5 aldaar.
6 De aartsvader Joseph, de elfde zoon van Jacob, door zijn broers uit afgunst verkocht en door kooplieden naar Egypte gevoerd, waar hij onderkoning werd.
7 Zie de editie van Blaeu (zie no. 1912 p. 231 n. 5) p. 45, waar de oude lezing gehandhaafd blijkt te zijn evenals in de bij Ter Meulen-Diermanse onder nos. 158 en 159 vermelde edities van 1635.
8 Jacob Skytte, oud-leerling van Vossius; vgl. no. 1923, p. 242 en nn. 1 en 2 aldaar. Zie ook zijn brief aan Grotius, no. 1937 dd. 16 juli 1634, p. 259.

Nunc alia non addo, nisi ut cum dulcissima uxore[1] et sobole valeas floreasque. Salutat te nostra.

Hamburgi, 17 Februarii ex novo Kalendario 1634.

Tuus totus

H. Grotius.

1915. [1634 maart] Aan J.F. Gronovius[2].

Ad iuris studium nunc quoque te adhortor, in quo si id tantum agis, ut rem facias, paucis delibatis compendiis statim ad forenses scriptores tibi convolandum erit. Sin hic quoque percoctam sapientiam et nomen eximium optas, non aliunde iuris Quiritium cognitionem spera quam ex Cuiacio[3], qui solus suffecerit: adeo ille omnia istius studii arcana pervidit et quibus e fontibus cuncta fluerint. Vigelium[4] non ut ediscas aut saepe lectites suadeo, sed ut habeas sicut indices habemus, ad quos recurrere interdum solet hesitans memoria. Scholasticae istae disputationes parum prosunt ad sapientiam, ad parandum foro et subitaneo certamini ingenium nonnihil, quasi militiae togatae prolusiones. Has quoque ut duplex sit utilitas occupari velim in iis iuris Romani partibus, quas usus nostri seculi comprobavit, qualis praecipue est illa de Contractibus. Ante omnia Institutionibus latinis optimum Graecum interpretem coniunge Theophilum[5]. Deinde ad lectionem Pandectae et Codicis et postremarum Constitutionum[6] progredere; quo magis ea leges, eo maior tibi lux affulgebit interposita, ut dixi, Cuiacianorum operum lectione, ad quae etiam confugias suadeo, quoties in alicuius loci intellectu haesitas digitum tibi intendente ad hoc Gothofredo[7] in margine editi a se corporis. Constitutiones

1 Elisabeth Junius, Vossius' tweede vrouw.

2 Exc. Parijs, Bibl. Nat. fonds Dupuy 675, f. 9. Antw. op no. 1911. Voor geadresseerde zie no. 1911, p. 229 n. 2.

3 Jacques Cujas (1522-1590), beroemd Frans rechtsgeleerde, hoogleraar in de rechtswetenschap aan verschillende universiteiten in Frankrijk en Italië, vooral in Bourges; bij zijn kritische behandeling van de Romeins-rechtelijke teksten maakte hij gebruik van de uitkomsten van de historische en filologische wetenschappen en werd aldus de grootste vertegenwoordiger van de humanistische school van de Romeinse rechtswetenschap en grondlegger der moderne rechtsstudie.

4 Nikolaus Vigel; zie no. 1911, p. 230 n. 6.

5 Theophilus († tegen 536), Grieks rechtsgeleerde; hij maakte deel uit van de diverse commissies door keizer Justinianus benoemd om de verzamelingen van wetten te bewerken, die onder diens regering werden gepubliceerd nl. de *Codex Justinianus*, de *Digesta* of *Pandectae* en de *Institutiones*. Hij schreef een parafrase in het Grieks van de *Institutiones*: *Ἰνστιτοῦτα* uitgegeven o.a. door Denys Godefroy: *Theophili Antecessoris Institutiones, graece et latine.* Genevae 1587.

6 De 'postremae constitutiones' zijn de Novellen (*Novellae leges*) van Justinianus, door deze uitgevaardigd, na de voltooiing van zijn *Codex*, tot aan zijn dood in 565; zie ook IV, p. 7 n. 12.

7 Denys Godefroy (1549-1621), beroemd Frans rechtsgeleerde, hoogleraar te Genève, te Bazel en te Heidelberg. Hij gaf in 1583 het - door hem voor het eerst zo genoemde - *Corpus Iuris Civilis* uit: *Corpvs Ivris Civilis in IIII. partes distinctvm: Qvarvm prima, DN. sacratissimi principis Iustiniani Institutionum Lib. IIII. Digestorum seu Pandectarum Lib. L. continentur. Quae reliquis partibus includantur, auersa docebit pagina. His accesserunt Commentarij, quibus inter caetera variae lectiones, leges similes, contrariae, abrogatae: verborum, legumq; difficilium interpretationes atque compendia, anni singulis Codicis legibus additi continentur. Praeter Institutionum nouam Epitomen, accessit & alia Nouellarum Iustiniani, ad ordinem Edicti perpetui*

illas, quas vulgus Novellas[1] vocat, Graece scriptas Graece lege addita interpretatione vetere non spernanda.

1916. 1634 maart 8. Aan Willem de Groot[2].

Petrum nostrum[3], frater, rogo sine mora Amstelodamum mittas. Reperietur illi alicubi hospitium, qua de re ad Hartochveldium[4] scripsi. Si Blavii[5] valetudo aut negotia non ferunt, ut ei docendo incumbat, sunt alii, qui mercede sphaerica et nautica juventuti explicent. Eorum alicui se quamprimum applicet. Arabica facile, si volet, etiam se magistro, discet ubivis locorum. Absoluta hac sphaerica et navali disciplina non displiceat mihi ipsum maritimum aliquod iter experiri commissum alicujus fidei, qui classi aut navi bellicae imperet; ita et mari assuescet et rebus navalibus.

Didericus[6] si ea, quae discenda sunt, satis didicit, tentari posset, an in Bosschii, operum militarium praefecti[7] ministerio aut certe comitatu esse posset.

Multum nostra refert, ne trahamur diutius in nostro negotio de patria aut honeste revisenda aut semel projicienda ex animo. Nam et tempus perit et metuendum est, ne cum tempore elabantur occasiones.

Vale cum parentibus[8], uxore[9], liberis, amicis et propinquis.

8 Martii novi Cal. anni 1634.

Tuus totus animo

H. Grotius.

1917. 1634 maart 11. Aan G.J. Vossius[10].

Nuper[11] ad te, vir clarissime atque optime, tragoediam quandam recens mihi

1 De *Novellae* vormen de na de uitgave der *Codex* uitgevaardigde verordeningen vgl. IV no. 1364, p. 7 n. 12; een moderne uitgave is het derde deel van de *Codex*-uitgave van Krueger-Mommsen-Kroll: *Corpus Iuris Civilis Editio stereotypa Volumen tertium Novellae recognovit Rudolfus Schoell Opus Schoellii morte interceptum absolvit Guilelmus Kroll* Berolini Apud Weidmannos MDCCCXCV en verdere -anastatische- herdrukken.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 849.
3 Grotius' tweede zoon Pieter.
4 Wellicht Dr. Jan van Hartoghvelt (1602-1669), medicus te Amsterdam; hij was tevens opziener en bibliothecaris van de remonstrantse gemeente aldaar.
5 Willem Jansz. Blaeu; vgl. p. 241.
6 De derde zoon Diderik of Dirck.
7 Johan van den Bosch († 1641), in augustus 1620 als ingenieur geplaatst bij het leger van prins Maurits bij Wesel; hij nam vervolgens deel aan de belegering van Grol door Frederik Hendrik in 1627 en als kapitein-ingenieur aan het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629. In 1632 werd hij luitenant-generaal der artillerie.
8 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
9 Alida Graswinckel.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 123. Tesamen met nos. 1912 en 1914 beantw. d. no. 1923.
11 Zie no. 1912, p. 231; vgl. ook no. 1914, p. 233.

natam miseram, per praesidiariae navis praefectum Coddium[1], qui nunc ad nos reversus est. Miseram etiam per Hertochfeldium[2] loci unius emendationem. Exspecto autem primum judicium tuum, ut, si quid mutandum censes, mutem; deinde et illud, an ibi edi possit alioqui alium, minus certe idoneum, typographum in Germania quaesiturus. Voluissem potuisset edi in tempus mercatus Francofurtensis; id nunc video vix esse, ut obtineatur. Causa autem festinandi mihi non fuerat alia quam quod ex promisso dedicandi operis aut opusculi alicujus reus tenerer et in jure cautum habeamus plus eum solvere, qui citius solvit.

Tibi tuisque, ut omnia optime procedant, ego, uxor, filius[3] optamus.

Vale, vir praestantissime.

Hamburgi 11 Martii novi Kalendarii, 1634.

Tuus toto animo

H. Grotius.

1918. 1634 maart 18. Van P. Cunaeus[4].

Vir amplissime,

Literis tuis novissimis, quas mihi tradidit Cassius tuus[5], respondi nuper XXI. Decembris[6], ac Summae Curiae senatorem Reigersbergium[7], affinem tuum, rogavi, ut epistolam meam ad te transmitteret, a quo etiam simile officii genus ante annum expetii. Nunc, cum iter ad te parat ille idem Cassius, abire eum sine meis ad te literis passus non sum.

Ego iuveni cultissimo eruditissimoque et ad omnem laudis excellentiam nato praestiti non quantum commendatio tua et virtus eius merebantur, sed quantum potuit mediocritas mea. Supervacuum erit, si te monuero, ut quem semel gravissimo luculentissimoque iudicii tui testimonio prosecutus es[8], eundem porro ornare quibuscunque rebus poteris, velis. Cum enim semper mirum in modum propenso erga omnes tuos affectu sis, quidquid huic feceris, non nobis tribues, sed moribus tuis. Evulgavit es nuper duas Augusti Buchneri dissertationes[9], in quibus castigatae cuiusdam doctrinae genius supra Germanorum eminet indolem. Si plura id

1 Willem Codde van der Burgh (± 1600-1666).
2 Vgl. no. 1916, p. 235 n. 5. aant. aant.
3 Cornelis, die bij zijn ouders te Hamburg verbleef.
4 Gedrukt *Cunaei Ep.*, p. 104.
5 Christian Cassius; vgl. no. 1902, p. 215 en n. 9 aldaar.
6 No. 1902.
7 Nicolaes van Reigersberch.
8 Vgl. no. 1902; de bewuste brief van Grotius is verloren gegaan.
9 *Aug. Buchneri Orationes in laudes Gustavi Adolphi*, nl. diens *Oratio Prima, Serenissimo et Potentissimo Svecorum Regi ob partam A. MDCXXXI Lipsiensem Victoriam Dicta Anno MDCXXXII D. VII Septembr.* en - naar ik vermoed - zijn *Oratio Secunda Ob Eandem Victoriam Lipsiensem Dicta in Templo Arcis, VII. Ibid. Septembr. A. MDCXXXIII*; zie *Augusti Buchneri, Clarissimi & Eloquentissimi Viri, Orationum Academicarum Volumina tria, Quorum primum Panegyricas, Secundum Festas, Tertium, nunc primum editum, Literarias continet. Subjuncta est huic Editoris M. Joh. Jacobi Stubelii, jam Ill. Scholae Misen. Rectoris Oratio De Excensionibus Nocturnis Alumnorum Electoralium; Et Buchneri Autoris Vita per Eundem descripta. Totum Opus valde necessariis atque utilissimis Indicibus instructum est.* Francf. & Lipsiae, Apud Godofredum Leschium MDCCV, p. 2 vv. en p. 15 vv. De uitgave van Cassius heb ik niet kunnen achterhalen. August Buchner (1591-1661) was dichter en klassiek filoloog; hij werd in 1616 te Wittemberg professor poeseos, in 1631 professor eloquentiae.

genus monumenta Witenberga prodierint, credam plus eam gentem rebus turbatis quam in media pace posse.

Vale, vir summe et incomparabilis ac seculi nostri primarium decus.

Lugduni Batavorum 18. Martii 1634.

1919. 1634 maart 18. Aan C. Salmasius[1].

Gronovius[2], qui has a me literas impetravit, est omnium bonarum literarum amans, profectu magno, certe pro gentis captu; nec dubito, quin ad solidam frugem perventura sint ejus studia, si bonum nanciscatur ducem, quem cum a me sibi monstrari posceret, statim illud Homericum in mentem venit:

Πῶς ἄρ᾽ ἔπειτ᾽ Ὀδυσσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην;[3]

Itaque Lugdunum ille Salmasii vel maxime videndi et fruendi causa petiit. Quod ut illi liceat, meas cum ipsius precibus conjungo.

Dolori mihi fuit cognoscere minus adhuc prosperam tibi esse valetudinem. Spero futurum ut coelo quanquam asperiori assuescat corpusculum minusque tibi displiceat Batavia nostra. Idem tibi tuaeque matronae[4] mea optat et omnia vobis liberisque vestris felicissima.

Hamburgi, 18 Martii, 1634.

1920. [1634] maart 22. Van G.J. Vossius[5].

Non facile dixerim, quanto mihi solatio fuerint geminae literae tuae[6]. Nam licet pro acerbo hoc casu videor mihi satis fortis, tamen mentiar, nisi agnoscam subinde etiam non magna occasione malum recursare animo. Quid mirum? quando quem amisi[7], is erat, in quo post Deum ingravescente hac aetate mea, plurimum fiduciae mihi meisque reposueram. Ut non potuerint non acceptissimae esse literae, cum Salmasii[8], et Cunaei[9], tum imprimis tuae, quibus erigere animum moerentis voluistis.

Nescio autem, num ab luctu sit, an foeda anni tempestate, an immodico labore ac vigiliis, quod tribus mensibus male valuerim. Sex prioribus hebdomadis pedem domo non extuli, sex proximis unum illud potui, ut publici muneris caussa ingrederer Lyceum, quod vix lapidis jactu ab aedibus nostris abest. Sed videor mihi quotidie virium capere incrementa et appropinquat blandior adolescentis veris aura, quae meliora melioraque sperare jubet.

Atque haec eo etiam lubentius commemoro, ut caussam videas, cur pluribus literis tuis non responderim. Quarum postremis partim mihi tragoediam misisti

1 Gedrukt *Epist.*, p. 123; *Ep. ad Gallos* p. 340.
2 Johann Friedrich Gronovius; zie no. 1911, p. 229 n. 2.
3 Homerus, *Odyss.* I, 65.
4 Anne Mercier.
5 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 1895 en 1898.
6 Nos. 1895 en 1898.
7 Vossius' zoon Dionysius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden; zie no. 1890, p. 201.
8 Zie *Salm. ep. liber I*, p. 89, no. XLI dd. 5 november 1633.
9 Zie *Cunaei ep.*, p. 320, no. CCL dd. 7 november 1633.

tuam, partim significas, ut locum quendam corrigi velis[1]. Simulac eas accepi, quia ipse exire non poteram, per filium[2] arcessivi Blauwium[3]. Qui velle se excudere dixit, sed negabat id ullo modo ante proximas nundinas Francofurtenses fieri posse. Addebat nec se nec alium habere literas, qualibus Auriacus excusus, sed usurum quae proxime accedant, imo, nisi festinato opus putares, Francofurto tales procuraturum, quales petis.

Video eius praelum fervere plurimis, pluraque sub manibus habere, quare vix puto ante duas hebdomadas orsurum editionem, nempe ubi ea absoluta, quae Francofurtum mittere cogitat. Sed ulterius si moram nectat, non patiar. Nec sane is est, qui calcaribus egeat, praesertim in tuis, unde certum lucrum, nisi vicinus Jansonius[4], ut solet, minoribus excudat typis, quo minori pretio divendat.

Credo tandem acceperis filii *τοῦ μακαρίτου* Reidanum[5] uti et de termino vitae variorum responsa ad Bevervicium[6]. Epistolam eius[7] nunc tantum mitto, quia decretum erat includere literis meis illustri Skyttio[8] tradendis, ubi ad vos iturus. Sed ille jam mensem et ultra praeter exspectationem suam hic cogitur haerere. Video Bevervicium hoc agere, ut judicium quoque tuum perscribas, ipse autem tomo secundo inserat. Id quidem an placeat satis, nescio. Sed scio illud, Rivetum[9], antehac theologiae apud Leidenses professorem, ubi legit judicium Episcopii[10], dixisse se adversus illud scripturum. Et jam in eo totus esse dicitur. Salmasius, qui et ipse sententiam rogatus erat, et sic satis prolixum opus[11] com-

1 Nos. 1912 en 1914.
2 Dat zal Isaac (geb. 1618) of eventueel Gerard (geb. 1619) geweest zijn.
3 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu.
4 Joannes Janssonius, als uitgever te Amsterdam concurrent van Willem Jansz. Blaeu.
5 Vossius' zoon Dionysius had Everard van Reyds *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende Voortganck tot den jare 1601*, Arnhem 1626 in het latijn vertaald en uitgegeven onder de titel: *Belgarum aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII.
6 In 1634 verscheen te Dordrecht de eerste druk van *Ioh. Beverovicii Epistolica Qvaestio de Vitae Termino, Fatali, an Mobili? Cvm Doctorvm Responsis*. Dordrechti Excudebat Henricus Essaevs Impensis Ioannis Maire. MDCXXXIV. De tweede druk (II edit. triplo auctior) verscheen, zeer vermeerderd, in 1636 te Leiden bij J. Maire. Over de schrijver zie no. 1752, p. 32 n. 1.
7 No. 1908.
8 Johannes Skytte; zie no. 1923, p. 242 nn. 1 en 2 aldaar.
9 André Rivet (1573-1651); zie over hem III, p. 158 n. 9. Hij had in 1632 de universiteit verlaten, daar hem de opvoeding van Frederik Hendriks zoon, Willem II, was toevertrouwd.
10 Simon Episcopius; voor zijn antwoord zie *Twee Brieven Van den Eerwaerden ende Hoog-geleerden Mr. Sim. Episcopius, Over dese Vraghe; Ofte den Mensch sijn Leven can vercorten ende verlenghen, ofte niet; Tot advijs gheschreven Aen den Achtbaren ende seer voorsienighen Heer, D^rem^. I. Beverwyck, Raedt ende Medecijn der Stadt Dordrecht. Ende nu uyt 't Latijn verduytscht / en verrijckt met twee Brieven van den selfden aen Episcopium. Tweeden Druck*. t'Amsterdam, Voor Pieter Walschaert, Boeck-vercooper achter de Nieuwe Kerck, inde Molstraet, 1636. (Knuttel, *Pamfl.* 4443).
11 *Epistola de vitae termino* in *Joh. Beverovicii Epistolica Quaestio de Vitae Termino*. Eerst in de editie van 1644: *Joh. Beverovicii Epistolicae Quaestiones, cum Doctorum Responsis. Accedit Ejusdem, Nec non Erasmi, Cardani, Melanchthonis, Medicinae Encomium.* Roterodami, Sumptibus Arnoldi Leers MDCXLIV komen bijdragen van Salmasius voor, p. 68, 77, 89, 93, 96 en 99. Volgens Papillon, *Bibl. auteurs de Bourg*. II, p. 261 en Paquot, *Mémoires* III, p. 318 staat de bewuste bijdrage van Salmasius - zij het ten dele - in de uitgave van 1641 op

posuit, negat se passurum, ut divulgetur. Nempe maligno adeo saculo metuit, ne et ipse vapulet. Etsi et alteram caussam habet. Seorsim legi sua malit quam ut in turba compareant. Credo, si Grotii vel Salmasii essent, quorum judicia promuntur, non invitus se quoque principibus permixtum agnoscat Achivis[1]. Nunc minuti quidem heroes et, ut sic dicam, dii patellarii, si modo dii, intercurrunt. Putavi tua interesse, ut hoc scires, etsi ea sis prudentia, ut istorum etiam nescius non sis scripturus quorum possit poenitere.

Filius tuus[2] jam ante hebdomades duas Amstelodamo discessit. Caussam nescio, sed maluissem mensem unum alterum remansisset, vel propter Blauwium, qui eum in mathesi instituere jam coeperat. Sed nihil fecisse arbitror, nisi ex parentum voluntate, quibus absque dubio sua ratio constat.

Uxori lectissimae et filio Cornelio salutem dicito, sed et Lindenbrogio[3], si occasio erit.

Amstelodami XI Kal. Apriles.

Tuus totus
Ger. Jo. Vossius.

Adres: Amplissimo maximoque Hugoni Grotio. I.C. Hamburgum.

In dorso schreef Grotius: 20 Martii 1634 G. Vossius.

1921. 1634 maart 24. Aan Willem de Groot[4].

Literas, mi frater, tuas cum filiarum[5] literis laetus accepi et vobiscum avide exspecto videre quid mihi de popularibus meis sperandum sit; nimis enim diu pendeo et multum vereor, ne calvescat occasio. Sueci ita hactenus egerunt mecum, ut debeam omnia illorum habere suspecta. Eorum, qui mihi pessime volunt, opera ipsis ad bella alenda maxime est utilis. Biennium hic sum, ex quo me lactant, nec tanto tempore aliquid offerunt, quod honestum sit acceptare. Scripsit quidem nuper iterum ad me cancellarius[6], sed apud se de negotio toto agi voluit. Ego vero cognitis iam ipsorum artibus periculum adire timeo imminutae dignitatis. Si quid velint, per Salvium[7] dicent, qui a cancellario iam huc redit. Ibi nihil meo nomine, ne per interpositas quidem personas postulari volo. Siquid ultro dicant, de eo doceri non sperno. Stichio[8] interim habendae gratiae.

Deo te, parentes, liberos, uxorem[9] commendo quam maxime possum.

1 Homerus *Ilias* I, 227; ... *σὺν ἀριστήεσσιν Ἀχαιῶν*.
2 Pieter; zie no. 1922, p. 240 en n. 2 aldaar.
3 Friedrich Lindenbrog, jurist en filoloog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 849; *Clavis Ep. Grotii.*
5 Cornelia en Maria, die bij Grotius' vertrek naar Hamburg in het vaderland waren achtergebleven.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
7 De Zweedse agent voor Saksen en Westfalen, Johan Adler Salvius (1589-1652), die te Hamburg resideerde.
8 Christoffel Sticke, heer van Breskens, raad van Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
9 Alida Graswinckel.

Valete.
24 Martii 1634.
Tui amantissimus frater
H. Grotius

1922. 1634 april 4. Aan Willem de Groot[1].

Spero, mi frater, Petrum nostrum[2] jam rediisse Amstelodamum, ut edixeram. Ibi si doctore uti poterit Blavio[3], nihil malim. Sin ipsi valetudo aut negotia id non permittunt, sunt alii qui eadem, sphaerica nempe et nautica, non quidem tanta arte ut Blavius, attamen doceant. Lugduni subsistere illum nolueram satis habens, si Golium[4] in transitu salutaret et pauca ab illo pronuntiandi Arabicas literas praecepta hauriret. Neque enim illud studium ei inter praecipua esse volo, sed inter subcisiva, quae ipse per se, etiam in ipsis itineribus possit ad aliquem non quidem gloriae sed necessitatis fructum perducere. Scio in Indiae insulis alium esse populi sermonem, cujus etiam principia quaedam in Hollandia hauriri possint. Sed cum et Arabum et Persarum commercia nostri colant et apud Indos eruditi reperiantur, qui illo sermone adire possint, existimavi non abs re fore, si ejus quoque tantum hauriret, quantum alia, quae priora esse debent ferent. Si juris Romani aliquam cognitionem desiderat, etiam ad eam rem viam monstrare poterimus, quam secum ipse in peregrinationis otio ineat, dum semper meminerit, quid sit, quo tendat et in quod arcum dirigat. Ideo ubi primum caeli marisque leges didicerit, navigationem illi aliquam ineundam censeo, ut scripsisse memini[5] eamque ad rem Dorpii[6] nobis ambiendam benevolentiam.

Haec erant quae nunc habebam, nisi quod addendum, ut cum uxore[7] liberisque recte valeas.
4 April. 1634. Hamburgi.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1923. 1634 april 5. Van G.J. Vossius[8].

Duae propemodum, vir amplissime, hebdomades sunt, cum ad te literas exaravi[9]. Etsi autem sciam, ut non philosophi solum sed prope omnes scholastici ambulant, tamen jam eas spero a Cassio[10] acceperis. Paucis post eas scriptas diebus Blauwius J.C.[11] me convenit seque omnia dixit comparare malle ex animi tui

1 Gedrukt *Epist.*, p. 849.
2 Grotius' zoon Pieter had tegen de wil van zijn vader Amsterdam verlaten en zich naar Leiden begeven; deze kwestie komt herhaaldelijk in de brieven van 1634 aan Willem de Groot en aan G.J. Vossius ter sprake. In de uitgave der *Epist.* zijn de op Pieters gedrag betrekking hebbende passages uitgelaten; men zie daarvoor de *Clavis Ep. Grotii*.
3 De Amsterdamse cartograaf Willem Jansz. Blaeu. Vgl. p. 241.
4 De Leidse oriëntalist Jacob Golius; zie III, p. 408 n. 9.
5 Zie no. 1916, p. 235.
6 Filips van Dorp (1587-1652), luitenant-admiraal van Holland.
7 Alida Graswinckel.
8 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 255. Antw. op nos. 1912, 1914, 1917; beantw. d. no. 1929.
9 No. 1920 dd. 22 maart.
10 Christian Cassius; zie no. 1902, p. 215 en n. 9 aldaar.
11 Dr. Johan Blaeu (1596-1673), jurist, cartograaf en uitgever te Amsterdam, zoon van Willem Jansz.

sententia eoque animo jam scripsisse Francofurtum, ut illius notae mittant typos ac expetiisti; sed dubitare continuo coepi, utrum tanti tam leve characterum discrimen putares, ut Blauwium propterea paulo minoribus edere jam paratum differre negotium velles. Interea respondi me super ea exquirere velle sententiam tuam.

Et sic quoque scribendo ac rescribendo una altera hebdomas abiit. Quod molestiae devorandum tibi erit vel potius illi, cui accelerandae editionis spem fecisti.

Nescio, an ut debui jam ante trimestre de Zorgiis adolescentulis[1] ad te scripserim, an hoc, ut metuo, morbo meo in oblivionem venerit. Summa eorum, quae vel scripsi vel scripsisse oportuit, ista erat. Patruum eorum, qui hic habitat[2], paratum esse in domum suam eos recipere pariterque animatam esse conjugem[3], quae attendere possit omnia munditiem spectantia; sese aiebat patruus curaturum caetera studiis exceptis, quae haurient a praeceptore[4] non longe ita ab aedibus Zorgianis habitante. Huic toto prope die aderunt cum decem vel circiter adolescentulis aliis, quibus instituendis fidelem operam navat. Mihi id consilii non improbatur.

Hac hebdomade jam longius aliquanto ab aedibus meis procedere coepi, cum ante pedem non ulterius domo efferrem quam in propinquum Lyceum nostrum. Nempe augent in dies vires.

Putabam ego ea mente Petrum tuum[5] Amstelodamo migrasse, ut intra mensem Hamburgum se reciperet. Videor enim tale aliquid audisse, sed cognatus tuus Hartigfeldius[6] retulit mihi ante diem unum alterum literas se accepisse a fratre tuo[7], ex quibus cognoscat malle, ut Amstelodamum redeat, ac uti coepit, porro utatur seniori Blauwio in mathesi doctore. Hoc si est, satius fuerat remansisse. Nam Blauwio scio id commodius esse hyeme quam aestate ob turbam, quae de die domum ejus frequentat.

Si redeat fillius, nuspiam melius puto vivat quam in aedibus Corvini[8]. Is kalendis Maii huc migrabit ac domicilium habebit, ut Lyceo nostro, sic aedibus meis vicinum; scio Corvinum omnia tua causa velle. Quare facile spero, hac in re ad paucos menses gratificabitur, dum idem tibi videatur. Nam ut ad Ostdorpium[9] rectorum redeat filius, vix fieri potest, quia id nimium ei incommodat. Causas exposuit, quibus mihi fidem faceret. Nec obtrudi ei potest invito. Caput querimoniae erat, quod colloquiis ejus cum famulitio operae domesticae impedirentur, familiaritate item cum classicae scholae pueris disciplina sibi difficilior redderetur. Non ibo per omnia excusatum filium; sed tamen, quid mirum, si filius adolescentulus more ejus aetatis colloquia et lusus cum domesticis quaerat? praesertim cum vivat apud

1 De zoons van de te Hamburg overleden vriend van Grotius, Leonard van Sorgen; zie no. 1869, p. 169 en n. 5 aldaar.
2 Clemens; zie no. 1890, p. 203 en no. 6 aldaar.
3 Cornelia van Heemskerck (1595-1639), met wie Van Sorgen in 1622 te Amsterdam in het huwelijk was getreden; zij woonden op het Singel.
4 Niet geïdentificeerd; de Palatius van no. 1890?
5 Vgl. no. 1922, p. 240 n. 2.
6 Dr. Jan van Hartoghvelt? Zie no. 1916, p. 235 en n. 5 aldaar.
7 Willem de Groot.
8 Johannes Arnoldi Corvinus. Na zijn gevangenneming te Leiden en verbanning (zie IV, p. 20 n. 1.) teruggekeerd had hij zich te Amsterdam gevestigd.
9 Franciscus Osdorpius; zie no. 1862, p. 156 en n. 5 aldaar.

hospitem, optimum illum virum et tui amantem, sed gravem et exigui sermonis ac fere valetudinarium. Laetiora ei omnia apud Corvinum erunt et in propinquo domus nostra tam benevola, quam si arcto ei sanguine juncta foret. Plura, hoc est domo mea, offerrem, nisi arcte ob liberorum multitudinem habitarem et filio etiam tuo alterum magis expedire arbitrarer. Sed si de Corvino non cadet ex animi sententia, tamen opera dabitur a nobis, ut aliter ei consulatur.

Amstelodami
MDXXXIV
Nonis Aprilibus.
Tuus totus,
G.J. Vossius.

Qui hasce literas tradit est illustris Johannes Skitte[1], L. Baro in Duderof etc. maximus natu trium fratrum[2], quorum minimus ante mensem et quod excurrit Hamburgo ad nos profectus studiorum causa. Juvenis est eximiae probitatis literarumque cultor literatorumque omnium amantissimus, tui imprimis nominis et cultor et admirator. Eique sic poscenti literas has sic deferendas dedi, quas alioqui traditurus essem tabellario. Nempe arbitrabatur meliorem sibi occasionem fore compellandi tui, si literis meis tibi commendaretur. Quod facio libens; nimirum nihil aliud ei in votis, quam ut conspicere te detur, simul semel iterumque, dum Hamburgi pauculis diebus subsistit, compellare te possit; quod tam minutum negare nulli soles, nedum huic grave sit hoc praestare et generose nato inque summas spes educato et mihi longe carissimo.

Uxori ab uxore[3] salutem dicito et omnibus tuis.
Iterum Vale.

1924. 1634 april 18. Aan Willem de Groot[4].

De rebus nostris, mi frater, quae sit futura voluntas ejus, qui plurimum potest, videbimus.

De Petri[5] morbo tum ob rem ipsam tum ob tuum incommodum doleo. Ubi redierit valetudo plane, eundum illi est Amstelodamum, ut discat sphaerica, quibus maxime opus habet. Arabica lingua differri facile potest et, ut mones, forte usui non erit.

Scribit pater[6] de ipso in Angliam mittendo, et quidem quasi ego id decrevissem. Sed male intellexit mea verba hoc tantum volentis, ut comes iret Dorpio[7] aut alii

1 Johan Skytte, de oudste zoon van de gelijknamige vader; zie volgende noot.
2 De in *Voss. Ep.*, p. 256 onder no. CCXIX afgedrukte brief is niet - zoals aldaar vermeld - aan Grotius gericht doch aan Johan Skytte; deze was ondanks zijn eenvoudige afkomst raad van Gustaaf II Adolf geworden en tot baron verheven. Zijn diensten werden gebruikt in gezantschappen naar Moskou, Engeland, Nederland en Denemarken; hij overleed in 1648. Johan Skytte was de vader van Johan, Bengt en Jacobus, die alle drie leerlingen van Vossius zijn geweest; vgl. de brief van Skytte aan Vossius dd. 1 mei 1631 in *Voss. Ep.*, p. 142 no. CCXVIII.
3 Elisabeth Junius.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 849.
5 Grotius' zoon Pieter; zie no. 1922, p. 240 en n. 2 aldaar.
6 Jan de Groot.
7 Filips van Dorp; zie no. 1922, p. 240 en n. 6 aldaar.

cuipiam duci navali ad periculum faciendum, quomodo ipsius corpori cum mari conveniret. In eo consilio persto.

Filias[1] in Zelandiam ire jubebimus. De Diderico[2] tecum censeo agendum cum Bossio[3], ut sub ipsius disciplina proficiat.

Vale cum optima uxore[4] et liberis et Petro nostro.

Hamburgi, 18 Aprilis 1634.

Literas ad Reigersbergium[5] rogo per Hugenium[6] aut Bellimontium[7] cures.

Tuus toto animo frater

H. Grotius.

1925. 1634 april 26. Van J. de Cordes[8].

Monsieur,

Il y a désjà asses long temps que ie receus la longue lettre[9] qu'il vous a pleu m'escrire du 15 d'octobre dernier à laquelle ie n'eusse tant tardé de respondre, mais je ne receus que fort long temps après, à sçavoir en février ensuivant, le livre de Caselius[10] dans lequel i'ay trouvé vostre pourtraict en taille douce qui vous représente fort bien dont ie ne sçaurois assez vous remercier.

Et d'ailleurs i'attendois que le P. Sirmond[11] donnast sa response qu'on dict estre imprimée il y a plus de trois mois. Cependant on ne la void poinct s'estant contenté d'avoir poursuivi et obtenu un arrest du Conseil portant défenses de vendre l'Anaereticus[12] et que les approbateurs y seroyent adiournez. Sur quoy la faculté de Théologie s'estant remuée l'affaire n'a pas passé plus avant et en est-on demeuré là ce qui a faict penser à plusieurs du commencement que le dict P. Sirmond ne iugeant pas que sa plume fust asses bonne pour respondre avoit voulu employer celle du greffier du Conseil[13]; mais depuis qu'on a sceu que sa response estoit preste de sortir au iour l'on a dict qu'il l'a voulue faire précéder par cest arrest pour empescher que Aurelius[14] ne luy répliquast à la façon de ceux qui font tenir quelqu'un pour le battre plus aisément. Tant y a que de quelque façon qu'on

1 Cornelia en Maria.
2 De derde zoon Dirck of Diderik; vgl. no. 1916, p. 235.
3 Johan van den Bosch; zie no. 1916, p. 235 en n. 8 aldaar.
4 Alida Graswinckel.
5 Nicolaes van Reigersberch.
6 Vermoedelijk Maurits (1595-1642), broer van de dichter Constantijn Huygens; Maurits was in mei 1633 gehuwd met Petronella Campe († 1669), dochter van Jacob Campe, burgemeester van Veere, en Martha van Reigersberch; hij was secretaris van de Raad van State.
7 Simon van Beaumont.
8 Hs. Rotterdam, Gem. Bibl., cat. v. hss., no. 835. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1884; beantw. d. no. 1931.
9 No. 1884.
10 Over Caselius zie no. 1884, p. 195 en n. 13 aldaar; over welk boek het hier gaat, heb ik niet kunnen uitmaken.
11 De Franse jezuiet Jacques Sirmond; zie over hem III, p. 116 n. 1; het bedoelde antwoord heeft Sirmond gegeven in zijn *Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri Antirrheticus II. De Canone Arausicano. Aduersus Petri Aurelij Theologi Anaereticum, quo priorem eius Antirrheticum oppugnare conatus est*. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, M.DC.XXXIV. Zie voor de controverse tussen Sirmond en Petrus Aurelius - vgl. verderop, n. 14 - P. Galtier, *Sirmond (Jacques)* in *Dict. Théol. Cath.* XIV, kol. 2186 vv., vooral kol. 2188. vv.
12 *Petri Aurelii theologi anaereticus, adversus errores et haereses quibus canonem Arausicanum et sacramentum confirmationis aspersit Jacobi Sirmondi ..... Antirrheticus.* Parisiis 1633.
13 Niet geïdentificeerd.
14 Pseudoniem van Jean Duvergier de Hauranne, abt van Saint-Cyran; zie no. 1821, p. 102 en n. 7 aldaar.

le prenne ce bon père n'y a pas grand honneur et son silence donne grand avantage à Aurelius qui n'a rien dict despuis attendant le livre de son adversaire pour y respondre comme n'estant encore las.

Au reste i'ay pris grand plaisir en la lecture de vostre lettre où vous aves fort bien distingué les poincts de ces controverses. Mais pour ce qui est de la Confirmation que nous tenons estre un sacrement excuses moy s'il vous plaist si ie ne puis estre de vostre opinion. Car toute l'antiquité tesmoigne asses que l'onction du Chresme n'a poinct esté séparée de l'imposition des mains de l'évesque. Mais pource que durant les trois premiers siècles on donnoit trois sacremens à la fois, à sçavoir le Baptesme qui ne consiste qu'en l'immersion, la Confirmation qui se faisoit par l'imposition et l'onction au front selon Tertulian, S. Cyprian, Prudence[1] et plusieurs autres, et l'Eucharistie, quelques uns ont pensé que ceste onction apartenoit au baptesme. Que s'ils eussent pris garde à ce qu'avoit ordonné S. Sylvestre[2] que les prebstres pourroyent cresmer au baptesme, ils eussent veu que depuis la multiplication des chrestiens les évesques ne pouvans estre à tous les baptesmes l'on avoit permis aux prebstres ceste onction qui se faisoit ailleurs qu'au front en attendant que l'évesque la peust faire au front ce qui se peut veoir au troisième chapitre de l'Epistre d'Innocent premier ad Decentium[3], de laquelle on n'a iamais doubté, où vous trouveres qu'en ce temps-là qui estoit environ vingt ans devant le Concile d'Orenge[4] il y avoit double onction de Chresme, à sçavoir celle qui se faisoit par le prebstre immédiatement après l'immersion, non au front, laquelle n'est qu'une simple cérimonie et non sacrement, et celle qui depuis estoit faicte au front par l'évesque après l'imposition de sa main ce qui renverse tout ce qu'a dict le P. Sirmond comme luy mesme l'a recognue ayant dict que Innocent Premier avoit parlé d'une double onction et la response qu'il y faict est si faible qu'elle me faict pitié. Aussi ceste authorité d'Innocent est plus que suffisant pour monstrer que sa leçon du canon d'Orenge n'est pas bonne, puis qu'oultre toutes les éditions imprimées qui sont sans négative lesquelles ont esté faictes sur des manuscriptz il y a encore quelques manuscriptz qui n'en ont pas non plus et où les manuscriptz sont divers et variables, il fault, ce me semble, avoir recours à la practique de ce temps-là et si l'on trouve par tous les autheurs qu'il y avoit lors double onction Chresmale il n'y a poinct de doubte que sa négative par laquelle il veult

1 Men zie resp. Tertullianus, *Liber De Baptismo* VII (Migne *P.L.* I 1206, kol. 1315), id., *Adversus Marcionem* III 22 (Migne, *P.L.* II 353, kol. 382); Cyprianus, *Epistola ad Jubaianum De Haereticis Baptizandis* IX (Migne, *P.L.* 1115, kol. 1160); id., *Epistola ad Pompeium contra epistolam Stephani* VII (Migne, *P.L.* 1132, kol. 1178); Cyprianus, *De Haereticorum Baptismate Pars I Monumenta Veterum. Anno Christi CCLV S. Stephani III Carthaginiense Concilium sub Cypriano quintum, De Baptismo primum* (Migne, *P.L.* III 1040/1, kol. 1078 v.); Prudentius, *Psychomachia* 360 v. (Migne *P.L.* LX, kol. 50). Zie verder G. Bareille, *Confirmation d'après les pères grecs et latins* in *Dict. Théol. Cath.* III kol. 1026 vv., in het bijzonder kol. 1035 vv. Voor Tertullianus zie no. 1769, p. 49 n. 8; voor Cyprianus no. 1776, p. 56 n. 6. Aurelius Prudentius Clemens (348-na 405,) Christelijk dichter, tevens de grootste dichter van de vierde eeuw; hij heeft zijn verzen in 7 boeken verzameld onder de titels: *Kathemerinon, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, Contra Symmachum, Peristephanon* en *Dittochaeon*.

2 Silvester I, paus (314-335).

3 Innocentius *Epistola XXV, Ad Decentium episcopum Eugubinum* III 6 (Migne, *P.L.* XX, kol. 555).

4 Het eerste concilie van Orange; dit had plaats in 441; zie Hefele-Leclercq, *Hist. des conc.* II[1], p. 430 vv.

que l'onction fust unique, ne peut subsister en façon que ce soit ce qui est encore confirmé par S. Grégoire en l'épistre 9. du 3. liv.[1] où il dict: 'Presbyteri baptizatos infantes signare sacro in frontibus chrismate non praesumant; sed presbyteri baptizatos ungant in pectore, ut episcopi postmodum ungere debeant in fronte'. Mais à fin que vous voyes à plain toute ceste controverse vous aures avec ceste lettre un petit narré de tout ce qui s'est faict d'une part et d'autre qui vous servira d'inventaire et si en suite il s'imprime quelque escrit, ie ne faudray à le vous envoyer.

Si vous esties icy ie vous ferois veoir comme ce canon d'Orenge n'est pur y ayant eu des additions et que ceste clause où le P. Sirmond lit la négation, n'estoit poinct aucunement dans ce canon ce que vous vérifiéres si vous prenes la peine de veoir dans le premier tome des Conciles des Gaules du P. Sirmond le second Concile d'Arles, où au 27. Canon[2] vous verres le canon d'Orenge répété qui ne passe pas le mot 'chrismari' et dans les Collections des Canons, comme de Regino[3] que est encor ms., Burchard et Ivo[4], il ne va que iusques à 'commonebitur' tellement que l'on n'a qu'à dire que ceste clause n'est du canon ains est partie du glossema que quelqu'un y avoit mis pour l'explication du canon, qu'on prend maintenant pour texte d'icelui, et hoc male.

De faict ie pense que ce canon d'Orenge n'est autre chose que l'introduction de la Constitution de S. Silvestre et de celle d'Innocent premier dans les Gaules[5].

1 De geciteerde woorden staan in *Sancti Gregorii Magni Epistolarum* lib. IV, 9 *Ad Januarium episcopum* (Migne, *P.L.* LXXVII, kol. 677).

2 *Concilia antiqva Galliae tres in Tomos ordine digesta. Cum epistolis Pontificum Principum constitutionibus, et aliis Gallicanae rei Ecclesiasticae monumentis. Quorum plurima vel integra, vel magna ex parte, nunc primum in lucem exeunt. Opera et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri.* Lvtetiae Parisiorvm. Sumptibus Sebastiani Cramoisy, M.DC.XXIX, t. I, p. 107. De tekst van de tweede canon van het eerste concilie van Orange luidt: 'Nullum ministrorum, qui baptizandi recepit officium, sine chrismate usquam debere progredi, quia inter nos placuit semel chrismari. De eo autem, qui in baptismate quacumque necessitate faciente non chrismatus fuerit, in confirmatione sacerdos commonebitur. Nam inter quoslibet chrismatis ipsius non nisi una benedictio est: non ut praejudicans quidquam, sed ut non necessaria habeatur repetita chrismatio'. Zie Hefele-Leclercq, *Hist. des Conc.* II[1], p. 432 en Jac. Sirmond, *op. cit.*, p. 71.

3 Regino, abt van Prüm († 915 te Trier). Voor de tekst van zijn *Libri duo De synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis* zie Migne, *P.L.* CXXXII, kol. 187 vv. vooral I, 78 (Migne, *op. cit.*, kol. 207); beter is die van Ludwig Wilhelm Hermann Wasserschleben, *Reginonis, abbatis Prumiensis, libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Lipsiae 1840.

4 Burcard (Brocardus), bisschop van Worms († 1025); de tekst van zijn *Decretorum libri viginti Ex conciliis et orthodoxorum Patrum decretis, tunc etiam diversarum nationum synodis, ceu loci communes congesti, in quibus totum ecclesiasticum munus luculenta brevitate et veteres Ecclesiarum observationes complectitur* bij Migne, *P.L.* CXL, kol. 537 vv.; zie vooral IV, c. 73 (Migne, *op. cit.*, kol. 740). In 1548 was het werk al verschenen te Keulen: *D. Burchardi VVormaciensis Ecclesiae Episcopi, Decretorum Libri XX, ex Consilijs, & orthodoxorum patrum Decretis, tum etiam diuersarum nationum Synodis, ceu loci communes cōgesti, in quibus totum Ecclesiasticum munus luculenta breuitate, & veteres Ecclesiarum obseruationes complectitur. Opus nunc primum excusum, omnibus Ecclesiastis ac Parochis apprime necessarium. Claruit sub Henrico Imperatore: Anno salutis, M.XX.* Coloniae ex officina Melchioris Nouesiani. M.D. XLVIII. - Ivo, bisschop van Chartres († 1115); de tekst van zijn *Decretum* (speciaal *Pars prima De fide et sacramento fidei, id est baptismate, et ministerio baptizandorum et baptizatorum consignandorum et consignatorum; et de observatione singulorum. Et quid conferat baptisma, quid confirmatio*) bij Migne, *P.L.* CLXI, kol. 59 vv. vooral I, c. 267; Migne, *op. cit.*, kol. 122. Vgl. Hefele-Leclercq, *Hist. des Conc.* II[1], p. 432 n. 2 doorlopend op p. 433 vv.

5 Voor de tekst van de *Constitutio Silvestri* zie Migne, *P.L.* VIII, kol. 829 vv.; men zie voorts É. Amann, *Silvestre Ier (saint)* in *Dict. Théol. Cath.* XIV, kol. 2068 vv. speciaal

Voilà ce que ie vous puis dire sur ce que m'avies escrit touchant les livres d'Aurelius. Depuis peu on m'a envoyé d'Angleterre le livre d'Husserius Archevesque d'Armach de causa Gotescalki[1] dont i'ay esté bien aise. Et i'ay veu icy un livre imprimé à Genève intitulé Dubia Evangelica Spanhemii[2] où il y a des choses asses curieuses et entre autres il parle avec honneur sans me nommer de ma recherche sur la Généalogie de Iesus Christ selon S. Luc[3] par où i'ay recogneu qu'il l'avoit veue, mais non pas mon Apologie[4]. Pour Kainan il est d'accord avec moy, mais pour Mathat et Levi il s'en sépare; aussi se force-il pour trouver le nombre de 72 qui est en S. Irénée[5] dans le Catalogue en retenant Mathat et Levi ne voulant pas que Ioseph et Adam soyent du nombre et pour ce qu'il a opinion que ceste généalogie de S. Luc est de la vierge Marie et non pas de Ioseph - ce qui est une opinion neuve et non pas fort ancienne - au lieu où l'évangeliste dict ‘Et ipse erat Iesus quasi annorum triginta incipiens ut putabatur filius Iosephi qui fuit Heli’[6] il lit ainsi ‘Iesus - qui putabatur filius Iosephi - erat filius Heli’ comme si ce pronom ‘qui’ se devoit référer à Iesus et non à Ioseph, de quoy aucun ne s'estoit advisé iusques à présent. Ce livre est sorti en lumière de cest année seulement dont i'ay voulu vous en donner advis et s'il en vient, je vous en feray tenir m'asseurant que vous serez bien aise de la veoir avec ceste-cy.

Vous aures une lettre de monsieur le président Lusson[7]. Monsieur Bignon[8] que i'ay veu auiourdhuy se porte très bien, grâces à Dieu, et m'a dict que si ie l'eusse plustost adverti il vous eust escrit. Il attend tousiours vostre iugement sur l'Epistre de S. Clément Romain aux Corinthiens[9].

C'est tout ce que ie vous diray pour le présent si ce n'est pour vous saluer avec madamoyselle vostre femme si elle est auprès de vous et monsieur Lindenbrog[10] désirant que vous me tenes tousiours,

Monsieur, pour Vostre très humble et obéyssant serviteur

Jeh. De Cordes.

De Paris, ce 26e Avril 1634.

1 Zie over James Ussher en zijn *Gotteschalci et praedestinatianae controversiae ab eo motae historia*, Dublini 1631: no. 1742, p. 22 en n. 4 aldaar; voor Godeschalcus zie aldaar n. 5.
2 Friedrich Spanheim (1600-1649), calvinistisch theoloog, in 1642 hoogleraar te Leiden. Zijn *Dubia Evangelica* verscheen te Genève in drie delen, 1631-1639.
3 *Dissertation touchant la Généalogie de Jésus-Christ*; zie Colomiés, *Bibliothèque choisie, Seconde édition revue et augmentée*. Amsterdam, George Gallet 1699, p. 132. Ik heb het boek niet in handen kunnen krijgen.
4 Mij niet bekend, tenzij bedoeld is zijn *Dissertation sur S. Martial de Limoges*, opgenomen in vol. I Bonaventure de Saint Amable, Carme Déchaussé. *La Vie de S. Martial, ou Défense de l' Apostolat de S. Martial, & autres, contre les critiques de ce temps.* Clermont 1676, p. 146. Volgens Colomiés, *op. cit.* zijn dit en de *Dissertation touchant la Généalogie de Jésus-Christ* de enige geschriften van De Cordes' hand. Ik heb geen van beide in handen kunnen krijgen.
5 Irenaeus, *Contra Haereses* III 22, 3 (Migne, *P.G.* VII, kol. 958).
6 Lukas 3, 23.
7 Guillaume Lusson, president van de munt.
8 Jérôme Bignon; zie no. 1867, p. 167 n. 16.
9 Zie no. 1844 p. 132 en n. 3 aldaar.
10 Friedrich Lindenbrog; zie no. 1764, p. 44 n. 3.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.

Maria van Reigersberch voegde hieraan toe: met dezen brief is een boucxke ghecommen, dat den prediker u geeven sal moghet van daer antwoorden.

In dorso schreef Grotius: Cordes 26 April 1634.

1926. 1634 april 26. Aan J. Dupuy[1].

Procestria Anatomica[2], vir clarissime, quae expetiveras, mitto, dignum sane et lectu librum et consideratu. Alterum, de quo scripseras, si ex mercatu Francofurtensi accepero, mittam ubi primum potero.

Rigaltio[3] pro Tertulliano plurimum debeo. Editio est elegans: notae breves sed judicii exacti, et, ut monueras, intersparsa libertate; praefationes nitidae et cultae.

In Germania bellum omnes tales cogitationes aufert et pacis, quantum video, spes adhuc tenuis. Tantum est bello fruentium.

Salmasius[4] ad me scripsit hoc vere experturum se, an possit restitui lapsa valetudo; si nihil proficit, repetiturum Galliam. In Hollandia nuper unus et medicus et senator[5] proposuit eruditis quaestionem, sitne finis vitae hominis cujusque definitus decreto divino: qua de re plurimi non admodum consentientia rescripserunt, quae edita puto ad vos quoque pervenient. Salmasius jam typographo dederat suam quoque super hac re sententiam[6], aut potius omnis generis philosophorum ac theologorum placita; sed cum videret incalescere certamen, substraxit sua. Puto et apud vos non defuturos viros rerum divinarum humanarumque peritos, qui sua quoque cogitata proferant super quaestione antiquitus apud omnes prope gentes agitata. Haec curent quibus suo arbitratu disponuntur tempora. Mihi satis inde erit gaudii, si cognoscam bene valere ac rem gerere Bignonum[7], Lussonum[8], Cordesium[9] amicosque alios, imprimis vero Thuanum[10], cui me commendo quantum possum.

Vale cum fratre[11] et congerronibus.

Hamburgi, XXVI Aprilis MDCXXXIV.

Tuus toto animo

H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy A Paris. Avecq un pacquet.

In dorso: Renvoier.

1 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 14. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 123; *Ep. ad Gallos*, p. 341.
2 Dit boek heb ik niet kunnen achterhalen.
3 De Franse geleerde Nic. Rigault; zie over hem III, p. 188 n. 2 en IV, no. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar. Voor zijn Tertullianus-editie zie no. 1828, p. 111 n. 5.
4 Cl. Saumaise - Salmasius - was in 1631 te Leiden benoemd en daar in november van het volgend jaar aangekomen.
5 Joh. van Beverwijck; zie no. 1920, p. 238 en n. 6 aldaar.
6 Zie no. 1920, p. 238 en n. 11 aldaar.
7 Jérôme Bignon; zie no. 1867, p. 167 n. 16.
8 Guillaume Lusson, president van de munt en vriend van Grotius.
9 Jean de Cordes, schrijver van o.m. brief no. 1925; zie over hem no. 1742, p. 21 n. 8.
10 Jacques du Thou; zie IV, p. 2 n. 8.
11 Pierre Dupuy.

1927. 1634 mei 16. Van G.J. Vossius[1].

Hugoni Grotio, S.P. Hamburgum.

Sic primo promiserat Blauwius[2] summum abhinc duabus hebdomadis accepturum se Francofurto typos novos et elegantes, quibus ex animi sententia excudantur sacra tua poemata[3]. Sed nunc significat haberi eos demum posse intra quatuor hebdomadas, propterea quod quaecumque ad nundinas misisset, tardius eo pervenerint; in causa esse, quod dux Nieuburgicus[4], novum ac grande vectigal imposuerit mercibus, quae Duseldorpio Coloniam, inde Francofurtum devehi soleant. Eapropter hebdomades aliquas fuisse famulo suo Coloniae subsistendum, priusquam libri aliaque eo deferrentur. Certo autem addixit intra quintam hebdomadem se auspicaturum editionem. Id ego significandum putavi eunte ad vos docto ac prudenti viro, ephoro liberorum illustris familiae Skyttianae[5].

Alia etiam adderem, si die uno praescissem de ejus discessu. Sed hac hora ei abeundum intelligo. Quare desinam, ubi adjecero, mediocriter nos omnes hic valere eademque sperare de te, uxore, filioque[6], quos omnes mei salvere jubent.

Amstelodami,
Postr. Idus Maias.
an. MDCXXXIV.
G.J. Vossius.

1928. 1634 mei 26. Aan Willem de Groot[7].

Literae tuae, frater optime, quas 24 Aprilis et quas 5 Maji ad me dedisti, ad me transmissae sunt Francofurtum, quo diu invitatus ab illustrissimo cancellario[8] tandem veni. Excepit is me perbenigne.

De Belgicis poëmatis[9] nihil habeo quod a te dissentiam. Memini me et in patriae linguae versus traducere hymnos, qui in Ecclesia Romana cantantur plerosque[10]. Sed ubi inveniri possint nescio, nisi forte apud Mathaei Bloemii haeredes[11].

1 Gedrukt *Vossii Ep.*, p. 263.
2 Dr. Johan Blaeu; zie no. 1923, p. 240 en n. 11 aldaar. Vgl. ter zake no. 1923, p. 241.
3 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV; vgl. no. 1912.
4 Wolfgang Wilhelm (1609-1653; geb. 1578), hertog van Neuberg en Jülich-Berg.
5 Zie no. 1923, p. 242 n. 2; de gouverneur is mij niet bekend.
6 Cornelis.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 849.
8 Axel Oxenstierna; het betreft onderhandelingen om Grotius in Zweedse dienst te krijgen.
9 Een geprojecteerde heruitgave van Grotius' Nederlandse poëzie, die toen nog niet gebundeld uitgegeven was; dus van *Vraghe en antwoordt: over den Doop*, 1618; *Christelijcke Betrachtinghe Des lijdens Christi, Op den goeden Vrydach*, 1619; *Wtlegginghe van het Gebedt ons Heeren het Vader-ons*, Delft 1619; *Christelicke gesanghen*, Delft 1621, en *Bewys Van den waren godsdienst*, 1622. Ter Meulen-Diermanse, resp. nos. 59, 110, 121, 127 en 143.
10 Voor het eerst afgedrukt achter Grotius' *Uytlegginge des Algemeynen Sendt-briefs, Van den Apostel Johannes* (zie p. 249, n. 8). Het zijn er twaalf: *Conditor alme siderum; Verbum supernum prodiens; Vox clara ecce intonuit; Christe, redemptor omnium; A solis ortus cardine; Audit tyrannus anxius; Salvete, flores martyrum; Hostis, Herodes, impie; O sola magnarum urbium; Audi, benigne conditor; Ex more festi mystico; Iam Christe, Sol Iustitiae.*
11 Niet geïdentificeerd.

De Corvini[1] morte tristis est mihi nuntius. Erat is inter remonstrantes minime novator.

Petrus noster[2], ubi tulerit valetudo, sphaerica discere debet, si a Blavio[3] non potest, ab alio quovis; scio enim Amstelodami et sphaericorum et nauticorum magistros non deesse. De Diderico[4] etiam pridem, quid velim, scripsi.

Robertum Audartium[5], amicum meum summum, cogi contra Ecclesias Gallicanas judicio experiri doleo. Multo maluissem illum transactione potuisse aequum consequi. Nunc quando evitari lis non potest, ejus curam tibi, ut antehac feci, iterum commendo.

Parentibus nostris[6], uxori tuae[7] ac liberis et amicis omnia ut prosperrima eveniant opto.

16/26 Maji 1634, Francofurti.

Si Belgica poëmata edantur, vide an non rectius sit omitti querelam de Ecclesia[8], qua tot sectas offendi.

Tui studiosissimus frater
H. Grotius.

1929. 1634 mei 26. Aan G.J. Vossius[9].

Vir praestantissime,

Invitatus saepe ab illustrissimo Sueciae cancellario[10], ut ad ipsum venirem, in itinere ipso eram, cum ad me perlatae sunt tuae literae, quas nonis Aprilibus Iohanni Skytte[11] dederas[12]. Dolet, quod nobilissimus ille juvenis me jam digresso Hamburgum venerit. Suave mihi fuisset cum ipso, ut ante cum fratre ipsius[13],

1 Dit kan noch de bekende Joannes Arnoldi Corvinus († 1650) geweest zijn noch diens zoon Arent Jansz. (Arnoldus Joannis Corvinus a Belderen, gestorven na 1668); blijkbaar een vals gerucht.
2 Grotius' tweede zoon Pieter, die voor studie in het vaderland verbleef.
3 Willem Jansz. Blaeu; zie no. 1923, p. 240 n. 3.
4 Grotius' zoon Diderik; vgl. no. 1924.
5 Robertus Audartius is mij niet bekend.
6 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
7 Alida Graswinckel.
8 Wellicht de *Klaghte over 't verdeelde Christendom*; weliswaar werd dit gedicht eerst in 1648 gepubliceerd (zonder titel, achter de tweede editie van *Uyt-legginge des Algemeynen Sendtbriefs, Van den Apostel Johannes. Mitsgaders, Eenige geestelijcke Gedichten ende Gesangen; noyt voor desen in druck geweest. Alles op Rijm gestelt door Mr. Hugo de Groot.* t'Amsterdam, By de Weduwe van Rieuvvert Dircksz van Baardt. Anno MDCXLVIII; Ter Meulen-Diermanse, no. 214), maar het was in verminkte vorm reeds door Jacobus Laurentius uitgegeven voorin diens *Idolum Romanum (Idolum Romanum. Paepschen af-god. Dat is, Wederlegginge vande Verdedinge des Paepschen Psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven. Door Jacobum Laurentium van Amstelredam. Bedienaer des Woords Gods binnen Amstelredam. Toe-ge-eygent den Heer Hugo de Groot.* t'Amsterdam, Gedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Hendrick Laurensz. Boeckverkooper op 't Water, in 't Schrijf-boeck, Anno 1643; Ter Meulen-Diermanse, no. 297). Het gedicht moet dus al eerder in handschrift bestaan hebben.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 123. Antw. op no. 1923.
10 Axel Oxenstierna; vgl. no. 1928, p. 248 en n. 8 aldaar.
11 Zie no. 1923, p. 242 n. 2.
12 No. 1923.
13 Jacob, de schrijver van brief no. 1937. Vgl. ook p. 233.

sociare sermones de studiis communibus. Duce quidem ille opus non habet te optimum nactus ad omnes literas ducem, sed tamen inanes non sunt multorum hortatus etiam apud sponte sua bene currentes.

Et illud incommode mihi accidit, quod Rhedani latina historia[1] me absente Hamburgum perlata est, ita ut solari desiderium meum amissi carissimi juvenis[2] illo praestantis ingenii foetu nondum potuerim.

De Sophompaneo nostro[3] miror, nihil esse quod me moneas. Id enim vereor, ne totum opus minus probantis sit. Quando mercatus vernus hujus, in qua nunc sum, urbis[4] jam transiit, satis tempori editio sub autumnalem mercatum parabitur. Vide, an vendibiliorem librum facere possit haec addita praedicatio: 'Tragoedia, in qua pii praesidis mores describuntur', aut simile quid. De typis non sum nimis anxius; permitto totum hoc tuo Blaviique[5] judicio.

Adolescenti Sergio[6] mater Emdae praeceptorem reperit. Petrus noster[7], ubi primum valetudo tulerit, volo sphaerica et quae ad navigationem pertinent discat sub Blavio, si potest; si non potest, sub quovis alio.

Reddi te publicis utilitatibus plurimum gaudeo et spero ex labore eo non parum tibi ad moestitiam levamenti fore.

Vale, vir optime, cum conjuge[8] et liberis.

Francofurti, 16/26 Maji, Anno 1634.

Tuus totus

H. Grotius.

1930. 1634 mei 28. Van G.J. Vossius[9].

Vir clarissime,

Mitto ad te Guilhelmi Schikarti[10] literas et, si non fallor, ejus מירוף, sive de Judaeorum Bachanalibus opusculum[11]. Quam inde capio conjecturam, quia ad me miserit, quicum non ea illi amicitia vel illud literarum commercium hactenus fuit.

1 *Belgarum aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII; vgl. no. 1895, p. 206 n. 8.
2 Vossius' zoon Dionysius, geb. 1612, was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden.
3 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV; Ter Meulen-Diermanse, no. 157. Vgl. no. 1912.
4 Frankfurt.
5 Dr. Johan Blaeu; vgl. no. 1927 en no. 1923, p. 240 en n. 11 aldaar.
6 Ik vermoed, dat hier 'Sorgio' gelezen moet worden; bedoeld is dan een der zonen van de te Hamburg overleden Leonard van Sorgen; vgl. no. 1879, p. 185 en nn. 5 en 7 aldaar.
7 Over Grotius' zoon Pieter zie no. 1793, p. 73 n. 5 en no. 1922, p. 240 en n. 2 aldaar; vgl. ook no. 1924. Blavius is Willem Jansz.; vgl. p. 241.
8 Elisabeth Junius.
9 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., cod. III E1 162. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt *Voss. ep.*, p. 263; *Voss. Op. IV ep.*, p. 174; *Ep. ecclesiast.*, p. 787. Beantw. d. no. 1946.
10 Over Wilhelm Schickard zie IV, p. 10 n. 7; de bedoelde brief ontbreekt.
11 מירוף *sive Bacchanalia Judaeorum, referente Wilhelmo Schikart .... excudente Werlino* in *Oratiuncula de festo Purim, habita Tubingae, 12. febr. 1634* .... Een exemplaar van deze voordracht berust in de Bibliothèque Nationale te Parijs onder no. Z 19219.

Simul literas accipies Hortensii[1], civis tui, quem puto aliquando non inglorium patriae urbi fore. Est et illi familiaritas, sed literaria, cum Schikarto. Uti et cum Gassendo[2] et aliis, in mathesi claris viris. Ipse nunc disciplinas mathematicas in urbe hac, sed extra ordinem, profitetur. Attamen is est confluxus audientium, is quoque genius docentis, ut non dubitem, quin propediem eum collegam simus habituri. Ptolemaeum[3] sic sequitur, ut Tychonianam[4] et Copernicanam[5] sententiam simul proponat et explicet. Nec obscurum nobis in Copernicanam magis inclinare: utcumque ea Romae sit damnata a cardinalibus anno MDCXVI atque iterum anno superiori: imo Galilaeus Galilaei[6] Florentinus, quia hanc sententiam et viva voce et scribendo defenderet, in carcerem sit conjectus nec inde emittendus, priusquam poenitentiae satis egerit. Quam rem a nuncio apostolico[7] Bruxellis Lovanium perscriptam esse mihi constat ex Fromondo[8], qui his diebus Antaristarchum suum hoc de argumento ad me misit.

Hesterna die iterum legi Sophompaneam tuum[9], sed non sine multis lachrymis. Nec enim mihi cornea fibra est. Movebar argumento ipso de certissimis Scripturarum fontibus hausto et a te tam graphice nobis expresso. Movebar quoque recordatione auctoris, magni sane totius orbis eruditi, praecipui item, si non unici, Belgicae ornamenti, cui ubivis potius quam in patria, maximis a se beneficiis affecta, esse licet. Vellem magno civi tuo[10] voluntas, vel potius otium esset de eo cogitandi

1 Martinus Hortensius - Maarten van den Hove (1605-1639), wis- en sterrekundige, geboortig van Delft. Op 9 maart 1634 kreeg hij toestemming van de vroedschap van Amsterdam om gedurende enige maanden aan het Athenaeum wiskunde te doceren. In 1635 werd Hortensius tot hoogleraar benoemd te Amsterdam en in 1639 te Leiden.

2 De filosoof en astronoom Pierre Gassendi (1592-1655).

3 Claudius Ptolemaeus, Grieks astronoom, geograaf en wiskundige uit de 2e eeuw te Alexandrië.

4 De astronoom Tycho Brahe (1546-1601).

5 Nicolaus Copernicus - Niklas Koppernigk - (1473-1543).

6 De Italiaanse wiskundige en natuuronderzoeker Galileo Galilei (1564-1642). Zijn instemming met het stelsel van Copernicus bracht hem in conflict met de geestelijkheid van Florence. Toen dit stelsel op 23 februari 1616 door Rome als ketters was veroordeeld, werd aan Galilei het verbod opgelegd de leer van Copernicus te houden, te onderwijzen of te verdedigen. Een in 1624 ondernomen poging bij Urbanus VIII, om herroeping van het decreet van 1616 te verkrijgen, bleef vruchteloos. De publicatie in 1632 van zijn *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano* maakte, dat Galilei op 22 juni 1633 van ketterij verdacht verklaard werd. Tevens werd hij tot formele gevangenschap bij het H. Officie veroordeeld.

7 Fabio de Lagonissa (della Lionessa), nuntius te Brussel van 1627-1634; zie IV, p. 133 n. 4.

8 Libert Froidmont (1587-1653), Leuvens theoloog, mathematicus en natuurkundige. Hij schreef tegen de Zeeuwse wiskundige en predikant Philippus Lansbergen - zie over hem no. 1755, p. 37 en n. 2 aldaar - zijn *Ant-Aristarchus, sive de orbe terrae immobili liber adversus Philippum Lansbergium* Antverpiae 1631 en na Philippus' dood in 1632 tegen diens zoon Jacobus (1590-1657), die medicus was: *Vesta, sive Anti-Aristarchi vindex adversus Jacobum Lansbergium et copernicanos.* Antverpiae 1634. Dit laatste was een antwoord op Jacobus Lansbergens *Apologia pro commentationibus Philippi Lansbergii in motum terrae diurnum et annuum: adversus Libertum Fromondum, Theologum Lovaniensem et Joan Baptistam Morinum, doct. med. et Parisiis Mathematum Professorem Regium.* Middelb. apud Z. Roman, 1633.

9 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdam, Apud Gvilielmvm Blaev MDCXXXV; Ter Meulen-Diermanse, no. 157.

10 Frederik Hendrik, in 1584 te Delft geboren.

serio. Sed recessus animorum unus scit, quem *χαρδιογνώστην* in Scripturis vocari propterea videmus. Amstelodamensium affectus non deferbuit. Sed quicquid sine illo tibicine struitur, corruit. Et metuo, ne rigoris illud in tuendo civitatum, suae imprimis, jure magis possit abalienare eum, qui plurimum potest. Omnino enim pecuniis ad bellum opus est. Nec sufficit haec civitas una, vel etiam Batavia universa. Tandem tempus putatur, ut faederatae quaedam provinciae in commune solvant, quod debent. In hoc si Batavi persistant, spisse procedet castrense negotium. Intelligo et eos, qui provinciarum omnium nomine magnum illud collegium constituunt, cogitasse de Guilhelmo comite[1] in Germaniam mittendo majori etiam stipendio promisso. Sed Batavi in illo dicuntur conspirare, quod pecunias nolint eam ad rem contribuere, quia se nesciis non potuerit vel debuerit istius momenti constitui quicquam.

Caetera cognosces ex Fabricio[2], iuvene elegante et erudito atque ex poematis tibi iam noto, qui Hamburgum ob morbum matris[3] est arcessitus. Eunte illo, paullo liberuis de rebus Batavis scripsi. Quae me saepe habent sollicitum. Sed spero, aderit *ὁ Θεὸς* quasi *ἀπὸ μηχανῆς*. Cui te, conjugem, filium[4] commendo.

v. Kal. Junias.

Amstelodami MDCXXXIV. *Met andere hand:* Verte.

Amplissime summeque vir, superioribus ad te literis raptim, sicut nunc meus est mos, exaratis aliud quiddam in mentem venit. Jam annus, et credo ultra est, quod urbe in hac degit Bartholdus Niuhuysius[5], vir doctus et subtilis, lutheranus quondam et Calixto[6] theologo perfamiliaris, postea pontificius atque ad abbatis dignitatem evectus, sed ea bello hoc Suecico exutus, et nunc extorris. Is in Germania, priusquam huc concederet, multum diuque cum lutheranis solitus dissertare super religionis controversiis, sed non ad morem vulgarem. Poscit *ἀπόδειξιν* invictumque aliquid quodque animum possit aut debeat reddere *ἀμετάπτωτον καὶ ἀμεταχίνητον*. Negat opus de singulis disputare. Eligere suos lutheranos vel etiam calvinianos et quosvis alios posse, ubi maxime existiment suae ecclesiae caussam triumphare. Si unum viderit argumentum, velle redire ad eos, unde malum pedem extulerit. Sin disputando intelligant, nihil solidi crepare, quicquid hactenus obtenditur, aequum videri, ut redeamus ad Romanae ecclesiae sinum. Edidit novo anno, ut vocat ipse, *εἰρηνικὸν*[7], quo lutheranos in hanc formam provocat. Crebro et me invisit et, quamquam de aliis quoque rebus colloquamur, tamen iam iterum tertioque eo nos sermo provexit. Illo igitur poscente caussam iustam, cur parens

1 Wilhelm, graaf van Nassau-Siegen; zie no. 1875, p. 180 n. 6.
2 Vincentius Fabricius - Schmidt - (1612-1667) uit Hamburg, dichter, redenaar, rechtsgeleerde en medicus, op 29 september 1633 als student in de medicijnen te Leiden ingeschreven.
3 Elisabeth Meier, vrouw van de Hamburgse koopman Peter Schmidt.
4 Cornelis.
5 Bartholdus Nihusius (1589-1657), van lutherse afkomst, in 1614 tot doctor gepromoveerd, gouverneur van Bernhard van Saksen-Weimar; in 1622 verliet hij heimelijk Weimar en vestigde zich te Keulen, waar hij in het katholieke geloof onderricht werd door Leonardus Marius, de latere pastoor van het Amsterdamse Begijnhof. Eind 1631 vestigde Nihusius zich te Amsterdam, nadat hij in september van dat jaar na de slag bij Breitenfeld uit de abdij Ilefeld in de Harz had moeten wijken.
6 Georg Calixt (1586-1656), professor in de theologie te Helmstädt; zie ook no. 1810, p. 90 n. 6.
7 *Ars nova dicto S. Scripturae unico lucrandi e Pontificiis plures in partes Lutheranorum* 1632.

meus[1] a Romana abierit ecclesia, respondi multa de veteris praesentis Romanae ecclesiae discrimine. Sed tandem in eo pedem figebamus Romanae ecclesiae doctoribus ita Scripturas interpretantibus, ut manifesta iis vis fiat planeque abeant a primorum seculorum doctoribus, imo interdum, ut in Transubstantiationis dogmate sensus interpretationi reclamet manifestaque sit contradictio nec solum sic interpretantibus, sed etiam, nisi similiter interpreteris, ferro te et flamma perdere paratis: iure ab ejusmodi doctoribus receditur ac seorsim cultus Dei celebratur partim conscientae studio partim vitae conservandae, quam patriae, ecclesiae, familiae, et amicis conducibilem existimamus.

Si valetudo, si otium tibi, si res etiam tuae sic ferant, ut hujusmodi tractes, quod arbitror, quaeso paucis saltem perscribe, quod tibi de hac re videatur et quam potissimum viam, cum istiusmodi hominibus insistendam putes.

Vale.

T ....

In dorso schreef Grotius: 5 Iunii 1632.(!) Vossius.

In marg. vertalingen in het latijn van de Griekse termen.

1931. 1634 juni 26. Aan J. de Cordes[2].

Epistolam meam, vir optime, quam mense Octobri scripseram[3], et recte ad te pervenisse et tibi sine taedio, cum longa plus satis esset, lectam ex literis tuis Aprili mense ad me datis[4], sed quas fine demum Iunii ab uxore Hamburgo huc Francofurtum missas accepi, laetus intelligo.

Ego sicut diligentiam tuam in disquirendis ecclesiae ritibus magni facio, ita plerosque illos ritus, de quibus agitur, non per omnes Ecclesias ab intio pari modo receptos videre satis mihi videor.

Hic extra mercatus tempora non credas, quanta sit librorum praesertim variorum inopia. Sed cum ante mercatum me arbitrer non abiturum, vult enim regni Suecici cancellarius[5] opera mea ad res non leves uti; id tempus ubi venerit, labori non parcam, ut videre possim Dubia Euangelica Spanhemii[6], nam Usserii librum[7] jam vidi.

Clementis ad Corinthios Epistolas[8] nunc demum accepi. Volo eas legere saepius et aliorum quorundam lectionem adjungere; quo rectius judicem tandemque V.A.D. Bignonio[9], cui pridem de hac re debitor sum, aliquid respondeam.

1 Johannes Vossius - Alopecius - (1549-1586) was in 1572 tot de hervormde leer overgegaan.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 123; *Ep. ad Gallos*, p. 343. Antw. op no. 1925.
3 No. 1884.
4 No. 1925.
5 Axel Oxenstierna.
6 Zie no. 1925, p. 246 en n. 2 aldaar.
7 Zie no. 1742, p. 22 en n. 4 aldaar; zie ook no. 1925.
8 Bedoeld is de in 1633 verschenen uitgave van de brief van Clemens Romanus aan de inwoners van Corinthe door Patrick Young; zie no. 1844, p. 132 en n. 3 aldaar. Young heeft ook een uitgave van Clemens' beide brieven met vertaling in het latijn voorbereid; deze uitgave verscheen eerst in 1687 en vervolgens weer in 1694.
9 Jérôme Bignon; zie no. 1867, p. 167 n. 16.

Vale, vir praestantissime, cum Thuanis[10], Puteanis[11] amicisque aliis.
Francofurti, 26 Iunii, 1634.

10 Zie betreffende de gebroeders De Thou IV, p. 2 n. 8.
11 Pierre en Jacques Dupuy.

1932. 1634 juni 26. Aan G. Lusson[1].

Multum benignitati tuae debeo, vir illustris, quod cum a me responsum ad literas antehac missas non exspectare tantum, sed et exigere potuisses, ultro iterum me, et quidem liberali epistola, compellas.

Ego jucundissimam anni partem magis etiam quam antehac amavi amo, cum tibi valetudinem a febribus vexatam restituit. Non dubito, quin hoc experimento monitus omni vi pugnaturus sis adversus illum Saturnii sideris humorem, nec medica tantum ope, sed et dulcibus amicorum alloquiis et lectione id genus librorum, qui animum delectando eo ipso et corpori consulunt.

Mihi adversus fortunae saevitiam solatium vel maximum est amicos, quorum conspectu frui non datur, fideli memoria recolere, quos inter nisi tibi in animo meo locum servari credis principem, valde aut me aut te ipsum ignoras.

Iam sum Francofurti eo vocatus non semel a viro cuivis veterum comparando Suecici regni cancellario[2], qui me in umbra literaria delitescentem in lucem resque magnas vult protrahere. Ego vero nihil magis metuo, quam ne opera mea tanti viri conceptae de me spei minus respondeat.

Morinum[3] videre memini ipsique et saeculo gratulor, si rem diu quaesitam ad liquidum deduxit; quo nomine sciat sibi deberi ex publica pollicitatione Ordinum Foederatorum decem et octo florenorum millia. Apud nostros multorum hactenus in ea investigatione irritus labor effecit, ut nugator quidam Amstelodami insigne suspenderit quatuor haeresium, ita vocans opiniones, de longitudine certo designanda, de lapide philosophorum, de perpetuo mobili et de quadrando circulo. Quo autem desperatior fuit haec inquisitio, eo major erit et repertori gloria et voluptas lectoribus.

Dignus est rex vester[4], cujus tempora non imperii tantum, sed et ingeniorum prolatis finibus clarescant. Blanditur saepe nobis fama de restituta domus regiae concordia, sed evanidum hactenus id gaudium fuit.

Scriptionis argumentum, de quo mones, egregium est et tale, unde nobilissimis etiam ingeniis nobilitas possit accedere, sed ea cura librarias divitias desiderat. Ego autem libros huc attuli nullos et longe mihi sunt subsidiariae opes ex Thuani[5] et Cordesii[6] bibliothecis. Illud mea fide credas velim, quod apud omnes profiteor, ita me regi optimo Gallicaeque gentis comitati obstrictum, ut occasiones referendae pro nostra copia gratiae nisi, non dixero, arripiam, sed quaeram semper, ipse mihi sim displiciturus. Tibi vero, vir illustris, ut aliis nominibus vetustis ita et hoc recenti sum debitor, quod judicii tui favor me summis viris aequaverit stadium monstrans, in quo currere nisi eruditionis principes non deceat.

Vale, vir maxime, cum amicis omnibus.

Francofurti, 26 Iunii, 1634.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 124; *Ep. ad Gallos*, p. 343. aant.
2 Axel Oxenstierna.
3 Jean-Baptiste Morin (1583-1656), medicus en professor mathemaseos te Parijs. Hij schreef o.m. *Famosi problematis de Telluris, motu vel quiete hactenus optata solutio*, Parisiis 1631 tegen Copernicus, en *Responsio pro telluris quiete*, Parisiis 1634 tegen Jacobus Lansbergen; vgl. no. 1930, p. 251 en n. 8 aldaar.
4 Lodewijk XIII.
5 De in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou.
6 Jean de Cordes; zie over hem no. 1742, p. 21 n. 8.

1933. [1634 juli 13.] Aan Frederik Hendrik[1].

Hooggebooren Vorst, Doorluchtige Heer,

Na lang gedult heb ik uit verscheide conditiën, die mij voorquamen, den dienst van de Kroon van Zweden verkoren, welke zoo door alliantiën als gemeene intresten zeer na met het landt mijner geboorte is verbonden; zulks ik met reden hope, indien God Almachtig mij tot vertroosting van zoo vele swarigheden 't geluk vergunne van eenige goede diensten te doen aan het Zweedsche Rijk en deszelfs bondtgenooten, dat hetzelve ook bij gevolg zal strekken ten beste van de landen van het gouvernement uwer Excellentie, welke ik van jongsaf en voorts door mijn gansche leven oprechtelijk heb geëert en gezogt te behagen, God altijdt biddende, gelijk ik nu ook dezen met deze bede zal sluiten, dat het hem gelieve,

Hooggebooren Vorst, Doorluchtige Heer,

Uwe Excellentie, met Mevrouw de Princesse, zijne Gemalin[2], en hare Vorstelijke kinderen[3], lang te sparen tot welvaren van de Landen, te zegenen met een voorspoedige Regering, en met overwinningen te kroonen.

Uwer Excellentie ootmoedigste Dienaer
H. de Groot.

1934. 1634 juli 13. Aan Willem de Groot[4].

Vides, mi frater, literas quas ad principem[5] et ad Hollandos[6] scripsi. An tradendae sint, tam procul positus dispicere satis non possum. Uteris consilio senatoris Reigersbergii[7], si apud vos est; si abest, viri ejus, quem suo merito maximi facio, Bellimontii[8]. Si videtur ex usu tradi literas, tu eas tuo signo obsignabis.

Parentibus[9] me commendes velim et dicas operam me dare, ut certa alicubi sede fortunarum reperta et ipsis et meae domui utilior esse possim. Nuper patrem salutavit Fridericus Hohenloïus comes[10]. Uxori tuae[11] liberisque et omnibus iis, qui nos sanguine, affinitate, amicitia contingunt, omnia precor ex animi sententia.

Ratisbona premitur et vereor, ut evadat. Literas illas priores, quas ante menses aliquot ad Hollandos scripseram[12], multo meliore loco sunt res nostrae quam ut tradi velim, idque senatori Reigersbergio significavi.

1 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 7.
2 Amalia, gravin van Solms-Braunfels.
3 Frederik Hendrik en Amalia van Solms hadden in 1634 de volgende kinderen: Willem II, prins van Oranje, graaf van Nassau (geb. 1626), Louise Henriette (geb. 1627), Albertina Agnes (geb. 1634).
4 Gedrukt *Epist.*, p. 849.
5 No. 1933.
6 No. 1935.
7 Nicolaes van Reigersberch.
8 Simon van Beaumont.
9 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
10 Waarschijnlijk de oudere broer van de in 1628 overleden Philipp Ernst van Hohenlohe-Langenburg: Georg Friedrich (1569-1645), heer van Weikersheim; hij was hoofd van het huis Hohenlohe sedert de dood van zijn vader Wolfgang in 1610.
11 Alida Graswinckel.
12 Vermoedelijk no. 1910 dd. 31 januari 1634.

Haec ubi scripseram, accepi tuas 3 Iulii datas addita et patris manu, cui gratias habeo pro nostri memoria, ipse ipsius matrisque nondum immemor.

In mea re cancellarius[1] progreditur *βοείῳ ποδί*[2]. Omnes eum dicunt bonae esse fidei; quod si est, nostra optime se habebunt.

De Petro et Diderico[3] quae scribis perplacent.

Francofurti 3/13 Iulii 1634.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1935. 1634 juli 13. Aan de Staten van Holland[4].

Groot Mogende Heeren,

De zucht, die ik altijt gehadt heb tot het landt van mijne geboorte, heeft mij uit verscheide eerlijke conditiën, die mij waren voorgekomen, doen kiezen den dienst van het Koninkrijk van Zweden, welkers intresten in deze gelegentheit van tijden zeer vast zijn geknogt aan de intresten van de landen geregeert bij uwe Groot Mogentheit en hare bondtgenooten, zoodat ik dienst doende gelijk ik verhope aan de Kroon van Zweden het genoegen zal hebben om tevens niet onnut te zijn voor Hollandt en zijne bondgenooten, voor welkers behoudenis en uwer Grootmogentheits gelukkige regering ik noit zal laten, Grootmogende Heeren, God Almachtig te bidden.

Uwer Grootmogentheits ootmoedige
Dienaer
H. de Groot.

Te Frankfort den 3/13 July.
1634.

1936. 1634 juli 15. Aan G.J. Vossius[5].

Gerardo Ioanni Vossio.

Historias artemque civilem docenti in florentissima Amstelodami urbe.

Id sim, quod minime volo, praestantissime Vossi, id est ingratus, si cum omnes chartae tuae plenae sint mei, ego amorem cultumque tui intra animi secreta claudam neque curem, ut ad posteritatem, si tamen illa laboribus nostris speranda est, monumentum exstet indivulsae nostrae conjunctionis, quam tu in nostris rebus

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Zie *Plutarchus, Αἴτια Ἑλληνικά* 299 A, *XXXVI*, in de uitgave van Babbitt, *Plutarch's Moralia with an English translation by Frank Cole Babbitt in fourteen volumes IV 263 D - 351 B*, The Loeb Classical Library London-Cambridge, Massachusetts MCMXXXVI, p. 216.
3 Over de zoon Pieter zie no. 1793, p. 73 n. 5 en no. 1922, p. 240 n. 2; over Diderik zie nos. 1924 en 1916.
4 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 7. aant. aant.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 125; opdracht aan Vossius van *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia. Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora*. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV (zie aldaar p. 3). Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157. Beantw. d. no. 1949.

adversis, quales aut falsos animos nudare aut leves immutare solent, adeo non minuisti, ut etiam multis officiis auxeris. Si me eruditione tua plane singulari

latissimeque diffusa adductum dixerim, ut te, quanti facio, facerem, id dicam, quod mihi cum sparsa per totum orbem literas amantium universitate commune est.

Sed quo propius mihi mores tuos candidissimos et bonitatem clausam nemini nosse licuit, eo majore nexu conjungi semper tibi in felicitatis meae magna parte posui: ingens est vinculum omnium honestarum literarum commune studium.

Sed accessit et aliud, quod in disputationum theologicarum aestu fervente saeculo te reperi prudentia et animi moderatione singulari, qui ab iis, quae ecclesiae ab apostolis satae et quae cum illis germanitate disciplinae cohaerebant, ut certa atque explorata tenuerunt, nunquam decederes; ab iis vero, quae antiquitus liberam habuerunt disputationem, inhiberes decretorium stylum. Quod propositum quo teneres felicius, magna tibi duo auxilia aderant: ingens et quanta cuiquam homini fuit in evolvenda ecclesiae antiquitate diligentia et limatum judicium; de quibus dubitare nemo poterit, qui historiam tuam Pelagianam[1] legerit, per Galliam Britanniamque praedicatissimum opus.

Tantis virtutibus tuis et in me meritis eximium aliquid muneris debebatur. Sed cum disjectis hactenus chartis librisque meis sedem certam constituere nondum potuerim eoque nec operum majoribus imponere ultimam et irrevocabilem manum, memor interim humanorum casuum, solvendo adhuc impar, pignore tamen vel exiguo dato testari volui quantum quamque libenter deberem. Et tamen, si mihi concedis, quod sibi Horatius[2], pretium dicere muneri, tragoedia est, quam adfero, scripti genus, ut optime tu scis Vossi, a quo post grammatices et eloquentiae praecepta[3], artem quoque poëticam[4] vivis coloribus expressam habemus, regale tantaeque dignitatis, ut id Sophocles principe quem Athenis tenebat loco, Caesar autem Augustus animo totam vim Romani imperii complexo non inferius judicarint.

Est et argumento sua commendatio petito scilicet non ex Graecorum mendacio inquinatis Trojae et Thebarum malis, sed ex intacta falso Mosis historia; et quidem ni fallor, in divinis libris unico, quod duo illa habeat Aristoteli, viro et in

1 *Historia de controversiis, quas Pelagius eiusque reliquiae moverunt, libri VII*, 1618.

2 Horatius, *Carm.* IV, 8, 11 v.:

> Gaudes carminibus: carmina possumus
> donare et pretium dicere muneri.

3 Dit doelt op de volgende werken van Vossius: *Latina Syntaxis, in usum Scholarum Hollandiae, et West-Frisiae, Superiorum auctoritate, adornata; passim quidem reservatis fere praeceptis et exemplis Ludolffi Lithocomi; sed plurimis repurgata ab erroribus, etiam superfluis omissis, additis necessariis, atque omnibus meliori ordine digestis, opera Gerardi Io. Vossii. Qui et editione hac altera ad oram notas adiecit*. Lugduni Batavorum. Ex Officina Bonaventurae et Abrahami Elzevir, Academiae Typograph. 1628.
Latina Grammatica, ex decreto Illustr. D.D. Holl. West-Frisiaeque Ordinum, in usum Scholarum adornata, multis quidem in locis Lud. Lithocomi verbis, quibus Scholae adsueverant, reservatis: sed erroribus, quibus scalebat, emendatis; inutilibus resectis; pluribus, quae defierent, suppletis; et omnibus meliori ordine dispositis, studio atque opera Gerardi Johannis Vossii. Editio altera, aliquot in locis castigatior priori; notis vero longe auctior. Lugduni Batavorum, Ex Officina Bonaventurae et Abrahami Elzevir. Academiae Typograph. 1628.
Oratoriarum Institutionum libri VI, ita hac tertia editione castigati atque aucti; ut novum opus videri possint. Lugduni Batavorum, Ex Officina Joannis Maire 1630.
Partitionum Oratoriarum sive Rhetorices contractae libri V, Editio altera castigatior. Lugd. Bat. 1627.

4 *Latina Prosodia et artis metricae elementa, in usum scholarum Hollandiae ac West-Frisiae, conscripta ab,* aant. aant. *Gerardo Jo. Vossio.* Lugduni Batavorum, Ex Officina Bonaventurae et Abrahami Elzevir, Academiae Typograph. 1628.

hac parte ut mecum tu judicas maximo, etiam singula ad tragoediae gratiam valere plurimum existimata: agnitionem insperatam et rerum vices repentinas. Nam et Iosephus, Israëlis filius, fratribus diu ignaris se patefacit et fratres ipsi ex maximo metu in res maxime prosperas subito transferuntur, nisi forte futuri sunt qui reprehendent, quod hujus tragoediae non tristis sit exitus; qui si errorem eum in cothurni ac socci discrimine nondum deposuerunt, legant aut Aeschyli Danaidas aut nostri Euripidis Alcestim, Iona, Helenam et, quam nuper latine vertere mihi libuit, in Tauris Iphigeniam[1] aut, si id laboris nolunt sumere, tua illa, quae modo memoravi, legant de arte poëtica praecepta. Quibus an haec, quae damus, satis congruant, non alium potius quam te ferimus judicem; non sane fiducia nostrorum conatuum, qui et fortunae hactenus saevitia et ipsa decliviore aetate, quod tu prope solus non experiris, labascunt, sed tui judicii aequitate, quam tamen non ut amicus spero; neque enim corrumpere te volo ea re, cujus ipse pretium debeo, sed ut is, cui optime semper mereri de literis et literas amantibus fuerit propositum.

Est in hoc argumento et aliud, quod an aliis placiturum sit nescio, - maligno enim saeculo vivimus -, tibi certe placiturum non dubito. Docuit me Philo[2], paulo minus quam Christianus, Mosem illum, quem et nos et Iudaei divino spiritu afflatum manifesta praesignificatorum fide credimus, sapientissimum autem legum conditorem celebrant viri sapientes et sapiente admodum nati saeculo, Siculus Diodorus[3], Romanus Trogus Pompeius[4] et Cappadox sed judicio maximus Strabo[5], cum nobis in legum sanctissimarum vestibulo dedisset exemplaria ad vitam privatam tria eximia: primi ejus, qui artium doctrinaeque excellentis auxilio a falsis deis ad verum pervenisset, alterius cui ipsa nascendi fors et felix educatio tribuisset plurima, tertii vero cui ad haec bona accessisset id, quod expertus vel maximum puto, per res duras exploratio; voluisse adjicere et viri in imperio versantis virtutibus non tantum illis avitis atque domesticis, sed et publice profuturis egregii. Quod quidem in Iosepho ita praestitit, ut ipse populi ductor, si quis unquam, futuri providus, infractus malis, justi tenax, modi per omnia observans, non aliam sibi formam, ad quam actiones suas post divina jussa componeret, quam Iosephi hujus vitam videatur habuisse propositam: multum ab illis remotus pessimis et, quod sequitur, pessimorum magistris, qui nobis quoties figurare virum principem volunt, ponere solent hominem ex dolis malis ac perfidia Deique ac legum omnium tum communium tum cuique populo propriarum obdurato contemtu; qualis, ni fallor, animi constitutio, nisi per longam scelerum consuetudinem obtineri non potest.

Sed haec latius exsequi tuum est, a quo post libros indices judicesque optimos eorum, qui Graece quique Latine annales condiderunt, summam quoque historiae

1 Over deze vertaling van Euripides' *Iphigenia in Tauris* zie men Ter Meulen-Diermanse, p. 188 rem. 5 bij no. 496.
2 Philo Judaeus (± 30 v. Chr. - 45 na Chr.), filosoof uit Alexandrië, hoofd van de joodse gemeente aldaar.
3 Diodorus Siculus, Grieks wijsgeer uit Sicilië; hij leefde onder keizer Augustus en schreef een groot compilatiewerk *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ* in 40 boeken, dat slechts gedeeltelijk tot ons gekomen is.
4 Pompeius Trogus, Romeins schrijver ten tijde van Augustus, schreef een geschiedwerk, dat door Marcus Junianus Justinus (± 150 na Chr.) in zijn *Historiae Philippicae* werd geëxcerpeerd.
5 Strabo (64/3 v. Chr. - ± 21 na Chr.), historicus en geograaf. Zijn *ἱστορικὰ ὑπομνήματα* zijn verloren gegaan; verder schreef hij *Γεωγραφία* in 17 boeken.

universae omnes veri rectique amantes non dicam exspectamus, parum enim id est, sed flagitamus.

Vale, vir meo cordi proxime, et amissi - sic Deo visum - filii[1] desiderium tot a te genitis perque orbem totum emissis eruditionis tuae liberis solare.

Francofurti, Idibus Iuliis anni 1634.

Tuus totus
H. Grotius.

1937. 1634 juli 16. Van J. Skytte[2].

Sic usu venit, vir summe; multum se profecisse arbitrantur cuncti, cum virorum praecellentium fuerint consecuti et notitiam et favorem; quibus nisi excitetur, torpescere animus ac in transversum agi plerumque solet.

Mihi sane ut non pauca deesse intelligam ad amorem magnorum promerendum, valde tamen laetor, quod Hamburgi degentem, sed antea ignotum, ea humanitate prosequereris, cuius numquam nos oblivio invadet. Quae animo volvens facile a me impetravi, ut cultum ac debita, quia praesenti esse non daretur, scriptione quamquam rudi, ut vides, testarer. Accedebat, quod mihi ad id auctor esset D. Vossius[3] tibi, si quisquam, addictissimus, adeo ut propemodum vererer, ne animi ingrati aut negligentiae possem merito accusari silendo penitus.

Tu interea nostrae ignosces audaciae pro magna planeque innata tibi facilitate, sic futurum est, ne exsolvendi saepius affectus spes nobis discedat. Nemo quidem mortalium erit, in quem effudisse humanitatem minus poenitebit, dum me superstitem Numen siverit. Fateor exigua sunt, quae a nobis possint exspectari, cuncta tamen, qualiacumque aestimaveris, nomini tuo inservient ac honori.

Caeterum sermones inter nos Hamburgi habitos cogitanti subinde in mentem venit, quanta me spe impleris epigrammatis tui[4]: quo ornatior in publicum prodire possit oratio nostra in excessum magni Gustavi pridem dicta[5]. Quamvis autem pudore quodam alto et velut subrustico occuper ea petendi, quae mihi minime debentur, et tu nonnisi eruditissimo cuique impertiri consuevisti, frangit tamen legem verecundiae, quod labori nostro propediem vulgando contingere tuo nomine maius possit nihil. Hoc si consequar, novum mihi foelicitatis argumentum proponam.

Vale, vir maxime, tuorum etsi non ita merentium atque adeo orbis universi decus.

Amstelodami, postrid. Iduum Iulii, MDCXXXIV.

nomini tuo devotissimus
Jacobus Skytte.

Adres: Eruditionis Principi, Hugoni Grotio.

In dorso schreef Grotius: Iacobus Skytte, Iul. 1634.

1 Dionysius Vossius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden; zie no. 1890, p. 201.
2 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr.
3 Jacobus Skytte was een oud-leerling van G.J. Vossius; zie no. 1914, p. 233 en n. 8 aldaar.
4 Ik ken dit epigram niet; of is het misschien het in no. 1953 voorkomende?
5 Bened. Skytte, *Oratio in excessum Gustavi Magni.* Lugd. Bat. 1635, opgedragen aan Jacob Skytte; zie ook dl. VI, no. 2175 dd. 29 juli 1635.

1938. 1634 juli 17. Aan H. Bignon[1].

Epistolam, quae Clementis ad Corinthios[2] inscribitur, vir amplissime, ab Anglis promissam mihi jampridem, cum Hamburgi frustra diu exspectassem, nunc demum, postquam Francofurtum veni viri maximi Suecorum regni cancellarii[3] vocatu a familia Anglicani legati[4] accipio.

Nolui vero ad moram hanc sine mea culpa natam aliam adjungere, quamvis nec litterae tuae, quibus responsum tamdiu debeo[5] essent ad manum neque librorum, quos inspectos vellem, copia.

Quod unum potui, epistolam illam legi relegique aliquoties et omnibus quantum mearum est virium expensis aliter existimare non potui, quin haec sit eadem, quam legit Photius[6], cujus tempore cum exstiterit non mirum est, si ad nostra tempora in sanctioribus libris servata fuerit.

Neque vero causae quicquam video, cur aut illa, quam Photius legit, non eadem sit cum ea, quam Hieronymus[7] et ante eum Clemens Alexandrinus[8] propiusque Clementis Romani tempora Irenaeus[9] habuerunt, aut cur illi alius dandus sit scriptor quam is ipse Clemens Romanus, quod tanto consensu ab omnibus proditum est.

Non loca tantum omnia, quae ab antiquis adducuntur, hic apparent, sed et res ipsae, quas observat Photius et, quod maximum, character Hieronymo dictus ad illum, qui est in epistola ad hebraeos[10] accedere. Cujus causa non alia est, quam

1 aant. Copie Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 20. Gedrukt *Epist.*, p. 124; *Ep. ad Gallos*, p. 346 aant. . Over geadresseerde zie no. 1867, p. 167 n. 16. aant.

2 Zie no. 1931, p. 253 en n. 8 aldaar.

3 Axel Oxenstierna; zie no. 1928, p. 248 n. 8.

4 Vermoedelijk Sir Robert Anstruther, buitengewoon gezant van Engeland in Duitsland.

5 De laatste brief voor deze, die wij van Bignon bezitten, is - zeer fragmentarisch - die van 5 maart 1632 (no. 1749). Het is moeilijk aan te nemen, dat dat het schrijven zou zijn, waarop Grotius hier doelt, ook al geeft hij toe, dat hij lang gewacht heeft met zijn antwoord. aant.

6 *ΦΩΤΙΟΥ ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΝ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Photii Myriobiblon sive Bibliotheca librorum quos Photius Patriarcha Constantinopolitanus legit et censuit*, codd. CXIII en CXXVI bij Migne, *P.G.* CIII, resp. 90^{b} (kol. 387/8 - 389/90) en 95^{a} (kol. 405/6 - 407/8). Photius (± 810-± 891) werd in 858 patriarch van Konstantinopel als opvolger van Ignatius (± 798-877; patr. in 847), die door keizer Michael III was afgezet. Hij werd door een deel der bisschoppen niet erkend en door paus Nicolaas I veroordeeld; hij slaagde er echter in geheel eigenmachtig in 878 ten tweede male de patriarchale zetel te verkrijgen. In 886 werd hij door keizer Leo IV opnieuw afgezet. Photius is de voornaamste vertegenwoordiger van de wetenschap en de cultuur van zijn tijd.

7 *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri De Viris Illustribus Liber*, C. XI bij Migne, *P.L.* XXIII, 853 (kol. 663).

8 *ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ Clementis Alexandrini Stromatum liber primus* C. VII bij Migne, *P.G.* VIII 124 (kol. 735/6); *ibid.* lib. IV C. XVII, Migne, *P.G.* VIII 221 (kol. 1311/2); *ibid.* lib. VI C. VIII, Migne, *P.G.* IX 275 (kol. 287/8).

9 *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ Sancti Irenaei Episcopi Lugdunensis et Martyris Detectionis et Eversionis falso cognominatae Agnitionis seu Contra Haereses Libri quinque* III C. 3 bij Migne, *P.G.* VII, 176 (kol. 849/850.)

10 Zie Hieronymus t.a.p.: ‘Scripsit ..... Epistolam, ... quae mihi videtur characteri Epistolae, quae sub Pauli nomine ad Hebraeos fertur, convenire’.

quod hic Clemens, ut et Lucas, et quisquis ille est scriptor ad hebraeos epistolae, antequam Christiani fierent, Graecum sermonem ex eruditis auctoribus hauserant, cujus nitor, ubi non aliena dicta aut ex sacris literis deprompta verba suis inserunt, sed liberiori dictione utuntur, facile cognoscitur. Hinc illae voces *μεγαλοπρεπὲς, ἀπροσωπολήπτος, ῥιψοκινδύνους, ἀντεπαίνετος, ἐργοπαρείχτης, ἀξιαγάπητος, μωμοσχοπεῖσθαι, ἑτεροχλινὲς, ἑτερογνώμον* et quo Lucas quoque utitur *ἀντοφθαλμεῖν* aliaque similia; et ipse sermo non ut *ἑβραίζουσιν* in minutias concisus, sed largius fluens. Nam et lectum ab illo Euripidem et Sophoclem ostendunt sententiae ex illius Phoenissis, hujus Ajace translatae. Accedunt indicia non simulatae vetustatis, quod de Christo semper loquitur, non ut posteriores *πλατωνιχώτερον*, sed simpliciter plane et ut Paulus apostolus solet. Alia quoque dogmata postea subtilius explicata tractat *ἀφελέστερον* et vocibus *χλήσεως, χλητῶν, ἐχλεχτῶν* sensu plane Paulino utitur. Quod in veteris Instrumenti locis purissimam neque adhuc interpolatam sequitur septuaginta senum versionem.

Sed nec illos spernit hebraeorum libros, qui secundum vetus Instrumentum apud Christianorum antiquissimos auctoritatem habuere. Quod verbis rebusque utitur desumptis ex iis, quae Paulus, Petrus et ille ad hebraeos scripsere; non etiam ex illis libris, quae Euangelia nos vocamus quaeque post Epistolas prodierunt. Quod dicta quaedam usurpat non scripta, sed ut memoria recente per manus tradita; quod nusquam meminit exsortis illius episcoporum auctoritatis, quae Ecclesiae consuetudine post Marci[1] mortem Alexandriae atque eo exemplo alibi introduci coepit, sed plane ut Paulus apostolus Ecclesias ostendit communi presbyterorum, qui iidem omnes et episcopi ipsi Pauloque dicuntur, consilio fuisse gubernatas. Nam quod *ἀρχιερέα, ἱερέα, λευίτας* et *λαιχούς* nominat, omnia ista nomina non ad Ecclesiam, sed ad templum Hierosolymiticum pertinent, unde infert omnia certo ordine agenda, si Iudaeis, tanto magis Christianis.

Tempus ipsum quo scripta est haec Epistola ego ad finem Neronis, aut certe ad eos annos, qui Vespasiani imperium antecesserunt, referam[2]. Nam oblationum meminit, quae in templo ex lege fiebant, sicut et ad hebraeos scriptor, post cujus epistolam hanc scriptam credo eoque fieri, ut aliqua inde sumta suae intexuerit Clemens.

Mirum videri possit dissidia ista Corinthiorum Christianorum ad vim usque et, ut loquitur, bellum, id est rixam, progressa, nisi et de aliis ex hebraea gente Christianis similia commemoraret in epistola Iacobus. Ex iis autem, quorum ad vim usque progressa erat animi impotentia, quosdam a magistratibus in carcerem datos, non est quod miremur. Neque enim de nihilo est, quod Ponticis Christianis scribens Petrus tam sollicite eos monet: *μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς ἢ χλεπτης ἢ χαχοποιός*[3].

Hae sunt causae, cur hanc ego epistolam non modo genuinam arbitrer, sed et nulla in ea manus adulterae vestigia agnoscam.

1 Er is een traditie, volgens welke de evangelist Marcus de stichter van de kerk van Alexandrië zou zijn; vgl. Eusebius van Caesarea, *Hist. Eccl.* II 16 (Migne, *P.G.* XX, kol. 173). Het jaar van zijn dood is onbekend.

2 Nero stierf 9 juni 68 en Vespasianus begon zijn regering in 70. De brief moet in het laatste jaar van de heerschappij van Domitianus (81-96) of in het begin van Nerva's regering geschreven zijn; zie P. Godet, *Clément Ier de Rome (Saint)* in *Dict. Théol. Cath.* III, kol. 48 vv., in het bijzonder kol. 50.

3 *I Petrus* 4, 15.

Alteram epistolam[1], cujus fragmentum additum est, quanquam Clementis et ipsa in libris nonnullis nomen praetulit, non esse tamen ei tribuendam etiam veteres judicarunt, quorum auctoritati accedit characteris diversitas. Neque tamen dubito, quin primi saeculi sit opus, scriptum ante constitutum Ecclesiarum consensu canonem et forte alterius alicujus Clementis.

Haec, quae mihi visa, eadem libertate, qua colloqui tecum mihi concesseras, ad exactissimum de rebus omnibus judicium tuum, vir omni ex parte incomparabilis, defero planeque mihi credas velim virtutum tuarum imaginem semper mihi ob animum versari, quas si vel longo intervallo detur subsequi satis mihi felix in quavis fortuna videar.

Francofurti XVII Iulii. 1634.

T.A. obligatissimus
H. Grotius.

1939. 1634 juli 17. Aan J. Dupuy[2].

Non miror, vir nobilissime, veteres me abs te accepisse literas, quippe quae scriptae Maii die duodecimo[3], Iulio demum mense et quidem affecto ad me pervenerint, cum magno illae ambitu Hamburgo, ubi esse putabar, Francofurtum, ubi nunc sum, advenerint. Causa mutandae sedis fuit vir nostro saeculo maximus, Suecici regni cancellarius[4], qui et literis valde honorificis me advocavit et benignitate summa excepit.

Non tam longe ab amicis Lutetianis absum, ut non eousque excurrendi sperem copiam fore.

Interim laetum erit cognoscere non modo, quomodo vos et Thuana domus[5] et congerronum cohors valeatis, sed et quomodo res regis[6] regnique procedant, quibus, ut debeo, omnia opto maxima. Est quod gratulemur et promotos per Lotharingiam Elsatiamque fines et cum Batavis foedus ex sententia confectum[7] et nascentes citra ultraque Alpes et in ipsis Alpibus occasiones, quas in Francici nominis gloriam vertant non alias maiores regis exercitus. Quod hic maxime optatur est, ut detracta persona palam hostilia induatis in illos, quorum potentiam tam diu sub causae alienae nominibus carpitis. Abiisse spem, quae affulserat restituendae in regiam domum concordiae idque artibus factum Hispanicis intelligimus; quod ulciscendi, securitatique suae simulac publicae consulendi rationes cardinali[8] inter eminentissimos eminentissimo non deerunt.

1 Zie P. Godet, *Clément Ier de Rome (Saint)* II *Clément Ier (Homélie ou prétendue seconde Epître de saint)* in *Dict. Théol. Cath.* III, kol. 54 vv.; de tekst bij Migne, *P.G.* I, kol. 329 vv.
2 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 12. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 125; *Ep. ad Gallos*, p. 350.
3 In die brief, die verloren is, zal Dupuy Grotius' schrijven van 26 april (no. 1926) beantwoord hebben.
4 Axel Oxenstierna; zie no. 1928, p. 248 n. 8.
5 De zoons van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou; zie IV, p. 2 n. 8.
6 Lodewijk XIII.
7 Op 15 april 1634 waren te Den Haag Frankrijk en de Republiek overeengekomen dat de Staten-Generaal de oorlog met Spanje zouden voortzetten met steun van Frankrijk. Vgl. no. 1874, p. 179 en n. 5 aldaar.
8 De Richelieu.

Conventum hunc more Germaniae cunctabundum ultro etiam turbat, qui non ad implendum sed ad explorandum conventum legatos suos misit, Saxo[1]. Nam et Magdenburgensem ditionem, quam Sueci armis peperere, filio suo[2] repetit et omnes amicitias externas ut incommodaturas Imperio suspectat et oraculum doctoris Hoii[3] consuluit responsumque accepit impium plane fore, si lutherani[4] sacrorum suorum impetrent libertatem, ideo tantum sperni pacem ut Calvini sectatoribus bene sit. Quanto rectius Galli vestri, qui paci seu bello pariter se adjutores promittunt simulque et Saxonis et Suecorum et Romano catholicorum negotia agunt, calvinianis vero principibus insuper magnas mercedes dant annuas.

Et haec quidem Francofurti fiunt. Laborat interim graviter obsessa et praemunitionibus in partem exuta jam Ratisbona[5], justo serius eo adventuris uti creditur, Wimariensi[6] et Hornio[7], si modo Caesariani, quod et potuerunt et debuerunt facere, vallo castra sua tutati sunt contra vim externam. Nam ut Banerii[8] Arnhemiique[9] copiae Silesiam incursantes, etiamsi prosperos vel maxime successus habeant, Caesaris filium ab obsidione ad parandam novo imperio gloriam expetita abducere queant, quis speret? Interim quam in partem detonitura sit illa ex Rheticis Alpibus procella, *ἀποχαραδοχοῦμεν*.

Ab Arschotii[10] capite aversum periculum intelligimus, capucino fratre[11] deprecante. Interim satis magno illi stat officium suum in opprimendis seminibus defectionis Hispano venditasse.

Omnia, quae votis expeti jus fasque est, tibi, fratribus tuis[12] et amicis opto.

VII/XVII Iulii MDCXXXIV.

T. nob. addictissimus

H. Grotius.

Si rescribere vacet - et utinam vacet - mittantur literae ad mercatorem Belgam Sebastianum de Nouille[13], hospitem hic meum, aut dentur Heufdio mercatori[14], apud vos aulico, qui eas curaturus est.

Adres: A messieurs Messieurs du Puy, à la maison de monsieur de Tou, A Paris.

In dorso: Renvoier *en:* Julliet 1634.

1 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
2 Johann Georg II (1656-1680; geb. 1613).
3 Matthias Hoë von Hoënegg, protestants theoloog (1580-1645), invloedrijk hofprediker aan het hof van keurvorst Johann Georg.
4 Met andere hand bovengeschreven: calviniani.
5 Regensburg werd op 22 juli 1634 heroverd door Ferdinand (1608-1657), koning van Hongarije en van Bohemen, zoon van keizer Ferdinand II en later, in 1636, diens opvolger.
6 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar; zie no. 1897, p. 211 en n. 9 aldaar.
7 Gustaf Karlsson Horn, graaf van Björneborg, Zweeds generaal.
8 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
9 Hans Georg von Arnim; zie no. 1905, p. 222 n. 1.
10 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7.
11 Pater Carolus; zie no. 1825, p. 108 n. 5.
12 Pierre en Christophe.
13 Niet nader geïdentificeerd.
14 Johan Heufft, bankier te Parijs, die o.a. als agent van Zweden optrad.

1940. 1634 juli 24. Aan Willem de Groot[15].

Frater optime,

15 *Epist.*, p. 850.

Si quis sit apud vos dicaculus, qui libros scribere possit non edentulos, quales jam aliquammultos in Societatis Indicanae curatores prodiisse vidimus, scito talis hominis operam hic desiderari. Et labori ejus pretium fore annuum, unde honeste se sustentet, sive jam nunc pacisci id voluerit, sive rem arbitrio alieno permittere. Vondelius[1] forte et Costerus[2] tales monstrare aliquos possent.

Ratisbonae metuimus: non tamen in praesens. Legatus Pavo[3] his diebus misit aliquoties, ut me conveniret; tempore indicato advenit nec ego mutuo deero officio.

Parentibus clementem opto senectutem, uxori tuae[4] et liberis amicisque res prosperas.

Scribebam 14/24 Iulii 1634, Francofurti.

Tuus tui merito amantissimus frater
H. Grotius.

1941. 1634 juli 31. Aan Willem de Groot[5].

Multum me consolatae sunt literae, mi frater, tuae, quibus prosperiorem optimi parentis valetudinem intelligo. Ego quas ad te rescribo literas quasi et ipsi scriptas accipi velim.

Amstelodamo Francofurtum commeant semper nuntii. Hospitium nunc ubi uxor aderit, quam cras, ut spero, una cum filio filiabusque[6] reperiam in proximo Hanoviae oppido, sumam apud mercatorem Belgam, cui nomen Willequeari[7]. Petrus et Didericus[8] spero eos profectus in sua quisque arte facient, ut brevi in usu aliquo esse possint.

Hic non ille tantum Iunii filius[9] adverso rumore est, sed ei illi, qui, dum omnem undique gratiam aucupantur, tyronibus tanta onera imponant.

Gallia videtur ad motus novos spectare. Danus pacis negotium commendat annitente Anglo.

De Euangelicorum restituenda communione multi et reformati et lutherani praeclara habent mandata. Egi heri cum legatis Brunsvicensibus. Sed non potest res toto seculo corrupta subito sanari. Erumpunt nunc mala, quae Euangelicae rei attulit synodus Dordrechtana, quae parum abest, quin Ephesinae[10] nomen eripuerit *τῆς λῃστρικῆς*. Vale cum parentibus optimis, uxore tua[11] et liberis.

1 De dichter Joost van den Vondel.
2 Vermoedelijk de dichter Samuel Coster (1579-1665).
3 Cornelis Pauw (1593-1668), zoon van Reynier Adriaensz.; hij was belast met een zending naar de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Duitse vorsten van de evangelische belijdenis te Frankfurt.
4 Alida Graswinckel.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 850.
6 Cornelis, Cornelia en Maria.
7 Niet geïdentificeerd.
8 Over Pieter zie no. 1793, p. 73 n. 5 en no. 1922, p. 240 n. 2 en no. 1924; over Diderik zie nos. 1924 en 1916.
9 Bedoeld zal zijn Franciscus Junius Jr; zie III, p. 197 n. 2. Hij was een zoon van de Leidse professor Franciscus Junius (du Jon; 1545-1602).
10 Het bekende algemene concilie van Ephese, gehouden in 431.
11 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie; Alida Graswinckel.

Francofurti, 31 Iulii 1634 novi Cal.

Cras itidem hic exspectatur legatus Oxenstiernius[1] multa habens de Anglis querenda.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1942. 1634 augustus 7. Aan J. de Cordes[2].

Literas et viri maximi Bignonii et tuas Wigbeo[3] datas ad me non pervenisse haud mirum est, cum Hamburgum destinatae fuerint, unde et ego et tota familia mea satis longe absumus. Nam et uxor et filius[4] et filiae[5] Francofurti nunc omnes sumus. Interim ad Bignonium[6] literas et in iis meam de Clementis Epistola sententiam misi per nobilem Suedum, quem jam ibi esse arbitror.

Tibi pro literis meis tam diligenter curatis gratias habeo et pro iis, quae scribis super Aureliana controversia[7]. Scio non ignotum tibi, quam laxe vocem Sacramenti veteres Christiani usurpaverint, haud dubie eo vocabulo saepe designantes etiam ritus ab Ecclesiis aliquibus institutos, qui ad significationem aliquam mysticam viderentur non inidonei, neque id te latere non minus manuum impositionem quam baptismum apostolicis temporibus sine unctione ulla celebrata; neque vero quae propria erant illorum temporum *χαρίσματα* indulta per impositionem manuum nisi apostolicarum, haud dubie ut illis, quorum testimonio *ἐξ αὐτοψίας* superstruenda erat Ecclesia, inde fides minime dubitanda accederet[8].

Appropinquat jam tempus mercatus, quod ubi advenerit, non committam, quin legam Dubia Evangelica Spanhemii[9], relegam historiam Capelli[10], et Fragmenta illa, tum Polybii[11], tum aliorum mihi comparem.

1 Johan Oxenstierna; zie no. 1977, p. 313 n. 2.
2 Gedeelt. copie Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 33. Gedrukt *Epist.*, p. 126; *Ep. ad Gallos*, p. 352. Voor geadresseerde zie IV, p. 464 n. 4.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Cornelis.
5 Cornelia en Maria.
6 Jérôme Bignon; zie no. 1867, p. 167 n. 16.
7 No. 1938; voor de brief van Clemens zie aldaar en no. 1844.
8 De woorden ‘Scio non ..... dubitanda accederet’ in afschrift Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 33, waar de datering is op 7 - en niet zoals in de edities der *Epist.* en *Ep. ad Gallos* op 6 - augustus. De brief is van dezelfde datum als no. 1943 aan J. Dupuy, dus van 7 augustus; zie ook no. 1950.
9 Voor Friedrich Spanheim en zijn *Dubia Evangelica* zie no. 1925, p. 246 en n. 2 aldaar.
10 Vermoedelijk van Jacques Cappel (1570-1624), exegeet, filoloog en historicus te Sedan de *Historia sacra et exotica ab Adamo usque ad Augustum, demonstrationibus mathematicis fulta et documentis ethicis locupletata, auctore Jacobo Capello* Sedani, J. Jannon, 1613, ev. zijn *Historiae ecclesiasticae centuriae quinque, ab Augusti nativitate ad imperatorem Valentinianum III. Accessit Synopsis, cujus argumentum adversa pagina continetur ..... auctore Jacobo Capello* Sedani, typis Jannon, 1622. Voor een herlezing komt nl. het in 1634 te Genève verschenen *Historia apostolica illustrata ex Actis Apostolorum et Epistolis Paulinis ..... His additum est Historiae Judaicae .... breve ex Josepho compendium ..... Omnia studio ... Ludovici Capelli .... collecta*. Genevae, sumptibus J. de Tournes et J. de La Pierre van Jacques' broer Louis (1585-1658) waarschijnlijk nog niet in aanmerking.
11 Vgl. no. 1943, p. 267; in de catalogus van de najaarsmesse van Frankfurt van 1634 heb ik geen editie van Polybius vermeld gevonden.

Nescio an videris Georgii Calixti praefationem ad editos a se libros Augustini de Doctrina Christiana et Commonitorium Vincentii Lirinensis[1], ejusdem de Caelibatu Clericorum opus[2], deinde et epitomes Theologiae moralis partem primam cum digressione de arte nova[3]. Probo viri judicium et cum pacis amore conjunctam antiquitatis reverentiam[4].

Gaudeo ibi me esse loci, unde literae ad vos brevi tempore transire possint.

Vale, vir reverende.

Francofurti, VII Augusti novi Kalendarii 1634.

1943. 1634 augustus 7. Aan J. Dupuy[5].

Quam feliciter huc migraverim, vir nobilissime, tum aliis ex rebus intelligo tum inde, quod literas a vobis accipio multo quam soleo recentiores, quales et illae fuerunt quas XXVII Iulii ad me dederas, pro quibus multum debeo; nam et benevolentis in me animi signa vivida continent et quae publicis in negotiis geruntur eorum me ignarum non sinunt.

Ego nunc Ratisbonam a nostris amissam[6] tibi si nuntiem, serus sim, ut puto: solent enim volare talia. Causa mali partim ex tardis et saepe circa minima distractis Germaniae consultationibus, partim ex more vastandi agros, quod a Vinariensi[7] contra hostem repertum in ipsum vertet, et fame copiis facta debilitavit eum in modum vires militis, ut oppugnandis Caesarianorum castris quanquam vallo non circumdatis impares essent.

Periti rerum non tantum in hoc malo mali acceptum putant, quin in bonum converti possit ad excitandos e veterno Germanorum animos, ut diligentius rebus suis consulant; quod quo fiat felicius eos, quorum maxime res in manu est, Gallicam non amicitiam tantum, sed et opem respicere video. Certe nunquam in regno vestro, ut arbitror, aut imperia regis adeo supra omnes exceptiones posita, aut tanta vis militum, aut tam facilis pecuniae inveniendae ratio, magna omnia ad socios sublevandos praesidia.

1 *D. Augustini Libri IV de doctrina Christiana, Liberqve de fide & Symbolo, ac Vincentii Lirinensis Commonitorium, cum Prooemio Calixti prolixo, atqve Admonitione, sub finem adjecta.* Helmstadii A. 1629.

2 *Tractatus de conjugio Clericorum, qvo ostenditur Pontificiam legem, qva sacris ministris conjugium universim & simpliciter interdicitur, sacrae Scripturae, rectae rationi, justarumqve legum naturae, & Ecclesiasticae primaevae antiqvitati, prorsus adversari; imprimis autem, qvod Baronius, Bellarminus, & socii, asserunt, Apostolos eam sancivisse, absurdam novitatem esse. Sub finem agitur de haeresi Hildebrandina, & additur Appendix, nonnihil scriptorum, ad rem facientium, complexa.* Helmstadii 1631.

3 *Epitomes Theologiae Moralis Pars Prima: Una cum Digressione de arte nova, qvam nuper commentus est Bartholdus Nihusius, ad omnes Germaniae Academias, Romano Pontifici deditas & subditas, imprimis Coloniensem; Cujus Digressionis ergo haec Epitomes pars seorsim nunc editur.* Helmstadii, excudit H. Mullerus, 1634. Voor Nihusius' *Ars nova* zie no. 1930, p. 252 n. 7.

4 De woorden ‘Nescio an ..... antiquitatis reverentiam’ eveneens in de Parijse copie; vgl. p. 265 n. 8.

5 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 24. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 126; *Ep. ad Gallos*, p. 354. Beantw. d. no. 1950.

6 Zie no. 1939, p. 263 n. 5.

7 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar; zie no. 1897, p. 211 en n. 9 aldaar.

Pragam a Bannerio[1] Arnhemioque[2] captam praeproperus rumor attulerat. Vicina loca ab ipsis teneri constat. Turcarum copiae quo penetraturae sint, arrectis animis exspectamus. Sed sive in Poloniam bello jam Russico per viginti et quinque annorum inducias liberatam incumbent, eo minus metuendus erit Polonus[3] Suedis, si ad exitum labentes inducias bello mutare voluerit, sive in Hungariam Austriamque se injicient, Banerio Arnhemioque occasionem rei agendae dabunt, tristem quidem Christiano nomini, sed, ut nunc sunt tempora, non praetermittendam.

Quae per Tellinam vallem transierunt copiae, quo abiturae sint, hinc Belgae, inde Germani speculantur, parati inter se auxilia mittere in eam partem, quae maxime laboratura est, quando satis intelligunt non posse gentem alteram sine alterius periculo vinci bellaque duo quidem esse nominibus, caeterum in eventum unum conspirare.

Thuano[4] et Rigaltio[5] rogo omnia officia deferatis meo nomine. Et vos et illos salutant mecum uxor, filius maximus[6] et filiae[7], quos omnes heic habeo. Salmasio[8] spero aestatem hanc clementiorem fore et, ut est officiosus, plures illi pluresque indies amicos fore, contra injustos aemulatus praesidium et solatium.

Fragmenta Polybii[9] et aliorum inter ea, quae a vobis ad instantem mercatum venient, avidus exspectabo.

Vale cum optimis fratribus[10] et amicis.

Francofurti, VII Augusti novi Cal. anni MDCXXXIV.

T. Nob. addictissimus

H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy.

1944. 1634 augustus 11. Aan J. Oxenstierna[11].

Illustris domine,

Multos saepe viris magnis commendavi aut ipsorum precibus evictus aut ipsa ductus humanitate. Ceterum Petro Hartsvigio[12] pridem mihi noto non praesto commendationem, sed testimonium perhibeo, quod ipsi jure debetur, vix quemquam me Germanorum nosse, cui studia felicius praecesserint, non ad inanem speciem, sed ad solidos usus: ita judicio valet, ita per Galliam, Italiam aliaque loca ex virorum magnorum amicitia retulit optimam frugem, ita juris civilis scientiam

1 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
2 Hans Georg von Arnim; zie no. 1905, p. 222 n. 1.
3 Sigismund III.
4 Jacques Auguste de Thou, een der zoons van de in 1617 overleden historicus van dezelfde naam.
5 Nic. Rigault; zie over hem III, p. 188 n. 2.
6 Cornelis.
7 Cornelia en Maria.
8 Cl. de Saumaise was in 1631 te Leiden benoemd om er de plaats van Joseph Scaliger in te nemen, zeer tot misnoegen van Daniel Heinsius; vgl. IV, no. 1510, p. 217 en n. 5 aldaar.
9 Zie no. 1942, p. 265 n. 11.
10 Pierre en Christophe.
11 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Mus. Meerm.*, p. 4. Geadresseerde moet wel zijn Johan, de zoon van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
12 Zie no. 1794, p. 74 en n. 3 aldaar.

cum historiarum cognitione cunctisque rebus, quibus rempublicam gesturi instrui solent, junxit.

Filius est senatoris Hamburgensis[1], sed quod ipsid ad facilius obtinendas dignitates prodesse debuit, id contra vertit per familiarum certamina, frequens malum civitatibus, quae liberas se dici volunt.

Saepe a regni Suedici ministris admonitus, ut ei regno operam suam deferret, occasionem huc veniendi arripuit ex itinere Britannici legati[2] neque tamen movere quidquam voluit ante tuae Excellentiae adventum, cui quod innotuerit eo satis se beatum putat eoque non alii debitor esse vult honoris, si quis ipsi eminentissimi viri parentis tui[3] contingere poterit.

Ego ei viro maximo multos esse scio qui operam laudabilem praestent, sed si ab hoc non minora quam a quoquam sperari posse dixerim, haud vanum me credam pollicitationis.

Notum Tuae Excellentiae et Henricum Frisium[4] gaudeo utentem latino sermone ea puritate atque elegantia, ut pauci sint, qui cum eo possint contendere, omnium praeterea honestarum litterarum appetentissimum, ac prorsus magnae spei.

Sicut his felicitatem suam gratulor, ita filii mei[5] vicem doleo, quo ante hinc tua Excellentia discesserit, quam illum, quod optaveram, in tuam notitiam potuerim perducere.

Sed Deum precabimur, ut brevi te patri negotiisque te dignis sospitem sistat nobisque facultatem det devotissimum tibi animum rebus approbandi.

Francofurti, I/XI Augusti MDCXXXIV.

Tuae Excellentiae addictissimus
H. Grotius.

1945. 1634 augustus 12. Aan W. Schickard[6].

Uxor aliquamdiu post me morata Hamburgi tandem huc Francofurtum, quo magni cancellarii[7] accitu veni, me secuta est attulitque literas tuas[8] cum libro de Purim hebraeo[9], quod Amaren vocant leges veterum imperatorum Christianorum.

Ostendisti etiam in re non maxima magnum aliquid praestare posse virum, qualis tu es industrium.

Ea diligentia minutissima quaeque huc pertinentia excussisti addidistique *ἐπεισόδια*, illud quoque mihi persuasisti eorum, qui Christiani dici volunt, sub id tempus lasciviam ex moris judaici imitatione notam.

1 Hinrich Hartzwich? Vgl. no. 1794, p. 74 n. 3.
2 Vgl. no. 1938, p. 260 en n. 4 aldaar.
3 Axel Oxenstierna.
4 Heinrich von Friesen; zie no. 1803, p. 82 en n. 3 aldaar.
5 Cornelis.
6 Hs. Stuttgart, Hauptstaatsarch. Eigenh. oorspr. Copie Venetië, Bibl. de S. Marco, mss. Italiani Cl. XI, cod. XX col. 6789.
7 Axel Oxenstierna; zie no. 1928, p. 248 n. 8.
8 Vgl. no. 1930, p. 250 n. 10.
9 Zie no. 1930, p. 250 en n. 11 aldaar.

Utinam de synagoga eiusque functionibus ac moribus libellum nobis dare tibi vacaret. Eam operam perutilem fore spondeo. Vidi quod Buchstorfius[1], vir tibi soli comparandus, eo titulo edidit[2], sed multa desidero ex Thalmudicis et Rabinicis libris amplius haurienda.

Sunt et in Benjamini itinerario[3], quod nuper melius editum videris, nomina quaedam partim functionum partim honoraria, quae explicationis egent.

Vestri principis[4] qui heic sunt legatos non alienos esse a resarcienda inter evangelicos ecclesiastica pace multum gaudeo eiusque rei gloriam tibi, vir praestantissime, tibique similibus ingenue tribuo; quorum optata operamque prosperet *ὁ ἀρχιποιμήν*[5].

Vale, vir nate juvandis literis, et nos semper tuos crede.

Scribebam Francofurti ad Maenum II/XII Augusti MDCXXXIV.

T. Cl. addictissimus

H. Grotius.

Thomae Lansio[6], viro rarae eruditionis, pro mei memoria rogo gratias meo agas nomine.

De deliquiorum sideralium observatio[ne] meminero siqua peritus occurrerit.

Adres: Eximiae eruditionis viro Wilhelmo Schickardo, orientalium linguarum et matheseos professori, Tubingae.

1946. 1634 augustus 12. Aan G.J. Vossius[7].

Literas, quas scripsisti, vir praestantissime, Iunio mense[8], in uxoris iter dilatae nunc demum ad me pervenerunt, non et Hortensii[9] quae nescio quomodo, dum colliguntur, sarcinulae exciderunt; ei igitur me ut comiter excuses rogo, et quod unum non conspectis literis possum, dic gratias agere maximas et laetari me, quod spes sit, ut vir tibi probatus collegio quoque societur.

Sententiam de terrae rotatione damnatam Romano judicio[10] ut sacris literis inimicam non Italis tantum, sed et illarum rerum peritissimo Kepplero[11] placuisse scio, et multos quotidie reperio eam sectantes. Est tamen *ἐκ τῶν φαινομένων*

1 Johann Buxtorf d. Ä. (1564-1629), gereformeerd theoloog en hebraeïst.
2 Zie voor Buxtorfs *Synagoga Judaica* no. 1904, p. 219 en n. 3 aldaar.
3 Benjamin ben Jona, *Masaot schel Rabbi Benjamin*; zie - mede voor de door Grotius bedoelde uitgave - aant. IV, p. 152 n. 1.
4 Eberhard, hertog van Würtemberg; zie IV, p. 40 n. 9.
5 Vgl. *N.T. I Petr.* 5, 4.
6 Zie over hem III, p. 239 n. 10.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 122; *Ep. ecclesiast.*, p. 788. Antw. op no. 1930.
8 No. 1930 dd. 28 mei (= d. V kal. Iun.).
9 Martinus Hortensius; zie no. 1930, p. 251 en n. 1 aldaar.
10 Vgl. no. 1930, p. 251 sub n. 6.
11 De Duitse astronoom Johannes Kepler (1571-1630), evenals Galilei aanhanger van het stelsel van Copernicus; vgl. no. 1930.

ἀναπόδειχτος et argumenta sunt in contrariam partem haud levia *ἐχ τῶν φυσιχῶν* etiam ex umbrarum quibusdam observationibus, si Caesenati[1] credimus.

Sophompaneam nostrum[2] tibi non displicuisse, quin et nostri in ea lectione tibi non resuscitatam quidem - neque enim dormire eam apud te unquam credidero - sed acriore sensu impressam memoriam, est quod mihi gratuler. Sollicitudinem tamen pro me nimiam deponas velim. Prospicient mihi Deus et magnus cancellarius[3], nostri supra meritum aestimator.

Esse in patria qui mihi non desinant optima optare, hoc quoque inter solatia est. Ejusdem patriae incommodis indoleo, maxime cum video et pacem illis displicere et vix esse unde bellum gerant.

Pro Rhedano[4] gratias ago nec quicquam addo ad laudem operis, ne tuos dolores renovem.

Fabricius[5] neque visus est mihi - nam ante adventum ejus discesseram - neque redditae quas ei dederas literae. Bertholdo Nyhusio[6] de nova illa, qua dissentientes impetit via, erudite et prudenter respondit Calixtus libro de Arte nova, quem subjunxit libro de Theologia morali[7]. Hoc anno Helmaestadii editum id opus. Summa haec est in iis, quae de rebus sive humanis sive divinis credimus, nulla esse possessionis privilegia, asserentibus incumbere probationem. Probari autem non tantum quod totidem literis ostenditur, sed et quod per legitimas et homini non insano neque pertinaci fidem facturas illationes deducitur.

Discessionis causa, quae abs te redditur, optima est: non potuisse vivi sub tali dominatu neque integras nationes aut magnas nationum partes ideo debuisse a conventibus abstinere. Sed Calixti librum ut legas, rogo: multa sunt in eo utilia; multa ab aliis dicta quidem, sed a nemine exactius.

Vale, vir eximie.

Francofurti, 2/12 Aug. 1634.

Uxor et liberi nostri tuam[8] ac tuos officiose salutant.

Tuus semper

H. Grotius.

1 Inwoner van Cesena, bij Sidon. Apoll. *Ep. VIII Ad Candidianum*; zie W.B. Anderson, *Sidonius Poems and Letters* I, The Loeb Class. Libr. MCMXXXVI, p. 380.

2 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora*. Amsterdam, Apud Gvilielmvm Blaev MDCXXXV. Het werk was aan Vossius opgedragen; vgl. no. 1936. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157.

3 Axel Oxenstierna; vgl. no. 1928, p. 248 en n. 8 aldaar.

4 *Belgarum aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII; vgl. no. 1895, p. 206 n. 8. Vossius' zoon Dionysius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden.

5 Vincentius Fabricius; zie no. 1930, p. 252 en n. 2 aldaar.

6 Over Nihusius zie no. 1930, p. 252 en n. 5 aldaar.

7 Georg Calixt; zie no. 1930, p. 252 n. 6; voor zijn *Digressio De arte nova* en *Theologia moralis* zie no. 1942, p. 266 n. 3.

8 Elisabeth Junius.

1947. 1634 augustus 14. Aan Willem de Groot[1].

Francofurti jam sumus uxor, filius[2], filiae[3], recte Dei beneficio valentes. Expectabimus sub exitum Conventus hujus[4], qui sub finem mensis futurus creditur, quid de nobis facturus sit cancellarius[5].

Accessit me consiliarius quidam Hohenloïus[6], qui olim apud vos fuit ibique febri laboravit. Ostendebat mihi conceptam formulam transactionis Hohenloïorum cum Ernesti liberis eorumque matre[7]. Quaerebat, an renuntiatio litis arresti coram curia Hollandiae intentatae secum ferret abdicationem omnis crediti in Brunsvicenses. Dixi verba stricte sumenda nec eousque porrigi.

Patris et matris[8] valetudinem tolerabilem intelligere avebo. Novi post Ratisbonam amissam[9] nihil habemus.

Est hic eques Stickius[10], Briskensium toparcha, cum literis principis Arausionensis in hoc missus, ut duci Neoburgico[11] liceat inter Germaniae arma pacis jura servare.

Praeter haec nihil nunc quidem habebam, nisi vota pro familiae tuae et amicorum salute.

Francofurti, 14 Augusti 1634.

1948. 1634 augustus 19. Van B. Aubery du Maurier[12].

Monsieur,

Je ne puis me lasser de vous dire, ce qui est très vray, qu'a pene quelqu'un de vos plus proches, ny vous mesmes, auriez peu vivre avec plus de sentiment et d'impatience de vos longues souffrances que moy; ny par conséquent avec plus véhément désir de les veoir heureusement terminées et converties en quelque prospérité correspondante à mes souhaitz et à vos mérites.

C'est pourquoy je ne sçaurois aussy différer de vous témoigner par cellecy, combien m'a esté heureuse et aggréable la nouvelle, qu'aprez tant d'orages, aux-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 850.
2 Cornelis.
3 Cornelia en Maria.
4 De protestantse vorsten, die in 1633 met Zweden het verdrag van Heilbronn hadden gesloten, waren te Frankfurt met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna in vergadering bijeen.
5 Axel Oxenstierna; vgl. no. 1928, p. 248 en n. 8 aldaar.
6 Misschien de Johann Christoph Assum van brief no. 1951; zie p. 277 en n. 12 aldaar.
7 Sophia Hedwig, hertogin van Brunswijk-Wolfenbuttel, sedert 1632 weduwe van Ernst Casimir van Nassau, stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe. Aanspraken, die het huis Brunswijk had op huis en heerlijkheid Liesveld, een leen van de Staten van Holland en West-Friesland, waren overgegaan op Ernst Casimir, zijn gemalin en hun kinderen met het gevolg, dat zij in langdurige verwikkelingen raakten met Philipp Ernst van Hohenlohe, die vrijheer van Liesveld was, en diens erven, waaraan zowel het Hof van Holland als de Hoge Raad te pas kwamen. Bij sententie van de Hoge Raad dd. 17 september 1627 was Liesveld voor het huis Hohenlohe verloren gegaan. Nadien gaf de financiële afwikkeling tussen beide partijen nog de nodige moeilijkheden.
8 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
9 Zie no. 1939, p. 263 n. 5.
10 Christoffel Sticke, heer van Breskens. Zie no. 1921, p. 239 n. 8; zie ook no. 1951.
11 Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg.
12 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 1954.

quels vous avez si constamment résisté, finalement la bonté de Dieu vous ait conduit à si bon et désirable port, mettant au coeur d'un personage[1], auquel ses rares qualitez font tenir un si grand lieu de vous approcher de soy, affin que comme la meilleure Chrestienté, pour laquelle il travaille, reçoit d'excellens fruits de sa conduite, vous aussy comme instrument propre à seconder ses bonnes intentions, y puissiez coopérer par les dons que la mesme main vous a départiz, auxquelz je me réjouis extrêmement de veoir ce bonheur escheoir qu'où vous estes maintenant on sçaura les estimer par leur juste prix, nul autre n'en pouvant mieux juger que celuy mesme qui a sçeu faire ce choix. En quoy il confirme de plus en plus l'élection de ceux qui ont jetté les yeux sur luy pour le faire chef d'une si grande société, laquelle pour juste qu'elle fust ne pouvoit subsister longtemps sans une teste qui eust des conditions pareilles aux siennes, et qui se fortifiast d'aydes convenables pour un si grand oeuvre. Ce qui faict espérer à tous les gens de bien, que par sa main s'acomplira le dessein de ce grand roy[2], qui ne vivant plus au monde qu'en la mémoire des hommes ne pouvoit mieux ressusciter qu'en cet unique successeur de sa prudence et magnanimité, et qui par toutes ses actions répond si dignement à la nomination que tant de princes ont faict de luy pour une entreprise de telle importance. De laquelle je luy souhaitte parfaict succez et à vous d'y contribuer aussy heureusement que vous le sçaurez capablement, affin qu'entre les avantages qui vous en reviendront, le premier soit d'avoir rendu confuz ceux desquelz l'animosité a tasché déflestrir en vous ce que les non passionnez et plus sages y sçavent singulièrement honorer. Or je seray attendant en bonne dévotion par vostre moyen l'estat du public au service duquel vous estes appellé et celuy de vostre particulier establissement, que nul ne vous souhaitera jamais plus avantageux que moy.

En mon egard par la bonté de Dieu, je continue à jouir très doucement du repos de ma maison avec autant, et je l'ose dire, plus de contentement que peut estre beaucoup d'autres n'en trouvent dans les employs de ce temps.

Pour mes enfans, ils sont bien eslognez les uns des autres, mesmes de profession, l'aisné[3] et le plus jeune[4] estans en vostre patrie, où par leur choix ils ont ambrassé la profession des armes; le second[5] et le troisiesme[6] continuent leur cours en droict à Poictiers, d'où l'on me rend témoignage d'eux assez conforme à leur devoir et à mes désirs. Dieu veille leur donner à tous de pouvoir un jour servir le public, particulièrement vous et les vostres aussy utiliment comme affectionnéement. Je les voue à ces usages, auxquelz je le suis de si longuemain que je ne m'en dédiray de ma vie.

Sur quoy saluant humblement vos bonnes grâces, de Mad.[11e] vostre compagne, et de la belle et sage Cornelia[7], comme font ma femme[8] en ses filles[9], je vous supply me croire de plus en plus,

1 Axel Oxenstierna; vgl. no. 1928, p. 248 en n. 8 aldaar.
2 Gustaaf II Adolf, 16 november 1632 bij Lützen gesneuveld.
3 Maximilien (geb. 1608).
4 Maurice.
5 Louis (1609-1687).
6 Daniel (1612-1645).
7 Grotius' oudste dochter.
8 Renée de Jaucourt de Villarnould.
9 Louise, Eléonore, Amélie-Madelaine en Emilie-Catherine; zie IV, p. 153 n. 7.

Monsieur,
Vostre bien humble et plus affectionné serviteur
Dumaurier.

Au Maurier, ce 19e. d'Aoust 1634.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius. Port de Paris.
In dorso schreef Grotius: 19 Augusti 1634 Maurier.

1949. [1634] augustus 21. Van G.J. Vossius[1].

S.P.,

David Lommelius[2], qui has literas defert, ante biennium mihi, cum Hardervico se huc conferret, ab Isaaco Pontano[3] de meliore nota commendatus fuit, ac comperi favore neutiquam indignum. Parentem habuit honestum virum[4], cuius opera serenissimus Sueciae rex[5] saepius in rebus suis apud Hamburgenses locisque in aliis usus fuit. Erat is latine Graeceque eruditus versumque nunc Belgicum nunc latinum scite pangebat, *πολύγλωττος* adeo, ut duodecim fuisse complexus linguas dicatur. Uxorem[6] habuisse audio germanam illius sororem, prior quae coniux nostri praetoris Grotenhusii.

Adolescens ipse commendatione Paulli Pelsii[7] a secretis erit Cornelio Pauwio[8]. Multum literas amat et literatos, te ante omnes aestimat, ut debet. Eo minus sic poscenti literas denegare ad te potui, simul, quia semper ingenuum comperi.

Blauwius[9], quod nunquam alias, tardum nomen factus in excudendo Sophompanea tuo[10]. Diu novos et elegantes typos Francofurto exspectavit[11]. Sperabat autem posse se excudere tribus hebdomadibus, quae proxime antecederent tempus profectionis ad nundinas Francofurtensis. Sed ubi id tempus advenit, errorem suum animadvertit. De Sophompanea solo cogitarat: exciderat autem de recudendis simul piis poematis[12], quae non paullo plus spatii requirunt. Itaque dolet ob hanc culpam, ac quia inanem nunc conatum fore videt, si adlaboret, ut in nundinis compareant, satius judicat differre hebdomadem unam, alteram; simul ne aliis incommodetur, quibus

1 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Voss. ep.*, p. 269. Beantw. d. no. 1953.
2 David de l'Hommel Jr. (geb. 1584).
3 Johannes Isacius Pontanus, hoogleraar te Harderwijk.
4 David de l'Hommel Sr., over wie ik geen nadere gegevens vermeld heb gevonden.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Een zuster - haar naam heb ik niet kunnen vinden - van Anna de Vogelaer (geb. 1590), tweede van de drie echtgenoten van de Amsterdamse hoofdschout Jan ten Grootenhuys, over wie men zie I, p. 108 n. 4.
7 Paulus Pels, medestichter en burgemeester van Nieuw Hanau. aant.
8 Over Cornelis Pauw zie no. 1940, p. 264 n. 3.
9 Willem Jansz. Blaeu; vgl. ook no. 1922, p. 240 en n. 11 aldaar.
10 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas*; zie no. 1946, p. 270 n. 2.
11 Vgl. no. 1923.
12 Vgl. no. 1928.

praelum fervet. Equidem non patiar deinceps moras necti nec sane id ille acturus; potius singulari cura, quod nunc deliquit, corrigere conabitur.

Quas vero tibi gratias et quantas debeo, amplissime vir, quod divinum opus[1] meo nomini, huius homulli, dicatum eas? Equidem, quibus verbis vel gaudium meum vel quantopere me obstrinxeris eloquar, non invenio. Sane si duo, tria mihi omni contigerint vita, quae ad honorem meum putarim plurimum conferre, in iis reponi debet honos, quem habitum mihi ivisti. Quare gratias quidem ago et quantas possum ago, at non quas debeo. Solumque spondeo fore me, qui fui semper, vel si fieri possit, operam daturum, ut me ipsum vincam.

Filius tuus[2] sedulo audit Blauwium[3] in mathesi, ac in jure etiam a Corvino[4] institui coepit. Quotidie incrementa capit, non doctrinae modo, sed virtutis etiam ac modestiae. Id non alia de caussa, quam quia sic res se habet, scribo. Sane numquam mihi magis placuit. Quotidie est domi meae nec ullius utitur commercio, a quo possit corrumpi.

Commentarii mei Grammatici[5], ut spero, ante nundinas absolventur. Supersunt indices et pauca alia. Gaudebo me onere molestissimo defunctum.

Dum haec scribo, advenit Baro Jacobus Skyttius[6], iuvenis optimus et sititor doctrinae, imprimis eius, quae nobilitati esse usui maximo solet. Orationem molitur de laudibus sui regis[7]. Ait se de eo ad te scripsisse[8] rogasseque pauculis versiculis vel argumenti caussa ornare editionem velis. Simul postulavit plurimum te salutarem et verbulo hoc attingerem, quod dixi. Scio molestum esse sic ad placitum alienum a gravioribus avelli. Sed tamen iuvenis non est indignus, qui elogio tuo ad maiora excitetur. Et parentem[9] demereberis, quem non iniuria magnus rex magni fecit, dum in terris egit. Et multum est, quod in Suecico regno magnus est studiorum et doctorum patronus.

O quam gaudeo, magne vir et amice, quod post iniquitatem, non illam patriae quidem, sed quorumdam tamen, qui nimium in patria possunt, virtutes tuas aestimare sciat strenua haec Suecorum gens, ante omnes magnus cancellarius[10], vir immortalitate dignissimus, cui longam ac foelicem vitam exopto, non solum Suecici regni et Germanicae libertatis ergo, sed etiam tui caussa, cui quod nunc bene est, gaudeo et ut melius meliusque sit, exopto ringentibus quantum lubet invidis ac virtutis tuae inimicis.

Uxori liberisque multam salutem meo, conjugis[11] et liberorum nomine dicito.

Tibi devinctissimus,
Ger. Jo. Vossius.

Amstelodami, XII Kal. Sept. St. N.

1 Grotius wenste zijn *Sophompaneas* aan Vossius op te dragen; zie no. 1936.
2 Pieter; vgl. no. 1922.
3 Willem Jansz. Blaeu; vgl. no. 1922 en no. 1923.
4 Joannes Arnoldi Corvinus had zich na zijn verbanning uit Leiden (vgl. IV no. 1376, p. 20 en n. 1 aldaar) te Amsterdam gevestigd, waar hij zich met de rechtswetenschap bezighield.
5 *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem*. Amsterdami, Apud Guilielmum Blaeu 1635.
6 Vgl. no. 1914, p. 233 en n. 8 aldaar.
7 Gustaaf II Adolf.
8 Vgl. no. 1937, p. 259 en n. 5 aldaar.
9 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 en n. 1 aldaar.
10 Axel Oxenstierna; vgl. no. 1928, p. 248 en n. 8 aldaar.
11 Elisabeth Junius.

Adres: Amplissimo et incomparabili viro, Hugoni Grotio, J.C. Francofurti ad Moenum. per amicum.

In dorso schreef Grotius (de Romeinse datering niet inclusief omrekenend): 19 Aug. 1634. Vossius.

1950. 1634 augustus 25. Van J. Dupuy[1].

Monsieur,

Vostre lettre du 7e. de ce mois[2] m'a esté rendue avec celle pour le bon homme M^{r}. de Cordes[3]. Nostre court ne produisant aucune nouveauté remarquable nous avons choisi la voie de nos libraires s'en allant à Francfort pour vous faire response.

Si le S^{r}. Cramoisy[4] a besoin de vostre assistance vous nous obligerez de la lui départir et en sa personne vous obligerez tous les amateurs des livres qui espèrent par son retour veoir quelque nouveauté en cette matière. Vous avez en raison de dire que la prise de Ratisbonne[5] arriveroit à nous auparavant la réception de la vostre, cette nouvelle estant de trop grande conséquence pour demeurer si long temps en arrière. Mais ce qui nous a le plus surpris en cette rencontre est le bruit qui avoit couru auparavant du lèvement du siège avec grande déroute des Impériaux, et nous a esté pardonnable d'y avoir esté trompez, M^{r}. de Lisle[6] dont avez ouï parler et qui est de retour depuis un mois de son agence d'Allemagne en ayant receu plusieurs advis qu'il fut porter en grande diligence au roy[7] et a M^{rs}. les ministres, de sorte que cette nouvelle s'espandit par toute la ville comme très certaine; toutesfois M^{r}. le cardinal[8] qui est mieux adverti feit peu de cas de cet advis disant en avoir de contraires. Le pauvre homme a esté si confus depuis qu'il ne s'est osé monstrer, et ayant des gens qui ne lui veulent pas du bien ie creins bien qu'il finisse par là son agence.

Ce succez quoique favorable pour la maison d'Autriche n'a pas beaucoup estonné nos ministres, le roy comme vous remarquez très bien, estant très puissant en hommes et en argent et fort absolu dans ses estats. L'on a fait des recreues tant d'infanterie que cavallerie et outre cela de nouveaux régiments pour s'opposer à ceux qui voudroient entreprendre sur nostre frontière de Picardie, Monsieur frère du roy[9] par son dernier traitté avec le roy d'Espagne[10] devant faire invasion de ce costé-là. L'on a advis qu'il a donné de l'argent et des commissions pour lever des trouppes, mais que la pluspart des siens les ont refusées. Le roy est encore a Chantilly qu'il doit bientost quitter pour aller à Monceaux.

1 Hs. Leiden, UB., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1943; beantw. d. no. 1955.
2 No. 1943.
3 No. 1942.
4 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy (1585-1669), die in verband met de messe naar Frankfurt was gegaan en brieven voor Grotius had meegebracht.
5 Zie no. 1939, p. 263 n. 5.
6 Le sieur de L'Isle, agent van Frankrijk in Duitsland; nadere gegevens over hem heb ik niet gevonden.
7 Lodewijk XIII.
8 De Richelieu.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
10 Philips IV.

L'on travaille au parlement pour mettre fin au procès du duc de Lorraine[1], les délais et autres formalitez de justice estants tantost expirées; je crois qu'on lui confisquera son duché de Bar relevant de la Couronne. Le roy a depuis peu interdit tous les officiers en Lorraine et en establit d'autres en leur place, sçavoir une chambre souveraine à Nancy composée en partie du parlement de Mets, et M^r^. Rigault[2] y tient la charge de procureur général, et un autre à S^t^. Miel, où préside M^r^. de Barrillon[3], maistre des requestes pour cognoistre des appellations du Barrois. Celle de Nancy aura pour chef le président Charpentier[4] de Mets.

Madame de Guise[5] a receu commandement depuis peu de se retirer à Florence près de monsieur son mari[6], qui est une nouvelle affliction à la maison. M^r^. de Baugy[7], ambassadeur en vos quartiers, a esté révoqué M^r^. le cardinal n'estant pas satisfait de sa conduitte de delà. On ne sçait pas encore qui lui succédera; plusieurs croient que ce sera M^r^. de Charnacé, qui est en fort bonne opinion auprès des touts puissants.

M^r^. de Saulmaise[8] m'a escrit depuis pe(u) comme il commence à recouvrer sa santé par le moien de certaines pilules faittes des extraits des eaux de Spa, de sorte qu'il se remet à l'estude plus que iamais entreprenant un grand ouvrage de re vestiaria[9] où il y a apparence qu'il laissera peu à dire aux autres.

Je me resiouis que madame vostre femme et toute vostre famille soit auprès de vous, et souhaitte que le séiour de Francfort soit plus favorable à mad^lle^ Cornélia[10] que n'a esté celui de Paris, i'entends qu'elle y trouve bientost un mari à son gré et au vostre, estant de toute la maison et de vous particulièrement,

Monsieur,

Très humble et très obéissant serviteur

J. Dupuy.

De Paris, ce 25. Aoust 1634.

1 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie over hem III, p. 195 n. 8. Na de inname van Nancy door de troepen van Lodewijk XIII op 24 september 1633, welke stad hij voor vier jaar aan de Franse koning moest afstaan, abdiceerde Karel 19 januari 1634 en week met zijn leger uit naar Duitsland. Onmiddellijk werd hij bij arrest van het parlement voor schuldig aan rebellie en verraad verklaard en verbannen; het hertogdom Bar werd geconfiskeerd. Een en ander leverde de koning een doodsvijand op.

2 Nic. Rigault, over wie o.a. III, p. 188 n. 2.

3 Antoine Barillon de Morangis († 1645); hij was in juli 1634 benoemd en behield zijn functie tot 1635, toen Lodewijk XIII de chambre ophief, daar St. Mihiel zich had overgegeven aan Karel IV van Lotharingen.

4 Michel Charpentier († 1637) sedert 1620 ‘président pour sa Majesté ès villes et pays de Metz, Toul et Verdun’.

5 Henriette Catherine, hertogin van Joyeuse (1585-1656).

6 Charles de Lorraine, duc de Guise (1571-1640). Bij de moeilijkheden tussen Maria de Medici en Lodewijk XIII had hij de partij van eerstgenoemde gekozen en dientengevolge door De Richelieu gedwongen het land te verlaten had hij zich te Florence gevestigd.

7 Nicolas de Baugy († 1640) was in augustus 1628 tot ordinarius gezant in Den Haag benoemd; in 1634 werd hij vervangen door Hercule Girard de Charnacé (1588-1637).

8 Cl. de Saumaise; zie no. 1943, p. 267 n. 8.

9 Het werk, dat persklaar was, is nooit verschenen; zie Papillon, *Bibl. auteurs de Bourg*. II, p. 273 no. 22.

10 Grotius' oudste dochter.

Mes frères[1] m'ont chargé de vous faire leurs baisemains.

M[r]. le Baron Skytte[2] m'a rendu un mot de recommandation de vostre part, vous pouvez croire qu'en cette considération et pour ses mérites nous l'assisterons en tout ce qui nous sera possible.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius à Francfort.
In dorso schreef Grotius: 25 Augusti 1634 Du Puy.

1951. 1634 september 7. Aan Willem de Groot[3].

Literas ternas, mi frater, recte perlatas gaudeo.

Dicaculus quaeritur, qui linguas norit Belgicam et Germanicam: si is reperiri nequit, sufficiet Belgici sermonis notitia et quaeretur interpres[4].

De rationibus pacis ecclesiasticae inter Euangelicos constituendae prodierunt typis editae trium in Angliae[5] episcoporum sententiae, in quibus multa, quae nostrates homines, si sapient, in suas utilitates vertant.

Vidi et scriptum pastorum ecclesiae Parisiensis sive Carentonianae[6], cujus editio ideo inhibetur, ne ipsis ea res noxae sit. Nihil potest ad hanc rem apposite dici, quod non contra eat synodi Dordrechtanae molitionibus.

Hoc Germaniae Conventu[7] nihil est, quod operetur. Iam enim lassi omnes tractis diu deliberationibus ad finem properant. Quare et quae de pace Danus[8] atque alii monent differenda sunt in tempus aliud et locum, de quo necdum convenit.

Moram quoque incipiunt res Austriacorum prosperiores, quali rerum suarum cursu non solet illa domus multum aut de jure aut de spe sua remittere.

Ad prorogandas inter Polonos Suedosque inducias misit rex Galliae[9] praesidis Memmii fratrem[10]; missuros puto et Anglum[11] et Danum. Suecorum causa, ut puto, per Suecos agetur, ut rerum illius orbis commodorumque et incommodorum, quae ad gentem utranque pertinent, peritiores.

Assumius[12] jam hinc ad comitem viduam[13] abiit, mea opera levatus ista

1 Pierre en Christophe.
2 Niet Jacobus; deze was blijkens no. 1949 op 18 augustus nog in Amsterdam. Waarschijnlijk zijn broer Johan; blijkens no. 1923, postscriptum, was hij op of kort na 5 april naar Hamburg vertrokken om zich daar slechts enkele dagen op te houden. Vandaar zal hij verder gereisd zijn en - met een aanbeveling van Grotius - tenslotte in Parijs zijn aangekomen.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 850.
4 Vgl. no. 1940.
5 Gelezen moet worden ‘in Anglia’, tenzij na ‘Angliae’ een woord is uitgevallen. Het betreft de eerste, te Amsterdam verschenen, uitgave van *De Pace inter Evangelicos procuranda Sententiae Quatuor* ... Londini 1638; de eerste druk heb ik niet onder ogen gehad.
6 Dit geschrift heb ik niet gevonden.
7 Zie no. 1947, p. 271 en n. 4 aldaar.
8 Christiaan IV.
9 Lodewijk XIII.
10 Claude de Mesmes, graaf van Avaux (1595-1650); zijn benoeming tot extraordinarius ambassadeur in Denemarken, Zweden en Polen dateerde van 23 juni 1634.
11 Karel I.
12 Johann Christoph Assum (1581-1651), geheimraad van Hohenlohe-Langenburg.
13 Anna Maria, gravin van Hohenlohe-Langenburg-Van Solms, weduwe van de in 1628 overleden Philipp Ernst van Hohenlohe-Langenburg; vgl. IV, no. 1388, p. 41 n. 1.

suspiciuncula. De Stickio[1] recte conjicis. Iam ad ducem[2] et ad vos iit brevi reversurus, ut negotio isti culmen imponat.

Inclinatior mihi annus videtur, quam ut contra Antverpiam quicquam sperem. De Espinoïo[3] aliisque Belgis exsulibus hoc quidem satis constat sine Galli ope nihil illos agere posse. An vero eousque venturus sit rex, ut ipsis e suo solo hostica moliri sinat, non frustra dubito. Solent enim Gallus et Hispanus reges sub alienis nominibus alteri alter negotium exhibere illaesa interim domi pace.

Vossium, Barlaeum amicosque alios valere et nostri esse memores gaudeo. Nec parum mihi placeo, cum Sophompaneam nostrum[4] lectum probas; quod si agatur aut Delphis aut Amstelodami, velim librarios afferre exempla et aliorum librorum meorum et disquisitionis.

Petro[5] jus *πάρεργον* esse debet, *ἔργον τὰ τῆς σφαίρης καὶ τὰ πλοικά*. Diderico[6] male evenit, quod nulla hoc anno nostris obsidio est. Nam artis illius pars magna in flexuosis ad moenia accessibus, vineis, cuniculis sita est. Interim meminisse debet juxta *τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα* discenda sibi campidoctorum verba *καὶ τὰ τακτικὰ καὶ τὰ μηχανικά*, illa praesertim aevi nostri Pyriphlegethontea. Nos brevi puto certius aliquid de rebus nostris nuntiaturos. Interim bene procedunt omnia.

Francofurti 7 Septembris novi Cal. 1634.

Parentes et cognatos affines amicosque salutari velim. Rogo omnia amicorum opera utaris, ut quamprimum sciam, quis ab Hollandia - nam Foederatos quominus mittant excusasse intelligo - legatus[7] eat ad Suedos et Polonos. De dicaculo cura te libero. Videntur sibi jam aliquem dispexisse. Rogo etiam nos certos facias, an uxor tua[8] persolverit pro nobis minuscula debita, de quibus Cornelia[9] aviam[10] subito abiens monuerat; deinde si repertus est, ut intelligimus, parvus adamas Corneliae, per epistolam aut amicum, aut per ipsum toparcham Bressiensem[11] mittatur. De adventu quoque senatoris Reigersbergii[12] doceri cupimus.

Tuus toto animo
H. Grotius.

1952. 1634 september 19. Aan J. de Cordes[13].

Multis simul rebus, reverende senex, me beavit vester Cramoisius[14]; nam et literas a te attulit sane uberes eoque ipso gratiores, et Bodini scriptum manu

1 Christoffel Sticke, heer van Breskens; zie no. 1921.
2 Sticke was raad van Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
3 Guillaume de Melun (1580-1635), prins van Epinoy, markies van Richebourg en van Roubais, burggraaf van Gent en van Beaussart, hofmaarschalk van Vlaanderen, ruwaard van Henegouwen.
4 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas*; zie no. 1946, p. 270 n. 2.
5 Grotius' tweede zoon Pieter; vgl. nos. 1916, 1922, 1924, 1928.
6 De jongste zoon Diderik, die vestingbouwkunde moest leren; vgl. nos. 1916, 1924.
7 Zie voor het gezantschap naar Polen en Zweden no. 1991, p. 337 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
8 Alida Graswinckel.
9 Grotius' oudste dochter.
10 Aeltgen van Overschie.
11 Stichius; zie boven, nn. 1 en 2.
12 Nicolaes van Reigersberch.
13 Gedrukt *Epist.*, p. 127; *Ep. ad Gallos*, p. 356. Beantw. d. no. 1958.
14 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy; zie no. 1950, p. 275 en n. 4 aldaar.

librum[1] legi dignissimum. Et de supellectile sua, quam ad mercatum attulit, non pauca mihi spectanda exhibuit, quae spectasse juvet: a Petavio Synesium[2] et Rationarium temporum[3], Morini eruditas dissertationes[4] tum politica, historia et mathematica quaedam.

Bodinum in illo misso ad me opere agnovi, qualem existimavi semper, hominem rerum quam verborum studiosiorem, latinitate utentem haud plane nitida, metricarum legum pueriliter imperitum, Graecis literis vix imbutum, hebraicorum morum ac sententiarum satis gnarum, non ex interiore linguae illius cognitione, sed ex amicitia, quam coluit cum doctissimis hebraeorum, quae in illo *πληροφορίαν* eam, quae in Christianis requiritur, non parum labefactavit. In historiis et testimoniis citandis video eum a vero saepe abire, neglectu malo credere quam dolo; quamquam interdum vix est, ut doli suspicionem effugiat.

Caeterum nihil mihi novi laboris ad augendum de Veritate Christianae Religionis librum[5] hinc impositum intelligo. Nam si quae sunt, quae solidamenta illa arietent, quibus proprie Christiana fides nititur, iis occursum a me arbitror, quantum lectori non pertinaci sufficere possit. Si qua vero sunt dogmata in Christianismo late quidem recepta, sed sine quorum exacta notitia Christiani esse possumus, ea ad meum illud argumentum non pertinent.

Ad illud, de quo jam per literas contulimus aliquoties[6], ut redeam, - libens enim de rebus ejusmodi meas cogitationes cum viris piis ac moderate judicantibus, qualem te reperi semper, consocio - ego ita habeo: unctionem, non manuum impositionis, sed baptismi comitem, itidem ut mellis et lactis gustationem et alia quaedam, secundi saeculi esse *ἐπιφυήματα*; ex ea nata occasione, quod omnibus modis illorum temporum Christiani imprimenda animis crederent beneficia Dei maxima, quae per fidem in Christum, cujus professio in baptismo est, I Petri III. 21. nobis contingunt.

Qua de causa, quae Christus ejusque apostoli in sanandis corporum morbis

1 Jean Bodin (1530-1596). Zijn *Heptaplomeres, sive colloquium de abditis rerum sublimium arcanis*, ook wel *Le Naturaliste de Bodin* geheten, bleef lange tijd in manuscripto; de eerste uitgave werd in 1841 te Berlijn door G.E. Guhrauer bezorgd: *Das Heptaplomerus des Jean Bodin. Zur Geschichte der Cultur und Literatur im Jahrhundert der Reformation. Von G.E. Guhrauer. Mit einem Schreiben an den Herausgeber von A. Neander.* Berlin 1841.

2 De tweede druk: *ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΗΝΗΣ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ Synesii Episcopi Cyrenes Opera qvae extant omnia Interprete Dionysio Petavio Aurelianensi Societatis Iesv Presbytero, cujus ista studio ex veterum praesertim Christianissimi Regis Codicum fide recensita ac notis illustrata et eadem modo varia secunda hac editione multo accuratiora, et uberiora prodeunt* Lutetiae Parisiorum. Sumptibus Sebastiani Cramoisy, via Iacobaea, sub Ciconiis, M.DC.XXXIII.

3 *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Iesv Rationarivm Temporvm in partes dvas, libros decem tributum, In quo aetatum omnium sacra profanaque historia chronologicis probationibus munita summatim traditur.* Parisiis, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, M.DC.XXXIII, of waarschijnlijker ..... *In partes dvas, Libros tredecim tributum. In quo aetatum ... Editio Secvnda nouo ordine digesta, ac multis accessionibus auctior facta, et ab Auctore recognita.* Ibid. id. M.DC.XXXIV.

4 Ik vermoed: Jean Morin (1591-1659), theoloog; hij had kort tevoren in het licht gegeven *Exercitationes Biblicae de Hebraei Graecique textus sinceritate, Germana LXX. Interpretum translatione dignoscenda, illiusque cum Vulgata conciliatione*. Parisiis 1633.

5 De laatste uitgave was van 1633: *Hugo Grotius De veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior*. Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Ioannis Maire. MDCXXXIII; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 947.

6 Zie nos. 1884, 1925, 1931, 1942.

adhibuerant, ea et ipsi ad significandam animarum sanationem adhibenda censuerunt. Unctionem autem corporum malis pellendis usitatam et Marcus et Iacobus certi sunt testes[1]. Accessit simul elegans allusio ad ipsum Christianorum nomen et loca Scripturae plurima, quae dona Spiritus sancti unctionem vocant, Ioh. II. 27.[2] 2 Cor. I. 21. et alibi. Sicut autem exterior illa sanatio non in oleo solo, sed in tota actione, sic et interior sanatio toti actioni asscribitur, cui insunt et animi praeparatio et preces; quanquam mystica loquendi consuetudine symbolis tribui solet, quod toti actioni symbolicae debetur, ut multis locis et prophetarum et apostolicorum virorum testatum sit[3]. Neque miror, si qua ab Ecclesiis aut reperta aut a sensu exteriore ad interiorem traducta symbolicis actionibus Christi mandatum habentibus conjunguntur, cum istas quoque symbolicas actiones non nisi ex medio Iudaeorum usu Christus desumserit; apud quos et manuum impositio nota erat efficaciae qualisunque divinae, quae ex precibus pro alio adhibitis sperabatur, quod nos docent et hebraeorum libri et loca Marci X. 16, Lucae XVIII. 15, Act. III, ex quo uno communissimo ritu nata sunt nempe omnia, quae nunc stricte sacramenta dici volunt. Nam et nuptiarum *εὐλογία* olim peragebatur impositis manibus, et nunc apud Christianos Abissinos ita peragitur.

Librum de Scythis Bergeronis[4] quanto cum studio lecturus sim, satis intelligis, qui noris, quanti ego illius viri et diligentiam et judicium faciam.

Ego etiam nunc hic subsisto. Rerum Suedicarum et Polonicarum peritiores alii eo missi sunt, quo missus a vobis est praesidis Memmii frater[5].

Cramoisio si qua in re utilis esse potero, faciam, quod debere me non tuae tantum commendationi, sed et ipsius humanitati intelligo.

Alberii illa in Epistolam ad Romanos[6] vidi, non et librum alterum, cujus indicium facis[7]. De iis, quae per amicum veterem nostrum Wigbium[8] miseras, nihil dum nisi e tuis literis cognovi.

Vegetam senectam et suaves amicitias tibi opto.

19 Septembris novi Kalendarii, 1634.

1 Zie Marcus 6. 13; Jacobus 5. 14.
2 Bedoeld is de eerste brief van Johannes, 2. 27.
3 Bijv. 2 *Kon.* 5, 1-19; *Matth.* 3, 11; *Marc.* 6, 13; *Luc.* 4, 40; *Hand.* 8, 36 en vooral 1 *Petr.* 3, 21.
4 Pierre Bergeron (†1637); zijn 'librum de Scythis' ken ik niet. Wel is in l634 verschenen *Relation des Voyages en Tartarie de Fr. Guillaume De Rubruquis, Fr. Jean Du Plan Carpin, Fr. Ascelin, & autres Religieux de S. François & S. Dominique, qui y furent enuoyez par le Pape Innocent IV. & le Roy S. Louys. Plus un Traicté des Tartares, de leur origine, moeurs, Religion, conquestes, Empire, Chams, Hordes diverses, & changemens iusqu'aujourd'huy. Avec un abrege de l'Histoire des Sarasins & Mahometans; De leur pays, peuples, Religion, guerres; suite de leurs Califes, Roys, Soudans; & de leur divers Empires & Estats establis par le Monde. Le tout recueilly par Pierre Bergeron, Parisien.* A Paris chez Georges Josse, ruë Sainct Iacques, à la Couronne d'Espines. M.DC.XXXIV. Maar of dit het bedoelde boek is .... ?
5 Claude de Mesmes; zie no. 1951, p. 277 en n. 10 aldaar.
6 Claude Aubery (†1596), medicus en filosoof. Zijn commentaar op de brief van Paulus aan de Romeinen was in 1587 uitgekomen onder de titel: *Claudii Alberii Triuncuriani de fide catholica apostolica romana, contra apostatas omnes qui ab illa ipsa fide defecerunt, orationes apodicticae VI. Quibus epistola Pauli apostoli ad Romanos scripta catholice exponitur.* Lausannae, exc. J. Chiquellaeus. Het boek deed veel stof opwaaien en de auteur werd door de synode van Bern in 1588 veroordeeld.
7 Blijkbaar in een schrijven, dat tegelijk met dat van J. Dupuy dd. 25 augustus (na 1950) aan Cramoisy was meegegeven.
8 Vgl. no. 1942 en n. 3 aldaar.

1953. 1634 september 19. Aan G.J. Vossius[1].

Venit ad me hodie Lomelius[2] cum literis tuis[3] gratissimis, ut semper, nisi qua parte pro minore quam virtutibus tuis debetur amicitiae nostrae testimonio gratias agunt nimium liberaliter. Tu qui ista dicis, quid mihi tot tuis obstricto meritis dicendum relinquis? Nimirum silentium mihi injungis, quo res maximas colimus.

Lomelius ille et tua commendatione et Grotenhusii[4] Pelsiique[5] propinquitate et suis paternisque[6] virtutibus erit mihi semper in amicorum non vulgarium classe.

Blavius[7] si, quam in Sophompaneam[8] admisit culpam, filii mei[9] institutione resarcit, plus mihi accedet quam perierat. De eodem filio gaudio mihi est intelligere quae nuntias ea fide, quam saepe expertus sum: alios omnes blandiri facile adducerer, ut crederem, de te nihil nisi verum exspecto, nisi forte amor te in meos decipit.

Iuris aliquid delibare illum non nolo. Caeterum maxime cupio ab eo *τὰ σφαιρικὰ, πλοικὰ, ἐμποριχὰ* non disci sed perdisci. De moribus ejus certiorem fidem habere non possum quam quod te tuosque libentius quam alios accedit.

Grammatica tua[10] recognoscere aveo. Skyttio patri[11] multum debeo, filios[12] et amo et partim colloquio, partim operibus[13] notos plurimi facio. Sed operi a me non lecto testimonium praebere qui possum? *Οὐ πρέπει*. De rege[14] ipsius hoc nuper feci epigramma ponendum quo loco ille admirabili fortitudine Rhenum transiit.

> Sarmatiae domitor geminae Gustavus ad Alpes
> Codano vincens venit ab usque sinu.
> Vistula quem dominum cognorat et Albus et Ister,
> Transtulit heic illum supplice Rhenus aqua.

Magni cancellarii[15] in me humanitatem satis praedicare non possum.

Vale, vir optime atque amicissime, cum uxore[16] et liberis. Nostri omnes vos salutant.

9/19 Septembris 1634.

Has literas dixit Paulus Pelsius, qui mihi pro jure amicitiae saepissime et nunc

1 Gedrukt *Epist.*, p. 126. Antw. op no. 1949.
2 David de l'Hommel J[r].; zie no. 1949, p. 273 en n. 2 aldaar.
3 No. 1949.
4 Jan ten Grootenhuys; zie no. 1949, p. 273 en n. 6 aldaar.
5 Paulus Pels; zie no. 1949, p. 273 en n. 7 aldaar.
6 David de l'Hommel S[r].; zie no. 1949, p. 273 en n. 4 aldaar.
7 Willem Jansz. Blaeu; vgl. no. 1922.
8 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas*; zie no. 1946, p. 270 n. 2.
9 Pieter; vgl. no. 1922.
10 *Gerardi Ioannis Vossii de arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Guilielmum Blaeu 1635.
11 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 1.
12 Johan, Bengt en Jacob, die alle drie leerlingen van Vossius zijn geweest: Jacob heeft Grotius in Hamburg ontmoet; vgl. p. 233.
13 Behalve een *oratio in excessum Gustavi Magni* van Bengt Skytte, waarvan in Jacobs brief van 16 juli 1634 (no. 1937) sprake is, zijn mij geen werken van de zoons bekend.
14 Gustaaf II Adolf.
15 Axel Oxenstierna.
16 Elisabeth Junius.

quoque adest, missurum se ad filium suum[1], ut is hanc occasionem te salutandi tibique innotescendi habeat.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1954. 1634 september 20. Aan B. Aubery du Maurier[2].

Quanto affectu, amplissime vir, et me et mea amplectaris, si non intellexissem antehac, satis magnum mihi testimonium praebuit epistola[3], qua mihi viri prudentissimi rebusque actis nobilissimi[4] amicitiam gratularis. Utinam tam Christiano orbi utilis sit opera mea, quam ego ejus mala animo misereor. Comiter tu et hoc, quod eorum, quae perpessus sum, et te ostendis memorem et me immemorem non sinis:

... μέτα γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνήρ
ὅστις δὴ μάλα πολλὰ πάθῃ καὶ πόλλ᾽ ἐπαληθῇ,[5]

quorum utrumque in me convenit.

Potueram ego antehac advenisse ad illustrissimum cancellarium regni Suedici et Foederis Evangelici[6] gubernatorem tempore et his rebus et mihi prosperiore. Sed ut ipsius magnus animus rebus duris magis inclarescit, ita nos quoque aequum est tanti ducis exemplum sequi.

Videtur laborantis Germaniae spes posthac e Gallia pendere; quam utinam ratam praestet Deus. Post amissam inter lenta protestantium consilia Ratisbonam[7] et Danubiwertam[8] et infelix ad Nordlingam[9] praelium, quo prostrati sunt ferme duo optimi harum partium exercitus, trepidae civitates in adventum ex Alsatia Ringravii[10], ex Westfalia Hassii[11], Banerii[12] e Bohemia aegre se sustentant commodeque evenit, quod victores non in hanc partem incubuere, sed bifariam alii sub Hungaro rege in Bohemiam, alii sub regis fratre[13] in Belgarum fines abeunt. Sola Gallia vires habet, quibus restitui fortuna partium possit.

In Batavis quoque Bredae obsidio prima res semper prosperas principis Arausionensis[14] retudit, sed elatus suapte natura Austriacorum animus, tantis vero rebus elatior, hoc ipso forte dabit nudum casui latus.

1 Andries Pels (1591-1666), koopman te Amsterdam op de Keizersgracht ‘in de gekroonde Spelt’. aant.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 127; *Ep. ad Gallos*, p. 359. Antw. op no. 1948.
3 No. 1948.
4 Axel Oxenstierna.
5 Homerus, *Odyss.* XV, 400-401.
6 De protestantse vorsten, die in 1633 met Zweden het verdrag van Heilbronn gesloten hadden; zij waren te Frankfurt met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna in vergadering bijeen geweest.
7 Regensburg was op 22 juli 1634 door Ferdinand, koning van Hongarije en zoon van keizer Ferdinand II, heroverd.
8 Donauwörth was op 16 augustus in handen van Ferdinand van Hongarije gevallen.
9 Bernhard van Saksen-Weimar en de Zweden onder Gustaf Karlsson Horn waren op 6 september 1634 door Ferdinand, koning van Hongarije, bij Nordlingen verslagen.
10 Otto Ludwig (1597-16 oktober 1634), wild- en Rijngraaf, veldheer in Zweedse dienst.
11 Wilhelm V, landgraaf van Hessen (1627-1637; geb. 1602).
12 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van de Franse koning Lodewijk XIII.
14 Frederik Hendrik.

Et armatam et togatam militiam liberis tuis[1] opto felicem ac fortunatam meisque, ut in tuorum exempla succrescant; quibus ego, si quando ita Deo visum fuerit, pro hereditate relinquam virorum bonorum amicitiam, tuam tuorumque praesertim. Et mea mater familias tuae[2] et liberi liberis, imo omnes nos vobis omnibus et optima precamur et quicquid nostrae est opis, animo non personato deferimus.

20 Septembris novi Kalendarii, 1634. Francofurti ad Maenum.

1955. 1634 september 21. Aan J. Dupuy[3].

Quas ad me, vir nobilissime, misisti XXV Aprilis literas[4], eas cum optimi senis Cordesii literis[5] Cramoisii[6] manu accepi, cui, si quid praestare boni potero, id et ipsi et vobis deberi censebo.

Post Ratisbonae jacturam[7] secuta est Danubiwerta[8], post hanc praelium infelicissimum[9] his rebus, duobus optimis exercitibus prostratis, ita ut omnium ferme judicium sit nisi viribus Galliae restitui res non posse. Et bene evenit, quod victores partim in Bohemiam, partim in Belgicos fines abiere. Nam si hanc in partem vis illa et terror incubuissent, conventus hac in urbe[10] tamdiu tracti finis fuisset plane turbidus; nunc cum aliqua saltem concordiae[11] specie discessum est resque permissa directori[12] et manentibus heic adsessoribus.

Ego fratrem regium[13] a multis deseri non miror satis intelligens, quam alienum sit a Gallicis animis suo periculo et regii sanguinis obtentu res agere Hispani[14]. Si tamen ille aliquid movet, habetis apud vos profugos Belgas principes, per quos vos ulciscamini.

In Batavis Breda adventu marchionis Aitonae[15] exempta obsidio, in Flandriam terra marique in ..... ia tentamentum, Trajecti ad Mosam lubricus status, multum hebetant rerum diu prosperarum claritatem. Sed et ibi non minus quam heic remedium malis a vestra magnitudine opibusque sperabitur.

Adversus Lotharingum[16] videmini mihi non multo aliter agere quam is, qui, cum trabe caput alterius percussisset, ei, sibi ut caveret, inclamabat. Post vim non deerit juris species.

1 Zie no. 1948, p. 272 en nn. 3, 4, 5, 6 aldaar.
2 Renée de Jaucourt de Villarnould.
3 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583, f. 26. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 128; *Ep. ad Gallos*, p. 361. Antw. op no. 1950.
4 No. 1950; 'Aprilis' is een verschrijving voor 'Augusti'.
5 Vgl. no. 1952, p. 278 en n. 14 aldaar.
6 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy; zie no. 1950, p. 275 n. 4.
7 Zie no. 1954, p. 282 n. 7.
8 Zie no. 1954, p. 282 n. 8.
9 Zie no. 1954, p. 282 n. 9.
10 Zie no. 1954, p. 282 n. 6.
11 Er staat 'discordiae' gecorrigeerd in 'concordiae'.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
14 Philips IV.
15 Francisco de Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona.
16 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie no. 1950, p. 276 n. 1.

Baugiaco[1] successorem Hagae fama destinat Sancto-Stephanum[2], cum antehac Charnacaeum credidissent plerique. A Salmasio de re vestiaria[3] librum ubi habebimus, tecum censeo non inspiciendos nobis ejus argumenti alios; ita ille omnia cum pulvisculo solet corradere.

Uxor liberique nostri pro sui memoria gratias vobis agunt prosperaque domui vestrae precantur omnia. Baronem Skyttum[4] vobis iterum commendo.

Francofurti ad Maenum.
XI/XXI Sept. MDCXXXIV.
T. Nob. addictissimus
H. Grotius.

Adres: A monsieur Monsieur Jaques du Puy, à la maison de monsieur de Tou A Paris.

1956. 1634 september 21. Aan Willem de Groot[5].

Frater optime,

Ad literas tuas 16 Augusti scriptas, quas plane accepi veteres, nihil est, quod nunc respondeam, nisi de Ostfrisia non defuturum me occasionibus.

Ad alteras vero 11 (?) Septembris datas scire te cupio discessisse jam Conventum[6], satis honeste rebus adeo turbidis.

De me adhuc videbimus. Ego non dubitabam, quin hoc mercatu habituri essemus Tragoediam meam cum sacris[7]. De iis, quae addenda mones, vis quicquam video dignum sacris adjungi, nisi forte natalitia[8] mendis liberata; minime vero illud de Deipara[9]. De baptismi expositione[10] fiat, quod vultis. Quid si Silva ad Thuanum[11] addatur? Nam et ejus pars ad sacra pertinet. Cogita cum D. Vossio. Ad Vossium epistolam[12] inscripsi Romano more ut et ad regem[13] existimavique quae ei debentur praeconia, ita liberaliter in epistola posita, ut in ejus fronte non desiderarentur.

1 Nicolas de Baugy; vgl. no. 1950, p. 276 en n. 7 aldaar.
2 J. de Beaumont, sieur de Saint-Estienne; hij was de zwager van François Leclerc du Tremblay, de bekende père Joseph, vertrouweling van De Richelieu.
3 Vgl. no. 1950, p. 276 en n. 9 aldaar.
4 Johan Skytte; zie no. 1950, p. 277 en n. 2 aldaar.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 851.
6 Zie no. 1954, p. 282 n. 6.
7 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
8 *In Pascha, qui natalis vigesimus teriius; In Pascha anni MDCXIII, natalem trigesimvm; Pascha anni MDCXIV, qui natalis mihi XXXI.* Zij zijn inderdaad alle drie opgenomen in de *Hvgonis Grotii Silvae sacrae*, toegevoegd aan de *Sophompaneas* en wel resp. p. 149 vv., p. 153 v., p. 154 v.
9 Dit gedicht schijnt verloren gegaan te zijn.
10 *Baptizatorvm Pverorvm Institvtio alternis interrogationibus & responsionibus. Ex Balgicis aant. rhytmis, quos in carcere Hagiensi Hvgo Grotivs fecerat, ab auctore Latinè reddita*, p. 156 vv. van de *Sophompaneas*.
11 *Hvgonis Grotii Silva, ad Franciscvm Avgvstvm Thvanvm, Iac. Avgvsti F.* Excudebatur Lvtetiae Parisiorvm, MDCXXXIV met eigen paginering toegevoegd aan de *Sophompaneas*; eerder afzonderlijk verschenen te Parijs 1621; Ter Meulen-Diermanse, no. 137.
12 De opdracht aan Vossius, no. 1936.
13 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Caesarianarum copiarum pars maxima in Bohemiam gressa maximo metu has terras liberavit. Si unquam agitur Sophompaneas noster, vestitus Aegyptiaci, Aethiophici, Palaestini petendi essent a Salmasio[1].

Parentibus nostris et amicis omnia optamus fausta.

11/21 Septembris 1634, Francofurti.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1957. 1634 oktober 7. Aan Willem de Groot[2].

Scribo has, mi frater, Moguntiaco, ubi nos Rhenus a Caesarianis copiis defendit. Speramus Gallica ope res in melius ituras.

Nos recte valemus accincti itineri, quo nos ire magnus cancellarius[3] jusserit. His diebus pransus sum apud ipsum una cum Crafto comite Hohenloio[4], qui et ipse patris[5] et actionis suae in Brabantos meminerat. Qua de re rogatus non habebam, quod responderem, adeo parum ejus rei noveram.

Uxor, filiae[6], filius[7] mecum, parentes, te, tuam[8] tuos nostrosque omnes salutant.

Magontiaci, 7 Octobris 1634.

Tui amantissimus

H. Grotius.

1958. 1634 oktober 11. Van J. de Cordes[9].

Monsieur,

Je ne reçois jamais de vos lettres, que je n'en tire beaucoup de bonnes instructions, ce que j'ay particulièrement expérimenté en la vostre dernière, qu'il vous a pleu m'escrire le 19 du mois passé[10], où j'ay trouvé vostre jugement de ce meschant Colloque de Bodin[11], auquel j'ay pris grand plaisir. Et puisque vous m'escrivez n'y trouver aucune chose, qui puisse grossir vostre livre De veritate Religionis Christianae[12], il sera à propos que vous le rendiez à monsieur Cramoisi[13] pour le renvoyer avec ses livres, pourveuque vous n'en ayez pas besoin davantage;

1 Cl. de Saumaise; zie over hem no. 1943, p. 267 en n. 8 aldaar.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 851.
3 Axel Oxenstierna.
4 Kraft (1582-1641), graaf van Hohenlohe, heer van Neuenstein.
5 Wolfgang (1546-1610), graaf van Hohenlohe; wat bedoeld wordt met de ‘actio in Brabantos’, weet ik niet.
6 Cornelia en Maria.
7 Cornelis.
8 Alida Graswinckel.
9 Gedrukt *Insignium virorum Epistolae selectae, quae nunc primum prodeunt, ex Bibliotheca Jani Guilielmi Meelii J.C.* Amstelaedami, Ex Typographia Halmiana, MDCCI, p. 26. Antw. op no. 1952; beantw. d. no. 1959.
10 No. 1952.
11 Zie no. 1952, p. 279 en n. 1 aldaar.
12 Zie no. 1952, p. 279 en n. 5 aldaar.
13 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy; zie no. 1950, p. 275 en n. 4 aldaar.

car en ce cas, vous le pouvez garder, de sorte que vous le renvoyerez, ou le garderez ainsi que verrez pour le mieux. Et comme ce livre peut nuire grandement d'un costé, aussi peut il servir en quelque façon pour les questions naturelles qu'il traicte.

Pour vostre susdit livre, nous en avons veu depuis peu une troisième édition[1], d'une plus grosse lettre que les premières, que le fils de Jean le Maire[2] a apportée en cette ville, lequel m'ayant dit que vous y aviez adjousté quelque chose, j'en ay pris un, et m'estant venu voir le Sr. le Maire, je luy ay dit comme j'avois receu de vos lettres de Francfort, où vous estes avec vostre famille en bonne santé, et sur ce qu'il m'a dit que le bon monsieur Vossius avoit perdu son fils[3], qui nous avoit donné en latin l'histoire de Reydanus[4], j'ay pris part à l'affliction qu'il en a eu et vous aussi.

Je viendray maintenant à vous respondre sur ce que vous m'avez escrit, pour replique à la même précédente, à sçavoir, que l'onction appertenoit au baptesme et non à l'imposition des mains, de mesme que le goust du laict et du miel; sur quoy je vous diray que si quelques-uns l'ont ainsi pensé, cela est venu de ce qu'aux premiers temps tout aussi tost après le baptesme l'on chresmoit, et communioit les néophytes. Et pour le laict et le miel, on ne les donnoit qu'après l'Eucharistie; comme on peut voir dans les anciens rituels et par ceux qui en ont escrit ex professo. Et excusez moy si je vous dis que le goust du laict et du miel n'a esté en pareille observance que le chresme, et de fait l'un a cessé, et l'autre est demeuré.

Pour le reste de vostre lettre, j'en demeure d'accord avec vous; aussi désirerois-je que ceux qui traitent les controverses y voulussent apporter cette modération que j'apperçois en vostre procédé, et tout en iroit bien mieux; puisque tant d'un costé que d'autre, l'on ne doit avoir d'autre but, sinon que la vérité vainque, et non aucun parti, ayant toujours fait estat de fuir ce studium vincendi, duquel parle Sulpice Sévère[5], en le blasmant en la personne de ces évesques Espagnols, qui procurèrent la mort de l'hérétique Priscillian[6] et de ses fauteurs; auquel temps j'ay bien peur que nous ne soyons retombez.

Je quitteray ce discours, pour vous faire part de nos bonnes nouvelles, dont monsieur du Puy[7] - qu'on appelle maintenant monsieur de Sainct Sauveur, à cause du prieuré que monsieur de Thou[8] luy a donné - vous en escrivit hier le premier bruit qui venoit d'arriver; et à présent je les vous confirme, disant vous

1 De uitgave van 1633 genoemd in no. 1952, p. 279 n. 5.
2 Waarschijnlijk Dirck le Maire (geb. 1610), de oudste zoon van de bekende Leidse uitgever Jean le Maire; hij werd evenals zijn vader uitgever en boekverkoper.
3 Dionysius Vossius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden.
4 *Belgarum aliarumque gentium annales, auctore Everardo Reidano; Dionysio Vossio interprete*: Lugduni Batavorum MDCXXXIII. Zie voor de titel van het oorspronkelijke werk van Van Reyd no. 1895, p. 206 n. 8.
5 Sulpicius Severus (geb. ± 360, † tussen 420 en 425), historicus en hagiograaf; hij schreef o.m. *Chronicorum libri II*, een wereldkroniek tot het jaar 400. De plaats, waarop De Cordes doelt is *Chron.* II, 50 (Migne, *P.L.*, XX, kol. 157).
6 Priscillianus (†385) was een dwaalleraar uit Spanje; hij kwam in verzet tegen de hierarchie en vond instemming bij de bisschoppen Instantius en Salvianus en bij Hyginus van Cordova. Ondanks het krachtig protest van St. Martinus van Tours werd hij te Trier tot de brandstapel veroordeeld.
7 Jacques Dupuy; zijn brief van 10 oktober, waarop De Cordes zinspeelt, is verloren gegaan.
8 Jacques Auguste de Thou; zie IV, p. 2 n. 8.

que Monsieur, frère du roy[1], a couché cette nuict vers Soissons; le roy luy a envoyé des carrosses, et à ce qu'on me vient de dire, Sa Majesté luy est allé au rencontre. On dit qu'il s'est sauvé, sous couleur d'aller à la chasse du renard un matin, avec vingt cinq des siens, dont il n'y avoit que quatre, qui sceussent son dessein; et comme il fut en la campagne, il leur dit qu'il falloit aller chasser plus loin, et ainsi il s'est échapé des Espagnols. Dequoy la France a grand sujet de se rejouir.

Pour les livres, monsieur Petit de Nismes[2] est icy, qui fait imprimer ses Loix Attiques; estant fait, il ne manquera de vous en faire part. Je feray tenir vostre lettre à monsieur Bergeron[3], qui est à Blerencourt pour passer ses vacations; et ne me trouvant autre chose à vous dire, je vous salueray, avec madame vostre femme et toute vostre maison, priant Dieu de vous garder de tout mal et vous donner tout le bien que vous peut souhaitter,

Monsieur,

Vostre très-humble et très affectionné serviteur

Jeh. de Cordes.

De Paris, ce 11. October 1634.

Monsieur Bignon[4] ne vous a peu escrire de ce voyage, ce sera pour le premier, et quand vous escrirez à monsieur de Sainct Sauveur, mettes en la maison de monsieur de Thou, rue des Poictevins, derrière Sainct André des arcs. Monsieur le président Lusson[5] se porte fort bien. Monsieur des Hayes[6] aussi, qui est à Montargis pour ses vendanges.

1959. 1634 oktober 30. Aan J. de Cordes[7].

Maguntiaci nunc sum, reverende Cordesi. Et quanquam Francofurto non absum longe, hoc tamen damni sum passus, quod literas tuas 11 Octobris[8] datas multo quam aut debueram aut volueram serius accepi.

Placuisse tibi, quae de Bodini libro[9] mihi videri significaveram, gaudeo, ut qui judicium tuum semper fecerim maximi. Librum ipsum, etiamsi scirem haerere ibi adhuc Cramoisiaci[10] sarcinas, mittere tamen Francofurtum non auderem, ita infestae sunt viae non a Caesarianis tantum, sed a Foederatorum militibus, quibus stipendii egenis omnis licentia pro stipendio est. Itaque opperior tempus, quo sine periculo depositi fide me liberem.

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
2 Samuel Petit; zie over hem IV, p. 167 n. 5; zijn *Leges Atticae* is begin 1635 te Parijs verschenen.
3 Pierre Bergeron; zie over hem no. 1952, p. 280 n. 4.
4 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
5 Guillaume Lusson, president van de munt te Parijs.
6 Antoine de Hayes, wiens zoon Louis in 1632 was onthoofd; vgl. III, p. 203 n. 4.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 128; *Ep. ad Gallos*. p. 366. Antw. op no. 1958.
8 De uitgave *Epist.* heeft '2 Octobris', waarbij waarschijnlijk het 11 van het handschrift voor II is aangezien; bedoeld is no. 1958.
9 Jean Bodins *Heptaplomeres*; zie no. 1952, p. 279 en n. 1, zie ook no. 1958, p. 285.
10 De Parijse drukker-uitgever Sébastien Cramoisy; zie no. 1950, p. 275 en n. 4 aldaar.

In libro de Veritate Religionis Christianae, quem tertium vulgavit Mairius[11], ut quaedam sunt a me addita, emendata loca nonnulla, ita ipsius negligentia nova irrepserunt menda non pauciora prioribus.

11 Vgl. no. 1952, p. 279 n. 5.

Vossum valde dejecit filii[1], praesertim talis, desiderium: aegre illum amici solando, monendo, hortando ereximus.

Quae de unctione aliisque ejus generis quaestionibus scripseram antehac, ea gaudeo abs te credi prolata nullo partium, solo veri studio, cujus respectus haec quoque ut adderem fecit. Iustini[2] tempore videtur, ut lactis et mellis gustatio, ita et unctio nondum fuisse cognita, sed a lavacro homines statim adducti ad coetum, in quo et preces et Dominicae passionis sacramentum celebrabatur. Tertulliani[3] aevo statim baptismo subnexa unctio. Egressi de lavacro, inquit libro de Baptismo, perungimur benedicta unctione. Post unctionem sequebatur mellis et lactis societas, qua velut infantes recens nati alebantur. Apparet is ordo apud Tertullianum adversus Marcionem libro primo[4], ubi post mel et lac sequitur panis, quo Dominus corpus suum repraesentat. In libro de Baptismo, cujus facta est mentio post unctionem, sequitur manuum impositio advocans et invitans, ut ille optime loquitur, Spiritum sanctum[5]. Parvulis vero sicut post baptismum datam panis sacri calicisque alimoniam ante Augustini[6] aetatem certissimum est, ita de Tertulliani aevo quominus id credam, facit quod parvulorum baptismus tunc demum in usu esse coeperit neque tamen ita, ut in dilatione ullum periculum esse crederetur, ut libro illo de baptismo non longe a fine[7] docemur. Quibus omnibus astruendis alia afferrem loca, nisi me librorum copia hac in urbe deficeret. Haec igitur, qualiacunque scribere pro praesente copia potui, boni ut consulas rogo.

Nobilissimo Puteano[8] accessionem honoris et commodorum gratulor eoque magis, quod bene locati beneficii gloria ad Thuanum[9] pervenit.

Petiti Leges Atticas[10] videre aveo, ut cognoscam, an supra Scaligeri collectionem[11], qua usum me memini, aliquid praestiterit.

Viris amplissimis, Bignonio[12], Lussono[13], Thuano per vos preces meas allego, mei ut memores semper esse velint, quibus addam D. des Hayes[14] et Bergeronem[15], cujus libro magnam inivi gratiam ab iis, quos legendi compotes feci. Conspiratione amicorum extorquenda illi desidia est, ut multis talibus ornet seculum.

Vale, senex optime.

Maguntiaci, 30 Octobris 1634.

1 Dionysius Vossius; zie no. 1958, p. 286 n. 3.
2 Justinus Martyr († ± 165).
3 Q. Septimius Florens Tertullianus leefde van ± 160-na 220; de geciteerde plaats is *De Baptismo adversus Quintillam liber* c. VII (Migne, *P.L.* I, kol. 1315).
4 Tertullianus *Adversus Marcionem* I c. XIV (Migne, *P.L.* II, kol. 587).
5 Tertullianus *De Baptismo adversus Quintillam liber* c. VIII (Migne, *P.L.* I, kol. 1316).
6 Aurelius Augustinus (354-430).
7 Tertullianus *De Baptismo adversus Quintillam liber* c. XVIII (Migne, *P.L.* I, kol. 1330 v.).
8 Jacques Dupuy; vgl. no. 1958, p. 286.
9 Jacques Auguste de Thou.
10 Samuel Petit, *Leges Atticae*, Paris 1635; vgl. no. 1958, p. 287. Over Petit zie IV, no. 1499, p. 195 n. 10.
11 Scaligers *Leges Atticae cum commentario* zijn onuitgegeven gebleven.
12 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
13 Guillaume Lusson; zie no. 1926, p. 247 n. 8.
14 Antoine de Hayes; zie no. 1958, p. 287 no. 6.
15 Pierre Bergeron; zie no. 1952, p. 280 n. 4.

1960. 1634 oktober 30. Aan J. Dupuy[1].

Nobilissime vir,

Gratissimae mihi fuerunt ut omnia abs te hactenus ita et literae[2], quas decima Octobris ad me misisti hoc tantum dolenti, quod serius ad me Maguntiaci nunc agentem quam oportuerat, pervenerunt.

Verum est, quod scribis, me in hanc partem venisse, postquam inde abire bona fortuna coeperat. Respexit nos illa tamen, cum post Ratisbonae et Danubiwertae factum damnum[3], nihil memorabile a Caesarianis, late agros tenentibus, gestum est, nisi quod post ignobilia oppidorum Suinfortum et urbs Wirtsburgum, quam Germani latine, ut festive *ὀνοματοποιοῦσιν*, Herbipolim vocant, sine arce in eorum venerunt potestatem, levia sane tantae victoriae praemia, cujus jam fructus Hanovia, Francofurtum, Maguntiacum, Augusta, Norimberga, Ulma aut malevolentium aut pavitantium rumoribus destinabantur. Haec prima est post res tam malas gratia, quae regi Christianissimo[4] debetur, quod, dum ipse bellum non facit quidem, sed ostentat, ipsum illud ambiguum Caesarianorum consilia suspendit neque eos sinit ea facere, quae sine externo metu facturi fuerant.

Interim dies et imminens hyems magnis conatibus adversa dant spatium victis recolligendi animos, recolligendi vires. Non spernendas heic prope nos copias habet dux Bernhardus Wimariensis[5]. Bannerius[6] non longe a Thuringia ducit venientem e Bohemia exercitum. Hanovienses quotidianis excursibus oppidum suum captivis implent. Ipse Hungariae rex[7] Gallorum vicinitatem evitans Heilbrunae se tenet nec inde longe sub Gallassio[8] pars copiarum major, ex quo Hispani cum auxiliis sub Hispano cardinali[9] in Belgicos profecti fines, non modico metu Germaniam liberaverunt. Forcius[10] et Bresaeus[11] neque hostilia in Caesarianos coeptarunt neque Rhenum transierunt. Spes est impetraturos majora legatos, qui apud vos sunt a Germanico Foedere, et quidem prope diem, quando cunctationem, qualem experiuntur Batavici legati, res heic praecipites non ferunt. Pirnae proxime Dresdam colloquuntur Caesaris et Saxonis[12] legati incerto exitu, nisi quod rerum periti, nisi spes armis aliunde magis affulgeat, pacem magis, si non omni Germaniae, certe Saxoni augurantur. Est autem periculosum tam male cohaerenti corpori omne dissolutionis initium, ut non suapte vi tantum, sed et exemplo nocens. Et qui nuper Francofurti fuit conventus[13], quamquam specie concordiae discessit, introspicientibus tamen aperuit aemulatus et suspiciones et consiliorum diversa,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 128; *Ep. ad Gallos*, p. 362.
2 Vgl. no. 1958, p. 286 n. 7.
3 Regensburg was op 22 juli, Donauwörth op 16 augustus 1634 door de troepen van Ferdinand II onder diens zoon Ferdinand veroverd.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Bernhard van Saksen-Weimar.
6 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
7 Ferdinand (1608-1657), koning van Hongarije, koning van Bohemen, die in 1637 zijn vader Ferdinand II als keizer van Duitsland opvolgde.
8 Matthias graaf Gallas, Oostenrijks generaal.
9 Don Fernando, kardinaal-infant van Spanje; zie over hem IV no. 1652, p. 412 n. 11.
10 Maarschalk Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force (1558-1652).
11 Urbain de Maillé, markies van Brezé (tegen 1597-1650), veldmaarschalk.
12 Ferdinand II en Johann Georg, keurvorst van Saksen.
13 Zie no. 1954, p. 282 n. 6.

quae utinam ignota sint Caesarianis; sed nota sibi esse ostendunt, dum singulis ac praecipue civitatibus tentamenta adhibent non damnosae pacis, si pacem separent.

Cancellarius[1] vir ut prudentissimus, ita fortissimus, retinet quidem ut semper magnum animum, sed qui ut tot morbida sustentet, magnis auxiliis eget. Regi vestro eam manere mentem, ut a religionis controversiis causas foederum discernat, multis gaudendum est. Deus, cui haud dubie sincera ejus pietas cordi est, scelerata in ipsius salutem consilia in auctores vertat. Propinquam vobis esse aulam, ob id quoque laetus intelligo, quod de regis et lateri ipsius haerentium vita ac valetudine nuntios habebimus et certiores et recentiores.

Est heic regis legatus D. Fequierius[2], vir armis consilioque egregius; exspectatur praeterea Lagrangius[3]: rerum Germanicarum periti ambo, calidior hic, ille prudentia ac comitate supra militem laudatus omnibus, quos novi, etiam illis, quorum rationes a vestris discrepant. Ego eorum amicitiam ut debeo, facio maximi.

V.A. Bignonio[4] et officiosissimo Pelleterio[5] multum debeo, quod, cujus praesentis commoda curarunt enixe, ejus etiam absentis memoriam colunt. Illis, Thuanae[6], vestraeque domui omnia opto prosperrima. De Sancto-Stephanio[7] jam intellexeram, ut et hoc, non optime ei antehac convenisse cum Charnassaeo[8]. De fratre regio[9] docuit me, quae post tuas literas evenere, D. Fequierius. *Ἀποχαραδοχοῦμεν*, quorum usurus sit consiliis et quid facturus de matrimonio. Hic ipsius reditus, ut speramus, belli apud vos civilis in praesens semina, in posterum et spem omnem praeciderit.

Valete, amici omnes.

Maguntiaci, 30 Octobris novi Kalendarii 1634.

Gustavus Hornius[10] multam regis Hungariae humanitatem expertus nunc Ingolstadii asservatur valde heic desideratus prudentibus, quibus mos plus ponere in duce quam in exercitu. Ego quo magis res Germaniae ac praecipue civitatum statum video, eo habeo certius salutis nihil esse absque regis aperta ad bellum societate aut ejusdem auctoritate ad pacem, non jam dico aequam, qualis haberi antehac potuit, sed neque nimis gravem, neque Europae periculosam.

1961. 1634 december 16. Aan Willem de Groot[11].

Epistolam, mi frater, tuam, quam medio Octobris mense Lutetiam miseras, adhuc in Germania, nempe Borbetomagi Vangionum accepi, ubi nunc conventus est principum ac civitatum partis protestantium, tum super rebus aliis tum super

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Manasse de Pas, markies van Feuquières (1590-1640), Frans diplomaat.
3 Jacques de Loys, heer van La Grange aux Ormes, Frans gezant in Duitsland.
4 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
5 Misschien Isaac Pelletier; vgl. III, p. 278 n. 6.
6 De gebroeders De Thou; zie IV, p. 2 n. 8.
7 J. de Beaumont; zie no. 1955, p. 284 en n. 2 aldaar.
8 Hercule de Charnacé; zie no. 1874, p. 179 n. 5.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.
10 Vgl. no. 1954, p. 282 n. 9.
11 Gedrukt *Epist.*, p. 851.

iis pactis, quae legati foederis Lutetiam nuper missi huc retulerunt ad conventus arbitrium servata. Id in mora fuit, quominus de me certi quid constitueretur.

De valetudine nostrorum grata sunt quae nuntias et ex iis, quae addis, spero bene mihi velle Contarenum[1], virum illustri gente dignissimum.

Diderico[2] de vestibus prospexit jam mater. Hyemem alicubi agere debet, ubi domestica institutione aut exemplo proficiat ad eam artem cui destinatur; in qua simul ac processus fecerit aliquos, non deerit ei honestus locus.

Matrem[3] comitis Hohenloii[4], qui apud vos est, fratrumque ac sororum[5], vitae huic ereptam cum dolore hic intelligo. Fridericus comes[6], ad quem tutela recidit, metuit, ne Ernesti[7] liberi captantes infirmam et injuriis obnoxiam aetatem nova transactionis adferant turbamenta.

Ad patrem[8] scribere ideo dumtaxat distuli hactenus, quod in horas certiora me scribere posse sperarem. Id ei matrique[9] excuses velim. Deus et illos et propinquos amicosque nostros sospitet. Infortunatae dudum huic parti nova spes decusque affulsit depulso hoste ab obsidio arcis Heidelbergensis. Facto apparuit Caesarianis ex victoria plus negligentiae quam animi accessisse.

In sacris nostris poëmatis[10] si nondum eo ventum est, cupiam omitti Oden in qua est Mauritiis nitens Rhenus trophaeis[11].

Haec postquam scripseram ita tulit se res exortis cum legatis Galliae gravibus disputationibus, ut conventu Borbetomagi nondum soluto cancellarius[12] se Magontiacum transtulerit, quo illum secutus huic epistolae finem imposui. Arx Heidelbergensis iterum obsessa est anxiis Gallis, an contra ire debeant an quietos se tenere, donec de pactis illis conventum fuerit.

Vale cum nostris omnibus.

6/16 Decembris 1634.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Alvise Contarini, tot kort voordien Venetiaans gezant te Den Haag.
2 Grotius' derde zoon, die voor zijn studie in het vaderland verbleef.
3 Anna Maria, gravin van Hohenlohe-Van Solms (geb. 1585).
4 Dat zal Philipp Moritz geweest zijn, de oudste van de drie zoons van Philipp Ernst, graaf van Hohenlohe-Langenburg, en Anna Maria van Solms, die hun moeder overleefd hebben. Hij overleed in 1635; zie de desbetreffende noot bij no. 2028, p. 386.
5 De beide andere nog in leven zijnde zoons waren Joachim Albrecht (1619-1675) en Heinrich Friedrich (1625-1699); de dochters waren Anna Magdalena (1617-1670), Dorothea Sophia (geb. 1618), Eva Christina (1621-1681) en Maria Juliana (1623-1695).
6 Vermoedelijk Georg Friedrich; zie no. 1934, p. 255 n. 10.
7 Graaf Ernst van Hohenlohe; vgl. no. 1947, p. 271 en n. 7 aldaar.
8 Jan de Groot.
9 Aeltgen van Overschie.
10 Bedoeld is zijn in 1635 verschenen *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora*. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
11 *Ode in Natalem*; zie *Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio*. Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617, p. 24.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

1962. [1634] Aan N.N.[1].

Quae a Saxonicis legatis novissime in pleno consessu proposita sunt, perlegi, et, quid sentirem, tibi amice petenti non aperire non possum. Et quidem pietatis summae speciem prae se ferunt; Christianum est enim ignem extinguere, sanguinis profluvium sistere et miseriae finem facere, omnibus et sibi persuadere.

Quod autem fucatos pacis particularis tractatus non admiserit S.E.[2] non tam constantiae quam prudentiae laudem meretur. Quod enim omnibus periculosum, vix alicui tutum esse potest. Ulyssi numquam probari potuit Polyphemi clementia[3] neque fida satis recuperata amicitia, quae prioribus et magnis meritis retineri non potuit, ubi praesertim regnandi cupido omnia iura et vincula semel violavit et rupit: Optime sentit Celsitudo eius coniunctis et sociatis animis, consiliis, opibus et armis communem hostem debellandum, vel ad pacem generalem, fidam, veram et honestam cogendum esse.

In eo autem peccare videtur, quod directorium utriusque circuli Saxonici vindicat; sic enim status dividit, non colligit. Respublica Romana nunquam duos dictatores simul creavit et si uni corpori duo capita imponantur, monstrum erit. Ratio aliter constare nequit quam si uni reddatur[4]; hinc si omnes in unum corpus coalescere debent, unico ea animo et spiritu omnes regi oportet.

Est quidem serenissimus et fortissimus elector imperio dignus laudemque summam meretur, quod dum dictos circulos ad directorium suum provocat et invitat, illud promissis ingentibus commendat. Verum inter morbos seculi numeretur quod rerum hodiernus status tam praesens remedium ferre non possit; nullum enim discordanti societati superest quam ut ab uno regatur. Quae cum ita sint, satius est ut dicti duo circuli Hailbronnensi foederi se adiungant, novum vel contrarium non ineant.

Notae sunt causae, quibus circuli quatuor superiores commoti regendi foederis onus integrum humeris III.mi viri domini Oxenstiernae imposuerunt et ad illum solum omnia detulerunt. Id tum poscebat sanguis gloriosissimi Sueciae regis[5], libertatis Germaniae vindex, id etiam idem a Ser.mo electore, pro cuius auctoritate, dignitate et fortuna ad novissimam usque guttulam effusus est, postulat et flagitat.

1 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, cod. Supell. 13, f. 333. Copie Dantzig, Bibl. Gdańska Polskiej Akademii Nauk, Ms. 1202, f. 177/8. Copie Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 675, f. 42. De vredesonderhandelingen tussen Johann Georg, keurvorst van Saksen, en keizer Ferdinand II waren reeds in maart 1634 te Leitmeritz begonnen; in juli werden zij te Pirna - Leitmeritz was toen in Zweedse handen - voortgezet. Door toedoen van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna onderbroken werden zij na de nederlaag der Zweden bij Nördlingen (6 september 1634) weer opgevat. Nadat tussen de keizerlijke en Saksische strijdkrachten op 24 november een wapenstilstand was gesloten, werden de onderhandelingen tot medio januari verdaagd en eerst op 2 april 1635 te Praag hervat, waar op 30 mei d.a.v. de vrede werd getekend.
Grotius spreekt over de onderhandelingen te Pirna in brief no. 1960 dd. 30 oktober. Het komt mij voor, dat de brief aan N.N. van ongeveer dezelfde tijd is; daar gegevens voor nadere datering ontbreken, plaats ik het aan het eind van 1634.
De copie uit Dantzig wijkt op tal van plaatsen sterk af van de beide andere, die onderling praktisch gelijkluidend zijn.

2 Johann Georg, keurvorst van Saksen.

3 Vgl. Homerus, *Odyss.* IX, 116 vv.; Vergilius *Aen.* III, 619 vv.

4 Vgl. Tacitus, *Ann.* I, 6.

5 Gustaaf II Adolf op 16 november 1632 bij Lützen gesneuveld.

Verum quidem est summam rerum et regalia penes eos remanere opus esse, de quorum conservatione agitur. Sed Suecia arma sua non solum auxiliaria Germaniae intulit, sed et eandem iniuriis lacessita invasit; hinc fit, ut illa expeditione profligatis hostibus quaesitas ditiones iure belli Suecis concesserint et coniunctio armorum subsecuta dicto foedere firmata sit. Cum autem foedus id ad ius suum cuilibet foederatorum competens tuendum et conservandum factum sit, unumquemque suum in illo locum occupare iuris est. Quin autem regina Ser.[ma1] et Corona Sueciae, si dignitas, si potentia, si merita in lancem veniant, praeponderare debeant, nullus nisi iniquus dubitet. Verum intutum est evangelicos et protestantes imperii status aliena potentia niti eorumque fortunas, libertatem, vitam ipsam ab extera authoritate pendere? Haec in genere vera sunt, sed aliter longe res se habet. Persona ad directorium foederis electa virtutibus et auctoritate ita fulget, ut supra omnem invidiam et aemulationem sit. Ita enim se gerit, ut nomen et dignitas apud directorem, res ipsa penes dirigendos remanserit. Militat nempe Suecia manibus et armis Germanorum et ipsis consultandi cuilibet suum locum et auctoritatem sartam tectam relinquit, calculos solum numerat et defert. Quod si multa contra suam et communem utilitatem emergunt et elabuntur, haec sunt civilium bellorum propria et inreparabilia accidentia. Sunt enim multa, quorum ratio singulis reddi non debet nec potest. Quae igitur ex rerum ac temporum statu proveniunt, moribus et genio dictatoris non imputentur. Quod de foederibus externis productum est hypothesi non convenit. Illa politicis extrema remedia visa sunt; esto; extremis igitur et urgentibus regnorum fatis saltem applicari possunt. Quis autem non solum ruentem sed et penitus lapsum evangelicorum et protestantium statum et libertatem negabit? cum Ser.[mus] et nunquam satis laudandus rex Sueciae foedere Gallico munitus se ad vindictam et resurrectionem, ut ita dicam, illorum novissimum spiritum trahentium accinxit et venit, vidit, vicit, qui dicti foederis fructu iam fruuntur, et illo tuti facti sunt. Verum quidem est naturae committendos interdum morbos neque remediis extremis exasperandos; sed quid si ipsa natura occumbat, frustra sane ab Altissimo medicina creata esset, nisi tum ad naturae labascenti opem ferendam advocaretur. Constitutiones salutares imperii sunt et summa sapientia compilatae, verum silent inter arma leges[2] neque hostes cedunt; sed genus id daemoniorum non fuga, verbis, consiliis, gemitibus, sed vi et armis eiicitur[3]; vim vi repellere et innatam externa refocillare et roborare licet. Quod de Iuda Maccabaeo[4] narratur, quod asseritur; cecidit enim post, sed non propter foedus Romanum id factum; imo Ionathan[5] et Simon, ipsius frater[6], non solum in eo constanter perseverarunt, sed et id pro renata renovarunt et confirmarunt.

Quod si his exemplis certandum foret, catalogus foederum externorum confoederatis proficuorum integra volumina compleret, sed historiis non opus est, cum imperatoris et confoederatorum exemplum hic sufficiat et illis foederibus Hispanicis, Italicis, Lotharingicis saltem Gallica et Suecica opponere nefas non sit; si et ratio illa non valeat, tandem propria experientia rem decidit. Si rex et arma

1 Christina (geb. 1626).
2 Vgl. Cicero, *Pro Milone* IV, 10 (11).
3 Vgl. *N.T. Marcus* 9, 28.
4 Judas Maccabaeus, aanvoerder der Joden in de vrijheidsoorlogen tegen de Syriërs (167-161 v. Chr.).
5 Jonathan, broer van Judas Maccabaeus en diens opvolger (161-142 v. Chr.).
6 Simon, broer van beide voorg. en hun opvolger (142-135 v. Chr.).

Suecica Lipsiacam et Lutceniacam[1] victoriam non peperissent, quidnam rerum serenissimo electori superfuisset? procul dubio servitus sola. Nec sunt etiam omnes status ita rerum gestarum obliti et ingrati, ut Passaviensem pacem[2] Gallico foederi acceptam referre recusent. Neque tanti ponderis pericula imminentia a foederibus externis sunt apud Italos, alias prudentissimos et suspicionibus deditissimos, ut illorum metu perculsi illa foedera fugiant, cum e contra plurimi eorum Gallica arma non solum sociorum, sed et patronorum nomine ad sui tutelam acciverint.

Si et haec non sufficiant, si quis velit adhuc penitus illorum foederum fidem et utilitatem scire, adeat Mantuanum ducem[3] et Belgas. Illi enim suo testimonio omni exceptione maiore rem satis aperient et firmabunt.

Unicum addam, quod ad rem propius accedit. Si Galli diversionibus Hollandicis, Italicis et Lotharingicis hostes non distinuissent, qui paucos vix sustinere potuit, omnium impetui et vi irruenti par certe non fuisset. Ad examen revocentur caetera Gallorum ad exteros hodierna foedera, iis amicos et inimicos solum ex communibus utilitatibus delectos patebit.

Quid ergo Gallis et Germanis aeque conducit, sine cunctatione complectendum est. Dubium non est eam lancis partem praeponderaturam, ad quam Galli accesserint, hinc an illos catholicorum an vero nostris partibus stare satius sit, ipsi iudicent, qui tam inique de externis foederibus apud nos agunt et sic volentes nolentes Hispanis patrocinantur. Sed quo haec declamatio Saxonica tendat, sapientes non latebit nec enim adeo sunt suspensa et obscura verba, ut sensus penetrare nequeant. Hic latet anguis in herba[4]; nefas autem sit odiis privatis rempublicam labefactare, et sub praetextu libertatis servitutis periculum augere; canes ovibus suspectos reddere et eos a stabula et custodia evocare, amovere et arcere lupis ingrata opera esse nequit. Neque non consideratione dignum est, quod, dum haec proponuntur, multa Leutmaritii cum inimicis clam et non consciis caeteris damnorum sociis tractantur. Cum autem separatio illa consiliorum fatalis sit et nulla spes coniunctionis cum serenissimo electore supersit, vix malum id praecavebitur, nisi foedere arctiore inter sese et cum exteris reliqui status brevi se coniunxerint. Haec omissa imperium funditus trahent. Licet autem incusentur tanquam extrema; certum est tamen corporis morbos veteres et diu auctos non nisi per dura et aspera coerceri; imminentium periculorum saepe remedium ipsa pericula sunt. Neque hic cunctationi locus, praesentissimum enim omnium periculum in ipsa mora est[5], et Hispani et Itali in exitium nunc sunt in procinctu. Quam autem apte ad animorum coniunctionem conciliandam quaestio illa Magdeburgensis et Halberstadiensis applicata sit, ipsi viderint, qui de pelle leonina leone vivente et pugnante intempestivam litem movent.

De iure illo Saxonico melius iudicabunt qui plenam informationem rei habebunt, sed nulli ignotum esse potest loca illa hostibus iure belli acquisita fuisse ideoque ius omne domus Saxonicae eo ipso extinctum fuisse. Quod si et haec non

1 De overwinning der Zweden bij Lützen op 16 november 1632, waarbij Gustaaf II Adolf was gesneuveld.
2 Op 2 augustus 1552 gesloten.
3 Carlo Gonzaga.
4 Vergilius, *Buc., Ecl.* III, 93.
5 Livius XXXVIII, 25. 13.

concedantur, hoc saltem inficias ire nullus poterit ius filiorum in patris successione indicatum esse, vocarique adeo filium etiam vivente patre dominum spei. At si filius patri iniuriam et vim patienti suppetias non tulerit, exhaeres sit. Quas autem auxiliares manus illi archiepiscopatui adversus inimicorum vim et iniuriam attulerit Ser.mus elector vel quas potius recusaverit, ipse viderit; si vero deseruit pro derelicto habita loca ab aliis postea occupata nullo iure avocare potis remansit; nec etiam heic verba et protestationes sufficiunt, ubi re et facto opus fuit. De eo tamen si amice inter illum et coronam Suecicam transigi velit, non probris et querelis, sed honesta petitione id fiat. Non eodem nomine censenda sunt, quae de sumptibus, quae a serenissimo electore sustinentur, levandis addidere legati. Si enim arma Saxonica in communes hostes sumpta sunt, sumptibus communibus sunt promovenda. Concedatur ei aliquid ex aere publico subsidii a caeteris confoederatis, modo quo ad pacem et bellum in caeteris pari passu cum illis neque cis neque citra ambulet. Austriacorum morum periti satis sciunt innumeros pacis imagine illectos, et amicitiae ac gratiae spe irretitos imprudentis confidentiae poenas luisse, et id ipsum dux Arschotanus[1] iam experitur. Unde metuo serenissimum electorem speciosorum promissorum praestigias vix evitaturum, ni mature oblatis aures obturaverit; serio ergo a statibus ab omni tractatu particulari tanquam primo desertionis gradu est dehortandus, ne damnum contagione ad alios serpat.

Hugo Grotius.

1963. [1635 of later] Van S.F. Gostomsky[2].

Nobilissime amplissimeque Domine,

Plenum beneficium tibi debere me intelliges, si postulationi meae morem gesseris, quod te praestiturum singularis benignitas et omnibus ad te se recipientibus testificata propensa opera pollicetur. Necessarium quippe est, ut elogio quopiam meam in hoc sacrosanctum purpuratorum consistorium observantiam testificer, ut eo illos incitem ad confirmandam Trapezitis Rambulli advocati (?) fideiussionem; subolfeci[3] etenim nonnullos refragari. Genii mei imbecillitas toti orbi et urbi admirandam sagacissimam suadam tuam implorat, ut haec aliquot lineolis gratias agat itemque ut integram hospitalitatem declarent obsecret, quas ego, si negotiorum tuorum patitur commoditas, horis vespertinis typis excudi curabo, ut, dum ingressum senatores ad classem edictalem die lunae accellarent, illud encomium per meum causidicum offeratur.

Quo ego novo genere favoris a Nobilissima Dominatione Vestra auctus haud ingratus vixero, sed ardentissime obtestor ut servulus meus id aliqua horarum, quam illi indicaveris, recipiat.

Vale interim, vir saeculi nostri splendor.

1 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; zie no. 1800, p. 78 n. 7; hij was naar Spanje ontboden.

2 Hs. Leiden, U.B., cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. De brief is vermoedelijk aan Grotius in zijn hoedanigheid als gezant gericht; daar gegevens voor nadere datering ontbreken, plaats ik hem aan het begin van Grotius' gezantschapsperiode.

3 Vgl. Petron. *Satyricon* 45, 10: sed subolfacio, quod nobis epulum daturus est Mammaea.

Tuae Dominationis addictissimus servus
Sigismondus Ferdinandus Gostomsky.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.

1964. 1635 [?] Aan Lodewijk XIII[1].

Sire,

Ce n'est pas depuis peu de temps que le royaume de Suède est lié par amitié, correspondence et traittez avecq la couronne que vostre Maiesté possède si heureusement.

Il y a environ douze cents ans que les François et les Goths desquois (?) l'Ostrogotie et la Vestrogotie, parties de la Suède, retiennent encore le nom, toutes leurs nations issues de la Germanie ancienne ont employé leur courage et leurs armes contre les Romains qui lors engloutissoit touts les estats, et aprez des succes très glorieux ont fait de temps en temps pour l'utilité commune plusieurs traittez que les histoires nous rapportent.

Pour venir au temps plus proches le (!) feux rois François premier[2] et Henry second[3], prédécesseurs de vostre Maiesté très chrestienne, voyant un dessein semblable à celuy des Romains se lever de l'occident ont jugé estre utile d'avoir des amis jusques dans le Nort et pourtant on fait traittez d'alliance avecq les rois de Suède.

En noz temps vostre Maiesté voyant selon sa grande sagesse qu'on avoit mis des chaînes aux Alpes et préparé d'autres pour la mer Baltique pour enfermer ce qui estoit entre deux a creu estre chose digne de sa prudence d'encourager le feu roy de Suède, le grand Gustave[4] pour s'opposer à de progrès si soudains et violents.

Le dict roy approuvant le jugement de vostre Maiesté et s'estant joint avecq elle d'une ferme alliance a bientost de dix cercles de l'Allemagne, qui estoyent guarottez, mis le six en estat d'avoir leur mouvements libres, et continuant tousiours à faire des actions royales, comme il avoit vaincu en vivant ainsi est-il mort en vainquaint.

La perte à la Suède en est inestimable et ne reçoit aucune récompense; et eust fait des effets bien déplorables en Allemagne si la Suède n'y eut tenu la main encouragé d'une nouvelle alliance faicte par vostre Maiesté avecq la reine[5] à présent, comme aussi il a pleu à vostre maiesté d'exhorter monsieur le chancelier du royaume de Suède[6] d'entreprendre la direction des quatre cercles, en quoy il s'est accommodé aux sages conseils de vostre Maiesté non obstant qu'il voyoit bien la grande difficulté qu'il y avoit pour luy de gouverner des gens si divers entre eux en interests et en affections. Son soing a servi à entre[te]nir les quatre cercles en certaine forme de corps et à tenir outre cela bonne correspondance avecq les deux autres afin qu'ils demeurassent unis avecq le[s] quatre si non en la direction, pour le moins au but général de la conservation du total.

1 Minuut Stockholm RA., cod. Gallica. brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638.
2 Frans I, koning van Frankrijk (1515-1547; geb. 1494).
3 Hendrik II, koning van Frankrijk (1547-1559; geb. 1519), tweede zoon van Frans I.
4 Gustaaf II Adolf, op 16 november 1632 in de slag bij Lützen gesneuveld.
5 De nog zeer jonge dochter van Gustaaf II Adolf Christina (1626-1689, koningin van Zweden 1632/44-1654).
6 Axel Oxenstierna.

Le[s] temps suivants ont donné subiect au[x] quatre cercles d'envoyer des ambassadeurs[1] à vostre maiesté pour luy représenter les maux et dangers de l'Allemagne, et monsieur le chancelier en vertu de son pouvoir n'a pas faict difficulté d'y contribuer le nom de Suède.

Mais ayant veu le proiect de traitté faict par les dits ambassadeurs il a bien recogneu que les maux présents les avoient faict sensibles en ce qui est des commoditez et incommoditez de leurs pays, mais que l'interest et la réputation du royaume de Suède, qui a dict monsieur le chancelier par dessus tout, sont recommandées par sa naissance, par ses qualitez et par ses instructions, n'y trouvoient pas ce qu'il leur failloit par quoy aussi il a faict difficulté d'approuver le dict proiect de traicté fait soubs son approbation, autant que concerne le royaume de Suède, n'osant pas consentir à un acte par lequel la roine et royaume de Sueden ne se trouvoient point dans le[s] termes d'alliance avecq vostre Maiesté dans lesquels ils estoyent auparavant, et principalement n'a osé faire (?) la ditte approbation sans avoir apprins sur cela les sentiments de la reine et régents de Suède[2] auxquels il doit rendre comte de ses actions. Et combien il espère que la grande prudence de vostre Maiesté aura bien considéré que la difficulté qu'il a faict n'est procédée que des raisons urgentes.

Toutesfois pour plus asseurer vostre Maiesté des bonnes intentions de la dicte roine, messieurs les régents et la sienne il a trouvé bon en vertu du pouvoir qu'il a pour cela m'envoyer au nom de la ditte reine et régents pour mieux prier vostre Maiesté de croire que la Maiesté de la reine de Suède et messieurs les régents n'ont rien plus à ca..er que de se conserver dans la bonne affection de vostre Maiesté la remerciants tant que faire se peut des tesmoignages que vostre Maiesté leur a donné par les confédérations faictes tant avecq le feu roy, le grand Gustave, en sa vie qu'aprez son triste décès, avecq la roine-mesme priant vostre Maiesté ce que tousjours ils tâcheront de la recognoistre par affection et offices mutuels. Et pour ce qui est de monsieur le chancelier, vostre Maiesté est priée de croire qu'il se souvient avecq gratitude les faveurs receus de vostre Maiesté et désire de faire paroistre ce resentiment par toute sorte des bons services.

Pour les particularitez qui peuvent estre utiles au bien de[s] deux royaumes je me tiendray prest de m'expliquer au temps et lieu que vostre Maiesté aura pour aggréable. Et cependant de la part de la reine de Suède je souhaitterai à vostre Maiesté la continuation des bénédictions divines, paix au dedans, victoire au dehors.

In dorso: Script. 1635.

1965. 1635 januari 8. Van S. Petit[3].

1 Jacob Löffler en Ph. Streuff von Lauenstein.

2 Vijf ministers voerden tijdens Christina's minderjarigheid het regentschap; het waren in 1634/35: Axel Gustafsson Oxenstierna, Gabriel Gustafsson Oxenstierna, Jacob de la Gardie, Carl Carlsson Gyllenhielm en Gabriel Bengtsson Oxenstierna.

3 Gedrukt *Veteris Aevi Analecta seu Vetera Monumenta Hactenus nondum visa. Quibus continentur scriptores varii Qui praecipue Historiam Universalem, Expeditiones in Terram Sanctam, Res Germaniae, Gelriae, Hollandiae, Ultrajecti, Frisiae, tam Occidentalis, quam Orientalis, & Groningae; ut et Gesta Equestris Ordinis Teutonici, Dominorum de Brederode*,

Viro amplissimo et incomparabili Hugoni Grotio Samuel Petitus S.P.

Quod saepius ad te non scribam, vir summe, in causa occupationes tuae, neque enim aequum est tua tempora morari, sed identidem animus ad te excurrit, quem in exemplum esse voluit Deus omnis virtutis atque eruditionis.

Accipies curante R.V. Cordesio[1] nostro exemplar Synagoges nostrae Legum Atticarum, quod mitto, non tam ut illi locus in bibliotheca tua quam ut amice me moneas neque te id defugiturum puto, cum te a me coli passus meque a te amari non semel professus sis.

Lutetiae Parisiorum, a.d. VI. Eid. Jan. Ann. M.DC.XXXV.

1966. 1635 januari 22. Van N. van Reigersberch[2].

Mon frère,

Soo lange ick geen tijdynge hebbe van uE. arrivement tot Paris, kan ick mij niet begeven om mijnselven te informeren van hetgene uE. dienstych soude mogen wesen te weten. Men spreeckt oock hier nergens van dan van de handelynge, die met den conynck van Vranckrijck[3], tusschen Duytslant ende dese landen valt, waervan men beter wtcomste nu schijnt te hopen als voor desen. Van de particulariteyten sal uEd. mij nader connen informeren, ende van alles wat voorder desen staet concerneert ende andere rijcken, behalve de croon Sweden, waervan ick wel weet niet te curieux te moeten sijn.

Van groote crijchspreparaten aen de ander sijde hooren wij niet, evenwel is d'opinie, dat men dessein heeft Mastricht te belegeren. In Portugael equipeert men twintych schepen, die in twee esquadres wt sullen varen, soo om secours te brengen in Brasil als wt de Baya de todos los Sanctos te haelen de vlote scepen, wel van 70 seylen, met suycker geladen.

Wij hebben hier tijdyngen gehadt van het beleg van Pariba, soo te water door onse scepen als te lande van de Brasilianen; dan eenyge Portugesen, bij de capers ingebracht, seggen, dat de onse naer een gedaen aenval ende verlies van drie, vier hondert mannen het beleg hadden verlaten. D'equipagie gaet in Engelant noch voort. Soo wanneer ick last ende instructie sal hebben becomen om met Caesar[4] nader te spreecken, sal ick het bij de hant nemen. De Engelsche court, residerende iegenwoordych tot Delft, heeft met Rotterdam gehandelt ende concluderen vandage.

Mij was geseyt, gelijck ick voor desen hebbe geschreven, dat men hyer hem hadde geïnformeert, hoe d'ambassadeurs, die daer sijn[5], haer in uEd. regard souden hebben te dragen, dan nader ondersouck daerop doende kan ick niet vernemen, dat in de Generaliteyt vermaen daervan is gedaen. Evenwel meen ick ordre is gegeven om te volgen het gebruyck.

1 Jean de Cordes; zie no. 1958, p. 287 en n. 2 aldaar.

2 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3[a]. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 135.

3 Lodewijk XIII.

4 Codenaam voor Rotterdam.

5 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.

Saterdach is van Schevelynge met brieven Abbesteech aant. op Cales gedepescheert[1], soodat men alle dage verwacht eenyge wtcomste van het lanckduyrych tractaet verwacht, waervan veel discourssen vallen, maer geen seeckerheyt.

De neven Reigersberch[2] bidde ick dat uEd. nevens uEd. soonen[3] mogen wesen gerecommandeert, als aen welcker goede opvoedynge de gansche familie veel is gelegen.

Wensche uEd. bij alle occasiën te connen toonen, dat ick ben ende sal sterven

UEd. gansch geaffectionneerden ende
dienstwyllygen broeder,
N. v. Reigersberg.

(Dese)n 22 Jann. 1635.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, Ambassadeur de la Couronne de Suède auprès de Sa M.^té^ très chrestienne A Paris.

In dorso schreef Grotius: 22 Jan. 1635. N. Reig.

1967. 1635 januari 28. Van P.C. Hooft[4].

Illustrissime, Nobilissime, Amplissimeque Domine,

Non semper errat fama, aliquando et eligit. Utque tandem liqueret eam verum dicere, ipse inter alios tui observantissimos diu vovere non destiti. At, gratulerne tibi de munere, an de te muneri, quod quamvis honorificentissimum, splendoris tamen multo plus a tua claritudine mutuatur quam tibi conciliat? Gratulor equidem tibi, cum praesertim tale sit, ut nullum - id quod vel omni gloriae sensu longe vehementius te iuvet - exercendis digne divinae tuae mentis dotibus virtutibusque promerendoque luculentissime de nationibus generis humani ocellis magis opportunum contingere potuerit.

Proinde et Sueciae et Galliae et huic patriae, quarum conjuncta commoda procurandi occasio valde, ut opinor, tibi ex sententia cedit; imo Christiano orbi universo gratulor, in eo te fastigio collocatum, unde populis de extrema salute anxiis, aliis de publica securitate satagentibus propitium sidus affulgeas et hosti juxta ac tuis venerandum atque adeo exoptandum, ob aequitatem animi singularem. Deumque Opt. Max. enixe precor, consilia tua rei Christianae ut prosperet; quo pro funesto hoc Germaniae statu ingruentiumque aliunde bellorum minis solida aliquando fidaque pace beati tranquilla omnia tuae imprimis pietati pariter et solertiae debeamus.

Te denique rogo, hoc officium aliis fortassis minus probandum, tanquam elati sibique praefidentis animi argumentum, verum ab optimo tuaeque dignitatis studiosissimo profectum, quae tua est humanitas, ne averseris.

1 Vgl. Arend, *Alg. Gesch. d. Vad.* III 4, p. 786 vv.
2 Pieter (geb. 1612) en Johan (geb. 1613), zoons van de in 1632 overleden Johan van Reigersberch, in leven rentmeester van Zeeland bewester Schelde.
3 Cornelis, Pieter en Diderik.
4 Minuut Amsterdam, U.B., cod. II C 11[384]. Eigenh. Beantw. d. no. 2039. Gedrukt Van Vloten, *Hoofts Brieven* III, p. 23; [B. Huydecoper,] *Brieven van P.C. Hooft, Ridder van St. Michiel, Drost van Muiden, Baljuw van Goeiland, enz.* Te Haerlem By J. Bosch, Te Leiden, By P. vander Eyk, MDCCL, p. 344; Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 20.

Vale, genuinum generositatis exemplar vel potius ipsa generositas, cui se aeternum dicavit consecravitque.

Amsterodami, quinto Kal.
Febr. MDCXXXV.
T.T.
P.C. Hoofdius.

1968. 1635 januari 28. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Itinere quanquam non intermisso, sed multum circumducto ad vitandas praedonum manus, coeni voragine detenti primum, deinde omnia rumpente gelu multo serius destinato Metim, jam quintus dies agitur, pervenimus, ubi me colici dolores frigore intenso contracti non diutius restare coëgerunt quam quanto opus erat tempore ad refovendum corpusculum, quod nunc habens se meliuscule spem mihi facit intra biduum aut triduum persequendi itineris non minore animi dolore quam is fuit, quem in corpore sensi, ob tot res et hunc morbum praecipue intersecantem festinationis meae studium.

Dederat mihi D. de la Grange[2] literas alias ad omnes, alias ad eos, qui Hagenoviae et Tabernis praesidia curant, quorum uterque[3] me salutavit Gallica humanitate. Et Hagenoviae quidem currus reperimus duos milliones, ut ajebant, nummi francici ferentes ad excercitus; alius millio cis paucos dies exspectari dicebatur.

Cum multa et de praesente pecunia et de disciplinae reverentia apud suos loquantur Galli, maximos tamen questus de iis audivimus, qua per agros, qua per oppida, ita ut homines nullarum partium jam alios, de quibus questi sunt hactenus novorum hospitum comparatione absolvant.

Metim jam nunc introducitur vectigal salis, quale in Gallia penditur, imperiosius jam hic multo agentibus Gallis, ex quo per Lotharingiae et Alsatiorum oppidorum accessionem urbs haec esse limitanea desiit haud dubio omine idem et Lotharingis et Alsatis exspectandum, ubi ipsis circumjecta fuerint alia.

In Lotharingia demoti omnes muneribus publicis qui ducis[4] mandatu ea obierant. Ecclesiastici suis locis relicti, sed ut ipsi non minus quam caeteri sacramentum regi[5] dicerent.

Asdrubal[6] ardentem amorem ostendebat Philosophiae[7]. Credi volebat jam rem venisse ad Abrahamum[8] usque. At praefecti illi[9] non ita censebant, sed exspectandum

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2006. Gedrukt *Epist.*, p. 129; *Oxenst. Skrifter*, 2 afd. II, p. 2.
2 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
3 Gouverneur van Hagenau was le sieur d'Aiguebonne; te Saverne bekleedde die functie in januari 1635 waarschijnlijk nog Antoine? de Courtomer, markies van Saint-Simon.
4 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie no. 1950, p. 276 n. 1.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Schuilnaam voor De La Grange.
7 Codenaam voor Benfeldt. aant.
8 Breuk tussen Lodewijk XIII en Ferdinand II.
9 De woorden ‘praefecti illi’ staan in de tekst in cijfer: 101.48.13.75.113.12.68.55.71.7. 227.55.

eventum conventus Wormatiensis. Fabula[10] de Simonide[11] in Cajum[12] transmissa etiam hic calet[13].

10 De woorden ‘conventus Wormatiensis. Fabula’ staan in de tekst in cijfer: 22.42.41. 81.33.6.38.1009.2010.2000.91.4.23.70.273.26.110.1050.67.71.76.54.98.43.45.246.29.
11 Codewoord voor ‘pecunia’.
12 Schuilnaam voor Zweden.
13 Het woord ‘calet’ staat in de tekst in cijfer: 22.29.45.33.266.85.77.

Deum veneror, Illustrissime et Excellentissime Domine, tuae ut Illustrissimae Excellentiae valetudinem et generosa consilia tutelae suae peculiaris esse cupiat.

Meti, 18/28 Jan. 1635.

Ab Hanoviae comite[1] ajunt sui nondum visum regem[2]; magnam ab eo spem in D. Genguario[3] collocari; qui Genevam Meti[4] sequuntur, ajunt quotidie se haberi durius. De Philipsburgo[5] rumores nos sollicitos habent.

Illustriss. Excell. vestrae devotissimus cultor

H. Grotius.

Adres: Illustrissimo & Excellentissimo Domino, D. Axelio Oxenstiernae, Sacrae Regiae Maj. Regnorumque Sueciae Senatori et Cancellario, ad Exercitus inque Germaniam Legato, ibidemque Foederis Euangelici Directori, libero Baroni in Kymitho, etc.

1969. 1635 januari 28. Van A. Oxenstierna[6].

Nobilissime Domine,

Quod a discessu tuo nihil abs te habuerim literarum ac nequidem audierim, facit me de salute tua ac itinere sollicitum. Exime hanc curam sine mora.

Ego die 14/24 huc Moguntia redii, sed ne unum quidem ex ordinibus praeter comites Hohenloienses[7], qui hic ex[s]ulant, reperi, unde, facilis dijudicatio, quae sit horum hominum de sua salute restituenda sollicitudo et studium.

Eodem die hora matutina sexta, quo huc veni, hostis stratagemate ingressus Philipsburgum caesis captisve praesidiariis et abducto gubernatore[8], affine domini de Feuquiers[9], castro ac civitate et, quae illata fuerant annonae et ammunitionis potitus est pedeque ad Rhenum nunc collocato firmo ac fixo gravior et nobis et regi Galliae[10] futurus videtur.

Quid mihi agendum, non immerito haereo. Agam tamen, dum aliqua spes reliqua est. Rex Galliae literis suis per dominum De la Grange[11] redditis admodum humaniter scriptis benevolentiae magis quam alienati animi voluit indicium dare nec minora offert De la Grange. Si perrexerit, ut est credibile, nihil patiar in me desiderari eorum, quae coniungere queant reginae meae[12] atque eius salutem servitiaque.

1 Jacob Johann, graaf van Hanau-Münzenberg (1612-1636); hij was de jongste zoon van prins Willem van Oranjes derde dochter Catharina Belgica, gravin van Nassau (1578-1648) uit haar huwelijk met Philipp Ludwig II, graaf van Hanau-Münzenberg (1576-1612).
2 Lodewijk XIII.
3 Niet geïdentificeerd.
4 De woorden ‘Genevam Meti’ staan in de tekst in code: Camillum 23.52.77.79.
5 Het woord ‘Philipsburgo’ staat in de tekst in code: Aristotele. op 24 januari was de rijk bevoorrade stad in handen van Ferdinand II gevallen.
6 Hs. Stockholm, RA. Orig. eigenh. ondertek. Beantw. d. no. 1981. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1 afd., XIII, p. 71.
7 Kraft von Hohenlohe-Neuenstein en Georg Friedrich von Hohenlohe-Weikersheim.
8 Isaac Arnauld.
9 Manasse de Pas, markies van Feuquières, buitengewoon gezant van Frankrijk in Duitsland.
10 Lodewijk XIII.
11 Jac. de la Grange aux Ormes, Frans gezant in Duitsland; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
12 Christina van Zweden.

Retulit mihi dictus De la Grange regem te audito illico misisse huc qui mentem S.M.tis applicet. Unde dubium animo meo obrepsit, an tecum conclusuri quidquam sint an de novo aliquem ad me missuri; nec desunt utrinque rationes, quae unum aut alterum (?) persuadeant. Quae poteris, perage ex instructione tua; quae non poteris, patere suspendi. Unum hoc te admonitum velim, ut solutionem termini novembris anno 1632 ex foedere et promissis legatorum debiti urgeas prompte exhibendam, hoc minus nuperrime elapsi novembris termini. Si tamen alterutrum nactus fueris, caute in altero age, ut nec urgeas strictissime nec remittas, sed rem suae integritati permittas, quod, si propensos animadverteris in foedus novum, aptis ad persuadendum argumentis insiste, ut regno Sueciae quotannis ad sustinenda onera belli si minus integrum millionem, saltem medium rex Galliae subministret.

Pauca haec scribere placuit hac occasione. Si quid in posterum obvenerit non neglecturus.

Vale.

Raptim Wormatiae, die 18/28 jan. anno 1635.

Tui amicissimus

Axelius Oxenstierna mp.

1970. 1635 januari 29. Van N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Wt schrijvens van andere van den xj deser wt Mons ende van den XI aen mij wt Paris neme ick hope, dat den naesten ordinaris, die met het eynde van dese weecke moet arriveren, mij tijdyngen brengen sal van uEd. goet arrivement, waernaer ick wtermaten zeer verlange, ende om met eenen te verstaen, wat bejegenynge uEd. van onse extraordinaire[2] sal hebben gevonden; ende voorts successivelijck, wat in dat rijck[3] passeert met praeadvertentie, hoe verde uEd. goet vint, dat Irenaeus[4] daervan communicatie sal mogen doen, blijvende Jovinianus[5], onaengesien de groote veranderynge, die hij mij heeft geseyt te mercken in het humeur van ons Neeff[6], van opinie, dat Justinus[7] ende de sijne aen Gracchus[8] moeten toonen, dat sij Cimon[9] ende Sophocles[10] soucken te dienen.

Over eenyge dagen uEd. schrijven van den VII wt Mons hebbende ontfangen vont ick goet, dat aen vele vrienden ende onder anderen mede ons Neeff te communiceren, die mij met veele woorden getuychde ten hoochste te sijn verblijt over het honorabel employ, 't welck de croone Sweden uEd. heeft gelust te geven, begerende ick uEd. daervan getuygenisse soude willen doen hebben.

1 Hs. U.B., Amsterdam, coll. RK., M 3b. Eigenh. oorspr. Beantw. d.n. 1977. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 136.
2 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
3 Frankrijk.
4 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
5 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
6 Frederik Hendrik; zie betreffende deze schuilnaam J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg* in *Nederl. Archievenbl.* 1962 - 1e afl., p. 40.
7 Grotius. Van deze en de volgende schuilnamen staat de betekenis erboven geschreven.
8 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
9 De Geunieerde Provinciën.
10 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

Met Manlius[1] staet het als ick uEd. voor desen hebbe geschreven; naer alle gedaen devoiren om hier te commen[2] toont hem geresolveert op het advis bij een confident hem gegeven van te obedieren[3], hoewel sijn vrienden meenen dat hij met de incomste[4] alles kan dissiperen[5]. Wij moeten wachten, wat sal volgen, dat bij[6] Calaber[7] qualijck is[8] gaet vast. Soo uEd. aengaende die materie yet verneemt, sal goet wesen dat ick het oock weet.

De handelynge, die door extraordinaire soo lan(ge) in dat rijck is gedreven, hoewel alles secreet wert gehouden, geloven noch eenyge dat geen goede wtcomste voor desen staet hebben sal, sijnde d'intentie niet van in eenyge rupture te commen. De naeste tijdyngen oordeele dat claer de intentie van den cardinael[9] sal openbaren.

Mij is geseyt, dat den cardinael-infante[10] last heeft om dese provintiën nieuwe handelynge aen te bieden ende sijn eenyge, die gelooven, dat door een geestelijcke, gecomen onder pretext van andere afairen, alrede openynge daervan is gedaen. Bijaldien het Spaengien ernst is, mochten hier wel beleeffder als voor desen werden gebegent.

Den conynck van Polen[11], die noch te Dansick is off corts vandaer moet sijn vertrocken, sage garen, dat gesanten van dat lant tot de handelynge tusschen Sweden ende Polen werden gesonden, hetwelck oock wel in het voorjaer soude mogen geschieden. Naer hij hem hout, soo sal hij tot geen verder tresves verstaen. Een Poolsch edelman[12], onlanckx hier doorgetrocken, is gereyst naer Engelant; sijn bootschap wert geseyt te wesen om van het huwelijck van sijnen conynck ende de princesse van Bohemen[13] voorder te spreecken. Dan die de conditien examineren meenen, dat het meer geschiet om eenych voordeel wt dat rijck te trecken als om yet finalijck te concluderen, alsoo hetgene de Polen garen souden bedyngen noyt sal werden gepresteert.

Tot redressement van de ruyterye, naer cassatie van negen ritmeesters ende stellen van andere, heeft men goet gevonden die te redigeren onder thien collonels ende majoors, acht compangniën onder yder. De collonels sullen hebben drie-

1 Adriaen Reyniersz. Pauw.
2 De woorden: ‘om hier te commen’ staan in de tekst in cijfercode: 73.30.57.110.66. 68.52.12.59.1040.72.62. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
3 De woorden ‘van te obedieren’ staan in de tekst in code: 213.38.85.90.11.33.10.110. 4.74.46 met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 De woorden: ‘dat ...incomste’ staan in de tekst in code: 778.14.109....52.3.76.89.113. 78. 39.42.30.103.33 met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
5 Het woord ‘dissiperen’ staat in de tekst in code: 53.89.1080.79.64.75.66.33.6.
6 De woorden: ‘dat bij’ staan in de tekst in code: 289.11.109. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
8 De woorden: ‘qualijck is’ staan in de tekst in code: 65.69.70.7.109.12.15.
9 De Richelieu.
10 Don Fernando; zie over hem IV no. 1567, p. 299 n. 15 en *ibid.* no. 1652, p. 412 n. 11.
11 Wladislas VII (IV), sedert 1632 koning van Polen.
12 Alexander Przypkowski.
13 In 1637 huwde Wladislas Caecilia Renata (1611-1644), dochter van keizer Ferdinand II, en in 1646 Maria Louisa Gonzaga (1611-1667), dochter van Carlo Gonzaga, hertog van Mantua; met de prinses van Bohemen is bedoeld Elisabeth (1618-1680), de oudste dochter van Frederik V van de Palts, de Winterkoning, en Elisabeth Stuart.

hondert guldens ter maent, de majoors hondert, ende sal dat gelt gevonden worden wt een compangie ruyters ende een vacerende te voet, tot dien eynde gecasseert.

Een Oostindis schip, gevaren wt Denemarcken, naer veel incommoditeyt op de reyse geleden ende veel assistentie in de zee van onse schepen ontfangen, is jegenwoordych in Ierlant gearriveert, wel geladen onder anderen met quantiteyt van nagelen.

Van Westindiën hebben wij geen tijdyngen.

Ick sal naer uEd. brieven wachten ende blijven

UEd. dienstwillygen broeder

N. v. Reygersberg.

Desen 29 Jann. 1635.

Adres: Monsieur Monsieur de Groot, Ambassadeur de la couronne de Sweden auprès de Sa M.[té] très chrestienne. A Paris.

In dorso schreef Grotius: 29 Jan. 1635 N. Reigersberg.

1971. 1635 februari 1. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Meine cura an aliis de causis suaserit D. de la Grange[2] tam ambitiosi itineris dispendium, ne nunc quidem satis mihi constat. Cum septem per dies vagati essemus, nihilo propius Metim eramus quam quo tempore exiveramus Maguntiaco. Quae praeterea incommoda intercesserint, quis status fuerit sitque valetudinis meae, pro qua quod solicita esse voluit Illustrissima Excellentia vestra, gratias referre nunquam, ne agere quidem digne potero.

Significavi ante hoc biduum, id est simul atque respirare mihi ab acerrimis doloribus licuit, ex quo tempore primum quod cepi gaudium fuit ex adventu Spiringii nostri[3] Illustrissimae Excellentiae vestrae incolumitatem mihi nuntiantis.

De Philipsburgo[4] jam heic inaudieram, sed parum certa auctoritate. Est quidem in hoc malum publicum, sed non sine spe aliqua boni.

Pyrrhus[5] egressus Italia cum Siciliam praeterveheretur, quantum, inquit, pugnae campum Romanis et Poenis relinquimus. Si post id infortunium redditae sunt Illustrissimae Excellentiae vestrae literae Galliarum regis[6], haud dubitem esse opus D. de la Grange. Solent enim Gallici legati multas habere subscriptiones regis in charta pura, quibus praescribant quae in horas conducere existiment. Quae in

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2006. Gedrukt *Epist.*, p. 130; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 4.
2 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
3 Petter Spiring Silvercrona; hij was raad van financiën van de koning van Zweden en met een zending naar de Republiek belast. Zijn missie als Zweeds resident duurde van 1637 tot 1649.
4 Op 24 januari was het rijk bevoorrade Philippsburg in handen van Ferdinand II gevallen.
5 Plutarchus, *Vita Pyrrhi* XXIII in fine: *Λέγεται δ'ἀπαλλαττόμενος ἤδη πρὸς τὴν νῆσον ἀπιδὼν εἰπεῖν τοῖς περὶ αὐτόν: 'Οἵαν ἀπολείπομεν, ὦ φίλοι, Καρχηδονίοις καὶ Ρωμαίοις παλαίστραν.'*
6 Lodewijk XIII.

sermone addidit D. de la Grange haud obscure eo pertinent, ut reconciliatae amicitiae, quam labefactavit ipse, honos et gratia apud ipsum sint. Regi

Galliarum liberum esse debet, voluntatis suae ubicunque volet edere significationem, sed ita ut tantundem Illustrissimae Excellentiae vestrae regni Suecici vices gerenti liceat.

Ea quae de pecuniis flagitandis rebusque aliis Illustrissima Excellentia vestra praecipit, meminero et praescriptis lineis insistam. Et vasa mea et, quod praecipuum, corporis mei status jam is est, ut crastino mane moliar redauspicari iter mirum in modum viis per has nives blandientibus.

Det Deus, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut diu summae ipsius bonitati gratias debeamus pro Illustrissima Excellentia vestra sospite et florente.

Meti. 22 Jan./1 Feb. 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
devotissimus cultor
H. Grotius.

Mercatores, per quos literae Lutetiae ad me recte perveniunt, hos dilegimus:
Monsieur Olivier, rue de Quincampois;
Monsieur Flamen;
Monsieur Francquer, maistre tailleur à la croix de fer, rue St. Martin.
Wormatiae vero Petrum Beex, mercatorem Belgam.

1972. 1635 februari 7. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Veni jam ad eum locum, unde diei iter abest Lutetia substiturus tamen diem forte unum proxime urbem ad aedem Dionysii ad comparanda quae mihi restant ad legationis choragium. Obvium quod doleo, Feuquerium[2] non habui. Alio itinere equis dispositis Vicum iit, praefecturam suam. Haud dubie valde eum perculerit de Philipsburgo[3] nuntius ob publicas privatasque rationes.

De Lotharingiae locis, quae munimentis nudantur, nihil comperire aliud potui quam ea aut introrsus sita esse aut in Galliam obversa; quae vero in Germanicos aut Belgicos fines prospectant muniri etiam operosius, ita ut conjectura sit propositum Gallis insistere possessis, unde et illud nascitur, quod a multis audivi in itinere, Saxonicas de pace molitiones valde ipsis displicere.

Propiora scribam, postquam urbem, ubi nunc rex[4] esse dicitur, iniero. Interim Deus, Illustrissime et Excellentissime Domine, diu sospitem rebusque inclitam praestet Illustrissimam vestram Excellentiam.

Meldis, 7 Februarii ex calendario novo, anni 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
cultor devotissimus
H. Grotius.

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2006. Gedrukt *Epist.*, p. 130; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 5.
2 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
3 Over Philippsburg zie no. 1968, p. 301 n. 5.
4 Lodewijk XIII.

1973. 1635 februari 7. Aan P. Schmalz[1].

Litteras tuas, Schmalcki doctissime, Wormatiae scriptas die XVIII Januarii ex calendario vetere, cum Meti diei unius iter progressus essem, recte accepi; non item priores, quarum meministi. Gratias ago pro iis, quae scribis quaeque mittis.

Plane futurum suspicor, ut Philipsburgi jactura[2] incalescant tepentes hactenus Gallorum animi, ut solet saepe ex malo aliqua emicare boni occasio.

Ubi Lutetiam venero, a qua nunc absum diei iter, facile intelligam, quid ibi de ista sive culpa sive infortunio judicetur. Ne nimium Gallos Germani accusent, Wirtzburgum[3] efficiet, quod diutius potuisse defendi a plerisque creditum memini. Tantam fuisse commeatuum inopiam, ut dux Bernhardus Vinariensis[4] retro cedere coactus sit, doleo et ob rem ipsam et quod ingens argumentum est Germaniam a semetipsa deseri.

Plura scribam tuaeque in me edocendo diligentiae par reponere studebo, ubi orbem et amicos videro.

Rogo D. Broursonum[5] et amicos officiose salutes.

Meldis VII Febr. MDCXXXV novi Cal.

Tui studiosissimus

H. Grotius.

Adres: Petro Abelis Schmalckio in comitatu Illustrissimi et Excellentissimi D. Magni Cancellarii Sueticae, Directoris foederis Germanici, Wormatiam.

In dorso schreef Schmalz (?): Wormbs, den 24 Febr. 1635.

1974. 1635 februari 12. Van N. van Reigersberch[6].

Mon frère,

Wat voorleden Saterdach in de Generaliteyt is gepasseert sal uEd. sien wt hetgene ick op gisteren, den XI deser hebbe geschreven.

Desen maendachmorgen schijnt dat eenyge voor hebben gehadt om het advis bij Hollant ingebracht te renverseren, doch andre daer achterdencken van crijgende hebben met haer presentie dat dessein gebroocken, soodat van dese saecke niet is geroert. Het schijnt de rechters ende die van haer dependeren haer wonderlijck veel hieraen laten gelegen sijn. Walta[7], die eerst wel was gedisponeert, is door Spar-

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 8; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 545. Geadresseerde was secretaris van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

2 Vgl. no. 1968, p. 301 n. 5.

3 Würtzburg aant. had zich in oktober 1634 aan de troepen van Ferdinand II overgegeven, al hield de citadel nog drie maanden stand.

4 Bernhard van Saksen-Weimar.

5 Erik Brorsson Rålamb, adellijke Zweed; zijn moeder Anna Oxenstierna was een nicht van Axel.

6 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 c. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 1982. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 138.

7 Peter van Walta, lid van de Staten-Generaal voor Friesland; de naam staat in de tekst in cijfercode: 2060.45.77.47 (dit laatste cijfer is een verschrijving van Van Reigersberch voor 27 of 49) met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.

tacus[1] soo verde daertegens geëngageert, dat, indien saterdach tegens sijn opinie hadde geconcludeert geworden, hij soude hebben geprotesteert; dan seyt wel te mogen lijden, dat in sijn absentie anders werde geresolveert. Ploot[2] is van Thucydides gecommen[3], seyt daer niet tegens sal sijn. Men sal sien, off men sonder kennisse van Aristoteles[4] het tewege kan brengen.

Scipio[5] heeft[6] Augustus[7] geseyt dat hij[8] niet en twijfelt ofte sal wel vallen ende Felix[9] daermede bij Pyrrhus[10] sal eerlange geraecken. Andere vinden noch veel difficulteyt, doch hopen, soo men geen goede resolutie can tewege brengen, tenminsten sal werden beleth, dat geen quade wert genomen; want off wel geen resolutie een quade schijnt te wesen, soo kan die altijt werden geredresseert. Gracchus[11] toont hem wel genegen, sage garen, dat sonder communicatie van Aristoteles conde geschieden. Hanno[12] doet goede officiën. Dus verde geschreven hebbende wert mij advis gegeven, dat Philotas[13] besych was om bij Py(rrhus) veranderynge te maecken ende voorts het stuck soo te setten, dat een praeiudiciable resolutie werde genomen; dit comt van een, die selfs mede was aengesproocken. Mergen mocht van dese saecke wel werden gehandelt. Het quaetste dat te wachten staet is, dat op de vrage niet sal worden geantwoort; want een praeiudiciable resolutie sal connen in alle gevalle, soo men meent, werden beleth.

Ick sal hetgene voorder passeert uEd. adviseren ende altijt blijven

UEd. dienstwillygen broeder,

N. v. Reigersberch.

Gallus[14] gaet wel.

Desen 12 Feb. 1635.

Adres: Aen Mevrouw Mevrouw de Groot tot Paris.

In dorso schreef Grotius: 12 febr. 1635. N. v. Reig.

1 Schuilnaam voor François van Aerssen; de naam is door Grotius erboven geschreven.
2 Waarschijnlijk Adriaan Ploos van Amstel, lid van de Staten van Utrecht; de naam staat in de tekst in code.
3 De woorden ‘Ploot .... gecommen’ staan in de tekst in code: 64.60.400.68.71.76.213. Thucydides 9.33.12.91.1040.52.41. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven. Thucydides is een schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
4 Codenaam voor Holland; de betekenis is door Grotius erboven geschreven.
5 Mr. Cornelis Musch (1592 of 1593-1650), griffier van de Staten-Generaal; hij was in 1634 door Lodewijk XIII van Frankrijk in de adelstand verheven. De naam staat in de tekst in code met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
6 Het woord ‘heeft’ staat in de tekst in code: 57.104.54.3. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
7 Schuilnaam voor Mr. Johan Basius; zie II, p. 239 n. 1. De naam is door Grotius erboven geschreven.
8 De woorden: ‘geseyt dat hij’ staan in de tekst in code: 56.52.67.106.68.277.14.109. Grotius heeft de ontcijfering erboven geschreven.
9 Schuilnaam voor Grotius; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
10 Holland; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
11 Frederik Hendrik; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
12 Cornelis van der Myle; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
13 François van Aerssen; Grotius heeft de betekenis erboven geschreven.
14 Frederik Hendrik.

1975. 1635 februari 14. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Quas Meldis ad Illustrissimam Excellentiam vestram miseram literas[2] per amicum, qui Lutetiae erat curandas, eas non suo tempore tabellario datas dolens intelligo.

Huc ad aedem Dionysii ubi veni, monitus ab amicis sum edocendos de adventu meo regis[3] admissionales, ut solennia observentur. Id nunc feci et responsum exspecto eo celerius, quod rex in urbe est.

Heic dum subsisto, accipio plures e Batavia literas et quanquam quae iis continentur haud dubitem nota D. Camerario[4] et ab eo pro sua fide ac diligentia nuntiari, tamen ne mihi quidem reticenda ea existimavi, cum aliquid lucis aut ipsius literae meis aut meae ipsius possint adferre.

Miserant duplici via foederati Ordines mandata sua ad legatos, qui sunt Lutetiae[5] peritis rerum judicantibus nihil magnum ex tracta tam diu collatione sperandum, quando non videatur rex Galliae cum Hispano[6] in bellum erupturus.

In Anglia naves armari certum est. Viginti quinque ajunt nonnulli; sunt qui numerum augent ad quadraginta. Putant Batavi ea molitione imperium quaeri in fauces maris inter Galliam Britanniamque aut etiam id agi, ut Flandriae portus, quorum aditus Anglis non belli tantum, sed et induciarum Batavicarum tempore praeclusus fuit, aperiantur et Brugis, ut olim, forum constituatur Anglicanis mercibus.

Danica navis ex Orientali India reversa Hiberniam attigit, et quidem caryophyllis onusta, quae, cum in solis nascantur Moluccis, haberi non potuerunt, nisi aut per amicitiam Hispanorum, qui tale jus externis concedere vix solent, aut ad mutandam fidem excitatis iis, qui se in Batavorum tutelam dederunt polliciti soli sui fruges non aliis se venditurus. Id eo pertinere videtur, ut magis magisque inflammentur nunquam bene sanata Danos inter et Batavos odia.

Venetiolae, quae Americae pars est, objacet insula Quuracao proxima alteri insulae quam Boni aëris vocant. Eam Batavi suam non ita dudum fecere judicantque servari posse quingentorum militum praesidio, non alio quanquam proventu quam pecoris, piscis ejus qui fustibus caedi solet, ligni ad colores inducendos utilis et salis.

In Portugallia viginti parantur naves, bipartito iturae, partim ut retundantur Batavorum in Brasilia conatus, partim ut e sinu ejus regionis, qui omnium sanctorum dicitur, tuta educatur classis septuaginta ferme navium onusta saccharo.

Fama in Bataviam venerat Paraibam non longe a Fernambuco Septentrionem versus sitam partim a Batavis mari, partim ab indigenis hostibus terra premi, sed qui Portugallensium in Batavorum praedonum manus venere ajunt Batavos infelici assultu amissis suorum quadringentis ab obsidione destitisse.

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2006. Gedrukt *Epist.*, p. 130; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 5; *Marb. Beiträge* V, p. 18.
2 No. 1972.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Ludwig Camerarius (1573-1651), sedert 1629 ordinarius gezant van Zweden in Den Haag.
5 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
6 Philips IV.

Polonus nobilis[1] in Angliam missus per Hollandiam cum transiret, ita est locutus, quasi induciarum cum Suedis spes esset nulla; de regis[2] sui matrimonio cum Friderici Bohemiae regis filia[3] et ibi sermones habuit et habiturus in Anglia putatur, sed ut Batavorum primores judicant exitu nullo; cum rex ille matrimonium suum pluribus ostentet eaque spe ab Anglis ea se putet impetraturum, quae nec Angli, si velint, praestare possint et, si possint, forte non velint. Suspecta tamen Anglis esse ea, quae et a Suedis et a Batavis cum Gallis aguntur, nemo dubitat.

Creditur sacerdos quidam[4] aliorum negotiorum obtentu ad Batavos venisse, qui clam jussu cardinalis infantis[5] animos principis[6] procerumque tentet, quorum plerique minus nunc quam antehac ab induciis abhorrere creduntur.

Quod ex literis Illustrissimae Excellentiae vestrae per Spiringium[7] ad me delatis, idem cognosco apertius ex parte literarum D. de la Grange[8], quam ad me miserat jam ante Smalckius[9], sed ego nunc demum accepi. Dum res bene agatur, ubi et per quos agatur, mihi in aequo est. Sed scit Illustrissima Excellentia vestra solere illos Germanis omnia enuntiare, quibus eos ad se pertrahi posse existiment. Id quia vitari omnino non potest, danda, ni fallor, opera est, ut faciant quammaxime potest sero et utinam confecto demum negotio.

Ad serenissimam ac potentissimam Suetiae reginam[10], Dominam meam clementissimam, scribam, simul a rege auditus fuero; quem sub ver appetens ad fines iturum Lotharingicos fama loquitur.

Mercator quidam Parisiensis mihi notus sortem sexaginta millium francorum et usuras adversum nobilem Polonum in Polonia, quod externo durum est, persecutus diu frustra, cujus rei etiam a sacerdotibus Polonis testimonia accepit, nunc iterum eo profectus Varsoviae jus suum urget, nisi obtineat, ab aulae hujus primoribus, etiam a cardinali promissis suffultus repressaliarum. Utar amicorum opera, ut ejus negotii aequitas fautores inveniat.

Venit modo ad me Hebbius[11]; dixit avere scire patrem Iosephum[12] an Iustinus[13] venisset Thucydidem[14] Terentio[15] traditurus. Ex Cunione[16] idem

1 Alexander Przypkowski; vgl. no. 1970.
2 Wladislas VII (IV).
3 Elisabeth, oudste dochter van Frederik V van de Palts; vgl. no. 1970, p. 303 en n. 13 aldaar.
4 Een van de velen, regulieren en seculieren, die in de jaren totaan de vrede van Munster met een dergelijke opdracht naar het Noorden kwamen; vgl. ook p. 303.
5 Don Fernando; zie over hem IV no. 1567, p. 299 n. 15 en *ibid.* no. 1652, p. 412 n. 11.
6 Frederik Hendrik.
7 Petter Spiring Silvercrona; zie over hem no. 1971, p. 304 n. 3.
8 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
9 Peter Abel Schmalz, secretaris van Axel Oxenstierna.
10 De jonge Christina (geb. 1626).
11 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk.
12 De woorden: 'patrem Iosephum' staan in de tekst in cijfercode: 36.49.37.4.85.61.1009.71.75.21.33.118.29.57.48.30. Père Josèphe aant., François Leclerc du Tremblay (1577-1638), is de bekende gunsteling van De Richelieu.
13 Grotius.
14 Gewoonlijk schuilnaam voor Axel Oxenstierna (zie p. 310 n. 11); volgens de uitgavr aant. aant. der *Oxenst. Skrifter* t.a.p. moet hier Johann Philipp von Schönborn (1605-1673), keurvoets aant. van Mainz, vorst-bisschop van Würzburg en Worms bedoeld zijn.
15 Codenaam voor Frankrijk.
16 Codenaam voor 'Belgicus'.

mihi[1] scribitur. Venit ad me itidem magni Thuani filius maximus natu[2], qui in laudes paternas succrescit. Ait Eusebium[3] ejus esse ingenii, ut negotia[4] malit tractari, apud se[5]; videbimus brevi.

Postea Heufdium[6] vidi. Dicebat nuper subito admodum enatam heic fuisse calumniam de Simonide[7] ad Fragam[8] misso: fabro, ut ipse arbitrabatur, Asdrubale[9]. Addebat Hannonem[10] ad Thucydidem[11] missum cum optimis mandatis. Canutius[12], Ordinum foederatorum legatus, putatur die Veneris abiturus et heic relicturus Pavium[13].

Ego heic adhuc diem exspecto, quem ut in urbem veniam mihi significaturi sunt admissionales. Poloni nobiles, qui Lutetiae sunt, ferme omnes eundem in modum loquuntur. De Suediae regno se arma moturos non fuisse, de Prussia et Livonia non posse dissimulari. Brandeburgico[14] videntur infensi, cui tamen regem suum favere quidam susurrant. Et sunt qui de rege in imperatorem eligendo, si locus vacare inceperit, sermones serant.

Ajebat Heufdius Bulionium[15] de pensione, quae Novembri elapso deberi coepit spem facere; de illa circa mortem regis nullam.

Aubertinus[16], pastor reformati coetus, qui Lutetiae habitat, sed Carentoni convenit, libro scripto de Eucharistia et extra regnum edito, in cujus fronte posuit refutari ibi a se cardinales Bellarminum[17] et Baronium[18] et alios adversarios Ecclesiae, duas has voces postremas luit, interdicta sibi a rege functione pastoralis muneris.

1 Het woord ‘mihi’ staat in cijfercode: 23.55.113.57.37.
2 François Auguste de Thou (1604-1642), oudste zoon van de in 1617 overladen historicus Jacques Auguste.
3 Schuilnaam voor De Richelieu.
4 Het woord ‘negotia’ staat in cijfercode: 35.52.56.15.26.37.49.113.118.
5 De woorden ‘apud se’ staan in cijfercode: 70.29.34.10.
6 Johan Heufft, bankier te Parijs, die o.a. als agent van Zweden optrad; vgl. het postscriptum van brief no. 1976.
7 Codenaam voor geld.
8 Codenaam voor Zweden.
9 Schuilnaam voor Jacques de La Grange.
10 Schuilnaam voor Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
11 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
12 Johan de Knuyt, begin 1635 met de raadpensionaris Adriaen Pauw naar Frankrijk gezonden om te trachten Lodewijk XIII te bewegen met Spanje te breken.
13 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
14 De keurvorst van Brandenburg, Georg Wilhelm.
15 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10. De naam staat in de tekst in cijfer, echter oncontroleerbaar, daar het orig. te Stockholm onvindbaar bleek.
16 Edme Aubertin (1596-1652), een der geleerdste predikanten van Charenton; zijn *L' Eucharistie de l'ancienne Eglise* was in 1633 in tweede druk te Genève verschenen; de eerste druk was van 1626 en getiteld: *Conformité de la créance de l' Eglise et de saint Augustin sur le sacrement de l' Eucharistie opposée à la réfutation des Cardinaux du Perron, Bellarmin, et autres, divisée en trois livres. Par Edme Aubertin, Ministre de la Parole de Dieu en l' Eglise de Chartres.* s.l.
17 Robertus Franciscus Romulus Bellarminus (1542-1621), jezuiet, kardinaal-bisschop, kerkleraar. Het betreft hier zijn *De Eucharistia et Sacrificio Missae, libri VI* in zijn *Disputationes*, waarvan een der beste edities die van 1608 is: *Disputationes Roberti Bellarmini Politani, Societatis Iesv, de Controversiis Christianae Fidei, adversvs hujus temporis Haereticos quatuor tomis aucta et emendata ex correctorio libello ab auctore vulgato Romae, anno 1607*. Parisiis, ex officinis Triadelphorum, 1608.
18 Cesare Baronio; zie over hem en zijn *Annales Ecclesiasticae* no. 1803, p. 82 n. 6.

Haec nunc erant, quae scriberem; nam ubi in urbem venero, propius me omnia cogniturum spero. Deum oro, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut Illustrissimam Excellentiam vestram sospitet ac prosperet.

Ad Dionysii aedem 4/14 Februarii 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae

cultor devotissimus

H. Grotius.

In dorso: Praesent. Wormat. d. 18 Febr.

1976. 1635 februari 14. Aan P. Schmalz[1].

Quas nuper ex itinere scriptas acceptis tertiis tuis binas me priores scripseram[2] non accepisse, eas ad me nunc adhuc ad aedem Dionysii agentem perlatas laetus significo tibique, tum pro aliis, quae quamvis minuta saepe ad res majores inquirendi vestigium praebent, tum praesertim pro illa parte literarum D. de la Grange[3] ad negotium mihi mandatum pertinente gratias habeo.

Apparet eum esse statum Caesariani exercitus, ut, si quid in Germania esset veteris Germanici spiritus, multa et praeclara audendi bella sit occasio, sed homines in consiliis lentos, in iis ad rem conferendis etiam pigriores, ad externos remusculos huc illuc sese circumagentes quae salus servet? In auctoritate Illustrissimi et Excellentissimi D. cancellarii[4] spes restat unica. Sed quid navigantibus prodest habere bonum gubernatorem, si ipsi arte ipsius ductuque contemto ventis se malunt permittere? Vide rerum humanarum varietatem: Apud vos alii plorant, oscitant alii; heic in aula Gallica cantatur et saltatur. Et quid nos vetet tempora quamvis tristia, si non hilares, certe animi tranquillos transigere?

Vale, doctissime et eruditissime juvenis, meque amicis, nisi grave est, commenda.

Ad aedem Dionysii IV/XIV Februarii MDCXXXV.

Tui amantissimus

H. Grotius.

Gratias quantas possum habeo Illustrissimo et Excellentissimo D. cancellario, quod grata sibi ostenderit officia a D. de la Grange mihi exhibita. Ego ejusdem argumenti ad D. de la Grange literas mitto, ut et consolatrices ad Feuquierium[5], quarum curam tibi commendo. Mitto has ad Bexcium[6]; si is Wormatia abierit, alius mihi erit indicandus. Eorum, quorum heic nomina usurpare possumus mercatorum, indicium

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 6; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 545.
2 Zie no. 1973, p. 306.
3 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
4 Axel Oxenstierna.
5 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
6 De Petrus Beex van no. 1971, postscriptum.

nuper feceram[7]; si alios habetis fidos et notos, iis utar. Heufdius et Hebsteinius[8] boni sunt, sed non unis Suedis addicta est eorum opera.

7 No. 1971 aan Axel Oxenstierna.
8 Johan Epestein, agent van Zweden te Parijs; betreffende Heufft zie no. 1975, p. 310, n. 6.

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius à la suite de Monseigneur le Grand Chancelier de Suède.

In dorso schreef Schmalz (?): Wormbs, den 18 Febr. 1635.

1977. 1635 februari 15. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Ick ben noch tot S[t]. Denys, alwaer ick mijne familie toeruste om met eere in de stadt te comen. Hyer zijnde heb ick uyt Parijs ontfangen drye van uE. bryeven van den lesten December, den II ende XXIX January[2].

Wat mijn particulier aengaet met Rotterdam, d'heren van deselve stadt dyenen onderrecht, dat de interesten, dye ick pretendere, nyet en zijn hoochopgepronckte inventie, maer saecken bestaende in waerheyt, alsoo ick om hondert duysent gulden alle dye swaericheden niet en soude willen uytstaen ende, hoewel ick eenigen tijdt gagie gehadt heb uyt Vrancrijck, soo heb ick ongelijck meer winst, waervan ick alrede in train was, moeten derven; de confiscatie, 't verhuysen tot verscheyden maelen zijn oock schadelijck ende costelijck; ende meer andere dingen, dye soo voor ons als voor de kinderen daerin vallen te considereren. Te seggen, dat een deel van 't gunt mij te last geleyt wordt, mij raeckt als gecommitteerde raedt, is buyten propoosten; daer en is niet daerop, dat can werde geappliceert, dat yet om 't lijff heeft, 't en waer de reyse nae Utrecht[3], dewelcke ick heb aengenomen, gelijck oock de heer Hogerbeets, niet alleen door last van de vergadering, maer door expresse wille ende bevel van de gedeputeerde van Rotterdam, doe comparerende ter vergaderinge - gelijck oock dye van Rotterdam tweemael tot Utrecht aen mij gesonden hebben, om mij te encourageren. Dye mede gecommitteerde raed waeren ende bij de Gecommitteerde Raiden ons daernae zijn bijgevoecht, als Ruychaver[4] ende Schoonhoven[5], hebben geen swaericheyt gehadt: alle den haet is gevallen op twee pensionarissen, omdat zij haere meesters hadden getrouw ende gehoorsaem geweest. Soo het interest van deghenen, dye om sulcke saecke lijden, nyet en werdt gerepareert, soo connen de dyenaers van de steden niet gerust zijn, nochte de steden wel gedient. Ick ben nu, daer mij gheen middelen en sullen ontbreecken, om de goederen van mijne debiteurs aen te spreecken. Ende mij dunct, dat de huishuir ende ordinarisse emolumenten soo claer mij toecomen, als de gagie; immers dat men boven de gagie daerin eene moderaten slagh behoorde te slaen. Evenwel omdat ick de wegh van vrede meest beminne, soo wil ick, soo noch vorder niet comen en can uE. raed volgen, midts dat is het instellen van het accoord, 'twelck ick niet geraiden en vinde selffs te concipieren, op de eer ende reputatie werde

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., H 17 j. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1970; beantw. d. no. 1988.
2 Alleen de laatste van de drie is bewaard gebleven, no. 1970.
3 In juli 1618 was Grotius, die toen pensionaris van Rotterdam was, met o.a. de pensionaris van Leiden, Rombout Hogerbeets, en met Vranck Cornelisz. van Thorenvliet († 1619), burgemeester van Leiden, door de Staten van Holland naar Utrecht gezonden om te trachten de door de Staten-Generaal en prins Maurits voorgenomen afdanking der waardgelders te beletten; zie *Res. Staten v. Holl.* 28 juli 1618.
4 Maarten Ruychaver, gecommitteerde raad, oud-burgemeester van Haarlem; zie over hem IV, bijlage no. 17, p. 523 en n. 7 aldaar.
5 Dirck Jacobsz. Schoonhoven, gecommitteerde raad.

gelet, de helft gereedt betaelt werde ende d'ander helft op corte termijnen, behoudens mijne

actiën van vordere interesten op het landt van Hollant, met expressie, dat ick sulcx doe om vrundschap te onderhouden. UE. gelieve dan de saecke op mijne approbatie, dye terstont volgen sal, te besluyten. De qualiteyt, dye mij gegeven is, is raedt van de Coninginne van Sweden ende Haere Ma^{t}.'s ambassadeur in Vrancrijck, uyt crachte van de volmacht, dye de heer cantzler[1] daertoe expresselijck is hebbende van het rijck (?), uyt welcke macht ende in welcke forme oock zijn eygene soone[2] is gesonden gewest in Vrancrijck, in Engelant ende in Den Hage. De confirmatie uyt Sweden sal ten overvloet volgen.

't Verlies van Philipsburgh, niet sonder wat versuym van de Vranchoysen, sal uE. daer hebben verstaen. 't Is apparent dat sij alsoo dyeper ende dyeper sullen raecken in het oorlogh ende de masques moeten afdoen. Ondertusschen gaet den churfürst van Saxe[3] voort met de vredehandelingen ende heeft tot dyen eynde mondeling met den heer veldmaerschalck Bannier[4] willen confereren. Des paus ende des Spaignaerds dyenaers[5] arbeyden hyer om Vrancrijck met den keyser[6] te bevredigen, waertoe ick geen groote apparentie vooralsnoch en mercke.

UE. advysen sullen mij altijdt zeer aengenaem zijn ende sal deselve soecken te recompenseren. De recommendatie van de neven Reigersbergh[7] neem ick aen ende sal voor haer doen, alles dat men behoort te doen voor soo nae verwanten, sonder oock te vergeten de particuliere vrundschap, dye ick met den heer rentmeester sal. ged. altijdt heb onderhouden.

Mijn reyse herrewaert heeft lang geduyrt, omdat ick soeckende te ontgaen de onbetaelde soldaten, een verre ommewegh heb moeten nemen door de plaetsen in den Elsas, bij de Franchoysen beseten; - daerbij is gecomen eerst regen, daernae vorst ende weder, drye oorsaecke van quade wegen ende voor mij van een colycke, daeraen ick ses dagen tot Mets syeck heb gelegen. -

Met Neeff[8] moeten wij den regel volgen *ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα*[9]. De propoosten met Numeriano[10] ende andere gehouden in illis generalibus terminis vinde ick oock goedt ende ick heb alrede last om eenige openingen te doen, dye Cimon[11] hooch concerneren. Stellaes huysvrouw[12] is Tatianus[13] tot Mets eerst wesen besoecken. Xenocrates[14] schijnt van Serranus[15] gelijcke opinie te

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Johan Oxenstierna (1611-1657), oudste zoon van Axel Oxenstierna.
3 Johann Georg († 1656).
4 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
5 Giulio Mazarini, extra ordinarius-nuntius van Urbanus VIII in Parijs, en Antonio Zuniga y Davila, markies van Mirabel, Spaans gezant in Frankrijk.
6 Ferdinand II.
7 Johan (geb. 1613) en Pieter (geb. 1612), zoons van Johan van Reigersberch († 1632), in leven rentmeester-generaal van Zeeland bewester Schelde.
8 Frederik Hendrik; zie voor deze schuilnaam J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg* in *Nederlands Archievenblad* 1962-1° afl., p. 40.
9 Diogenianus bij Dr. Ernestus Ludov. a Leutsch, *Paroemiographi Graeci. Diogenianus. Gregorius Cyprius. Macarius. Aesopus. Apostolius et Arsenius. Mantissa Proverbiorum. Corpus Paroemiographorum Graecorum* t. II Gottingae, sumptus fecit Dieterichiana MDCCCLI, centuria I no. 32 (p. 6).
10 Codenaam voor Amsterdam.
11 Staten-Generaal; de betekenis is er door Reigersberch boven geschreven.
12 De tweede vrouw van Adriaen Pauw, Anna van Ruytenburgh (1589-1648).
13 Maria van Reigersberch.
14 Axel Oxenstierna; de betekenis is er door Reigersberch boven geschreven.
15 Adriaen Pauw; de naam is er door Reigersberch boven geschreven.

hebben als Irenaeus[1]. UE. sal gelieven mijne gebiedenisse niet te vergeten aen alle die van Cesar[2] ende naementlijck aen Turnus[3]. Ick hadde wel gewenscht uE. D. Dureum[4] selve had gesproocken. 't Proffijt dat die van Rotterdam bij de Court sullen hebben, meen ick niet, dat groot sal sijn. Maer men neemt garen alles mede.

Soo uE. iet vorder verneemt van het voornemen van de Engelschen, sal sulcx garen verstaen. Wij hebben advysen uit Spaignie, dat die schepen haer met de Spaenschen willen vougen ende tesamen gaen nae Brazyl om revenge te hebben van het stuck van Amboine.

Usseling[5] is nu al drie maenden te Parijs geweest, arbeit om Vrancrijck in West-Indiën aen 't werck te brengen. Maer die groote lichaemen roeren haer soo licht niet, oock heeft Vrancrijck wichtige consideratiën op dat stuck te nemen, soo lang sij niet en sijn in rupture met Spaignie. Soo de onsen eenige vorder progressen doen in West-Indië, ick weet wel, dat ick den heer rijcxcancellier daermede seer sal verblijden. Denselven heer gelooft met uE., dat den cardinael infante[6] ernstelijck sal arbeiden tot trefves.

Ick hadde verstaen, dat ons volck difficulteit maecten om in Polen te senden, dewijl de gesanten[7] voor desen daer niet beleefdelijck en sijn onthaelt ende noch geen verseeckering en is, dat dese ontfangen sullen werden pro maiestate reipublicae. UE. gelieve daernae wat te vernemen.

't Redres van de ruiterie staet mij wel aen. Die nagelen bij de Deenen becomen sullen bij de Hollanders nieuwe onlusten maecken.

Mijnheeren van Rotterdam dienen gedachtich te sijn, dat boven veel ongelijcx, dat mij geschiet is, eene niet clein en is, toegecomen door faute van deghenen, die ten tijde van mijne gevanckenisse regierde, naementlijck dat men mijne papieren heeft laeten haelen uit mijn comtoir ende dat sonder deselve te laeten inventariseren, waerin mij, mijne huisvrouw ende kinderen notoir ongelijck is geschiet. Hoewel ick hiervoren geseit heb garen te sullen sien, dat alles geschiede op mijne approbatie, soo ben ick evenwel tevrede, soo uE. meent de saecke haest te vereyschen, dat alles finalijck werde besloten, waertoe ick uE. oversende eene volmacht.

Ick meene, dat mijne inhaeling sal sijn op Vrijdagh ofte Saterdagh toecomende.

1 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
2 Codenaam voor Rotterdam.
3 Schuilnaam voor Simon van Beaumont; hij was Grotius opgevolgd als pensionaris van Rotterdam. De naam is er door Reigersberch boven geschreven.
4 Johannes Dureus - John Durie - (1596-1680), protestants godgeleerde in Engeland; hij bereisde herhaaldelijk het vasteland.
5 Willem Usselincx (1567-1647 of kort daarna), Hollands koopman. Toen hij met zijn plannen tot oprichting ener Westindische compagnie bij de Staten van Holland geen succes had, trad hij eind 1623 in Zweedse dienst; in 1633 wist hij bij de onderhandelingen te Heilbronn zijn ontwerp te doen goedkeuren, doch de Zweedse nederlaag bij Nördlingen verhinderde de uitvoering ervan; een hernieuwde poging bij de Republiek en de bewindhebbers der Westindische compagnie - met machtiging van de Zweedse rijkskanselier ondernomen - liep eveneens op niets uit: in 1637 werden Usselincx' voorstellen afgeslagen. Ook in Frankrijk heeft hij gepoogd belangstelling voor zijn plannen te wekken. Daarna heeft hij nog in Hamburg en andere Duitse handelssteden en in Zweden vertoefd. Vgl. ook brief no. 1993.
6 Don Fernando; zie over hem IV, no. 1567, p. 299 n. 15, en *ibid.* no. 1652, p. 412 n. 11.
7 Rochus van den Honaert, Andries Bicker en Simon van Beaumont werden in 1627 naar Polen gezonden; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 603 vv.

Bidde om mijne gebiedenisse aen alle de vrunden ende insonderheit aen de heer Beaumont, dien ick volcomen geluck wensche in sijnen dienst[1].

Tot S^{t}. Denys den 13 Febr. 1635.
UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Naedat ick dese had geschreven, ontfange ick den uwe 5 Febr. De contennue daervan uE. van spreeckt, dyent gesteuyt soo veel mogelijck is.

Dat ick hyer noch blijff tot S^{t}. Denys, is nae 't exempel van de gesanten van ons landt, dye mede een goede tijdt hyer verbeidt hebben nae den tijdt van haere receptie. Den ambassadeur van Venetiën[2] is gegaen geweest te Parijs, daernae weer uytgegaen ende soo ingehaelt.

Ick en can niet wel verstaen, hoe Gracchus[3] hem latende leyden door Spartacus[4], evenwel van Manlius[5] niet en soude houden.

Neeff Reigersberg[6] is gisteren nae Parijs gereyst ende nu weder zijnde gecomen, rapporteert, dat Puyloran[7] soude zijn gevangen; anderen daerbij vougende, dat Monsieur[8] soude zijn verseeckert, anderen, dat hij is ontgaen; dese dingen beletten, dat op mijne receptie noch niet en can werden gedisponeert.

Tot S^{t}. Denys, den XV Febr. XVI^{c}XXXV.
UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XV feb. 1635 tot St. Denys. Ordre in de saecke te sien van Rotterdam.

1978. 1635 februari 15. Aan P. Schmalz[9].

Heri, doctissime Schmalchi, scripsi et tibi et Illustrissimo Excellentissimoque D. cancellario[10] recta Wormatiam. Nunc cum intelligam retentari omnes literas, quae Wormatia venerunt, ad me missas, ut arbitror, praecipue idem futurum puto de iis, quae eo mittuntur. Ideo has per Metim mittendas censui, et cum iis literas ad me

1 Vgl. p. 314 n. 3.
2 Alvise Contarini di Nicolo.
3 Schuilnaam voor Frederik Hendrik; er staat in de tekst ‘P’ boven geschreven.
4 Schuilnaam voor François van Aerssen.
5 Schuilnaam voor Adriaen Pauw; er staat in de tekst ‘P.P.’ (=pensionaris Pauw) boven geschreven.
6 Een der op p. 313 n. 7 vermelde zoons van Maria's broer Johan van Reigersberch.
7 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie over hem IV no. 1581, p. 323 n. 2.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gerdukt *Ep. Meerm.*, p. 7; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 546.
10 Resp. nos. 1976 en 1975.

Hep[p]ii[11]. Ego quid quantumve illi debeatur nescio et totum negotium relinquo prudentiae Illustrissimi et Excellentissimi Domini. Ceterum quae scribit etiam passim loquitur et rebus nostris nocet, ut ex Heufdio[12] cognovi. Ingesserat

11 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk.
12 Johan Heufft; zie no. 1975, p. 310 n. 6.

se ultro me non rogante negotio meae in urbem receptionis. Vereor, ne res turbaverit. Primum dixerat comes de Brulon[1], regis admissionalis, die Veneris aut Saturni futurum ut inducerer; nunc moras alias nectit, tentat, an incognitus ingredi urbem cupiam, postea, ubi commodum erit, exiturus et ita recipiendus solenniter, quod Veneto[2] factum nuper. Metui, ne, si id facerem, res postea procrastinando in oblivionem venerit regnoque Suedico ignominiosum foret minus honoris accepisse quam alios. Itaque constitui haerere heic ad Dionysii aedem et experiri, legatio nostra ipsis cordi sit necne. Nam etiamsi incognitus inirem, non eo a rege[3] audirer citius; est enim et hoc in eorum manu. Credibile est ab ipsis literas exspectari nuntiaturas, quid apud Illustrissimum et Excellentissimum Dominum sui egerint legati.

Ad aedem Dionysii V/XV Februarii MDCXXXV.

Tui amantissimus

H. Grotius.

Heppius totus a patre Josepho pendet[4].

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius à la suite de Monseigneur le grand Chancelier de Suède.

In dorso: Worms den 21 Febr. 1635.

1979. 1635 februari 19. Van N. van Reigersberch[5].

Mon frère,

Men gelooft hier, dat Cimon[6] met Vindex[7] soo verde is versproocken, dat hij Pindarus[8] haest sal brengen bij Mustafa Bassa[9]. Iovinianus[10] heeft kennisse, dat

1 Anne, graaf van Bruslon - Brullon, Brulon - († 1685).
2 Vgl. no. 1977, p. 315 en n. 2 aldaar.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Deze woorden staan in de tekst in cijfer; zie *Oxenst. Skrifter* 1. c., n. 1; voor pater Josephus zie no. 1975, p. 309 n. 12.
5 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 d. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 140. Beantw. d. no. 1990.
6 Staten-Generaal; bij deze en volgende codenamen heeft Grotius de betekenis erboven geschreven.
7 Codenaam voor Frankrijk.
8 Codewoord voor oorlog.
9 Codenaam voor Spaanse Nederlanden.
10 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.

Gracchus[11] heeft geseyt, men Aelius[12] eer drie maenden sal sien[13] met Theodoretus[14] ende Clemens[15] in het lant van[16] Virginius[17]. Men apprehendeert,

11 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
12 Schuilnaam voor De Richelieu.
13 De woorden ‘eer ... sien’ staan in de tekst in code: 104.66. 53.4.110. 61.99. (i.p.v. 98!) 62.189. 75.80.60. 67.79.72.62.
14 Codewoord voor ruiterij.
15 Codewoord voor voetvolk.
16 De woorden ‘in .... van’ staan in de tekst in code: 79.41. 57.33.38. 678.213., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
17 Codenaam voor koning van Spanje.

dat Alexander[1] hem heeft ingelaten met de Loraine willen herstellen[2]. Tusschen Cajus[3] ende Claudius[4] meent Irenaeus[5], dat Turnus[6] met Bicker[7] sal werde gebruyckt.

In Engelant gaet de equipage voort ende is daer groote jalousie over de lange handelynge, die tusschen desen staet ende Vranckerijck valt. De ambassadeurs hebben oock in Zeelant gevraecht, hoe sij haer sullen hebben te reguleren. Philotas[8] doet groot devoir om een preiudiciable resolutie tewege te brengen, maer men verseeckert mij, dat daer niet voor is te vresen; de intentie schijnt noch te wesen niet te schrijven ende te supponeren, dat sij behoren te weten, wat haer plicht is, ingevalle daerin versuymen als dan last te geven. Daertoe sijn de humeuren iegenwoordyg gedisponeert; wat den tijt geven sal, moet men wachten. Die haer werck maecken om eenyge hier te inciteren toonen brieven geschreven, waerbij de ministers van Vranckerijck voor desen is verboden Aerssens[9] geen visite te doen, alsoo hij viant was van de croon. Wat[10] Jovinianus dienstych oordeelt, sal uEd. wt mijn lesten[11] connen sien.

Den consul Pauw[12] arriveerde gisteren; de brieven, die hij van sijn broeder medebrengt, daerin eenyge voorname wert (g)erecommandeert, dat geduyrende sijn absentie hemselffs off sijn broeder geen praeiuditie en geschiede, toonen wel, dat hij noch hope heeft wederom naer Duytslant te keeren; doch daertoe is geen apparentie.

Men verwacht dagelyckx advisen wt Brasilien ende hopen de participanten, dat de groote macht van 52 schepen ende ses duysent mannen, die sij in die quartieren hebben, wat notabels sullen hebben voornemen.

Wt Brabant hoort men, dat men daer nieuwe lichtyngen doet, gelijck mede wt Spaengen wert geschreven, dat den conynck[13] selffs in Vranckerijck sal trecken.

1 Codenaam voor koning van Engeland.
2 De woorden ‘Loraine ... herstellen’ staan in de tekst in code: 7.73.66.100.62.33. 2080.1030.32.31.57.75.66.103.85.1030.72.62., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
3 Codenaam voor Zweden.
4 Codenaam voor Polen.
5 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
6 Schuilnaam voor Simon van Beaumont.
7 De woorden ‘met Bicker’ staan in de tekst in code: 61.85.72. 43.37.39.58.?, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven. Bicker is de bekende Amsterdamse burgemeester Dr. Andries Bicker (1586-1652); hij werd met Rochus van den Honaert en Joachim Andreae in gezantschap naar Polen gezonden. Vgl. no. 1981, p. 322 en n. 6 aldaar.
8 Schuilnaam voor François van Aerssen.
9 François van Aerssen.
10 Dit woord staat in de tekst in code: 2060.77. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 No. 1974 dd. 12 februari.
12 Cornelis Pauw (1593-1668); hij was na de dood van Gustaaf II Adolf (1632) belast met een zending naar de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Duitse evangelische vorsten om de belangen van de protestanten zoveel mogelijk te behartigen. Na de nederlaag der Zweden bij Nördlingen op 6/7 september 1634 keerde hij naar Holland terug, waar hij - blijkbaar - op 18 februari 1635 aankwam. Hij was een broer van de raadpensionaris Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; deze was tesamen met Johan de Knuyt in juni 1634 als extraordinarius gezant naar Frankrijk gezonden om Lodewijk XIII tot oorlog met Spanje te bewegen.
13 Philips IV.

Den hartoch van Aersschot[1] wert naeuwer bewaert ende scherper geëxamineert als te voren. Van de Lely[2] sijn quade tijdyngen, die secreet werden gehouden[3]; d'opinie is, dat Seneca[4] aen den cardinael twintich schepen leent, veertien[5] laet huiren[6].

De tijdyngen van Duytslant seggen, dat ...sburg[7], Norimberg, Francfort met den keyser[8] handelen, de Sweetse haer naer de zeekant retireren.

UEd. sal mij obligeren voortaen mij mildelijck mede te deelen. Ick wensche uEd. ruste ende voorspoet, mij gelegentheyt om uEd. te doen gevoelen, hoeseer ick ben

UEd. dienstwillyge broeder,
N. v. Reigersberch.

Desen 19 Febr. 1635.

Adres: Mijnheer (Mijnhee)r de Groot, Ambassadeur van de Croon van Sweden bij Sijne M.[teyt] van Vranckerijck.

In dorso schreef Grotius: Den 19 febr. 1635 N. Reig.

1980. 1635 februari 20. Van N.N.[9].

Nobilissime doctissimeque vir,

Quoniam rerum Suecicarum in aula Gallicana procurationem vobis pro singulari vestra virtute et prudentia delatam intelleximus, idcirco rem non ingratam facturi videbamur, si quamprimum vobis notum esset regem nostrum[10] in Su[e]ciam jam nund[i]um transmisisse, ut arctiori inter Coronas foederi aperire possit. Hoc enim utriusque consultissimum fore et ad principum, praesertim electoris palatini[11] restitutionem in integrum etiam ad pacem publicam conducere plurimum videbatur.

1 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; hij was naar Spanje ontboden.
2 Codenaam voor Engeland.
3 De woorden ‘secreet ... gehouden’ staan in de tekst in code: 67.72.87.104.68. 2070.4. 223. 56.75.57.700.232., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 Codenaam voor Engeland.
5 De woorden ‘aen ... veertien’ staan in de tekst in code: 99(i.p.v. 98!).78. 434. 52.80. 66.53.79.99(i.p.v.98!).7. 68.2080.78.77.71.51.57. 34.12.52.(i.p.v. 57!).64.74.24. 60.104.41.77. 69.104.66.77.89.12.14., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
6 Dit woord staat in de tekst in code: 57.93.89.4.33.29., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
7 Er zal Augsburg gestaan hebben.
8 Ferdinand II.
9 Copie Londen, Brit. Mus. Add. 29302, f. 35.
10 Karel I.
11 Frederik V van de Palts, in 1632 overleden, werd na veel wederwaardigheden feitelijk eerst in 1649 opgevolgd door zijn zoon, Karl Ludwig (1617-1680).

Nos sane prius per comitem Arundelium[12], regium ad imperatorem[13] legatum, nihil intentatum reliquimus, quo pacifice et aequo jure componi omnia possent. Verum ex tam molesto periculosoque itinere non aliud vir illustrissimus ac

12 Thomas Howard, graaf van Arundel en Surrey (1586-1646); hij werd met verschillende opdrachten naar het vasteland gezonden en was tevens een befaamd kunstverzamelaar; zie ook IV no. 1447, p. 127 n. 5.

13 Ferdinand II.

sapientissimus obtinuit quam ut per[1] eum jam demum nobis exploratum sit et cognitum, ab Austriacis nihil prorsus moderati, nihil aequi bonique, nihil, unde pacem sperare liceat, jam posse expectari.

Pacem profecto omnes, omnes hoc dulce nomen, hanc rem salutarem et cupimus et amplexamur. Imo ne bellum quidem jam demum recusamus, ut pacem consequamur.

Id jam cum Gallis, id cum Suecis acturi sumus, ut fida tandem pax conditionibus aequis fulta omnibus constare possit.

Si quid autem in hoc negotio vestra apud Sueciae[2] moderatores opera et auctoritas prodesse possint, rem sane facturi estis non tantum utrique regno sed orbi quoque Christiano et gratissimam et commodissimam[3].

Ego autem haec vobis jam propono lubens et ex sententia reverendissimi nostri Cantuariensis archiepiscopi[4], cui vos esse plurimi certissime persuasum sit.

Et me quoque si placet in eorum numero habeatis, qui vestram virtutem colunt et doctrinam admirantur.

Vale, vir prestantissime.

Ab aula regia prope Westmonasterium, Februarij vigesimo anni M.D.C.XXXV.

Dominationi Vestre

addictissimus

Adres: Excel. dom. Hugoni Grotio, Legato Sueciae, Paris.

1981. 1635 februari 22. Aan A. Oxenstierna[5].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Scripsi primum Meti ad Illustrissimam Excellentiam vestram priusquam ejus acciperem literas[6], scripsi indidem acceptis jam Illustrissimae Excellentiae vestrae literis per Spiringium[7], deinde Meldis, rursus ab aede Dionysii[8], ubi nunc quoque sum et has scribo; quarum utinam illae quidem curatae sint recte et hae non minus recte curentur; non enim sine causa metuo insidias.

Comes Brulonus[9], regis admissionalis, quod nondum me in urbem introducere potuerit, causatur motus aulae, qui octo jam dies sunt erupere capto duce Puylaurentio[10] et intimis ejus Fargisio[11] et Montpenserio[12]. Secutae mox choreae,

1 Het afschrift heeft abusievelijk ‘par’.
2 Het afschrift heeft abusievelijk ‘Sueciam’.
3 Het afschrift heeft abusievelijk ‘commodissimum’.
4 William Laud, aartsbisschop van Canterbury.
5 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2006. Gedrukt *Epist.*, p. 131; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 8. Antw. op no. 1969.
6 Resp. nos. 1968 en - waarschijnlijk - 1969.
7 No. 1971; over Petter Spiring Silvercrona zie no. 1971, p. 304 n. 3.
8 Nos. 1972 en 1975.
9 Over de graaf van Brulon zie no. 1978, p. 316 n. 1.
10 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie IV no. 1581, p. 323 n. 2. Hij was op 14 februari 1635 gearresteerd.
11 Charles d'Angennes de Rochepot, graaf Du Fargis (†1640), gewezen ambassadeur in Spanje; hij stond sterk onder invloed van koningin-moeder Maria de Medici en was daarom weinig gezien bij De Richelieu.
12 Le Coudrai-Montpensier, edelman uit het gevolg van Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

quas iste casus distulit, et hilaritati dicati dies duo, hodiernus vero expiationi culparum probabilem reddunt excusationem, nisi illud magis actum est, ut ex Feuquerio[1] Lagrangioque[2] resciscerent, quid ab Illustrissima Excellentia vestra sperare deberent, priusquam legationi mihi impositae honorem haberent, quem aliis habuerunt; quod nunc se et quidem re in consilium missa cis tres quatuor dies effecturos pollicentur.

Obtulerat mihi idem admissionalis jus spectandi choreas regias, quae die dominico ductatae sunt. At ego, cum in urbem clam ingredi non placeret, rogaram, ut id beneficium a me in generosissimos barones Axelios[3] transferret. Non tantum id in se recepit, sed et cum tempus advenisset, magnam speciem praetulit satagentis, ut spectaculi fierent participes, sed perditis horis aliquot turbam questus est esse tantam, ut nullus pateret aditus. Sane multi illustres exclusi dicuntur. Legati Batavici[4] aegre admissi, quibus cum Sabaudico[5] de loco priore certamen ortum separatis sedibus elusum est.

Inter haec de Puylaurentio aliisque captis[6] sermones, ut solent, pro studiis hominum. Qui suspicaciores sunt, quales ferme esse protestantes Gallos in historia dicit Thuanus[7], cum primum inductus est Puylaurentius, ut in Galliam e Brabantia fratrem regium[8] adduceret, id fuisse destinatum, quod nunc apparuit, volunt. Titulos ducis et paris, liberalitatem regis ad octingenties mille scutatos, propinquae nunquam cardinali[9] multum curatae matrimonium, escas fuisse hamatas. Qui cardinali minus male volunt sic rem narrant. Inter pacta, sub quibus ut huc veniret illectus fuit frater regius fuisse ut de connubii sui jure, legibus judiciisque Galliae staret. At triduo antequam ea perficerentur, dum sub incude erat negotium, scripsisse fratrem regium pontifici[10] arbitrari se religionis suae esse stare contractis cum Margareta Lotharingica nuptiis; si quid contra regi[11] promitteret, id se facere summa adactum necessitate contra animi sui sententiam, idem testatum suis ad pontificem literis Puylaurentium. Masarinum[12], cum jam hic esset frater regius, conantem omnibus modis impedire, ne dissueretur illud matrimonium, objecta sibi fratris regii, aversa ab eo conjugio voluntate, ostendisse exempla earum literarum, quarum archetypa pontifex curate servaret. Attonitum hac re cardinalem quaesisse ex Puylaurentio, cur tantis regi beneficiis obstrictus negotium tanti ad rempublicam momenti celasset; nec illum manifestis indiciis

1 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
2 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
3 Axel (1617-1642) en Gustav († 1637), zoons van de Zweedse senator Åke Axelsson Natt och Dag; deze was gehuwd met Elsa, zuster van rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Johan de Knuyt, en Dr. Adriaen Pauw.
5 De graaf van San Mauritio[aant.], gezant van Vittorio Amedeo, hertog van Savoye, in Frankrijk.
6 Zie p. 319 en nn. 10, 11 en 12.
7 Het werk van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou *Historiarum sui temporis pars prima*, Parisiis, apud V.[am] M. Patissonii 1604; *pars secunda*, Parisiis, apud A. et H. Drouart 1606. De eerste volledige uitgave is die van 1609-1614: *Jac. Augusti Thuani Historiarum sui temporis libri CXXV*, Lutetiae, apud H. Drouart.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; over zijn huwelijk met Margareta van Lotharingen zie III, p. 206 n. 6.
9 De Richelieu.
10 Urbanus VIII.
11 Lodewijk XIII van Frankrijk.
12 Giulio Mazarini, extra ordinarius-nuntius van Urbanus VIII in Parijs.

deprehensum habuisse quod responderet, nisi non interrogatum se. Simul emanasse alia: Margaretam apud domesticos regii fratris non alio nomine appellari quam quo ejus fastigii matronae solent; pecunias missas, ut in Brabantia splendorem tantae fortunae parem obtineret. Super haec, quae vigilem neque opperiri pericula solitum excitare poterant cardinalis animum, accessisse fastum Puylaurentii aulae impendiis ac fulgore et principum se colentium numero nihil cedentis ipsi cardinali. Nunc Puylaurentius et Fargisius in carcere Sylvae Vincennensis, Coudraeus, cui adjecti postea alii, in Bastilia tenentur fratre regio tacente ad haec et composito quantum potest vultu premente motus animi, cui dixit rex coactum se inimicos semper et ipsius et suos prohibere nequid gravius admitterent.

Literae regiae ad provincias missae nihil aliud de captis quam colloquia cum suspectis hominibus promunt et constat Blesis fuisse quendam ex eorum numero, qui reginam parentem[1] sectantes regiae indulgentiae beneficio nominatim exclusi sunt. Iudicant omnes sapientes, nisi Deus improvisum aliquid injecerit, jacta esse dissidii civilis semina, auctoritate parlamenti contra matrimonium paucos, plures ad se tracturo pontifice, cujus veneratio his in locis perpetuo magis magisque gliscit, favente illi conjugio neque episcoporum Galliae, siqua ad regis voluntatem accommodetur pronuntiatio, sedatura videtur hos aestus. Nam externi theologi ecclesiae Romanae adhaerentes consulti hac de re respondent; primum nullo scripto documento patere sibi vetita in Galliis principum regii sanguinis regis impermissu conjugia. Ut vetita sint, non sequi etiam irrita esse, nisi et hoc constitutum doceatur, neque a rege aut regiis magistratibus sed ab Ecclesia, cui soli jus esse cassa reddere futura conjugia, ita receptum inter eos est, ut vix sit reperire dissentientes. Ut vero aut principis Condaei[2] aut ducis Mantuani filia[3] aut alia ulla eminentis fortunae eam conditionem eligat, in qua ab aliis pro justa matre familias, ab aliis pro pellice habeatur, vix sperandum est. Et protestantium affinitates quaerere odii plenum.

Mirum est omnium Lotharingorum animi quam sint in ducem suum[4] proni, aversi a Gallis; idque nunc cummaxime periculosum, postquam dux eo penetravit, ut a Nancaeo minimum absit. De oppido eo ejusque praefecto Brassaco[5] video optime existimari. Et Castilionaeus[6] parat se, ut eo ducat exercitum.

Philipsburgi jactura[7] mirum quam et regem et cardinalem permoverit, ita ut saepe dixerit cardinalis sibi ex quo rebus admotus est nihil evenisse tristius, et discendenti hinc D. Feuquerio[8] et roganti quid boni facere possit, responderit: nihil habeo quod dicam, fac quidquid vis. Regis autem excepta vox est dicentis tales esse praefectos, qui a monachis commendentur, nam gratia patris Iosephi[9], cognati sui, ut in aliis rebus ita in hac usus erat Feuquerius. Fuit autem peccatum

1 Maria de Medici.
2 Anne Geneviève (1619-1679), dochter van Henri de Bourbon, prins van Condé (1588-1646); zij huwde in 1642 met Henri d'Orléans, hertog van Longueville.
3 Maria Louisa Gonzaga (1612-1667), oudste dochter van Carlo Gonzaga, hertog van Mantua; in de steek gelaten door de hertog van Orléans, Gaston, huwde zij later met Wladislas VII (IV) van Polen.
4 Karel IV, hertog van Lotharingen.
5 Jean de Gallard de Béarn (†1645), graaf van Brassac, gouverneur van Nancy.
6 Maarschalk Gaspard de Châtillon, graaf van Coligny; zie III, p. 121 n. 1.
7 Vgl. no. 1968, p. 301 n. 5.
8 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
9 Betreffende père Josèphe zie no. 1975, p. 309 n. 12.

eo gravius, quod castellum tanto petitum ambitu tantae utilitatis ad res regias praedicatum, juveni[1] fuit traditum, nec juveni tantum, sed ei, qui adversam famam jam habuit capta Mantua; nam qua parte ipse curabat, irrupit hostis, ne tum quidem leviter incusata ipsius negligentia; cujus rei memoriam refricat damnum recens. Cardinalis dicit per duos menses se laborasse, antequam regi persuaderet, ut Arnaldo is locus permitteretur.

Dominus d'Avaux[2] Stockholmii esse fertur. Rex Poloniae[3] etiam Florentiae duci[4] spem facit de ducenda ejus filia, gibbosa, ut fert rumor, cujus obi id mentionem frater regius semper exhorruit. A Spiringio postremae ad Heufdium[5] literae fuere Ambiano scriptae 6/16 mensis hujus.

Deum immortalem rogo, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut Illustrissimae Excellentiae vestrae valetudinem resque omnes suae curae esse velit.

Ad Dionysii 12/22 Februarii 1635.

Laborant Poloni, ut legati a Foederatis Ordinibus ad se mittantur. Ea de re hoc Hollandiae conventu instituetur consultatio[6].

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
devotissimus cultor
H. Grotius.

1982. 1635 februari 22. Aan N. van Reigersberch[7].

Mon frère,

In een van uE. oude brieven, die mij wat laet ter hande is gecomen, vinde ick de questie van de revisie, off dye andermael versocht magh werden. Dese materie is bij de treffelijckste rechtsgeleerden van ons landt op het breedste verhandelt geweest tusschen Van der Wielen[8] ende Breton[9] in mijnen tijdt. De coustumen van de natiën zijn hyer van verscheyde. Bij de Romeynen is sulcx verboden, soo

1 Isaac Arnauld, gouverneur van Philippsburg; de stad was op 24 januari door de troepen van Ferdinand II veroverd.
2 Claude de Mesmes, graaf van Avaux (1595-1650), Frans extraordinarius-gezant in Denemarken, Polen en Zweden; zie ook no. 1951, p. 277 n. 10.
3 Wladislas VII (IV); hij huwde ten slotte (6 november 1645 aant.) Maria Louisa Gonzaga; vgl. p. 321 n. 3.
4 Wellicht Anna (1616-1676), tweede dochter van de in 1621 overleden groothertog van Toscane, Cosimo de Medici; zijn oudste dochter Margherita was in 1628 gehuwd met Odoardo Farnese (1612-1648), hertog van Parma. Anna huwde in 1646 met Ferdinand Karl (1628-1662), aartshertog van Oostenrijk-Tirol.
5 Johan Heufft, bankier te Parijs, zaakwaarnemer voor Zweden, correspondentieadres.
6 Als gezanten werden naar Polen, Zweden en Denemarken afgevaardigd Rochus van den Honaert, Andries Bicker en de raadsheer in het Friese Hof Joachim Andreae of van Andree (1586-1655); hun instructie is van 18 april 1635. Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* II, p. 233 vv.
7 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., H 17 k. Eigenh. oorspr. Antw. op o.a. no. 1974.
8 M.i. de Vlaamse jurist Philips Wielant († 1520), schrijver van o.m. *De Practijcke Civile* en *De Practijcke Crimineele*.
9 Mij niet bekend.

oock bij de Franchoysen ende bij de instructie van den Raedt van Mechelen, waeruyt uE. instructie is genomen. In Duytslant zijn exemplen ter contrarie, wanneer dye bij arrest hadde getriumpheert bij revisie is comen te succomberen. Mij soude best duncken sulcx nyet toe te laeten nisi sordes arguantur locum qui recognitioni adfuerunt[1]. Ende als sulcx al waer, soude ick best achten, dat den prins[2] als in desen de H.H. Staten-Generael selff de kennisse tot haer souden nemen, in presentie van treffelijcke rechtsgeleerden, integerrima fama viris.

Dese geschreven hebbende, dyenende tot antwoordt van dye van den vyerden December, crijgh ick uE. brieven van den elfde ende twee van den twaelfde Febr.[3] uE. zeer bedanckende van de advysen; hoe onse wederparthijen meer woelen, hoe wij meer moeten arbeyden om haer in haer quaed voornemen te beletten ende Gracchus[4] ende anderer goede vrunden affectie conserveren, vooral Numa[5], Caesar[6], Turnus[7]. Ick soude garen weten, waerin ick deselve sal connen dyenen.

Den graeff van Brulon[8], maistre des cérémonies, soo ick hyer te S^{t}. Denys gecomen zijnde eerst aen hem hadde gesonden, seyde, dat hij mij binnen twee, drye dagen de receptie soude doen hebben nae gewoonte. 'Tis waer, dat dye hyer laestmael zijn geweest uyt Duytschlant ende oock met den naem van Swede becleedt, daerop nyet en hebben gestaen, maer de heer rijcxcancellier[9] mij de digniteyt van de croon, dye bij haer niet genoech en was waergenomen, gerecommandeert hebbende, soo moet ick letten, dat ick in dye dingen niet en failliere ende noch Spaignairden, noch anderen nyet toe en geve. - Daernae heeft de graeff van Brulon d'excuse op de brouillerie van't hoff, Puylaurent met zijne dependenten[10] zijnde gevangen om de correspondentie, dye men seyt, dat zij gestaedigh hebben onderhouden met de princesse Margarite[11] -, voorts op het bale, dat op Sonnendagh is gehouden, de vastelavont ende de byecht van den coning in 't ingaen van de Vaste. Seyde, dat hij mij nu Vrijdagh ofte Saterdagh soude inhaelen. Bulion[12], surintendant des finances, hadde oock geseyt, dat in den Raedt van den coning dye resolutie was genomen. Evenwel Brulon, daernae zijnde gesproocken, heeft wederom uytstel genomen ende geseyt, dat hij den cardinael[13] moste sprecken, dye te Ruelle is, apparentelijck door nieuwe instigatie van onse ambassadeurs[14] uyt Hollant ende Zeelant, misschyen oock van een Sweedsche resident, dye noch hyer is[15], nyet wel tevrede zijnde, dat hij t'huys is ontboden ende met dye luyden

1 De herkomst van deze woorden is mij niet bekend.
2 Frederik Hendrik.
3 Een der genoemde brieven is no. 1974 van 12 februari; de beide andere zijn verloren gegaan.
4 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
5 Codenaam voor Amsterdam; de naam is er door Reigersberch boven geschreven.
6 Codenaam voor Rotterdam; de naam is er door Reigersberch boven geschreven.
7 Schuilnaam voor Simon van Beaumont; de naam is er door Reigersberch boven geschreven.
8 Zie no. 1978, p. 316 n. 1.
9 Axel Oxenstierna.
10 Zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
11 Margareta van Lotharingen, met wie Gaston, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII, op 3 januari 1632 in het geheim gehuwd was; vgl. III, p. 206 n. 6.
12 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
13 De Richelieu.
14 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; zie no. 1975, p. 308 n. 5.
15 J. Hebbius - Johan Heppe -; vlg. no. 2063 dd. 20 april 1635 aan Willem de Groot.

correspondeert. Wij sullen zien, wat men doen wil, waerin ick wel gerust ben, alsoo de rust de croon ende nyet mij aengaet ende de Franchoysen ons immers sooveel van doen hebben, als wij haer.

't Selve gelooff ick van Cimons[1] volck. Den heer cantzler hadde begeert, dat ick enige saecken van importantie met de heer Canuyt[2] - alsoo hij van Pauw wel de opinie hadde, dat hij mij soude mijden - soude communiceren. Ick had hem door den jonge Tresel[3] doen bij occasie seggen, dat mij leedt was, dat hij nu vertrock, alsoo ick lust ende last hadde met hem te confereren. Hij antwoord niet. Het schijnt hij met Pauw wilde sprecken. Daernae heeft hij aen de jonge neeff Reigersberg[4] geseyt, dat hij garen met mij soude sprecken, maer dat zijne gelegentheyt hem niet toe en lyet hyer bij mij te becomen. Paeuw had aen een vrouw geseyt, dat hij twee qualiteyten had, eene publycke ende eene particuliere, dat wat de particuliere aenging hij mij was geobligert vanwegen de vrundschap met zijn broeder[5] te Francford, Mentz ende Worms gehouden. Dit alles can uE. dyenen tot instructie, waerbij ick uE. in 't secreet sal bidden bij Gracchus[6] ende bij Cesar te vernemen, off Cimon lust soude mogen hebben tot Staden[7]. Men can daer wat in doen. Sit sub fide silentii. UE. doet wel sich te houden, off ons in 't particulier aen dese traversen nyet en waer gelegen.

Den coning is over Philipborgh[8] zeer ontstelt. De faute is groot geweest; t garnisoen maer halff compleet; 't ijs nyet gebijt, niet wel gevochten. Ende dye daer 't gouvernement hadde[9], is wat ongeluckigh. Want oock Mantue is ingenomen door het quartier, daer hij sorgh most dragen.

Tot S^{t}. Denys den XXII Febr. 1635.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres: Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In Den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 feb. 1635 wt St. Denys. De reden van sijn verblijven aldaer.

1983. 1635 februari 22. Van N. van Reigersberch[10].

1 Codewoord voor Staten-Generaal.
2 Johan de Knuyt.
3 Zoon van Daniel Tresel, de gewezen eerste klerk der Staten-Generaal in 1618 verbannen; deze zoon is mij verder niet bekend.
4 Pieter of Johan; waarschijnlijk Johan, de jongste van de twee. Vgl. no. 1977, p. 313 en n. 7 aldaar.
5 Cornelis Pauw; zie no. 1979, p. 317 n. 12.
6 Reigersberch heeft er het woord 'Prins' boven geschreven.
7 In de tekst staat het woord 'Staden' in cijfer: 103.27.44.72.78. met de ontcijfering door Reigersberch erboven geschreven.
8 Op 24 januari was het rijk bevoorrade Philippsburg in handen van Ferdinand II gevallen.
9 Isaac Arnauld; vgl. no. 1981, p. 322 en n. 1 aldaar.
10 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 e. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2000. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 141.

Mon frère,

De contremine van Spartacus[1] ende de sijne vermeerdert eerder dan se mindert, dan hebben tot noch toe niet connen tewege brengen, dat verboth soude werden gedaen, maer blijven de brieven onbeantwoort. Sophocles[2] meen ick oock niet dat toelaten sal, dat praeiudiciable antwoorde gegeven werde. Ondertusschen wert alles gelaten ter discretie van diegene, die vanselffs niet wel en sijn genegen ende haer naerlatycheyt connen excuseren.

Het oogemerck van degene, die dit dus drijven, schijnt te wesen, Justinus[3] bij Thucydides[4] door dit middel soo installych te maecken, dat hij soude connen oordeelen ondienstych te sijn hem in die qualiteyt te gebruycken ofte, soo dat misluckt, immers de deure om hier te commen, waer het mogelijck, te sluyten.

Mij is geseyt, dat bij Valerius[5] oock devoir wert gedaen, apparent om door hem Xenocrates[6] te doen onderrichten. Vanselffs is hij Felix[7] wel genegen; hoe verde door inductiën ende consideratiën men hem of hij andere soude connen vervoeren, weet ick niet. Maer ick stelle mij daerin gerust, dat Xenocrates kennisse van alles heeft ende weet, waerwt dit spruiyt; oock soo houde ick seecker, dat het publyck intrest, soo wanneer het perst tot correspondentie, het dessein van particuliere insichten sal dissiperen. Middelertijt soo wert devoir gedaen bij degene, die ongepassijt sijn om alles ten besten te brengen. UEd. consideratiën sal ick garen hierop hooren.

Gracchus[8] blijft noch wel. Dat Vindex[9] met Virginius[10] sal commen in rupture[11], hout men hier seecker. Tusschen Cimon[12] ende Terentius[13] was geconditionneert, dat het regiment van[14] Zosimus[15] tot laste[16] van[17] soude commen, ende heeft Zosimus Cimon geïnsinueert, dat hij ordre soude stellen tot de betalynge. In dat deel sijn sij punctueel; Godt geve de reste oock soo wel volge.

Het marcheren van de Franse legers in Duytslant rele(veert) soo wel daer als hier de couragiën ende sal de tijdynge wt Brasiliën, over twee dagen gecommen door de jacht den Winthont, den 6 Jann. van Pariba vertrocken, de bontgenoten

1 François van Aerssen; deze en de volgende schuilnaam met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
2 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
3 Schuilnaam voor Grotius.
4 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
5 Ludwig Camerarius; zie no. 1975, p. 308 n. 4. Deze en de volgende schuilnaam met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
6 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
7 Schuilnaam voor Grotius.
8 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
9 Frankrijk; deze en de volgende codenamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
10 Codenaam voor koning van Spanje.
11 De woorden ‘in rupture’ staan in de tekst in code: 89.62. 66.81.64.77.69.4.33.
12 Codewoord voor Staten-Generaal.
13 Codenaam voor Frankrijk.
14 De woorden ‘dat .... van’ staan in de tekst in code: 227. 57.85.38. 66.72.9.8.61.72.62.3. 213. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
15 Schuilnaam voor Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag; zie no. 1950, p. 276 n. 7.
16 De woorden ‘laste van’ staan in de tekst in code: 60.49.103.85. 114. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
17 Hier is kennelijk een woord uitgevallen, wellicht de codenaam voor de Staten-Generaal: Cimon.

mede grootelijckx verblijden. Het sommier verhael daervan sende ick hier nevens[1]. Men sal publycke danckseggynge ende teyckenen van victorie op de frontieren met het lossen van canon daerover doen. D'occupatiën, die den conynck van Spaengien[2] elders werden gegeven, commen die Compagnie wel; maer soo wanneer de macht van Spaengien twee, driemael sal wesen gerepousseert, sal men eerst weten, van wat seeckerheyt is hetgene soo maeckelijck wert vercregen.

Men spreeckt van het heffen van een hondertsten penynck, doch sal Hollant ende Zeelant qualijck daertoe verstaen, soo die over al de provintiën niet en wert geheven.

De Metersman[3] ende van Meden[4] doen haer gebiedenisse. Ick verheuge mij over uEd. goet arrivement ende blijve

UEd. seer geaffectionneerden ende
dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberch.

Desen 22 Feb. 1635.

De ambassadeurs naer Polen[5] sijn noch niet genomineert, dan wert aengeleyt op de heeren in mijnen lesten genoemt[6].

Adres: Mijnheer Mijnheer de Groot, Ambassadeur van de Croon van Sweden bij den Alderchristelijcksten conynck.

In dorso schreef Grotius: 22 febr. 1635. N. Reig.

1984. 1635 februari 22. Aan P. Schmalz[7].

Postquam Mercurii die elapsae hebdomadis ad te et Illustrissimum Excellentissimumque Dominum[8] scripseram[9], Schmalcki doctissime, literas accepi tuas scriptas XIII Jan. vet. Cal., cum decimo octavo scriptas jam ante accepissem. Itaque illas suspicor esse de ternis, quarum mentionem feceras secundas; me autem primarum literarum additamentum male ei numero accensuisse. Facit haec res, ut suspicer, quod nuper quoque scripseram[10], retentas esse quae ad me venerant litterae recentiores, more Gallis non infrequenti; quo magis studendum nobis, ut per homines Gallis ignotos, certe quos nobis notos nesciunt, litterae mutuo curentur.

1 Dit verhaal ontbreekt; vgl. Knuttel, *Pamfl.* no. 4384.
2 Philips IV.
3 Volgens Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, reg. s.v. kan hiermede de Rotterdamse burgemeester Gerard Jansz. van Berckel bedoeld zijn. aant.
4 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
5 Zie voor hun namen no. 1981, p. 322 n. 6.
6 Zie no. 1979, p. 317 en nn. 6 en 7 aldaar.
7 Hs. Stockholm, RA. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 9; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 547.
8 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
9 Resp. nos. 1976 en 1975; 14 februari 1635 viel op woensdag.
10 Zie no. 1978.

Nunc per viduam Bomartii[11] rursus experior, sed vereor, ne eo perlatae ibi aliquot dies resideant. Serio nobis id agendum, ut et tuto et celeriter commeent epistolae.

11 Bomartius, Parijs koopman (aldus *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV reg., p. 628 s.v.). Vossius spreekt in een brief aan Axel Oxenstierna dd. 1 juni 1635 van een Blomartius; of deze identiek is met de genoemde Bomartius kan ik niet uitmaken.

Cur me bis rogaverit Asdrubal[1] mansurusne apud Lactucam[2] esset Heppius[3] ad Justini[4] adventum, nunc demum intelligo et puto te quoque ex ante scriptis intellecturum.

Baronum Axeliorum[5] praefectus jam aliquoties questus est pecuniam deesse; ego an ipsi eroganda sit largior, nescio. Heufdius[6] nulla se habere dicebat mandata.

Nosti D. Diodati[7], virum in rebus civilibus optime versatum. Is me urget adjutor ei ut sim, ne diutius careat eo quod fide optima et maxime necessario tempore Raschio[8] credidit. Susceperat ejus negotii commendationem Lefflerus[9]. Omnis spes in benignitate Illustrissimi et Excellentissimi D. Cancellarii[10] sita est, qui haud dubie, quantum sine incommodo Raschii fieri poterit, aequae postulationis habiturus est rationem. Et est is D. Diodati, cui multae occasiones nasci possint rependendae vicis beneficio; multum enim ingenio nec minus industria valet et gratiosus est apud multos.

Quid de Puylaurentio[11] in proscenio dicatur, ex hac charta vides; quae post, siparium latent, cum tempore patescent. Usselingus noster Americam diu noctuque cogitat[12] multumque sudat, ut Gallicas pecunias in extraneas inferat societates, duri operis conatu.

Tabellarius a vestris partibus suo tempore, id est heri, non venit; id omnia heic plena facit adversis rumoribus.

Vale, carissime Schmalcki.

XII/XXII Febr. MDCXXXV. Ad Dionysii.

Tui studiosissimus

H. Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius à la suite de Monseigneur le Grand Chancelier de Suède.

In dorso: Praesent. Wormatiae d. 27 Feb. 1635.

1 Schuilnaam voor Jacques de La Grange.
2 Codewoorden voor: in Gallia.
3 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk; de naam staat in cijfer: 14.85.25. 113.118.55.2010.
4 Schuilnaam voor Grotius.
5 Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag; zie no. 1981, p. 320 n. 3 Hun gouverneur is mij niet bekend.
6 Johan Heufft, Hollands bankier en zaakwaarnemer voor Zweden te Parijs; zie no. 1975, p. 310 n. 6.
7 Elias Diodati uit Genève.
8 Christoph Ludwig Rasch, Zweedse hofraad en gezant.
9 Jacob Löffler, vice-kanselier van Zweden; hij was voor de onderhandelingen betreffende het verdrag van Parijs (1 november 1634) tussen Frankrijk en Zweden naar de Franse hoofdstad gezonden, doch schijnt die weer verlaten te hebben vóór de komst van Grotius.
10 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
11 Vgl. no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
12 Over Willem Usselincx en zijn plannen voor een Westindische compagnie zie no. 1977, p. 314 n. 5.

1985. 1635 februari 23. Aan Cl. le Bouthillier[1].

Monsieur,

Je suis envoyé icy au nom de la Reine de Suède[2] comme son ambassadeur, en vertu du pouvoir que monsieur le Grand Chancelier[3] a du royaume, tout de mesme comme ont esté envoyez icy les ambassadeurs qui y ont esté cydevant: et comme monsieur son fils[4] a esté envoyé tant à la Haye, qu'en Angleterre.

Les lettres que j'apporte au Roy[5], à monsieur le Cardinal[6], et mesmes à vous, monsieur, le tesmoigneront, comme aussi cette lettre de recommendation aux Gouverneurs, que m'a donné monsieur de la Grange[7].

Pourtant j'espére que je seray receu comme ayant cette qualité, et vous asseure que je n'apporte rien, qui ne serve à l'utilité commune, et que je désire de faire voir au plustost; Et prieray Dieu, Monsieur, de vous continuer ses grâces.

Le 23 Fébvrier 1635.

A S^{t}. Denis.

Votre serviteur plus humble
H. de Groot.

Adres: A monsieur Monsieur de Boutiller, Conseiller du Roy Très chrestien en ses conseils d'Estat et privé; Secrétaire d'estat et des commandements de sa Majesté.

1986. 1635 februari 24. Aan N. van Reigersberch[8].

Mon frère,

Naedat ick uE. op gisteren door den ordinarissen op Hollant hadde geschreven, soo heb ick goed gevonden dese over Rouaen te senden ende uE. te adverteren, dat den graeff van Brulon[9], maistre de cérémonies, bij mij is geweest, om te weten mijne qualiteyt. Ick heb geseyt gesonden te zijn als ambassadeur van de coninginne ende 't Rijck van Sweden, uyt de volmacht, dye de heer rijcxcancellier daertoe is hebbende. Ende alsoo hij hyerin wat scheen te haperen, toonde ick copye van den bryeff van den heer rijcxcancellier aen den coning[10] ende dede hem voorts verstaen, dat deselve volmacht van den heer rijcxcancellier bij den coning in 't ontfangen van ambassadeurs voor desen ende bij de ambassadeurs van Vrancrijck in het tracteren was erkent. Dat in Engelant de difficulteyt, dye daerop was gemaeckt, daernae was gecesseert ende de soon van de heer rijcxcancellier[11] ontfangen als een coninckliycke

1 Hs. Parijs, Bibl. Nat., Aff. étr. Suède 3, f. 311. Eigenh. oorspr. Over geadresseerde zie III, p. 302 n. 12, waar ik hem ten onrechte ‘de Chavigny’ heb genoemd.
2 De jonge Christina (geb. 1626).
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Johan Oxenstierna.
5 Lodewijk XIII.
6 De Richelieu.
7 Jacques de Loys, heer van La Grange aux Ormes, Frans gezant in Duitsland.
8 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., H 17 I. Eigenh. oorspr.
9 Zie no. 1978, p. 316 n. 1.
10 Bijlage no. 6.
11 Johan Oxenstierna; zie no. 1977, p. 313 n. 2.

ambassadeur - gelijck oock in Hollant -. Hyerop nam hij aen den coning, dye nu weder van de jacht in de stadt comt, aen te sprecken seggende, dat wat

mijne persoon aenging, den coning deselve hooch estimeerde, waerop ick seyde altijdt dancbaerheyt aen den coning getoont te hebben ende te sullen toonen daerbij vougende, dat ick quam met last bequaem tot het gemeene beste ende verhoopte goede intelligentie te planten tusschen d'heer rijcxcancellier ende de heer cardinael[1]. Hij seyde, dat het gerucht was geweest, dat sedert enigen tijdt deselve intelligentie nyet de beste en was geweest, waerop ick antwoorde, dat sulcx dickmael quam door quade geruchte, waervan d'onwaerheyt ondeckt sijnde de effecten soude cesseren. Dat men most hoopen, dat personagies, dye beyde hetselve wit hadden, op de middelen ende wegen wel soude accorderen. Hij seyde weder te sullen comen op Maenendagh. Aen eenige van mijn volck heeft den graeff van Brulon [geseyt], dat de ambassadeurs van de Staten-Generael[2] mij zeer quade officiën doen, maer dat den coning mij nyet en laet te estimeren.

Tot S^{t}. Denys den 24 Febr. n. st. 1635.
UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijn Heer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 feb. 1635 wt St. Denys.

1987. 1635 februari 25. Aan Cl. le Bouthillier[3].

Monsieur,

Le Sieur Peter Fransen surnommé Spiring[4], originaire de Poulogne, mais né en Hollande, ayant esté longtemps au service de la Couronne de Suède et voulant faire un voyage en Hollande, sçachant qu'il a des ennemis, qui ne manquent jamais à ceux qui administrent les finances, avoit trouvé bon de passer incognu par l'Allemagne et traversant la France s'embarquer à Calais. Mais y estant arrivé, le président du Iudicial assisté du procureur du Roy et du greffier criminel se sont saisi de ses hardes et meubles et en ont faict inventaire, non obstant qu'il avoit contenté la doane et pris acquit. Luy ont refusé acte de la saisie, comme aussi de la commission du Roy la quelle ils disoyent estre apportée par le lieutent du Chevalier de guet envoyé de Paris. Qui plus est ont empesché par toutes voyes qu'aucun navire ne l'amenast en Hollande: desquelles procédures je suis tout esbahis, ne sçachant pas quelle resolution je dois faire sur cela et sur d'autres occurrences. Mais me confiant en l'amitié qui est entre la Couronne de Suède et celle de France, je vous prie de faire au plustost cesser les dits empeschements, et en outre pourvoir le dict Sr Peter Fransen Spiring d'un passeport du Roy pour pouvoir aller librement partout où il luy plaist, vous asseurant qu'en Suède on ne seroit pas moins pour le moindre des subjects du Roy très Chrestien.

1 De Richelieu.
2 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
3 Hs. Parijs, Bibl. Nat., Aff. étr. Suède 3, f. 313. Eigenh. oorspr. Over Cl. le Bouthilier zie III, p. 302 n. 12.
4 Petter Spiring Silvercrona; zie over hem no. 1971, p. 304 n. 3.

Je n'adjousteray rien, Monsieur, si non que je prie Dieu de vous continuer ses grâces.

A S^{t}. Denis le 25 febr. 1635.

Vostre serviteur très humble
H. de Groot.

Adres: A monsieur Monsieur de Boutiller, Conseiller du Roy en ses conseils d'estat et privé Secrétaire d'estat et des commandements de sa Majesté A Paris.

1988. 1635 februari 26. Van N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Ick sal sien, wat ick met Caesar[2] wt kan rechten, dan het sal eerst connen sijn naer het scheyden van de vergaderynge, die apparent wat sal duyren, alsoo men tot nieuwe middelen dient te resolveren, hetwelck gelijck uEd. weet traech bijcomt.

Hoe het tusschen Vindex[3] ende Cimon[4] staet, sal uEd. wt mijn brieven[5] ende rapporten van andere hebben verstaen, maer verlanckt mij te weten, off de veranderynge daer gevallen de resolutie van soo grote desseins niet en sal verachteren; hetwelcke veel aencomt, hoe verde hem Monsieur[6] raeckt ofte bij hem aengetrocken wert.

Men accuseert de gesaiseerde[7] van geconspireert te hebben tegens den conynck[8] ende sijnen staet, correspondentiën te hebben gehouden met sijne M^{teyts} vianden. Hoe dat hetselve is te verstaen, sullen de naeste tijdyngen ons wtleggen. Tot noch toe kan ick niet wel begrijpen, dat criminels de lèse M^{té} au Bois de Vincenne souden werden gebracht, een plaetse, naer mij dunckt, die tot detentie wert gebruyckt van sulcke, die men van het lijff niet aen wil spreecken.

Spartacus[9], nietiegenstaende sijne devoiren, heeft tot noch toe geen praeiudiciable resolutie sien tewege te brengen, ende alsoo diegene, die garen goeden last hadden geprocureert, niet conden oordeelen dat bequamelijck te effectueren, soo en wert die saecke in geen deliberatie gebracht, vertrouwende de wel geïntentionneerde, dat geen last commende de luyden vanselffs sullen doen hetgeen behoren ofte daerin manquerende, dat men den last noch kan senden, soodat in effecte dat officium wat trager mach geschieden; maer t'eenemael meen ick niet, dat het achterblijven sal, alsoo Gracchus[10] tot nog toe in dat stuck wel schijnt te gaen.

Dat uEd. niet wel kan verstaen, hoe Calaber[11] hem latende (le)yden door Spartacus evenwel van Manlius[12] niet en soude houden, comt daerwt, omdat uEd.

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 f. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1977; beantw. d. no. 2000. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 143, aldaar ten onrechte op 25 februari gedateerd.
2 Codenaam voor Rotterdam.
3 Codenaam voor Frankrijk.
4 Codewoord voor Staten-Generaal.
5 Zie vooral nos. 1970, 1979 en 1983.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
7 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
8 Lodewijk XIII.
9 Schuilnaam voor François van Aerssen.
10 Frederik Hendrik; deze en de beide volgende schuilnamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
11 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
12 Schuilnaam voor Adriaen Pauw.

misschien meent, dat het een absoluyt blindelynge leyden is ende dat Spartacus ende Manlius het wel eens sijn. Maer beyde schilt het veele, want noch Calaber ander leytsman gebruyckt als sijnselven, hoewel d'eenes maximes off des anderes meer off min defereert, nochte oock soo en isser tusschen Spartacus ende Manlius noyt goede intelligentie geweest nae sij hadden volbracht het gemeen werck, daer elck sijn particulier insicht in heeft gehadt ende over ende weder beloften waren gedaen, die niet en sijn gehouden.

Tot de besendynge naer Polen[1] heeft Hollant de voorgaende weecke verstaen, ende datter twee wt hare provintie behoorden te worden gecommitteert. In de Generaliteyt is het opgehouden geweest, omdat Zeelant last verwachte. Nu schijnen eenyge te oordeelen men het noch wat in behoort te sien wt reden, dat men voorgeeft geen apparentie is van handelynge ende d'onse te laet souden commen. Doch daer sal nader van werden gesproocken ende bijaldien (d)e besendynge voortgaet, gelijck ick meen, soo loopt het ooch op die twee, bij mijn voorgaende genomineert[2], ende daerneffens een wt Zeelant off Vrieslant, die ick noch geen naem heb hooren geven. Tot d'equipagie van sevenentwintych scepen wert het gelt wt de provintiën, die yder sijn gequotiseert, vergadert. Londen moet seven scepen toerusten ende daertoe furneren sessendertych duysent pont sterlynck.

Tot wat eynde dese equipage wert bevordert, wort veel gediscoureert, maer met weynych seeckerheyt. In Engelant selffs pretexeren de autheurs, dat, dewijle heel Europa wapent, den conynck[3] alleen ongewapent niet behoort te blijven, ende dewijle die van Dunckercken de Engelsche verhinderen de vrije commerciën op Hollant ende de Hollanders wederom die op Dunckercken, dat den conynck, als conynck van de zee, tot bevrijdynge derselve ordre behoort te stellen. Off het dessein niet en is de grote visscherije van nieuws te quellen, twijffelen veele; andere meenen, dat de schepen tot het halen van suyckeren wt Brasil de Portugesen souden werden verhuyrt off geleent, in welcke gevallen van groote deliberatie soude sijn voor de Compangnie, hoe haer scepen, die rencontrerende, haer souden hebben te dragen. Daer isser die advysen hebben, dat den conynck ofte cardinael-infante[4] daermede soude werden geaccomodeert ofte gesonden werden om Vranckerijck - daer de Engelsche seer jaeloers van sijn -, mogelijck oock Sweden om den Pool[5] te behagen, in ombragie te houden. Die niet soo diep en speculeren meenen het best te raden ende houden dat concept een voorslach om sonder parlement gelt wt de gemeente te crijgen, dat men daernaer kan gebruycken daer men het goet vinden sal.

Wt Portugael hebben wij geen nader tijdyngen dan dat daer 20 scepen werden toegerust om de suyckeren wt St Salvador te halen, ende brengen eenyge capers drie prynsen in, die, gecommen int gelait(?) van seven caravellen wt de Baia, seggen, dat sij met derthien Spaense scepen tot in zee wt de Baia geconvoyeert, evenwel het peryckel van de capers niet hebben connen eschapperen, sijnde oock het vierde van de seven van de Compangie van West-indiën gecregen; dan houden de Portugesen profijtelijck te hebben genegotieert, soo wanneer sij van drie scepen één behouden thuys crijgen. Wt Brasil sullen onse de naeste tijdyngen seggen, hoe

1 Vgl. no. 1981, p. 322 en n. 6 aldaar.
2 Vgl. no. 1979, p. 317 en nn. 6 en 7 aldaar.
3 Karel I van Engeland.
4 Don Fernando; zie over hem IV no. 1567, p. 299 n. 15 en *ibid.* no. 1652, p. 412 n. 11.
5 Wladislas VII (IV).

het dessein van Albuquerque[1], te vervolgen ende nergens in ruste te laten daer de Compangie veel aen is gelegen, is gesuccedeert.

In de vergaderynge van Hollant gedelibereert sijnde, wie tot rechters over den fiscael van de admiraliteyt van Rotterdam[2], van malversatie geaccuseert, behoorden te werden gebruyckt, ende veele inclinerende tot het stellen van commissarisen, is bij Numerianus[3], Turnus[4], (end)e alle die hem volgen, verstaen, dat men sonder Hollant te vercorten g(e)en andere rechters als de ordinaire iustitie, dat is de magistraeten van steden ofte het Hoff, en kan gebruycken niet sonder bedecktelijck te vertonen, hoe preiudiciabel de voorgaende prattijcke is geweest. Dan off tegens die in de Generaliteyts dienst sijn ende daerin haer qualijck dragen bij de Generaliteyt, dat is den Raet van State, daer geen kennisse kan worden genomen, ende waer een wt Gelderlant oft Vrieslant in Zeelant gecommitteert, daer malverserende, terechte behoort ende moet staen, wensche ick wel van uEd. te verstaen.

Aen den conynck van Denemarcken[5] is een alarm sonder fondament gegeven, van dat het bisdom van Bremen bij de geunieerde vorsten met approbatie van de heer rijxcancelier[6], aen den jongen prins van Orangien[7] soude sijn gegeven; hetwelcke nochtans soo verde is geapprehendeert geweest, dat Cracou[8] daerover is geweest ontboden om wt hem te verstaen, wat hij daervan mochte weten.

Ick sal naer uEd. receptie ende particulariteyten daervan, mitsgaders wat daer ende elders passeert mededeelbaer, verlangen ende blijven

UEd. dienstwillygen ende seer
geaffectionneerden broeder,
N. van Reigersberg.

Desen 26 Feb. 1635.

Adres: Mijnheer Mijnheer De Groot Ambassadeur van de croon Sweden bij Sijne M.[teyt] van Vranckerijck.

In dorso schreef Grotius: 26 febr. 1635 N. Reig.

1989. 1635 maart 1. Aan A. Oxenstierna[9].

1 Matías d'Albuquerque, Portugees generaal († 1646), van 1628 tot 1635 opperbevelhebber van het Spaanse leger in Brazilië.
2 Mr. Michiel van den Broucke.
3 Codenaam voor Amsterdam.
4 Schuilnaam voor Simon van Beaumont.
5 Christiaan IV.
6 Axel Oxenstierna.
7 Willem, prins van Oranje, graaf van Nassau (1626-1650), zoon van Frederik Hendrik en Amalia van Solms.
8 Carl van Cracou; hij was op 12 november 1625 aangesteld tot commissaris in de Sont in Denemarken en woonde te Elseneur.
9 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 132; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 11; *Marb. Beiträge* V, p. 8.

Sextae hae meae sunt literae, quarum primas[10] tantum pervenisse et nunc demum disco; de caeteris bene spero, quanquam multa interveniunt, ob quae dubitem. Gratum erit hoc metu liberari.

10 Wellicht no. 1968 dd. 28 januari.

Ego hic ad Dionysii detentus sum hactenus initu in urbem, qualis aliorum est legatorum et promisso semper et dilato ob aulaene turbamenta, an quod illic malint rem transigi, haud liquide dixerim. Sextus jam dies est, cum huc ad me venit regis admissionalis comes Brulonus[1], scire voluit, quo nomine advenirem. Dixi Reginae Serenissimae Suedorum legatum ex potestate Illustrissimae Excellentiae vestrae concessa. Disputare coepit et dicere nunquam admissos legatos, quos olim misisset dux Maynius[2] potestate regis Hispani[3] instructus. Dixi non mirum id fervente bello et Maynii odio factum. Hagae cum induciae fierent, legatos[4], quos archiduces[5] nomine regis Hispaniae[6] miserant, ut regis Hispani legatos honoratos a Galliae Britanniaeque legatis[7]. Et cum cardinalis Riceliacus a rege potestate liberrima belli Italici tempore instructus esset, si legatos misisset, apud sapientes omnes eodem futuros loco fuisse, quo ii, quos a suo latere rex misisset. Potestatem vero tuae Illustrissimae Excellentiae ab regno universo datam non posse in controversiam trahi, cum et legatos ex ea potestate missos complures etiam postremos, rex ut legatos regios excepisset et regis legati cum Illustrissima Excellentia vestra ut talem habente potestatem foedus fecissent. Urgenti motam in Anglia controversiam respondi et omissam honoremque legationi ut regiae habitum. Me dicebat a rege fieri plurimi idque repetebat aliquoties, ferme quasi me a Suedicis rebus ad Gallica negotia vellet perducere. Quaerenti de Serenissimae Reginae aetate quod erat respondi; et sciscitanti ultra, an de ejus matrimonio consilia agitarentur, dixi apud Septentrionales populos justam maturitatem exspectari solere. Laudabat. Rediturum se significabat cis tres aut quatuor dies. Non venit interea, sed moneri me fecit diem Mercurii - is hesternus fuit - mihi ad urbem pro more intrandam destinatum. Iterum deinde regem, qui ab urbe diei iter abierat, consultum de iis, quae ad rem pertinerent, itaque biduum interponi debere. Quidam Leffleri[8] et Streiffii[9] mihi objiciunt exempla, qui nullis sollennibus exspectatis in urbem irrepserint. Ego, qui illorum facta mihi pro exemplari non data memineram neque exueram animo dignitatem regni mihi ab Illustrissima Excellentia vestra commendatam, exspectare, quid facturi essent, tam prope urbem malui rerum interim urbis non ignarus per eos, quos mitto, perque eos, qui ad me adventant: quomodo et refugium regis Galliae legatum[10] diu Rotterodami mansitasse memini et Britannicum Anstruterum[11] in villa non longe Hamburgo.

1 Voor de graaf van Brulon zie no. 1978, p. 316 n. 1.
2 Charles de Lorraine, hertog van Mayenne (1554-1611), tegenstander van Henri IV van Frankrijk.
3 Philips II (1556-1598; geb. 1527).
4 Ambrosio Spinola, Juan de Mancicidor, Jean Grusset, gezegd Richardot, pater Jan Neyen en Louis Verreycken.
5 Albertus (1559-1621), aartshertog van Oostenrijk, kardinaal-aartsbisschop van Toledo; hij huwde in 1598 de infante Isabella Clara Eugenia (1566-1633).
6 Philips III (1598-1621; geb. 1578).
7 Het Franse gezantschap stond onder leiding van Pierre Jeannin (zie III, p. 69 n. 7); de Engelse koning Jacobus I had naast de gewone gezant Sir Ralph Winwood (1563?-1617, sedert 1603 in Den Haag) Sir Richard Spencer gezonden.
8 Jacob Löffler; zie no. 1984, p. 327 n. 9.
9 Sillartus Streiffius; niet nader geïdentificeerd.
10 Eustache de Refuge, die in december 1611 als buitengewoon Frans ambassadeur naar Den Haag kwam.
11 Sir Robert Anstruther; zie no. 1938, p. 260 n. 4.

Fratrum Axeliorum[1] minor repetitis choreis adfuit spectator, major iis choreis, quae apud cardinalem Riceliacum non minore quam apud regem pompa ductatae sunt.

Fuit apud me et D. Skytte filius[2] ex Italia veniens et patrem ut putat in Anglia reperturus. Pacem cum Polono[3] temporariam redimi putat posse retenta Livonia, concessa Prussia; vectigal apud Gedanum sumptibus exhauriri. Puylaurentii calamitas[4] mire commovit principes regii sanguinis; existimant, antequam in Galliam veniret, destinatam ei necem, bona fisco et per fiscum novae nuptae[5], unde maritum quaerat aulae gratiorem. De judicibus in ipsum deligendis multus sermo. De jure matrimonii fratris regii[6] nunquam corpus Sorbonae consultum; metu, ne contra quam potentibus expedit responderet; sed e Sorbona selecti nonnulli homines obsequiosi. Frater ipse regius Blesam missus est, Puylaurentii uxor in agrum Pictaviensem.

Dum ego jussus ante omnia praetentare Gallorum animos in res Suedicas occasionem reperio quam putaveram uberiorem injectis in me ut oportet admittendo tot moris, aliud incidit Caleti contumeliose ibi tractato populari meo[7], qua de re epistolarum ad me scriptarum et actorum transmitto exempla. Scripsi ea de re et expostulavi apud Boutellerium[8] ab arcanis regi, cui res externae obvenerunt, sed quid fecerint, quid facturi sint, ut sciam, nunc quoque laboro. Ego si ea consecutus fuero, quae legatis omnibus extraordinariis ordinariisque evenerunt quaeque ab ipso initio promissa mihi sunt neque post exspectationem tantam remitti possunt, dabo operam, ut a rege audiar, sive ad Chantiliacum, ubi nunc est, sive simul redierit, si modo brevi est rediturus.

De regis in finem Germanicum itinere rumor non omnibus creditur. Nisi valde fallor, Galli et Germanis et Austriacis se jactitant, quasi qui nos de amicitia sua sollicitos non multum curent. Tamen si opinionem demere illis poterimus, nos non ea pressos egestate neque adeo pecuniae ipsorum esse avidos, ut propterea quidvis facere ac pati propositum habeamus, puto et aequa et honesta possi impetrari.

De duce Bernhardo[9] percunctatores habui aliquammultos; laudo celsum ejus animum et fidem in patriam dignam tanto sanguine. De praelio ad Nortlingam[10] ita sermonem tempero, ut neque consilium probem neque quicquam dicam acerbius, quod illi captare videntur. Famam heic spargunt jam eum militare regi Galliae.

1 Zie voor de gebroeders Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag no. 1981, p. 320 n. 3.
2 Dat schijnt Bengt (Benedikt) geweest te zijn, zoon van Johan Skytte; zie *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV reg. s.v.
3 Wladislas VII (IV).
4 Vgl. no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
5 Marguerite Philippine du Cambout (†1674), dochter van Charles du Cambout, markies van Coislin, baron de Pontchâteau, met wie Puylaurens op 28 november 1634 gehuwd was.
6 Het huwelijk van Gaston, hertog van Orléans, met Margareta van Lotharingen (zie III, p. 206 n. 6), dat men ongeldig wilde doen verklaren. *Merc. Franç.* XX, p. 849 vv., p. 989 vv.
7 Petter Spiring Silvercrona; zie over hem no. 1971, p. 304 n. 3. Vgl. ter zake brief no. 1987.
8 Claude le Bouthillier; de bedoelde brief is no. 1987.
9 Bernhard van Saksen-Weimar.
10 Op 6 september 1634 waren de Zweden onder Gustaf Karlsson Horn en Bernhard van Saksen-Weimar bij Nördlingen verslagen door de troepen van Ferdinand II onder Matthias Gallas.

Abiit Canutius[1] Charnassaeo[2] comitatus. Manet hic Pavius[3], sed invitus et non legatum se sed relegatum interpretans.

Beaumontii[4] quotidie crescit auctoritas et plerunque Hollandiae mandata ad conventum perfert Foederatorum. Intelligo laborare Gallos, ut Batavi aperte et ipsi Caesarem[5] sibi hostem sumant.

In ipso puncto cum finire has vellem, commodum accipio literas 7/17 Februarii datas, pro quibus gratias quantas possum habeo, nec omittam praescripta curate sequi. In eodem temporis articulo a Caleto ad me literae ostendunt rem popularis mei eodem esse in loco. Apparet calumniae materiam quaesitam, sed bene elusa est, cum nec pecunia sit reperta nec chartae, quae colorem aliquem late sparso mendacio circumdarent.

Illud Lagrangii[6] quid facere possint et velint Suedi incertis adhuc cum Polonis rebus, insidiosum mihi videtur et ad abalienandos a Suedis Germanos repertum.

Det Deus, Illustrissime et Excellentissime Domine, eos Illustrissimae Excellentiae vestrae successus, quibus res Suedica facile se ab omni contemptu vindicet.

Ad Dionysii 19 Febru./1 Martii. 1635.

In dorso: Praes. Vormatiae 11/1 1635.

1990. 1635 maart 1. Aan N. van Reigersberch[7].

Mon frère,

Op huyden ontfang ick uE. brieven van den 15 over Rouaen, van den 19[8] over d'ordinaire wegh, d'eerste bestelt door mons. Heufd[9]; dancke uE. voor de tijdingen, soo het particulier als het publijck aengaende.

Den coning - soo de meesters van de ceremoniën seggen - heeft tot mijne inhaeling gedeputeert twee marescaux de France, S[t]. Luc[10] ende d'Estrée[11]. Sij seggen de syeckte een van beyde belet, soodat ick noch niet en weet, wanneer ick in sal gaen. Meene morgen ofte overmorgen. De brouilleries van 't hoff hebben wel vrij wat retardement connen veroorsaecken, maer ick houde het daervoor, gelijck alrede hebbe geadviseert, dat onse Cimonsluyden[12] daeronder hebben geroert ende

1 Johan de Knuyt; zie no. 1975, p. 308 n. 5.
2 Hercule de Charnacé; zie no. 1950, p. 276 n. 7.
3 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; zie no. 1975, p. 308 n. 5.
4 Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam.
5 Ferdinand II.
6 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
7 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., H 17 m. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1979; beantw. d. no. 2007.
8 No. 1979.
9 Johan Heufft, bankier te Parijs, correspondentie-adres en zaakwaarnemer voor Zweden; zie no. 1975, p. 310 n. 6.
10 Timoléon d'Epinay, markies van Saint-Luc, graaf van Estelan, maarschalk (†1644).
11 François Annibal, hertog van Estrées, markies van Coeuvres, graaf van Nanteuil-le-Hadouin (†1670).
12 Cimon is een codenaam voor de Staten-Generaal.

Charnassé[1], dye tegen een van zijn vrunden geseyt heeft, dat hij mijn dienaer is, hoewel hij te hooff veel tegens mij heeff gewrocht.

Tot de correspondentie met Serranus[2] is mijn lust niet groot, om redenen uE. bekent. Voor 't landt meen ick, dat mijne correspondentie met Cimons volck dyenstigh can zijn ende dat men Vindex[3] meer ende meer engagerende in de Rose[4] de wegh prepareert tot hetgunt, waervan uE. adviseert. Latou[5] sullen zyen, dat zij met Hannibal[6] niet wel Stephanus[7] connen houden ende moeten oversulx veele compagnons soecken.

Vandage ontfang ick brieven van Bloemcool[8] van den 17/7 Febr., inhoudende, dat Spier ende een fort daerontrent, Maegdenburg genaemt, - de stadt Magdenburgh is verre van daer - in handen van de keyserschen zijn gecomen, dat Rheine bij d'Eems bij d'onsen is verloren ende weder becomen, dat hoop is tot handeling over Polen. Breder brieven mede vandaer ende van deselve date vermelden, dat groote defecten zijn in de Wormsche bijeencomste Tweebrugh, Wetterau, Straesburgh; dat de mareschaux de France daerontrent zijnde menen, dat den hertogh van Lotharingen[9] met vijff duysent paerden, vier duysent te voet ende eenige stucken artillerie nyet veel voordeels en sal doen in Lorraine, alsoo den hertogh van Rohan[10] hem met XVI^{m} man tegengaet; dat den mareschal de la Force[11] den 1 Febr. oude st. bij Manheim den Rijn is gepasseert, maer hem houdende ontrent Landau noch niet uyt en rechte verwachtende andere Fransche trouppen, dye tot Oppenheim soude passeren in intentie om Spiers ende 't fort Magdeburgh weder te becomen.

Tot de voorslagh van de Saxensche paix[12], nu met stilstant van drye maenden ende enige naerder articulen op de proportie van het crijgsvolck, dat zij beyde sullen onderhouden - de keyser 50 tegen Saxen 30 - ende middelen om de onwillige tot de vrede te brengen, zijnde geprepareert, loopen veelen, insonderheyt de vorsten van den Neder-Saxensche crijgh[aant.], quiterende de directie van de heer rijcxcancellier[13] ende churfurst van Saxen[14], soeckt Brandenburgh[15] in dese vrede te trecken, waertegen zeer werdt gearbeyt, soeckt oock aen hertogh Bernhard van Weymar[16]; Mansfeld[17] schijnt op Francford te loeren, alwaer de quade

1 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag; zie no. 1950, p. 276 n. 7.
2 Schuilnaam voor Adriaen Reyniersz. Pauw, extraordinarius gezant van de Republiek te Parijs; de naam staat er in de tekst boven geschreven.
3 Codenaam voor Frankrijk.
4 Codewoord voor Duitsland; de betekenis staat er in de tekst boven geschreven.
5 Codenaam voor Frankrijk; de betekenis staat er in de tekst boven geschreven.
6 Ferdinand II; in de tekst staat er ‘Keyser’ boven geschreven.
7 Codewoord voor vrede; de betekenis staat er in de tekst boven geschreven.
8 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna; in de tekst staat er ‘cancelier’ boven geschreven.
9 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie no. 1950, p. 276 n. 1.
10 De hugenotenleider Henri, hertog van Rohan (1579-1638).
11 Maarschalk Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force (1559-1652).
12 Vgl. no. 1962, p. 292 en n. 1 aldaar.
13 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
14 Johann Georg, keurvorst van Saksen (1611-1656; geb. 1585).
15 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg (1619-1640; geb. 1597).
16 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar (1604-1639), veldheer in Zweedse dienst.
17 Philipp, graaf van Mansfeld (1615-1657; geb. 1589).

humeuren haer meer ende meer openbaeren zijnde bij haer onbeleefde brieven geschreven aen de heer rijcxcancellier, dye haer vermaende grooter garnisoenen te nemen.

De propositie van Vrancrijck gedaen tot Worms streckt om ordre te stellen tot de betaeling van de armée van hertogh Bernhard. Dat de croon van Sweden haer verclare, wat zij doen willen bij de saecke van Duytschlant, de coning van Vrancrijck presenterende 12000 man; dat Bannier[1] belast magh werden zijn leger te vougen bij Lunenburgh ende Hessen[2].

't Gunt uE. van Engelant adviseert, meen ick waer te zijn ende dat de cours is nae Brasyl. Hyer loopt geruchte, dat Paraïba bij d'onsen soude zijn becomen[3].

Van Ausburgh ende Norenbergh hebben wij niet quaeds, de vigeur, daer Vrancrijck toe werdt gebracht door het verlies van Philipsburgh[4], sal de steden rasseureren.

UE. sal nu ontfangen hebben procuratie ende opening van mijne intentie op de saeck met Cesar[5]. Ick vinde mede goed, dat men sulcx vordere voor Fabius[6] vertreck, aen denwelcke, alsoock aen Menander[7] ende Augustus[8], ick doe soo mijne dyenstelijcke bedanckinge, als mijne recommendatie.

Tot S^{t}. Denys, den I Maert 1635.

UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

Adres (met de hand van Maria van Reigersberch): Aen Mijn Heer Mijnheer Reigersberch radtsheer in den Hoogen Radt in den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 maert 1635 tot St. Denys.

1991. 1635 maart 1. Van N. van Reigersberch[9].

Mon frère,

Dynxdach voorleden sijn tot de ambassade van Polen bij de Generaliteyt genomineert de heeren Bicker[10], Beaumont[11] ende eene Doctor Andreas[12], raet, soo ick verstaen, in het Hoff van Vrieslant; dan den heer van Beaumont heeft hem eerst gisteren ende wederom vandage in de vergaderynge van Hollant soo ernstych ende met sulcke redenen geëxcuseert, met recommandatie van de heer

1 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
2 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg (1582-1641) en Wilhelm V, landgraaf van Hessen (1602-1637), beiden in Zweedse dienst.
3 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* II, p. 273.
4 Zie no. 1971, p. 304 n. 4.
5 Codenaam voor Rotterdam.
6 Schuilnaam voor de Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont; de naam staat er in de tekst boven geschreven.
7 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle; de naam staat er in de tekst boven geschreven.
8 Schuilnaam voor Mr. Johan Basius; de naam staat er in de tekst boven geschreven.
9 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 g. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 147.
10 De Amsterdamse burgemeester Andries Bicker.
11 Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam; zie ook no. 1981, p. 322 n. 6.
12 Joachim Andreae, raadsheer in het Hof van Friesland.

van den Honart[1], dat sijn excusen sijn aengenomen. Dan sal nader werden gedelibereert, off bij die van Hollant yeman voor(?) sal werden gesurrogeert, hetwelck alreede eenyge steden hebben onnodych geoordeelt; doch soo de meerderheyt van stemmen daertoe verstaet, gelijck niet buyten apparentie is, soo ist apparent, dat mijnheer van den Honart de ambassade sal werden aengeboden ende apparent bij hem werden geaccepteert.

Men verlanckt seer naer de comste van den heer Knuyt[2]. De Staten hier vergadert ende in andere provintiën beschreven souden het tractaet garen sien, om dan naer exigentie van het selffde haer consenten wat te reguleren.

Niet anders hebbende sal naer mijn gebiedenisse aen mijn suster ende alle de vriende blijven

UEd. dienstwillygen broeder,
N. v. Reigersberch.

Den 1 Martij 1635.

Adres: Mijnheer Mijnheer de Groot, Ambassadeur van de Croon Sweden bij den Alderchristelijcksten Conynck.

In dorso schreef Grotius: Den 1 Martij 1635. N. Reig.

1992. 1635 maart 1. Aan P. Schmalz[3].

Literas, doctissime Schmalcki, tum quae XXIII tum quae XXVIII Januarii sunt scriptae, nunc demum accipio, cum multo recentiores habeant alii, et in iis capita relationis ab Illustrissimo et Excellentissimo Domino Cancellario[4] ad Wormatiensem habitae conventum. Omnino quaerenda est ratio literas ita mittendi, ut et cito curentur et in curiosas manus non deveniant, quod evitari non potest, si aut ad me aut ad Heufdium[5] aut ad Hebsteinium[6], quos notum est commercia literarum habere nobiscum, mittantur. Aut illa nomina usurpanda sunt, de quibus ego Meti secundis scripseram literis[7], aut alia non suspecta. Et tamen ne sic quidem recte perventuras spondere ausim. Attamen nihil omittendum, ut recentes inter nos commeent literae. Tuae illae ternae literae venere quidem ad me, sed ex iis binae testudineo gradu.

De Brunefelsio gaudeo, sed serum gaudium; nec minus placet cum Saxone[8] sublatam controversiam et cum Galliae marescallis[9] bene conventum.

1 Rochus van den Honaert, raadsheer in de Hoge Raad.
2 Johan de Knuyt, met Adriaen Pauw extraordinarius-gezant in Parijs.
3 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 11; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 549.
4 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
5 Zie no. 1990, p. 335 n. 9.
6 Johan Epestein, Zweeds agent te Parijs.
7 No. 1971 aan Axel Oxenstierna.
8 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
9 Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force, en Urbain de Maillé, markies van Brezé.

Hic choreis successit carcer eminentium[10] et saeva in ipsos fama, frater regius[11] mussitat. Vastum ubique silentium, velut ademto loquendi audiendique commercio.

10 Zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
11 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.

Axeliorum[1] praefectus saepe me interpellat eoque magis, quod metuit, ne in partes ad Albim abeat Illustrissimus et Excellentissimus D. Cancellarius. Non dubito, quin aut provisum sit illorum rebus aut futurum ut prospiciatur, quantum res et honor familiae exigunt. Heppius[2] coelum, terras, maria movet, ut apud[3] Vindicem[4] maneat[5].

Has cum vellem claudere, redduntur mihi tuae die VII Febr. vet. st. scriptae per Heufdii diligentiam, quae nunc quidem bene successit. Habeo gratiam pro nuntiatis et transmissis, et ut pergas rogo. Manuscriptum et illud, cujus meministi, et nunc cum tuis litteris novum recte accepi et instabo imperatis. Quae consilia sequatur dux Bernhardus Vinariensis[6] scire aveo, et an civitas Francofurtensis se ad meliora flectat.

Rex[7] Chantiliaci est, quae domus Momorantii[8] fuit, Silvanecto haud procul; sed substiturus ibi non creditur, quia cardinalis[9] mode Ruellae est modo in urbe.

Plura nunc scribere non sinunt temporis angustiae abituris jam jamque tabellariis.

Bene vale, eruditissime Schmalcki, et nos ama.

Ad Dionysii XIX Febr./I Martii MDCXXXV.

Tui amantissimus

H. Grotius.

Adres: A Monsieur, Monsieur Schmalckius.

In dorso: Wormbs den 2 Martii 1635.

1993. 1635 maart 3. Van A. Oxenstierna[10].

Sacrae Regiae Maiestatis Regnique Sueciae Senator, Cancellarius ad exercitus et per Germaniam plena cum potestate Legatus ibidemque Foederis Evangelici Director Axelius Oxenstierna, Liber Baro in Kijmitho, Dominus in Fiholmen et Tijdoen, Eques.

Nobilissime Domine Legate,

Ignotum Dominationi Tuae non est, quid hactenus non sine Christiani orbis bono, authoritate et auspiciis serenissimi quondam regis mei, augustae memo-

1 Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag; zie no. 1981, p. 320 n. 3.
2 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk; de naam staat in cijfer: 57.85.113.82. 260.55.2010.
3 Het woord ‘apud’ in cijfer: 29.25.48.10.
4 Codenaam voor Frankrijk.
5 Het woord ‘maneat’ staat in cijfer: 16.27.41.52.27.77.273.
6 Bernhard van Saksen-Weimar; zie no. 1990, p. 336 n. 16.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 Henri, hertog van Montmorency, door De Richelieu ten val gebracht en in 1632 geëxecuteerd.
9 De Richelieu.
10 Hs. Stockholm, RA, Gallica, brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Eigenh. ondertek. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1 afd. XIII, p. 153, waar de brief oude stijl, dus op 21 februari is gedateerd.

riae[1], nec non postea sub favore etiam plerorumque foederatorum Germaniae principum et procerum conatus sit Wilhelmus Usselingius[2] in ordinanda communi ad diversas orbis partes navigatione, prout ex iis, quae in hoc negocio hactenus acta, quousque illud provectum sit, cognoscere Dominatio Tua pluribus poterit.

Cum vero dictus Usselingius ea in re feliciter auspicanda etiam Christianissimi Galliarum regis[3] favorem exoptet et a regia ipsius majestate una cum licentia facta subditis ei sese associandi peculiare etiam quoddam subsidium huic negotio expectet eique impetrando iter in Galliam me approbante susceperit, non potui, quin hos ipsius omni favore dignos conatus Dominationi Tuae meliorem in modum commendarem, ut eosdem quacunque ratione fieri possit, praesertim apud ministros Christianissimi majestatis pro sua dexteritate juvet et promoveat, praestatura in eo operam salutari huic negocio absque dubio proficuam et mihi non ingratam.

De caetero Dominatio Tua feliciter valeat et prospere res gerat.

Dabantur Wormatiae die 21 Februarij Anni 1635.

Dominationis Tuae amicissimus

Axelius Oxenstierna mp.

Adres: Nobilissimo Domino Hugoni Grotio, Sacrae Regiae Majestatis Sueciae Consiliario aulico secretiori et apud Sacram Majestatem Christianissimam ordinario Legato.

In dorso: 21 febr. v. st. 1635 Canc.

1994. 1635 maart 5. Aan A. Oxenstierna[4].

Habuit patientia mea quem debuit fructum idque ad res sequentes omen amplector. Intellectis rationibus meis delegaverat rex[5] mareschallos regni Estraeum[6], qui de Coeure dictus antehac, et Sanctilucium[7]. Huic aegrotanti successit comes Brulonus[8], regis admissionalis, is ipse, cujus mentionem feci antehac. Die Veneris qui proxime exiit deduxerunt ii me carruca regis et reginae[9] comitantibus aliis permultis, partim legatorum ut Veneti[10], Helvetii[11], Mantuani[12] - nam principes regii sanguinis aberant omnes, frater regius[13] Andegavi,

1 Gustaaf II Adolf (†1632).
2 Over Willem Usselincx en zijn plannen voor een Westindische Compagnie zie no. 1977, p. 314 n. 5.
3 Lodewijk XIII.
4 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 132; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 14. Beantw. d. no. 2030.
5 Lodewijk XIII.
6 François Annibal, hertog van Estrées, markies van Coeuvres; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
7 Timoléon d'Epinay, markies van Saint-Luc; zie no. 1990, p. 335 n. 10.
8 Zie no. 1978, p. 316 n. 1.
9 Anna van Oostenrijk.
10 Alvise Contarini di Nicolo.
11 Salomon Hirzel (1580-1652) uit Zürich, Jean-Louis d'Erlach (1595-1650) uit Bern en een zekere Zeglier, staatssecretaris van Schaffhausen, die ik niet nader heb kunnen identificeren.
12 Giustiniano Priandi; zie III, p. 363 n. 16.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

Condaeus[1] ad litem persequendam Rotomagi, Suessionensis[2] in aula, quae nunc est Sylvanecti - partim amicorum Suedicae primum gentis, deinde et Germanicae et Batavicae. Digresso hinc domum Canutio[3] rogatus a me Pavius[4] per domesticorum meorum unum multa praefatus de sua in me benevolentia ajebat scripsisse se ad patriae rectores, quid agendum sibi esset, neque dum accepisse responsum, et verum erat scripsisse eum; sed Foederati Ordines pluribus sententiis voluerant, ut ipsorum huc legati in me ita se gererent, sicut in amicorum legatos fieri solet. Hoc ille non contentus etiam ad Hollandiae scripserat proceres, qui quid sint decreturi - sunt enim plerumque discordes et levi momento huc illuc flectuntur-, equidem nescio et minime anxius, quid sit futurum, exspecto. Veneti magna fuit in regnum Suedicum reverentia, in me comitas. Neque enim tantum, cum obviam mihi suos mitteret, sed et postea per domesticum omnia officia liberaliter detulit. Helvetiorum itidem et Mantuani humanitati multum debeo.

Haec dum scribo venit ad me a rege missus comes Nanciacus[5] mei salutandi causa. Significat regi nihil gratius quam me huic legationi destinatum cum multis aliis ad honorem meum pertinentibus. Respondi quam potui in regem reverenter, in gentem totam benigne nihil reticens eorum, quae aut in honorem Galliae fecissem ipse, aut mihi a Gallis honorifica contigissent. Nunc in horas exspecto, ut a rege dies mihi significetur, qua Sylvanectum eam incertus adhuc, eodem venturusne sit cardinalis[6] an non. Nihil omittam, quod ad urgendum negotium pertinere poterit. Brulonus et mihi et uxori meae indicavit imperatum sibi, ut ipsam, ubi vellet, ad reginam, quae in urbe est, deduceret. Distuli id, donec viderem quomodo mihi succederet primus ad regem aditus.

Est apud regem et pater Boutellerius[7], qui nunc filio[8] cancellarii munus apud fratrem regium obtinente filii sui munus, id est rerum externarum curam, fungitur. Per eum rem popularis mei[9], nisi jam sanata est, sanabo. Nam hactenus - ita mos est loci - prodire mihi non licet et per eos, quos mitto, non satis promoveo.

Quod princeps Arausionensis[10] amico cuidam Batavo dixit, citra menses tres exactos turmas et legiones Gallicas fore intra fines Belgicos, quos Hispanus[11] possidet, idem heic spargi video ab iis, qui cardinali sunt intimi. An qui haec dicunt credant ipsi, nescio, certe cur id credi velint et hi et ille, causas videre me arbitror.

1 Henri de Bourbon, prins van Condé (1588-1646).
2 Louis de Bourbon, graaf van Soissons; zie III, p. 66 n. 12.
3 Johan de Knuyt.
4 Adriaen Pauw; zie no. 1979, p. 317 n. 12.
5 Edme de la Chastre, gezegd markies de la Chastre, graaf van Nançay († 1645).
6 De Richelieu.
7 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
8 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny en Buzançais (1608-1652); hij was in 1635 gevolmachtigde voor de ondertekening van het verdrag van 8 februari met de Geunieerde Provinciën, die Johan de Knuyt en Adriaen Pauw als extraordinarius-gezanten naar Parijs hadden afgevaardigd.
9 Petter Spiring Silvercrona; zie no. 1987.
10 Frederik Hendrik.
11 Philips IV.

De Paraiba capta[1] prosperi rumores; vereor, ne commentum sit societatis Americanae talium artificis. Castilionaeus[2] nescio, quo pacto tam non festine adversus Lotharingum mittatur.

Fuit apud me e domesticis fratris regii unus, qui exilii ipsi comes fuit. Ait in familia ejus principis neminem de Margareta Lotharingica[3] aliter quam de uxore ipsius loqui; planeque ipsi constitutum, quicquid de jure ejus matrimonii disputetur, nunquam aliam ducere. Contra sperant qui nunc res gubernant amoto Puylaurentio ejusque adjutoribus[4] fratrem regium, ut est ductilis ingenii, permoveri posse, ut scripto testetur id sibi connubium cordi non fuisse, sed fecisse se exulem, quod necessitas expressisset; ea deinde professione ostensa Sorbonae rationibus et beneficiis elici responsum posse temporibus conveniens ac postea etiam episcoporum Galliae par judicium, quibus auctoritatibus ni pontifex[5], quod tamen sperant, velit accedere, satis praesidii fore in nomine Ecclesiae Gallicanae ejusque libertate longe antiquissima. Sapientes omnes rem intricatissimam judicant. Et multa accedunt alia, quae motus concire possint: plebs agrestis exhausta, commercia oneribus et multo magis exactorum iniquitate prostrata; nobilitas ipsa animo multum abalienato, quod eorum bona immunitate tot saeculorum exuantur, si non omnia, quod tentatum tamen, [certe] ea, quae acquisita et adjecta veteribus hactenus eodem jure fruebantur; quod de ipsa nobilitate qui judicarent homines dati de plebe, quos electos vocant minime ad vocabulum respondente eventu, cum jam nunc tantae eorum deprehendantur sordes, ut in eos ipsos judices novi dati sint judices. Qui metus etiam pecuniae regiae tractatoribus incussus effecit, ut septem millionibus nummorum francicorum et eorundem sexcentis millibus quaerant redimere factas jam rapinas et, quod praecipuum est, rapiendi in decem annos licentiam. At ego memini me antehac videre hominem unum, qui solam anteactae rapacitatis impunitatem duobus millionibus aestimaverit impetraveritque. Et talia regna tamen manent, vigent, florent mira Dei in homines lenitate.

De quinquaginta millionibus a rege sepositis, quod nostri antehac legati hinc venientes jactaverant, ejus plane nihil est, sed expeditum est, quod erat aes alienum, ita ut jam non ex annis futuris, ut antea, sed ex praesenti erogatio fiat. Quam ob causam Bulioni[6], aerarii praesidi, multum debet Gallia.

Venit ad me et Polonus juvenis, comitis de Lesno filius[7] sermone injecto de controversia regni Suedici; edocui eum de quibus edoctum me ab Illustrissima Excellentia vestra gaudeo gratiasque eo nomine habeo maximas. De pace aut perpetua aut temporaria loquenti et de restituendis, quae Poloniae regno armis adempta sunt, dixi non esse quod se Hispanis valentiores existiment, qui cum Batavis inducias fecissent, relictis rebus, quomodo tunc possidebantur. Videbatur mihi is adolescens spem facere boni profectus.

1 Zie no. 1983, p. 325 v.
2 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
3 Zie over Margareta van Lotharingen en haar huwelijk met Gaston, hertog van Orléans, III, p. 206 n. 6.
4 Zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
5 Urbanus VIII.
6 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
7 Noch graaf De Lesno noch zijn zoon zijn mij bekend.

Dixit mihi Heufdius[1] exspectare se in horas, ut bis centena francicorum nummorum millia sibi numerentur imputanda in id, quod circa regis excessum debebatur; ea spes si non fallit, dabo operam, ne quid in formula acceptilationis fraudis committatur.

Multi hic sermones fuere de Illustrissimae Excellentiae vestrae itu in Saxoniam infernatem. Dico rationes esse in partem utramque, neque dum quicquam me gnaro constitutum.

Sed publicis negotiis quantum res exigit commemoratis, quid vetat apud literarum omnium tutorem ac praesidem aliquid de literis praesertim severioribus attexere? Fratris Pauli Veneti librum de Inquisitione[2] ea rerum peritia, eo scriptum judicio, quo sunt illius viri omnia, nunc apud me habeo, habiturus et viri illius nosci ab omnibus dignissimi vitam, a Fulgentio scriptam[3], comite quondam ipsius laborumque socio. Hos libros editos nunquam antehac, nisi id Illustrissimae Excellentiae vestrae displiceat, velim per amicos in lucem proferendos curare additis etiam ejusdem opificis minoribus opusculis, ut sunt Apologetici Reipublicae Venetae contra Pontificem[4], ejusdem controversiae accuratissima historia[5], et de Ecclesiarum immunitate vulgata quidem pridem[6], sed ita distracta ut vix venalis sit reperire. Historia Tridentini Concilii[7] justum per se volumen ab hac congerie excludi poterit facta tamen et ejus mentione in antiloquio, ut quibus minus est notus scriptor innotescat.

Nactus sum et Lovaniensium, tum theologorum tum iurisconsultorum, responsa, quo ratum esse fratris regii matrimonium contra parlamenti Parisiensis sententiam contendunt.

1 Johan Heufft, bankier te Parijs; zie no. 1975, p. 310 n. 6.

2 Het is verschenen in 1638 te Serravello onder de titel *Historia dell'origine, forma, leggi ed uso dell'Uffizio dell'Inquizitione nella città e dominio di Venetia*; over fra Paolo Sarpi zie III, p. 153 n. 7.

3 *Vita del Padre Paolo dell'ordine de' servi e theologo della serenissima Republica di Venetia* door Sarpi's vriend en confrater fra Fulgentio Micanzio (zie IV no. 1489, p. 177 n. 3); het is in 1646 te Leiden verschenen en opgenomen in de uitgave der *Opere del Padre Paolo dell' ordine de' servi; e theologo della Serenissima Repvblica di Venetia, Divise in sei Volvmi, come si vede nella Tavola*. In Venetia. Appresso Roberto Meietti M.DC.LXXXVII, vol. I, p. 1-326.

4 Ik denk: *Trattato dell'Interdetto della Santità di Papa Paolo V. Composto da Frà Paolo dell'Ordine de' Servi, ed altri Theologi di sotto nominati, Pietr' Antonio Archidiacono & Vicario Generale di Venetia, P. Bernardo Giordano Minore Osservante Theologo, F. Michael' Agnolo Minore Osservante Theologo, F. Marc' Antonio Capello Minore Conventuale Theologo, F. Camillo Augustiniano Theologo, F. Fvlgentio dell'Ordine de' Servi e Theologo*. Venetië 1606.

5 *Historia particolare delle cose passate trà il somme pontefice Paolo V e la Serenissima republica di Venetia*, Mirandola 1624.

6 Een dergelijk werk is bekend als een consult, dat Sarpi op 16 mei 1620 aan de Venetiaanse regering uitbracht. Het manuscript berust te Venetië, Arch. di Stato, Consultori in iure, filza XIII, 485-504. Het is in latere jaren herhaaldelijk uitgegeven, laatstelijk in 1958 door Giovanni Gambarin in de serie *Scrittori d'Italia*, no. 216: *Opere di fra Paolo Sarpi VIII, Scritti giurisdizionalistici* Bari 1958, p. 259 vv. Gambarin tekent aan, dat dit consult voor het eerst verscheen in een latijnse vertaling onder de titel: *De iure asylorum liber singularis Petri Sarpi I.C.*, Lugduni Batavorum Ex Officina Elzeviriana Anno MDCXXII. De vertaling was van Augerio Frickelburg en wijkt tamelijk af van de originele Italiaanse tekst: *Su le immunità delle chiese*.

7 *Istoria del concilio Tridentino, nella quale si scoprono tutti gli artificî della Corte di Roma per impedire che nè la verità dei dogmi si palesasse, nè la riforma del papato o della Chiesa se tratasse, di Pietro Soavo Polano* Londen 1619; *Historia del concilio Tridentino di Pietro Soave Polano, seconda editione riueduta e corretta dall' autore* (Genève) 1629.

Inter scribendum significatur crastino die hinc discedendum ita, ut perendie diviso itinere ad aulam veniam. Docent me Batavicae literae[1] Bickerum[2] et Beaumontium[3] opinione multorum ad legationem pacificationis Suedicae ac Polonicae destinari; Anglos Hispano naves dare viginti commodati lege, locati lege quadraginta; in Brasilia esse nunc Batavorum naves quinquaginta duas, nautarum militumque sex millia magnam in spem bene gerendae rei; in Belgica Hispaniensi legi militem cum magnis in Galliam minis, quas et Gallassius[4] spirare dicitur; in Hispania Arscotium[5], custodia quam ante haberi duriori. Si heic subsistere licuisset et alias e Batavis recentiores exspectare literas, fuisset quod adderem credo, sed nunc regis vocatus me et ipso ad peragenda, quorum sum ergo missus, properante, me avocat.

Det Deus, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut meae diligentiae fideique successus videam laetos et qui Illustrissimam Excellentiam vestram in rebus laetis inveniant.

Lutetiae Parisiorum, 23 Febr./5 Martii 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
cultor devotissimus
H. Grotius.

1995. 1635 maart 5. Van N. van Reigersberch[6].

Ik heb met den prins[7] ook daarvan gesproken, die mij zeide van uw verblijf te St. Denys te hebben gehoort, maar niet om wat reden, maar, zoo ik die verhaalde, zeide die t'eenemaal te zijn gegront en dat uEd. niet anders konde doen als gij doet; dat alle natiën in die pointen gevoelig zijn, bijzonder die van de Noordsche gewesten; dat Charnassé[8] hem had verhaalt, hoe punctueel hij den konink van Zweden[9] in gelijke zaken had gevonden, ja zoozeer, dat het verbondt, dat tusschen Vrankrijk en dien konink was gemaakt[10], agter zoude hebbe gebleven, ingevalle men den konink van Zweden dezelve prééminences reciproquelijk gelijk niet hadde toegestaan in 't instellen van contracten ende anderzints als Vrankrijk zigzelve toeëigende.

Ik verhaalde verders de ouverture, die uEd. aan De Knuit[11] had gedaan, en hoe uEd. was gevaren. De vorst keurde 't qualijk, dat zij de swarigheit hadden gemaakt en nu met het schrijven, daar geen antwoord op was gekomen, zig vonden verlegen. Hij verstont wel, dat het voor het gemeen schadelijk was, en zeide rond

1 Nos. 1983 en 1979.
2 De Amsterdamse burgemeester Dr. Andries Bicker; vgl. no. 1981, p. 322 n. 6.
3 Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam; vgl. no. 1981, p. 322 n. 6.
4 Matthias Gallas; zie over hem IV, p. 289 n. 2.
5 Philips Karel, prins van Aremberg, hertog van Aarschot; vgl. no. 1979, p. 318 n. 1.
6 Gedeelt. gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 13.
7 Frederik Hendrik.
8 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag.
9 Gustaaf II Adolf.
10 Gesloten op 1 november 1634.
11 Johan de Knuyt, die met Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw namens de Staten op 8 februari het tegen Spanje gerichte verdrag van Parijs had gesloten.

te hebben gezegt, dat men daar qualijk in gaat. Ik zeide, dit van Aarssens[1] vandaan quam en wat redenen hij voorbragt, die ik oploste. Hij zeide Aarssens noit daarvan tegens hem te hebben vermaant, hoewel hij geloofde, dat hij zich des bemoeide.

1996. 1635 maart 5. Aan P. Schmalz[2].

Scribo has tandem, mi Schmalcki, Lutetia, receptus ut legatis regiis mos est iturus cras hinc, ut perendie ad aulam perveniam inibique creditis mihi negotiis auspicium faciam. Didici hoc quoque experimento multa superari animo forti atque constanti, quem me in rebus omnibus praestiturum spero.

Rex[3] Silvanecti est, quod vulgus Senlisium vocat: cardinalis[4] adhuc Ruellae. Puylaurentio[5] in carcere permissa est suppellex honoratior, unde conjectura nihil festini mali ipsi imminere. Senanti, duo amicorum ipsius[6] ita torti sunt, ut alter ex quaestione mortuus dicatur. Haerent in crimine adulterati nummi, sed extra regnum. Ea labes aliquid notae inuret isti comitatui. In laudes cardinalis ducis effusa heic omnia ingenia; quippe et nova Academia Poëtarum atque Oratorum in id a cardinali instituta, quae operum suorum praecipuum credit celebrare sui coetus auctorem.

Frater regius[7] Blesam primum hinc abiit, inde in agrum Andegavensem proque cancellario habet Butillerium[8], regis secretarium status, sperante aula ab eo adduci posse fratrem regium, ut ex animo abjiciat controversum hoc matrimonium[9]. Caetera nugarum aulicarum e charta adjuncta disces.

Vale, Schmalcki doctissime mihique multis nominibus carissime.

Lutetiae V Martii MDCXXXV.

Tui amantissimus

H. Grotius

Nisi me conjectura fallit, Heppius[10] id agit, ut Germanorum nomine[11] in lactucis[12] maneat.

Lutetiae 12 Febr./5 Martii 1635.

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius à la suite de Monseigneur le Grand Chancelier de Suède.

Met andere hand: Worms den 12 Martii 635.

1 François van Aerssen.
2 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 17; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 550.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 De Richelieu.
5 Antoine de Laage; zie no. 1981, p. 319 en n. 10 aldaar.
6 Zie *Merc. Franc.* XX, p. 886.
7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
8 Léon le Bouthillier; zie no. 1994, p. 341 en n. 8 aldaar.
9 Over Gastons huwelijk met Margareta van Lotharingen zie III, p. 206 n. 6.
10 Johan Heppe; in de tekst in cijfer: 57.33.1060.273.37.2006.
11 In de tekst: Rosae 46.42.16.37.46.74.
12 Codenaam voor Frankrijk.

1997. 1635 maart 7. Aan L. Camerarius[1].

Illustrissime Domine,

Quantam semper Camerarii nominis tuique imprimis ac tuorum prae me tulerim tum reverentiam tum amorem, norunt omnes, qui me norunt; quo magis gaudeo me post jactationes multas eo delatum, ubi nos ejusdem regni negotia communiter procuranda conjungant uberemque praebeant materiam ad literarum commercium. Ego certe, cum me veteri patriae inservire tempora non sinerent, non aliam videor adoptare potuisse potiorem quam eam, cujus cum illa res sunt connexissimae. Regio jussu honestissime et in urbem hanc deductus sum a Detraeo[2] marescallo Franciae, et postea in aulam, quae Silvanecti erat, deductus a Mercaeurio duce[3]; ab ipso rege[4] mira comitate et exceptus et auditus ita, ut spes sit ea cudendi pacta, quorum Suedos minus quam illorum, quae nuper sunt inita, poeniteat. Postularunt Galli in conventu Wormatiensi, ut edicerent Suedi, quantum ipsi in rem Germaniae conferre vellent; se duodecim auxiliarium millia exhibituros. Quod praeterea poposcerant, ut Bannerii[5] copiae cum Lunemburgicis[6] et Hassicis[7] conjungantur, ejus rei spem faciunt postremae ad me e Wormatia literae[8]. Sed mire dejectos animos eriget, si res fit, quod intra verba tam diu stetit, et Gallus aperte hostem se Hispani[9] profitetur. Id enim susurrant qui intima aulae sibi nota jactant. Vix credas, quam inverecundi sint heic, qui Hispano favent, rumorum fabri. Spargunt reginam Suediae[10] mortuam; captos ab hoste dominum cancellarium[11] et ducem Vinariensem[12]. Par pari reponunt, nam et Caesarem mortuum pars altera nuper vulgaverat.

Mittitur hinc in Angliam legatus comes de Poigny[13]; ab Anglia legatus[14] heic exspectatur. Bellevrii filius[15] hinc mittitur ad visendas Italiae res. Masarinus[16] novas quotidie pacis rationes expedit, sed obstat ei Lotharingiae retinendae pertinax apud hanc aulam studium. Puylaurentii et ejus asseclarum[17] vincula

1 Copie Uppsala, UB., cod. 388[a] Ep. 1. Gedrukt *Epist.*, p. 134. Voor geadresseerde, sedert 1629 Zweeds gezant in Den Haag, zie no. 1975, p. 308 n. 4.
2 François Annibal, hertog van Estrées, markies van Coeuvres; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
3 Louis, hertog van Mercoeur (1612-1669), oudste zoon van César, hertog van Vendôme (1594-1665).
4 Lodewijk XIII.
5 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
6 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg; zie no. 1990, p. 337 n. 2.
7 Wilhelm V, landgraaf van Hessen; zie no. 1990, p. 337 n. 2.
8 De brief, waarop Grotius doelt, waarschijnlijk van Oxenstierna's secretaris Peter Schmalz, ontbreekt; Grotius schrijft over de kwestie in no. 1990, p. 337.
9 Philips IV.
10 De jonge Christina (geb. 1626).
11 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
12 Bernhard van Saksen-Weimar; zie no. 1990, p. 336 n. 16.
13 Jacques d'Angennes, markies van Poigny, was sedert 1634 ordinarius-gezant in Londen; zeer tot zijn misnoegen werd hem Henri de S. Nectaire, markies de la Ferté-Naber als extra-ordinarius toegevoegd.
14 Henry de Vic en René Augier (of Oger).
15 Pomponne, zoon van Nicolas de Bellièvre (1583-1650); Pomponne de Bellièvre (1606-1657) was in 1631 maître des requêtes geworden en werd bij herhaling als gezant gebruikt, o.a. in 1635 in Italië.
16 Giulio Mazzarini; zie no 1981, p. 320 n. 12.
17 Zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.

datusque fratri regio[1] cancellarius Butillerius[2] regis antehac arcana tractare solitus spem heic faciunt excuti posse animo fratris regii cogitationem omnem de Lotharingico matrimonio.

Ubi cardinalem[3] et principes videro, penitius res Gallicas introspiciam et quae usui in res Suedicas esse poterunt eorum te, ut debeo, participem faciam.

Vale, vir illustrissime, et nos amare constanter perge mutuum id jure tuo exspectans.

XXVII Febr./VII Martij MDCXXXV.

Rogo ubi in aulam Suedicam literas mittes, has meas ad reginam[4] - nam ea forma scribendi mihi a domino cancellario injuncta est - addas.

Tuae Illustrissimae Dominationi addictissimus
H. Grotius.

Adres: Illustrissimo Domino D. Ludovico Camerario, Serenissimae ac Potentissimae Reginae Sueciae, Gothorum, Vandalorum etc. Regnique Legato ad Ordines Foederatos Belgico-germaniae.

In margine: A°. 1635 Redd. 9/19 Martij.

1998. 1635 maart 8. Aan Christina van Zweden[5].

Serenissima ac potentissima regina, Domina mea clementissima,

Legationis, quam mihi magnus sacratissimae majestatis tuae cancellarius[6] ex potestate, quam ab ea accepit, nuper injunxit, eventum qua debeo fide renuntiaturus hoc primum significandum habeo solennia omnia honorifice peracta. Nam et marescallus Franciae Detraeus[7] in urbem me regio iussu deduxit et iussu eodem dux Mercaeurius[8], ducis Verdocinensis[9] filius, obviam mihi factus me perduxit ad regem[10], qui Silvanecti erat, qui et comiter me excepit postquam transivi per armatas cohortes praetorias, qui magnus heic honos habetur, et audivit benigne iisque respondit verbis, quae spem mihi facerent boni et honesti foederis.

Veneti legati[11] magnam in majestatem tuam reverentiam multis cum factis testatam satis praedicare nequeo.

Nobiles hic Poloni omnes cum sacratissima majestate tua bellum magis quam inducias loquuntur. Sunt et qui, si quid imperatori[12] humanitus eveniat, ei regi

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
2 Léon le Bouthillier; zie no. 1994, p. 341 en n. 8 aldaar.
3 De Richelieu.
4 No. 1998 aan Christina; het postscriptum van no. 1997 zal dus van 8 maart zijn.
5 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII 1, p. 1. Gedrukt *Epist.*, p. 134; *Marb. Beiträge* V, p. 3.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
7 François Annibal, hertog van Estrées; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
8 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
9 César, hertog van Vendôme (1594-1665), natuurlijke zoon van Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées.
10 Lodewijk XIII van Frankrijk.
11 Alvise Contarini di Nicolo.
12 Ferdinand II.

fastigium Caesareum votis aut tacito etiam ambitu destinent, ut remoto ab omni religionum studio odioque.

Ego postquam cardinalem ducem Riceliacum principesque regii sanguinis - id enim mihi restat - videro propiusque et res introspexero et animos Gallorum, certiora etiam tuae regiae Majestati potero significare. Nunc illo contentus ero regi amicitiae constantiam a tua Majestate meis oblatam verbis nuntiumque prosperae valetudinis ac rerum tuae Majestatis fuisse gratissima.

Deus, Serenissima ac Potentissima Regina ac Domina mea Clementissima, solium Tuae Majestatis stabiliat bono publico Suediae orbisque Christiani.

XXVII Febr./VIII Martii MDCXXXV, Lutetiae.

Sacratissimae Majestatis tuae humillimus
obedientissimusque subditus
H. Grotius.

Adres: Serenissimae ac Potentissimae Reginae Christinae, Reginae Sueciae, Gothorum, Vandalorum etc.

1999. 1635 maart 8. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Ad aulam cum proficiscerer nudiustertius, scripseram. Citius inde reversus quam putaram, literis illis nondum hinc missis novas addo, ut norit Illustrissima Excellentia vestra ea, quae deinceps secuta sunt, honorifica omnia.

Quo loco Lutetiam inter et Silvanectum pernoctaveram, mane cum regis carruca obviam mihi venit dux Mercaeurius[2], Vindocinensis ducis[3] filius, Henrici Quarti ex naturali filio nepos, simul cum comite Brulono[4], regis admissionali. Dicebant avide me a rege[5] exspectari multaque in me humana. Ab his ad regem perductus sum trans praetorianos milites, qui in legationis reverentiam in armis erant, quorum ductor aliis me deducentibus se adjunxit. Statim ut regem adii, jussus fui capite esse tecto et, si quando inter loquendum nudabam caput, rex idem fecit.

Oratio mea narrationem continebat foederum Suetiam et Galliam inter; excusationem non probatorum quod Suediam attineret pactorum Parisiensium; gratias pro benevolentia regis mutuique anima, a regina[6] et rectoribus[7] testationem; de tua quoque Illustrissima Excellentia ea, quae et regi erant grata et Illustrissimae Excellentiae Vestrae non indecora, plane ex praescripto partis primae mandatorum.

Audiebat rex attentus et hilaris; postea miratum se dicebat - et loquebatur quam solet expeditius, quod pro coeli statu ei evenit -, quod factae pactiones ab iis, qui tanta potestate instructi essent, probatae non essent. Dixi non definite factas, sed si placerent iis, a quibus venerant; placuisse Germanis idque nos facile perpeti, sed quod Suedicum regnum attineret, probari omnino non potuisse idque

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 14; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 17; *Marb. Beiträge* V, p. 3. Met nos. 1944 en 2012 beantw. d. no. 2030.
2 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
3 César, hertog van Vendôme; zie no. 1998, p. 347 n. 9.
4 Betreffende de graaf van Brulon zie no. 1978, p. 316 n. 1.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Christina van Zweden.
7 Zie no. 1964, p. 297 n. 2.

non eo accidisse, quod minoris quam par sit regis amicitiam faceret tua Illustrissima Excellentia, sed ex causa plane contraria, quod rebus ipsis manifestum fore.

Subjiciebat rex arbitrari sibi fuisse liberum de pecunia sua suoque milite quod vellet statuere; fatebar, dummodo antiquiori foederi injuria non fieret.

Quod maxime mihi placebat erat id, quod postremo rex dicebat, nisi Romanensibus exercitium religionis permitteretur, nihil inter nos fieri posse; se neminem odisse religionis causa, sed sicut nostra nobis cordi esset, ita et suam sibi neque ejus curam a se posse negligi.

Respondi regis sincerum animum circa religionem notum omnibus; sperare me cogniturum regem in eo negotio nostram et aequitatem et studium ejus benevolentiam demerendi. Suspicabar a D. Feuquierio[1] relatum aliquid regi quasi ab Illustrissima Excellentia Vestra dictum in eo negotio durius. Interjecerat in sermone et aliud de quorundam locorum custodia negans eum esse rerum nostrarum statum, ut a nobis rectius quam a se defendi quirent. Id silentio praeterii, quia, si quid ad rem respondissem, id exprobrationem amissi Philipsburgi[2] in se habiturum videbatur.

Summa haec fuit, delegaturum se, qui mecum agerent, quo et postrema pars orationis meae taliter tetenderat. Gratiis actis deduxerunt dux ille et comes me ad prandium, sane opiparum, cui et barones Axelii[3] adfuere, quos rex salutationis officio perfungentes benignissime acceperat. Circuiit poculum in salutem reginae nostrae, regis Galliae, Illustrissimae quoque Excellentiae Vestrae.

Cras aut perendie futurum puto, ut ad cardinalem[4] primum - ita enim mos est - deinde ad principes et regis ministros, qui in urbe adhuc sunt, deducar.

In Batavis de mittenda ad res Polonicas Suedicasque legatione pendet adhuc deliberatio[5]. Rex Daniae[6] nescio unde metum concepit de Bremensi episcopatu a Suedis tradendo in manum filii principis Arausionensis[7], qua de re cum Cracovio[8] est locutus.

Paraibam tandem Batavorum venisse in manus iam constat, sed copias non longe habet Albuquercius[9] et in Lusitania viginti naves parantur, quae sacchari copiam ex S. Salvatoris portu petant. In Anglia fervet adhuc navium armandarum labor[10] distributis in provincias urbesque impendiis ita, ut ad septenas instruendas Londinium XXVI millia librarum sterlingarum promiserit.

Deus, Illustrissime et Excellentissime Domine, diu Illustrissimae Excellentiae Vestrae res prosperet.

XXVII Febr./VIII Martii MDCXXXV.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae cultor devotissimus
H. Grotius.

1 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
2 Zie no. 1971, p. 304 n. 4.
3 Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag; zie no. 1981, p. 320 n. 3.
4 De Richelieu.
5 Gezonden werden Andries Bicker, Rochus van den Honaert en Joachim Andreae; zie no. 1981, p. 322 n. 6.
6 Christiaan IV van Denemarken.
7 Frederik Hendrik.
8 Carl van Cracou; zie no. 1988, p. 332 n. 8.
9 Matías d'Albuquerque; zie no. 1988, p. 332 n. 1.
10 Vgl. no. 1988.

2000. 1635 maart 8. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Van 't hoff, dat te Senlys is, comende vinde ick uE. brieven van den XXII ende XXVI Febr.[2].

Nae dat gewoel van Spartacus[3] vraegh ick nu niet veel.

De saeck heeft hyer haer vasticheyt becomen. De coning[4] heeft mij tot Louvre in Parisijs toegesonden gehadt den hertog van Mercoeure[5] met den maistre de cérémonies, den graeff van Brulon[6], van dewelcke ende van den capiteyn van de guardes, ick ben geleyt geweest nae den coning gepasseert zijnde door de guardes, gensd'armes du Roy et chevaux legers, al in wapenen, dat nyet en geschyet dan voor coninclijcke ambassadeurs.

Den coning, eer ick een woordt sprack, heeft mij doen decken ende soo dicmael ick in de propositie mijne hoedt afdede, dede van gelijcke. Embrasseerde mij zeer mij noemende met mijnen naem. Heeft oock mijn soon[7] ende de neven Reygersberg[8] zeer vrundelijck tot de salutatie ontfangen. Daernae ben ick met de voorn. heren gegaen tot een treffelijcke maeltijdt, dye voor mij bereyd was. Nu verwacht ick den tijd, dye de maistre des cérémonies mij sal aenseggen om de reverentie te doen aen de coninginne[9], de princen ende den cardinael[10].

Eer ick dit schreeff, was mij hyer comen besoecken graeff Heyndrick van Nassau[11] met veel beleefftheyt. Manlius[12] excuseert hem bij Chastillon[13] ende anderen. Heeft tegen Justinus[14] nyet gedaen. Ick sal het op zijn beloop laeten ende noch hyer noch daer uE. is niet aensoecken, alsoo ick laestmael ten tijde van mijne inhaeling heb voldaen.

Ick danck uE. van het verhael van Paraiba[15]; 't is hyer al in 't Fransch.

Nae de ambassadeurs, dye nae Polen ende Sweden gaen[16], sal ick verlangen. Wat Cesar[17] wil doen, moet ick haest weten, want ick nu een gat daerin zye.

's Conincx broeder[18] dissimuleert hetgunt aen Puylorant ende anderen is geschyet[19], als geschyet voor zijne ende des conincx dyenst. Heeft tot zijnen can-

1 Hs. Amsterdam, coll. RK., H 18 a. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 1983 en 1988; beantw. d. no. 2017. Niet ondertek.
2 Nos. 1983 en 1988.
3 Schuilnaam voor François van Aerssen.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
6 Betreffende de graaf van Brulon zie no. 1978, p. 316 n. 1.
7 Grotius' oudste zoon Cornelis.
8 Zie no. 1966, p. 299 en n. 2 aldaar.
9 Anna van Oostenrijk.
10 De Richelieu.
11 Hendrik (Heinrich), graaf van Nassau-Siegen (1611-1652), later (1645) gouverneur van Hulst.
12 Schuilnaam voor Adriaen Reyniersz. Pauw.
13 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
14 Schuilnaam voor Grotius.
15 Zie no. 1983.
16 Vgl. no. 1999, p. 349 en n. 5 aldaar.
17 Codenaam voor Rotterdam.
18 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
19 Zie no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.

celier versocht ende aengenomen Boutiller[1], voor desen secretaire d'Estat ende dependeert van den cardinael. Men hoopt des conincx broeder te brengen om te verclaeren, dat het huwelijck met de princesse Marguerite[2] bij hem tegen zijn danck is aengegaen, om dan het advys van de Sorbonne ende bisschoppen van Vrancrijck te versoecken. Dit sijn al teyckenen, dat men met den hertogh van Lorraine[3] nyet en meent te accorderen, maer Lorraine in te houden. De opentlijcke accusatie van Puylorent is, dat hij ende door hem 's conincx broeder tot Blois heeft gesproocken met een, dye mede met haer in Brabant was geweest maer buyten de gratie was uytgesloten. De meeste oorsaeck is, omdat hij des conincx broeder drye dagen voor het vertreck uyt Brabant heeft doen schrijven aen den paus[4], dat hij hem aen 't huwelijck hyel, ende 'tgunt hij aen den coning anders soude mogen verclaeren - alsdat hij hem houden wilde aen het oordeel ende de wille van Vrancrijck - was uyt noodt, 'twelck hij in 't accoord met den coning had verswegen ende daernae door Masarini[5] is uyt gecomen.

Nopende den fiscael van de Admiraliteyt[6] is mijne opinie, soo hij als particulier heeft gedelinqueert, dat hij bij de ordinarisse rechters van Hollant moet werden gerecht, soo in 't stuck van zijn ampt bij de Admiraliteyt ofte Raed van State.

Meer nu nyet dan mijne gebyedenisse aen Gracchus[7], Turnus[8], dye van Numerianus[9] ende Cesar met aenbyedinge van mogelijcke diensten.

Den VIII Marty XVI^{c}XXXV.
Tot Parijs.
UE. dyenstwillige broeder.

Adres: Mijn Heer Mijnheer Reigersberg raedt in den Hoogen Raide in Hollant. in den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den VIII Martij 1635; van sijn audientie tot Senlis.

2001. 1635 maart 8. Aan P. Schmalz[10].

In ipso discessuri tabellarii articulo accipio tuas XVI Febr. vet. Cal. scriptas. Meas, quas Meldis et ab aede Dionysii ternas miseram[11], interceptas a Gallis magis quam

1 Léon le Bouthillier; zie no. 1994, p. 341 en n. 8 aldaar.
2 Margareta van Lotharingen, met wie Gaston van Orléans in het geheim gahuwd was; zie III, p. 206 n. 6.
3 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie over hem no. 1950, p. 276 n. 1.
4 Urbanus VIII.
5 Giulio Mazzarini; zie no. 1981, p. 320 n. 12.
6 Vgl. no. 1988, p. 332 en n. 2 aldaar.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik; de naam staat in de tekst erboven geschreven.
8 Schuilnaam voor Simon van Beaumont; de naam staat in de tekst erboven geschreven.
9 Codenaam voor Amsterdam.
10 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 13; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 551.
11 Nos. 1973, 1976, 1978 en 1984.

ab hostibus suspicor. Et quomodo id periculum evitari queat, nondum satis video. Has tamen, nihil valde coelandum continentes, per Heufdium[12] mitto.

12 Johan Heufft; zie no. 1975, p. 310 n. 6.

Probat mihi se indoles baronum Axeliorum[1], quos rex[2] in avunculi[3] honorem sane perquam amice ad salutationem admisit. Deducam eos ad cardinalem[4] quoque et principes.

Hispani de Illustrissimo et Excellentissimo D. Cancellario, de duce itidem Bernhardo[5] tristissima heic sparserant, quae gaudeo tuis refelli litteris. Ego heic omnibus quantum possum persuadeo speciosa nobis per Saxonem offerri. Ad D. Hambraeum[6] litteras curabo.

Vale, vir doctissime, XXVII Febr./VIII Martii MDCXXXV.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius, à la suite de Monseigneur le Grand Chancelier de Suède.

In dorso: Worms, den 12 Martii 1635.

2002. 1635 maart 8. Aan J. Skytte[7].

Illustrissime Domine,

Memor ejus amicitiae, qua me, cum legationem in patria quondam mea obires, condecorasti, etiam hoc nomine gaudeo, me in ejus regni negotiis, cujus es inter principes, locum reperisse, et honestum mihi et - quod futurum spero - publico non inutilem nihil dubitans, si qua se obtulerit occasio, in tua benevolentia atque authoritate multum mihi futurum praesidii.

In Batavis Brittanniaque mandata tibi negotia, ut quam optime succedant opto utque hoc labore feliciter defunctus successionem tuis[8] filiis[9] tradas, optimae si spei dixero, haud satis dixero, nam et rei juvenibus, quorum duos jam colloquio, eum qui restat fama novi, in patriis vestigiis solum figentes. Is, qui heic est[10], legationis mihi mandatae officium praestitit, et cum in urbem introductus sum a marescallo Franciae Destraeo[11], et cum a duce Mercoeurio[12] in aulam perductus sum, ubi et ipsum filium tuum rex[13] ad salutationem humanissime admisit.

Adversus Lotharingi irruptionem in loca quondam ipsi possessa marescallus

1 Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag; zie no. 1981, p. 320 n. 3.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna; zie no. 1981, p. 320 n. 3.
4 De Richelieu.
5 Bernhard van Saksen-Weimar.
6 De Zweed Jonas Hambraeus (1588-1672), sedert 1630 professor in de oosterse talen te Parijs.
7 Copie (van de hand van P. Schmalz) Stockholm, RA., Gallica. Brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Gedrukt *Ep. Grotii ad domum Sueciae*, p. 43. Zie voor geadresseerde no. 1923, p. 242 n. 2.
8 Het afschrift heeft abusievelijk ‘ejus’.
9 Johan, Bengt (Benedikt) en Jacob; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
10 Dat zal Bengt geweest zijn; vgl. no. 1989, p. 334 en n. 2 aldaar.
11 François Annibal, hertog van Estrées; zie no. 1990, p. 335 n. 11. Het afschrift heeft abusievelijk ‘Drestaeo’.
12 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3. Het afschrift heeft ‘Mercurio’.
13 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Castilionaeus[1] adhuc abiturit. Spira depulsos Caesarianos[2] non certa fide sed spe percipimus[3].

Excusavi heri regi pacta, quae in hac urbe a Lefflero[4] Streifio[5] que concepta fuerant, Svetici regni nomine non probata, et tum ex verbis ipsius tum ex aliis indiciis, confido futurum, ut alia cum hoc regno faciamus, magis e dignitate atque re regni Svetici. Sed patientia quadam opus, ut calidi ingenii[6] Gallorum impetus retundantur.

Capti heic Puy Laurentius[7] atque alii, qui fratrem regis[8] retinere volebant[9] in matrimonio Lotharingico[10], plerisque eam injiciunt opinionem decessurum de priore sententia fratrem regium, praesertim cum cancellarii apud eum munus susceperit Butillerius[11], antehac regis arcanorum minister. Id si fit, sperare qui possunt plurimum et Sorbonam et Galliae episcopos contra illud matrimonium, non tantum inde quod regis factum impermissa fuerit, verum etiam quasi invito necessitate expressum responsuros.

Mittitur hinc in Angliam legatus comes de Poigny[12] speculandae magis aulae quam in spem fructus alterius. Quo navium ille in Anglia paratus evasurus sit, avidi exspectant vicini omnes eoque magis, quod et Galli suas per Germaniam Batavosque molitiones Anglis suspectas sciunt et Batavi de Ambonensi[13] supplicio vindictam metuunt. Et tamen quis scit, annon pecuniae tantum quaerendae velum hoc obtendat aula Anglica.

Vale, vir mihi semper culte et colende plurimum.

Tuae Illustrissimae dominationi addictissimus
H. Grotius.

Lutetiae Parisiorum XXVII Febr./VIII Martis MDCXXXV.

Adres: Illustrissimo Domino, D :no Johanni Skytte, L. Baroni etc. Senatori Regni Svetici, Serenissimae Reginae Regnique Legato ad Regem Britanniae.

2003. 1635 maart 9. Aan P. Prins[14].

Mjn Heer,

1 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
2 De troepen van Ferdinand II.
3 Het afschrift heeft abusievelijk ‘praecipimus’.
4 Jacob Löffler; zie no. 1989, p. 333 n. 8. Het afschrift heeft Leifflero.
5 Sillartus Streiffius; zie no. 1989, p. 333 n. 9.
6 Het afschrift heeft ‘initio’.
7 Vgl. no. 1981, p. 319 en nn. 10, 11 en 12 aldaar.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
9 Het afschrift heeft abusievelijk ‘nolebant’.
10 Gaston was in het geheim gehuwd met Marguerite van Lotharingen; vgl. III, p. 206 n. 6.
11 Léon le Bouthillier; zie no. 1994, p. 341 n. 8. Het afschrift heeft abusievelijk ‘Eutellerius’.
12 Jacques d'Angennes, markies van Poigny; zie no. 1997, p. 346 n. 13. Het afschrift heeft abusievelijk ‘Coraes de Poigny’.
13 Het afschrift heeft abusievelijk ‘Arabonensi’. Ter zake zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 356; p. 1142.
14 Hs. 's-Gravenhage, Kon. Ned. Gen. v. Gesl. en Wapenk. Eigenh. oorspr. Geadresseerde is Pieter Christiaensz. Prins, over wie IV no. 1682, p. 442 en n. 6 aldaar.[aant.]

Alsoo uE. mij de eer gedaen heeft van mij in sijn huys te ontfangen in een tijt van swaericheyt voor mij[1], soo ben ick schuldich uE. ende de heer Bijlwerf[2] met uE. huysvrouwen[3] ende kinderen, dien ick allegader van harte beminne ende altijt seer sal zijn geobligeert, deelachtich te maken van mijne beter tijdingen, dat is, dat ick over acht dagen van St. Denys door de coetse van den coning ende coninginne[4] in 't geselschap van mons.r d'Estrée[5], mareschal de France, ende van den graaf van Bruler[6], maistre de cérémonies, met een groot getal van andere coetsen, waeronder oock was die van den ambassadeur van Venegie[7], die hierover sonderling verblijt was, ben geleyt te Parijs, alwaer sijnde den coning aen mij gesonden heeft den graef van Nanci[8], eerste edelman van sijne guarderobe, om mij in 't particulier willecom te heeten ende te seggen, dat hij hem verblijde, dat mij dit employ was te beurt gevallen, wenschende, dat het lang mocht duyren, met veel andere betuygingen van de affectie van sijne Majesteyt tot mij.

Voor eergisteren ben ick gereyst nae Louvre en Parisiis halfwegen tusschen Parijs ende Senlys, daer den coninc was. Daer heeft den coninc mij met sijn coets tegen gesonden mijnheer den hertoch van Mercure[9] met den voors. graef van Bruler. Alsoo gaende tusschen haer beyde nae sijn Majesteyt heb ick gepasseert door de chevaux légers, gensdarmes du Roy et les guardes du Roy, die alle ter eeren van de ambassade gestelt waren in wapenen.

Soo ras ick bij den coninc quam, eer ick sprack, dede de coninc mij decken, hoorde mij met attentie, sprack lang met mij ende toonde een seer particuliere affectie.

UE. sal misschien gedachtich zijn van eenige woorden, die ick aen uE. tafel gesproocken heb, doe men soo weynich werck van mij maecte, die nu waer gevallen zijn.

Ic wensch hier gelegentheyt te hebben om yemant uE. rakende ofte aengenaem zijnde dienst te doen. 't Sal maer aen uE. staen mij occasie te geven.

Ick ende mijn huysvrouw doen onse gebiedenisse aen de heer Bijlwerf, uE. de huysvrouwen ende familie, ooc aen alle de heeren ende vrunden, die ons goet gunnen, sonder te vergeeten de heer Mr. Antonij[10], dien ick seer oprecht heb gevonden.

IX Martij 1635
tot Parijs.
UE. dienstwillige
H. de Groot.

2004. 1635 maart 9. Aan C. Salmasius[11].

Cum et malis meis te sciam indoluisse semper, summe vir, et optasse mihi

1 Nl. ten tijde van Grotius' verblijf in het vaderland (oktober 1631/april 1632).
2 Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff; zie IV no. 1682, p. 442 n. 5.
3 Pieter Prins was gehuwd met Elisabeth Bijlewerff (1590-1656), dochter van Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff en Margriete van Bancken.
4 Lodewijk XIII en Anna van Oostenrijk.
5 François Annibal, hertog van Estrées; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
6 Over de graaf van Bruler (Brulon) zie no. 1978, p. 316 n. 1.
7 Alvise Contarini di Nicolo.
8 Edme de la Chastre: zie no. 1994, p. 341 n. 5.
9 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
10 Waarschijnlijk Mr. Anthony Willemsz. van der Aa († 1638); van 1608 tot 1619 was hij secretaris van de stad geweest en ontslagen wegens zijn remonstrantse gevoelens.
11 Gedrukt *Epist.*, p. 134; *Ep. ad Gallos*, p. 368. Beantw. d. no. 2027.

fortunam clementiorem, neminem habeo, quem participem potius facere debeam eorum, quae mihi laeta contingunt, quam te tam candide et sine fuco amantem mei.

Legationem mihi per cancellarium Suediae[1] libera ad hoc potestate instructum pro regina[2] regnoque Sueciae injunctam haud dubie audieris; nam et eos, qui bene nobis volunt, et eos, qui invident, ista latere non solent.

Dies jam sunt octo, cum ab oppido Dionysiano in urbem *εἰσήλασα* missis, qui me deducerent, a rege[3], Estraeo, Franciae marescallo[4], et comite Brulono[5], regis admissionali, cum carruca regis et reginae[6] multisque aliis. Postea ad me privatim rex misit comitem Nancaeum[7], qui ipsius in me testaretur benevolentiam, et gaudium, quod mihi potissimum, quem magni faceret, haec obtigisset legatio, bono publico regni utriusque, ut confideret, futura.

Nudius quartus iter medium confeci inter urbem et Silvanectum. Mane postero missus a rege dux Mercurius[8] cum Brulono me per armatas cohortes turmasque - honos is summus habetur - medium ad regem deduxit; a quo auditus sum non tantum *μετὰ πολλῆς φαντασίας*, ut regales legati solent, sed et cum multis animi benevoli regis in me testationibus.

Ubi nunc prima negotiorum confecero, spero tantum mihi otii fore, ut ad literas nostras receptus mihi sit aliquis. Et cum publico hac quoque in parte prodesse cupiam, vix video tamen, quid potissimum vulgare debeam.

Notae in Evangelia[9] res est hoc saeculo adeo pertinaciter sua quoque tuente odiosa maxime. Meministi epigrammatis[10], quod Scaliger[11] ea de re ad Thuanum[12] scripserat.

Historia Batavica, etiamsi a me simplicissime scripta, malignos reperiet interpretes. Quid si ad nugas potius, sed non indoctas revertar et edam latine epigram-

1 Axel Oxenstierna.
2 Christina, koningin van Zweden.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 François Annibal, hertog van Estrées; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
5 Betreffende de graaf van Brulon zie no. 1978, p. 316 n. 1.
6 Anna van Oostenrijk.
7 Edme de la Chastre; zie no. 1994, p. 341 n. 5.
8 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
9 *Annotationes in libros Evangeliorum (= Annotationum in N. Testamentum tomus I)*, Amsterdam 1641; *Annotationum in Novum Testamentum tomus II*, Parijs 1646; *Annotationum in Novum Testamentum tomus III*, Parijs 1650. Zie Ter Meulen-Diermanse, nos. 1135, 1138, 1141.
10 Jac. Augusto Thuano, Notas in Novum Testamentum efflagitanti.

O Musas et nos parili complexus amore,
Musarum et nostrum dulce, Thuane, decus;
Pro quo non dubitem totas ex ordine noctes,
Noctibus et totos continuare dies;
Quid me divini velo summota silentii
Legis Apostolicae tangere sacra iubes?
Ecce profanorum maculas abolere parantem
Impatiens veri non tulit invidia.
Scilicet in vero verum patienter amabunt,
Qui verum in nugis non potuere pati.
Illorum si luce sua praestringit ocellos
Sol meus, uret eos sol meus igne suo.

11 Joseph Justus Scaliger (1540-1609), vermaard klassiek filoloog.
12 De in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou.

mata Planudeae collectionis[1]? Sed illud me moratur, quod multa sciam abs te ex codicibus emendata, quae mendosa vertisse nolim; tibi ut hoc molestiae injungam tot studiis occupato, ut illa ad me mittas, non audeo exspectare; dum tu illa cum accessionibus des in publicum, longum est, praesertim cum et aequum sit et ipse cupiam ea, quae sunt de Ecclesiae ritibus quaeque in Arnobium[2] et Tertullianum[3] habes, prius communis usus fieri; nam quod ad Rem Vestiariam pertinens nunc te moliri audio[4], spero brevem majorum *ἐγχοπὴν* fore. Et tamen sic quoque bonae te fidei ostendes, qui vetera nomina expungis.

Dolet mecum Aubertinus[5], vir magnae eruditionis et candidi animi, subtracta abs te luci, quae de fatali aut *ἐφ' ἡμῖν* vitae exitu scripseras[6]. Si omnium talia essent, quale est ipsius ingenium, flagitarem talia abs te; nunc *ἐπέχω*, praesertim cum et Vossius tacendum sibi existimaverit.

Vale, vir mihi in primis culte ac colende semper.

Lutetiae Parisiorum, 9 Martii 1635.

2005. 1635 maart 10. Van B. Aubery du Maurier[7].

Monsieur,

Je suis remply d'une extrème joye de n'avoir plus à vous écrire de si loin ny en condoleance de vos afflictions passées, mais de plus prèz en participant à vostre bonheur présent vous oyant revestu d'une qualité digne de vos mérites, comme ayant sans doute à réussir non moins à vostre particulier honneur, qu'a l'avantage de ceux qui ont esté si bien inspiréz de faire choix de vostre personne pour une function si relevée et qui n'avoit pas besoin d'une capacité moindre que la vostre. Or je vous en souhaite de tout mon coeur une aussy longue jouissance, qu'à eux des fruictz qu'ilz doivent attendre de vostre ministère.

J'entrevoy bien plusieurs circonstances qui donnent quelques craintes, et pour le public, et pour le particulier, mais le modérateur de toutes choses qui par l'excellence de ce bienfaict vous en a récompensé la tardiveté, sera puissant d'en bénir l'issue contre les apparences humaines et de vous faire prospérer malgré ceux qui

1 Verzameling Griekse epigrammen genoemd naar een Byzantijns geleerde Manuel Planudes (1260-1310; Maximus was zijn monniksnaam); deze verzameling, *Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων*, gaat terug op oudere Griekse collecties. De Nederlandse filoloog Jeronimo de Bosch (1740-1811) bezorgde een uitgave van de 7 boeken der *Anthologia Planudea* met de vertaling van Grotius: *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita ab Hieronymo de Bosch*. Ultrajecti e typographia B. Wild & J. Altheer, MDCCXCV ss.; in dl IV zijn de - eveneens voordien onuitgegeven - aantekeningen van Salmasius opgenomen. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 534 en remarques; over Planudes zie verder Pauly-Wissowa, *Real. Enc. d. Class. Altertumswiss.* XX, kol. 2202 vv.

2 *Arnobii Afri, adversus Gentes, Libri VII cum recensione viri celeberrimi Cl. Salmasir* Lugd. Batavorum 1645; *id.* ibid. J. le Maire, 1651. Zie Papillon, *Bibl. ant. de Bourg.* II, p. 267 no. 69.

3 Niet verschenen; zie Papillon, *Bibl. ant. de Bourg.* II, p. 281 v. no. 9. Zie ook *id.*, p. 278 nos. 66 en 69.

4 Zie hierover nos. 1950 en 1955.

5 Betreffende Edme Aubertin zie no. 1975, p. 310 n. 16.

6 Salmasius' *Epistola de vitae termino* ten behoeve van Joh. Beverovicii *Epistolica Quaestio de Vitae Termino*; zie no. 1920, p. 238 n. 11.

7 Hs. Leiden, U.B., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2015. Vert. Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 19.

ont gaigné le crédit de vous eslogner de vostre patrie. Dieu vous en ayant redonné une autre où j'espère qu'il fera longtemps fleurir vostre personne et vostre famille. Ce que je souhaitte plus ardemment qu'homme du monde auquel vous ayez promis amitié, vous rejurant la mienne de nouveau qui ne sera jamais déstituée de la constance et fidelité avec laquelle je vous l'ay vouée, et qui durera autant que la vie,

Monsieur, de vostre bien humble et très affectionné serviteur
Dumaurier.

Au Maurier ce 10e. de Mars 1635.

Ma femme[1], ses filles[2] et moy vous baisons les mains et de madame vostre femme sans oublier Mad.11e Cornelia.

Adres. A Monsieur Monsieur Grotius, Conseiller d'Estat et Ambassadeur Extra-ordinaire de la Couronne de Suède prèz de sa Majesté.
In dorso schreef Grotius: 10 Martii 1635, Maurier.
In dorso bovendien enige aantekeningen niet van Grotius.

2006. 1635 maart 12. Van A. Oxenstierna[3].

Nobilissime Domine Legate,

Diversas tuas literas e diversis locis iam quinque accepi ultimis ad aedem Dionysii datis die XII februarij[4], pergratae omnes et quod cognoverim usque eo feliciter successisse tibi iter tuum et ob diligentem quam mihi facis omnium rerum communicationem, in qua, ut assidue et, quotiescunque spes sit perferri literas posse, similiter continues, rogo.

Video, quae unis in literis scribis de negotiatione legatorum Hollandicorum[5], sed, cum in diversum relationes ab aliis tendant, aveo ipsam rei hujus veritatem et fundamenta cognoscere, si possibile tibi sit eo penetrare. Caeterum in negociatione tibi demandata caute pergas insistens omnimodo praescriptis limitibus et de cunctis, antequam quidquam concluseris, ad me diligenter refer.

Delibero ipse mecum, numne per Galliam mihi iter sumendum sit; nec videntur deesse rationes. Verum si eo venturum sit, per expressum id tibi nuncium ac simul de ulteriori voluntate mea mature significabo.

Ex literis tuis perscriptis secretario meo Smaltzio[6] video premi cognatos meos[7] Parisiis commorantes aliqua pecuniarum inopia; id si sit, rem mihi gratissimam

1 Renée de Jaucourt de Villarnould.
2 Voor hun namen zie IV no. 1468, p. 153 nn. 7 en 9.
3 Hs. Stockholm, RA., Gallica. brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Or. eigenh. ondertek. Antw. op nos. 1968, 1971, 1972, 1975 en 1981; beantw. d. no. 2033. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1 afd. XIII, p. 168.
4 Datering oude stijl, dus no. 1981.
5 No. 1975. Het betreft Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
6 No. 1984 aan Peter Abel Schmalz.
7 Axel en Gustav Axelsson Natt och Dag; zie over hen no. 1981, p. 320 n. 3.

feceris, si usque in adventum dicti expressi nuncii, cum quo ulterius rebus ipsorum providebo, centum vel circiter coronatos usibus ipsorum e tuo subministres tibi vicissim a me plene numerandos.

In reliquis tantum monendum occurrit, quod, ubi de Benfeldio cedendo erit

agendum, des operam, ut tormenta bellica, quae ibidem insignita armis Suecicis non exiguo numero reperiuntur, commeatus etiam, pulvis tormentarius et caetera belli instrumenta abunde satis illata nobisque ob caritatem et inopiam plurimum necessaria excipiantur, vel earum rerum nobis satisfactio alibi sive in iisdem speciebus sive ad aestimationem fiat.

Nec minus diligenter elabores, ut subsidium evincas, praesertim ut promissus jam ante et debitus terminus praestetur, ubi vero promptos in negotio subsidii inveneris, mentionem dictorum tormentorum et caeterarum rerum non nisi leviter facere opus est.

Moderare omnia pro prudentia tua, cui haec cuncta permitto expectans interim assidue tuas literas diligentes omnium actorum nuncias.

De caetero optimam valetudinem et prosperos rerum gerendarum successus tibi ex animo precor.

Dabatur Wormatiae die 2 martii Anno 1635,

Tui studiosissimus

Axelius Oxenstierna m.p.

Adres: Nobilissimo Domino Hugoni Grotio, Sacrae Regiae Majestatis et Coronae Sueciae consiliario secretiori aulico et ad Christianissimam Regiam Majestatem Legato.

In margine schreef Grotius: 12 Martij 1635 Canc.

In dorso: 12 Martij 1635 Canc.

en nogmaals: 1635 12 Martij Canc.

2007. 1635 maart 12. Van N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Aelianus[2], die ick bij Valerius[3] lange heb gesproocken ende mijnen dienst gepresenteert, heeft mij groot licht gegeven in den staet der Duytsche saecken, waervan den bant seer los is, ende dat principalijck, soo hij oordeelt, door beleyt van Vindex[4]. Het kan sijn, dat sijne versche beiegenynge hem met wat meer passiën doet spreecken, want inderdaet is de offensie groot ende het resentiment niet cleyne. Maer dewijle Valerius hem doorgaens secondeerde raeckende de quade prattijcken van Vindex, soo moet er vrij materie sijn; waerom Justinus[5] genouch te doene sal hebben, kan hij dat verloop niet alleen stuyten maer oock redresseren. Dan de coniuncture van tijden ende saecken schijnen daertoe favorabel te sijn, bijaldien latou[6] ten effecte wil brengen hetgene hij met Cimon[7] heeft besloten. Aen Aristoteles[8] is openynge daervan gedaen, die thuys is gegaen om last tot de ap-

1 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 h. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 1990. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 148.
2 Petter Spiring Silvercrona; zie over hem no. 1971, p. 304 n. 3; deze en de volgende schuilnamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
3 Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag; zie no. 1975, p. 308 n. 4.
4 Codenaam voor Frankrijk.
5 Schuilnaam voor Grotius.
6 Codenaam voor Frankrijk.
7 Codenaam voor Staten-Generaal.
8 Codenaam voor Holland.

probatie, waeraen niet wert getwijfelt. Themistocles[1], Socrates[2] ende andere sullen mede met haer vrienden spreecken. De rupture wert belooft[3]; sommyge achten dat seer veel, andere heel weynych ende meenen Virginius[4] Terentius[5] werckx genouch sal geven, ingevalle hij bij Pindarus[6] comt, doch connen dat niet verwachten. Ick soude mede daer seer aen twijfelen, bijaldien Terentius hem eenychsints daervan conde excuseren.

Gisteren met Calaber[7] spreeckende communiceerde ick hem, wat ordre op uEd. inhalen was gegeven ende hoe Manlius[8] bij ons Neeff[9] buyten sijn postuyre was geseth, daer hij om louch; was van opinie, dat bij vertreck van eenyge van Cimons volck men daerover een resolutie most sien te doen formeren. Ick seyde, soo uEd. aengynck in sijn particulier, weynych lust daertoe te hebben, maer dat mij dochte het voor het publyck nodych was; advoueerde mij uEd. reden hadde.

Ick sal sien, dat den bequaemsten tijt werde waergenomen. Communiceerde met Gracchus[10] d(e) advisen, die uEd. van Xenocrates[11] mij mededeelde; dat van den (Ne)dersaxensen creyts stont hem niet aen, gelijck mede seyde Rhene bij de Sweetse niet weder was becommen. Hoe verde uEd. goet vint, dat ick met Sophocles[12] correspondere, sal uEd. mij gelieven te laten weten.

Den heer van Beaumont[13] sal niet verreysen sijnde den heer van den Honart gesurrogeert, die de commissie aenneempt. Van het huwelijck van Claudius[14] met Artichaut[15] seyt Valerius niet te weten, ende dat Tibullus' weduwe[16] hem heeft verclaert liever dan sij dat soude doen haer altijt ongetrout te willen houden. Aelianus verstont, dat sij groote reden hadde, die hij oock particulariseerde, soodat ick wt verscheyde propoosten conde mercken, dat Bloemcoel[17] hem verder als in finantiën gebruyckt. Des te meer goet ware, dat de alteratie, die hem bij Aelius' volck[18] is gegeven, wat te neder werde ge(s)telt, want hij maer schijnt te wenschen occasie om hem te resenteren, he(t)welck in de publycke saecken geen goet

1 Codenaam voor Gelderland.
2 Codenaam voor Friesland.
3 De woorden ‘De .... belooft’ staan in de tekst in code: 189. 66.81.64.38.69.4.74. 2070. 66.77. 43.52.60.400.103. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 Codenaam voor koning van Spanje.
5 Codenaam voor Frankrijk.
6 Codewoord voor ‘oorlog’.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
8 Schuilnaam voor Adriaen Pauw.
9 Dikwijls (hoogstwaarschijnlijk ook hier) een schuilnaam voor Frederik Hendrik; vgl. J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg* in *Nederl. Archievenbl.* 1962 1° afl., p. 40.
10 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
11 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
12 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
13 Simon van Beaumont, voorgedragen om deel uit te maken van het gezantschap naar Polen, Zweden en Denemarken; gezonden werden Rochus van den Honaert, Andries Bicker en Joachim Andreae. Zie no. 1981, p. 322 en n. 6 aldaar.
14 Codenaam voor Polen.
15 Codenaam voor Bohemen.
16 Elisabeth Stuart, de weduwe van de in 1632 overleden keurvorst Frederik V van de Palts.
17 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
18 Aelius is een schuilnaam voor De Richelieu.

en kan. Ick hebbe hem wat gesocht te stillen, maer met weynych vrucht. Pels[1] sal van gelijcke doen, doch begeerde ick uEd. soude schrijven, dat hij meende seer goet soude sijn, dat uEd., die sijn humeur kent, in sulken termen, als bequaem sout vinden, hem door de Bloemcoel wat tot minder resentiment sout soucken te brengen. Soo haest sal hij van Cimon niet wesen vertrocken, ofte sal met Calaber daervan spreecken, om occasie te vinden van bij hem te dilueren die ondragelijcke calumnie, daermede Bloemcoel wert beclat, waertoe Aelianus mij goede argumenten heeft gesuppediteert. Het retardement van uEd. receptie meenden Aelianus ende Valerius, dat wt die oorsaecke was gesprooten, dat ick niet heb willen contradiceren.

Menander[2] seyde mij desen naermiddach, dat eenyge haer vrij onstelt vinden, dat alle difficulteyt cesseert. Zosimus[3] is van humeur gelijck doorgaens sijn degene, die huydensdaechs de saecken manieren, homo omnium horarum, qui omnibus vult obsequi, daer hij bij is; sijn credyt is groot bij Aelius, een van drie die[4] met Cimons volck hebben gehandelt.

De ambassadeurs, die in Vranckerijck hebben gehandelt[5], is elckx thien duysent guldens en vaisselle d'argent vereert. Met Hannibal[6] sullen wij mede overhoop geraecken, soodat die van de Viole[7] daerdoor sullen werden gesubleveert. Serranus[8] heeft door brieven nieuwe instantie gedaen om bij Aristoteles te wesen; seven van Aristoteles' volck hebben dat versouck gefundeert geoordeelt, de reste affgeslagen.

Desen 12 Marty 1635.

In dorso schreef Grotius: 12 Martij 1635. N. Reig.

2008. 1635 maart 14. Aan A. Oxenstierna[9].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Qua de re scripseram nuper, scriptionem repeto, a V. Cl. Elia Diodati[10] rogatus, quicum amicitia mihi est vetus ab annis viginti et ultra. Dn. de Villeroy[11], magni vir iudicii semper eum fecit plurimi et tractandis civilibus negotiis maximis idoneum existimavit. Usi eius opera et postea cancellarius Sileriacus[12] aliique. Etiam cardinalis Riceliacus in Germania illi res tractandas mandavit ipsumque suo merito magni facit carumque habet.

1 Misschien de in no. 1953 genoemde P. Pels of diens zoon; de naam staat in de tekst in code: 64.72.60.76. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
2 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle.
3 Schuilnaam voor Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag.
4 De woorden: ‘een .... die’ staan in de tekst in code: 104. 62. 213. 90.110. 229. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
5 Johan de Knuyt en Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw.
6 Schuilnaam voor keizer Ferdinand II.
7 Codenaam voor de Duitse vorsten van de Evangelische belijdenis.
8 Adriaen Pauw.
9 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 135; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 19. Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII, 1, p. 2.
10 Zie no. 1984, p. 327.
11 Nicolas Neufville, heer van Villeroi (1542-1617); zie III, p. 87 n. 4.
12 Nicolas Brulart, markies van Sillery (1544-1624); hij werd kanselier van Frankrijk in 1607.

Quod petit est pecunia D. Raschio[1] necessario tempore credita. Eam si auctoritate Illustrissimae Excellentiae vestrae consequetur, quanquam nihil nisi suum consequetur, pro beneficio accipiet et quo est animo, si qua se det occasio, gratum se praestabit.

Restat, Illustrissime et Excellentissime Domine, id optem, ut quamplurimis benefaciendi semper Illustrissimae Excellentiae vestrae benigna sit occasio.

IV/XIV Martii MDCXXXV.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
devotissimus cultor
H. Grotius.

2009. [1635 maart 14.] Van N. van Reigersberch[2].

Mon frère,

Ick schrijve alleenelijck om geen interruptie te maecken. Dat uEd. met sestyen coetsen den 2 deser binnen Paris is gehaelt ende vandaer naar Chantilly bij den conynck gaet, seggen ons de brieven van den 4 Martij over Rouaen, welcken wech desen oock neempt ende uEd. onder het couverte van Mon^{s}. Billant[3] oock sal konnen gebruycken, soo wel als door den ordinaris.

Zosimus[4] meent bij Cimon[5] niet lange te blijven. Aristoteles[6], Themistocles[7] ens. sullen soo haest niet gereet connen sijn, dat hij daerop mach wachten, de huit van den beer[8] is al gedeelt; staet[9] te verdragen waer de legers van[10] Vindex[11] ende Cimon sullen commen. Cimon spreeckt van Alexander[12] te doen besoucken, doch is noch niet geresolveert; Vindex sage dat garen. Men vreest de Lely[13] met Virginius[14] eens soude worden.

Van Aelianus[15] vertreck van Aristoteles heb ick noch niet gehoort; sijn wedervaren begint ruchtbaer te werden, met verwonderynge van die het hooren, tot cleyne eere van Aelius[16]. Sal bij de eerste gelegentheyt met Gracchus[17] daervan spreecken, alleen tot een preuve, hoe het tusschen Philemon[18] ende Terentius[19]

1 Christoph Ludwig Rasch; zie no. 1984, p. 327 en n. 8 aldaar.
2 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 i. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2042. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 150.
3 Over Jason Bijlandt zie III, p. 11 n. 3.
4 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag; deze en volgende schuilnamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
5 Codenaam voor Staten-Generaal.
6 Codenaam voor Holland.
7 Codenaam voor Gelderland.
8 De woorden ‘de huit van den beer’ staan in de tekst in code: 189. 57.63.89.77. 115. 323. 50.104.66. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
9 Het woord ‘staet’ staat in de tekst in code: 103.99(i.p.v. 98!).38.
10 De woorden ‘de legers van’ staan in de tekst in code: 199. 60.74.56.72.4.67. 288.
11 Codenaam voor Frankrijk.
12 Codenaam voor Engeland.
13 Codenaam voor Engeland.
14 Codenaam voor Spanje.
15 Schuilnaam voor Petter Spiring Silvercrona.
16 Schuilnaam voor De Richelieu.
17 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
18 Codenaam voor Zweden.
19 Codenaam voor Frankrijk.

staet, opdat Iustinus[1] in cas van accommodement te meer reputatie inlegge, waertoe de constitutie van tijt hem seer favorabel schijnt te willen wesen. Want Vindex ende Cimon tevergeeffs veel voornemen, soo het met de Rose[2] niet wel en gaet, hetwelck door Latou[3] ende Aertbesie[4] tewege moet werden gebracht.

Bij ons is iegenwoordych een Sweetse ambassadeur, eergisteren gearriveert, die naer Engelant gaet; sijn naem is Skit[5]. Het Spaens schip, over eenygen tijt wt Westindiën commende bij eenyge avanturiers van Vlissynge verovert ende daerwt sij hondert duysent guldens in silver hadden geladen, is op de custen van Engelant gestooten, waerdoor het resterende goet in ander schepen sijnde geladen, sijn deselve door storm in Vallmyden in moeten lopen; waervan den ambassadeur van Spaenge[6] kennisse gecregen hebbende heeft sooveel tewege gebracht, dat die schepen ende het goet sijn gearresteert, ende wert devoir gedaen om hetselve goet ontslagen te crijgen. Wensche uEd. advys te weten, wat naer ius gentium ende de prattijcke van Europa is gefundeert.

Naer ick Aelianus heb hooren spreecken, sal tusschen Sophi[7] en Claudius[8] niet te doen sijn, ingevalle het met praeiuditie van Otho[9] moet geschieden, ende hoe kan dat anders werden gevonden?

Mustafa Bassa[10] hoort men niet dat hem beweecht. De brieven van Brussel seggen, men daer meer is onstelt over het verlies van Paraiba[11] als al hetgene tusschen Vranckenrijck ende dese landen wert gehandelt.

Wt Dunckercken sijn twaelff schepen naer westen gelopen; die van Westindiën oordeelen, het wel naer Brasil soude sijn. Tijdynge wt Duitslant seggen, den heer rijxcancelier[12] all sijn troupes bijeen heeft ende selven daerbij is hem retirerende naer de Oostzee; waerop dat leyt, valle verscheyden discoursen. Sal apparent de Fransen ende Duytsen nader op het rijck Sweden doen letten. Den ambassadeur, naer mij, soo ick dus verde geschreven hadde, is geseyt, heeft hier vertoont de redenen, die Sweden heeft om Sigismundi[13] prolem niet te erkennen maeckende genouchsaem paralela tusschen de oorsaecke, waerom Sigismundus bij haer ende Philippus de tweede bij ons is verlaeten; versouckt men de Polen geen toevoer van ammunitie van oorloge ofte wapenen soude willen doen.

1 Schuilnaam voor Grotius.
2 Codenaam voor Duitsland.
3 Codenaam voor Frankrijk.
4 Codenaam voor Zweden.
5 Johan Skytte; zie over hem no. 1923, p. 242 n. 2. Reigersberch heeft er ‘Skut’ boven geschreven zonder ‘Skit’ door te halen.
6 Waarschijnlijk Juan de Necolade (Nicolaldi), agent van Spanje in Engeland. Een ordinarius gezant was er toen nl. niet; don Francisco de Erasco, graaf van Humanes, benoemd in 1634, overleed in oktober 1635 vóór zijn vertrek naar Engeland.
7 Codenaam voor Zweden.
8 Codenaam voor Polen.
9 Codenaam voor Pruisen.
10 Codenaam voor de Spaanse Nederlanden.
11 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* II, p. 273.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
13 Van Sigismund III, koning van Polen (1587-1632; geb. 1566); zijn zonen waren Wladislas IV (VII) (1595-1648 aant.), die in 1632 zijn vader opvolgde, en Johann II Kasimir (1609-1672), die in 1648 zijn oudste broer opvolgde.

Recommandere mij aen mijn suster (en)de vrienden; soo doet oock den heer van der Myle[1], die soo datelijck van mij gaet.

Desen 14 Martij 1635.

UEd. dienstwillygen broeder

N. v. Reigersberch.

Adres: Mijnheer (Mijnhe)er de Groot, Ambassadeur van de Coninginne ende het Rijck van Sweden bij Sijne M.[teyt] van Vranckerijck.

In dorso schreef Grotius: 14 Martij 1635. N. Reigersberg.

2010. 1635 maart 15. Aan Christina van Zweden[2].

Serenissima ac Potentissima Regina, Domina mea Clementissima,

Post regem[3] salutatum, qua de re nuper Sacratissimae Majestati Vestrae scripsi[4], vidi fratris regii filiam[5], principem Condaeum[6] et comitem Suessionensem[7], regii sanguinis principes, cum hujus matre[8], illius uxore[9], ii eaeque omnes vestrae Majestatis benevolentiam plurimi se facere ostenderunt rebus ac verbis; orare etiam, ut eo bono perpetuo frui ipsis liceret; se nihil omissuros, quod suae esset opis quodque Majestati Vestrae gratum arbitrarentur; praecipue vero confidere se ostenturum regem, quanti Vestrae Majestatis faceret amicitiam, et se, siquid possint, non defuturos. Praecipua Condaei comitas fuit nihilque ab eo omissum, quo demonstraret, quanti vestram faceret Majestatem. Idem studium in Veneto legato[10], ut nuper, ita et nunc comperi.

Quis injunctae mihi rei futurus sit eventus, nihildum habeo certi quod dicam, quia ad cardinalem Riceliacum deductus nondum sum, qui diei ferme itinere hinc abest. Ego ne quid in diligentia mea desiderari possit, operam dabo Deumque precabor, ut omnia feliciter cadant; quod ut contingat, illud vel maxime precandum nobis est, Serenissima ac potentissima Regina Domina mea clementissima, vestram ut Majestatem incolumem florentemque conservet.

V/XV Martii MDCXXXV, Lutetiae.

Vestrae Majestatis obedientissimus subditus

H. Grotius.

1 Cornelis van der Myle.
2 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII, 1, p. 3. Gedrukt *Epist.*, p. 135; *Marb. Beiträge* V, p. 4.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 No. 1998.
5 Anne-Marie Louise van Orléans, hertogin van Montpensier (1627-1693), dochter van Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, uit diens huwelijk met Marie de Bourbon, hertogin van Montpensier.
6 Henri de Bourbon, prins van Condé (1588-1646).
7 Louis de Bourbon, graaf van Soissons; zie III, p. 66 n. 12.
8 Anne de Montafié; zie III, p. 135 n. 5.
9 Charlotte Marguerite de Montmorency (1593-1650).
10 Alvise Contarini di Nicolo.

2011. 1635 maart 15. Aan W. Laud[11].

Reverendissime atque Illustrissime Domine.

11 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII, 1, p. 2. Gedrukt *Epist.*, p. 136. Geadresseerde, William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury.

Vix quenquam esse vestratuum puto, cui tantum obtigerit gaudium, cum primum Sanctitatem tuam provectam ad culmen illud patriarchicum intelleximus, quam mihi, non quod nescirem, quam ista fulgida nomina sedumque eminentiam non admiretur animi tui supra omnia caduca positi magnitudo, sed quod Ecclesiae Anglicanae gratularer contigisse verum praesidem, qui omnia, quantum res ferunt, ad purissimum antiquae Christianitatis exemplar revocaret; quod ipsum bonum peccavero, si unius regni aut etiam Britanniarum omnium Ecclesiis putem imputandum, cum latius pateat et ad latissime sparsum Christianae Ecclesiae corpus ita lacerum, ut tamen fibris quibusdam sit connexum, pertineat.

Sicut autem diu optavi aliquam nancisci occasionem, qua cultum tui meamque venerationem testarer, ita ornatus legatione in Galliam reginae Suedicae nomine putavi mandatam mihi curam non ita Galliae includi finibus, ut non ad vicina fretoque non magno diremta regna posset se transmittere tuamque Reverendissimam Sublimitatem rogare, ut Suedici regni et rerum, quae Suedi gerunt, salutem bonosque successus partem esse velit suae sollicitudinis.

Si privati aliquid publicis liceat adiungere, id praeterea orabo, ut benevolentiam tuam, quam tam liberaliter omnibus impartiris, mihi clausam esse nolis praesertim iam pridem aditum ad eam quaerenti, quippe qui fuerim semper mansurusque sim constanter

Illustrissimae Reverendissimaeque Dominationi
Vestrae observantissimus
H. Grotius.

V/XV Martii MDCXXXV, Lutetiae.

2012. 1635 maart 15. Aan A. Oxenstierna[1].

Illustrissime et Excellentissime Domine,

Miras in curandis literis difficultates esse video; nam et meae aliquot aut interceptae sunt Meti ut puto, aut sane multo quam oportuit serius ad Illustrissimam Excellentiam vestram pervenerunt. Cui malo quod quaeri possit remedium, haud satis video, sed omnia experior et, quae via optime successerit insistam. Et hodie venit Meti tabellarius, sed sine ullis Wormatia aut e vicinia literis, quas Lagrangius[2], qui Meti nunc est, supprimere creditur, nequis ante ipsum adveniat huc rerum, quae ibi geruntur, nuntius.

Postremae, quas ego scripsi[3], reditum a rege[4] meum continebant. Cardinalis[5] ex eo abiit in Abbatiam quandam suam, non longe Chantiliaco, ubi rex est et regina[6], quam eodem profectam hinc tempore, cum ego huc venirem, videre mihi nondum

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 135; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 19. Beantw. d. no. 2030.
2 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
3 No. 1999.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 De Richelieu.
6 Anna van Oostenrijk.

contigit, ut nec fratrem regium[7], qui improvisus et inexspectatus sine familia, cum Blesa huc venisset, statim ad aulam abiit.

Ad cardinalem admissionales regii diu est, quod me deducturos se promittunt,

7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

sed, ut video, voluit per alios praetentare, quid acturus venissem. Itaque ad Butillerium patrem[1], qui nunc filio[2] cancellarium apud fratrem regium agente et suum circa aerarium et filii circa res externas munus fungitur, perducor. Post ea, quae universim ad amicitiam mutuam pertinentia dici solent, narravi, quae Lutetiae nuper concepta essent pacta, non definite inita, sed si probarentur, Suetiae nomine - nam de Germania facile nos pati - probari non posse. Everti enim vim Heilbronensium pactorum, quibus standum putaremus. Haec omnia ille ita aequa esse dicebat, ut mihi satis appareret, non didicisse eum omnia, quae ad rem istam pertinerent.

Venit postea ad me Venetus[3]. In Fraga[4] quantum sermone conjici poterat, bene affectus. Inter alia dicebat credere se Lactuarios[5] in hoc nunc Cajo[6] subblandiri, ut Miltiadis[7] ope retineant Rosniolaceos[8], ne Pragam mittant[9]. Mimnermi[10] causa. Caeterum id ipsos optare, ut Thucydides[11] ad Naevium[12] ejusque vicinos abeat, quo facilius Bacchilydem[13] sibi adjungant. Spargere Vindicianos[14] rumorem de Vinariensi[15], quasi qui ab ipsis Simonidem[16] sumeret se non credente. Optabat idem aut Iustinum[17] aut alium a Sophi[18] pridem heic fuisse, potuisse multum praecaveri. Heufdius[19] vero non dubitat, quin et meae tamdiu morae ad Dionysium et eorum, quae Caleti[20] acta sint faber fuerit Hasdrubal[21] incitantibus ex Persei[22] gente aliquibus. Ego Hasdrubali heri adjutorem fuisse Zosymum[23] certo odoratus mihi videor.

Venit ad me et Susae comes[24], qui et initum in Urbem meum carruca condecoraverat. Narrabat regem magnum Gustavum[25] sua uti voluisse opera; se nunc quoque eam offerre Suetiae et Illustrissimae Excellentiae vestrae, sed magna

1 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
2 Léon le Bouthillier, graaf.van Chavigny; zie no. 1994, p. 341 n. 8.
3 De Venetiaanse gezant in Parijs Alvise de Contarini di Nicolo; het woord staat in de tekst in cijfer: 48.113.31.85.266.68.2010.
4 Codenaam voor Zweden.
5 Codenaam voor de Fransen.
6 Codenaam voor Zweden.
7 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
8 Codenaam voor de Duitsers.
9 De woorden ‘Pragam mittant’ staan in de tekst in cijfer: 101.27.56.27.30.113.61.71. 1090.49.31.68.
10 Codewoord voor vrede.
11 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
12 Codenaam voor Oostzee.
13 Codenaam voor Mainz.
14 Codenaam voor de Fransen.
15 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar; het woord staat in de tekst in cijfer: 81.71.31. 70.66.246.273.79.52.31.40.37.
16 Codewoord voor geld.
17 Schuilnaam voor Grotius.
18 Codenaam voor Zweden.
19 Johan Heufft, bankier te Parijs, zaakgelastigde voor Zweden; de naam staat in cijfer: 14.108.54.44.79.48.19.
20 De naam staat in cijfer: 22.80.45.75.68.37.
21 Schuilnaam voor Jacques de La Grange.
22 Codenaam voor de verbonden Duitse vorsten van de evangelische belijdenis.
23 Schuilnaam voor Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag.
24 Louis de Champagne, graaf van La Suse († l636).
25 Gustaaf II Adolf († 1632).

spirat, nam cum campi-mareschallus fuerit, ductare exercitum cupit. Rogo sciam, ecquid ei respondere debeam; bona est in fama et rex ei permisit sociis Galliae militare.

Vidi postea domi meae et Helvetios legatos[1] et Vicum[2] res agentem Angliae, qui mandata se habere ab aula Anglica dicebat colendae mecum amicitiae, et Suedici regni causa et quod ego in illa aula plurimi fierem. Egi gratias et mutuum promisi.

Post haec ab admissionalibus adductus sum ad salutandum regium sanguinem: fratris regii filiam[3], principem Condaeum[4] et uxorem ejus[5], comitem Suessionensem[6] et matrem[7]. Ad quos literas habebam dedi. Omnes benevolentiam in Reginam testati sunt, sed praecipue Condaeus, qui postridie eo nomine ad me venit, multa de Illustrissima Excellentia vestra amice admodum et honorifice locutus.

Heri misit ad me pater Butillerius[8] velle se ad me venire cum patre Iosepho cappucino[9], cujus maxima nunc est apud cardinalem auctoritas et qui ob summam versutiam ab ipso cardinali, siquid ipsi evenerit humanitus, successor destinari solet. Verum cum vapide se haberet monachus, rogare se ad monasterium ut venirem. Annui, nam et cardinalis non ita pridem inviserat aegrotantem. Eo cum venissem ad proximos monasterio hortos deductus regios, ibi et Butillerium reperi et Iosephum. Post ea, unde auspicari sermones mos est, ad res praecipuas ubi delapsi sumus, urgere Iosephus pactorum Parisiensium scripturam manifeste ostendere ex vi potestatis plene initum contractum sine conditione approbationis. Dixi me contrarium intellexisse non ex Illustrissima Excellentia Vestra sola, sed ex aliis quoque; neque id unquam negasse D. Feuquerium[10], idem sensisse civitates, quae ne nunc quidem ea probassent; quanquam Germaniae quatuor circulos quod attineret, Illustrissimam Excellentiam Vestram habere ea pro probatis ob majoris partis sententias ac proinde in directione ea secuturam quatenus res Suedica iis non laederetur. Addidi exemplum Ratisbonensium pactorum, quae signasset ipse Iosephus, rex[11] habuisset irrita. Dicebat, antequam signarent, palam professos se et Leonium[12] quarundam partium se non habere potestatem. Ejus rei se habere testes. Respondi igitur et nobis, si id negarent, quod in Germania negasset nemo, quaerendas probationes eaque de re me ad Illustrissimam Excellentiam Vestram scripturum. Cum sine hujus quaestionis praejudicio - nam institi semper pactis Heilbronensibus hoc addito, siquid rex pro rerum praesentium statu vellet adjungi, paratos nos ad aequa omnia - rogarer dicere, quod rei Suedicae noxium in pactis Parisiensibus reperiretur, incepi ab auxiliari pecunia, cujus fide facta tanto nos bello implicuissemus ad usus Iv circulorum derivata. Cum dicerent illi et milites

1 Zie no. 1994, p. 340 n. 11.
2 Henry de Vic.
3 Zie no. 2010, p. 363 n. 5.
4 Henri de Bourbon, prins van Condé.
5 Charlotte Marguerite de Montmorency.
6 Louis de Bourbon, graaf van Soissons.
7 Anne de Montafié; zie III, p. 135 n. 5.
8 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
9 Zie voor père Joseph no. 1975, p. 309 n. 12.
10 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
11 Lodewijk XIII van Frankrijk.
12 Charles Brulart de Léon (1571-1649).

auxiliares et pecunias nostris quoque rebus prodesse, ostendi libertatem nobis demptam utendi pecunia in usum nostrorum exercituum rerumque Pomeraniae et vicinarum. De Benfeldio ostendebam, quam esset iniquum datam nobis a Germania hypothecam - id illi sibi negabant liquere - eripi nobis sine ulla compensatione. Hic cum quid dicerent non haberent, relabebantur ad illud vetus de contractu perfecto. Cum Iosephus inseruisset aliquid de pecunia Gallica erogata in usus alios, graviter conquestus sum de atrocitate calumniae, unde et nuper illa Caleti nata esset injuria et evictum rebus ipsis mendacium. Adhibuere et minas et blanditias, ut pactorum Parisiensium approbationem mihi quasi abstrusioribus mandatis concessam exprimerent. Perstiti dicere nihil tale sperandum. Modo in Suedia conquesturos se de Illustrissima Excellentia Vestra dicebant, modo regem me amplius pro legato non habiturum, modo velle per Feuquerium se gravissime cum Illustrissima Excellentia Vestra de pactis violatis illusoque rege expostulare. Dixi jamdudum Feuquerium id saxum sine profectu volvere. Mei, si heic non placerem, alibi usum fore. In Suedia non dubie futurum, ut intellectae rationes Illustrissimae Excellentiae Vestrae probarentur.

Ad blandiora versi laudes Illustrissimae Excellentiae vestrae per Davausium[1] praedicatas narrare auctoritatem ipsius sibi maxime cordi et in Suedica aula laborare se, ut constitueretur, ne Illustrissima Excellentia Vestra directione se abdicaret, Maguntiaci velle se curam gerere. Benfeldium quanquam id non curare se prae se ferebant, maxime eos urgebat. Directionem credo eos facile pati, si ipsi ejus ministerio omnia sibi destinata possent exsequi. Ceteris quae in pactis Parisiensibus culpari poterant, aliquid adhibebant temperamenti. De generalatu paratum regem sic interpretari, ut ab eo honore Suedi, quamvis principes non essent, non excluderentur. Conditionem illam de Saxone[2] et Brandeburgico[3] tantum pertinere ad causam rumpendae pacis cum imperatore[4]. Dixi et alia eo pertinere, etiam de Benfeldio. Alia ita ambigue posita, ut ad belli aperti an ad auxiliorum tantum tempus pertinerent, dignosci nequiret. De admissione ad jus neutralitatis ajebant conditiones referri ad consensum Foederatorum; hoc ita verum dixi, ut tamen pars major juris in ea re regi adscriberetur. Dicebant regi et cardinali se scripturos nihil posse peragi, fidem eludi.

Respondi humane et digresso Iosepho, paulo mitius agere coepit Butillerius, cui ostendi, quanto nos bello implicuissemus illorum promissis nixi; potentem esse hostem et qui non abstineat etiam alios in nos concitare; quae commoda ab auctoritate Illustrissimae Excellentiae Vestrae fluxerint et fluere etiamnum possint. Si tamen rex nos nollet Foederatos, videndum, quae capienda sint concilia. Illud saepe repetii non invidere nos Germanis regiam liberalitatem, dum integra manerent, quae Suediae essent promissa neque Suedorum consensu immutata.

Ego donec responsum ab Illustrissima Excellentia Vestra accepero, nisi aliquid se ostendat novi, otio fruar et eos, qui ad me venerunt, officiose resalutabo. Heufdio spem quidem pecuniae olim debitae ostentant, sed eminus et ita, ut satis appareat escam esse, qua piscari posse sperent. Spero effecturum me ne de nobis deceptis se jactent. Crebras ut literas et tuto habeam multum refert. Consentiunt

1 Claude de Mesmes, graaf van Avaux (1595-1650), ambassadeur van Frankrijk aan verschillende hoven. Hij was een toegewijd dienaar van de politiek van De Richelieu.
2 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
3 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
4 Ferdinand II.

paene omnes cardinalem sub onere negotiorum fatiscentem pleraque in illos quibuscum agere coepi rejicere. Quod saepe experta est Illustrissima Excellentia Vestra, ut duriores initio Galli mitescant paulatim, ubi illam ferociam nihil efficere vident, idem hic futurum spero.

Interim Deum oro, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut vestram Illustrissimam Excellentiam diu sospitet foveatque.

Lutetiae, 5/15 Martii 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae
cultor devotissimus
H. Grotius.

Mitto simul exempla binarum, quas primas ad Reginam misi literarum[1].

Honardum[2] et Beaumontium[3] se de legatione in Prussiam excusare intelligo. Beaumontii jam recepta excusatio. De Honardo dubium. Bicherus[4] eo it et Andreas[5] ex Frisia. Laudat Gracchus[6] Justini[7] curam in dignitate tuenda; quod ad eum non venerit Stellae frater[8] improbat.

In dorso: Praes. Wormatiae 14 Martii 1635.

2013. 1635 maart 15. Aan P. Schmalz[9].

Quanto cum irrisu exceptus sit conciliator nimis dissidentium Mileterius[10], ex dicace Molinaei[11] epistola nosci datur, Smalcki doctissime.

1 Nos. 1998 en 2010; deze mededeling is niet opgenomen in de uitgave der *Oxenst. Skrifter*.
2 Rochus van den Honaert; vgl. no. 1991.
3 Simon van Beaumont; vgl. no. 1991.
4 Dr. Andries Bicker; zie no. 1981, p. 322 n. 6.
5 Joachim Andreae; zie no. 1981, p. 322 n. 6.
6 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
7 Schuilnaam voor Grotius; de uitgave der *Epist.* heeft ten onrechte de lezing ‘justam’.
8 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw, broer van Cornelis.
9 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H. de Gr. Aanw. 1911 XXIII, 1, p. 3. Gedrukt *Epist.*, p. 136; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 551.
10 Théophile Brachet de la Milletière (tegen 1596-1665), protestants theoloog; hij had in 1634 uitgegeven *De universi orbis christiani pace et concordiâ, per eminentissimum cardinalem ducem Richelium constituendâ*, Parisiis 1634, in het Frans vertaald onder de titel *Discours des moyens d'établir une paix en la chrétienté par la réunion de l'Église Prétendue Réformée, proposé à M. le cardinal de Richelieu*. Paris 1635. In antwoord hierop verscheen in 1635 te Sedan *Lettres de MM Rivet, de La Milletière et Du Moulin* [20 nov. 1634-15 jan. 1635]. J. Jannon; zie voor het verdere verloop van de kwestie: Haag, *La France protestante* II, p. 495 v. (III^2, kol. 62 vv.).
11 Pierre Dumoulin; zie over hem III, p. 158 n. 10.

De Grangio[12], qui nunc Meti est, domum revocato, ut alibi quam in Germania usum sui praebeat, rumor heic est, et facti causa Feuquerio[13] tribuitur. Castilionaeus[14] - moram miror - in Lotharingiam nondum est profectus.

Davausium[15] magnifice acceptum Stockholmiae, auditum a regina[16], deinde

12 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
13 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
14 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
15 Claude de Mesmes, graaf van Avaux; zie no. 1981, p. 322 n. 2.
16 De nog zeer jonge Christina van Zweden (geb. 1626).

a senatu rumigerulae chartae loquuntur. Spiringio[1] nostro cum potestas abeundi facta jam esset, iterum eam rem controversam jam facere coeperat Charnassaeus[2], sed omisit statim id consilium remque feliciter cessisse dixit, quod sparsi de exportatis pecuniis mendacii veritas appareret. Quid agas de ea gente, quae

Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera[3].

Mihi adversus aulica taedia magnum est solatium in virorum literatissimorum colloquiis, quibus libenter id largior temporis, quod a negotiis decidi potest. Rogo Dominos Broers[on]ium[4], Strasburgerum[5], aulae magistrum, aliosque notos meo salutes nomine.

Tibi omnia precor prosperrima.

5/15 Martii 1635.

Tui amantissimus

H. Grotius.

Hebbius[6] rem pecuniariam suam quotidie mihi commendat eamque dicit moram esse suo discessui.

Adres: A Monsieur Monsieur P. Abel Schmalckius à la suite de Monseigneur le Grand Chancelier de Suède, Worms.

In dorso: Wormatiae d. 14 Martii 635.

2014. 1635 maart 16. Aan Willem de Groot[7].

Postremum, frater dulcissime, scripsisse tibi me arbitror, ad regem[8] cum proficiscerer, ad quem me a vico Lupara Parisiensi curru regio deduxit missus in hoc dux Mercurius[9], principum eruditissimus. Transii, qui rarus honos, per armatas turmas et cohortes regias. A rege, antequam loquerer amplexu amico exceptus et jussus caput tegere. Multa rex mecum locutus est, multa dedit signa amici animi, etiam cum filium meum[10] ad salutationis officium admitteret. Huc reversus principes salutavi regii sanguinis, a principe Condaeo[11] singulari benevolentia et veteris amicitiae recordatione exceptus.

Venit ad me his diebus Meunerius[12], qui apud Stoutenburgium[13] vixit, multum rogans, ut ab haeredibus mea commendatione aliquam mercedulam fidei suae

1 Petter Spiring Silvercrona; vgl. ter zake no. 1987.
2 Hercule de Charnacé.
3 Plautus, *Aul.* 195; zie ook Hieronymus, *Epist.* XLVIII, 13 (Migne, *P.L.* XXII, kol. 502): panem, ut dicitur ostendere, lapidem tenere.
4 Erik Brorsson, adellijke Zweed; zie p. 306 n. 5.
5 Paul Strasburgk, Zweedse hofraad.
6 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 851.
8 Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
10 Grotius' oudste zoon Cornelis.
11 Henri de Bourbon, prins van Condé.
12 Meusnier, gewezen dienaar van Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg.
13 Willem van Oldenbarnevelt was in 1634 te Brussel overleden.

magno constantis et viginti annorum operae extricaret. Ego, qui non libenter res pecuniarias attingo, in quibus scio quam acer sit nostratium sensus, tamen nolui plane preces ejus rejicere. Ostendit mihi testamentum vetus, in quo illi pro

sedecim annis honorarium aliquod relinquitur. Verum id testamentum seriore abolitum est, in quo nulla Meunerii mentio, nisi quod ipse in generali legato eorum, quae aliis debebat, se quoque comprehensum vult, si non ex contractu exserto, certe ex aequo et bono creditorem. Ostendit mihi et rationes a Stoutenburgio subsignatas. Vide, an depactio aliqua cum bona haeredum gratia fieri queat, alioqui satis mihi negotiorum est, ut ista privata suscipere non cogar.

Sophompaneas noster[1] nolo differatur diutius. Ni jam edit Blavius[2], nihil ultra meum exspectet. Tenta eum etiam, an edere velit *ἀνέκδοτον* fratris Pauli de inquisitione[3], possent adjungi edita ejusdem, sed non satis omnibus nota opuscula, de asylis[4], Historia controversiae Venetae cum Pontifice[5], Considerationes ad eandem controversiam pertinentes[6], quibus addi possit nondum vulgata P. Fulgentii illarum Considerationum contra oppugnatores defensio[7]. Habeo et ejusdem Fulgentii[8], quo nemo fuit P. Paulo conjunctior, Vitam P. Pauli[9], sed dubitant amici, an sine periculo Fulgentii, qui nunc etiam vivit, edi possit.

Privata nostra ut curare, sicut soles, pergas rogamus te quantum possumus, et ut nobis vicissim, si quid opis nostrae est, injungas.

Haec ubi scripseram, venit me domi meae salutatum Condaeus princeps, maxima benevolentiae testatione. Haec, tibi quae scripsi, velim et sibi scripta putet pater optimus cum matre[10]. Hucusque scripsi inter literas, cum subito nobis Maria[11] nostra eripitur, non diu cum morbo nec gravi colluctata, et incerta mortis causa. Nobis restat ad Dei voluntatem nos componere et his quoque rebus recte uti. Dedit omnibus pie moriendi exemplum.

16 Martii 1635.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

2015. 1635 maart 17. Aan B. Aubery du Maurier[12].

Nobilissime atque Amplissime Domine,

Qui rebus meis adversis fidem perpetuam praestitisti, quin prosperioribus

1 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Guilielmvm Blaev, MDCXXXV; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
2 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu.
3 *Historia dell' origine, forma, leggi ed uso dell' Uffizio dell' Inquizitione nella città e dominio di Venetia*; zie no. 1994, p. 343 n. 2.
4 *De jure Azylorum liber singularis*, verschenen te Venetië in 1677 (*Opere del Padre Paolo*, t. III).
5 *Historia particolare delle cose passate trà il sommo pontefice Paolo V e la Serenissima republica di Venetia.* Mirandola 1624.
6 *Considerationi sopra le censure della Santità di Papa Paolo V, contra La Serenissima Republica di Venetia. Del P.M. Paolo da Venetia, dell' Ordine de' Servi.* Venetië 1606.
7 Waarschijnlijk non vulgata gebleven; ik heb althans een dergelijk geschrift van fra Fulgentio niet gevonden; vgl. overigens Von Pastor, *Geschicht. d. Päpste* XII, p. 104 n. 5.
8 Fra Fulgentio Micanzio; zie IV no. 1489, p. 177 n. 3.
9 *Vita del Padre Paolo dell' ordine de' servi e theologo della serenissima Republica di Venetia*; zie no. 1994, p. 343 n. 3.
10 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
11 Zij was geboren op 16 april 1617 en overleed 16 maart 1635.
12 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 4. Gedrukt *Epist.*, p. 137; *Ep. ad Gallos*, p. 370. Antw. op no. 2005; beantw. d. no. 2026.

gaudeas, non est dubitandum. Magnum ut in omnibus negotiis ita et in hoc animum praestitit magnus Suediae cancellarius[1], cum maximos obices mihi mandandae legationi oppositos perrupit. Nam et Pavius[2], qui heic agit, Arsenio[3] incittante nihil non movit, ut admitterer, traxitque in auxilium sui reformatorum principes, et pontificiorum fervidiores meam praesentiam aliis de causis suspectant.

Superata tamen haec et postquam per Estraeum marescallum[4] deductus huc sum, misit ad me comitem Nancaeum[5], suum protovestiarium, rex[6], qui mihi privatim adventum gratularetur ostenderetque placere regi, quod mihi injuncta haec esset legatio, et optare eum, ut sit diuturna.

Silvanectum ad regem qui me deduceret missus ad me fuit dux Mercurii[7]. Cardinalis[8] abest. Interim eo volente cum patre Butillerio[9] coepi agere. Lente satis procedit negotium, sed et nos mora uti possumus. Ut solent plerumque secunda et tristia misceri et, ut poëta graecus dixit, velut in una nasci arbore[10], ita nos inter haec pompalia filiam minorem amisimus[11] ex itinere et intento frigore enato morbo.

Ceteri adhuc valemus recte, tibique, vir nobilissime, et uxori[12] ac liberis[13] pro amica salutatione gratias agimus mutuumque reddimus ego, uxor, filius natu maximus[14], filia[15] nihilque optamus magis quam ut aliqua oriatur occasio, qua vestrae in nos benevolentiae respondentem animum possimus rebus ipsis ostendere.

XVII Martij MDCXXXV.

Tuae Nobilitatis addictissimus
H. Grotius.

2016. 1635 maart 19. Van Willem de Groot[16].

Frater optime,

1 Axel Oxenstierna.
2 Adriaen Reyniersz. Pauw.
3 François van Aerssen.
4 François Annibal, hertog van Estrées; zie no. 1990, p. 335 n. 11.
5 Edme de la Chastre; zie no. 1994, p. 341 n. 5.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 Louis, hertog van Mercoeur; zie no. 1997, p. 346 n. 3.
8 De Richelieu.
9 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
10 Ik denk hier aan Homerus *Il.* XXIV, 527-533, vooral aan de regels:

δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει
δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἐάων.

Met het ‘velut in una arbore nasci’ weet ik echter geen raad.
11 Maria; zie no. 2014, p. 370 en n. 11 aldaar.
12 Renée de Jaucourt de Villarnould.
13 Voor hun namen zie IV, p. 153 nn. 7 en 9; bovendien was er nog een zoon Maurice.
14 Cornelis.
15 Cornelia.
16 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Gr. Aanw. 24.1911 no. XXIII. Enigszins beschadigd. Beantw. d. no. 2038. Zie ook bijlage no. 8.

Miramur pater[17] et ego nullas ad nos Parisijs a te venisse litteras. Interim duplici nomine iterum tibi gratulamur, tum honestae receptionis tum solemnis quod tibi cum rege[18] fuit colloquii. Et quidem eo magis, quod jam huc perlatae

17 Jan de Groot.
18 Lodewijk XIII van Frankrijk.

erant litterae, quae amicos tibi consuluisse, ut Parisios ignotus intrares, nuntiabant, quibus signi sunt, ego certe accedere nunquam potui, item alterae ab advocato quodam Parisiensi[1] scriptae, quae fidem faciebant de mandato tuo in aula disputatum. Sed haec quidem fuere: Pavius[2] de tuo - ut audio - adventu ad Ordines Hollandiae, qui eras super foedere cum Gallis ineundo conventuri sunt, scripsit. Multi magna ex hoc foedere bona sibi promittunt; alii in bellum *ἄσπονδον* hoc pacto nos cogi arbitrantur, cui aerarii vires non sufficiunt. Quae in hoc foedere Suecorum sit conditis, ignoro, certe in priore, quod Chanassaeus[3] peperit, diserte expressum est, neque nostros cum Hispanis octo mensibus de pace acturos, neque quatuor sequentibus rem consecturos; tantundem et rex Galliae promisit addito ‘qu'il employera son pouvoir vers les ministres de la couronne de Suède et les princes confédéréz en Allemagne de fair le mesme’.

Quas ad Utenbogardium misisti litteras[4] ipsi tradidi, quae hominem adversa uxoris[5] valetudine valde afflictum aliquo modo refecerunt.

In religionis negotio (q)uo pacto te jam gesturus sis, scire aveo, nimirum an conciones domi tuae sis habiturus et per quem; an vero publico protestantium coetui te sis aggregaturus, praesertim cum id lutheranis salvo in articulis controversis dissensu, concessum esse jam ante ex te didicerim.

Cras cum aliquot amicis et novitia puerpera hilaria celebrabimus[6], felicis partus et tui adventus nomine.

Vale cum uxore et liberis a nobis omnibus.

Hagae, XIX. Martii 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, Ambassadeur de la Reine et couronne de Suède vers le Roij Très chrestien A Paris.

In dorso schreef Grotius: 19 Martii 1635 W. de Groot.

2017. 1635 maart 19. Van N. van Reigersberch[7].

Mon frère,

Tis mij seer aengenaem wt uEd. schrijvens van den viij Maert[8] te verstaen het goet acceuil ende favorable audientie, die sijne M^{teyt} uEd. tot Senlis heeft gegeven. Ick wil oock hopen, dat uEd. sendynge sodanyge vruchten sal voortbrengen als van alle de ge llieerde van de croon Sweden staet te wenschen, die principalijck moeten

1 Niet geïdentificeerd.
2 Adriaen Reyniersz. Pauw; hij was begin 1635 met Johan de Knuyt in buitengewoon gezantschap naar Parijs gezonden. Vgl. bijlage no. 8.
3 Hercule de Charnacé.
4 De brief is verloren; no. 2032 is er het antwoord op.
5 Maria Petit Pas.
6 Willems vrouw, Alida Graswinckel, had kort tevoren het leven geschonken aan een dochter Titia, die op jeugdige leeftijd is overleden.
7 Hs. Amsterdam, U.B., coll. RK., M 3 j. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2000; beantw. d. no. 2042. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 152.
8 No. 2000.

spruyten wt een goede intelligentie tusschen die twee rijcken, welcke - Godt betert - eenygen tijt herrewaerts de beste niet en is geweest.

Gisteren met Graccho[1] spreeckend(e) verhaelde ick wat Aelianus[2] was wedervaren, scheen daer wat van te hebben gehoort, maer niet met al sijn omstandycheyt. Ick mercke wel, dat hem sulckx ende veele beiegenyngen aen Xenocrates[3] gedaen seer mishagen als wel considererende, van wat gewicht sijn autoriteyt in het beleyt van saecken is geweest, ende wel apprehenderend(e), dat Cimons[4] ende Vindex[5] voornemen in fumée moet lopen, soo de saecken bij de Rose[6] niet staende werden gehouden.

Wij hebben hier al verscheyde advisen gehadt; dat Tuchydides[7] *(sic)* met Theodoretus[8] ende Clemens[9] naar Aleman[10] vertrock wiert bij veelen gelooft, scheen oock Calaber[11] te meenen, dat preparatiën daertoe werden gemaeckt. Maer heb geseyt, dat de saecken daertoe noch niet en staen; hoewel ingevalle Latou[12] den voet, eenygen tijt genomen, continueert, de Aertbesie[13] oock op haer eygen dyngen licht soude commen te letten. Sophocles[14] meent men met alle middelen de confidentie moet herstellen. Spreeckende van Pindarus[15] verhaelde veel particulariteyten van de courage ende beleyt, die bij Gustavus Horn[16], ende namentlijck in de leste rencontre, waren getoont, die hij met verwonderynge hoorde, namentlijck, hoeveel officieren doe(?) waren gevangen off gequest; hoe ter contrarie seyn macker[17] hem hadde gedragen. Particuliere lijck verstont seer wel, dat Terentius[18] met sijn volck tegens Hannibal[19] het niet wel voor en heeft; maer behooren Clemens ende Theodoretus Hannibal te ontrecken, hetwelcke diegene, die best met Simonides[20] staet, licht is te doen; oordeelde dat hetselve bij Vindex wel dient vertoont.

Ons Neeff[21] is de presentatie van uEd. dienst seer aengenaem geweest, seyde uEd. daerover seer te sijn verobligeert; wij moeten het aennemen voor soo verde

1 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
2 Schuilnaam voor Petter Spiring Silvercrona; ter zake vgl. no. 1987. Deze en volgende schuilnamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
3 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Codenaam voor Staten-Generaal.
5 Codenaam voor Frankrijk.
6 Codenaam voor Duitsland.
7 Thucydides, schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
8 Codewoord voor ruiterij.
9 Codewoord voor voetvolk.
10 Codenaam voor Oostzee.
11 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
12 Codenaam voor Frankrijk.
13 Codenaam voor Zweden.
14 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
15 Codewoord voor oorlog.
16 De Zweedse maarschalk Gustaf Karllson Horn; de naam staat in de tekst in code: 56.69.105.70.63.113.76.57.73.66.62. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
17 Hier is sprake van de slag van Nördlingen, geleverd in september 1634, waarin Horn gevangen werd genomen. De cijfers geven de woorden *seyn macker*: 67.108(i.p.v. 109).62. 61.70.51.58.72.66. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven. Bedoeld wordt Bernard van Saksen Weimar, die de slag tegen de zin van Horn geleverd had.
18 Codenaam voor Frankrijk.
19 Schuilnaam voor keizer Ferdinand II.
20 Codewoord voor geld.
21 Schuilnaam voor Frederik Hendrik; vgl. J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg*, in *Nederl. Arch. blad* 1962 I afl., p. 30 vv., in het bijzonder p. 40.

het gaet. Turnus[1] toont in alle deelen uEd. vrienschap hooch te estimeren ende heeft mij noch dese weecke tweemael belooft, dat hij mij de hand in alles, wat hem mogelijk is, bij Caesar[2] sal bieden, doch versocht mij noch een weynych tijt wilden supersederen, ende niet sonder grote reden.

Met Numerianus[3], die morgen wert verwacht, heb ick noch niet gesproocken. Zosimus[4] is vandage naer Aelius[5] gereyst, Spartacus[6] is een van sijn meeste confidenten, die hij seer heeft verseeckert van de estime, daerin hij bij Vindex ende Aelius is. Men verwacht vast, quid montes sint parituri[7]. De verresienste sijn daer seer swaerhoofdych in, ende niet sonder groote redenen; bijsonder bijaldien de Viole[8] niet en blijft in goede pointen.

Den heer ambassadeur Skut[9] is noch hier; tot commissarissen om met sijn Ex^{tie} te handelen sijn genomineert de heeren Noortwijck[10], Vosberge[11] ende noch een derde[12]. Heb mijn visite noch niet gedaen, doch wt andere verstaen, dat den brieff, die uEd. heeft geschreven[13], seer aengenaem is, gelijck mede die aen Valerius[14].

De 12 schepen wt Dunckercke gelopen, commende de Canale t'eynde, lopende naer de Spaense zee, hebben daer vijff Baioens-vaerders, geladen met wijnen, ander coopmanschap ende gelt, ontmoet, waervan de Dunkercksen admirael, gemonteert met 40 stucken, een heeft datelijck verovert, al het volck, wtgesondert ses man, overgenomen, ende 20 van sijn volck daerbij gevoucht ende naer Dunckercken gesonden; doch het esquadre van Zeelant, dat schip rencontrerende, heeft het wederom gerecouvreert. Wat van de ander vier schepen sal geworden sijn, verneempt men noch niet, doch hoopt men, dat met een mist, die opquam, sullen wesen ontcommen. Alle welcke particulariteyten, bij faute van beter materie, ick alleen hierbij hebbe willen vougen.

Aen Alexander[15] sal men senden; wie, is noch niet geresolveert. Seneterre[16] heeft last om met den ambassadeur, die in Engelant is off soude mogen commen[17], in goede intelligentie ende confidentie te gaen.

De heeren van der Myle[18] ende Beaumont[19] doen haer gebiedenisse aen uEd. ende aen mijn suster.

1 Schuilnaam voor Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam.
2 Codenaam voor Rotterdam.
3 Codenaam voor Amsterdam.
4 Schuilnaam voor Hercule de Charnacé.
5 Schuilnaam voor De Richelieu.
6 Schuilnaam voor François van Aerssen.
7 Vgl. Horatius, *Ep. ad Pis. de arte poet.* 139; vgl. ook Phaedrus, *Fabulae* IV, 22.
8 Codenaam voor de Duitse vorsten van de evangelische belijdenis.
9 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
10 Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Noordwijk; zie III, p. 135 n. 8.
11 Caspar van Vosbergen; zie III, p. 8 n. 10.
12 (Constantijn?) Huygens; zie Arch. St. Gen. 60 min. res. dd. 17 maart 1635.
13 No. 2002.
14 No. 1997 aan Ludwig Camerarius.
15 Codenaam voor (koning van) Engeland.
16 Henri de S. Nectaire, markies de la Ferté-Nabert (1572-1662), extra-ordinarius Frans gezant te Londen.
17 Begin 1636 werd Cornelis van Beveren gezonden, nadat François van Aerssen, die was aangewezen, zich had laten excuseren.
18 Cornelis van der Myle.
19 Simon van Beaumont.

UEd. dienstwillygen broeder,
N. v. Reigersberch.

Desen 19 Martij 1635.
Verte.

Mon frère,
Naer ick alreede aen uEd. hadde geschreven, ben ick geweest den heer ambassadeur van Sweden[1] mijnen dienst presenteren. Sijn Ex^tie^ heeft mij getoont veel teyckenen van de groote estime, daerin hij uEd. heeft, oock verhaelt, hoe lange sijn M^teyt^ van Sweden[2] het ooch op uEd. persoon hadde gehadt, maer in het hitte van de dissentiën terugge was gehouden, om geen offensie te geven aen den staet; seyde sijne M^teyt^ u bouck de Iure belli et pacis[3] met admiratie altijt hadde gelesen, oock de Apologie[4]; hadde de kennisse van de humeuren van Schaffer[5] ende Muys[6], was niet volcomen onderrecht, hoeveel affectie uEd. onder de steden hier hadde, waervan ick sijn Ex^tie^ goet hebbe gevonden te onderrechten, namenlijck van die van Numerianus, Caesar, Gracchus. Vraechde uEd. hier niet geschapen was te sullen commen met sulcken digniteyt als behoorde. Heb geantwoort, dat uEd. nu sijn selven besteet hebbende ten dienst van een ander rijck daer niet op wert gedacht, maer dat de notabelste ende gequalificeertste van het lant uEd. hier garen sagen, oock Numerianus, ten tijde uEd. hier was, socht te houden, dan dat uEd. wilde wesen daer hij met eere wert aengetrocken. Waerop hij seyde uEd. eere bij de croone soude geschieden; begeerde, ick uEd. wilde verseeckeren nevens groetenisse, dat hij altijt uEd. sal soucken vrienschap te doen. Seyde uEd. hem wel hadde geëxtriceert wt (?) de difficulteyt, die op de receptie was gemaeckt, allegerende d'invaliditeyt in sulcken cas van de tractaten. Vraechde, wat vasticheyt men bij Vindex meent te vinden; seyde selffs aen uEd. te hebben geschreven, dan den brieff aen sijn soon[7], die wt Italiën daer is gecommen, te hebben geaddresseert. Hadden voorts veel propoosten ende seyde mij de differenten met Denemarcken nopende het bisdom Bremen te hebben geaccommodeert ende, soo ick het wel hebbe begrepen, soo sal Staden in den conynck van Denemarckens[8] handen, mits refusie van de costen, werden gestelt, waervan ick wel wat nader wilde wesen geësclarcieert, om Justinus[9] ende Ireneus[10] bij Marius[11] buyten ondanck te houden. Toonde genegentheyt om een exemplaer van de Apologie te sien; sal devoir doen een te becomen ende het sijn Ex^tie^ vereeren.

1 Ludwig Camerarius; zie no. 1997, p. 346 n. 1.
2 Gustaaf II Adolf.
3 In 1625 te Parijs verschenen; de tweede druk zag in 1631 te Amsterdam het licht. Zie Ter Meulen-Diermanse, resp. nos. 565 en 567.
4 *Apologeticvs eorvm, qvi Hollandiae ex legibus praefuerunt*; Ter Meulen-Diermanse, no. 880.
5 Goossen Schaffer, een der 24 rechters.
6 Hugo Muys van Holy (†1626), een der 24 rechters.
7 Joachim Cameraruis (1603-1687); zie over hem II, p. 505 n. 10.
8 Christiaan IV.
9 Schuilnaam voor Grotius; deze schuilnaam en de beide volgende niet in de tekst door Grotius gedecodeerd.
10 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
11 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

UEd. gelieve mij te excuseren, dat ick soo langen relaes op den rugge van desen brieff heb gestelt. Den Heer Schiyt verwacht sijn depeche met impatientie, meent dienstyger in Engelant als hier te sijn.

Desen 19 Martij 1635.

In dorso schreef Grotius: 19 Martij 1635 N. Reig.

2018. 1635 maart 22. Aan N.N.[1].

Nobilissime Domine,

Amicitiam Nobilissimae Dominationis Tuae quanti faciam, malim me rebus ostendere posse quam verbis eloqui; nam et animi candorem et supra aetatem prudentiam et omnium honestarum litterarum studium, quo sunt rariora, hoc magis laudo et miror optoque materiam tibi contingere, in qua tot illae virtutes tuae publice luceant.

Me post aliquot moras, et de potestate Illustrissimi et Excellentissimi Domini cancellarii[2] inanes disputatiunculas in urbem honestissime introductum, significatum deinde regis[3] de adventu meo gaudium, perductum me ad regem magnifice, auditum benigne, satis jam puto Nobilissima Dominatio Tua intellexerit. De re ipsa quid sit futurum, neque ego dum scio, et ipsos, qui regnum moderantur, vix satis scire arbitror, mobiles ad quamque rumorum auram.

Est adhuc in hac urbe Thomas Campanella[4], et scriptis et calamitatibus suis vir notissimus. Adiit principem Wittembergium[5]; narravit ei jam olim conspectam sibi patris ipsius genesin. Quae praedixisset, addebat; quae probata eventibus ajunt, qui in ejus sunt familia. Dubium non est, quin, si eam artem profiteri heic coeperit, multos reperturus sit, ipsum qui consulant. In aula magni fit.

Eduntur heic et Theodoreti et Cyrilli opera[6], multo quam antehac auctiora; et Biblia cum versionibus Chaldaica, Syriaca, Arabica, praeter Graecam et Latinam[7], multo ampliora editione illa Plantiniana[8].

Cardinali Riceliaco tantum est otii, ut poëtis dictet argumenta comoediarum. Adeo est non tantum par negotiis, sed et supra.

1 Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 18. Geadresseerde, kennelijk een aanzienlijke jongeman met wetenschappelijke belangstelling, heb ik niet kunnen identificeren. (Een der zoons van Joh. Skytte of ev. de zoon van Lud. Camerarius: Joachim?).
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Thomas Campanella (1568-1639), Italiaans filosoof en astroloog, sloot zich aan bij de leer van Plato en bestreed Aristoteles; hij verbleef 27 jaar in Spaanse gevangenschap, waarin hij de meeste van zijn boeken schreef.
5 Wellicht Eberhard III van Würtemberg, zoon van Johann Friedrich; zijn gezant in Parijs, Christoph von Forstner, was zeer met Campanella bevriend.
6 De uitgave van Theodoretus door de jezuiet Jacques Sirmond: *Μακαριου Θεοδωριτου επισκοπου Κυρου απαντα Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opera omnia in qvatvor tomos distribvta. Cura et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri.* Lvtetiae Parisiorvm, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, et Gabrielis Cramoisy, M.DC.XLII; en de Cyrillus-editie van Jean Aubert: *Sancti Cyrilli Alexandrini opera omnia Graece et Latine.* Lutetiae Parisiorum MDCXXXVIII; zie ook no. 1784, p. 65 en n. 8 aldaar.
7 De veeltalige bijbeluitgave van Michel le Jay; vgl. III, p. 355 n. 5.
8 *Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece, & Latine, Philippi II. Reg. Cathol. pietate et studio ad Sacrosanctae Ecclesiae usum Christoph. Plantinus excud.* Antuerpiae, 1569-1572.

Vidisse Nobilissimam Dominationem tuam arbitror Mileterii scriptum de concilianda Romana et reformata religione[1], id est jungantur jam Gryphes equis[2]. Is qua sit acrimonia exceptus ab hominibus suae professionis, ex libello, quem mitto, dabitur noscere.

Utinam sit melius aliquid, in quo, quanti aestimem tuae Nobilissimae Dominationi gratum facere, apparere possit.

Deus eam servet incolumem.

Lutetiae XII/XXII Martii MDCXXXV.

Tuae Nobilissimae Dominationis observantissimus
H. Grotius.

2019. 1635 maart 22. Aan A. Oxenstierna[3].

Illustrissime Domine,

Quod nondum ad cardinalem[4], qui Realmonti agit, deducor, causam esse potissimam puto exspectatum Lagrangii[5] adventum, qui nunc ad ipsum ivit res statumque Germaniae renuntiaturus comitibus Butillerio patre[6] et Iosepho capucino[7] qui negotia cruda accipiunt, cocta ad cardinalem deferunt. Et sic interpretor, quod mihi dixit Iosephus pactorum Parisiensium cardinalem esse opificem, ut nempe Iosephus ea suggerentibus legatis et Lagrangio conceperit, viderit probaritque cardinalis.

Abiit jam in Lotharingiam Castilionaeus[8] cum xii peditum millibus, equitum duobus. Profectus et in Angliam legatus extra ordinem Seniterrius[9] magna nunc apud cardinalem in gratia. Mandatum ei, ut Anglis auctor sit foederis cum Batavis ineundi, ut junctis viribus mari opes Hispanicas oppugnent, donec Palatinatus reddatur Dominis et Batavis detur pax cum plenissima libertatis affirmatione. Anglos eo venturos vix est credibile.

At Hispani paratus fervent undique. In Italia putatur brevi futurus triginta millium exercitus collectus ex Tirolensi connexisque locis, ex Slavonibus et Albanis, ex ipsa quoque Hispania et Italia. Putant Itali idem esse consilium, quod antehac Feriae[10] et cardinali Hispano[11] fuit retentis ad tempus aliquod in Italia his copiis territandi principes Italos, ne Placentiae exemplo Gallicas partes sectentur. Postea futurum, ut sex ferme millia relinquantur in tutelam agri Mediolanensis. Caeteri in Germaniam et pars in Belgicum finem transeant. Etiam naves longae instructae habentur quasi in oram Gallicam incubiturae, siquid Galli in

1 Zie no. 2013, p. 368 n. 10.
2 Vgl. Vergilius, *Buc. Ecl.* VIII, 27.
3 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 137; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 23.
4 De Richelieu.
5 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
6 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
7 Betreffende père Joseph, de gunsteling van De Richelieu, zie no. 1975, p. 309 n. 12.
8 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
9 Henri de S. Nectaire; zie no. 2017, p. 374 n. 16.
10 Gomez Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Spaans generaal.
11 Don Fernando; zie over hem IV no. 1567, p. 299 n. 15 en ibid., no. 1652, p. 412 n. 11.

Italia aut alibi moverint. In Hispania quoque et vetus militia sarcitur et nova conscribitur, tributa quoque indicuntur asperius quam mos est, conquerentibus imminui libertatem suam Catalanis tam calide, ut, nisi mitigetur exactio, metus sit civilium armorum.

Principem Arausionensem[1] et pecuniae pridem debitae sed in hoc tempus dilatae exhibitione et pollicitationibus impellit Charnassaeus[2], ut quam primum producat exercitum ac sic copias Hispanicas in Belgico fine retentet, ne in Lotharingiam, in quam se nunc injecit princeps Thomas[3], aliaque Germaniae irruant. Exspectatio de irruptione belloque aperto in Belgicas provincias apud multos refrigeratur.

Reformati multa queruntur de captionibus, quibus libertas concessa quondam circumciditur, et, quanquam paene prostratis tantum animi nuper fuit, ut Loduni scholam ab ipsis possessam, sed monachis restitui jussam, vi armata defenderint, ego, si sapiant, quieturos puto. Et tamen non arbitror futurum, ut adeo contemnantur homines, etiam nunc in quibusdam Galliae partibus numero validi et audaces, si aut in Hispanum bellum agitaretur aut Hispanus id agitare crederetur.

Dicit saepe cardinalis Riceliacus expeditas se habere cum Caesare[4] pacis rationes; id rumor sic interpretatur redditum iri Lotharingiam Nanciaco nudato. Quominus id credam, me movet et regis[5] et cardinalis animus gloriae cupiens et magna Galliae in possessione Lotharingiae utilitas et quod munitiones intelligo dejici per Campaniam velut objectu Lotharingiae satis tutam.

Fertur ab aula nobilis vir in Suetiam mitti; id quo pertineat, cum ibi sit Davausius[6], non satis video, nisi et illic volunt iis grassari artibus, quibus apud Batavos grassatus est Charnassaeus.

Iam ex Batavia literas accipio.

Hagae erat Spiringius[7] statim abiturus. Honardus[8] ad res Polonicas Suedicasque legationem suscepit. Promittitur ibi a Vindice[9] Callimachus[10] cum Clodio[11], credunt pauci.

Regina Bohemiae[12] definite ait se filiam[13] malle caelibem semper servare, quam Poloniae regi[14] nuptum dare. Terentiam[15] cum Heppio[16] saepe consultant[17].

1 Frederik Hendrik.
2 Hercule de Charnacé; zie no. 1950, p. 276 n. 7.
3 Tommaso Francesco van Savoye, prins van Carignano.
4 Ferdinand II.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Claude de Mesmes, graaf van Avaux; zie no. 1981, p. 322 n. 2.
7 Petter Spiring Silvercrona; zie over hem no. 1971, p. 304 n. 3.
8 Rochus van den Honaert; zie no. 1981, p. 322 n. 6.
9 Codenaam voor (de koning van) Frankrijk.
10 Codewoord voor oorlog.
11 Codenaam voor Spanje.
12 Elisabeth Stuart, weduwe van de in 1632 overleden Frederik V van de Palts; zie III, p. 325 n. 8.
13 Elisabeth (geb. 1618); vgl. no. 1970, p. 303 en n. 13 aldaar.
14 Wladislas IV (VII).
15 Mogelijk moet Terentium gelezen worden; Terentius is een codenaam voor (de koning van) Frankrijk.
16 Zie no. 1975, p. 309 n. 11; de naam staat in de tekst in cijfer: 14.266.52.1060.55.17.
17 Het woord staat in de tekst in cijfer: 22.59.78.40.81.60.26.27.46.68.

Deum precor, Illustrissime et Excellentissime Domine, ut Illustrissimae Excellentiae Vestrae valetudinem et res prosperet.

12/22 Martii 1635.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae devotissimus cultor
H. Grotius.

2020. 1635 maart 22. Aan P. Schmalz[1].

E tuis, Schmalcki doctissime, literis, quas xxi Febr. Vet. Cal. dedisti, quasque ego x demum Martii Vet. Cal., id est octo quam solet fieri diebus tardius accepi - nec miror, nam Meti et has et alias retentas fama est -, intelligo meas ad v Februarii datas[2] recte pervenisse. Praecesserant eas Meldis datae literae, quae Lutetiam a me praemissae erant, ut inde ad vos mitterentur, quas an acceperis dubito. Scripsi iterum ab aede Dionysii xii/xxii Februarii[3], indidem xix Febr./i Martii.[4], a Lutetia xxiii Febr./v Martii[5], indidem v/xv Martii[6], atque earum postremarum misi et alterum exemplum amico Metim eunte. Hae omnes rectene perlatae sint scire velim; multae enim insidiae litteris fiunt: aut retinentur aut resignantur. Ego non desino omnes vias et recte et tuto eas curandi tentare.

Venit huc D. de la Grange[7], hinc ad cardinalem[8], qui Realmonti est, me non vidit, sed visurum dixit, ubi redierit. D. Hep[p]ius[9] pridem cardinali, nunc et regi[10] valedixit. Quo minus abeat, moram in pecunia esse ait; idem mihi ostendit illa, quae de pacificatione Saxonica habetis a Brandeburgico[11]. Intellectum ait sibi Miltiadem[12] iturum clam, per lactucas[13] ad hordeum[14].

Venit ad me adolescens princeps Wirtembergius[15]; magnam ejus curam habet rex. Castilionaeus[16] jam tandem in Lotharingicos abiit fines. Literas Illustrissimi et Excellentissimi D. cancellarii de re Usselingiana accepi[17]; non deero occasionibus et quid fieri possit, explorabo. Luxui in dies gliscenti quae remedia rex ad-

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 20; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 552. aant.
2 Wellicht oude stijl; dan is brief no. 1978 bedoeld.
3 No. 1984.
4 No. 1992.
5 No. 1996.
6 No. 2013.
7 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
8 De Richelieu.
9 Johan Heppe; zie no. 1975, p. 309 n. 11.
10 Lodewijk XIII van Frankrijk.
11 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
12 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Oxenstierna; de woorden 'Miltiadem' en 'clam' staan in de tekst in moeilijk te ontwarren cijfer: 75. 4. 10. 119. 1. 4. 147. 5. 1. 159. 2. 3. 163. 10. 1. 165. 2. 16. 193. 4. 1. 197. 2. 2. 199. 1. 6; 6. 1. 71. 1. 3. 79. 1. 9. 119. 1. 4.
13 Codenaam voor Frankrijk.
14 Codewoord voor Elbe.
15 Vgl. no. 2018, p. 376 n. 6. aant.
16 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
17 No. 1993.

moverit, ex edicto, quod transmitto, dabitur conspicere. Optimae sunt in Gallia leges; deest una, quae ceteras observari efficiat.

Vale, vir ornatissime.

Lutetiae, xii/xxii Martii MDCXXXV.

Tuus toto animo

H. Grotius.

2021. 1635 maart 23. Aan J. de Groot[1].

Parens optime,

Differenti mihi ad te scribere, donec impedimenta primum legationi meae, deinde dignitati legationis obiecta eluctor, ecce novum incidit vulnus rupitque nondum bene obductas cicatrices. Vix a rege[2] maximae cum benevolentiae testationibus et in reginam[3], cuius veniebam nomine et in me receptus, redieram, cum Maria nostra[4] supra vetus uteri malum itineris frigore invalida longum malum expectante medico nescio quomodo sine ullis paene doloribus pietatis ad extremum usque spiritum certa dans indicia non nobis, qui eam secuturi sumus, sed miserae huic vitae eripitur. Ferimus hoc malum ego et uxor, ut solent malis durati. Et cur malum voco, si Deus datum suo iure repetit, si praemittit illam ad gaudia, ad quae iuvenes non minus quam senes decet anhelare. Absolvit nos hic casus gravi sollicitudine inveniendi maritum, qui, quod rarum est, nostrum utrique non minus quam ipsi placeret. Et si invenisset, tamen quantum periculum, ne male tecta ingenia dissideant crucemque perpetuam adferant. Ut omnia ex voto evenissent, gestatio liberum, partus, educatio, quot quantaque incommoda et illa cura pro suis, qua nos iam pro illa liberati sumus. Non Maria nostra per tristia ibit matris vestigia, non aspiciet infensos innocenti conjugi et quidem ob ipsam innocentiam infensos quaesitorum iudicum vultus, non mariti conspectum emet carceris consortio, non terras terris mutabit longi exilii comes. Gratulemur ipsi, quam Deus saeculo exemit, antequam saeculi aut quae dicuntur bona aut quae sentiuntur mala nimis nosset. Gratulemur et nobis, quibus usura eius, dum suavis et sine periculo amaritiae fuit, concessa est. Quid est nunc in orbe Christiano sectis, dissidiis, bellis agitato, quamobrem vivere libeat? Quot vulnera ubique, quot sexus infirmioris opprobria, quot subitae ac cruentae mortes, quot viae ad egestatem? Tota Bohemia, Moravia, Silesia extra se est et nobilissimarum familiarum solo nomine heredes aliena misericordia vivunt, si tamen vivere est diem de die trahere in mortis desiderio. Haec mei animi cogitata, tibi, parens optime, in hoc misi, ut tu materque mea, qui circa meos liberos non avum et aviam, sed patrem matremque semper egistis, pariter his mecum fruamini et, si quid habetis, quod addi possit, eius me mutuo faciatis participes.

Deum rogo, ut tibi matrique ad extremam usque vitae clausulam adsit salutifer.

1 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 6. Gedrukt *Epist.*, p. 138; gedeelt. gedr. *Ep. Eccl.*, p. 788. Vert. Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 16. aant. aant.

2 Lodewijk XIII van Frankrijk.

3 Anna van Oostenrijk.

4 Maria, geboren 16 april 1617, was op 16 maart 1635 overleden; zie het slot van brief no. 2014 aan Willem de Groot.

Lutetiae, XXIII Martij novi cal. MDCXXXV.
Tibi obligatissimus obedientissimusque filius
H. Grotius.

2022. 1635 maart 23. Aan N.C. Fabry de Peiresc[1].

Vir Nobilissime atque Amplissime,

Qui rebus quondam adversis meis et dolorem et fida solatia praestitisti, res ad meliora versas quin cum gaudio acceperis, dubitare est nefas. Puto jam praevenisse famam, sed tamen mei quoque officii credidi tam bene de me deque omnibus et literis et literarum amantibus merito significare missum me huc reginae[2] regnique Suecici legatum, atque ita extricatum et patriae meae discordiis et Germaniae et tam longo ambiguoque bello malis frui et coeli Gallici et amicitiarum veterum suavitate, ita ut mihi ad res, ut in mortali vita, beatas nihil desit praeter conspectum vultus sermonisque tui usuram. Quae tamen ipsa sarciri possunt partim epistolico commercio partim de hujus amicitiae possessione securo mentis cogitatu.

Legi, et legi quidem libenter, quod tuis in publicum benefactis mire afficior, quae ex libro Graeco per te juris omnium facto edita sunt Historiarum veterum fragmenta[3], non minimae utilitatis. Pro ipso etiam editore, quem tui nominis reverentia ad hoc excitavit, multum debemus. Est multae lectionis probique judicii. Hic quoque abs te fuisset, non minus quam ipse liber, latuisset in occulto. Iam illud quoque non minus me delectat, quod nemo est eruditorum, nemo ad eruditionem bona fide tendentium, qui per Provinciam tuam profectus non inde veniat officiorum tuorum comitate obstrictissimus, ita ut apud omnes tinctus melioris homines publici parentis nomen occupaveris. Talis igitur cum sis, non multum mihi rogandus es, ut animum illum tot tuis benigne factis mihi cognitum perpetuo in me conserves mutuumque tibi id de me pollicearis.

Vale, vir omnibus modis nobilissime.

Lutetiae, 23 Martii novi Calend. 1635.

2023. 1635 maart 23. Aan F. Sprecher[4].

Nobilissime Domine,

Ex quo nosse Nobilitatem tuam mihi datum est, nunquam humanitatis, candoris veraeque amicitiae tuae mihi memoria excidit. Et apud virum omnibus, quas habet aut habere potest, dignitatibus majorem, reginae[5] regnorumque Sueciae cancellarium[6] cum essem, ea dixi, quae veri cura tuique sincerus amor mihi suggerebant.

Suetiaeque rebus gratulatus sum, quod in patriae negotiis expertam fidem suis usibus vindicasset. Nunc ad tot communium litterarum communis studii pro

1 Copie Aix-en-Pr., Bibl. de Méj. ms. 205-1023. Gedrukt *Epist.*, p. 138; *Ep. ad Gallos*, p. 371. Beantw. [d. no. 2054 dd.] 10 april 1635.
2 Christina van Zweden.
3 Deze uitgave heb ik niet gevonden. (Giraud, *Notice sur Fabrot*, Aix 1833 geeft een - zeer onvolledig - overzicht van Peirescs werken).
4 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 5. Gedrukt *Epist.*, p. 137. Over geadresseerde, Fortunatus Sprecher, zie IV, p. 138 n. 9.
5 Christina van Zweden.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

legitima libertate religionisque vincula cum accesserit uni regno addicta utriusque opera, amor quidem mutuus forte non habuit quo posset crescere, sed tamen nescio quomodo is ipse hoc quasi condimento factus est suavior.

Gaudeo Tuae Nobilitati gratam fuisse collatam mihi dignitatem; etiamsi literarum tuarum abesset testimonium, perspectae bonitati animi tui facile crederem. Si quid est, quod a me gratum Nobilitati Tuae proficisci possit, id ea certum habeat se et veteris amicitiae et huius novae connexionis iure posse mihi imperare.

A rege[1] benignissime sum acceptus, ut memoria valet, non oblito mei. Dabo operam, ut si fieri possit inter duo regna vera amicitia consiliorumque Christiano orbi utilium societas coëat; et scio, quo minus id fiat, penes rectores Sueciae[2] dominumque cancellarium non staturum.

Vidi heic Helvetios legatos[3], viros egregios, quibus ego vobisque eorum sociis Rhaetis opto religionem publicamque libertatem non incolumia tantum, sed et secura. Id ita futurum auguror, quomodo augurem me tuo suffragio creas, si conventus vestri minus inertes minusque discordes fiant quam Francofurtensem unum, tres nunc Wormatienses in Germania vidimus, qui nihil aliud quam vicinis primum deinde et hostibus aperuerunt, quanta sint eius gentis vitia, quae nec ferro nec igni sanari potuerint. Optanda illis mens melior aut, si sibi sapere non possunt, boni curatores.

Philippi[4] damnum non leve poterit in bonum verti excitatis ad eluendum hoc dedecus Gallorum animis, quorum copiae iam Spiram ab hoste captam circumsident, et contra ducem Lotharingium[5], principemque Thomam[6] profectus est Castilionaeus[7] cum xii peditum ii equitum millibus.

Batavi nostri magnam spem conceperunt rumpendae pacis Gallum inter et Hispanum. Videbimus, et si quid possumus non defuturi sumus impellendo negotio.

Vale, vir amplissime, mihi multis nominibus facte et faciende plurimi.

Lutetiae, XXIII Martij [MDCXXXV].

T. Nob. Ampl. addictissimus
H. Grotius.

2024. [1635 maart 23]. Aan N. van Reigersberch[8].

De predikanten alle vier van Charenton zijn bij mij geweest, daarboven

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Zie no. 1964, p. 297 n. 2.
3 Zie no. 2012, p. 366 n. 1.
4 Ik vermoed dat ‘Philippiburgi’ gelezen moet worden; deze rijk bevoorrade stad was op 24 januari door nalatigheid van de gouverneur, Isaac Arnauld, in handen van Ferdinand II gevallen. Vgl. no. 1973.
5 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie over hem no. 1950, p. 276 n. 1.
6 Tommaso Francesco van Savoye, prins van Carignano.
7 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
8 Gedeelt. gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 24. Ik baseer de datering op het feit, dat Grotius op de 23ste over dezelfde aangelegenheid aan Vossius schreef (no. 2025) en er in zijn brief van 30 maart aan Reigersberch (no. 2042), aan wie hij gewoonlijk wekelijks schreef, met geen woord van repte, hoewel hij er in zijn schrijven aan Willem van die datum uitvoerig op in gaat (no. 2038).

Faucheur, predikant van Nismes, ook de broeder van den heer Rivet[1]. Ik ben een goed man naar hun zeggen; willen mij in hunne communy wel hebben. Ik maak daarin ook geen swarigheit. Maar ik wil, dat zij weten, dat ik het houde met Melanchton[2], en laatstmaal, als ik mijn dochter voor haar overlijden zocht te sterken en te troosten[3], wist ik geen ander fondament te vinden dan dat Christus voor allen was gestorven. Dit staan nu de geleerdste predikanten alhier toe en zeggen, dat zij niet alleen op de tolerantie, maar op de questiën zelfs zich nader bedacht hebben. Die konnen niet wel anders, terwijl zij gepresenteert hebben de lutherschen - de remonstranten zijn maar half lutherschen - in hunne communie te ontfangen. De synode van Dordrecht is hier vergeten, 't zijn passiën geweest, zeggen zij.

2025. 1635 maart 23. Aan G.J. Vossius[4].

Legatum me huc venisse reginae[5] regnique Suedici nomine, Vossi doctissime et amicorum optime, puto jam nuntiatum illic esse vel a bene mihi volentibus vel ab inimicis, qui quae nolunt non praesentia tantum, sed et eminus posita vident.

Hoc igitur omisso dicam regis[6] summam fuisse in me benevolentiam magnaque ab eo documenta data, ipsi hunc meum in fines suos cum honore non vulgari reditum longe esse gratissimum. Bignonius[7], Thuanus[8], Cordesius[9], justae satis causae cur Lutetiae aliquis, quamvis privatus, quam alibi honoratus malit vivere, te amant tuique in omni sermone meminerunt.

Tu quid nunc agas, fac sciam; imo fac sciamus omnes. Pastores reformati jam sex e praecipuis me salutarunt; mirum quanta ex rebus adversis nata ipsis sit animorum conversio. Unitatem Evangelicorum optant et quantum in ipsis est voce, scriptis, promovent omnes. De dogmatibus controversis sentiunt lenius quidam, ita ut non dissimulent se Melanchthoni[10] magis favere. Sed de Anglia non scio unde acceptis rumoribus mira sibi fingunt: reduci simulacra, superstitiones diu abolitas; ad papismum vix tantillum restare. Refello et dico haec ex nimio puritanorum in episcopos odio proficisci. Auctores suae credulitatis laudant Subizii[11] literas. Ex his, qui Anglicana hic gerunt negotia, longe alia intelligo atque iis potius credendum urgeo.

1 Zie betreffende Faucheur (Lefaucheur) en Rivet no. 2038, p. 400 nn. 1 en 7; de namen der overige vier predikanten ibid., nn. 2, 4, 5 en 6.
2 Over Melanchton zie IV, p. 183 n. 2.
3 Grotius' dochter Maria was op 16 maart 1635 overleden.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 138; *Ep. Eccl.*, p. 789; ged. vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 24. Beantw. d. no. 2101.
5 Christina van Zweden.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
8 Jacques Auguste de Thou.
9 Jean de Cordes.
10 Betreffende Philippus Melanchton zie IV, p. 183 n. 2.
11 Benjamin de Rohan, heer van Soubise (1583-1642), evenals zijn broer. Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten; hij verbleef sedert zijn vruchteloze poging La Rochelle te ontzetten (1628) in Londen.

Blavius[1] spero commissae sibi tragoediae[2] meminerit. Meum Petrum[3] tibi commendo, partem quartam sobolis, cujus quinta fuerat. Unica enim restat filia[4], erepta hujus aevi miseriis minore[5], subito quidem, si morbi quatenus apparebat naturam et medicorum judicia respicimus, at ex proviso, si ipsius spectamus animum morti pridem paratum. Ego hoc damnum et uxor sic ferimus, ut non ignaros malorum decet: et quomodo tuum, ut ferres[6], optavi, nec dubito, quin impetraverim.

Vale, vir praestantissime, uxor et liberi nostri tuam[7] ac tuos amantissimo animo salutant.

Lutetiae, 23 Martii 1635.

Tuus animo toto
H. Grotius.

2026. 1635 maart 25. Van B. Aubery du Maurier[8].

Monsieur,

Je n'ay peu participer à vostre prosperité, que le mesme ne m'arrive de vostre affliction de laquelle je sçay que vaut l'aune en ayant faict naguières une fort sensible expérience Dieu ayant voulu reprendre à soy ma troisiesme fille[9], qu'avoit présentée au S. Baptesme ce grand homme[10] qui fut si proditoirement assassiné au commencement des malheurs de vostre patrie. En quoy je recognois quelque similitude de vostre sort et du mien: vous ayant visité de cette playe[11] au mesme temps que d'ailleurs il répandoit sur vous ses bénédictions, et m'ayant frappé d'un mesme coup à l'instant qu'il m'avoit faict la grâce de colloquer assez heureusement ma fille aisnée[12] en mariage: et voylà comment il luy plaist de tremper nos douceurs de pareilles amertumes. Qui sont de beaucoup amoindries par la considération et certitude que ceux qu'il reprend à soy sont infiniement plus heureux que ceux auxquels il laisse encor l'usage de cette vie. Or je le supplie qu'il comble désormais la vostre de tout ce qui est le plus désirable, et que les Achitofels, qui ont si obstinéement mais en vain, Dieu mercy, traversé le bien qui vous estoit deu, recoivent en fin ce qu'ilz ont si longtemps mérité.

A ce souhait qui part de mon coeur j'adjousterois volontiers la complainte d'une douleur qui me le perce; et qui m'est causée par un de qui moins je devrois l'attendre, mais vostre temps est deu à meilleures et plus aggréables occupations, auxquelles peut estre que monsieur Marbault[13] dérobera quelque petit intervale pour vous découvrir cette playe à laquelle il participe.

1 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu.
2 De *Sophompaneas*; zie no. 2014, p. 370 n. 1.
3 Grotius' tweede zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef.
4 Cornelia.
5 Maria; zij was op 16 maart overleden. Zie het slot van brief no. 2014.
6 Vossius' zoon Dionysius was op 25 oktober 1633 na een kortstondige ziekte overleden.
7 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.
8 Hs. Leiden, UB., coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2015; beantw. d. no. 2040.
9 Amélie Madelaine (geb. 1617).
10 Johan van Oldenbarnevelt.
11 Grotius' dochter Maria was op 16 maart overleden.
12 Louise, geb. 1614; zij was in 1634 gehuwd met Louis de Lanfernat, markies van Ardenay.
13 Pierre Marbault, heer van Saint-Laurens.

Il ne me reste qu'à vous réitérer les meilleurs voeuz que je puisse et à vous protester très véritablement que je suis, Monsieur,

Vostre bien humble et très affectionné serviteur
Dumaurier.

Ma femme[1], ses filles[2] et moy vous saluons très affectionnéement avec madame l'ambassadrice et vos enfans de l'un et de l'autre sexe.

Au Maurier ce 25e. Mars 1635.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, Conseiller d'Estat et Ambassadeur ordinaire de la Couronne de Suède prèz de sa Majesté Très chrestienne.

In dorso schreef Grotius: Maurier 25 Mars 1635.

2027. 1635 maart 25. Van C. Salmasius[3].

Tuae[4] me in eo deprehenderunt, vir amplissime, cum pararem te praevenire, sed expectarem diem *εἰσελασίας* tuae, ut possem tibi certius gratulari reditum hunc in patriam meam tuum cum tanta pompa et honore, non tamen maiore tuis meritis, quae quantamcunque gloriam non aequare, sed et superare ex infinito valeant. Id me agitare animo, cum tuae oppresserunt, testabitur tibi Puteanus noster[5], cui me hoc facturum significaveram[6] statim atque intellexissem te a suburbio in urbem ingressum. Quod multi in longam diem futurum aut omnino non futurum hariolabantur. Scis Sabinos quod volunt solitos somniare. Non poteras porro gaudii tui participem alium facere, qui magis ex animo te eo mactatum esse gauderet. Sciebam iam antea, quid virtus tua summa summaque doctrina mererentur, et dolebam tam indigne utramque ab illis haberi, qui neutrius capax pectus haberent, ideo in alio inviderent, quod in se non esse viderent. Nunc in eo es loco, ut ex alto despicere possis quae nunquam magni fecisti, utque illi suspicere te inviti debeant, qui hactenus timuerunt te potius quam contempserunt.

Quod ad me attinet, vivo hic adhuc spiroque; sed tantum temporis me in his locis futurum, quantum hucusque fui, vix spero. Cum crederem iam oppressam invidiam aut saltem delassatam, ecce denuo viribus resumptis et animis fortior resurgit. Omnes animi generosi copias in pectore denuo et ipse convoco, ut alacrior illis resistam. Tot tamen tantaque sum passus, quae, si traderes imbecilliori stomacho ingerenda, nunquam concoqueret. Sed haec aliquando coram melius, si Deus dabit, ut haec unquam in os tibi possim. Certe durum est, quod amici omnes postulant et pro iure suo veluti exigunt, ut hic aere valetudini meae et meorum infestissimo, inter homines infensissimos, procul ab se, procul a parentibus[7], invidiae undique telis obiectus durem. Patiundum tamen est, quoniam ita volunt.

1 Renée de Jaucourt de Villarnould.
2 Eléonore en Emilie Catherine; zie IV, p. 153 n. 7.
3 Gedrukt *Salmasii Ep. liber* I, p. 154; *ep. ad Gallos*, p. 467. Antw. op no. 2004.
4 No. 2004.
5 Pierre Dupuy.
6 Niet in de *Salmasii Epistolarum liber*.
7 Bénigne de Saumaise, heer van Tailly, Bouze, Saint-Loup (†1649) en Elisabeth Virot.

In Militia nunc Romana sum[8], quam ut tractarem et Gallica quidem lingua, quidam ex proceribus nomine Principis, quia iubere poterant, cum rogarent, obti-

8 *De re Militari Romanorum liber. Opus posthumum.* Lugduni Batavorum 1657.

nuerunt. Maluissem latine scribere. Non rerum, sed verborum inopia laboro quae latine eam materiam persequuto sponte se dedissent ultro ambientia poni. Nunc ignota conquirentem et vi trahentem vix subsequuntur. Evici tamen, ut potui, maximas difficultates, et militiam nostram cum veteri non inutiliter comparavi. Vestiaria[1] interea iacet. Ex occasione id mihi susceptum vetus argumentum, cum per valetudinem maiora aggredi nec luberet nec liceret. De Epigrammatis Graecis[2] cum in eo resciscam te esse, ut otio abundes ad eam rem curandam, submittam tibi omnes emendationes meas. Sed otio etiam mihi opus ad eas colligendas, quo nunc careo.

Vale, vir amplissime, et me, ut solitus facere, amare perge.

Leydae, VIII. Kalend. April MDCXXXV.

2028. 1635 maart 26. Van J. de Groot[3].

Salve, fili, cum uxore et liberis omnibusque istic amicis, ab nobis nostrisque hic omnibus.

Participem me fecit, mi fili, frater tuus[4] literarum quas XVI huius mensis[5] die ad ipsum scripseras, mellis illas atque fellis repletas. Sic agi solet in rebus humanis, neque enim ignari sumus ante malorum[6]. Norit D.O.M., quo modo haec talia nobis nostram ad salutem applicet; quod cum sciam tuque ipse scias, verbum non amplius ullum: concoquam omnibus caeteris. Hoc unum nunc rogo, literas has, mortis Illustrissimi D. nostri Philippi Mauritii Hohenloici comitis[7] indices, qui in hisce aedibus ortus, hic et supremum diem obiit, ad patruum, Georgium Fredericum comitem Hohenloicum[8] ut deferantur cures. Namque septimana iam quinta est, ex quo supremum hic diem obiit.

Interim aliquoties scripsimus, quid nobis de funeralibus et de domesticis, qui hic haerent, dimittendis agendum sit, neque responsum ullum accepimus. Tum vero transactio Nassaviana pendet[9], unde illi ut victores me rationibus accepti ex baronatu Lysveldien si reddendis, secundum sententiam a suprema curia latam, arresto persona mea urgent unde sumptus, ut nosti, maximi perferendi sunt.

D.O.M. vobis nobisque omnibus sit propitius ac clemens.

Raptim Delphis patriis, 26 Martii 1635 st. novo.

Tibi benevolentissimus pater
Jan de Groot.

Adres: A Monsieur Monsr Grotius Ambassadeur à Paris.

In dorso schreef Grotius: 26 martii 1635 J. de Groot.

1 Niet verschenen; vgl. no. 1950, p. 276 en n. 9 aldaar.
2 Vgl. no. 2004, p. 356 en n. 1 aldaar.
3 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Gr. Aanw. 23.1911, no. XXIII. Eigenh. oorspr.
4 Willem de Groot.
5 No. 2014.
6 Vergilius, *Aen.* I 198.
7 Philipp Moritz (1614-1635); zie no. 1808, p. 88 en n. 9 aldaar.
8 Georg Friedrich, graaf van Hohenlohe (1569-1645); door zijn dienstbaarheid aan Gustaaf II Adolf van Zweden had hij zich de onverzoenlijke ongenade van keizer Ferdinand II op de hals gehaald en verbleef hij buitenslands, meestal te Worms of te Straatsburg.
9 Zie voor deze kwestie no. 1947, p. 271 n. 7 aldaar; zie ook no. 1961, p. 291.

2029. 1635 maart 26. Van Willem de Groot[1].

Frater optime,

Has ad te et comitem Hohenloicum[2] litteras mittit pater, cui per epistolam significavi, quae de morte filiae[3] ex te et filio[4] intellexeram. Ego, ut quod res est dicam, valde suspexi egregias defunctae virtutes et Deum rogo, ut aliqua ex meis filiabus[5] in easdem laudes possit accrescere. Sed tecum didici et nos et nostra omnia ex Dei omnipotentis arbitrio pendere, cui nos submitti aequum est.

Scripsi ad Petrum[6] de vestimentis, Didericum[7] vero huc evocavi, ut uxor[8] ei puerpinat. Ejus quod Meusnerium[9] tangit negotii memor ero, quamquam vix quicquam sperare audeo, nisi Bruxellis sit unde juvari possit, nam hinc nummi ut mittantur, is vero fiet nunquam. Gratissimum mihi est, quod de principe Condaeo[10] scribis. Illud scias velim praeter eas, quas ex S^{ti} Dionysii fano ad patrem dedisti litteras, me hoc anno vertente nihil a te vidisse ad nos scriptum. Legatus Venetus[11] Contarenus scripsit ad Graswinkelum[12] magnifice et amice de te; spero ejus familiaritatem tibi jucundam, forte et in rebus gerendis utilem fore. Scribunt qui in domo sunt Pavii[13] te subsidium florenorum decies centenorum millium a Gallia petere; Gallos vero in totum se excusare, propter varios quos in Germania alunt exercitus.

Egi nuper cum Corvino[14] de negotio religionis, cujus in postremis meis[15] memini. Putat ille te cum bono Ecclesiarum, si Carentonenses tibi communionem offerant, eam acceptare posse et ministrum tibi - si operae pretium videbitur - lutheranum sumere, qui in eadem cum Gallis sit communione. Nam, ut tu solus tertiam in Gallia speciem, lutheranorum nimirum, qui a reliquis reformatis dissideant, constituas, id regem[16] passurum non putat.

1 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd., coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2014; beantw. d. no. 2047 dd. 5 april 1635.
2 Zie no. 2028.
3 Grotius' dochter Maria was op 16 maart 1635 gestorven; zie no. 2014 van die datum aan Willem.
4 Pieter, Grotius' tweede zoon, bevond zich voor zijn studie in het vaderland; zijn oom Willem en grootvader Jan hielden een wakend oog op hem.
5 Willem had toen vier dochters: Maria (geb. 1629), Alida (geb. 1631), Anna (geb. 1633) en Titia (geb. 1635).
6 Pieter de Groot; zie boven n. 4.
7 De derde zoon Diederik bevond zich evenals Pieter onder de zorg van zijn oom en van zijn grootvader in het vaderland.
8 Alida Graswinckel.
9 Meusnier was een gewezen dienaar van de in 1634 overleden Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg; zie III, p. 132 n. 1.
10 Henri de Bourbon, prins van Condé.
11 Alvise Contarini di Nicolo, Venetiaans gezant te Parijs, voordien in Den Haag.
12 Dirck Graswinckel, heer van Holy (1602-1666); hij heeft zeer geijverd voor de rechten van Venetië tegenover de hertog van Savoye, Vittorio Amedeo (†1637) en diens opvolger Carl' Emanuele II.
13 Adriaen Reyniersz. Pauw; hij was begin 1635 met Johan de Knuyt als extra-ordinarius ambassadeur naar Frankrijk gezonden om Lodewijk XIII te bewegen met Spanje te breken.
14 Joannes Arnoldi Corvinus; zie over hem no. 1949, p. 274 n. 4.
15 No. 2016.
16 Lodewijk XIII.

In tractatu, quod cum rege Galliarum pangimus comprehensum audio omnes, quas bello aut nos aut Galli subigimus civitates, solam Romanam religionem exercituras. Audio et nobis Brabantiam Bruxellas usque, Gallis Flandriam cessuram ad nostra usque confinia. Nescio, an Galli bonae sunt fidei futuri. Ut timere desinam interceptionem litterarum aut mearum aut tuarum in Brabantia, rogo aliquas mihi occultas litterarum notas mittas, nisi me iis uti mavis quae apud Reigersbergium[1] sunt.

Vale cum uxore et liberis.

Hagae, XXVI Martii 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

2030. 1635 maart 26. Van A. Oxenstierna[2].

Nobilissime Domine Legate,

E ternis tuis ordine redditis de dato 23, 27 Februarij et 5 Martij[3] gratum est mihi intelligere, qui tibi honores habiti, cum receptus in urbem deductus ad regem[4] auditus et dimissus sis et quod nihil omissum ex iis, quae honori legatis amicorum dari consueverunt.

Nec minus gratum est ex ultimis tuis percipere diligentiam et industriam tuam in auspicanda negociatione quodve caute in ea et ad praescriptum progrediare. Mihi ulterius nihil occurrit monendum nisi ut similiter praescriptis limitibus omnino insistens pergas et tanquam pro scopo tibi propositum[5] putes inquirere de omnibus[6] in ipsorum intentionem et destinata[7]. In reliqua quam maxime rem integram in adventum[8] meum servare ac[9] sustinere. Infra aliquot dies hinc iter meditor bono cum Deo, quem veneror, ut id nobis feliciter procedat et tibi quoque prosperas res largiatur.

Vale.

Dabantur Wormatiae die 16. Martij anni 1635.

Adres: Nobilissimo Domino Hugoni Grotio, Sacrae Regiae Majestatis Sueciae Consiliario et ad Christianissimum Galliae Regem Legato ordinario.

In margine schreef Grotius bij de eerste regel (met onderstreping in de tekst): Non inveni.

In dorso: 16 Martij o. st. 1635 canc. Axelstern.

1 Nicolaes van Reigersberch.
2 Hs. Stockholm RA., Gallica, brev. till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Or. eigenh. ondertek. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1 afd. XIII, p. 201; zie ook de aantekeningen aldaar. Antw. op o.a. nos. 1994, 1999 en 2012.
3 In de nieuwe stijl resp. dd. 5 maart, 8 maart en 15 maart, nos. 1994, 1999 en 2012.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 De woorden ‘pro scopo tibi propositum’ staan in de tekst in cijfer.
6 De woorden ‘inquirere de omnibus’ staan in de tekst in cijfer.
7 De woorden ‘intentionem et destinata’ staan in de tekst in cijfer.
8 De woorden ‘rem ... adventum’ staan in de tekst in cijfer.
9 De woorden ‘servare ac’ staan in de tekst in cijfer.

2031. 1635 maart 26. Van N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Wat intentie ende apparentie bij Terentius[2] is om met Virginius[3] tot Pindarus[4] te commen, sal Iustinus[5] haest doen sien ende Ireneus[6] connen doen verstaen. Dan verseeckert Iovinianus[7], dat het tractaet[8] met Cimon[9] is gearresteert ende men iegenwoordych besych is om op de aggreatie te resolveren; waerover bij veele grote difficulteyt openbaert, bijsonder omdat sij niet en sien, waer Simonides[10], daertoe nodych, is te vinden. Romulus[11] stoot hem, dat de steden, die van[12] Mustafa Bassa[13] sullen werden gecregen, sullen moeten blijven onder Philippus[14]. Numerianus[15] ende andere improberen de forme, die in het beleyden van desen saecke is gebruyckt; meene Aristoteles[16] niet genouch is gedefereert. Andere contenteren haer met geen lecture, maer meenen visie behoren te hebben. Soodat van alle geen approbatie sal werden gecregen, maer evenwel sullen het sonder oppositie laten glisseren ende niet te min middelen soucken om het te effectueren.

De equipagie in Engelant[17] voordert weynych ende wert gelooft daer niet veel van sal commen, alleen een middel is geweest om aen gelt te commen, waertoe veel aenslagen werden gemaeckt om sonder het parlement finantiën te vinden. Onlanckx is gewesen een sententie, daerbij eenyge, die van den conynck[18] hebbende vercregen in Ierlant eenyge ongeboude landen tot culture te brengen, ende gecurseert sijnde de limiten haer geassigneert verde te hebben geëxcedeert [ende] de bosschen van den conynck gehouwen, sijn gecondemneert affstant van alle de landen te doen ende voorts gecondemneert in een amende van vijffmael hondert duysent guldens.

Het different tusschen de croon Sweden ende den conynck van Denemarcken[19] nopende het stift Bremen is geaccomodeert ende sal den conynck van Dene-

1 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK., M 3 k. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 156. Beantw. d. no. 2048 dd. 5 april.
2 Frankrijk; deze en volgende schuilnamen met de betekenis door Grotius erboven geschreven.
3 Codenaam voor Spanje.
4 Codewoord voor oorlog.
5 Schuilnaam voor Grotius.
6 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
7 Schuilnaam voor Nicolaes van Reigersberch.
8 De woorden ‘dat het tractaet’ staan in de tekst in code: 277. 57.75.77. 107.70.12.38.99 (i.p.v. 98).3 met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
9 Codenaam voor Staten-Generaal.
10 Codewoord voor geld.
11 Codenaam voor Leiden.
12 De woorden ‘de steden die van’ staan in de tekst in code: 189. 103.52.323. 236. 213 met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
13 Codenaam voor de Spaanse Nederlanden.
14 Codenaam voor de paus of de R.K. kerk.
15 Codenaam voor Amsterdam.
16 Codenaam voor Holland.
17 Vgl. no. 1988.
18 Karel I van Engeland.
19 Christiaan IV.

marcken Staden worden ingeruymt, soo wanneer hij tot refusie van costen aen de croon Sweden sal hebben dertych duysent rijxdaelders betaelt ende ondertusschen sal furneren hetgene tot onderhout vant garnisoen weeckelijck nodych is; waerop Felix[1] sal dienen verdacht te sijn, om Iovinianus middel te geven tot een bequame retraite.

Den heer ambassadeur Skytte[2] is noch hier, wert oock gehandelt over den tol van Dansyck. De gemelte ambassadeur toont uEd. seer te wesen geaffectionneert; gisteren bij sijn Ex^{tie} sijnde verhaelde, hoeseer den conynck[3] uEd. in sijn leven hadde geëstimeert, prees veel goede qualiteyten, alles in presentie van Louis de Guerre[4], die het seer stil aenhoorde; ende den ambassadeur, die geen adveu wt hem hadde gelocken, reïtereerde het loff dickmael met verwonderynge, soodat die man vrij wat perplext was, die scheen, off hij conscientie maeckte van sooveel goets te moeten hooren. Onder andere propoosten seyde noch dien dach met verscheyde van den staet te hebben gesproocken, die niet als wel van uEd. en spraecken. Sijn conclusie was, dat uEd. noch met digniteyt in dit lant sal commen, op welck propoost sijn Ex^{tie} nu verschydemael is gevallen. Ende hoewel ick wel mercke het niet en is met dessein om te sien, off bij ons daerop wert gedacht, maer wt pure affectie, omdat meent sulckx te behoren ende het garen sage, soo heb ick advoyerende, dat de notabelste van de staet het garen sagen sijn Ex^{tie} te kennen gegeven, dat bij ons daer niet meer op is gedacht sedert uEd. den dienst van de crone van Sweden heeft aengenomen, met verseeckerynge, dat uEd. deselve met soo veel ijver ende affectie sal dienen als hij sijn vaderlant oyt heeft gedaan.

Den raetpensionaris Pauw[5] ende de sijne doen groote devoiren om hem wederom in Hollant te helpen, schijnt oock sij goede hope daertoe hebben, maer is van geen apparentie. In sijn leste brieven schrijft hij, dat den heer ambassadeur van Sweden[6] - anders spreeckt hij niet; schijnt scrupuleux is den naem te noemen - in het hoff aldaer solliciteert tot betalynge van het subsidie van Duytslant, dan dat daer weynych genegentheyt toe is, meenende genouch te sijn twee sulcken legers tot haren costen te onderhouden. En passant toont correspondentie met den resident van Sweden[7] te houden; misschien om te kennen te geven, dat sonder praeiuditie van het publyck van uEd. visite hem kan onthouden.

Wt Westindiën hebben wij geen nader tijdynge. Van de compangie van Asseurantie wert wederom gesproocken ende sagen de meeste provintiën garen die wert geformeert, maer de negotierende steden moveren veel difficulteyt wt vreese van diversie van neeringe.

Een groot deel van de ruyterye is met den lieutenant-generael Stakenbrouck[8]

1 Grotius.
2 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
3 Gustaaf II Adolf (†1632).
4 Lodewijk de Geer (1587-1652), bekend door zijn grootscheepse ondernemingen inzake fabricage en verhandeling van oorlogstuig in Zweden.
5 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; hij was begin 1635 met Johan de Knuyt als extra-ordinarius ambassadeur naar Frankrijk gezonden en kon - ondanks alle pogingen daartoe - zijn terugroeping niet verkrijgen.
6 Grotius.
7 Johan Heppe; zie no. 1982, p. 323 n. 15.
8 Jonker Thomas van Stakenbrouck, heer van Croy en Naland; hij overleed in 1644 als gouverneur van Grave.

in Lutzenburg geweest. Met Alexander[1] wert door een jesuit[2] gehandelt, particulariteyten heb ick niet connen verstaen.

Den ambassadeur Contareni[3] heeft groot contentement in de visite bij uEd. genomen, gelijck getuycht in sijn brieff aen den advocaet Graswynckel[4].

Sal dese eyndygen met groetenisse van veel heeren ende vrienden ende particulierelijck van de heeren Myle[5], Beaumont[6], burgemeester Oetgens[7], iegenwoordych gecommitteerde raet, Brederode[8], gouverneur van Venlo.

UEd. seer dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberch.

Desen 26 Martij 1635.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, Ambassadeur de la Couronne de Suède A Paris.

In dorso schreef Grotius: 26 Martij N. Reigersberg.

2032. [1635 maart 26]. Van J. Wtenbogaert[9].

Mijn Heer,

Als uwer Ed. leste[10] ten hoogsten aangename mij door uw Ed. broeder[11] wierdt behandigt, vond ik mij overstelpt van droefheit, doordien mijn lieve huisvrouw[12], bijkans zes maanden bedlegerig, 't zeil scheen te willen strijken naar de gewenschte haven. De Heer evenwel spaarde ze noch, mij ten gevalle, zoo ik geloof. De verdere uitkomst dezer harer langdurige krankheit is hem bekent en moet met gedult verwacht zijn.

In dezen mijnen droevigen staat vermaakte mij evenwel zonderling alleen 't gezigt van uwer Ed. handt en dede mijn gemoed als opspringen van blijdschap door de vaste inbeeldinge, die ik terstont kreeg, zonder evenwel iets aan de contenancie van uw Ed. broeder te konnen merken, dat deszelfs inhout zoodanig zoude zijn, als ik die bevond; daarover ik te blijder was, omdat mij eenige voorgaande en onzekere geruchten zeer hadden doen verlangen naar zekere tijding. Nu dank ik God van harten, dat ik den dag beleve van uw Ed. verheven te zien tot die waardigheid en zending in zoo voortreffelijken commissie tot uwer Ed. genoegen en spijt der

1 Codenaam voor Engeland.
2 De woorden ‘door een jesuit’ staan in de tekst in code: 53.400.66. 104.62. 110.76.81. 79.77. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
3 Alvise Contarini di Nicolo, Venetiaans ambassadeur te Parijs, voordien in Den Haag.
4 Dirck Graswinckel. Vgl. no. 2029.
5 Cornelis van der Myle.
6 Simon van Beaumont.
7 Anthony Oetgens van Waveren; zie III, p. 104 n. 4.
8 Luitenant-generaal Nicolaes van Brederode, een bastaard van het beroemde geslacht; hij werd in 1637 wegens de overgave van Venlo bij verstek veroordeeld en verzocht in 1653 zonder gevolg opheffing van zijn verbanning.
9 Gedeelt. gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 22.
10 Vgl. no. 2016, p. 372 en n. 4 aldaar.
11 Willem de Groot; zie no. 2016.
12 Maria Petit Pas.

misgunneren. Ook dank ik u Ed. zeer, dat het haar gelieft heeft mij die tijding mede te deelen onder de eersten, en dat met derzelver eigen handt. Och

mocht ik daarover uwer Ed. handen kussen, gelijk ik daarover den brief, die mij de tijding bragt, meer dan eens gekust heb!

2033. 1635 maart 28. Aan A. Oxenstierna[1].

Nudius tertius per D. Gemmingium[2] literas mihi ab Illustrissima Excellentia vestra partim 9 partim 10 Martii vet. Cal. scriptas accepi. Vetustiores aliae datae 2 Martii[3], hodie demum ad me pervenerunt. Pro quibus omnibus conjunctisque chartis res, quae geruntur, edocentibus gratias maximas habeo.

Gemmingius heri ad aulam profectus obvio in itinere cardinali[4] facto huc rediit. Hoc mane misit ad me cardinalis velle se mecum loqui et simul adduci eum, qui literas ab Illustrissima Excellentia Vestra attulerat. Ubi eo ventum est, pauca cum patre Iosepho[5] collocutus, qui ob id eo vocatus fuerat, cardinalem, qui se in reditum hunc suum in urbem distulisse colloquia mecum dicebat, nomine Reginae[6] Rectorumque Sueciae ac Illustrissimae Excellentiae Vestrae salutavi, in amicitia et officiis benevolis ut perstaret, rogavi et literas illas mihi commendatas tradidi.

De negotio mihi commisso agere statim coepit et adhibito ad sermonem Iosepho urgere pacta Parisiensia perfecta sine ulla conditione. Satis regem[7] praestare, quod milite ac pecunia res Germanicas, quibus et Suedicae juvarentur, sustentaret; de pecuniis Gallicis non ut sperabantur impensis addebat duriora quaedam.

Ego steti praescriptis finibus, causas attuli, cur credibile non esset a Lefflero[8] et Streiffio[9] definite aliquid actum; si esset, tamen adeo inopinata ac regno Suedico noxia non venire sub potestate verbis generalibus concessa.

Adjiciebat monachus edoctum regem me horum consiliorum Illustrissimae Excellentiae Vestrae fuisse auctorem et spem fecisse me per amicos multa pactis Parisiensibus meliora impetraturum.

Dixi confictum hoc, ut multa antehac, contra Illustrissimam Excellentiam Vestram, praecipue questus de atrocitate calumniae super aversis alio pecuniis.

Dixit deinde cardinalis videre se inter me et Iosephum minus convenire. Velle se esse conciliatorem mutuae inter nos benevolentiae. Multum extuli regis opes, facile illum rebus Germaniae illaesis posse etiam Suedico regno, quod tam difficili bello ac sumptuoso, dum Galliae hortatus spemque auxilii factam sequitur, implicatum est, consulere. Cardinalis sicut de millione annuo spem destricte recidebat, ita quid quantumque rex dare vellet non dicebat.

Ex Lagrangio[10] didicisse se dicebat Iosephus nihil aliud petiisse Illustrissi-

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 139; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 25. Antw. op o.a. no. 2006.
2 Wolfgang von Gemmingen, dienaar van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 No. 2006.
4 De Richelieu.
5 Betreffende père Joseph, de gunsteling van De Richelieu, zie no. 1975, p. 309 n. 12.
6 Christina van Zweden.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 Jacob Löffler; zie no. 1984, p. 327 n. 9.
9 Sillartus Streiffius; zie no. 1989, p. 333 n. 9.
10 Jacques de La Grange; zie no. 1960, p. 290 n. 3.

mam Excellentiam Vestram quam ut illud de generalatu corrigeretur - in id paratum regem dicebat cardinalis - et ut Moguntiaci curam in bello et, si pax fieret, ejus quod Illustrissimae Excellentiae Vestrae decederet, rationem habere rex vellet. In hac quoque re nihil difficultatis fore cardinalis testabatur. Mirum vero Illustrissimam Excellentiam Vestram tot totiesque voluntatis suae significationibus nunc per me multo majora postulare.

Ego ad pacta Heilbronensia redii eorumque ostendi aequitatem. Tot aliis apertam regis liberalitatem Suediae, quae exercitus, quae classes sustentaret, non debere praecludi.

Venimus mox ad ea, quae Gemmingius attulerat, qui introductus literas obtulit. Iis lectis cardinalis dixit ad regem se missurum; eum haud dubie, quod facit Illustrissima Excellentia Vestra facturum vicissim, et compendione transire malit an regem cardinalemque videre, arbitrio ejus permissurum. Videndae quidem Illustrissimae Excellentiae Vestrae desiderio teneri et se et regem, sed, nisi de pactis Parisiensibus conveniri possit, plus mali quam boni ex mutuo conspectu fore. Suum fore consilium mitti quam citissime Lagrangium[1], qui de hoc ipso Illustrissimam Excellentiam Vestram reddita salutatione officiosa certam faceret. Si quod habere possemus documentum Lutetiae pacta liberae probationi servata, in eo multum momenti video fore. Ajunt hi et Lefflerum et Streiffium privatim publiceque contrarium dicere.

Charnassaeum[2] magnum viatorem - nam ex Hollandia subito huc revolabit - apud cardinalem vidi. Videtur hoc agi, ut Gallia cum Batavis transmittendis inter se copiis itinera tuta habeant per citeriorem aut etiam ulteriorem Rheni ripam. Videntur Praecoquis[3] locisque vicinis injecisse oculos sub tutelae nomine: certe ita video peritos rerum Cimonis[4] existimare non diu se in Callimacho[5] cum Hannibale[6] fore. Pacta Charnassaeana[7] et haec nova spem quidem belli aperti e Gallia in Hispanum faciunt, sed ita ut nihil sit, quod regem obstringat, ego nihil dum video, cur id futurum putem, mihique assentientes multos in Batavis habeo.

Sunt heic duo, qui res agunt Anglicanas, Wychus[8] et Ogerus[9]. Cum Boutillerius[10] dixisset injunctum sibi, nequid cum Ogero ageret, isque id in Anglicam aulam renunciasset, mandatum inde utrique est, ne quicquam cum regis Galliae ministris agerent. Ita ambo nunc otiosi agunt, nisi quod diligenter, quae heic aguntur, observant. Legatos et ordinarium et extraordinarium[11] hinc in Angliam missos, ut illud regnum novo suo cum Batavis foedere illigent, non multum profecturos intelligo.

1 Jacques de La Grange.
2 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag.
3 Codenaam voor Keulen.
4 Codenaam voor de Staten-Generaal der Geunieerde Provinciën.
5 Codewoord voor oorlog.
6 Schuilnaam voor keizer Ferdinand II.
7 Het verdrag door Hercule de Charnacé in 1634 met de Staten gesloten; zie no. 1813, p. 94 n. 6.
8 Henry de Vic.
9 René Augier (of Oger), Engels agent in Frankrijk.
10 Claude le Bouthillier; zie III, p. 302 n. 12.
11 Henri de S. Nectaire, markies de la Ferté-Nabert, als extra-ordinarius gezant; ordinarius ambassadeur in Engeland was sedert 1634 Jacques d'Angennes, markies van Poigny († 1637).

Inter alia quaerebat cardinalis abeunte Illustrissima Excellentia Vestra in partes Saxonicas, quis sponsor foret non eum fore exitum, ut seorsim Suedi rebus suis consulant. Ego priores actiones posteriorum sponsores esse dixi. Fuisse semper Illustrissimam Excellentiam Vestram bonae fidei nec quicquam egisse, quod non generoso dignum esset animo. Inter alias itineris ejus causas et hanc esse, ut principes ac civitates ab omni pace protestantium corpus divellente abducat. Non addidi, quod tamen cogitabam, multo talia justius a Gallia metui exemplo pactorum Monsonensium[1], quibus Rhaetorum prope eversa res esset.

Venetus legatus[2] praeter ea, quorum mitto exemplum, dixit mihi a Vienna doceri se theologos in consilium ab imperatore[3] adhibitos. Item electores tres Ecclesiasticos[4] laudare formulam Pirnensem paucis additis aut leviter immutatis. Pontificis[5] arma putabat non diuturna fore, collecta tantum tutandis finibus, donec magna illa procella Hispanicarum copiarum parte sui levasset Italiam. Extra pontificem ad foedus Germaniae catholicum ex Italia nullum principem quicquam conferre, sed ab Ecclesiasticis aliquantillum pecuniae corrogari. Et haec quidem sunt, quae comperi hactenus. Conjectura vero mea de Gallicis consiliis haec est. Primum pecuniae parcere, quantum fieri potest; deinde, etiamsi novum quid paciscendum, id ita facere, ut appendix fiat non Heilbronensium pactorum, quorum ad mentionem trepidant, sed Parisiensium, quae astu ipsorum facta multas in se insidias continent. Conspectum Illustrissimae Excellentiae Vestrae non expetunt, nisi spem firmam conceperint ea se occasione eripere posse, quod hactenus per Feuquerium[6] et Lagrangium frustra moliuntur.

Dixit mihi Charnassaeus Arausionensem principem[7] amice admodum de me statuque rerum mearum ex ipso percunctatum. Ego si Illustrissima Excellentia Vestra ad aulam non venit, videor eum posse convenire Remis. Sed temporis, quo ipsa Meti discessura est, certior fieri, si qua est ratio, percupiam.

Naves praesidio maritimi itineris a Gallis vix est, ut exspectem, adeo omnia eo pertinentia apud ipsos sunt imparata. Principem Arausionensem puto curaturum, si admoneatur - et ut admoneatur, faciam -, ne ex Hollandia desint.

Deus, Illustrissime et Excellens Domine, diu Illustrissimam Excellentiam Vestram servet incolumem iterque ejus sospitet.

18/28 Martii 1635.

Haec postquam finieram, intelligo et praesidiariam navim promitti et paulo apertius testari proceres adventum Illustrissimae Excellentiae Vestrae in aulam, quae non longe futura est ab urbe desiderari.

Id facit, ut credam remissuros illos nonnihil de solito rigore et ad aequales foederis leges venturos; quod ut fiat, e re Suedici regni et Illustrissimae Excellentiae Vestrae existimatione opto toto animo.

1 Het verdrag van Monçon door de Franse gezant Charles d'Angennes, seigneur du Fargis, in 1626 met Spanje gesloten betreffende de Valle Telina.
2 Aloise Contarini di Nicolo.
3 Ferdinand II.
4 De aartsbisschoppen-keurvorsten van Mainz, Keulen en Trier, resp. Anselm Kasimir Wambold von Umstadt (1629-1647; geb. 1583), Ferdinand van Beieren (1612-1650; geb. 1577) en Philipp Christoph von Sötern (1623-1652; geb. 1567).
5 Urbanus VIII.
6 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
7 Frederik Hendrik.

Literae e Batavis recentes[1] significant apud provincias adhuc deliberari super iis, quae Charnassaeus proposuit.

E Dunquerca XII. naves in Oceanum Hispanicum abiere Brasiliam iturae, ut creditur.

D. Skyttus[2] oratione ad Foederatos Ordines habita demonstratis causis, cur regni spe interclusa sit Sigismundi[3] posteritas; petiit, nequid armorum e Batavis in Poloniam mitteretur.

19/29 Martii.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae cultor devotissimus
H. Grotius.

In dorso: Praes. Neustadii 24 Martii 1635.

2034. 1635 maart 28. Aan P. Schmalz[4].

Clarissime Domine,

Literas Claritudinis tuae ordine accepi inverso: x Martii vet. Cal. datas per Gemmingium[5] nudius tertius, Calendis Martiis datas hodie. Scripsi quot fuere Jovis diebus.

Heppius[6] haud dubie alium quaerit, qui sibi imperet. Sophi[7] consilia perturbat; ne quid jure queratur, curatum gaudeo. Causam Eliae Diodati[8] speciali epistola[9] Illustrissimo et Excellentissimo D. cancellario[10] commendavi. Aequum est, ut Raschius[11] fidem praestet et ut id fiat publice, etiam refert.

Spiram receptam[12] heic per celeres nuntios didicerant. De Augusta et res per se gravis judicatur, et pernitiosum exemplum. Periculosis semper in bello plurium imperiis jam puto remedium adhibuerit cardinalis[13] vocato ad tuendum Piccardiae limitem Brezaeo[14].

1 Zie no. 2009 dd. 14 maart.
2 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
3 Sigismund III van Polen (†1632); vgl. no. 2009, p. 362 en n. 13 aldaar.
4 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Ep. Meerm.*, p. 21; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. IV, p. 553.
5 Zie no. 2033, p. 392 n. 2.
6 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk; de naam staat in cijfer: 57.74.36.223. 55.2010.
7 Codenaam voor Zweden.
8 Zie over hem no. 1984, p. 327 en n. 7 aldaar.
9 No. 2008.
10 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
11 Christoph Ludwig Rasch; zie no. 1984, p. 327 n. 8.
12 In februari 1635 door de troepen van Ferdinand II genomen (vgl. no. 1990, p. 336), werd de stad door de Fransen onder Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force, en Urbain de Maillé, markies van Brezé, in maart d.a.v. heroverd.
13 De Richelieu.
14 Urbain de Maillé, markies van Brezé; zie over hem no. 1960, p. 289 n. 11.

Ab Asdrubale[15] omnia pessima exspecto. Captat aulae gratias damno sociorum. Rumor heic fuerat male ei convenire cum Hannone[16]; eo futurum, ut heic retentaretur. Si id verum fuit, rem suam novis quibusdam Josephitatibus restituit.

15 Schuilnaam voor Jacques de La Grange; zie over hem no. 1960, p. 290 n. 3.
16 Schuilnaam voor Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.

Ducis Bernhardi[1] confectum negotium et constare ipsi cum Illustrissimo et Excellentissimo D. cancellario amicitiam gaudeo. Magnis heic laudibus attolluntur ipsius ad Spiram res gestae. Negotium cum Polonis in ipso, ut video, limine offendit; sed satis adhuc superest temporis ad cruditates istas concoquendas.

Cardinalis - magno otio coeli clamaret Juvenalis[2] - novum instituit collegium virorum doctorum, qui se varie propositis argumentis vincta solutaque oratione exercent. Ipse sigillorum custos[3] huic collegio adscriptus est.

Botruius[4], Bruxellis antehac legatus, Balsacum abit. Fervet opus. Ceteros rumusculos in chartis vides, quae has literas comitantur[5].

Vale, clarissime domine.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Martii MDCXXXV.

Tuae Claritudini addictissimus amicissimusque
H. Grotius.

Cetera sermoni reservo.

2035. 1635 maart 29. Aan Christina van Zweden[6].

Serenissima ac Potentissima Regina, Domina mea Clementissima,

Salutavi hodie nomine Sacratae tuae Majestatis Galliae Reginam[7], quae in urbem nunc demum rediit; officium hoc et testata ipsi meis verbis Tuae Majestatis amicitia, quantum ex sermone vultuque benignissimis judicare licuit, gratissima ipsi fuere nec minus nuntiata Majestatis Tuae et valetudo et res prosperae, quas illa ipsi diuturna precatur optareque ait, ut rebus ipsis ostendere possit, quanti aestimet amari a Majestate Tua quamque sit parata mutuum facere.

Magnus Majestatis Tuae cancellarius[8] ex locis Rheno adsitis Albi propiora petens, cum tutissimum per Galliam iter judicaret, regi[9] id significavit et cardinali Riceliaco expositis consilii sui gravissimis causis, simul an iter, qua brevissimum deproperare deberet, an coram ipsis conspectu colloquioque jungi arbitrii faciens ipsorum; qui ita ostenderunt desiderio ipsius videndi teneri, ut tamen omnia ipsi ad deliberandum integra servaverint. Interea paratur et hospitium ministeriaque regia eo apparatu, qui satis conspicuum omnibus faciat, quanti in hoc regno fiat Majestatis Tuae amicitia.

De novando tamen federe cum Majestate Tua quid exspectare debeamus, ne nunc quidem cum cardinali collocutus certo adfirmare possum, nisi quod in Gallia saepe multum profici non festinando didici.

Deum rogo, Serenissima ac Potentissima Regina, Domina Clementissima, ut Majestati Tuae omnia secundissima largiatur.

1 Bernhard van Saksen-Weimar.
2 Vgl. Juvenalis, *Sat.* VI, 394 v.; het betreft de door De Richelieu opgerichte Académie Française.
3 Pierre Seguier; zie no. 1821, p. 103 n. 4.
4 Guillaume Bautru, graaf van Serrant (†1665).
5 Deze papieren ontbreken.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 140.
7 Anna van Oostenrijk.
8 Axel Oxenstierna.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Lutetiae, 19/29 Martii, 1635.
Tuae sacratissimae Majestati obedientissimus subditus
H. Grotius.

2036. 1635 maart 29. Aan J. Skytte[1].

Illustrissime Domine,
Magno cum gaudio ex litteris Illustr. Vestrae cognovi non excidisse mei memoriam ipsius animo, quod et liberaliter suis ad me literis[2] indicavit affinis meus senator Reigersbergius[3]. Habeo et gratiam, quantam maximam possum, pro gratulatione ob mandatam mihi hanc legationem et quae adjuncta sunt bona omina. Ego itidem nihil magis opto, quam ut mea in regnum Suedicum fides ac diligentia speratos successus consequatur. Veni, quod doleo, in tempore, quo amicitia, quae regnum inter Gallicum Suedicumque esse debet, multis sparsa est nebulis, quas dispellere non ita est facile. Sed dies multa corrigit multas quoque non negligentibus occasiones suppeditat.
Tibi bene evenisse mandatas res in iis, quae iam obiisti locis, ut laetor, ita ut felicem operi summam in Anglia imponas, unice opto. Redit ad te filius[4] levi incommodo facile, ubi quieti et consiliis se dederit, remedium inventurus, quem ego iis reperio ingenii animique virtutibus praeditum, ut seposito tanti patris nomine per se amari plurimumque fieri debeat, mihi vero semper utraque de causa futurus sit carissimus. Unum dolet, quod non quanta vellem exhibere ei potui amicitiae testimonia. Ego quem aliis commendaturus fueram, patri non quidem commendabo, sed dicam, quod res est, talem mihi repertum, quales meos esse ardentissime exoptem.
Deum rogo, ut tibi, Illustrissime Domine, familiaeque tuae adsit propitius favensque.
Lutetiae, XIX/XXIX Martij, MDCXXXV.
Illustr. Vestrae addictissimus
H. Grotius.

2037. 1635 maart 30. Aan L. Camerarius[5].

Illustrissime Domine,
Multis modis delectarunt me literae tuae. Nam et singularem in me benevolentiam tuam, quam merito facio maximi, abunde ostendunt et dulcissimae amicitiae, quae mihi cum viro nobilissimo Ioachimo Camerario, filio tuo[6], intercessit semperque mansura est, sensum mihi innovant et defuncti affinis mei Reigersbergii[7]

1 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 4. Gedrukt *Epist.*, p. 140. Geadresseerde is niet - zoals de uitgave der *Epist.* aangeeft - Bengt, doch diens vader Johan (zie over deze no. 1923, p. 242 n. 2).
2 No. 2017.
3 Nicolaes van Reigersberch.
4 Waarschijnlijk Bengt; vgl. no. 1989, p. 334 n. 2.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 140. Voor geadresseerde zie no. 1975, p. 308 n. 4.
6 Betreffende Joachim Camerarius, Ludwigs zoon, zie II, p. 505 n. 10.
7 Johan van Reigersberch (†1632).

gratam complectuntur memoriam et super injuncta mihi legatione, in qua nihil tanti facio, quanti tibi, viro tanto, me factum esse collegam, gratulatione perfunguntur et multa me docent, quae juvet didicisse. Quare enixe te rogo, ut credas nihil mihi talibus literis accidere posse gratius. Id enim si noris, ut sponte sua ad beneficia conferenda promptus tibi, generis tui ingenio, est animus, non omittes, quantum res tuae ferent, me beare.

Excellentissimus Dn. cancellarius[1] aut jam Meti est aut cras eo veniet per Galliam Caletum, inde porro ad vos atque illac Saxonicas in partes abiturus; cujus consilii sui causas, nempe ut operam det, ne qua cum Caesare[2] instituatur pactio, quae corpus Protestantium laceret, utque bellum, si opus sit geratur majore quam antehac consensione, regi[3] cardinalique[4] significavit simul duo indicans et res festinationem itineris poscere et se ipsos salutandi mandataque coram accipiendi singulari teneri desiderio; utrum autem utri praeferre debeat, ipsorum se facere arbitrii.

Rex ita quidem rem ipsi reliquit liberam, ut tamen, si commodum est, eum invitet, omniaque in adventum ejus, de quo tamen nihil certum habeo, parantur magnifice. Si huc veniat et coram ipse pro summa non minus rerum cognitione quam potestate, tollat difficultates, quae novum fedus morantur hactenus, erit quod gaudeam me levatum molesto fasce ac proinde laetiore posthac otio fruiturum.

De eo federe quod Gallos inter et Batavos cusum a Charnassaeo[5] est, fervent et heic et per Germaniam rumores. Et multi, qui quod volunt facile credunt, brevi intra Atrebatum vicinosque fines visuros se Gallica signa spe velut certa praesumunt; quo magis aveo videre pacta, quae sicut spem facere professae hostilitatis non dubito - is enim ab aliquot annis mos Gallis fuit - ita obstringi ad id definiti promissi vinculo regem non puto.

Talia autem bella, quibus pars sociorum magis magisque implicetur et auxilia duris minusque ad res suas tutandis aptis legibus redimat, pars autem sociorum altera extricare se cum velit possit, quantum periculi celent non latere te persuadet mihi summa, qua polles, rerum experientia et ipsa, quam ad me misisti, epistola satis id loquitur.

Wormatiae conventus nihil ferme eximium egit, nisi quod inter ducem Bernhardum Vinariensem[6] et Ordines de imperio militari ipsi mandando conciliatore Dn. cancellario convenit.

Saxonicorum Ordinum miror prudentiam, qui ab electore[7] consilium postulari suadent, ne quam seorsim pacem faciat, sociorum omnium praesertim Suetiae tam insigniter meritae de Germania habeat rationem non exclusa etiam a pace Domo Palatina, aemulatuum inter Austriacam Domum et Francicam, ne aut se aut Germaniam esse velit participem, multaque alia egregia.

Masarinus[8] aliique suadent regi, ut Lotharingiam munimentis praecipuis

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Ferdinand II.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 De Richelieu.
5 Hercule de Charnacé; betreffende het verdrag zie no. 1813, p. 94 n. 6.
6 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar.
7 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
8 Giulio Mazzarini; zie over hem no. 1977, p. 313 n. 5.

nudatam domino[1] reddat. Ego neque regem neque cardinalem tam dejecto esse arbitror animo, de ea re ut cogitent. Ut non Batavos tantum sed et Anglos hostes imperatori[2] faciant, multum laborant. Id vero quamvis magnum et grave est, apud Batavos multo est quam apud Anglos effectu facilius, ubi praeter legatum ordinarium[3] ertraordinarius nunc agit Seniterrus[4], cardinali factus ex inimico carus admodum.

Laborem tuum in resarciendo federe Suedos inter et Batavos non irritum fore auguror, cum Prussici vectigalis onus ipsa consuetudo talium mitigatrix, tolerabilius effecerit. Pro curatis ad reginam et D. Skyttium literis[5] obligatum me habes.

Deum precor, illustrissime domine, te ut publicis negotiis diu servet florentemque cum omni familia praestet.

Lutetiae, XXX Martij. Cal. MDCXXXV.

Illustrissimae Dominationis Tuae semper addictissimus
H. Grotius.

In margine: A°. 1635. Script. 30 Martij Cal. nov.

2038. 1635 maart 30. Aan Willem de Groot[6].

Literas, frater carissime, tuas datas 19 Martii[7] recte accepi. Acceperitis meas et tu[8] et pater[9], ad quem scribere distuli, donec heic in certa possessione essem locatus mei muneris. Etiam de domestico malo quod inter has pompas nobis accidit, patrem non edocui tantum, sed et pro viribus solatus sum[10].

De potestate cancellarii[11] disputatio facile deferbuit. Heri cardinalem[12] vidi et reginam[13]. Cancellarius in Saxoniam abit per Galliam incertum, an in transitu visurus regem[14].

Quale sit foedus hoc novum Charnassaeo[15] fabro, scire multi avent. Inter hos ego. Utenbogardo in ea senectute evenire quod scribis incommodum[16], doleo. Quod nostri grata est illi memoria, juvat intelligere.

Quid in religionis negotio fieri debeat, non immerito quaeris et ipse nonnihil haereo. Introducere in hanc urbem mea auctoritate novam ecclesiam reformatam, odiosum

1 Karel IV van Lotharingen; zie no. 1950, p. 276 n. 1.
2 Ferdinand II.
3 Jacques d'Angennes, markies van Pougny (of Poigny); hij was sinds 1634 ordinarius gezant in Londen en overleed in 1637.
4 Henri de S. Nectaire; zie no. 2017, p. 374 n. 16.
5 Resp. no. 2035 en no. 2036.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 851. Antw. op no. 2016; beantw. d. no. 2052 dd. 9 april.
7 No. 2016.
8 No. 2014.
9 No. 2021.
10 Grotius had op 16 maart zijn dochter Maria door de dood verloren; zie zijn brief aan Willem van die datum, no. 2014.
11 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
12 De Richelieu.
13 Anna van Oostenrijk.
14 Lodewijk XIII van Frankrijk.
15 Hercule de Charnacé; zie betreffende het verdrag no. 1813, p. 94 n. 6.
16 Wtenbogaerts vrouw, Maria Petitpas, was ernstig ziek; zie no. 2032.

sit et nescio an cancellario placiturum. Deinde illi, unde mihi petendus pastor esset, ea sequuntur consilia, quae a meo proposito absunt longissime.

Etiam ea sub specie libertatis spargunt dogmata, ut mecum ipse dubitem, an non magis etiam ab illis quam ab aliis dissentiam. Alterum quod proponis de frequentandis coetibus Carentonensibus habet recti speciem ex communione, quam lutheranis obtulerunt, ut recte meministi.

Venerunt ad salutationis gratulationisque peragendum apud me officium primum Funcherus Nemausensis[1] eloquentissimus, cum Aubertino[2] hujus ecclesiae eruditissimo pastore, cui interdicta est a rege functio ideo, quod in libro de Eucharistia[3] pontificios ecclesiae adversarios nuncupasset. Rediit iterum Aubertinus ad me solus, deinde cum collega Maistresato[4], mox cum Drelincortio[5] Daillius[6], omnes hujus Ecclesiae pastores; seorsim etiam Riveti frater[7]. Scripsit et ad Marbautium[8] Amirautius[9], pastor et professor Salmuriensis, in me honorifice addito sperare se me istis controversiis aliquid allaturum temperamenti. Scripsit is de motis apud Batavos quaestionibus. Dei consilium in homine creando ait fuisse per sui cognitionem beare hominem, Christum omnibus simpliciter mortuum et Deum velle, ut omnes serventur, verum sub fidei conditione. Verum hoc non parum labefactat, cum ipsam fidem ait dari ex decreto nihil in se habente conditionis nihil respiciente, quod sit in homine vel ab homine. Semel datam fidem non everti. Cameronis[10] sententiam sequitur, ut jam multi, voluntatis actiones statuentis necessitate inevitabili pendere ab intellectus modo; unde sequitur, quod agnoscit primo homini non adfuisse vires suasiones daemonis repellendi; cui et hoc cohaeret, quod non dicit, ipsum quoque daemonis lapsum fuisse *ἄφυκτον*.

Qui ita sentiunt, quomodo peccata adversus conscientiam et maxime quod ipsi in Spiritum sanctum vocant, explicent, dictu est difficile.

Puerperium uxoris[11] felix tibi gratulor ipsique et novo partui liberisque aliis omnia precor felicia. Parentibus me commendes precor. Patris et eruditorum ac modestorum consilia ut explores, velim, quid in religionis negotio mihi sit faciendum, etiam Utenbogardi si qua se dederit occasio; illum quoque et amicos omnes saluto.

Lutetiae, 30 Martii 1635.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1 Het betreft hier hoogstwaarschijnlijk Lefaucheur uit Montpellier, van Geneefse origine; hij was in 1633 als predikant naar Parijs gekomen, nadat hij 20 jaar in Montpellier had gewoond. Hij wordt genoemd als een der predikanten, die Grotius in 1635 in Parijs hun opwachting kwamen maken. Er is wel een Jean Faucher predikant te Nîmes geweest, doch deze was reeds in 1628 overleden. Een Mich. le Faucheur uit Nîmes, door Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 23 vermeld, heb ik niet kunnen vinden.
2 Edme Aubertin; zie no. 1975, p. 301 n. 16.
3 *L'Eucharistie de l'ancienne Eglise* par Edme Aubertin. Genève, P. Aubert 1633.
4 Jean Mestrezat (1592-1657), Frans theoloog en sedert 1615 predikant van Charenton.
5 Charles Drelincourt (1595-1669), predikant van Charenton en een der meest geliefde protestantse schrijvers van zijn tijd.
6 D'Alie, predikant van Charenton.
7 Guillaume Rivet de Champvernon (1580-1651), broer van de Leidse theologie-professor André Rivet.
8 Pierre Marbault, heer van Saint-Laurens, ouderling van de protestantse gemeente van Charenton; zie II, p. 60 n. 4.
9 Moïse Amyraut (1596-1664), predikant te Saumur.
10 Voor de protestantse theoloog John Cameron zie IV, p. 4 n. 5.
11 Willems vrouw, Alida Graswinckel, had het leven geschonken aan een dochter, Titia.

2039. 1635 maart 30. Aan P.C. Hooft[1].

Nobilissime atque amplissime domine,

Morator et trico merito videar, qui ad humanitatis veraeque amicitiae plenas literas[2] legationem mihi imperatam gratulantes tam sero respondeam, nisi causam haberem, quam et ipse conjectura assequi te posse opinor, approbaturum certe non dubito.

Cum enim illi homines, qui me oderunt ideo implacabiliter, quia sine causa oderunt, etiam huic rei ad se non pertinenti obices quaesivissent, nolui aut fama adhuc dubitante gratulationes admittere aut amicis non satis liquidum praebere gaudium.

Nunc in urbem introductus, quanto cum honore maximo legati solent, a rege[3] vero etiam multo benignius quam alii auditus itidemque a regina[4], regii sanguinis principibus[5], proceribusque, eos, qui adversis meis serio indoluerunt, qui resurgentibus non ita dudum in me procellis amicitiam meam non erubuerunt, sed eam plurimis maximisque officiis palam testati sunt neque deliberantem de me fortunam in consilium vocarunt, hoc solatio fraudandos non putavi, ut videant suam constantiam animumque adversus mala immotum viri maximi Oxensternii[6] judicio probari.

Hos autem inter, vir in omni ut studiorum ita et virtutum genere eminentissime, nisi tibi principem assignem locum, tum vero ego omnibus iis dignus sim, quibus me indignum esse tu semper judicasti. Spero laborem mihi impositum et Suedico regno et Gallico, patriae etiam ei mea quae fuit, toti denique orbi Christiano, quam semper potissimam patriam duxi, fore non inutilem; idque eo opto magis, ut hac fruar de inimicis innocente vindicta sitque vobis, amicis meis, unde quamvis pertinacibus possitis ostendere, non errasse vestra de me judicia.

Deus tibi, vir nobilissime, uxori tuae lectissimae feminae[7], liberis[8] suavissimis det inoffensos vitae cursus. Idem mea et mei precantur.

Lutetiae, 30 Martii, 1635.

Tuae Nobilitatis addictissimus
H. Grotius.

2040. 1635 maart 30. Aan B. Aubery du Maurier[9].

Nobilissime atque amplissime vir,

Si non magna pridem documenta habuissem tuae in me perpetuae nec ullis interruptae casibus benevolentiae, haberem nunc recens in utroque fortunae meae vultu. Nam bonis malisque tangi alterius non illo communi humanitatis, sed propiore et strictiore animi sensu id vere est amicum praestare. Facis et hoc amice

1 Gedrukt *Epist.*, p. 141; Van Vloten, *Hoofts Brieven* III, p. 28. Antw. op no. 1967.
2 No. 1967.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Anna van Oostenrijk.
5 Vgl. 2012, p. 366 en nn. 3 t/m 7 aldaar.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
7 Hoofts tweede vrouw Eleonora Hellemans.
8 Aernout Hellemans Hooft (geb. 1630) en Christina.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 141; *Ep. ad Gallos*, p. 373. Antw. op no. 2026.

admodum, quod tuum ejusdem generis dolorem cum meo communicas[1]. Nescio enim, quomodo melius se fert sparsus dolor.

Ego non tantum cum philosophis scio natam fuisse filiam meam sub lege communis mortalitatis, sed cum Christianis certum habeo non aliud esse iter ad vitam tranquillam et perpetuam, iter ab ipso duce unde nomen illud oritur consecratum.

Quod si et tempora nostra, quae sint, respicimus, quibus non homines tantum innocentes, sed gentes totas in exilium actas videmus ad egestatem, dejectas illustres domos tot ex voto confecta matrimonia male cedentia, quid est, cur non gratias etiam debeamus Deo, non ob id tantum, quod in usuram nobis filias dedit, sed et quod eas periculis adeo crebris, adeo manifestis exemit.

Tum vero, quod triumphantibus dici solebat, idem in hac vita pompatica expedit, ut in tam propinquum mihi adacto fulmine, dicam ipse mihi hominem me esse. De altero incommodo tuo, quod innuis magis quam eloqueris, aliquid jam uxor mea ex Marbaldi uxore[2] inaudiverat. Utinam quam mihi dolet id malum tam ei possem reperire levamentum.

Uxor filiusque[3] et filia[4] te, tuam[5], tuos officiose salutant.

Lutetiae, 30 Martii, 1635.

Tuae Nobilissimae Amplitudini semper addictissimus
H. Grotius.

2041. 1635 maart 30. Aan S. Petit[6].

Legum Atticarum egregiam *συναγωγήν*[7], vir praestantissime, cum notis exquisita eruditione refertis in Germaniam mihi destinatum munus accepi in Galliam, ubi perveneram legationis causa mihi a regina[8] regnoque Suedico injunctae.

Tam saepe me beneficiis obligas, ut nova verba mihi desint ad agendas gratias consumptis jam veteribus. Ergo quid debeam pro tam benevolo animo, et pro tam eximio munere, animo melius recolam quam exprimam sermone.

Ego nunc quod reddam, nihil habeo, nisi ut Deum precer, tibi ut vitam et valetudinem et res florentes praestet, ut tranquillo in otio multa nobis talia possis procudere.

Illud addam, si qua unquam se ostendat materia, in qua possim te quanti faciam ostendere, non tibi id quam mihi gratius fore.

Vale, vir nate ad bene de literis merendum.

30 Martii, 1635.

1 Grotius had op 16 maart zijn dochter Maria door de dood verloren; Du Maurier was omstreeks dezelfde tijd getroffen door het verlies van zijn derde dochter Amélie Madelaine. Beide meisjes waren in 1617 geboren.
2 Blanche Colas de La Madelaine (†1659), echtgenote van Pierre Marbault, heer van Saint-Laurens.
3 Cornelis.
4 Cornelia.
5 Renée de Jaucourt de Villarnould.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 141. Antw. op no. 1965.
7 Petits *Leges Atticae* is begin 1635 te Parijs verschenen. Over de auteur zie IV, p. 167 n. 5.
8 Christina van Zweden.

2042. 1635 maart 30. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

UE. twee bryeven van den XIIII[2] ende XIX Marty[3] heb ick genoech op eene tijdt ontfangen. Sedert heb ick de coninginne[4] gegroet ende de heer cardinael[5].

Mijnheer de rijcxcancellier[6] is op wegh om door Vranckrijck nae Calis te gaen ende soo over Hollant nae de Saxensche quartieren. Hij heeft aen den coning[7] geschreven de redenen van zijn vertreck om te beletten alle handeling apart ende te sorgen, soo men het oorlogh moet voeren, dat sulcx met meerder correspondentie dan voor dese geschiede. Seyt reden te hebben om te spoeyen, doch alsoo oock altijdt groote last heeft gehadt om Sijne Ma[t]. te zyen ende den heer cardinael, dat hij hem refereert tot hetgunt deselve best sullen vinden. Den coning door zijne brieven noodt hem om te hooff te comen. Men prepareert hem 't hostel des extraordinaires ende coninckliijcke officieren om hem te dyenen, gelijck men doet souveraine princen, dye hyer van buyten comen. Men heeft hem oock toegeseyt een gansch oorlogschip. Dan alsoo licht daeraen yet soude mogen haperen ende retardement geven tot de reys, wenschte ick wel, dat mijnheer den prins van Orangie[8] hem 't faveur wilde doen om twee oorlogschepe nae Calis te doen gaen, om op hem te passen. Soo hij te hooff comt, soo hoop ick, dat zijne presentie veel onlusten sal weghnemen.

Van Staden[9] was bij Xenocrates[10] wel gemeent. Maer daer is wat veel tijds verloopen met mijn langsaem reyse ende zyeckte ende oock met de irresolutie aldaer. Middelertijdt can het wel zijn, dat Skytte[11], wiens intenties met dye van Thucydides[12] nyet altijdt over een en comen, de saecke anders heeft gedirigeert, hoewel ick daervan noch niet en wete.

Ick wensche te weten Rosinius[13] besogne ende wat daerop geresolveert sal werden. Ick sagh hem dese dagen bij Eusebius[14]. Seyde mij, dat Calaber[15] nae

1 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK., H 18 b. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 2009 en 2017. Niet ondertek.
2 No. 2009.
3 No. 2017.
4 Anna van Oostenrijk.
5 De Richelieu.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 Frederik Hendrik.
9 Het woord staat in de tekst in cijfer: 103.70.434.
10 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
11 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2. De naam staat in cijfer: 76.15.2.68.217.85 met de ontcijfering door Van Reigersberch erboven geschreven.
12 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
13 Schuilnaam voor Hercule de Charnacé; de naam is er in de tekst door Van Reigersberch boven geschreven.
14 Schuilnaam voor De Richelieu; er staat ‘cardinael’ door Van Reigersberch boven geschreven.
15 Schuilnaam voor Frederik Hendrik; er staat door Van Reigersberch boven geschreven: ‘pr. van Orangie’.

mij vrundelijck gevraecht hadde. Ick seyde zijne dyenaer te zijn ende blijde te zijn sijne gesindtheyt ende prosperiteyt te verstaen.

Seniterre[1] is van hyer extraordinaris in Engelant om nevens den ordinarisse[2] te arbeyden, om dye luyden mede in de ligne te trecken. Den resident, dye hyer is van Engelant[3], zyet daertoe weynigh apparentie.

Den bryeff van de heer Skytte[4] heb ick ontfangen ende hem door zijne soon[5] geantwoordt.

Nopende het Spaensche goed bij de onsen genomen ende behouden, totdat hetselve in Engelant zijnde een neutrael landt is gecomen[6], is mijne opinie, dat hetselve dyen moet volgen, dye het door het recht van oorlogh becomen hadde, volgens hetgunt bij mij is getracteert de Iure belli et pacis lib. III cap. VI, § 13 ende cap. IX § 2[7]. His adde Valerium Maximum Lib. V C. II. 6[8], Excerpta de Legationibus ex Diodoro Siculo, fragmento III[9] et ex Polybio, fragmento ibidem tercio[10].

De Polen hebben in haere procuratie weder den tytel van coning van Sweden gebruyckt ende van de twee rijcken daerin doen sprecken als de haere, waerop de consternatie voor een tijdt is gesteuyt.

Mij sal lusten te weten, wat dye twaelff schepen van Duynkercken sullen uytrechten[11]. 't Advys van Gracchus[12] van den keyser[13] volck te ontrecken is zeer goedt ende sal nyet vergeten werden. Wilt continueren met presentatie van mijnen dyenst aen Neeff[14] in behoorlijcke termen.

1 Henri de S. Nectaire; zie no. 2017, p. 374 n. 16.
2 Jacques d'Angennes, markies van Poigny; zie no. 2037, p. 399 n. 3.
3 Henry de Vic of René Augier; zij waren beiden in Parijs. Zie no. 2033, p. 393 en nn. 8 en 9 aldaar.
4 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
5 Benedikt; de bedoelde brief is no. 2036.
6 Vgl. no. 2009.
7 Zie de editie B.J.A. de Kanter-Van Hettinga Tromp. *Hvgonis Grotii De Ivre Belli ac Pacis libri tres In qvibvs ivs natvrae & gentivm: item ivris pvblici praecipva explicantvr*, Lugduni Batavorum MCMXXXIX, resp. p. 689 en p. 718.
8 *Valerii Maximi Dictorum Factorumque Memorabilium libri novem Ad optimas editiones collati Praemittitur notitia literaria Accedit index Studiis Societatis Bipontinae Editio Accurata* Biponti Ex typographia Societatis MDCCLXXXIII, p. 251.
9 Diod. Sic., *ΒΙΒΛΙΟΘ. ΙΣΤ.*, XXVIII 13. Zie *Excerpta Historica iussu Imp. Porphyrogeniti confecta ediderunt U. Ph. Boissevain C. de Boor Th. Büttner-Wobst Volumen I Excerpta de Legationibus edidit Carolus Boor Pars II Excerpta de Legationibus Gentium ad Romanos* Berolini Apud Weidmannos MCMIII, p. 397; in de - waarschijnlijk door Grotius gebruikte - editie van Ursinus:

ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΚΛΟΓΑΙ ΠΕΡΙ ΠΡΕΣΒΕΙΩΝ.
Ex Libris Polybii Megalopolitani Selecta De Legationibvs; Et alia Quae sequenti pagina indicantur: Nunc primùm in lucem edita. Ex bibliotheca Fvlvil Vrsini. Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini. M.D.LXXXII, p. 314.
10 Polybius *ΙΣΤΟΡΙΩΝ* XVI 25; Boor, *Excerpta de Leg.* I, p. 39; Ursinus, *Ex Libris Polybii Selecta de Legat.*, p. 6 vv.
11 Vgl. no. 2009.
12 Schuilnaam voor Frederik Hendrik; de woorden ‘prins van Orangien’ zijn er in de tekst door Van Reigersberch boven geschreven.
13 Ferdinand II.
14 Frederik Hendrik; zie voor deze aanduiding J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg* in *Nederl. Archievenbl.* 1962 - 1° afl., p. 40.

Ick dancke Turnus[1] van zijne affectie ende bidde, dat de saecke[2] magh gevordert werden, alsoo mij daeraen veel is gelegen.

In absentie van den heer rijcxcancellier meent men dat de vice-directie sal sijn bij den Rijngraeff Otto[3], dye oock gouverneur-generael is gemaeckt van alle, dat de Sweden in dye quartieren besitten.

Ick bidde oock om mijne gebyedenisse aen mijnheer Van der Mylen[4]. UE. behoeft zijne lange relatie nyet te excuseren. Soo dye langer zijn, hoe mij liever ende sal nyet laeten uE. wederom van alle, 'tgunt dyenst can doen, te adviseren.

Tot Parijs de XXX Maert XVI^{C}XXXV.

Adres: Mijn Heer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 Martij 1635 wt Paris.

2043. 1635 april 1. Aan A. Oxenstierna[5].

Trevirorum urbem Gallis ereptam pro certo habet cardinalis[6] aula; Lagrangius[7] negare et pernegare non desinit. Fuit enim heri apud me; quo minus est, cur ei credam affirmanti prope eadem, quae pater Iosephus[8] dixerat. Illustrissimam Excellentiam Vestram, si inter regnum Gallicum et Suedicum conveniret de pace aut pactione cum Caesare[9] non instituenda nisi communi consensu et in eo, ut haberetur ratio impendiorum Suedicorum Maguntiacique tutelam rex[10] susciperet, nihil ultra postulare; quibus id ultro addidisse regem velle se et si pace redderetur Maguntiacum, etiam damnum, quod in eo factura esset Illustrissima Excellentia Vestra, sarciretur. Ego quod cardinali dixeram repetii: esse quidem illa praecipua, sed injuncta mihi et alia, a quibus discedere non possem.

Cum et de pecunia auxiliari injecissem sermonem, ejus ne teruncium quidem sperandum dicebat, fine tamen colloquii ad rem eandem delapso addidit, siquid rex dare vellet, id daturum liberaliter, sine ulla obligationis necessitate.

De negotio, quod Spiringio[11] fuit exhibitum, mirabatur ut plane ignarus. Ut directionis nomen Illustrissimae Excellentiae Vestrae conservaretur, multum ajebat a se et Feuquerio[12] laboratum eorumque opera rem confectam. Electoris Saxonis[13] referebat verba in Illustrissimam Excellentiam Vestram aspera, neque illum hac pacifica in speciem actione alio tendere quam ut totius Euangelici cor-

1 Schuilnaam voor Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam.
2 Grotius stelde pogingen in het werk zijn achterstallig salaris als pensionaris van Rotterdam alsnog uitbetaald te krijgen.
3 Otto (1578-1637), wild- en Rijngraaf.
4 Cornelis van der Myle.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 141; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 28. Beantw. d. no. 2059.
6 De Richelieu; op 26 maart was de keurvorst van Trier, Philip Christoph von Sötern, met zijn hoofdstad in handen van de Spanjaarden gevallen.
7 Jac. de la Grange aux Ormes, Frans gezant in Duitsland; zie no. 1960, p. 290 n. 3.
8 Over père Joseph zie no. 1975, p. 309 n. 12.
9 Ferdinand II.
10 Lodewijk XIII.
11 Petter Spiring Silvercrona; zie no. 1971, p. 304 n. 3.
12 Manasse de Pas, markies van Feuquières, buitengewoon gezant van Frankrijk in Duitsland.
13 Johann Georg, keurvorst van Saksen (1611-1656; geb. 1585).

poris in se transferat directionem. Ego vero testabar existimare me Saxonem re ipsa appetere pacem, si modo eam tutam satis reddere possit multis in ejus societatem perductis.

Mitti hinc virum nobilem dicebat in Suetiam unde jam discessisset Davausius[1]. Sermones multos cum D. Skytti filio[2], ut rescivi, miscuit et quantum conjicere potui suasit ei quamvis a patre in Angliam vocato, heic ut subsisteret. Sed is juvenis et patris praecepta et mea secutus consilia abiit.

Cum Heppio[3] quid moliatur, nescio. Inter alia quae attuli, cur Suedis pecunia auxiliaris negari non deberet, quamvis in Germaniae usus militem rex aleret, Hollandorum exemplum attuli, quibus praeter xii militum millia duos milliones hoc anno rex promitteret; et cum diceret desiturum regem haec dare, si ipse hostilia in Hispanum[4] captaret, respondi nihilo magis imperatoris[5] hostem esse regem quam Hispani.

Custodem sigillorum Francicorum[6] vidi; magni facit Illustrissimam Excellentiam Vestram et ait velle id se rebus posse ostendere. Puto eum ex animo loqui. Est enim honestorum studiorum et priscae probitatis; sed ipsius auctoritas majore potentia premitur.

Paratur in hac urbe - ubi rex sub ipsum Pascha futurus creditur, nam hactenus ad S. Germani vicum agit - hospitium Illustrissimae Excellentiae Vestrae domus destinata omnibus extraordinariis legatis, et ajunt admissionales cuncta fore magnifica. Comes Suessionensis[7] mandatum habet obviam eundi Illustrissimae Excellentiae Vestrae. Praecurret ut ipse dicit Lagrangius. Ego simul sciero ex duobus itineribus, utrum sit institura Illustrissima Excellentia Vestra, quam potero celerrime eam ut videam operam dabo. Duo metuo, ne ea Illustrissimae Excellentiae Vestrae proponant, quae accipere parum ex usu sit, recusare odii plenum, deinde ne properanti variis obtentibus injiciant moram. Sed ea est tam exercitae mentis prudentia, ut rebus etiam difficilioribus apta remedia facile sit repertura. In quo acquiescam et super omnia in divino praesidio, quod Illustrissimae Excellentiae Vestrae, Illustrissime et Excellentissime Domine, perpetuum precor.

23 Mart./Cal. April. 1635.

2044. 1635 april 2. Van Willem de Groot[8].

Frater optime,

Vidi eas quas ad parentem XXIII Martij[9] misisti litteras, tam tui quam nostri

1 Claude de Mesmes, graaf van Avaux (1595-1650), Frans diplomaat, sedert 23 juni 1634 buitengewoon gezant in Denemarken, Zweden en Polen. Van een voortijdige terugroeping is mij niets bekend; De Mesmes bewerkte in september 1635 een wapenstilstand van 26 jaar tussen Zweden en Polen.
2 Bengt Skytte, zoon van Johan; zie over hen no. 1923, p. 242 n. 2.
3 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk.
4 Philips IV van Spanje.
5 Ferdinand II.
6 Pierre Seguier (1588-1672), sedert eind februari 1633 zegelbewaarder.
7 Louis de Bourbon, graaf van Soissons (1604-1641).
8 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr., Aanw. 1911, XXIII no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2021; beantw. d. no. 2056.
9 No. 2021.

consolatorias, ex quibus gratissimum mihi fuit intelligere te filiae[1] amissionem eo ferre animo, qui philosophiae praeceptis imbutum, rebus adversis exercitatum et, quod Christianorum proprium est, in resurrectione spem ponentem decet. Et quis scit, an non et hoc modo patientiam tuam experiri Deus voluerit? ut te primum bonis, deinde et dignitatibus exutum, nunc etiam filia orbare constituerit, et in omni tentationum genere fidelem reperiens aliis te bonis novisque dignitatibus efferre, familiam vero tuam felici nepotum subole augere ac defunctae vicem supplere decreverit. Mihi certe hoc verisimile fit, cui et tua de filia saeculo exempta legenti in mentem venit ejus, quod Sapientia. c. IV. vers.: 11.[2] palam facit, rapi nimirum aliquos e medio, ne malitia mutet intellectum aut ne fictio - vel ut alii malunt fraus - decipiat animam illorum addita etiam hac ratione, quod Deo ista placuerunt animae, et propterea properaverit educere illas e medio iniquitatum.

Sed ad alia veniamus. Ex eorum, quae de Meusnerio[3] in mandatis dederas, non fui immemor, itaque haeredes Stoutenburgii[4] conveni, qui tamen se haeredes negant. Ii de credito Meusnerii sibi non constare et inverisimile esse, ut tanto temporis spatio suum non receperit, contendunt, legatim vero in codicillis factum nullam post tabulas testamenti, quarum memineras, firmitatem habere. Meusnerium, siquid petere velit, Bruxellis, ubi utensilia, ubi alia ejus bona fuerint, id facere debere: nullam se ex testamento Stoutenburgii, utpote materno elogio exhaeredati, haereditatem hic crevisse asserunt. Ego hoc insuper scio, viduae Brantvicensi[5] necdum solutam sex florenorum millium sortem cum usuris, quam Groeneveldio defunctus cum uxore debuit, cujus nomine adversus Stoutenburgii viduam[6] lis instituta est, quam ego etiamnum prosequor. Quare ut et te et me uno verbo absolvam, ego hic nullam depectionis ineundae rationem invenio, et illi suadeo auctor sis, ne se vana spe lactet, nam, ut judicium intentando quicquam proficiat, id vero ego nunquam credam, et te ejusdem esse sententiae epistola tua ostendit.

Eorum, quae in Galliis geruntur, rogo me aut ipse aut, si vacare non potes, filius[7], saepiuscule certiorem faciatis, ut occasio mihi praebeatur rescribendi, quae hic agi intelligo. Nunc nihil fere est, nisi quod penultima Martii in conventu Ordinum Hollandiae vicerunt ea suffragia, quae faedus cum Gallis pangendum censuere. Trajecti hodie ea de re comitia habentur. Fabula ursi cujus Comminaeus[8] meminit, omnibus hic in ore est, et ridentur consilia ea, quae nondum teneant, dividentium.

1 Grotius' dochter Maria was op 16 maart 1635 overleden.
2 Het boek der Wijsheid IV 7 vv. handelt over de vrome en de vroege dood; de door Willem de Groot aangehaalde plaats luidt: raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius aut ne fictio deciperet animam illius.
3 Meusnier, gewezen dienaar van Van Oldenbarnevelt; vgl. no. 2047, p. 411 n. 7.
4 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, was in 1634 te Brussel overleden.
5 Anna Weijtzen, vrouwe van Brandwijk en Gijbeland, weduwe van de in 1623 onthoofde Reinier van Oldenbarnevelt, heer van Groeneveld.
6 Willem van Oldenbarnevelt was eerst gehuwd geweest met Walburg van Marnix, dochter van Philips van Marnix van St. Aldegonde, die zich van hem liet scheiden, toen hij na de mislukte aanslag op het leven van prins Maurits naar de Zuidelijke Nederlanden gevlucht was. In Brussel is hij hertrouwd met een Mechelse, wier naam mij niet bekend is.
7 Wellicht Cornelis, Grotius' oudste zoon.
8 Philippe de Comines - Cominaeus - (1447-1511), heer van Argenton, Frans historicus en staatsman. Hij beschrijft de geschiedenis van Lodewijk XI en Karel VIII over een

Pater[1] satis belle valet, mater[2] languidiuscule. Didericus tuus[3] duplici tertiana aliquandiu laboravit, sed inedia et medicamentis oppugnata febris vires remisit, ita ut die Sabbati - cum eum vidi - proxima, vix ulla superfuerunt reliquiae.

Vale cum uxore et Liberis a me meaque[4].

Hagae 2 Aprilis 1635.

Cornelii litteris ne jam respondeam,
tempus non fert; prestabo id alias.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, Ambassadeur de Suède A Paris.

In dorso schreef Grotius: 2 April n. st. 1635 W. de Groot Van Meusnier.

2045. 1635 april 2. Van Petter Spiring[5].

Nach dienstfreundtlicher Salutation seindt Ir. Excell. meine bereitwilliege dienste jeder Zeit bevor.

Dies weniege an Ir. Excell. geschicht umb zu berichten, dasz Ich an hero Gott Lob wohl angelanget bin undt meine Reise weiter nachero Preysen vortstellen thue, Lebe auch der gutten hoffnung, Ir. Excell. meinen Lesten an H. Johan Heuft[6] wohl wirdt spediret haben undt ich mich gegen Ir. Excell. vor solche fragende bemeuhe ganz freundtlich bedancken thue undt wolle Ir. Exc. hiemit weiter dienstfr. ersuchet sein mier nacher Preusten oder meinem Bruder H. Isaac Spieringk[7] wasz leste in den Supsidiën undt sonsten in ein undt anderen passirt, auch wodurch mein Arrest in Franckreich sey undt verfrossen umbeschneeret (?) grosgünstigst avisiren.

1 Jan de Groot.
2 Aeltgen van Overschie.
3 Grotius' derde zoon; hij bevond zich voor zijn studie in het vaderland, waar hij vestingbouwkunde leerde bij Johan van den Bosch.
4 Alida Graswinckel.
5 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 13. Orig. eigenh. ondertek. Petter Spiring Silvercrona, van Hollandse origine, was raad van financiën van Zweden.
6 Johan Heufft, bankier te Parijs en agent voor Zweden.
7 Isaac Spiring was evenals zijn broer raad van financiën in Zweedse dienst in Duitsland.

Womit Ir. Excell. zu dessen angenehmen diensten verbleibe nebenst Gottlicher Protection getrewelich empfehlende

Datum Alten Stettin, den 23 Martij/3 April A^{o}. 1635.
Ir. Excell.
dienstgefliesZener
Petter Spiering.

2046. 1635 april 4. Aan J. Witte[1].

Belli mala, vir nobilissime et amplissime, etiam hoc praeter caetera incommodi adferunt, quod inter amicos literae et difficilius et tardius commeant. Nam tuas Ianuario scriptas, Aprili accipio destinatas in Germaniam ipse jam in Gallia vivens, reginae[2] regnique Suedici legatus.

Cum scirem, quantum in consiliis Gallicis aut promovendis bonis aut noscendis malis momentum esset ad res totius Christianitatis, delectatus etiam multorum virorum et bonorum et non mediocriter eruditorum in Galliis amicitia, ita credideram semper, cum in patria vivendi cum dignitate locus mihi nullus esset, nullam mihi contingere posse sedem quam in Gallia meis studiis communibusque negotiis aptiorem. Et cum intellexissem iam Hamburgi non abscedere a mea hac voluntate Excellentissimi cancellarii[3] destinata simulque praeviderem ab adversatoribus in patria meis, quorum in me odium implacabilius est, quia sine causa est, exspectandum mihi, quicquid malitia suggerit, quo minus homo ab ipsis dispretus et conculcatus ad dignitatem non modo tantam, sed vel aliquam pervenirem, ita ad ipsum ire constitui, ut propositum hoc meum et D. Salvium[4] et D. Aysemam[5] ipsum etiam hospitem meum[6] et familiares meos celarem, gnarus saepe amicos etiam officiosa voluntate dum aliis fidunt, ea ut emanent efficere, quae ignorari quantum attineat ipsi, multorum ad rem pertinentium ignari nequeunt intelligere.

Neque me fefellit conjectura. Nam rumore expetitae iterum a Danis operae meae tam diu sustentati sunt qui mala mihi, quia fecerant, volebant, donec ad Excellentissimum cancellarium pervenissem et ab eo exceptus essem sane quam honorifice.

Tum vero undique insurgere procellae. Sed multo magis ubi volitavit fama id agi, ut legatus in Galliam mitterer. Non credas, quae tum tempestates surrexerint!

> Una Eurusque Nothusque ruunt creberque procellis Africus[7].

Haec ubi frustra fuere apud viri vere constantis animum, in Galliam ut veni, tum vero iidem laborare, ne a rege[8] admitterer, ita ut legatum regium decebat.

1 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 7. Gedrukt *Epist.* 142. Betreffende geadresseerde, Johan Witte(n), zie p. 154 n. 4.
2 Christina van Zweden.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Johan Adler Salvius, gezant van Zweden in Duitsland; hij resideerde te Hamburg.
5 Foppe van Aitzema († 1637), resident van de Staten-Generaal bij de Hanzesteden en verblijf houdende te Hamburg.
6 Assuerus Matthisius; zie over hem p. 72 n. 10.
7 Vergilius, *Aen.* I, 85.
8 Lodewijk XIII.

Id quoque tam male illis successit, ut non modo ad solita honoris nihil defuerit, sed et rex per domesticos primum, deinde ipse mihi voce, vultu gestuque significaverit, nullum ad se mitti potuisse, qui esset acceptior. Princeps Condaeus[1], ut eum adii, postridie me domi meae resalutavit multaque alia mihi evenerunt, quae enuntiare nolim nisi apud amicum et fidum et veterem. Ac ne huic quidem dicerem, nisi ut ipsi, cui probari omnia mea percupio, constarent consiliorum meorum rationes.

Quae mihi tuo nomine renuntiavit uxor - nam memoria valet - recte intellexi et cum sermonibus ante inter nos habitis contuli. De funiculo triplici non improbo et multa video, quae eo ducunt. Intellexisti de Philippiburgo[2]. Intellexisti de Treveris[3]. Multa possem addere alia, si coram loqueremur. Iungi inter vicinos commercia quis est, qui malit quam qui de mari libero[4] scripsi? eoque in genus humanum merito multorum tamen in me concitavi odia? sed quae spes ut tuta ea sint atque florentia, quamdiu Germania partim bello fervet partim bellum per regiones obambulans exspectat? Video mercatores optimos ac prudentissimos perindeque videntes periculum etiam lucra, quibus inhiant, omittere, dum damna metuunt.

Cum Polono[5], quid nobis futurum sit, haud facile dixero, sed initia colloquii displicent repetito a Vladislai legatis nomine pridem apud Suecos oblito. Neque tamen ita fuere hactenus experimenta, ut Polonos Suedi nimium metuere debeant; sed expediti illi Russico simul Turcicoque bello facile id nobis negotii facessere possunt, ut Germanis cum maxime laborantibus minus in nobis sit futurum praesidii. Haec in amici sinum effundere non dubitavi, unde vir prudens facile colliges, quid sperari quid metui debeat. Ego si quid contribuere ad utilitates publicas possum, scis quam privata contemnam, quam ne offensarum quidem in rebus honestis sim metuens.

Tibi amicisque nostris ac benevolentibus omnia precor prospera et ut sine vestro malo mala haec publica transeant. Notarum, ubi opus erit, meminero.

XXVI Martii/IV Aprilis 1635.

In Batavos si iveris, reperies ibi senatorem egregium Reigersbergium[6], uxoris meae fratrem, in quo eadem, quae in me reperturus es. Scribam ad ipsum, ut te sciat a me magni fieri.

1 Henri de Bourbon, prins van Condé (1588-1646); Grotius had hem in 1601 opgedragen zijn *Hvgonis Grotii Sacra in qvibus Adamvs Exvl tragoedia aliorvmqve eivsdem generis carminvm cvmvlvs consecrata Franciae Principi Ex Typographio Alberti Henrici*, Hagae Comitatensi. Ter Meulen-Diermanse, no. 21.

2 Op 24 januari was het rijk bevoorrade Philippsburg in handen van Ferdinand II gevallen tot grote consternatie van de Franse regering.

3 Vgl. no. 2043, p. 405 en n. 6 aldaar.

4 *Mare libervm sive de ivre qvod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio, Lugduni Batauorvm*, Ex Officinâ Ludovici Elzevirij. Anno M.DI.IX. [1609]; Ter Meulen-Diermanse, no. 541.

5 Wladislas VII (IV), koning van Polen (1632-1648; geb. 1609, gest. 1672 aant.).

6 Nicolaes van Reigersberch.

2047. 1635 april 5. Aan Willem de Groot[1].

Una haec epistola, frater dulcissime, et patri[2] et tibi gratias aget, quod dolorem nostrum noluistis vestri expertem esse solatii[3]. Deus de caetero propitius nos respiciat, cui nos victimam istam ducti, non tracti obtulimus.

Iosephus[4] spero hoc Paschate prodibit: miror pridem nihil me de eo intelligere. Scribo ad Vandenbosschium[5] literas, quae gratias agendo simul pro filio rogant. Ingrati non erimus.

Ad comitem Hohenloïum[6] misi literas. De Meusnerio[7] aliter rem urgeri nolo, nisi ipsis gratum sit et aequum existiment de impendiis probatis ei satisfieri et addi aliquid pro operis, quanquam scio illum defuncto[8] circa extrema tempora displicuisse, quod ipso invito iisset in Galliam.

Contarenum[9] et patriae et gentis nomine et ipsius facio maximi, et multum ejus in me benevolentiae debeo. Cum Gallia negotium meo labore eo perductum est, ut si venerit huc - quod propediem futurum speramus - D. cancellarius[10] facile dedolari possit. Pauci, quid agatur, intelligunt.

Corvino[11] pro mei amore et consilio gratias ago.

Lutherani vix ulli sunt, qui cum reformatis Galliae jus communionis colere cupiant, nisi forte ex academia Helmestadiensi omnium modestissima. Sed unde mihi talem? Itaque adhuc haereo.

Facilis fuit illa inter Gallos et Batavos nondum captarum rerum divisio; sed illud de sola Romanensi religione multum periculi post se trahit.

Numerorum notas aut *ἀντωνομασίας* velim ipse fabrices, quales tibi putas fore aptissimas. Ego missas, ubi opus erit, subsequar.

Vale cum parentibus[12], uxore[13], liberis, amicis.

Lutetiae 5 Aprilis 1635.

Velim mittantur mihi duo exempla libri, quem scripsit Episcopius adversus Romanenses[14] Rogo te, mi frater, ut exspectatum diu a me testimonium de con-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 852. Antw. op nos. 2028 en 2029; beantw. d. no. 2058.
2 Jan de Groot.
3 Grotius' dochter Maria was op 16 maart 1635 overleden.
4 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvlielmvm Blaev, MDCXXXV, waarin Grotius Joseph als onderkoning van Egypte ten tonele voert. Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
5 Johan van den Bosch, luitenant-generaal van de artillerie.
6 Georg Friedrich; vgl. no. 2028, p. 386 en n. 8 aldaar.
7 Meusnier, een gewezen dienaar van Willem van Oldenbarnevelt; zie III no. 1150, p. 132 n. 1 en no. 2014, p. 369 en n. 12 aldaar.
8 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, was in 1634 te Brussel overleden.
9 Alvise Contarini di Nicolo († 1653), Venetiaans gezant in Parijs; hij had die functie tevoren in Den Haag bekleed.
10 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
11 Johannes Arnoldi Corvinus; zie over hem III, p. 348 n. 10 en IV, p. 380 n. 8.
12 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
13 Alida Graswinckel.
14 Simon Episcopius, *De rechte Ovtheyt van Seven Propositien of Articvlen, Dienende tot bewijs, dat de teghen-woordige Roomsche Kercke, af-gheweken is van het Gheloof ende van de practijcke van de Oude ende alder-eerste Kercke Jesu Christi, die nae der Apostelen tyden, vierhondert iaren langh gheweest is, en gheduert heeft. Met een Voor-reden, aen-wijsende der ghepretendeerde Catholijcken Doolhof. Ende een bij-voeghsel van haer Vaghevuyr.* Tot Rotterdam, By

sessione Rotterodamensium super mandati finibus a me custoditis quamprimum habeam.

2048. 1635 april 5. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

UE. brief van den 26 Marty[2] is [mij] wel ter handen gecomen. Wij verwachten hier vast mijnheer den rijcxcancellier[3] ende hoopen sijne comste sal sijn voor het vertreck van den coning[4], die men seit, dat in 't midden van de Paeschweeck gaet nae Picardië. Men sal haest sien, oft het sal sijn om het oorlog te beginnen ende sick over 't verlies van Philipsburg ende Trier[5] ernstelijck te resenteren.

De clausule, daeraen Romulus[6] sich stoot, is van bedencken ende een middel om mettertijdt alles aen de Latou[7] te brengen. Van de Lely[8] soude ick licht van opinie sijn, dat daer niet veel desseings en is. Wij moeten sien, oft de doot van den grooten thesorier[9], die men ons hier doet geloven, iet ten beste sal opereren. Den eertsbisschop[10], soo ick verstae, is genegen tot een parlement, waeruit veel goeds soude connen ontstaen.

't Gunt uE. adviseert van Ierlant sal andere Nederlanders scrupuleux maecken om met dat volck te handelen.

Nopende Staaden[11] hebbe bij mijne laeste[12] uE. conform de waerheit geadviseert. Den tijdt is voorbij. 't Sal Thucydides[13] leedt sijn, die niet Appolsch en is. Op 't stuck van dat tol[14] vallen oock de consideratie van die twee verscheiden. Sal garen verstaen, in wat poincten hetselve daer staet.

UE. doet wel bij alle discoursen aen de Aerbesieluiden[15] te toonen, dat

1 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK., H 18 c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 2031.
2 No. 2031.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Vgl. betreffende Trier no. 2043, p. 405 en n. 6 aldaar; voor Philipsburg zie men no. 1969, p. 301.
6 Schuilnaam voor Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg (1582-1641); hij had de wapenhandel zowel onder prins Maurits als onder diens tegenstander Ambrosio Spinola geleerd. Daarna was hij in Deense dienst gegaan, waaruit hij zich in 1626 liet ontslaan om in dienst van Ferdinand II over te gaan, die hij in 1630 wederom verwisselde voor die van de Zweedse koning Gustaaf II Adolf. Ten gevolge van steeds stijgend ongenoegen met Oxenstierna keerde hertog Georg zich tenslotte op 31 juli 1635 ook van Zweden af. Zie over hem ook no. 1849, p. 138 n. 9.
7 Schuilnaam voor Frankrijk.
8 Codenaam voor Engeland.
9 Op 13 maart 1635 was Richard Weston, graaf van Portland (geb. 1577), lord high treasurer, overleden; zijn opvolger werd op 6 maart 1636 William Juxon; vgl. no. 2075 en de desbetreffende aantekening.
10 William Laud, aartsbisschop van Canterbury.
11 Het woord staat in de tekst in cijfer: 103.95.234.1006.323.
12 No. 2042 dd. 30 maart.
13 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
14 Het woord staat in de tekst in cijfer: 115.289.68.59.7.
15 Aer(t)besie is een codenaam voor Zweden.

Justinus[1] om Aristoteles[2] niet belust en is hebbende nu andere occupatie als van die philosophie.

Mijne sollicitatie alhier sal ick mijnheer den rijcxcancellier, hier sijnde overgeven, die het rouste tamelijck wel geprepareert sijnde de schaef daerover magh laeten gaen. Te minder sal ick hebben te verantwoorden.

Men moet beletten, dat op dat schrijven van Serranus[3] nopende den resident[4] niet en werde geantwoordt. Den resident is alrede wedergeroepen om ellewaert gebruict te werden, maer soeckt door die luiden hulp om te blijven.

Van de Asseurantiecamer sal ick garen vernemen, wat comen sal.

D'heer Contareni[5] toont mij groote vrundschap, die ick soecke met alle middelen te kennen. Had ick een exemplair de Portuum Investigatione[6], bij mij eertijds aen sijn oom[7], doen hier mede ambassadeur sijnde, gededicеert, ick soude 't hem schencken.

Ick bidde om mijne gebiedenisse aen de bekende heeren ende vrunden.

Den 5 April 1635.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 5 April 1635 tot Paris; versouckt een exemplar De Portuum Investigatione.

2049. 1635 6 april. Van M. le Blon[8].

Mijn Heer,

Beyde uE. aengenaeme van den 20. end 27^{en} marti zijn mij met d'incluse van uw vrouve d'ambasatrice seer wel geworden. Verblijde mij te verstaen, hoe uE. g'axeptert en naederhandt van den coninck[9] selfs gewellecomt wierd, also mij de voorreden geschreven waeren van de difficulteyten, die men gemaect hadde uE. t'axepteren voor dengeenen, die ghij waert. Van de reste mogen wij t'beste hoopen.

D'overcomste van Zijn Exelentie de heer Rijchscantzeler[10] had ick over 8 daegen in mijn advisen van Paris verstaen t'arrest van heer Spierinck[11]. Maect den ouden heer voorsichtich in dat stuck, d'welc in dese occurentie wel noodig is. Ick

1 Pseudoniem van Grotius.
2 Codenaam voor Holland.
3 Schuilnaam voor Dr. Adriaen Pauw, die zich als buitengewoon gezant in Frankrijk bevond.
4 Vermoedelijk de resident van Zweden te Parijs, Grotius' voorganger Johan Heppe; zie no. 2063.
5 Alvise Contarini di Nicolo, Venetiaans gezant in Parijs.
6 *ΛIMENEYPETIKH, sive, Portvvm investigandorvm ratio. Metaphraste Hug. Grotio Batavo*. Ex Officina Plantiniana, Apvd Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Batauae Typographum MDIC. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 407 en remarque 3.
7 Francesco Contarini.
8 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 17. Eigenh. oorspr. Michiel le Blon (1587-1656), goudsmid en etser te Amsterdam; hij was sedert februari 1635 resident in Engeland voor Zweden en de met Zweden verbonden Duitse vorsten.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.
10 De Zweedse rijkskanselier A. Oxenstierna.
11 Petter Spiring Silvercrona; zie no. 1971, p. 304 n. 3.

wenschte van hertten te verstaen deur uE., oft den heer Rijchscantzeler begeert, dat ick mij te Cales tegens Zijnne comste sal instellen ofte niet. Oock wenschten ick wel te weten, off hem mijnne wekentlijcke brieven overcomen zijn, naedemael ick verstae, dat secretaris Bender[1] overleden is, aen wien ick deselve verschreven hebbe.

Den heer ambasadeur Skytte[2] wert hier metten eersten goeden windt uyt Den Haege verwacht, also hij reysvaerdig stondt. Vermeent hieromtrent een paer maenden te doen te hebben ende vanhier naer Vranckrijck te gaen. Vermeene in Holland deur haer onvermogen end hier deur hunnen ongenegenen wille en in Vranckrijc deur hun lancksaemheyt evenveul optineren sal. Heeft hij in Holland van de subsidie vermaent, so hebben zij van den afslach in de tollen gesproken, end soo voorts.

De verscheyde advisen, die mij uE. heeft gelieven mede te deelen, zijn mij sunderlinge waerd geweest. Wenschten somwijllen - alsser wat waerdigs passeren - een woordeken van uE. secretaris[3] te mogen genieten, gelijck ick vanhier sal doen, t'eerste, dat den coninc[4] ter jacht ofte op een ballet sal gaen, d'welck toecomende dysdach sal geschieden, also de coniginne[5] haer voorgaende ballet hem wederomme vertoonen wilt ten aensien van den Franssen ambasadeur extra ordinari[6]. Dats al dat men vanhier te schrijven weet. Ditto heer ambasadeur heeft voorleden Sondach zijn publycke audientie gehad en dysdachs een secrete off particuliere ende nu donderdach bij de gedeputerde. Zijn versoeck is t'gene den ambasadeur ordinari[7] voor desen versocht en geproponerd heeft, te weeten een naedere alliantie met Vranckrijc en Holland in te gaen tegens t'huys van Oostenrijck etc. Als hij dat optineren soude, gelijc men contrarie vreest, so soude hij aenhouden om een wervinghe van 10.000 mannen, voor hun eygen geldt. Vermits zij aen die snaere niet roeren en derven wetende, dat dit leste het eerste en al de rest verderven en overhoop sou smijten.

Van de scheepsarmade is te noteren, datt men groote geruchten maect van een dingen, dat noch niet ontfangen - ick geswijge gebooren - sal worden. Deese faeme comt uyt de gemeene, dewelcke tot dien eynde uytgeperst worden boven alle ordinaire en extra ordinaire subsidiën, onder pretext van een treffelijcke vloote te prepareren tot dienst van de croon ende de gemeenten. Daerover elckeen getaxert wordt omtrent en boven hun vermogen, d'welck eenen middel is om eene notable somme vor den coninck op te brengen tot sijn merckelijc behoef, sonder te moeten gehouden wesen een parlement te vergaederen, een trec van frimantie. Maer de vloot, die der gepreparert word van omtrent een dartich scheepen, so coninx als andere ende gereet moet worden tegens t'ee(r)ste van mey toecomende, in hebbende omtrent 6 à 7000 mannen ende provisie voor een half jaer. Wort gepreparert om dry reden: t'eerste om alle de werelt te toonen, in hoe cortten tijt desen coninc sijn tanden en macht can toonen en doen blijcken oft het van noode

1 Niet nader geïdentificeerd.
2 Johan Skytte; zie no. 1923, p. 242 n. 2.
3 Niet nader geïdentificeerd.
4 Karel I van Engeland.
5 Henriette Marie (1609-1669), dochter van Hendrik IV van Frankrijk en in 1624 gehuwd met de prins van Wales, de latere koning Karel I.
6 Henri, sieur de Sennecterre - St. Nectaire - († 1662); zie no. 2017, p. 374 n. 16.
7 Jacques d'Angennes, markies van Pougny of Poigny; zie no. 2037, p. 399 n. 3.

waer ten aensien dat elckeen ter see toerust, so Spagnien als Vranckrijc en Holland; ten derde hebbende de Françoisen een ordonnantie ontfangen niet alleen voor d'Engelsche coninx schepen niet te strijcken - gelijc sij dat elckeen afdwingen willen, alsoo meester alleene van de see waeren - maer deselve selfs te doen strijcken, indien sijlieden starck genoech sijn; d'welc om voor te comen men niet minder heeft cunnen oft mogen doen als dese vloote in see te brengen om Zijn eygen seehavens te vrijden van alles dat hun mocht overcomen. Dats van alle dese vlooten t'heele secrete, daer sich uE. op verlaeten mach. En also monsr. Ogier[1] - agent van E(n)ge(l)andt tot Parijs - ontboden heeft, dat den heer Grootvaeder[2] alrede omtrent Parijs ofte den coninc was ende niet maer allenelijck was overleggende, hoe men hem best tracteren en audientie soude verleenen. End dat ick vreese, dat hem mijn schrijven, d'welck ick nu senden mochte, niet ter hand sou cunnen comen, so bid ick uE. hem den tegenwoordigen te communiceren, soot niet te laete is.

Den soone van den heer ambasadeur Skytte[3] is hier daedelijck g'arivert, dien ick stracx van een caemer en wat gelegenheyt g'acomodert ende versien hebbe. Is willens, dat ick hem bij den coninck soude brengen, om hem eenige brieven van sijn heer vaeder te mogen overleveren, daertoe ick morgen vlijt aenwenden sal om hem te cunnen believen. t'Is dengeenen, die bij uE. geweest is en nu uyt Vranckrijc comt finnalementte, off Zijn Exelentie van uE. vertrocken waere en uE. hem den tegenwoordigen niet communiceren en conde. Mocht uE. hem ten minsten desen bijgaende naerseynden bij de haestighe en beste gelegenheyt, die der bij der hand can waergenomen worden.

Indien hij daer noch is, is de vraege, of men met den heer ambasadeur Pau[4] niet en sal moeten spreken om eenige staetsche oorloogsschepen metten eersten t'ontbieden, die Zijn Exelentie in sekerheyt overbrengen conden, daer al mede tijt toe van noode is en gevoordert wordt.

Meer niet, heer en waerdigsten vrienden, als mijnne onderdaenige gebiedenissen, alsmede aen mevrou d'ambasatrisse ende uE. beyde kinderen. t'Gene gij begeert, sal ick commende weeke met kennis sien te seynden en schrijven.

Ondertuschen blijff ick

U Exelenties

g'affectionerden diener

M. le Blon.

Londen, 6 april/26 maert 1635.

In dorso schreef Grotius: 6 April le Blon 1635.

Bovenaan de brief: acc. 11° apr. n. st. 1635.

2050. 1635 april 7. Van M. de Pas de Feuquières[5].

1 René Augier of Oger; zie no. 2033, p. 393 n. 9.
2 Misschien de Engelse gezant burggraaf John Scudamore?
3 Bengt; vgl. no. 2043, p. 406 n. 2.
4 Adriaen Reyniersz. Pauw; zie no. 2031, p. 390 n. 5.
5 Gedrukt *Lettres et Négociations du Marquis de Feuquières, Ambassadeur Extraordinaire du Roi en Allemagne, en 1633, & 1634*, Amsterdam, chez Jean Neaulme, M.DCCC.LIII, tome

Monsieur,

Je serois indigne de l'amitié que vous m'avez promise, si dans la rencontre

III, p. 64 vv. Beantw. d. no. 2083. De schrijver, Manasse de Pas, markies van Feuquières (1590-1640), Frans diplomaat, was belast met een missie in Duitsland.

de la lettre que monsieur le chancellier[1] m'a prié de vous faire tenir, je n'y ajoutois celle-ci pour vous renouveller les assurances de mon très-humble service, duquel j'ai bien eû du déplaisir de ne vous avoir pû donner des preuves en attendant votre arrivée à Paris, où je crois que je ne vous eusse pas été tout-à-fait inutile pour y faciliter votre négociation.

Par la dernière conférence que j'ai eue avec son Excellence, nous avons tellement avancé le traité de Bensfeld[2], que je crois que la lettre ci-jointe[3] vous lévera une grande partie des difficultés que vous y pourriez rencontrer, étant demeurés d'accorder ensemble sur tous les points en la sorte que vous verrez par le mémoire[4] que je vous envoye semblable à celui que je fais tenir à monsieur Bouthilier[5].

Les affaires générales ont tant de besoin de soutien pour arrêter le cours de la fortune de nos ennemis et raffermir nos alliés ébranlés, que je pense que nous ne sçaurions apporter trop de soin à nous bien réunir et lever tous les empêchemens qui se peuvent trouver.

Monsieur le chancellier m'a témoigné un extrême désir de trouver cette affaire faite à son arrivée auprès de Sa Majesté[6], afin de n'avoir plus à lui parler et à monseigneur le cardinal[7] que des choses utiles en commun, et où il n'y eût qu'à travailler de concert. Cela ne vous sera pas aussi un petit avantage, outre l'honneur d'être auteur d'une bonne union, que celui de n'avoir plus d'affaires en notre Cour dont vous ne puissiez conférer à coeur ouvert avec nos ministres, desquels vous êtes estimé et dont il n'y en a point qui ne voulût vous servir. Pour moi, monsieur, qui me sens des plus inutiles, je ne laisserai de rechercher avec passion les occasions de vous témoigner qu'il n'y en a pas qui soit plus que moi.

2051. 1635 april 8. Van Jan de Groot[8].

Seer lieve ende waerde zoon ende dochter de Groot,

Wij wenschen allegader uwer E. met alle derzelver lyeve huysgesin ende alle de vrunden aldaer alle geluck, gesontheyt ende welvaeren, met een godtzalige Paesschen.

Alzoe wij gewoon sijn Godt almachtich op dezen dach te dancken, dat Hij ons uwer L., zeer lyeve zoon, op den Heylighen Paesdach verleent heeft, zoo onderhouden wij alsnoch hetzelffde gebruyck[9] ende zetten aen een zijde de ongelucken ende swaricheden, dewelcke uwer L. ende ons daernae sijn overgecomen, ende

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Bedoeld zal zijn de overeenkomst tussen Zweden en Frankrijk van 9 oktober 1634.
3 Ontbreekt.
4 Vgl. *Lettres et Nég. Feuquières* III, p. 62.
5 Of het hier de vader, Claude le Bouthillier betreft dan wel de zoon, Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny en Buzançais, valt moeilijk uit te maken; ik houd het op laatstgenoemde, die de functie van secrétaire d'état uitoefende.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 De Richelieu.
8 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911, XXIII no. 23. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2063.
9 Grotius was op 10 april 1583 op eerste paasdag geboren; hij vierde zijn verjaardag steeds op Pasen, ongeacht de datum.

dencken, hadde het Godt almachtich goetgevonden uwer L. groot te maecken zonder tegenspoet, hij zoude hetzelffde wel gedaen hebben, maer onze zalicheyt heeft zonder twijffel zulx vereyst, ende daer staet geschreven, moste Christus niet lijden ende alzo in zijne [h]eerlickheyt ingaen?[1] Hadde uwer L. alhyer bij ons gebleven ende die eere gehadt om vanwegen de geheele vereenichde Nederlanden gecommitteert te werden om als ambassadeur bij den eenen ofte andere gesonden te worden, moste niet een ander, dewelcke van de croon van Sweden gesonden waere, voor uwer L. hebben gegaen? Daerom dancken wij Godt almachtich met uwer L. ende zeggen uyt de grondt ons herten: 'Heere, uwe wille geschyede opter aerde gelijck dezelve geschyet in den hemel'[2], ende maecken ons alzoo den angelen gelijck, zelver oock in dit verlyes van uwer L. zoete wel beminde dochter[3], dewelcke ick niet en mach ontkennen, off ick hadde haer van herten lyeff, zonder dat ick met de waerheyt soude moghen zeggen, dat ick zoe lange tijdt zij bij ons heeft geweest, yetwes in haer hebbe gesyen, dat ons soude mishagen, ende daerom vertrouwe ick oock, dat Godt almachtich mede zijne lyeffde tot haer hyerinne heeft willen betoonen, dat zij vanhyer tijdelick is in de eeuwige vreuchde gehaelt, ende hem te aengenamer geweest, eer dat zij van zijne goede wille door de wereltlicke becooringen hadde affgeruckt connen werden.

Daerentusschen wil ick mijn beste doen, dat onzen Diderick de Groot[4] het verlyes, dat uwer L. zoon ende dochter de Groot ende oock wij allegader aen haer hebben geleden met zijne goede voortgang in zijne voorgenomen zaecken, eenichsints zal versachten.

Seer lyeve ende waerde zoon ende dochter de Groot, Godt almachtich wil uwer E. ende ons allen verleenen tgunt Hij weet, dat ons zalich is.

Al uwer E. goetgunstige goede vader
Jan de Groot.

Metter haest tot Delfft opten Heyligen Paesdach 1635 st. novo.

2052. 1635 april 9. Van Willem de Groot[5].

Frater optime,

Ut ad ea, de quibus in litteris XXX. Martij[6] ad me missis potissimum scripsisti primum respondeam, hoc habe me jam antea de sententia Corvini[7] certiorem te fecisse; is enim communionem cum Carentonensibus probat. Sed Utenbogardus[8], quocum de cadem re praeterita septimana egi, aliter est animatus dicens eo pacto uxorem Aurati[9] ad ipsorum communionem abstractam manente

1 *N.T., Lucas* 24, 26.
2 *N.T., Matth.* 6, 10.
3 Maria, die op 16 maart 1635 was overleden.
4 Grotius' jongste zoon, die voor zijn studie in het vaderland was en op wie zijn grootvader een oogje hield.
5 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911, XXIII no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2038; beantw. d. no. 2063.
6 No. 2038.
7 Johannes Arnoldi Corvinus; zie de verwijzingen no. 2047, p. 411 n. 11.
8 Johannes Wtenbogaert.
9 Marie Gantois, de vrouw van François d'Or, gewezen predikant te Sedan.

semper salvo Aleziensi Ecclesiae decreto; quare putat te legati jure ministrum tibi optare posse, etsi ei cum reformatis Galliae non conveniat adducens exemplum nostratium legatorum, qui induciarum tempore Antverpiae conciones suas habuerunt apertis ostiis et fenestris. Patrem[1] super hoc negotio nondum consului; ubi id fecero, curabo, mentem ejus intelligas. Aliorum hic consilia explorare vix necessarium puto, cum omnes in partes iverint. Si theologos interrogem, jam satis scire potes, quo pacto sint animati: qui publica templa frequentant omnino suadebunt communionem; qui se ab iis abstinent contrariae sunt sententiae; si politicos: quid sentiant, exemplo suo ostendunt.

Ego ut tibi animi mei sensa explicem, primum hoc status te cum familia tua sine exercitio nec esse posse nec debere. Nam praeterquam quod hoc et durum et miserum et protali noxium est, accedit insuper et aliud malum, quod nunquam te pontificii ad se pellicere desinent; quanti autem perpetuae istae tentationes cruciatus sint, tu optime nosti. Deinde antequam quicquam super hac re constituas, de animo cancellarii[2] et aliorum, qui in Suecia rebus praesunt, certiorem te esse oportet. Neque enim qui publicam sustines personam, de actionibus tuis privatorum more potes disponere, ne id tibi et publico fraudi sit; illud cogita, te, si Carentonensibus accedis, minus forte gratum apud cardinalem[3] fore, forte etiam alios in aula Suecica occasionem inde capturos te apud lutheranos rigidiores calumniandi; si non accedis, neque pontificios tibi devincies et reformatos Gallos a te abalienabis, quod an rebus gerendis expediat, tu optime videris, ne Plautinum hoc in te quadret:

> Asini te mordicibus scindant boves incursent cornibus[4].

Praeterea si domi tuae nulla habes exercitia, criminabuntur te nostrates et forte etiam alii, quod in eo articulo non satisfacias dignitati legationis. Haec aliaque cum revolvo, illud optimum factu reor, ut - si te cancellarius tibi permittit - communioni Carentonensium accedas, sed ea lege, ut et domi tuae habeas concionatorem, qui in eadem cum ipsis communione sit, et tamen eam, quam tu cum lutheranis in praedestinationis negotio veriorem esse sententiam judicabis, domi tuae profiteatur. Hoc si fieri possit, Ecclesiasticae unitati a te fundamenta jaci omnes intelligent, nam ea vera est unitas, quae tolerantiam utriusque dogmatis in Ecclesia sartam tectam conservat: Alioqui sunt et hic quidam ministri, quos inter Festus[5], qui particularia Ecclesiae membra ad communionem suam velint admittere exclusis semper ministris, ut eo pacto doctrina, quae jam condemnata est, coram populo nunquam proponatur.

Haec ratio multos hic movet, ut se caetibus publicis adjungere nolint, nisi una et alterius doctrinae, quam pro vera habent, professores publici et praecones admittantur; cujus omnis vis hoc pacto tolli potest.

Auratus[6] si tibi pro ministro esse non possit iis conditionibus, puto aliquem ex lutheranis minus rigidis posse reperiri, cui tu domi tuae eam mandes provin-

1 Jan de Groot.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 De Richelieu.
4 Plautus, *Aul.* 234.
5 Festus Hommius - Fetse Homminga - (1576-1642), contra-remonstrants predikant te Leiden en van 1619 tot 1640 regent van het Staten-collegie aldaar.
6 François d' Or; in 1638 werd hij inderdaad voor enige tijd huispredikant van Grotius; vgl. III, p. 34 n. 6.

ciam quemque Carentonienses, eo quem jam antea obtulerunt modo, ad suam communionem tecum una velint recipere; is ut Germanice concionetur, vernacula ejus regni a quo missus es lingua, optimum videtur. Et haec quidem pluribus ad te scripsi, ut omnia mea super hac quaestione cogitata in aperto sint; ab aliis siquid intellexero, id postea indicabo.

Nunc hoc addam tractatum Charnassaei[1] comprehendere faedus offensivum nobiscum contra Hispaniae regem promittit rex[2] se bellum illi illaturum cum 25 millibus peditum quinque equitum; nos tantundem praestabimus. Verum enimvero non recte hic procedit negotium renitentibus Frisiis et Groninganis.

Accepit a Molino[3] epistolam Graswinkelius[4], in qua flagitat editionem ejus epistolae, quam tu olim ad Maurerium[5] de ratione studiorum scripsisti; sed is ipse hac de re ad te scripturus est.

De Sophompanea[6] faciet te certiorem Petrus[7], cui hoc in mandatis dedi; cum eo et Diderico heri memoriam natalis tui[8] celebravimus.

Sed jam abrumpere cogor, quare te cum uxore protectioni Dei Optimi Maximi, liberosque tuos commendo; et tibi pro voto, quod pro uxoris puerperio facis[9], cum ipsa, quae jam puerpera esse desiit et belle habet, gratias habeo.

Raptim Hagae.

IX Aprilis 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

2053. 1635 april 9. Aan P. du May[10].

Responsi ad literas aliquot tibi debitor, vir amplissime, nihil habeo, quod scribam potius, quam in hoc nos laborare totos dies, ut bono cum exercitu brevi mittatur dux egregius Wimariensis[11], damna Burgundiae vestrae hostium damnis ulturus. Qua de causa ex speciali reginae dominae meae[12] mandato allocutus his diebus regem Christianissimum[13] pollicita accepi digna magno tanti principis animo.

Qui ab exercitibus Suedicis ad me veniunt, ajunt eos vegetos validosque esse;

1 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag; Willem doelt hier op het verdrag in 1634 met de Staten gesloten; zie no. 1813, p. 94 n. 6.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Domenico da Molino uit Venetië.
4 Theodoricus (Dirck) Graswinckel; zie over hem no. 1896, p. 209 n. 3.
5 Aan Benjamin Aubéry du Maurier; zie no. 402 dd. 13 mei 1615 (I, p. 384).
6 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
7 De zoons Pieter en Diderik verbleven voor hun studie in het vaderland.
8 Vgl. no. 2051, p. 416 n. 9.
9 Willems vrouw, Alida Graswinckel, had het leven geschonken aan een dochter Titia, die echter jong is overleden.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 142; *Ep. ad Gallos*, p. 375. Geadresseerde, Paul du May (1585-1640), Frans schrijver, was raad van het parlement van Dijon.
11 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar (1604-1639).
12 Christina van Zweden.
13 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Banerii[1] apud Torgaviam, Leslaei[2] ad Salam, Vrangelii[3] partim ad Custrinum, partim ad Dresam in Brandenburgico agro.

Sollicitamur ad pacem per Sigismundum Brandeburgica e domo marchionem[4]. Sed Suediae rectoribus[5] stat sententia sine rege Galliae, cujus et merita et amicitiam faciunt maximi, nihil pacisci. Pacem optant, sed honestam, solidam, diuturnam, qualis ab hostibus prospera sua nimium confidenter urgentibus obtineri, nisi retusa eorum vi elatisque animis repressis, non potest.

Ideo novi per Suediam delectus fiunt cunctaque parantur bello necessaria instigatore praecipue magno cancellario[6], qui nunc in Suedia cum sit, non minus utilem se rebus Germaniae praestat quam dum in Germania. Dux partium egit eo sua cuncta consilia referens, ut ex eventu ipso videat orbis Christianus, quo proposito rex incomparabilis Gustavus[7] a Balthico mari ad Rhenum Danubium vincendo penetraverit quibusque votis intactum pavori sanguinem suum impenderit.

Vale, vir nobilissime, et nos amare perge.

Lutetiae, 9 Aprilis 1635.

2054. 1635 april 10. Van N.C. Fabry de Peiresc[8].

Mg[r], C'est la vérité que, comme j'avois grandement compaty à vos adversités passées, je me suis infiniment résiouy d'entendre les bonnes nouvelles de ce grand et honnorable employ qui vous estoit si dignement réservé en l'ambassade où vous estes maintenant, où toute l'Europe doibt prendre tout d'intérest, non seulement pour celuy qu'ell' a au bon succès de vos importantes négociations, mais aussy pour celluy qu'elle doibt prendre en la conservation de vostre personne et en vostre satisfaction particulière, qui peult apporter tant de bénéfice au public et à la postérité ne doubtant nullement que le séiour de la France ne vous fust très aggréable, puisqu'il estoit si conforme aux veux de tout ce grand nombre d'amys et serviteurs que vous aures acquy en toute la Christienté civilisée et puisqu'il vous mettoit à l'abry de l'obstérité et inclémence de l'air de ces pays septentrionaux et à couvert des présantes bourrasques et vicissitudes de l'Allemagne aussy bien que de la persécution de vos mauvais compatriottes qui seront tost ou tard contraintz d'advouer leur tort et de mieux recognoistre vostre seule éminente vertu et probité non pareille, et conséquemment le debvoir en vostre endroit et de tâcher de s'en mieux acquitter qu'ils n'avoient voulu faire cy-devant, le vuellent-ils ou non ce que je n'avois pas manqué de tesmoigner à Mr Dupuy[9] comme ie n'avois garde de manquer de vous rendre mes complimentz de coniouissance en une telle occasion,

1 Johan Banér (1595-1641), Zweeds veldmaarschalk; na de slag bij Wittstock op 4 oktober 1636 nam hij Torgau in.
2 Alexander Leslie, later graaf van Leven (± 1580-1661); hij verrichtte zijn eerste wapenfeiten onder Sir Horatio Vere in de Nederlanden en trad in 1605 in Zweedse krijgsdienst.
3 Hermann Wrangel (1587-1644), Zweeds veldmaarschalk.
4 Siegmund (1592-1640), markgraaf van Brandenburg, zoon van de in 1598 overleden keurvorst Johann Georg I uit diens derde huwelijk met Elisabeth von Anhalt-Zerbst.
5 Zie voor hun namen no. 1964 p. 297 n. 2.
6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
7 Gustaaf II Adolf († 1632).
8 Copie Parijs, Bibl. Nat., Nouv. acq. Français 1572, f. 76[1]. Antw. op no. 2022.
9 Pierre - of Jacques - Dupuy.

mais comme ie laissois passer un peu de la presse que vous pourres avoir rencontré à cet abord, ie me suis trouvé surpris et prévenu de tant d'honnesteté et de courtoisie surabondante de vostre part que j'en suis tout confus d'honte de n'avoir sceu bien prendre mon temps et de m'estre rendu si indigne de l'honneur que vous me faictes, dont ie vous demande très humblement pardon bien asseuré que vostre débonnairetté n'imputera pas ceste faulte à aucun manquement de bonne volonté de ma part, puisque tant s'en fault qu'elle l'aye voulu faire comme par disgrâce.

J'avois quasi mérité ceste mauvaise opinion de moy pour n'avoir sceu m'acquiter de mon debvoir en son temps; elle n'a pas laissé de me prévenir et combler de tant d'honneur et de bien comme elle a daigné faire par sa lettre du 28 du passé[1]. C'est de quoy ie la supplie très humblement et de m'en imposer telle pénitance qu'elle jugera à propos estant prest à l'exécuter punctuellement et à luy obéir en tout et partout de toutes mes petites forces bien marry que je n'aye de quoy respondre à tant de bonnes et charitables impressions que vous aves voulu prendre de moy que par des simples veux qui sont bien esloignés de l'effect, mais c'est l'excès de la bienveilhance, qu'il vous plaist me départir si libéralement qui m'a de longue main faict devouer entièrement à vostre service et ne tiendra pas à moy que ie ne vous en rende quelques preuves en ayant plus d'espérence que iamais à cet heure que vous seres attaché à la suitte de la cour.

Cependant je vous doibs bien encores des très humbles actions de grâce, des éloges d'honneur qu'il vous plaist de rendre à Monsr. Valois[2] que vous aves daigné voir de si bon oeil aussy bien que son travail en l'édition de ces petits fragments dont je me tiens infiniment vostre redevable à mon particulier et croids bien qu'il en debvroit faire autant de sa part ne pouvant asses louer vostre favorable jugement de sa vertu et de son bon zèle envers le public ce qui l'animera tant plus de bien faire à l'advenir soubs un si advantageux adveu de vostre part.

Quant aux petites redevances que je tâche de rendre issy aux gens d'honneur qui me font scavoir leur passage, c'est bien peu de chose ayant fort peu de moyens de leur rendre aucun service de considération, mais leur honnesteté leur faict accepter la bonne volonté pour l'effect la plus part du temps en quoy certainement ie seroy bien marry d'avoir iamais manqué de rien ne d'avoir rien espargné de mon faible crédit, que si j'estois aussy heureux pour pouvoir rencontrer des occasions où j'eusse moyen de vous servir ou vos amys, quant il en viendra en ces quartiers, croyes, ie vous supplie, que j'employeray sans réserve quelconque tout ce qui sera à ma foible disposition estant comme je suis, Mg^{r}, vostre

De Peyresc.

à Aix, ce 10 Apvril 1635.

In margine boven aan de brief: Mr. Grotius.

1 No. 2022 van 23 maart.

2 Henri de Valois - Valesius - (1603-1676), Frans geleerde; hij had in 1634 te Parijs uitgegeven *Excerpta Polybii, Diodori Siculi, Nicolai Damasceni, Dionysii Halicarnassensis, Appiani Alexandrini, Dionis, & Johannis Antiocheni ex Collectaneis Constantini Augusti Porphyrogenetae, nunc primum Graece edita, Latine versa, cum notis* naar een op Cyprus gevonden handschrift, dat in bezit van De Peiresc was gekomen. Voor Grotius' aandeel zie men dl. IV, nos. 1539 en 1540 met bijlagen nos. 7 en 8.

2055. [1635 april 12]. Aan N. van Reigersberch[1].

Ik versta noch niet het oogmerk van die van Charenton. Aan Monsr. de Or[2] hebben zij doen zeggen, zoo hij bij de consistorie wil komen en verzoeken ten avondmale toegelaten te worden met belofte van zijne opinie bij zich te houden, dat het hem zoude worden toegestaan. Die wet zoude ik niet willen ontfangen, alzoo ik vrijheit wil houden om bij gelegentheit en met moderatie 't gevoelen van Melanchton[3] uit Godts Woordt, goede redenen en overeenstemming van de beste tijden voor te staan. Drelincourt[4], een van de vier predikanten, heeft voor dezen gezegt, dat zijn verstant is, als de lutherschen zonder iets te zeggen bij hen ter communie zouden komen, dat bij hen zoude geduid worden als een stilzwijgende afstant van het luthersche gevoelen. In het advys, dat zij in Duitsland hadden gezonden, was ook een clausel, die buiten twijfel den lutherschen aanstoot zoude hebben gegeven; zoodat men op alles wel moet letten om in deze jaren geen faute te doen, maar denken om 't geen ik noch jong zijnde in 't grafschrift van Arminius[5] heb gezegt.

Piaeque purus aequitatis adfectus
Damnatus aliis ipse neminem damnat;
Modestiaeque limitem premens donat
Nunc verba Vero, nunc silentium Paci.

2056. 1635 april 13. Aan Willem de Groot[6].

Frater dulcissime,

Pro solatiis et votis quae II Aprilis[7] ad me misisti, et tibi et parentibus nostris[8] gratias ago quantum possum maximas.

De Meusnerio[9] satis est me nosse, quid illi velint. Ego ultra me non immisceo neque scripturus fueram, nisi quod putarem aliquid forte ex ipsorum voluntate a me fieri posse.

Didericum[10] revaluisse gaudeo.

Heic rex[11] adhibitis sanguinis sui principibus proceribusque aliis deliberat, quid sit agendum, apertene arma in Caesarem[12] et Hispanum[13] sumenda an

1 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 25.
2 François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.
3 Philipp Melanchthon - Schwarzert -; zie over hem IV, p. 183 n. 2.
4 Charles Drelincourt (1595-1669), van 1620 tot zijn dood predikant van de kerk van Charenton.
5 Jacobus Arminius was in 1609 te Leiden gestorven; de geciteerde regels maken deel uit van het gedicht *In mortem Iacobi Arminii* opgenomen in de uitgave der *Poemata* Lugdun. Batav. 1617, *Farraginis Lib.* III, p. 266 (abus. voor 304) vv.; zie p. 296 (= 306).
6 Gedrukt *Epist.*, p. 852. Antw. op no. 2044; beantw. d. no. 2069.
7 No. 2044.
8 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
9 Meusnier, een vroegere dienaar van de in 1634 in Brussel overleden Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg; zie III, p. 132 n. 1.
10 Grotius' derde en jongste zoon, die voor zijn studie in het vaderland verbleef; hij leerde vestingbouwkunde bij Johan van den Bosch.
11 Lodewijk XIII van Frankrijk.
12 Keizer Ferdinand II.
13 Philips IV van Spanje.

cunctandum etiam nunc. Interim princeps Condaeus[1] mittitur, qui exercitui imperet in Lotharingia, sub quo erunt Laforcius[2] et Castilionaeus[3] marescalli.

Italia plena est militum, quos conscribit Hispanus. Inde quatuor millia Barcinonem missa. Omnia parata aut arcendo aut inferendo bello.

Trevirorum urbs et ipse elector[4] in potestatem hostium quod venerunt, mire regi dolet nec dubie grave est vulnus existimationis Gallorum, praesertim post amissum simili negligentia et praesidii inanitate Philipsburgum[5].

De eo quod nuper scripseram[6] super religionis negotio, etiam nunc delibero, quia et metuo interpretationem, quasi de veteri sententia deflexissem aliquid, et novae heic scissurae auctor esse nolim. Gaudebo prudentum cogitata intelligere.

Vale cum parentibus et tua tuisque et amicis.

Lutetiae, 13 Aprilis novi Cal. 1635.

Rogo, ut habeam omnia, quae mihi adversus Rotterodamenses opus sunt, et ipse cures et senatorem Reigersbergium[7] impellas. Nocuit differre paratis[8].

Tuus ut semper tuo jure
H. Grotius.

2057. [1635 april 15]. Aan N. van Reigersberch[9].

Ik heb gelezen de Nederlandtsche Historie van den cardinaal Bentivoglio[10] en vinde, dat hij daar in veel partijdiger gaat in zaken van staat - want dat hij van de religie spreekt als een kardinaal, dat laat ik passeren - dan hij gedaan had in zijne voor dezen uitgegevene Relationi[11]. Zijn oogmerk schijnt geweest te zijn, de Spanjaarts te regtvaardigen en de zaken aan de zijde van de Staten en van het Huis van Nassauw zeer hatelijk te maken, nergens na zich houdende binnen de palen van matigheit, waarin zich Connestagio[12] dezelve stoffe in dezelve tale verhalende hadde gehouden. Hij komt tot Don Jean[13]. 't Ware misschien niet on-

1 Henri de Bourbon, prins van Condé.
2 Jacques Nompar de Caumont, markies (later hertog) van La Force (1558-1652).
3 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon (1584-1646).
4 Op 26 maart was de keurvorst van Trier, Philipp Christoph von Sötern, met zijn hoofdstad in handen van de Spanjaarden gevallen.
5 Zie no. 2046, p. 410 n. 2.
6 Zie no. 2038, p. 399.
7 Nicolaes van Reigersberch.
8 Lucanus, *Phars.*, I, 281.
9 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 26.
10 Guido Bentivoglio (1579-1644), Italiaans prelaat; hij was van 1607 tot 1617 pauselijk nuntius in Vlaanderen en bekleedde vervolgens dezelfde functie tot 1621 in Frankrijk. Zijn *Della Guerra di Fiandra, Descritta dal Cardinal Bentivoglio*, verscheen te Keulen in drie delen (1635-1639); in 1634 was inmiddels een editie uitgekomen: *Della guerra di Fiandra, Con l'aggiunta del nono é decimo libro* [z.p.].
11 *Relationi Fatte Dall' Ill.mo, e Reu.mo Sig.or Cardinal Bentivoglio In tempo delle sue Nuntiature di Fiandra, e di Francia. Date in luce Da Erycio Pvteano* In Colonía Appresso Nicolao pantirio 1629.
12 *Delle Gverre della Germania inferiore Istoria di Ieronimo Conestaggio Gentil'huomo Genouese. Parte Prima. Divisa in dieci libri. Al molto Illvst. et Eccellente Sig. Il Signor' Ottauio Contardi, Dottor di Leggi Dedicata. Con la Tauola copiosissima delle cose Notabili. Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio.* In Venetia, MDCXIV. Appresso Antonio Pinelli.
13 Don Juan van Oostenrijk (1547-1578), Spaans krijgsoverste en na 1576 landvoogd van de Nederlanden.

dienstig, dat iemant de tale verstaande en in de Nederlandtsche geschiedenisse wel ervaren in 't latijn aanmerkte eenige zijner aanmerkelijke fouten in 't verhaal buiten de waarheit van 't geen is voorgevallen; daarbij ook de lezers onderregtende van de oorzaken zijner eenzijdigheit, dewelke ik meen deze te zijn, dat hij de Spaansche factie, die in Italië, mede in 't hof van Rome, zeer sterk is, dus heeft gemeent te verpligten om bij gelegentheit haar gunst te hebben tot den pauzelijken Stoel, dewelke hem bij de astrologisten word toegezeidt.

Ik heb ook dikmaal verwondert geweest, dat niemant zich heeft opgedaan ter regtvaardiging van de memorie van den Heere Prins Willem van Oranje[1] tegens vele lasteraars, als Philippus Burgundus[2] - deze en anderen heeft men in 't latijn tezamen uytgegeven - de verantwoording van denzelven Heere Prins op de dagvaardiging van den procureur-generaal[3], die zeer wel gemaakt is, zijn Manifest ten tijde van zijnen tweeden togt, beide in de boeken van Bor[4] ingevoegt, ende zijne Apologie tegens den ban van den koning van Spanjen[5].

2058. 1635 april 16. Van Willem de Groot[6].

Frater optime,

Cum postremas[7] ad te darem, nesciebam tam prope esse, ut faedus Gallicum omnino perficeretur, imo intellexeram - quod verum erat - aliquas provintias intercedere, et Geldros aliquod tempus amplius deliberandi petiisse. Triduo postea

1 Willem I, graaf van Nassau, prins van Oranje (1533-1584).
2 Philippus Burgundus is mij niet bekend, wel Nicolas de Bourgogne (1586-1649), Zuidnederlands historicus en rechtsgeleerde, hoogleraar in het burgerlijk recht te Ingolstad. Zijn in 1629 verschenen *Historia Belgica Ab Anno M.D.LVIII* was in 1633 herdrukt onder dezelfde titel: *Nicolai Bvrgvndl I.C. et Professoris Ordinarl Codicis in Academia Ingolstadiensi, Historia Belgica, Ab Anno M.D.LVIII.* Ingolstadii, Ex Officinâ Wilhelmi Ederi, Apud Ioannem Bayr. Anno Domini M.D.C.XXXIII. Maar hij kan moeilijk lasteraar van 's prinsen memorie genoemd worden, terwijl hij bovendien nadrukkelijk door Grotius gewaardeerd werd. Maar wie is dan wel de gezochte?
3 Johan du Boys.
4 *Nederlantsche Oorloghen, beroerten, ende Borgerlijcke oneenicheyden, Beginnende Mette Opdrachte der selver Landen / gedaen by Keyser Karel de V. aen zijnen zoon Koninck Philippus van Spangien / tot de droevige doot van zijn Excell. Willem Prince van Orangien hoogl. memor. Beschreven Door Pieter Bor Christiaensz.* 1621. Tot Leyden by Govert Basson. Tot Amsterdā by Michiel Colyn, resp. I fol. 161 en - naar ik vermoed - fol. 181. Men vindt deze geschriften - behalve de brief van 31 augustus - bijeen in: D[ra] M.G. Schenk, *Prins Willem van Oranje, Geschriften van 1568*. Wereldbibliotheek - Amsterdam - Sloterdijk 1933.
5 Op 13 december 1580 in de vergadering der Staten te Delft voorgelezen en uitgegeven onder de titel: *Apologie ov Defense de Tresillvstre Prince Gvillavme par la Grace de Diev Prince d'Orange: Conte de Nassau, de Catzenellenbogen, Dietz, Vianden, &c. Burchgraue d'Anuers, & Visconte de Bezançon: Baron de Breda, Diest, Grimberghe, d' Arlai, Nozeroi, &c. Seigneur de Chastel-bellin, &c. Lieutenant general es païs bas, & Gouverneur de Brabant, Hollande, Zelande, Vtrecht, & Frise: & Admiral, &c. Contre le Ban & Edict publié par le Roy d'Espaigne, par lequel il proscript ledict Seigneur Prince; dont apperra des calumnies & faulses accusations contenues en ladicte Proscription. Presentee A Messievrs les Estats Generauls des Pais bas. Ensemble ledict Ban ou Proscription.* A Delft. M.D: LXXXI. Zie Knuttel, *Pamfl.* no. 554.
6 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd., coll. Hugo de Gr., aanw. 1911, XXIII no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2047.
7 No. 2052.

pacta transacta sunt, et missus ad vos cum approbatione et sigillis omnium provintiarum Euskerckius[1].

Oblitus etiam tunc temporis fui scribere de Cornelio Pavio[2], qui diu exconsul, nuper excommissarius nunc etiam exconsiliarius principis[3] factus est: vetitus quippe a graphiario[4] consiliariorum nomine inire consilium: qua de re cum ille apud principem expostularet, primum ambiguo responso delusus eum princeps se ea de re cum consiliariis acturum diceret postea addito potius sibi videri nequid contra consensum consilii moveret satis intellexit, quo pacto princeps erga se animatus sit. Ajunt cum in Germaniam mitteretur a fratre[5] petitum honoris non lucri gratia hanc ipsi dignitatem postea vero hominem biennii honorarium non petiisse simpliciter sed per litteras cambii etiam ut debitum exegisse.

Nunc hic nihil fere rerum novarum est, nisi quod apud Geneppam Caesarianos aut, ut alii volunt, electoris Coloniensis[6] - quod eodem recidit - milites aliquot cum duce suo, in nostra hostili more grassantes, equitatus noster eo missus trucidavit.

Est et hic multus de legato in Britanniam mittendo sermo, cui rei bene compositum par, Arsenius et Milius[7], destinantur: creduntur tamen in Milium proniora vota, nec desinit interea eundem honorem sibi ambire Brasserus noster[8], nisi forte in secundum locum adlegi allaborat, quod mihi magis verisimile fit.

Litteras, quas ad vanden Bosschum[9] miseras, per ejus absentiam nondum curavi, est enim Sylva Ducis, ut illic apud portam Ortanam castellum extruat domandis civibus, qui alieniore in nos sunt animo, occupatus: reliquas quo jusseras deferri feci, nam senator Reigersbergius[10] - quod ignorare te arbitror - per has ferias in Selandiam deflexit brevi rediturus: eodem hodie profecti Petrus et Didericus[11], qui maximopere me rogaverant sibi invisendi aviam[12], avunculos et materteras[13] parvo pro tempore potestatem facerem, praesertim cum id jam nullo studiorum fiat dispendio, quare pater[14] et ego vota eorum diutius morari noluimus gnari, quam cito etiam juvenes huic vitae eripiantur.

Porro ut ad reliqua litterarum respondeam, illud quod de conciliatione controversiarum inter Gallos et Suecos scribis, pergratum mihi est, et ita confido fore.

De religionis negotio nuper prolixe scripsi[15]. Si Aurato[16] uti aut non vis aut

1 Johan van Euskercke; zie over hem IV, p. 69 n. 13.
2 Over Cornelis Pauw zie no. 1979, p. 317 n. 12.
3 Frederik Hendrik.
4 Mr. Cornelis Musch (1592 of 1593-1650), sedert 1628 griffier van de Staten-Generaal.
5 Adriaen Reyniersz. Pauw.
6 Ferdinand van Beieren († 1650).
7 François van Aerssen en Cornelis van der Myle; beiden weigerden de benoeming, die in december 1635 werd aanvaard door Cornelis van Beveren; zie III, p. 223 n. 7.
8 De Delftse pensionaris Govert Brasser; hij had in 1625 reeds een buitengewoon gezantschap naar Engeland bekleed en vervolgens van 1632 tot augustus 1634.
9 Johan van den Bosch; zie no. 2047, p. 411 en n. 5 aldaar.
10 Nicolaes van Reigersberch.
11 Grotius' zoons Pieter en Diderik, die voor studie in het vaderland verbleven.
12 Maria Nicolai.
13 David, gehuwd met Catharina Veth, Nicolaes en Suzanna, de nog in leven zijnde broers en zuster van Maria.
14 Jan de Groot.
15 No. 2052.
16 De predikant François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.

non potes, cogita an non ex Helmestadiensi academia aliquem velis evocare, quod magno cum reip: Christiana bono fieret. Cum aliquo ex remonstrantium hic caetu vereor, ut Carentoniani communionem colere velint. Quod de romanensi religione pactis sancitum nuper scripseram[1], id de publicis pactis verum est, caeterum privatis articulis convenit, ut ea religio tantum exerceatur in iis quas Galli juris sui facient civitatibus, in nostra vero ditionis accessoriis promiscua fore sacra, sicut Trajecti ad Mosam. Sed et hoc ipsum multis hic displicuit, non fore scilicet liberum religioni nostrae exercitium in iis locis, quae nostro auxilio occupabit Gallus.

Quod de numerorum notis scribis, postmodum curabo, nunc minime vacat, quare nec uxori hac vice respondebo.

De testimonio in negotio Roterodamensi egi antehac cum senatore Reygersbergio, et separatim cum Delfensibus nostris, quod nunc repetam, sed, senatoris imprimis opera indigeo.

Epistolae tuae jam cum reliquis deferuntur ad Bilandium[2], inde eas aliquot horis citius petere possumus quam a nuntio: si tamen alium vis litterariae provintiae praeficere, agam ea de re cum senatore, ubi redierit: neque displiceret mihi Wourebii[3], qui jam in Galliis est, frater is, qui patris defuncti nomine mercaturam hic exercet.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis, quos Deus Opt. Max. sospitare dignetur.

Hagae XVI. Aprilis 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

2059. 1635 april 17. Van A. Oxenstierna[4].

Magnifice et nobilis Domine,

Wormatia die 22 Martii discedens et ob certas causas itinere Argentinam deflexo hodierno die huc Nanceium veni plurimis exantlatis difficultatibus et molestiis.

Crastino die maxima parte comitatus mei ac impedimentorum cum equis et curribus Caletum praemissa ipse ad curiam regiam accurram, ut praesens exosculatis regis[5] manibus ac salutato cardinali[6] intelligam, quae ipsis ex usu et suo et amicorum fore videantur.

Nihil me magis tenet sollicitum quam pacta illa cum legatis confoederatorum nuper Parisiis inita[7] idque et te sentire nec dissimulasse cardinalem ex tuis literis[8] a Gemingio[9] reverso redditis cognovi. Ast stat sententia non posse me illa

1 No. 2047.
2 Jason Bijlandt; zie III, p. 11 n. 3.
3 Niet nader geïdentificeerd.
4 Hs. Stockholm RA., Gallica, brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Origin. eigenh. ondertek. Antw. op no. 2033. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1, XIII, p. 237.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 De Richelieu.
7 Het op 1 november 1634 te Parijs tussen Frankrijk en Zweden gesloten verdrag.
8 No. 2033.
9 Wolfgang von Gemmingen, dienaar van Oxenstierna.

pacta acceptare nomine reginae meae[1] ac regni Sueciae, nisi id a meis audire velim quod Lefflerus[2] a me et experiri severiorem notam, ut alias causas taceam. Ac licet rectum iter Caletum versus non displiceret, si id regem ac cardinalem velle praeviderem, tamen cum rex suis ad me scriptis literis perbenignis ad se invitet, vix sum evitaturus notam aliquam, si deflexero. Neque est e re et fama transire regnum et non videre regem. Atque ideo, licet prius admittere nequeam, usurus qua possum excusatione, tamen alterum mihi necessario faciendum quaerendumque regem et cardinalem video. Interim id velim agas, ut quacunque potes ratione me approbationis istorum pactorum excuses tum ob defectum mandati mei, quo me non minus quam alios mandatarios teneri scitum est, tum quod pacta illa foedus cum regno Sueciae ictum per indirectum tollant, quod licet arbitrio S.M.^{tis} et cardinalis permitterem, mihi tamen grave esse[t] id publico instrumento adprobare sine scitu meorum. Quod si vero ad modum praescriptum renovare pacta poteris, non improbo. At si non possis reiectis pactis et suo loco tam veteribus quam novis relictis paciscere super traditione Benfeldii condicionibus tibi praescriptis.

Mitto tibi et alias quasdam, quas, dum eram Argentorati, mihi eius civitatis senatus insinuarunt, atque quidam nostratium adscripserunt, ut earum, si data fuerit occasio, etiam memineris et condiciones nostras ac civitatis, quanto possis, reddas meliores, ac si nequeas componere negocium, ut tamen noris, quid sentiant ministri regii de singulis articulis, mihique ad conclusionem facilius pares iter.

Qualis mihi Wormatia discedenti super hoc negocio incidit cum Feuquirio[3] discursus, habes ex adiuncta relatione[4].

Remitte hunc meum ministrum[5] illico et significa, ubi regem convenire mihi liceat siquidem paucis comitatus, ut citior sit expeditio, venire decrevi evitaturus, quantum possum, aulae molestias et impedimenta.

Quod si mihi obviam venire possis aliquot milliaribus extra urbem, recte facturus eris, ut te convenire possim atque abs te de cunctis edoceri.

Aiunt hic regem hodie discessurum Parisiis in Picardiam, sed dubitant. Si verum sit, recta istuc ito, nec dubito, quin tu sis advolaturus et meos consanguine(os) tecum adducturus, ut me comitentur.

Expedi hunc meum nobilem[5] quantocius.

Vale.

Dabantur Nancii die 7 Aprilis A^{i}. 1635.

T. amicissimus

Axelius Oxenstierna m.p.

Postscriptum van de hand van Oxenstierna: Hasce adiunctas ad Camerarium[6] quaeso illico mitte Hagam. Et urge ipse ut mihi una alterave Belgica bellica navis praesto sit ad Caletum, quibus tutius deduci possim.

In dorso: 7 April 1635.

1 Christina van Zweden.
2 Jacob Löffler; zie over hem no. 1984, p. 327 n. 9.
3 Manasse de Pas, markies van Feuquières; zie no. 1960, p. 290 n. 2.
4 Zie bijlage no. 9.
5 Misschien de eerder vermelde Von Gemmingen.
5 Misschien de eerder vermelde Von Gemmingen.
6 Ludwig Camerarius (1573-1651), sedert 1629 Zweeds gezant in Den Haag.

2060. 1635 april 18. Van Petter Spiring[1].

Wolledler Gestrenger Vester und Groszachtbahr, insonders Vielgeehrter Herr und werther freundt, nachst dienstfreundlichen grusses und wünschung aller ersriszligkeit so war mein jungstes den 3 dieses[2] ausz Stettin. Seithero seind mir E.L. angenehme vom 3 febr. s.d. und 13 Martij zu lieb geworden und vernommen, das sich E.L. bemühet und ein Pasz zuwegen gebracht wofür ich mich höchliches danckbar zu sein erkenne. Und ist demnach ferner mein dienstliches bitten E.L. nochmalsz fleisz anwenden woltte und zusehen, ob E.L. copiam von selbigem schreiben überkommen kan, welches von Wormbs meinetwegen nachgeschicket worden und worauf der arrest erfolget ist, denn ich solch schreiben gern haben möchte.

E.L. kan sich unterdessen beijm cartinal[3] wegen des mir zugefügten afronts[4] zum höchsten beklagen und solches mit wissen Ihr. Excell. des Herrn Reichscanzlers[5] thun.

E.L. gedencken auch wegen der Reisz uncosten und Verehrungen so Sie hin und wieder gethan, wo E.L. solches wieder erstattet werden solle, dieses nun an Ihr Excell. zu schreiben und deswegen errinnerung zu thun. Dunckt mich es besser seij, das es E. (L.) anstehen lasse, bisz das ich meine sachen sowoll alhie alsz auch in Schweden verrichtet habe, denn ich alszdann selbst Ihr. Excel. solches referiren und deswegen E.L. contentement verschaffen will. Wegen des vierdten quartalsz wil ich beij Monsr. Jean Heufft[6] schon anordnung machen, das es E.L. ausz den ersten einkommenden subsitiën solle gegeben werden wie ich denn nicht zweiffele, die Cron franckreich werde noch, gleich vor geschehen, etwas darschissen.

Nebenst diesem so hab' ich ungern vernommen und ist mir hertzlichen leid wegen E.L. abgestorbenen jüngsten Tochter[7]. E.L. musz gedencken, das es Gottes wille und Ihm also gefallen habe. Sonsten habe ich E.L. dienstlichen zu bitten, dieweil ich dieser Ortten fast nichts vernehmen kan, wie es in Deutschlandt zugehet wo zich mein Herr Ihr. Excell. der Herr Reichscanzler aufhaltten oder was hin und wieder passiren thutt. E.L. wolle mir von Zeit zu Zeitt über Holland advis zukommen lassen und wenn ich ja dieses Ortts nicht were, solche schreiben nur an meinen bruder Isaac Spiering[8] attressiren, wie denn mein bruder gleichfalsz von Zeitt zu Zeitt was dieser Ortten verlauffen möchte, advisiren wirdt.

Von hiesigen tractaten zwischen beiden Cronen Schweden und Pohlen[9] ist wenig zu melden, alsz allein das die commissariën von beiden theilen zusammen gewesen, da dann der konig in Pohlen[10] auch den Titul von Schweden geführet

1 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 13. Origin. eigenh. ondertek.
2 No. 2045.
3 De Richelieu.
4 Vgl. no. 1987, p. 329.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
6 Johan Heufft, bankier te Parijs en Zweeds zaakgelastigde.
7 Grotius' dochter Maria (geb. 1617) was op 16 maart 1635 overleden.
8 Zie over hem no. 2045, p. 408 n. 5.
9 Het betreft de onderhandelingen, die op 12 september 1635 met het bestand van Stuhmsdorf werden afgesloten.
10 Wladislas VII (IV).

undt hergegen unser Königin[1] den Titull gantz nicht gegeben, also das selbige erste tractaten wieder zergangen undt ultimo dieses wieder zusammenkommen sollen. Was ferner wirdt fürgenommen werden, berichte ich hiefüro und bin dergleichen von E.L. gewertig.

In übrigem Unsz allerseits Gottes schutz in gnaden befohlen.

Datum Elbing, den 8/18 Aprilis A°. 1635.

E.L. dienstwilliger
Petter Spiering.

Onder aan rectozijde schreef Grotius: rec. 20 maij n.s.

2061. 1635 april 20. Van M. le Blon[2].

Mijn Heer,

UE. aengenaemen van den 13 april is mij den vijfden dach daernaer wel geworden. Maer is mij niet mogelijck geweest om hem deurgaens te cunnen lesen en comuniceren aen Zijn Exelentie den heer ambasadeur Skytte[3], die neffens mij alle devoire dede om t'selve uyt te raeden. Niet dat het kwaelijck, maer een weynich te haestich geschreven is ofte voor mij te oengewent. D'welc indien het uE. beliefd wel beteren cunt, deur menichten mij nu en dan bij occasie mede te deelen.

Den heer ambasadeur is met seer goed genoegen van Holland gescheyden en alhier te Marigat aengelandt den 3/13 desens. Vandaer te Gravesande en voorts alhier ingehaelt naer de beste maniere. Verhoopt overmorgen zijn eerste audientie te hebben. Is seer wellecom, omdat hij wederbrengd en niets en heijscht als vriendelijcke corespondentie tuschen beyde croonen enz.

Eergisteren isser een oordeel int landt gevelt tegens verscheyde particuliere heeren in de graefschap Essecx, wiens boschen en landen getoont worden vervallen te wesen aen de croon. Maer van eenige moeyten, die alhier soude geweest zijn, daer en is gants niet aen, off ick haddet uE. stracx laeten weten; daer sich erop mach verlaeten.

Ick verlange voorts d'overcomste te verstaen van den heer rijchscantseler[4] en 'tgene hij mij ordonneren sal. Daernaer ick mij gedencke te gouverneren.

Anders niets hebbende blijf ick benevens mijnne herttelijcke gebiedenissen,

Mijn heer,

uE. geaffectionerden diener
M. le Blon.

Londre, le 10/20 d'avril 1635.

1 Christina.
2 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Gr., aanw. 1911 XXIII no. 17. Eigenh. oorspr. Betreffende de schrijver zie no. 2049, p. 413 n. 8.
3 Johan Skytte, Zweeds gezant in Engeland; zie over hem no. 1923, p. 242 n. 2.
4 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

Mijn Heer, uE. heeft mij voor desen verhaelt, datter een boeckien in Brabant uytgegaen was noopende de ceremoniën van d'ambasadeurs oft dergelijcke dingen[5]. Indien uE. den tytel ter hand conde comen - sonder t'welcke dat het kwaelijck te bevraegen is - so bid ick uE. vriendelijck mij t'selve mede te willen deelen.

5 Frederici de Marselaer, *Eqvitis Legatvs Libri dvo. Ad Philippvm IV, Hispanarvm Regem.* Antverpiae Ex Officina Plantiniana M.DC.XXVI.

Gelijck en insonderheyt, off het niet mogelijcken en soude zijn eenige boecken ofte gedeelten te cunnen achterhaelen van Isaacus Hollandiae[1], die ick onthouden hebbe uE. verscheyde gesien en gelesen hebt. Hier is eenen graef, een treffelijc philosoph en seer geleerd man, die veele goeds aen boecken spendert, aen denwelcken ick hoochelijck geobligert ben[2]. Denselven soud ick gerne hierdeur believen willen. D'oncosten van deselve te copieren en anders is men seer wel getroost, alsser maer middel gevonden conde worden eenige derselven te becomen. Can sich uE. erinneren, waer men se can achterhaelen? Mij sal sunderlinge vriendschap geschieden t'selve . . . . . eyt te mogen weten.

Adres: A Son Exelentie Monseigneur l'Ambasadeur Grotius.
In dorso schreef Grotius: Blon 10/20 April.

2062. 1635 april 20. Aan L. Camerarius[3].

Illustrissime Domine,

Magnum cancellarium[4], qui Argentorati visus scribitur, sub ipsum Pascha novi calendarii, non ego tantum avide exspecto, ut praeparatis pactionibus sua autoritate finem imponat, sed et rex ipse[5], qui hinc Compendium abiit, speculandis et propinquo magis rebus Belgicis Germanicisque et pro tempore capturus consilia, aut pacis Masarino[6] suasore aut tam diu sperati a vicinis belli aperti aut sociorum mala sublevandi auxiliis quam antehac majoribus.

Montempellicardi ducis Lotharingi[7] miles obsidet. It eas partes curaturus princeps Condaeus[8] imperaturus et Castilionaeo[9] et qui cum eo jungit copias Lafortio[10]. Sed mirum quam citra famam stet verus illorum militum numerus. Etiam qui sub Rohanio[11] in Rhaetiam it exercitus, vix mille et sexcentos habet: sed commode evenit, quod jam ante ejus illuc adventum duce Landelio Normanno[12], qui in vicinis praesidiis

1 Johannes Isaak de Hollander, - evenals zijn zoon van dezelfde naam - beroemd scheikundige en medicus uit de 16° eeuw. Enige van zijn werken zijn: *De triplici ordine Elixiris et Lapidis theoria*, Bern 1608; *Opera vegetabilia, ad ejus alia opera intelligenda necessaria ubi de Quintis essentiis vinoque agitur ut de Elixire vitae, mellis essentia, rore solis, Panacea, Saccharo* etc.; *Opera mineralia et vegetabilia, sive de Lapide Philosophorum quae reperiri potuerunt omnia*, Medioburgi 1600, herdrukt Amsterdam 1616; *Libellus rarissimus, dictus Secreta revelatio verae operationis manualis, pro universali opere et lapide sapientium sicut filio suo M. Johanni Isaaco Hollando e Flandria, paterno animo fidelissimo, manu hadidit*.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Copie Uppsala UB., cod. 388^{a}, ep. 3. Gedrukt *Epist.*, p. 143. Voor geadresseerde zie no. 2059, p. 427 n. 6. aant.
4 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - (1602-1661), de latere kardinaal en opvolger van De Richelieu; hij was in diplomatieke dienst van paus Urbanus VIII.
7 Karel IV, hertog van Lotharingen.
8 Henri de Bourbon, prins van Condé.
9 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
10 Maarschalk Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force (1558-1652).
11 Henri, hertog van Rohan.
12 De Landé van no. 2068? Zie p. 437 en noot 3 aldaar.

agebant, Galli cepere Rivam, tribus leucis a Fontani nobili castello distans Vallis Telinae contra Mediolanenses aditus munimentum.

Frater regius[1] videtur se in rebus omnibus, etiam in dissuendo Lotharingico matrimonio, regis arbitriis aptare.

Reformati in Languedocia conventu habito constituerunt tueri possessionem ejus quam antehac habuerunt libertatis, contra novas regiorum parlamentorum ac magistratuum ipsiusque consilii regii interpretationes, quibus res ipsorum quotidie accidebantur. Id quem sit habiturum eventum, magna ex parte pendebit ab eo, qui futurus est Galliae cum externis rerum status.

Hispanus[2] apud Barcinonem et Perpinianum copias colligit mediocres, in Italia ingentes, quibus primum Italorum in Gallos studia compescat, deinde per Germaniam Belgicamque arma alat. Controversia, quae ipsi cum Catalanis exorta erat, ad concordiam revocari dicitur.

De Lusitanica classe tempestatibus disjecta veremur, ut satis certus sit rumor.

Deus, illustrissime Domine, tuam illustrissimam Dominationem diu in rebus prosperis servet.

XX April MDCXXXV n. Cal. Lutetiae.

Illustrissimae Dominationi tuae addictissimus
H. Grotius.

Adres: Ludovico Camerario Reginae Regnique Sueciae Consiliario et Legato apud Praepot. Ord. Foeder. Belgii.

In margine: A°. 1635 Script. 20 Apr. st.(n.).

2063. 1635 april 20. Aan Willem de Groot[3].

Mi frater,

Hae literae et patri gratias agent pro pietatis plena consolatione et tibi pro iis, quae 9 Aprilis scripsisti[4]. Tot tamque pertinacibus malis fatigatus mitiora posthac Deum precor, mei, uxoris, liberumque causa, paratus interim animo alacri quocunque duxerit sequi.

De religionis exercitio jam ante significavi[5] quam tuas acceperam, qualem describis lutheranum, ne non inveniam metuere. Est heic pastor lutheranus, qui dissimulantibus magistratibus exhibet suae sententiae hominibus, etiam principibus, qui heic sunt Germanis, sacramenta, et docet interdum solitus uti ad hoc hactenus domo Hebbii[6], qui residentis titulo hactenus heic res egit Suedicas, quanquam is ipse cum reformatis sentiret eorumque adiret coetus. Sed is pastor a Carentonianis satis averso est animo ac ne civilem quidem cum iis amicitiam colit. Aurati[7] res non ferunt, ut quam scribis operam navet: amitteret enim multo majora commoda, si dogmatisten ageret. Deinde sunt et alia, quae me ab ea cogitatione avertunt.

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; hij was in het geheim gehuwd met Margareta, zuster van de hertog van Lotharingen. Daar dit huwelijk zeer tegen de zin van de Franse koning was, oefende deze druk op zijn broer uit om dit huwelijk ongeldig te doen verklaren; vgl. *Merc. Franç.* XX, p. 849 vv., p. 989 vv.
2 Philips IV van Spanje.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 852. Antw. op nos. 2051 en 2052; beantw. d. no. 2074.
4 Resp. no. 2051 van Jan de Groot en 2052 van Willem zelf.
5 Nos. 2056 en 2038.
6 Johan Heppe, agent van Zweden in Frankrijk.
7 François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.

Quid Frisii cis et ultra Lavicam in Charnassaeano foedere[1] culpent, scire cupiam.

Epistola illa de studiorum ratione[2] non est generalis, sed Maurerii aetati ac negotiis accommodata. Quare ex editione quis fructus sit futurus, non intelligo. Et tamen exempla quoquoversum cursitant.

D. Graswinckelio[3] gratias habeo pro misso mihi libro de Veneta libertate[4]. Contarenus[5] laudat opus nec immerito, quantum ex brevis temporis inspectione apud Cordesium[6] cognoscere potui. Ostendit multam lectionem et diligens studium is labor.

Puerperae tuae[7] prospera valetudo me juvat, perpetuaque ut sit ipsi, tibi liberisque nec minus parentibus nostris[8] et amicis opto.

Valete omnes.

Lutetiae, 20 Aprilis novi Cal. 1635.

Didericus[9] ut bene pergat in coepto cursu fructus inde non spernendos laturus, vobis commendo. Rogo, ut et ipse me adjuves et senatorem Reigersbergium[10], quantum potes, impellas, ut habeam documenta omnia causae meae contra Rotterodamenses et archetypa, et ita versa, ut usui esse possint, etiam testimonia de eo, quod dictum est in Conventu. Ut Scripsi antehac[11], occasio nunc mihi bella est et talis, quae forte frustra posthac exspectabitur. *Μηδὲν ἀναβάλλεσθε*.

Familiae nostrae insignia bene depicta mitti mihi cupiam cum casside. Scripsi antehac, quibus apud vos danda sint.

Tuus toto animo frater
H. Grotius.

2064. 1635 april 20. Aan L. Grubbe[12].

Nobilissime Domine,

Et gratam habeo pro injuncto mihi legationis munere gratulationem et ex animo amicitiam spondeo mutuam, et literarum hoc commercium rebus utrique mandatis utile, mihi vero jucundum, non deseram colere.

D. magnus cancellarius[13] dies jam sunt duodecim Argentorati visus scribitur,

1 Hercule de Charnacé; zie betreffende het verdrag no. 1813, p. 94 n. 6.
2 Aan Benjamin Aubéry du Maurier; zie no. 402 dd. 13 mei 1615 (I, p. 384).
3 Dirck Graswinckel, heer van Holy (1602-1666).
4 *Theodori Graswinckell Delphensis, I.C. Libertas Veneta, sive Venetorvm in se ac suos imperandi ivs. Assertum contra anonymum Scrutinii scriptorem*. Lugduni Batavorum, Ex Officïnâ Abrahami Commelini, MDCXXXIV.
5 Alvise Contarini; zie no. 2047, p. 411 n. 9.
6 Jean de Cordes, geleerd kanunnik te Limoges en vriend van Grotius.
7 Alida Graswinckel, Willems vrouw, had het leven geschonken aan een dochter Titia. Dat moet begin - wellicht februari - 1635 geweest zijn en niet al in 1634, zoals Van Beresteyn, *Bijdragen tot de Genealogie van het geslacht De Groot* p. 16 vermeldt; vgl. no. 2017.
8 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
9 Diderik, Grotius' jongste zoon, leerde bij Johan van den Bosch vestingbouwkunde.
10 Nicolaes van Reigersberch.
11 Vgl. no. 2047 in fine.
12 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 8. Gedrukt *Epist.*, p. 142. Geadresseerde, Lars Grubbe, behoorde tot een van de oudste en aanzienlijkste adellijke geslachten van Denemarken.
13 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

unde colligimus non longe ipsum hinc abesse per Galliam iturum ad mare, unde ad vos iter properabit, quantum poterit. In ipsius adventum pendet dilata nova ex usu utriusque regni pactio.

Galli ut Batavis ita et Germanis spem faciunt aperti in Caesarem[1] belli neque minus in Hispanum[2]. An responsurus sit eventus, varii, ut fit, varie judicant. Rex[3] ipse hinc abiit propius Belgicum finem. Superioris Germarniae res tristes amissis Augusta Vindelicorum fame, Philipsburgo et Trevirorum oppido haud dubio Gallorum neglectu[4]; adversus tot mala unico in Spirae receptu[5] solatio.

Gallicus sub Lafortio[6] exercitus a Rheni ripa, cujus custodia duci Bernhardo[7] mandatur, retro in Lotharingicum limitem ducitur, ut iungatur cum altero sub Castilionaeo[8] exercitu, quibus communiter imperaturus est Condaeus princeps[9]. Fervet ibi bellum et Monspellicardi obsidione Lotharingi ducis[10] premitur.

Ad Rhaetos iit Rohanius[11] cum excercitu imminuto ad mille ferme et sexcentos, sed favit illis in partibus fortuna Gallis iam ante adventum eius capto a Gallis, qui praecurrerant, castello Riva, quo aditus ex agro Mediolanensi in Telinam vallem impeditur.

Quid Saxo[12] facturus sit Gallia Germaniaque sollicite exspectant. Si perstat Brandenburgicus[13] in consilio nihil seorsim a sociis agendi, sperari puto posse etiam Saxonem communia et tuta praelaturum privatis ac periculosis.

D. magni cancellarii adventus etiam in hoc utilis esse poterit, ut de archiepiscopatu Magdenburgensi inveniatur aliqua regnum Suetiae cum electore Saxone conciliandi ratio. Concordia enim inter protestantes si unquam nunc certe opus est. Non desinit Masarinus, pontificis nuncius[14], in ipsorum damnum fabricare pacis Austriacae domus cum Galliae regno consilia, verum non facile cusu est id opus.

Deus det quae in commune sunt salutaria, idemque tuam Nobilitatem et res ejus prosperet.

Lutetiae, X/XX Aprilis MDCXXXV.

Tuae Nobilitati addictissimus
H. Grotius.

1 Ferdinand II.
2 Philips IV van Spanje.
3 Lodewijk XIII.
4 Augsburg was in maart 1635 door de troepen van Ferdinand II veroverd; Philippsburg was op 24 januari 1635 in handen van Ferdinand overgegaan en op 26 maart was de keurvorst van Trier, Philipp Christoph von Sötern, met zijn hoofdstad in handen van de Spanjaarden gevallen.
5 Spiers was in februari 1635 door de troepen van Ferdinand II genomen, doch in maart d.a.v. door de Fransen heroverd; vgl. no. 2034, p. 395 en n. 12 aldaar.
6 Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force.
7 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar.
8 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
9 Henri de Bourbon, prins van Condé.
10 Karel IV, hertog van Lotharingen, zie over hem no. 1950, p. 276 n. 1.
11 Henri, hertog van Rohan.
12 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
13 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.
14 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII te Parijs.

2065. 1635 april 21. Aan L. Camerarius[1].

Illustrissime Domine,

Postquam abierat hinc ad te meis cum literis is, quo solemus uti tabellarius, advenit ad me magni cancellarii domesticus[2], qui Tullis ipsum reliquerat nudiustertius parantem ad regem[3], ububi esset, - est autem nunc Compendii - tendere. Is domesticus equis advenit celeribus. D. cancellarius carruca iter facit; itaque Compendii futurus putatur circa Mercurii diem. Ego ad Suessionum oppidum ei occurram. Has ipsius ad te literas[4], quae sola nunc restabat via, per Rhotomagum mitto. Ut bellicae naves Batavorum duae paratae sint Caleti, quae tutam ipsi navigationem praestent, valde desiderat. Id negotium et tua diligentia et principis Arausionensis[5] auctoritate illico confectum iri non dubito.

Dux Lotharingus[6], ut magni cancellarii ad me indicant literae, cum pontem Brisaccensem Montispellicardi obsidionem animo agitans transiret, habebat secum xiv. millia constantia ex equitatu peditatuque Bavari, et Caesarianis sex equitum alis, quae regimenta vocabant. Exspectabat alia quatuor peditum millia, quae in comitatu Burgundiae sunt conscripta. Et si destinata succederent, secuturus eodem putabatur Gallasius[7]. His conatibus reprimendis Lafortii[8], qui jam contra hostem profectus est, et Castilionaei[9] destinantur copiae, quibus cum majore imperio praeerit ipse Condaeus[10]. Digna res est, cujus exitum attenti speculemur.

Deus, Illustrissime Domine, te tuosque sospitet.

XXI Aprilis novi Kal. MDCXXXV.

Illustrissimae Dominationi tuae addictissimus

H. Grotius[11]. aant.

2066. 1635 april 21. Aan L. Camerarius[12].

Illustrissime Domine,

Perscriptis iam ad te meis litteris[13], tuas accipio IX Aprilis novi Calendarii datas, multis nominibus gratas mihi, praecipue vero viri nobilissimi atque eruditissimi filii tui[14] mentione, quem cum mihi commendas satis semet commendantem bonis omnibus, operam insumis non necessariam, at mihi suavem tamen,

1 Copie Uppsala UB., cod. 388[a] Ep. 5. Gedrukt *Epist.*, p. 143. Geadresseerde, Ludwig Camerarius, was Zweeds gezant in Den Haag.
2 Wellicht Wolfgang von Gemmingen, dienaar van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Vgl. no. 2059 postscriptum.
5 Frederik Hendrik.
6 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie over hem no. 1950, p. 276 n. 1.
7 Matthias, graaf Gallas (1584-1647), veldheer van Ferdinand II.
8 Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force.
9 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
10 Henri de Bourbon, prins van Condé.
11 Voor adres en marginalia zie Addenda en Corrigenda.
12 Copie Uppsala UB., cod. 388[a] Ep. 4; copie Den Haag ARA, coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 11. Gedrukt *Epist.*, p. 143.
13 No. 2065.
14 Joachim Camerarius; zie II, p. 505 n. 10.

quando et amicitiam nostram tua sancis auctoritate et de me, quam bene existimes, certius indicium dare non poteras. Utinam quam ipsi bene velle debeo, tam praestandi aliquid, ipsum quod juvet, sit copia.

De navibus, quae virum maximum D. cancellarium[1] transvehant deducantque, gaudeo te curam gerere. Nam quas Galli de sua classe promittunt, iis vereor, ne aliquid necessariorum desit: adeo illa pars virium hic tractatur negligenter.

Fedus novum Gallos inter et Batavos[2] per Galliae legatos[3] regi Britanniarum[4] exhibitum iam fuit, magis ut honos ipsi haberetur quam in spem societatis. Ego ejus federis exemplum nondum vidi, sed a me impetrare non possum, ut eos credam fore eventus, quos alios video animis praesumere eoque minus, quod quaecunque nunc Galli paciscuntur federa, ea claudicare video, qua in re tuam viri tam experientis sententiam a mea non discongruere ex literis tuis cognosco.

Quas ad magnum cancellarium destinas, ut recte perveniant curam suscipio; nunc quidem de ipso, nisi quod in itinere est, comperimus nihil. Neque occurrere illi licet, quamdiu qua sit venturus via et in urbemne an ad ea loca, in quibus rex[5] agit, incerti sumus.

Filiae nostrae[6] translationem ad aevum melius ita ut debemus ego et uxor ferimus. Ea sunt tempora: ut qui seculi malis ac periculis eximuntur felices merito censeri debeant.

Vale, vir illustrissime.

Lutetiae, 21 Aprilis, 1635.

Tuae Illustrissimae Dominationi addictissimus
H. Grotius.

Turca[7] classem paratam habet, ob quam sodales Melitaei ad insulae ejus tutelam evocantur[8]. aant.

2067. 1635 april 21. Van A. Oxenstierna[9].

Magnifice Domine,

Iusso magistro aulae cum impedimentis et maxima comitatus parte pedetentim sequi, ipse hodie Cathalaunium transgressus huc Bergeram veni, me quantocius cum paucis meorum stiturus regi[10] Parisiis aut in vicinia.

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Op 8 februari 1635 te Parijs gesloten.
3 Henri de S. Nectaire, markies de la Ferté-Nabert als extra-ordinarius gezant en de ordinarius ambassadeur in Engeland Jacques d'Angennes, markies van Poigny.
4 Karel I.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Grotius' dochter Maria was op 16 maart 1635 overleden.
7 Amurath IV (tegen 1611-1640), vanaf 1623 tot zijn dood sultan der Ottomanen; zijn bewind was van een spreekwoordelijke wreedheid en werd - behalve door de strijd in Zevenburgen - gekenmerkt door opstanden en andere binnenlandse moeilijkheden.
8 Voor adres en marginalia zie Addenda en Corrigenda.
9 Hs. Den Haag, KB. 121 D 11, no. 54. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1, XIII, p. 241.
10 Lodewijk XIII van Frankrijk.

In itinere venere quidam Lutetia, qui regem inde praeterito die Martis abiisse memorabant Compiègne, incerti an brevi esset rediturus an vero ad exercitum permansurus.

Nova haec me non parum turbavere, non quod regem non libentius alibi quam Parisiis, ac inprimis loco itineri meo maturando accommodatiore convenirem, sed quod incerto rumori fidere non auderem nec subsistere et expectare certiora possem.

Hunc igitur tabellarium quantocius expedire volui: ut per eum resciscam sine mora, quo die rex abierit, quo et quo fine, inprimis an sit brevi rediturus, aut moraturus aliquandiu Compiegnae, an vero ulterius progressurus, ut iter meum ex usu et commodo meo instituere queam.

Cuperem etiam scire, ubi cardinalis dux[1], an cum rege, et ubi eum invenire queam.

Ego progrediar Lutetiam versus crastino die, dubius, utrum hunc tabellarium La Fertae an vero Chatteau Tiri expectare velim. Vellem me scire, ubi te invenire queam. Interest enim mea te videre, antequam regem aut cardinalem accedam; si id fieri potest.

Si itaque rex et cardinalis Compiegne mansuri sunt, velim te praeire et me illic exspectare.

Interim si qua ratione potes, fac ut sciam, qui rerum status sit, et quae consilia nunc potissimum agitentur in re nostra.

Vale.

Bergeris die 11/21 Aprilis. An. 1635.

T. amicissimus

Axelius Oxenstierna mp.

In margine: De meo ad aulam adventu credo aliquid increbuisse, cum id a nuncio(?)[2] scriptum et Tullio[3] etiam signatum norim. Sed tamen nolo in nostris hominibus quicquam spargi, siquidem cum pompa venire non admodum expeto contentus realia t .. asse. Et praeterea relictis impedimentis per equos dispositos accurrendum iudicavi.

In dorso schreef Grotius: 1635 Cancell.

2068. 1635 april 22aant.. Van Ch. Marini[4].

Monsieur,

Comme vostre heureuse arrivée à la cour de France m'a grandement resiouy, ainsi ay-ie tousiours désiré d'avoir quelque favorable occasion pour vous en congratuler, diverses et grans empechemens m'en ayant jusques à présent contre mon gré destourné. Ores que ie suis de retour en Suissez pour y continuer ma charge de résidant et me souvenant tant de ma promesse que de vos mérites que i'estime infiniment ie n'ay pas voulu manquer de mon devoir sur ceste congratulation en priant l'Éternel pour le bon succez de vos négotiations, que la couronne de Suède et tous dépendans d'icelle se promettent de vostre sage conduite aux affaires de son Estat, l'utilité duquel nous qui avons le charactère public sommez obligéz à advancer au possibile.

1 De Richelieu.
2 Misschien - indien de lezing juist is - Giulio Mazzarini.
3 Schuilnaam; ik weet niet, wie ermede wordt aangeduid.
4 Hs. Den Haag ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 9. Origin. eigenh. ondertek. met eigenh. postscr. Beantw. d. no. 2106. Geadresseerde, Charles Marin of Marini (†1651), was nieuwsagent voor Zweden betreffende Zwitserland en naburige landen.

Pour mon particulier si i'y puis contribuer quelque chose avec ma correspondance, ie la vous offers de telle affection, que ie chéris vos grans vertus, dont les miennes vous donneront des preuves toutes et quantes fois qu'il vous plairra me favoriser de vostres.

Quant aux affaires d'icy vous aurez entendu le passage du duc de Rhuan[1] par la Suisse aux Grisons avec 6^{m}. pietons et 1400 chevaux lesquels ioincts avec ceux qui se sont désià saisis de la contée de Cleve et de Bormio seront dix ou 12^{m}. hommes hors mis les Grisons qui avec leur pays gardent les confins du pays, si comme vous l'entendrais par cy ioinctes, entreprese à la vérité de gran importance estant par ce moyen le passage aux Espagnols en Allemagne bouclé, laquelle n'aura plus à craindre de ces trouppes, tant que la Valteline demeurera entre les mains du roy de France.

Pour mon particulier i'y ay aussi mon interest, car s'estant marié il y a plus d'un an avec une damoiselle de ce pays-là issue de la maison de Paravicini de Capelli[2], laquelle y a des grans biens et, n'en ayant peu pour avoir esté déchastée par les rebelles à cause de la religion, retirer aucune chose du monde, ores il seroit temps de le faire. Mais d'autant qu'on n'y pour avenir au but sans l'assistance des François qui y seront factotum, M^{r}., vous m'obligeray infiniment si obtenez du card. Richelieu une lettre de faveur en mon endroit vers le duc de Rhuan et l'ambassadeur Landy[3] qui y gouverneront, afin que par leur moyen i'y puisse recouvrir ce qui touche de droit à ma femme espérant que son Éminenze considérant les mérites tant de la séréniss.^{e} couronne de Suède, de laquelle ie suis un des moindres ministres, que de son Excell.^{e} Monseigneur le Gran Chancelier[4], auqual i'en escris, n'en fera point de difficulté. Mon bonheur sera si vous pourray avoir la lettre et me l'envoyer au plustost par la poste en l'addressant au sieur Félix Orelly[5], marchand à Zürig. I'ay bien du regret que l'occasion de vous importuner ce soit plustost offerte que celle de vous servir, la honte m'en demeurant sçachant néant moins vostre promtitude à favoriser les amys qui en ont besoin, cela m'enhardit tant plus d'implorer vostre aide. Ce sera donc sur son appuy que ie vous supplie très humblement de m'honorer d'un tel bien et de croire que si i'ay esté hardy en ma demande, ie ne seray pas moins plein de volonté à m'en revancher par quelque segnale service digne de vostre personne. Donts les effets cautioneront mes paroles, mais tousiours en ceste qualité,

M^{r}.,

de vostre Excell.^{e}
très humble et plus
obligé serviteur
Charles Marin.

De Zürich, ce 22^{e}
d'Avril l'an 1635.

1 Henri, hertog van Rohan; hij streed met succes in de Veltlin.
2 Alessandra (Lisandra) Paravicini Capelli († 1664).
3 Joab Gilbert du Landé, ordinarius gezant in Graubünden van 1631-1635.
4 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
5 Mij niet nader bekend.

Onderaan bl. 1 recto: Mr. Grotius.
In dorso schreef Grotius: 22 April 1635 Marin.
Daaronder met andere, latere hand: Franse brieven van Marini.

Adres: A Monsieur Monsieur Hugo Grotius, conseilleur de la couronne de Suède et son ambassadeur près du roy très-chrestien de France à Paris.

Daaronder: Citò, citissimè, citò.

S.S. Monsieur,

Ayant entendu que S. Ex.[1] passe par la France i'ay creu estre necessaire de reccomander ce paquet de gran importance qu'on m'a envoyé de Venise à vostre courtoisie vous suppliant de le faire addresser au sieur Camerarius[2], ou à quelque autre amy affidé.

Le duc de Lorraine[3] est dereschef avec les emperiaux en Alsace aux 8^{m}. hommes et voulat au premier abord attaquer Mompelgard, mais à ce que i'entend il en a esté repoussé par les François et ores menace d'entrer en France ce que ie ne me puis imaginer pour beaucoup de raisons. Le duc de Rhuan est désià dans la Valteline ayant laissé deux regimens pour la défence de la rive de Cleves.

Cerbellarius[4] se tient à l'entour de Fuentes avec 6^{m}. pietons et 800 chevaux attendant d'autres 6^{m}. de Naples hormis ceux que les Suisses cattoliques et le duc de Toscane sont estat de luy envoyer au secours, mais ie croy que les François luy donneront assez à faire dans le Montferrat.

Pour ne redire tant de choses ie vous communique la copie de ce que i'escris à son Ex.^{ce}, nostre commun patron, et avec le prochain ordinaire vous escrire plus amplement de tout.

Cependant ie vous baise les mains et demeure

Afgescheurd.

2069. 1635 april 23. Van Willem de Groot[5].

Frater optime,

Mirum hic omnibus videtur quod tu in postremis litteris[6] scribis, in Gallia jam deliberari, apertene in Hispanum[7] arma sint sumenda necne, quod jam diu decretum oportuit: praesertim cum isti fundamento innitatur totum, quod cum rege[8] pepigimus faedus.

Principem Condaeum[9] exercitui in Lotharingia imperaturum laetus intelligo, quippe qui sciam eum et tibi esse amicum et patriae nostrae non male velle. Regem ipsum in limitibus Picardiae fore, multasque Ambianum et Abbevillam bellicas machinas misisse, hic pro comperto dicitur.

1 Oxenstierna.
2 Ludwig Camerarius, de Zweedse gezant in Den Haag.
3 Karel IV, hertog van Lotharingen.
4 Johann, graaf van Cerbellon, Duits generaal.
5 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Gr., aanw. 1911 XXIII, no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2056; beantw. d. no. 2091.
6 No. 2056.
7 Philips IV van Spanje.
8 Lodewijk XIII; het verdrag was op 8 februari te Parijs gesloten.
9 Henri de Bourbon, prins van Condé.

De negotio religionis scripsi nuper prolixe[10] neque pater[11] dissentit; vide, an aliquid possis conari, quod in reip. Christianae bonum cedat.

10 No. 2052.
11 Jan de Groot.

De iis, quae tibi adversus Roterodamenses necessaria sunt, agam cum senatore Reygersbergio[1], quem hic cras aut perendie expecto.

Nunc hic omnia fervent belli paratu, convocantur undiquaque milites, Noviomagum destinatum est conventui, diesque dictus ad ultimum hujus mensis. Interea princeps[2] ipse podagra laborat, sperat tamen brevem ei malo moram fore, ut ipse ad exercitum proficisci possit, educturus in hostem praeter equitatum, ducentas et viginti militum centurias. Neque minus mari intentus est, quam in rem a provintiis conferentur trecenta florenorum millia, ad armandas viginti quinque naves, e quorum numero decem halecum piscatoribus inservient, quindecim vero cum archithalasso[3] mittentur obviam iis navibus, quae ex Biscaja venire dicuntur, quanquam ego credo quindecim eas naves destinari, ut cum tantundem Gallicis - est enim is numerus in faedere comprehensus - Flandricam oram observent.

Nos hic jam Dunkerkanos adeo metuimus, ut praesidium ab equitatu vetendum sit, quare duae huc turmae venturae dicuntur ad arcendum hostem, quem spolio hujus loci inhiare credunt.

Cancellarius[4] ubi advenerit, fac quaeso intelligam, an res cum Gallo sint compositae; non abs re foret eum aliquo pacto ad animum revocare quam Pavius[5] dignitati legationis tuae fecit injuriam.

Utenbogardus[6] jam non scribit propter ingravescentem indies uxoris[7] morbum, interea per me tibi se excusat, scripturus et de legato Tileni[8] et negotio Aurati[9], ubi collegarum mentem - ad quos ea de re scripsit - intelligerit.

Salutant te uxoremque tuam Losecatius[10] cum sorore, qui jam hic apud nos sunt; uxori quas petiit rationes mittam, ubi a mercatore Wourebio[11] didicero, quantum pro vestibus Diderici[12] sit solvendum, et eadem opera ad ipsam scribam.

Vale.

Hagae, XXIII. Aprilis 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

Ne fasciculus nimium
excresceret unum exemplar
libelli ab Episcopio confecti[13]
mitto missurus et alterum,
ubi erit occasio.

1 Nicolaes van Reigersberch.
2 Frederik Hendrik.
3 Filips van Dorp (1587-1652), sedert 1629 luitenant-admiraal van Holland en daarmede van de gehele vloot.
4 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
5 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; zie no. 2031, p. 390 n. 5.
6 Johannes Wtenbogaert.
7 Maria Petit Pas.
8 Daniel Tilenus; hij was in 1633 overleden.
9 François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.
10 Frederik van Losecaat, gehuwd met Grotius' zuster Adriana.
11 Vgl. no. 2058, p. 426 en n. 3 aldaar.
12 De jongste zoon Diderik, die voor zijn studie in het vaderland verbleef; hij had tot leermeester de luitenant-generaal van de artillerie Johan van den Bosch.
13 Simon Episcopius, *De rechte Ovtheyt*; zie no. 2047, p. 411 n. 14.

2070. 1635 april 24. Van A. Oxenstierna[1].

Nobilis et Magnifice Domine,

Cum advenissem Catalauniam, rumore et nunciis relatum mihi discessisse regem[2] Compiegnam. Sed cum iis fidem omnino habere non possem, e re putavi expectare quae certa adferret meus ad te Lutetiam missus nobilis[3], et interea relictis impedimentis paucis comitatus antecessi hesternoque vespere huc sospes adveni.

Circa adventum meum literis uxoris tuae per eum, quem rursus paulo ante Lutetiam expedieram, allatis cognosco pridie te, ut obvius mihi fieres, Suessionem versus iter suscepisse atque sic nos invicem fefellisse in via.

Caeterum cum necessitas requirat, ut ante meum cum rege congressum abs te de statu rerum informer, arbitratus sum fore ex usu id tibi per hunc expressum significare ac simul rogare, ut statim post redditas hasce literas crastina die ad oppidum media via inter Compiegnam et urtem hanc situm, Crepies de Valoi dictum, enitaris advolare, siquidem hoc die quieti destinato et ut tibi satis sit temporis ad me veniendi[4] in crastinum ibidem constituerim simul adesse.

De caetero sospes et incolumis vale.

Dabantur Meauviae, die XIV Aprilis Anni MDCXXXV.

T. amicissimus

Axelius Oxenstierna mp.

Adres: A Monsieur Monsieur Hugo Grotius, conseiller et ambassadeur de sa Maj.té et Couronne de Suèden.

In dorso schreef Grotius: (X)IV Aprilis 1635 Canc.

2071. 1635 [april 25] Van Petter Spiring[5].

Wolledler Gestrenger Vester und Groszachtbahr insondersz geehrter Herr undt Werther freundt nachst williger diensterbiettung und wünschung alles gutten so war mein jüngstes vor 8 tagen[6], worauf ichs beruhen lasse. Seithero mir keines von E.H. geworden, ist auch dieser Ortten bisz tato nichts schriftwürdiges vorgelauffen. Die hiesigen tractaten zwischen beiden Cronen Schweden undt Pohlen[7] sollen allererst den 5 May wieder angehen, was von beiden theilen wirdt guttes können verrichtett werden. Solches haben E.H. nachmalsz von mir zu vernehmen.

Unterdessen so erwartte ich gleichfalsz E.H. advis von da, insonderheitt was von den subsitiën zu hoffen und auch was sonsten ausz Deutschlandt zu hören,

1 Hs. Stockholm, RA. Gallica, brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Orig. eigenh. ondertek. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1 afd. XIII, p. 242.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Misschien Wolfgang von Gemmingen, die herhaaldelijk voor dergelijke diensten werd gebruikt.
4 De woorden: ‘et ... veniendi’ door Oxenstierna eigenhandig ingevoegd.
5 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 13. Orig. eigenh. ondertek.
6 No. 2060.
7 Het betreft de vredesonderhandelingen tussen Zweden en Polen, die op 12 september 1635 met het bestand van Stuhmsdorf werden afgesloten.

denn ich dieser Orten nichts rechtes erfahren kan ..... hin vernehme ich ob sollten Ihr Excel. der Herr Reichscantzler[1] zu Mentz aufgebrochen und seinen weg auf Metz genommen haben, weisz aber eigentlich nicht ob denn also oder nicht. Unterdessen ich gleichwoll ein Schreiben an Ihr Excell. wollen abgehen lassen, im fall Ihr Excel. des Ortts beij E.H. anlangen möchte, Ihm solches unbeschwertt zu zustellen.

In übrigem zu allem wollergehen Göttliches Obachtt treulichst befohlen

E. Her(r)l.

dienstwillige
Petter Spiering.

Adres: Dem Wolledlen Besten und Groszachttbaren Herrn Hugo Grotio, der Cron Schweden Hochverordneten Ambassadeur an die königl. M^{tt}. in Franckreich gr.gunstig in Paris.

2072. 1635 april 26. Van Rijngraaf Otto[2].

Unsern günstfrb^{n}. grusz und alles guts in geneigtem willen ieder Zeit zuvoren, Edell und Vester besonders geliebter Herr Ambassadeur.

Des Herrn Reichs Cantzlers und Evangelischen Bundts Directoris Exc. und Leg.[3] haben wir in etlich angelegenen sachen zue schreijben vor nöthig ermessen; bitten demnach den herrn Ambassadeur, er wolle Ihm gefallen lassen wohlgedacht Ihr. Exc. undt Leg. solches ehist zue überreichen und die sachen, weden es in die frantzösische expedition mit gehören, poussiren helfen. Da Sie aber bereit abgereist sein solten, beliebe dem herrn solch schreijben zu eröfnen und Ihr. Exc. und Leg. alsdann nach zue schickhen, interim seiner guthen discretion nach bester maszen an dem königlichen hof die sachen zur richtigkeit zue bringen, auch allen widrigen berichten zeitlich vor zue bauen. Sonderlich aber bitten wir den herrn, er wolle nunmehr mit unsz von Paris ausz die nöthige Correspondentz an zu stellen gefallen lassen, wie wir dann hingegen sehr piessig gleichsfalls alle Communication fleiszig hierin an den herrn gehen zu lassen. Neben dem recommendiren wir herrn Ambassadeurn das ienige, was wir in unserem iüngten schreyben denselben ersucht. Undt wir verpleiben nechst Göttlicher empfehlung

Des herrn Ambassadeurs

freundtwilliger
Otto, wildt undt Reinngraff.

Straszburg, den 16^{en} Aprilis 1635.

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 18. Orig. eigenh. ondertek. Beantw. d. no. 2107.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

Onderaan de keerzijde: Dem herrn Grotium.

2073. 1635 april 27. Van M. le Blon[1].

Mijn Heer,

Naedemael den Heer Rijchscantzeler[2] dus lange van Parijs is gebleven, ben ick verlangende te weten, hoe dat het met mijnne brieven aen hem gevaeren is. En wensche, indien d'andere versonden end verloren zijn, dat dese t'uwent herbergen mogen totdatter eenige sekerheyt zij, hoe men hem deselve sou mogen behandigen, d'welck mij gerecomandert is van den heer ambasadeur Skytte[3], wiens dicke paquet hier benevens gaet.

Voorts indien Zijn Exelentie van Cales naer Hollandt soude vaeren ende dat hem mijnne diensten aldaer mochten aengenaem wesen, soo wenschten ick t'selve metten aldereersten te weten, opdat ick mijn afscheydt en licentie van den coninck[4] mochte nemen ende mij voorts bijtijts vanhier derwarts conde vervoegen, also der niet altoos scheepen gereed zijn om over te vaeren. So niet, ende dat Zijn Exelentie begeert, dat ick maer te Cales bij hem come, dien ick sulcx mede tijdelijck te weten. Want eer de brieven herwarts en ick ginder bij faveur van weer en wind over geraecken, dat sal mede veele tijts moeten hebben.

Wat Zijn Exelentie hierover resolvert, bid ick vriendelijck deur uE. oft ijmand van de sijnne te mogen weten, opdat ick er mij naer mach reguleren.

Onssen heer ambasadeur Skytte heeft vorleden Sondach naermiddach bij haere Majesteit audientie gehad met een groote defticheyt gelijc mede vorlede dysdach noch een private audientie, d'welc hij schrif(t)elijck overgelevert heeft en antwoort daerop is verwachtende. Sedert welckenen tijt hij visi(ten) en revisiten gehad ende gedaen heeft.

Morgen ist g'ordonert, dat hij de partiere en toebehooren publickelijck sal overleveren aen den coninc en sijn cappittel. Is ongelijc wellecomer als eenige andere, eerst omdat hij veele goeds wederbrengd, ten anderen dat hij geen geld noch volck en versoect, ende ten derden dat hij alleen van de croon Sweden en niet van de Duydsche behoeftige vorsten comt.

Meer niet, heer en waerde vriend, als mijnne herttelijcke gebiedenissen, blijvende

Mijn heer,

U Exelentie
g'affectionerde diener
M. le Blon.

Londen, den 17/27 april 1635.

In dorso schreef Grotius: 17/27 April, Blon.

1 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 17. Eigenh. oorspr. Over de schrijver zie no. 2049, p. 413 n. 8.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Johan Skytte, Zweeds ambassadeur in Engeland; het pakje ontbreekt.
4 Karel I van Engeland.

2074. 1635 april 30. Van Willem de Groot[1].

Frater optime,

Dolet mihi de religionis exercitio cogitata eo pacto cedere non posse prout ego mihi proposueram[2] neque tamen plane despero te vel hoc vel alio modo non parum momenti allaturum ad sarciendam Ecclesiae concordiam. Certe si aliter fieri non potest, non abs re sit domi tuae habere aliquem, qui ibi Germanis et aliis sacramenta administret, sive cum Carentonianis communionem colat sive minus: neque tu interea novae scissurae auctor eris, qui ipse, si ita videtur iis, quas Carentoniani admittunt, legibus, caetus eorum quandoque accedere poteris, licet domi habeas ministrum, qui conditionatae praedestinationis dogma familiae tuae aliisque, qui domum tuam frequentabunt, inculcet. Sed tu de his omnibus optime videris.

In faedere novo Charnesaei[3] hoc multos offendit, quod reformatae religioni nullus in urbibus a Gallo capiendis futurus sit locus: quod faedus offensivum et defensivum contra omnes, qui Galliae hostes futuri sunt, ineundo videamur potentem nobis hostem Imperatorem[4] et forte etiam regem Britanniae[5] conciliare, quos Gallicae potentiae invidere nobisque parum aequos esse constat. Sed vicit omnium haesitationes commodi ejus, quod ex Gallico bello sperari potest, expectatio.

Nunc princeps[6] se itineri accingit, quanquam minime *πόδας ὠκυς*[7]: sub exitum hujus septimanae Noviomagum cogitat, praetoria cohors jam praecessit.

Miror me nihil in tuis litteris de Gallico motu reperire, hic omnes regem[8] in Hannonios aut Atrebates jam militem ducere clamant; sunt tamen alii, quibus Flandria magis arridet, certe nisi rex cum Hispano[9] pacem non sinceram abrumpat, parum hic nostra arma promovebunt, quae imprimis succo et sanguine destituuntur.

Didericus[10] tuus brevi ad exercitum cogitat, sed suadet Bosschius tunc primum veniat, cum exercitus certum sibi locum delegerit, ipsum vero relinqui pudet.

Agam cum Reygersbergio[11] de negotio Roterodamensi, dicit senator se eo cogitare sub finem hujus septimanae. Interea, quantum in me est, curabo, ut omnia recte curentur.

Insignia familiae jam antea a patre[12] petii, et iterum petam. Sophompaneam

1 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2063; beantw. d. no. 2091.
2 Vgl. no. 2052.
3 Hercule de Charnacé, Frans gezant in Den Haag. Willem doelt hier op het verdrag in 1634 met de Staten gesloten; zie no. 1813, p. 94 n. 6.
4 Ferdinand II.
5 Karel I.
6 Frederik Hendrik.
7 Vgl. Homerus, o.a. *Il.* I, 58.
8 Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 Philips IV.
10 Grotius' jongste zoon Diderik leerde vestingbouwkunde bij de luitenant-generaal der artillerie Johan van den Bosch.
11 Nicolaes van Reigersberch; Grotius stelde pogingen in het werk zijn achterstallig salaris als pensionaris van Rotterdam alsnog uitbetaald te krijgen.
12 Jan de Groot.

tuum[1] tam diu carceres mordere aegre tecum fero; exempla ubi habebo tuo arbitratu distribuam.

Vale, frater optime, et a me meaque salve.

Hagae, pridie Calendas Majas 1635.

Tibi obsequentissimus frater

Guilielmus Grotius.

2075. 1635 april 30. Van N. van Reigersberch[2].

Mon frère,

Ick sal nu wt den Hage beantwoorden uEd. schrijvens van den 20, bij mij op Saterdach onder couverte van de heer Camerarius[3], wel ontfangen. Den inhout daervan, hoewel seer considerabel is, heb ick met sijn Ex^tie[4] niet gecommuniceert, omdat ick te voren van Menander[5] hadde verstaen hetgene uEd. aen Valerius[6] hadde geschreven, die geresolveert was hetselve sijn welgemelte Ex^tie mede te deelen.

Serranus[7] advisen lopen op een volcommen rupture, ende daertoe meent hij, dat de troupes, die den conynck[8] op de frontieren van Nederlant heeft, sullen werden gebruyckt. Justinus[9] schijnt daeraen te twijfelen ende confirmeert seer de opinie van veelen, die tot noch toe dese grote concepten niet hebben connen approberen noch geloven, dat Vranckerijck ront met ons sal gaen. De waerheyt sal haerselven haest moeten openbaren. Het rendevous is tegens den eersten Mey tot Nimwegen. Sijne Ex^tie hadden dynxdach off woensdac(h) gemeent te vertrecken, dan kan niet oordeelen sijne dispositie hetselffde sal connen lijden. Vandage is het wat beter, maer eenyge dagen heeft van de jicht sonder crucken niet connen gaen; seyt, soo alles claer is, dat hij hem daer sal doen brengen, hoewel de medecijnen daer seer tegens sijn. Doch de Staten van Hollant moeten eerst drie millioenen voor haer contingent verschaffen, andere naer advenant, alsoo het voornemen is veel contanten mede te nemen, een teycken men verde van de frontieren meent te gaen.

Den viant maeckt vergaderynge tot Diest, Ballaert ende soo voorts, ontrent het rivierken de Nete. Men gelooft Mansvelt[10], Picolomini[11] ende den overste van de Crabaten[12] met haer troupen nederwaerts commen.

1 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvlielmvm Blaev, MDCXXXV; Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
2 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK. M31. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 159.
3 Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag.
4 Frederik Hendrik.
5 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle; de naam is door Grotius erboven geschreven.
6 Schuilnaam voor Ludwig Camerarius.
7 Schuilnaam voor Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; Grotius heeft erboven geschreven: Pens. Pauw.
8 Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 Pseudoniem van Grotius.
10 Philipp, graaf van Mansfeld (1615-1657; geb. 1589).
11 Ottavio d'Arragona, prins van Piccolomini, hertog van Amalfi (1599-1656), veldheer in het leger van Ferdinand II.
12 Johann Ludwig, graaf Isolano (1586-1640), generaal van de cavalerie in dienst van Ferdinand II.

Den conynck heeft mijn heer den prins gesonden een commissie om, als de legers sullen wesen geconiungeert, daerover te commanderen, ten ware sijne M[teyt], Monsieur[1] ofte den cardinael-duc[2] in persoone daer waren; off dat al onder het masquer van secours sal connen gaen sonder rupture, twijfelen veele.

Den hartoch van Bouillon[3] is naer Vranckerijck, sommyge seggen om des conynckx ruyterye te commanderen, andere om sijn particuliere affairen van Sedan; de rechte oorsaecke is onseecker. Men spreekt, dat de veriaechde heeren wt Brabant[4] eenych volck sal werden gegeven ende graeff Henderick van den Berge[5] hem daerbij soude vougen; maer het sijn al maer gissyngen, ende soude men daermede de rupture noch soucken te coloreren.

Op de coniunctie van de legers, ende hoe ende waer die wel sal connen geschieden, considereren die ervarentheyt van crijchsaecken hebben veele difficulteyten, gelijck sij mede doen in de macht van het lant soo verde van de frontieren ende in den boesem van des viants lant te begeven op het suspect van een natie, die soo veranderlijcke resolutiën onderworpen is.

Dat Engelant hem met Vranckerijck sal vougen off neutraal houden, can men niet geloven. De equipage van sessentwintych schepen[6] is nu soo verde gebracht, dat sij seylreet sijn, ende was men tot Londen den 20, date van de leste advisen, besych met baccken, brouwen, slachten voor de vlote. Het rendevous is in de Duyns, omdat tot Portmuyen, daer de eerste assignatie gegeven was, de sterfte is.

De plaetse van den groten thesaurier was noch niet versien, ende viel het ooch van den conynck[7] meest op Cottynckton[8] ende milort Wenthorst[9]; doch alsoo Cottynckton is geweest substituyt thesaurier ende sulckx in die charge wel ervaren, ende Wenthorst, viceroy van Ierlant, goede diensten den conynck in die bedienynge doet, soo sijn veele van gevoelen, dat den keuse op Cottynckton sal vallen.

Buyten twijfel sal uEd. daer hebben gesien een brieff, die onder den naem van de conynck van Engelant aen den Paubs[10], in faveur van het huys van Lottryngen, wert gedivulgeert, die bij veele hier wert gehouden voor gesupposeert.

Wt wat oorsaecke ende wat pretext den hartoch van Lunenburch[11] gevancklijck heeft wech doen voeren Rase[12], gesante van de heer rijxcancelier[13] in de

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van de Franse koning.
2 De Richelieu.
3 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.
4 Alexander, hertog van Bournonville (1585-1656) en diens zwager Guillaume de Melun, prins van Espinoy (zie over hem no. 1951, p. 278 n. 3.).
5 Hendrik, graaf van den Berg; hij had in 1633 de Staatse zijde gekozen; zie over hem III, p. 156 n. 8.
6 Vgl. nos. 1988, 1999 en 2031.
7 Karel I van Engeland.
8 Na veel geharrewar tussen Francis, lord Cottington (± 1578-1652) en William Laud, de aartsbisschop van Canterbury, bewerkte de laatste, dat de op 16 maart 1635 open gevallen post van high treasurer werd gegeven (6 maart 1636) aan William Juxon (1582-1663); vlg. no. 2048, p. 412 en n. 9 aldaar.
9 Thomas Wentworth (1593-1641), graaf van Strafford, Engels staatsman.
10 Urbanus VIII.
11 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg (1582-1641), aanvoerder in Zweedse dienst.
12 Christoph Ludwig Rasch, Zweedse hofraad en gezant.
13 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

landen van Brunswijck ende Halberstat, een bequaem persoon ende seer wel, soo ick ben onderrecht, bij de heer rijxcancelier gesien, sal uEd. best weten. Denselven Rase wert mij geseyt dat vrij wat jalousie hadde geconcipieert, omdat in presentie van de habiellen van de crone een wtheemsch tot de ambassade van Vranckerijck was gecommen.

Hoe het tusschen den keyser[1] ende Saxen[2] staet, weet men hier niet terecht; sommyge seggen het tractaet is gebroocken, andere dat het genouchsaem is voltrocken. Als ick op den stant van Duytslant sien, soo kan ick niet laten mijnselven over onsen staet seer te becommeren, want tensij dat rijck bij verdrach off oorloge wt de absolute macht van Oostenrijck werde gehouden, hoe sullen wij daer iegens bestaen?

Den heer van Beaumont[3] heb ick noch terstont van de saecke van Rotterdam gesproocken ende getoont, hoeseer uEd. mij presseert om sijne bescheden daertoe nodych over te senden; seyde ick garen sage, dat het bij accort wert bemiddelt, daarop hij antwoorde het best was ende het sijne daertoe wilde contribueren. Dit is geschiet in presentie van de Meters-man[4], ende hebben begeert ick uEd. van harentwege soude groeten.

Het is seer dienstych, dat uEd. bij alle occasie sijnen gunste toont tot desen staet; ick sal dat oock wel menageren, in gevalle int publyck oock preuve daervan cont geven mogelijck, waer het goet toe kan sijn.

Soo den heer rijxcancelier hier comt, laet mij weten, hoe uEd. oordeelt dat ick mij in sijn Ex^{tie} regardt behore te dragen.

Desen 30 April 1635.

UE. dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberch.

Naer desen was geschreven heb ick met Doctor Valentius[5] gesproocken, die mij seyt Sijn Ex^{tie} soo merckelijck is gebetert, dat lants de camer gaet ende in een dach drie, vier sal connen vertrecken. Den heer Wyts[6] verreyst morgen om het leger tot Nimwegen te commanderen.

Gisteren op den middach ende daernaer tot 's avonts toe hebben hier een extraordinairen wint ende storm wt den zuytwesten gehadt.

Adres: Mevrouw Mevrouw de Groot Tot Paris.

In dorso schreef Grotius: 30 April 1635. N. Reigersberg.

1 Ferdinand II.
2 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
3 Simon van Beaumont, Grotius' opvolger als pensionaris van Rotterdam; Grotius stelde pogingen in het werk zijn achterstallige salaris alsnog uitbetaald te krijgen.
4 Wellicht de Rotterdamse burgemeester Gerard Jansz. van Berckel. aant.
5 Waarschijnlijk Jacob van de Wal, eerste geneesheer van Frederik Hendrik.
6 Jacob Wyts; zie over hem III, p. 80 n. 11.

2076. 1635 mei 2. Van Petter Spiring[7].

Wolledler Gestrenger Vester und Groszachttbahr insonders Vielgeehrtter Herr und werther Freundt,

7 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd., coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 13. Orig. eigenh. ondertek.

Nachst willigster diensterbiettung undt wünschung alles gutten, so referire mich auf mein jungstes von 15/25 April[1], seithero nichts schrifftwürdiges vorgelauffen.

E.H. angenehmes von 30 Martij habe ich woll erhaltten und drausz vernommen dasjenige, was daselbst gepassiret, bedancke mich freundtlichst vor solche communicatie, bitte E.H. ferner darin continuiren wolle, wie ich dann auch gleichfalsz nicht unterlassen werde E.H. von hie die vorfallenden advisen zu communiciren.

Was ich auch diszmal vom Polnischen Staat uberkommen, dasselbe haben E.H. hie beyligend zu vernehmen nechst künfftigen montag oder dinstag wie man sagt, so sollen beiderseits commissarii sowohl Schweden alsz Pohlen wieder zusammen kommen und die tractaten abermalsz beginnen[2]. Was alszdann vorlauffen wirdt, dasselbe haben E.H. ferner von mir zu gewartten, wie ich denn gleichfalsz vor E.H. die continuirlichen advis sowoll ausz Deutschland von Ihr Excell. meinem Herrn[3] alsz auch was in Franckreich passiret, von Zeitt zu Zeitt erwartten thue.

Diesesmall feltt sonsten wenig für zu berichtten. In übrigem thue E.H. nebst dero lieben angehörigen Gottlicher protection zu allem wollergehen gantz trewlichst befehlen.

Datum Elbing den 2 May/22 April Anno 1635.

E.L.
dienstwillig
Petter Spiering.

Adres: Den WollEdlen Gestrengen Vesten undt Groszachtbahren Herrn Hugo Grotio, der Cron Schweden hochverordneten Ambassadeur am der Konigl. M^{tt}. in Franckreich groszgunstigen A Parisz.

In dorso schreef Grotius: 2/12 *(sic)* May 1635 Spiering.

2077. 1635 mei 6. Van G. van Hogendorp[4].

Mijn Heere Ambassadeur,

Mijn Heere ambassadeur laet ick hiermede weten, dat Sijn Excellencie den Heere rixcantslar[5] aen mij geschreven, dat ick Sijne Excell. altoost berichten salle, wat deeser ortten passeert, ende sulcke brieven aen mijn heere ambassadeur t'addresseren. Hebbe also hiermede aen Sijne Excell. den verloop, wat hier in 't

1 No. 2071.
2 Op 12 september werd te Stuhmsdorf tussen Zweden en Polen een bestand voor 26 jaar gesloten.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Hs. Rotterdam, Gem. Arch. cod. no. 131. Eigenh. oorspr. Gedrukt Dr. F.K.H. Kossmann, *De Spelen van Gijsbrecht van Hogendorp Met twee facsimiles* 's-Gravenhage Martinus Nijhoff 1932, p. XIII. De schrijver, Gijsbrecht of Gijsbert van Hogendorp (1589-1639), was officier van de lijfwacht van prins Maurits geweest; bovendien was hij literator. In 1635 was hij commandant van Mainz in de dienst van Zweden.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

Rhijngow met ten vijant vorgegaen, ende hoe het sonsten deser ortten staet. Mijn heere ambassadeur wille gelieven, sulcks schrijven aen haere Excellencie bestellen te laeten. Waer mijn heere ambassadeur ick wederom gratificeren ende dienen cann, heeft mijn heere mij te commanderen.

Darmede mijn heere ambassadeur Godt den Almachtig in genaden bevohleu.

Maynz 26 Aprilis/6 Maij in't Jaer 1635.

U E[ies]. dienstwillige dienaer
G. van Hogendorff.

Ten vijant heeft het Rijngow ingenommen gehat, ick hadt hem weder daruyt gejagt. Tegenwoordig is ten vijant weder darin ende wij hebben oock noch het schlot Ehrenfels, den toll ende den muystorn bij Bingen besett.

2078. 1635 mei 7. Van N. Van Reigersberch[1].

Mon frère,

Wat de effecten sullen sijn van soo veel gaens en commens ende soo langen handelyngen, moet hem nu haest openbaren.

Het leger van desen staet is ontrent Nimmegen met alles tot het marcheren nodych, sijn Ex[tie2] dispositie sodanych, Godt loff, dat morgen off overmorgen meent derrewaert te trecken. De ses provintiën hebben haer quoten tot de contante penyngen gefurneert ende is Hollant soo verde, dat nietiegenstaende veele difficulteyten, die sij om de hare te vinden ontmoeten, dat het morgen een volcomen ordre ende oock finantiën daertoe sal vinden.

Daer men meest op wacht is, hoe ernst het bij den conynck[3] wesen sal. Veele meenen reden te hebben om te twijfelen, desen groten opheff maer in een schijn bestaet om ons te engageren ende, ons buyten handelynge hebbende gestelt, met meerder vrucht de hare, daertoe men seyt den conynck een tot Weenen heeft, te continueren. Die opinie wert versterckt, omdat men siet, men int regard van Spaengiën van de Franse sijde met soo veel omsichtycheit gaet ende in Brabant soo weynych onsteltenisse is.

Den heer Joachimi[4] adviseert, dat Seneterre[5] met hem in geen correspondentie en gaet - hetwelck nochtans was geseyt dat soude geschieden - ende oock daer heeft geseyt, dat sijn conynck niet anders met het tractaet[6] tusschen hem ende desen staet gemaeckt voor en heeft als ons te beletten het maecken van een tresves, sonder tot rupture te sullen commen.

1 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK. M 4[a]. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2057 (?). Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 162.
2 Frederik Hendrik.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Albert Joachimi (1560-1654), ridder, heer van Hoedekenskerke, gezant van de Republiek te Londen.
5 Henri de S. Nectaire, markies de la Ferté-Nabert, extra-ordinarius gezant van Frankrijk in Engeland.
6 Op 8 februari 1635 te Parijs gesloten.

Daerentegen wert hier verseeckert, dat den heer van Chastillon[7] met 25 regimenten voetvolck ende tsestych cornetten parden is ontrent Masicks, ende

7 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.

vanwegen Vranckerijck alleen wert gewacht, dat de onse haer mede int velt begeven.

Men can niet wel bedencken, wat de reden is, dat de ratificatie ses dagen daer geweest sijnde men geen gelegentheyt heeft connen vinden om die den conynck te behandygen, ende off het niet wel en is om tijt te winnen, in welcken gevalle de sieckte van sijn Ex[tie], die hiermede tijt heeft gegeven, het publyck dienstych soude hebben geweest. Den heer Pauw[1] was selffs naer Compiegne om de agreatie den conynck te presenteren. Wij sullen sien, wat daerop sal volgen, bijaldien uEd. yet kan penetreren ende ick dat mach weten; want de gelegentheyt van tijt ende saecken bequaem is om te doen oordeelen, wie best de mysteriën, soo daer eenyge sijn, kan ontdecken.

Den hartoch van Bouillon[2], die met monsieur de Mirès[3], neeff van monsieur de Charnassé[4], met seer groot peryckel tot tweemael in zee is geweest ende door storm weder in Zeelant heeft moeten commen, arriveerde gisteren in den Hage sijnde den tijt verlopen, binnen denwelcke hij de reyse soude hebben gedaen, doch sonder praejuditie van het gemeen.

Ons verlanckt hier te horen, hoe Manlius[5] het met Felix[6] sal hebben gemaeckt, die hij bij Xenocrates[7] sal hebben moeten sien. Menander[8] seyde mij desen morgen, dat hij wt Valerius[9] heeft connen mercken, dat hem impressiën gegeven werden gelijck off men Justinus[10] in tijden ende wijlen in sijn plaets Aristoteles[11] soude doen lesen, ende weet Iovinianus[12], dat sulckx bij andere mede wert geapprehendeert, die seggen, men hem eerst bij Vindex[13] daertoe heeft willen habiliteren ende daerom dificil sijn om yet te laten glisseren, dat sulck voornemen soude connen faciliteren.

Desen 7 May 1635.

UEd. dienstwillygen broeder
N. v. Reygersberch.

In dorso schreef Grotius: 7 Mey 1635 N. Reig.

2079. 1635 mei 8. Aan A. Oxenstierna[14].

1 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; na afsluiting van het op p. 448 n. 6, genoemde verdrag met Frankrijk bevond hij zich nog steeds als extra-ordinarius gezant te Parijs ondanks al zijn pogingen om zijn terugroeping te verkrijgen.
2 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.
3 Le sieur Beaumont, chevalier de Miré.
4 Hercule Girard Charnacé, in 1634 als buitengewoon gezant van Frankrijk naar Den Haag gezonden.
5 Schuilnaam voor Adriaen Pauw.
6 Pseudoniem van Grotius.
7 Schuilnaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
8 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle.
9 Schuilnaam voor de Zweedse gezant in Den Haag, Ludwig Camerarius.
10 Pseudoniem van Grotius.
11 Codewoord voor Holland.
12 Pseudoniem van Nicolaes van Reigersberch.
13 Codewoord voor Frankrijk.
14 Hs. Stockholm, RA., orig. eigenh. ondertek. Gedrukt *Epist.* (gedeelt.), p. 144; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 30.

Excellentissime Domine,

Lutetiam hac vespera cum venissem, D. Broersonum[1] heic reperi aegriorem quam vellem. Tenet enim eum febris satis fervida, sed, quod in juvenili corpore spem bonam facit, vim suam projiciens extrinsecus. Neque medici consilio deerunt nec domus nostra auxilio; cujus rei quo magis certa sit Sublimitas tua, rogo credat, ipsum a me dilectum, non tantum pro reverentia, quam Sublimitati tuae debeo, verum etiam ob proprias virtutes.

Quod meae conjugi Sublimitas tua munus misit vellem quidem excusare ipsi licuisset, cum nihil a nobis Sublimitati tuae esset praestitum, quod non ipsius esset pleno jure, et mihi, etiamsi multo praestitissem majora quam aut mea ferebat copia aut tua patiebatur frugalitas, abunde id pensatum fuisset honore excepti tanti hospitis. Sed quando Sublimitati tuae visum est supra tot beneficia nos hac etiam benevolentiae suae testatione ornare, quod unum possum memorem gratumque spondeo animum.

Novi nunc quidem nihil intelligo, sed ad ea venanda et quae mihi mandata sunt explicanda, cras accingar.

Deus, Excellentissime Domine, et iter hoc et res ceteras Sublimitatis tuae bene prosperet.

Lutetiae, 8 Maji novi Cal. 1635.

Sublimitatis tuae devotissimus cultor
H. Grotius.

Postridie quam haec scripseram misi ad Butillerium filium[2]. Dictus est abiisse in Britanniam Armoricam, ubi est frater regius[3], et forte non rediturus intra menses aliquot. Restat igitur, ut conveniam Bulionium[4] et ex ipso sciam, quid mandati acceperit.

Scribit mihi ex Cassellis Hermannus Wolfius[5] tres cohortes hostium caesas a Guilielmo duce[6] ad urbem Neustadium et ad lacus Magnum Parvumque; eundem ducem 3/13 Aprilis ivisse Hildesheimium, ut cum Bannerio[7] agat de exercitu viginti millium componendo, quo eatur in Thuringiam et Hersfeldum contra copias Piccolominaei[8], Isolani[9] et Carpi[10] et porro, si ista bene succedant, Mansfeldius[11] cogatur in proelium. Pacem Pirnensem[12] vult evanuisse castello Coburgo contra induciarum fidem capto a caesarianis, de quo ultum se electorum caesis tribus caesarianorum in Bohemia cohortibus. Addit Neustadium et Nyburgum de deditione agere. Sed puto et ipsum Wolfium tuae Sublimitati scripsisse.

8 Maji novi Cal. hora nona matutina.

1 Erik Brorsson Rålamb, zoon van Oxenstierna's nicht Anna; hij lag ten huize van Grotius ernstig ziek.
2 Léon le Bouthillier de Chavigny.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
4 Claude de Bullion, sieur de Bonelles, surintendant des finances en secrétaire d'Etat.
5 Hermann Wolff, Zweeds gezant residerende te Kassel.
6 Wilhelm V, landgraaf van Hessen (1602-1637).
7 Johan Banér (1595-1641), Zweeds veldmaarschalk.
8 Ottavio d'Arragona, prins van Piccolomini, hertog van Amalfi.
9 Johann Ludwig, graaf Isolani, aanvoerder der Kroatische ruiterij in het leger van Ferdinand II.
10 Johann Jacob Karpsen, legeroverste van Ferdinand II in de Dertig-jarige oorlog.
11 Philipp, graaf van Mansfeld.
12 Gesloten in 1634 tussen Johann Georg, keurvorst van Saksen, en keizer Ferdinand II.

Adres: Axelio Oxenstiernae, Sacrae Reg. Maj. Regnorumque Sueciae Senatori et Cancellario.

2080. 1635 mei 9. Aan L. Grubbe[1].

Magnifice Domine,

Ex quo literis Magnitudinis tuae respondi[2] vocatus a D. cancellario[3] per Campaniam iter faciente cum ipso Compendium ivi, ubi rex[4] erat et aula. Obviam ei a rege missus comes Alesius ducis Incolismensis filius[5]; publicitus ipsi dapes et hospitium quot per dies Compendii fuit magnifice praebita auditus a rege me interprete. Reginam[6] adiit, deinde cardinalem[7], qui ipsi officium salutationis in hospitio ipsius reddidit. Rege ad Belgicum finem belli, ut creditur, in Hispanum[8] parandi causa abeunte valedixit ei donatusque ab eo est adamante praeclaro quidem, sed praeclarioris affectus pignore. Inter id tempus cum proceribus, quorum rex consilio utitur, colloquiis saepe mutatis convenit cum eis in fedus belli communiter gerendi neque faciendae nisi communiter pacis. Id per se egregium ad famam quoque conducet, cui si accedat, quod aula omnis hic sperat, ut rex Galliae aperte et sine ambagibus hostem se non minus Caesaris[9] quam Hispani profiteatur factisque tantae potentiae convenientibus demonstret, magnum id momentum fore speramus ad abstinendos ab omni segrege pactione protestantium Germaniae principum animos. Ad eam rem plurimum adferet Magni cancellarii illis in partibus vestris praesentia, cui non aliud morae erit quam ut mari in Bataviam eat, et ibi quoque firmata amicitia hoc tempore si unquam necessaria inde ad vos veniat.

Vallis Telinae castella omnia Gallorum armis, quibus nunc moderatur dux Rohanius[10], in potestatem venisse Rhaetorum credo jam intellexeris. Magno id factum Rhaetici Helveticique federis, magno etiam Italiae et Germaniae bono perruptis claustris, quibus Hispanus gentes illas inter se, Italiam etiam a Gallia distinebat. Augentur Rivae et Bormii castella. Neque eo minus misere Rhaeti ad Aenipontis archiducissam[11] testatum se Gallorum ope suis providisse finibus, de caetero paratos observare vetera cum Austriaca domo federa. Ab ipsa quoque non omissum vicissim legatum curiam Rhaetorum mittere Iacobum Curtium de la Torre[12], satis manifesto indicio bellum ab Austriacis contra Gallos ne nunc quidem appeti. At vero rex Bruxellis residentem suum[13] revocavit nec alium

1 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 12. Gedrukt *Epist.*, p. 144. Voor geadresseerde zie no. 2064, p. 432 n. 12.
2 Wellicht no. 2064.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Louis Emmanuel de Valois, graaf van Alès, later hertog van Angoulême (1596-1653), zoon van Charles de Valois, hertog van Angoulême; zie over deze laatste III, p. 144 n. 1.
6 Anna van Oostenrijk.
7 De Richelieu.
8 Philips IV van Spanje.
9 Ferdinand II.
10 Henri, graaf van Rohan.
11 Claudia de Medici (1604-1648), weduwe van de in 1632 te Innsbrück overleden aartshertog van Oostenrijk-Tirol Leopold V (geb. 1586).
12 Over deze Della Torre heb ik geen nadere gegevens kunnen vinden.
13 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot, van 1633 tot mei 1635 resident van Frankrijk in Brussel.

mittit. Hispanus vero legatus[1] Galliam reliquit insalutato rege spretisque ejus muneribus.

Deus te incolumen diu servet.

Lutetiae, IX Maji nov. Cal. MDCXXXV.

Tuae Magnitudini addictissimus

H. Grotius.

Accessit, postquam id scripseram, novum belli praesagium commercia cum Hispani subditis a rege Galliae suis interdicta.

2081. 1635 mei 9. Aan Rijngraaf Otto[2].

Monsieur,

Je n'eusse pas tardé si long temps de vous offrir mon très humble service que je dois et à vos vertus excellentes et au lieu éminent que vous tenez de la part de la couronne de Suède, n'eust esté que depuis quelque temps ie n'eusse rien faict que tracasser avec mons[r]. le grand chancellier[3] de Champagne à Compiègne, où estoit le roy[4] et la cour, de là à Paris et de là sur le chemin de Rouen, d'où mondict S[r]. le chancelier m'a renvoyé icy à Paris pour y achever quelques affaires et de là aller là, où sera le roy, pour y recommander les affaires des amis de la couronne de Suède entre lesquels vous et vostre très illustre maison y tenez le premier rang.

Ce que i'auray à négotier en cela est désià facilité de beaucoup par le nouveau traitté que mons[r]. le grand chancellier a faict[5] de la part de la reine de Suède[6] avec le roy de France lequel et en la réception et en l'audience donnée et au traictement ordonné et au présent donné de sa main a tesmoygné à mondict S[r]. le chancelier la grande estime qu'il faict de ses rares et admirables qualitez tellement que i'espère que le nom de Suède sera deresla avant icy en la considération qu'il doit estre, ce qui ne pourra estre que très utile à tous ceux qui par amitié et bons services se sont nouez à la dicte couronne.

Monsr. le chancelier est à cette heure à Rouen où il attend l'arrivée des navires de guerre d'Hollande à Diepe pour de là passer la mer. Et puisqu'il se doit servir des navires des hollandois il y a de l'apparence qu'il ne se pourra excuser de voir en passant mons[r]. le prince d'Orange[7] et ces messieurs qui gouvernent ceste puissante république, de laquelle conférence i'espère de grandes utilitez pour la cause commune.

Le roy est allé à Peronne et de là à St. Quentyn et tout le monde est icy en grande attente de le voir en peu de iours prendre ouvertement les armes contre l'Espagne et la maison d'Austriche, laquelle opinion est confirmée non seulement par les grands préparatifs qu'on voit icy des armées et des navires de guerre, mais aussi par le

1 Don Christoval Benavides de Benevent.
2 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 17.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Vgl. no. 2087, p. 460 en n. 8 aldaar.
6 De minderjarige Christina.
7 Frederik Hendrik.

départ de l'ambassadeur espagnol[8] d'icy sans avoir voulu prendre du roy ny congé ny présents.

8 Don Christoval Benavides de Benevent.

Je ne manqueray pas, monsieur, de vous advertir soigneusement de ce qui se fera icy et mesmes des apparences vous priant pour le service commun de me vouloir faire l'honneur de m'informer de ce qui arrivera en vos quartiers, afin que de cela ie prenne subject où d'encourager le roy et ses ministres par les bons succes, où des maux en solliciter les remèdes.

Cependant ie ne lairray pas, monsieur, de désirer avec impatience et de pourchasser les occasions de vous servir et principalement en l'affaire qu'il vous a pleu me recommander et de prier Dieu qu'il luy plaise par sa providence favorable bénir vostre conduite et tiendray à félicité,

Monsieur, d'estre tenu pour

Vostre serviteur très

humble et très obéyssant.

A Paris, le 9. du May 1635.

Le roy a rappellé son résident de Brusselles[1] sans y envoyer un autre.

La gazette[2] vous dira, comment l'ambassadeur d'Espagne est party d'icy sans avoir prins congé du roy ny accepté ses présents. Et un[e] autre plus récente vous asseurera d'un affaire de plus grande importance qui est la défense du commerce entre l'Espagne et France[3], présage fort ordinaire d'une guerre.

Monsieur le prince d'Orange commence à revenir de sa goutte. Le rendevous est à Nieumegen et l'intention, d'autant qu'on peut cognoistre, de s'approcher à l'armée du roy.

L'Anglois[4] en est ialoux et en a prests vingt et sixs navires pour faire voile, quand ils seront commandez.

En Hollande on a opinion que Mansfeld[5] viendra descendre vers leurs quartiers.

Les Espagnols assemblent leurs gens prest de Diest et de la rivière de Nette.

Adres: Mons. le Ringrave, lieutenant-général pour la couronne de Suède.

2082. 1635 mei 9. Aan A. Oxenstierna[6].

Excellentissime Domine,

Meliuscule se habet D. Broersonus[7], non quod periculum desierit, sed quod venae heri sectio hodie cum exigua sanguinis missione repetenda et mitior quies exacta modo nocte tum levamenti aliquid attulerint summis ardoribus tum spei nonnihil valetudinis ipsius consilia tractantibus. Nostra sane cura et ad Deum preces ipsi non deerunt.

1 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
2 *Mercure Franç.* XX., p. 921.
3 *Ibid.*, p. 959.
4 Karel I, koning van Engeland.
5 Philipp, graaf van Mansfeld.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 144; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 31.
7 Erik Brorsson Rålamb, die ten huize van Grotius ernstig ziek lag; hij was een zoon van Oxenstierna's nicht Anna.

Ad Bulionium[1], quando quidem ante meum huc adventum abierat, ut scripsi[2], minor Butillerius[3] neque vero venerat, nisi ut statim exiret, misi jam bis; et ille jam bis se excusavit praetexens habere domi suae consilium quod vocant finantiae. Faxo, ne ei desit interpellator.

Heufdius[4] cum intellexisset ex Bulionio nihil ipsum per Butillerium[5] aut alios accepisse novi mandati, existimat a re fore, si Sublimitas tua scribat et ad cardinalem[6] et ad minorem Butillerium, quanquam is longe abest, ut promissa expleantur.

Rex[7] ad S. Quintini est. Residentem, quem Bruxellis habuerat[8], ad se revocatum nec remittit nec ei dat successorem. Quomodo hinc discesserit Hispanicus legatus[9], dicet haec rumigerula chartula[10].

Deus, Excellentissime Domine, itineri rebusque Sublimitatis tuae adsit propitius.

Lutetiae, 9 Maji Novi Kalendarii, 1635.

Sublimitatis tuae cultor devotissimus
H. Grotius.

2083. 1635 mei 9. Aan Manasse de Pas[11].

Monsieur,

L'attente de l'arrivée de mons[r]. le grand chancelier[12] en ce royaume après sa venue en cour, sa négotiation icy, son séiour à Paris et après son partement d'icy vers la mer m'ont fait différer le remerciement que ie vous devois à cause de la lettre que m'aviez escrite.[13]

Mes instructions à la vérité ne m'ont pas permis de me conformer du tout à ce que m'escriviez. Mais l'événement a bien montré que vous avez l'esprit clairvoyant aux affaires, puisque le traitté a esté faict à vostre modelle, excepté que nostre cour avoit perdu l'appetit pour Benfeld.

Je suis résiouy tout à faict que le plain pouvoir de mons[r]. le chancelier a esté si grand qu'il y en a eu de quoy contenter le roy[14] et que ce temps présent requiert pas dessus tout a esté ajusté qui est de ne faire point de paix qu'ensemble. Ce qui présuppose que vous voulez aussi venir en guerre ouverte, à quoy non seulement les Allemans, mais aussi les Hollandois s'attendent.

1 Claude de Bullion; zie no. 2079, p. 450 n. 4.
2 No. 2079.
3 Léon le Bouthillier de Chavigny.
4 Johan Heufft, bankier te Parijs, Zweeds zaakgelastigde.
5 Waarschijnlijk is hier ook Léon le Bouthillier bedoeld, of het zou moeten zijn, dat het ontbreken van ‘minorem’ erop wijst, dat het hier de vader, Claude le Bouthillier, betreft.
6 De Richelieu.
7 Lodewijk XIII.
8 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
9 Don Christoval Benavides de Benevent.
10 Ontbreekt.
11 Copie Den Haag, ARA Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 13. Antw. op no. 2050. Voor Manasse de Pas, markies van Feuquières, zie no. 2050, p. 415 n. 5.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
13 No. 2050.
14 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Monsr. le chancelier ne pouvant avoir des navires de guerre que d'Hollande sera forcé de prendre son passage par les pays de ce puissant estat-là, et comme j'espère ne lairra pas en passant d'y laisser quelques offerts de ses bons conseils.

De cette conjonction de deux couronnes et une république bien vigoureuse ne pourront réussir que des très bons effects, c'est à dire ou de grandes victoires ou une pais universelle.

Pour moy ces difficultez et disputes sur les traittés de Heilbron[1] et de Paris[2] estants tenus à cesser par la sage conduite de mons[r]. le cardinal[3] et de monsieur le chancelier, je me voy en beau chemin de n'estre pas beaucoup travaillé d'affaires, si ce n'est pour amollir l'esprit dur de mons[r]. de Bulion[4], afin de nous payer à la fin ce qui est deu dès si long temps. En quoy toutefois i'espère que i'auray tant moins de peine pour ce que ie sçay que par vostre autorité vous m'assisterez en cecy pour acquitter avec la promesse du roy, aussi la vostre. Ce qu'estant faict ie me remettray aux estudes, et pour divertissement iray quelquefois en cour pour recommander à la cour les affaires des Allemans vos amis, qui à la vérité ne sont pas de si grand nombre.

Comme ie voudrois j'ay veu avec grand plaisir la réception de mons[r]. le chancelier, son audience, le traittement et présents qu'on luy a faict, signes et de la magnificence de vostre cour et de la bien veuillance du roy envers ses bons alliez.

Je suis logé à cette heure vis à vis du Louvre au mesme logis, où cy devant a esté logé l'ambassadeur d'Angleterre.

J'espère que vous n'aviez rien perdu à l'eschange.

Il y a encor un autre bien que l'ambassadeur d'Espagne[5], à l'heure que ie suis venu icy, s'en est fuy, sans mesme prendre congé du roy. C'est à vous, monsieur, de iuger s'il a eu si grand peur de moy, pour ce que ie suis Hollandois ou pource que ie suis au service des Suédois. Je croy plustost le premier, d'autant que tous les dons castillans prétendant d'estre issus du noble sang des Gots qui faisoient et font encore partie de la Suède, ne devoient pas avoir tant d'horreur de leurs ancient parens.

Vous me pardonnerez, monsieur, s'il vous plaist, si ie m'esgaye un peu, estant au bon air de la première ville de la France, ie me sçaurois faire autrement et principalement me voiant icy bien receu des ceux qui soubs le roy gouvernent ce grand royaume en quoy ie recoynois de bon coeur que vos recommandations favorables m'ont bien applany le chemin.

Ce que ne pouvant pour asteure recoynoistre autrement ie vous prieray de me croire,

Monsieur,

Vostre très humble serviteur.

A Paris, le 9 du May 1635.

1 Gesloten in 1633.
2 Gesloten in april 1635; vgl. no. 2087, p. 460 n. 8.
3 De Richelieu.
4 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
5 Don Christoval Benavides de Benevent.

2084. [1635 mei 9]. Aan N. van Reigersberch[1].

Waarde Broeder,

UE. zal verstaan hebben uit mijn huisvrouws schrijven, hoe dat ik bij mijnheer den rijkskancelier[2] ben ontboden geweest, om hem te vinden op den weg na Compiègne[3]. Vandaar zijn wij tesamen geweest ten Hoof, tesamen getracteert, en hebben den koning[4] en kardinaal[5] gesproken, alwaar ik bij den koning en koninginne[6] - bij den kardinaal was zulks niet van nooden - 't Frans verlatijnt, en 't latijn verfranst heb. Het onthaal en de schenkagie aan den Heer rijkskancelier, ten deele door des konings hand gegeven, ten deele door den Meester der Ceremoniën[7], zijn zeer treffelijk geweest. De kardinaal heeft de visite wedergegeven buiten zijne gewoonte.

't Beste is, dat in korten tijdt een goet tractaat is gesloten, onder anderen om geen vrede te maken dan gelijkelijk. Waartoe mijnen arbeidt om het tractaat van Parijs[8], 't welk Zweden t'eenemaal nadeelig was, te niet te doen, niet weinig heeft geholpen. Ik meen de Kroon van Zweden geen kleinen dienst gedaan te hebben, dat ik op mij den ondank heb genomen om zoo plegtelijken tractaat te vernietigen en den weg te banen tot een eerlijker en voordeeliger.

De Heer kancelier, door den koning en de koninginne daartoe zijnde verzogt, heeft met kleine suitte te Parijs geweest ende mij de eere gedaan om tot mijnen huize te logieren eenige dagen. De stadt en omleggende plaatsen bezien hebbende is gegaan na St. Germain en vandaar op den weg naar Rouaan, vanwaar hij mij heeft doen wederkeeren om de zaken, die alhier overig zijn, te verhandelen.

Terwijl hij geen Fransche oorlogsschepen kan hebben, aan de eene een mast, aan de andere kabels, aan d'andere matrozen ontbrekende, zal hem met Hollandtsche moeten behelpen, dewelke geen last hebbende om naar Hamburg te gaan, zal hij genoodtzaakt zijn in Hollandt aan te gaan, waartoe hij geen kleine lust heeft, om mijnheer den prins[9], de principalen van de regering - waar onder ook den Heere Beaumont[10] - te zien en eenigen van de beste steden. Ik twijfel niet, of hij zal daar zoowel als hier aangenaam zijn en opening doen van zeer nutte zaken. Daar zal veel aan gelegen zijn, dat zijn Excellentie merkt, dat mijn Heer den prins ende andere eerlijke persoonen niet onaangenaam is de eere, dien hij mij heeft aan-

1 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 29. Beantw. d. no. 2124? De brief moet, gezien de overeenkomst van inhoud met brief no. 2091 dd. 11 mei aan Willem de Groot van ongeveer dezelfde datum zijn. Volgens Brandt-Cattenburgh t.a.p. had het onderhoud met de Franse koning en de kardinaal op 30 april plaats. Daarna vertrok het gezelschap naar Parijs, waar het ongeveer drie dagen verbleef, waarna Grotius Oxenstierna een eindweegs vergezelde op diens reis naar Rouaan. Eerst na zijn thuiskomst zette Grotius zich aan het schrijven, waarbij de brieven aan Oxenstierna van 8 en 9 mei (nos. 2079 en 2082) ongetwijfeld voorrang zullen hebben gehad. Het schrijven aan Van Reigersberch zal dus van tussen 9 en 11 mei zijn; ik plaats het op de 9de.

2 Axel Oxenstierna.

3 Zie no. 2070.

4 Lodewijk XIII van Frankrijk.

5 De Richelieu.

6 Anna van Oostenrijk.

7 Anne, graaf van Brulon; zie no. 1978, p. 316 en n. 1 aldaar.

8 Gesloten op 1 november 1634.

9 Frederik Hendrik.

10 Simon van Beaumont, Grotius' opvolger als pensionaris van Rotterdam.

gedaan, en dat onze vrinden considerabel zijn. Hij zeid, dat hij hoopt, dat door een generale oorlog de zaak zal komen tot een algemeene vrede, 't welk voor ons land, zoowel als voor andere landen zeer goed ware, etc. Daar zal veel aan gelegen zijn, gelijk ik ook aan den Heere Skyte[1] heb geschreven, dat mijnheer de rijkskancelier geloove, dat ik mij wil houden aan den dienst van de Kroone van Zweden.

Ik heb mijnheer den rijkskancelier niet konnen helpen aan mijne Apologie in 't Latijn[2] en Duytsch[3], nog aan mijn boek de Antiquitate Reip. Batavicae[4], nog aan de Hollandtsche Regten[5]; allen dewelke hij gaarn had gehad. Ik bidde uE. de moeite te nemen hem dezelve te doen hebben van mijnentwegen.

De Zweedsche resident[6], die hier met den heer ambassadeur Paauw[7] heeft gecorrespondeert ende mij gezogt heeft quade diensten te doen, heeft zijn volkomen afscheidt van den heer rijkskancelier bekomen. Mijnheer de rijkskancelier heeft ons eene zijne susters zoon[8], die met perykel ziek is, in huis gelaten ende aanbevolen, waarom wij bedroeft zijn vanwegen de ziekte, maar blijde, gelegentheit te hebben om denzelven Heere rijkskancelier ook in zijn particulier te konnen dienen.

2085. 1635 [mei 9] Van Petter Spiring[9].

WohlEdl. Gestreng. Vester undt Groszachtbarer Innsonders vilgeehrter Herr undt wehrter Freundt,

Ich zweifl nicht, E. Hrl. werden mein Jüngstes des 22 Aprill/2 Maij[10] auch zunechst empfangen undt ausz den communicirten hieländischen avisen ersehen undt vernommen haben, wie es mit dem Pollnischen staet besch(affen) seye[11].

Was seid hero weiters einkommen, haben E. Hrl. inliegendt zu vernehmen, wormit ich sofort gegen E. Hrl. continuirn, beneben aber nochmals dienstlichen gebeten haben will, das E. Hrl. mir hierinn widerumb will fahren undt - weilen es deroselben jedesmahl selbsten zu schreiben, wie ich wohl erachten kann incommodirlich fallen wurde - alle ordinarien wenigst durch dero secretar. berichten lassen wollen, was E.L. ausz Teütschlandt, - ohngeacht ihre Excell.[z12] noch

1 Johan Skytte, Zweeds gezant in Engeland.
2 *Apologeticvs eorvm qvi Hollandiae Vvestfrisiaeqve et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt*, Parisiis MDCXXII; Ter Meulen-Diermanse, no. 880.
3 *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt.* Hoorn 1622; Ter Meulen-Diermanse, no. 872.
4 *Liber de Antiqvitate reipvblicae Batavicae*, Lvgdvni Batavorvm MDCX; Ter Meulen-Diermanse, no. 691.
5 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, In s'Graven-Hage 1631; Ter Meulen-Diermanse, no. 757.
6 Johan Heppe.
7 Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw; vgl. no. 2078, p. 449 n. 1.
8 Erik Brorsson Rålamb; zie no. 2082, p. 453 n. 7.
9 Hs. Den Haag, ARA. Eerste Afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 13. Orig. eigenh. ondertek. De brief is tussen 2 en 16 mei geschreven. Daar Spiring ongeveer wakelijks schreef, dateer ik op 9 mei. Enigszins beschadigd.
10 No. 2076.
11 Het betreft de onderhandelingen tussen Polen en Zweden om tot een wapenstilstand te komen. Op 12 september 1635 werd te Stuhmsdorf een bestand voor 26 jaar gesloten.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna, die eind april/begin mei voor een kort bezoek in Frankrijk vertoefde; hij was op 8 mei uit Parijs vertrokken.

aldar weren oder nicht - undt sonsten inn Franckreich, sonderlichen wessem wir uns(?) von demselben Hoff zu getrösten haben, vernomen.

Dieweil ich aber bereits diese ordin. von E. Hrl. ein schreiben empfangen, musz ich gedenken, dasz E. Hrl. meiner vergessen, welches aber E. Hrl. nicht thun, sondern von Zeit zu Zeit mit mir oder meinem Bruder Isaac[1] anhero correspondirn lassen wollen, so will ich dann E. Hrl. im buch auch nicht vergessen, auch sonsten, nicht allein mit continuirlichem gegenbericht, sondern auch uff begebende occasion, solches danckbarlich zu erwiedern ieder Zeit geflissen sein. Bitte auch E. Hr. meine avisen, H. Johann Heufft[2] iedesmahl communicirn zu lassen, wormit E. Hr. Göttlicher Providentz, mich aber dero stetwehrender affection treülichst undt dienstlichst befehlende

E. WE. G.
Jener Zeit
dienstbefliessener
Petter Spiering.

Adres: A. Monsr. Monseig[r]. Hugo Grotius, Ambassad[r]. de sa Majesté et Couronne de Sweds, aupres le Roij très chrétien A. Paris.

Boven aan de brief: Monsr. Hugo Grotius.
In dorso schreef Grotius: Spiering Mey 1635.

2086. 1635 mei 9. Aan H. Wolff[3].

Monsieur,

Je suis très obligé à vostre courtoisie de ce qu'il luy a pleu tesmoigner avec tant d'affection avoir pour agréable l'employ que m'a esté donné de la part de la roine de Suède[4], nostre très clémente princesse.

Je me résiouys entre autres de ce que ie me trouve lié par ce commune service avec vous de qui les vertus et qualitez dès longtemps m'ont esté cogneues.

Je n'eusse pas laissé de recercher la correspondence laquelle par vostre bonté m'offrez dont ie vous demeureray tousiours obligé.

Monsieur le grand chancelier[5] comme vous sçavez estant pressé par les occurrences du temps de se rendre en Saxen et ne pouvant trouver chemin seur par l'Allemagne a esté nécessité de prendre son passage par la France ce qu'il n'a voulu faire sans en advertir premièrement le roy[6], lequel l'a eu très agréable et par sa lettre a tesmoigné avoir désir de le voir.

1 Zie over hem no. 2045, p. 408 n. 7.
2 Johan Heufft, bankier te Parijs en agent voor Zweden.
3 Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 15. Geadresseerde, Hermann Wolff, was Zweeds gezant bij Wilhelm V, landgraaf van Hessen-Kassel.
4 Christina, de minderjarige koningin van Zweden.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.

La rencontre s'est faicte à Compiègne, où estoit la cour. Monsieur le comte d'Alais[7] luy fust envoyé devant. Il a esté traitté quelques iours qu'il a esté à

7 Louis Emmanuel de Valois; zie p. 451 n. 5.

Compiègne royalement; a parlé au roy, à la roine[1] et au cardinalduc[2], qui luy a rendu la visite. Prenant congé du roy le roy de sa main luy donna un diamant de fort grand prix et après luy envoya par son maistre de cérémonies[3] une botte de diamants dans laquelle estoit le pourtraict de sa maiesté. Outre toutes ces choses extérieures dignes de la grandeur du roy et des mérites de mons^{r}. le grand chancelier ils ont faict ensemble un bon traitté[4] pour ne sortir de la guerre que conjoinctement et estant mondict S^{r}. Chancelier dès hier party de Paris, où il m'a faict l'honneur de se contenter quelques iours de nostre logis, vers Rouen pour là attendre les nouvelles des navires de guerre qu'il a recerché des mess^{rs}. les estats généraux des provinces unies, je croy qu'il ne pourra prendre son passage que par Lhollande, là où i'espère qu'il conclurra aussi avec ces messieurs-là quelque conjonction plus estroitte estant désià cet estat depuis peu entré en une nouvelle alliance avec la couronne de France[5], par lequel il se déclare aussi contre l'empereur[6].

Toutes ces bonnes choses se rencontrants dans cette conjoncture de temps doivent divertir les princes protestants d'Allemagne de n'escouter à aucuns traittez particuliers et les donner courage de continuer la guerre avec vigueur et concorde iusqu'à ce qu'on obtienne par la grâce divine une paix universelle seure et honorable.

J'ay envoyé la substance de nouvelles par lesquelles m'avez résoiuy à mon dict S^{r}. le grand chancellier. Tout ce semble préparer icy à des efforts très grands et ouverts contre l'Espagnol[7] s'estant le roy pour cela se rendu en personne sur la frontière du pays-bas et ayant envoyé le prince de Condé[8] pour commander aux armées qui sons dans la Lorraine et aux environs.

Toute la Valteline avec ses forts est entre les mains des Grisons, reducte par les armées du duc de Rohan[9] à très grand bien non seulement des Grisons et des Suisses, mais aussi de l'Italie et de l'Allemagne à cause du passage.

Le roy a retiré son résident de Brusselle[10] sans en envoyer un autre. Et l'ambassadeur d'Espagne[11] est party d'icy sans avoir prins congé du roy, sans aussi avoir voulu accepter ses présents.

Nayant autre chose asseure, Monsieur, ie prie le bon Dieu de vous conserver en sa protection paternelle.

Vostre serviteur très humble.

A Paris, le 9. de May 1635.

Après avoir signer cell-cy
une grande nouvelle s'est
adioustée qui est la

1 Anna van Oostenrijk.
2 De Richelieu.
3 Anne, graaf van Brulon; vgl. no. 2084, p. 456 en n. 7 aldaar.
4 Vgl. no. 2087, p. 460 en n. 8 aldaar.
5 Door Johan de Knuyt en Adriaen Reyniersz. Pauw op 8 februari 1635 namens de Staten met Frankrijk te Parijs gesloten.
6 Ferdinand II.
7 Philips IV.
8 Henri de Bourbon, prins van Condé.
9 Henri, hertog van Rohan.
10 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
11 Don Christoval Benavides de Benevent.

défense du commerce
entre la France et tout
ce qui dépend de l'Espagne
dont ie vous
envoye l'edict[1].

Adres: A Mons. Mons. Wolf, ambassadeur de la Reine de Suède auprez du landgrave de Hessen à Cassel.

2087. 1635 mei 10. Aan L. Camerarius[2].

Illustrissime Domine,

Quas abs te acceperam literas, eas Excellentissimo D^o^. cancellario[3] tradidi, cum in itinere ex Campania Compendium, ubi rex[4] et aula erat, ita ut jussus eram ipsi occurrissem. Compendii primum deinde et Lutetiae nobilissimum filium[5] tuum vidi et veterem cum ipso amicitiam instauravi, quem brevi apud te cum ipso D^o^. cancellario futurum spero; ideoque quae heic in aula gesta sunt minus opus habeo tibi significare, cum ea, quae in aperto sunt acta, ex filio, ea, quae de federe feliciter transacta sunt, ex ipso D^o^. cancellario cuncta intelligas, qui quidem, si paratae sint, quas ex Hollandia petiit naves, ventique faverint, poterit non minus cito quam hae literae esse apud vos. Quod si qua mora intervenerit, hae te interim literae certum facient in recipiendo excipiendoque dapibus et hospitio D^o^. cancellario, in colloquiis duobus cum rege, totidem cum regina[6], totidem cum cardinali duce[7], qui salutationis officium ipsi D^o^. cancellario in ipsius domo reddidit, in dono, quod rex ei sua manu pignus amicitiae dedit, omnia fuisse talia, ut dubitem magnificentiamne regis magis an insignem et parem tanti viri meritis benevolentiam justius praedicem.

Fedus hoc reginae[8] Suecicae nomine cum Gallia factum felicissimo concursu congruit in idem tempus, quo par, quod ad rem summam attinet, Batavorum cum Gallia fedus[9] supremam manum accepit. Tanto bono non modica fiet accessio, ex ipsius magni cancellarii per vestras partes transitu, utili ad illius adeo potentis reipublicae amicitiam propioris fidei nexu cum regno Suetico jungendam.

Vallem Telinam jam omnem cum suis quotquot sunt castellis in Rhaetorum manus rediisse celeres haud dubie, ut solent laeta, nuntii attulerunt. Rohanius[10] multum in itinere auctus Gallicis Helveticisque copiis nihil dum hostile in agrum Mediolanensem

1 Ontbreekt.
2 Copie Uppsala, UB., Cod. 388a, Ep. 6. Gedrukt *Epist.*, p. 144.
3 Axel Oxenstierna.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Joachim; zie III, p. 342 n. 12.
6 Anna van Oostenrijk.
7 De Richelieu.
8 Christina van Zweden; het betreft hier de herziening van het op 1 november 1634 te Parijs gesloten verdrag tussen Frankrijk en Zweden, dat Oxenstierna in zijn oorspronkelijke vorm maar matig had kunnen bekoren.
9 Het verdrag van Parijs van 8 februari 1635.
10 Henri, graaf van Rohan.

aut alia Austriacis possessa aggressus est, si ejus rei habuisset mandata sine ulla difficultate Castellum Fontani, quod vix triginta militibus, haud

digno numero quod praesidium voces, tenebatur, irrupturus. Hoc amplius Rhaeti misere ad Oenipontis Archiducissam[1] testatum se Gallorum ope suis providisse funibus, de caetero paratos observare vetera cum Austriaca domo federa. Ab ipsa quoque non omissum vicissim legatum Curiam Rhaetorum mittere Iacobum Curtium de la Torre[2], satis manifesto indicio bellum ab Austriacis contra Gallos ne nunc quidem appeti; quod si illis invitis futurum est, facilius est, ut initium sumat ad Belgicos fines, ad quos rex[3] ipse jam accessit. Ajunt aulici ad tantae rei initia parata esse navigia bellica regis quindecim, viginti millia peditis, sex equitis, praeter eas, quas Batavi habituri sunt copias communi in utrumque exercitum futuro principis Arausionensis[4] imperio.

Si haec praestantur, exibitur aliquando ex iis contractibus, qui similes sunt illis, quos majores annis cum pupillis faciunt, quibus altera duntaxat pars obligatur; neque dubium est, quin redituri sint animi spe Pirnensis pacificationis[5] labefacti.

Quod si et a Bannerio[6] Lunemburgicoque[7] copiae hostem ex ad Maenum partibus pellere poterunt, et cito in Saxoniam venire cancellarius[8], credo restitutae in utraque parte rei, illic bello, hic pacis inani sono periclitantis, solidam gloriam penes ipsum fore. Sed ut verum amico fatear, multa sunt, quae me in hoc ducunt, ut probabilius putem Gallos in auxiliari illo non sui nominis bello perstituros.

Rex ad Sancti Quintini est. Revocavit a Bruxella residentem suum[9] nec mittit alium. Hispanicus legatus[10] rege insalutato donisque spretis hinc abiit. Haec inimitiae quidem signa sunt, certa professi belli documenta nondum. Propius accedit ad belli initia, quod commercia, ut ex hac charta[11] vides, inter Galliam Hispaniamque sublata sunt. At ne hoc quidem est *τεκμήριον*, sed *εἰκός*.

Deus, illustrissime Domine, omnia tibi tuisque largiatur prospera.

Lutetiae, X Maji MDCXXXV.

Tuae Illustrissimae Dominationi addictissimus

H. Grotius.

Adres: Illustrissimo Domino D. Ludovico Camerario, Serenissimae Suedorum Reginae Regnique apud Praepotentes Foederatae Belgico-germaniae ordines legato.

In margine: R^{a}. A^{o}. 1635 16/26 Maij.

1 Claudia de Medici, aartshertogin van Oostenrijk-Tirol; zie no. 2080, p. 451 en n. 11 aldaar.
2 Jacob Curtius de la Torre; zie no. 2080, p. 451 en n. 12 aldaar.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Frederik Hendrik.
5 Vgl. no. 1962, p. 302 n. 1.
6 Johan Banér; zie no. 2053, p. 420 n. 1.
7 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg; zie no. 2048, p. 412 n. 6.
8 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
9 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
10 Don Christoval Benavides de Benevent.
11 Ontbreekt.

2088. 1635 mei 10. Aan A. Oxenstierna[1].

Excellentissime Domine,

Ex quo heri scripsi[2] tuae Sublimitati, edictum hoc accepi, quo mercatura omnis inter subditos Galliae regis[3] et Hispaniae regis[4] tollitur. Laforcium[5] intelligimus jam in Burgundiae comitatu habere castra, et missus ad eum Botruius Nogani comes[6], qui cum Sublimitate tua coenavit Compendii, adferre dicitur mandata audendi hostilia. Bulionius dux[7] mari in Galliam venit principis missu Arausionensis[8], ut communicet cum rege belli gerendi consilia regem ipsum sperans se inventurum Masierae ad Mosam.

Perronam rex munit diligenter. Electorem Trevirensem[9] denuo repoposcit. Exercitus regis in hostem iturus dicitur esse viginti millium et quinque peditatus, sex millium equitatus, nec minor alter exercitus relinqui ad Picardiae Campaniaeque fines. Et haec sunt, quae professi belli spem plerisque faciunt.

Non desunt tamen hominibus rem tam diu promissam tarde credentibus sua argumenta. Nam dicitur rex coelum istud Belgico vicinum non satis ferre et jam omnia ad Germani parari ejus hospitio; alii ad Castellum Tiderici ad Matronam amnem loco non inamoeno substiturum putant. Legatus Venetus[10] affirmat certo compertum sibi Masarinum[11] jam obtinuisse ab imperatore[12] et ab Hispano, ut legati ab ipsis ad tractandum pacis negotium destinentur. Haec utramque in partem dubia expediet tempus, ut videtur, haud longum.

De fratre regio[13] conceptus ingens metus residere incipit. Nannetas usque se proripuerat omnibus qui circum ipsum erant consilii ejus incertis, nisi quod creditur voluisse longius ire ad Nazarae portum, qui Ligerim mari immittit, inde Angliam, qui ferme unus illi receptus restabat, consumpta apud Hispanos fide petiturus. Illico missi confessionarius[14] et majorum ipsi arcanorum conscius minor Butillerius[15], qui quovis modo consilia tam male cocta impedirent. Et jam mutato animo retro versus ad Turonas, ut fama est, pervenit.

Vallis Telinae habitatores jam olim multa questi de duris Rhaetorum imperiis et Monsonianis pactis beneficio Galliae libertatem nacti Rhaetis vix imagine imperii relicta dederunt se in fidem tutelamque Galliae et Rohanium[16] sibi prae-

1 Hs. Stockholm, RA., Orig. eigenh. ondertek. Gedrukt *Epist.*, p. 145; *Oxenst. Skrifter* 2 afd. II, p. 32.
2 No. 2082.
3 Lodewijk XIII.
4 Philips IV.
5 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force; zie no. 2056, p. 423 n. 2.
6 Nicolas Bautru, graaf van Nogent (1592-1661).
7 Frédéric de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.
8 Frederik Hendrik.
9 Op 26 maart was de keurvorst van Trier, Philipp Christoph von Sötern, met zijn hoofdstad in handen van de Spanjaarden gevallen.
10 Alvise Contarini di Nicolo.
11 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII bij het Franse hof.
12 Ferdinand II.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
14 Charles de Condren (1588-1641), Frans theoloog, generaal van de congregatie der oratorianen.
15 Léon le Bouthillier de Chavigny.
16 Henri, graaf van Rohan.

fectum poscunt. Ita Galli illo Italiae Germaniaeque transitu insesso occupandi et transitus alterius, quem Montem Godardi vocant, Helvetiorum in finibus creduntur agitare consilia suis consulentes rebus, sociis an eadem sint placitura, non nimis solliciti.

Praeses Maliaeus[1], qui Galliae legationem obiturus erat illis in regionibus, ad quas Sublimitas Tua proficiscitur, subita caecitate percussus, alterius subrogandi laborem aulae reliquit.

Ad aerarii curatorem Bulionium[2] misi rursum; domi esse negabatur. Forte non sit abs re, quando tam longe abest filius Butillerius[3], si Sublimitas Tua ad patrem[4], qui aulam sequitur, scribat et a filio regis nomine promissa ut praestentur, flagitet.

Broersonus[5] hac nocte quievit melius medicisque spes crescit.

Deus ipsi sit propitius idemque, Excellentissime Domine, Tuam Sublimitatem sospitet.

Lutetiae, anno 1635. Maji Decimo ex cal. novo.

Sublimitatis tuae cultor devotissimus
H. Grotius.

Iam cum has vellem claudere accipio e Batavis literas. Princeps Arausionensis gravi tentatus podagra commodum ea levatur, praemisso jam Noviomagum exercitu ituro, quantum ex pecuniarum rerumque aliarum paratu colligi potest, longius ab finibus. Ipsi rex etiam in suum exercitum concedit imperium, nisi aut rex ipse aut frater ejus aut dux cardinalis[6] adsint. Angli haec omnia suspectantes illam viginti sex navium classem[7] paratam habent velis faciendis; quos in usus, incertum.

Aerarii Anglicani praefectura multis destinatur, sed proximus ei spei habetur Cottingtonus[8]. Exercitus Hispanicus ad Diestam urbem Netamque amnem coit, et putatur ibi in vicina illis partibus descensurus cum Piccolominio[9] Mansfelsius[10].

2089. 1635 mei 11. Aan L. Camerarius[11].

Illustrissime Domine,

Iam literas signaveram hesternas[12], cum tuas, ut semper sunt tuae, gratissimas accipio, quarum cum responsi vicem impleturae sint illae, ne taedio sim et occupationes tuas inutiliter interpellem, non repeto.

1 Een zekere Mailli.
2 Claude de Bullion, sieur de Bonelles, surintendant des finances en secrétaire d'Etat.
3 Zie p. 462 n. 15.
4 Claude le Bouthillier.
5 Erik Brorsson Rålamb; zie no. 2082, p. 453 n. 7.
6 De Richelieu.
7 Hierover herhaaldelijk in voorgaande brieven.
8 Francis, lord Cottington; zie echter no. 2075, p. 445 n. 8.
9 Ottavio d'Arragona, prins van Piccolomini, hertog van Amalfi.
10 Philipp, graaf van Mansfeld.
11 Copie Uppsala, UB., cod. 388a, Ep. 7. Gedrukt *Epist.*, p. 146. Geadresseerde, Ludwig Camerarius, was Zweeds gezant in Den Haag.
12 No. 2087.

Itinera maximi cancellarii[1] ex Germania in aulam, inde in urbem, ab urbe versus oram maritimam Galliae obstiterunt ei, quia certi quod scriberet de se non habebat incertus diu, et qua et quo iter dirigeret. De publicis vix habebat tempus; tantus ubique fuit ad eum videndum concursus, quasi ad de caelo delapsum hominem, ita ut fores nostras heic Lutetiae vix contra vim irrumpentium defendere quitum sit. Sed spero brevi ipsum in vestris obtutibus fore et, quorum dilata est notitia, ea multo cum foenore pensaturum. Principis Arausionensis[2] videndi maximo tenetur desiderio, tum quia solent similes a similibus diligi, tum quia colloquium illud non sine bono publico abiturum intelligit. Et quanquam urgent illum properandi causae, tamen non dubito, quin aliquod excursus spatium sit tanto principi de angustiis temporis sui gratificaturus. Cum regina quoque Bohemiae[3] colloqui amat et non de ipsa, sed apud ipsam de Palatinatensium malis consultis nonnihil queri, quae quidem talia fuerunt, ut ipsum, quem impetebant, non laeserint, ipsos forte, a quibus proficiscebantur, in res satis arctas redegerint.

Erratum Galliae antehac in fide pontificiis Germanis habita eorumque tam operose culta amicitia multis documentis et tristissimo Treverensi[4] edoctus dux cardinalis[5] non dissimulavit apud maximum cancellarium me praesente nec ego abstinere me potui illius professionis homines et in Germania et in Belgicis partibus et in Helveticis ita esse in Domus Austriacae venerationem defixos, ut nihil inde Gallis boni sperandum sit.

Adventum D^{n}. cancellarii valde esse Saxonicis partibus necessarium recte judicas. Nam et prudentia ipsius maximae merito apud omnes est auctoritatis et regnum ipsum Suedicum, cujus ipse vices gerit in Germania, partim spe, partim metu a multis respicitur. Mittet rex[6] Galliae in easdem partes legatum[7], qui cum D^{no}. cancellario consilia operamque societ. Luneburgius[8], Hassus[9], Bannerius[10] pulchras habebunt rei gerendae occasiones, si isti paratus Gallorum Batavorumque Mansfeldium[11], quod multi futurum judicant, in illas regiones deduxerit.

Rex Galliae ubi est, substiturus sit, an retro iturus ob minus secundam valetudinem incerti sumus. Frater ejus[12] crudum nimis consilium Armorico mari e Gallia exeundi - jam ad Nannetum oppidum pervenerat - amicorum monitu in tempore correxit et in Turonas reversus non levi metu liberavit aulam.

Non desinit Masarinus[13] bene sperare et asserere jam ab imperatore[14] et

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Frederik Hendrik.
3 Elisabeth Stuart, weduwe van de in 1632 overleden Frederik V van de Palts.
4 Vgl. no. 2088, p. 462 n. 9.
5 De Richelieu.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 Het werd tenslotte na veel trekken Melchior Mitte de Miolans, markies van St. Chaumont (†1649).
8 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg; zie no. 2048, p. 412 n. 6.
9 Wilhelm V (1602-1637), landgraaf van Hessen-Kassel.
10 Johan Banér, Zweeds veldmaarschalk.
11 Philipp, graaf van Mansfeld.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
13 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini -, extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII in Parijs.
14 Ferdinand II.

Hispano[1] legatos ad tractandum pacis negotium nuncupatos. In serenum an in tempestates evasura sit haec dubia veris aura, scit temporum pacisque ac belli arbiter, cujus paternae curae, Illustrissime Domine, te tuosque commendo.

Lutetiae, XI Maji nov. cal. MDCXXXV.

Illustrissimae Dominationi Tuae observantissimus

H. Grotius.

Adres: Ludovico Camerario, Serenissimae Suedorum Reginae Regnique apud Praepotentes Ord. Foederatae Belgico-Germaniae ordines Legato.

In margine: R. 16/26 Maij A°. 1635.

2090. 1635 mei 11. Aan Christina van Zweden[2].

Ex quo in Galliam venit Excellentissmae Majestatis Tuae cancellarius[3], intermisi scribendi officium ad ipsum potius pertinere intelligens indicare Sacratissimae Majestatis Tuae, quam honeste receptus acceptusque, admissus denique ad affatum, quamque benigne dimissus fuerit, et quomodo negotio tam diu tracto super his temporibus conveniente federe[4], finem sua prudentia dignum imposuerit. Is nunc Rhotomagum a Lutetia profectus ibi certi aliquid exspectat de Batavicis navibus, quas ad praesidium itineris mitti sibi postulavit, quantum adhuc conjici potest per Bataviam iter sumpturus.

Rex ipse Galliae[5] de cujus in Majestatem Tuam benevolentia certissimus testis erit ipse cancellarius, nunc ad Belgicum est limitem bellum, ut aula credit, terra marique in Hispanum[6] parans. Cui famae si respondet eventus, quod brevi apparebit, haud dubie est, quod inde in rem communem Europae bona maxima exspectentur.

Sunt indicia in utramque partem dubia hactenus. Belli professi spem faciunt paratus magni Galliae regis: occupata per Rohanium[7] Vallis Telinae munimenta, Lafortius[8] in comitatu Burgundiae militem habens, alius exercitus sub Castilionaeo[9] ac Bressaeo[10] ad Belgicum limitem, qui conjuncturus se creditur cum Batavico exercitu sub communi imperio Arausionensis principis[11]; quindecim bellicae naves in portibus Galliae paratae; dux Bulionius[12] ab Arausionensi missus principe, ut cum rege de bello societ consilia. Qui rem tantam, quantum est pacem triginta et octo annos inter tot simultates et offensas cultam abrumpere, tarde credunt, habent et ipsi, quo suam dubitationem tueantur. Vallis Telinae

1 Philips IV.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 145.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Vgl. no. 2087, p. 460 n. 8.
5 Lodewijk XIII.
6 Philips IV.
7 Henri, hertog van Rohan.
8 Jacques Nompar de Caumont, markies (later hertog) van La Force.
9 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.
10 Urbain de Maillé, markies van Brezé (tegen 1597-1659), veldmaarschalk in 1630 en in 1632 maarschalk van Frankrijk; met de markies van La Force stond hij aan het hoofd van het leger in Duitsland.
11 Frederik Hendrik.
12 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.

castella, quae in solo sunt Rhaetico Rhaetis volentibus ita capta, ut Fontani Castello, quod vix triginta et aliquot militum tenebatur praesidio, abstentum sit ideo, quod situm in solo esset Mediolanensi; ipsius Vallis Telinae habitatores Romanensis plerique professionis et contra Rhaetorum duriora imperia libertatem sibi ex Monsonianis Hispani Gallique pactionibus vindicantes in tutelam suscepti Galliae; deterior regis valetudo, quae ipsum videtur ab illo limite in Galliae interiora caelo fruentia laetiore retractura, pro indiciis non levibus habentur. In conspectu omnium est Mazarini nuntii[1] labor jam eo perductus, ut et ipse ait et multis persuasit, legatos ut imperator[2] et Hispanus ad tractandum cum Gallis pacis negotium nominaverint. Nec parum valitura videtur ad flectendos in pacem Gallorum animos fratris regii[3] inter matrimonii memoriam et in regem obsequium fluctuans animus. Qui cum Blesa Nannetas usque ivisset rege inconscio fugam ut sui credunt in Angliam agitans, aegre retractus est amicorum consiliis.

Angli interim adversus Gallorum arma, ut solent semper suspicaces, classem in ora ipsa maritima a nautis, militibus, victu bene instructam et ad imperia paratam habent.

In Germania quid agatur, aliunde propius Majestas Tua noverit, sed si Mansfeldii[4] et Piccolomenaei[5] copias, ut existimant multi, ingentes hi Gallorum Batavorumque motus coacturi sunt in illas partes descendere, pulchra se dabit occasio Majestatis Tuae Germaniaeque protestantium exercitibus urbes ad Rhenum Maenumque periclitantes eximendi metu reddendique animos Nordlingana clade[6] secutisque eam malis dejectos.

Nihil praeter haec habeo, Serenissima ac Potentissima Regina, Domina mea clementissima, nisi ut vitam, valetudinem, soliumque Majestatis Tuae Deo Statori commendem.

Lutetiae, 1/11 Maji 1635.

Sacratissimae Majestatis Tuae humillimus obedientissimusque subditus H. Grotius.

2091. 1635 mei 11. Aan Willem de Groot[7].

Responsum ad tuas vigesimi tertii Aprilis literas[8], frater carissime, quod distuli tam diu, in causa fuerunt perpetua cum D. cancellario itinera[9], primum ex Campania, quo me evocaverat Compendium, ubi rex[10] erat cum aula, quae nos per dies aliquot magnifice habuit dominumque cancellarium confecto bono foedere honoratum omnibus amicitiae regiae testimoniis, et inter ea dato de manu regis adamante, dimisit. Inde Compendio Lutetiam ubi summus ille vir et aequandus

1 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII in Parijs.
2 Ferdinand II.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; zie no. 2062, p. 431 n. 1.
4 Philipp, graaf van Mansfeld.
5 Ottavio d'Arragona, prins van Piccolomini, hertog van Amalfi.
6 Op 6 september 1634 hadden de Zweden bij Nördlingen een ernstige nederlaag geleden.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 853. Antw. op nos. 2069 en 2074; beantw. d. no. 2122.
8 No. 2069.
9 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna; vgl. o.a. no. 2084, p. 456 n. 1.
10 Lodewijk XIII van Frankrijk.

regibus meae domus hospitio in aliquot dies usus est. Lutetia rursum aliquo usque in viam, quae Rhotomagum ducit, unde negotiis me revocantibus huc redii. Ipse aut Rhotomagi aut Diepae exspectabit bellicas ex Batavis naves, quae ut puto ipsum quanquam properantem ad vos deducent, ibi quoque, ut arbitror, consiliis hortatibusque futurum non inutilem. Spero amicos nostros non defuturos, quin data occasione intelligat se in me ornando rem fecisse multis bonis gratam et non eam esse, quae fuit hominum nobis infestorum, potentiam.

De bello aperto in Hispanum[1] verba nunquam liberaliora et paratus magni videntur. Quid facturi sint, non dixerim. Verum si id facere constitutum fuisset, poterat Castellum Fontani, quod triginta tantum militibus tenebatur, non minus occupari quam illa, quae in Valle sunt Telina. Nec quicquam obstitit quam quod haec soli essent Rhaetici, illud soli Mediolanensis.

Rex adhuc in finibus est Belgarum; quid acturus, brevi videbimus. Multi huc rediturum putant. Ego *ἐπέχω*.

Utenbogardo[2] omnia optima preceris rogo, et dicas numeratam jam a Tileni [uxore][3] uxori Tresilii[4], qui ob id huc venit, pecuniam. Losecatio[5] et uxori cum liberis non minus quam tibi tuisque et parentibus[6] communibus omnia opto faustissima. Pro transmisso Episcopii libello[7] gratias ago.

Vale, mi frater. 9 Maji 1635.

Overbekianum[8] negotium, quanquam tuam diligentiam satis novi, tamen ipsius rogatu tibi commendo, ut vir bonus tandem tutelae gravis nexibus exsolvatur. Spero videris quae ego, Hamburgi cum essem, ea in re egi respondique.

His exaratis accipio tuas fine Aprilis[9] scriptas. Rotterodamense negotium[10] etiam atque etiam cordi habeatis rogo. Sunt enim justae festinandi causae. De religionis exercitio[11] pergam cogitare et, siquid utile docti et sapientes suggerant, me mone. Diderici[12] curam vobis commendo et familiae insignia[13] et Sophompaneam[14]. Magni facio Blavium[15], sed trico est, ut video, nec tempora observat.

11 Maji 1635.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

1 Philips IV.
2 De remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert.
3 Jeanne de Guillon, weduwe van de in 1633 overleden Daniel Tilenus.
4 Henrickgen Aelbrechts van Leuningen (†1659), vrouw van de in 1618 uitgeweken klerk van de Staten-Generaal Daniel Tresel; hij dreef te Rouaan een suikerraffinaderij. Deze Henrickgen was waarschijnlijk een dochter van Aelbrecht Heyndricksz. van Leuningen, boekdrukker te 's-Gravenhage en schepen, later burgemeester en vroedschap aldaar.
5 Frederik van Losecaat, gehuwd met Grotius' zuster Adriana; hun kinderen waren Esseline, Anna en Diderik.
6 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
7 Zie no. 2047, p. 411 n. 14.
8 Misschien Matthijs van Overbeke uit Leiden; zie no. 1881, p. 187 en n. 5 aldaar.
9 No. 2074.
10 Dit slaat op Grotius' pogingen zijn achterstallig salaris als pensionaris van Rotterdam alsnog uitbetaald te krijgen.
11 Vgl. nos. 2038, 2052, 2055, 2056, 2074.
12 De derde zoon Diderik; hij verbleef voor zijn studie in het vaderland, waar de luitenant-generaal van de artillerie Johan van den Bosch zijn leermeester was.
13 Vgl. nos. 2063 en 2074 en verdere brieven van en aan Willem.
14 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas*; zie no. 2074, p. 444 n. 1.
15 De Amsterdamse uitgever Willem Jansz. Blaeu, bij wie de *Sophompaneas* nog in 1635 verschenen is.

2092. 1635 mei 11. Aan S. Johnson[1].

Vir praestantissime, amice optime,

Maximo meo cum gaudio vidi amicam manum et amicam mandati mihi muneris gratulationem et amica vota. Pro quibus gratias ago. Sed et hoc beneficii loco accipio, quod scribendi ad Angliae primatem[2] tam benignam mihi praebuisti materiam; quae enim optari melior poterat quam eum verbis commendare, qui mihi se pridem virtutibus animi raraque eruditione, magno virtutum condimento commendaverat. Neque dubito, quin te cum noverit archiepiscopus, non tu mihi majorem quam ipse pro hoc judicio gratiam sit habiturus.

Ubi iam in Anglia - et nisi jam sis, ut quamprimum feliciter eo pervenias Deum veneror-rogo, viris amantibus litterarum et nostri dicas me ipsorum memorem vivere et ob hoc obnixe petere, ut aliquem in Anglorum animis obtineam locum; deinde, ut, si quid est, in quo ostendere possim, quanti te tuique similes faciam, id mihi ut significetur. Quod lumina illa seculi Salmasium[3], Cunaeum[4], Golium[5] et Constantinum[6] novisti propiore quodam consuetudinis nexu quam quo eruditos omnes novimus, ex animo tibi gratulor. Nihil enim potest esse dulcius quam ubi *τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον*. Spero illustriss. D. Anstruterum[7], qui me multis modis sibi habet obstrictissimum, nostri non deposuisse memoriam.

Si in Anglia eximium aliquid fuerit aut in publicis, quae sciri licet, negotiis aut in illis, quae non minus sunt publicae, literis ea nosse, te praesertim significante dulce mihi erit.

Lutetiae 1/11 Maji MDCXXXV.

Tuus toto corde

H. Grotius.

2093. 1635 mei 11. Aan W. Laud[8].

Reverendissime Domine,

Tantam concepi in bonitate sanctitatis tuae fiduciam, ut ipse commendationis egens apud tantum antistitem ultro ei commendare audeam amicum quidem meum sed popularem vestrum Samsonem Johnsonum[9], diu Illustrissimi D. Anstruteri[10] comitem, virum in omni sapientiae studio nec minus in illis politioribus literis, si

1 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 18. Gedrukt *Epist.*, p. 146. Betreffende geadresseerde, Samson Johnson, zie Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, pp. 193, 210 v., 370. Beantw. d. no. 2126.
2 De aartsbisschop van Canterbury, William Laud; voor de brief aan deze zie no. 2093.
3 De Franse klassiek-filoloog Claude de Saumaise; hij was sedert 1631 hoogleraar te Leiden.
4 Petrus Cunaeus - van der Cun - (1586-1638), classicus en jurist, hoogleraar te Leiden.
5 De orientalist Jacob Gool; zie over hem III, p. 408 n. 9.
6 Constantijn l'Empereur ab Oppijck (1591-1648), orientalist en theoloog, hoogleraar te Leiden.
7 Sir Robert Anstruther.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 146. Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 19.
9 Aan hem is brief no. 2092 gericht.
10 Sir Robert Anstruther, bij herhaling belast met missies naar het vasteland.

quid mei est judicii egregium, in divinarum autem rerum tractatione, cui se praecipue dedit ita versantem, ut neque piae antiquitatis reverentiam neque inferendis intra septa dissentientibus aequitatem Christianam seponat ex animo.

Ubi eum noverit summa pietas tua, quae ei ecclesiae et reipublicae summo utriusque bono praesidet, non dubito, quin locum repertura sit, ex quo viri probi apprime atque eruditi virtutes latius spectantur. Haec ego non tam amicitia ipsius, quae me delectat, quam meritis ductus scribo, una tamen, si verum fatear, spe privata corruptus futurum, ut, si innotuerit sanctitati tuae, mei quoque memoriam ipsi aut verbis aut etiam conspectu suo sit subjecturus. Sed nefas mihi tot tantisque curis, quibus sustinendis non alius par sit, obstrepere, cum satis mihi esse debeat, si liceat brevi affatu suae sanctitati mea deferre obsequia et optima fide optare, Reverendissime Domine, ut te diu tantae partis de grege suo pastorem pastor maximus conservet.

I/XI Maii 1635, Lutetiae.

Reverendissimae Dominationi tuae addictissimus
H. Grotius.

2094. 1635 mei 11. Van Andreas Laue[1].

An den HochEdlen, Gestrengen und Vesten herren Hugonem Grotium, Königl. Ma^{ijt}. und Cron Schweden geheimbten Rath und bey königl. Ma^{ijt}. in Franckreich Extraortinari Ambassadeurn, dienstfleiszige bitt wegen der Stadt Magdeburgh:

1. Wird des herren Ambassadeurs Excell. vor die groszgünstige wilfertige Erclerung wegen beforderung des herren Reichscanzelers Excell.[2] Intercession an Königl. Ma^{ijt}. in Franckreich[3] die Stadt Magdeburg betreffend dienstliches veises danckgesaget und sie ferner gebetten in sothaner geneigten Affection zu der gutten armen Stadt beherlich zu verbleiben und was zu deren reparation und andern Wolfahrt gereichen möchte bey ieder ereugenden occasion solches in besten mitzugedencken und zu befordern: zuforderst aber nach ihrer hochbegabten Discretion bequehme gelegenheit zu ergreiffen, wie allerheyst gedachter Konigl. Ma^{ijt}. die Intercession ufs beste insinuiret und nach begebenheit der Stadt bey der allianz und Rettungskrieg geleistete swere Verlust und Ungluck mitangefuhret und uf solche und andere diensame mittel S. konigl. Ma^{yt}. Hulde und Hulffe zu der gutten Stadt reparation und wieder erclaerung zuwege gebracht werden möchte.

2. Woltten Ihr Excell. höchlich gebeten sein, de sie es gut befinden, bey des herren cartinal-duc d. Richelieu hochfurstl. Eminenz die gutte Stadt in besten zu recommendiren und zu verbitten, dasz Ihr Hochfl. Eminenz sowol bey Königl. Ma^{yt}. zur Königl. beyhulff mitcooperiren als auch vor sich der Stadt alle gnade und munificenz erweisen möchten.

1 Hs. Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 19. Eigenh. ondertek. Enigszins beschadigd. Andreas Laue of Law († 1662 te Stockholm) was van 1632 tot 1636 raad van de stad Maagdenburg.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Lodewijk XIII.

3. Ist Ihr Excell. nachrichtlich anzufugen, dass uf den Convent zu Heilbrunn allda I.I. Excell. Excell. herr Fecguiers[1] und De La Grange[2] als Königl. Ambassadeurn mit gewesen, bey denselben damahls der Stadt Magdeburg abgeordneter D. Georg Schmidt[3] und ich vor meine wenigkeit autienz gehabt den selben der Stadt Notturstt vorgetragen und sie erstl. an des herren reichscanzlers Excell. und damahlige anwesende reichsstende umb Intercession - welches auch erfolget - gebührlich ersuchet und dann zuforderst ferner gebeten, dass bey der Christl. konigl. Ma^{yt}. in Franckreich Sie solch der Stadt anliegen in besten mit referiren und möglichst der Stadt verbitten und befordern möchten, dass Ihr Königl. Ma^{yt}. Ihr königl. Munificenz und Gnade der armen Stadt zu ihrer reparation allergnadigst erzeigen woltten, wozu hochgedachte herren Ambassadeurn sich damahls ganz geneigt ercleret, und uns zugleich berichtet und versichert, wie die königl. Ma^{yt}. als sie der Stadt erbärmliche ruin und darin begangene Tyranney erfahren, darob ganz betrübet werden, grosse condolenz getragen und ohnzweiffentlich alle königliche Hulde, Hulff und Beforderung der Stadt allergnedigst erzeigen würden. Verhoffe deselbe, Sie werden solches bereits damahls an Ihr königl. Ma^{yt}. gebracht haben und solches der Stadt mit zum besten gereichen. Vieleicht gebe es die gelegenheit dass Ihre Excell. mit herrn Ambassadeurn Fecquiers oder De La Grange darauf zureden kommen und es der Stadt nochmahls nuze möchte.

4. herren Johan Epsteinen[4] habe ich bittlich ersuchet und derselbe sich erbetten bey Ihr Excell. sich anzumelden und was die selbe in solcher sach der Stadt anfügen lassen wolte, solches der Stadt zu referiren und zu uberschreiben. Schliesslich wolten Ihr Excell. diese grosse bemühung der gutten Stadt Magdeburgh zum besten deuten, die Künheit verzeihen und hierin Ihr grosser Patron und Beforderer sein. Welche Mühewaltung und Guttheitt Gott der Allmachtige Ihr Excell. gewislich mit zeitlichen und ewigen Seegen reichlich belohnen wird und hat es die gutte Stadt zu Ihrer Excell. grosten Lob hegen .enniglich vollig zu berruhmen, wird es auch umb dieselbe nach mögligkeit zu verdienen stets bereitest und geflissen erfunden werden.

Ihr Excell. hiermit dem Schuz des Allwaltigen Gottes getreulich empfehlend Stoe.e.

den 1 May Styl. vet. A^{o}. 1635.

Ihr Excellenz
Unterdienstwertiger alzeit
Andreas Law,
Magdebg. Abgeordneter m....

2095. 1635 mei 11. Aan A. Oxenstierna[5].

Excellentissime Domine,

1 Manasse de Pas, markies van Feuquières.
2 Jacques de La Grange aux Ormes.
3 Georg Schmidt († wrsch. 1643), burgemeester van Maagdenburg van 1632 tot 1640.
4 Johan Epestein, agent van Zweden in Frankrijk.
5 Hs. Stockholm, RA., Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 147; *Oxenst. Skrifter* 2. afd II, p. 33. Beantw. d. no. 2098?

Alter nunc septimus est dies, quod nobilissimus D. Broersonus[1] in morbo cubat, hoc ipso tempore, quod criticum vocant medici, sudor sponte ei exortus laborantis pro se naturae indicium dedit.

De augendis navibus longis quod edictum a rege[2] exiit, mitto. Conjectura non absurda est, qua novae e Gallia copiae sub imperium principis Arausionensis[3] iturae dicuntur nomen praelaturae non regis ipsius, sed eorum principum ac comitum, qui ex Brabantia exsulant[4], ut adhuc sub aliena persona lateat bellum et versa quo libet interpretatione pax aliis manere, aliis rupta dicatur, ut ille apud Martialem,

> Subsellio qui semifultus extremo,
> Et vix receptus altero genu jactat
> Equiti sedere Lectioque se stare[5].

Rex Feram venit, inde Laodunum ac porro Castellum Tiderici petiturus, ubi mihi erit aditu multo propior; abest enim is locus ab urbe non toto bidui itinere.

Frater regius[6] jam Blesas rediit ad praescriptum sibi secessum.

Mazarinus[7] non desinit satagere. Comes Salazarus[8] e praecipua Hispanica nobilitate in custodiam heri heic datus est. Exercitus Gallicus a Mezeira movisse propius Hispanicas partes dicitur.

Deus haec omnia ad bonum commune christiani orbis regat idemque, Excellentissime Domine, tuae sublimitatis iter ac consilia fortunet.

Lutetiae, 11 Maji, novi cal. 1635.

Sublimitatis Tuae devotissimus cultor
H. Grotius.

Adres: Axelio Oxenstiernae,
Sacrae Reg. Maj. Regnorumque Sueciae Senatori et Cancellario.

2096. 1635 mei 12. Aan P. Schmalz[9].

Vir clarissime,

Nox haec multo quam ante leniorem quietem nobilissimo D. Broersono[10] attulit, aliaque multa sunt, Dei beneficio, ad salutem indicia; neque consilio medici neque auxilio nos omnes defuturi sumus.

1 Erik Brorsson Rålamb, die ten huize van Grotius ernstig ziek lag; hij was een zoon van Axel Oxenstierna's nicht Anna Oxenstierna.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk; het edict in *Mercure Franç.* XX, p. 923.
3 Frederik Hendrik.
4 Dat zijn, afgezien van Hendrik van den Berg en René van Renesse, graaf van Warfusée, de reeds in no. 2075 genoemde Alexandre, hertog van Bournonville, en Guillaume de Melun, prins van Espinoy.
5 Martialis, *Epigr.* V 14-16. aant.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII in Parijs.
8 Luis de Velasco, graaf van Salazar.
9 Hs. Stockholm, RA., Eigenh. oorspr. Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 2. afd. IV, p. 554.
10 Zie boven n. 1.

De regis[11] in has partes reditu desitum est dubitari. Profectio ipsius quasi ad bellum iam apud Batavos Germanosque effecit, quod voluit. Neque illud de vetito

11 Lodewijk XIII van Frankrijk.

cum Hispanis subditis commercio ultra minas abiturum, censent qui heic sunt mercatores. Qua de re quid Rhotomagenses censeant, promtum ibi vobis erit discere.

Ubi navem ascensuri estis, velim per epistolium abs te certior fieri, ut ex abitione vestra ego quoque de mea in urbe mora aut itu ad regem aliquid constituam.

Excellentissimo D. cancellario[1] si me commendaveris, rem facies tua dignam bonitate mihique multo gratissimam.

Deus, vir clarissime, te tueatur.

12 Maii nov. Cal. 1635.

Tuus toto animo

H. Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur Schmalckius, Secretaire de monseigneur le Grand Chancelier de Suède. A Rouen.

Praesent. à Diepe d. 5 Maii 635.

2097. 1635 mei 13. Aan A. Oxenstierna[2].

Excellentissime Domine,

Ameziera accepimus die septima mensis hujus ex novo Cal. primum agmen regii exercitus ponte ejus oppidi transiisse Mosam; id autem constare xii cohortibus, quae regimenta vocant, et sexaginta duabus turmis, quae cornettae appellantur. Die octavo sequi debuisse tormenta bellica tum majora tum minora numero sexaginta, belli instrumenta, sarcinas et quae victui necessaria in dies quinquaginta, cum ipso medio agmine. Die nono agmen postremum par primo ac medio; quibus omnibus imperatum conjungere se cum copiis principis Arausionensis[3].

Nobilissimi D. Broersoni[4] morbus quidem minus videtur vehemens, sed tam diuturna vi mali attritae vires certamen dubium relinquunt. Humanae opis nihil ei deerit. Deus rogandus est opem suam addat, cujus paternae, Excellentissime Domine, Sublimitatem Tuam, quotquot heic sumus, commendamus.

13 Maii, Novi Cal. 1635.

Sublimitatis Tuae cultor devotissimus

H. Grotius.

D. Thuanus[5] Sublimitati Tuae omnia officia offert rogatque librum de bello Suedico[6] sibi retineat, ipse aliunde parem recepturus.

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 147; *Oxenst. Skrifter* 2. afd. II, p. 34.
3 Frederik Hendrik.
4 Zie no. 2095, p. 471 n. 1.
5 François Auguste de Thou; vgl. no. 1975, p. 310 n. 2.
6 Vermoedelijk F. Spanheim, *Le soldat svedois ov Histoire de ce qui s'est passé en Allemagne depuis l'entrée du Roy de Suède en l'année 1630 iusques apres sa mort*, dat in 1633 te Genève was uitgekomen.

Chartae, quae his accedunt literis[7], nihil eximii continent praeter famem durantem ad Augustam Vindelicorum et postulatum regis Galliae[8] super resti-

7 Ontbreken.
8 Lodewijk XIII.

tuendo in libertatem electore Trevirensi[1] responsumque cardinalis Infantis[2], quod quidam pro belli indictione habent.

2098. 1635 mei 13. Van A. Oxenstierna[3].

Illustrissime Domine legate,

Quicquid tibi oneris ac molestiae a me praesente gratum est, id quidem mihi sed magis tibi ipsi imputandum quod volueris.

Uxori tuae signum animi bene affecti offerri iussi non quia me noveram debere. Debitum occasione alia alioque modo exsolvam. Tuum erit cuncta ex affectu interpretari. Non commendo tibi Broersonium[4], quem tua sponte in aedes tuas recepisti; liberasti me maxima cura et solicitudine, quisquis morbi exitus futurus sit. Ego diuturniorem vitam et firmam valetudinem ipsi voveo, sed cum sit, ut cuncta, in manes abiturus, hoc abs te peto, des operam, ut restitutus valetudini quantocius ad me veniat aut defunctus cum honore sepeliatur. Sumptus in utrumque casum factos illico rependendos curabo.

Literis ad Heufdium[5] de subministrandis tibi necessariis hisce adiunxi; ubi venero in Saxoniam, curabo, ut Spiringius[6] tibi provideat.

Butilerium[7] transiisse Lutetiam nullis ad Bulonium[8] adportatis mandatis de mihi satisfaciendo mirarer, nisi rationes istorum hominum jam ante essem edoctus.

Admonitus abs te scripsi et cardinali[9] et Butilerio literas, quas ut reserare possis et legere apertas abs te claudendas volui mittere. Da operam, ne desit interpellator. Quodsi bona spes nulla sit, interest mea, ut id sciam, nec deerit ratio providendi rebus meis(?).

Ego hesterna die huc Diepam veni, cum die antecedente binae naves Belgicae pro me deducendo adpulissent. Favor Dominorum Ordinum mihi exhibitus me valde ipsis obstrictum tenet.

Haereo adhuc, utrum in Belgium divertere an recta Hamburgum traijcere cupiam. Ut id velim, faciant literae Camerarii[10], qui Dominos Ordines et principem[11] etiam aliquot dies hac de causa mansisse Hagae Comitis scribit, licet princeps nonnihil sit impeditus ob corporis minus commodam valetudinem.

Ut hoc magis expetam patriae meae rationes et status Saxoniae satis perturbatus hortantur.

1 De keurvorst van Trier, Philipp Christoph von Sötern, was op 26 maart 1635 met zijn hoofdstad in handen van de Spanjaarden gevallen, die onder de graaf van Embden, Spaans gouverneur van Luxemburg, en - o.m. - Karl von Metternich de bezetting tot overgave hadden gedwongen.
2 Don Fernando; zie IV, p. 412 n. 11.
3 Hs. Den Haag, KB., coll. Corn. de Groot IV 13c. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2095?; beantw. d. no. 2110.
4 Erik Brorsson Rålamb, die ten huize van Grotius ernstig ziek lag; hij was een zoon van Axel Oxenstierna's nicht Anna.
5 Johan Heufft († 1652), bankier te Parijs en zaakgelastigde voor Zweden.
6 Petter Spiring Silvercrona.
7 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny; zie over hem III, p. 302 n. 12.
8 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
9 De Richelieu.
10 Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag.
11 Frederik Hendrik.

Scribit Camerarius cuncta ad expeditionem in Belgio parata et coniunctionem cum Gallicis copiis sperari. Addit, sed nonnihil subdubitans, Saxonem[1] turbatum visa ratificatione Caesaris[2] cum anilia(?) tergiversatione ac limitatione, ut non desint, qui illos pacis Pirnensis[3] temtatus ruptos scribant. Sed de his certiora, ubi venero propius.

Meministi me cum pictore[4], qui me depinxerat, egisse, ut quasdam imagines iusta cura depictas ad me mitteret. Sunt b.hae: regis Galliae[5], reginae[6], Henrici 4[ti], reginae matris[7], ducis Airebauntis(?)[8], cardinalis Richeliacii, mareschalli De la Force[9], mareschalli de Brezé[10]. Et propria mea si possem quoque habere cardinalis d'Amboise[11], esset mihi gratum. Heufdius illi ad tua iusta satisfaciet.

Vale, et nos ama.

Raptim Diepa, die 13/3 Maij Anni 1635.

T. amicissimus

Axelius Oxenstierna m.p.

2099. 1635 mei 14. Van Willem de Groot[12].

Frater optime,

Hac et postrema vice nullas a te vidimus litteras, cum tamen omnia hic iis, quae Gallia parturit, novis perstrepant: ego vix ullum tibi ab occupationibus otium superesse non dubito, sed hoc cum patre[13] rogo, ut, si tu vacare non potes, filius certe tuus[14] aliquid ad nos det litterarum, ne nos soli eorum, quae illic geruntur, simus incerti.

Hic magna rectoribus ex motu Gallico nata est expectatio, neque ambigitur, quin, si rex[15] fidum se ex faedere[16] socium praestiterit, accisae admodum Hispaniensibus res futurae sint.

Princeps[17], cujus pedes jam rectius se habent, perendie hinc cogitat Neomagum versus discedere, ut cum exercitu hostica invadat aut se - quod quidam

1 Johann Georg, keurvorst van Saksen; vgl. no. 1962, p. 292 n. 1.
2 Ferdinand II.
3 Gesloten in november 1634; zie no. 1962, p. 292 n. 1.
4 Daniël Dumoustier (1574-1646), hofschilder van Lodewijk XIII van Frankrijk; zie over hem ook o.a. deel IV, p. 243 en de verwijzing in n. 9 aldaar.
5 Lodewijk XIII.
6 Anna van Oostenrijk, koningin van Frankrijk.
7 Maria de Medici.
8 Naam moeilijk leesbaar; mij niet bekend.
9 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force.
10 Urbain de Maillé, markies van Brezé.
11 Wellicht Georges d'Amboise (1460-1510), kardinaal-aartsbisschop van Rouaan en eerste minister van Lodewijk XII; hij was tevens een verdienstelijk hervormer op kerkelijk gebied.
12 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Groot, Aanw. 1911 XXIII, no. 24. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2120.
13 Jan de Groot.
14 Cornelis, Grotius' oudste zoon.
15 Lodewijk XIII van Frankrijk.
16 Op 8 februari 1635 te Parijs door Adriaen Pauw en Johan de Knuyt gesloten.
17 Frederik Hendrik.

volunt - cum Gallis jungat. Interea Flandri Philippinae propugnaculum obsident et magno in paucos ibi praesidiarios impetu invecti operibus exterioribus illico sunt potiti: nunc fossa lata admodum ipsumque vallum defensioni superest, cujus potiri non posse creduntur, nisi actis ut in obsidione urbium fieri consuevit curriculis, quod tractum temporis requirit. Interea et Selandi milites et alia necessaria praesidio submiserunt, et eodem cum Altirivio[1] mittitur comes Guilielmus Nassavius[2], cum tribus aliis tribunis eorumque cohortibus, quae hesterno die Dordracum sunt praetervectae.

Nos omnes recte valemus, nisi quod mater[3] indies debilitatur, et desinit aliquando officium suum facere memoria. Insignia familiae nostrae[4] cum casside proxima vice mittam, nunc ea a pictore[5] ducaeniis Hagiensibus aliquid indulgenti exsculpere non potui.

De testimonio in causa tua Delfenses conveni, ii memoriam suam refricare mutuo promiserunt, ut, quid sibi de ea re compertum sit, testentur.

De Philippinae obsidione nunc demum certiora intelligo, esse jam in propugnaculo quantum satis est, militum, et egregie pugnari, nostros bene de summa rei sperare, quippe cum hostis eos undiquaque cingere nequeat, sed tantum ab orientali parte operibus exterioribus potitus inde assultum parare debeat. Nostri hostes ex iis quae primo impetu coeperant propugnaculis, in horam unam exegerunt, sed ii rursus duplicatis viribus nostros expulere: octingentos jam in illa obsidione ab utraque parte occubuisse rumor est.

Litteras has ad te ut curarem Daetselarius[6] rogavit.

Vale, et a me meaque[7] et sorore Losecatia[8] salve cum uxore et liberis.

Didericus[9] in castra, Petrus[10] Amstelodamum profectus est et scribit hic poemata tua sacra[11] jam omnino esse impressa.

Hagae, XIV. Maij. 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

2100. 1635 mei 14. Van N. van Reigersberch[12].

Mon frère,

Nietiegenstaende dat de brieven van den vierden deser wt Paris seggen, dat de

1 François de l'Aubespine, markies van Hauterive.
2 Willem, graaf van Nassau-Siegen, veldmaarschalk.
3 Aeltgen van Overschie.
4 Hierover herhaaldelijk in voorgaande brieven; zie o.m. nos. 2063, 2074 en 2091.
5 Misschien de Haagse graveur Evert Krynsz. van der Maas; vgl. no. 2122.
6 Abraham Daetselaer; zie over hem III, p. 229 n. 5.
7 Alida Graswinckel.
8 Adriana de Groot, gehuwd met Frederik van Losecaat.
9 Diderik, Grotius' derde zoon, studeerde vestingbouwkunde onder Johan van den Bosch.
10 Pieter, de tweede zoon, verbleef eveneens om studieredenen in het vaderland.
11 *Tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
12 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK., M 4[b]. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 2118. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 164.

ratificatie van het tractaet bij den conynck[1] was geteeckent ende alreede soude sijn gesegelt ende overgelevert, bijaldien het doosken, daer het segel moet in werden bewaert, gemaeckt ware geweest; dat eerstdaechs soude werden gepubliceert de resolutiën van interdictie aen de onderdanen van den conynck met die van Spaengiën ende Oostenrijck te handelen, die al was genomen; den resident van Brussel[2] thuys geroupen ende den Spaensen ambassadeur[3] staet op sijn vertreck; dat de Franse oorlochscepen bij de onse op de cust van Vlaenderen waren gesproocken, die seggen last te hebben aen de Spaense hostiliteyt te doen; dat mede den heer van Chastillion[4] eenen vendrich, Brickemant[5] genaemt, van Masiks te lande met credentie heeft gesonden, die relateert, dat het leger van den conynck, dat ontrent Masiks lach, sterck tenminste effectivement van 25000 te voet, vijff duysent paerden, den thienden deser soude in Luxemburch marcheren ende den 13 wesen ter plaetse, daer de assignatie is gegeven; daerop oock sijn gevolcht geruchten, dat een stedeken genaemt Orchimont, gelegen in Luxemburch, bij de Fransen soude wesen ingenomen, ende meer ander omstandycheden, die daerbij werden verhaelt, - alle hetselve nietiegenstaende soo vinde ick noch seer notable ende cloucke onder de regierders, die aen de intentie van de Françoisen twijfelen, ende in allen gevalle geen vigeur ofte grote effecten daervan en verwachten; oock grote swaricheyt apprehenderen in soo grote concepten, die naer soo langen swaren oorloge werden gemaeckt.

Sijn Ex^{tie}[6], die nu is, Godt lof, heel wel, is dus lange opgehouden van hem bij het leger tot Nimmegen te vervougen, niet alleen door indispositie, maer omdat het gelt noch bij Hollant niet was verschaft. Hetselve is nu gereet ende wert gemeent sijn Ex^{te} donderdach uyterlijck sal verreysen.

Ondertusschen is graeff Willem[7] op gisteren met tachtentych compagniën van Dordrecht naer de Vlaemsche kust gevaren, om met diversie ofte directelijck Philippine, daer den viant den achsten voor gecommen is, te ontsetten. De plaetse, die men besych was met van nieuws te fortificeren ende daerom buytenwercken tot beschuttynge van de nieuwe daervoren waren geleyt, was maer met vijff compangiën beseth, te luttel volckx om die werken te defenderen; soodat den viant t'sijnder eerster aencomste is gecomen tot onder de contrascherpen, alwaer hij met gemack heeft connen logeren, omdat het poyer, bij den Rade van State daerin bestelt, soo vochtych was, dat sij het tot het canon niet conden gebruycken. Tsedert hebben de heeren van Zeelant tot vijfthien hondert mannen met alle nodruften van canon, poyer ende vivres met David van Orleans[8] daerbinnen gesonden, ende hebben die van binnen twee sortyen gedaen, daer seer dapper is gevochten, particuliere lijck vrijdach voorleden. D'onse dreven den viant wt een

1 Lodewijk XIII van Frankrijk; het verdrag is dat van 8 februari 1635 door Adriaen Pauw en Johan de Knuyt namens de Staten met Frankrijk gesloten.
2 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
3 Don Christoval Benavides de Benevent.
4 Maarschalk Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon (1584-1648), zoon van François (1557-1591) en kleinzoon van admiraal Gaspard de Coligny, seigneur de Châtillon (1517-1572).
5 Niet nader geïdentificeerd.
6 Frederik Hendrik.
7 Willem, graaf van Nassau-Siegen, veldmaarschalk.
8 David van Orliens (1570-1652), kapitein onder het Zeeuwse regiment, majoor van de stad Sluis en ingenieur.

halve mane, daer hij in was gelogeert, doch konden die niet behouden. De plaetse, hoewel van geen off cleyne importantie is, sal seer worden gedisputeert, alleen om de reputatie. Den viant hadde tot saterdach geen meer avantagie gecregen als hij ter eerster aencomste hadde genomen. Den lieutenant Cabelliau[1] is dwers door het schouwerblat geschoten, doch sonder peryckel. De overlopers seggen van veel volckx, dat den viant daer voren laet.

Men wil seggen, dat de vlote van den conynck van Engelant[2] in zee is ofte eerstdaechs sal lopen; somyge seggen, die maer 26 seylen sterk is; dan den graeff van Licester[3] schrijft, dat den conynck daerenboven noch derthien scepen heeft doen equipeeren. Willeby[4], den graeff van Linsay, een heer wt sijn eygen genegentheyt seer quaet Spaens, sal die commanderen. Naer somyge advisen houden, soo soude op al de vlote maer 3300 mannen sijn, soodat alleen in see soude werden gebruyckt. Brasset[5] meent, off hout hem soo, off het alleen een parade is sonder dessein ende dat apparentie is, men Engelant soude connen trecken tot het gemeen dessein.

Desen morgen sijn gecommen brieven van Baione, die seggen, dat de elff Dunckerckse scepen seylreet lagen om over te brengen elffhondert Spaengaerden; dat sij alleen ordre van Madril verwachten. Het gelt was noch niet gereet. Sij hadden daer oock tijdynge, dat de inwoonders van Brasil met de onsen begonden te handelen, waervan wij noch geen seeckerheyt en hebben.

De heeren van der Myle[6], Beaumont[7] ende Basius[8] doen haer gebiedenisse.

Desen 14 Mey 1635.

UEd. dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberg.

In dorso schreef Grotius: [1]4 Mey 1635 N. Reigersberg.
En wederom: 14 Mey 1635 N. Reig. N. Reig.

2101. 1635 mei 15. Van G.J. Vossius[9].

Illustrissime vir,

De honore legationis, quo longe eo dignissimum Sueciae te regnum extulit, ex animo gaudeo, eumque et tibi tuisque et Sueciae universae atque adeo Christiano orbi, fortunare cupio. Atque idem votum omnium, qui virtutem amant. Equidem

1 Jhr. Willem Cabeliau; hij heeft op 27 september 1635 de eed als kapitein gedaan en die rang tot 1648 bekleed.
2 Karel I.
3 Robert Sidney, graaf van Leicester (1595-1677); in mei 1636 werd hij gezant in Parijs, welke functie hij tot mei 1641 bekleed heeft.
4 Robert Bertie, lord Willoughby de Eresby, graaf van Lindsey (1582-1642).
5 Le sieur Jean Brasset, Frans gezantschapssecretaris in Den Haag. De naam staat in de tekst in cijfercode: 84.80.1080.85.68. met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
6 Cornelis van der Myle.
7 Simon van Beaumont, Grotius' opvolger als pensionaris van Rotterdam.
8 Rekenmeester Johan Basius.
9 Gedrukt *Voss. ep.*, p. 289; *Voss. Op. IV ep.*, p. 194. Antw. op no. 2025.

semper rebus Suecicis optime volui: nunc tamen impensius id facio, quia video eam intelligere et aestimare posse virtutes laudesque tuas.

Optime diu sit illustrissimo heroi Oxensternio[1], cujus prudentia tam Sueciae quam tibi consultum nunc et porro consuletur, si in maximis expensis, quas tanti honoris exigit fastigium, malignius solvatur: ut aliqui amantes tui verentur - amor res est meticulosa - si hinc Caesar[2], inde Polonus[3] oppugnent, nec Christianissimo regi[4] res satis erit cordi. Sed haec curabit ille, qui regum corda habet in manu, et ea est ingenii tui sagacitas, ut tempori scias omnibus providere.

Ac propemodum metuo, ne ista legens fortasse rideas tam anxiam solicitudinem eorum, qui hic sumus, praesertim cum a Vossio proficiscantur, qui ab animo suo potuit impetrare, ut tam sero tantum tibi honorem gratularetur. Ut in me etiam conveniat, quod Ciceroni olim aiebat Augustus: 'postremum accedere amicorum', sed illi ambigua voce ludere visum, quia similiter Tullius, cum 'laudandum' diceret 'Octavianum tollendumque'[5]. Meus vero animus tam perspectus tibi, ut cessationem istam nunquam sis creditur ab imminutione amoris provenire. Et vero cum multa variaque meum hoc officium sint morata, nihil aeque tamen ac illud, quod de Sophompanea ac caeteris poematis sacris[6] certi aliquid respondendum putarem ac de hebdomade in hebdomadem a Blauwio[7] rejicerer. Nihil aeque mihi grave in talium genere fuit quam quod sic eluderet, ut neutiquam satisfacere postulatis tuis possem. Bene interim, quod tandem se exsolvit nec inelegantibus typis excudit et ut emendate excuderetur, mecum providit; si quid tamen oculos fugerit, vel melius nunc occurrerit tibi quam prius, velim perscribas, ut saltem editione ea, quae minoribus typis sequetur[8], corrigatur. Non dubium enim quin vicinus Jansonius[9], uti in opere tuo de Jure Belli fecit[10], ita haec etiam poemata minori forma divulgare cogitet. Huic malo non aliter occurrere Blauwius posset, quam typis itidem exiguis, sed elegantioribus recudendo.

Valde hic animi hominum suspensi de classe, quam serenissimus Britanniae rex[11] parat. Plerique metuunt, ne, quia multimodis offendimus, in nos cudatur faba[12]. Caeterum, quod aiunt, regem, vel proceres ad papismum vergere - ita his quoque terris praedicant vulgo - id ab animis proficiscitur exulceratis nec quicquam probantibus, nisi quod Gallicis ecclesiis conforme. Hoc habent optimi et doctissimi quique Britanniae, quod magni faciant ecclesiam veterem nec in dogmate solum libenter sapiant cum primis seculis, sed etiam ritus, qui tum obtinuere,

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Ferdinand II.
3 Wladislas VII (IV) van Polen (1632-1648; geb. 1595).
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Cicero, *Ep. ad. fam.* XI, 20. De woorden van Augustus heb ik nergens gevonden.
6 *Hvgonis Grotii Tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Zie Ter Meulen-Diermanse, no. 157.
7 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu, bij wie de *Sophompaneas* was uitgekomen.
8 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia. Editio nova ab ipso Autore recognita & emendata, ut videre est pag. seq.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Ter Meulen-Diermanse, no. 159.
9 Inderdaad verscheen eveneens in 1635 bij Joannes Jansonius een editie in 12° onder dezelfde titel als de in n. 6 vermelde editio princeps; Ter Meulen-Diermanse, no. 158.
10 Voor Jansonius' editie van *De Jure belli ac pacis*, Amsterdami MDCXXXII, zie Ter Meulen-Diermanse, no. 568.
11 Karel I.
12 Terentius, *Eun.* 381: at enim istaec a me cudetur faba.

lubentes sequantur. Hac propter Cathari, qui id papismum vocant, non desinunt traducere sic sentientes et simpliciores, quorum maximus numerus, magno zelo abalienare ab regum optimo et episcoporum illis, quibus orbis Christianus genuinae antiquitatis reverentiores non habet. Quam noxium ac periculosum id regno sit, siquis non intelligit, ex zelotis plerisque in Batavia capere possit experimentum. Quare rex studet, ut qui fide conveniunt, ritibus etiam similes sint; sed audio puritanos Anglos dicere non debere indigenis minorem esse in istis libertatem quam exteris; regem intellecto hoc egisse, ut Gallis etiam ac Belgis nati, sed in Britannia ac Anglice a pueris edocti Anglicis se ecclesiis jungerent, ut ita facilius ecclesiae istae coalescerent. Hos propterea vehementer conquestos; regique indicium factum, ut Britannia excedere cogitent. Dixisse ad illud regem puerorum eos similes esse plorantium priusquam vapulent. Nec videri regem illos diutius ursurum, dummodo tandem pausa fiat odiose adeo traducendi proceres optimos et in contemptum adducendi praesentem ecclesiae Anglicanae formam. Horrescit animus referre, quibus maledictis, et mendaciis, zelotae - me etiam praesente, ne quid iis affingi putes - antistites optimos mihique notissimos prosciderint. Quanto hic tutius, tanto id quoque hic vehementius et frequentius fit. Quales cum in Angliam veniunt, indigenarum etiam animos magis turbant: ut ista zelotarum utriusque gentis commercia concordiam ecclesiae Anglicanae reddant difficiliorem. Quam falsum autem sit, quod reverendissimum D. archiepiscopum Cantuariensem[1] aiunt cogitare de papatu reducendo, si non aliunde mihi satis constaret, vel inde conjecturam planissimam caperem, quod me tum per alios tum literis etiam suis hortari non desiniit, ut breviter Baronianos Annales[2] refellam regique operam hanc nostram dicem. Vix etiam semestre est, quod sacellanus regius[3] coram rege et archiepiscopo in concione dixerit eo anno ac mense ac propemodum die centesimum annum expirare, ex quo Henricus VIII[4] papatum omnem ex Anglia penitus ejecerit, ac votum idem sacellanus addebat, ut ne unquam vel sub rege Carolo vel prole ejus reduceretur. Quod apertis favoris indiciis rex et archiepiscopus mox approbarint universa Ecclesia acclamante Amen.

De affine Junio[5] multum gaudeo, quod tanti eum facias, ut operam ejus potissimum exoptes; scio quantum hoc ei incrementum in sacris et civilibus studiis afferre possit. Sed qua conditione apud illustrissimum Arundelium[6] vivat, dicere non habeo, uti nec illud, an ad certum annorum spatium se familiae illi obstrinxerit.

Existimo me citius super eo aliquid rescripturum quam existimes. Est apud nos juvenis annorum XXVIII. nomine Justus Rijcwaert, filius optimi doctissi-

1 William Laud; zie III, p. 372 n. 3.
2 Caesar Baronius - Cesare Baronio - (1538-1607), historicus en kardinaal, schreef als zijn hoofdwerk: *Annales ecclesiastici, a christo nato ad annum 1198*, Romae 1588-1693.
3 De First Lord of the Treasury Richard Weston.
4 Hendrik VIII, koning van Engeland (1509-1547; geb. 1491); in 1538 deed paus Paulus III hem in de ban, nadat hij reeds in 1534 bij parlementsbesluit het pauselijk gezag verworpen had.
5 Franciscus Junius Jr. (1589-1677), zoon van de Leidse hoogleraar van die naam; hij verbleef van 1620 tot 1651 in Engeland. Elisabeth Junius, Vossius' tweede vrouw, was een halfzuster van hem.
6 Thomas Howard, de bekende graaf van Arundel (1586-1646), bij wie Franciscus Junius bibliothecaris was.

mique Theophili Rijcwaert[1], ecclesiastae remonstrantium, et ante schisma et nunc quoque apud Britannos. Is Gallias cogitat spe illa, quod nobilis alicujus liberis praefici honesta conditione possit. Latine non modo, sed Graece etiam doctissimus est ac ea lingua versus etiam edidit complures. Intelligo et moliri editionem Epigrammatum Graecorum, quae fecit[2]. Valde ob hanc peritiam aestimari a Cunaeo[3] et Heinsio[4] solet, ut de aliis taceam. Non dubitarem eum tibi commendare, si mores mihi perspectiores forent. Dispares de eo remonstrantium ipsorum opiniones sunt. Corvinus[5] et moderatiorum alii amant ac a judicio et probitate laudant. Alii culpant, tanquam non satis siccum. Excusant amantes, eo quod nihil mirum in juvene sit, si lassus diurno labore - nam apud Wyttirium[6], egregium mercatorem, et liberis ejus a studiis fuit, et praefuit codici accepti et expensi - circa vesperum horula interdum cum amico frontem exporrigat: quod cum domi suae facere non possit, in diversorio fieri necessum esse. Raros Lugduni, etiam melioris notae, aliter vivere. Quodammodo amasse etiam ex Catonis[7] magis quam B. Pauli praescripto aiebat ei inimicissimus secta contraremonstrans. Sed constanter id pernegant amiciores, vel saltem rident nugas, quod in ingenio optimo, ita minutatim omnia ad vivum resecentur. Quorsum ista, inquies, ad me tam multis? nempe ne quem sic commendem, ut non vera, falsaque scias. Tum autem ut videas, an privatim etiam utilis esse possit. Credo, homo est et adolescens, sed excitato ingenio et qui si volet - ut velle puto - altius assurgere possit, quam vulgares animae solent. Si forte ad te literae per ipsum dandae, non aperte omnia scribere liceat, quia experientia comperi literas ab adolescentibus in suo negotio reserari solere, priusquam tradant. Et haec cum scribam, tamen amo juvenem ob dotes egregias. Tantum nescio in ambiguis illis vel discrepantibus amicorum pariter ac inimicorum judiciis, quid credere debeam. Mei interim officii erat nihil te celare. Jam nunc enim de eo compellari incipio, ut commendem tibi, non quo utaris ipse opera ejus - nihil enim illis de eo cogitationis - sed ut, si possis, commendes alteri, quandoquidem hic exigua spes emergendi. Nec paternae facultates illae, ut succo suo vivere possit.

Sophompaneae xx. exemplaria fratri tuo[8] tradidit Blauwius, decem melioris, totidem vulgaris chartae. Caetera ad te utriusque chartae mittit; sed plura missis, si voles, a bibliopola accipies. Nam si bene Blauwium novi, non is est, qui ad exemplaria paucula attendat. Ipse ex duodecim exemplaribus, quae mihi pro opera debet, in Angliam aliqua mittam uti Junio, Casaubono[9], aliis; ante omnes reverendissimo et illustrissimo D. archiepiscopo. Quod tantus egregium animi

1 Theophilus Rijckewaert (1577-1658), remonstrants predikant te Brielle.
2 Mij niet bekend.
3 Petrus Cunaeus - Van der Cun - (1586-1638), latinist en jurist, hoogleraar te Leiden.
4 Over Daniel Heinsius zie III, p. 17 n. 4.
5 Johannes Arnoldi Corvinus; zie over hem IV, p. 4 n. 8 en ibid., p. 20 n. 1.
6 Niet geïdentificeerd.
7 M. Porcius Cato Censorius (234-149 v. Chr.), bekend om zijn strenge levenswijze en zijn starre opvattingen.
8 Willem de Groot.
9 Mericus Casaubonus - Florence Etienne Méric Casaubon - (1599-1671); hij verbleef in Engeland, waar zijn vader Isaac in 1614 was gestorven.

foetum nomini meo dicaris, et antea multum solatii attulit filium[1] lugenti et nunc magnitudinem beneficii hujus cogitanti summam adfert voluptatem. Quare quod antea etiam feci, iterum iterumque meo et meorum nomine nunc facio, gratiasque agimus, quas possumus, quia debere plurimum omnes profitemur.

Mitto melioris chartae exemplaria duo librorum de arte Grammatica[2]: unum tibi, vel filio[3] potius, alterum ei, cui voles, hoc est alicui non plane tetricum hoc et quodammodo puerile studium aspernanti, seu is Rigaltius[4], seu Puteanus[5], seu alius erit. Si tertium, affectus testandi, cuiquam dandum putes, quamprimum mittam, vel a bibliopola Parisiensi, cui exemplaria Blauwius mittit, per famulorum aliquem petendum. Facile inter me et Blauwium conveniet.

Miserat fratrum Puteanorum alter[6] ad Salmasium[7] literas Lugdunensium, quibus socer meus Junius[8] Heidelberga in Lugdunensium academiam vocabatur; miserat autem, ut mihi darentur. Pro quo affectu summi viri et per Salmasium gratias egi et nunc quoque id facio et occasionem opto grati animi comprobandi.

Claudam eo literas hasce, quod filius Petrus[9] probitate vitae mihi, Corvino, et aliis satisfaciat, nec industriam, quandoquidem mediocris ea, magnopere desideremus. Ut sic pergat, vel potius se vincat, fortasse etiam hortatus nostri, sed paterni praecipue efficient. In me, quod curam ejus respiciat, non patiar aliquid requiri.

Ego, uxor[10], liberi te, conjugem, et tuos plurimum salutamus Deumque rogamus, ut te illustrissime domine, Sueciae et orbis Christiani bono, diutissime incolumem conservet.

Amstelodami, M DC XXXV. Idibus Majis.

Illustrissimi nominis tui cultor,

G.J. Vossius.

Adres: Hugoni Grotio, Regni Sueciae Legato Parisios.

2102. 1635 mei 16. Aan L. Camerarius[11].

Illustrissime Domine,

1 Vossius' veelbelovende zoon Dionysius was in 1633 op jeugdige leeftijd - hij was in 1612 geboren - overleden; zie no. 1890, p. 201.
2 *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem.* Amsterdami, Apud Gulielmum Blaeu 1635.
3 Grotius' oudste zoon Cornelis.
4 Nicolas Rigault; zie over hem III, p. 188 n. 2 en IV passim.
5 Ik denk Pierre Dupuy; zie IV, p. 379 n. 2.
6 Jacques Dupuy; zie over hem IV, p. 379 n. 2.
7 De Franse klassiek-filoloog Claude de Saumaise, die hoogleraar te Leiden was.
8 Franciscus Junius S^{r}. - du Jon - (1545-1602), met wiens dochter Elisabeth Vossius in tweede echt gehuwd was.
9 Grotius' tweede zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef.
10 Elisabeth Junius.
11 Copie Uppsala, UB., cod. 388a, Ep. 10. Gedrukt *Epist.*, p. 148.

Ruptis jam inter Gallos Belgasque commerciis vetus literis nostris iter simul praeclusum est; itaque rapiendae qualescunque scribendi occasiones, qualis nunc mihi sese offert a Gallo nobilissimo juvene ad Batavicam militiam se referente[12].

12 Niet geïdentificeerd.

Addidi et ad maximum cancellarium[1] literas, quem Rhotomago ad Batavicarum navium adventum Diepam venisse intellexi[2] quidem, sed an vento adhuc repugnante mari se praesertim non tuto ab hostibus sit commissurus, dubito. Certe quin vocantibus se Germaniae rebus quam salvis prudentiae regulis primum fieri potest, adesse cupiat, dubitare non licet.

Gallorum exercitus equitatu valet, peditis vires non respondent. Namurci metus ingens erat, quem sedavit nonnihil inductum militum sex mille praesidium. Sed cum Galli nondum ingressi Hispano possessa per pacatorum terras vagentur, varii varie de consiliis illorum judicant. Propius ista discam, ubi in aulam venero, quae nunc est apud Remos. Illuc eo, ut a maximo cancellario bene locatis Suediae rebus, amicorum, qui in Germania sunt, utilitatibus consulam.

Princeps Condaeus[3] cum immensa quadam potestate Lotharingiam regit. Crequiacus[4] Italiam terret, Lafortius[5] Montipellicardi iterum circumsesso a Caesarianis, qui cum octo equitum, duobus peditum millibus pontem Brissacensem transiere, suppetias fert; & creditur exarsurum ibi bellum tracturumque majores copias sub ipso Hungariae rege[6]. Iam Ringoviam iterum nostris eripuit hostis captaque Wilsteini arce vicinis imminet oppidis viisque, Ripam, quae contra Spiram est, tenente Gallasio[7].

Et haec quidem bellica sunt, interiora hujus regni nec ipsa in tranquillo. Frater regius[8] vix a fuga, quam per Nannetas in Angliam parabat, abductus est captusque e domesticis ejus presbyter, Tonnelerius[9] nomine, comparatas in cardinalis[10] caput insidias detexit.

Et ut ad privata veniam, mihi funesta iterum domus morte D. Broedersoni[11], qui genitus sorore maximi cancellarii apud nos cum morbo manserat. De lege universis data injuste queramur singuli. Deo non minus data reposcenti quam relinquenti pro usura gratiae debentur, et publice quidem hoc etiam nomine, quod Arausionensi prudentissimo fortissimoque principi[12] valetudinem in hoc tanto rerum articulo facit secundiorem.

In Valle Telina habet Rohanius[13] sex peditum millia, equites mille quadringentos, Cerbellanius[14] pro Hispano ad Fontani Castrum sex millia peditum, equites octingentos, exspectans sexcentos alios e Neapolis regno. Tum vero illi Rhaetorum adsunt auxilia, huic Helvetiorum romanensium et Ethrusca.

Dei paternae tutelae atque praesidio et publica negotia et te, Illustrissime Domine, intimis animi sensibus commendo.

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Vgl. no. 2098 dd. 13 mei.
3 Henri de Bourbon, prins van Condé.
4 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples; zie over hem III, p. 221 n. 1.
5 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force.
6 Ferdinand (1608-1657), de latere keizer Ferdinand III.
7 Matthias, graaf Gallas.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
9 Zie *Mercure Franç.* XX, p. 887.
10 De Richelieu.
11 Erik Brorsson Rålamb, zoon van Axel Oxenstierna's nicht - niet zijn zuster - Anna; hij had ten huize van Grotius ziek gelegen en was in de ochtend van de 16e mei overleden; vgl. no. 2105, p. 484.
12 Frederik Hendrik.
13 Henri, hertog van Rohan.
14 Johann, graaf van Cerbellon.

Lutetiae, XVI Maij nov. Calend. MDCXXXV.
Illustrissimae Dominationi Tuae addictissimus
H. Grotius.

Adres: Ludovico Camerario, Reginae Regnique Sueciae Consiliario et Legato apud Praepot. Ord. Foeder. Belgii.

In margine: A°. 1635 R. 13/23 Junij.

2103. 1635 mei 16. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijnheer de rijkskancelier[2] verhaalde mij dezer dagen, dat de koning van Denemarken[3] sprekende met de koning van Zweden[4], hoogloffelijker gedachtenis, van den heere van Oldenbarnevelt[5] zeide, dat hij niet goed vond 'tgeen geschied was, maar dat hij evenwel oordeelde, dat de heer van Oldenbarnevelt qualijk had gedaen, dat hij in plaats van de oude vrinden nieuwe had gezogt duidende dat op zichzelven en op den koning van Zweden, waarop de koning Gustaaf zeide, dat men de oude vrinden niet moest verwerpen, zoolang zij zich als vrinden droegen, maar dat het altijdt goed was bij de oude vrinden nieuwe te voegen tot sterking van den staat.

2104. 1635 mei 16. Van Petter Spiring[6].

Mijn Heer,

Ick hebbe ontfangen UE. brieven van VI (?) aprill, daeruyt den toestandt van Vranckrijck ende wat aent Hoff van Parijs ome gaet vernommen. Bedancke UE. over de communicatiën ende bidde weeckelijck daerinne te continueren.

Sijn Ex.tie de heer rijxcantzr.[7] hope, dat nu Vranckrijck gepasseert sall sijn. Godt de Heere gelayde hem over all sijne presencen ende mondelinge conferencen met den coninck[8] en cardinael[9], sall ons eenige openinge geven, hoe diep daer de Francen in de oorloge van Nederland en Deuytslandt ingageren willen, hoewell ick geloove, soo lange sij de carstanien met andermans pooten uyt het vier konnen haelen, zij de haere niet willen soucken te verbranden.

Ick sien, dat Adriaen Pauw[10] tegens sijnen wederwille in de France ambassade moet continueeren. Wat is dogh eygentlijck daervan de oorsaacke? Heft hij in sijne tractaeten met Charnassé[11] te wynich gecapituleert ende teveel raport

1 Gedeelt. gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 32.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Christiaan IV.
4 Gustaaf II Adolf (†1632).
5 De landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt.
6 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 13. Orig. eigenh. ondertek.
7 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
8 Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 De Richelieu.
10 Vgl. ter zake no. 2078, p. 449 n. 1.
11 Hercule de Charnacé, Frans onderhandelaar met de Staten.

gebracht? Is daerenboven onsen goeden vriendt Cornelis Pauw[1] uyt den raet van den prince van Oraniën[2] te blijven geordonneert? Wat redenen mogen sijne Ex.tie daertoe moveren?

Van deen ende dander bidde ick mij UE. gevoelen te communiceeren, want ick mende, ten aensien van goede diensten, die den raetpensionarijs in faveur van sijn Ex.tie gedaen, daerdoor groote obligatie aen dat heuys was.

Ick sall oock gerne vernehmen, wat resolutie h.e.p. nemen sall, naerdat sijn Ex.tie de heer rijxcantz. gepasseert sall sijn.

Van dese quartieren en is niet veel besonders te schrijven. Alles berust op de aenstaende tractaeten[3], daernaer bayde heeren legaeten elck op haere quartieren gerayst sijn. De France[4] en Hollandse[5] ambassadeurs en sijn oock noch met aenkommen.

Hiermede blijve,
mijn Heer,
U. Ex.
d.v.
Petter Spiering.

Elbing, 6/16 Mayo 1635.

In dorso schreef Grotius: 6/16 Mey 1635. Spiering.

2105. 1635 mei 16/17. Aan A. Oxenstierna[6].

Excellentissime Domine,

Quo major spes affulserat, eo tristius mihi, uxori familiaeque meae evenit, quod hujus diei mane D. Broersonum[7] amisimus aut, ut Christianius loquar, ad Deum praemisimus. Facta sunt quae fieri oportuit: nihil omissum humanae opis, quod aut corpori levando esse videretur aut animo in spem meliorem erigendo fideli in illud medicorum, in hoc D. Hambraei[8] opera. Nefas sit aut summae providentiae constitutioni obstrepere, aut ipsi beatius aevum, quo per tot labores et aerumnas tenditur, invidere.

1 Over Cornelis Pauw zie no. 1979, p. 317 n. 12.
2 Frederik Hendrik.
3 Het betreft de onderhandelingen om Zweden en Polen tot een wapenstilstand te brengen. Inderdaad werd het bestand op 12 september te Stuhmsdorf voor 26 jaar gesloten.
4 Claude de Mesmes, graaf van Avaux.
5 Rochus van den Honaert, Andries Bicker en Joachim Andreae.
6 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 147; *Oxenst. Skrifter* 2. afd. II, p. 35.
7 Erik Brorsson Rålamb, zoon van Axel Oxenstierna's nicht Anna; hij had ten huize van Grotius enige tijd ziek gelegen.
8 Jonas Hambraeus (1588-1672), Zweeds orientalist te Parijs, waar hij ook de eerste hofprediker van de lutherse kapel was.

Decimo hujus mensis die pars ultima regii[9] exercitus Mosam transiit; equitatus insignis, peditatus et numero et corporibus armisque impar famae. Non recta in Hispano[10] parentes terras itum, sed in solum pacatum Leodiense. Ad decimum

9 Van Lodewijk XIII.
10 Philips IV van Spanje.

quintum sperabant se cum Batavico exercitu, cujus peditatus praepollet equite impari, conjungi posse, sed quae heri advenerunt a marescallo Castilionaeo[1] literae difficile id judicant ob interjectas Hispani copias tales, quas spernere haud tutum sit. Quadraginta bellica tormenta secum habere dicuntur regii.

Interim et in Germania fervent arma pontemque Brisacensem Caesariani[2] transiere, octo ut scribitur equitum millibus, peditum duobus, secuturo aliis cum copiis Hungariae rege[3]. Arx Wilsteina capta ab ipsis multa oppida insultibus opportuna facit. Clausique iterum aditus Montispellicardi et Lurae, sed quibus spes est auxilii a Laforcio[4]. Ringaviam rursus a Mansfeldianis[5] teneri ex ipsius Hogendorpii[6] puto literis Sublimitas tua cognoverit. Gallasius[7] ex adverso Spirae ripam ulteriorem premit. Quod de Salazaro Hispano[8] in urbe hac capto scripseram[9], id in ultionem factum est capti in Hispania Aligrii[10], cujus pater[11] ademta functione cancellarii Franciae nomen retinet. Hispani id factum suum defendunt exemplo Gallorum, qui Perpiniani praefectum in Gallicis finibus deprehensum caeperant; sed is incognito habitu regni alieni munimenta speculatum venerat. Ita undique jaci videntur rerum majorum semina.

Presbyter Tonnelerius[12] nomine, eorum unus, qui regis fratrem[13] secuti sunt, in Bastiliam datus consilia in vitam cardinalis[14] inita detexit spe veniae. Principi Condaeo[15] potestatem in Lotharingiam a rege concessam charta[16], quae has litteras comitatur, explicat.

Accepi ab archiepiscopo Cantuariensi[17] literas valde benignas in me. Pro Suedorum rebus, quas ipsi commendaveram[18], ait se omnia quae decent, dicturum facturumque, ubi plenius intellexerit, quid maxime conducere possit regi[19] regnoque Angliae. Ita generali postulationi responsum aeque indefinitum reddidit.

De Gallorum consiliis sermones utramque in partem varii: alii jamjam futurum putant, ut indicatur bellum, alii ostentari arma, quo honestius pax resarciatur. Rex est Rhemis. Audio Namurci oppidum teneri sex millibus militum hoc ipso tempore immissis. Magnum tamen terrorem esse ibi circaque habitantium et quae moveri possunt, tramitti ad interiora Belgarum loca; nec minus trepidare Italiam, quanquam belli adhuc expertem ad inalpinos Crequiaci[20] paratus.

1 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; zie no. 2100, p. 476 n. 4.
2 De troepen van Ferdinand II.
3 Ferdinand; zie no. 2102, p. 482 en n. 6 aldaar.
4 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force.
5 De troepen van Philipp, graaf van Mansfeld (†1657).
6 No. 2077 dd. 6 mei 1635 van Gijsbrecht van Hogendorp.
7 Matthias, graaf Gallas.
8 Luis de Velasco, graaf van Salazar.
9 No. 2095 dd. 11 mei 1635.
10 Etienne d'Aligre (1592-1677).
11 Etienne d'Aligre; zie III, p. 24 n. 3.
12 Vgl. no. 2102, p. 482.
13 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
14 De Richelieu.
15 Henri de Bourbon, prins van Condé.
16 Ontbreekt.
17 William Laud.
18 Zie no. 2011, p. 364.
19 Karel I.
20 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples; zie over hem III, p. 221 n. 1.

Cras Bulionium[1] conveniam. Inde commendandis regni Suedici amicorum negotiis aulam, ubi ubi erit, petiturus Tuaeque Sublimitatis, quicquid ibi comperero, quantocius potero, significaturus ipsam interim, Excellentissime Domine, summo omnium Domino unice commendans.

Lutetiae, 16 Maji novi Cal. anni 1635.

Sublimitatis Tuae cultor devotissimus
H. Grotius.

His signatis vidi Bulionium; promisit mihi praesente Heufdio[2] se de ducentis millibus ipsi cis paucos dies satisfacturum. Dubitabat tamen Heufdius tractus jam diu. De caetera pecunia semimillionis dicebat exspectare se Bulionius regis imperium. Nam Butillerium minorem[3] non viderat, iturum se intra dies quinque aut sex ad regem, quem futurum putabat eo tempore ad castellum Tiderici. Regis exercitum jam in solo Hispanorum esse credi volebat et parari edictum a rege de belli causis, praesetim illa de electore Treverensi[4].

17. Maji mane.

2106. 1635 mei 17. Aan Ch. Marini[5].

Monsieur,

Je viens de recevoir tout à l'heure la vostre du 22 d'Avril[6] et n'ay pas manqué d'envoyer tout incontinent vostre pacquet à monseigneur le grand chancelier[7], qui ou passe la mer asteure de Diepe en Hollande ou le passera d'heure en heure n'attendant que les faveurs des vents.

Vous aurez receu la lettre[8] du dit S^{r}. le grand chancelier pour vostre affaire au duc de Rohan[9] que ie vous envoyay avec la lettre de response à la vostre[10].

Je croy qu'une recommandation venant d'une main si puissante ne sera sans effect, mais à fin de n'omettre rien qui puisse servir, i'espère d'aller en peu de iours ayant premièrement achevé quelques affaires, qui me sont commis icy, vers la cour laquelle est à présent à Reims, là où ie ne manqueray pas de vous rendre touts les services possibles.

1 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
2 Johan Heufft († 1652), bankier te Parijs, Zweeds zaakgelastigde.
3 Léon le Bouthillier de Chavigny; zie III, p. 302 n. 12.
4 Philipp Christoph von Sötern; vgl. ter zake no. 2097, p. 473 n. 1.
5 Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 21. Antw. op no. 2068.
6 No. 2068.
7 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
8 Niet aanwezig.
9 Henri, hertog van Rohan.
10 Zie *Oxenst. Skrifter* 1. afd. XIII, p. 249 (no. 109).

Nous nous résiouyssons de ce que les affaires de la Valteline sont en bon estat et espérons que le duc Bernard[11] et monsieur de Feuquières[12] défendront ceste costé de Rhin que monsieur de La Force[13] secourra Montbéliard et que l'armée

11 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar.
12 Manasse de Pas, markies van Feuquières.
13 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force.

composée des troupes du mareschal Banier[1], du duc de Lünenburch[2] et du landgrave de Hessen[3] obtiendront quelque victoire notable sur les impérialistes[4] qui sont prez du Mein.

Avec l'Espagne nous ne sçavons bonnement si la France est en guerre ou non. Le fils de monsieur d'Aligre[5], chancelier de France, prins en Espagne, et le comte de Salazar[6] icy par repressaille.

Le roy[7] a demandé qu'on mist en liberté l'électeur de Trève[8], sans l'avoir obtenu, suject plausible pour la guerre.

Le mareschallon de Chastillon[9] avec vingt mille hommes d'infanterie, cinq ou six mille de cavalerie, quarante pièces de canon est passé la Meuse à Mézières, entré au pays de Liège en intention de se ioindre à l'armée de monsieur le prince d'Orange[10] qui marche vers les mesmes quartiers. Namur est en grand alarme, à quoy les Espagnols ont pourveu y mettant six mille hommes en guarnison; sont aussi en campagne avec une armée bonne, mais qui difficilement pourra subsister contre deux armées qu'ils auront en teste.

La venue de monseigneur le grand chancelier est fort attendue au pays de Saxen pour remettre le courage à ceux que le traitté de Pirne[11] a esbranlez. En passant i'espère qu'il nouera les affaires de Suède avec Lhollande, comme il a faict avec la France. Peu de iours nous feront voir plus clair.

Je demeure, Monsieur,
Vostre serviteur très humble.

Le 17. de May n. st. 1635. A Paris.

2107. 1635 mei 17. Aan Rijngraaf Otto[12].

Monsieur,

Vostre lettre de Straesbourg[13], dont il vous a pleu m'honorer, m'a trouvé encore à Paris pour y achever encore quelques affaires qui m'estoient commis, mais tout prest pour aller trouver le roy[14], qui est à Reims, et d'y recommander de la meilleure façon les affaires des amis de la couronne de Suède et principalement, monsieur,

1 De Zweedse veldmaarschalk Johan Banér.
2 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg.
3 Wilhelm V, landgraaf van Hessen-Kassel.
4 De troepen van Ferdinand II.
5 Etienne d'Aligre (1592-1677), hij was een zoon van Etienne d'Aligre (1550-1635), die van 1624 tot 1 juni 1626 garde des sceaux was geweest.
6 Luis de Velasco, graaf van Salazar.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 Philipp Christoph von Sötern; vgl. no. 2097, p. 473 n. 1.
9 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon, bevelhebber der Franse troepen in de Zuidelijke Nederlanden.
10 Frederik Hendrik.
11 Zie p. 292 n. 1.
12 Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 20. Antw. op no. 2072; tesamen met no. 2081 beantw. d. no. 2112.
13 No. 2072.
14 Lodewijk XIII van Frankrijk.

le vostre, à qui ie tiendray tousiours à grande félicité de pouvoir servir, comme ie dois par toute sorte d'obligations.

Je vous rends aussi mille grâces, monsieur, de ce qu'il vous plaist me faire la faveur de m'instruire de ce qui se passe en vos quartiers, et ne manqueray de mon costé de vous advertir de ce que ie pourrai apprendre des conseils et des succès de ce costé icy.

L'armée françoise de monsieur de Chastillon[1] estant passé la Meuse s'estoit ietté dans le pays de Liège. On dit icy, que pour asteure elle est dans les terres de l'Espagnol[2] et que le roy prépare un manifeste[3] pour iustifier ses armes tant par d'autres raisons que par ce qu'en la personne de l'électeur de Trève[4] sa protection a esté enfraincte et méprisée.

On tient l'armée du roy estre de vingt mille gens de pied, cinq ou six mille chevaux, quarante pièces d'artillerie. L'armée espagnolle est plus grande, mais aura à faire à l'armée françoise et à celle des Hollandois, qui est fort leste.

Du traitté de Pirne[5] nous avons divers advis. Tous disent qu'il y a certain accrochement principalement pour ce que le duc de Bavière[6] comme chef de la ligue prétend de demeurer armé pour le moins de vingt mille hommes et pour ce que l'empereur[7] qui sera le iuge qui désidera les différents qui arriveront après le quarante ans. Mais aussi croit-on que le landgrave de Darmstadt[8] travaille pour enlever ces difficultez.

Le comte de Salazar[9], seigneur espagnol, est gardé icy par repressailles contre monsieur d'Aligre[10], fils du chancelier de France, retenu en Espagne.

Le commerce entre les subjects de France et d'Espagne demeure suspendu, lettres surprinses de part et d'autre.

Un prebstre est mis à la bastille, nommé Tonnelier[11], qui découvre une conspiration faicte contre la vie de monsieur le cardinal[12].

On nous veut faire croire icy que monsieur De Créquy[13] passera bientost dans l'Italie, ce que non seulement le duc de Mantoue[14] et le prince de Parme[15], mais aussi le duc de Savoye[16] prendra le party françois.

Le duc de Rohan[17] a dans la Valteline six mille gens de pied, 1400 chevaux, et les Grisons gardent par deux mille de leurs Steig, qui est le pas entre le Tirol et l'Engadias.

1 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon, die aan het hoofd van de Franse troepen in de Zuidelijke Nederlanden stond.
2 Philips IV.
3 Zie *Mercure Franç.* XX, p. 948 vv.
4 Philipp Christoph von Sötern; vgl. no. 2097, p. 473 n. 1.
5 Zie p. 292 n. 1.
6 Maximiliaan I, hertog van Beieren en sinds 1623 keurvorst.
7 Ferdinand II.
8 Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt (1626-1661; geb. 1605).
9 Luis de Velasco, graaf van Salazar.
10 Etienne d'Aligre (1592-1677), hij was een zoon van Etienne d'Aligre (1550-1635), die van 1624 tot 1 juni 1626 garde des sceaux was geweest.
11 Zie p. 482 en n. 9 aldaar.
12 De Richelieu.
13 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples.
14 Carlo Gonzaga.
15 Bedoeld zal zijn Odoardo Farnese, hertog van Parma; vgl. no. 2116, p. 499.
16 Vittorio Amedeo; zie IV, p. 20 n. 8.
17 Henri, hertog van Rohan.

Les Espagnols ont prez du fort de Fuentes soubs Cervelloni[1] six mille gens à pied, huict cens chevaux et attendent secours tant des Suisses romanistes que du duc de Toscane[2].

Le pape[3] dit n'estre armé que pour sa défense.

Le roy a rebroussé chemin de St. Quintyn et le croit-on avoir bientost à Chasteau-Tierry.

Je prie le bon Dieu, Monsieur, de vous protéger par sa puissance et combler de ses grâces.

A Paris, le 17. May 1635.

Vostre serviteur très
humble et très obéyssant.

2108. 1635 mei 17. Aan G.J. Vossius[4].

Vir praestantissime,

Non dubito, quin receperis literas. Interim aliud se obtulit, in quo, ut soleo, tui consilii operaeque indigeo.

Petrus meus in vestra urbe vivit et quae magna pars felicitatis est ipsius, notus est tibi. Ego ipsum discendis rebus navalibus et commerciorum destinaveram. Voluit et jurisprudentiam delibare non nolente me. Est enim generalis quaedam legum sive communiter receptarum sive patriae peculiarium cognitio omnis generis hominibus utilis. Nunc vero, cum aetas ejus procedat[5], valde scire cupiam, tum quid valetudo ejus ferat, tum quo maxime tendant ipsius desideria. Sunt quae illum aulae minus gratum faciant, sunt quae itineribus maxime terrestribus minus aptum[6]. Mare ut tentet, si modo usum sui honestum probare possit, non vetem; cogere non est meae indulgentiae in liberos. Vitam sedentem corpus forte suadeat; an animus ejus satis ignis habens ferre possit, dubito. Rogo non ex ipso tantum, sed et ex ipsis, quibus familiariter utitur intellectis, quae scire opus est, consilium des mihi.

Sunt et quae studia in commune nobis amata tangunt, de quibus agere tecum debeam. Vir in omni mathematum parte summus, in philosophia caetera non infimus, Galilaeus Galilaei[7], Iesuitarum in ipsum odio ac principis Thusci[8], sub

1 Johann, graaf van Cerbellon.
2 Fernando II de Medici.
3 Urbanus VIII.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 148. Beantw. dd. 1 juli 1635 (dl. VI). aant.
5 Pieter, Grotius' tweede zoon, verbleef voor zijn studie in het vaderland; hij was in 1615 geboren.
6 Ten gevolge van een ernstige ziekte was hij kreupel.
7 Galileo Galilei (1564-1642). Zijn astronomische onderzoekingen hadden hem doen instemmen met de overtuiging van Nicolaus Copernicus (1473-1543), dat de zon het vaste middelpunt van het heelal vormde; dit had hem in conflict gebracht met de Florentijnse geestelijkheid, hetgeen in 1616 was uitgelopen op een veroordeling door het H. Officie. Het verschijnen in 1632 te Florence van zijn boek *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano* bracht hem opnieuw in conflict met het H. Officie, dat hem op 22 juni 1633 verdacht van ketterij verklaarde en hem dwong zijn dwaling openlijk af te zweren. Tevens werd hij tot formele gevangenschap veroordeeld; hij kreeg verlof zich te Arcetri bij Florence te vestigen.
8 Cosimo de Medici, groothertog van Toscane (1608-1621; geb. 1590).

quo vixit, socordi metu coactus Romam ire, ideo quod terram movisset non vetante vestro Hortensio[1], dure habitus, ne majus vitaret malum, quasi ab ecclesia edoctus sua scita rescidit. Neque eo vitavit infortunium, sed in Etruriam remissus est ea lege, ut et ibi esset in custodia quanquam liberiore et quam evadere ei non esset difficile, si receptum alibi videret. Sunt heic amici ejus qui cogitationem de Amstelodamo subjecerunt sperantes ibi posse eum et tuto vivere et reperire quantum necesse est ad senectutis et studiorum solatia. Praeclara enim opera parata habet de his, quae in aqua supernatant, aliaque ad varias sapientiae partes pertinentia. Rogo explores, quid vestris proceribus super hac re futurum sit sententiae. Dialogum Galilaei anno 1632. Florentiae editum[2] an videris nescio. Est scriptus Italico sermone ea rerum reconditarum peritia, ut nullum nostri saeculi opus ei comparare audeam, antiquorum multis praeferam.

Sed a severiore sapientia ad literas jucundiores, si pateris, venio. Vixit in Italia Leo Allatius[3], antiquitatis Romanae Graecaeque feliciter studiosus. Scripsit aliquammulta, quae velit edi. Sed in Italia sordent istae artes nec typographis nec lectoribus curatae, et heic Lutetiae illud artificium fuit in pretio, sed fuit. Si quis in Hollandia velit edere, non male de illis literis sit meriturus. Opera ab ipso ad amicum transmissa etc.

Vale, vir summe.

Lutetiae, 17 Maji 1635.

Tuus qui semper

H. Grotius.

2109. 1635 mei 17. Aan H. Wolff[4].

Monsieur,

La vostre du 13 d'Avril vieu style m'a esté bien addressée de laquelle ie vous remercie; une des vostres m'est manquée. Car avant cette-cy ie n'ay receu qu'une du 7/15 (?) d'Avril à laquelle i'ay faict response.

Monseigneur le grand chancelier[5] est party d'icy à Rouen, delà à Diepe, où deux navires de guerre d'Hollande le sont venu trouver pour le faire passer en Hollande. Et à cause que le vent depuis ce temps-là a esté contraire ie ne sçay pas bien, s'il sera embarqué désià ou non. Mais comme ie sçay que son arrivée est fort attendue en vos quartiers, ainsi i'espère que passant par la Hollande il nouera là les affaires comme il a faict en France.

Cependant l'armée du roy[6] soubs la conduite de monsieur de Chastillon[7] composée de vingt mille gens de pied, cinq ou six mille chevaux, a passé la Meuse à Mézières; de là est allé au pays de Liège pour se ioindre avec une armée pas moindre des estats des provinces unies soubs le prince d'Orange[8].

1 Martinus Hortensius - Maarten van den Hove - (1605-1639), astronoom; hij doceerde aan het Athenaeum te Amsterdam, waaraan ook Vossius verbonden was.
2 Zie p. 489 n. 7.
3 Leo Allatius - Allacci - (1586-1669), erudiet Italiaans schrijver van voornamelijk theologische en liturgische werken.
4 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 22.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; hij was bevelhebber over de Franse troepen in de Zuidelijke Nederlanden.
8 Frederik Hendrik.

Le roy a faict demander au cardinal-infant[1] la liberté de l'électeur de Trève[2] comme prins contre sa protection. A quoy le cardinal-infant ayant faict des responses dilatoires on attend que sur cela le roy se déclare par une manifeste[3].

Le commerce entre les subjects du roy et ceux d'Espagne demeure suspendu.

Le comte de Salazar[4], seigneur espagnol, est détenu icy en récompense de semblable détention faicte en Espagne sur monsieur d'Aligre[5], fils du chancelier de France[6].

Un prebstre nommé Tonnelier[7] est mis à la bastille, confessé beaucoup de choses d'importance, entre autres une conspiration contre la vie du cardinal[8].

Monsieur de Rohan[9] tient la Valteline par six mille gens d'infanterie et 1400 chevaux, outre les trouppes grisonnes qui guardent le passage de Tirol. Les Espagnols prez du fort de Fuentes ont environ six mille gens de pied et six cens chevaux attendants secours de Naples, du duc de Toscane[10] et des petite cantone des Suisses. Les affaires par tout sont en tel estat qu'en peu de temps sans doute nous verrons plus clair, comme aussi en ce qui est du traitté de Pirne[11], de quoy ie vous prie me vouloir donner tant d'esclaircissement que pourrez. On dit icy que l'accrochement est arrivé à cuite que le duc de Bavière[12] veut demeurer armé de vingt mille hommes outre ceux que l'empereur[13] et l'électeur de Saxe[14] doivent entretenir pour le maintenement du traitté, et que l'empereur veut sçavoir qui seront les iuges à l'expiration du temps des différents, qui par le traitté demeurent suspendu.

Sur ce, Monsieur, ie prie le bon Dieu de vous conserver en sa grâce paternelle.

Le 17. de May selon le style nouveau 1635.

A Paris.

Vostre serviteur très
humble.

2110. 1635 mei 19. Aan A. Oxenstierna[15].

Excellentissime Domine,

Literas Sublimitatis Tuae Diepa die 13/3 Maji datas[16] per Metensem hominem heri recte accepi; pro ipsis proque illa singulari in me nihil tale merentem, nihil tale mereri idoneum benevolentia gratias habeo immortales, etiam pro illo ad

1 Don Fernando; zie IV, p. 412 n. 11.
2 Philipp Christoph von Sötern; vgl. no. 2097, p. 473 n. 1.
3 Zie *Mercure Franç.* XX, p. 948 vv.
4 Luis de Velasco, graaf van Salazar.
5 Etienne d'Aligre (1592-1677).
6 Etienne d'Aligre, die van 1624 tot juni 1626 garde des sceaux was geweest.
7 Vgl. no. 2119, p. 505.
8 De Richelieu.
9 Henri, hertog van Rohan.
10 Fernando II de Medici.
11 Zie p. 292, n. 1.
12 Maximiliaan I, hertog en keurvorst van Beieren.
13 Ferdinand II.
14 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
15 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2098. Gedrukt *Epist.*, p. 148; *Oxenst. Skrifter* 2. afd. II, p. 37.
16 No. 2098.

Heufdium[1] pittacio, quo decrevi non uti, nisi res urgeat; confido enim D. Spiringium[2], ut est amicis amicus, popularis sui non immemorem fore.

Quae de libris ad rem aerarii spectantibus deque imaginibus[3] imperat Sublimitas Tua, diligenter curabuntur. Literae quoque novae ad cardinalem[4] et Butillerios[5] curae mihi erunt.

Aula adhuc vagatur, sed intra paucos figet se aut ad Castellum Tiderici aut etiam propius; quo tempore ituri eo sunt et custos sigillorum[6], vir Sublimitati Tuae optima fide studiosus, et Bulioneus[7]. Id tempus et ego ad meam profectionem exspecto. De bello regi Hispaniae[8] indicendo rumores sunt calidi eoque magis, quod vocaverit ad se rex[9] fecialem suum[10], credo ut quod privatim factum est per residentem[11], id nunc publico ritu fiat postuleturque libertas electori Trevirensi[12].

Pacis Pirnensis[13] ajunt qui heic sunt duas esse moras, quod praeter imperatorem[14] et Saxonem[15] velit et Bavarus[16] retinere exercitum ad viginti millia, quod imperator edici cupiat, quis judex sit futurus earum controversiarum, quae per hanc pactionem non tolluntur, sed dilatae manent. Ad praecidendos eos nodos laborare Darmstadiensem[17].

Quod Rohanius[18] regis nomine in Valle Telina publice proposuit, mitto, nondum id ad pacem frangendam pertinens, sed arma sub alieno velans nomine intraque certos fines cohibens.

Nobilissimo D. Broersono[19] supremum officium persolvimus, non quidem ea magnificentia, quam nobilitas ipsius egregiaeque virtutes merebantur, sed eo more modoque, quo a romanis sacris alienos terrae reddi jura permittunt.

Deum precamur omnes, ut Sublimitati Tuae maritimum hoc iter tutum praestet. Si fieri posset ut principem Arausionensem[20] videret Sublimitas Tua,

1 Johan Heufft (†1652), bankier te Parijs en Zweeds zaakgelastigde.
2 Petter Spiring Silvercrona.
3 Vgl. no. 2098.
4 De Richelieu.
5 Claude le Bouthillier, heer van Pont en van Fossigny, en Léon le Bouthillier de Chavigny, zijn zoon.
6 Pierre Seguier; zie over hem no. 2043, p. 406 n. 6.
7 Claude de Bullion; zie III, p. 228 n. 10.
8 Philips IV.
9 Lodewijk XIII van Frankrijk.
10 Jean d'Aubas de Gratiollet (geb. 1600); zie *Mercure Franç.* XX, p. 928. De fetiales vormden in het oude Rome een uit 20 leden bestaand priestercollege, dat de zorg had voor de internationale betrekkingen, zoals verdragen, oorlogsverklaringen etc.; zie Livius o.a. I, 24.
11 Nicolas le Seigneur, sieur d'Amontot.
12 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1.
13 Gesloten in november 1634 tussen Ferdinand II en Johann Georg van Saksen; vgl. no. 1962, p. 292 n. 1.
14 Ferdinand II.
15 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
16 Maximiliaan I (1597-1651; geb. 1573), sedert 1623 keurvorst.
17 Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt (1626-1661; geb. 1605).
18 Henri, hertog van Rohan.
19 Erik Brorsson Rålamb, zoon van Axel Oxenstierna's nicht Anna; hij had ten huize van Grotius enige tijd ernstig ziek gelegen en was in de morgen van de 16e mei overleden; zie no. 2105, p. 484.
20 Frederik Hendrik.

quin id e re futurum sit communi, non dubito. Vitam, valetudinem et res omnes Sublimitatis Tuae, Excellentissime Domine, Deo iterum iterumque commendamus.

19 Maji Cal. novi 1635.

Sublimitatis Tuae cultor devotissimus

H. Grotius.

Adres: Axelio Oxenstiernae, Sacrae Reg. Maj. Regnorumque Sueciae Senatori et Cancellario.

2111. 1635 mei 21. Van N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

De continuelen oost ende noortoosten wint, die nu veele dagen heeft gewayt, doet ons oordeelen, dat den heer rijxcancelier[2] tot Diepe noch niet kan wesen geëmbarqueert; doch wanneer sijn Ex[tie] daer is gearriveert ofte van Paris vertrocken, hebben wij geen tijdynge, doch seyde mij gisteren den heer admirael Dorp[3], dat cappiteyn Brederode[4] ende het ander schip tot Calis gesonden naer Diepen waren gelopen.

Mijnheer den prins van Orangien[5] vertrock vrijdach vanhier met intentie om morgen, den 22 deser, met het leger van Nimmegen te marcheren.

De brieven van Mastricht seggen, dat het Franse leger onder den heer van Chastillion[6] Orchimont in Lutsenburg, een casteel met veertych mannen beseth, hadde ingenomen, soodat de artillerie was op den Luycksen bodem, veel van het volck op den Spaensen. Off dat gaet op den naem van een secours voor desen staet, off beginsele[n] sijn van een openbare rupture, sal het vervolch ons claerder doen sien.

Wt Duytslant horen wij, dat den hartoch van Saxen[7] sterck armeerde ende meer ende meer in de handelynge verflaude.

De Engelsche vlote weten wij noch niet dat in zee is. Onder alle discourssen, die op het dessein van dese equipagie vallen, wert mede gesproocken, dat het soude wesen ten dienste van den conynck van Polen[8] in de Pelau, hetwelcke bij diegene wert gelooft, die vaststellen, dat het huwelijck van de princesse van Bohemen[9] niet alleen bij den conynck van Polen is versocht, maer oock bij den conynck van

1 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK. M 4[c]. Eigenh. oorspr. Beantw. dd. 5 juni 1635 (dl. VI). Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 166. Voor aantekeningen van Grotius' hand in dorso zie bijlage no. 10.

2 Axel Oxenstierna.

3 Filips van Dorp (1587-1652), sedert 1629 luitenant-admiraal van Holland en daarmede van de gehele vloot.

4 Adam van Brederode, kapitein ter zee, diende later onder Jacob van Wassenaer Obdam en onder De Ruyter.

5 Frederik Hendrik.

6 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; zie no. 2100, p. 476 n. 4.

7 Johann Georg, keurvorst van Saksen.

8 Wladislas VII (IV); zie ook no. 1856, p. 148 en n. 5 aldaar.

9 Elisabeth, de oudste dochter van de in 1632 overleden Frederik V, keurvorst van de Palts, en van Elisabeth Stuart, dochter van Jacobus I van Engeland.

Engelant[10] geconsenteert, waervan particuliere advisen sijn aen eenyge Engelsche officieren alhier; doch twijfelen andere, off tot noch toe eenyge

10 Karel I.

serieus versouck bij Polen is gedaen, ende niet sonder grote redenen. Het [schij]nt men in Engelant voor heeft te beletten, dat de ingesetenen van die crone bij andere potentaten ende republycken ter zee souden werden gebruyckt ende dat die vlote alle scepen soude aenransen om de Engelsche wt haer schipsboort te haelen, soo sij eenyge hadden. Dat is seecker, ende hebbe copie van den brieff gesien, dat aen de gouverneurs van de casteelen op de reden ende havenen is gelast recherche te doen op alle de scepen, die daer souden commen, ende de Engelsche daer van te nemen ende gevanckelijck naer Londen te senden. Is mede hetselve alreede soo verde gepractiseert, dat een schip naer Brasiliën gaende met soldaten sij thien man daer van hebben genomen.

Iegenwoordych is men besych op het aennemen van noch sesduysent waertgelders, ende sal noch licht connen gebeuren, dat de burgerye oock sal uyt moeten trecken. Godt geve, dat het maer met goet succes mach wesen, want in sulke costen kan het landt noch lange, noch dicwels vallen.

Van Oosten noch Westindiën hebben wij geen tijdynge, nochte oock, hoe het in de handelynge tusschen Sweden ende Polen gaet.

Desen 21 Mey 1635.

UEd. dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberch.

Desen geschreven hebbende toont mij den heer van Noortwijck[1] copie van een brieff van den heer baron van Charnassé[2], daerbij hij sijn Ex^tie^ adviseert, dat het Franse leger op aentocht was ende met rupture in Luxemburg gecommen Orchimont hadden ingenomen, ende niet alleen den 24, dat is op den geprefigeerden tijt, souden wesen te Rochefort, maer veel verder als sij houffden te commen, dat is tot Limburg, ende dat twee dagen eer, namentlick den 22. Particuliere advisen seggen, de Franse troupes int innemen van Orchimont hebben geroupen: Vive Orange, soodat sij mogelijck ons wijs sullen maecken se sedere, Hispanis se stare. Sijn Ex^tie^ marcheert morgen.

In dorso schreef Grotius: 21 Mey 1635 Reigersberg.

2112. 1635 mei 22. Van Rijngraaf Otto[3].

Monsieur,

I'ay reçeu les vostres[4] et vous remercie de la peine qu'avés prise de m'avoir communiqué des nouvelles de S.E. Monsieur le chancelier[5] et de ce qui se passe devers vous et particulièrement de m'avoir tesmoigné en icelles la bonne volonté

1 Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Noordwijk en Wimmenum, lid van de Staten-Generaal.
2 Hercule Girard, baron van Charnacé, Frans gezant in Den Haag.
3 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 18. Orig. eigenh. ondertek. Antw. op nos. 2081 en 2107.
4 Nos. 2081 en 2107.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

et affection qu'avés en mon endroit, que ie vous prie de me continuer de plus en plus et aussi de vous asseurer de la mienne réciproque envers vous en tout ce qui me sera possible.

Pour le nouveau traitté qui a esté fait entre le roy[1] et monsieur ledit chancelier, c'a esté avec un extrème contentement que ie l'ay appris et souhaitte de tout mon coeur que le tout réussisse au bien de la cause commune; vous m'obligerés fort s'il vous plaist de m'en communiquer les particularités par la première commodité.

Pour l'estat de nos affaires d'à présent les ennemis s'efforcent de plus en plus de passer le Rhin faisans bastir et construire un bon nombre de grands batteaux propres pour dresser des ponts outre ceux qu'ils ont désià prest du costé d'Andernach capables de passer à la fois iusques à 1500 soldats et ont désià fait passer deux régiments par deçà. Aussi nous avons des certains advis que le roy de Hongrie[2] se prépare de faire un général rendés-vous de toute son armée entre Philipsbourg et Francfort son dessein estant de passer le Rhin. Or d'autant que l'armée des Etats Confédérés ne peut fournir et agir par tout et que selon les advis asseurés les armées de la basse Saxe n'agiront point iusques à ce que l'on sache comme le traitté de paix entre l'empereur[3] et l'électeur de Saxe[4] réussira, ie vous prie d'en donner advis au roy et de solliciter soigneusement envers S.M.^{té} que les douze mille hommes promis aux Estats Confédérés soyent envoyés sans plus grand delay en l'armée de Monsr le duc de Weimar[5] et qu'il soit pourveu tant à leur entretien qu'à la garde de la Moselle et deffence du Rhin, selon que sadite Majesté en a désià donné des ordres affin que nous mettions un corps d'armée considerable de delà le Rhin pour empescher et rompre les progrès, efforts et pernicieux dessein des ennemys.

Pour les offres que vous me faites de vous employer auprès de S.M.^{té} pour mes affaires particulières et comme désià vous mandés d'en avoir fait le commencement ie vous en suis fort obligé et vous prie que par vos premières il vous plaise de me mander, qu'elle a esté la résolution de sadite Majesté.

Voilà, Monsieur, ce que pour le présent ie vous puis communiquer de l'estat de nos affaires et vous priant de continuer la bonne correspondance ie finiray la présente par l'asseurance que ie vous donne que ie suis véritablement,

Monsieur,

Vostre très affectionné serviteur

Otto, wildt undt Reingraff.

A Mayence, ce 12 de May 1635.

2113. 1635 mei 23. Aan L. Camerarius[6].

Illustrissime Domine,

Occasiones omnes ad vos proficiscentium rapio incertus adhuc, an commeaturae sint per Brabantiam literae non modo inhibito inter has gentes mercatu, sed et ipsis

1 Lodewijk XIII van Frankrijk; ter zake vgl. no. 2087, p. 460 n. 8.
2 De latere keizer Ferdinand III, zoon van Ferdinand II.
3 Ferdinand II.
4 Johann Georg; ter zake vgl. p. 292 n. 1.
5 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar.
6 Copie Den Haag ARA. Eerste afd. coll. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 24; copie Uppsala, UB., cod. 388a, Ep. 8. Gedrukt *Epist.*, p. 150; gedeelt. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 33.

jam mercibus, quae in hoc regno ad illos pertinentes repertae sunt in publicam custodiam datis, non quasi bellum jam sit, sed quasi stet prae foribus

misso et milite Bruxellas, fecialis habitu[1], qui regem[2] dicat armis exsecuturum factam Trevirensi libero principi[3] suaeque tutelae iniuriam. Masarinus[4] tamen his nihil territus ivit Bruxellas propositurus ibi, ut heic fecit, ea, quae ad pacem firmandam facere existimat. Rex exercitum suum quem cum Batavico jungi voluit non auxiliarem, sed unionis exercitum dici cupit. Legi sententias latas a Machliniensi auditorio in principem Espinoium et alios[5]. Eae non tacent sociata cum Gallis ad defectionem capiendumque Namurcum consilia, qualia dum spes pacis manet, publicari vix solent.

Intus in regno vix sanatum est illud, quod a fratre regio[6] metuebatur malum, cum ecce nascitur novum, atrox Burdegalae seditio et ad multorum sanguinem progressa indignatione plebis in vectigal tabernis vinariis indictum. De crescentibus in dies - parum enim fuerat in annos - oneribus graves sunt questus. Et sine illis arma quieti et regni et amicorum necessaria haberi non possunt. Tonnelerius presbyter[7] particeps insidiarum in cardinalem[8] laqueo paenas dedit. Haud dubie multa prorumpent id genus consilia, ad quae confugere solent Hispani, ubi vires suis majores in se vident irruere; quo magis ut principi Arausionensi[9] ita et maximo cancellario[10] censeo curandam sollicite salutem suam, in qua continetur et publica.

A Dresda literae novas spes pacis Pirnensis[11] a Praga nuntiant; quo magis desideratur ibi maximi Cancellarii adventus, quem ne diu mari jactaverint venti adversi multum metuo.

Res eo sunt in loco, ut certiora nobis in posterum scribendi materiam parturiant.

Det Deus quae in commune sunt utilia idemque te, Illustrissime Domine, cum omni familia incolumem praestet.

Lutetiae, XXIII Maij novi Cal. MDCXXXV.

Illustrissimae Dominationi Tuae observantissimus
H. Grotius.

Confluentes in Lotharingia, nisi fama nos fallit, ceperunt imperatoris[12] milites. Et in Belgicis partibus a Gallis capta Marcha ad Faminam exuta pacis jura jam nunc intelligimus.

Adres: Illustrissimo Domino Ludovico Camerario, Reginae Regnique Suediae Legato [apud Praepot. Ord. Foeder. Belgii].

In margine: R^{c}. Hagae 5 Junii st. n. A^{o}. 1635.

1 Vgl. no. 2110, p. 492 n. 10.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1.
4 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII te Parijs.
5 Dat zijn, afgezien van Hendrik van den Berg en René van Renesse, graaf van Warfusée, de in no. 2075 genoemde Alexandre, hertog van Bournonville, en Guillaume de Melun, prins van Espinoy.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Zie no. 2102, p. 482 en n. 9 aldaar.
8 De Richelieu.
9 Frederik Hendrik
10 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
11 Gesloten in november 1634 tussen Ferdinand II en Johann Georg van Saksen.
12 Ferdinand II.

2114. 1635 mei 23. Aan Christina van Zweden[1].

Serenissima ac potentissima Regina, Domina mea clementissima,

Fervent hic omnia belli rumoribus planeque et rex[2] et qui regis consilia gubernant credi volunt pacem Verbinianam[3], quae per annos xxxvii tot inter offensas stetit, nunc emorituram. Exercitus Gallicus viginti ferme millibus constans jussus se conjungere cum Batavicis copiis sub communi principis Arausionensis[4] imperio in terris Leodiensibus agit magno Namurci metu, cui ingens immissum est praesidium. Non prohibita tantum sunt inter regnorum Hispanicorum Gallicique subditos commercia, sed et res omnes Hispanorum aut Belgarum Hispanis parentium jussu regio decretoque parlamenti in publicorum custodum manus data. Miles fecialis habitu[5] ire jussus, qui regem dicat armis ulturum injuriam sibi factam, eo quod se petente non sit redditus Trevirensis episcopus elector[6], qui, cum in tutela esset Galliae neque hostis cuiquam, captus sit contra gentium jus. Masarino[7] tamen pontificio nuntio, videtur spes aliqua restare retrahendi ad pacem negotii, cum eam ob causam Bruxellas iverit. Praeter veteres Austriacae Francicaeque Domus aemulationes privatim quoque cardinalem[8] instimulant detectae in caput ipsius insidiae, quibus immixtus presbyter Tonnelerius[9] nomine patibulo paenas his diebus luit. Neque vero Germanicae tantum et Belgicae partes, sed et Italia sensura bellum videtur parato ad Alpes exercitu Galliae, cujus partes praeter Mantuanum[10] et Parmensem[11] secuturus et Sabaudus[12] dicitur. Tantarum molitionum exitus diu in pendenti esse non possunt. Itaque in posterum non tam conjecturas et argumenta futuri quam res ipsas me scripturum ominor.

Magnus Sacratissimae Majestatis Tuae cancellarius[13] sex dies sunt, cum Diepa solvit, quem nunc, quanquam adversos expertus est ventos, speramus in Hollandia fore.

Deus, serenissima ac potentissima Regina, Domina clementissima, Tuam Majestatem Regnumque sospitet.

Lutetiae 23 Maji novi Cal. 1635.

Oppido Belgico Marcha ad Faminam capto inchoatum a Gallis in Hispani subditos bellum hoc ipso tempore ad nos adfertur.

Sacratissimae Regiae Maiestati Tuae subditus obedientissimus
H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 149.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 De vrede van Vervins (1598) tussen Philips III van Spanje en Hendrik IV van Frankrijk.
4 Frederik Hendrik.
5 Zie no. 2110, p. 492 n. 10.
6 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1.
7 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini -, extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII in Parijs.
8 De Richelieu.
9 Zie no. 2102, p. 482 en n. 9 aldaar.
10 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua (†1637).
11 Odoardo Farnese, hertog van Parma (†1646).
12 Vittorio Amedeo, hertog van Savoye (†1637).
13 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

2115. 1635 mei 23. Aan L. Grubbe[1].

Nobilissime Domine,

Spero perlatas recte, quas ad te dedi binas antehac[2], tibique pro scriptis XXIV Aprilis gratias ago quaeque mones ad salutem viri maximi D. cancellarii[3] pertinentia illico ipsi significavi per literas; Diepaene illum an in Hollandia sint reperturae, ideo dubito, quod solvisse quidem nuntiatus est, sed ex eo tempore venti ita fuere adversi, ut navigari mare nequierit.

Plane credibile est Austriacos et qui ejus sunt sectae obsessos undique insurgentis belli metu - nam et Italiae imminet sub marescallo Crequiaco[4] regis[5] exercitus et sub Castilionaeo[6] alter in Leodicensi est agro iuncturus se cum Batavis et commune suscepturus principis Arausionensis[7] imperium - decursuros ad consilia quamvis infamia, qualia hoc ipso tempore in cardinalis Riceliaci, viri actuosissimi, salutem detecta et presbyteri cujusdam Tonnelerii[8] nomine supplicio punita sunt. Etiam seditionem, quae Burdegalae occasione vectigalis vinarii exarsit, credibile est non sine arcanis aemulae domus artibus coaluisse. Quibus nihil rex territus cardinali Infanti[9] per militem fecialis habitum praeferentem[10] significavit armis se ulturum injuriam electoris Trevirensis[11] et suae tutelae contemtum jussitque merces omnes, quae subditorum sunt Hispani regis[12] per Gallias sequestrari. Quarum rerum ipsa documenta[13], quo certior sis, mitto.

De pace Pirnensi[14] rumores varii. Aula hic credi vult spem omnem intermortuam. Sed et tuae, vir nobilissime, et aliorum literae me sollicitum tenent eoque magis Deum precor tecum, ut quamprimum ad vos veniat maximus cancellarius, Brandenburgicumque[15], Lunemburgicum[16] et Hassium[17] confirmet alibi quoque rebus prolapsis, si qua potest adhibeat remedia. Certe miror tantos inter paratus Galliae esse, qui pacem malint et intempestivam et distrahendo corpori repertam, cum quae sit honesta tutaque, nisi a consiliorum concordia factis fortibus animisque constantibus sperari nequeat.

Rogo pergas eorum, quae in istis geruntur partibus, gnarum me facere. Ego eorum, quae hic geruntur, ne quid te lateat vicissim curabo, Deumque precabor, ut et publica negotia et tuam, Nobilissime Domine, salutem cordi sibi velit esse.

Lutetiae, XXIII Maji nov. Cal. MDCXXXV.

1 Copie Den Haag ARA Eerste afd. H.d. Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 25. Gedrukt *Epist.*, p. 150. Voor geadresseerde zie no. 2064, p. 432 n. 12.
2 No. 2064 dd. 20 april en no. 2080 dd. 9 mei.
3 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
4 Maarschalk Charles Créquy de Blanchefort de Canaples (†1638).
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; zie no. 2100, p. 476 n. 4.
7 Frederik Hendrik.
8 Zie no. 2102, p. 482 en n. 9 aldaar.
9 Don Fernando; zie IV no. 1652, p. 412 n. 11.
10 Zie no. 2110, p. 492 n. 10.
11 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097. p. 473 n. 1.
12 Philips IV.
13 Ontbreken.
14 In november 1634 gesloten tussen Ferdinand II en Johann Georg van Saksen.
15 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg (†1640).
16 Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg (1582-1641).
17 Wilhelm V, landgraaf van Hessen-Kassel (†1637).

Nobilitati Tuae addictissimus
H. Grotius.

Iam has clausurus intelligo a Gallis captam Marcam in Famina, ditionis Hispanae oppidum, multoque ibi sanguine inchoatum bellum.

2116. 1635 mei 23. Aan Rijngraaf Otto[1].

Monsieur,

Avant que d'aller en cour, à quoy ie suis tout prest, ie n'ay voulu manquer de vous mander le départ de mons. le grand chancelier[2] qui fut de Diepe Vendredy passé avec quelque apparence d'un vent favorable, mais qui ne dura guères, tellement qu'il est à craindre qu'il aura esté longtemps sur mer et encores n'avons pas nouvelles de son arrivée en Hollande l'inhibition du commerce rendant le transport mesmes de lettres très difficile, à quoy s'est adiousté l'ordre du roy[3] et des parlements pour saisir touts les biens appartenants aux sujects du roy d'Espagne[4] et l'insinuation faicte au cardinal-infant que le roy veut tirer par les armes raison du tort faict à l'électeur de Trèves[5] et de la protection de sa Majesté.

Le roy nomme l'armée, qui asteure est aux environs de Liège pour se ioindre avec l'armée des états généraux, l'armée de l'Union. Dieu soit loué que sa Majesté se porte mieux asteure et conserve sa royale personne et ses ministres contre touts meschans desseins qui en ce temps icy, comme il semble, ne manqueront pas estant en cette ville, il y a cinq iours, pendu un prebstre nommé Tonnelier[6], qui avoit esté participant d'une conspiration contre mons. le cardinal[7].

On parle fort icy non seulement de la guerre en Allemagne et au Pays-bas, mais aussi en Italie, l'armée du mareschal de Créquy[8] se tenant preste pour passer les Alpes et attirer les ducs de Savoye[9], Mantoue[10], Parme[11] et d'autres au party françois tellement qu'il semble que ceste année icy nous fera voir des choses longtemps attendues par une grande partie de l'Europe.

A Bourdeaux il y a quelque esmeute du pelé peuple[12] à quoy on travaille de mettre ordre.

Nous sommes icy en grande incertitude sur le faict du traitté de Pirne[13] la cour ayant advis qu'il est rompu et autres ayants lettres de Dresden qui asseurent le raccommodement. Ce qui me fait tant plus désirer l'arrivée de mons^{r}. le grand

1 Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 27.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Philips IV.
5 Philipp Christoph von Sötern; vgl. no. 2097, p. 473 n. 1.
6 Vgl. no. 2119, p. 505.
7 De Richelieu.
8 Charles de Créquy de Blanchefort de Canaples.
9 Vittorio Amedeo.
10 Carlo Gonzaga.
11 Odoardo Farnese.
12 Vgl. no. 2119, p. 505.
13 Zie p. 292. no. 1.

chancelier en ces quartiers-là pour confirmer ce qui reste de bon et corriger tout ce qui corriger se peut.

Dieu nous en fasse la grâce et vous conserve, Monsieur, en sa protection paternelle.
A Paris, le 23. de May 1635.
Vostre serviteur très humble et très obéissant.

Au point que ie vouloy fermer cette lettre nous apprenons que les François ont prins Marce-en-Famine aux vues de l'Espagnol et qu'aussi la guerre est commencée.

2117. 1635 mei 23. Aan A. Oxenstierna[1].

Excellentissime Domine,

Sollicitum me habuerunt venti perpetuo ferme adversi et vehementes satis, ex quo Sublimitas Tua Diepa solvisse nuntiata est, sed Deus, quos magnarum rerum ministros delegit, eos singulari praesidio tutatur. Cujus ope sospitem Sublimitatem Tuam in Hollandiam jam pervenisse speramus.

Salutis suae ut diligentiorem quam antehac curam habeat Sublimitas Tua, videntur tempora exigere. Nam Hispani videntes tantam in se molem belli surgere[2], cui vix pares sint, solent ad indigna regnantibus consilia se vertere famae publicique odii securi. Et in cardinalem[3] quidem insidias conscius earum presbyter Tonnelerius[4] luit capite. Femina illustris Gravella[5], ab eo ut particeps nominata bis atrociter torta, admirabilis patientiae silentio vitam redemit, habenda tamen in custodia. Quo magis monendam de sui tutela Sublimitatem Tuam judicem, faciunt et D. Grubii[6] literae, quae mihi in D. mareschallum Bannerium[7] sceleratas molitiones nuntiant. Omnia heic ita aguntur, quasi haud dubie bellum nulla cum dissimulatione futurum sit.

Rex[8] eas copias, quas cum Batavicis jungi voluit, non auxiliares, sed unionis vocat. Mandatum militi, ut fecialis habitu[9] - nam rex armorum, qui dicitur, quasi pater patratus, excusavit dicens se non nisi ad reges mitti - significaret cardinali Hispano[10] se, quando libertati redditus non sit elector Trevirensis[11] ereptus tutelae Gallicae captusque bello, cum hostis nemini esset, id factum, ut juri gentium adversum, armis vindicaturum. An id jam denuntiatum sit, nescimus nondum restituto literarum inter has gentes commercio. Sed et merces resque omnes Hispani subditorum decreto parlamenti subsecuto regis id imperantes literas custodibus publicis permissae ante belli indictionem, cum antehac etiam indicto bello tempus sua educendi soleret mercatoribus extra bellorum causas positis dari. Ne nunc quidem tot editis infesti animi inter reges signis desunt,

1 Hs. Stockholm, RA. Eigenh. ondertek. Gedrukt *Epist.*, p. 149; *Oxenst. Skrifter* 2. afd. II, p. 38.
2 Vgl. Livius VII, 32; XXI, 41; XXX, 21.
3 De Richelieu.
4 Zie no. 2102, p. 482 en n. 9 aldaar.
5 Madame de Gravelle.
6 Lars Grubbe; zie over hem no. 2064, p. 432 n. 12.
7 Johan Banér.
8 Lodewijk XIII van Frankrijk.
9 Zie no. 2110, p. 492 n. 10.
10 Don Fernando; zie IV no. 1652, p. 412 n. 11.
11 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1

qui minas paratusque istos non minus ad extorquendam pacem, regi honestam, quam ad bellum, si opus sit, inferendum spectare existiment argumentumque suae opinionis adferunt, quod hoc ipso tempore rege conscio Bruxellas iverit nuntius pontificis Mazarinus[1] quaesiturus, ut credibile est, rationes aliquas expediendi illius de Trevirensi electore negotii, quod, ut speciosissimum, a Gallis unicum ad belli causam profertur. Et quo minus Galli pacem externam spernere debeant, adferuntur metus ab internis motibus. Iam enim Burdegallae gravis exorta seditio ad duorum scutatorum vectigal annuum tabernis injunctum vinariis ad accensi publici aliorumque civium sanguinem prorupit portasque et basilicam oppidi etiamnunc tenet. Id exemplo quoque perniciosum querelas undique de oneribus impositis suscitat: intra decem hos annos expressos plebi ducentos et aliquot supra octuaginta milliones, quantam vix omnes ab initio regni Francici reges in summam congesti abstulerint.

Crequiacus[2] Alpes nondum transiit. Cum Mantuano[3] ac Parmensi[4] ajunt Galli etiam Sabaudum[5] in suis fore partibus.

Apud Belgas Machliniensi judicio damnatur absens princeps Espinojus[6], alii qui capti habebantur, non dissimulata causa junctorum cum Gallis consiliorum ad defectionem populorum concitandam Namurcumque capiendum. Res omnes in eo sunt tumore, ut prorumpere brevi debeant.

Exspectatur heic minor Butillerius[7]: id solum in mora est, quominus me ad aulam, quae ad Castellum Tiderici est, contulerim, quo proficiscuntur hodie custos sigillorum[8] et Bulionius[9] verba adhuc dans Heufdio[10].

Deus, Excellentissime Domine, vitam resque Sublimitatis Tuae protegat.

Lutetiae, 23 Maji novi Cal. 1635.

Scripsit Ioachimus[11], Ordinum Foederatorum in Anglia legatus, Seniterrum[12], Galliae legatum, minime, sicut promiserat, secum sociare consilia; quin Anglis eum dixisse omnes regis sui[13] paratus neutiquam ad bellum tendere, sed ad Batavos ab induciarum consiliis abstinendos.

Confluentes Lotharingiae tenent, ut heic scribitur, Caesariani[14], Viroduno imminent. Sed ex Belgicis fama nos adflat melior capto oppido Marchae in Famina non sine multo sanguine aperte in causam descendisse Gallos.

1 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII te Parijs.
2 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples.
3 Carlo Gonzaga.
4 Odoardo Farnese.
5 Vittorio Amedeo.
6 Guillaume de Melun, prins van Espinoy, en Alexandre, graaf van Hennin, hertog van Bournonville, afgezien van graaf Hendrik van den Berg en René van Renesse, graaf van Warfusée.
7 Léon le Bouthillier de Chavigny.
8 Na de gevangenneming van Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf in 1633 werd Pierre Seguier (1588-1672) zegelbewaarder.
9 Claude de Bullion.
10 Johan Heufft (†1652), bankier te Parijs en zaakgelastigde voor Zweden.
11 Albert Joachimi, ridder, heer van Hoedekenskerke (1560-1654), gezant van de Republiek te Londen.
12 Henri, sieur de Saint-Nectaire, extra-ordinarius gezant voor Frankrijk in Engeland.
13 Karel I.
14 De troepen van Ferdinand II.

Libros ad rem aerarii spectantes colligere coepi. Qualia sint nunc pleraque ad reperiendas pecunias commenta, ex hoc specimine, quod mitto[1], poterit intelligi.

Sublimitatis Tuae cultor devotissimus
H. Grotius.

Adres: Axelio Oxenstiernae, Sacrae Reg. Maj. Regnorumque Sueciae Senatori et Cancellario.

2118. 1635 mei 23. Aan N. van Reigersberch[2].

Mon frère,

De ordre op 't bestellen van de brieven over Brabant weten wij noch niet wel, off herstelt sal werden, alsoo niet alleen de commerciën hyer verboden, maer oock d' goederen ende effecten toecomende de ondersaeten van Spaignie bij brieven van den coning[3] ende arresten van het parlement, zijn gesaiseert. Oock een soldaet bij maniere van heraut - alsoo den Roy d'armes hem excuseerde seggende, dat hij niet en most gesonden werden dan aen coningen - belast den cardinael-infant[4] aen te seggen, dat den coning door wapenen wil rechten het ongelijck gedaen aen den cheurfurst van Trier[5] zijnde onder zijne protectie, sonder andersins oorlogh te denontieren. De brieven van den coning aen 't parlement seggen, dat de saecken zijn aux termes d'une rupture. Daertegen andere considereren, dat Masarini[6], 's paus nuntius, is vertrocken nae Bruyssel, dat de eenige oorsaeck, dye bij de Franchoysen werdt voorgestelt, nopende de vrijheyt van den voorsz. churfurst, licht is te helpen door interventie van den paus, dat het leger onder Chastillon[7], bij den coning genoemt l'armée d'Union, licht can veranderen in een simple assistentie etc.

Te Bourdeaux is een groote seditie tegens een nieuwe seditie[8]: thyen, twaelff personen, waeronder eenige van qualiteyt, bij oproer omgebracht, poorten ende stadthuys ingenomen, een teycken van quade humeuren, dye oock op andere plaetsen nyet en ontbreecken.

Ick hoop uE. de toecomende vacantie hyer sal willen besteden, opdat wij soo van 't publijck als van 't particulier tesamen mogen sprecken.

Ick verwacht uE. ende der vrunden advys nopende onse soon Pieter[9], om daerop rijpelijck te letten ende te resolveren. Sijn humeur ende gesondtheyt moeten mede comen in consideratie. Den oudste[10] heeft beter zin in de taelen ende polityc

1 Ontbreekt.
2 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK. H. 18e. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2100; beantw. dd. 5 juni aant. 1635 (dl. VI).
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Don Fernando; zie over hem IV no. 1652, p. 412 n. 11.
5 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1.
6 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - extra-ordinarius nuntius van Urbanus VIII in Parijs.
7 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; zie no. 2100, p. 476 n. 4.
8 Kennelijk een verschrijving, mogelijk voor ‘petitie’.
9 Vgl. betreffende Grotius' tweede zoon Pieter no. 2108, p. 489 en de nn. 5 en 6 aldaar.
10 Cornelis, die bij zijn ouders in Parijs was.

ende historiën als in de rechten. Mijnheer den rijcxcancellier[1] sal hem wel employ doen hebben, als hij hem in 't schrijven van brieven onder mij wat sal hebben geoeffent. Den neeff[2] van deselve heer rijcxcancellier, dye hyer syeck was gebleven, is in mijn huys gestorven, waeraen ick een goed vrund heb verloren.

't Leger van Vrancrijck, dat nu bij de Maes is, werdt geëstimeert twintich duysent man: dan de infanterie is zeer gebreckelijck. 't Advys van de heer Joachimi[3] is niet te verachten. Mijnheer den rijcxcancelier hoop ick dat nu daer is ende dat uE. hem sal hebben gesproocken van 't publyck ende particulier.

Ick hadde d'heer Paeuw[4] bij hem wel connen spreecken, maer alsoo d'heer Paeuw daervan soo schouw is, heb ick gemeent sulcx oock wel te buyten te connen staen. D'heer Justel[5], secretaire van den hertogh van Bouillon[6], is bij mij geweest. Las mij een bryeff, dye hij hadde van de heer van Somerdijck[7], twijffelde niet van openbaer oorlogh.

UE. gelieve Valerius[8] ende anderen te doen verstaen, dat ick meer lust heb hyer te zijn dan ergens anders, waertoe uE. geen redenen en sullen gebrecken.

Wat Stella[9] aengaet, 't can sijn, dat Gracchus[10] gemeent heeft, dat hij van dat volck hem wat vremd most toonen om Apuleius[11] ende anderen voor die tijdt nae sijne intentie te beter te gebruicken ende dat sulcx cesserende nu een andere cours neemt. Het can oock sijn, dat de recommendatie van Latouw[12] iet heeft geopereert. De vrees, die men hier heeft van Alcaeus[13], is ongelooffelijck. Soo Vindex[14] volck niet zondt en gaet, soude Thucydides[15] mede wel op een andere cours mogen dencken, daertoe Aelianus[16] licht soude raden.

Conflans in Lorraine is bij de keiserschen ingenomen, soo ick verstae, hoewel men hier anders seit, gelijck dicmael gebeurt. Ick bidde uE. andermael, soo het sijne gelegentheit eenigsins toelaet over te comen om te helpen raedtgeven tot de directie van de twee neven Reigersberg[17] ende van juffrouw Maris[18].

UE. sal gesien hebben de historie van Zelant geschreven bij d'heer van Haemstede[19], waerin oock eerlijcke mentie werdt gemaect van uE. groote-

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Erik Brorsson Rålamb; zie no. 2110, p. 492 n. 19.
3 Albert Joachimi, gezant van de Republiek in Londen.
4 Adriaen Reyniersz. Pauw; zie no. 2078, p. 449 n. 1.
5 Christophe Justel; zie over hem III, p. 212 n. 8.
6 Frédéric Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.
7 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk (1572-1641). Na de gebeurtenissen van 1618 wordt hij een der belangrijke figuren in de Republiek.
8 Schuilnaam voor Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag.
9 Adriaen Reyniersz. Pauw.
10 Frederik Hendrik.
11 Misschien Hercule de Charnacé, die voor onderhandelingen in Den Haag was.
12 Frankrijk.
13 Bestand. Van Reigersberch heeft er ‘Tresves’ boven geschreven.
14 Frankrijk.
15 Axel Oxenstierna.
16 Petter Spiring Silvercrona; Van Reigersberch heeft er ‘Spierynck’ boven geschreven.
17 Johan en Pieter; vgl. no. 1977, p. 313 en n. 7 aldaar.
18 Niet geïdentificeerd.
19 Jacobus Eyndius - van den Eynde - (1575-1614); gedurende zijn verblijf op Haamstede, dat zijn vrouw Clara van Raaphorst hem bij hun huwelijk in 1609 inbracht, schreef hij de eerste twee boeken van een kroniek van Zeeland, die, hoewel onvoltooid, door de zorg van de Staten van Zeeland en vermoedelijk met de hulp van de Zeeuwse jurist en letter-

vader[1]. Daer sijn goede dingen: danda est venia gentibus originem suam ampliorem faventibus[2]. Ick sal garen verstaen, wat oordeel daervan in die quartieren werdt gemaect.

Tot Parijs, den 23 May n. st. 1635.

UE. dienstwillige broeder

H. de Groot.

Ick blijve uE. ten hoochsten recommanderende mijne saecke met Rotterdam. Veele redenen poneren mij daertoe.

Terentius[3] ende Bloemcool[4] sijn lang wel geweest. Dat van Aelianus doende om die van de Rose[5] met Caius[6] niet wel sijnde, te abuseren[7]. Xenocrates[8] sal Coluthus[9] onder Vindex schut.

Soo dit alles geschreven was, ontfang ick uE. brief van den 14 Mey, ende sie daeruit, dat het sluiten van de commerciën soo precys niet en gaet. Men seit hier, dat de Fransoisen Marche-en-Famine hebben ingenomen ende hardt gehandelt. Dat de oorlogschepen van Vrancrijck in staet soude sijn om veel quaedt te doen, gelove ick niet, nochte oock dat het leger soo groot soude sijn. De cavaillerie is buiten twijfel schoon. Mijnheer de rijcxcancellier heeft sedert gisteren goede wint ende sal haest over zijn. UE. ende alle de vrunden werde gebeden hem te toonen de affectie, die hij mij toont. Van de vloot van Engelant sal ick garen sien het desseing.

Vaert wel.

Adres: Mijn heer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 23 Mey 1635 tot Paris.

2119. 1635 mei 23. Aan H. Wolff[10].

Monsieur,

1 Jan Janse van Reigersberch (geb. ± 1510), in 1532 poorter van Veere; hij schreef *Dye Chronycke van Zeelandt*, Antwerpen 1551.
2 Een citaat? De woorden zijn mij niet van elders bekend.
3 Codenaam voor Frankrijk; Van Reigersberch heeft er ‘Vranck’ boven geschreven.
4 Axel Oxenstierna; Van Reigersberch heeft er ‘cancelier’ boven geschreven.
5 Duitsland; Van Reigersberch heeft er ‘Duytslant’ boven geschreven.
6 Zweden; Van Reigersberch heeft er ‘Sweden’ boven geschreven.
7 In de tekst in cijfer: 26.33.27.11.93.76.33.66.33.31., met de ontcijfering door Van Reigersberch erboven geschreven.
8 Axel Oxenstierna; Van Reigersberch heeft er ‘cancelier’ boven geschreven.
9 De keurvorst van Mainz, Anselm Casimir Wambold von Umstadt (1629-1647; geb. 1583); Van Reigersberch heeft er ‘Keurvorst van Ments’ boven geschreven.
10 Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 26.

J'espère que vous aurez receu mes deux précédentes[11], et vous remercie de la vostre du 16 Avril et des pièces y ioinctes entre lesquelles celles qui parlent du raccommodement du traitté de Pirne[12] nous affligent et font désirer avec im-

11 Nos. 2086 en 2109.
12 Vgl. p. 292, n. 1.

patience l'arrivée de monseigneur le grand chancelier[1] en ces quartiers-là pour pourvoir à tout ce qui est capable de remède.

Je vous envoye ce récompense des bonnes pièces qui portent l'insinuation formelle faitte de la part du roy[2] au cardinal-infant[3], par laquelle il dit vouloir tirer par les armes raison du refus de la liberté fait à l'électeur de Trèves[4], comme aussi la saisie des biens et effects trouvez en France et apartenants aux subjects du roy d'Espagne[5].

L'armée du roy commandée par le mareschal de Chastillon[6] de vingt mille hommes est au pays de Liège preste pour se ioindre à celle des provinces unies, sur quoy les Espagnols ont prins soupçon d'un dessein sur Namur, et y ont mis grande garnison. Mais peu sert cela, puisque le chemin est ouvert de France jusqu'à Brusselles.

Monsr. le cardinal[7] outre les raisons publiques n'est pas peu piqué par des attentats contre sa personne, à cause desquelles un prebstre nommé Tonnelier[8] a esté pendu il y a cinq iours en cette ville. Il est à croire aussi que la mutinerie qui est arrivée à Bordeaux à l'occasion d'une imposition de deux escus par un sur les cabarets a esté suscitée par l'artifice de ceux qui estant trop foibles contre les armes du roy cerchent à se sauver par toutes sortes de ruses.

Il y a apparence que peu de iours nous produiront des effets souhaittez de tant de peuples depuis trente et plus d'années. Dieu conduise tout à sa gloire et au bien général de la chrestienté, et vous conserve, monsieur, soubs sa clémente garde.

A Paris, le 23 May 1635.

Vostre serviteur très humble et très affectionné.

Après celle-cy estoit escritte nous apprenons que l'armée du roy a prins par force Marche-en-Famine.

2120. 1635 mei 24. Aan Willem de Groot[9].

Mi frater,

Ex literis tuis, quas 14 ad me dedisti[10], discere gaudeo manere literis itinera, unde colligo non tam rigide quam dicitur interdicta esse commercia.

Rex[11] jam electorem Trevirensem[12] bis repetiit et simul dicitur a Gallis capto oppido Marchae ad Faminam bellum esse commissum. Utinam qui alios implicant se non extricent.

1 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
2 Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Don Fernando; zie IV, p. 412 n. 11.
4 Philipp Christoph von Sötern; vgl. no. 2097, p. 473 n. 1.
5 Philips IV.
6 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon, bevelhebber van de Franse troepen in de Zuidelijke Nederlanden.
7 De Richelieu.
8 Zie p. 482 en n. 9 aldaar.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 853. Antw. op no. 2099; beantw. dd. 18 juni 1635 (deel VI).
10 No. 2099.
11 Lodewijk XIII van Frankrijk.
12 Philipp Christoph von Sötern; zie no. 2097, p. 473 n. 1.

Libenter et ista de Philippina et quae addis cognovi. Matrem[1] senectutis urgeri incommodis valde doleo. Deus illi, patri[2] vobisque omnibus adsit. Insignium cum casside[3] bene expressorum valde egeo. Documenta justorum meorum in Rotterodamenses et tibi et D. Reigersbergio[4] commendo quantum possum. Petrum[5] quibus studiis destinare debeamus - urget enim aetas - rogo omnes cogitetis. Ego longius absum quam ut omnia, quae ad ingenium corpusque spectantia in consilium adhibenda sint, nosse queam.

Poëmatum[6] exemplaria exspectabo. Tu quae ibi erunt, divides ut monui.

Cras ad aulam eo promovendis et nostris et amicorum, quos in Germania habemus, negotiis. Rogo, ut, si qua re repensare potestis honorem, quem mihi habuit cancellarius[7], cum praeter collatam dignitatem hospitio quoque meo uti voluit, ne quid omittatis.

Vale cum parentibus, uxore[8], liberis[9], Losecatio[10] ejusque domo et omnibus, qui nos ullo vinculo contingunt.

Lutetiae, 24 Maji 1635.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

2121. 1635 mei 27aant.. Van Ch. Marini[11].

Monsieur,

J'ay receu la vostre très favorable du 8 de May avec les endoses de son Ex.ce[12] et toutes decys m'ont apporté gran contentement et plus le feront les vostres quand i'auray par vostre moyen la lettre du roy[13] ou du cardinalduc[14] estant les affaires de la Valteline en tel estat que sans l'aide des François ie ne sçaurai rien obtenir de ce que ie prétend d'y avoir.

En attendant donques ceste faveur de vostre cortesie ie me prépare peu à peu pour aller dans l'armée du duc de Rhuan[15] selon l'ordre de son Ex.ce d'où ie ne manqueray de cultiver nostre amiti(é) par le commerce continuel de lettres, que

1 Aeltgen van Overschie.
2 Jan de Groot.
3 Vgl. hierover o.m. no. 2099, p. 475 en verwijzingen in n. 4 aldaar.
4 Nicolaes van Reigersberch.
5 Over Pieter, die voor zijn studie in het vaderland vertoefde, zie no. 2108, p. 489 en nn. 5 en 6 aldaar.
6 *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora.* Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV. Ter Meulen-Diermanse, no. 157; het werk was zojuist van de pers gekomen.
7 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
8 Alida Graswinckel.
9 Johan, Jacob, Maria, Alida, Anna en Titia, zo dit kind, dat jong gestorven is, toen nog leefde. aant.
10 Frederik van Losecaat, gehuwd met Grotius' zuster Adriana.
11 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 9. Eigenh. oorspr.
12 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
13 Lodewijk XIII van Frankrijk.
14 De Richelieu; ter zake vgl. no. 2068, p. 436.
15 Henri, hertog van Rohan.

d'oresenavant il vous plairera addresser au sieur docteur Gras[1] à Lyon, mon affidé amy, qui me les faira tenir par promte addresse là, où ie seray, dont ie luy escris par cest ordinaire, l'informant de tout.

Vos advis judicieux sur les occurences présentes et surtout de la personne de son Ex.ce sont vérifiés de tous costés, aussy bien que de la guerre du roy de France contre l'Espagnol[2] provenant tous de vos quartiers, que la dénonciation d'icelle soit fait par des herauts d'armes[3].

Tous les gens de bien certes s'en réjouissent et souhaittent que telles diversions soulagent la povre Allemagne de ce cruel ioug de la maison d'Austriche, qui s'en va recevoir le dernier coup de sa ruine par les très puissantes armes du roy de France, qui par son autorité poussera les autres estats à leur devoir afin que iointes viribus et consiliis coopèrent à réduire la chrestienté en une paix asseurée et durable à iamais.

Icy en Suisse on bat désià le tambour et lève-on aux despens du roy trois m. Suissez qui seront envoyés en peu de temps aux Grisons pour en renforcer l'armée du duc de Rhuan.

Tout le pays des Grisons aussy est en alarme. La lighe grise fournit 1500 hommes qui sont au passage de Steig, celle de Cady 2500 part de la lighe de la maison de Dieu, comme l'on appelle, se ramasse à Paina, outtre ceux qu'on lève par ordre du roy, de sorte que tous conjonts ensemble seront un corps de 16 m. hommes. D'autre part les impériaux se renforcent à tout possible à Tyrol sous la conduite du colonel Goler[4] et du commissaire Ossa[5], lesquels doit suivre le comte d'Ognate[6], avec les trouppes nouvellement levées en Allemagne, le nombre desquels on met en tout jusques à 10m. combattans, mais d'autres disent, qu'il n'y a que 4m. piétons qui sont entrez dans Tyrol l'archiduquesse[7] n'en voulant plus tant pour estre le pays stérile que pour n'inriter trop les Grisons qui ont un' alliance héréditaire avec la maison d'Austriche.

Cerbellonus[8] outtre ses 6m. piétons et 800 chevaux a receu de plus 4m. Néapolitains, qui sont arrivez au Milanois, et autant des Suissez cattoliques, et avec ceux que le gran duc de Toscane[9] fait estat d'envoyer au secours, croit-on qu'il pourra avoir 16m. hommes en tout.

Mais si mes advis sont vraye qui portent que 4 régiments sont désià passez en Piedmont soubs le marquis de Villeroy[10] et que dix et sept autres suivent avec 3000 chevaux pour donner dans le Milanois, les Espagnols auront bien à faire à défendre le leur sans attaquer la Valteline, que si les impériaux[11] voudront entreprendre sur les Grisons comme on en doute, ils trouveront assez de résistance.

1 Henri Gras, Frans medicus; na zijn studies en promotie te Montpellier oefende hij praktijk uit te Lyon.
2 Philips IV van Spanje.
3 Vgl. no. 2110, p. 492 en n. 10 aldaar.
4 Johann Peter Guler (1594-1656), zoon van de historicus en staatsman Johannes Guler (1562-1637).
5 Overste Wolf Rudolf von Ossa[aant.], keizerlijk officier en diplomaat.
6 Don Ninigo de Guevara, graaf van Oñate.
7 Aartshertogin Claudia; zie no. 2080, p. 451 en n. 11 aldaar.
8 Johann, graaf van Cerbellon, keizerlijk bevelhebber in de Dertig-jarige oorlog.
9 Fernando II de Medici (1621-1670; geb. 1610).
10 Veldmaarschalk Nicolas de Neufville, markies van Villeroi (1598-1685).
11 De troepen van Ferdinand II.

Car le duc de Rhuan est toujours actif et s'en va d'un costé à autre pour faire bien garder tous les passages par lesquels l'ennemy pourroit passer et ayant à sa dévotion tant les Suisses que les Grisons. Ie ne veut point douter du bon succez de ses intentions, surtout si l'advis est vray que le mareschal de la Force[1] aye donné une chasse au duc de Lorraine[2] avec perte de 4^{m}. hommes tant prisonniers que çà et là esparpillez.

Pour moy ie n'en ay aucune particularité, les advis d'en bas venant chez nous fort incertains. S'il vous pouvez faire quelque bon service pour la restitution de la Valteline aux Grisons, ie vous supplie de n'y vouloir point manquer. Car encor qu'on leur en donne bonne espérance sur ce suject f ... t cela néantmoins est encor plein de difficultez, tant pour l'authorité absolue sur les Valtelins que pour la réligion réformée, l'exercice de laquelle l'on ne veut qu'on y introduise.

Dont ie vous advertiray de temps en temps tenant à gran honneur vostre communication, à laquelle ie correspondray soigneusement comme celuy qui vous honore très passionnement et demeure,

Mon^{r}.,
Vostre très humble
serviteur
Marini.

De Zurig, ce 27 de May 1635.

P.S. Mon^{r}. de Boullion[3], commissaire aux Grisons, s'en va à Vénise pour y solliciter pour l'artillerie dont les Grisons sont mal pourveus. Nous verrons, quelle résolution les Vénétiens prendront sur ce suject, et s'ils prendront de partie aussy bien que le duc de Savoy[4] qui jusques à présent se tient coy.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, ambassadeur de sa Majesté de Sueden à Paris. Citò.

In dorso schreef Grotius: 27 May 1635. Marin.

2122. 1635 mei 28. Van Willem de Groot[5].

Frater optime,

1 Jacques Nompar de Caumont, markies van La Force.
2 Karel IV, hertog van Lotharingen.
3 Henri de Bullion, agent belast met speciale zendingen in Zwitserland en Graubünden.
4 Vittorio Amedeo, hertog van Savoye.
5 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 24. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2091.

Mitto tibi insignia domus et familiae nostrae cum casside[6], qualem pictor Masius[7] harum rerum gnarus apponere voluit. Mitto et litteras a Vossio[8], et quidem hoc tempore potius, quia litterarum commercio timere incipio.

Quae in litteris XI hujus mensis[9] de itineribus cum Illmo cancellario[10] emensis scribis, grata fuerunt. Interim ipse huc praeterita septimana appulit et hodie rursum Lugdunum atque inde Harlemo Amstelodamum decessit. Consules Delfenses eum convivio excepere, cui ex amicis nostris interfuerunt praetor

6 Hierover herhaaldelijk in de briefwisseling met Willem van deze tijd.
7 Misschien de Haagse graveur Evert Krynsz. van der Maas.
8 Deze brief van G.J. Vossius ontbreekt, tenzij no. 2101 dd. 15 mei bedoeld is.
9 No. 2091.
10 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

Santenus[1] et Brasserus[2]. Ego ne hanc mihi occasionem videndi et compellandi tanti herois elabi sinerem, ipsi hesterno die Sophompaneam tuum[3], qui commodum ea septimana prodierat, obtuli et parentis[4] - qui per festos hos dies hic adesse vix poterat - omniumque nostrum nomine pro collatis in te beneficiis gratias egi. Excepit me perbenigne et accurate ad omnia respondit, honorem tibi habitum meritis tuis minorem esse seque annixurum, ut magis magisque augeatur, dictitans tibi omnia officia nuntiari et patrem salutari suo nomine jubens. Miror sane viri majestatem, comitatem, facundiam, sed haec tibi frustra narro, qui virtutes ejus optime noveris.

Camerario[5] et reliquis amicis exempla dedi tragoediae tuae, Salmasio[6] per epistolam misi, Amstelodamensibus per Petrum tuum[7] tradi curavi.

Didericus[8] nuper Neomago scripserat se tertiana correptum eique malo levando medicamenta sumturum nunc cum per hosce aliquot dies nihil nec ab ipso nec a Bosschio[9] intellexerim, non dubito, quin sanitatem recuperaverit. Cornelia[10] ut valeat - nam aegrotasse accepimus - scire avemus.

Princeps[11] intellecto victoriae Gallici exercitus in Hispanos nuntio[12] Neomago movit XXIV. hujus mensis et hodie se cum Gallis conjunxisse creditur. Hostes clade suorum - nam ultra quinque peditum millia ceciderunt - admodum consternati Getam fluvium operibus et qua vadari potest castellis muniunt: omnem suum militem e Flandria illuc evocant, ut irruptionem in Brabantiam interiorem impediant. Certe Ferdinandus Austriacus[13] minus jam prospera utitur fortuna quam apud Norlingam[14] antea, quippe a nostris ad Philippinam cum dedecore repulsus a Gallis vero etiam cum damno machinarum et vexillorum caesus. Si semel justo proelio vincitur actum est de Brabantia.

Reigersbergius[15] in se recepit onus cum Roterodamensibus de tuo negotio agendi, ego cras Delfos cogito, ut cum nostris popularibus de testimonio tibi perhibendo conferam.

Salutant te omnes hic amici, et nominatim Basius[16], Boechovius[17] et

1 François Willemsz. van Santen; zie IV, p. 483 n. 4.
2 Govert Brasser, pensionaris van Delft.
3 Zie no. 2120, p. 506 n. 6.
4 Jan de Groot.
5 Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag.
6 De Franse klassiek-filoloog Cl. Salmasius, hoogleraar te Leiden.
7 Over Grotius' zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef, zie no. 2120.
8 Diderik, de derde zoon, verbleef eveneens om studieredenen in patria.
9 De luitenant-generaal der artillerie Johan van den Bosch, die Dideriks leermeester was.
10 Grotius' oudste dochter.
11 Frederik Hendrik.
12 Op 20 mei bij Avein in de Ardennen door de maarschalken Urbain de Maillé, markies van Brezé, en Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon, behaald op Tommaso Francesco van Savoye; vgl. brief dd. 6 juni aan Axel Oxenstierna (dl. VI).
13 Kardinaal-infant don Fernando; zie IV no. 1652, p. 412 n. 11.
14 Op 6 september 1634 werden de Zweden bij Nördlingen door Matthias, graaf Gallas, verslagen; de kardinaal-infant had deel aan de zege.
15 Nicolaes van Reigersberch.
16 Rekenmeester Johan Basius.
17 Dit kan moeilijk Jacob van Broeckhoven zijn (zie over hem IV, p. 23 n. 6) en een Boechoven ken ik niet; een verschrijving voor Boechorstius (Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Noordwijk en Wimmenum) is niet uitgesloten.

Mireveltius pictor[1], qui Oxensternio tuam ostendit effigiem, quam ille mirifice probavit: pinxit et ipse cancellarium, quod ejus opus omnes mecum laudant.

Deus Opt. Max. te cum uxore et liberis diu nobis servet incolumes.

Vale.

Hagae, XXVIII. May 1635.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

Diderico, qui lugubribus
in castris uti non potest,
opus erit novis vestibus;
interea iis utitur, quas
sub hyemem confici fecimus.

In margine schreef Grotius: 28 Mey (*rest afgesneden*).

2123. 1635 mei 28. Van A. Oxenstierna[2].

Illustrissime Domine legate,

Iter meum, de cujus progressio Diepa te ultimis meis[3] feci certiorem, contrariis aliquantum ventis prolongatum, ita tamen successit, ut die XII hujus mensis salvis omnibus divina gratia portum Gureum attigerim.

Fuit quidem mihi propositum recta Hamburgum ire, sed, quod excusaret sese capitaneus navis ceu mandatum sibi non esset progredi ulterius et mihi considerabile videbatur praetermittere hanc occasionem videndae hujus reipublicae tantopere cum rationibus patriae meae et confoederatorum immixtae. Eaque propter hanc urbem die sequenti ingressus a Dominis Ordinibus Generalibus honorifice exceptus et habitus sum. Inveni apud eosdem habita pro ratione temporis brevi communicatione singularem affectum et propensionem erga causam communem omniaque ita disposita, ut post hanc jam Dei clementia concessam Gallis victoriam[4] crastina die futuram conjunctionem exercituum sperem appareatque sine dubio prosequuturos eandem, quantum fortuna dederit. Ingens sane Dei beneficium futurum, ut speramus, levamento rebus Germanicis. Diversa quidem mihi afferuntur e Saxonia asserentibus quibusdam electorem Saxonem[5] jam longius progressum in negocio pacis aliis contra tenentibus omnia adhuc esse integra. Quicquid sit,

1 Michiel Jansz. van Mierevelt; zie IV, p. 467 n. 8. Veel van de door hem geschilderde portretten, o.a. dat van Oxenstierna, zijn gegraveerd door zijn schoonzoon Willem Jacobsz. Delff (1580-1638).

2 Hs. Stockholm, RA., coll. Gallica, brev till legaten Hugo Grotius 1635-1638. Eigenh. ondertek. Beantw. dd. 8 juni 1635 (dl. VI). Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1. afd. XIII, p. 259.

3 No. 2098.

4 Behaald bij Avein in de Ardennen op 20 mei door de maarschalken Urbain de Maillé, markies van Brezé, en Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; vgl. brief dd. 6 juni aan Axel Oxenstierna (dl. VI).

5 Johann Georg.

maturabo, quantum fieri possit, meum eo adventum rebus restaurandis, si qua ejus spes sit.

Quae apud vos agantur e literis tuis expecto. Interim urge, quemadmodum sine dubio facis, solutionem pecuniae; si tota summa haberi possit, tanto melius,

sin non, accipiendum quod dabitur. Adhibe etiam operam, ut legatio promissa maturetur in Saxoniam nomine Christianissimi regis[1] ad promovendam negociationem meam et commoda communia.

Mitto ad regem literas gratulatorias[2] ob victoriam de principe Thoma[3]; tu quoque eandem verbis ornare haud omittes.

Vale.

Dabantur Hagae Comitis, die XIIX Maij M.D.C.XXXV.

Tuus amicissimus

Axelius Oxenstierna m.p.

Urgeto, ut legatus a rege Galliae in Saxoniam destinatus quantocius expediatur.

Onder aan de recto-zijde van de brief: Dno Grotio.

2124. 1635 mei 28. Van N. van Reigersberch[4].

Mon frère,

Den heer rijxcancelier[5] arriveerde voor Hellevoet woensdach den 23 ende vernachte te Delft, alwaer wt den naem van de heeren Staten wert's avonts ende donderdach middach getracteert. Naer den middach quam in den Hage, ingehaelt met sesthien coetsen, elck met vier paerden; wert gelogeert in het huys van de extraordinaire ambassadeurs, alwaer wert gedefroyeert.

Vrijdach ontrent negen uyren hadde sijne Ex^{tie} audientie bij de heeren Staten-Generael, dede sijne propositie int latijn cierelijck ende promt tot admiratie van alle, die daervan connen oordeelen.

Naer een relaes van den staet der Duytse saecken, ten tijde den conynck[6] in Duytslant quam, hoe sij tsedert waren gegaen ende iegenwoordych stonden, heeft sijne Ex^{tie} aen eenyge daertoe gecommitteert nader openynge in een camer apart van eenyge poincten gedaen ende duyrde de audientie ende conferentie meer als drie uyren, tot contentement, soo ick ben bericht, ter wedersijden. Iegenwoordych is sijne Ex^{tie} ter maeltijt bij den heer ambassadeur Camerarius[7] ende verreyst desen naermiddach naer de maeltijt naer Leyden, alwaer de magistraet sijne Ex^{tie} desen avont sal tracteren; ende morgen sullen de heeren van Haerlem op gelijcke nodynge van gelijcke doen.

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Dd. 18/28 mei; zie *Oxenst. Skrifter* 1. afd. XIII, p. 257 (no. 118).
3 Tommaso Francesco van Savoye, prins van Carignano (1593-1657).
4 Hs. Amsterdam, UB., coll. RK. M4^{d}. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2084? Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 168.
5 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
6 Gustaaf II Adolf van Zweden.
7 Ludwig Camerarius.

Int publyck is hier vorders niet besonders gepasseert, als dat sijne Ex[tie] de conynginne[8] saterdach, de princesse[9] sondach de visite elck wel van twee uyren

8 Elisabeth Stuart, weduwe van de in 1632 overleden keurvorst van de Palts, Frederik V, de Winterkoning.
9 Bedoeld zal zijn Amalia van Solms.

heeft gegeven ende van den ambassadeur van Venetiën[1] is gevisiteert, die oock een contravisite heeft ontvangen. Voorts is gedistraheert geweest met particuliere aenspraecken ende het schilderen van Mierevelt[2]. Dat yet in alle deselve beiegenyngen soude voorgevallen sijn, hetgene nodych is geweten, heb ick tot noch toe niet connen vernemen, dat mij nochtans niet verholen soude blijven, bijaldien het nomine publico ware geschiet.

Wat te Leyden ende Haerlem vallen sal, weet ick niet. Maer soo daer buyten het spoor wert gegaen, twijfele niet, ofte sal bij Euripides[3] werden geredresseert, waertoe Iovinianus[4] ordre heeft gegeven.

Het was saterdack 's avonts eer Irenaeus[5] Thucydides[6] heeft connen (si)en, wanneer oock, alsoo het ontrent de maeltijt was, geen vorder aenspraeck heeft connen doen als men gewent is, wanneer men heeren van qualiteyt eerst comt salueren. Naer mij heeft gerelateert, soo toucheerde hij en passant met een woort onder de reden, die hem verbonden tot presentatie van sijnen dienst, de weldaet aen uE. geconfereert verterende, hoeveel ende wat personen in desen staet daerdoor haer particulierlijck vonden gedisponeert om neffens uE. die crones dienst te bevorderen. De antwoorde, die punctueel was van poinct tot poinct, gelijck dien heer verdacht hoort, nauw alles remarqueert ende niet onbeantwoort is latende, was oock vol van estime ende genegentheyt tot uE. persoon. Ende hoewel in de duplieken niet meerder en viel, soo soude ick echter weynych staet daerop maecken, die weet die formaliteyten niet anders en sijn als verba curialia, ten ware mij het humeur ende de capaciteyt deden oordeelen, dat sodanych verstant, capabel van alles ende om van alle te oordeelen, noyt meer andere als sijn eygen oogen ende ooren sal connen geloven. Irenaeus bleeff bij sijn Ex^{te} ter maeltijt met drie van Cimon's[7] volck, die Martialem[8] wel hebben gelesen, daeronder .....[9]. Het onthael was ter wedersijden goet ende vriendelijk, ende hebben alle, die den heer rijxcancelier hier hebben gesien ende eerst door reputatie gekent, reden te geloven, dat de faem de grote qualiteyten van soo groten mannen naer haer waerde niet kan publiceren.

Menander[10] is eerst Saterdachavont thuys gecommen, soodat, bijaldien desen morgen de visite niet heeft connen doen, d'occasie voorbij sal [sijn]; soude anders van Felix[11] eenych vermaen soo behoorde hebben gedaen.

Wat den doortocht van sijne Ex^{te} int regard van Iustinus[12] sal opereren, weet ick niet. Men sal aen het goet onthael, dat hier heeft ontfangen ende dat alles, soo veel het publyck raeckt, stil is gepasseert, wel connen mercken, dat het pu-

1 Francesco Michiel.
2 Michiel Jansz. van Mierevelt; vgl. no. 2122, p. 510 n. 1.
3 Codenaam voor Amsterdam.
4 Pseudoniem van Nicolaes van Reigersberch.
5 Eveneens pseudoniem van Nicolaes van Reigersberch.
6 Schuilnaam voor Axel Oxenstierna.
7 Codenaam voor Staten-Generaal; de betekenis is er door Grotius boven geschreven.
8 Codenaam voor calvinisten; de betekenis is er door Grotius boven geschreven.
9 De naam staat in de tekst in - stellig foutieve - cijfers: 84.80.62.109.31.5.76., met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven, die echter geen oplossing geeft.
10 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle; de naam is door Grotius erboven geschreven.
11 Pseudoniem van Grotius.
12 Eveneens pseudoniem van Grotius; hij heeft erboven geschreven: H. de Groot.

blyck die saecke niet aen en treckt, gelijck men misschien wel soude willen doen geloven. Ick sal verder omhooren ende soo yet verneme uEd. oock mededeelen.

Van degene, die bij den heere cancelier sijn, heb ick nyemant gesproocken als alleen mons. Camerarius[1], die, naer mij dunckt, hier wat blijft. Hebbe oock geen gelegentheyt gehadt om yemant te spreecken, want hem niemant aen mij heeft geaddresseert; ende hoe heb ick personen, die ick van naem noch van qualiteyt niet en kenne, connen rechercheren? Waeromme sonderlynge dienstych soude sijn geweest, bijaldien hadde geoordeelt ick den heer rijxcancelier ofte yemant van de sijnen dienst hadde connen doen, mij te toonen, hoe ende waerin, ende deselve met een addresse daertoe dienende den wech daertoe hadde gebaent. Waerop in gelijcke occurrentiën soude dienen geleth. De schriften, daervan uEd. hadde vermaent[2], hadde ick bij de hant niet, ende is de Apologie van goeden druck niet te becommen om te presenteren.

Naer de defaite van de Spaensen bij de Fransoisen hebben wij geen tijdyngen, als dat die van Luyck beyde de legers toevoer doen. Off soodanyge nederlage bij de Spaensen, die hier gehouden wert op vijff duysent doden, acht hondert gevangenen, met verlies van 16 stucken geschut, 17 standaerts, 40 vaendelen, sonder acte van hostiliteyt sal werden geinterpretert (?) ende daer geen rupture wt sal volgen, twijfelen veelen. Maer het schijnt, dat ter wedersijden men alles dissimuleert, ende het Franse leger onder secours van desen staet off troupes van de gemisconteerde princen passeert. Ondertusschen wil men, dat wij geloven het een rupture is, want dat dienstych is om, volgens het eerste tractaet van Charnassé[3], geen gelt te geven ende ons vorder met het huys van Oostenrijck te engageren.

Men meent beyde de legers desen dach sullen coniungeren. Den viant versterckt hem op (he)t reviercken de Gete. Wt Duytslant verwachten sij in Brabant secours. Godt geve een goet succes van saecken.

Naer Rotterdam sal ick donderdach gaen, ten ware den heer Beaumont[4], die nu daer is, naer Zeelant, gelijck men hier meent, verreysde; want sonder sijne Ed. is niet raetsaem te beginnen.

De brieven van den xi hebben wij eerst over twee dagen ontfangen; die van den xviii sijn noch niet gecommen. Den wint continueert noch oost, soodat den heer cancelier over zee niet sal connen vertrecken; anders werden de scepen, daermede van Diepe is gecommen, veerdych gehouden.

Bidde om mijn gebiedenisse aen mijn suster.

Desen 28 May 1635.

UEd. dienstwillygen broeder
N. v. Reigersberg.

Adres: Mevrouw Mevrouw de Groot Tot Paris.

In dorso schreef Grotius: 28 aug. (*sic*) 1635 N. Reigersb.

1 Ludwig Camerarius, Zweeds gezant in Den Haag.
2 Zie no. 2084, p. 457 en nn. 2, 3, 4 en 5.
3 Hercule Girard, baron van Charnacé, Frans gezant in Den Haag; het bedoelde verdrag is van 15 april 1634.
4 Simon van Beaumont, pensionaris van Rotterdam, in welk ambt hij Grotius was opgevolgd.

2125. 1635 mei 30. Van Petter Spiring[1].

Mijn Heer,

Alsoo den ord.[en] post weder aenkommen ende daermede geene brieven van uE., twelck mij doet gelooven verrayst te sijn naer sijn Ex.[tie] de heer rijxcantz.[er][2] de plaetse, daer hij sijne may.[t][3] en cardinael[4] is gaen vinden, soo sall ick oock te korter wesen en alleen seggen, dat den 24 deser de gecommitterden van bayde croonen[5] dor interpositie van de mediateurs bijeen geweest sijn en ten aensien van de leale procedure van donk sijn de ambassadeurs van sijne may[t]. van Vranckrijck[6] met die van de Vereenigde Nederlanden[7] an dese sijde getreden, welcke tevoren niettegenstaende de hooghmoedicheyt van de Polen sooveele gebesogneert hebben, dat de coning[8] en croon Polen onse may[t]. vor coniginne[9] kennen en vor erffprincessin van Sweden beneffens alle toebehoorende landen intituleeren ende sullen sulcken woll gestipuleerd en intittulatiën met de procuratiën in handen van de mediateurs tot de principaele uytdragh van de saacke blijven berusten. En oversulckx sijn de onse int midden van de geaccompagneerde France en Hollantse gesanten de Polse, die dor den Engelsen ambassadeur[10] en marckgraff Sigismundt van Brandenborgh[11] geaccompagneert werden, tegemoet gegaen, alwaer int aborderen graff Peter Brahe[12] eene korte ende bondige oratie dede over den vrede met de affectie van dien. Daerop den Polsen grootcancelier[13] de antwoorde gaff, sij van haerentwegen in dieselvige natture hoewel sonder meynen geaffectionert waeren. En dit is de eerste comparatie malcander met behoorlijcke ceremoniën gesalueert te hebben.

Den oversten Hubalt[14] die onder den ceurvorst van Saxen[15] vor veltmarschalck gecommandeert heft, is nu overste sonder regiment in de statt Dansick, alwaer hij noch den titull van gouverneur ofte commandeur is dragende, hebbende bij de croon Sweden sijne hoogheyt generael mayor fortune en rijckdom gehaelt ende schijnt sulcken vergadert penninxken liever met een lanck gerust leven in de statt Dansick met deffensie achter de muuren te consume(ren) als met sijne oude heeren de muuren van haer vijanden te offenderen niet sonder aparencie, dat hij in Danzick soo woll als Budewels[16] in Connixberg tractement van de

1 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 13. Orig. eigenh. ondertek.
2 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 De Richelieu.
5 Zweden en Polen; vgl. no. 2104, p. 484 n. 3. De onderhandelaars aan Zweedse zijde waren: Herman Wrangel, Per Brahe, Axel Åkesson Natt och Dag, Johannes Nicodemi en Johan Oxenstierna.
6 De Franse delegatie stond onder leiding van Claude de Mesmes, graaf van Avaux.
7 Rochus van den Honaert, Andries Bicker en Joachim Andreae.
8 Wladislas VII (IV).
9 Christina.
10 Sir George Douglas.
11 Zie over hem no. 2053, p. 420 n. 4.
12 Per, graaf Brahe (†1680), Zweedse rijksraad.
13 Jacob Zadzik (†1642), van 1624 tot 1635 bisschop van Culm, van 1635 tot zijn dood bisschop van Krakow.
14 Christoph Hubald (ook Houwald of Honwalt) (†1661).
15 Johann Georg, keurvorst van Saksen.
16 Mij niet nader bekend.

coning van Polen ontfangt souckende naer alle aparencie Preuyssen onder de subjectie en regering van Creuysheeren te brengen, daervan sij in den almenack als refondateurs gerenomineert willen gestelt worden.

Hiermede eyndende blijve,
Mijn Heer,
UE.d.
Petter Spiering.

20/30 mayo 1635 Elbing.

Adres (met andere hand): Dem WollEdlen Vesten undt Groszachtbahrn Hernn Hugo Grotio, der Königl. M.tt und Cron Schweden Verordneten Extraortinari Ambassadeur an die Konigl. M.tt in Franckreich insonders geehrten Freundt. In Parisz.

In dorso schreef Grotius: 20/30 mey 1635 Spierink.

2126. 1635 mei 31. Van S. Johnson[1].

Excellentissime Legate, et Patrone mi incomparabilis,

Tuas accepi[2] et summa cum voluptate legi perlegique, sed conscius mihimet nihilominus de meritorum penuria, quae mihi abunde satis superque ascribere candidus amor tuus humaniori affectu praegnans dignatus est. Nec in tuis ad me solum cor tuum benevole aperuisti, sed tuis ad reverendissimum archiepiscopum[3] ab ipso thesauri instar habitis abundantius vota et desideria amica effudisti, sic enim literis perlectis mihi solatii magni loco referebat Illustrissimus praesul[4]; a quo antehac reciprocas accepisses, si gravia quaedam negotia non intervenissent. Hoc mihi, tibi suo nomine significare mandabat: Condignas igitur ab ipso gratias expectes, sed a me, qui persolvendo impar prorsus sum vel dictis vel factis, non alia tibi promitte quam quae cor et mens sincera te digna excogitare queat.

Quae hic cum in privatis tum in publicis agitantur, si grata fortassis tibi sint, non gravabor inserere. D. Rivius[5], advocatus regius, recens librum[6] de re non vulgari, scilicet, historiam rei navalis edidit et Dominus Seldenus[7], qui te, si ullum mortalium,

1 Hs. Leiden, coll. Pap. 2 Eigenh. oorspr. Antw. op no. 2092. Gedrukt *Ep. ex museo J. Brant*, p. 135. Betreffende schrijver, Samson Johnson, zie Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, pp. 193, 210 v., 370.
2 No. 2092.
3 William Laud; no. 2093.
4 De praesul was bij de Romeinen de voordanser van het priestercollege der Saliërs; hier is William Laud bedoeld.
5 Sir Thomas Ryves (1583 ?-1652), sedert 1623 advocatus regius.
6 *Historia Navalis Antiqua, lib. IV*. Apud R. Barker ... et Haered. J. Billii: Londini 1633.
7 John Selden (1584-1654), Engels jurist, een der veelzijdigste en geleerdste mannen van zijn tijd; zie over hem ook IV, p. 229 n. 2.

summo prosequitur honore, parat divulgationem libri, qui diu latuit de maris dominio[8], ex mandato principis[9] facit, nec tantum classe, sed

8 Het werk is in 1635 te Londen verschenen onder de titel: *Mare Clausum, seu de Dominio Maris libri duo.*

9 Jacobus I had reeds in 1618 een dergelijke opdracht verstrekt, doch het werk kwam toen niet tot uitgave; eerst in 1635, op instigatie van Karel I, nam Selden de arbeid weer op en zag het boek het licht.

calamo pugnare decretum esse videtur; classis ad praelium fere parata, sed liber nondum praelo datus.

D. Iunius[1], bibliothecarius regius, e cultoribus tuis non postremus in catena graeca super Iob edenda[2] totus est neque te celabo, cum literarum bonum aliqua ratione spectet, me codices manuscriptos non contemnendos, sed ut *θήραμα καλὸν* ex Germania advexisse. Habes hic designationem schedula[3] notatam; unum denique restat, de cuius notitia te maximopere gaudere certus scio.

D. Anstrutherus[4] iam exlegatus, si ita loqui licet, amplam satis fortunam nactus est naturae non regis dono, mortuo enim coniugis fratre[5] absque mascula prole possessiones et bona haereditaria in ipsam descendere.

Ulterius te a tuis negotiis non divellam.

Vale, vir incomparabilis, et me amare ne desiste, qui semper maneo

Tuus in omni officio paratissimus
cliens amicusque
Samsonus Iohnsonus.

Londini. XXI. Maii. St. v. MDCXXXV.

Si rescribis, Oxonii expectabo literas, hodie enim hinc discedo.

Adres: Illustrissimo et Clarissimo Viro Hugoni Grotio, Reginae regnique Suedici Legato, literarum facile Principiss. Lutetiam.

In dorso schreef Grotius: 21 Maii vet. st. 1635. Iohnsoon.

2127. [1635 eind mei.] Aan Rijngraaf Otto[6].

Monsieur,

J'ay esté à la cour principalement pour recommander les affaires, qui concernent vostre très illustre maison là où j'ay trouvé le roy[7], mons[r]. le cardinal[8] et messieurs les autres ministres de l'estat si biens desposez pour recognoistre les mérites et services d'icelles, que ie n'ay pas eu de peine pour obtenir la promesse d'escrire aux généraulx des armées du roy ce syre (?) que les biens que le roy et la couronne

1 Patrick Young; zie over hem p. 132 n. 3.
2 *Catena Graecorum Patrum in Beatvm Iob collectore Niceta Heracleae Metropolita ex dvobvs mss. Bibliothecae Bodleianae Codicibus, Graecè nunc primùm in lucem edita, & Latinè versa, Opera et Studio Patricii Ivnii Bibliothecarii Regii. Accessit ad calcem Textus Iobi στιχηρῶς, iuxta veram & germanam Septuaginta Seniorum interpretationem, Ex venerando Bibliothecae Regiae Ms. codice, & totius orbis antiquissimo, ac praestantissimo. Βασιλεῖ τ'ἀγαθῷ, ἀγαθῶν τε δοτῆρι. Londini Ex Typographio Regio MDCXXXVII.*
3 Ontbreekt.
4 Sir Robert Anstruther; zie over hem no. 2093, p. 468 n. 10.
5 Noch Anstruthers vrouw noch haar broer zijn mij bekend.
6 Copie (gedeelt.) Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1, p. 28. Gezien de aanhef ('J'ay esté à la cour ...') vergeleken met die van no. 2116 dd. 23 mei eveneens aan de Rijngraaf ('Avant que d'aller à la cour, à quoy ie suis tout prest ...') zal deze brief van kort na 23 mei 1635 zijn. Ik dateer hem daarom op eind mei.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 De Richelieu.

de Suède a donné tant à vous qu'à voz plus prochez fussent exemptes des pillages et logemens des gens de guerre. Mais pour ce que quelques affaires d'importance me rappeleront à Paris j'y ay laissé un des miens pour faire les devoirs continuels pour l'expédition desdictes lettres.

J'ay laissé le roy en très bonne santé et (?) vie (?) j'oye très grande à cause de la victoire obtenue par les mareschaulx de Chastillon et de Brezé[1] sur le prince Thomas[2] et les Espagnols dans les Ardennes. On croit qu'ils y sont demeurez six mille des ennemis, des François cinquante. Ils ont prix soixante drapeaux, seize canons, plusieurs personages de qualité et entre ceux-là le gouverneur de la citadelie d'Anvers[3].

1 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon, en Urbain Maillé, markies van Brezé; zie voor de vermelde overwinning no. 2122, p. 509 en n. 12 aldaar.
2 Tommaso Francesco van Savoye.
3 Emmanuel Pimentel, graaf van Feria (of Feira).

Bijlagen

Bijlage no. 1
Bij no. 1724
Concept van een brief aan de Staten van Holland en West-Friesland[1].

Grootmogende Heeren,

Sijnde gedwongen door eenige particuliere affairen ende de affectie tot mijne seer beiaerde ouders, die mij altijdt seer hebben bemint, soo ben ick nae de absentie van omtrent derthien jaren met voorweten ende goetvinden van S.M. van Vranckrijck[2] overgecomen in dese landen verhopende, dat niemant sulcx qualick soude duyden te minder, alsoo ick bij alle gelegenheydt in mijne absentie mijne dienstige genegentheyt tot dese landen ende insonderheyt tot Hollant ende Westvriesland, welcker hoocheyt, vrijheyt ende reputatie altijt t'naeste wit is geweest van mijne actiën ende geschriften, hebbe bethoont ende, soo ick occasie gehadt hadde, meerder gethoont soude hebben, soo oock, dat ick vele eerlicke conditiën om deselve consideratiën tot noch toe heb naegelaten te amplecteren ende alsnoch niet dan tot noodt mij zoude willen t'eenemael van mijn vaderland vervreemden.

Ick hoope daerom, dat Uwe Gr. Mog. all hetzelve naer haare wijsheyt overleggende in mij ten goeden sullen affnemen ende mij de eere doen van te vertrouwen, dat ick ben ende altijdt sooveel mij mogelick zal zijn sal soecken te blijven

Uwer Grootmog. getrouwe ende ootmoedige dienaar
H. de Groot.

Bijlage no. 2
Bij no. 1724
Concept door Johannes Wtenbogaert van een door Grotius in te dienen verzoekschrift[3].

Aen de Ed. Grootmog. Heeren Staten van Holl. ende Westvriesland.

Geeft met alle reverentie te kennen Hugo de Groot, dat hij bij de elff jaren uytlandich geweest sijnde ende hem onthouden hebbende in Vranckrijck - geduirende welcken tijdt hij aldaer alle occasie waergenomen heeft om den Staat deser [landen] ende d'ingesetenen vandien zijne dienstwillicheit te bewijsen - ende sich bewogen vindende om zijne bedroefde ende hoochbejaarde Vader ende moeder te besoecken, - die zeer verlangden om voor haer overlijden den suppliant te mogen spreecken -, herwaert overgecomen is, soo om hem in den voorsz. plicht tegen sijne ouderen te quiteren als op hoope, dat hij soude mogen de reste van sijn leven in sijn vaderland verblijven om sijne kinderen in 'tselve vorder eerlick ende nae 's lands wijse op te voeden.

Dan alsoo hij, suppliant, verstaet, dat dese sijne welgemeynde overcomst bij eenige leden van Uwe Ed. Gr. M. vergaderinge niet wel en werd genomen inter-

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. handschr., no. 319; van de hand van Johannes Wtenbogaert.
2 Lodewijk XIII.
3 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. handschr., no. 319; van de hand van Johannes Wtenbogaert. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 434.

preterende - soo het schijnt - sijne intentie anders als die in der waerheydt is, werd hij genootsaeckt hem te keeren tot Uwe Ed. Grootmog. deselve met eerbiedensheyt in consideratie stellende, dat hem, suppliant, sijne sware calamiteyten overgecomen zijn niet om eenige boosdaaden off schelmstucken, maer door civile dissensiën over 't beleydt van de regeringe van de lande, daerin hij als pensionaris der stadt Rotterdam ende gecommitteerde raedt van Uwe Ed. Gr. mog. werdt geemployeert ende hem gecomporteert heeft in alles tot goeder meyninge conform den last hem bij sijne principale gegeven.

Hoedanige dissensiën ende onlusten in andere aensienlicken republicken mede haer alsoo toegedragen hebbende eenige derselver haer niet qualick daermede hebben bevonden, dat de saacken tot stilte comende de gepasseerde ongemacken in vergetenheyt sijn gestelt ende gelaten.

Dienvolgende versoeckt hij, suppliant, seer reverentelick, dat Uwe Ed. Gr. mog. believen toe te staen, dat hij voorts in dit sijn vaderland hem mach blijven onthouden, daer hij trachten sal hem met de professie van sijne studiën onder Uwer Ed. Gr. m. regeringe tot derselver ende harer onderdanen dienst in stillicheyt ende gerustelick te genereren sonder dat Uwe Ed. Gr. mog. off eenige leden derselver van hem, suppliant, eenigen ondienst, moeyenisse ofte yet onaengenaems van hem hebben te verwachten.

Dit doende etc.

In margine: (onleesbaar).

In dorso: Concept van Request gestelt bij B.

Bijlage no. 3
Bij no. 1731
Dorsale aantekening van Nicolaes van Reigersberch bij de brief van Grotius dd. 19 januari 1632[1].

Broeder de Groot, den XIX Ianu. tot Amsterd. 1632.

Recepta den XX in Den Hage.

Laudat prudentiam van den burgemeester Vlamynck[2].
Edicta perpetua possunt abrogari;
privilegia ne irroganto;
placaten de futuris et universalibus negotiis.
Den conynck[3] heeft den hartoch van Lorraine[4] genomen in protectie.
Den paus[5] souckt den conynck te diverteren
yet te doen tegens het huys van Oostenrijck;
antwoord van den cardinael[6].

1 Voor hs. zie p. 10, n. 3.
2 Dierick de Vlaming van Oudtshoorn.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Karel IV van Lotharingen.
5 Urbanus VIII.
6 De Richelieu.

Bijlage no. 4
Bij no. 1731
Extract uit de resolutie van de Vroedschap van Delft[1] dd. 13 januari 1632.

Den 13^{en} Januar: 1632.

Wesende gedaen rapport van 't gebesoigneerde in de saecke van Mr. Hugo de Groot ende de swarigheden daerop ter vergaderinghe bij eenige van de leden gemoveert, hebben de Veertigen ende Vroetschappen naer rijp overlegh van saecken de gedeputeerde gelast te blijven onder de saghste, facylste ende moderaetste advysen ende oock te helpen procureren ende voorslaen middelen ten eynde de voorñ. De Groot hier te lande moge blijven in ruste, vrede ende stilheyt.

In dorso met andere - latere - hand: 1631 Req. ouders H. de Gr.

Bijlage no. 5
Jan de Groot en Aleida van Overschie aan de staten van Holland[2] dd. [1634 na 22 oktober].

Aen de Ed. Groot Mog. Heeren de Staten van Holland ende Westvryesland

Geven reverentelijck te kennen Mr Johan de Groot ende Alyt Overschye, echte luyden, hoe dat hij suppliant gecomen zijnde tot den tachtichsten jaer sijns ouderdoms jegenwoordelijck veel met een groote ende periculeuse swacheyt werd aengetast ende dat sij suppliant nu over de vyer ende seventich jaren oud zijnde over eenige jaren met blindheyt is besocht, ende alsoo midsdyen sijluyden supplianten dagelijcx nyet anders en verwachten en hebben als de doot, waermede haer de loop der natuyr ende des doots voorboden eerstdaechs zijn dreygende ende allebeyde voor haer overlijden grotelijcx verlangen ende ernstelijck begeren ook om eenige haer particuliere saecken nodich hebben te spreecken met Mr. Hugo de Groot haren oudsten soon, jegenwoordelijck buytenslands zijnde, ende dat henluyden mids de voors. redenen onmogelijck is na den voorn. haren soon toe te reysen, maer dat de voors. haren soon hem herrewaerts over soude moeten vervoegen, Soo versoecken sijluyden supplianten onder reverentie als voren, dat U Edd. Groot Mog. gelyeven goet te vinden het overcomen van den voors. haren soon in dese landen. Dit doende etc.

1 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII, no. 20.

2 Volgens Beresteyn, *Bijdr. tot de Geneal. van het Geslacht De Groot*, p. 13 werd Mr. Jan de Groot geboren op 8 maart 1554, zodat het verzoekschrift in 1634 geschreven moet zijn. Hiermede klopt echter niet de opgave van de leeftijd van zijn vrouw. Zij werd (Beresteyn, *ibid.*) op 22 oktober 1561 geboren, hetgeen betekent, dat het verzoek van na 22 oktober 1635 zou moeten zijn. Dit is echter niet aan te nemen, daar in 1635 Grotius' gezantschap in dienst van Zweden een verzoek als het onderhavige hoogst onwaarschijnlijk maakt. Ik neem dus aan, dat het in 1634 geschreven is, ev. kort na 22 oktober. Copie Amsterdam, U.B., coll. RK., R 19a.

Bijlage no. 6
Brief van A. Oxenstierna aan Lodewijk XIII[1] dd. 6 januari 1635.

Serenissime ac Potentissime Rex,

Domine clementissime,

Quo magis constet de amico gratoque animo clementissimae Reginae meae[2] rectorumque regni Sueciae[3] pro hactenus praestito amico affectu ac benevolentia ac meo quoque pro Maiestatis Vestrae in me favente benignitate atque magis ac magis occasio detur eidem Vestrae Maiestati perstandi in tam amica ac benigna voluntate, e re existimavi legatum Suae Regiae Maiestatis Reginae meae regnique nomine ea potestate mihi concessa mittere magnificum et nobilem Dominum Hugonem Grotium dictae Suae Regiae Mai. consiliarium, quem multas ob causas acceptum fore Regiae Mai. Vestrae confido, rogoque, ut ei tanquam mihi aut ipsis regni Suedici rectoribus fidem habeat Vestra Maiestas amicoque in Reginam regnumque Sueciae animo, in me benevolente, audiat ea, quae nomine nostro dicturus sit et quae pro horum temporum ratione ostendenda habeat[4] Vestrae Maiestati.

Illud spondere possum clementissimae meae Reginae rectoribusque regnoque Sueciae nunquam defore gratum mihique addictum et obsequentem in Majestatem Vestram animum neque passuros ullas abire occasiones, quibus id demonstrari possit.

Quas exspectans Deum precabor, Rex Potentissime, ut paterna cura tueatur vitam, incolumitatem ac solium Vestrae Maiestatis, quippe qui sim haberique semper cupiam.

S.ae Regiae Majestatis Vestrae

Dabam Moguntiaci,
die XXVII Decembris
Anno MDCXXXIV.

Humillimus et obsequentissimus servitor
Axelius Oxenstierna m.p.

Adres: Serenissimo ac Potentissimo Principi et Domino Domino Ludovico XIII, Franciae et Navarrae Regi Christianissimo Domino Clementissimo.

In dorso van de copie met de hand van Grotius: 27 dec. 1634 Literae ad Regem Cancellarii.

1 Hs. Parijs, Aff. Étr. Suède 3, no. 292. Eigenh. ondertek. Copie Den Haag, KB., coll. Corn. de Gr. no. IV 13b. Blijkens de dorsale notitie van de hand van Grotius was het afschrift voor hem bedoeld. Oxenstierna's datering is in oude stijl.
2 Christina van Zweden.
3 Zie voor hun namen no. 1964, p. 297 n. 2.
4 De copie heeft de lezing ‘habebit’.

Bijlage no. 7
Brief van A. Oxenstierna aan P. Seguier[1] dd. 6 januari 1635.

Illustrissime Domine,

Cum hoc tempore nomine clementissimae meae Reginae[2] Regnique Sueciae Legatum ex potestate mihi credita mittam ad Regem Christianissimum[3] Magnificum et Nobilem Dominum Hugonem Grotium dictae suae Regiae Majestatis consiliarium eique negotia non exigui momenti commiserim, eodem nomine ac meo peculiari rogandum obnixe existimavi Illustrissimam Dominationem Vestram eadem ut negotia Legatumque commendatum sibi habeat proque maximis virtutibus suis, quibus testimonium non Gallia tantum, sed omnes gentes praebent, et pro singulari auctoritate, qua apud Regem Christianissimum regnumque pollet, det operam, ut clementissimae meae Reginae Regnoque Sueciae amicitia tanti Regis, mihi vero ejusdem favor ac benignitas constent et augescant.

Pro quo beneficio et clementissimae meae Reginae Regnique perpetuam Vestrae Illustrissimae Dominationi amicitiam et quaecunque a me speciatim proficisci possunt officia polliceor.

Quibus Illustrissimam Dominationem Vestram ad prosperrima quaevis Deo diligentissime commendo.

Dabam Moguntiaci,
die XXVII Decembris
MDC.XXXIV.
Illustrissime etc.

In margine boven aan de brief (met andere hand): Domino de Seguier et mutatis mutandis ad coeteros.

Bijlage no. 8
Bij no. 2016
Extract uytter register der resolutiën van de Ho. Mog. Heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden.

Sabbathi den x^{es} Februarii 1635[4].

Ten ij^{en}, dat de gemelte heeren Gesanten[5] bij derselver voorsz. bryeff van den xxvj^{en} Januarii voorn. schrijven, dat de heer de Groot alle dagen tot Parijs verwacht werd in qualiteyt als ambassadeur van den Croone Sweden ende dat sij versoucken gelast te mogen werden, hoe deselve haer in de visiten, communica tiën ende andersints met ende nevens denselven sullen hebben te dragen, waerop gedelibereert zijnde, is opgehouden.

1 Copie Stockholm, RA., Gallica, Bref till legaten Hugo Grotius. Over Pierre Seguier zie no. 1821, p. 103 n. 4.
2 Christina van Zweden.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Voor gegevens het hs. betreffende zie no. 2016 p. 371 n. 16.
5 Zie no. 2016. p. 372 en n. 2 aldaar.

Bijlage No. 9.
Bij no. 2058.
Verslag van een onderhoud[1] tussen de Zweedse Rijkskanselier Axel Oxenstierna en Manasse de Pas, Markies van Feuquieres[2].

Discursus inter me et Feuquirium habitus Wormatiae d. 21 martii 1635.

Feuquirius discedenti mihi Wormatia referebat ad se a rege[3] perscriptum mirari Suam M.[tem] Grotium nulla accepisse mandata de tradendo Benfeldio; id enim illum negasse.

Respondi me dedisse mandata nec credere ipsum id simpliciter negasse, sed incipere tractatus a traditione Benfeldii, id esse contra officium prudentis mandatarii. Me ex litteris eiusdem[4] intellexisse nihil cum illo adhuc actum esse ulla de re, nisi quod pater Josephus[5] et Boutillierius[6] cum eodem veluti privatim essent locuti de pactis Parisiensibus[7] recipiendis, et super eo negotio varios incidisse discursus, sed nihil ulterius actum esse. Quod a. illico Benfeldium tradi noluerim, nisi prius convenerit de rebus majoris momenti, neminem mirari posse, cum illud facile sit caput hypothecae regni Sueciae a statibus confoederatis firmatae atque ideo, nisi nobis constet, qua ratione satisfieri nobis debeat, illud jure cedere nos non posse.

Quaerebat a me, quid pro securitate nostra repeteremus.

Respondi Grotium illa habere in mandatis, sed promovendi negocii causa me velle ipsi aperire ea, quae essent maximi momenti: 1. ut rex promittat se bello non destiturum, priusquam aut per arma aut tractatus pacis reginae[8] regnoque Sueciae satisfieret; 2. ut interea temporis conservaremur in possessione Mogunciae ac Wormatiensis archi- et episcopatuum atque caeterorum bonorum nobis Heilbronnensi foedere[9] relictorum in hisce 4 circulis jure hypothecae, tum Magdeburgensis, Halberstadensis et Osnaburgensis et aliorum bonorum nobis jure hypothecae relictorum, donec de satisfactione nobiscum convenisset; 3. ut subsidium anni 1632 mensis novembris adhuc restans nobis solvatur; 4. ut certa pecuniae summa pro sustinendis belli gravis sumptibus ex foedere annuatim solveatur aut, si bellum regi Galliae apertum exarserit cum Ferdinando[10], ut subsidii quantitas describeatur; 5. ut Benfeldium, si sit e manibus regis Galliae dimittendum, aut Argentinensibus tradatur aut solo aequetur cum condicione de non reaedificando; 6. ut commercia transeuntia terra aut per amnem non onerentur

1 Gedrukt *Oxenst. Skrifter* 1, XIII, p. 238; op drie punten verbeterd.
2 Over De Feuquières zie no. 1960, p. 290 n. 2.
3 Lodewijk XIII.
4 No. 2012 dd. 5/15 maart.
5 Over père Joseph zie no. 1975, p. 309 n. 12.
6 Léon le Bouthillier de Chavigny, Frans staats-secretaris; zie over hem III, p. 302 n. 12.
7 Het tussen Frankrijk en Zweden op 1 november 1634 te Parijs gesloten verdrag lag de Zweedse rijkskanselier tamelijk zwaar op de maag.
8 Christina van Zweden.
9 Van 1633; vgl. no. 1947, p. 271 n. 4.
10 De Duitse keizer Ferdinand II.

majoribus quam consuevere sub archiducibus vectigalibus cuiuscunque nominis; 7. ut tormenta bellica cum caetero annonae ac pulveris tormentarii bellique provisu aut inde deferantur aut pro iis satisfactio fiat. Caetera minoris esse momenti, de quibus me non dubitare, quin facile possit convenire. In quibus, si mihi esset satisfactum, habere Grotium mandata de eo paciscendi.

Respondebat regem suum primam condicionem non recusaturum, modo non ad praestationem, sed ad curam et operam obligaretur. De secunda jam esse a rege constitutum, quoad Moguntiam et Wormatiam; nec dubitare se de caeteris in Saxonia occupatis locis, modo horum generalis mentio fiat sub nomine possessorum aut bello occupatorum. 3: Solutionem restantis subsidii anno 632 regem promisisse nec se defuturum consiliis hortatibusque. 4: Ad quartam nihil se posse promittere, ita tamen regem existimare multum se conferre emolumenti rebus patriae meae, si se patiatur involvi bello Hispanico. Ad sequentes 5, 6, 7 condiciones veluti sibi antehac inauditas non habere se quod respondeat, sed cuncta fideliter relaturum.

Addebat se habere in mandatis mecum statuere, sed potius rejicere id negocium in Grotium, cui etiam ego acquiescendum judicabam.

Atque ita fuit pro tempore discessum.

Bijlage no. 10
Bij no. 2111

Registers

1. Lijst van geraadpleegde werken.

In deel III en IV vermelde werken, die ook voor deel V werden geraadpleegd, zijn niet opnieuw opgenomen.

Adler, Ada - Svidae Lexicon edidit Ada Adler Lexicographi Graeci Recogniti et Apparatv critico instrvcti Volumen I: Svidae Lexicon Pars I Lipsiae In Aedibvs B, G. Tevbneri MCMXXVIII.

Adriaanse, J. - Gedenkboek der Hulstersche Stede 1180-1930 Beelden uit het Verleden van Hulst en zijn Ambacht Een reeks historische Schetsen, uit de laatste acht eeuwen, tot een gedenkboek vereenigd bij gelegenheid der Hulstersche feesten van 1930 door J. Adriaanse Archivaris van de Gemeente Hulst met tal van platen en kaarten verlucht Oorspronkelijke Uitgave van de Hulstersche Feestcommissie 1930 Uitgeversbedrijf 'De Spieghel', Amsterdam.

Aitzema, Lieuwe van - Saken van Staet en Oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. Beginnende met het Jaer 1633, ende eyndigende met het Jaer 1644. Tweede Deel. In 'sGravenhage, By Johan Veely, Johan Tongerloo, ende Jasper Doll, Boeckverkoopers, Anno 1669.

Algemeen Nederlandsch Familieblad - Orgaan van de Vereeniging het Nederlandsche Familie Archief 1883 no. 11.

Allard, H.J. - Johannes Arnoldi Corvinus † 1650 (Jan Arentz. Ravens.) in: Studien op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig gebied. Nieuwe Reeks. Vier en twintigste Jaargang Zeven en dertigste Deel. Utrecht, P.W. van de Weyer 1891.

Amann, É. - Silvestre Ier (saint) in: Dict. Théol. Cath. XIV.

Anderson, W.B. - Sidonius Poems and Letters with an English translation, Introduction, and notes by - in two volumes I Poems, Letters, Books I-II the Loeb Classical Library London-Cambridge, Massachusetts MCMXXXVI.

Anthologia Graeca - cum versione Latina Hugonis Grotii edita ab Hieronymo de Bosch. Ultrajecti e typographia B. Wild & J. Altheer, MDCCXCV-MDCCCXXII. Tomus IV volumen I Hieronymi de Bosch observationes et notae in Anthologiam Graecam, quibus accedunt Cl. Salmasii notae ineditae. Ultrajecti e typographia B. Wild et J. Altheer, MDCCCX.

Antwerpsch Archievenblad - uitgegeven op last van het Gemeente-Bestuur door P. Génard, Archivaris. Zesde deel. Antwerpen, Drukkerij Guil. van Merlen, Groote Pietar Potstraat, 24.

Bulletin des Archives d' Anvers, publié par ordre de l' Administration Communale par P. Génard, Archiviste. Tome Sixième. Anvers, Imprimerie Guil. van Merlen, Grande rue Pierre Pot, 24.

id. Veertiende deel, Antwerpen. Drukkerij Wed. De Backer, Zirkstraat, 35. Tome quatorzième. Anvers, Imprimerie Veuve De Backer, Rue Zirk, 35.

[Arckenholtz, (J.)] - Mémoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'eclaircissement à l'histoire de son règne et principalement de sa vie privée, et aux événemens de l'histoire de son tems civile et litéraire: suivis de deux ouvrages de cette savante princesse, qui n'ont jamais été imprimés. Le tout fondé sur ses lettres, & recueilli des Historiens & des Monumens les plus Authentiques, tant manuscrits qu'imprimés, accompagné de Remarques Historiques, Politiques, Critiques & Litéraires; avec des Médailles & un Appendice de Pièces Justificatives ou Instructives. I-IV. A Amsterdam et A Leipzig, Chez Pierre Mortier, Libraire, MDCCLI-MDCCLX.
Aristoteles - zie Rackham M.A., H.
Augustini S. - Hipponensis Episcopi De civitate Dei Libri XXII, in duos tomos divisi, ex vetustissimis MSS. exemplaribus emendati, juxta novissimam editionem Coloniensem. Accedunt Commentarii eruditi, & integri quidem, Joann. Ludov. Vivis Hispal. ac Leonh. Coquei Aurelianensis. Cum Indice gemino, altero Locorum Sc. S. altero rerum ac verborum locupletissimo. Francof. ac Hamburgi. Sumtibus Zachariae Hertelii A. MDCLXI I.
Auktionskatalog - Autographen aus der Sammlung Karl Geigy-Hagenbach und anderem Besitz. Haus der Bücher, Basel - J.A. Stargardt, Marburg (Auktion am 30. und 31. Mai 1961 in Marburg).
Aurelius, Petrus - Opera Petri Avrelii theologi Iussu et impensis Cleri Gallicani denuo in lucem edita, in tres tomos distributa Tomvs secvndvs. Parisiis Exendebat Antonius Vitré, Regis, Reginae Regentis & Cleri Gallicani Typographus M.DC.XLVI.

Babbit, Frank Cole - Plutarch Moralia with an English translation by - in fourteen volumes II The Loeb Classical Library London-New York MCMXXVIII.
Bakhuizen van den Brink, Dr. R.C. - Isaac Le Maire in: De Gids Negen en twintigste Jaargang. Vierde Serie. Derde Jaargang, 1865. Vierde Deel. Amsterdam, 1865.
Bareille, G. - Confirmation d'après les pères grecs et latins in: Dict. Théol. Cath. III.
Barlaeus, Caspar - Casparis Barlaei Med. Doct. ac Philosophiae in ill. Amstel. Gymnasio dum viveret Professoris Epistolarum Liber. Amstelodami Apud Johannem Blaeu MDCLXVII.
Basore, John W. Ph. D. - Seneca, Moral Essays with an English translation. In three volumes I The Loeb Classical Library London-New York MCMXXVIII.
Baudet, P.J.H. - Leven en Werken van Willem Jansz. Blaeu. Uitgegeven door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Met Portret en drie Platen.
Idem, Naschrift op: Leven en Werken van W. J^{z}. Blaeu. Utrecht, C. van der Post Jr. uitgever van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap 1871.
Bauer, H. en J. Albrecht - Stammbaum der Familie Hohenlohe 1182-1853 1856/'57.
Baumann, Evert Dirk - Johan van Beverwijck in Leven en Werken geschetst. Diss. Amsterdam. Dordrecht 1910.
Bayle, Mr. Pierre - Dictionnaire historique et critique. Cinquième édition, revue, corrigée, et augmentée. Avec la vie de l'auteur, par Mr. Des Maizeaux. Tome second A Amsterdam, A Leiden, A La Haye, A Utrecht, MDCCXL.

תיבותכו מיאיבנ הרות - Biblia Hebraica adjuvantibus W. Baumgartner, G. Beer, J. Begrich, J.A. Berver, F. Buhl, J. Hemper, F. Horst, M. Noth, O. Prochsch, G. Quell, Th. H. Robinson, W. Rudolph, H.H. Schaeder edidit Rud. Kittel Textum Masoreticum curavit P. Kahle.
Editionem septimam auxerunt et emendaverunt A. Alt et O. Eissfeldt.
Editio octava emendata typis editionis septimae expressa. Privilegierte Württembergische Bibelanstalt Stuttgart [1952)].
Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V Pont. Max. - iussu recognita et Clementis VIII auctoritate edita editio amendatissima apparatu critico instructa cura et studio Monachorum Abbatiae Pontificiae Sancti Hieronymi in Urbe Ordinis Sancti Benedicti. Marietti S. Sedis Apostolicae Typographi ac Editores [Romae 1959].
Bibliotheca - Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant. Irenopoli 1656.
Biographie Universelle - ou dictionnaire de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes; depuis le commencement du monde jusqu'à ce jour; d'après la Biographie universelle ancienne et moderne de Michaud; la Biographie universelle historique de Weiss; l'Encyclopédie nouvelle; le Dictionnaire de la Conversation; l'Art de vérifier les dates, etc. etc.; édition augmentée de vingt mille articles. Par une société de gens des lettres. Bruxelles, 1843-1847.
Biographiskt Lexicon öfver Namnkunnige - Svenska Män. Upsala Palmblad, Sebell & C. Örebro, N.M. Lindh, 1835-1857.
Birt, Th. - Clavdii Clavdiani Carmina Accedit Appendix vel spvria vel svspecta continens in: Monumenta Germaniae historica Inde ab Anno Christi Qvingentesimo vsqve ad Annvm Millesimvm et Qvingentesimvm edidit Societas aperiendis Fontibvs Rervm Germanicarvm Medii Aevi. Avctorvm Antiqvissimorvm Tomvs X. Berolini Apvd Weidmannos MDCCCXCII.
Blok, Prof. Dr. P.J. - Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Derde, Herziene druk Tweede Deel A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij Leiden [1924].
Boer, Michael Georg de - Die Friedensunterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden in den Jahren 1632 und 1633. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Philosophischen Doktorwürde an der Ruprecht-Karls-Universität zu Heidelberg. P. Noordhoff 1898 Groningen.
Bonaventure de Saint Amable, Carme Dechaussé - La Vie de S. Martial ou Défense de l'Apostolat de S. Martial & autres, contre les critiques de ce temps. Vol. I. Clermont 1676.
Boor, Carolus - Excerpta Historica iussu Imp. Porphyrogeniti confecta ediderunt U. Ph. Boissevain C. de Boor Th. Buttner-Wobst Volumen I Excerpta de Legationibus edidit Carolus Boor Pars II Excerpta de Legationibus Gentium ad Romanos Berolini Apud Weidmannos MCMIII.
Bor, Pieter Christiaensz. - Oorsprongk, Begin, en Vervolgh der Nederlandsche Oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden; beginnende Met d'opdracht der selve Landen, gedaen by Keyser Karel den Vijfden, aen sijnen Soon Konink Philippus van Spanjen, en eindigende met het einde van 't jaer MDC, Waerachtelijk en onpartijdelijk beschreven door Pieter Bor Christiaensz: In XXXVII Boeken, en IV Stukken verdeelt. Verciert met verscheide Afbeeldingen van vermaerde Mannen en Printen der voornaemste Geschiedenissen: voorts met een Byvoeghsel van authentyke Stukken En nieuwe Registers vermeerdert. Het eerste stuk. t'Amsterdam, By de Weduwe

van Joannes van Someren, Abraham Wolfgangk, Hendrick en Dirck Boom. 1679.

Bosch, Hieronymus de - zie Anthologia Graeca.
Boyé, André-Jean - Notes sur Jean Faure in: Études d'Histoire du droit prive offertes à Pierre Petot, Librairie générale de droit et de jurisprudence. Éditions Montchrestien Jurisprudence Dalloz - Librairie du Recueil Sirey 1959.
Brakel, Mr. Dr. S. van - De Hollandsche Handelscompagnieën der Zeventiende Eeuw Hun Ontstaan - Hunne Inrichting 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1908.
Brandt's G. - Leven van Vondel, met eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Dr. Eelco Verwijs. Tweede druk bewerkt door Dr. J. Hoeksma. Amsterdam. 1905, A. Versluys.
Brederode, J.J. van - Het geslacht van Brederode. Eene Historische Familiestudie, 1869 (Niet in den Handel.).
British Museum - General Catalogue of Printed Books Published by the Trustees of the British Museum London 1960-1965 (vol. 1-187 Periodical R-Petraq).
Butler M.A., H.E. - Propertius with an English translation by - The Loeb Classical Library London-New York MCMXXIX.
Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht - Vier en twintigste deel. Amsterdam, Johannes Muller, 1903.
Bijlsma, Mr. R. - Het Bedrijf van de Magellaensche Compagnie in: Rotterdamsch Jaarboekje Redacteur Dr. E. Wiersum Gemeente-Archivaris. Tweede Reeks Vijfde Jaargang 1917 Rotterdam MCMXVII W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij.

Caesar C.J. - Bellum Alexandrinum, zie Way M.A., A.G.
Calendar of State Papers and Manuscripts - Relating to English Affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy. Vol. XI 1607-1610. Edited by Horatio F. Brown. Published by the authority of the Lords Commissioners of His Majesty's Treasury under the direction of the master of the rolls. London: printed for His Majesty's Stationary Office, by Mackie and Co. LD. 1904.
Casauboni, Merici Isaaci Filii - Ad Viros Eruditos Epistolae Selectae in: Isaaci Casauboni Epistolae, insertis ad easdem Responsionibus, quotquot hactenus reperiri potuerunt, secundum seriem temporis accuratè digestae. Accedunt huic tertiae editioni, praeter trecentas ineditas epistolas, Isaaci Casauboni vita, ejusdem dedicationes, praefationes, prolegomena, poemata, fragmentum de libertate ecclesiastica. Item Merici Casauboni, I.F. Epistolae, dedicationes, praefationes, prolegomena, et tractatus quidam rariores. Curante Theodoro Janson. ab Almeloveen. Roterodami, Typis Casparis Fritsch et Michaelis Böhm, MDCCIX.
Caselius, Johannes - zie Dransfeld, Justus von.
Catalogue de la Collection importante de Lettres autographes et de Documents historiques en manuscrit formée par M.-A.G. de Visser, á La Haye. Ou provenant de diverses successions comme de celle du Professeur F.J. Stamkart, etc. Amssterdam, Frederik Muller & Co. 1882.
Catalogue d'une splendide collection de Lettres Autographes et de Documents Historiques et Littéraires provenant de la succession de Johannes van Vollenhoven Chapelain du

Stadhouder Guillaume III. roi d'Angleterre - poète hollandais célèbre, (1632-1708). Leide E.J. Brill, - Burgersdijk & Niermans 1894.
Catalogue Général des Livres Imprimés de la Bibliothèque Nationale - Auteurs I - CLXXXIX Tibulle - Tissonière (Ouvrages publiés avant 1960). Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts. Paris, Imprimerie Nationale MDCCCXCVII-MDCCCCLXIII.
Catalogus Universalis - Hoc est: Designatio omnium Librorum, qui hisce Nundinis Autumnalibus Francofurtensibus & Lipsiensibus ab Anno 1634. vel novi vel emendatiores & auctiores prodierunt. Verzeichnüsz aller Bücher, so zu Franckfurt in der Herbstmesz vnd Leipsigischen Michaelis Marckt, dieses jetzigen 1634 Jahrs, entweder gantz new, oder sonsten verbessert, wiederumb auffgeleget vnd gedruckt worden sind, auch in Gottfried Grossens vnd Henning finden. Cum gratia & Privilegio Serenissimi Electoris Saxon. Leipsig, In verlegung Gottfried Grossens Buchhändlers, Gedruckt bey Abraham Lambergs Sel. nachgelassenen Erben.
Catullus - A commentary by C.J. Fordyce Oxford At the Clarendon Press 1961.
Catullus - zie ook s.v. Tibullus.
Christian, Kong den Fjerdes Egenhaendige Breve - Udgivne ved C.F. Bricka og J.A. Fridericia af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 3. Bind. 1632-1635 1ste Hefte 1632-1633. Kjøbenhavn. Forlagt af Rudolph Klein. 1878.
Cicero - Ad Familiares, zie Glynn Williams M.A., W.
Claudianus, Claudius - De Consulatu Stilichonis, zie Platnauer, Maurice.
Cocceji, Johannis SS. Th. Doct. ac Prof. in Acad. Lugd. Batava - Opera Omnia Theologica, Exegetica, Didactica, Polemica, Philologica; divisa in decem volumina. Editio Tertia auctior & emendatior. Tomus Nonus. Amstelodami, Ex Typographia P. & J. Blaev, Prostant apud Janssonio-Waesbergios, Boom & Goethals. MDCCI.
Colenbrander, H.T. - Willem van Oranje in De Gids. Zeven en negentigste Jaargang 1933 Eerste deel Amsterdam P.N. van Kampen & Zoon N.V. 1933, p. 3 vv.
Colomiès, Paul - Bibliothèque choisie. Seconde édition revue et augmentée. Amsterdam, George Gallet 1699.
Colonna, P. - I Colonna dalle origini all' inizio del secolo XIX. Roma 1927.
Columnensium procerum Icones et memoriae. Roma z.j.
Compte Rendu - des séances de la Commission Royale d'Histoire, ou Recueil de ses bulletins. Quatrième Série. Tome deuxième. Bruxelles, 1875.
Concordantie op den Bijbel - In de nieuwe vertaling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap samengesteld onder toezicht van Prof. Dr. W.H. Gispen en Prof. Dr. H.N. Ridderbos. Nieuwe Testament. J.H. Kok N.V. Kampen 1954.
Cooper, Lane - A concordance to the works of Horace Published by the Carnegie Institution of Washington Washington, 1916.
Corpus Iuris Civilis - Editio Stereotypa Volumen secundum Codex Iustinianus recognovit Paulus Krueger Berolini Apud Weidmannos MDCCCLXXVII.

Crabbe, Petrus - Concilia omnia, tam Generalia, quam particularia, ab apostolorum temporibus in hunc usque diem a sanctissimis patribus celebrata, et quorum acta literis mandata, ex vetustissimis diversarum regionum bibliothecis haberi potuere T. I Petrus Quentel Coloniae 1538.
Crellii, Joannis, Franci - (Operum Tomus primus d.i.) Opera omnia exegetica. Sive ejus in plerosque Novi Testamenti Libros Commentarii. Maximam partem hactenus inediti. In duos tomos distincti Quorum Catalogum versa pagina exhibet. Additi sunt duo indices copiosissimi, quorum prior est rerum & verborum, Phrasiumque Sacrae Scripturae memorabilium. Alter locorum Sacrae Scripturae in hoc opere explicatorum, vel cursim tantum illustratorum.

Eleutheropoli. Sumptibus Irenici Philatethii. Post annum Domini 1656. I.
Cunaei, Petri - Eloquentiae & Juris Romani quondam in Academia Batava Professoris, & Doctorum Virorum ad eumdem Epistolae. Quibus accedit Oratio In obitum Bonaventurae Vulcanii. Nunc primum editae cura Petri Burmanni. Leidae, Apud Petrum van der Aa, Typographi Urbis & Academiae. MDCCXXV.
Cuvelier, Joseph-Lefèvre, Joseph - Correspondance de la Cour d'Espagne sur les Affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle.
Recueil commencé par Henri Lonchay (†) et continué par Joseph Cuvelier avec la collaboration de Joseph Lefèvre.
Tome III Précis de la Correspondance de Philippe IV (1633-1647).
Bruxelles Maurice Lamertin, Libraire-Editeur 58-62 rue de Coudenberg. 1930.

Dam, Pieter van - Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie. Zie Stapel, Dr. F.W.
Denzinger, Henrici - Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum. Quod post Clementem Bannwart et Ioannem B. Umberg S.I. denuo edidit Carolus Rahner S.I. Editio 31 Herder Barcinone - Friburgi Brisg. - Romae MCMLVII.
Dictionnaire de la Noblesse - contenant les Généalogies, l'Histoire & la Chronologie des Familles Nobles de France, l'explication de leurs armes, & l'état des grandes Terres du Royaume aujourd'hui possédées à titre de Principautés, Duchés, Marquisats, Comtés, Vicomtés, Baronnies, & c. soit par création, par héritages, alliances, donations, substitutions, mutations, achats, au autrement. On a joint à ce Dictionnaire le Tableau Généalogique, Historique, des Maisons Souveraines de l'Europe, & une Notice des Familles étrangères, les plus anciennes, les plus nobles & les plus illustres. Et à la fin de chaque Volume ou de chaque Lettre, on trouvera les Noms & Armes des Familles Nobles sur lesquelles on n'a point reçu de Mémoires. Seconde Édition. Tome I-XII. A Paris, chez La Veuve Duchesne, Libraire, rue Saint-Jacques, au Temple du Goût. Et l'auteur, rue Saint-André-des-Arcs, entre l'Hôtel d'Hollande, & la rue des Grand-Augustins. M.DCC.LXX - M.DCC.LXXVIII. Vanaf t. VI i.p.v. La Veuve ... chez Antoine Boudet, Libraire-Imprimeur du Roi, rue Saint-Jacques.
Dictionnaire d'Histoire et de Géographic ecclésiastiques - commencé sous la direction de Mgr. Alfred Baudrillart continué par A. De Meyer et Ét. Van Cauwenbergh. Avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs I-XIV (-Eger) Paris, Leouzey et Ané 1912-1960.
Dictionnaire Historique et Biographique de la Suisse - publié avec la recommandation de la Société Générale Suisse d'Histoire et sous la direction de Victor Attinger, Marcel Godet, Henri Türler avec de nombreux collaborateurs de tous les cantons illustré de cartes et de nombreuses

reproductions d'anciens documents dans le texte et hors texte. Neuchatel 1921-1933.

Diodorus Siculus - zie Boor, Carolus.
Doorninck, P.N. van - Geldersche Kronieken. Werken, uitgegeven door Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht. No. 5. Eerste aflevering. Arnhem, P. Gouda Quint. 1904.
Dransfeld, Justus von - Opus Epistolicum, Exhibens Joannis Caselii Epistolas ad Principes, Nobiles, Viros Celebres, Propinquos, Cives ac Familiares, In Fuchtiana & Vagetiana Editionibus non comparentes; Ex ipsius Autoris Adversariis & Manuscriptis maximam partem adornatum, et in XVI Libros descriptum; Accurante Justo à Dransfeld. Praemissa est Herm. Conringii Epistola de Scriptis Caselianis, & annexa Lucubratiuncula De artificio, & inprimis Charactere epistolico ex Autoris Phalereo deprompta. Francofvrti, Sumptibus Bartholdi Fuhrmanni, Bibliopolae Osterodani. Anno 1687.
Duff, J. Wight and Arnold M. Duff - Publilius Syrus Minor Latin Poets with introductions and English translations by - The Loeb Classical Library London-Cambridge, Massachusetts MCMXXXV.
Düll, Rudolf - Das Zwölftafelgesetz. Verlag Heimeran, München 1959.
Dyserinck, H. - De Militaire Gouverneurs van Maastricht, 1567-1794 in: Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg à Maestricht. Tome XLVIII. Nouvelle série tome XXVIII 1912. Maestricht 1912.

Eekhof, A. - Grotiana in Noord-Amerika in: Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis Nieuwe Serie Deel XVII, 's-Gravenhage 1924.
Enno van Gelder, H.A. - Het streven van Prins Willem van Oranje 1568-1572 in De Gids Zeven en negentigste Jaargang 1933 Eerste deel Amsterdam P.N. van Kampen & Zoon N.V. 1933, p. 135 vv.
Enoch Powell, J. - A Lexicon to Herodotus Cambridge At the University Press 1938.
Epictetus - zie Uptonus, Joannes.
zie Schenkl, Henricus.
Epistolae - celeberrimorum virorum, nempe H. Grotii, G.J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii, D. Heinsii, C. Gevartii, I.F. Gronovii, G. Patini, N. Heinsii, aliorumque antehac ineditae. In quibus plurima ad omne Eruditionis genus illustrandum occurrunt; Ex scriniis Literariis Jani Brantii, Amstelaedami, Apud Janssonio-Waesbergios MDCCXV.
Esmein, A. - Le Mariage en Droit Canonique. Deuxième édition mise à jour par R. Génestal et Jean Dauvillier I par R. Génestal. - II par R. Génestal et Jean Dauvillier. Librairie du Recueil Sirey (Société Anonyme) 22, Rue Soufflot, Paris 5e 1929-1935.
Études d'Histoire du droit privé offertes à Pierre Petot - Librairie générale de droit et de jurisprudence. Éditions Montchrestien Jurisprudence Dalloz - Librairie du Recueil Sirey 1959.
Eubel, Conr. - Hierarchia Catholica Medii Aevi sive summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum series Ab Anno 1431 usque ad Annum 1503 parducta & Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita per Conradum Eubel, S. Theol. Doct. Ord. Min. Conv. Definitorem Generalem Olim Apostolicum Apud S. Petrum De Urbe Poenitentiarium. Editio Altera. Monasterii MDCCCCXIV sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae.
Europäische Stammtafeln - Stammtafeln zur Geschichte der Europäische Staaten Band III von Frank Bacon Freytag von Loringhoven. Marburg Verlag von J.A. Stargardt 1956.

Evelyn-White M.A., Hugh G. - Hesiod the Homeric Hymns and Homerica with an English translation by - The Loeb Classical Library, London-Cambridge, Massachusetts MCML.

Feuquières, Marquis de - Lettres et Négociations du Marquis de Feuquières, Ambassadeur Extraordinaire du Roi en Allemagne, en 1633., & 1634., Amsterdam, chez Jean Neaulme, M.DCCC.LIII.
Fischer, Adolf - Geschichte des Hauses Hohenlohe II. theil Erste Hälfte 1868.
Friedrich, Otto - Publilii Syri Mimi Sententiae Digessit Recensuit Illustravit Otto Friedrich Accedunt Caecilii Balbi, Pseudosenecae, Proverbiorum, Falso inter Publilianas receptae Sententiae et recognitae et numeris adstrictae. 1964 Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim.

Gachard, [P.L.] - Actes des États Généraux de 1632, recueillis et mis en ordre par M. Gachard. Collection de Documents sur les anciennes assemblées nationales de la Belgique publiée par ordre de la Chambre des Représentants. Bruxelles. Imprimerie de Deltombe, Rue Notre-Dame-Aux-Neiges, 36. M.DCCC.LIII-M.DCCC.LXVI.
Gassendus, Petrus - Opera Omnia, Posthuma in lucem nunc primum prodeunt ex bibliotheca Hen. Lud. Haberti Mon-Morii. Lugduni 1658, t. VI, Petri Gassendi Diniensis Ecclesiae praepositi, et in Academia Parisiensi Matheseos regii Professoris Epistolae, qvibvs accesservnt clarissimorvm qvorvndam ad ipsvm Epistolae, et Responsa. In qvibvs Hvmaniorvm, Philosophicarvm, Mathematicarvm Rervm complura luculenter admodum enucleantur, atque explicantur.
Gehring, Augustus - Index Homericus Lipsiae In Aedibus B.G. Teubneri MDCCCXCI.
Gelderssche Kronieken - zie Doorninck, P.N. van.
Gellius, Aulus - Noctes Atticae, zie Rollfe, John C.
Gids, De - 29 jaargang 4 serie 3 jaargang 1865 Vierde deel Amsterdam 1865.
57 jaargang 4 serie 11 jaargang 1893 Derde deel Amsterdam 1893.
67 jaargang 4 serie 21 jaargang 1903 Derde deel Amsterdam 1903.
Glynn Williams M.A., W. - Cicero The Letters to his Friends with an English translation by W. Glynn Williams M.A. In three volumes II The Loeb Classical Library London-New York MCMXXVIII.
Godet, P. - Clément Ier de Rome (saint) in Dict. Théol. Cath. III.
Goldschmidt, Lazarus - Der Babylonische Talmud mit Einschluss der vollstandigen Mišnah herausgegeben nach der ersten, zensurfreien Bambergschen Ausgabe (Venedig 1520-23), nebst Varianten der spaeteren, von S. Lorja, J. Berlin, J. Sirkes u. aa. revidirten Ausgaben und der Muenchener Talmudhandschrift, moeglichst Sinnund Wortgetreu uebersetzt und mit kurzen Anmerkungen versehen Berlin, S. Calvary & Co 1897-1903 Leipzig, Otto Harrassowitz 1909 Den Haag, Martinus Nijhoff 1935.
Goldschmidt, Lazarus - ילבב דומלת Der Babylonischer Talmud nach der ersten zensurfreien Ausgabe unter Berücksichtigung der neueren Ausgaben und Handschriftlichen Materials neu übertragen Vierter Band Megilla Moëd Qatan/Haggia/Jabmuth Berlin Jüdischer Verlag 1931.

Gow, A.S.F.M.A., F.B.A. - Theocritus edited with a translation and commentary Volum I Introduction, Text, and Translation Cambridge At the University Press 1950.
Grimm, Melitta - Hugo Grotius' Aufenthalt in Hamburg in den Jahren 1632-1634 in: Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte Band XXVII, p. 130 vv. Hamburg W. Mauke Söhne (vorm. Perthes, Besser & Mauke) 1926.
Grotius, Hugo - zie ook Anthologia Graeca.
Grotius, Hugo - Clavis epistolarum Hugonis Groti, Nunc Primum Edita. [MDCCLXIII]. Epistolae - Hvgonis Grotii ad Christinam Sveciae reginam, Axelivm Oxenstiernam, regni cancellarivm et Smalchivm nondvm editae; qvas e tabvlario Oxenstierniano collegit et descripsit vir celeberrimvs Lavrentivs Normannvs professor olim Vpsaliensis, et postea episcopvs Gothobvrgicvs. - Et censor librorvm regni Svecici Gvstavvs Benzelstierna cvrae Ioannis Arckenholtz potentissimo regi Svecorvm Hassiae landgravio a consiliis et bibliotheca Cassellana commisit edendas in: Marburgische Beiträge zur Gelehrsamkeit nebst den neuigkeiten der universitäten Marburg und Rinteln, stück 5, Marburg 1750.
Epistolae Hugonis Grotii - ad Domum Regiam Sveciae et Alios Svecos omnes fere ineditae. Stockholm Apud P.A. Norstedt et Filios 1892.
Hugonis Grotii - Epistolae ineditae, Quae, ad Oxenstiernas Patrem et filium, aliosque Sueciae Consiliarios e Gallia missae, ac sub auspiciis viri plur. rever. Jacobi Lindblom, primum Ecclesiae Lincöpiensis Antistitis, jam Archiepiscopi Upsaliensis, ex authentico exemplari, quod in Bibliotheca Lincöpiensi servatur, descriptae, nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano. Harlemi, Typis A. Loosjes, MDCCCVI.
Hvgonis Grotii - De Ivre Belli ac Pacis Libri Tres. In quibus jus Naturae, Gentium, item juris publici praecipua explicantur Editio Nova ab Auctore ipso recognita & correcta: de qua vide pagina sequenti. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXII.
.
Hvgonis Grotii - de ivre belli ac pacis libri tres, In quibus jus Naturae & Gentium, item juris publici praecipua explicantur. Editio nova cum Annotatis Auctoris. Accesserunt & Annotata in Epistolam Pauli ad Philemonem. Amsterdami, Apud Ioh. & Cornelivm Blaev. MDCXLII.
Hugonis Grotij - Poemata, collecta & magnam partem nunc primum edita à fratre Gvilielmo Grotio Lugdun. Batav. Apud, Andr. Clouquium Anno 1617.
Gruter, Janus - Florilegii Ethico-Politici nunquam ante hac editi Pars altera: Procurante Jano Grutero. Accedunt Gnomae Paroemiaeque Graecorum: Item Proverbia Germanica, Belgica, Brittannica, Italica, Gallica, Francofurti, In Bibliopolio Jonae Rhodii. Anno MDCXI.
Gustaf II Adolfs, Koning - Skrifter Stockholm, 1861 P.A. Norstedt & Söner, Kongl. Boktryckare.

Hamburgische Geschichts- und Heimatblätter - Achtzehnter Jahrgang März 1960 Nr. 1/2 59. Jahrgang (Band XX 3) der Mitteilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte Herausgegeben vom Vereinsvorstand 1960-1961 Hamburg 1961.
Harrebomée, P.J. - Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, of verzameling van Nederlandsche Spreekwoorden en Spreekwoordelijke uitdrukkingen van vroegeren en lateren tijd; Eerste deel. Utrecht, Kemink en Zoon 1858. Tweede deel 1861. Derde deel 1870.

H e r c h e r , R u d o l p h u s - *ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ* Epistolographi Graeci Recensuit Recognovit Adnotatione Critica et Indicibus Instruxit Rudolphus Hercher,

Accedunt Francisci Boissonadii ad Synesium Notae Ineditae. Parisiis Editore Ambrosio Firmin Didot Instituti Franciae typographo Via Jacob, 56 M.DCCC.LXXIII.
Heringa, Jan - De eer en de hoogheid van de Staat Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw. Avec résumé en Français Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de Letteren aan de Rijksuniversiteit te Groningen. J.B. Wolters. Groningen 1961.
Heseltine, Michael - Petronius with an English translation The Loeb Classical Library London-New York MCMXXX.
Hesiodus - zie Evelyn-White, Hugh G.
Heynsbergen, Mr. Dr. P. van - Geschiedenis der Rechtswetenschap in Nederland. Beknopt Overzicht der Geschiedenis onzer Rechtswetenschap tot 1900. Geïllustreerd met portretten en afbeeldingen. Uitgegeven te Amsterdam door J.M. Meulenhoff in het jaar MCMXXV.
Hieronymus, Sanctus Eusebius Stridonensis presbyter - Dialogus Contra Pelagianos.
Apologeticum ad Pammachium.
Hieronymus - zie ook Jérôme, Saint.
Hooft, P.C. - Brieven zie [Huydecoper, Balth.].
Hoofts Brieven, P.C. - Nieuwe, vermeerderde, en naar den oorspronkelijken text herziene uitgave; met toelichthing, aanteekeningen, en bijlagen. II 1630-1634 Te Leiden, bij E.J. Brill. 1856. III 1634-1640 Te Leiden, bij E.J. Brill. 1857.
Hoogstraten, David van Schuer, Jan Lodewijk - Groot Algemeen Historisch, Geographisch, Genealogisch en Oordeelkundig Woordenboek, Behelzende Het voornaamste, dat vervat is in de Woordenboeken van Moreri, Bayle, Buddens, enz. Onder het Opzicht van David van Hoogstraten En van Jan Lodewijk Schuer. Te Amsterdam, Te Utrecht, Leiden, 'sGravenhage, MDCCXXXIII.
Horatius - zie ook Keller, Otto.
Howard, Albertvs Andreas, Jackson, Carolvs Newell - Index Verborvm C. Svetoni Tranqvilli Stiliqve eivs proprietatvm nonnvllarvm confecervnt Albertvs Andreas Howard Carolvs Newell Jackson 1963 Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim.
Hozier, Louis Pierre d' et Ant. Marie d'Hozier de Sérigny - Armoire Général, ou Registres de la Noblesse de France. Registre quatrième. A Paris, De l'Imprimerie de Pierre Prault, Imprimeur des Fermes & Droits du Roy, Quay de Gêvres, au Paradis. M.DCC.LII.
Huizinga, A. - Woorden en gedachten Elfduizend Uitdrukkingen, Spreekwoorden en Citaten in het Frans, Duits, Engels, Latijn en Grieks en andere talen Verzameld, gerangschikt en verklaard door A. Huizinga, 2e druk. N.V.W.J. Thieme & Cie - Zutphen - MCML.
Huydecoper, Balth.] - Brieven van P.C. Hooft, Ridder van St. Michiel, Drost van Muiden, Baljuw van Goeiland, enz. Te Haerlem By J. Bosch, Te Leiden, By P. vander Eyk, MDCCL.

Insignium Virorum Epistolae selectae - Quae nunc primum prodeunt, ex Bibliotheca Jani Guilielmi Meelii J.C. Amstelaedami, ex typographia Halmiana, MDCCI.
Isocrates - ex recensione Immanuelis Bekkeri. Oxonii, E Typographeo Clarendoniano. MDCCCXXII.

Jaarboek - van het Centraal Bureau voor Genealogie Deel IX. 's-Gravenhage, Nassaulaan 18 1957.
Jebb, Sir Richard C. - Sophocles The Plays and Fragments with critical notes, commentary, and translation in English prose. Cambridge: At the University Press 1892-1902.
Jérôme, Saint - Lettres Tome II texte établi et traduit par Jérôme Labourt Paris, société d'Édition 'Les Belles Lettres' 95, Boulevard Raspail 1951 Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé.
Jones Ph. D., Litt. D., Horace Leonard - The Geography of Strabo with an English translation by Horace Leonard Jones Ph. D., Litt. D. Based in part upon the unfinished version of John Robert Sitlington Sterrett Ph. D., Litt. D. In eight volumes. The Loeb Classical Library London-New York MCMXVII-MCMXXXII.
Juste, Théodore - Conspiration de la Noblesse belge contre l'Espagne en 1632. Étude historique Bruxelles, Librairie Polytechnique d' Aug. Decq, 91 rue de la Madeleine. 1851.
Juten, G.C.A., Pastoor - Adriaan van der Myle, Gouverneur van Willemstad in: Taxandria, Tijdschrift voor Noordbrabandsche Geschiedenis en Volkskunde Acht en veertigste Jaargang Vijfde reeks achtste jaargang, Bergen op Zoom, 1941.
Ivvenalis, Ivnii - Satyrae sexdecim, cum veteris scholiastae et Ioan. Britannici commentariis, quibus accesserunt P. Pithoei, Caelij Secundi Curionis, & Theodori Pulmanni Notae & Variae Lectiones. Additus est index geminus rerum & verborum omnium absolutissimus. Lvtetiae, Apud Clavdivm Morellvm, via Iacobea ad insigne fontis. M.DC.XIII.
Juvenalis - zie Labriolle, Pierre de, et François de Villeneuve.
Juvenalis - zie ook Ramsay Ll. D. Litt. D., G.G.

Kanter - Van Hettinga Tromp, B.J.A. de - Hvgonis Grotii De Ivre Belli ac Pacis libri tres In qvibvs ivs natvrae & gentivm: item ivris pvblici praecipva explicantvr, Lugduni Batavorum MCMXXXIX.
КАТАЛОГ ПИСЕМ И ДРУГИХ МАТЕРНАЛОВ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ УЧЕНЫХ И ПИСАТЕЛЕЙ XVI-XVIII ВВ. ИЗ СОБРАНИЯ П.П. ДУБРОВСКОГО Под редакцией акад. М.П. Алексеева Труды Отдела рукописей Министерство культуры рсфср ГОСУДАРСТВЕННАЯ ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА ИМЕНИ М.Е. САЛТЫКОВАЩЕДРИНА Ленинград 1963
Bibliothèque publique d'État Saltykov-Chtchedrine. Travaux du Département des Manuscrits. Cataloque des correspondance et autres manuscrits des savants et écrivains Européen de XVI-XVIII ss. de la collection de P. Doubrowsky.

Keller, Otto - Pseudoacronis Scholia in Horativm Vetvstiora recensvit Otto Keller Vol. II Schol. in Sermones Epistvlas Artemqve Poeticam. Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMIV.
Kittel, Rud. - zie Biblia Hebraica.
Koch, Dr. G.A. - Vollständiges Wörterbuch zu den Gedichten des Q. Horatius Flaccus, Mit besonderer Berücksichtigung der schwierigeren Stellen für den Schul- und Privatgebrauch bearbeitet von ..... Hannover, Hahn'sche Hofbuchhandlung 1863.
Kock, Theodorus - Comicorum Atticorum Fragmenta edidit Theodorus Kock. Volumen III. Novae Comoediae Fragmenta. Pars II. Comicorum incertae aetatis Fragmenta. Fragmenta incertorum poetarum. Indices. Supplementa. Lipsiae, In aedibus B.G. Teubneri MDCCCLXXXVIII.
Kossmann, Dr. F.K.H. - De Spelen van Gijsbrecht van Hogendorp Met twee facsimiles 's-Gravenhage Martinus Nijhoff 1932.
Kreyssig, J. Th. - Glossarivm Livianvm sive Index Latinitatis exqvisitioris ex Schedis Avgvsti Gvilielmi Ernestii emendavit plvrimisqve accessionibvs locvpletavit Godofredvs Henr. Schaefer avctivs et emendativs edidit Ioannes Theophilvs Kreyssig. Lipsiae In libraria Weidmannia G. Reimer MDCCCXXVII.

Labriolle, Pierre de, et François de Villeneuve - Juvenal. Satires Texte établi et traduit Quatrième édition revue et corrigée Paris, 1950. Collection des Universités de France.
Laet, Joannes de - Nievve Wereldt Ofte Beschrijvinghe van West-Indien Wt veelderhande Schriften ende Aen-teeckeninghen van verscheyden Natien by een versamelt door Ioannes de Laet, Ende met Noodighe Kaerten ende Tafels voorsien. Tot Leyden, In de Druckerye van Isaack Elzevier Anno 1625.
Laet, Joannes de - Persia seu Regni Persici Status. Variaque Itinera in atque per Persiam cum Aliquot Iconibus Incolarum. Lvgd. Batav. ex officina Elzeviriana, Anno MDCXXXIII.
Leendertz Jr., Dr. P. - Het Leven van Vondel. Geïllustreerd onder toezicht van E.W. Moes Amsterdam 1910. Nederlandsche Historische Bibliotheek uitgegeven onder leiding van Prof. Dr. H. Brugmans III.
Lennep, Mr. J. van - De Werken van Vondel in verband gebracht met zijn leven en voorzien van verklaring en aanteekeningen. Met platen en afbeeldingen. Derde deel. Uitgegeven bij Gebroeders Binger, te Amsterdam, 1857.
Les devises héroïques, - de M. Claude Paradin, chanoine de Beaujeu, Du Signeur Gabriel Syméon, et autres Auteurs. A Anvers, Chez la vefue de Iean Stelsius, à l'escu de Bourgoigne. MDLXIII.
Lettres et Négociations du Marquis de Feuquières - Ambassadeur extraordinaire du Roi en Allemagne, en 1633 et 1634. Tome III. A Amsterdam, Chez Jean Neaulme Et se trouve à Paris, Chez De Saint et Saillant. M.DCC.LIII.
Leutsch, Dr. Ernestus Ludov. a - Paroemiographi Graeci. Diogenianus. Gregorius Cyprius. Macarius Aesopus. Apostolius et Arsenius. Mantissa Proverbiorum. Corpus Paroemiographorum Graecorum t. II Gottingae, sumptus fecit Dieterichiana MDCCCLI.

Lexicon zu den Reden des Cicero - zie Merguet, H.
Lindsay, Wallace M. - Nonii Marcelli De Doctrina conpendiosa Libros XX Onionsianis copiis vsvs edidit Wallace M. Lindsay volvmen I Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMIII.
Livet, George - L'Intendance d'Alsace sous Louis XIV 1648-1715 Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg Fascicule 128 En depôt à la Société d'édition Les Belles Lettres Paris 1956.
Livre Synodal - contenant les articles résolus dans les Synodes des Eglises Wallonnes des Pays-Bas Publié par la Commission de l'histoire des Eglises wallonnes Tome premier 1563-1685 La Haye Martinus Nijhoff 1896.
Lycophron - Alexandra, zie Mair, A.W.

Magazijn - Rechtsgeleerd, Tijdschrift voor Binnen- en Buitenlandsche Rechtsstudie, onder redactie van Mrs. H.L. Drucker en W.L.P.A. Molengraaff. Twintigste jaargang. De Erven F. Bohn. 1901.
Maimon, Moses Ben - zie Weiss, Dr. Adolf.
Mair, A.W. - Callimachus and Lycophron with an English translation by A.W. Mair D. litt., Aratus with an English translation by G.R. Mair M.A. The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXI.
Man, Dr. J.C. de - Levensberichten van Zeeuwsche Medici, Bijeengebracht door wijlen Dr. Adr. A. Fokker, Hier en daar bijgewerkt door Dr. J.C. de Man. Uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uit het fonds-Verbrugge met bijdrage van de Afdeeling Zeeland der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst. Middelburg, J.C. & W. Altorffer. Drukkers van het Genootschap, 1901.
Marburgische - Beyträge zur Gelehrsamkeit nebst den neuigkeiten der universitäten Marburg und Rinteln, auch einer vorrede J.G. Estors. Marburg 1749-1750 V.
Marcus Ph. D., Ralph - Philo Supplement I Questions and Answers on Genesis translated from the ancient Armenian version of the original Greek by Ralph Marcus Ph. D. The Loeb Classical Library London-Cambridge (Massachusetts) MCMLIII.
Marselaer Eqvitis, Frederici de - Legatvs Libri dvo, Ad Philippvm IV, Hispaniarvm Regem. Antverpiae Ex Officina Plantiniana M.DC.XXVI.
Matthaeus, Antonius - Veteris Aevi Analecta seu Vetera Monumenta Hactenus nondum visa. Quibus continentur scriptores varii Qui praecipue Historiam Universalem, Expeditiones in Terram Sanctam, Res Germaniae, Gelriae, Hollandiae, Ultrajecti, Frisiae, tam Occidentalis, quam Orientalis, & Groningae; ut et Gesta Equestris Ordinis Teutonici, Dominorum de Brederode, de Culenburch, & de Arckel, Memoriae prodiderunt: Praeterea Itineraria, Testamenta Vetera, & Doctorum Virorum Epistolae, Primus in lucem edidit adjectis Observationibus suis Antonius Matthaeus Quondam Juris in Illustri Academia Lugduno-Batava Antecessor. Editio secunda. Cui accedunt Editoris Notae, ejusdemque Indices accurati & locupletes. Tomus Tertius. Hagae-Comitum, Apud Gerardum Block. M.DCC.XXXVIII.
Mededelingen - der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde Nieuwe Reeks, deel 23, No. 10. N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1960.

Meerkamp van Embden, Mr. A. - De archieven van het Vrije van Sluis 1584-1796, en Hulsterambacht 1242-1795, Rijksarchief in Zeeland. 's-Gravenhage Alge meene Landsdrukkerij 1928.
Mercure François XX - A Paris, Chez Iean Iost, ruë sainct Iacques, à l'enseigne du sainct Esprit M.DC.XLVII.
Merguet, H. - Lexicon zu den Reden des Cicero mit Angabe sämmtlicher Stellen. Jena, Verlag von Hermann Dufft, 1877-1884. Lexicon zu den Schriften Cicero's. Mit Angabe sämmtlicher Stellen. Zweiter Teil. Lexicon zu den Philosophischen Schriften Cicero's. Mit Angabe sämmtlicher Stellen. Jena, Verlag von Gustav Fischer 1887-1894.
Miller Ph. D., LL. D., Frank Justus - Seneca's Tragedies with an English translation by Frank Justus Miller Ph. D., LL. D. In two volumes I Hercules Furens Troades Medea Hippolytus Oedipus The Loeb Classical Library London-New York MCMXVII.
Monumenta - Germaniae historica Inde ab Anno Christi Qvingentesimo vsqve ad Annvm Millesimvm Qvingentesimvm edidit Societas aperiendis Fontibvs Rervm Germanarvm Medii Aevi. Avctorvm Antiqvissimorvm Tomvs X. Berolini Apvd Weidmannos MDCCCXCII.
Mooney, George W. - Index to the Pharsalia of Lucan. Hermathena: No. XLIV first supplemental volume. Dublin-London 1927.
Moreau-Nélaton, Etienne - Les Frères Du Monstier Peintres de la reine Catherine de Médicis
A propos d'une lettre inédite d'Etienne Du Monstier Paris Émile Lévy, Éditeur 13, Rue Lafayette 1908.
Moureau, H. - Carthage (Canons du soidisant IVe concile de) in Dictionnaire Théologie Catholique II.
Muusse, W. - 'n Familieboek van Sorgen in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie Deel XI. 's-Gravenhage, Nassaulaan 18 1957.

Naamlijst van de Doctoren te Amsterdam sedert het jaar 1641 - in: Algemeen Nederlandsch Familieblad Orgaan van de Vereeniging het Nederlandsch Familie Archief 1883 no. 11.
Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis - onder redactie van Dr. F. Pijper, Dr. A. Eekhof en Dr. J. Lindeboom. Nieuwe serie - zeventiende deel. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1924.
Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis - onder redactie van Dr. A. Eekhof † en Dr. J. Lindeboom. Nieuwe serie. Zesentwintigste deel. Register op honderd jaar 'Archief' (1829-1929) door D.A. Brinkerink. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1933.
Neeffs, Emm. - Les Etats généraux de 1632. Journal du pensionnaire d'Anvers Jacques Edelheer, membre de la députation envoyée par les Etats à La Haye in: Compte Rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire, ou Recueil de ses bulletins. Quatrième Série. Tome deuxième. Bruxelles, 1875.
Nieuwe Theologische Studiën - geredigeerd door Dr. A. van Veldhuizen, in samenwerking met Dr. W.J. Aalders, Dr. F.M. Th. Böhl, Dr. H.M. van Nes,

Dr. H. Th. Obbink, Dr. A.J. de Sopper en Dr. J. de Zwaan III, 3, 1920. Bij J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Nonius Marcellus - zie Lindsay, Wallace M.

Onderwijzer, A.S. - ר״שר שוריפטע הרות ישמוח חשמח מילקנוא סוגרתו Nederlandsche Vertaling van den Pentateuch - benevens eene Nederlandsche verklarende vertaling van Rashie's Pentateuch-commentaar, door -, Rabbijn der Ned. Israël. Hoofdsynagoge alhier. Amsterdam, Van Creveld & Co. 1895-1901.
Onderwijzer, A.S. - Rashies Leven en Werken ter Inleiding van de Verklarende Vertaling van Rashie's Pentateuch-commentaar door -, Rabbijn der N.I. Hoofdsynagoge, alhier. Met verschillende Reproductiën. Amsterdam, Van Creveld & Co. 5661-1901.
Oud - Holland - Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz. Veertigste Jaargang Amsterdam, 1922.
Oven, Mr. J.C. van - Leerboek van Romeinsch Privaatrecht. Tweede, onveranderde druk. Leiden E.J. Brill 1948.
Ovidius Naso, Publ. - zie ook Showerman, Grant.
Ovidius Naso, Publ. - Heroïdum Epistulae VI 15.
Oxenstierna, Axel - Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brevväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhete-, Historic- och Antiquitets-Akademien Förra Avdelningen Trettonde Bandet Brev 1635 januari-augusti Fjortonde Bandet Brev 1635 september-december Stockholm P.A. Norstedt & Söners Förlag 1949-1950.
Oxenstierna, Axel - Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien Senare Afdelningen Andra Bandet Hugo Grotii Bref, 1633-1639 Stockholm P.A. Norstedt & Söners Förlag. Hugonis Grotii Epistolae ad Axelium Oxenstierna Regni Sueciae Cancellarium Tomus prior 1633-1639. Stockholm Apud P.A. Norstedt et Filios 1889.
id. - Fjerde Bandet Tomus posterior 1640-1645. Stockholm Apud P.A. Norstedt et Filios 1891.

De Pace inter Evangelicos procuranda Sententiae Quatuor: Quarum tres a Reverendis Dominis Episcopis Tho. Dunelmensi, Jo. Sarisburiensi, Jos. Exoniensi. Ultima ab eximiis quibusdam in Gallia theologis conscripta est ... Prodeunt vero hae (praesertim tres priores) istis Amstelodami antea editis non paulo pulchriores, utpote quae ab Autoribus revisae sunt, nec non propriis ipsorum manibus tum auctae tum emendatae. Accessit Syllabus brevis eorum qui de hoc argumento antehac scripserunt. Londini 1638.
Pannier, Jacques - Jonas Hambraeus Prédicateur du roi de Suède Fondateur de l'Église luthérienne de Paris Professeur à l'Université de Paris (1588-1672). in: Société de l'Histoire du Protestantisme Français Reconnue d'utilité publique par Décret du 13 juillet 1870 Bulletin paraissant tous les deux mois Études, Documents, Chronique litteraire LXIIe Année onzième de la 5° série Année 1913 Paris, Au Siège de la Société, 54, rue des Saints-Pères Librairie Fischbacher (Société Anonyme) 33, rue de Seine, 33 1913.

Pastor, Ludwig, Freiherr von - Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters Mit Benutzung des Päpstlichen Geheim-Archives und vieler anderer Archive

Zwölfter Band Geschichte der Päpste im Zeitalter der Katholischen Restauration und des Dreiszigjährigen Krieges Leo XI. und Paul V (1605-1621). Freiburg im Breisgau 1927 Herder & Co G.m.b.H. Verlagsbuchhandlung.
Gregor XV und Urban VIII. (1621-1624). Erste Abteilung: Gregor XV (1621-1623) Urban VIII, (1623-1644), erster Teil Freiburg im Breisgau 1928. Zweiter Abteilung: Urban VIII. (1623-1644), zweiter Teil Freiburg im Breisgau 1929.
Paton, W.R. - Polybius The Histories with an English translation by W.R. Paton In six volumes III The Loeb Classical Library London-New York MCMXXIII.
Paul, Dr. Johannes - Gustaf Adolf Dritter Band Von Breitenfeld bis Lützen. Verlag Quelle & Meyer in Leipzig. 1932.
Pearson M.A., A.C. - The Fragments of Sophocles edited with additional notes from the papers of Sir R.C. Jebb and Dr. W.G. Headlam. In three volumes. Cambridge: at the University Press 1917.
Pentateuch - zie Onderwijzer, A.S.
Pérau, M. l'Abbé - Vie de Jerôme Bignon Avocat Général et Conseiller d'État. A Paris Chez Jean-Thomas Herissant, Libraire, rue S. Jacques, à S. Paul & à S. Hilaire. M.DCC.LVII.
Persius - zie Ramsay Ll. D. Litt. D., G.G.
Pervigilium Veneris - zie s.v. Tibullus.
Petronius - zie Heseltine, Michael.
Philo Judaeus - zie Marcus Ph. D., Ralph.
Picot, Georges - Histoire des États Généraux Deuxième édition I - V Paris, Librairie Hachette et Cie. 79, Boulevard Saint-Germain, 79 1888.
Platnauer, Maurice - Claudian with an English translation by - in two volumes I De Consulatu Stilichonis liber I The Loeb Classical Library London-New York MCMXXII.
Plutarchus - Consolatio ad Apollonium zie Babbit, Frank Cole.
Polybius - *ΙΣΤΟΡΙΑΙ* zie Paton, W.R.
Polybius - *ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΚΛΟΓΑΙ ΠΕΡΙ ΠΡΕΣΒΕΙΩΝ* Ex Libris Polybii Megalopolitani Selecta De Legationibvs; Et alia Quae sequenti pagina indicantur: Nunc primum in lucem edita. Ex bibliotheca Fvlvii Vrsini, Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, M.D.LXXXII.
Propertius, Sextus - zie Butler M.A., H.E.
Publications de la Société Historique et Archéologique, - dans le Limbourg à Maestricht. Tome XLVIII. Nouvelle Série tome XXVIII 1912. Imp. Leiter-Nypels, Maestricht 1912.
Publilius Syrus - zie Duff, J. Wight and Arnold M. Duff.
Publilius Syrus - zie Friedrich, Otto.

Rackham M.A., H. - Aristotle, The Nicomachean Ethics with an English translation by - The Loeb Classical Library London-New York MCMXXVI.
Ramsay Ll. D. Litt. D., G.G. - Juvenal and Persius with an English translation by - The Loeb Classical Library London-New York MCMXVIII.
Rashie - zie Onderwijzer, A.S.
Repertorium Bibliographicum - in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. Typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur. Opera Ludovici Hain vol. I 1 - I 2 - II 1 - II 2. sumtibus J.G. Cottae Stuttgartiae et Jul. Renouard Lutetiae Parisiorum, rue de Tournon No. VI MDCCCXXVI-MDCCCXXXVIII.
Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648) - I. Band 1648-1715. Oldenburg-Berlin, 1936.
[Richard, René] - Le véritable Père Josef Capucin Nommé au Cardinalat Contenant l'Histoire Anecdote du Cardinal De Richelieu Imprimé A Saint Jean de Mauriene, Chés Gaspard Butler. 1704.
Roberts, Michael - Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611-1632. Volume two 1626-1632. Longmans, Green and Co. London, New York, Toronto 1958.
Rogge, H.C. - Drie brieven van Willem van Oldenbarnevelt aan Hugo de Groot, met een brief van koning Filips IV van Spanje aan den markies D'Aytona in: Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), Vier en twintigste deel, Amsterdam 1903.
Rogge, H.C. - Hugo de Groot te Parijs van 1621 tot 1625 in: De Gids Zeven en vijftigste Jaargang. Vierde serie Elfde jaargang. Augustus 1903. Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, pp. 249 vv.
Rogge, H.C. - Hugo de Groot's tweede Ballingschap in: De Gids. Zeven en zestigste jaargang. Vierde serie. Een en twintigste jaargang. Augustus 1903, pp. 283 vv. Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon.
Rogge, H.C. - Nog een brief van Willem van Oldenbarnevelt aan Hugo de Groot in: Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap (Gevestigd te Utrecht), Vier en twintigste deel. Amsterdam, Johannes Müller, 1903.
Rollfe, John C. - The Attic Nights of Aulus Gellius with an English translation by John C. Rollfe, Ph. D., Litt. D. In three volumes I The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXVII.
Romein, Dr. Jan - Geschiedschrijving van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen. Bijdrage tot de Beschavingsgeschiedenis. Haarlem - H.D. Tjeenk Willink & Zn. N.V. 1932.
Rotterdamsch Jaarboekje - Redacteur Dr. E. Wiersum Gemeente-Archivaris Tweede Reeks Vijfde Jaargang 1917 Rotterdam MCMXVII W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij.
Rouse, W.H.D.M.A., Litt. D. - Seneca Apocolocyntosis with an English translation The Loeb Classical Library London-New York MCMXXX.

Ryves, Sir Thomas - Historia Navalis Antiqua, libris quatuor Apud R. Barker ... et Haered. J. Billii: Londini 1633.

St. Leger M.M., James - The Etiamsi Daremus of Hugo Grotius, a study in the origins of international law. Rome 1962.
Sarpi, Paolo - Opere di fra Paolo Sarpi VIII Scritti Giurisdizionalistici A Cura di Giovanni Gambarin.
Sassen, Dr. Ferd. - Geschiedenis van de Wijsbegeerte in Nederland tot het einde der negentiende eeuw MCMLIX Amsterdam Elsevier Brussel.
Sassen, Ferd. - De reis van Pierre Gassendi in de Nederlanden (1628-1629) in: Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde Nieuwe Reeks, Deel 23, No. 10 N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1960.
Scaligeri, Iosephi - Poemata omnia Ex Museio Petri Scriverii. Editio altera. Berolini. Verlag von A. Bath. (Mittlers Sortimentsbuchhandlung.) MDCCCLXIV.
Schanz, Martin Hosius, Carl - Geschichte der Römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian. Handbuch der Altertumswissenschaft begründet von Iwan von Müller neu herausgegeben von Walter Otto. Achte Abteilung Zweiter Teil C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München 4 MCMXXVII vv.
Schenk, Dra. M.G. - Prins Willem van Oranje, Geschriften van 1568 Verantwoordinge, Verklaringhe ende Waerschowinghe mitsgaders eene Hertgrondighe Begheerte des Edelen, Lancmoedighen ende Hooghgeboren Princen van Oraengien Naar de eerste drukken van 1568 opnieuw uitgegeven en ingeleid door Dra. M.G. Schenk, met een voorwoord van Prof. Dr. A.A. van Schelven en portret van den prins naar de gravure van Hendrick Goltzius. Wereldbibliotheek-Amsterdam-Sloterdijk 1933.
Schenkl, H. - Epicteti Dissertationes ab Arriano digestae ad fidem codicis Bodleiani iterum recensuit Henricus Schenkl. Accedunt fragmenta. Enchiridion ex recensione Schweighaeuseri Gnomologiorum Epicteteorum Reliquiae. Indices. Editio Maior Adiecta est tabula. Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, no. 1302. Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri MCMXVI.
Schepens, P. - Pour l'histoire du Symbole Quicumque in: Revue d'Histoire ecclesiastique fondée par A. Cauchie et P. Lodenze. Trente - septième année T. XXXII, 1936 p. 548 vv.
Schmid, Wilhelm und Otto Stählin - Geschichte der Griechischen Literatur. Handbuch der Altertumswissenschaft begründet von Iwan von Müller neu herausgegeben von Walter Otto Siebente Abteilung. Erster Teil C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München MCMXXIX-MCMXVLIII.
Scholia in Homeri Iliadem - Ex recensione Immanuelis Bekkeri Tomus prior Berolini Typis et impensis Ge. Reimeri A. 1825.
Schotel, Dr. G.D.J. - Jean Diodati 's-Gravenhage P.H. Noordendorp, 1844.
Schulze, Karl-Egbert - Van Sorgen Zur Genealogie einer niederländischen, reformierten Familie in Hamburg in: Hamburgische Geschichts- und Heimatblätter Achtzehnter Jahrgang März 1960 Nr. 1/2 59. Jahrgang (Band XX 3) der Mitteilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte Herausgegeben vom Vereinsvorstand 1960-1961 Hamburg 1961.

Scrittori d'Italia - N. 216. Bari Gius. Laterza & Figli Typografi - Editori - Librai 1958.
Seneca, Lucius Annaeus - zie Miller Ph. D., LL. D., Frank Justus.
Seneca - Apocolocyntosis zie Rouse, W.H.D.
Seneca - Moral Essays zie Basore, John. W.
Shipley, Frederick W. - Velleius Paterculus Compendium of Roman History Res Gestae Divi Augusti with an English translation by -. The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXIV.
Showerman, Grant - Ovid with an English translation - Heroides and Amores by Grant Showerman The Loeb Classical Library London-New York MCMXXXI.
Sidonius, C. Sollius Modertus Apollinaris - zie Anderson, W.B.
Simar, Th. - Étude sur Erycius Puteanus (1574-1646) considéré spécialement dans l'histoire de la philologie belge et dans son enseignement à l'université de Louvain. Ouvrage accompagné de pièces inédites et d'une planche hors-texte. Université de Louvain Recueil de travaux publiés par les membres des Conférences d'Histoire et de Philologie sous la direction de M.M. Bethune, A. Cauchie, G. Doutrepont, R. Maere, Ch. Moeller et E. Remy 23ème Fascicule Louvain Bureau du Recueil 36, Rue de Blériot, 36 Paris A. Picard et Fils, Éditeurs 82, Rue Bonaparte, 82 Bruxelles Albert Dewit, Libraire-Éditeur 53, Rue Royale, 53 Imprimerie Jules de Meester à Roulers 1909.
Smallegange, M. - Nieuwe Cronyk Van Zeeland, Eerste Deel, Vervattende De voor desen uitgegeven Cronyken van de Heeren, Jacobus Eyndius, en Johan Reygersberg, veel vermeerdert ontrent deses Landschaps Oudheden en Herkomsten, Wateren en Stroomen, Eilanden, Steden, en Heerlykheden. Tot Middelburg By Joannes Meertens, Boekverkooper in de Gist-straet, en zijn mede te bekomen tot Amsterdam, by Abraham van Someren, Boekverkooper. 1696.
Société de l'Histoire du Protestantisme Français - Reconnue d'utilité publique par Décret du 13 juillet 1870 Bulletin paraissant tous les deux mois Études, Documents, Chronique littéraire LXIIe Année onzième de la 5o série Année 1913 Paris, Au Siège de la Société, 34, rue des Saints-Pères Librairie Fischbacher (Société Anonyme) 33, rue de Seine, 33 1913.
Sophocles - zie Jebb, Sir Richard C.
Sophocles, Fragmenta - zie Pearson M.A., A.C.
Stapel, Dr. F.W. - Pieter van Dam Beschryvinge van de Oostindische Compagnie. Rijksgeschiedkundige Publicatiën Grote serie no. 63 's-Gravenhage Martinus Nijhoff 1927.
Sterck, J.F.M. - Vondelbrieven uit de XVIIe eeuw aan en over den dichter Verzameld en toegelicht door - Amsterdam, 1935.
Stobaei, Joannis - Anthologivm recensvervnt Cvrtivs Wachsmvth et Otto Hense Volvmen Qvintum Anthologii Libri Qvarti partem alteram ab Ottone Hense editam continens Berolini apvd Weidmannos MCMXII.
Stoet, Dr. F.A. - Gedichten van P.C. Hooft. Volledige uitgave. Tweede geheel herziene, opnieuw bewerkte en vermeerderde druk van de uitgave van P. Leendertz Wz. Eerste deel. Amsterdam P.N. van Kampen & Zoon 1899.

Strabo - zie Jones Ph. D., Litt. D., Horace Leonard.
Studien - op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig gebied. Nieuwe Reeks. Vier en twintigste Jaargang Zeven en dertigste Deel. Utrecht, P.W. van de Weyer 1891.
Suidas - zie Adler, Ada.
Svenskt Biografiskt Lexikon - Redaktionskommitté: J.A. Almquist, S.J. Boethius, E. Hildebrand, H. Schück, L. Stavenow. Redaktör: Bertil Boethius Albert Bonniers Förlag Stockholm I (1918) - XVI, fasc. 77 Fleming - af Forselles (1964).
Sweden - and the world Documents from the Swedish national archives [fac-similés]. Introduction by Ingvar Andersson [Stockholm] (Norstedt & Söner) [1960].

Tabvlae Codicvm manv scriptorvm - praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi Asservatorvm edidit Academia Caesarea Vindobonensis Volumen IV. cod. 5001-6500. Vindobonae venvm dat Caroli Geroldi Filivs MDCCCLXX.
Tal, J. - Rasjie als bijbelverklaarder in: Nieuwe Theologische Studiën, geredigeerd door Dr. A. van Veldhuizen, in samenwerking met Dr. W.J. Aalders, Dr. F.M. Th. Böhl, Dr. H.M. van Nes, Dr. H. Th. Obbink, Dr. A.J. de Sopper en Dr. J. de Zwaan III, 3, 1920.
Talmoed, Babylonische - zie Goldschmidt, Lazarus.
Taxandria - Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde onder redactie van G.C.A. Juten Acht en veertigste Jaargang Vijfde reeks achtste jaargang, Bergen op Zoom 1941.
Theocritus - zie Gow, A.S.F.
Tibullus - Catullus Tibullus and Pervigilium Veneris The Poems of Gaius Valerius Catullus translated by F.W. Cornish M.A. Tibullus translated by J.P. Postgate Pervigilium Veneris translated by J.W. Mackail Hon. LL. D. The Loeb Classical Library London-New York MCMXXIV.
Tideman Fz. B. - De Huwelijken van Assuerus Matthisius in: Uit de Remonstrantsche Broederschap onder redactie van Dr. J.A. Beyerman Zestiende Jaargang Leiden, A.H. Adriani 1905.
Trommius, Abraham - Nederlandsche Concordantie des Bijbels van -. Zevende grondig herziene en veel vermeerderde druk bewerkt naar de Origineele Uitgave A. Voorhoeve, Uitgever, Bussum.
Woordgebruik in zes Bijbel-vertalingen Het Nieuwe Testament Supplement behorende bij Abraham Trommius: Nederlandsche Concordantie des Bijbels A. Voorhoeve Bussum MCMLIII.

Uit de Remonstrantsche Broederschap - onder redactie van Dr. J.A. Beyerman Zestiende Jaargang Leiden, A.H. Adriani 1905.
Uptonus, Joannes - Epicteti Quae supersunt Dissertationes Ab Arriano Collectae Nec non Enchiridion et Fragmenta Graecè et Latinè In Duos Tomos distributa Cum integris Jacobi Schegkii et Hieronymi Wolfü selectisque aliorum Doctorum Annotationibus. Recensuit, Notis & Indice illustravit Joannes Uptonus Praebend. Rossensis.

Tom. I. Londini: Impensis Thomae Woodward ad Insigne Lunae Crescentis inter Templi Portas. M.DCCXLI.

Valerii Maximi - Dictorum Factorumque Memorabilium libri novem Ad optimas editiones collati Praemittitur notitia literaria Accedit index Studiis Societatis Bipontinae Editio Accurata Biponti Ex typographia Societatis MDCCLXXXIII.
Veenendaal, Dr. A.J. - Johan van Oldenbarnevelt Bescheiden betreffende zijn staatkundig beleid en zijn familie. Tweede deel 1602-1613 Rijksgeschiedkundige Publicatiën Grote serie 108. 's-Gravenhage 1962.
Velleius Paterculus, C. - zie Shipley, Frederick W.
Verheyk, Henricus - Oratio Secvlaris de Antiqvitate et Vicissitvdinibvs Scholae Amstelaedamensis Pvblicae: in templi novi choro die VII. Septembris A. MDCCLXXVII. dicta ab Henrico Verheyk, Rectore. Amstelaedami, Apud Petrvm Mortier, Civitatis et Illustris Athenaei Typographum. MDCCXXVIII.
Villermont, comtesse Marie de - Le Duc et la Duchesse de Bournonville et la Cour de Bruxelles Grands Seigneurs d'autrefois Jules de Meester Imprimeur-Éditeur Bruxelles-Roulers Victor Rétaux Paris 1904.
Vries Az., J. de - Adolphus Tectander Venator in: Oud-Holland Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz. Veertigste Jaargang Amsterdam, 1922.

Waddington, A. - La République des Provinces - Unies La France & les Pays-Bas Espagnols de 1630 A 1650 Tome premier (1630-1642) Annales de l'Université de Lyon Paris G. Masson, Éditeur Libraire de l'Académie de Médecine 120, Boulevard Saint-Germain 1895.
Warnsinck, J.C.M. - Christoffel Artichewsky, Joannes de Laet, Iaerlyck Verhael van de Verrichtingen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in derthien Boecken Vierde deel Boek XI-XIII (1643-1636) Uitgegeven door S.P. L'Honoré Naber en J.C.M. Warnsinck met drie overzichtskaarten, een portret en zes platen. 's-Gravenhage Martinus Nijhoff 1937 Werken uitgegeven door De Linschoten-Vereeniging XL.
Wasserschleben, Wilhelm Hermann - Reginonis abbatis Prumiensis, libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis. Lipsiae 1840.
Way M.A., A.G. - Caesar Alexandrian, African and Spanish wars with an English translation by - The Loeb Classical Library London-Cambridge, Massachusetts MCMLV.
Weiss, Dr. Adolf - Mose Ben Maimon Führer der Unschlüssigen und mit erklärenden Anmerkungen versehen von - Drittes Buch Der Philosophischen Bibliothek. Band 184 c Leipzig 1924 / Verlag von Felix Meiner.
Wilde, Mr. C.J.M. - De lex 'Hac Edictali' in het Roomsch-Hollandsche Recht en hare toepassing in Zuid-Afrika in: Rechtsgeleerd Magazijn. Tijdschrift voor Binnen- en Buitenlandsche Rechtsstudie, onder redactie van Mrs. H.L. Drucker en W.L.P.A. Molengraaff. Twintigste jaargang. Haarlem. De Erven F. Bohn. 1901 pp. 355 vv.
[Wilkins, Nic.] - Leben Des Berühmten Joh. Friderici Gronovii, nebst einigen seinen Briefen, die guten Theils bisher ungedruckt. Wie auch einer Kurtzen Nachricht Von zween dessen guten Freunden, Bernh. Damcken, Und Joh. Christenio, Hamburg, Bey Theodor Christoff Felginern, 1723.

Woude, C. van der - Sibrandus Lubbertus Leven en Werken, in het bijzonder naar zijn correspondentie. Diss. Vrije Un. A'dam. J.H. Kok N.V. Kampen MCMLXIII.

Wijnen, J.W. aant. - Krijgsbedrijven onder Frederik Hendrik in Algemene Geschiedenis der Nederlanden VI De Tachtigjarige Oorlog 1609-1648 MCMLIII Utrecht/Antwerpen-Brussel-Gent en Leuven, pp. 261 vv.

Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte - Band XXVII. Hamburg W. Mauke Söhne (vorm. Perthes, Besser & Mauke) 1926.

2. Register van brieven.

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Aitzema, Lieuwe van, 1905.
Artischau Arcischofsky (Arciszewsky), Christoph (Krzystof) von, *1761*.

Beverwyck, Johan van, *1752, 1908*.
Bignon, Hieronymus, *1749*, 1938.
Blon, Michiel le, *2049, 2061, 2073*.
Bouthillier, Claude le, *1770*, 1985, 1987.

Camerarius, Ludwig, 1997, 2037, 2062, 2065, 2066, 2087, 2089, 2102, 2113.
Casaubonus, Mericus (Florence Etienne Méric Casaubon), *1785*.
Christina, Koningin van Zweden, 1998, 2010, 2035, 2090, 2114.
Conring, Hermann, 1906.
Cordes, Jean de, 1742, *1750*, 1759, 1779, 1787, *1796*, 1804, 1827, 1828, 1844, *1866*, 1884, *1925*, 1931, 1942, 1952, *1958*, 1959.
Crellius, Joannes, 1769, 1854.
Cunaeus, Petrus, *1803, 1902, 1918*.

Dupuy, Jacques, 1805, *1821*, 1829, 1845, *1853*, 1867, 1926, 1939, 1943, *1950*, 1955, 1960.
Dupuy, Jacques en Dupuy, Pierre, 1847, 1894.
Dupuy, Pierre, 1741, 1747, 1754, 1757, 1764, 1780, 1784.

Frederik Hendrik, 1727, 1933.
Friesen, Heinrich von, 1817.

Gassendi, Pierre, *1755*, 1762.
Gostomsky, Sigismondus Ferdinandus, *1963*.
Graswinckel, Theodoricus (Dirk), *1896*.
Gronovius, Johann Friedrich, *1911*, 1915.
Groot, Jan de, 1751, 1753, 2021, *2028, 2051*.
Groot, Willem de, 1725, 1730, 1737, 1743, 1745, 1746, 1765, 1767, 1782, 1793, 1795, 1797, 1798, 1799, 1802, 1808, 1810, 1812, 1824, 1841, 1864, 1869, 1901, 1913, 1916, 1921, 1922, 1924, 1928, 1934, 1940, 1941, 1947, 1951, 1956, 1957, 1961, 2014, *2016, 2029*, 2038, *2044*, 2047, *2052*, 2056, *2058*, 2063, *2069, 2074*, 2091, *2099*, 2120, *2122*.
Grubbe, Lars, 2064, 2080, 2115.

Hartzwich, Peter, *1801*.
Hogendorp, Gijsbrecht van, *2077*.
Holland, Staten van, 1910, 1935.
Hooft, Pieter Cornelisz., *1734, 1967*, 2039.

Johnson, Samson, 2092, *2126*.
Junius, Maria, 1775.

Laud, William, 2011, 2093.

Laue, Andreas, *2094*.
Lindenbrog, Friedrich, *1774, 1786*.
Lodewijk XIII van Frankrijk, 1964.
Lusson, Guillaume, 1748, 1781, 1788, 1806, 1814, 1839, 1846, 1932.

Marini, Charles, *2068*, 2106, *2121*.
Maurier, Benjamin Aubéry du, 1738, 1789, 1891, *1948*, 1954, *2005*, 2015, *2026*, 2040.
Maurier, Louis Aubéry du, 1739, 1790, 1892.
May, Paul du, 2053.
Möller, Georg, *1857*.

N.N., 1962, *1980*, 2018.

Oldenbarnevelt, Willem van, *1772, 1783, 1791, 1800, 1807, 1811, 1813, 1816, 1818, 1820, 1825, 1830, 1834, 1835, 1837, 1838, 1840, 1842, 1843, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1858, 1859, 1860, 1863, 1865, 1870, 1874, 1875, 1876, 1878, 1882, 1883, 1885, 1887, 1888, 1889, 1893, 1897, 1900*.
Otto, Rijngraaf, *2072*, 2081, 2107, *2112*, 2116, 2127.
Oxenstierna, Axel, *1815*, 1819, 1909, 1968, *1969*, 1971, 1972, 1975, 1981, 1989, *1993*, 1994, 1999, *2006*, 2008, 2012, 2019, *2030*, 2033, 2043, *2059, 2067, 2070*, 2079, 2082, 2088, 2095, 2097, *2098*, 2105, 2110, 2117, *2123*.
Oxenstierna, Johan, 1944.

Pas de Feuquières, Manasse de, *2050*, 2083.
Peiresc, Nicolas Claude Fabry de, 2022, *2054*.
Petit, Samuel, 1831, *1965*, 2041.
Prins, Pieter Christiaensz., 2003.

Reigersberch, Maria van, 1744.
Reigersberch, Nicolaes van, 1723, 1726, 1731, 1736, *1966, 1970, 1974*, 1977, *1979*, 1982, *1983*, 1986, *1988*, 1990, *1991, 1995*, 2000, *2007, 2009, 2017*, 2024, *2031*, 2042, 2048, 2055, 2057, *2075, 2078*, 2084, *2100*, 2103, *2111*, 2118, *2124*.
Ruarus, Martinus, 1732, *1809*, 1855, *1871*, 1873, *1904*, 1907.

Salmasius, Claudius, *1822*, 1832, 1919, 2004, *2027*.
Schickard, Wilhelm, 1758, 1945.
Schmalz, Peter, 1973, 1976, 1978, 1984, 1992, 1996, 2001, 2013, 2020, 2034, 2096.
Skytte, Johan, *1937*, 2002, 2036.
Slupecki de Konary, Jerzy, 1856.
Spiring Silvercrona, Petter, *2045, 2060, 2071, 2076, 2085, 2104, 2125.*
Sprecher, Fortunatus, 2023.

Thou, François Auguste de, 1868.
Tilenus, Daniel, *1756, 1773, 1836*.

Vondel, Joost van den, 1776.
Vossius, Gerard Johannes, 1766, 1768, *1771*, 1777, *1778, 1792*, 1794, *1823*, 1826, 1833, *1862*, 1872, *1877*, 1879, *1881*, 1886, *1890*, 1895, 1898, 1912, 1914, 1917, *1920, 1923, 1927*, 1929, *1930*, 1936, 1946, *1949*, 1953, 2025, *2101*, 2108.

Witten, Johan, *1861, 1903*, 2046.
Wolff, Hermann, 2086, 2109, 2119.
Wtenbogaert, Johannes, 1724, 1728, 1729, 1733, 1735, 1740, *1760, 1763*, 1880, 1899. *2032*.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament.

Het cijfer achter de punt geeft de bladzijde aan, waar het citaat in de tekst der brieven voorkomt.

Apostelen, Handelingen van de XI, 29. 89
Aristophanes Plutus 58. 33
Aristoteles Ethica Nicomachea VIII, 5. 61
Arrianus *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ* II, 9. 171, 176
Arrianus *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ* IV, 7. 147, 171

Basilius de Grote Ep. CXCIX Amphilochio de canonibus XL. 226

Chrysostomos, Joannes In Epistolam Primam ad Timotheum Commentarius, Hom. XI, 1. 193
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum III, 23, 2. 10
Cicero, Marcus Tullius Cato maior de Senectute 77. 205
Cicero, Marcus Tullius De Legibus III, 4, 11. 11
Cicero, Marcus Tullius De Officiis II, 24, 87. 74
Cicero, Marcus Tullius Epistulae ad Familiares VII, 25. 90
Cicero, Marcus Tullius Epistulae ad Familiares X, 6. 154
Cicero, Marcus Tullius Epistulae ad Familiares XI, 20. 478
Cicero, Marcus Tullius In Catilinam I, 1, 1. 58
Cicero, Marcus Tullius Pro Milone IV, 10 (11). 293
Cicero, Marcus Tullius Tusculanae Disputationes I, 26. 205
Claudianus, Claudius Consulatus Stilichonis I, 225-227. 61
Claudianus, Claudius Panegyricus de tertio consulatu Honorii Augusti 96-98. 35
Clemens, Titus Flavius Stromatum III, c. 12. 50

Diogenianus (Corpus Paroemiographorum Graecorum II, centuria I, no. 32). 313

Ezra (Esdras) 10, 2. 174

Gellius, Aulus Noctes Atticae I, 23. 146
Gellius, Aulus Noctes Atticae VI, 13. 32
Genesis 22, 14. 196

Herodotus II, 104. 172, 176
Hieronymus Adversus Pelagianos I, 25. 38
Homerus Ilias I, 58. 443
Homerus Ilias I, 106. 33
Homerus Ilias I, 174/5. 10
Homerus Ilias I, 227. 239
Homerus Ilias I, 263. 58
Homerus Ilias I, 412. 33
Homerus Ilias II, 171. 32
Homerus Ilias III, 40. 109
Homerus Ilias III, 50-51. 32
Homerus Ilias III, 65. 125
Homerus Ilias IV, 43. 117
Homerus Ilias VIII, 102. 193
Homerus Ilias VIII, 293/4. 18
Homerus Ilias IX, 319. 227
Homerus Ilias IX, 673. 33
Homerus Ilias XVII, 514. 167
Homerus Schol. Ilias XIX, 5. 207
Homerus Odyssea I, 3. 115
Homerus Odyssea I, 65. 237
Homerus Odyssea I, 267. 167
Homerus Odyssea III, 79. 33
Homerus Odyssea III, 156. 58
Homerus Odyssea X, 495. 117
Homerus Odyssea XV, 400-401. 282
Homerus Odyssea XX, 18. 135
Horatius Flaccus, Quintus Carmina IV, 8, 11. 257
Horatius Flaccus, Quintus Epistula ad Pisonem de arte poetica 139. 374
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, 106-108. 116
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, 1, 37. 224
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, 7, 18. 94
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, 9, 9. 85
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae I, 4, 100. 115

Isocrates Orationes X, 209 B. 158

Juvenalis, Decimus Junius Satyrae II, 38. 23
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae VI, 230. 51
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae VI, 394 v. 396
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae X, 121. 197
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae XIV, 104. 223

Livius, Titus Ab urbe condita VII, 17, 12. 10
Livius, Titus Ab urbe condita VII, 32. 500
Livius, Titus Ab urbe condita IX, 34, 6-7. 10
Livius, Titus Ab urbe condita XXI, 41. 500
Livius, Titus Ab urbe condita XXII, 39, 19. 38
Livius, Titus Ab urbe condita XXX, 21. 500
Livius, Titus Ab urbe condita XXXVIII, 25, 13. 294

Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia I, 281. 423
Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia V, 685-687. 110
Lucas XVIII, 15. 280
Lucas XXIV, 26. 417
Lycophron Alexandra 851. 145

Marcus IX, 28. 293
Marcus X, 16. 280
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata V, 14-16. 471
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata VI, 7, 5. 51
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata XII, 24, 10. 61
Mattheus VI, 10. 417

Nazianze, Gregorius van Carmina lib. II Historica, sectio I, Poemata de se ipso, carm. 22, 3. 188

Ovidius Naso, Publius Epist. Sapphus 94. 227
Ovidius Naso, Publius Heroidum Epistulae VI, 15. 84
Ovidius Naso, Publius Tristia II, 65/6. 227

Pacianus Epistola Ad Sympronianum Novatianum I, 4. 67
Paulus Ad Corinthios I, 16. 89
Paulus Ad Corinthios II, 7. 89
Paulus Ad Corinthios II, 9. 89
Paulus Ad Galatas II, 10. 89
Paulus Ad Philipenses IV, 8. 174
Paulus Ad Romanos XV, 29. 89
Paulus Ad Timotheum I, 3, 2. 49, 145
Paulus Ad Timotheum I, 4, 14. 192, 193
Paulus Ad Timotheum I, 5, 9. 50
Pervigilium Veneris 92. 37
Petrus Epistulae I, 3, 21. 279
Petrus Epistulae I, 4, 15. 261
Petrus Epistulae I, 5, 4. 269
Petrus Epistulae II, 1, 14. 54
Plautus, Titus Maccius Amphytruo 707. 202
Plautus, Titus Maccius Aulularia 195. 369
Plautus, Titus Maccius Aulularia 234. 418
Plutarchus *AITIA ΕΛΛΗΝΙΚΑ* 299 A, XXXVI. 256
Polybius *ΙΣΤΟΡΙΩΝ* I, 65, 6. 32
Propertius Elegiae I, 12, 4. 83

Seneca Minor, Lucius Annaeus De Beata Vita II. 27

Seneca Minor, Lucius Annaeus De Beneficiis III, 16, 2. 51
Seneca Minor, Lucius Annaeus De Ira II, 35, 1. 154
Seneca Minor, Lucius Annaeus Epistulae ad Lucilium CVII, 11. 176
Seneca Minor, Lucius Annaeus Troades 37. 115
Sidonius, Apollinaris Carmina IX, 342. 23
Sophocles Fragmenta 768. 88
Suetonius Tranquillus, Caius De Vita Caesarum, Claud. 28. 50
Suetonius Tranquillus, Caius Vita Neronis XL. 28
Suidas 3868. 220

Tacitus, Publius Cornelius Annales I, 6. 292
Tacitus, Publius Cornelius Dialogus de Oratoribus XXXVI, 24. 13
Tacitus, Publius Cornelius Germania XXVI. 65
Tacitus, Publius Cornelius Historiae IV, 69. 166
Terentius Afer, Publius Eunuchus 381. 478
Tertullianus, Quintus Septimius Florens Ad Uxorem I, c. 7. 50
Tertullianus, Quintus Septimius Florens Adversus Marcionem I, c. XIV. 288
Tertullianus, Quintus Septimius Florens De Baptismo adversus Quintillam liber, c. VIII. 288
Tertullianus, Quintus Septimius Florens Liber de Exhortatione Castitatis, c. 13. 50, 145
Tertullianus, Quintus Septimius Florens Liber de Monogamia, c. 17. 50
Tertullianus, Quintus Septimius Florens Liber de Praescriptionibus adversus Haereticos, c. 40. 50
Theocritus Idyllia XVI, 71. 167
Tibullus III, 3, 35. 227

Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 11. 33
Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 85. 409
Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 142. 37
Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 198 v. 135, 386
Vergilius Maro, Publius Aeneis III, 443-445. 33
Vergilius Maro, Publius Aeneis IV, 451. 123
Vergilius Maro, Publius Aeneis IV, 480 vv. 69
Vergilius Maro, Publius Aeneis VI, 74. 33
Vergilius Maro, Publius Aeneis IX, 447. 33
Vergilius Maro, Publius Aeneis X, 564. 37
Vergilius Maro, Publius Bucolica III, 93. 294
Vergilius Maro, Publius Bucolica VIII, 27. 377

Wijsheid, Boek der IV, 11. 407

4. Register van persoonsnamen, aardrijkskundige namen en boektitels.

Voor aanwijzingen ten gebruike van het register zij verwezen naar deel III, p. 489.

A

Aa, Mr. Anthony Willemsz. van der 354[10].
Abarbanel (Abravanel), Isaac 133[6].
Abarbanel (Abravanel), Isaac *D. Isaaci Abarbanelis, et R. Mosis Alschechi Commentarius in Esaiae prophetiam XXX; Cum additamento eorum, quae R. Simeon è Veterum dictis collegit. Subjunctâ hujusmodi refutatione et textûs novâ versione, ac paraphrasi, authore Const. l'Empereur ab Oppyck. Lugd. Bat. Bonav. & Abrah. Elzevirii 1631.* 133.
Abbesteech 299.
Abbeville 438.
Abbot, George 182[6].
Abessinië 192, 280.
Abimelek 224.
Abraham 177, 224.
Abrahamus = breuk tussen Lodewijk XIII en Ferdinand II 300.
Achivi, zie Grieken.
Adagiorum epitome, zie Servilius Joannes.
Adam 192, 224, 246.
Admiraliteit van de Maze 332, 351.
Adrichem, Joost Jacobsz. van 33.
Aegeus 145.
Aelianus = Spiring Silvercrona, Petter 358, 359, 360, 361, 362, 373, 503, 504.
Aelius = Plessis, hertog van Richelieu, Jean Armand du 316, 359, 360, 361, 374.
Aenipons, zie Innsbrück.
Aenmerckinghen Van Religie En Staet, Op d'uyt-schrijvinghe van 't ghebodt, vanden al-ghemeenen Bid-dagh, ende Vast-dagh, bevolen ende in-ghestelt door die Rebelle Staten op den 24 deser tegenwoordighe maendt Oogst 1633. Waer door men by provisie sal mogen sien, hoe groot onghelijck dat den vyant heeft, van ons eenige overtredinghe vande handelinghe van Trefves toe te schrijven, aenghesien hy dien selfs leelijck heeft gheschent, op hope, van door ghewelt van wapenen de Catholijcke Religie, ende sijne Majesteyts saecken, in dese Nederlanden onder de voet te brenghen. Voorghehovden Aen alle Catholijcke ghetrouwe Inghesetenen. M.DC. XXXIII. 184.
Aeolus 35.
Aerssen, heer van Sommelsdijk, François van 2, 3, 19, 93, 126, 179, 196, 200, 307, 315, 317, 325, 330, 345, 350, 371, 374, 425, 503.
Aer(t)besie = Zweden 362, 373, 412.
Aeschylus 258.
Aesculapius 32.
Afranius, Lucius 145.
Afrika (Afrikaans) 193.
Afrikaans concilie 194.

Agamemnon 228.
Agobard 164.
Aiguebonne, sieur d' 300.
Airebauntis dux? 474.
Aitzema, Foppe van 54[1], 64, 221, 409.
Aitzema, Lieuwe van 221.
Aix en Provence 421.
Akragas 156[1].
Albanië 377.
Albertus, aartshertog van Oostenrijk 333[5].
Albo, Joseph 109.
Albo, Joseph *Sepher Ha`ikkarim, i.e. Liber fundamentorum (fidei) Hebraice. Soncini 1485.* 109.
Albo, Joseph *idem, Soncini 1486.* 109.
Albo, Joseph *Sepher `Ikkârim cum commentario Ets schátûl aant. auctore Gedalja ben Salomo. Hebraice. Venetiae, Giov. Cajon, impr, a Pietro et Lorenzo Bragadin. 1618.* 109.
Albuquerque, Matías d' 332[1], 349.
Alcaeus = Bestand 503.
Alcestis 258.
Alcibiades 216[3].
Alcuinus 164[6].
Alcuinus *Sacramentarium Gregorii.* 164.
Aleman = Oostzee 373.
Alès 418.
Alexander IV, paus 162[1].
Alexander IV, paus *Quasi lignum vitae (Chartularium Universitatis Parisiensis sub Auspiciis Consilii Generalis Facultatum Parisiensium ex diversis bibliothecis tabu-*

lariisque collegit et cum authenticis chartis contulit Henricus Denifle O.P. auxiliante Aemilio Chatelain. Tomus I ab anno MCC usque ad annum MCCLXXXVI, Parisiis Ex typis fratrum Delalain Via a Sorbone dicta. Anno MDCCCLXXXIX. 162.
Alexander = koning van Engeland 317, 361, 374, 391.
Alexandrië 49, 50, 176, 194, 251, 258, 261.
Aligre Jr, Etienne d' 485, 487, 488, 491.
Aligre Sr, Etienne d' 103, 485, 487, 488, 491.
Alkmaar 20.
Allacci, Leo, zie Allatius, Leo.
Allatius, Leo 490.
Allerheiligenbaai 290, 308, 331.
Alopecius, zie Vossius, Johannes.
Alpen 195, 262, 281, 296, 497, 499, 501.
Alpen, Rhetische 263.
Alphaeus = Frederik Hendrik 2, 3, 4, 15, 19, 20.
Alschechi, Mozes 133[6].
Alschechi, Mozes *D. Isaaci Abarbanelis, et R. Mosis Alschechi Commentarius in Esaiae prophetiam XXX; Cum additamento eorum, quae R. Simeon è Veterum dictis collegit. Subjunctâ hujusmodi refutatione et textûs novâ versione, ac paraphrasi, authore Const. l'Empereur ab Oppyck. Lugd. Bat. Bonav. & Abrah. Elzevirii 1631.* 133.
Amalarius (Fortunatus) 164[7].
Ambianum, zie Amiens.
Amboise, George d' 474[11].
Ambon 314, 353.
Amerika 308, 327.
Amersfoort 57.
Ameziera, zie Mézières.
Amiens 322, 438.
Ammianus Marcellinus 59, 66.
Amorieten 178.
Amphipolis 15.
Amstelodamum (Amstelodamensis), zie Amsterdam.
Amsterdam (Amsterdams) 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 30, 33, 34, 37, 39, 40, 43, 45, 46, 48, 57, 59, 62, 72, 73, 74, 77, 106, 116, 117, 118, 122, 156, 158, 165, 182, 185, 187, 197, 202, 203, 209, 210, 213, 231, 233, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 248, 249, 251, 252, 254, 256, 259, 264, 273, 274, 277, 278, 282, 300, 313, 317, 323, 332, 337, 344, 351, 370, 374, 375, 384, 389, 413, 467, 475, 478, 481, 489, 490, 508, 509, 512, 522.
Amurath IV, sultan der Ottomanen 435[7].
Amyclae, stad in Laconië 37.
Amyraut, Moïse 400[9].
Ancyra, zie Ankara.
Ancyra, ariaans concilie van 202.
Ancyra, orthodox concilie van 202.
Ancyra, semiariaans concilie van 202.
Andegavum, zie Angers.
Andernach 112, 120, 495.
Andreae, Joachim 278, 317, 322, 326, 337 349, 350, 359, 368, 484, 514.

Andreas 68.
Angennes, markies van Poigny, Jacques d' 346[13], 353, 393, 399, 404, 414, 435.
Angennes de Rochepot, graaf Du Fargis, Charles d' 319[11], 321, 323, 338, 342, 345, 346, 350, 353, 394.
Angers 345.
Anglia (Angli, Anglicus), zie Engeland (Engelsen, Engels).
Anglicanen (Anglicaans) 364, 393, 479.
Angoulême 101, 103, 163.
Anhalt-Zerbst, Elisabeth von 420.
Ankara 56, 202.
Anna van Oostenrijk, koningin van Frankrijk 84, 91, 340, 341, 350, 354, 355, 364, 380, 396, 399, 401, 403, 451, 456, 459, 460, 474.
Anstruther, Sir Robert 107, 112, 166, 204, 260, 333, 468, 516.
Anstruther, vrouw van Sir Robert 516.
Anstruther, zwager van Sir Robert 516.
Anthonisz, Abraham 17[4].
Antiochië 112.
Antoninus Pius 89, 220[3].
Antonius, Marcus 50.
Antonius Felix, Marcus 50[1].
Antunnacum, zie Andernach.
Antverpiensis, Hermannus Loemelius = Floyd S.J., John 160.
Antverpiensis, Hermannus Loemelius = Floyd S.J., John *An apology of the Holy See Apostolicks Proceedings for the Government of the Catholicks of England during the tyme of persecution. With a defence of a Religious State written by Daniel of Jesus 1630.* 160.
Antverpiensis, Hermannus Loemelius = Floyd S.J., John *Apologia S. sedis apostolicae de modo procedendi circa regimen Catholicorum Angliae, tempore persecutionis, cum defensione religiosi status. Nec non, Ecclesiae Anglicanae Querimonia Apologetica de Censura aliquot Episcoporum Galliae in duos libros Anglicanos .... eiusdem authoris, Avdomaropoli, Apud viduam Caroli Boscardi, sub Nomine Iesv, 1631.* 160.
Antverpiensis, Hermannus Loemelius = Floyd S.J., John *Ecclesiae Anglicanae querimonia apologetica, & C. auctore Hermanno Loemelio Antuerpiensi Sacrae theologiae Licentiato et Canonico Lectorali Ecclesiae Cathedralis Audomarensis. Audomari 1631.* 161.
Antverpiensis, Hermannus Loemelius = Floyd S.J., John *Hermanni Loemelij Antuerpiensis Sacrae Theologiae Licentiati & Canonici Lecto-*

ralis Ecclesiae Cathedralis Audomarensis Spongia quâ diluuntur Calumniae nomine facultatis Parisiensis impositae libro qui inscribitur Apologia Sanctae sedis apostolicae circa Regimen Catholicorum Angliae. Audomaropoli 1631. 160.
Antwerpen 1, 78, 79, 81, 88, 121, 123, 128, 129, 137, 138, 150, 153, 210, 214, 278, 418, 517.
Apollinares ludi 225.
Apollo 115.
Apologie ov Defense de Tresillvstre Prince Gvillavme par la Grace de Diev Prince d'Orange: Conte de Nassau, de Catzenellenbogen, Dietz, Vianden, &c. Burchgrave d'Anuers, & Visconte de Bezançon: Baron de Breda, Diest, Grimberghe, d'Arlai, Nozeroi, &c. Seigneur de Chastel-bellin, &c. Lieutenant general es païs bas, & Gouverneur de Brabant, Hollande, Zelande, Vtrecht, & Frise: & Admiral, &c. Contre le Ban & Edict publié par le Roy d'Espaigne, par lequel il proscript ledict Seigneur Prince; dont apperra des calumnies & faulses accusations contenues en ladicte Proscription. Presentee A Messievrs Les Estats Generauls des Pais bas. Ensemble ledict Ban ou Proscription. A Delft. M.D:LXXXI. 424.
Apostelen, Handelingen van de 89, 280.
Apuleius = Charnacé, Hercule de? 503.
Aquarius = de R.K. religie 107, 108, 119, 123, 184.
Aquila = Brussel 121, 123, 127, 138, 142, 200.
Arabië (Arabieren, Arabisch) 30, 62, 174, 177, 235, 240, 242, 376.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik.
Arcadius 50, 61[2].
Arcetri 489.
Ἀρχ = Staten van Holland 9, 10, 46, 47.
Arctophylax = oorlog 121, 123, 142, 151, 152.
Ardea 15.
Ardennen 509, 510, 517.
Aredondo, Gonzalvus (de) 107, 120, 123.
Aremberg, graaf van Seneghem, Pater Carolus Antonius van 108[5], 114, 263.
Aremberg, Philips Karel van Aarschot, prins van 77, 78[7], 86, 91, 93, 98, 107, 108, 113, 114, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 128, 130, 137, 140, 142, 143, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 188, 189, 198, 200, 205, 214, 263, 295, 318, 344.
Argentina, zie Straatsburg.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Argo = Aremberg, Philips Karel van Aarschot, prins van 121, 137, 140.
Ariadne 145.
Ariaens, Jobgen 45.
Arianisme (Arianen) 56.
Aries = Frederik Hendrik 53, 107, 120, 126, 131, 137, 138, 139, 142, 151, 152, 153, 179.
Aristarchus = Heinsius, Daniel 116.
Aristides 15[1].
Aristophanes. *Plutus.* 33.
Aristoteles 32, 222, 257, 307, 376.
Aristoteles *Ethica Nicomachea.* 61.
Aristoteles = Holland 358, 360, 361, 389, 413, 449.

Arles, concilie van 56, 245.
Armagh 22, 132.
Arminianisme (Arminianen, Arminiaans) 80.
Arminius, Jacobus 422.
Armorica, zie Bretagne.
Arnauld, Isaac 301, 322, 324, 382.
Arnhem 150, 152, 181.
Arnim, Hans Georg von 94[3], 222[1], 263, 267.
Arnobius 105, 116, 356.
Arragona, prins van Piccolomini, hertog van Amalfi, Ottavio d' 444[11], 450, 463, 466.
Arrianus, Flavius 89, 147, 171, 172, 176, 219.
Arrianus, Flavius *ΤΩΝ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ.* 89, 147, 171, 176.
Arsaphylaq 107.
Artaxerxes I 14[1].
Artichaut = Bohemen 359.
Artois 398, 443.
Arundel, graaf van, zie Howard, Thomas.
Asdrubal = La Grange, Jacques de 300, 310, 327, 365, 395.
Asia, zie Klein-Azië.
A solis ortus cardine. 248.
Assum, Johann Christoph 271, 277[12].
Athene 14, 15, 32, 145, 216, 257.
Atrebates, zie Artois.
Attica 145.
Attisch-Delische Bond 15.
Aubas de Gratiollet, Jean d' 492, 497, 498.
Aubert, Jean-Baptiste Pierre 29[3], 65, 160[4], 376.
Aubert, Jean-Baptiste Pierre *Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi Opera Quae Reperiri Potuerunt Omnia; cura et studio Joannis Auberti. Parisiis MDCXXXVIII.* 29.
Aubert, Jean-Baptiste Pierre *Sancti Cyrilli Alexandrini opera omnia Graece et Latine. Lutetiae Parisiorum MDCXXXVIII.* 65, 376.
Aubertin, Edme 45, 310[16], 356, 382, 383, 400.
Aubertin, Edme *Conformité de la créance de l'Eglise et de saint Augustin sur le sacrement de l'Eucharistie opposée à la réfutation des Cardinaux du Perron, Bellarmin, et autres, divisée en trois livres. Par Edme Aubertin, Ministre de la Parole de Dieu en l' Eglise de Chartres.* 310.
Aubertin, Edme *L' Eucharistie de l'ancienne Eglise 1633 Genève.* 310, 400.

Aubery, Claude 280[6].
Aubery, Claude *Claudii Alberii Triuncuriani de fide catholica apostolica romana, contra apostatas omnes qui ab illa ipsa fide defecerunt, orationes apodicticae VI. Quibus epistola Pauli apostoli ad Romanos scripta catholice exponitur. Lausannae, exc. J. Chiquellaeus 1587.* 280.
Aubespine, markies van Châteauneuf, abbé van Préaux, Charles de l' 75, 101[4], 103, 108, 110, 112, 130, 132, 163, 501.
Aubespine, Elizabeth de l' 101[5].
Aubespine, markies van Hauterive, François de l' 94, 101, 103, 108, 120, 130, 475.
Aubespine, Françoise Marie de l' 101[5].
Aubespine, Gabrielle de l' 101[5], 172.
Aubespine, Madelene de l' 101[5].
Aubespine, Marie de l' 101[5].
Audart 123.
Audartius, Robertus 249.
Audi, benigne conditor. 248.
Audit tyrannus anxius. 248.
Augier (Oger), René 346, 393, 404, 415.
Augsburg 44, 318, 337, 395, 433, 472.
Augusta [Vindelicorum], zie Augsburg.
Augustinus, Aurelius 22, 26, 68, 230, 288.
Augustinus, Aurelius *De Civitate Dei.* 230.
Augustus, Romeins keizer 56, 167, 257, 258, 478.
Augustus = Basius, Mr. Johan 307, 337.
Aurelia(num), zie Orléans.
Aurelius, Petrus = Duvergier de Hauranne, Jean 102, 111, 132, 133, 143, 159, 160, 161, 163, 164, 191, 193, 194, 195, 243, 244, 246, 265.
Austriaca (Austriacus), zie Oostenrijk (Oostenrijks).
Auvergne 144.
Avein 509, 510.
Axelsson Natt och Dag, Åke 320[3].
Axelsson Natt och Dag, Axel 320[3], 327, 334, 339, 349, 352, 357, 514.
Axelsson Natt och Dag, Gustav 320[3], 327, 334, 339, 349, 352, 357.
Aytona, markies van, zie Moncada, Francisco de.
Azië 146.

B

Bacchilydes = Mainz 365.
Bacchus 122.
Backer, Elisabeth de 32[6].
Backer, Willem de 32[6].
Bagno (Bagny), zie Guidi del Bagno.
Ballaert 444.

Balsacum? 396.
Baltische Zee 204, 296, 420.
Bancken, Margriete van 354.
Banda 35.
Banér, Johan 263, 267, 282, 289, 313, 337, 346, 420, 450, 461, 464, 487, 500.
Bar, hertogdom 276.
Barberini, Franceso 36[1].
Barcelona 67, 423, 431.
Barcino, zie Barcelona.
Barcos, Martinus de 102.
Barillon de Morangis, Antoine 276[3].
Barlaeus, Caspar 4[5], 6, 22, 99, 180, 187, 278.
Barlaeus, Caspar *Anti-Pvteanvs, sive Politico-Catholicvs, Stateram Puteani Inducias expendentis, aliâ Staterâ expendens. Cosmopoli, Apud Belgam Fidelem. Anno 1633.* 180.
Barnabas 68.
Barnabas *Barnabae Epistolae.* aant. 68, 132.
Baronius, Caesar, kardinaal 82[6], 158, 310, 479.
Baronius, Caesar, kardinaal *Annales Ecclesiasticae a Christo nato, ad annum 1198, Romae, 1588-1593.* 82, 158, 310, 479.
Barot 96.
Bartholomaeus 68.
Bartolus 23[9], 194.
Bas, Dr. Dirck Jacobsz. 5[9], 6.
Basilius de Grote 172[6], 226.
Basilius de Grote *Ep. CXCIX Amphilochio de canonibus XL.* 226.
Basius, Mr. Johan 307, 337, 477, 509.
Bassecourt, Fabrice de la 122[5].
Bassecourt, Fabrice de la *L' Election éternelle et ses Dépendances, Amsterdam 1618.* 122.
Bastilia, zie Bastille.
Bastille 321, 485, 488, 491.
Batavia (Batavi, Batavicus, Batavus), zie Holland (Hollanders, Hollands).
Baugy, Nicolas de 45[4], 79, 276, 284.
Bautru, graaf van Serrant, Guillaume 88[2], 104, 396.
Bautru, graaf van Nogent, Nicolas 462.
Baya de todos los Sanctos, zie Allerheiligenbaai.
Bayonne 477.
Bazán, marqués de Santa Cruz de Marce nado, Don Alvaro de 71.
Bazel 149, 234.
Bazel, concilie van 149.
Beaumont, chevalier de Miré, le sieur 449.
Beaumont, sieur de Saint-Estienne, J. de 284, 290.
Beaumont, Simon van 4, 41, 44, 63, 79, 130, 150, 152, 157, 181[6], 243, 255, 278, 314, 315, 317, 323, 332, 335, 337, 344, 351, 359, 368, 374, 391, 405, 446, 456, 477, 513.
Beda (Venerabilis) 164[5].
Beda (Venerabilis) *Expositio de nominibus locorum, vel*

civitatum, quae leguntur in libro Actuum Apostolorum. 164.
Beda (Venerabilis) *Historia ecclesiastica gentis Anglorum.* 164.
Beda (Venerabilis) *Liber Retractationis in Actus Apostolorum, In Acta Apostolorum Quaestiones Quinque.* 164.
Beda (Venerabilis) *Super Acta Apostolorum Expositio.* 164.
Beex, Petrus 305, 311.
Beieren 53, 98, 112, 134, 167, 434, 488, 491, 492.
Beieren van Schagen, Aelbrecht van 9.
Beieren van Schagen, Jan van 9.
Belgium (Belgae, Belgia, Belgicus), zie Nederland (Nederlanders, Nederlands).
Bellarminus, Robertus Franciscus Romulus 310[17].
Bellarminus, Robertus Franciscus Romulus *Disputationes Roberti Bellarmini Politani, Societatis Iesv, de Controversiis Christianae Fidei, adversvs hujus temporis Haereticos quatuor tomis aucta et emendata ex correctorio libello ab auctore vulgato Romae, anno 1607. Parisiis, ex officinis Triadelphorum, 1608.* 310.
Bellarminus, Robertus Franciscus Romulus *De Eucharistia et Sacrificio Missae, libri VI.* 310.
Bellièvre, Nicolas de 346[15].
Bellièvre, Pomponne de 346[15].
Benavides de Benevent, Don Christoval 452, 453, 454, 455, 459, 461, 476.
Bender 414.
Benedictijnen 164.
Benfeld 79, 300, 357, 367, 427, 454.
Benfeld, verdrag van 416, 427, 454, 526.
Benjamin ben Jona 133, 269.
Benjamin ben Jona *Masaot schel Rabbi Benjamin, Itinerarium Benjaminis Latine redditum operâ Const. L'Empereur. Lugd. Batavorum, Ex Officinâ Elzeviriana MDCXXXIII.* 133, 269.
Bentivoglio, Guido 423[10].
Bentivoglio, Guido *Della guerra di Fiandra, Con l'aggiunta del nono é decimo libro 1634.* 423.
Bentivoglio, Guido *Della Guerra di Fiandra, Descritta dal Cardinal Bentivoglio, Keulen 1635-1639.* 423.
Bentivoglio, Guido *Relationi Fatte Dall' Ill.mo, e Reu.mo Sig.or Cardinal Bentivoglio In tempo delle sue Nuntiature di Fiandra, e di Francia. Date in luce Da Erycio Pvteano In Colonía Appresso Nicolao pantirio 1629. 423.*
Berck, Johan 17.
Berck, Matthijs 17[3].
Berckel, Gerard Jansz. van 4[1], 326, 446.
Berg, heer van Stevensweerd, Hendrik, graaf van den 53, 63, 64, 71, 86, 92, 142, 150, 198, 445, 471, 496, 501.
Berg, Herman Frederik, graaf van den 137.
Bergen 302.
Bergera, zie Bergerac.
Bergerac 435, 436.
Bergeron, Pierre 27[4], 61, 85, 95, 280, 287, 288.
Bergeron, Pierre *Librum de Scythis*. (?) 280.

Bergeron, Pierre *Relation des Voyages en Tartarie de Fr. Guillaume de Rubruquis, Fr. Jean Du Plan Carpin, Fr. Ascelin, & autres Religieux de S. François & S. Dominique, qui y furent enuoyez par le Pape Innocent IV, & le Roy S. Louys. Plus un Traicté des Tartares, de leur origine, moeurs, Religion, conquestes, Empire, Chams, Hordes diverses, & changemens iusqu'aujourd'huy. Avec un abregé de l'Histoire des Sarasins & Mahometans; De leur pays, peuples, Religion, guerres; suite de leurs Califes, Roys, Soudans; & de leur divers Empires & Estats establis par le Monde. Le tout recueilly par Pierre Bergeron, Parisien. A Paris chez Georges Josse, ruë Sainct Jacques, à la Couronne d'Espines. M.DC.XXXIV.* 85, 280, 288.
Berlijn 23, 96.
Bern 340.
Bern, synode van 280.
Bernhard, hertog van Saksen-Weimar 197[1], 211, 252, 263, 266, 282, 289, 306, 334, 336, 337, 339, 346, 352, 365, 373, 396, 398, 419, 433, 486, 495.
Bertie, lord Willoughby de Eresby, graaf van Lindsey, Robert 477[4].
Bethlen von Iktar, Gabor 205.
Bethlen von Iktar, Stephanus 205.
Bette, Guillaume 63.
Beveren, Cornelis van 33, 374, 425.
Beveren, Maria van 33[10].
Beverwijck, Johan van 32[1], 226, 238, 239, 247.
Beverwijck, Johan van *Ioh. Beverovicii Epistolica Quaestio de Vitae Termino, Fatali, an Mobili? Cvm Doctorvm Responsis. Dordrechti Excudebat Henricus Essaevs Impensis Ioannis Maire. MDCXXXIV.* 226, 238, 356.
Beverwijck, Johan van *idem 1636, II edit. triplo auctior.* 238.
Beverwijck, Johan van *Joh. Beverovicii Epistolicae Quaestiones, cum Doctorum Responsis. Accedit Ejusdem, Nec non Erasmi, Cardani, Melanchthonis, Medicinae Encomium. Roterodami, Sumptibus Arnoldi Leers MDCXLIV.* 238.
Beverwijck, Johan van *idem, 1641.* 238.
Beza, Theodorus 219[2].
Beza, Theodorus *Theodori Bezae Annotationes Maiores in Nouum Dn. Nostri Iesu Christi Testamentvm. In duas distinctae partes, quarum prior explicationem in quatuor*

Euangelistas & Acta Apostolorum: Posterior verò in Epistolas & Apocalypsin continet. Quibus etiam adiuncti sunt Indices Rerum ac Verborum locupletissimi. Noua autem haec editio multò correctior & emendatior priore, nunc primùm hac minore forma in gratiam & vtilitatem studiosorum in lucem prodit. Anno M.D.XCIIII, 318. 219.
Beza, Theodorus *Dialogum, qui vocatur Scrutinium Scripturarum, compositum per Paulum de Sancta Maria Quem composuit post additiones positas ad Postillam Nicolai de Lyra, anno 1434. Anno Dom. 1478 ad VII Idus Januar. Petr. Schoffer, suis consignando scutis finivit. Moguntiaci.* 219.
Bezièrs 30, 75.
Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece, e Latine, Philippi II. Reg. Cathol. pietate et studio ad Sacrosanctae Ecclesiae usum Christoph. Plantinus excud. Antuerpiae, 1569-1572. 376.
Bicker, Dr. Andries Gerritsz. 5[9], 6, 72, 278, 314, 317, 322, 326, 337, 344, 349, 350, 359, 368, 484, 514.
Biervliet 180, 181.
Bignon, Jérôme 21, 23, 28, 29, 66, 68, 76, 110, 111, 131, 134, 135, 163, 167, 195, 246, 247, 253, 260, 265, 287, 288, 290, 383.
Bignon, Thierry 76.
Bilbilis 61.
Bingen 448.
Biscaje, golf van 439.
Blaeu, Dr. Johan 239, 240[11], 248, 250.
Blaeu, Willem Jansz. 9, 25, 26, 34, 36, 39, 42, 46, 48, 77, 165, 213, 231, 232, 235, 238, 240, 241, 249, 250, 273, 281, 370, 384, 467, 478, 480, 481.
Blaeu, Willem Jansz. *Cosmographie.* 25, 34, 36, 39, 42.
Blaeu, Willem Jansz. *J. Blaeus Grooten Atlas, oft Werelt-Beschryving, in welcke 't Aerdryck, de Zee, en Hemel, wordt vertoont en beschreven Uytgegeven t'Amsterdam By Joan Blaev MDCLXIIII.* 35.
Blaeu, Willem Jansz. *Atlas Maior sive Cosmographia Blaviana, Qva Solvm, Salvm, Coelvm, accvratissime describvntvr Amstelaedami, Labore & Sumptibus Ioannis Blaev MDCLXV.* 35.
Blasere, ridder, heer van Hellebus, Willem de 113.
Blérincourt 287.
Blesa, zie Blois.
Bloemcool = Oxenstierna, Axel 336, 359, 360, 504.
Bloemius, Matheus 248.
Blois, 225, 321, 334, 345, 351, 364, 466, 471.
Blon, Michiel le 413[8], 415, 429, 442.
Bodin, Jean 23[2], 29, 279, 285, 287.
Bodin, Jean *Heptaplomeres, sive colloquium de abditis rerum sublimium arcanis (Le Naturaliste de Bodin).* 23, 279, 285, 287.
Bodin, Jean *Das Heptaplomerus des Jean Bodin. Zur Geschichte der Cultur und Literatur im Jahrhundert der Reformation. Von G.E. Guhrauer. Mit einem Schreiben an den Herausgeber von A. Neander. Berlin 1841.* 279.
Boditius (von Boditz?) 77, 112, 134.
Boetzelaer, heer van Langerak, Gideon van den 62.
Bohemen 84, 263, 282, 283, 285, 289, 303, 309, 359, 378, 380, 450, 464, 493.
Bohemen, Elisabeth van 303[13], 309, 378, 493.

Bohemund I 112[6].
Boisschot, Ferdinand van 92[6].
Bois-Yvon 108, 114.
Bologna 23.
Bomartius 326.
Bonaire 308.
Boomius, Theodorus 8, 19.
Boonen, Jacob 77, 78[7], 86, 91, 93, 107, 113, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 128, 130, 140, 142, 143, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 189, 214.
Bor, Pieter Christiaensz 424.
Bor, Pieter Christiaensz *Nederlantsche Oorloghen, beroerten ende Borgerlijcke oneenicheyden, Beginnende Mette Opdrachte der selver Landen / gedaen by Keyser Karel de V. aen zijnen zoon Koninck Philippus van Spangien / tot de droevige doot van zijn Excell. Willem Prince van Orangien hoogl. memor. Beschreven Door Pieter Bor Christiaensz. 1621. Tot Leyden by Govert Basson. Tot Amsterdā by Michiel Colyn.* 424.
Borbetomagus, zie Worms.
Bordeaux 496, 498, 499, 501, 502, 505.
Bormio 437, 451.
Bosch, Jeronimo de 116, 356[1].
Bosch, Jeronimo de *Anthologia Graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita ab Hieronymo de Bosch. Ultrajecti e typographia B. Wild & J. Altheer, MDCCXCV - MDCCCXXII.* 116, 356.
Bosch, Jeronimo de *Hieronymi de Bosch observationes et notae in Anthologiam Graecam, quibus accedunt Cl. Salmasii notae ineditae. Ultrajecti e typographia B. Wild et J. Altheer, MDCCCX.* 116.
Bosch, Johan van den 235[7], 243, 408, 411, 422, 425, 432, 439, 443, 467, 475, 509.
Bouchain 113, 114, 118, 119, 126.
Bouckhorst, heer van Noordwijk en Wimme-

num, Nicolaes van den 86, 118, 130, 150, 152, 157, 374, 494, 509. aant.
Bourbon, Anne Geneviève de 103, 321[2].
Bourbon, prins van Conty, Armand de 103.
Bourbon, prins van Condé, Henri de 11, 79[10], 103, 113, 321, 341, 363, 366, 369, 370, 387, 410, 423, 430, 433, 434, 438, 459, 482, 485.
Bourbon, hertog van Enghien, Louis de 103.
Bourbon, graaf van Soissons, Louis de 341, 363, 366, 406.
Bourbon, hertogin van Montpensier, Marie de 363.
Bourges 234.
Bourgogne, Nicolas de 424.
Bourgogne, Nicolas de *Historia Belgica Ab Anno M.D.LVIII, 1629.* 424.
Bourgogne, Nicolas de *Nicolai Bvrgvndi I.C. et Professoris Ordinarl Codicis in Academia Ingolstadiensi, Historia Belgica, Ab Anno M.D.LVIII. Ingolstadii, Ex Officinâ Wilhelmi Ederi, Apud Ioannem Bayr. Anno Domini M.D.C.XXXIII.* 424.
Bourgondië 103, 116, 214, 419, 434, 462, 465.
Bournonville, Alexander, hertog van 445[4], 471, 496, 501.
Bouthillier, graaf van Chavigny en Buzançais, Léon le 341[8], 345, 347, 351, 353, 365, 416, 450, 454, 462, 463, 473, 486, 492, 501, 526.
Bouthillier de Chavigny, heer van Pont en van Fossigny, Claude le 51, 69, 75, 95, 329, 334, 341, 365, 366, 367, 371, 377, 393, 416, 454, 463, 492.
Boxtel 152, 153, 170, 181.
Boys, Johan du 424.
Brabant 22, 23, 29, 92, 107, 120, 127, 128, 129, 130, 150, 152, 178, 179, 211, 285, 317, 320, 321, 351, 388, 429, 445, 448, 471, 502, 509, 513.
Brachet de la Milletière, Théophile 368[10], 377.
Brachet de la Milletière, Théophile *De universi orbis christiani pace et concordiâ, per eminentissimum cardinalem ducem Richelium constituendâ, Parisiis 1634.* 368, 377.
Brachet de la Milletière, Théophile *Discours des moyens d'établir une paix en la chrétienté par la réunion de l'Église Prétendue Réformée, proposé à M. le cardinal de Richelieu, Paris 1635.* 368.
Brachet de la Milletière, Théophile *Lettres de MM Rivet, de La Milletière et Du Moulin Sedan 1635.* 368.
Brahe, Per 514.
Brahe, Tycho 251[4].
Brand, Johann 82[8].
Brandenburg 89, 126, 151, 184, 199, 204, 209, 211, 239, 278, 310, 336, 367, 379, 420, 433, 498.
Brandenburg, keurvorst van, zie Georg Wilhelm.
Brasidas 15.
Brasser, Govert 77, 425, 509.
Brasser, Joost 5, 9, 10, 19, 24, 43.
Brasser, Willem 45.
Brasser, Willem Dyrcksz. 45[12].
Brasset, sieur Jean 477.
Braunfels 338.
Braunschweig, zie ook Brunswijk.

Braunschweig-Lüneburg, Georg, hertog van 138[9], 337, 346, 412[6], 445, 461, 464, 487, 498.
Bravo de Lagunas, Don Juan 214.
Brazilië 150, 298, 308, 314, 317, 325, 331, 332, 337, 344, 362, 395, 477, 494.
Breda 74, 94, 189, 196, 282, 283.
Brederode, Adam van 493.
Brederode, Anna Margaretha van 152.
Brederode, heer van Cloetingen en Herwijnen, Joan Wolfert van 152[7].
Brederode, Nicolaes van 391.
Brederode, baron van Wezemberg, heer van Veenhuizen, Reinoud van 93.
Breisach 197, 199, 200, 434, 482, 485.
Breitenfeld 252.
Bremen 120, 332, 349, 375, 389.
Breskens 239, 271, 278.
Breslau 91.
Bretagne 450, 464.
Breton 322.
Brickemant, vaandrig 476.
Brielle 480.
Brisaccensis pons, zie Breisach.
Brissacq, zie Breisach.
Brit(t)annia (Brittanni), zie Engeland (Engelsen).
Brit(t)annia Armorica, zie Bretagne.
Brockes, Hinrich 217[6].
Broeckhoven, Jacob van 20, 86, 118, 130, 150, 152, 157, 509.
Broide, Pierre de 113, 140, 142, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 170, 180, 182, 184, 189, 190, 198, 200.
Brorsson Rålamb, Erik 306, 369, 450, 453, 457, 463, 471, 472, 473, 482, 484, 492, 503.
Broucke, Mr. Michiel van den 332, 351.
Brouwer, Hendrik 35[6].
Brouwershaven 45.
Brugge 153, 308.
Brulart de Léon, Charles 366[12].
Brulart de Sillery, Nicolas 135[2], 360[12].
Brulon (Brullon, Bruslon), Anne, graaf van 316[1], 319, 323, 328, 329, 333, 340, 341, 348, 349, 350, 354, 355, 456, 459.
Brune, Johan de 504.
Brunefelsium, zie Braunfels.
Brunswijk 264, 446.

Brunswijk, huis van 271.
Brunswijk-Wolfenbuttel, Sophia Hedwig, hertogin van 271.
Brussel 73, 78, 79, 80, 87, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 102, 113, 118, 119, 121, 123, 124, 127, 130, 132, 136, 138, 139, 140, 142, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 170, 180, 184, 200, 206, 214, 251, 362, 387, 388, 396, 407, 411, 422, 451, 453, 454, 459, 476, 496, 497, 501, 502, 505.
Buchner, August 236[9].
Buchner, August *Aug. Buchneri Orationes in laudes Gustavi Adolphi.* 236.
Buchner, August *Oratio Prima, Serenissimo et Potentissimo Svecorum Regi ob partam A. MDCXXXI Lipsiensem Victoriam Dicta Anno MDCXXXII D. VII Septembr.* 236.
Buchner, August *Oratio Secunda Ob Eandem Victoriam Lipsiensem Dicta in Templo Arcis, VII. Ibid. Septembr. A. MDCXXXIII.* 236.
Buchner, August *Augusti Buchneri, Clarissimi & Eloquentissimi Viri, Orationum Academicarum Volumina tria, Quorum primum Panegyricas, Secundum Festas, Tertium, nunc primum editum, Literarias continet. Subjuncta est huic Editoris M. Joh. Jacobi Stubelii, jam Ill. Scholae Misen. Rectoris Oratio De Excensionibus Nocturnis Alumnorum Electoralium; Et Buchneri Autoris Vita per Eundem descripta. Totum Opus valde necessariis atque utilissimis Indicibus instructum est. Francf. & Lipsiae, Apud Godofredum Leschium MDCCV.* 236.
Budewels 514.
Bullion, sieur de Bonelles, Claude de 69, 144, 163[1], 310, 323, 342, 450, 454, 455, 463, 473, 486, 492, 501.
Bullion, Henri de 508.
Burcard (Brocardus), bisschop van Worms 245[4].
Burcard (Brocardus), bisschop van Worms *Decretorum libri viginti Ex conciliis et orthodoxorum Patrum decretis, tunc etiam diversarum nationum synodis, ceu loci communes congesti, in quibus, totum ecclesiasticum munus luculenta brevitate et veteres Ecclesiarum observationes complectitur.* 245.
Burcard (Brocardus), bisschop van Worms *D. Burchardi VVormaciensis Ecclesiae Episcopi, Decretorum Libri XX, ex Consilijs, & orthodoxorum patrum Decretis, tum etiam diuersarum nationum Synodis, ceu loci communes cōgesti, in quibus totum Ecclesiasticum munus luculenta breuitate, & veteres Ecclesiarum obseruationes complectitur. Opus nunc primum excusum, omnibus Ecclesiastis ac Parochis apprime necessarium. Claruit sub Henrico Imperatore: Anno salutis, M.XX. Coloniae ex officina Melchioris Nouesiani. M.D.XLVIII.* 245.
Burdegala (Burdegalensis), zie Bordeaux.
Burgos 219.
Burgundus, Philippus 424.
Burmania, Rienck van 118, 130, 150, 152, 157.
Butillerius, zie Bouthillier.
Buxtorf, Johann der Ältere 173[5], 219, 269.
Buxtorf, Johann der Ältere *Synagoga iudaica teutsche Judenschul Basel 1603.* 219, 269.
Buxtorf, Johann der Ältere *Johannis Buxtorfl Synagoga Judaica: Das ist / Juden-Schul: Darinnen der gantz Jüdische Glaub und Glaubensübung / mit allen Ceremonien / Satzungen / Sitten und Gebräuchen / wie sie bey jhnen offentlich und heimlich im Brauche: Ausz jhren eygenen Bücheren und Schrifften / so den Christen mehr unbekandt / und verborgen seind / grundtlich erkläret:*

Item ein Auszführlicher Bericht von jhrem zükünfftigen Messia: Sampt einer Disputation eines Juden wider einen Christen: darinnen der Christlich Glaub beschirmet / und der Jüdisch Unglaube widerleget und zu boden gestürtzet wird. Jetz zum anderen mahl in Teutscher Spraach in Truck verfertiget / und an vielen Orten verbessert und vermehret. Getruckt zu Basel / in verlegung Ludwig Königs seligen Erben. 1643. 219.
Buxtorf, Johann der Jüngere 173[5], 174[1].
Buxtorf, Johann der Jüngere *R. Mosis Majemonidis Liber* מיכובנ הרומ*: Doctor perplexorum in linguam Latinam conversus a Jo. Buxtorfio. fil. Basileae MDCXXIX.* 174.
Bijlandt, Jason 62, 361, 426.
Bijlewerff, Eeuwout Adriaensz. 354.
Bijlewerff, Elisabeth 354[3].
Bysterus, Simon Lucae 8, 19.
Byzantium (Byzantijns) 116, 230, 356.

C

Cabeliau, Jhr. Willem 477[1].
Cady 507.
Caecilia Renate 148, 303[13].
Caesar, Gaius Julius 146[1], 167, 216.
Caesar, Gaius Julius *Bellum Alexandrinum.* 216.
Caesar = Rotterdam 314, 323, 324, 330, 337, 350, 351, 374, 375.

Caesarea 172, 191, 202.
Caesius = Blaeu, Willem Jansz. 43.
Cajus = Zweden 300, 317, 365, 504.
Calaber = Frederik Hendrik 303, 330, 331, 359, 360, 373, 403.
Calais 75, 99, 159, 299, 329, 334, 335, 365, 367, 398, 403, 414, 426, 427, 434, 442, 493.
Caletum, zie Calais.
Calixtus, Georg 90[6], 183, 252[6], 266, 270.
Calixtus, Georg *D. Augustini Libri IV de doctrina Christiana, Liberqve de fide & Symbolo, ac Vincentii Lirinensis Commonitorium, cum Prooemio Calixti prolixo, atqve Admonitione, sub finem adjecta. Helmstadii A. 1629.* 266.
Calixtus, Georg *Epitomes Theologiae Moralis Pars Prima: Una cum Digressione de arte nova, qvam nuper commentus est Bartholdus Nihusius, ad omnes Germaniae Academias, Romano Pontifici deditas & subditas, imprimis Coloniensem; Cujus Digressionis ergo haec Epitomes pars seorsim nunc editur. Helmstadii, excudit H. Mullerus, 1634.* 266, 270.
Calixtus, Georg *Tractatus de conjugio Clericorum, qvo ostenditur Pontificiam legem, qva sacris ministris conjugium universim & simpliciter interdicitur, sacrae Scripturae, rectae rationi, justarumqve legum naturae, & Ecclesiasticae primaevae antiqvitati, prorsus adversari; imprimis autem, qvod Baronius, Bellarminus, & socii, asserunt, Apostolos eam sancivisse, absurdam novitatem esse. Sub finem agitur de haeresi Hildebrandina, & additur Appendix, nonnihil scriptorum, ad rem facientium, complexa. Helmstadii 1631.* 266.
Callimachus = oorlog 378, 393.
Calmette en G. Durville, J. *Philippe de Commynes, Mémoires édités par Joseph Calmette avec la collaboration du chanoine G. Durville. Les classiques de l'histoire de France au moyen age publiés sous la direction de Louis Halphen Paris, Libraire Ancienne Honoré Champion, Éditeur 5, Quai Malaquais (VIe) 1924-25.* 408.
Calvinisten (Calvinistisch) 92, 246, 252, 263, 512.
Calvijn, Johannes 122, 172.
Camaldulensen, orde der 193.
Cambout, markies van Coislin, baron de Pontchâteau, Charles du 334.
Cambout, Marguerite Philippine du 334[5].
Camerarius, Joachim 165[7], 375, 376, 397, 434, 460. aant.
Camerarius, Ludwig 70, 308[4], 325, 346, 358, 374, 375, 376, 397, 427, 430, 431, 434, 438, 444, 449, 461, 463, 473, 474, 503, 509, 511, 513.
Cameron, John 400.
Camillus, Marcus Furius 15[1].
Camillus = Roose, Pierre 107, 120, 123.
Campanella, Thomas 376[4].
Campania, zie Champagne.
Campe, Jacob 243[6].
Campe, Petronella 243[6].
Cancer = Frankrijk 120, 137, 139, 142, 152, 153, 200.
Cancropa 201.
Canis major = de Richelieu 137, 139.
Canis minor = Maria de Medici 139.
Canterbury 66, 182, 226, 319, 363, 412, 445, 468, 479, 485.

Cantuaria (Cantuariensis), zie Canterbury.
Canutius, Joannes, zie Knuyt, Johan de.
Capelli, Alessandra Paravicini 437.
Cappadocië 258.
Cappadox, zie Cappadocië.
Cappel, Jacques 265[10].
Cappel, Jacques *Historia sacra et exotica ab Adamo usque ad Augustum, demonstrationibus mathematicis fulta et documentis ethicis locupletata, auctore Jacobo Capello Sedani, J. Jannon, 1613.* 265.
Cappel, Jacques *Historiae ecclesiasticae centuriae quinque, ab Augusti nativitate ad imperatorem Valentinianum III. Accessit Synopsis, cujus argumentum adversa pagina continetur ..... auctore Jacobo Capello Sedani, typis Jannon, 1622.* 265.
Cappel, Louis 265[10].
Cappel, Louis *Historia apostolica illustrata ex Actis Apostolorum et Epistolis Paulinis .... His additum est Historiae Judaicae .... breve ex Josepho compendium .... Omnia studio .... Ludovici Capelli .... collecta. Genevae, sumptibus J. de Tournes et J. de La Pierre 1634.* 265.
Caracalla 191[4].
Carl' Emanuele II, hertog van Savoye 387.
Carolus, pater, zie Aremberg, Antonius van.
Carondelet, seigneur de Maulde, Antoine 118, 119.
Carondelet, François 119, 198.
Carondelet, seigneur de Noyelles, Georges 113, 118, 119, 126.
Carpus, zie Karpsen, Johann Jacob.
Carthagena 35, 219.
Carthago 56, 68, 146, 194, 304.
Carthago, vierde concilie van 193.
Casaubonus, Isaac 66, 67, 480.
Casaubonus, Mericus 66[5], 67, 72, 93, 480[9].
Casaubonus, Mericus *Optati Afri Milevitani Episcopi De Schismate Donatistarum contra Parme-*

niamvm Donatistam Libri Septem. In eosdem Notae & emendationes Merici Casavboni Is. F. Canonici Cantuariensis. Londini Typis Ioh. Legat MDCXXXI. 66, 67.
Caselius, Johannes 83[3], 165[4], 195, 243.
Caselius, Johannes *Cebes' Pinax 1594.* 165.
Caselius, Johannes *idem 1618.* 165.
Caselius, Johannes *Didactica seu recta et solida ratio docendi juventutem 1685.* 165.
Caselius, Johannes *Friderico II, regi Daniae, ad regni senatores ἐπιτάφιος Joannis Caselii. Rostochii, in typographia A. Ferberi filii 1588.* 165.
Caselius, Johannes *Joan. Caselii Epistolarum centuria una ad viros principes, 1619.* 195.
Cassandra 115.
Cassellae, zie Kassel.
Cassius, Christiaan 87[7], 104, 105, 215, 236, 240.
Castellum Tiderici, zie Château-Thierry.
Castilië (Castilianen, Castiliaans) 221, 455.
Castor 145.
Castro, Paulo de 23[9].
Catalonië 378, 431, 435, 440.
Catelet 118.
Cato Censorius, Marcus Porcius 23, 146[2], 480.
Cato Uticensus, Marcus Porcius 23.
Cats, Jacob 32.
Catullus 116, 183.
Catullus *Carmina.* 116.
Caumont, hertog van La Force, Jacques Nompar de 211[5], 289, 336, 338, 395, 423, 430, 433, 434, 462, 465, 474, 482, 485, 486, 508.
Celsus 177[3].
Celsus *Λόγος ἀληθής.* 177.
Cerbellon, Johann, graaf van 438, 482, 489, 507.
Cesena 270.
Chalcedon 160.
Chaldaea (Chaldaeën) 224, 376.
Champagne 378, 451, 452, 460, 462, 466.
Champagne, graaf van La Suse, Louis de 365[24].
Champigny 75.
Chantilly 103, 275, 334, 339, 361, 364.
Charenton 70, 277, 310, 382, 386, 400, 417, 418, 419, 422, 426, 431, 443.
Charleville 153, 157.
Charnacé, Hercule de 92, 94[6], 96, 98, 101, 179[5], 276, 284, 290, 325, 335, 344, 360, 361, 365, 369, 374, 378, 393, 394, 395, 398, 399, 403, 419, 432, 443, 449, 483, 494, 503, 513.
Charpentier, Michel 276[4].
Chastre, gezegd markies de la Chastre, graaf van Nançay, Edme de la 341[5], 354, 355, 371.
Château-Thierry 163, 436, 463, 471, 486, 489, 492, 501.
Châtillon, graaf van, zie Coligny, Gaspard de.

Chaucus 61.
Chevalier, du, luitenant 329.
Chiavenna 437, 438.
Chimay, Isabella van 114.
Chimay, Margaretha van 114.
Christe, redemptor omnium. 248.
Christiaan, knecht van Grotius 31, 34, 93.
Christiaan IV, koning van Denemarken 45, 60, 65, 112, 147, 167, 169, 183, 186, 190, 204, 215, 277, 332, 349, 375, 389, 390, 483.
Christina van Zweden 126[6], 148, 222, 293, 296, 297, 301, 309, 313, 328, 333, 340, 346, 347, 348, 349, 353, 355, 364, 366, 368, 381, 383, 392, 399, 402, 409, 419, 427, 429, 431, 453, 458, 460, 461, 483, 496, 497, 502, 514, 524, 525, 526.
Chrysostomos, Joannes 50[3], 193.
Chrysostomos, Joannes *In Epistolam Primam ad Timotheum Commentarius, Hom. XI, I.* 193.
Cicero, Marcus Tullius 10, 11, 15[1], 74, 90, 131, 154, 167, 202, 205, 293, 478.
Cicero, Marcus Tullius *Ad Atticum.* 10
Cicero, Marcus Tullius *Ad Familiares.* 90, 154.
Cicero, Marcus Tullius *Cato maior de Senectute.* 205.
Cicero, Marcus Tullius *De Legibus.* 11
Cicero, Marcus Tullius *De Officiis.* 74.
Cicero, Marcus Tullius *In Catilinam.* 58.
Cicero, Marcus Tullius *Pro M. Marcello.* 167.
Cicero, Marcus Tullius *Pro Milone.* 293.
Cicero, Marcus Tullius *Tusculanae Disputationes.* 205.
Cimon = de Geunieerde Provinciën of Staten-Generaal 302, 313, 316, 324, 325, 330, 335, 336, 358, 359, 360, 361, 362, 373, 389, 393, 512.
Clant, Lucas 118, 130, 150, 152, 157.
Claudianus, Claudius 35[4].
Claudianus, Claudius *Claudii Claudiani Panegyricus de tertio consulatu Honorii Augusti.* 35.
Claudianus, Claudius *Consulatus Stilichonis.* 61.
Claudius = Polen 317, 359, 362.
Cleanthes van Assus 176[5].
Clemens 262.
Clemens Alexandrinus, Titus Flavius 49[7], 50, 132, 177, 260.
Clemens Alexandrinus, Titus Flavius *ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ*
Clemens Alexandrinus, Titus Flavius *Clementis Alexandrini Stromatum liber primus.* 50, 177, 260.
Clemens I, paus 132, 253, 261, 262.
Clemens I, paus *Prima Clementis ad Corinthios.* 132, 133, 164, 165, 195, 246, 260, 265.
Clemens I, paus *Secunda Clementis ad Corinthios.* 262.
Clemens = voetvolk 316, 373.
Cleopatra 50, 216.

Cleve(s), zie Chiavenna.
Clodius = Spanje 378.
Coburg 450.
Coccejus, Johannes 218[5].
Coccejus, Johannes *Duo Tituli Thalmudici Sanhedrin et Maccoth: Quorum ille agit de Synedriis, judiciis, suppliciis capitalibus Ebraeorum; Hic de poena falsi testimonii, exsilio & asylis, flagellatione: cum Excerptis ex utriusque Gemara, Versa & annotationibus, depromtis maximam partem ex Ebraeorum commentariis, illustrata.* 218.
Coccejus, Johannes *Johannis Cocceji SS. Th. Doct. ac Prof. in Acad. Lugd. Batava Opera Omnia Theologica, Exegetica, Didactica, Polemica, Philologica; divisa in decem volumina. Editio Tertia, auctior & emendatior. Tomus Nonus. Amstelodami, Ex Typographia P. & J. Blaev, Prostant apud Janssonio-Waesbergios, Boom & Goethals MDCCI.* 218.
Cochefilet, graaf van Vauvineux, André de 101.
Codanus, zie Deens.
Codde van der Burgh, Willem 236[1].
Coiffier de Ruzé, markies van Effiat, Antoine 69[5], 85[5], 163.
Colas de la Madelaine, Blanche 402.
Colchiërs 177.
Coligny, graaf van Châtillon, François de 476[4].
Coligny, graaf van Châtillon, Gaspard de 321, 342, 350, 353, 368, 377, 379, 382, 423, 430, 433, 434, 448, 465, 476[4], 485, 487, 488, 490, 493, 498, 502, 505, 509, 510, 516.
Coligny, seigneur de Châtillon, Gaspard de 476[4].
Coloma, Don Carlos de 71[12], 214.
Colonna, Marcantonio 129[3].
Colonna, Marzio 129[3].
Colonna di Paliano, Filippo I 129[3].
Coluthus = Umstadt, Anselm Kasimir Wambold von 504.
Combalet, madame de, zie Vignerot, Marie Madeleine de.
Cominaeus, zie Comines, Philippe de.
Comines, heer van Argenton, Philippe de 407[8].
Comines, heer van Argenton, Philippe de *Cronique & hystoire Faicte et composee par feu messire Phelippe de Cõmines Cheualier, seigneur Dargenton, contenant les choses ad=uenues durant le regne du Roy Loys. XIe. tant en France, Bourgongne Flandres Arthois Angleterre q̃. Espaigne et lieux circonuoisins Nouuellement imprime a Paris. Jl se vend a la grant salle du Palais au pre=mier pillier en la boutique de Galliot du pre Li=braire iure de luniuersite de Paris. Cum p̃uillegio Galliot Dv Pre Parijs 1524.* 408.
Compendium, zie Compiègne.
Compiègne 430, 434, 435, 436, 440, 449, 451, 452, 456, 458, 459, 460, 462, 466.
Conditor alme siderum. 248.
Condren, Charles de 462[14].
Conestaggio, Ieronimo 423.
Conestaggio, Ieronimo *Delle Gverre della Germania inferiore Istoria di Ieronimo Conestaggio Gentil'huomo Genouese. Parte Prima. Divisa in dieci libri. Al molto*

Illvst. et Eccellente Sig. Il Signor' Ottauio Contardi, Dottor di Leggi Dedicata. Con la Tauola copiosissima delle cose Notabili. Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio. In Venetia, MDCXIV. Appresso Antonio Pinelli. 423.
Conflans (thans Albertville) 496, 501, 503.
Confluentes, zie Conflans (thans Albertville).
Conring, Hermann 222[3].
Conring, Hermann *Aristotelis laudatio, Helmstädt 1633.* 222.
Constance (=Parijs?) 162.
Constantius 68.
Constantijn I de Grote 55, 56, 122.
Constanz 196, 199.
Contarini di Nicolo, Alvise 291, 315, 340, 341, 347, 354, 363, 365, 387, 391, 394, 411, 413, 432, 462.
Contarini, Francesco 413.
Contra-Remonstranten (contra-remonstrants) 12, 122, 187, 418, 480.
Copernicus, Nicolaus 251[5], 254, 260, 489.
Cordes, Jean de 21[8], 22, 23, 30, 36[4], 48, 75, 102, 109, 125, 133, 143, 161, 167, 246, 247, 254, 265, 275, 283, 286, 298, 383, 432.
Cordes, Jean de *Dissertation touchant la Généalogie de Jésus-Christ.* 246.
Cordes, Jean de *Dissertation sur S. Martial de Limoges.* 246.
Cordes, Jean de *Hincmari, Rhemensis archiepiscopi Opuscula et epistolae .... Accesserunt Nicolai PP. I et aliorum ejusdem aevi quaedam epistolae et scripta ... Lutetiae Parisiorum MDCXV.* 36.
Cordoba, Don Gonzales Fernández de 71, 107, 113, 120, 189.
Cordova 286.
Coriolanus, Gnaeus Marcius 12, 13, 14[1], 15.
Corinthe (Corinthiërs) 89, 253, 261.
Cornelius, paus 194[3].
Corona = Keulen? 138.
Corvinus, Johannes Arnoldi 9, 241[8], 242, 249, 274, 387, 411, 417, 480, 481.
Corvinus a Belderen, Arnoldus Joannis 249[1].

Corvus = Vosbergen, Caspar van 107, 120, 126, 151, 158, 159, 184, 189.
Coster, Dr. Samuel 57[2], 264.
Cottington, Francis, lord 445[8], 463.
Coudrai-Montpensier, Le 319, 321, 323, 338, 342, 345, 346, 350, 353.
Courtomer, markies van Saint-Simon, Antoine (?) de 300.
Crabaten, zie Kroaten.
Cracou, Carl van 332[8], 349.
Cramoisy, Sébastien 59[6], 275, 278, 280, 283, 285, 287.
Crellius, Joannes 12, 49, 145[1], 147, 171, 176, 223.
Crellius, Joannes *Ad Librum Hugonis Grotii, Quem de Satisfactione Christi adversus Favstvm Socinvm Senensem scripsit, Responsio Iohannis Crellii Franci Ecclesiae Racoviensis Ministri. Racoviae 1623.* 145
Crellius, Joannes *Johannis Crelii Franci Operum Tomus Quartus Scripta ejusdem Didactica & Polemica Complectens (Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant), Irenopoli Post annum Domini 1656.* 49.
Crellius, Joannes *Commentarius in epistolam Pauli ad Galatas, a Iona Slichingio ex praelectionibus Crellii conscriptus.* 49.
Crellius, Joannes *De Deo et attributis ejus. Krakow 1630.* 12.
Crellius, Joannes *De Uno Deo Patre libri duo, in quibus multi etiam de Filii et Spiritus Sancti natura differuntur. 1631.* 12, 49.
Crellius, Joannes *Joannis Crellii Franci Commentarius In Priorem Pauli Epistolam Ad Timotheum.* 49, 50.
Crépy-en-Valois 440.
Créquy de Blanchefort de Canaples, Charles 482, 485, 488, 498, 499, 501.
Croesus, koning van Lydië 21.
Croy, Jean de 30[14].
Croy, Jean de *Specimen conjecturarum et observationum in quaedam loca Origenis, Irenaei, Tertulliani et Epiphani, in quo varia Scripturae sacrae et auctorum graecorum et latinorum loca exponuntur, emendantur et illustrantur. MDCXXXII.* 31.
Cueva, markies van Bedmar, Alfonso, kardinaal de la 71, 86.
Cujas, Jacques 234[3].
Culm 514.
Cunaeus, Petrus 78, 80, 82, 237, 239, 468, 480.
Cunio = Nederlands 309.
Cupus, Petrus 8, 19.
Curaçao 308.
Custrinum, zie Küstrin.
Cuyck 63.
Cuylen, Hendrick ter 118, 130, 150, 152, 157.
Cygnus = 's-Hertogenbosch? 136.
Cyprianus van Carthago, Caecilius Thascius 56[6], 194, 244.
Cyprianus van Carthago, Caecilius Thascius *Epistola ad Pompeium contra epistolam Stephani.* 244.
Cyprianus van Carthago, Caecilius Thascius *Epistola ad Jubaianum De Haereticis Baptizandis.* 244.
Cyprianus van Carthago, Caecilius Thascius *De Haereticorum Baptismate Pars I Monumenta Veterum. Anno Christi CCLV S. Stephani III Carthaginiense Concilium sub Cypriano quintum, De Baptismo primum.* 244.

Cyprus 421.
Cyrenaeische School 27.
Cyrillus van Alexandrië 26, 29, 65, 84, 376.

D

Daetselaer, Abraham 475.
Daillé, Jean 30[13] 382, 383, 400.[aant.]
Daillé, Jean *Traicté de l'employ des Saincts Pères pour le jugement des différends qui sont aujourd'huy en la religion. Genève 1632.* 30.
D'Alie zie Daillé, Jean. [aant.]
Dallaeus, zie Daillé, Jean.
Damascenus, Nicolaus 21.
Damascenus, Nicolaus *Ἱστορία Καθολικὴ* (*Ἱστορίαι*) bekend als *Historia Universalis* of *Historiae.* 21.
Damcke, Bernhard 48[12], 149, 231.
Damcke, Joachim 231[1].
Danaïden 258.
Daniel 26.
Daniel a Jesu, zie Floyd S.J., John.
Dantzig 147, 175, 218, 220, 221, 292, 303, 334, 390, 514.
Danubiwertae, zie Donauwörth.
Darmstadt 488, 492.
Decentius 164.
Deiphobus 145.
Delff, Willem Jacobsz. 510.
Delft (Delfts) 1, 3, 4, 6, 9, 10, 32, 33, 45, 46, 77, 88, 203, 251, 278, 298, 386, 417, 424, 425, 426, 475, 508, 509, 511.
Delphia (Delphensis), zie Delft (Delfts).
Deltoton = Holland 126, 136, 137, 139, 140, 141, 151, 153, 200.
Democritus 27[5].
Demosthenes 131.
Denemarken (Denen, Deens) 45, 60, 65, 112, 120, 131, 147, 165, 167, 169, 183, 186, 190, 204, 215, 222, 242, 264, 277, 304, 308, 314, 322, 332, 349, 359, 375, 389, 390, 406, 409, 412, 420, 432, 483.
De Pace inter Evangelicos procuranda Sententiae Quatuor ... Londini 1638. 277.
Deventer 229.
Diepa, zie Dieppe.

Dieppe 452, 467, 472, 473, 474, 482, 486, 490, 491, 493, 497, 498, 499, 500, 510, 513.
Diest 157, 170, 189, 190, 196, 444, 453, 463.
Diestorff, Alexander Sybrecht van 137, 142, 150, 156.
Dieu, Ludovicus de 30[3], 39, 59, 68.
Dieu, Ludovicus de *Animadversiones sive Commentarius in quatuor Evangelia, in quo collatis, Syri imprimis, Arabis, Evangelii Hebraei, Vulgati, Desiderii Erasmi, & Bezae versionibus, difficiliora loca illustrantur, & variae lectiones conferuntur. Accessit Appendix in Mattheum. Lugd. Bat. 1631.* 30, 39, 68.
Diodati, Elias 327, 395.
Diodati, Johannes 45.
Diodorus Siculus 258[3], 404.
Diodorus Siculus *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ.* 258, 404.
Diogenianus 313.
Dockingshude 48, 49, 55, 59, 62, 69, 70.
Domaradz de Maradzky, D. de 147, 171.
Dominicanen 162.
Domitianus 261[2].
Dommel 184.
Donatisten 68.
Donau 155, 281, 420.
Donauwörth 282, 283, 289.
Dordracum, zie Dordrecht.
Dordrecht (Dordts) 3, 17, 32, 33, 63, 79, 238, 475.
Dordrecht, synode van 264, 277, 383.
Dorp, Filips van 240[6], 242, 439, 493.
Douai 113, 153, 160, 161, 194.
Doubleth, Mr. George Rataller 58[7].
Douglas, Sir George 514.
Dransfeldt, Justus von 195[13].
Dransfeldt, Justus von *Opus Epistolicum, Exhibens Joannis Caselii Epistolas ad Principes, Nobiles, Viros Celebres, Propinquos, Cives ac Familiares, In Fuchtiana & Vagetiana Editionibus non comparentes; Ex ipsius Autoris Adversariis & Manuscriptis maximam partem adornatum, et in XVI Libros descriptum; Accurante Justo à Dransfeld. Praemissa est Herm. Conringii Epistola de Scriptis Caselianis, & annexa Lucubratiuncula De artificio, & inprimis Charactere epistolico ex Autoris Phalereo deprompta. Francofvrti, Sumptibus Bartholdi Fuhrmanni, Bibliopolae Osterodani. Anno 1687.* 195.
Drelincourt, Charles 382, 383, 400, 422.
Drenthe 271.
Dresa, zie Drossen.
Dresden 79, 289, 496, 499.
Driekapittelstrijd 29.
Drossen 420.
Drusilla, dochter van Herodes Agrippa I 50.
Drusilla, dochter van Marcus Antonius 50.
Drusius, Johannes 30[5].
Drusius, Johannes *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum ex Avoth R. Nathan, Aristeâ libro selectarum Margaritarum, & aliis Auctoribus collecta, Latinè reddita;*

cum brevibus scholiis, per Joan. Drusium Aldenardensem. Franek. Aegid. Radaeus, 1591. 30.
Drusius, Johannes *Idem, 1612.* 30.
Drusius, Johannes *Τὰ ἱερα παράλληλα, Parallela sacra, hoc est, Locorum Veteris Testamenti, cum iis quae in Novo citantur, conjuncta commemoratio, Hebraicè & Graecè transcripta, Latinè versa, notisque illustrata. Operâ & studio Joan. Drusii. Franek. Aegid. Radaeus, 1588.* 30, 39.
Drusius, Johannes *De Quaesitis per epistolam, sive Epistolae variae. Franek. Aegid. Radaeus, 1595.* 30.
Drusius, Johannes *Liber Quaestionum ac Responsionum, in quo varia Scripturae loca explicantur aut emendantur. In Academiâ Lugdunensi, 1583.* 30.
Duc, Fronton du 160[3].
Ducicampius, zie Hartigsvelt, Cornelis Jansz.
Duinkerken (Duinkerkers) 199, 331, 362, 374, 395, 404, 439, 445, 477.
Duitsland (Duitsers, Duits) 21, 38, 44, 49, 53, 57, 58, 60, 62, 65, 76, 77, 80, 81, 83, 84, 87, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 101, 107, 111, 112, 115, 121, 124, 126, 127, 131, 135, 141, 143, 145, 147, 148, 154, 155, 159, 162, 164, 166, 167, 178, 180, 181, 183, 184, 188, 190, 195, 198, 200, 201, 204, 206, 211, 213, 217, 218, 222, 223, 228, 232, 236, 237, 247, 252, 260, 262, 263, 264, 266, 267, 269, 271, 274, 275, 276, 277, 282, 289, 290, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 301, 305, 306, 309, 311, 314, 317, 318, 323, 325, 328, 329, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 345, 346, 348, 353, 358, 360, 362, 365, 366, 367, 368, 372, 373, 374, 377, 378, 381, 382, 386, 390, 392, 394, 398, 402, 405, 406, 408, 409, 410, 413, 415, 419, 420, 422, 425, 428, 430, 431, 433, 437, 438, 440, 442, 443, 446, 447, 451, 454, 455, 457, 458, 459, 463, 464, 465, 466, 471, 482, 483, 485, 493, 497, 499, 504, 506, 507, 510, 511, 513, 516, 526.
Dullaert, Abraham Pietersz. 2.
Dumoulin, Pierre 368.
Dumoustier, Daniel 474.
Dupuy, Christophe 27[1], 60, 66, 104, 125, 134, 135, 263, 267, 277.
Dupuy, Jacques Davy 27[1], 60, 66, 83, 102, 109, 110, 125, 133, 135, 253, 262, 280, 286, 287, 288, 420, 481.

Dupuy, Pierre 27[1], 34, 36, 84, 104, 125, 134, 135, 144, 247, 253, 263, 267, 277, 385, 420, 481.
Dureus, Johannes 314[4].
Düringen 79.
Düsseldorf 248.
Dussen, Adriaen van der 87.
Dussen, Eewout Jacobsz. van der 9[11].
Dussen, Margaretha van der 24.
Dussen, Maria van der 9[11].
Duvergier de Hauranne, Jean 102[7], 132, 133, 143, 159, 163, 191, 243.
Duvergier de Hauranne, Jean *Assertio Epistolae Illvstrissimorvm ac Reverendiss. Galliae Antistitvm, qua libros Nicolai Smithaei et Danielis à Iesu damnarunt, aduersus libellum, cui titulus Querimonia Ecclesiae Anglicanae, &c.* 161, 163.
Duvergier de Hauranne, Jean *Confvtatio collectionis locorvm, quos Jesuitae compilarunt tanquam sibi contumeliosos et injurios, ex defensione epistolae Illustrissimorum & Reverendissimorum Galliae Episcoporum et Censurae sacrae theologiae Facultatis Parisiensis, a Petro Aurelio edita 1633.* 102, 161.
Duvergier de Hauranne, Jean *Conuitia, petulantiae, et mendacia à Jesuitis Anglis in Illustrissimos ac Reuerendissimos Galliae Antistites, et in sacrae theologiae facultatem Parisiensem effusa, nomine Hermanni Loemelij in Spongia et Querimonia, ac nomine Antonij Goffar in Vindicijs Nicolai Smithaei.* 161.
Duvergier de Hauranne, Jean *Petrus Aurelius De Hierarchia.* 102, 132, 191.
Duvergier de Hauranne, Jean *Petri Avrelii theologi Anaereticvs, Aduersus errores et haereses, quibus Canonem Arausicanum, & Sacramentum Confirmationis aspersit Iacobi Sirmondi Societatis Iesu Presbyteri Antirrheticus. Parisiis 1633.* 159, 161, 243.
Duvergier de Hauranne, Jean *Petri Aurelii theologi opera, jussu et impensis cleri gallicani .... edita ... in tres tomos distributa .... Parisiis, excudebat A. Vitray 1642.* 102.
Duvergier de Hauranne, Jean *Petri Avrelii Theologi Opera, Ivssv et Impensis Cleri Gallicani denuò in lucem edita. In tres tomos distributa, Parisiis, Excudebat Antonius Vitré, Regis, Reginae Regentis, & Cleri Gallicani Typographus, M.DC.XLVI, I.* 160.
Duvergier de Hauranne, Jean *Opera Petri Avrelii M.DC.XLVI, II.* 160, 161.
Duvergier de Hauranne, Jean *Opera Petri Avrelii theologi iussu et impensis cleri Gallicani denuo in lucem edita. In tres tomos distribvta, Parisiis Excudebat Antonius Vitray, Regis & Cleri Gallicani Typographus M.DC.LXXVI.* 161.
Duvergier de Hauranne, Jean *Responsio In octo causas Spongiae praeambulas pro sacra Theologiae Facultate Parisiensi.* 161.
Duvergier de Hauranne, Jean *Vindiciae Censurae Facultatis Theologiae Parisiensis, seu, Responsio Dispunctoria ad libellum cui titulus, Hermanni Loemelii Antverp. & c. Spongia. Cujus mendacia, contumeliae, ignorantiae, et haereses novissimae in Censvram Sacrae Facvltatis Theologiae Parisiensis, adversus librum Pseudonymum Danielis à Iesu, De regimine Ecclesiae Anglicanae, eruuntur & refelluntur ad verbum, inserto ipso textu authoris authore Petro Aurelio Doctore Theologo Parisiis, apud C. Morellum 1632.* 160.
Dwinglo, Bernardus 221[3], 226.
Dijon 143, 419.

E

Eberhard III, hertog van Würtemberg 269, 376, 379.
Ecebolius 122[6].
Edelheer, Jacob 77, 78[7], 86, 88, 93, 107, 118, 120, 123, 124, 127, 128, 130, 140, 142, 143, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 170, 180, 182, 184, 189, 190, 198, 200.
Eems 336.
Egmond, Lodewijk van 64[6], 77, 96, 114, 126, 139, 153, 157.
Egmond, Magdalena van 114.
Egypte (Egyptenaren) 89, 171, 172, 176, 177, 216, 233, 285.
Ehrenfels, slot 448.
Elbe, 47, 48, 49, 55, 59, 60, 61, 62, 69, 70, 115, 204, 222, 281, 339, 379, 396.
Elbing 429, 447, 484, 515.
Elisabeth, dochter van Frederik V van de Palts, zie Bohemen, Elisabeth van.
Elseneur 332.
Elvira, concilie van 56, 202.
Elzas 159, 170, 262, 282, 300, 313, 438.
Elzevier 36.
Embden, graaf van, zie Enno III; Oost-Friesland; Rudolf Christian; Ulrich II.
Emmerik 124.
Empereur van Oppijck, Constantijn l' 468[6].
Engadin 488.
Engeland (Engelsen, Engels) 25, 35, 44, 58, 60, 66, 71, 77, 79, 81, 90, 104, 112, 132, 133, 138, 144, 160, 161, 164, 166, 167, 170, 184, 187, 195, 204, 217, 220, 221, 226, 232, 242, 246, 257, 260, 264, 265, 268, 277, 298, 303, 308, 309, 313, 314, 317, 318, 328, 331, 333, 334, 337, 344,

346, 349, 352, 353, 361, 362, 364, 366, 374, 376, 377, 383, 389, 391, 393, 397, 399, 404, 406, 412, 413, 414, 415, 425, 429, 435, 442, 443, 445, 448, 453, 455, 457, 462, 463, 466, 468, 477, 478, 479, 480, 482, 485, 493, 494, 501, 504, 514, 515.

Enno III, graaf van Embden 1[3].

Epestein[aant.], Johan 311, 338, 470.

Ephese 51.

Ephese, concilie van 29, 65, 264.

Epictetus 89, 90, 220.

Epicurus (Epicureus) 27, 122.

Epinay, markies van Saint-Luc, graaf van Estelan, Timoléon d' 335[10], 340.

Epiphanius 177.

Epiphanius *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΟΝΣΤΑΝΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ ΤΟ ΕΠΙΚΛΗΘΕΝ ΠΑΝΑΡΙΟΣ ΕΙΤ' ΟΥΝ ΚΙΒΩΤΙΟΣ S.P.N. Epiphanii Constantiae quae in Cypro est Episcopi Adversus Octoginta Haereses Opus quod inscribitur Panarium sive Arcula Dionysio Petavio Societatis Jesu interprete.* 177.

Episcopius, Simon 12, 40, 238, 411, 439, 476.

Episcopius, Simon *Twee Brieven Van den Eerwaerden ende Hoog-geleerden Mr. Sim. Episcopius, Over dese Vraghe; Ofte den Mensch sijn Leven can vercorten ende verlenghen, ofte niet; Tot advijs gheschreven Aen den Achtbaren ende seer voorsienighen Heer, D[rem.] I. Beverwyck, Raedt ende Medecijn der Stadt Dordrecht. Ende nu uyt 't Latijn verduytscht / en verrijckt met twee Brieven van den selfden aen Episcopium. Tweeden Druck. t' Amsterdam, Voor Pieter Walschaert, Boeckvercooper achter de Nieuwe Kerck, inde Molstraet, 1636.* 238.

Episcopius, Simon *De Crachteloosheyt der Godsalicheyt, van de Leere Jacobi Triglandii, In syn Boeck teghen de Enghe-poorte D. Edvardi Poppii en specialijck in zijn dedicatie Brief sommierlijck vervatet. Uyt syne eyghene fondamenten, naeckt en klaer aenghewesen. Ghedrvckt. Voor de Societeyt der Remonstranten, Anno 1632.* 12.

Episcopius, Simon *De rechte Ovtheyt van Seven Propositien of Articvlen, Dienende tot bewijs, dat de teghen-woordige Roomsche Kercke, afgheweken is van het Gheloof ende van de practijcke van de Oude ende alder-eerste Kercke Jesu Christi, die nae der Apostelen tyden, vierhondert iaren langh gheweest is, en gheduert heeft. Met een Voor-reden, aen-wijsende der ghepretendeerde Catholijcken Doolhof. Ende een bij-voeghsel van haer Vaghevuyr. Tot Rotterdam, By de Weduwe van Matthijs Bastiaensz, Boeck-Verkooper. Op 't Steygher, In Josephus. Anno 1633.* 411, 439, 467.

Episcopius, Simon *Epistola Archiepiscoporum et Episcoporum, Parisiis nunc agentium, ad Archiepiscopos et Episcopos Regni Galliae, super animadversione duorum Librorum, quorum tituli sunt: Prioris quidem, Modesta et breuis discussio, &c. Posterioris verò, Apologia pro modo procedendi, &c. Parisiis iussu Cleri, excudebat Antonius Vitré, M.DC.XXXI.* 161, 163.

Erasco, graaf van Humanes, don Francisco de 362[6].

Erasmus, Desiderius 15, 33, 149.

Eric, koning van Denemarken 165.

Eridanus = Verreycken, Louis François 107, 108, 121, 137.

Erlach, Jean-Louis d' 340[11], 341, 366, 382.

Ernst, Heinrich 186[7], 197.
Erpenius, Thomas 85[7].
Esau 224.
Esmé, hertog van Lennox 60.
Essen, Hendrick van 118, 130, 150, 152, 157.
Essex 429.
Estampes, markies van Valençay, Jacques d' 99[4].
Estrées, markies van Coeuvres, François Annibal, hertog van 335[aant.], 340, 346, 347, 352, 354, 355, 371.
Estrées, Gabrielle d' 347.
Ethiopië (Ethiopiërs) 177, 285.
Et(h)ruria (Ethruscus), zie Toscane.
Ethruscus, zie Medici, groothertog van Toscane, Ferdinando II de.
Eudoxia 50.
Euripides 258, 261.
Euripides *Iphigenia in Tauris.* 258.
Euripides *Phoenissae.* 261.
Euripides = Amsterdam 512.
Europa 52, 66, 100, 194, 290, 331, 362, 420, 465.
Eusebius = Plessis, hertog van Richelieu, Jean Armand du 310, 403.
Eusebius van Caesarea 202[3], 261.
Eusebius van Caesarea *Historia Ecclesiastica.* 261.
Euskercke, Johan van 425.
Eustachius = Don Gonzales Fernández de Cordoba 107, 120.
Eustathios van Sebaste 56.
Evangelisch 155, 293, 317, 360, 365, 374.
Ex more Festi mystico. 248.
Eynde, heer van Haamstede, Jacob van den 503[19], 504.

Eynde, heer van Haamstede, Jacob van den *Chronici Zelandiae Libri duo auctore Jacobo Eyndio, Domino Haemstedae etc. Middelburgi, Ex officina moulertiana M.DC.XXXIV.* 503, 504.
Eyndius, Jacobus, zie Eynde, Jacob van den.
Ezra (Esdras) 174.

F

Faber, Petrus (Faur de Saint Jori, Pierre du) 215[3].
Faber, Petrus (Faur de Saint Jori, Pierre du) *Semestrium libri III Paris 1570.* 215.
Faber, Petrus (Faur de Saint Jori, Pierre du) *idem 1575.* 215.
Faber, Petrus (Faur de Saint Jori, Pierre du) *idem 1595.* 215.
Faber, Petrus (Faur de Saint Jori, Pierre du) *idem Lyon 1598.* 215.
Fabius = Beaumont, Simon van 337.
Fabricius-Schmidt, Vincentius 252[2], 270.
Falmouth 362.
Farnese, hertog van Parma, Odoardo 79[16], 144, 322, 488, 497, 499, 501.
Faucher, Jean 400.
Faucheur, Mich. le 400.
Faur de Saint Jori, Pierre du, zie Faber, Petrus.
Faure, Jean 232[5].
Faure, Jean *Opus excellentissimi iuris vtriusque monarche dñi Io. fabri: super institutionibus: sine quo legum cunabula in cassum iuuenculus aĩus asseque laborat, Venetiis MCCCLXXXVIII.* 232.
Faure, Jean *Breviarium super Codicem, Lovanii 1475.* 232.
Faure, Jean *idem, Parisiis 1499.* 232.
Faure, Jean *idem, Lugduni 1520.* 232.
Faure, Jean *idem, Genevae 1594.* 232.
Felix V 149.
Felix = Grotius 307, 325, 390, 449, 512.
Fera, zie Fère, La.
Fera = Charnacé, Hercule de 179.
Ferdinand van Beieren, bisschop van Luik en keurvorst van Keulen 98, 167[8], 181, 394, 425.
Ferdinand II, keizer van Duitsland (Keizerlijken, Caesariani, Emperiaux) 45, 53, 60, 76, 79, 84, 86, 91, 94, 101, 107, 112, 113, 120, 127, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 148, 151, 154, 155, 157, 167, 170, 183, 188, 190, 195, 198, 200, 203, 204, 205, 209, 211, 215, 220, 263, 266, 282, 285, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 300, 301, 303, 304, 306, 311, 313, 318, 322, 324, 334, 335, 336, 346, 347, 353, 360, 367, 373, 378, 382, 386, 393, 394, 395, 398, 399, 404, 405, 406, 410, 412, 422, 425, 433, 434, 438, 443, 444, 446, 450, 451, 459, 462, 464, 466, 474, 478, 482, 485, 487, 488, 491, 492, 495, 496, 498, 501, 503, 507, 526.
Ferdinand III, keizer van Duitsland 84[2], 91, 112, 217, 263, 282, 289[7], 290, 482, 485, 495.

Ferdinand Karl, aartshertog van Oostenrijk-Tirol 322[4].
Fère, La 471.
Fernambucum, zie Pernambuco.
Fernando, kardinaal-infant van Spanje, Don 79, 94, 97, 129, 130, 138, 142, 144, 151, 214, 289, 303, 309, 314, 331, 377, 473, 491, 498, 499, 500, 502, 505, 509.
Ferrara 30, 56.
Fetiales 492.
Feuillants 153.
Feuquières, markies van, zie Pas, Manasse de.
Flamen, Monsieur 305.
Flandria (Flandricus), zie Vlaanderen (Vlaams).
Flavius Josephus 176.
Flavius Josephus *Ἡ Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογία (Antiquitates Judaicae).* 176.
Flavius Josephus *Ἱστορία Ἰουδαικοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους (De Bello Judaico).* 176.
Florence 23, 26, 251, 276, 322, 489.
Floyd S.J., John 160.
Floyd S.J., John *An apology of the Holy See Apostolicks Proceedings for the Government of the Catholicks of England during the tyme of persecution. With a defence of a Religious State written by Daniel of Jesus. Rouen 1630.* 160.
Floyd S.J., John *Apologia S. sedis apostolicae de modo procedendi circa regimen Catholicorum Angliae, tempore persecutionis, cum defensione religiosi status. Nec non, Ecclesiae Anglicanae Querimonia Apologetica de Censura aliquot Episcoporum Galliae in duos libros Anglicanos .... eiusdem authoris, Avdomaropoli, Apud viduam Caroli Boscardi, sub Nomine Iesv, 1631.* 160.
Floyd S.J., John *Hermanni Loemelij Antuerpiensis Sacrae Theologiae Licentiati & Canonici Lectoralis Ecclesiae Cathedralis Audomarensis Spongia quâ diluuntur Calumniae nomine facultatis Parisiensis impositae libro qui inscribitur Apologia Sanctae sedis apostolicae circa Regimen Catholicorum Angliae. Audomaropoli 1631.* 160.
Floyd S.J., John *Modesta et brevis discussio aliquarum assertionum Doctoris Kellisoni, quas in suo de Ecclesiastica Hierarchia Tractatu probare conatur, Leodii, L. Streel 1631.* 160.
Fontaine, graaf van, Paul Bernard 181[11].
Fontainebleau 131.
Fontani castellum, zie Fuentes, fort.
Fontbarré, monsieur = Willem van Oldenbarnevelt 121, 123.

Forges-les-Eaux 144.
Forstner, Christoph von 376[5].
Fraga = Zweden 310, 365.
Francquer, Monsieur 305.
Franeker 39, 80, 218.
Franken (Frankisch) 61.
Frankentahl 79.
Frankfort 16, 47, 195, 222, 232, 236, 238, 241, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 256, 259, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 275, 276, 278, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 318, 324, 336, 339, 382, 495.
Frankrijk (Fransen, Frans) 3, 5, 6, 8, 9, 11, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 30, 31, 34, 35, 36, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 79, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 147, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 166, 167, 171, 173, 176, 178, 179, 181, 186, 189, 193, 194, 195, 200, 205, 206, 211, 215, 216, 217, 225, 232, 234, 243, 246, 247, 249, 254, 256, 262, 263, 264, 267, 275, 276, 277, 278, 282, 283, 284, 285, 287, 289, 290, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 208, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 321, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 359, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 428, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 487, 488, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 521, 522, 524, 525, 526.
Frans I, koning van Frankrijk 296[2].
Fransen, Peter, zie Spiring Silvercrona Petter.
Frederik III, hertog van Holstein 60[4], 87.
Frederik V van de Palts, ‘de Winterkoning’ 18, 20[4], 21, 84[3], 87, 115, 190, 303, 309, 318, 359, 378, 493, 511.
Frederik Hendrik 2, 4, 6, 8, 10, 13, 14, 15, 19, 35, 38, 41, 44, 45, 48, 52, 53, 63, 64, 71, 86, 88, 92, 94, 101, 107, 117, 120, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 168, 169, 170, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 189, 190, 196, 198, 200, 201, 235, 238, 251[10], 255, 271, 282, 302, 303, 307, 309, 313, 315, 316, 323, 325, 330, 332, 341, 344, 349, 351, 359, 361, 368, 373, 375, 378, 385, 394, 403, 404, 425, 434, 439, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 452, 453, 456, 461, 462, 463, 464, 465, 471, 472, 473, 474, 476, 482, 484, 487, 490, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 503, 509, 513.
Frederikstad 46.
Freher, Marguard 172[8].

Freher, Marguard *Ivris Graeco-Romani tam canonici qvam civilis. Tomi duo Johannis Levnclavii Amelbvrni, V. Cl. stvdio ex varii Evropae Asiaeque bibliothecis eruti, Latineque redditi: nunc primum editi curâ Margvardi Freheri I.C. cvm eivsdem avctvario, Chronologia iuris ab excessu Iustiniani ad amissam Constantinopolin, & Praefatione. Ad Imp. Caes. Rvdolphvm II P.F.PP.A. Opus non solum Iuris vtriusque consultis, sed omnino diuinarum humanarumq; rerum studiosis; tam Ecclesiasticae quam Politicae antiquitatis amatoribus, ob multiplicem vtilitatem summe expetendum. MDXCVI. Cum gratia & privilegio S. Caes. Maiest. ad decennium. Francofvrti. Impensis heredum Petri Fischeri.* 172.
Freiburg 60, 63.
Frickelburg, Augerio 343.
Frickelburg, Augerio *De iure asylorum liber singularis Petri Sarpi I.C., Lugduni Batavorum Ex Officina Elzeviriana Anno MDCXXII.* 343.
Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 126[5].
Friesen, Heinrich von 82[3], 83, 268.
Friesland (Friezen, Fries) 271, 306, 322, 331, 332, 359, 368, 419, 432.
Friesland, Hof van 337.
Froidmont, Libert 251[8].
Froidmont, Libert *Ant-Aristarchus, sive de orbe terrae immobili liber adversus Philippum Lansbergium Antverpiae, 1631.* 251.
Froidmont, Libert *Vesta, sive Anti-Aristarchi vindex adversus Jacobum Lansbergium et copernicanos. Antverpiae 1634.* 251.

Fuentes, fort 431, 438, 460, 466, 467, 482, 489, 491.
Fulda 164.
Fulgentius, fra, zie Micanzio, Fulgentio.

G

Gabriel Sionita 23, 30, 86[1].
Gaius 226.
Gaius *Institutiones.* 226.
Galilei, Galileo 251[6], 269, 489, 490.
Galilei, Galileo *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano. Florence 1632.* 251, 489, 490.
Gallard de Béarn, graaf van Brassac, Jean de 321[5].
Gallas, Matthias, graaf 289, 334, 344, 434, 482, 485, 509.
Gallia (Galli, Gallicus), zie Frankrijk (Fransen, Frans).
Gallus = Frederik Hendrik 10, 307.
Gangra, synode van 56.
Gantois, Marie 417.
Gardie, Jacob de la 297, 392, 420.
Gassendi, Pierre 26[1], 34, 38, 39, 60, 251.
Gassendi, Pierre *Antidotum.* 42.
Gassendi, Pierre *Epistolica exercitatio, in qua praecipua Principia Philosophiae Roberti Fluddi medici reteguntur et ad illius Libros adversus R.P. Marinum Mersennum .... scriptos respondetur. Cum appendice aliquot Observationum coelestium, Parisiis 1630.* 37.
Gassendi, Pierre *Gargettia philosophia.* 42.
Gassendi, Pierre *Mercurius in sole visus et Venus invisa anno 1631 .... per Petrum Gassendum. Epistolae duae, cum observatis quibusdam aliis, Parisiis, sumptibus S. Cramoisy 1632.* 34, 36.
Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans 11[7], 53, 63, 64, 71, 75, 79, 81, 87, 97, 108, 114, 126, 127, 129, 130, 131, 136, 137, 139, 140, 142, 152, 157, 180, 189, 199, 211, 275, 282, 283, 287, 290, 315, 319, 320, 321, 322, 323, 330, 334, 338, 340, 341, 342, 344, 345, 347, 350, 351, 353, 363, 364, 365, 366, 431, 445, 450, 462, 463, 464, 466, 471, 482, 485, 496.
Gaverelle, Jan de 88.
Gedanum, zie Dantzig.
Geelvinck, Jan Cornelisz. 209[5], 210.
Geelvinck, Margaretha 210[1].
Geelvinck, Maria 209[5].
Geer, Lodewijk de 390[4].
Geesteranus, Arnoldus 8, 19.
Gelderland (Gelders) 77, 136, 152, 211, 332, 359, 361, 424.
Gelderland, Staten van 52.
Gelling, Michael 109.
Gellius, Aulus 146[2].
Gellius, Aulus *Noctes Atticae.* 32, 146.

Gemmingen, Wolfgang von 392, 393, 395, 426, 427, 434, 440.
Generaliteit, zie Staten-Generaal.
Genesis. 196.
Genève 90, 92, 217, 234, 246, 301, 310, 327, 400, 425, 472.
Genguarius 301.
Gent 79, 81, 97, 113, 129, 130, 278.
Genua 130, 138, 159.
Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 211, 239, 310, 336[15], 367, 379, 433, 498.
Gereformeerden (gereformeerd) 172, 178, 217, 264, 269, 310, 371, 378, 383, 386, 399, 411, 418, 431, 443, 508.
Germania (Germani, Germanus), zie Duitsland (Duitsers, Duits).
Gershon, Christian ben Meïr van Biberbach 218[6], 219.
Gershon, Christian ben Meïr van Biberbach *Des Jüdischen Talmuds fürnehmster Inhalt und Wiederlegung Leipzig, 1685.* 218.
Geta, zie Gete, rivier.
Gete, rivier 509, 513.
Gibraltar, Straat van 395.
Giraldi, Lilio Gregorio 56[2].
Glarges, Gilles de 20[1].
Glückstad 60, 147, 221.
Godardi mons, zie Gotthard.
Godefroy, Denis 76, 128, 234[7].
Godefroy, Denis *Corpvs Ivris Civilis in IIII. partes distinctvm: Quarvm prima, DN. sacratissimi principis Iustiniani Institutionum Lib. IIII. Digestorum seu Pandectarum Lib. L. continentur. Quae reliquis partibus includantur, auersa docebit pagina. His accesserunt Commentarij, quibus inter caetera variae lectiones, leges similes, contrariae, abrogatae: verborum, legumq; difficilium interpretationes atque compendia, anni singulis Codicis legibus additi continentur. Praeter Institutionum nouam Epitomen, accessit & alia Nouellarum Iustiniani, ad ordinem Edicti perpetui adcommodata. Authore Dionysio Gothofredo I.C. Praeter veteres titulorum ac legum indices, accessit vice Lexici & repertorij duplex verborum & rerum Commentarius, Authore P.C.B. Genevae, Excudebat Iacobus Stoer, Cum Privilegio Regis ad decennium. 1583.* 76, 128, 234.
Godefroy, Denis *ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΝΤΙΚΕΝΣΩΡΟΣ Institutiones Theophile Antecessore, Graeco interprete. Imper. Ivstiniani Institvtionvm libri III. Pa-*

ratitla & Notae ad eundem Theophilum graecum, latinumque ipsis institutionibus Latinis ἐχ παραλλήλου conivnctum commissumque. Graeca Titulorum De Verborum Significatione et de Regulis iuris fragmenta & inde collecta. Dionysio Gothofredo IC. authore. Apud Guillelmum Laemarium. Genevae MDLXXXVII. 76.
Godefroy, Denis *Theophili Antecessoris Institutiones, graece et latine. Genevae 1587.* 234.
Godefroy, Jacques 166.
Godeschalcus 22[5], 28, 29, 36, 39, 48, 59, 68, 75, 246.
Goeree 510.
Goes, Mr. Adriaan van der 46, 48.
Golius, Jacobus, zie Gool, Jacobus.
Gomez de Sandoval Manrique de Padilla, hertog van Lerma, Francisco 71, 129.
Gondi, Johannes Franciscus de 160, 161.
Gondi, Johannes Franciscus de *Censura Parisiensis Archiepiscopi die 30 mensis januarii 1631, in quasdam propositiones hybernicas et duos libellos Anglicanos, quorum prioris titulus est: 'Modesta et brevis discussio aliquarum assertionum Doct. Kellisoni in tractatu de ecclesiastica hierarchia: Autore Nic. Smitaeo', posterioris vero; 'Apologia pro modo procedendi S. Sedis Apostolicae in regendis Angliae Catholicis, tempore persecutionis: Autore Daniele a Jesu'. Parisiis, Rob. Stephanus, 1631.* 160.
Gonzaga, hertog van Mantua, Carlo 294, 303, 321, 488, 497, 499, 501.
Gonzaga, Maria Louisa 148, 303[13], 321, 322.
Gool, Jacobus 39, 240, 468.
Goslar 218.
Goten 296, 455.
Gotthard 463.
Göttingen 165.
Gouda 3, 12.
Goulart, Simon 122[7].
Goulart, Simon *Brief Traité de la grâce de Dieu envers les hommes et de l'éternelle élection des fidèles et réprobation des infidèles, Amsterdam 1616.* 122.
Goulart, Simon *Examen des opinions de M. Fabrice Bassecourt contenues en un livre de disputes intitulé: L'élection éternelle et ses dépendances. Amsterdam 1618.* 122.
Gracchus, Tiberius 86.
Gracchus = Frederik Hendrik 302, 307, 315, 316, 323, 324, 325, 330, 351, 359, 361, 368, 373, 375, 404, 503.
Gracilius = Boonen, Jacob 121, 140.
Graeff, Jacob Dircksz. de 5[9], 6, 10, 33, 107.
Gras, Henri 507.
Graswinckel, Alida 5, 9[11], 10, 17, 24, 46, 48, 62, 73, 74, 77, 78, 81, 88, 91, 128, 158, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 278, 285, 387, 400, 408, 411, 419, 423, 432, 444, 475, 506.
Graswinckel, Jacob 9[11].
Graswinckel, heer van Holy, Theodoricus 46[9], 209[3], 387, 391, 419, 432.

Graswinckel, heer van Holy, Theodoricus *Theodori GraswinckelI Delphensis, I.C. Libertas Veneta sive Venetorvm in se ac suos imperandi ivs. Assertum contra anonymum Scrutinii scriptorem. Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Abrahami Commelini. MDCXXXIV.* 209, 432.
Gratianus 193.
Gratianus *Concordantia discordantium canonum (Decretum Gratiani).* 193.
Graubünden 382, 394, 430, 433, 437, 451, 459, 460, 461, 462, 466, 467, 482, 488, 491, 507, 508.
Grave 390.
Gravelle, madame de 500.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.
Gravesend 429.
Gregorius I de Grote, paus 164[3], 245.
Gregorius I de Grote, paus *Liber Sacramentorum (Sacramentarium Gregorianum).* 164.
Gregorius I de Grote, paus *Sancti Gregorii Magni Epistolarum.* 245.
Griekenland (Grieken, Grieks) 14, 15, 26, 27, 29, 30, 49, 50, 51, 56, 81, 85, 89, 90, 115, 122, 132, 146, 149, 160, 176, 191, 193, 202, 207, 208, 225, 228, 230, 231, 234, 235, 239, 251, 257, 258, 261, 273, 279, 356, 371, 376, 381, 480, 490, 516.
Griesenwerder 55.
Grisons, pays des, zie Graubünden.
Grol 235.
Groningen (Groningers, Gronings) 271, 419.
Gronovius, Johann Friedrich 229[2], 234, 237.
Gronsfeld, Jobst, graaf van 98[8], 107.
Groot, Adriana de 81, 91, 439, 467, 475, 506.
Groot, Alida de 48, 77, 78, 81, 88, 91, 158, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 387, 400, 411, 432, 506.
Groot, Anna de 128, 158, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 387, 400, 411, 432, 506.
Groot, Cornelia de 13, 24, 57, 76, 123, 232, 239, 243, 264, 265, 267, 270, 272, 274, 276, 278, 283, 284, 285, 314, 357, 371, 372, 380, 384, 385, 386, 388, 401, 402, 408, 415, 419, 426, 431, 481, 509, 510.
Groot, Cornelis de 13, 24, 57, 59, 76, 81, 88, 90, 106, 123, 128, 149, 158, 169, 188, 197, 209, 232, 236, 239, 248, 252, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 274, 283, 284, 285, 299, 314, 350, 369, 371, 372, 380,

384, 385, 386, 388, 401, 402, 407, 408, 415, 419, 426, 431, 474, 481, 502, 510.
Groot, Dirck de 13, 24, 57, 62, 235, 243, 249, 256, 264, 278, 291, 299, 314, 380, 387, 408, 411, 417, 419, 422, 425, 431, 432, 439, 443, 467, 475, 509, 510.
Groot, Hugo de, zie Grotius, Hugo.
Groot, Mr. Jacob de 48, 77, 78, 81, 88, 91, 158, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 400, 411, 432, 506.
Groot, Jan de 5, 9, 14, 15, 19, 24, 48, 62, 74, 77, 78, 81, 88, 90, 91, 93, 128, 157, 158, 215, 227, 233, 235, 239, 242, 249, 255, 256, 264, 271, 278, 285, 291, 370, 371, 387, 399, 400, 406, 408, 411, 417, 418, 422, 423, 425, 431, 432, 438, 443, 467, 474, 506, 509, 521, 523.
Groot, Johan de 48, 77, 78, 81, 88, 91, 158, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 400, 411, 432, 506.
Groot, Maria de (dochter van Grotius) 13, 24, 57, 239, 243, 264, 265, 267, 270, 271, 274, 283, 284, 285, 314, 370, 371, 380, 383, 384, 387, 399, 402, 407, 411, 417, 428, 435.
Groot, Maria de (dochter van Willem de Groot) 48, 77, 78, 81, 88, 91, 158, 232, 233, 235, 239, 240, 243, 249, 255, 264, 387, 400, 411, 432, 506.
Groot, Pieter de 13, 24, 57, 62, 73, 74, 78, 90, 156, 175, 187, 197, 213, 235, 239, 240, 241, 242, 243, 249, 250, 256, 264, 278, 281, 299, 314, 380, 384, 387, 419, 425, 431, 475, 481, 489, 502, 506, 509.
Groot, Titia de 128[aant.], 372, 387, 400, 411, 419, 432, 506.
Groot, Willem de 5, 9, 34, 40, 46, 74, 240, 241, 323, 372, 380, 382, 386, 387, 391, 399, 400, 408, 419, 431, 432, 443, 456, 467, 480, 508.
Groot van Kraayenburg, Diderik de, zie Groot, Dirck de.
Grootenhuys, Dr. Jan Jansz. ten 5[8], 273, 281.
Grotius, Hugo passim. *Hvgonis Grotii Annotationes in libros Evangeliorvm* (= *Annotationum in Novum Testamentum I). Cum tribus tractatibus & Appendice eo spectantibus. Amsterdami, Apud Ioh. & Cornelivm Blaev, MDCXXXXI.* 30, 116, 165, 196, 216, 355.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, tomvs secvndvs. Parisiis, Sumptibus Authoris, Et prostant exemplaria Apud Viduam Gvlielmi Pelé, viâ Iacobaeâ sub signo Crucis Aureae, MDCXLVI.* 30, 116, 165, 196, 216, 355.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm pars tertia ac vltima. Cui subiuncti sunt eiusdem auctoris libri pro veritate religionis Christianae, ita digesti vt annotata svis quaeque Paragraphis sint subnexa, Parisiis, Typis Viduae Theod. Pepingvé, & Steph. Mavcroy, viâ Citharaeâ, è regione viae Mathurinorum, MDCL.* 30, 116, 165, 196, 216, 355.
Grotius, Hugo passim *Apologeticvs eorvm qvi Hollandiae Vvestfrisiaeqve et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII. Scriptvs ab Hvgone Grotio I.C. antehac Fisci Hollandici, Zelandici, Vvestfrisici advocato, ac post adsessore oppidi Rotterodamensis, & inter curatores reipublicae Hollandicae ac Vvestfrisicae delegato. Cum refutatione eorum quae adversus ipsum, atque alios acta ac iudicata sunt. Parisiis, Sumptibus Nicolai Bvon, via Iacobaea sub signis sancti Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXII. Cvm Privilegio Regis.* 375, 457, 513.
Grotius, Hugo passim *Baptizatorvm pverorvm institvtio alternis interrogationibus & responsionibus. Ex Belgicis rhytmis, quos in carcere Hagiensi Hvgo Grotivs fecerat, ab auctore Latinè reddita.* 232, 284.

Grotius, Hugo passim *Bewys Van den waren godsdienst In ses Boecken gestelt By Hvgo de Groot. Gedruckt in 't Iaer onses Heeren MCIↃCXXII.* 248.
Grotius, Hugo passim *Christelijcke Betrachtinghe Des lijdens Christi, Op den goeden Vrydach, Door M.H.D.G. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren / 1619.* 248.
Grotius, Hugo passim *Christelicke gesanghen ghetrocken uyt het Oude ende Nieuwe Testament door M^r. Hugo de Groot. Tot Delf, By Bruyn Harmansz. Schinckel, aende Voorstraet inde gekroonde B. Anno 1621.* 248.
Grotius, Hugo passim *De Coenae administratione ubi Pastores non sunt. Item An semper communicandum per symbola. Amstelodami, Apud I. Columnam Anno Domini, 1638.* 172.
Grotius, Hugo passim *Defensio fidei catholicae De satisfactione Christi Adversus Favstvm Socinvm Senensem: Scripta ab Hvgone Grotio. Lvgdvni Batavorvm Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiae Typographus, Anno 1617.* 145.
Grotius, Hugo passim *Dicta poetarvm qvae apvd Io. Stobaevm exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hvgone Grotio. Accesserunt Plutarchi & Basilii Magni de usu*

Graecorum Poetarum libelli. Parisiis, Apud Nicolavm Bvon, in via Iacobaea, sub signis S. Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXIII. Cvm privilegio regis. 135.
Grotius, Hugo passim *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio. Parisiis Apud Jacobum Ruart MDCXXX.* 135.
Grotius, Hugo passim *Hvg. Grotii Grollae obsidio cvm annexis Anni MDCXXVII. Amstelredami Apud Gvilielmvm Blaevw. MDCXXIX.* 4, 6, 25.
Grotius, Hugo passim *In mortem Iacobi Arminii in Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio. Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617.* 422.
Grotius, Hugo passim *Hugonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus ius naturae & Gentium: item iuris publici praecipua explicantur. Parisiis, Apud Nicolavm Bvon, in via Iacobaea, sub signis S. Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXV. Cvm privilegio regis.* 89, 135, 172, 209, 375.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus ius naturae & Gentium: item juris publici praecipua explicantur. Editio secunda emendatior, & multis locis auctior. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaevw. MDCXXXI. Cum privilegiis S. Caesareae Maj. & Christianissimi Galliarum Regis.* 25, 28, 166, 375.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus jus Naturae, Gentium, item juris publici praecipue* [sic] *explicantur. Editio nova ab Auctore ipso recognita & correcta: de qua vide pagina sequenti. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev. MDCXXXII. Cvm Privilegiis S. Caesareae Majestatis, & Christianissimi Galliarum Regis.* 26, 78, 89.
Grotius, Hugo passim *Hugonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus jus naturae & Gentium: item juris publici praecipua explicantur. Editio tertia emendatior, & multis locis auctior. Amsterdami, Apud Ioannem Iansonium. MDCXXXII.* 478.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres, In quibus jus Naturae & Gentium, item juris publici praecipua explicantur. Editio nova cum Annotatis Auctoris. Accesserunt & Annotata in Epistolam Pauli ad Philemonem. Amsterdami, Apud Ioh. & Cornelivm Blaev. MDCXLII.* 89.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres in qvibus ius natvrae & gentium: item ivris pvblici praecipva explicantvr. Curavit B.J.A. de Kanter-van Hettinga Tromp Iur. Utr. Dr. Lugduni Batavorum E.J. Brill MCMXXXIX.* 173, 174.
Grotius, Hugo passim *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleertheyd. Beschreven by Hugo De Groot. In 'sGraven-Hage, By de Weduwe van Hillebrant Iacobsz. van Wou. 1631.* 4, 6, 10, 81, 88, 128, 457, 513.
Grotius, Hugo passim *Klaghte over 't verdeelde Christendom.* 249.
Grotius, Hugo passim *Liber de Antiqvitate reipvblicae Batavicae, Lvgdvni Batavorvm MDCX.* 457, 513.
Grotius, Hugo passim *ΛΙΜΕΝΕΥΡΕΤΙΚΗ, sive, Portvvm investigandorvm ratio. Metaphraste Hug. Grotio Batavo. Ex Officina Plantiniana. Apvd Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Batauae Typographum MDIC.* 413.
Grotius, Hugo passim *Mare libervm sive de ivre qvod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio, Lugduni Batauorvm. Ex Officinâ Ludovici Elzevirij. Anno M.DI.IX. [1609].* 410.

Grotius, Hugo passim *Ode in Natalem* in *Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio. Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617.* 291.
Grotius, Hugo passim *Hug. Grotii Poemata, omnia. Editio quinta. Amstelodami, Apud Ioh. Ravesteynum 1670.* 168.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Sacra in qvibvs Adamvs exvl tragoedia aliorvmqve eivsdem generis carminvm cvmvlvs consecrata Franciae Principi Ex Typographio Alberti Henrici, Hagae Comitatensi. Anno MDCI.* 231, 410.
Grotius, Hugo passim *Sensvs librorvm sex, qvos pro veritate religionis Christianae Batavice scripsit Hugo Grotius. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Iohannis Maire MDCXXVII.* 6, 135.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Silva, ad Franciscvm Avgvstvm Thvanvm, Iac. Avgvsti F. Excudebatur Lvtetiae Parisiorvm, MDCXXXIV, Parijs 1621.* 284.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Silvae sacrae.* 284.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii tragoedia Christvs patiens. Lvgdvni Batavorvm, Ex officina Thomae Basson MDCVIII.* 231.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora. Amsterdami, Apud Gvilielmvm*

Blaev, MDCXXXV. 231, 233, 235, 237, 248, 250, 251, 256, 270, 274, 278, 281, 284, 285, 291, 370, 384, 411, 419, 443, 444, 467, 475, 478, 480, 506, 509.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia, Ex editione anni MDCXVII recusa emendatiora. Amstelodami, Apud Ioannem Ianssonivm, MDCXXXV.* 233, 478.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii tragoedia Sophompaneas. Accesserunt, Tragoedia ejusdem Christvs patiens, et sacri argvmenti alia. Editio nova ab ipso Autore recognita & emendata, ut videre est pag. seq. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaev, MDCXXXV.* 233, 478.
Grotius, Hugo passim *Uyt-legginge des Algemeynen Sendtbriefs, Van den Apostel Johannes. Mitsgaders, Eenige geestelijcke Gedichten ende Gesangen; noyt voor desen in druck geweest. Alles op Rijm gestelt door Mr. Hugo de Groot. t'Amsterdam, By de Weduwe van Rieuvvert Dircksz. van Baardt. Anno MDCXLVIII.* 248, 249.
Grotius, Hugo passim *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt, ... gedruckt tot Parys, Met Privilegie van den Coningh. 1622.* 2, 14, 475, 513.
Grotius, Hugo passim *Hvgo Grotivs De veritate religionis Christianae. Editio secunda, priore auctior, & emendatior. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Ioannis Maire, MDCXXIX.* 8, 34, 67.
Grotius, Hugo passim *Hugo Grotius De veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior. Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Ioannis Maire. MDCXXXII.* 23, 29.
Grotius, Hugo passim *idem MDCXXXIII.* 9, 26, 34, 47, 72, 73, 147, 279, 285, 286, 287.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Vraghe en antvvoordt: over den Doop. Ghestelt in zijn ghevanckenisse voor zijn Dochter Cornelia de Groot. Int Iaer onses Heeren 1618.* 30, 248.
Grotius, Hugo passim *Wtlegginghe van het Gebedt ons Heeren Iesv Christi, ghenaemt het Vader-ons, Ghemaeckt door Mr. Hvgo de Groot. Kan ghesonghen werden op de wijse vanden 12. Psalm. Tot Delf, By Bruyn Harmanssz. Schinckel. Anno 1619.* 248. Zie ook Bosch, Jeronimo de.
Grubbe, Lars 432, 451, 498, 500.
Grusset, gezegd Richardot, Jean 333.
Gualtheri, Johannes 203.
Gubbio 164.
Guesprez, baron de 79.
Guevara, graaf van Oñate, Don Ninigo de 507.
Guidi del Bagno, Giovanni Francesco 16^{8}.
Guillon, Jeanne de 123, 467.
Guler, Johann Peter 507^{4}.
Guler, Johannes 507^{4}.
Gureus portus, zie Goeree.
Gustaaf II Adolf, koning van Zweden 17, 18, 20^{4}, 21, 24, 25, 26, 28, 38, 44, 45, 51, 52, 53, 58, 60, 63, 65, 70, 71, 73, 76, 77, 80, 81, 84, 86, 87, 94, 95, 97, 100, 112, 126, 131, 242, 259, 272, 273, 274, 281, 292, 293, 294, 296, 297, 317, 339, 340, 344, 365, 375, 386, 390, 412, 420, 483, 511.
Guzman, markies van Fuentes, Juan Carlos de 214^{10}.

Gyldenstierne, Axel 186[5], 197.
Gyldenstierne, Knud 186[6].
Gyllenhielm, Carl Carlsson 297, 392, 420.

H

Haag, Den ('s-Gravenhage, Haga Comitatensis) 18, 24, 32, 45, 47, 48, 72, 73, 78, 79, 80, 86, 91, 93, 94, 98, 101, 107, 113, 118, 120, 121, 124, 127, 128, 136, 141, 152, 153, 170, 179, 180, 182, 185, 190, 195, 198, 200, 209, 210, 262, 276, 284, 291, 308, 313, 325, 328, 333, 336, 344, 346, 358, 360, 361, 365, 372, 378, 387, 388, 391, 393, 405, 408, 411, 414, 419, 427, 434, 438, 439, 443, 444, 449, 463, 467, 473, 475, 477, 494, 496, 503, 508, 509, 510, 511, 513, 522.
Haamstede 503.
Haarlem 3, 20, 39, 221, 312, 508, 511, 512.
Hadrianus 89, 220[1].
Haersolte, Zweder van 118, 130, 150, 152, 157.
Haga Comitis, zie Haag, Den.
Hagenau 300.
Halberstadt 91, 294, 446, 526.
Halsia 73.
Hambraeus, Jonas 352[6], 484.
Hamburg 20, 39, 44, 48, 49, 54, 55, 57, 60, 65, 66, 72, 73, 74, 76, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 94, 95, 98, 100, 106, 109, 115, 116, 118, 122, 125, 126, 133, 134, 135, 142, 146, 147, 148, 149, 155, 158, 165, 166, 168, 171, 178, 183, 186, 187, 190, 197, 201, 203, 204, 205, 206, 209, 212, 215, 221, 222, 223, 226, 228, 229, 231, 233, 234, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 259, 260, 262, 265, 268, 273, 277, 281, 314, 333, 409, 456, 467, 473, 510.

Hamelen 127, 134, 138, 154, 166.
Hanau 264, 289, 301.
Hanau-Münzenberg, Jacob Johann, graaf van 301[1].
Hanau-Münzenberg, Philipp Ludwig II, graaf van 301[1].
Handelingen, zie *Apostelen, Handelingen van de*.
Hannibal = Ferdinand II 336, 360, 373, 393.
Hanno = Myle, Cornelis van der 307.
Hanno = Pas, markies van Feuquières, Manasse de 310, 395.
Hannonia (Hannonii), zie Henegouwen.
Hanzesteden 409.
Harderwijk 52, 273.
Hartigsveld, Cornelis Jansz. 2[6], 48.
Hartoghvelt, Dr. Jan van 235[4], 236, 241.
Hartzwich, Heinrich 74, 268.
Hartzwich, Petrus 74[3], 80, 82, 115, 215, 267.
Hartzwich, Petrus *De iure belli.* 74.
Harwood, Sir Edward 64.
Harz 252.
Haut-Villiers 22.
Havanna 35.
Hayes, Antoine de 75, 83, 104, 110, 111, 131, 163, 195, 287, 288.
Hayes, baron van Courmenin, Louis de 75, 83, 104, 111, 287.
Hebreeën (Hebreeuws) 116, 133, 173, 224, 225, 261, 279.
Hebsteinius, zie Epestein, Johan.
Heemskerck, Cornelia van 241[3].
Heidelberg 234, 291, 481.
Heilbronn 134, 271, 282, 289, 314, 365, 366, 393, 394, 455, 470, 526.
Heinsius, Daniel 104, 105, 115, 116, 117, 238, 267, 480.
Heinsius, Daniel *Aristarchus sacer, sive ad Nonni in Johannem Metaphrasin Exercitationes.* 105, 116.
Heinsius, Daniel *Danielis Heinsii Avriacvs, siue libertas Savcia, Accedunt eiusdem Iambi Partim morales, partim ad amicos, partim amicorum causâ, scripti. Lvgdvni Batavorvm, Apud Andream Cloucquium, sub signo Angeli Coronati. Anno M.D.CII.* 231.
Helena 145[4], 258.
Heli 246.
Heliades 127.
Hellemans, Eleonora 401.
Hellenistisch 146.
Hellevoetsluis 511.
Helmstädt 90, 182, 183, 186, 195, 222, 223, 252, 270, 411, 426.
Helvetia (Helveticus), zie Zwitserland (Zwitsers).
Hemert 129.
Hendrik II, koning van Frankrijk 296[3].
Hendrik IV, koning van Frankrijk 184, 333, 347, 348, 414, 474, 497.
Hendrik VIII, koning van Engeland 479[4].
Henegouwen 278, 443.
Henriette Marie, koningin van Engeland 414[5].

Heppe, Johan 309, 315, 316, 323, 327, 339, 345, 369, 378, 379, 390, 395, 406, 413, 431, 457.
Herbipolis, zie Würzburg.
Herodes Agrippa I 50.
Herodotus 172, 176, 177.
Herophila 21, 33.
Hersfeld 450.
's-Hertogenbosch 79, 136, 157, 235, 425.
Hervormden (hervormd) 253.
Hesperiden 69.
Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van 488, 492.
Hessen-Kassel, Wilhelm V, landgraaf van 98, 282, 337, 346, 450, 458, 460, 464, 487, 498.
Heufft, Johan 263[14], 310, 311, 315, 322, 327, 335, 338, 339, 343, 351, 365, 367, 408, 428, 454, 458, 473, 474, 486, 492, 501.
Heusden 180.
Hibernia, zie Ierland.
Hieronymus, Eusebius 26, 177, 191, 193, 260, 369.
Hieronymus, Eusebius *Adversus Pelagianos.* 38.
Hieronymus, Eusebius *Commentariorum in Epistolam ad Titum.* 193.
Hieronymus, Eusebius *Liber contra Vigilantium.* 191.
Hieronymus, Eusebius *Epist. XLVIII.* 369.
Hieronymus, Eusebius *Ep. CXXV Ad Rusticum Monachum.* 191.
Hieronymus, Eusebius *Ep. XIV Ad Heliodorum Monachum.* 191.
Hieronymus, Eusebius *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Commentariorum in Jeremiam Prophetam libri sex.* 177.
Hieronymus, Eusebius *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri De Viris Illustribus Liber.* 260.
Hildesheim 73, 450.
Hincmar, bisschop van Reims, 22[5], 29, 36, 110.
Hirzel, Salomon 340[11], 341, 366, 382.
Hobab 224.
Hoë von Hoënegg, Matthias 263[3].
Hoepfnerus, Henricus 90[5].
Hogendorp, Gijsbrecht (Gijsbert) van 447[4], 485.
Hogerbeets, Rombout 86, 312.
Hohenlohe, huis 271.
Hohenlohe, heer van Neuenstein, Kraft van 285[4], 300.
Hohenlohe-Langenburg, Anna Magdalena van 291[5].

Hohenlohe-Langenburg-Van Solms, Anna Maria, gravin van 277, 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, Dorothea Sophia van 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, Eva Christina van 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, heer van Weikersheim, Georg Friedrich van 255[10], 291, 301, 386, 387, 411.
Hohenlohe-Langenburg, Heinrich Friedrich van 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, Joachim Albrecht van 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, Ludwig Kraft van 88, 93.
Hohenlohe-Langenburg, Maria Juliana van 291[5].
Hohenlohe-Langenburg, Philipp Ernst van 255[10], 271, 277, 291.
Hohenlohe-Langenburg, Philipp Moritz van 88[9], 291[4], 386.
Hohenlohe-Langenburg, Wolfgang van 255[10], 285.
Hohenlohe-Langenburg, Wolfgang Otto van 88, 93.
Holland (Hollandia, Hollanders, Hollands, Staatsen, Batavia, Batavi, Batavicus, Batavus) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 57, 58, 61, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 159, 167, 170, 175, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 195, 196, 197, 198, 200, 208, 209, 213, 215, 216, 217, 221, 226, 227, 228, 235, 237, 239, 240, 247, 249, 252, 255, 256, 262, 270, 272, 274, 282, 283, 289, 291, 294, 298, 299, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 315, 317, 320, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 341, 342, 344, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 361, 362, 377, 378, 381, 382, 384, 387, 389, 390, 393, 394, 395, 398, 399, 400, 401, 403, 406, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 419, 428, 429, 433, 434, 435, 439, 442, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 471, 477, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 493, 496, 497, 498, 499, 500, 514, 521.
Holland, Gecommitteerde Raden van 31, 63, 79, 86, 391, 522.
Holland, Hof van 47, 48, 158, 271, 332.
Holland, Staten van 9, 26, 31, 32, 34, 46, 47, 63, 92, 94, 96, 98, 120, 127, 129, 136, 141, 150, 151, 184, 187, 255, 271, 312, 314, 322, 332, 337, 338, 372, 407, 444, 521.
Hollander Jr., Johannes Isaak de 430.
Hollander Sr., Johannes Isaak de 430.
Hollander Sr., Johannes Isaak de *De triplici ordine Elixiris et Lapidis theoria, Bern 1608.* 430.
Hollander Sr., Johannes Isaak de *Libellus rarissimus, dictus Secreta revelatio verae operationis manualis, pro universali opere et lapide sapientium sicut filio suo M. Johanni Isaaco Hollando e Flandria, paterno animo fidelissimo, manu hadidit.* 430.
Hollander Sr., Johannes Isaak de *Opera vegetabilia, ad ejus alia opera intelligenda necessaria ubi de Quintis essentiis vinoque agitur ut de Elixire vitae, mellis essentia, rore solis, Panacea, Saccharo etc.; Opera mineralia et vegetabilia, sive de Lapide Philosophorum quae reperiri potuerunt omnia, Meburgidio* 1600. 430
Hollander Sr., Johannes Isaak de *idem Amsterdam 1616.* 430.

Holstein 46.
Holstein-Glücksburg, Dorothea van 126[5].
Holstein-Gottorp, Johann, hertog van 87[8], 134.
Homerus. *Ilias.* 10, 18, 32, 33, 58, 109, 117, 125, 167, 193, 207, 227, 239.
Homerus. *Odyssea.* 33, 58, 115, 117, 135, 167, 237, 282, 292.
Hommel Jr., David de l' 273[2], 281.
Hommel Sr., David de l' 273.
Homminga, Fetse, zie Hommius, Festus.
Hommius, Festus 418[5].
Honaert, Rochus van den 314, 317, 322, 326, 338, 349, 350, 359, 368, 378, 484, 514.
Hongarije, (Hongaren, Hongaars) 166, 205, 263, 267, 282, 289, 482, 485, 495.
Hongarije, koning van, zie Ferdinand III, keizer van Duitsland.
Honorius 61[2].
Hooft, Aernout Hellemans 401[8].
Hooft, Christina 401.
Hooft, Pieter Cornelisz. 12, 57, 401.
Hooft, Pieter Cornelisz. *Aen den Heere Huigh de Groot, op 't beroepen van twee leeraers ter Doorluchtigher Schoole, en zijn' Koomst, tot Amsterdam.* 57.
Hoorn, Jan Jansz. van 5[3].
Horatius Flaccus, Quintus 85, 116, 224, 257.
Horatius Flaccus, Quintus *Carmina.* 257.
Horatius Flaccus, Quintus *Epistulae.* 85, 94, 115, 224.
Horatius Flaccus, Quintus *Satyrae.* 115, 374.
Hordeus = Elbe 379.
Horn, Gustaf Karlsson 112[16], 179, 197, 263, 282, 290, 334, 373.
Hortensius, Martinus 251[1], 269, 490.
Hostis, Herodes, impie. 248.
Hotman, heer van Villiers St. Paul, Jean 22, 29, 166[1].
Houve, Dr. Robert van der 203[1], 212.

Houwald (Honwalt), Christoph, zie Hubald, Christoph.
Houwen, Ludovico 203.
Hove, Maarten van den, zie Hortensius, Martinus.
Howard, Robert 107.
Howard, graaf van Arundel en Surrey, Thomas 318[12], 479.
Hubald, Christoph 514.
Hugenoten 336, 383.
Hulst 151, 350.
Huygens, Constantijn 243, 374.
Huygens, Maurits 243[6].
Huygens, heer van Clarenbeek, Rutger 181[5].
Hyades = Grotius 107, 108, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 151, 153, 159, 170, 183, 184, 185, 188, 189, 200, 201.
Hydra = Aredondo, Gonzalvus (de) 107, 120, 123.
Hyginus 286.
Hypani 83.

I

Iacchaeus, Gilbertus. *Institutiones physicae, Leiden 1615.* 128, 158, 169.
Iacchaeus, Gilbertus. *Primae philosophiae institutiones, Leiden 1640.* 128, 158.
Iam Christe, Sol Iustitiae. 248.
Idumaeërs 177.
Ierland (Iers) 22, 29, 304, 308, 389, 412, 445.
Iesuitae, zie Jezuieten.
Ignatius, patriarch 260[6].
Ignatius Martyr 132.
Ilefeld 252.
Indië (Indisch, Indicus) 36, 240.
Ingolstadt 290, 424.
Innocentius I, paus 164[1], 193, 245, 246.
Innocentius I, paus *Epistola ad Decentium.* 164, 244.
Innocentius I, paus *Ep. ad Exsuperium episcopum Tolosanum.* 246.
Innocentius I, paus *Ep. ad Vitricium episcopum Rotomagensem.* 246.
Innocentius IV, paus 162.
Innsbrück 184, 451, 461.
Instantius 286.
Iona 258.
Iphigenia 258.
Irenaeus 246.
Irenaeus *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ Sancti Irenaei Episcopi Lugdunensis et Martyris Detectionis et Eversionis falso cognominatae Agnitionis seu Contra Haereses Libri quinque.* 246, 260.
Irenaeus = Reigersberch, Nicolaes van 302, 314, 317, 375, 389, 512.
Isaac, Rabbi Salomo ben = Rasjie (*R*abbi *S*jelomo *J*itschaki) 173.

Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk 53, 63, 64, 71, 79, 87, 92, 97, 98, 107, 108, 119, 123, 127, 129, 130, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 152, 157, 179, 189, 211, 214, 221, 333[5].
Isis 225.
Isle, sieur de L' 275.
Ismaëlieten 177, 224.
Isocrates. *Orationes.* 158.
Isolani, graaf, zie Johann Ludwig.
Israël 55, 224, 258.
Italië (Italiaans) 23, 24, 44, 58, 60, 79, 84, 88, 114, 138, 144, 147, 151, 166, 167, 186, 193, 194, 218, 234, 251, 267, 269, 293, 294, 304, 333, 334, 343, 346, 375, 376, 377, 378, 394, 423, 424, 431, 451, 459, 463, 482, 485, 488, 490, 497, 498, 499.
Ithaca 84.
Iuvenalis, Decimus Junius 51, 223, 224, 396.
Iuvenalis, Decimus Junius *Satyrae.* 23, 51, 197, 223.
Ivo, bisschop van Chartres 245[4].
Ivo, bisschop van Chartres *Decretum. Pars prima De fide et sacramento fidei, id est baptismate, et ministerio baptizandorum et baptizatorum consignandorum et consignatorum; et de observatione singulorum. Et quid conferat baptisma, quid confirmatio.* 245.

J

Jachija, Joseph ben David (Jacchiades) 133.
Jachija, Joseph ben David (Jacchiades) *Paraphrasis Dn. Iosephi Iachiadae in Danielem cum versione et annatationibus Const. L'Empereur ab Oppyck. Amstelodami apud Ioannem Janssonium, 1633.* 133.
Jacob 177, 233.
Jacobus, evangelist 192, 261, 280.
Jacobus I, koning van Engeland 112, 317, 333, 493, 515.
Jansenisme (Jansenisten) 102.
Janssonius, Joannes 238, 478.
Jarchi, Salomo ben 173[5].
Jaucourt de Villarnould, Renée de 18[8], 70, 204, 272, 283, 357, 371, 385, 402.
Jeannin, Pierre 333.
Jerusalem 89, 147, 261.
Jesaja (Isaias) 133.
Jetro 224[5].
Jezuieten 22, 28, 29, 70, 102, 111, 132, 158, 160, 161, 191, 192, 194, 217, 243, 310, 391, 489.

Joachimi, ridder, heer van Hoedekenskerke, Albert 448[4], 501, 503.
Joden 30, 54, 89, 90, 109, 146, 147, 171, 173, 174, 176, 177, 192, 218, 219, 223, 225, 258, 261, 268, 280, 293.
Joegoslavië 377.
Johann II van Zweibrücken 184[6].
Johann II Casimir, koning van Polen 148, 362.
Johann Friedrich van Würtemberg 376.
Johann Georg I, keurvorst van Saksen 79[13], 112, 113, 155, 166, 167, 188, 195, 198, 199, 203, 211, 222, 263, 289, 292, 294, 295, 313, 336, 338, 367, 398, 405, 420, 433, 446, 450, 474, 491, 492, 493, 495, 496, 498, 510, 514.
Johann Georg II 263[2].
Johann Ludwig, graaf Isolani 444[12], 450.
Johannes, evangelist 280.
Johannes de Doper 192, 219, 225.
Johnson, Samson 468, 515, 516.
Jonathan 293[5].
Joseph, patriarch 177[7], 233, 246, 258.
Joseph, Père, zie Leclerc du Tremblay, François.
Jovinianus = Reigersberch, Nicolaes van 302, 316, 317, 389, 390, 449, 512.
Jovius, Paulus 86.
Joyeuse, Henriette Catherine, hertogin van 276[5].
Judas 40.
Judas Maccabaeus 293[4].
Julia (dochter van keizer Augustus) 167.
Julianus Apostata 122.
Junius, Elisabeth 47, 49, 55, 109, 175, 186, 198, 201, 208, 209, 213, 232, 234, 242, 250, 270, 274, 281, 384, 479, 481.
Junius Jr., Franciscus 264, 479, 480.
Junius Sr., Franciscus 22[2], 55, 208[5], 264, 479, 481.
Junius, Maria 55[2].
Justel, Christophe 503.
Justinianus I, keizer van Byzantium 10, 202, 204[10], 225, 226, 230, 234.
Justinianus I, keizer van Byzantium *Corpus Iuris Civilis.* 10, 23, 76, 77, 90, 172, 191, 205, 225, 227, 230, 232, 234, 235.
Justinus 56[4], 216.
Justinus *ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ, Apologia prima pro Christiania ad Antoninum Pium.* 56.
Justinus *ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΟΝ Apologia secunda pro Christianis ad Senatum Romanum.* 56.
Justinus, Marcus Junianus 258[4].
Justinus, Marcus Junianus *Historiae Philippicae.* 216, 258.
Justinus = Grotius 302, 309, 325, 327, 350, 358, 362, 365, 368, 375, 389, 413, 444, 449, 512.
Justinus Martyr 176, 192, 288.
Justinus Martyr *Apologia I pro Christianis.* 176, 192.
Justinus Martyr *Apologia II pro Christianis.* 192.
Justinus Martyr *Dialogus cum Tryphone Judaeo.* 192.

Juxon, William 412, 445[8].

K

Kainan 246.
Kamerijk 118, 119, 198, 214.
Kanaal 374.
Kanaän 22.
Karel I, koning van Engeland 77, 167, 217, 277, 318, 331, 353, 389, 414, 415, 435, 442, 443, 445, 453, 477, 478, 479, 485, 493, 501, 515, 516.
Karel VIII, koning van Frankrijk 407.
Karel de Grote 61, 164.
Karl II, aartshertog van Oostenrijk 91.
Karl Ludwig, keurvorst van de Palts 112[12], 190, 318.
Karpsen, Johann Jacob 450.
Karthuizers 149.
Kassel 450.
Katharina Charlotte 184[6].
Kellison, Matthew 161[1].
Kellison, Matthew *A Treatise of the Hierarchie and divers Orders of the Church against the Anarchie of Calvin, Douay 1629.* 161.
Kempen 153, 189.
Kepler, Johannes 269[11].
Keturah 177[8], 224.
Keulen 16, 71, 98, 121, 138, 159, 160, 167, 181, 245, 248, 252, 393, 394, 425.
Kinschot, Mr. Nicolaes van 2, 6.
Klein-Azië 15.
Knuyt, Johan de 118, 130, 139, 150, 152, 157, 298, 302, 303, 308, 310, 317, 320, 323, 324, 329, 335, 338, 341, 344, 357, 360, 372, 387, 390, 459, 474, 476, 525,
Koningsbergen (thans Kaliningrad) 514.
Konstantinopel 50, 76, 149, 164, 260.
Kopenhagen 82.
Krakow 49, 514.
Kreta 145, 146.
Kroaten 444, 450.
Kuchlinus, Johannes 90.
Küstrin 420.

L

Laage (l'Age), hertog van Puylaurens, Antoine de 79, 81, 114, 315, 319, 320, 321, 323, 327, 330, 334, 338, 342, 345, 346, 350, 351, 353.
Labbé, Charles 44.
Labbé, Pierre 44.

Lactuca = Gallia 327, 345, 365, 379.
Lacus Magnum Parvumque, zie Steinhuder Meer.
Ladon 69.
Laet, Jan de 133.
Laet, Jan de *Nieuwe wereldt oft beschrijvinghe van West-Indiën. Leiden 1625.* 133.
Laet, Jan de *Persia, seu regni Persici status, variaque itinera in atque per Persiam: cum aliquot inconibus incolarum. Lugd. Batav., 1633.* 133.
La Ferté 436.
La Ferté-Nabert, markies de, zie Saint-Nectaire, Henri de.
La Feuillé, Madame de, zie Thou, Marie Henriette de.
La Force, markies (hertog) van, zie Caumont, Jacques Nompar de.
Lagonissa, Fabio de, zie Lionessa, Fabio della.
La Grange aux Ormes, Jacques de Loys de 51, 290, 300, 301, 302, 304, 309, 310, 311, 320, 327, 328, 335, 364, 365, 368, 377, 379, 392, 393, 394, 395, 405, 406, 470.
Landau 336.
Landé, Joab Gilbert du 430, 437.
Lanfernat, markies van Ardenay, Louis de 384.
Languedoc 53, 130, 431.
Lannoy, Jhr. Valentijn de 151[5].
Lansbergen, Jacobus 251[8], 254.
Lansbergen, Jacobus *Apologia pro commentationibus Philippi Lansbergii in motum terrae diurnum et annuum: adversus Libertum Fromondum, Theologum Lovaniensem et Joan Baptistam Morinum, doct. med. et Parisiis Mathematum Professorem Regium. Middelb. apud Z. Roman, 1633.* 251.
Lansbergen, Philips 37[2], 251.
Lansbergen, Philips *Uranometriae libri III in quibus lunae solis et reliquarum planetarum et inerrantium stellarum distantiae a terra et magnitudines hactenus ignotae perspicue demonstrantur 1631.* 37.
Lansius, Thomas 269.
Laodicea, eerste concilie van 56.
Laodicea, tweede concilie van 56.
Laodunum, zie Laon.
Laon 160, 471.
La Roche de Saint-Génié, sieur de 138, 140.
Laronica 23.
Latou = Frankrijk 336, 358, 362, 373, 412, 503.
Laud, William 66, 67, 73, 182, 226[5], 319, 363, 412, 445, 468, 479, 480, 485, 515.
Laue (Law), Andreas 469[1].
Laurentius, Jacobus 249.
Laurentius, Jacobus *Idolum Romanum. Paepschen af-god. Dat is, Wederlegginge vande Verdedinge des Paepschen Psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven. Door Jacobum Laurentium van Amstelredam. Bedienaer des Woords Gods binnen Amstelredam. Toe-geeygent den Heer Hugo de Groot. t' Amsterdam, Gedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Hendrick Laurensz. Boeckverkooper op 't Water, in 't Schrijfboeck, Anno 1643.* 249.
Lauwers 432.

Lavica, zie Lauwers.
Leclerc du Tremblay, François 16[6], 94, 284, 309, 316, 321, 366, 367, 377, 392, 405, 526.
Lefacheur 383, 400.
Leiden (Leids) 3, 4, 9, 12, 20, 23, 26, 30, 31, 34, 39, 40, 44, 47, 65, 68, 72, 73, 75, 80, 82, 85, 86, 87, 90, 93, 104, 105, 111, 116, 117, 128, 133, 141, 143, 145, 158, 182, 186, 187, 203, 206, 208, 212, 213, 216, 218, 222, 227, 229, 237, 238, 240, 241, 246, 247, 251, 252, 264, 267, 274, 312, 343, 385, 386, 389, 400, 418, 422, 467, 468, 479, 480, 481, 508, 509, 511, 512.
Leipzig 73, 76, 86, 90, 98, 195, 218, 294.
Leitmeritz (Litomericium, Lutomericium, Leutmaritium) 292, 294.
Le Jay, Guido Michael 376.
Le Jay, Guido Michael *Biblia Parisiensis. Parijs 1645.* 30, 376.
Lely = Engeland 318, 361, 412.
Lemannus, zie Genève.
Lennep, David Jacob van 116.
Leo I, keizer 29[2].
Leo IV, keizer 260.
Leo = keizer Ferdinand II 120, 127, 136, 141, 142, 183, 184, 188, 200.
Leodiensis, zie Luik.
Leopold V, aartshertog van Oostenrijk 91, 451.
Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk 91.
Lepus = Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans 126, 137, 139, 152.
Lerma, hertog van, zie Gomez de Sandoval Manrique de Padilla, Francisco.
Leslie, graaf van Leven, Alexander 420[2].
Lesno, graaf De 342.
Lesno, zoon van graaf De 342.
Lessius, Leonardus 194[8].
Leszczynski, Barbara 148.
Leunclavius, Johannes 172[8].
Leuningen, Aelbrecht Heyndricksz. van 467.
Leuningen, Henrickgen Aelbrechts van 467.
Leutmaritium, zie Leitmeritz.
Leuven 141, 194, 251, 344.
Levi 246.
Levis, hertog van Vantadour, Anne de 103.

Leviticus. 173.
Lier 124, 127.
Liesveld 271, 386.
Ligeris, zie Loire.
Ligne, prins van Barbançon en van Aremberg, Albert de 198[10].
Limburg 494.
Limoges 432.
Lindenbrog, Friedrich 44[3], 59, 66, 75, 82, 83, 84, 104, 106, 109, 110, 111, 118, 195, 239, 246.
Lindenbrog, Friedrich *Ammiani Marcellini Rervm gestarvm gvi de XXXI svpersvnt libri XVIII Ad fidem M.S. & veterum Codd. recensiti et Observationibvs illustrati. Ex Bibliotheca Fr. LindenbrogI. Hambvrgi Ex Bibliopolio Frobeniano. MDCIX.* 59.
Lindenbrog, Friedrich *Hincmari Rhemensis Archiepiscopi Opuscula et Epistolae .... Accesserunt Nicolai PP. I et aliorum ejusdem aevi quaedam epistolae et scripta .... Lutetiae Parisiorum MDCXV.* 110.
Lindenbrog, Friedrich *Lexicon veteris sermonis Germanici.* 111, 118.
Lindenius, Paulus 8, 19.
Lionessa, Fabio della 251[7].
Lissabon 217.
Litomericium (Lutomericium, Leutmaritium), zie Leitmeritz.
Livius, Titus 10, 38, 294, 492.
Livius, Titus *Ab urbe condita.* 10, 38, 294, 492.
Lodewijk XI, koning van Frankrijk 407.
Lodewijk XII, koning van Frankrijk 474.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk 11, 18, 19, 20, 21, 26, 45, 51, 52, 63, 69, 71, 75, 81, 85, 87, 88, 91, 95, 97, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 125, 127, 130, 132, 135, 136, 138, 140, 142, 144, 152, 157, 163, 189, 195, 200, 254, 262, 275, 276, 277, 278, 282, 283, 284, 287, 289, 290, 298, 300, 301, 302, 204, 305, 307, 308, 309, 310, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 329, 330, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 361, 363, 364, 366, 367, 369, 371, 372, 376, 378, 379, 380, 382, 383, 387, 388, 392, 393, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 405, 406, 409, 410, 412, 413, 416, 419, 420, 422, 423, 426, 427, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 443, 444, 445, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 469, 470, 471, 472, 474, 476, 478, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 505, 506, 507, 511, 514, 516, 521, 522, 524, 525, 526, 527.
Loemelius, Hermannus, zie Floyd S.J., John.
Loevestein 8.
Löffler, Jacob 297, 327, 333, 353, 392, 393, 427.
Loges, Charles de 99.
Loire 462.
Loisel, Antoine 22[10].
Loisel, Claude 22[10].
Londen 67, 82, 182, 226, 331, 346, 349, 374, 383, 399, 415, 429, 442, 445, 448, 494, 501, 503, 515, 516.
Longueval, graaf van Bucquoy, Charles Albert de 181[13].

Loon, Geertruyd van 209.
Loon, Mr. Willem van 209.
Lorraine, zie Lotharingen.
Lorraine, hertogin van Aumale, gravin van Maulevrier en S. Vallier, Anne de 163[6].
Lorraine, hertog van Elboeuf, Charles de 79[6], 81, 131.
Lorraine, hertog van Guise, Charles de 276[6].
Lorraine, hertog van Mayenne, Charles de 333.
Lortis? 99.
Losecaat, Anna van 467.
Losecaat, Diderik van 467.
Losecaat, Esseline van 467.
Losecaat, Frederik van 439, 467, 475, 506.
Lotharingen, 11, 18, 21, 127, 150, 167, 179, 180, 181, 189, 195, 200, 262, 293, 294, 300, 305, 309, 321, 346, 347, 351, 368, 377, 378, 379, 398, 423, 433, 438, 459, 482, 485, 496, 501, 503, 508, 522.
Lotharingen, huis van 445.
Lotharingen, Claude, prinses van 127[12].
Lotharingen, François Nicolas, hertog van 127[12], 139, 199.
Lotharingen, Karel IV, hertog van 11, 60, 127, 144, 156, 159, 163, 167, 170, 179, 180, 181, 189, 195, 200, 276, 283, 300, 317, 321, 336, 342, 351, 382, 399, 430, 431, 433, 434, 438, 508, 522.
Lotharingen, Margareta van 127[11], 139, 180, 189, 199, 320, 321, 323, 334, 342, 345, 351, 353, 431.
Lotharingen, Nicole, hertogin van 127[12].
Louvre 350, 354, 369, 455.
Löwenklau, Johann, zie Leunclavius, Johannes.
Lübeck 155, 217, 231.
Lucanus, Marcus Annaeus 110.
Lucanus, Marcus Annaeus *Pharsalia.* 110.
Ludwig Philipp van Simmern 112.
Lugdunum (Batavorum), zie Leiden.
Luik (Luiks, Leodiensis) 53, 63, 98, 167, 190, 196, 211, 484, 487, 488, 490, 493, 497, 498, 499, 505, 513.
Lukas, evangelist 22, 29, 246, 260, 261, 280.
Lupara, zie Louvre.
Lura, zie Lure.
Lure 485.

Lusitania, zie Portugal.
Lusson, Guillaume 27, 52, 60, 61, 66, 68, 75, 83, 109, 143, 165, 167, 196, 246, 247, 287, 288.
Lutetia, zie Parijs.
Lutheranen (Luthers) 90, 252, 263, 264, 372, 383, 386, 400, 411, 418, 422, 431, 484.
Lützen 73, 80, 84, 86, 87, 95, 97, 112, 131, 272, 292, 294, 296.
Luxemburg (Lutzenburg, Litzenburg) 156, 391, 473, 476, 493, 494.
Lycophron 145.
Lycophron *Alexandra.* 145.
Lijfland 310, 334.
Lyon 17, 63, 75, 104, 164, 217, 507.
Lyra = Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk 107, 108, 119, 120, 121, 123, 127, 136, 137, 139, 141, 142, 152, 189.

M

Maagdenburg 263, 294, 336, 433, 469, 470, 526.
Maas (zie ook Rotterdam) 77, 129, 130, 140, 150, 152, 155, 190, 196, 472, 484, 487, 488, 490, 503.
Maas, Evert Krynsz. van der 475, 508.
Maaseik 448, 476.
Maastricht 53, 60, 63, 64, 71, 152, 170, 181, 283, 298, 426, 493.
Macedonië (Macedoniërs) 89, 147.
Machlinia, zie Mechelen.
Madian 224.
Madrid 141, 198, 217, 477.
Maenum, zie Main.
Magdeburger Centuriatoren 82.
Magellaense Compagnie 25, 46.
Maguntiacum, zie Mainz.
Maillé, markies van Brezé, Urbain de 289[11], 338, 395, 465, 474, 509, 510, 516.
Mailli 463.
Maimonides (Rabbi Moses ben Maimon) 173, 174, 177.
Maimonides (Rabbi Moses ben Maimon) *Moreh Nebukim*, zie Buxtorf, Johann der Jüngere.
Main 65, 269, 283, 284, 461, 466, 487.
Mainz 22, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 301, 304, 309, 365, 393, 394, 405, 441, 447, 448, 495, 504, 524, 526, 527.
Maire, Dirck le 286[2].
Maire, Jean le 9[2], 34, 47, 72, 73, 286, 287.
Malemaison, Perrot de la 165, 195.
Malta 435.
Malta, ridders van 435.
Mancicidor, Juan de 333.
Manheim 336.
Manichaeën 54, 68, 122.

Manlius = Pauw, Adriaen Reyniersz. 303, 315, 330, 331, 350, 359, 449.
Mansfeld, Philipp, graaf van 336[17], 444, 450, 453, 463, 464, 485.
Mantua 104, 294, 303, 321, 322, 324, 340, 341, 488, 497, 499, 501.
Mantua, hertog van, zie Gonzaga, Carlo.
Marbault, heer van Saint-Laurens, Pierre 70, 75, 384, 400, 402.
Marcellinus, Apringius 68.
Marcellinus, Flavius 68[1].
Marcellinus, Flavius *Gesta Collationis Carthagini habitae Honorii Caesaris jussu inter catholicos et donatistas coram Marcellino V.C. trib. et not. p.c. Varanis V.C. gesta tertiae cognitionis.* 68.
Marcellus, Marcus Claudius 167[13].
Marcellus, Nonius. *De Conpendiosa Doctrina libri XX.* 145.
Marcha ad Faminam, zie Marche (en Famine).
Marche (en Famine) 496, 497, 499, 500, 501, 504, 505.
Marchicus, zie Brandenburg.
Marcke, Viglius van 140, 142, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 170, 180; 182, 184, 189, 190, 198, 200.
Marcus, evangelist 192, 194, 220, 261, 280, 293.
Marcus Aurelius 220[2].
Margate 429.
Maria, moeder van Jezus 246.
Maria, zuster van Philips IV van Spanje 217.
Marie Henriette, koningin van Engeland 184.
Marillac, Michel de 101.
Marin(i), Charles 436[2 aant.], 437, 508.
Maris, juffrouw 503.
Marius, Gaius 15.
Marius, Leonardus 252.
Marius = Frederik Hendrik 375.
Marne 462.
Marnix, Walburg van 407[6].
Marnix van St. Aldegonde, Philips van 407.
Mars 118.
Marselaer, Frederici de 429.
Marselaer, Frederici de *Eqvitis Legatvs Libri dvo. Ad Philippvm IV, Hispanarvm Regem. Antverpiae Ex Officina Plantiniana M.DC.XXVI.* 429.
Martelière, Pierre de La 70[7].
Martialis, Marcus Valerius 51, 61[4], 471.
Martialis, Marcus Valerius *Epigrammata.* 51, 471.
Martialis = Calvinisten 512.
Martianus Capella, Minaeus Felix 230[2].
Martianus Capella, Minaeus Felix *Martiani Minei Felicis Capellae Carthaginiensis viri proconsvlaris Satyricon, in quo De nuptiis Philologiae & Mercurij libri duo, & De septem artibus liberalibus libri singulares. Omnes, & emendati, & Notis, siue febrvis Hvg.*

Grotii illustrati. Ex Officinâ Plantinianâ, Apvd Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Bat. Typographum. MDIC. 230.
Martinus van Tours 286.
Masiera ad Mosam, zie Mézières.
Mathat 246.
Matrona, zie Marne.
Mattheus, evangelist 220, 280.
Mattheus, monnik 172.
Matthisius, Assuerus 72[10], 73, 74, 155, 203, 210, 213, 221, 223, 226, 409.
Matthisius, zuster van Assuerus 210.
Matthijssen, Sweer, zie Matthisius, Assuerus.
Maurier, Amélie-Madelaine Aubéry du 272, 357, 371, 384, 402[1].
Maurier, Benjamin Aubéry du 18[8], 70, 108, 419, 432.
Maurier, Daniel Aubéry du 272[6], 282, 357, 371, 402.
Maurier, Eléonore Aubéry du 272, 357, 371, 385, 402.
Maurier, Emilie-Catherine Aubéry du 272, 357, 371, 385, 402.
Maurier, Louis Aubéry du 18, 70, 204, 272[5], 282, 357, 371, 402.
Maurier, Louise Aubéry du 272, 357, 371, 384, 402.
Maurier, Maurice Aubéry du 272, 283, 371, 402.
Maurier, Maximilien Aubéry du 272[3], 283, 357, 371, 402.
Maurits, graaf van Nassau, prins van Oranje 5, 9, 11, 46, 87, 92, 209, 235, 291, 312, 407, 412, 447.
Maximillaan I, keurvorst van Beieren 53[3], 167, 205, 488, 491, 492.
May, Paul du 116[10], 419.
Mayno, Jason de 23[9].
Mazarin, Jules, zie Mazzarini, Giulio Raimondo.
Mazzarini, Giulio Raimondo 21, 77, 313, 320, 346, 351, 398, 436, 430, 433, 436, 462, 464, 466, 471, 496, 497, 501, 502.
Meauvia, zie Meaux.
Meaux 305, 306, 308, 351, 379, 440.
Mechelen (Mechels) 77, 78, 79, 81, 91, 121, 124, 127, 140, 214, 407, 496, 501.
Mechelen, Raad van 323, 496, 501.
Mecklenburg, hertogdom 204.
Mecklenburg, Adolf Friedrich, hertog van 154[5], 217.
Meden (Meeden, Mehden), Hans (van) = Wtenbogaert, Johannes 4, 46, 106, 326.
Medici, Anna de 322[4].
Medici, aartshertogin van Oostenrijk-Tirol, Claudia de 451[11], 461, 507.
Medici, groothertog van Toscane, Cosimo de 322, 489.
Medici, groothertog van Toscane, Ferdinando II de 60, 438, 489, 491, 507.
Medici, Margherita de 322.
Medici, Maria de 63, 79, 81, 97, 127, 130, 132, 138, 139, 140, 142, 157, 184, 276, 319, 321, 474.
Mediolanum, zie Milaan.
Mediomatricae, zie Metz.
Medius, zie Meden, Hans van.
Meerman, Nicolaes 58.

Meier, Elisabeth 252.
Meissen 180.
Melanchton, Philipp 383, 422.
Melchisedech 224.
Meldae, zie Meaux.
Melitaei sodales, zie Malta, ridders van.
Melun, prins van Espinoy, Guillaume de 278[3], 445, 471, 496, 501.
Menander 208.
Menander = Myle, Cornelis van der 337, 360, 444, 449, 512.
Menelaus 145.
Mercier, Anne 143, 237.
Mercier, J. aant. 166.
Mercoeur, Louis, hertog van 346[3], 347, 348, 349, 350, 352, 354, 355, 369, 371.
Merode, Jean de 98, 154[2], 157, 166.
Mersenne, Marin 37.
Merula, Paulus 128, 158, 169.
Merula, Paulus *Manier van procederen in de Provintien van Holland, Zeeland ende West- Vriesland, belangende Civile Zaken, getrouwlijk ende met neerstigheid bijeen vergaderd uit alle Ordonnantien, Privilegien, Instructien, Missiven, Acten, Apostillen etc. tot dien einde inde honderd jaaren herwaards, bij de Hooge Overigheid of van wegen dezelve uitgegeven: alles met Civile en Canonyke regten, nevens de Regtsgeleerden, zo nieuwe, als oude meeningen bevestigd. Leiden 1592.* 128, 158, 169.
Mesmes, graaf von Avaux, Claude de 277[10], 280, 322, 351, 367, 368, 378, 406[1], 484, 514.
Mesmes, markies van Moigneville, Henri de 134, 135, 144, 167, 277, 280.
Mestrezat, Jean 382, 383, 400.
Metersman = Berckel, Gerard Jansz. van (?) 326, 446.
Metis (Metensis), zie Metz.
Metternich, Karl von 473.
Metz 93, 94, 122, 163, 164, 206, 276, 300, 301, 304, 305, 306, 313, 315, 319, 324, 338, 364, 368, 379, 394, 398, 441, 491.
Meursius, Johannes 186[8].
Meusnier 156[7], 369, 370, 387, 407, 408, 411, 422.
Mezeira, zie Mézières.
Mézières 462, 471, 472, 487, 490.

Micanzio, Fulgentio 22, 370.
Michael III, keizer 260.
Michael III, Fjodorowitsj Romanow 91, 148, 170, 205, 217.
Michiel, Francesco 512.
Midas 185.
Middelburg 37, 41, 63, 79, 181.
Mierevelt, Michiel Jansz. van 510, 512.
Milaan (Milanezen, Milanees) 129, 130, 221, 377, 431, 433, 460, 466, 467, 507.
Milletière, zie Brachet de la Milletière, Théophile.
Miltiades = Oxenstierna, Axel 365, 379.
Mimnermus = vrede 365.
Minos 145.
Minotaurus 145.
Miolans, markies van Saint Chaumont, Melchior Mitte de 464.
Mirabel, markies van, zie Zuñiga y Davila, Don Antonio de.
Miré, chevalier de, zie Beaumont, le sieur.
Mithras 225.
Moer, Julianus de 55.
Moezel 495.
Moguntia(cum), zie Mainz.
Mohammedanen 30.
Mol 184.
Molina, Domenico da aant. 419.
Molina, Ludovicus de 194[7].
Molina, Ludovicus de *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione ad nonnullos primae partis divi Thomae articulos Lissabon 1588.* 194.
Molukken 308.
Mompelgard, zie Montbéliard.
Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona, Francisco de 107, 113, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 131, 137, 189, 196, 214, 283.
Monceaux 163, 275.
Monçon, verdrag van 394, 462, 466.
Mons, zie Bergen.
Monsieur, zie Gaston, hertog van Orléans.
Monspellicardis, zie Montbéliard.
Montafié, Anne de 363, 366.
Montagne, monsieur de 155.
Montanisten 49.
Montargis 75, 287.
Montbéliard 430, 433, 434, 438, 482, 485, 486.
Montferrat 438.
Montmorency, Charlotte 103.
Montmorency, Charlotte Marguérite de 79, 103, 363, 366.
Montmorency, Henri, hertog van 53, 75, 79, 83, 103, 113, 339.
Montmorency, Marguérite 103.
Montpellier 99, 400, 507.
Moravië 380.
Morgues, sieur de Saint-Germain, Mathieu de 132[8].

Morin, Jean 31[1], 279.
Morin, Jean *Exercitationes Biblicae de Hebraei Graecique textus sinceritate, Germana LXX. Interpretum translatione dignoscenda, illiusque cum Vulgata conciliatione. Parisiis 1633.* 279.
Morin, Jean-Baptiste 254[3].
Morin, Jean-Baptiste *Famosi problematis de Telluris, motu vel quiete hactenus optata solutio, Parisiis 1631.* 254.
Morin, Jean-Baptiste *Responsio pro telluris quiete, Parisiis 1634.* 254.
Mosa, zie Maas.
Moscovië, 91, 148, 170, 217.
Moses 177, 224, 225, 257, 258.
Moses ben Maimon, zie Maimonides.
Moskou 242.
München 45.
Münster 112, 309.
Munster, Sebastianus 173.
Munter, Jan Jansz. 210.
Munter, Joan 210[2].
Musch, Mr. Cornelis 307[5], 425.
Mustafa Bassa = Zuidelijke Nederlanden 316, 362, 389.
Muys van Holy, Hugo 375[6].
Muzen 115.
Myle, Adriaen van der 99[1].
Myle, Cornelis van der 26[8], 31[4], 99[1], 121, 124, 126, 153, 179, 307, 337, 360, 363, 374, 391, 405, 425, 444, 449, 477, 512.
Myle, Geertruida van der 99[1].
Myle, Jan van der 99[1], 118, 121, 124.
Myle, Magdalena van der 99, 124.
Mytilene 167.

N

Naeranus, Samuel 55.
Naevium = Oostzee 365.
Namen 98, 101, 153, 482, 485, 487, 496, 497, 501, 505.
Namurcum, zie Namen.
Nancy 144, 179, 180, 184, 189, 276, 321, 378, 426, 427.
Nannetae (Nannetum oppidum), zie Nantes.
Nantes 462, 464, 466, 482.
Napels (Napolitanen, Napolitaans) 129, 221, 438, 482, 491, 507.
Nassau 386.
Nassau, graaf van, zie Willem II.
Nassau, huis van 423.
Nassau, Albertina Agnes van 255.
Nassau, Catharina Belgica, gravin van 301[1].
Nassau, Elisabeth (Isabella), gravin van 181[14].

Nassau, Emilla van 92[4].
Nassau, Ernst Casimir van 271.
Nassau, Louise Henriette, gravin van 126[5], 255.
Nassau-Siegen, Hendrik (Heinrich), graaf van 350[11].
Nassau-Siegen, Jan van 121.
Nassau-Siegen, Willem, graaf van 77, 129, 180, 181, 189, 238, 252, 255, 349, 475, 476. aant.
Naudé, Gabriel 34.
Naudé, Gabriel *Discours sur les divers incendies du mont Vésuve, et particulièrement sur le dernier, qui commença le 16 décembre 1631. Paris 1632.* 34.
Navarra 524.
Nazarae portus, zie Saint Nazaire.
Nazianze, Gregorius van 188.
Nazianze, Gregorius van *Carmina lib. II Historica, sectio I, Poemata de se ipso, carm.* 188.
Necolade (Nicolaldi), Juan de 362.
Nederland (Belgae, Belgicus, Duits, de Nederlanden, Nederlanders, Nederlands) 26, 36, 57, 61, 72, 106, 114, 119, 130, 142, 150, 170, 175, 188, 196, 217, 220, 229, 242, 248, 249, 251, 263, 264, 267, 273, 277, 278, 282, 283, 289, 294, 305, 309, 341, 344, 356, 377, 378, 412, 417, 420, 423, 424, 427, 430, 431, 433, 444, 451, 459, 461, 462, 464, 465, 467, 473, 474, 479, 481, 483, 485, 496, 497, 499, 500, 501.
Neder-Saksen 336, 343, 359, 495.
Neef(f) = Frederik Hendrik 302, 313, 359, 373, 404.
Neer, Samuel van der, zie Naeranus Samuel.
Neocaesarea, concilie van 202.
Neocaesarea, synode van 56.
Neomagus, zie Nijmegen.
Nero 28, 261[2].
Nestorius 65.
Neta, zie Nete, rivier.
Nete, rivier 444, 453, 463.
Neuburg 98.
Neuburg, hertog van zie Philipp Wilhelm. Wolfgang Wilhelm.
Neufville, heer van Villeroi, Nicolas de 360[11].
Neufville, markies van Villeroi, Nicolas de 507[10].
Neustadt 450.
Neyen, pater Jan 333.
Nice 130.
Nicea, concilie van 56, 202.
Nicodemi, Johannes 514.
Nicolaas I, paus 260.
Nicolaï, Absolon 5[3].
Nicolaï, Maria 5[3], 425.
Nicomedië 89, 147, 219.
Niellius, Carolus 8, 19.
Nienburg 450.
Nieuw Hanau 273.

Nieuw-Nederland 35.
Nihusius, Bartholdus 252[5], 266, 270.
Nihusius, Bartholdus *Ars nova dicto S. Scripturae unico lucrandi e Pontificiis plures in partes Lutheranorum 1632.* 252, 266.
Niksar 202.
Nîmes 31, 114, 287, 383, 400.
Nisus = Howard, Thomas? 107.
Noach (Noë) 192, 224.
Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, Jean Louis de 93.
Nogaret d'Epernon, kardinaal de La Valette, Louis de 93.
Nonius Marcellus, zie Marcellus, Nonius.
Nooms, Willem 5[7].
Noomsius, zie Nooms, Willem.
Noord-Afrika 68.
Noord-Italië 104.
Noorwegen 38.
Nordlinga, zie Nördlingen.
Nördlingen 282, 283, 292, 314, 317, 334, 373, 466, 509.
Norimberga, zie Nürnberg.
Normandië 144.
Nouille, Sebastianus de 263.
Noviomagus, zie Nijmegen.
Numerianus = Amsterdam 10, 313, 332, 351, 374, 375, 389.
Nürnberg 53, 60, 65, 71, 88, 126, 289, 318, 337.
Nyburgum, zie Nienburg.
Nyköping 82.
Nijmegen 150, 152, 439, 443, 444, 446, 448, 453, 463, 474, 476, 493, 509.

O

Oceanus Hispanicus, zie Gibraltar, Straat van.
Octavianus, Caius Iulius Caesar, zie Augustus, Romeins keizer.
Octavianus = Anstruther, Sir Robert? 107.
Oder 222.
Oenipons, zie Innsbrück.
Oetgens van Waveren, Anthony 5[9], 6, 391.
Officie, Heilig 489.
Oïleus 207.
Oldenbarnevelt, Johan van 9, 26, 31, 86, 87, 407, 483.
Oldenbarnevelt, Johanna van 87.
Oldenbarnevelt, Maria van 99[1], 124.
Oldenbarnevelt, heer van den Tempel, Grooneveld, Brandwijk en Gijbeland, Reinier van 407.
Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, Willem van 52, 53, 91, 99, 108, 120, 121, 124, 130, 136, 137, 139, 141, 142, 152, 153, 154,

156, 157, 159, 170, 185, 196, 200, 369[13], 370, 384, 387, 407, 411, 422.
Olivier, Monsieur 305.
Olmütz 91.
Oosten, Nabije (Oosters) 30, 31, 85, 133, 149, 352.
Oostenrijk (Oostenrijks) 57, 76, 91, 181, 182, 204, 267, 282, 289, 295, 333, 334, 398, 446, 460, 461, 476, 498, 509.
Oostenrijk, huis van 11, 275, 277, 414, 433, 451, 452, 461, 464, 497, 507, 513, 522.
Oostenrijk, Don Juan van 423[13].
Oost-Friesland 284.
Oost-Friesland, graaf van Embden, Cristoph van 473.
Oost-Indië (Oostindisch) 35, 304, 308, 494.
Oostindische Compagnie 35, 131, 142, 210.
Oostromeinse Rijk 61.
Oostzee 362, 365, 373.
Ophinchus = Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg? 138, 151.
Opitz, Martinus 34.
Oppenheim 336.
Or, François d' 75, 196, 417, 418, 422, 425, 431, 439.
Orancays 35.
Orange (Oranje) 245, 494.
Orange, concilie van 164, 193, 244, 245.
Oranje, prins van zie Frederik Hendrik, graaf van Nassau. Maurits, graaf van Nassau. Willem I, graaf van Nassau. Willem II, graaf van Nassau.
Oratorianen 31, 462.
Orbais 22.
Orchimont 476, 493, 494.
Orelly, Felix 437.
Origenes 68, 122, 177, 191[4].
Origenes *Commentariorum in Epistolam B. Pauli ad Romanos.* 177.
Origenes *Contra Celsum.* 68, 177.
Origiacum, zie Arras.
Orléans 48, 53, 73, 81, 97, 108, 114, 126, 127, 129, 130, 136, 137, 139, 140, 142, 152, 157, 180, 189, 199, 211, 275, 282, 283, 287, 290, 315, 319, 320, 321, 323, 330, 334, 338, 340, 342, 345, 347, 350, 353, 363, 364, 445, 450, 462, 482, 485, 496.
Orléans, hertog van, zie Gaston Jean-Baptiste de France.
Orléans, hertogin van Montpensier, Anne-Marie Louise van 363, 366.
Orléans, hertog van Longueville, Henri d' 103, 321[2].
Orliens, David van 476[8].
Orsoia, zie Orsoy.
Orsoy 77.
Osdorpius, Franciscus 156[5], 241.
Osdorpius, Ludolf Pietersz. 156.
Osnabrück 526.
O sola magnarum urbium. 248.
Ossa, Wolf Rudolf von 507. aant.
Ossana, porta, zie Ossenpoort.
Ossenpoort 425.

Ostergotland 296.
Ostrogothia, zie Ostergotland.
Otho = Pruisen 362.
Otto, wild- en Rijngraaf 405[3], 453, 516.
Otto Ludwig, wild- en Rijngraaf 282[10].
Ottomanen 435.
Overbeeck, Joost 93, 106.
Overbeek, juffrouw 46.
Overbeke, Matthijs van 187[5], 197, 467.
Overschie, Aeltgen van 5, 6, 15, 19, 24, 34, 62, 74, 77, 78, 81, 88, 90, 91, 93, 128, 157, 158, 215, 233, 235, 239, 249, 255, 256, 264, 271, 278, 285, 291, 370, 380, 400, 408, 411, 422, 423, 432, 467, 475, 506, 521, 523.
Ovidius Naso, Publius 84, 167[14].
Ovidius Naso, Publius *Epistulae Sapphus.* 227.
Ovidius Naso, Publius *Heroidum Epistulae.* 84.
Ovidius Naso, Publius *Tristia.* 167, 227.
Oxenstierna, Anna 306, 450, 453, 471, 473, 482, 484, 492.
Oxenstierna, Axel 17[7], 95, 112, 126, 154, 155, 239, 248, 249, 253, 254, 256, 260, 262, 264, 267, 268, 270, 271, 272, 274, 281, 282, 283, 285, 290, 291, 292, 296, 297, 306, 309, 310, 311, 313, 314, 317, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 346, 347, 352, 355, 359, 362, 365, 371, 373, 376, 379, 381, 392, 395, 396, 398, 399, 401, 403, 405, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 418, 420, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 464, 465, 466, 469, 470, 471, 472, 473, 478, 482, 483, 484, 486, 487, 490, 492, 493, 494, 495, 498, 499, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 524.
Oxenstierna, Bengt Bengtsson 17, 24.
Oxenstierna, Elsa 320.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson 297, 392, 420.
Oxenstierna, Gabriel Gustafsson 154[6], 297, 392, 420.
Oxenstierna, Johan 265, 267, 313, 328, 514.
Oxford 132, 516.
Oxonia, zie Oxford.

P

Pacianus 67[4].
Pacianus *Epistola Ad Sympronianum Novatianum.* 67.
Padua 23, 203.
Paina 507.
Palatinus (Palatinatus), zie Palts.

Palatius 203, 241.
Palestina 177, 285.
Pallandt, graaf van Culemborch, Floris van 118, 130, 150, 152, 157.
Palts 112, 190, 205, 377, 398, 464, 493, 511.
Palts, keurvorst van de, zie Karl Ludwig.
Paltsgraaf, zie Ludwig Philipp van Simmern.
Paphlagonië 56.
Pappenheim, Gottfried Heinrich, Graf zu 53[10], 63, 73, 77, 79. aant.
Pariba (Paraiba) 38, 298, 308, 325, 337, 342, 349, 350, 362.
Paris 145.
Parma 144, 322, 488, 497, 499, 501.
Parma, hertog van, zie Farnese, Odoardo.
Parijs 9, 11, 16, 18, 22, 24, 34, 38, 39, 42, 46, 55, 58, 59, 64, 65, 70, 77, 83, 87, 91, 94, 99, 104, 111, 122, 123, 132, 143, 144, 153, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 186, 204, 209, 215, 217, 250, 254, 262, 263, 275, 277, 278, 283, 284, 285, 286, 287, 290, 291, 298, 302, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 320, 322, 326, 327, 328, 329, 333, 335, 336, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 361, 363, 364, 365, 368, 371, 372, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 413, 415, 416, 420, 421, 423, 426, 427, 428, 431, 432, 433, 435, 436, 438, 440, 441, 442, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 481, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 508, 513, 515, 516, 525, 526.
Parijs, verdrag van 327, 344, 348, 366, 367, 377, 392, 393, 443, 448, 455, 456, 459, 460, 474, 476.
Pas, markies van Feuquières, Manasse de 94[5], 290, 301, 305, 310, 311, 320, 321, 349, 366, 367, 368, 394, 395, 405, 415, 427, 454, 470, 486, 526.
Pas, markies van Feuquières, Manasse de *Lettres et Négociations durant l'ambassade de 1633.* 94.
Passau 91, 294.
Paulus, apostel 50, 89, 193, 208, 210, 261, 480.
Paulus, apostel *Ad Corinthios I.* 89, 210.
Paulus, apostel *Ad Corinthios. II.* 89, 171.
Paulus, apostel *Ad Galatas* 89.
Paulus, apostel *Ad Hebraeos.* 260, 261.
Paulus, apostel *Ad Philipenses.* 174.
Paulus, apostel *Ad Romanos.* 89, 210, 280.
Paulus, apostel *Ad Thessalonicenses.* 208.
Paulus, apostel *Ad Timotheum.* 49, 145, 192, 193, 210.
Paulus III, paus 479.
Paulus Burgensis de Sancta Maria (Salomo Levi) 219[2].
Paus (pauselijk) 16, 102, 147, 178, 191, 192, 252, 261, 383, 389, 400, 424, 430, 445, 497.
Pauw, Adriaen Reyniersz. 86[12], 118, 130, 142[9], 150, 152, 157, 264, 298, 302, 303, 308, 310, 313, 315, 317, 320, 323, 324, 329, 330, 335, 336, 338, 341, 344, 350, 357, 359, 360, 368, 371, 372, 387, 390, 413, 415, 425, 439, 444, 449, 457, 459, 474, 476, 483, 484, 503, 525.

Pauw, Cornelis 264[3], 273, 317, 324, 368, 425, 484.
Pavia 23.
Peiresc, Nicolas Claude Fabry de 421.
Pelletier, Isaac 125, 290.
Pels, Andries 282[1], 360.
Pels, Paulus 273, 281, 360.
Pelusii Iudi 225.
Penelope 84.
Pentateuch Samaritain 30.
Pernambuco 38, 42, 118, 129, 131, 138, 150, 152, 157, 159, 180, 188, 189, 196, 308.
Péronne 462.
Perpignan 431, 485.
Perpinianum, zie Perpignan.
Perrona, zie Péronne.
Perseus = Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona, Francisco de 107, 120, 131, 137.
Perseus = verbonden Duitse vorsten van de evangelische belijdenis 365.
Perugia 23.
Pervigilium Veneris. 37.
Perzië (Perzen, Perzisch) 14, 15, 240.
Petavius, Dionysius 82, 158[8].
Petavius, Dionysius *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Iesv Rationarivm Temporvm in partes dvas, libros decem tributum, In quo aetatum omnium sacra profanaque historia chronologicis probationibus munita summatim traditur. Parisiis, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, M.DC.XXXIII.* 279.
Petavius, Dionysius *idem. In partes dvas, Libros tredecim tributum. In quo aetatum .... Editio Secvnda nouo ordine digesta, ac multis accessionibus auctior facta, et ab Auctore recognita. Ibid. id. M.DC.XXXIV.* 279.
Petavius, Dionysius *ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΕΡΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΗΝΗΣ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ Synesii Episcopi Cyrenes Opera qvae extant omnia Interprete Dionysio Petavio Aurelianensi Societatis Iesv Presbytero, cujus ista studio ex veterum praesertim Christianissimi Regis Codicum fide recensita ac notis illustrata et eadem modo varia secunda hac editione multo accuratiora, et uberiora prodeunt*

Lutetiae Parisiorum. Sumptibus Sebastiani Cramoisy, via Iacobaea, sub Ciconiis, M.DC.XXXIII. 279.
Petit, Samuel 114, 162, 196, 287, 288.
Petit, Samuel *Eclogae chronologicae, in quibus de variis Judaeorum, Samaritanorum, Graecorum, Macedonum, Syro-Macedonum, Romanorum typis, cyclisque veterum Christianorum paschalibus disputatur Parisiis 1632.* 162.
Petit, Samuel *Leges Atticae, Paris 1635.* 287, 288, 298, 402.
Petit, Samuel *Variarum lectionum libri IV, in quibus Ecclesiae utriusque Foederis ritus moresque antiqui, sacri item ejusdem atque ecclesiastici scriptores illustrantur, explicantur, emendantur. Parisiis MDCXXXIII.* 162.
Petit Pas, Maria 15, 20, 372, 391, 399, 439.
Petronius Arbiter, Gaius 230[1].
Petronius Arbiter, Gaius *Satiricon.* 230, 295.
Petrus, apostel 261, 280.
Petrus, apostel *Epistulae.* 54, 269, 279.
Phaedrus.
Phaedrus. *Fabulae.* 374.
Phalaris 156.
Philemon = Zweden 361.
Philipp Wilhelm, hertog van Neuburg 98, 136, 142.
Philippine, fort 180, 181, 189, 199, 475, 476, 506, 509.
Philippsburg 301, 304, 305, 306, 313, 321, 322, 324, 337, 349, 382, 410, 412, 423, 433, 495.
Philippus = paus of R.K. kerk 389.
Philippus van Brussel, zie Aredondo, Gonzalvus (de).
Philips II, koning van Spanje 333[3], 362, 424.
Philips III, koning van Spanje 333[6], 497.
Philips IV, koning van Spanje 52, 63, 71, 73, 87, 94, 97, 98, 108, 114, 118, 119, 124, 129, 136, 140, 141, 142, 150, 152, 153, 170, 178, 180, 181, 184, 189, 190, 196, 205, 217, 275, 278, 283, 308, 316, 317, 325, 326, 331, 341, 346, 406, 422, 423, 431, 433, 438, 443, 451, 459, 462, 465, 467, 484, 488, 492, 498, 499, 505, 507.
Philo Judaeus 176[15], 258.
Philosophia = Benfeld 300.
Philotas = Aerssen, François van 307, 317.
Photius, patriarch 260[6].
Photius, patriarch *ΦΩΤΙΟΥ ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΝ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Photii Myriobiblon sive Bibliotheca librorum quos Photius Patriarcha Constantinopolitanus legit et censuit.* 260.
Phrygië 56, 185.
Piacenza 377.
Picardië 275, 395, 412, 427, 438, 462.
Piccolomini, prins van, zie Arragona, Ottavio d'.
Pictones, zie Poitevins.
Piemonte 507.
Pignerol, zie Pinerolo.
Pillau 493.
Pimentel, graaf van Feria, Don Emmanuel 214[9], 517.

Pindarus = oorlog 316, 359, 373, 389.
Pinerolo 86.
Pirna, verdrag van 289, 292, 394, 450, 461, 474, 487, 488, 491, 492, 496, 498, 499, 504.
Pisa 23.
Piscator, Joannes 22^{6}, 122^{2}.
Pisces = de Staatse handel overzee 184.
Place, burggraaf van Machault, François de la 152^{6}.
Plantinus, Christoph. 376.
Planudes, Maximos (Manuel) - 116^{6}, 356.
Planudes, Maximos (Manuel) - *Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμματών.* 116, 356, 386.
Plato 56, 376.
Plautus, Titus Maccius 116, 202, 396.
Plautus, Titus Maccius *Amphytruo.* 202.
Plautus, Titus Maccius *Aulularia.* 369.
Plebejers 204.
Pleiades = Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, Willem van 108, 120, 121, 130, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 152, 153, 159, 170, 185, 200.
Plessis, hertog van Richelieu, Alphonse Louis du 17^{1}.
Plessis, hertog van Richelieu, Jean Armand du 11, 16, 35, 61, 71, 79, 84, 91, 93, 94, 101, 102, 127, 132, 134, 137, 139, 179, 262, 275, 276, 284, 303, 309, 310, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 328, 329, 333, 334, 339, 341, 345, 347, 349, 350, 351, 352, 359, 360, 361, 362, 364, 366, 367, 368, 371, 374, 376, 377, 378, 379, 392, 393, 395, 396, 398, 399, 403, 405, 416, 418, 426, 427, 428, 430, 436, 437, 445, 451, 454, 455, 456, 459, 460, 463, 464, 469, 473, 474, 482, 483, 485, 488, 491, 492, 496, 497, 498, 499, 500, 505, 506, 514, 516, 522.
Ploos van Amstel, Adriaen 118, 130, 150, 152, 157, 307.
Plotinus 26.
Plutarchus 307.
Plutarchus *Αἴτια Ἑλληνικά.* 256.
Plutarchus *Ethica (Moralia).* 207.
Plutarchus *Vita Pyrrhi.* 304.
Po, rivier 83.
Poitevins (Le Poitou) 204.
Poitiers 204, 272.
Polen (Pool, Pools) 12, 42, 57, 79, 86, 89, 91, 107, 126, 147, 148, 167, 170, 178, 183, 205, 217, 218, 232, 267, 277, 278, 280, 281, 303, 309, 310, 314, 317, 321, 322, 326, 329, 331,

334, 335, 336, 337, 342, 344, 347, 349, 350, 359, 362, 378, 395, 396, 404, 406, 410, 428, 440, 447, 457, 478, 484, 493, 494, 514.
Pollux 145.
Polyander à Kerckhoven Jr., heer van Heenvliet, Johannes 93.
Polyander à Kerckhoven St., Johannes 93.
Polybius 265, 404.
Polybius *ΙΣΤΟΡΙΩΝ.* 32, 404.
Polyphemus 292.
Pommeren (Pommers) 158, 204, 209, 367.
Pompeius Trogus 258[4].
Pompeji 202.
Pontanus, Johannes Isacius 52[7], 57, 273.
Pontanus, Johannes Isacius *Discussionum historicarum libri II, quibus praecipue quatenus et quodnam mare liberum vel non liberum clausumque accipiendum, discipitur expenditurque. Harderovici.* 52.
Pontanus, Johannes Isacius *Historiae Gelriae ad annum 1581 libri XIV. Harderovici 1639.* 52.
Pontificii, zie Rooms-Katholiek(en).
Pontus 56
Poppius Eduardus 12.
Poppius Eduardus *De enge poorte, ofte, Predicatien over eenighe voortreffelijcke Texten, ofte Spreuchen der heylighen Schrifture, ter Gouda A^{o} 1616.* 12.
Poppius Eduardus *idem, Rotterdam 1630.* 12.
Porphyrius 26[2], 36.
Porphyrius *Κατὰ Χριστιανῶν.* 26.
Portmuyen, zie Portsmouth.
Port-Royal 102.
Portsmouth 445.
Portugal (Portugezen, Portugees, Lusitania) 38, 92, 133, 159, 298, 308, 331, 332, 349, 431.
Portugal, Emanuel van 92[4].
Postglossatoren, school der 24.
Praag 267, 292, 365, 496.
Praecoqua = Keulen 393.
Praesul 515.
Priamus 145.
Priandi 340.
Prins, Pieter Christiaensz. 353, 354.
Priscillianus 286[6].
Procestria Anatomica. 247.
Propertius. *Elegiae.* 83.
Protestanten (protestants, protestantisme) 19, 22, 30, 65, 66, 70, 81, 84, 90, 97, 107, 122, 166, 194, 195, 218, 219, 225, 263, 271, 282, 290, 293, 314, 317, 320, 321, 368, 372, 394, 398, 400, 433, 451, 459, 466.
Provence 381.
Provinciën, Geunieerde of Vereenigde, zie Republiek.
Prudentius, Aurelius Clemens 244[1].
Prudentius, Aurelius Clemens *Apotheosis.* 244.

Prudentius, Aurelius Clemens *Contra Symmachum.* 244.
Prudentius, Aurelius Clemens *Dittochaeon.* 244.
Prudentius, Aurelius Clemens *Hamartigenia.* 244.
Prudentius, Aurelius Clemens *Kathemirinon.* 244.
Prudentius, Aurelius Clemens *Peristephanon.* 244.
Prudentius, Aurelius Clemens *Psychomachia* 244.
Pruisen (Pruisisch) 158, 310, 334, 362, 368, 399, 408, 514.
Prüm 245.
Przipcovius, Samuel 89[2], 147.
Przipcovius, Samuel *Panegyricus honori et gloriae principis Uladislai Sigismundi regis Poloniae et Sueciae dicatus ab equite Polono, 1633.* 89, 147.
Przipcovius, Samuel *Turpilii vita.* 89.
Przypkowski, Alexander 220, 303, 309.
Ptolemaeus, Claudius 251[3].
Publilius Syrus 125, 216.
Publius Rutilius Rufus, zie Rutilius Rufus, Publius.
Pulchrum = Beaumont, Simon van? 4.
Punisch (Punicus, Poeni), zie Carthago.
Punische oorlog, tweede 146.
Puteanus, Erycius 141[1], 150, 155, 157, 175, 180, 181, 183, 188.
Puteanus, Erycius *Erycl Pvteani Belli Et Pacis Statera, Qua Indvciae, Avspicio Regio Inter Provincias Regias Et Foederatas Tractari Coeptae, Expendvntvr. Lvgduni Batavorum, Ex Officinâ Elseviriana. MDCXXXIII.* 141.
Puteanus, Erycius *Erycl Pvteani Belli Et Pacis Statera, Qua Indvciae, Avspicio Regio Inter Provincias Regias Et Foederatas Tractari Coeptae, Expendvntvr. Lovanii, Apud Ioannem Oliverivm & Corn. Coenesterivm, Anno M.DC.XXXIII.* 141, 150, 155, 175, 180.
Puteanus, Erycius *idem 's-Gravenhage 1633.* 141.
Putte, Eerrijk de, zie Puteanus, Erycius.
Puylaurens, hertog van, zie Laage, Antoine de.
Pyrrhus 304.
Pyrrhus = Holland 307.

Q

Quesnoy, Hubert de 119[1].

R

Raad van Holland, Hoge 93, 158, 271, 338, 405, 504.
Raad van State 243, 332, 351, 476.
Raaphorst, Clara van 503.
Rabanus (Hrabanus), Maurus 164[8].
Rachel 177.
Radziwill, Janusz. 158[6].

Radziwill, Krzystof 158[6].
Raguël (Rehuël) 224.
Ragusio, Joannes de 149[2].
Rambures, heer van 79[9], 81.
Rasch, Christoph Ludwig 327, 361, 395, 445, 446.
Rasjie (Rabbi Sjelomo Jitschaki) 173[5].
Ratisbonae, zie Regensburg.
Réalmont 377, 379.
Rechignevoisin, seigneur de Guron, Jean de 144[4].
Reformati (reformatus), zie Gereformeerden (gereformeerd).
Refuge, Eustache de 333[10].
Regensburg 112, 211, 255, 263, 264, 266, 271, 275, 282, 283, 289, 366.
Regino, abt van Prüm 245[3].
Regino, abt van Prüm *Libri duo De synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis.* 245.
Reichenau 164.
Reigersberch, David van 425.
Reigersberch, Jan Janse van 504[1].
Reigersberch, Jan Janse van *Dye Chronycke van Zeelandt, Antwerpen 1551.* 504.
Reigersberch Jr., Johan van 299, 313, 315, 324, 350, 397[7 aant.], 503.
Reigersberch Sr., Johan van 121[12], 125, 299, 313, 315. [aant.]
Reigersberch, Maria van 5, 7, 9, 11, 13, 20, 21, 28, 30, 36, 37, 38, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 61, 62, 64, 69, 70, 72, 73, 76, 86, 87, 88, 94, 106, 115, 117, 123, 125, 128, 155, 157, 169, 182, 186, 187, 197, 201, 203, 204, 205, 209, 214, 228, 232, 234, 236, 237, 238, 242, 246, 248, 252, 253, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 276, 283, 284, 285, 287, 291, 313, 314, 315, 338, 341, 354, 357, 363, 371, 372, 374, 380, 383, 384, 385, 386, 388, 401, 402, 408, 410, 413, 415, 417, 419, 425, 426, 435, 439, 440, 446, 450, 456, 473, 481, 484, 510, 513.
Reigersberch, Martha van 243.
Reigersberch, Nicolaes van 2, 3, 4, 11, 14, 16, 24, 41, 215, 236, 243, 255, 278, 302, 313, 314, 316, 317, 323, 324, 362, 375, 382, 388, 389, 397, 403, 404, 410, 423, 425, 426, 432, 439, 443, 449, 456, 494, 503, 504, 506, 509, 512, 513.
Reigersberch, Pieter van 299, 313, 315, 324, 350, 503.
Reigersberch, Suzanna van 425.
Reims 22, 29, 110, 394, 482, 485, 486, 487.
Remi (Rhemi), zie Reims.
Remonstranten (remonstrants) 7, 8, 11, 12, 17, 19, 55, 72, 90, 122, 187, 221, 235, 249, 354, 383, 426, 467, 480.
Renesse, graaf van Warfusée, René van 64, 86, 92, 121, 130, 142, 471, 496, 501.
Republiek 54, 74, 76, 78, 94, 96, 117, 118, 150, 175, 181, 183, 262, 302, 303, 304, 308, 309, 310, 314, 322, 336, 341, 346, 352, 393, 422, 423, 425, 438, 439, 446, 448, 452, 457, 459, 467, 475, 481, 489, 490, 493, 501, 503, 505, 506, 509, 510, 513, 514, 521, 522, 523.
Reuchlin, Johann 173[5].

Reyd, Everard van 117, 175, 182, 198, 206, 238, 286.
Reyd, Everard van *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601, Arnhem 1626.* 72, 74, 117, 175, 182, 198, 206, 238, 286.
Rhaetia, zie Graubünden.
Rheinberg 78, 127, 129, 130, 136, 137, 142, 150, 151, 156.
Rheine 336, 359.
Rhenoberca, zie Rheinberg.
Rhenus, zie Rijn.
Rhotomagus, zie Rouaan.
Richelieu, kardinaal de, zie Plessis, Jean Armand du.
Richer, Edmond, 16[3], 22.
Richer, Edmond, *De ecclesiastica et politica, potestate libellus, Parisiis 1611.* 16.
Rigaltius, zie Rigault, Nicolas.
Rigault, Nicolas 23, 40, 44, 68, 84, 102, 111, 132, 134, 163, 172, 195, 206, 247, 267, 276, 481.
Rigault, Nicolas *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita et illustrata notis et indicibus atque glossario sermonis Africani. Lutetiae 1634.* 30, 40, 65, 68, 102, 111, 132, 163, 195, 247.
Ringavia, zie Rijngouw.
Risewick, Ioannes 217.
Riva (bij Lago di Como) 430, 433, 451.
Rivet, André 238[9], 400.
Rivet de Champvernon, Guillaume 383, 400.
Rochebonne, graaf van 97.
Rochefort 494.
Rochelle, la 16, 383.
Roelants, Jacob 88.
Roermond 53, 63.
Rohan, heer van Soubise, Benjamin de 383[11].
Rohan, Henri, hertog van 336[10], 383, 430, 433, 437, 438, 451, 459, 460, 462, 465, 482, 486, 488, 491, 492, 506, 507, 508.
Romanenses, zie Rooms-Katholiek(en).
Rome (Romeinen, Romeins, rooms) 10, 14, 15, 16, 19, 23, 24, 50, 51, 55, 56, 59, 61, 74, 85, 89, 125, 132, 144, 146, 164, 167, 178, 191, 193, 202, 204, 205, 206, 207, 212, 220, 223, 224, 227, 228, 229, 233, 234, 240, 248, 251, 252, 253, 257, 258, 269, 284, 292, 293, 296, 304, 322, 349, 411, 424, 426, 490, 492, 515.
Romulus = Georg, hertog van Braunschweig-Lüneburg 412.
Ronneth, Jean de 98[4], 101, 140, 142, 150, 151,

152, 153, 157, 159, 170, 180, 182, 184, 189, 190, 198, 200.
Rooms-Katholiek(en) (paaps, pontificius) 16, 18, 21, 68, 92, 107, 119, 122, 123, 167, 170, 173, 174, 184, 202, 221, 226, 252, 294, 321, 371, 387, 389, 394, 411, 418, 438, 464, 466, 478, 479, 482, 489, 492, 507.
Roose, Pierre 92, 107, 120, 123.
Rose (Rosa) = Duitsland 336, 345, 362, 373, 504.
Rosinius = Charnacé, Hercule de 403.
Rosniolacei = Duitsers 365.
Rostock 74.
Roszfeld, Johann 56[3].
Roszfeld, Johann *Antiquitatum Romanarum corpus absolutissimum. Basileae 1583.* 56.
Rotterdam (Rotterdammers, Rotterdams) 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 19, 32, 33, 46, 48, 169, 203, 298, 312, 314, 323, 326, 330, 332, 333, 335, 337, 344, 350, 374, 405, 412, 423, 426, 432, 439, 443, 446, 456, 467, 477, 504, 506, 509, 513, 522.
Rouaan 24, 160, 162, 328, 335, 341, 361, 434, 452, 456, 459, 465, 467, 472, 474, 482, 490.
Ruarus, Martinus 11, 146, 147, 218.
Rubens, Peter Paul 18, 63, 98.
Rudolf Christian, graaf van Embden 1[3].
Ruel 323, 339, 345.
Ruella, zie Ruel.
Rusland (Russen, Russisch) 267, 410.
Rutilius Rufus, Publius 15[1], 167[12], 227[1].
Rutilius Rufus, Publius *De Vita sua.* 167.
Ruychaver, Maarten 312.
Ruysch, Koenraad 33[10].
Ruytenburgh, Anna van 313[12].
Ruyter, Michiel Adriaensz. de 493.
Rijck, Giertgen Jacobsdr. de 5[3].
Rijckewaert, Justus 479, 480.
Rijckewaert, Justus *Epigrammata Graecorum.* 480.
Rijckewaert, Theophilus 480[1].
Rijn 77, 115, 155, 204, 281, 285, 289, 291, 301, 336, 393, 396, 420, 433, 466, 486, 495.
Rijnber(c)k, zie Rheinberg.
Rijngouw 448, 482, 485.
Ryves, Sir Thomas 515[5].
Ryves, Sir Thomas *Historia Navalis Antiqua, lib. IV. Apud R. Barker ... et Haered. J. Billii: Londini 1633.* 515.

S

Saale (Sala) 420.
Sabaudia, zie Savoye.

Sabaudus, zie Vittorio Amedeo, hertog van Savoye.
Sabellianen (sabelliaans, sabellianisme) 22.
Sabini, zie Sabijnen.
Sabijnen 385.
Sagittarius = Myle, Cornelis van der 126, 153, 179.
Saint-Aymour, Guillaume de 133, 162[1], 191.
Saint-Aymour, Guillaume de *Epitaphium.* 162.
Saint-Aymour, Guillaume de *Magistri Guillielmi de Sancto Amore ... Opera Omnia ... in quibus ad defensionem ecclesiasticae hierarchiae et ad instructionem et praeparationem simplicium Christi fidelium de periculis novissimorum temporum agitur .... Studio Valeriani de Flavigny edita. Constantiae, apud Alitophilos MDCXXXII.* 133, 162.
Saint-Bonnet, seigneur de Toiras, Jean de 64, 111, 144, 167.
Saint-Cyran 132, 159.
Saint Denis 305, 308, 311, 312, 316, 319, 322, 323, 324, 327, 328, 329, 333, 335, 337, 339, 344, 351, 354, 355, 357, 365, 379, 385, 387.
Saint-Germain-en-Laye 103, 406, 456, 462.
Saint-Léger, heer van 118, 119.
Saint Mihiel 276.
Saint Nazaire 462.
Saint-Nectaire, markies de La Ferté-Nabert, Henri de 346, 374, 377, 393, 399, 404, 414, 435, 448, 501.
Saint-Paul, Charles de 153.
Saint-Quentin 452, 454, 461, 489.
Saint Salvador 331, 349.
Sainte-Marthe, Abel de 29[5], 30, 61, 95.
Sainte-Marthe, Abel de *S. Isaac.* 30.
Saksen 77, 79, 82, 84, 93, 94, 112, 113, 126, 150, 151, 152, 155, 166, 167, 184, 188, 195, 198, 199, 203, 211, 222, 228, 239, 289, 292, 294, 295, 305, 313, 336, 338, 343, 352, 367, 379, 393, 398, 399, 403, 405, 406, 433, 446, 458, 461, 464, 472, 474, 487, 491, 492, 493, 495, 496, 498, 510, 511, 514, 527.
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg I.
Saksen-Weimar 197, 211, 252, 263, 266, 282, 289, 306, 339, 346, 352, 365, 373, 396, 398, 433, 486, 495.
Sala, zie Saale.
Salem = Amsterdam 3.
Saliërs 515.
Salmasius, Claudius 20[4], 21, 23, 30, 40, 65, 68, 75, 80, 82, 85, 104, 105, 106, 111, 116, 117, 133, 143, 158, 206, 213, 227, 237, 238, 239, 247, 267, 276, 284, 285, 356, 468, 481, 509.
Salmasius, Claudius *Arnobii Afri, adversus Gentes, Libri VII cum recensione viri celeberrimi .... Lugduni Batavorum 1645.* 105, 356.
Salmasius, Claudius *idem ibid. 1651.* 105, 356.
Salmasius, Claudius *In Eliberini concilii canones atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem Historiam commentarius.* 65.
Salmasius, Claudius *Epigrammata Graeca.* 356, 386.
Salmasius, Claudius *Epistola de vitae termino.* 356. Zie ook Beverwijck, Johan van.

Salmasius, Claudius *Lucii Annaei Flori, Rerum romanarum libri IV, cum notis Jani Gruteri, nunc primum accesserunt Notae et Castigationes Cl. Salmasii. Heidelberg, 1609.* 116.
Salmasius, Claudius *De re Militari Romanorum, liber. Opus posthumum. Lugduni Batavorum 1657.* 385.
Salmasius, Claudius *De re vestiaria.* 276, 284, 356, 386.
Salvete, flores martyrum. 248.
Salvianus 286.
Salvius, Johan Adler 95, 96, 100, 228, 239[7], 409.
San Mauritio, graaf van aant. 320.
Santen, François Willemsz. van 509.
Saracenen 85.
Sarah 224.
Sarmatia (Sarmatae), zie Polen.
Sarpi, fra Paolo 23, 29, 343, 370.
Sarpi, fra Paolo *De Arcanis Papatus.* 23.
Sarpi, fra Paolo *Considerationi sopra le censure della Santità di Papa Paolo V, contra La Serenissima Republica di Venetia. Del P.M. Paolo da Venetia, del l'Ordine de' Servi. Venetië 1606.* 370.
Sarpi, fra Paolo *Historia del concilio Tridentino di Pietro aant. Soave Polano, seconda editione riueduta e corretta dall' autore (Genève) 1629.* 343. aant.
Sarpi, fra Paolo *Historia dell'origine, forma, leggi ed uso dell'U ffizio dell'Inquizitione nella città, e dominio di Venetia 1638.* 343, 370.
Sarpi, fra Paolo *Historia particolare delle cose passate trà il somme pontefice Paolo V e la Serenissima republica di Venetia, Mirandola 1624.* 343, 370.
Sarpi, fra Paolo *De jure Azylorum liber singularis Venetië 1677.* 370.
Sarpi, fra Paolo *Opere del Padre Paolo dell'ordine de' servi; e theologo della Serenissima Repvblica di Venetia, Divise in sei Volvmi, come si vede nella Tavola. In Venetia. Appresso Roberto Meietti M.DC.LXXXVII.* 343, 370.
Sarpi, fra Paolo *Su le immunità delle chiese.* 343. Zie ook Frickelburg, A.
Sarpi, fra Paolo *Trattato dell'Interdetto della Santità di Papa Paolo V. Composto da Frà, Paolo dell'Ordine de' Servi, ed altri Theologi di sotto nominati, Pietr' Antonio Archidiacono & Vicario Generale di Venetia, P. Bernardo Giordano Minore Osservante Theologo, F. Michael' Agnolo Minore Osservante Theologo, F. Marc' Antonio Capello Minore Conventuale Theologo, F. Camillo Augustiniano Theologo, F. Fvlgentio dell' Ordine de' Servi e Theologo. Venetië 1606.* 343.
Sarpi, fra Paolo *Vita del Padre Paolo dell'ordine de' servi e theologo della serenissima Republica di Venetia 1646.* 343, 370.
Saumaise, heer van Tailly, Bénigne de 385[7].
Saumaise, Claude de, zie Salmasius, Claudius.
Saumur 400.
Saverne 300.
Savoye (Savoyaards) 21, 86, 104, 130, 138, 163, 217, 488, 497, 499, 501, 508, 511.
Savoye, hertog van, zie Vittorio Amedeo.
Savoye, hertog van Nemours, Henri van 163.
Savoye, prins van Carignano, Tommaso Francesco van 378, 382, 509, 511, 517.
Scaliger, Joseph Justus 145[2], 212, 219, 267, 288, 355.
Scaliger, Joseph Justus *Leges Atticae cum commentario.* 288.

Schaffer, Goosen 118, 130, 150, 152, 157, 375.
Schaffhausen 340.
Schelde 63.
Schenkenschans 123, 150.
Scherbius, Philippus 165[8], 195.
Scherbius, Philippus *Clavis philosophiae peripateticae, sive Disputationum philosophicarum, quibus universa doctrina logica, physica, ethica et politica artificiosissima methodo proponitur et declaratur, liber singularis, in academia Altorfina conscriptus a Philippo Scherbio .... Accessere quaestiones logicae Flamini Nobilii .... Francofurti, sumptibus J. Schmidlin 1625.* 165, 195.
Scherbius, Philippus *Disputatio de categoriis.* 165.
Schevelynge, zie Scheveningen.
Scheveningen 299.
Schickard, Wilhelm 34, 36, 38, 45, 133[4], 250, 251.
Schickard, Wilhelm *Oratiuncula de festo Purim, habita Tubingae, 12 febr. 1634.* 250, 268.
Schickard, Wilhelm סירוף aant. *sive Bacchanalia Judaeorum, referente Wilhelmo Schilkart .... excudente Werlino.* 250.
Schlichting, Jonas 171[7].
Schmalckius, Petrus, zie Schmalz, Peter Abel.
Schmalz, Peter Abel 306, 309, 346, 357, 472.
Schmidt, Georg 470[3].
Schmidt, Peter 252.
Schomberg, Henri de 84[5].
Schönborn, Johann Philipp von 309.
Schoonhoven, Dirck Jacobsz. 312.
Schorpius = Aerssen, François van 126, 179.
Schrevelius, Ewald 116[2].
Schwarzert, Philipp, zie Melanchton, Philipp.
Schweinfurt 289.
Scipio, Publius Cornelius Nasica 86[3].
Scipio = Musch, Mr. Cornelis 307.
Scudamore, John 415.
Scythen 85.
Sedan 122, 265, 368, 417, 445.
Seguier, Pierre 103[4], 110, 111, 113, 396, 406, 492, 501, 525.

Seigneur, sieur d'Amontot, Nicolas le 451, 453, 454, 459, 461, 476, 492.
Selden, John 52, 515
Selden, John *Mare Clausum, seu de Dominio Maris libri duo. Londen 1635.* 515.
Senantes, les sieurs 345.
Seneca Minor, Lucius Annaeus 51, 154, 176, 207[4], 227.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *De Beata Vita.* 27.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *De Beneficiis.* 51.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *De ira.* 154.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *De Providentia.* 227.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *Epistolae morales.* 207.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *Epistulae ad Lucilium.* 176.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *Troades.* 115.
Seneca = Engeland 318.
Senlis (Silvanectum) 339, 341, 345, 346, 347, 348, 350, 354, 355, 371, 372.
Septuagint 261.
Seriphius 33.
Serranus = Pauw, Adriaen Reyniersz. 313, 336, 360, 413, 444.
Serravello 343.
Servien, markies van Sablé en Boisdauphin, graaf van La Roche-Servien, Abel 104[1].
Servilius, Joannes. *Adagiorum Epitome post Novissimam D. Erasmi Roterodami exquisitam recognitionem, per Eberhardum Tappium, ad numerum Adagiorum magni operis nunc primum aucta. Accessit praeterea Adagiorum Ioanni Vlpio post D. Erasmum obseruatorum Epitomae, Nunquam antehac Typis excusa. Adrectae svnt in ivventis studiosae gratiam suo loco Phrases omnes vernaculae, quae aliquam Adagij speciem videbantur obtinere, opera studioque Ioannis Seruilij, Antverpiae Ex officina Ioannis Dei An. M.D.LIII.* 61.
Seve, monsieur de 75.
Sevilla, Isidorus van 164[4].
Sibylle, zie Herophila.
Sicilië 186, 258, 304.
Sidonius, Apollinaris 23.
Sidonius, Apollinaris *Carmina.* 23.
Siegmund, markgraaf van Brandenburg 420, 514.
Siena 23.
Sigismund III 267, 362[13], 395.
Silezië 113, 134, 142, 150, 170, 196, 199, 203, 205, 209, 263, 380.
Silvanectum, zie Senlis.
Silvester I, paus 164[2], 244.
Silvester I, paus *Constitutio Silvestri.* 245.
Simeon, rabbi 133.
Simon, broer van Judas en Jonathan Maccabaeus 293[6].
Simonides 156.
Simonides = geld 300, 310, 365, 373, 389.
Simons, Henrik 72, 203, 223.
Sionita, zie Gabriel Sionita.
Sirmond S.J., Jacques 22, 28, 29, 65, 132, 133, 143, 159, 160, 161, 163, 193, 243, 244, 245, 376.

Sirmond S.J., Jacques *Concilia antiqva Galliae tres in Tomos ordine digesta. Cum epistolis Pontificum Principum constitutionibus, et aliis Gallicanae rei Ecclesiasticae monumentis. Quorum plurima vel integra, vel magna ex parte, nunc primum in lucem exeunt. Opera et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri. Lvtetiae Parisiorvm. Sumplibus Sebastiani Cramoisy. M.DC.XXIX.* 245.
Sirmond S.J., Jacques *Iacobi Sirmondi Societatis Iesu Presbyteri Antirrheticus. De Canone Arausicano. Aduersus Petri Aurelij Theologi Responsionem, qua ejus Epistolam infirmare conatus est. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, M.DC.XXXIII.* 161, 193.
Sirmond S.J., Jacques *Iacobi Sirmondi Societatis Iesv Presbyteri Antirrheticus II. De Canone Arausicano. Aduersus Petri Aurelij Theologi Anaereticum, quo priorem eius Antirrheticum oppugnare conatus est. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, M.DC.XXXIV.* 243.
Sirmond S.J., Jacques *Iacobi Sirmondi Soc. Iesv Presbyteri opvscvla varia in quatuor tomos distribvta. Parisiis M.DC.XCVI, t. IV: De duobus Amalariis.* 164.
Sirmond S.J., Jacques *Hincmari Archiepiscopi Remensis Opera Dvos in tomos Digesta: Cura & studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv presbyteri. Lvtetiae Parisiorum, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, Architypographi Regis et Reginae regentis, et Gabrielis Cramoisy, via Iacobaea, sub Ciconiis. M.DC.XLV.* 29.
Sirmond S.J., Jacques *ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ ΑΠΑΝΤΑ Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opera Omnia in qvatvor tomos distribvta. Qvorvm plvrima Graece, qvaedam etiam Latinè nunc primùm prodeunt: Graeca cum manuscriptis exemplaribus diligenter collata, Latinae versiones ad Graecorum normam exactae & recognitae. Cura et studio Iacobi Sirmondi Societatis Iesv presbyteri. Lvtetiae Parisiorum. Sumptibus Sebastiani Cramoisy Architypographi Regij: Et Gabrielis Cramoisy, viâ Iacobaeâ, sub Ciconiis. M.DC.XLII.* 29, 65, 376.
Sirmond S.J., Jacques *ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ ΕΡΜΗΝΕΙΑ*

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ Α΄. ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. Beati Theodoreti Episcopi Cyrensis Interpretatio Epistolae I ad Timothevm. 50.
Sirmond S.J., Jacques *Beati Theodoreti Episcopi Cyri Opervm Tomvs III, Lutetiae Parisiorum, Sumptibus Sebastiani Cramoisy Architypographi Regij: Et Gabrielis Cramoisy, viâ Iacobaeâ, sub Ciconiis M.DC.XLII.* 50.
Sirmond S.J., Jacques *Interpretatio Epistolae ad Titum.* 50.
Sjekanja 174.
Skytte, Bengt (Benedikt) 242, 248, 259, 281, 334, 352, 397, 404, 406, 415.
Skytte, Bengt (Benedikt) *Oratio in excessum Gustavi Magni. Lugduni Batavorum 1635.* 259, 274, 281.
Skytte, Jacobus 233, 242, 248, 249, 259, 274, 277, 281, 352, 376.
Skytte Jr., Johan 238, 242, 248, 249, 277, 281, 284, 252, 376.
Skytte Sr., Johan 242[2], 274, 281, 334, 352, 362, 374, 376, 390, 395, 397, 399, 403, 404, 406, 414, 415, 429, 442, 457.
Sladus, Cornelius Mattheusz. 187[1].
Sladus, Mattheus 187[2].
Slisser Halo-Saxo, Christianus Wilhelm 182[4].
Slisser Halo-Saxo, Johannes Fredericus 182[4], 183.
Sluis 180, 476.
Slupecki de Konary, Jerzy 147, 148, 171.
Smith, Nicolas = Wilson S.J., Matth. 160, 161[1].
Smith, Nicolas = Wilson S.J., Matth. *Modesta et brevis discussio aliquarum assertionum Doctoris Kellisoni, quas in suo de Ecclesiastica Hierarchia Tractatu probare conatur, Leodii, L. Streel 1631.* 160.
Smith, Nicolas = Wilson S.J., Matth. *A modest briefe Discussion of some points taught by M. Doctour Kellison in his Treatise of the Ecclesiastical Hierarchy, Rouen 1630.* 160, 161.
Smith, Richard 160[1], 161.
Smyrna 15, 167.
Socinianen (Socinianisme, Socianisterij) 49, 57, 89, 145, 147, 171, 223.
Socinus, Faustus 122[2].
Socrates 85.
Socrates = Friesland 359.
Soissons 287, 434, 440.
Solms-Braunfels, Amalia van 255, 332, 511.
Sont 332.
Sophi = Zweden 362, 365, 395.
Sophocles 207, 257, 261.
Sophocles *Ajax.* 261.
Sophocles *Fragmenta.* 88.
Sophocles = Frederik Hendrik 302, 325, 359, 373.
Sorbonne 16, 160, 194, 334, 342, 351, 353.
Sorgen, Adam van 169[5], 241.
Sorgen, Clemens van 197, 203, 212, 241.
Sorgen, Jan van 169[5], 185, 197, 203, 212, 241.
Sorgen Jr., Leonard van 169[5], 185, 197, 203, 241.
Sorgen Sr., Leonard van 158[12], 169[5], 176, 185, 197, 203, 212, 218, 223, 241, 250.

Sorgen, Ludowich van 169[5], 241.
Sorgen, Maria van 169[5].
Sorgen, Nicolaes van (zoon van Leonard van Sorgen Sr.) 169[5], 203, 241.
Sorgen, Nicolaes van 46, 48, 158.
Sorgen, N.N. van 169[5], 241.
Sorø 186.
Sötern, Philipp Christoph von 394[4], 405, 423, 433, 462, 464, 473[aant.], 486, 487, 488, 491, 492, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 505.
Spa 276.
Spanheim, Friedrich 246[2], 265, 472.
Spanheim, Friedrich *Dubia Evangelica, Genève 1631-1639.* 246, 253, 265.
Spanheim, Friedrich *Le soldat svedois ov Histoire de ce qui s'est passé en Allemagne depuis l'entrée du Roy de Suède en l'année 1630 iusques apres sa mort. Genève 1633.* 472.
Spanje (Spanjaarden, Spaans) 35, 56, 61, 63, 64, 71, 73, 77, 79, 81, 84, 92, 94, 97, 98, 101, 104, 108, 109, 114, 118, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 150, 151, 152, 153, 155, 159, 164, 167 170, 175, 178, 179, 180, 181, 184, 190, 196, 198, 199, 200, 204, 205, 214, 217, 221, 262, 263, 278, 286, 287, 289, 293, 294, 295, 308, 310, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 323, 326, 331, 332, 333, 341, 342, 344, 346, 352, 359, 361, 362, 372, 374, 376, 377, 378, 382, 387, 389, 393, 394, 395, 404, 405, 406, 415, 423, 424, 431, 433, 437, 438, 443, 448, 451, 452, 453, 454, 455, 459, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 471, 472, 473, 474, 476, 477, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 505, 507, 509, 513, 517, 527.
Sparta (Spartanen, Spartaans) 15, 37, 145.
Spartacus = Aerssen, François van 307, 315, 325, 330, 331, 350, 374.
Spelman, Sir Henry 111.
Spelman, Sir Henry *Archeologus in modum Glossarii ad rem antiquam posteriorem continentis. Latino-Barbara peregrina, obsoleta et novatae significationis vocabula, quae in Ecclesiasticis, profanis Scriptoribus, legibus, antiquis chartis et formulis occurrunt. Vol. I London 1626.* 111.
Spencer, Sir Richard 333.
Spiers 336, 353, 382, 395, 396, 433, 482, 485.
Spinola, Ambrosio 333, 412.
Spira, zie Spiers.
Spiring, Isaac 408, 428, 458.

Spiring Silvercrona, Petter 304[3], 309, 319, 322, 329, 334, 341, 358, 361, 369, 373, 378, 405, 408, 413, 457, 458, 473, 492, 503, 504, 515.
Sprecher von Bernegg, Fortunatus 381.
Staden 324, 375, 390, 403, 412.
Stakenbrouck, Jonker Thomas van 390[8].
Staten-Generaal 2, 11, 14, 38, 53, 64, 73, 78, 93, 94, 98, 101, 107, 118, 130, 140, 150, 178, 179, 180, 181, 188, 189, 190, 196, 205, 217, 262, 298, 306, 307, 312, 313, 316, 323, 324, 325, 329, 330, 331, 332, 335, 337, 344, 358, 361, 373, 389, 393, 395, 409, 423, 424, 425, 431, 443, 445, 459, 467, 476, 483, 494, 496, 499, 501, 510, 511, 512.
Staten-Generaal van Brussel 71, 77, 86, 94, 98, 143, 180, 181.
Steig 488, 507.
Steinhuder Meer 450.
Stella = Pauw, Adriaen Reyniersz. 313, 368, 503.
Stentor 122.
Stephanus, zie Bethlen von Iktar, Stephanus.
Stephanus = vrede 336.
Stephanus van Antiochië 56.
Sterreschans 180, 181, 183.
Stesichorus 156.
Stettin 409, 428.
Stevensweert 130, 136, 137, 140, 153, 155, 157, 170, 211.
Sticke, Christoffel 239, 271, 278.
Stoa 176.
Stobaeus, Joannes 207.
Stobaeus, Joannes *Florilegium.* 207.
Stockholm 322, 368, 469.
Stoicijnen (Stoici) 89, 115.
Stoutenburg, heer van, zie Oldenbarnevelt, Willem van.
Straatsburg 91, 214, 336, 386, 426, 427, 430, 432, 441, 487, 526.
Strabo 177[1], 258.
Strabo *Γεωγραφία.* 177, 258.
Strabo *Ἱστορικὰ ὑπομνήματα.* 177, 258.
Strabo, Walafried 164[9].
Strasburgk, Paul 369.
Streiffius, Sillartus 333, 353, 392, 393.
Streuff von Lauenstein, Ph. 297.
Strijen, Mr. Quirijn van 46, 48.
Stuart, Elisabeth 112, 303, 359, 378, 464, 493.
Stuart, Frances 60[1].
Stuhmsdorf, bestand van 428, 440, 447, 457, 484, 511.
Suarez, Francisco 194[6].
Suarez de Figueroa, hertog van Feria, Gomez 159, 170, 180, 181, 184, 190, 195, 196, 199, 204, 205, 214, 377.
Suecia (Sueci, Suecus), zie Zweden (Zweden, Zweeds).
Suessionum oppidum, zie Soissons.
Suetonius Tranquillus, Gaius. *Vita Neronis.* 28.
Suidas 220.
Suinfortum, zie Schweinfurt.

Sulpicius Severus 286[5].
Sulpicius Severus *Chronicorum libri II.* 286.
Swaerdecroon, Hendrik 197.
Sybille 73.
Sydney, graaf van Leicester, Robert 60[4], 477[3].
Syrië (Syriërs, Syrisch) 30, 89, 171, 172, 177, 293, 376.

T

Tabulae XII. 10.
Tacitus, Publius Cornelius 13, 65, 156, 212, 292.
Tacitus, Publius Cornelius *Annales.* 212, 292.
Tacitus, Publius Cornelius *Dialogus de Oratoribus.* 13.
Tacitus, Publius Cornelius *Germania.* 65.
Tacitus, Publius Cornelius *Historiae.* 166.
Talmud 218, 219, 269.
Tatianus = Reigersberch, Maria van 313.
Tauris 258.
Taurus = Philips IV, koning van Spanje 108, 121, 123, 127, 137, 138, 139, 152, 184, 200.
Terentius = Frankrijk 309, 325, 359, 361, 373, 378, 389, 504.
Teresteyn, Cornelis van 63, 79[1], 86, 118, 130, 150, 152, 157.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens 49[8], 56, 65, 84, 225, 244, 288, 356.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *Ad Uxorem.* 50.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *Adversus Marcionem.* 244, 288.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *De Baptismo adversus Quintillam liber.* 225, 244, 288.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *Liber de Exhortatione Castitatis.* 50, 145.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *Liber de Monogamia.* 50.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *Liber de Praescriptionibus adversus Haereticos.* 50.
Testament, Nieuwe 68, 149.
Testament, Oude 56, 68, 149, 219, 261.
Testament, Oude *Exodus.* 224.
Testament, Oude *Koningen.* 280.
Testament, Oude *Leviticus.* 224.
Testament, Oude *Numeri.* 224.
Thebe 257.
Themistocles 12, 13, 14[1], 15, 33.
Themistocles = Gelderland 359, 361.
Theocritus. *Idyllia.* 167.
Theodoretus = ruiterij 316, 373.
Theodoretus van Cyrrhus 29[2], 50, 65, 84, 376.
Theodosius I de Grote 61.
Theodosius II, keizer van Byzantium 56, 225.
Theodosius II, keizer van Byzantium *Codex.* 225.
Theophilus 76.
Theseus 145.

Thomas, apostel 68.
Thorenvliet, Vrank Cornelisz. van 312[3].
Thou, Achille Auguste de 27, 38, 44, 60, 134, 143, 253, 262, 290.
Thou, François Auguste de 21, 27, 38, 44, 60, 84, 134, 143, 168, 253, 262, 290, 310, 472.
Thou Jr., Jacques Auguste de 27, 38, 44, 60, 84, 103, 125, 134, 143, 247, 253, 262, 267, 286, 287, 288, 290.
Thou Sr., Jacques Auguste de 45[10], 60, 111, 112, 143, 168, 254, 262, 267, 310, 320, 355, 383.
Thou Sr., Jacques Auguste de *Historiarum sui temporis pars prima, Parisiis, apud V.[am] M. Patissonii 1604.* 320.
Thou Sr., Jacques Auguste de *pars secunda, Parisiis, apud A. et H. Drouart 1606.* 320.
Thou Sr., Jacques Auguste de *Jac. Augusti Thuani Historiarum sui temporis libri CXXV, Lutetiae, apud H. Drouart 1609-1614.* 320.
Thou, Marie Henriette de 143, 168.
Thucydides 15[1].
Thucydides = Oxenstierna, Axel 307, 310, 325, 365, 373, 403, 412, 503, 512.
Thucydides = Schönborn, Johann Philipp von 309.
Thüringen 289, 450.
Tiberius, keizer 212.
Tibullus, Albius 227.
Tibullus = Frederik V van de Palts 115, 359.
Tienen 189, 190.
Tilenus, Daniel 9, 37, 38, 122, 166, 204, 206, 439, 467.
Tilenus, Daniel *Canones synodi Dordracenae cum notis et animadversionibus: adjecta sunt Paralipomena ad Amicam collationem quam cum Tileno, ante biennium institutam, nuper publicavit J. Camero, Paris 1622.* 9.
Tilenus, Daniel *La doctrine des synodes de Dordrecht et d'Alez, mise à l'épreuve de la pratique, Paris 1623.* 9.
Tiliobroga, zie Lindenbrog, Friedrich.
Tilly, graaf van, zie Tserclaes, Johan.
Timotheus 192.
Tirol 377, 488, 491, 507.
Toledo 333.
Tomacella, Lucrezia 129.
Tomi 167.
Tongeren 189.
Tonnelerius, zie Tonnelier.
Tonnelier 482, 485, 488, 491, 496, 497, 498, 499, 500, 505.
Torgau 420.
Torgavia, zie Torgau.
Torre, Jacobus Curtius della 451, 461.
Toscane 322, 438, 482, 489, 490, 491, 507.
Toscane, groothertog van, zie Medici, Ferdinando II de.
Toul (Tulli) 276, 434.
Toulouse 75.
Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, Frédéric Maurice de la 181[14], 445, 449, 462, 465, 503.
Tours (Turonae) 75, 462, 464.

Trajectus ad Mosam, zie Maastricht.
Tranquillus, Caius Suetonius 50.
Tranquillus, Caius Suetonius *De Vita Caesarum, Claud. 28.* 50.
Transsilvania, zie Zevenburgen.
Tremellius 219.
Tresel, Daniel 162, 324, 467.
Tresel, zoon van Daniel 324.
Treutler, Hieronymus 230[5].
Treutler, Hieronymus *Selectae disputationes ad jus civile Justinianeum quinquaginta libris pandectarum comprehensum Marpurgi, vol. I 1592, vol. II 1593.* 230.
Treviri (Trevirensis), zie Trier.
Trier 63, 164, 245, 286, 394, 405, 410, 412, 423, 433, 462, 464, 473, 486, 487, 488, 491, 492, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 505.
Trier, keurvorst van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Trigland, Jacobus 12[5].
Trigland, Jacobus *De kracht der godtsaligheyt, dat is de leere der waerheyt, die nae de godtsaligheydt is, Uyt den woorde Gods verklaert, bevestight, ende tot de ongeveynsde Practijcke der Godsaligheydt gherichtet. In Christelijcke Meditatien over eenighe bysondere Texten der H. Schrifture, ende namentlijck over de selve die Eduardus Poppius verhandelt heeft in syne ghenaemde Enghe Poorte. Amsterdam 1616.* 12.
Troje, 145, 257.
Troki, Abraham 109.
Troyes 173.
Tserclaes, graaf van Tilly, Johan 88[13], 94, 214.
Tübingen 38.
Tulli, zie Toul.
Tullius 436.
Tullius, Attius 14[1].
Turkije (Turken, Turks) 267, 410, 435.
Turn, graaf van 199.
Turnus = Beaumont, Simon van 314, 317, 323, 332, 351, 374, 405.
Turonae, zie Tours.
Tusculum 202.

U

Ubaldi, Baldo degli 23[9], 194.
Ulm 289.
Ulrich II, graaf van Embden 1[3].
Ulysses 115, 135, 292.
Umstadt, keurvorst van Mainz, Anselm Kasimir Wambold von 394[4], 504.

Urbanus VIII, paus 11, 91, 144, 251, 313, 320, 321, 342, 351, 394, 430, 433, 445, 462, 464, 466, 471, 489, 496, 497, 501, 502, 522.
Ursa major 185.
Ursa Minor = Bestand 107, 120, 121, 123, 127, 130, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 152, 153, 170, 178, 182, 184, 185, 188, 189, 199, 200.
Ursinus, F. 404.
Ursinus, F. *ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΚΛΟΓΑΙ ΠΕΡΙ ΠΡΕΣΒΕΙΩΝ, Ex Libris Polybii Megalopolitani Selecta De Legationibvs; Et alia Quae sequenti pagina indicantur: Nunc primùm in lucem edita. Ex bibliotheca Fvlvil Vrsini. Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini. M.D.LXXXII.* 404.
Usselincx, Willem 314[5], 327, 340, 379.
Usserius, Jacobus (James Ussher of Usher) 22[4], 132, 246.
Usserius, Jacobus (James Ussher of Usher) *Gotteschalci et praedestinatianae controversiae ab eo motae historia. Dublini 1631.* 22, 246, 253.
Utrecht (Utrechtenaren, Utrechts) 116, 130, 215, 312, 407.
Utrecht, Staten van 307.
Uzès 31.

V

Vaderland, zie Republiek.
Valence, derde concilie van 194.
Valerius = Camerarius, Ludwig 325, 358, 359, 360, 374, 444, 449, 503.
Valerius Maximus. *Dictorum Factorumque Memorabilium libri novem.* 404.
Valle Telina, zie Veltlin.
Valois, hertog d'Angoulême, Charles de 103, 451.
Valois, Henri de 421[2].
Valois, Henri de *Excerpta Polybii, Diodori Siculi, Nicolai Damasceni, Dionysii Halicarnassensis, Appiani Alexandrini, Dionis, & Johannis Antiocheni ex Collectaneis Constantini Augusti Porphyrogenetae, nunc primum Graece edita, Latine versa, cum notis. Parijs 1634.* 421.
Valois, graaf van Alès, Louis Emmanuel de 451[5], 458.
Vangionum (Augusta), zie Worms.
Vaugibon, zie Bois-Yvon.
Veere, 243, 504.
Velasco, graaf van Salazar, Luis de 471, 485, 487, 488, 491.
Veltlin 267, 394, 431, 433, 437, 438, 451, 459, 460, 462, 465, 466, 467, 482, 486, 488, 491, 492, 506, 507, 508.
Vendôme 125.
Vendôme, César, hertog van 346[3], 347, 348.
Venetië (Venetiaans) 71, 83, 217, 291, 308, 315, 316, 340, 341, 343, 347, 354, 363, 365, 370, 387, 391, 394, 411, 413, 419, 438, 462, 508, 512.
Venlo 53, 63, 391.
Venus 122.
Verbum supernum prodiens. 248.
Verdun 276, 501.
Vere, Sir Horatio 420.

Vere, graaf van Oxford, Robert 64.
Vereenigde Provinciën, zie Republiek.
Vergilius Maro, Publius. *Aeneis.* 33, 37, 69, 123, 135, 292, 386.
Vergilius Maro, Publius. *Bucolica.* 294, 377.
Vergoesius, zie Goes, Adriaan van der.
Verreycken, Louis François 107, 121, 137, 333.
Versaille 103.
Vervins, vrede van 497.
Vespasianus 261[2].
Veth, Catharina 425.
Veturia 14[1].
Vezekius, Bernardus 8, 19.
Vibe, Peter 131[8], 163, 195.
Vic 305.
Vic, Henry de 346, 366, 393, 404.
Vicus, zie Vic.
Vieuville, Charles de la 131[4].
Vigel (Vigelius), Nikolaus 230[6].
Vignerot, dame de Combalet, Marie Madeleine de 79, 127, 139, 199.
Villtvoorden 119.
Vincennensis sylva, zie Vincennes, (Bois de).
Vincennes, (Bois de) 79, 102, 321, 330.
Vindex = Frankrijk 316, 225, 330, 336, 339, 358, 361, 362, 365, 373, 374, 375, 378, 449, 503, 504.
Viole = Duitse vorsten van de evangelische belijdenis 360, 374.
Virginia 35.
Virginius = koning van Spanje 316, 325, 359, 361, 389.
Virgo = Zweden 107, 120.
Virodunum, zie Verdun.
Virot, Elisabeth 385.
Vittorio Amedeo, hertog van Savoye 60, 129, 130, 138, 217, 320, 387, 488, 497, 499, 501, 508.
Vlaanderen (Vlaams) 74, 77, 104, 114, 129, 140, 152, 182, 183, 189, 221, 278, 283, 308, 388, 439, 443, 475, 476, 509.
Vlaming van Oudtshoorn, Aecht de 209[5].
Vlaming van Oudtshoorn, Dierick de 5[7], 6, 10, 72, 209[6], 522.
Vlissingen 362.
Vogelaer, Anna de 273[6].
Vogelaer, zuster van Anna de 273.

Volsci 14.
Volumnia 14[1].
Volusius 116[8].
Volusius *Annales.* 116.
Volvire, markiezin van Ruffec, Eleonore de 101.
Vondel, Joost van den 55, 264.
Vosbergen Jr., Caspar van 184[4].
Vosbergen Sr., Caspar van 19[7], 20[5], 35, 107, 120, 126, 158, 184, 189, 374.
Vosbergen, Maurits van 184[4].
Voss, Martin 218.
Voss, dochter van Martin 218.
Vosselaer, madame de 101.
Vossius, Cornelia 209, 213, 232, 234, 270, 274, 281, 384, 481.
Vossius, Dionysius 4, 72, 74, 106, 117, 156, 175, 182, 198, 201, 206, 213, 237, 238, 250[2], 259, 270, 284, 286, 288, 384, 481.
Vossius, Dionysius *Belgarum aliarumque gentium annales auctore Everardo Reidano Dionysio Vossio interprete Lugdunum Batavorum 1633.* 72, 74, 117, 156, 175, 182, 198, 206, 238, 250, 270, 286.
Vossius, Dionysius *Panegyricus, dicatus Frederico Henrico, Arausionensium principi. Eiusdem Fredericus Victor. Amsterdami, apud Guil. Blaeu 1633.* 106.
Vossius, Gerard Johannes 5[2], 9, 21, 22, 28, 29, 31, 36, 37, 39, 42, 52, 55, 62, 66, 68, 73, 75, 80, 90, 105, 115, 156, 158, 187, 197, 198, 201, 202, 206, 207, 208, 213, 232, 233, 234, 237, 240, 242, 250, 256, 259, 270, 274, 278, 281, 284, 286, 288, 326, 356, 382, 384, 478, 479, 481, 490, 508.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii Ars historica, sive de Historiae, & Historices naturâ, Historiaeque scribendae praeceptis, commentatio, Ad Illustrissimum Virum, Ioannem Berckium, Lugduni Batavorum, Apud Ioannem Maire 1623.* 207.
Vossius, Gerard Johannes *idem 1633.* 207.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii De historicis Graecis libri quatuor, Lugduni Batavorum, Apud Ioannem Maire, 1623.* 207.
Vossius, Gerard Johannes *idem 1624.* 207.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Joannis Vossii Ars historica: de Historicis Graecis libri quatuor, de Historicis Latinis libri tres, Historiae universalis epitome: Opuscula et Epistolae, Amstelodami, Ex Typographia P. & J. Blaeu, Prostant apud Janssonio-Waesbergios, Boom, à Someren, & Goethals 1699.* 31.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis VossI Commentariorvm Rhetoricorvm, sive Oratoriarvm Institvtionvm Libri sex, Ita tertiâ hac editione castigati, atque aucti, ut novum opus videri possint. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officinâ Ioannis Maire, MDCXXX* 207, 257.
Vossius, Gerard Johannes *Partitionum Oratoriarum sive Rhetorices contractae libri V, Editio altera castigatior, Lugduni Batavorum 1627.* 257.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii De arte grammatica libri septem. Amsterdam, Apud Gulielmum Blaeu 1635.* 49, 72, 74, 106, 156, 202, 274, 281, 481.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii De artis poeticae natura, ac constitutione liber. Amstelodami, Apud Ludavicum Elzevirium, 1647.* 49.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii De historiae utilitate oratio, habita in Illustri Senatus Populiq; Amstelodamensis Gymnasio, cùm publicam*

Historiarum & Politices professionem ordiretur, anno 1632. 6 Id. Ianuarii. Amstelodami, Apud Henricum Laurentii. Typis Ravensteinianis 1632. 207.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Ioannis Vossii De Historicis Latinis libri tres, Lugduni Batavorum, Apud Ioannem Maire 1627.* 207.
Vossius, Gerard Johannes *Historiae de Controversiis, quas Pelagius eiusque reliquiae moverunt, libri septem. Lugduni Batavorum 1618.* 22, 257.
Vossius, Gerard Johannes *Historiae universalis epitome, Antehac nunquam edita, Amstelodami 1698.* 31.
Vossius, Gerard Johannes *Latina Grammatica, ex decreto Illustr. DD. Holl. West-Frisiaeque Ordinum, in usum Scholarum adornata, multis quidem in locis Lud. Lithocomi verbis, quibus Scholae adsueverant, reservatis: sed erroribus, quibus scatebat, emendatis; inutilibus resectis; pluribus, quae defierent, suppletis; & omnibus meliori ordine dispositis, Studio atque opera Gerardi Iohannis Vossii. Editio altera, aliquot in locis castigatior priori; notis vero longè auctior. Lugduni Batavorum, Ex officina Bonaventurae et Abrahami Elzevir. Academiae Typograph. 1628.* 117, 257.
Vossius, Gerard Johannes *Latina Syntaxis, in usum Scholarum Hollandiae, & West-Frisiae, Superiorum auctoritate, adornata; passim quidem reservatis fere praeceptis & exemplis Ludolffi Lithocomi; sed plurimis repurgata ab erroribus, etiam superfluis omissis, additis necessariis, atque omnibus meliori ordine digestis, opera Gerardi Io. VossI. Qui & editione hac altera ad oram notas adiecit. Lugduni Batavorum, Ex officinâ Bonaventuri & Abrahami Elzevir, Academiae Typograph. 1628.* 117, 257.
Vossius, Gerard Johannes *Latina Prosodia et artis metricae elementa, in usum scholarum Hollandiae ac West-*

Frisiae, conscripta ab Gerardo Jo. Vossio. Lugduni Batavorum, Ex officina Bonaventurae & Abrahami Elzevir. Academiae Typograph. 1628. 117, 118, 257.
Vossius, Gerard Johannes *idem, editio tertia Leiden 1631.* 117.
Vossius, Gerard Johannes *idem, editio quarta Amsterdam 1635.* 117.
Vossius, Gerardus 209, 213, 232, 234, 238, 270, 274, 281, 384, 481.
Vossius, Isaac 132, 209, 213, 232, 234, 238, 270, 274, 281, 384, 481.
Vossius, Isaac *Epistolae genvinae S. Ignatii martyris; quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina. Adduntur S. Ignatii Epistolae, quales vulgo circumferuntur. Adhaec S. Barnabae Epistola. Accessit universis translatio vetus. Edidit, & Notas addidit, Isaacvs Vossivs. Amstelodami, Apud Ioannem Blaev, MDCXLVI.* 132.
Vossius, Johanna 209, 213, 232, 234, 270, 274, 281, 384, 481.
Vossius, Johannes (Alopecius) 253[1].
Vossius, Mattheus 209, 213, 232, 234, 270, 274, 281, 384, 481.
Vox clara ecce intonuit. 248.
Vulcanus 183.

W

Waal, heer van Moersbergen, Adolf van 46[1].
Waals, zie Wallonië.
Waerdenburgh, Jhr. Diederigh van 150[11], 152.
Wal, Jacob van de 446.
Wales 217.
Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, Albrecht Wenzel Eusebius von 53, 60, 63, 71, 79, 94, 98, 107, 139, 150, 153, 157, 166, 170, 179, 199, 201, 204, 209, 211, 220.
Wallonië (Walschlant, Waals) 30, 56, 122, 182.
Walta, Peter van 118, 130, 150, 152, 157, 306.
Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir, zie Umstadt.
Warschau 309.
Wartensleben, Johan Joachim von 112[10].
Wassenaer, heer van Obdam, Jhr. Jacob van 493.
Wassenaer, heer van Duvenvoorde, 't Woud, Starrenburg, Voorschoten en Veur, Jhr. Johan van 93.
Weerdt, Joos de 88.
Weert 152.
Weichsel 281.
Weimar 252, 495.
Wenen 82, 96, 394, 448.
Wentworth, graaf van Strafford, Thomas 445[9].
Wesel 235.
Wesenbeek, Jacob van 128[4].
Wesenbeek, Matthijs van 128[4].

Wesenbeek, Matthijs van *Commentarius in Pandectas vulgo Paratitla, Basileae 1565.* 128.
Weser 98.
Westergotland 296.
Westfalen 107, 151, 170, 239, 282.
West-Friesland 86, 142, 521.
West-Indië (Westindisch) 35, 38, 150, 170, 304, 314, 362, 390, 494.
Westindische Compagnie 36, 38, 141, 142, 150, 152, 196, 264, 314, 326, 331, 332, 342.
Westminster 319.
Weston, graaf van Portland, Jerome 60[1].
Weston, graaf van Portland, Richard 60, 412[9], 479.
Westrogothia, zie Westergotland.
Westromeinse Rijk 61.
Wetterau 336.
Weijtzen, vrouwe van Brandwijk en Gijbeland, Anna 407[5].
Wiel, Sara van der 169, 185, 197, 212.
Wielant, Philips 322[8].
Wielant, Philips *De Practijcke Civile.* 322.
Wielant, Philips *De Practijcke Crimineele.* 322.
Wielen, Van der, zie Wielandt, Philips (?).
Wigbeus 265, 280.
Wilhelm V, zie Hessen-Kassel, landgraaf van.
Willem I, graaf van Nassau, prins van Oranje 128, 301, 332[aant.], 424.
Willem II, graaf van Nassau, prins van Oranje, zie Nassau-Siegen, Willem, graaf van.[aant.]
Willequearus 264.
Wilson S.J., Matth. = Smith, Nicolas 160.
Wilstein 482, 485.
Winwood, Sir Ralph 333[7].
Wirtemberg, zie Würtemberg.
Wirtsburgum, zie Würzburg.
Witte, Jacobmina de 32[6].
Witte, Mr. Lieven de 32[6].
Witte(n), Johan 154[4], 216.
Wittenberg 79, 236, 237.
Wittstock 420.
Wladislas VII (IV), koning van Polen 79[14], 86[5], 91, 126, 147, 148[2], 167, 170, 178, 183, 217, 220, 221, 226, 303, 309, 310, 321, 322, 331, 334, 362, 378, 410, 428, 478, 493, 514.
Wolf, Hieronymus 90[1].
Wolff, Hermann 450, 458, 460.
Wolfgang Heinrich I, graaf van Isenburg und Birstein 107, 112, 120.
Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg 136, 138, 142, 151, 184, 248, 271.
Wollzogen, Baron von Tarenfeldt, Freiherr

von Neuhäusel, Johann Ludwig von 57[7].
Wolterius Jr. 87.
Wolterius Sr. 87.
Wormatia, zie Worms.
Worms 245, 290, 291, 300, 302, 305, 306, 309, 315, 324, 336, 337, 338, 340, 346, 358, 364, 382, 386, 388, 398, 426, 427, 428, 526, 527.
Wourebius 426, 439.
Wourebius, broer van 426.
Wourebius, vader van 426.
Wouters, Dominicus 153, 156.
Wouwer, Jan van de 150, 157, 175, 180, 210.
Wouwere, Agneta van de 72, 73, 203, 221, 223.
Wrangel, Hermann 420[3], 514.
Wtenbogaert, Augustijn Fransz. 186.
Wtenbogaert, Frans 186.
Wtenbogaert, Joannes aant. 4[8], 5[2 aant.], 9, 12, 14, 38, 40, 46, 90, 92, 106, 183, 213, 326, 372, 399, 400, 417, 439, 467, 521.
Würtemberg 269, 376, 379.
Würzburg (Witzenburgum, Wirtsburgum) 289, 306, 309.
Wuytiers, Griete Govertsdr. 209.
Wyntges 95.
Wijsheid, Boek der 407.
Wyts, Jacob 446.
Wyttirius 480.

X

Xenocrates = Oxenstierna, Axel 313, 325, 359, 373, 403, 449, 504.
Xenophon 74.

Y

Young (Junius), Patrick 132[3], 253, 516.
Young (Junius), Patrick *Catena Graecorum Patrum in Beatvm Iob collectore Niceta Heracleae Metropolita ex dvobvs mss. Bibliothecae Bodleianae Codicibus, Graecè nunc primùm in lucem edita, & Latinè versa, Opera et studio Patricii Ivnii Bibliothecarii Regii. Accessit ad calcem Textus Iobi στιχηρῶς, iuxta veram & germanam Septuaginta Seniorum interpretationem, Ex venerando Bibliothecae Regiae Ms. codice, & totius orbis antiquissimo, ac praestantissimo. Βασιλεῖ τ᾽ἀγαθῷ, ἀγαθῶν τε δοτῆρι. Londini Ex Typographio Regio MDCXXXVII.* 516.
Young (Junius), Patrick *Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ πρώτη Clementis ad Corinthios epistola prior. Ex laceris reliquiis vetustissimi exemplaris Bibliothecae Regiae eruit, lacunas explevit, Latine vertit, et notis brevioribus*

illustravit, Patricius Junius Pet. F. Scotobritannus Sere^mo Brittanniarum Fr. et Hib. Regi Carolo a Bibliothecis [volgt: Fragmentum epistulae secundae]. Oxoniae, Exud. Joh. Lichfield, Acad. Typogr. 1633. 132, 253.
Young (Junius), Patrick *Clementis ad Corinthios epistola secunda.* 253.

Z

Zadzik, Jacob 514[13].
Zawadski, Johan 220, 226.
Zeeland 76, 88, 121, 125, 129, 243, 317, 323, 326, 331, 332, 374, 425, 449, 475, 476, 503, 513.
Zeeland, Staten van 503.
Zeeland Bewester-Schelde 121, 299, 313.
Zeglier 340, 341, 366, 382.
Zeno van Citium 176.
Zevenburgen 89, 205, 435.
Zierikzee 32.
Zosimus 56.
Zosimus *Ἱστορία νέα.* 56.
Zosimus = Charnacé, Hercule de 325, 360, 361, 365, 374.
Zuidelijke Nederlanden 64, 73, 77, 79, 94, 97, 107, 124, 127, 129, 131, 136, 137, 140, 142, 157, 181, 182, 316, 362, 389, 407, 424, 487, 488, 490, 505.
Zuñiga y Davila, markies van Mirabel, Antonio 313.
Zürich 340, 437, 508.
Zutfen 77.
Zuylen van der Haer, Johan van 118, 130, 150, 152, 157.
Zwarte Zee 167.
Zweden (Zweden, Zweeds) 17, 18, 20, 24, 25, 26, 28, 38, 44, 45, 51, 52, 53, 58, 60, 63, 65, 70, 71, 73, 76, 80, 81, 84, 86, 87, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 107, 110, 112, 113, 120, 126, 128, 131, 138, 142, 151, 154, 156, 158, 162, 166, 169, 178, 184, 188, 190, 195, 196, 197, 199, 204, 205, 209, 211, 215, 217, 222, 228, 239, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 260, 263, 264, 265, 267, 268, 271, 273, 274, 277, 278, 280, 282, 283, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 327, 328, 329, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 355, 358, 359, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 375, 376, 378, 379, 382, 383, 386, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 416, 417, 418, 419, 420, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436,

437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 469, 470, 471, 472, 473, 477, 478, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 490, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 523, 524, 525, 526.
Zweibrücken (Tweebruggen) 336.
Zwitserland (Zwitsers) 44, 170, 340, 341, 366, 382, 436, 437, 438, 451, 459, 460, 463, 464, 482, 489, 491, 507, 508.

[Addenda et corrigenda]

Addenda et Corrigenda deel III.

P. 41 n. 5 aanvullen met: († 1635).
p. 68 n. 8 aanvullen met: *Ep. ad Gallos*, p. 166.
p. 249 r. 7: תובטנ moet zijn: תופטנ.
r. 8: חלדב moet zijn: חלדבה.
n. 1: na Hebreeuws invoegen: bijbelcommentator,.
p. 302 n. 12: de woorden ‘de Chavigny’ vervallen.
p. 303 n. 3: Amadeo moet zijn: Amedeo.
p. 442 n. 12: de woorden ‘de Chavigny’ vervallen.
p. 453 n. 6: Chamond moet zijn: Chaumont.
p. 483 kol. 1 r. 3 v.o.: Holstein moet zijn: Holste.
p. 493 kol. 2 r. 10: de woorden ‘de Chavigny’ vervallen.
p. 495 kol. 1 s.v. Cato: lees Marcus i.p.v. Marcius.
p. 507 kol. 1 s.v. Lesdiguières: Francois moet zijn: François.
p. 510 kol. 1 s.v. Mitte: lees Chaumont i.p.v. Chamond.
p. 517 kol. 2 na r. 7 invoegen: Saint-Bonnet, heer van Toiras, Jean de 158, 172, 174, 189, 196, 197.
kol. 2 s.v. Salmasius r. 4: consilli canones moet zijn: concilii Canones.
p. 606 kol. 2 r. 2 v.b.: 158^8 moet zijn: 195^8.

Addenda et Corrigenda deel IV.

P. XI r. 19: vergelijk moet zijn vergelijking.
p. 15 r. 4: excitavi moet zijn excitare.
r. 6: studio moet zijn studio,.
r. 31: Februar. moet zijn Februarii.
n. 1: invoegen vóór Copie: Hs. Stuttgart, Hauptstaatsarch. Eigenh. oorspr.
p. 41 n. 2: (1585-1629) moet zijn (1584-1628).
p. 67 n. 1: lees 1629 i.p.v. 1692.
p. 102 n. 4: de woorden ‘de Chavigny’ vervallen.
p. 117 n. 9: de woorden ‘de Chavigny’ vervallen.
p. 120 n. 8: Toledo y Davila moet zijn: Zuñiga y Davila.
p. 136 n. 7: invoegen vóór Copie: Hs. Stuttgart, Hauptstaatsarch. Eigenh. oorspr.
p. 137 r. 16: MDXXIX (sic!) moet zijn MDCXXIX.
onder VI Decembris toevoegen: *Boven aan de brief:* redditae ult. Jan. 630.
p. 165 n. 10: invoegen vóór Copie: Hs. Stuttgart, Hauptstaatsarch. Eigenh. oorspr.
p. 205 n. 3: moet zijn: Adolphus Tectander Venator - Adolf de Jager - (1577-1619), predikant; hij was de schrijver van het geruchtmakende *Theologia vera et mera, oft een suiver, klaer, algemein Fondamentboeck door schriftueren alle kinderen Gods in de Hooftstucken der christelijcke religie onderwijzende*. Alkmaar 1617.
n. 4: ik weet niet, op welke gebeurtenissen Grotius hier doelt moet zijn: zie voor de hier bedoelde gebeurtenissen J. de Vries Az., *Adolphus Tectander Venator* in *Oud-Holland* XL 1922, p. 124 vv., vooral p. 154 v.

p. 412 n. 7: Vittorio Amadeo moet zijn Vittorio Amedeo.
p. 450 n. 7: moet zijn: Johan van Oldenbarnevelt; hij was in 1584 nog pensionaris van Rotterdam.

p. 476 r. 4: na hoe dat invoegen: hij.
onder *Adres* invoegen: *In dorso (met dezelfde hand, die ook de brief van Grotius' ouders aan de Staten van Holland - dl. V, bijlage no. 5 - van een dorsale notitie voorzien heeft):* 1631.
p. 490 n. 3 wordt: Ritmeester Anthonie Horst van Wittenhorst.
p. 542 r. 1 v.o. MDCXC moet zijn MDCXCI.
p. 543 na r. 3 invoegen: Vries Az., J. de - Adolphus Tectander Venator in: *Oud-Holland* XL 1922.
p. 554 kol. 1 r. 2: Arras 135 vervalt.
kol. 1 s.v. Artois: aanvullen met: 135,.
kol. 1 s.v. Atrebates: lees Artois i.p.v. Arras.
p. 557 kol. 2 r. 51: de woorden 'de Chavigny' vervallen.
p. 560 kol. 1 r. 11: *junctum* moet zijn *junctim*.
p. 581 kol. 1 r. 45: , Marcus vervalt.
p. 596 kol. 1 r. 32: na 71 invoegen 104^{1}.
r. 35: 104^{1} vervalt.
p. 598 kol. 2: Toledo y Davila etc. komt te vervallen.
p. 599 kol. 2 na r. 52 invoegen: Venator, Adolphus Tectander 205^{3}. *Theologia vera et mera, oft een suiver, klaer, algemein Fondamentboeck door schriftueren alle kinderen Gods in de Hooftstucken der christelijcke religie onderwijzende. Alkmaar 1617* 205.
p. 604 kol. 2 na r. 4 invoegen: Zuñiga y Davila, markies van Mirabel, Don Antonio de 120^{8}, 124, 133, 308.

Addenda et Corrigenda deel V.

P. V n. 2: n. 5 moet zijn: n. 4.
p. 10 n. 3: U.B. Amsterdam moet zijn Amsterdam UB.
p. 27 n. 2: toevoegen: Zie ook IV, p. 605 kol. 2.
p. 36 n. 5: Lavrentii & Anisson, moet zijn Lavrentii Anisson, &.
p. 224 n. 3: מיבוחכו moet zijn: מיבותכו.
p. 236 n. 2: p. 235 n. 5 moet zijn p. 235 n. 4.
p. 257 n. 4: *ab*, moet zijn *ab*.
p. 284 n. 10: *Balgicis* moet zijn *Belgicis*.
p. 299 r. 1: Abbesteech: zie dl. VI reg.
p. 300 n. 7: Benfeldt moet zijn Benfeld.
p. 306 n. 3: Würtzburg moet zijn Würzburg.
p. 309 n. 12: Père Josèphe moet zijn Père Joseph.
n. 14: lees: uitgave.
p. 336 r. 4 v.o. lees crijts i.p.v. crijgh.
p. 430 n. 3: toevoegen: Copie Den Haag, ARA. Eerste afd. coll. Hugo de Gr. Aanw. 1911 XXIII no. 1.
p. 434 aan het einde van brief no. 2065 invoegen:
In margine: R.A.^{o} 1635 st. n. 2 Maji.
Adres: Illustrissimo Domino D. Ludovico Camerario, Reginae Suediae consiliario et ad ordines Belgico-Germaniae Legato Hagam.
p. 435 aan het einde van brief no. 2066 invoegen:

Adres: Illustrissimo Domino Domino Ludovico Camerario Serenissimae Regiae Majestatis regnorumque Suediae Legato apud praepotentes foederatae Bellgico-Germaniae Ordines Hagam.

In margine: A.^{o} 1635 Script. d. 21 April st. n.
Bovenaan de copie: Ab altera ... parte eiusdem chartae.